This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

1837
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

BR
75
.B61
175

Bingham Joseph

IOSEPHI BINGHAMI
RECTORIS ECCLESIAE HAVANTINAE
IN AGRO HANTONIENSI ANGLIAE

OPERVM
QVAE EXSTANT
VOLVMEN SEXTVM
CONTINENS

ORIGINVM
SIVE
ANTIQVITATVM ECCLESIASTICARVM
LIBRVM DECIMVM QVARTVM ET DECIMVM QVINTVM.

EX LINGVA ANGLICANA IN LATINAM
CONVERTIT
IO. HENRICVS GRISCHOVIVS
HALBERSTADIENSIS.

EDITIO SECVNDA.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
SVMTIBVS ORPHANOTROPHEI.
MDCCLIX.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

LIBER DECIMVS QVARTVS

De illa diuini cultus parte, quam veteres ſub generaliore nomine miſſæ catechumenorum comprehenderunt.

CAPVT PRIMVM

De pſalmodia veteris eccleſiæ.

§. *I. Publicus veteris eccleſiæ cultus plerumque cum pſalmodia exorſus die dominica.* *pag.* 1

§. *II. Pſalmis lectio ſcripturarum ac preces intermixtæ in nonnullis eccleſiis.* 4

§. *III. Qui pſalmi peculiari nomine* pſalmi reſponſorii *vocitati.* 5

§. *IV. Quidam pſalmi peculiaribus officiis præſcripti.* 6

§. *V. Reliqui in ordinario curſu, prout iacebant, cantati, haud vlli tempori vel diei præſcripti.* 8

§. *VI. Nonnulli, ut tulit hæc illa occaſio, pro arbitrio epiſcopi vel præcentoris, conſtituti.* 9

§. *VII. Preces quibusdam in locis ſingulis pſalmis, loco lectionis, intermiſſa.* 11

§. *VIII. Doxologia* Gloria patri &c. *clauſulæ ſingulorum pſalmorum in occidentalibus, non autem orientalibus, eccleſiis addita.* 12

§. *IX. Pſalmi interdum ab vno tantum cantati.* 13

330974

§. X. *Interdum ab vniuerſa congregatione coniunctim.* pag. 13
§. XI. *Interdum alternatim, congregatione in duas partes diuiſa.* 14
§. XII. *Interdum ab vno ſolo præcentore primam verſiculi partem recitante, & populo vniuerſo cum eo in clauſula ſe coniungente. Vbi quoque de diapſalmis & acroteleuticis & acroſtichis in pſalmodia.* 18
§. XIII. *Obiectioni reſpondetur, factæ contra eam ſententiam, quæ populum in pſalmodia partem habuiſſe ſtatuit.* 21
§. XIV. *Pſalmodia ſemper a ſtantibus peracta.* 22
§. XV. *De plani ſimpliciſque cantus vſu, eiuſque laude inter veteres.* 23
§. XVI. *Artificialis & melica vocis modulatio in canendo permiſſa, ſi ſobrie & moderate fieret.* 24
§. XVII. *Nulla contra pſalmos ac hymnos, humano ſtudio compoſitos, vt tales, facta obiectio.* 25
§. XVIII. *Duæ autem corruptelæ grauiter vituperatæ.* Primum *quidem, Mollities & vana curioſitas in canendo, in imitationem muſicæ theatralis.* 26
§. XIX. *Et* deinde, *Oblectatio aurium ſine eleuatione adfectionum animæ.* 27

CAPVT SECVNDVM

De notiſſimis quibuſdam hymnis, in veteris eccleſiæ officio cani ſolitis.

§. I. *De minore doxologia,* Gloria patri, & filio & ſpiritui ſancto. 29
§. II. *De maiore doxologia,* Gloria in excelſis Deo. 35
§. III. *De* triſagio, *ſiue hymno Cherubico,* Sanctus, ſanctus, ſanctus, *cetera.* 37
§. IV. *De* Alleluiah *& pſalmis* Alleluiaticis. 41
§. V. *De* Hoſanna, *& hymno veſpertino, & cantico* Simeonis, Nunc dimittis, *&c.* 46
§. VI. *De vſu hymni trium puerorum,* Benedicite. 47
§. VII. *De ſic dicto* Magnificat, *ſiue de cantico ſanctæ* Mariæ *virginis.* 48

§. VIII.

§. *VIII. Quo tempore ſymbolum, tamquam hymnus, in eccleſia cani cæptum ſit.* *pag.* 49
§. *IX. De auctore & origine hymni,* Te Deum laudamus. 50
§. *X. De hymnis* Ambroſii. 52
§. *XI. De hymnis* Hilarii, Claudiani Mamerci, *aliorumque.* 54

CAPVT TERTIVM

De ratione legendi ſcripturas in publico cultu eccleſiæ.

§. *I. Lectiones ſcripturæ nonnumquam pſalmis ac hymnis mixtæ, interdum poſt hoſce recitatæ.* 57
§. *II. Lectiones tam de veteri, quam nouo factæ teſtamento, ſi a* Romana *eccleſia diſceſſeris, in qua epiſtolæ tantum & euangelia legi conſueuerunt.* ibid.
§. *III. Certis temporibus & ſolemnitatibus certæ lectiones præſcriptæ.* 63
§. *IV. A quibus ſcripturæ antiquis temporibus in eccleſia lectæ ſint.* 73
§. *V. Num epiſtolam & euangelium bis recitauerint, primum catechumenis, & deinde fidelibus ad altare.* 74
§. *VI. De ſolemnitate ac cærimoniis, in recitatione lectionum obſeruatis. Vbi primum de ſalutatione:* Pax vobis, *ante lectionem.* 76
§. *VII. Hæc ſalutatio nonnumquam ab epiſcopo vſurpata proxime ante, quam lector inciperet legere.* 77
§. *VIII. Diaconus indicebat ſilentium, antequam lector inciperet, requirebatque attentionem: Sicut & lectori facere moris erat ante ſingulas lectiones, dicenti:* Sic dicit Dominus. 78
§. *IX. Ad nominationem prophetæ vel epiſtolæ populus quibusdam in locis* Deo gratias, *& ad clauſulam* Amen *dicebat.* 79
§. *X. Ad lectionem euangelii omnis populus adſurgebat, dicebatque in nonnullis* locis, Gloria tibi, Domine. 80
§. *XI. Lumina ante euangelium portata in eccleſiis Orientalibus.* 83
§. *XII. Tres quatuorue lectiones de euangeliis nonnumquam eodem die lectæ.* 84

§. XIII. *De longioribus & breuioribus lectionibus earumque diſtincto vſu ſecundum* Durantum. *pag. 85*

§. XIV. *Quid in eccleſia ſub titulo lectionum potuerit vel non potuerit legi.* 86

§. XV. *Qui hodie dicuntur libri apocryphi, olim in eccleſiis quibusdam, non in omnibus, lecti.* 91

§. XVI. *Et in quibuſdam eccleſiis ſub titulo ſcripturarum canonicarum, ſumto hoc vocabulo ſenſu quodam latiore.* 94

§. XVII. *Breuis verſionum ſcripturæ, in antiqua eccleſia adhibitarum, enarratio.* 97

CAPVT QVARTVM

De concionibus, & ritibus eo ſpectantibus in veteri eccleſia.

§. I. *Omnes ſermones antiquis temporibus vocati* homiliæ, diſputationes, adlocutiones, tractatus, *& ſimilibus nominibus aliis.* 105

§. II. *Concionari proprium epiſcoporum & presbyterorum, non diaconorum, officium in caſibus ordinariis.* 108

§. III. *Singularis eccleſiæ* Romanæ *conſuetudo, qua illa per diuerſas ætates nullos ſermones* Sozomeno & Caſſiodoro *habuiſſe dicitur.* 117

§. IV. *An laici concionandi veniam vmquam habuerint in vetere eccleſia.* 120

§. V. *Mulieribus numquam permiſſum concionari.* 123

§. VI. *In vna eademque congregatione duo vel tres ſermones nonnumquam habiti.* 127

§. VII. *Singulis ſæpe diebus quibuſdam in locis & certis temporibus veteres concionati patres.* 130

§. VIII. *Duo in vna die multis in locis habiti ſermones.* 131

§. IX. *Non adeo frequentes in villis & vicis.* 136

§. X. *De diuerſis eorum concionandi methodis.* 138

§. XI. *Sermones extemporales valde vſitati inter veteres.* 144

§. XII. *Quid intellexerint per concionari per ſpiritum.* 148

§. XIII. *Cuiusmodi preces ante concionem, inter ipſam concionem & poſt eam ad Deum factæ ſint.* 150

§. XIV.

§. XIV. *Salutatio*, Pax vobis, *communiter ante ſermones vſurpata.* 154
§. XV. *Vſus autem ſalutationis angelicæ, vulgo* Aue Maria *dictæ,* ante *ſermones, incognitus veteribus.* 157
§. XVI. *Nonnumquam ſermonibus quædam benedictio præmiſſa.* 158
§. XVII. *Sermones nonnumquam ſine vllo textu, nonnumquam vero in plures vno textus habiti.* 159
§. XVIII. *Sermones eorum ſemper de arduis & grauibus materiis.* 160
§. XIX. *Et modo quodam excitandis adfectibus & captui auditorum aptiſſimo, nimirum cum perſpicuitate, delectatione ac robore argumentorum recitati.* 164
§. XX. *Non fuiſſe partem antiquæ oratoriæ mouere adfectus geſticulationibus & vanis rerum imaginibus.* 172
§. XXI. *De longitudine ſermonum.* 174
§. XXII. *Vtrum vnuſquiſque ſacras conciones ab ſe ipſo, an ab alio compoſitas, pronuntiare debuerit.* 176
§. XXIII. *Sacræ conciones ſanctiſſimæ trinitatis laudatione concluſæ ſemper ac terminatæ.* 178
§. XXIV. *Conciones vt plurimum a ſtantibus habitæ.* ibid.
§. XXV. *Et a populo ſtante auditæ in quibuſdam, ſed non in omnibus, eccleſiis.* 183
§. XXVI. *Peculiaris conſuetudo eccleſiæ* Africanæ *ad excitandam auditorum attentionem.* 186
§. XXVII. *Fauſtæ olim concionanti ab audiente populo factæ acclamationes, plauſuſque dati in eccleſia.* 187
§. XXVIII. *Conuenientius autem & decentius approbatio auditorum lacrimis, gemitibus, compunctione & obſequio declarata.* 191
§. XXIX. *Scripto exceptæ ab auditoribus ſacræ olim conciones.* 197
§. XXX. *Duæ animaduerſiones a veteribus factæ in quoſdam perverſos ſuos auditores.* Primo, *In negligentes ac profanos auditores.* 199
§. XXXI. *Et* deinde *in immoderatos zelatores, omnem religionem in concione ponentes.* 203
§. XXXII. *Quemadmodum homines tractati fuerint, quibus ſermones concionatorum iuſto longiores viſi.* 205

CAPVT

CAPVT QVINTVM
De precibus pro catechumenis, energumenis, competentibus & pœnitentibus.

ſ. I. Preces in antiqua eccleſia non ante, ſed poſt ſermonem, fieri ſolitæ. pag. 208
ſ. II. Quibus licuerit vel non licuerit his precibus intereſſe. Infideles & mere audientes exire iuſſi. 209
ſ. III. De precibus pro catechumenis. Genuina earum formula ex Chryſoſtomo & conſtitutionibus. ibid.
ſ. IV. Quid intelligendum ſit per τὸ poſtulare angelum pacis *in hac formula.* 215
ſ. V. Pueri in quibuſdam eccleſiis iuſſi hanc precationem dicere cum reliquo populo. 216
ſ. VI. Quænam notitia huius precationis in aliis antiquis ſcriptoribus habeatur. 217
ſ. VII. De precibus pro energumenis ſiue obſeſſis a malis ſpiritibus Formula harum precum. ibid.
ſ. VIII. De precationibus ex Chryſoſtomo & *aliis.* 219
ſ. IX. De tertia precatione pro competentibus. 221
ſ. X. De vltima precatione pro pænitentibus. 224
ſ. XI. Quam notitiam harum precum habeamus in Chryſoſtomo *aliisque ſcriptoribus.* 226
ſ. XII. Qua in parte eccleſiæ hæ preces factæ fuerint. 227
ſ. XIII. Num vllæ iſtiuſmodi diſtinctæ preces pro catechumenis & pænitentibus in eccleſia Latina *fuerint.* 228

LIBER DECIMVS QVINTVS
De miſſa fidelium.

CAPVT PRIMVM
De precibus oblationi præmiſſis.

ſ. I. De precatione dicta διὰ σιωπῆς, ſiue cum ſilentio. 230
ſ. II. De precibus διὰ προσφωνήσεως, ſiue per exclamationes ſolitas, indictis. 236

ſ. III.

§. *III. Formula harum precum in* conſtitutionibus *collata cum fragmentis, apud* Chryſoſtomum *alioſque ſcriptores occurrentibus.* *pag.* 241

§. *IV. De inuocatione, ſiue collecta, preces populi inſequuta.* 246

CAPVT SECVNDVM

De oblationibus populi aliiſque rebus, ad conſecrationem euchariſtiæ introducentibus.

§. *I. De conſuetis oblationibus populi ad altare.* 250

§. *II. Quibuſnam hominibus licitum fuerit oblationes facere, & quibus non fuerit.* 252

§. *III. Quænam oblationes ad altare recipi potuerint, & quæ non.* 260

§. *IV. Nomina eorum, qui grauioris alicuius pretii munera offerebant, ad altare recitata.* 264

§. *V. Elementa euchariſtiæ e populi oblationibus ſumi ſolita, adeoque nullus vſus ſic dictarum hoſtiarum ſiue azymorum.* 266

§. *VI. Vſus oblatarum ſiue hoſtiarum loco panis in prima origine ſua damnatus.* 270

§. *VII. Vinum aqua mixtum in veteri eccleſia communiter adhiberi ſolitum.* 273

§. *VIII. De quibuſdam hæreticis, qui in elementis ſacræ euchariſtiæ, vel addendo, vel ſubtrahendo quidpiam immutarunt.* 278

§. *IX. Et de aliis, qui vſum huius ſacramenti penitus reiecerunt.* 279

CAPVT TERTIVM

De precibus in oblatione & conſecratione fieri ſolitis.

§. *I. Formula gratiarum actionis & orationis in conſecratione fieri ſolitæ, e* conſtitutionibus *deſcripta.* 280

§. *II. Hæc enarratio comparatur cum iis, quæ in aliis auctoribus*

bus dicuntur. Primum *quidem, quod ad formulam ſalutationis,* Pax vobiſcum, *attinet.* *pag.* 294
§. *III.* Secundo, *Ratione oſculi pacis.* 299
§. *IV.* Tertio, *Reſpectu ablutionis manuum ante conſecrationem.* 304
§. *V.* Quarto, *Intuitu proclamationis diaconi, qua omnes noncommunicantes exire, & omnes communicantes cum caritate ac ſinceritate accedere iubebantur.* 305
§. *VI. De* ῥιπιδίοις, *ſiue flabellis ad abigenda inſecta.* 306
§ *VII. De vſu ſigni crucis in eucharistiæ celebratione.* 309
§. *VIII. De vſitata præfatione, dicta* Surſum corda, *ſiue præparatione ad maiorem gratiarum actionem.* ibid.
§. *IX. De* εὐχαριστίᾳ, *ſiue maiore gratiarum actione proprie ſic dicta.* 312
§. *X. De vſu triſagii, ſiue hymni ſeraphici,* Sanctus, ſanctus, ſanctus, *in hac gratiarum actione.* 315
§. *XI. Specialior gratiarum actio pro diuinis beneficiis, hominibus in redemtione per Chriſtum præſtitis.* 318
§. *XII. Formula conſecrationis ſemper compoſita ex recitatione verborum inſtitutionis, & oratione ad Deum pro ſanctificandis per ſpiritum ſanctum donis.* 319
§. *XIII. Poſtea ſequutæ preces pro vniuerſa eccleſia catholica.* 326
§. *XIV. Specialius pro epiſcopis & clericis.* 327
§. *XV. Pro regibus & magiſtratibus.* 329
§ *XVI. Pro mortuis generatim.* 330
§. *XVII. Ex quibus rationibus vetus eccleſia pro mortuis, ſanctis, martyribus, confeſſoribus, æque ac reliquis omnibus orauerit.* 338
§. *XVIII. De* diptychis *eorumque vſu in eccleſia veteri.* 347
§. *XIX. Proxime poſt mortuos preces factæ pro viuis iſtius particularis eccleſiæ membris, & ſingulis in ea ordinibus.* 351
§. *XX. Pro ægrotis, ſeruitute adflictis, exſulibus, proſcriptis, nauigantibus ac iter facientibus.* 352

§. *XXI.*

§. XXI. *Pro inimicis & perſecutoribus, hæreticis ac infidelibus.* pag 353
§. XXII. *Pro catechumenis, energumenis ac pœnitentibus.* 355
§. XXIII. *Pro aëris temperatura & frugum vbertate.* 356
§. XXIV. *Pro vniuerſis abſentibus.* ibid.
§. XXV. *Concluſio cum doxologia ad totam trinitatem directa.* 357
§. XXVI. *Ad quam populus vna voce reſpondebat*, Amen. 358
§. XXVII. *Tum ſequebatur ſymbolum in illis eccleſiis, quæ illud liturgiæ ſuæ partem fecerant.* 359
§. XXVIII. *Et oratio dominica.* 360
§. XXIX. *Abſolutio pœnitentium proxime ante orationem dominicam facta, cum benedictionibus iſti ritui accommodatis.* 361
§. XXX. *Benedictio poſt orationem dominicam.* ibid.
§. XXXI. *De oratione per diaconum indicta poſt conſecrationem.* 363
§. XXXII. *De formula*, Sancta ſanctis, *& de hymno*, Gloria in excelſis Deo. 365
§. XXXIII. *De pſalmo inuitante ad communionem.* 367
§. XXXIV. *Conſecratio ſemper alta voce pronuntiata.* 384
§. XXXV. *Et facta cum fractione panis ad repræſentandam ſeruatoris noſtri paſſionem.* 370

CAPVT QVARTVM

De communicantibus, ſiue perſonis, hoc ſacramentum ſumendi habentibus libertatem, & de ratione id recipiendi.

§. I. *Omnes, catechumenis & pœnitentibus exceptis, eucharistiam recipere iuſſi.* 373
§. II. *Quando & quomodo hæc diſciplina laxari cœperit.* 374
§. III. *Quo tempore vſus eulogiarum loco eucharistiæ introduci cœperit in gratiam eorum, qui communicare nollent.* 377
§. IV. *Corruptela priuatarum & ſolitariarum miſſarum prioribus ſæculis incognita.* 378

§. *V. Alii abuſus aliquando permiſſi in eccleſia* Romana, *vt* miſſa ſicca, & nautica, & *ſic dicta* bifaciata & trifaciata. *pag.* 385

§. *VI. Communio non data hæreticis & ſchiſmaticis ſine præuia confeſſione & reconcilatione.* 390

§. *VII. Data tamen infantibus & pueris per aliquot ſæcula* 391

§. *VIII. Miſſa ad abſentes ex ſua ipſorum vel aliis eccleſiis.* 401

§. *IX. Et ad eos, qui ægrotabant, vel in carcere, vel alia quacumque cuſtodia, vel pœnitentia erant, ſub horam mortis.* 403

§. *X. Eucharistia hunc in finem nonnumquam conſecrata in ædibus priuatis.* 406

§. *XI. Et communiter conſeruata in eccleſia ad eumdem vſum.* 409

§. *XII. Nec non ad publicum vſum certis diebus, quando noua conſecratio haud peragebatur. Hæc dicta* miſſa præſanctificatorum. *Eius vſus & origo.* 411

§. *XIII. Eucharistia nonnumquam ab hominibus priuatis domi ſuæ ad quotidianam participationem adſeruata.* 414

§. *XIV. Numquam tamen in publico officio a laicis adminiſtrari permiſſa.* 417

§. *XV. Noua conſuetudo reſeruandi euchariſtiam ad dies vſque quadraginta, & incommoda eam comitantia.* 419

§. *XVI. Euchariſtia nonnumquam energumenis, in calamitatis ſuæ interuallis, data.* 420

§. *XVII. Omnes homines ab ea prohibiti, qui grauis cuiuſdam & in vulgus noti criminis erant rei, cuiuſcumque dignitatis eſſent vel gradus.* 421

§. *XVIII. Quæſtio de digamia determinata. Num ea homines vllo tempore a ſacræ euchariſtiæ vſu prohibuerit.* 422

§. *XIX. Corrupta conſuetudo eorum, qui euchariſtiam dabant mortuis, a veteribus caſtigata.* 424

§. *XX. Cui cognatus eſt mos conſepeliendi mortuis euchariſtiam.* 425

§. *XXI.*

§. XXI. De ordine communicandi. pag. 427
§. XXII. Regulæ quædam, de diſtinctione locorum obſeruatæ. 428

CAPVT QVINTVM
De diuerſis quæſtionibus circa modum communicandi in eccleſia antiqua.

§. I. Populum ſemper admiſſum eſſe ad recipiendam eucbariſtiam ſub vtraque ſpecie. 431
§. II. Recipientes eucbariſtiam ſub vtraque ſpecie, elementa diſtincte ſemper recepiſſe, non vnum alteri intinctum. 441
§. III. Veteres eucbariſtiam aliquando recepiſſe ſtantes, aliquando genua inflectentes, numquam vero ſedentes. 446
§. IV. Eleuationem hoſtiæ, quæ adorationis illius cauſſa ſit, per multa ſæcula non fuiſſe cognitam in eccleſia antiqua, ad ortum vſque commenti de tranſubſtantiatione. 451
§. V. Nec diuinam hoſtiæ adorationem ante ſæculum duodecimum aut decimum tertium. 468
§. VI. Populo eucbariſtiam manu excipere permiſſum. 477
§. VII. Num eadem conſuetudo in tradenda mulieribus ac pueris eucbariſtia obſeruata fuerit. 482
§. VIII. Eucbariſtia populo tradi ſolita cum certa verborum formula, ad quam reſpondebant, Amen. 484
§. IX. Quemadmodum Nouatiani *& alii eucbariſtia ad res prauas abuſi ſint.* 486
§. X. Peculiares & proprii iſti ſolemnitati pſalmi cantari ſoliti, dum populus communicaret. 488

CAPVT SEXTVM
De veterum poſtcommunione.

§. I. Miſſa fidelium, ſiue celebratio eucbariſtiæ, cum diuerſis gratiarum actionibus finita. Prima erat diaconi προσφώνησις, *denuntiatio obſecrationis ac gratiarum actionis.* 492

§. II. *Gratiarum actio epiſcopi, qua populum Deo commendat.* pag. 492
§. III. *Benedictio epiſcopi.* 493
§. IV. *Formula diaconi populum dimittentis cum breui hac precatione:* Exite in pace. 494
§. V. *Quaenam mentio harum precum in aliis ſcriptoribus habeatur.* 495
§. VI. *Gratiarum actiones ſemper factae in numero plurali ab vniuerſo eccleſiae corpore.* 498

CAPVT SEPTIMVM

De ratione, quam cum euchariſtiae reliquiis inierunt veteres. Et de communi eorum conuiuio agape vocitato.

§. I. *Quaedam particulae euchariſtiae olim in ſpecialiores vſus adſeruatae.* 500
§. II. *Si quid reliquum eſſet, id communicantibus diſtributum.* ibid.
§. III. *Haec conſecratorum elementorum diſtributio res ab aliarum oblationum diſtributione diuerſa.* 501
§. IV. *Reliquiae euchariſtiae interdum innocentibus pueris datae.* 502
§. V. *Interdum etiam igne combuſtae.* 503
§. VI. *Reliquae oblationes ex parte communi coenae deſtinatae. Quod veteres generatim pro ritu apoſtolico, communionem comitante, habuerunt.* 504
§. VII. *Vtrum hoc conuiuium ante, an vero poſt communionem tempore apoſtolorum celebratum ſit.* 507
§. VIII. *Quomodo hoc ſubſequentibus aetatibus obſeruatum. Euchariſtia plerumque recepta a ieiunis & ante hoc conuiuium, exceptis quibuſdam ſpecialioribus occaſionibus.* 509
§. IX. *Haec conuiuia communia initio in eccleſia agitata: deinde autem conciliorum decretis interdicta.* 516

§. X.

ſ. X Quomodo priſcis temporibus chriſtianos ob has agapas gentilium alii inſectati & calumniati, alii admirati iiſque æmulati ſint. pag. 519

CAPVT OCTAVVM

Quænam præparatio tamquam neceſſaria in communicantibus ad dignam euchariſtiæ receptionem requiſita fuerit.

ſ. I. Generalis quædam reſponſio ad hanc quæſtionem, remittens ad factam ab vnoquoque chriſtiano in baptiſmo pænitentiæ, fidei ac ſanctæ obedientiæ profeſſionem. 525

ſ. II. Quænam errata cum hac profeſſione & ſtatu gratiæ ac continua præparatione ad ſacram euchariſtiam conſiſtere potuerint. 527

ſ. III. Quænam pænitentia pro iſtiuſmodi peccatis requiſita fuerit. 530

ſ. IV. Quænam crimina homines abſolute ab euchariſtiæ vſu excluſerint, & quænam pænitentia pro illis requiſita fuerit. 531

ſ. V. Flagitioſi & manifeſti peccatores ad euchariſtiam non admittendi, niſi euidentibus reſipiſcentiæ ſignis editis eccleſiæ ſatis feciſſent. 532

ſ. VI. Num confeſſionem priuatorum peccatorum coram ſacerdote, tamquam neceſſariam præparationem ad communionem, requiſiuerint. 536

ſ. VII. Præparationem iſtam non in eo ſitam fuiſſe, vt certis ſanctis temporibus, ſed omni tempore in ſanctitate & puritate ad euchariſtiam recipiendam accederent. 539

ſ. VIII. Quænam fides in communicantibus requiſita. 545

ſ. IX Quænam puritas animæ per reſipiſcentiam & obedientiam. Quomodo ieiunium hanc in rem vtile vel neceſſarium creditum. 548

ſ. X. Quam neceſſaria digne communicaturo iuſtitia, & ablati reſtitutio. 550

ſ. XI.

ſ. XI. Neceſſitas pacis ac vnitatis. pag. 551

ſ. XII. De caritate & beneficentia in pauperes. 554

ſ. XIII. De caritate in deponendis inimicitiis ac condonandis iniuriis. 557

ſ. XIV. Quemadmodum ſe geſſerint in ipſa eucbariſtiæ celebratione & poſtea. 563

CAPVT NONVM

De crebra communione & de temporibus eam celebrandi in eccleſia antiqua.

ſ. I. Omnes, exceptis pænitentibus cenſuræ ſubiacentibus eccleſiæ, olim ſingulis diebus dominicis communionem recipere per canones eccleſiæ iuſſi. 570

ſ. II. Fuiſſe id conſtantem praxin per tria priora ſæcula, oſtenditur. 573

ſ. III. Eucbariſtiam aliis diebus, præter diem dominicum, celebratam in multis eccleſiis. 575

ſ. IV. Et quibuſdam in locis ſingulis diebus. 577

ſ. V. Quo primum tempore homines ter quotannis communicare iuſſi ſint. 586

ſ. VI. Et poſtea ſemel per annum a concilio Lateranenſi. 587

ſ. VII. Quid operæ laboriſque in reſtaurandis crebris ac frequentibus communionibus poſitum fuerit tempore reformationis. 589

ſ. VIII. Qua in re illa hucuſque deficiat: Et quid tamen fieri & oportere & opus eſſe videatur, vt communio ad priſcum exemplum reducatur. 591

I. N. I.

I. N. I.

ORIGINVM ECCLESIASTICARVM

LIBER DECIMVS QVARTVS

DE ILLA DIVINI CVLTVS PARTE, QVAM VETERES SVB GENERALIORE NOMINE MISSAE CATECHVMENORVM COMPREHENDERVNT.

CAPVT PRIMVM

DE PSALMODIA VETERIS ECCLESIAE.

§. I.

Publicus veteris eccleſiæ cultus plerumque cum pſalmodia exorſus die dominica.

SVPRA obſeruatum nobis eſt, veteres vniuerſum Dei cultum publicum ſub duobus generalioribus capitibus comprehendiſſe, quæ diſtinctis nominibus *miſſam catechumenorum* & *miſſam fidelium*, hoc eſt, officium celebrationem euchariſtiæ antecedens, & celebrationem euchariſtiæ ipſam, vocarint. *Miſſa catechumenorum* illa diuini cultus pars erat, cui intereſſe catechumenis & omnibus, qui nondum perfecti & conſummati chriſtiani erant, licebat. Conſiſtebat autem pſalmodia ſcripturarum lectione, verbi diuini

prædicatione, & precibus pro iſtis hominum ordinibus, qui ad participanda ſancta myſteria haud admittebantur. Atque ſub hiſce diuerſis capitibus conſiderari eam oportet. INCHOARI hoc officium ſolebat cum lectione ſcripturarum atque pſalmodia, quemadmodum ex illo HIERONYMI a) loco apparet, vbi publicum monachorum *Aegyptiorum* miniſterium deſcribens, ait: *Poſt horam nonam in commune concurritur, pſalmi reſonant, ſcripturæ recitantur ex more, & completis orationibus cunctisque reſidentibus, medius, quem patrem vocant, incipit diſputare.* Atque in hunc modum IOANNES CASSIANVS illud repræſentat b), quod primum pſalmi canantur, & tum duæ adiiciantur lectiones, altera quidem ex veteri, ex nouo teſtamento altera. In die vero ſabbati & dominico, nec non quinquaginta diebus poſt paſcha, vtrasque de nouo teſtamento, vnam de actibus apoſtolorum vel epiſtolis, aliam de euangeliis recitari dicit. Probabile autem eſt, quamdam differentiam in ordine lectionis in diuerſis eccleſiis interceſſiſſe. Et hoc diuerſas virorum doctorum opiniones de diuini eorum cultus ordine conciliare inter ſe poterit. Alii enim cum ſcripturarum lectione, alii cum precibus confeſſionis incepiſſe eum putant. *Conſtitutionum* auctorem, certum eſt, præſcribere c) primum veteris teſtamenti, deinde pſalmorum, poſtea actuum apoſtolorum ac epiſtolarum, & denique euangeliorum lectio-

a) Hieronym. epiſt. XXII. ad Euſtoch. c. XV.

b) Caſſian. inſtitut. lib. II. c. VI. Quibus (pſalmis) lectiones geminas adiungentes, id eſt, vnam veteris & aliam noui teſtamenti &c. *In* die vero ſabbati vel dominico vtrasque de nouo recitant teſtamento, id eſt, vnam de apoſtolo, vel actibus apoſtolorum, & aliam de euangeliis. Quod etiam totis quinquageſimæ diebus faciunt.

c) Conſtitut. lib. II. c. LVII. *μέσος δὲ ὁ ἀναγινώσκων ἐφ᾽ ὑψηλοῦ τινος ἑστὼς, ἀναγινωσκέτω τὰ Μωσέως, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ, τὰ τῶν κριτῶν καὶ τῶν βασιλειῶν, τὰ τῶν παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς ἐπανόδου· πρὸς τούτοις τὰ τοῦ Ἰὼβ καὶ τοῦ Σολομῶντος, καὶ τὰ τῶν ἑκκαίδεκα προφητῶν ἀνὰ δύο δὲ γινομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοὺς τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑποψαλλέτω. μετὰ τοῦτο αἱ πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέσθωσαν, καὶ ἐπιστολαὶ Παύλου, ἃς ἐπέστειλε ταῖς ἐκκλησίαις καθ᾽ ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια κ. τ. λ.* *Medius autem lector in quodam loco excelſo ſtans, legat libros Moſis & Ieſu filii Nauis, Iudicum & Regnorum, item Paralipomenon, & quæ de populi reditu conſcripta ſunt; ad hæc Iobi & Salomonis volumina ſimulque ſexdecim prophetarum. Peractisque per binos lectionibus, quidam alius Dauidis hymnos pſallat & populus extrema verſuum ſuccinat. Dein acta noſtra recitentur, & epiſtolæ Pauli, quas*

lectionem. Vt adeo pſalmi lectionibus permiſti fuerint, ſecundum regulas ab hoc auctore in eccleſiis quibusdam obſeruatas. BASILIVS d) de confeſſione flexis genibus ad Deum fieri ſolita loquitur, a qua ſurgentes ad pſalmos Deo cantandos traducantur. At vero hæc confeſſio in vigiliis eorum, ſiue precibus antelucanis, facta eſt, & probabiliſſimum eſt, fuiſſe priuatam duntaxat confeſſionem, quam per ſe quisque cum ſilentio facere ſolebat, antequam publicus cultus initium caperet. Sin autem pro publica accipimus confeſſione, vti vir doctus HAMONDVS LESTRANGIVS e) accipit, tum indicabit, eccleſias orientales officium ſuum matutinum antelucanum ab oratione confeſſionis exorſas, atque ita ad pſalmos cantandos progreſſas fuiſſe; quæ res magna exercitatio ac occupatio in nocturnis earum vigiliis erat. Et ſane hæc eorum pſallendi exercitatio in eccleſia numquam ceſſabat, vti AVGVSTINVS f) obſeruat, niſi ſcripturarum lectio, vel ſermonis recitatio, vel communis oratio, voce diaconi indicta, eam

ſancti ſpiritus ductu ad eccleſias miſit. Poſtea diaconus vel presbyter legat euangelia &c.

Lib. V. c. XIX. ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναθροιζόμενοι γρηγορεῖτε, προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ διανυκτερεύσει ὑμῶν, ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφήτας, τοὺς ψαλμοὺς, μέχρις ἀλεκτρυόνων κραυγῆς, καὶ βαπτίσαντες ὑμῶν τοὺς κατηχουμένους καὶ ἀναγνόντες τὸ εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ κ. τ. λ. *In eccleſia congregati in vnum, vigiliis, orationibus, & ad Deum precibus vacate, in pernoctatione veſtra*, legem, prophetas, ac pſalmos legite *vſque ad gallorum cantum, & baptiſmum conferte veſtris catechumenis;* & recitato euangelio *in timore ac tremore &c.*

d) Baſil. epiſt. LXIII. ad Neocæſar. tom. III. p. 96. ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, καὶ ἐν πόνῳ, καὶ ἐν θλίψει, καὶ ἐν συνοχῇ δακρύων ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, τελευταῖον ἀναστάντες τῶν προσευχῶν, εἰς τὴν ψαλμῳδίαν καθίστανται. *De nocte populus conſurgens antelucano tempore domum precationis petit: inque labore & tribulatione ac lacrimis indeſinentibus facta ad Deum confeſſione tandem ab oratione ſurgentes ad pſalmodiam traducuntur.*

e) Leſtrange, *Allyance* of div. offic. cap. III. p. 75. To begin morning prayer with confeſſion of ſins, I may call the catholick cuſtome of the primitive church.

f) Aug. epiſt. CXIX. ad Januar. c. XVIII. Quando non eſt tempus, quum in eccleſia fratres congregantur, ſancta cantandi, niſi quum legitur, aut diſputatur, aut antiſtites clara voce deprecantur, aut communis oratio voce diaconi indicitur?

impediret. Reliqua temporis interualla pſalmis cantandis impendebantur, quo exercitio, ex ipſius ſententia, non poterat eſſe vllum aliud vtilius, ſalutarius, ſanctius, religioſius. Quam ob cauſſam (ſi obſeruatio LESTRANGII g) ex CHRYSOSTOMO recte ſe habet) populus pſalmis cantandis tempus inſumere debuit, antequam congregatio completa eſſet & omnino coacta. Nullam heic mentionem facimus pſalmodiæ eorum, aliis temporibus, in conuiuiis, inter labores & in priuatis cuiusque pietatis exercitiis vſitatæ, quia, etſi veteribus cum multis & magnis encomiis frequenter memoratur, in multis tamen momentis a communi pſalmodia diſcrepauit, neque adeo multum lucis ad explanandum publicum Dei cultum inde petere poſſumus.

§. II.

Pſalmis lectio ſcripturarum ac preces intermixtæ in nonnullis eccleſiis.

QVOD ad publicam eccleſiæ pſalmodiam attinet, etſi eam pro prima & præcipua diuini cultus parte accipimus, non ita tamen accipienda eſt, quaſi in vna & continua multorum pſalmorum recitandorum ſerie ſine intermiſſu peracta fuerit, ſed potius cum aliquanti temporis interiectu, & aliarum diuini cultus partium miſtura, ad rem omnem tanto gratiorem iucundioremque efficiendam. Ad minimum in quarumdam eccleſiarum praxi ita obtinuiſſe, certo conſtat. Nam in concilio *Laodiceno* h) decretum legimus: *Non oportere pſalmos in conuentibus contexere, ſed in vnoquoque pſalmo interiecto ſpatio lectionem fieri.* Et AVGVSTINVS hanc ſuæ ipſius eccleſiæ conſuetudinem fuiſſe, clariſſimis verbis ſignificat. Nam in homilia quadam i) primum meminit lectionis epiſtolicæ, deinde pſalmi & poſtea lectionis euangelicæ. Verba illius ſic habent: *Hoc de apoſtolica lectione percepimus. Deinde cantauimus pſalmum, exbortantes nos inuicem vna voce, vno corde dicentes: Venite, adoremus & proſternamur ei, & flea-*

g) Leſtrange Allyance of divin. offic. c. III. p. 77. For you muſt know, that anciently (as appeareth out of Chryſoſtome on Matth.) before the congregation was compleat and fully aſſembled, the uſage was to entertain the time with ſinging of Pſalms.

h) Conc. Laodic. c. XVII. περὶ τοῦ, μὴ δεῖν ἐπισυνάπτειν ἐν ταῖς συνάξεσι τοὺς ψαλμοὺς, ἀλλὰ διὰ μέσου καθ' ἕκαστον ψαλμὸν γίνεσθαι ἀνάγνωσιν,

i) Aug. ſermon. X. de verbis apoſtoli tom. X. opp. p. 112. (p. 396. ed. Baſil. MDLXIX.)

mus

mus coram Domino, qui fecit nos. Poſthæc euangelica lectio decem leproſos mundatos nobis oſtendit, & vnum ex iis alienigenam, gratias agentem mundatori ſuo. Et in alia homilia de his lectionibus loquitur, eodem eas ordine recenſens k): *In lectione apoſtolica,* inquit, *gratiæ aguntur Deo de fide gentium. In pſalmo diximus, Deus virtutum conuerte nos, oſtende faciem tuam & ſalui erimus. In euangelio ad cœnam vocati ſumus.* cetera. Quæ duo AVGVSTINI loca ſi inter ſe comparauerimus, obſeruare nobis licebit, quod non certus aliquis pſalmus fuerit, qui inter lectionem epiſtolicam & euangelicam debuerit recitari, ſed pſalmus, qui in ordine lectionis occurrerit. Nam primo loco pſalmi nonageſimi quinti, altero autem loco pſalmi octuageſimi mentio iniicitur. Eamdem conſuetudinem in eccleſiis *Gallicanis* obſeruauit MABILLONIVS ex collatione, inter catholicos & *Arianos* tempore *Gundobaldi* regis *Burgundionum* ad ann. CCCCXCIX. inſtituta. In hiſtoria enim huius collationis l) hæc leguntur: *Euenit, vt ea nocte, quum lector ſecundum morem inciperet lectionem a Moyſe, incidit in ea verba Domini: Sed ego indurabo cor eius &c. Deinde quum poſt pſalmos decantatos recitaret ex prophetis, occurrerunt verba Domini ad Eſaiam, dicentis: Vade & dices populo huic: Audite audientes &c. Quumque adhuc pſalmi fuiſſent decantati, & legeret ex euangelio; incidit in verba, quibus Saluator exprobrat Iudæis incredulitatem, Væ tibi Chorazin &c. Denique quum lectio fieret ex apoſtolo, pronuntiata ſunt verba illa: An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis?* Vbi facile ad obſeruandum eſt, quod vti heic quatuor lectiones de veteri & nouo teſtamento factæ, ita quoque pſalmi inter ſingulas lectiones, ſi ab vltima diſceſſeris, de qua id non dicitur, cantati fuerint.

§. III.

Qui pſalmi peculiari nomine pſalmi reſponſorii *vocitati.*

ISTI pſalmi peculiari nomine *reſponſoria* & *pſalmi reſponſorii* vocitabantur; quod nomen erat, non ſingularibus quibusdam pſalmis adfixum, ſed omnibus illis datum promiſcue, qui in communi lectionis curſu incidebant. Concilium *Toletanum* quartum de iſtiusmodi pſalmis intelligendum eſt, quando eſſe

k) Aug. hom. XXXIII. de verbis Domini p. 49. (p. 126. edit. Baſil.)

l) Collat. &c. ap. Mabillon. de curſu Gallicano p. 399.

quosdam dicit, qui in fine *reſponſoriorum* m) *Gloria Patri* &c. non dicant. Et GREGORIVS TVRONENSIS n) frequenter eorum meminit ſub diſerta *pſalmorum reſponſoriorum* appellatione, recitationem eorum partem faciens functionis diaconi. Veteres librorum ritualium auctores de ratione huius nominis, cur dicantur *reſponſoria*, inter ſe non conſentiunt. Alii o) enim ita eos vocari dicunt, quia vno præcinente totus chorus concorditer reſpondeat: Alii p) autem id nominis habere adſerunt, quia lectionibus reſpondeant, vtpote quibus finitis, ſtatim canantur. Quæ veriſimillima videtur ratio.

§. IV.

Quidam pſalmi peculiaribus officiis præſcripti.

NON autem perſuadere nobis debemus, hos pſalmos ſolos fuiſſe, quibus veteres in pſalmodia ſua vſi ſint. Nam quidam pſalmi conſtantis vſus in eccleſia fuerunt, vtpote peculiaribus officiis adſignati. Audiuimus ſupra *), pſalmum ſexageſimum

m) Concil. Toletan. IV. c. XV. Sunt quidam, qui in fine *reſponſoriorum* Gloria non dicunt, cetera.

n) Gregor. Turon. de vitis patrum c. VIII. Diaconus *reſponſorium pſalmum* canere cœpit. It. hiſtor. Francor. lib. VIII. c. III. Jubet rex, vt diaconum noſtrum, qui ante diem ad miſſas pſalmum reſponſorium dixerat, canere iuberem.

o) Jſidor. de offic. lib. I. c. VIII. *Reſponſoria* ab Jtalis longo ante tempore ſunt reperta: & vocata hoc nomine, *quod vno canente chorus conſonans reſpondeat.* Ante autem id ſolus quiſque agebat, nunc vnus interdum, interdum duo vel tres, communiter, choro in plurimis reſpondente.

p) Rupert. de offic. lib. I c. XV. *Reſponſoria*, quæ poſt lectiones canimus, nobis innuunt, ſanctis monitis Dei factis nos reſpondere debere, ne ſimus ſimiles pueris ſedentibus in foro, audientibus ac dicentibus: Cantauimus vobis & non ſaltaſtis, lamentauimus vobis & non ploraſtis. Dicuntur enim a reſpondendo. Triſtia namque triſtibus & læta lætis debemus ſuccinere lectionibus. Siquidem neque moris eſt, neque decoris, vt quum lector triſtis dixerit verbi gratia, quæ ſunt pœnitentiæ, ſiue lamentum aliquod dominicæ paſſionis, chorus in reſponſorio ſaltet de gaudio regni & gloria reſurrectionis. Sed dum lector, velut Joannes non manducans neque bibens, prædicat pœnitentiam, nos itidem in reſponſorio ploramus: dum ille, velut filius hominis, manducans & bibens, cantat nobis de gaudio regni, ſuccinentes eidem, apte ſaltamus. Quodque vno præcinente, tam in his, quam in ceteris huiusmodi, chorus concorditer ſequitur, illud adſtruit, quod apoſtolus obſecrat, vt id ipſum dicamus omnes, & non ſint in nobis ſchiſmata.

*) Lib. XIII. c. X. §. I. vol. V. pag. 315.

terti-

tertium, *Deus*, *Deus meus*, *ad te de luce vigilo*, peculiari nomine *pſalmum matutinum* fuiſſe appellatum, quia ſemper in officio matutino cani conſueuerit, vt pſalmus nonageſimus quintus hodie in noſtra liturgia. Pſalmum itidem centeſimum quadrageſimum primum: *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo; eleuatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum*, in veſpertino officio †) cantatum fuiſſe. Habuerunt quoque pſalmos adminiſtrationi ſacræ euchariſtiæ & officiis funeralibus congruentes, vti poſthac videbimus. Et in eccleſiis *Gallicanis*, ex quo MVSAEVS presbyter *Maſſilienſis lectionarium*, ſiue ordinem recitandi pſalmos ac lectiones, a *Venerio* epiſcopo ſuo inductus compoſuit, pſalmi reſponſorii tempori & lectionibus fuerunt adaptati, quemadmodum narrat GENNADIVS q). Atque hoc vir quidam eruditus r) primum officio *Gallicano* peculiare, & ſingularem eccleſiæ *Gallicanæ* conſuetudinem fuiſſe exiſtimat. Quod ita eſſe poteſt, ſi de diuerſorum pſalmorum ad congruentes lectiones deſtinatione in generali curſu annuo id intelligatur: Eſſe autem nequit, ſi de ſpecialioribus tantum & ſolemnibus occaſionibus accipiatur. Nam eccleſia non tantum peculiares lectiones habebat, ſed etiam peculiares pſalmos, qui in maioribus ſolemnitatibus recitabantur, occaſioni iſti congruentes; idque longe ante, quam MVSAEVS *lectionarium* ſuum pro eccleſia *Gallicana* compoſuit. AVGVSTINVS s) enim pſalmum viceſimum ſecundum, *Deus*, *Deus meus*, *quare dereliquiſti me* &c. die dominicæ paſſionis in eccleſiis *Africanis* ſemper lectitatum eſſe, perſpicue docet, videturque indicare, quod *Donatiſtæ* idem fecerint, etſi tam lapideos eos eſſe dicit, vt eum recte applicare haud ſtudeant. Ne-

†) Lib. XIII. c. XI. §. II. vol. V. p. 338.

q) Gennad. de ſcriptur. c. LXXIX. Reſponſoria etiam pſalmorum capitula tempori & lectionibus congruentia excerpſit.

r) Stillingfleet, orig. Britan. chap. IV. p. 218. *Beſides the Leſſons and Hymns he* (Muſæus) *methodiz'd the Pſalms ſo as to be read aggreeably to the times and the Leſſons; and not in the Order wherein they ſtand: which ſeems to have been peculiar to the Gallican church.*

s) Aug. in pſalm. XXI. præfat. ſermon. II. p. 43. (tom. VIII. opp. pag. 106. edit. Baſil. MDLXIX.) Miror, fratres, ſi hodie pſalmus iſte legitur & in parte Donati. Rogo vos, fratres mei, confitear vobis, nouit Chriſti miſericordia, quia ſic miror, quaſi lapidei ibi ſint & non audiant. - - Legamus illum, quantum anguſtia temporis patiatur, cetera.

que

que adeo dubium eſt, quin, vti huic ſolemnitati aptos accommodatosque pſalmos habuerunt, ita quoque reliquis ſolemnitatibus omnibus pſalmos habuerint congruentes.

§. V.

Reliqui in ordinario curſu, prout iacebant, cantati, haud vlli tempori vel diei præſcripti.

RELIQVI pſalmi in vſitato lectionis curſu a primo capite vſque ad extremum canebantur, eodem quidem ordine, quo alius alium in codice excipiebat, nullis temporibus vel lectionibus, vel diebus adfixi, ſi ab iſtis ſpecialioribus pſalmis, qui cuilibet horæ canonicæ præſcripti erant, diſceſſeris. De *Aegypto* obſeruat IO. CASSIANVS t), ſub vitæ monaſticæ initia ibi tot propemodum typos ac regulas hac de re fuiſſe vſurpatas, quot monaſteria exſtiterint, aliis pſalmos duodeuiginti, vna ſerie ſibi ſuccedentes, aliis viginti, aliis adhuc plures cantantibus. Denique communi omnium conſenſu numerum eorum pro matutino ac veſpertino officio ad duodecim redactum, eosque vna & continua ſerie u), ſine ulla interueniente lectione, recitatos fuiſſe: duas enim duntaxat lectiones habuiſſe, alteram veteris, alteram noui teſtamenti, quam vtramque omnibus iſtis pſalmis finitis ſubiungere conſueuerint. In quibusdam etiam locis ſex pſalmos x) ſingulis horis canonicis cantaſſe dicit, aliis

t) Caſſian. inſtitut. lib. II. c. II. Multos comperimus per alias regiones pro mentis ſuæ capacitate, habentes quidem, vt ait apoſtolus, zelum Dei, ſed non ſecundum ſcientiam, ſuper hac re diuerſos typos ac regulas ſibimet conſtituiſſe. Quidam enim vicenos pſalmos, & hos ipſos antiphonarum proletatos melodiis, & adiunctione quarundam modulationum debere dici ſingulis noctibus cenſuerunt: alii hunc modum etiam excedere tentauerunt: nonnulli XVIII. atque in hunc modum diuerſis in locis diuerſum canonem agnouimus inſtitutum, totque propemodum typos ac regulas vidimus vſurpatas, quot etiam monaſteria cellasque conſpeximus.

u) Caſſian ibid. c. IV. Per vniuerſam Aegyptum & Thebaidem duodenarius pſalmorum numerus tam veſpertinis quam nocturnis ſolemnitatibus cuſtoditur, ita duntaxat, vt poſt hunc numerum duæ lectiones, veteris ſcilicet & noui teſtamenti ſingulæ ſubſequantur.

x) Ibid. c. II. Sunt, quibus in ipſis quoque diurnis orationum officiis, id eſt, tertia, ſexta, nonaque id viſum eſt, vt ſecundum horarum modum, in quibus hæc Domino redduntur obſequia, pſalmorum etiam & orationum putarent numerum coæquandum: Nonnullis placuit, ſenarium numerum ſingulis diei conuentibus deputari.

autem

autem viſum fuiſſe, vt ſecundum horarum modum, in quibus ad reddenda Domino obſequia ſua conuenirent, pſalmorum numerum accommodarent: Atque ita hora tertia tres tantum pſalmos, hora autem ſexta ſex, & nona nouem cantauiſſe, vſque dum, inſtituta diligentiore rei deliberatione, tandem tres modo pſalmos ſingulis horis diurnis orationis y) canendos eſſe, decreuerint, maiore numero duodenario matutinis ac veſpertinis conuentibus reſeruato. Tametſi iſta numerum pſalmorum ad horarum numerum conformandi conſuetudo in quibusdam *Galliæ* partibus in vſu manſit, aut certe concilii *Turonenſis* ſecundi tempore ad ann. DLXVII. adſumta eſt, vti e quodam iſtius concilii z) canone, quem ſupra libro vltimo *) adlegauimus, apparet.

§. VI.

Nonnulli, vt tulit hæc illa occaſio, pro arbitrio epiſcopi vel præcentoris, conſtituti.

Praeterea mos erat epiſcopo vel præcentori, vt pſalmos quosdam in quacunque diuini cultus parte, ſi ita ferret occaſio, pro arbitrio ſuo cani iuberent: Perinde ac hodie antiphonæ noſtræ præcentoris, & pſalmi metrici miniſtri eccleſiæ arbitrio permittuntur, vt eligat præſcribatque quos pſalmos velit, & quæ tempora in diuino cultu commodiſſima eſſe credat. Ita ATHANASIVS narrat, mandaſſe ſe diacono, vt pſalmum legeret tricesimum ſextum a), quum eccleſia ſua ab *Arianis* militibus obſideretur. Et AVGVSTINVS b) aliquoties

y) Caſſian. lib. III. c. III. Itaque in Palæſtinæ vel Meſopotamiæ monaſteriis ac totius orientis ſupradictarum horarum (tertiæ, ſextæ nonæque ſecundum cap. I.) ſolemnitates trinis pſalmis quotidie finiuntur, vt & orationum adſiduitas ſtatutis temporibus Deo offeratur, & neceſſaria operationis officia conſummatis iuſto moderamine ſpiritualibus obſequiis nullatenus valeant impediri.

z) Concil. Turon. II. c. XVIII. can. XIX. edit. Labb. tom. V. p. 857.

*) Lib. XIII. c. IX. §. IX. litt. (b) vol. V. p. 310.

a) Athan apol. II. p. 717. (p. 334 d. edit. Pariſ MDCXCVIII.) καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμόν· τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. *In throno ſedens iuſſi diacono, vt pſalmum legeret, populoque vt reſponderet: quoniam in ſæcula miſericordia eius.*

b) Auguſtin. in pſalm. CXXXVIII. p. 650. (tom. VIII. opp. p. 1586. edit. Baſil. MDLXIX. Pſalmum nobis breuem paraueramus, quem mandaueramus cantari a lectore: ſed ad horam, quantum videtur, perturbatus, alterum pro altero

de ſingulari quodam pſalmo loquitur, quem iuſſerit a lectore cantari, ſermonem in eum habiturus: Dicitque, accidiſſe aliquando, vt lector per errorem propoſiti pſalmi loco alium legeret, maluiſſe igitur ſe in errore lectoris ſequi voluntatem Dei, quam ſuam in ſuo propoſito, adeoque ſermonem habuiſſe de hoc pſalmo extemporalem ad populum. Quod ſi quoque conſiderauerimus, veteres interdum integros propemodum dies ac noctes pſalmos cantando transegiſſe; (quando exempli cauſſa, *Arianis* militibus eccleſiam *Ambroſii* obſidentibus, populus integram noctem & diem c) pſalmis inſumſiſſe dicitur) facile ad colligendum eſt, quod iſtiusmodi temporibus haud ſtatos ac fixos, ſed eiusmodi pſalmos cantauerint, quos epiſcopus ipſis tum vel præſcripſerit, vel certe pro eorum arbitrio canendos permiſerit. Interdum ipſe lector pſalmum eligebat, prout rerum neceſſitas ferret, vel inſtinctus eum duceret. Ita AVGVSTINVS in homilia quadam d) commemorat, quod in pſalmum aliquem concionatus ſit, quem non lectori cantandum imperauerit, ſed quem Deus menti illius ſuggeſſerit legendum, vnde de pœnitentia neceſſe habuerit dicere, quum fuerit pſalmus quinquageſimus primus, ſiue pœnitentialis, quem lector pro arbitratu ſuo, vel potius Deo ſic dirigente, legerit. Hiſtoriam memoratu dignam, quæ in rem præſentem facit, in vita *Martini* habet SVLPICIVS SEVERVS e). Narrat ibi auctor, quod, quum *Martinus* eligendus eſſet epiſcopus, inter antiſtites tum præſentes præcipue *Defenſor* quidam nomine reſtiterit. Ac-

legit. Malumus nos in errore lectoris ſequi voluntatem Dei, quam noſtram in noſtro propoſito. Vid. Auguſtin. præfat. in pſalm. XXXI. (p. 186. c. edit. Baſil.) Hunc pſalmum ad eam gratiam pertinere, qua chriſtiani ſumus, teſtatus eſt apoſtolus Paulus, vnde *ipſam lectionem nobis legi voluimus*.

c) Ambroſ. epiſt. XXXIII. ad Marcellinam ſororem. †

d) Aug. homil. XXVII. ex L. tom. X. p. 175. (p. 477. edit. Baſil. MDLXIX.) Proinde aliquid de pœnitentia dicere diuinitus iubemur. (Not. quæ ſequuntur, abſunt in editione Baſileenſi.) Neque enim nos iſtum pſalmum cantandum lectori imperauimus: ſed quod ille cenſuit nobis vtile ad audiendum, hoc cordi etiam puerili imperauit.

e) Sulpic. Seuer. vit. Martin. c. VII. p. 225. (c. IX. p. 313. edit. Lipſ. MDCCIII. 8.) Inter epiſcopos, qui affuerant, præcipue Defenſor quidam nomine dicitur reſtitiſſe: vnde animaduerſum eſt, grauiter illum lectione prophetica tunc notatum. Nam quum fortuito lector,

cidiſſe

cidiſſe autem dicit, vt, quum lector, cui legendi eo die eſſet officium, a populo interclusus adeſſe non poſſet, vnus e circumſtantibus, ſumto pſalterio, quem primum verſum inueniret, arriperet; pſalmum autem fuiſſe: *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem propter inimicos tuos, vt deſtruas inimicum & DEFENSOREM.* Sic verſio *Gallicana* tum legit. Quam rem, licet caſu tantum & fortuitu contigiſſe ea videretur, a populo tamen ſpectatam fuiſſe tamquam diuino nutu factam, vt doli & machinae *Defenſoris* oſtenderentur pariter & deſtruerentur.

§. VII.

Preces quibusdam in locis ſingulis pſalmis, loco lectionis, intermiſtae.

NONNVLLIS in locis, loco lectionis inter ſingulos pſalmos, breue temporis ſpatium dabatur, ad preces priuatas cum ſilentio fundendas breuemque collectam a miniſtro eccleſiae faciendam, quam vſitatam patrum *Aegyptiorum* conſuetudinem fuiſſe, auctor eſt IOANNES CASSIANVS f). Vtilius enim eos cenſuiſſe ait, breues g) easque creberrimas orationes, quam longas & continuas, fieri, & id quidem ad frequentius deprecandum Deum & euitandas inſidias diaboli, qui laſſitudinem animis inferre ſtudeat, quae ſuccincta breuitate profligetur. Et idcirco longiores pſalmos in duas tresue partes h), precibus cuique parti interpoſitis, diuiſiſſe.

cui legendi eo die officium erat, interclusus a populo defuiſſet, turbatis miniſtris, dum exſpectatur, qui non aderat, vnus e circumſtantibus ſumto pſalterio, quem primum verſum inuenit, arripuit. Pſalmus autem erat: Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem propter inimicos tuos, vt deſtruas inimicum & *defenſorem*. quo lecto clamor populi tollitur, pars diuerſa confunditur. Atque ita habitum eſt, diuino nutu pſalmum hunc lectum fuiſſe, vt teſtimonium operis Defenſor audiret, quia ex ore infantium atque lactentium in Martino Domini laude perfecta, oſtenſus pariter & deſtructus eſt inimicus.

f) Caſſian. lib. II. c. V. Cum ſedentibus cunctis - - vndecim *pſalmos orationum interiectione diſtinctos* continuis verſibus parili pronuntiatione cantaſſet &c.

g) Id. c. X. Vtilius cenſent, breues quidem orationes, ſed creberrimas fieri, illud quidem vt frequentius Dominum deprecantes iugiter eodem cohaerere poſſimus. Haec vero, vt inſidiantis diaboli iacula, quae infligere nobis tunc praecipue, quum oramus, inſiſtit, ſuccincta breuitate tentemus.

h) Ibid. c. XI. Et idcirco ne pſalmos quidem ipſos, quos in congregatione decantant, continuata ſtudent pronuntiatione concludere: ſed eos pro numero

§. IIX.

Doxologia Gloria patri *&c. clauſulæ ſingulorum pſalmorum in occidentalibus, non autem orientalibus, eccleſiis addita.*

IN omnibus eccleſiis occidentalibus, ſi a *Romana* diſceſſeris, mos erat, vt in cuiuslibet pſalmi fine congregatio conſiſtens diceret, *Gloria patri & filio, & ſpiritui ſancto*: At in eccleſiis orientalibus mos alius obtinebat. Nam vti antea *) e CASSIANO †) obſeruauimus, per omnem orientem hac glorificatione numquam vſi ſunt, niſi in fine pſalmi vltimi, quem vocabant antiphonam, ſiue Halleluia, qui vnus ex iſtis pſalmis erat, qui in fronte Alleluia ſibi præfixum habent, & quem ad modum antiphonæ ſiue reſponſionis recitabant, addebantque *Gloria patri & filio, & ſpiritui ſancto.* At in eccleſiis occidentalibus in fine ſingulorum pſalmorum hoc ipſum ex more dici adfirmat. Atque ita canones intelligendi ſunt concilii *Toletani* i), qui *Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto* in fine pſalmorum ac antiphonarum dici iubent: decretum autem VIGILII k), qui eadem verba in fine pſalmorum recitari iubet, pro conſuetudine eccleſiæ *Romanæ* accipiendum eſt, quod in fine omnium dici debeant. Aliæ differentiæ, ad huius doxologiæ vſum & originem ſpe-

verſuum duabus vel tribus interceſſionibus, cum orationum interiectione diuiſos, diſtinctim particulatimque conſummant &c.

*) Lib. XIII. cap. X. §. XIV. vol. V. p. 334.

†) Caſſian. inſtitut. lib. II. c. VIII. Illud etiam, quod in hac prouincia vidimus, vt vno cantante in clauſula pſalmi omnes adſtantes concinant cum clamore, Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto, nusquam per omnem orientem audiuimus, ſed cum omnium ſilentio ab eo, qui cantatur, finito pſalmo orationem ſuccedere: hanc vero glorificationem Trinitatis tantummodo ſolere antiphona terminari. Strabo de reb. eccleſ. cap. XXV. Dicendum de hymno, qui ob honorem ſanctæ & vnicæ Trinitatis officiis omnibus interſeritur, eum a ſanctis patribus aliter atque aliter ordinatum. ---- Hunc hymnum nonnulli omnibus pene pſalmis & interdum inciſionibus pſalmorum coaptant: Reſponſoriis vero paucioribus &c.

i) Concil. Tolet. IV. c. XIV. (al. XV.) *In* fine pſalmorum, non ſicut a quibusdam huc vſque, Gloria patris, ſed Gloria & honor patri dicatur &c. c. XV. (al. XVI.) Sunt qui in fine reſponſoriorum Gloria non dicunt &c.

k) Vigil. epiſt. II. ad Eutherium c. II. (tom. V. concil. p. 312.) In fine pſalmorum ab omnibus catholicis ex more dicatur Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto.

ctantis,

ſtantis, genera capite proxime ſequente loco ſuo conſiderabuntur.

§. IX.

Pſalmi interdum ab vno tantum cantati.

Qvod ad homines attinet, qui officio cantandi pſalmos publice in eccleſia fungebantur, ſub quatuor diuerſis reſpectibus eos conſiderare poſſumus, ſecundum diuerſos pſalmodiæ modos. 1) Interdum pſalmi ab vno cantabantur, reliquis cum ſilentio audientibus. 2) Interdum ab vniuerſa congregatione coniunctim canebantur. 3) Interdum alternatim, congregatione in duos choros diuiſa, altero vnum altero alterum comma recitante. 4) Interdum vnus primam commatis partem recitabat, reliquis in clauſula eius ſe coniungentibus. Primus horum modus IOANNI CASSIANO notatur tamquam communis monaſteriorum per *Aegyptum* conſuetudo. Ait enim, *Abſque eo*, [l]) *qui dicturus in medium pſalmos ſurrexerit, cuncti ſedilibus humillimis inſidentes, ad vocem pſallentis omni cordis intentione dependent.* Et licet interdum quatuor de congregatione duodecim pſalmos canerent, non tamen hoc faciebant omnes iunctim, ſed alius poſt alium [m]), ita, vt vnuſquiſque tres caneret pſalmos, reliquis cum ſilentio animaduertentibus ad vltimum vſque pſalmum, quem omnes cantabant iunctim ad modum antiphonæ, addentes in fine *Gloria patri, & filio & ſpiritui ſancto.*

§. X.

Interdum ab vniuerſa congregatione coniunctim.

Interdvm vniuerſa congregatio, viri, mulieres ac infantes, vno ore ac mente vna pſallebant, Deique laudes cantabant. Hæc antiquiſſima pariter & generalis conſuetudo fuit, vſque dum ratio canendi pſalmos alternatim in eccleſiam inueheretur. Hoc modo *CHRISTVS* atque apoſtoli hymnos in cœna vltima cantabant, & hoc modo *Paulus* ac *Silas* media nocte Deum laudabant hymnis in carcere. ROBERTVS BELLARMINVS [n]) quidem & alii nonnulli eccleſiæ *Romanenſis* ſcriptores

l) Caſſian. inſtit. lib II. c. XII.

m) Ibid. c. V. Vnus in medium pſalmos Domino cantaturus exſurgit. c. VIII. vid. ſub anteced. (†).

n) Bellarmin de bonis operibus lib. I. c. XVI. tom. IV. p. 1077. (p. 441. edit. Colon MDCXV.) Auguſtinus lib. IX confeſſ. c. VII. ſcribit, ab Ambroſio primum

 dicunt,

dicunt, hanc conſuetudinem ante AMBROSIVM non obtinuiſſe: Enim vero manifeſto errore introductionem rationis canendi pſalmos alternis vicibus pro hac vetuſtiore canendi ratione, quæ originem ſuam inde a primis eccleſiæ initiis traxit, accipiunt. Ita HILARIVS o), qui ante AMBROSIVM vixit, precum ac hymnorum populi in eccleſia mentionem facit. Et CHRYSOSTOMVS p) tempora apoſtolica cum ſuis comparans, *Olim*, inquit, *omnes in vnum congregati communi voce cantabant. Quod & nos hodie facimus.* Et rurſus q): *Fœminæ & viri & ſenes & iuuenes diſtincti ſunt & ſexu & ætate, non tamen diſtincti ſunt ratione concentus. Vniuscuiuſque enim vocem ſpiritus temperans, vnam ex omnibus conficit melodiam.* AVGVSTINVS r) aliquoties de pſalmis, inter lectiones coniuncta omnium voce cantatis, loquitur, tametſi ante illius ætatem ratio cantandi pſalmos alternatim in omnibus eccleſiæ partibus valde inualuerat.

§. XI.

Interdum alternatim, congregatione in duas partes diuiſa.

HAEC ratio cantandi pſalmos alternatim erat, quando congregatio in duas partes diuiſa pſalmos in vices, alium ver-

inſtitutum fuiſſe, vt iuxta morem orientalium quatuor pſalmi atque hymni in Mediolanenſi eccleſia canerentur, atque hunc vſum inde ad alias occidentis eccleſias dimanaſſe, eumdem vſum idem Auguſtinus probat, tum etiam libr. X. c. XXXIII. Sed quod ait, ab Ambroſio id primum inſtitutum, non ita videtur accipiendum: quaſi cantus eccleſiaſticus in occidente ante Ambroſii tempora plane ignotus fuerit. Contrarium enim teſtantur, quæ paullo ante citauimus ex Hilario & Tertulliano. Sed fortaſſe loquitur Auguſtinus non de cantu abſolute, ſed *de cantu totius populi. Antea ſiquidem pſalmum cantabat vnus, tantum audientibus ceteris.* Vnde eſt illud Hieronymi. *Dicas pſalmum in ordine tuo.* Fortaſſe etiam ſoli clerici, vt nunc fieri videmus, canebant. Ambroſius autem ad leniendum mœrorem populi in perſecutione Juſtinæ inſtituit, vt totus populus caneret.

o) Hilar. in pſalm. LXV. p. 332. (p. 174. edit. Pariſ. MDCXCIII.) Audiat orantis populi conſiſtens quis extra eccleſiam vocem, ſpectet celebres hymnorum ſonitus.

p) Chryſoſtom. homil. XXXVI. in 1 Cor. p. 653. (p. 405. edit. Francof.) *συνῄεσαν τὸ παλαιὸν ἅπαντες καὶ ὑπέψαλον κοινῇ· τοῦτο ποιοῦμεν καὶ νῦν.*

q) Chryſoſt. homil. in pſalm. CXLV. p. 824. (tom. III. p. 716. edit. Francof.) *καὶ γὰρ γυναῖκες καὶ ἄνδρες καὶ πρεσβύται καὶ νέοι διῄρηνται μὲν κατὰ τὸν τῆς ὑμνῳδίας λόγον. τὴν γὰρ ἑκάστου φωνὴν τὸ πνεῦμα κεράσαν, μίαν ἐν ἅπασιν ἐργάζεται τὴν μελῳδίαν.*

r) Auguſtin. de verb. apoſt. ſerm. X. p. 112. Cantauimus pſalmum exhortantes nos inuicem vna voce, vno corde, dicentes, Venite, adoremus &c.

ſum

ſum poſt alium, recitabat, non autem, vt antea, omnis populus ſimul. Quemadmodum prior iſta canendi ratio, propter communem vocum coniunctionem, proprie ſymphonia dicebatur: Ita hæc, propter diuiſionem populi in duos choros, & reſponſiones alternas, communiter vocabatur antiphona, & nonnumquam reſponſoria. Hoc planum eſt ex noto illo iambico GREGORII NAZIANZENI s) σύμφωνον, ἀντίφωνον ἀγγέλων στάσιν, *cernisne angelorum chorum, qui nunc ſimul, nunc vicibus alternis canunt.* SOCRATES t) vocat ἀντιφώνους ὕμνους, *antiphonarium hymnorum cantum;* & AMBROSIVS *reſponſoria.* Nam eccleſiam cum mari comparans ait u): *Reſponſoriis pſalmorum, cantu virorum, mulierum, virginum, paruulorum, conſonans vndarum fragor reſultat.* Aliis in locis x) mulierum diſerte meminit, tamquam libertatem publice canendi habentium, etſi alias in eccleſia tacere eas iubeat apoſtolus. AVGVSTINVS quoque y) hanc rationem canendi alternatim frequenter memorat, eiusque originem in eccleſia occidentali non altius repetit, quam a tempore AMBROSII, quando ab *Arianis* imperatrice *Iuſtina*, VALENTINIANI iunioris matre, vexatus fuit; quo tempore ille z) & PAVLINVS a), qui vitam AMBROSII ſcripſit, rationem canendi per antiphonas in eccleſiam *Mediolanenſem* in

s) Naz. carm. XVIII. de virtute, inter Iambica tom. II. p. 218.

t) Socrat. lib. VI. c. VIII. λεκτέον δὲ καὶ ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ κατὰ τοὺς ἀντιφώνους ὕμνους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συνήθεια. *Dicendum porro eſt, vnde conſuetudo illa hymnos in eccleſia alternis canendi vicibus initium ſumſerit.*

u) Ambroſ. hexamer. lib. III. c. V.

x) Ambroſ. expoſit. pſalm I. Mulieres apoſtolus in eccleſia tacere iubet: Pſalmum etiam bene clamant &c. Not. in edit. Pariſ. MDCXLII. hæc verba loco citato non inuenio.

y) Aug. ſerm. in pſalm. XXVI. in præfat. Voces iſtæ pſalmi, quas audiuimus & ex parte cantauimus. It. in pſalm. XLVI. In hoc pſalmo, quem cantatum audiuimus, cui cantando reſpondimus, ea ſumus dicturi quæ noſtis.

z) Auguſt. confeſſ. lib. IX. c. VII. Tunc hymni & pſalmi vt canerentur ſecundum morem orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabeſceret, inſtitutum eſt: & ex illo in hodiernum retentum, multis iam ac pene omnibus gregibus tuis & per ceteras orbis partes imitantibus.

a) Paulin. vit. Ambroſ. p. 4. Hoc in tempore primo antiphonæ hymni & vigiliæ in eccleſia Mediolanenſi celebrari cœperunt &c.

imi-

imitationem eccleſiarum orientalium inuectam, & ab hoc exemplo ſtatim per omnes eccleſias occidentales diſſeminatam eſſe dicunt. Quænam prima eius initia in eccleſia orientali fuerint, nec e vetuſtis nec e recentioribus ſcriptoribus certo colligas. In eccleſiam *Antiochenam*, hanc rationem canendi alternatim pſalmos *Dauidicos* a *Flauiano* & *Diodoro*, imperante *Conſtantio*, introductam eſſe, auctor eſt THEODORETVS b). SOCRATES c) autem originem huius conſuetudinis hymnis alternis collaudandi ſanctam Trinitatem, ad tempora IGNATII refert. HENR. VALESIVS *), SOCRATEM heic errore lapſum eſſe, putat: IOANNES autem BONA d) & ANTONIVS PAGIVS e) vtramque narrationem recte ſe habere poſſe, putant, ſi altera de pſalmis *Dauidicis* tantum, altera autem de hymnis in vſum eccleſiæ compoſitis intelligatur. Alii hanc conſuetudinem dicunt pri-

b) Theodoret. lib. II. c. XXIV. οὗτοι πρῶτοι διχῇ διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χορούς.

c) Socrat. lib. II. c. VIII. Ἰγνάτιος - - ὀπτασίαν εἶδεν ἀγγέλων, διὰ τῶν ἀντιφώνων ὕμνων τὴν ἁγίαν τριάδα ὑμνούντων, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ὁράματος τῇ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίᾳ παρέδωκεν· ὅθεν καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις αὕτη ἡ παράδοσις διεδόθη. *Ignatius - - vidit aliquando angelos hymnis alternatim decantatis ſanctam Trinitatem celebrantes, & canendi rationem, quam in illa viſione animaduerterat, eccleſiæ Antiochenſi tradidit. Vnde iſta traditio ad omnes poſtea eccleſias permanauit.*

*) Valeſ. ad loc. Neſcio, vnde hæc hauſerit Socrates. Conſtat enim, primos omnium Flauianum ac Diodorum, regnante Conſtantio, pſallentium choros Antiochiæ bifariam diuiſiſſe, & pſalmos Dauidicos alternis canendos eis tradidiſſe: eamque rem primum Antiochiæ inſtitutam, poſtea ad reliquas totius orbis eccleſias dimanaſſe.

d) Bona de pſalmod. c. XVI. § X. n. I. (p. 513. edit. Antuerp. MDCCXIII.) Scio, Theodoretum, Suidam, quos nonnulli recentiores ſequuti ſunt, ad Flauianum & Diodorum, Antiochenos monachos, qui tempore Conſtantii imperatoris floruerunt, hanc inſtitutionem referre. Verumtamen vel erraſſe iſtos dicendum eſt; vel non de quocunque alterno cantu, ſed de ſolis Dauidicis intelligi debent. Hi enim primi, ait Theodoretus, pſallentium choro in duas partes diuiſo hymnos Dauidicos alternis canendos inſtituerunt.

e) Pagi critic. in Baron. an. CCCC. n. X. (n. XII. p. 34. edit. Antuerp. MDCCV.) Ea pſalmodiæ ſpecies iam ante Flauianum atque Diodorum a Syris videtur vſurpata. Scribit enim Theodorus (Mopſueſtenus), Flauianum ac Diodorum primos omnium eam pſalmodiæ ſpeciem, quas antiphonas vocant, ex Syrorum lingua in Græcam tranſtuliſſe, & omnium prope ſolos huius rei auctores cunctis orbis partibus apparuiſſe. Quod igitur Syri diu ante Flauianum

mum

mum ab IGNATIO fuiſſe cœptam, ſed a *Paulo Samoſatenſi* deſtructam & tandem a *Flauiano* reſtitutam. Verum PAGII coniectura rationi, omnium maxime conſentanea videtur, quod *Flauianus* tantum hanc rationem canendi pſalmos lingua *Graeca Antiochia* introduxerit, ſiquidem iam pridem ante *Flauianum* lingua *Syriaca* ita cani conſueuerint, quemadmodum ex THEODORO MOPSVESTENO demonſtrat, & VALESIVS ipſe hoc confirmat ex eodem auctore, cuius teſtimonium conſeruatum eſt a NICETA f). Vtcumque autem res ſe habet de primis initiis huius rationis canendi alternis vicibus, certum tamen eſt, a tempore *Flauiani* eam, ſiue tunc primum inſtitutam ſiue reſtitutam *Antiochia*, per breue temporis interuallum generalem totius eccleſiæ conſuetudinem euaſiſſe. CHRYSOSTOMVS g) antiphonas in vigiliis *Conſtantinopoli*, ad *Arianorum* ſtudium hac in re obſcurandum, amplificauit. BASILIVS h) tempore ſuo de ea loquitur, tamquam conſuetudine per omnem orientem obtinente. Et antea vidimus, quemadmodum ab AMBROSII ætate per omnem occidentem inualuerit. Et erat ſane methodus canendi ita grata atque iucunda, vt ea ſæpius vterentur, vbi

præſtiterant, pſalmos Dauidicos lingua Syriaca antiphonatim canentes, id Flauianus ac Diodorus a Græcis Antiochenſibus, pſalmos Græce canentibus, fieri inſtituerint.

f) Nicet. theſaur. orthodox. fid. lib. V. cap. XXX. (biblioth. patr. max. tom. XXV. p. 161. b. edit. Lugdun. MDCLXXVII.) Ceterum per id tempus Antiochiæ florebant, & virtute ſcientiaque celebres habebantur Flauianus & Diodorus, quorum ille Antiocheno epiſcopatui, hic Tarſenſi poſtea præfectus eſt. Atque vt Theodorus Mopſueſtiæus ſcribit, illam pſalmodiæ ſpeciem, quas antiphonas dicimus, illi ex Syrorum lingua in Græcam tranſtulerunt, & omnium prope ſoli admirandi huius operis omnibus orbis chriſtiani hominibus auctores apparuerunt.

g) Socrat. lib. VI. c. VIII. Ἰωάννης εὐλαβηθεὶς, μή τις τῶν ἁπλουστέρων ὑπὸ τῶν τοιούτων ᾠδῶν ἀφελκυσθῇ τῆς ἐκκλησίας, ἀντιΐστησιν αὐτοῖς τοὺς τοῦ ἰδίου λαοῦ, ὅπως ἂν καὶ αὐτοὶ νυκτεριναῖς ὑμνολογίαις σχολάζοντες, ἀμαυρώσωσι μὲν τὴν ἐκείνων περὶ τούτου σπουδὴν, βεβαίους δὲ τοὺς οἰκείους πρὸς τὴν ἑαυτῶν πίστιν ἐργάσωνται. *Ioannes veritus, ne quis ex ſimplicioribus huiusmodi canticis* (antiphonas *antea vocauit*) *ab eccleſia abſtraheretur, quoſdam ex catholica plebe, quæ ſub ipſo erat, eis oppoſuit, qui nocturnos perinde hymnos decantando, & Arianorum circa hæc ſtudium obſcurarent & ſuos in profeſſione rectæ fidei confirmarent.*

h) Baſil. epiſt. LXIII. ad Neocæſar. Vid. integrum locum lib. XIII. c. X. §. XIII. litt. o) pag. 333.

 duo

duo vel tres ad Deum collaudandum priuatim conueniſſent. SOCRATES i) de *Theodoſio* iuniore eiusque ſororibus ſpeciatim obſeruat, quod matutino tempore in palatio regio hymnos in Dei laudem alternis recitare conſueuerint.

§. XII.

Interdum ab vno ſolo præcentore primam verſiculi partem recitante, & populo vniuerſo cum eo in clauſula ſe coniungente. Vbi quoque de diapſalmis & acroteleuticis & acroſtichis in pſalmodia.

PRAETER omnes iſtas canendi methodos quarta quædam erat frequentiſſimi vſus ſæculo quarto eccleſiæ. Quæ erat, quando vnus aliquis (iſti ætati *phonaſcus*, ὑποβολεὺς, ſiue *præcentor* *)) vocitatus) verſum incipiebat, populo ſe ei coniungente in clauſula. Hoc *Græcis* ὑπηχεῖν & ὑπακούειν, *Latinis* vero *ſuccinere* dicebatur. Atque hæc canendi ratio ſæpius in eodem officio cum alterna pſalmodia varietatis gratia adhibebatur. Ita BASILIVS diuerſas matutinæ pſalmodiæ deſcribens rationes, ait: *Nunc quidem in duas partes diuiſi alternis ſuccinentes pſallunt: -- deinde vni ex ipſis hoc muneris datur, vt, quod canendum eſt, prius ordiatur* k), *reliqui ſuccinunt.* Hæc ratio certe *Alexandriæ* tempore ATHANASII obtinuit, quemadmodum libro vltimo †) obſeruauimus. Nam & ille ipſe l) & omnes hiſtorici m),

i) Socrat. lib. VII. c. XXII. οὐκ ἀλλοιότερα δὲ ἀσκητηρίου κατέστησε τὰ βασίλεια· αὐτὸς τοιγαροῦν ταῖς ἑαυτοῦ ἀδελφαῖς ὀρθρίζων, ἀντιφώνους ὕμνους εἰς τὸ θεῖον ἔλεγε. *Palatium ſuum ſic inſtituit, vt a monaſterio non multum diſcreparet. Matutino tempore ipſe vna cum ſororibus ſuis hymnos in Dei laudem alternis recitare conſueuerit.*

*) Vid. lib. III. c. VII. §. III. vol. II. pag. 40.
Sidon. Apollin. lib. IV. c. XI. Pſalmorum hic modulator & phonaſcus.

k) Baſil. epiſt. LXIII. ad Neocæſar. p. 96. Νῦν μὲν διχῇ διανεμηθέντες, ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις -- ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἑνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι.

†) Lib. XIII. c. V. §. VII. volum. V. p. 158.

l) Athanaſ. apol. II. p. 717. (p. 334. d. edit. Par. MDCXCVIII.) καθισθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου, προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμόν· τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. *In throno ſedens mandaui diacono, vt pſalmum legeret, populoque vt reſponderet: quoniam in ſæcula miſericordia eius.*

m) Theodoret. lib. II. c. XIII. cit. lib. XIII. c. V. §. VII. ſub litt. (e) vol. V. p. 157. Socrat. lib. II. c. XI. ibid. p. 156. Sozomen. lib. III. c. VI. ibid.

qui poſt eum hiſtoriam narrant, loquentes de fuga eius ex eccleſia, ab *Arianis* militibus obſeſſa, dicunt, ipſum in media pſallentium turba incolumem euaſiſſe. Mandaſſe enim eum diacono, vt completa oratione pſalmum recitaret, τὰς δὲ λαὰς ὑπακάειν, populo autem, vt reſponderet: *Quoniam in ſaeculum miſericordia eius.* Vulgati ATHANASII interpretes verbum ὑπακάειν reddunt, *auſcultare*, quaſi populus tantummodo attendere illis debuerit, quae diaconus legeret: At EPIPHANIVS SCHOLASTICVS, vetuſtus *hiſtoriae tripartitae* auctor, hunc ipſum locum ATHANASII memorandi habens occaſionem, recte interpretatur per τὸ *reſpondere* n). *Reſidens in ſede praecepi, vt diaconus pſalmum legeret, populi reſponderent: Quoniam in ſaeculum miſericordia eius.* HENRICVS VALESIVS o) putat, ὑπηχεῖν loco ὑπακάειν legi debere in omnibus illis locis ATHANASII & hiſtoricorum poſt ipſum: Non autem iſtiusmodi critica emendatione opus heic eſt, nam vtrumque verbum inter *Graecos* eiusdem valoris eſt, ſignificans *reſpondere*, quemadmodum IO. BAPT. COTELERIVS p), inſigni praeditus iudicio criticus, obſeruauit. Atque hoc ſenſu vocabulum ὑπακάειν a THEOCRITO q) & HOMERO adhibetur. Vt adeo nulla ratio ſit, cur vſum illius in hac ſignificatione ſcriptoribus eccleſiaſticis abiudicemus. CHRYSOSTOMVS verbo ὑπηχεῖν r) vtitur, de hac loquens conſuetudine.

n) Hiſtor. tripartit. lib. V. c. II.

o) Valeſ. not. in Theodoret. lib. II. c. XIII. τὰς δὲ λαὰς ὑπακάειν] Scribendum puto ὑπηχεῖν, id eſt, vt populus ſuccineret clauſulam pſalmi. Ita certe legiſſe videtur Epiphanius Scholaſticus, qui hunc locum ita vertit: *Praecepi, vt diaconus pſalmum legeret, & populi reſponderent; Quoniam in ſaeculum miſericordia eius.* Id Graeci proprie dicebant ὑπηχεῖν, ſic Baſilius in epiſt. LXIII. ad clericos Neocaeſarienſes.

p) Coteler. not. in conſtit. apoſt. lib. II. c. LVII. p. 262. Male, qui Athanaſium & hiſtoriam eccleſiaſticam Theodoriti interpretati ſunt, verbum ὑπακάειν putauerunt eſſe *auſcultare*, *audire*; quum heic, & alibi ſaepe, ſignificet *reſpondere*.

q) Theocrit. idyl. XIV. de Hyla τρὶς δ' ἄρ' ὁ παῖς ὑπάκουσεν, *Ter puer reſpondit.* Vid. Homer. Odyſſ. IV. † Steph. theſaur. tom. I. p. 1486. ὑπηχέω -- item *ſuccino*, Philo de vita M. ἐμοῦ τι λεχθέν ὑπηχοῦντος ἄνευ τῆς σῆς διανοίας, *me, quod dicto opus eſt, ſine tua mente, ſuccinente.*

r) Chryſoſt. homil. XXXVI. in 1 Cor. p. 655. (p. 408. 409. ed. Frf. MDCXCVII.)

Qui pſallit, inquit, *ſolus pſallit*, *& ſi omnes reſpondendo reſonent*, ὑπηχῶσιν, *vox fertur tamquam ex vno corpore*. Et alibi s), ſacerdotes dicit inchoare pſalmum & præcedere, populum autem reſpondendo conſequi. Nonnunquam hæc pſalmodiæ ſpecies dicebatur τὰ ἀκροςίχια ὑποψάλλειν, *extrema verſuum ſuccinere*. Quamuis enim ἀκροςιχὶς plerumque ſignificet initia alicuius verſus, interdum tamen poſtrema quoque illius denotat. Vt apud *conſtitutionum* auctorem t), quando vnum aliquem iubet hymnum *Dauidis* pſallere, & populum extrema verſuum ſuccinere. Vocabatur hoc ipſum alias ὑπόψαλμα, διάψαλμα, ἀκροτελεύτιον & ἐφύμνιον, quæ vocabula omnia vnum idemque ſignificant. Id ſolum obſeruandum eſt, non ſemper ſtricte denotare extrema verſuum, ſed nonnumquam clauſulas pſalmis apponi ſolitas, vel aliquid, quod in medio pſalmo repetebatur, tamquam diuerſarum eius partium clauſula. Ita AVGVSTINVS pſalmum compoſuit contra partem *Donati*, vt populus memoriæ eum mandaret, & in imitationem pſalmi centeſimi decimi noni in tot partes ſecundum ordinem litterarum diuiſit (vnde iſtiusmodi pſalmi *abecedarii* dicti) vnaquaque parte propriam ſuam in fronte habente litteram, & *hypoſpalma* (vti ipſe u) vocat) ſiue reſponſionem, quæ in cuiuslibet partis clauſula repeti debebat, his quidem verbis concepta: *Omnes, qui gaudetis de pace, modo verum iudicate*; perinde ac *Gloria patri* hodie non tantum in ſingulorum pſalmorum fine, ſed in vniuscuiuſque etiam partis pſalmi centeſimi decimi clauſula, re-

ὁ ψάλλων ψάλλει, κἂν πάντες ὑπηχῶσιν, ὡς ἐξ ἑνὸς ςόματος ἡ φωνὴ φέρεται. Homil. XI. in Matth. p. 108. (p. 134. edit. Francof.) ἂν δύο ψαλμοὺς ἢ τρεῖς ὑπηχήσαντες κ. τ. λ. Vid. lib. XIII. c. VI. §. VII. litt. t) vol. V. pag 217.

s) Chryſoſt. in pſalm. CXXXVII. p. 518. (tom. III. opp. p. 449. edit. Francof.) μετὰ τῶν ἱερέων κατάρχομένων, προφθασμένων ἔψομαι, καὶ ἀκολουθήσω, καὶ ἕπω σοι.

t) Conſtit. lib. II. c. LVII. ἀνὰ δύο δὲ γινομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροςίχια ὑποψαλλέτω. *Peractis per binos lectionibus, quidam alius Dauidis hymnos pſallat, & populus* extrema verſuum ſuccinat.

u) Vid. Auguſtin. pſalmum contra partem Donati tom. VII. p. 5. ſeqq. & retractat. lib. I. c. XX.

cita-

citatur. Et hoc intuitu ipſa doxologia *Gloria patri* nonnullis vetuſtis ſcriptoribus vocatur *hypopſalma*, *epoda*, & *acroteleutia*, quia ad calcem pſalmorum ſemper cani ſolebat. Sic SOZOMENVS commemorans, quemadmodum *Ariani* pſalmodiam ſuam in antelucanis obambulationibus *Conſtantinopoli* inſtituerint, *In cœtus*, inquit, *diuiſi*, *antiphonatim pſallebant*, *ἀκροτελεύτια* w) *clauſulas quasdam iuxta ipſorum dogma compoſitas adiicientes*: Vbi, HENRICO VALESIO x) recte obſeruante, manifeſtum eſt, per *ἀκροτελεύτια* intelligi doxologiam illam, *Gloria patri*, quam in pſalmorum fine addiderint, ſed hæreſi ſuæ peruerſæ conformatam, non dicentes: *Gloria patri*, *& filio*, *& ſpiritui ſancto*; ſed *Gloria patri per filium in ſpiritu ſancto*. Iterum SOZOMENVS loquens de pſalmodia, cum qua chriſtiani reliquias *Babylæ* epiſcopi martyris *Daphne Antiochiam*, tempore *Iuliani* imperatoris, tranſtulerint, ait: *Præcinebant* y) *ceteris ii*, *qui pſalmos apprime callebant*, *multitudo deinde reſpondebat cum concentu*, *& hunc verſiculum ſuccinebat*: *Confuſi ſunt omnes*, *qui adorant ſculptilia*, *qui gloriantur in ſimulacris*. Senſus eſt, hanc ſententiam frequenter in diuerſis pſalmodiæ eorum interuallis fuiſſe repetitam, quod veteres, vti videmus, interdum epodam ſiue diapſalma vocarunt, ad ſimilitudinem illius epodæ in pſalmo centeſimo ſeptimo, *Confiteantur Domino miſericordiam eius & mirabilia eius filiis hominum*, quæ in diſtinctis vnius iſtius pſalmi partibus quater recitatur.

§. XIII.

Obiectioni reſpondetur factæ contra eam ſententiam, quæ populum in pſalmodia partem habuiſſe ſtatuit.

Ex his omnibus luce meridiana clarius eſt, quod populus generatim partem habuerit in veteris eccleſiæ pſalmodia; &

w) Sozom. lib. VIII. c. VIII. κατὰ τὸν τῶν ἀντιφώνων τρόπον ἔψαλλον, ἀκροτελεύτια συντιθέντες πρὸς τὴν αὐτῶν δόξαν πεποιημένα.

x) Valeſ. in loc. Suffridus Petrus, qui tres poſtremos Sozomeni libros Latine interpretatus eſt, ἀκροτελεύτια vertit, *corollaria*. Ego *clauſulas* vertere malui. Intelligit autem Sozomenus doxologias Arianorum, quas ad calcem hymnorum canere ſolebant hoc modo: Gloria patri per filium in ſpiritu ſancto, vti docet Philoſtorgius in lib. III. hiſtoriæ.

y) Sozomen. lib. V. c. XIX. ἐξῆρχον δὲ τῶν ψαλμῶν τοῖς ἄλλοις, οἱ τούτους ἀκριβοῦντες, καὶ ξυνεπήχει τὸ πλῆθος ἐν συμφωνίᾳ καὶ ταύτην τὴν ῥῆσιν ἐπῇδεν· ᾐσχύνθησαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι τοῖς εἰδώλοις.

 quod

quod hoc exercitium non ad ſolos canonicos cantores, nec ad vllum peculiarem ordinem in eccleſia reſtrictum fuerit, ſed quod viri, mulieres ac pueri in eo ſe coniungendi habuerint libertatem, dirigentibus quidem ac præeuntibus præcentoribus, vel iis, qui huic ceteriſque officiis eccleſiæ vniuerſis præfuerunt. Hinc animaduerſionem, quam ſupra feci in CABASSVTIVM *), non poſſum, quin heic repetam, qui hanc canendi rationem nouitatis accuſat, & ideo Proteſtantium conventus profanos vocat & veteris eccleſiæ diſciplinæ diſſentaneos, quia ab ſuæ ipſius eccleſiæ conſuetudine diſcrepant; quum tamen illorum praxis antiquæ eccleſiæ praxi, in omnibus diuerſis eius methodis & per omnes ætates, ab apoſtolorum inde temporibus, exacte reſpondeat. Neque quidquam opponi huic mori poteſt, niſi vnicus ille concilii *Laodiceni* canon z), qui dicit, *non oportere præter canonicos cantores, qui ſuggeſtum adſcendunt & ex membrana legunt, aliquos alios canere in eccleſia.* Hanc temporariam prouincialis iſtius concilii prouiſionem fuiſſe, dixi, eo tantum ſpectantem, vt antiqua pſalmodia, quæ fortaſſis quodam modo corrrupta neglectaque fuerat, ad priſtinam harmoniam & perfectionem ſuam reducta reuiuiſceret, non vt vetuſta populi libertas aboleretur. Vel ſi quid plus intendit canon, regula fuit, quæ nullum vmquam locum in praxi eccleſiæ obtinuit: Quum ex dictis manifeſtum ſit & extra omnem controuerſiam poſitum, populos hoc antiquo ſuo priuilegio in diuina pſalmodia ſe coniungendi eſſe fruitos, ad eamque a maximis eccleſiæ luminibus excitatos.

§. XIV.

Pſalmodia ſemper a ſtantibus peracta.

SED pergimus. Vbi porro notandum nobis eſt, pſalmodiam pro inſigni ſacrorum parte habitam eſſe, adeoque plerumque, ſi non ſemper, a ſtantibus fieri conſueuiſſe. CASSIANVS quidem monaſteriorum *Aegyptiorum* conſuetudinem heic excipere videtur. Verum hoc ipſum ad illuſtrandam regulam contrariam facit, oſtenditque, publica pietatis exercitia ma-

*) Lib. III. c. VII. §. II. vol. II. p. 39. collat. monend. ad calcem vol. II. p. 446.

z) Concil. Laodic. c. XV. *μὴ δεῖν πλέον τῶν κανονικῶν ψαλτῶν, τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων ἑτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν ἐκκλησίᾳ.*

ximam

ximam partem a ſtantibus fuiſſe peracta. Dicit enim, licet propter continua ieiunia laboresque diurnos ac nocturnos duodecimum pſalmorum numerum ſtantes implere haud valuerint, eum tamen, quem ordo tetigerit, ad dicendos pſalmos ſemper a) ſurrexiſſe, in clauſula autem pſalmi vltimi omnes b) adſtantes concinuiſſe cum clamore, *Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto.* Aliis in locis ſemper mos fuit ſtare, vti non ex hac ſolum exceptione manifeſtum eſt, ſed ex teſtimonio etiam AVGVSTINI c), qui de pſalmodia loquitur, tamquam pietatis in Deum actu, quem omnis populus in eccleſia ſtando perficiat.

§. XV.

De plani ſimplicisque cantus vſu, eiusque laude inter veteres.

QVOD ad vocem ſiue pronuntiationem in canendo attinet, duplicis erat generis, planus & ſimplex cantus, & magis artificioſa ac elaborata vocis modulatio ad maiorem ſonorum modorumque varietatem. Planus & ſimplex cantus cum modico & grato flexu vocis aptoque pronuntiandi ſono fiebat, non multum diſcrepans a lectione, & ad muſicam legendi pſalmos rationem, hodie in eccleſiis noſtris cathedralibus vſitatam, proxime accedens. Hæc canendi ratio *Alexandriæ* tempore ATHANASII obtinuit. AVGVSTINVS d) enim de eo narrat, quod tam modico flexu vocis fecerit ſonare lectorem pſalmi, vt pronuntianti vicinior eſſet quam canenti. Et hanc communem rationem eccleſiarum *Africanarum* fuiſſe, vtpote

a) Caſſian. inſtitut. lib. II. c XII. Absque eo, qui dicturus in medium pſalmos *ſurrexerit*, cuncti ſedilibus humillimis inſidentia (leg. inſidentes) ad vocem pſallentis omni cordis intentione dependent. Ita namque ieiuniis & operationi totius diei noctiſque adſueſcunt, vt niſi huiuscemodi refectione adiuuentur, ne hunc quidem numerum (pſalmorum duodenarium) *ſtantes* implere valeant.

b) Caſſian. ibid. c. VIII. Illud etiam in hac prouincia vidimus, vt vno cantante in clauſula pſalmi omnes *adſtantes* concinant cum clamore, Gloria patri, cetera.

c) Aug. ſerm. III. in pſalm. XXXVI. p. 122. Certe verum eſt, quod cantaui; certe verum eſt, quod in eccleſia *ſtans* tam deuota voce perſonui.

d) Aug. confeſſ. lib. X. c. XXXIII. Tutius mihi videtur, quod de Alexandrino epiſcopo Athanaſio ſæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat ſonare lectorem pſalmos, vt pronuntianti vicinior eſſet, quam canenti.

tradi-

tardioribus populi *Africani* mentibus omnium gratiſſimam, idem AVGVSTINVS e) videtur innuere. Vnde quidam feruidioris animi *Donatiſtæ* catholicos reprehendendi arripiebant occaſionem, quod ſobrie pſallerent in eccleſia diuina cantica prophetarum, quum ipſi, vt loquitur AVGVSTINVS, ebrietates ſuas ad canticum pſalmorum, humano ingenio compoſitorum, quaſi tubas exhortationis inflammarent. AVGVSTINVS hoc non dicit, quaſi aliam iſtam artificioſius inſtitutam canendi rationem prorſus reiiciat, ſed tantum quatenus immoderate a nonnullis, ſpeciatim a *Donatiſtis*, vſurpabatur. Nam alias hanc canendi rationem laudat, tamquam ad ciendos pios adfectus vtilem, ſi quidem cum liquida voce & conuenientiſſima modulatione f) inſtituatur, ſeque lacrimas fudiſſe dicit, quum in primordiis conuerſionis ſuæ in eccleſia AMBROSII ſic cantari audiſſet.

§. XVI.

Artificialis & melica vocis modulatio in canendo permiſſa, ſi ſobrie & moderate fieret.

Hoc manifeſto indicat, artificialem & melicam canendi rationem, cum muſicarum notarum varietate, ad maiorem ſuauitatem efficiendam inſtitutam, in eccleſiis *Italicis* æque vſitatam licitamque fuiſſe ac cantum planum & ſimplicem; adeoque AVGVSTINVM non recte intelligi ab iis, qui eum in commendationem alterius, in alterius autem derogationem loqui exiſtimant. Magnam enim vtriuſque inſtituti agnoſcere ſe fatetur vtilitatem, ſpeciatim illius, quum liquida voce & conuenientiſſima cantatur, ideo quidem, *Vt per oblectamentum aurium infirmior animus in adfectum pietatis adſurgat.* Et quoad hæc

e) Auguſt. epiſt. CXIX. ad Ianuar. c. XVIII. Pleraque in Africa eccleſiæ membra pigriora ſunt: Ita vt Donatiſtæ nos reprehendant, quod ſobrie pſallimus, cetera.

f) Aug. confeſſ. lib. X. c. XXXIII. Verumtamen cum reminiſcor lacrimas meas, quas fudi ad cantus eccleſiæ tuæ, in primordiis recuperatæ fidei meæ, & nunc ipſe commoueor, non cantu, ſed rebus quæ cantantur: cum liquida voce & conuenientiſſima modulatione cantantur, magnam inſtituti huius vtilitatem rurſus agnoſco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis & experimentum ſalubritatis, magiſque adducor, non quidem irretractabilem ſententiam proferens, cantandi conſuetudinem approbare in eccleſia: vt per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis adſurgat.

hæc artificialis canendi ratio, debitis limitibus circumſcripta, obtinuit, nihil planius eſt & exploratius, quam quod religioſorum hominum in eccleſia adſenſu generatim fuerit approbata.

§. XVII.

Nulla contra pſalmos ac hymnos, humano ſtudio compoſitos, vt tales, facta obiectio.

NEQVE vlla vmquam obiectio contra pſalmodiam facta eſt eccleſiæ, quod præter pſalmos ac hymnos ſacrorum ac diuinitus inſpiratorum auctorum pſalmi quoque ac hymni, humano ſtudio compoſiti, interdum canerentur. Quamquam enim AVGVSTINVS, vt modo audiuimus, *Donatiſtas* in pſalmis ſuis, humano ingenio compoſitis, reprehendit, non tamen id ideo potiſſimum fecit, quod ab hominibus eſſent conſcripti, ſed quod eos diuinis ſcripturarum hymnis, ſuamque indecentem canendi eos rationem ſobriæ ac graui methodo eccleſiæ præferrent. Ipſemet AVGVSTINVS pſalmum multarum partium, in imitationem pſalmi centeſimi decimi noni, compoſuit, quemadmodum huius capitis §. XII. obſeruatum nobis eſt. Atque hoc in vſum populi ſui fecit, vt contra errores *Donati* eos præmuniret. Vnde abſurdum foret cogitare, quod, qui ipſe pſalmum compoſuit a populo cantandum, is alios pſalmos repudiarit, eam ſolam ob cauſſam, quod humano ingenio eſſent compoſiti. Libri vltimi capite quinto demonſtrauimus, iſtiusmodi pſalmos, hymnos ac doxologias, a piis hominibus compoſitas, ſemper in eccleſia, a primis inde eius initiis, cani conſueuiſſe. Neque vllus vmquam præter *Paulum Samoſatenſem* talium hymnorum vſum repudiauit; Quod quidem hic non ideo fecit, quod ab hominibus erant compoſiti, ſed quia doctrinam continebant, opinionibus ipſius priuatis contrariam. HILARIVS ac AVGVSTINVS multos iſtiusmodi hymnos compoſuiſſe dicuntur, quos quum nonnulli in *Hiſpanicis* eccleſiis reprobarent, quod humano ſtudio compoſiti eſſe noſcerentur, concilium *Toletanum* quartum g) facto decreto eorum vſum vna cum doxologia

g) Concil. Toletan. IV. c. XII. Quia a nonnullis hymni humano ſtudio compoſiti eſſe noſcuntur in laudem Dei, & apoſtolorum ac martyrum triumphos, ſicut hi, quos beatiſſimi doctores Hilarius atque Ambroſius ediderunt, quos tamen quidam ſpecialiter reprobant, pro eo quod de ſcripturis ſan-

Gloria & honor patri &c. & *Gloria in excelſis Deo*, confirmabat, ſacrorum interdictionem illis denuntians, qui eos reiicere auderent. Vnum alicuius ponderis argumentum, quod contra hæc omnia vrgeri poteſt, ex quodam concilii *Laodiceni* h) canone petitur, quo ἰδιωτικοὶ ψαλμοὶ *priuati* & *vulgares pſalmi*, & libri, qui ſunt extra canonem, in eccleſia recitari prohibentur. Per priuatos namque pſalmos omnes hymnos humano ingenio compoſitos ibi intelligi credas. Enim vero iſte canon potius ad excludendos pſalmos apocryphos ſpectat, tales videlicet, qui ſub nomine circumferebantur *Salomonis*, vti BALTZAMON & ZONARAS eum interpretantur; vel certe illi, qui publica auctoritate in eccleſiam non erant recepti. Si extendatur vlterius, communi totius eccleſiæ praxi contradicit, neque cum ratione aliter accipi poteſt, ac pro priuata quadam regula, in eccleſiarum iſtius prouinciæ vſum, de peculiaribus cauſſis, nobis hodie incognitis, facta. Non obſtante igitur, quodcumque ex hoc canone formaueris, argumento, manifeſtum eſt, veteres pſalmis ac hymnis, humano ſtudio compoſitis, vti minime dubitaſſe, dummodo eſſent religioſi, ſanæ doctrinæ conformes, atque ab excellentibus viris compoſiti, iuſtaque auctoritate recepti, non clandeſtino in eccleſiam introducti.

§. XVIII.

Duæ autem corruptelæ grauiter vituperatæ. Primum *quidem, mollities & vana curioſitas in canendo, in imitationem muſicæ theatralis.*

ERANT autem abuſus quidam & vitia, quæ in hanc praxin quam facillime irrepere & pſalmodiam ac reliquum Dei cultum in eccleſia deprauare poterant. Et in hæc grauiter ac ſeuere declamitabant eccleſiæ patres. Præcipue de leuitate con-

ctorum canonum, vel apoſtolica traditione non exiſtant. Reſpuant ergo & illum hymnum, quem quotidie publico priuatoque officio in fine omnium pſalmorum dicimus, Gloria & honor patri &c. --- Sicut ergo orationes, ita & hymnos in laudem Dei compoſitos nullus noſtrum vlterius improbet, ſed pari modo in Gallicia Hiſpaniaque celebrent, excommunicatione plectendi, qui hymnos reiicere fuerint auſi.

h) Concil. Laodic. c. LIX. ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικοὺς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνα τὰ κανονικὰ τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης. *Quod non oportet priuatos & vulgares aliquos pſalmos dici in eccleſia, nec libros non canonicos, ſed ſolos canonicos veteris & noui teſtamenti.*

que-

querebantur & vana curioſitate, qua quosdam in canendo vti obſeruabant, qui exemplum ſibi capiebant ex tenore & praxi theatrorum, introducentes hinc corruptam & effeminatam muſicam in grauem ac ſolemnem eccleſiæ deuotionem. CHRYSOSTOMVM ſupra *) audiuimus querentem de quorumdam hominum theatrali ſtrepitu ac geſticulatione in precibus ſuis ac hymnis. Atque heic adnotationem addemus, quam in verba apoſtoli, *Cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino*, fecit HIERONYMVS †), *Audiant hæc*, inquit, *adoleſcentuli, audiant hi, quibus pſallendi in eccleſia officium eſt, Deo non voce ſed corde cantandum, nec in tragœdiam guttur & fauces dulci medicamine colliniendа, vt in eccleſia theatrales moduli audiantur & cantica, ſed in timore, in opera, in ſcientia ſcripturarum. Quamuis ſit aliquis, vt ſolent illi appellare, κακότονος, ſi bona opera habuerit, dulcis apud Deum cantus eſt.*

§. XIX.

Et deinde. *Oblectatio aurium ſine eleuatione adfectionum animæ.*

ALTERVM vitium, de quo conquerebantur, erat, quod maior muſicæ, verborum & ſuauitatis compoſitionis haberetur ratio, quam ſenſus eorum; oblectationis aurium, quam eleuationis adfectionum animæ, quæ tamen vera ratio erat, ad quam pſalmodia & muſica ſpectabat. HIERONYMVS huius vitii eodem loco meminit, lectores ſuos in hunc modum ab eo dehortans i): *Sic cantet ſeruus Chriſti, vt non vox canentis, ſed verba placeant, quæ leguntur, vt ſpiritus malus, qui erat in Saule, eiiciatur ab his, qui ſimiliter ab eo poſſidentur, & non introducatur in eos, qui de Dei domo ſcenam fecere populorum.* AVGVSTINVS k) accidiſſe aliquando confitetur, vt ſe amplius cantus, quam res, quæ caneretur, moueret, & malle ſe tunc non audiſſe cantantem. ISIDORVS PELVSIOTA huius vitii cumprimis mulieres incuſat, dicitque adeo, licet apoſtoli Domini, vt mulieres in eccleſia canerent, ſapienti conſilio permiſerint, tamen quum hac liber-

*) Lib. XIII. c. VIII. §. XI. litt. (n) vol. V. p. 270.

†) Hieron. in Epheſ. V. (tom. VI. opp. p. 188. edit. Pariſ. MDCXCIII.)

i) Hieron. ibid.

k) Aug. confeſſ. lib. X. c. XXXIII. Quum mihi accidit, vt me amplius cantus, quam res quæ canitur moueat, pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem.

tate licentius abutantur, ſatis cauſſæ eſſe l), quamobrem illis interdicatur, ne deinceps in eccleſia canant. Nonnulli quoque in ea ſunt opinione, quod huiusmodi abuſus in exceſſu, non in defectu, concilii *Laodiceni* patres commouerint, vt præter canonicos cantores omnibus interdicerent in eccleſia canere, exiſtimantes, melius in ordine retineri & ab illis abuſibus reuocari eas poſſe, ſi a moderatoribus eccleſiæ ita proxime penderent. At poſteriorum ſæculorum experientia potius condocuit, non eſſe hanc veram iſtiusmodi abuſus tollendi rationem; ſiquidem maiores adhuc querelæ de vitiis, in muſica eccleſiaſtica commiſſis, a viris prudentibus factæ ſunt, poſteaquam eius directio canonicis cantoribus concredita fuit, quam quidem antea. Teſtimonia querelarum, a POLYDORO VIRGILIO m),

l) Iſidor. lib. I. epiſt. XC. Τὰς ἐν ἐκκλησίαις φλυαρίας καταπαῦσαι βουλόμενοι οἱ τοῦ Κυρίου ἀπόστολοι, καὶ τῆς ἡμῶν παιδευταὶ καταστάσεως, ψάλλειν ἐν αὐταῖς τὰς γυναῖκας συνετῶς συνεχώρησαν· ἀλλ' (ὡς) πάντα εἰς τοὐναντίον ἐτράπη τὰ θεοφόρα διδάγματα, καὶ τοῦτο εἰς ἔκλυσιν, καὶ ἁμαρτίας ὑπόθεσιν τοῖς πλείοσι γέγονε· καὶ κατάνυξιν μὲν ἐκ τῶν θείων ὕμνων οὐχ ὑπομένουσι· τῇ δὲ τοῦ μέλους ἡδύτητι εἰς ἐρεθισμὸν παθημάτων χρώμενοι, οὐδὲν αὐτὴν ἔχειν πλέον τῶν ἐπὶ σκηνῆς ᾀσμάτων λογίζονται· χρὴ τοίνυν, εἰ μέλλοιμεν τὸ τῷ Θεῷ ἀρέσκον ζητεῖν, καὶ τὸ κοινῇ συμφέρον ποιεῖν, παύειν ταύτας καὶ τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ ᾠδῆς, καὶ τῆς ἐν πόλει μονῆς, ὡς χρυσοκαπήλους, καὶ τὸ θεῖον χάρισμα μισθὸν ἀπωλείας ἐργαζομένας. *Importunas in eccleſiis loquacitates Domini apoſtoli coërcere ac comprimere ſtudentes, modeſtiæque ac grauitatis magiſtros ſeſe nobis præbentes, vt mulieres in ipſis canerent, ſapienti conſilio permiſerunt. Verum vt omnia diuina documenta in contrarium verſa ſunt, hoc quoque quam plurimis in diſſolutionem ac peccati occaſionem ceſſit. Siquidem ex diuinis hymnis non ingenti compunctione adficiuntur: verum cantus ſuauitate ad irritandas & exſtimulandas libidines abutentes, nihilo eam ſcenicis cantilenis præſtantiorem eſſe exiſtimant. Operæ pretium eſt igitur, ſi, quod Deo gratum eſt, quærere, atque id, quod ex vtilitate publica eſt, facere volumus, iis vt Chriſto cauponum inſtar, ad quæſtum abutentibus, & diuinam gratiam in exitii mercedem conuertentibus, ne deinceps in eccleſia canant, atque in ciuitate maneant, interdicere.*

m) Polydor. Virgil. de rer. inuent. lib. VI. c. II. pag. 359. (p. 408. edit. Lugdun. MDXCIV.) Hodie nihilo plus e re publica noſtra eſſe apparet, quando cantores noſtri ita in templis conſtrepunt, vt nihil præter vocem audiatur, & qui interſunt eiusmodi vocum concentu, quo eorum aures maxime calent, contenti, de vi verborum minime curant. Vnde eo ventum eſt, vt apud vulgus omnis fere diuini cultus ratio in iſtis cantoribus ſita eſſe videatur, quos bona pars populi, vt audiat, in ſacras ædes velut in theatrum concurrit, eos pretio conducit, eos fouet, eos denique ſolos domui Dei

MAL-

IOANNE MALDONATO n), IOANNE STEPHANO DVRANTO o), aliisque inter *Romanenſes*, & ab EDVARDO WETTENHALIO p) inter Proteſtantes factarum, hoc loco pluribus perſequi inſtituti noſtri ratio non permittit.

LIBRI DECIMI QVARTI
CAPVT SECVNDVM
DE NOTISSIMIS QVIBVSDAM HYMNIS, IN VETERIS ECCLESIAE OFFICIO CANI SOLITIS.

§. I.

De minore doxologia, Gloria patri, & filio & ſpiritui ſancto.

VNVM adhuc ſupereſt, quod ad pſalmodiam veteris eccleſiæ eo melius intelligendam proderit, ſi videlicet notiſſimos hymnos, qui bonam partem diuini cultus effecerunt, paullo diſtinctius enarrauerimus. Inter hoſce antiquiſſimus pariter & frequentiſſimus ille hymnus erat, quem minorem doxologiam vocitabant, *Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto.* De quo notandum nobis eſt primum, quod aliquanto breuius fuerit, quam nunc quidem. Nam antiquiſſima eius forma vnica erat ſententia ſine reſponſione, his verbis concepta: *Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto, in ſæcula ſæculorum Amen.* Vltimæ clauſulæ pars: *Sicut erat in principio & nunc & ſemper*, aliquanto poſt pri-

ornamento eſſe exiſtimat, tanto molliores & delicatiores in cantu flexiones & fictæ voculæ vulgus magis delectant, quam certæ & planæ: ac ei gratior eſt ſonus, qui tremulo e gutture funditur, quam qui cum grauitate editur.

n) Maldonat. de VII. ſacramentis tom. II. p. 238. Nimis delectati homines muſica, cœperunt minore grauitate canere & maiore ſtudio, quam decebat, in eccleſia. Qua de re conqueruntur omnes antiqui auctores, qui de hac re aliquid ſcribunt. cetera.

o) Durant. de ritibus lib. III. c. XXI. p. 491. ed. Lugdun. MDCLXXV. Hodie, dolenter refero, in eccleſiis muſici, quæ cantorum vice funguntur, hominum omnium diſſolutiſſimi ſunt, adeo vt adagium populo dederit, muſice viuere, hoc eſt diſſolute & effeminate. Hos e choro deiici optabat Lindanus lib. IV. *panopliæ, capit.* LXXVIII. Optabat item in eccleſiis cathedralibus eligi cantores pſalmorum intelligentes, & Deum vita ſimul & voce moderata potius, quam incondito garritu, laudantes. cetera.

p) Wettenhal *Gift of Singing* chap. I. p. 277. & 247.

mam compoſitionem interpoſita eſt. Id quod ex vetuſtiſſima forma, tam in *Graeca* quam *Latina* eccleſia ſine illis verbis vſurpata, apparet. Concilium *Toletanum* quartum ad an. DCXXXIII. ita legit [a]): *In fine omnium pſalmorum dicimus, Gloria & honor patri & filio & ſpiritui ſancto in ſaecula ſaeculorum. Amen.* Vbi obſervare licet, non tantum verba, *Sicut erat in principio & nunc & ſemper*, heic omitti, ſed vocabulum etiam *honor* vocabulo *gloria* addi, ſecundum aliud eiusdem concilii decretum [b]): *In fine pſalmorum non ſicut a quibusdam huc vſque, Gloria patri, ſed Gloria & honor patri dicatur, Dauid propheta dicente: (Pſalm. XXVIII, 2.) Adferte Domino gloriam & honorem: & Ioanne euangeliſta in apocalypſi: (cap. V, 13.) Audiui vocem caeleſtis exercitus dicentem: Honor & gloria Deo noſtro ſedenti in throno: ac per hoc haec duo ſic oportet in terris dici, ſicut in caelis reſonant.* Liturgia *Mozarabica*, quae paullo poſt hoc tempus inualuit in *Hiſpania*, in eadem forma [c]) hanc doxologiam habet: *Gloria & honor patri, & filio, & ſpiritui ſancto in ſaecula ſaeculorum, Amen.* Quod oſtendit, fuiſſe hanc receptam hoc hymno vtendi methodum in eccleſiis *Hiſpanicis*. Eccleſia etiam *Graeca* per aliquot ſaecula eo hymno in eumdem modum vſa eſt, modo vocabulum *honor* non interpoſuit, quae conſuetudo eccleſiae *Hiſpanicae* peculiaris fuiſſe videtur. ATHANASIVS, vel quiſque auctor libri *de virginitate* inter illius opera [d]) eſt, ita recitat: *Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto in ſaecula ſaeculorum Amen.* Et STRABO [e]) de *Graecis* generatim dicit, quod omittant haec verba, *Sicut erat in principio.* Vt adeo non facile ſit ad dicendum, quo primum tempore in ea adhiberi coeperint. Alii

a) Concil. Tolet. IV. c. XII. (XIII. ap. Labb. tom. V. p. 1710.

b) Ibid. c. XIV. al. c. XV.

c) Miſſa Mozarab. in natiuit. Chriſti ap. Mabillon. de liturg. Gallican. p. 453.

d) Athan. de virginit. p. 1051. (tom. II. p. 218. c. edit. Par. MDCXCVIII.) δόξα πατρὶ, καὶ υἱῷ, καὶ ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

e) Strabo de reb. eccleſ. c. XXV. (biblioth. patr. tom. XV. p. 195. c. edit. Lugdun. MDCLXXVII.) Dicendum de hymno, qui ob honorem ſanctae & vnicae Trinitatis officiis omnibus interſeritur, eum a ſanctis patribus aliter atque aliter ordinatum. Nam Hiſpani (ſicut ſuperius commemorauimus) ita eum dici omnimodis voluerunt. Graeci autem, *Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto & nunc & ſemper & in ſaecula ſaeculorum, Amen.* Latini vero, eodem ordine & eisdem verbis hunc hymnum decantant, addentes tantum in medio, *ſicut erat in principio.*

concilium *Nicænum* illa contra *Arianos* interponi iuſſiſſe dicunt. Alii eccleſiam communi conſenſu adſerunt ea admiſiſſe in doctrinæ iſtius concilii obſequium, ad redarguendum dogma *Arianorum*, filium non fuiſſe in principio, & tempus fuiſſe, quo non fuerit, ſtatuentium. Quod vero ſi ita eſt, mirum eſt, quod de hac addititia iſtius hymni parte in nullo *Græco* vel *Latino* ſcriptore, per integra duo ſequentia ſæcula, quidquam legamus. Prima diſerte eius mentio in concilio *Vaſenſi* ſecundo, ann. DXXIX. habetur, vbi in eccleſiis *Gallicanis* ad aliarum exemplum dici iubetur, canone facto in hanc ſententiam f): *Quia non ſolum in ſede apoſtolica, ſed etiam per totum Orientem, & totam Africam, vel Italiam, propter hæreticorum aſtutiam, qui Dei filium non ſemper cum patre fuiſſe, ſed a tempore cœpiſſe blaſphemant, in omnibus clauſulis poſt, Gloria patri &c. ſicut erat in principio dicitur, etiam & nos in vniuerſis eccleſiis noſtris hoc ita dicendum eſſe decernimus.* Vnde planum eſt & perſpicuum, quod ante hoc tempus in eccleſiis *Gallicanis* non fuerit. Et ratio eſt coniectandi, *Orientem* hoc loco pro *Occidente* ex errore librarii poſitum eſſe, quia e STRABONE, eccleſiæ *Græce* conſuetudinem ætate ipſius prorſus aliam fuiſſe, conſtat. Et quamdiu in eccleſiis occidentalibus hæc conſuetudo ante hoc concilium obſeruata fuerit, incertum eſt. Eccleſiæ *Hiſpanicæ*, vt vidimus, eam poſtea non admiſerunt.

EPISTOLA equidem ſub nomine HIERONYMI ad *Damaſum*, eccleſiæ *Romanæ* epiſcopum, circumfertur, quæ ſi genuina eſſet, hoc additamentum antiquius eſſe, quam nunc quidem concedi poteſt, probaret. Nam in ea monet *Damaſum*, vt in eccleſia *Romana* in fine pſalmi cuiuslibet addi præcipiat, *Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto: Sicut erat in principio, & nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum Amen* g). Verum hæc epiſtola vt ſpuria a viris doctis BELLARMINO, BARONIO, BONA, aliisque *Romanenſibus* æque ac *Proteſtantibus* ſcriptoribus generatim

f) Conc. Vaſ. II. al. III. c. V. (tom. IV. concil. p. 1680.)

g) Hieron. epiſt. ad Damaſ. inter decreta Damaſi ap. Crab. tom. I. p. 383. (ap. Labb. tom. II. concil. p. 868.) Precatur cliens tuus, vt vox iſta pſallentium in ſede tua Romana diu noctuque canatur, & in fine pſalmi cuiuslibet ſiue matutinis vel veſpertinis horis coniungi præcipiat apoſtolatus tui ordo, *Gloria patri* &c.

reii-

reiicitur, quia notæ eccleſiæ *Romanæ* praxi alia in parte contradicit. Nam *Romæ* multo tempore poſt, ætate WALAFRIDI STRABONIS h), non dicebant in cuiuslibet pſalmi fine *Gloria patri*, neque hodie ſecundum rubricas *breuiarii Romani* id faciunt. Quum e contrario, ſi DAMASVS hoc fieri decreuiſſet, vti hæc epiſtola monet, doxologia illa *Gloria patri*, *Romæ* in fine ſingulorum pſalmorum dicenda fuiſſet; quod vero neque heic neque in vlla eccleſia orientali, ſed in *Gallicana* tantum & paucis aliis eccleſiis factum eſt, quemadmodum capite vltimo percepimus.

ALIA quædam parua differentia erat in huius antiqui hymni vſu, de qua tamen inter catholicos nulla fuit altercatio, vſque dum hæreſis *Ariana* excitaretur, atque tum non leues ea turbas peperit. Ipſi catholici olim dicere conſueuerant, alii quidem, *Gloria patri & filio* & *ſpiritui ſancto*, alii autem, *Gloria patri & filio cum ſpiritu ſancto*, alii denique, *Gloria patri in vel per filium & per ſpiritum ſanctum*. Iam vero diuerſæ iſtæ loquendi rationes omnes licitæ erant, quoad nihil heterodoxi ſub illis latere credebatur, quemadmodum in notis ſuis in SOCRATEM ac THEODORETVM obſeruauit HENR. VALESIVS i), & BASILIVS k) in libro ſuo *de ſpiritu ſancto* pluribus oſtendit. Quando autem *Arius* hæreſin ſuam in mundum inuexerat, ſectatores illius non alia glorificationis formula niſi vltima vti volebant, ſuæque partis notam characteriſticam faciebant, vt dicerent, *Glo-*

h) Strabo de reb. eccleſ. cap. XXV. (biblioth. patr. p. 195. d. cit. edit.) Romani eum (hymnum) in pſalmis rarius, in reſponſoriis crebrius iterant.

i) Valeſ. not. in Socrat. lib. II. c. XXI. Intelligit Socrates δοξολογίαν, quæ legitur in fine ſermonum Euſebii, quam perpetuo ita concipit Euſebius: *Gloria non nato patri per filium ſuum vnigenitum* &c. Atque id perſpicere licet in opuſculis Euſebii, quæ Iacobus Sirmondus in lucem edidit. Exempli gratia in fine libri primi contra Sabellium hæc leguntur verba: *Gloria vni non nato Deo, per vnum vnigenitum Deum, filium Dei, in vno ſpiritu ſancto & nunc & ſemper & per omnia ſæcula ſæculorum, Amen.* Et ſic in ceteris. - - Porro notum eſt, Arianos præpoſitionem illam, *per quem*, attribuiſſe filio, eo conſilio, vt illum patri ſubiicerent.

Id. in Theodoret. lib. II. c. XXIV. In fine orationum & ſermonum ad populum, antiqui patres fere dicebant δι' ὅ, *per quem omnipotenti honor & gloria* &c. vt videre eſt, tum apud Baſilium in dicto loco, tum in opuſculis Euſebii Pamphili a Iacobo Sirmondo olim editis.

k) Baſil. de ſpirit. ſanct. c. VII. XXV. & XXIX. tot.

ria patri in filio & ſpiritu ſancto: hoc ipſo declaraturi, filium & ſpiritum ſanctum patre inferiores ſubſtantia, & tanquam res creatas diuerſæ ab illo naturæ eſſe, vti SOZOMENVS l) & alii ſcriptores tradunt. Atque ab hoc tempore offenſioni eſſe cœpit, & ſuſpicionem heterodoxiæ conflauit omnibus, qui ea vterentur, quia *Ariani* illam iam partis ſuæ quaſi teſſeram effecerant. PHILOSTORGIVS m) quidem ait, *Flauianum Antiochenum*, collecta monachorum multitudine, primum omnium acclamaſſe, *Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto.* Nam ex iis, qui ætate illum anteceſſiſſent, alios quidem dixiſſe: *Gloria patri per filium in ſancto ſpiritu*, atque hanc acclamationem vſu magis receptam eſſe. Alios vero dicere ſolitos: *Gloria patri in filio & ſpiritu ſancto.* Verum hæc eiusmodi ſunt, vt ab *Ariano* hiſtorico aliter expectari nequeant, & ſatis confutantur antiquis teſtimoniis, quæ BASILIVS ad ſe vindicandum contra illos producit n), qui eiusdem innouationis ipſum accuſabant; quibus reſpondens dicit, ſe nihil feciſſe, quod non fecerint ante ſe IRENAEVS, CLEMENS ROMANVS, DIONYSIVS ROMANVS, DIONYSIVS ALEXANDRINVS, EVSEBIVS CAESARIENSIS, ORIGENES, AFRICANVS, ATHENOGENES, GREGORIVS THAVMATVRGVS, FIRMILIANVS & MELETIVS, & quod factum ſit in precibus eccleſiæ, & in quo omnes orientales ac occidentales eccleſias ſibi habeat conſentientes. Miraberis igitur, ſi IOANNEM BONAM o)

l) Sozom. lib. III. c. XX. οἱ δὲ ἐδόξαζον πατέρα ἐν υἱῷ, τῇ παρενθέσει τῆς προθέσεως, δευτερεύειν τὸν υἱὸν ἀποφαίνοντες. *Alii patrem in filio glorificabant, hac præpoſitione adiecta denotantes, filium patri inferiorem eſſe.*

m) Philoſtorg. lib. III. c. XIII. ὅτι φησὶ τὸν Ἀντιοχείας Φλαβιανὸν, πλῆθος μοναχῶν συναγείροντα, πρῶτον ἀναβοῆσαι, δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· τῶν γὰρ πρὸ αὐτοῦ, τοὺς μὲν, δόξα πατρὶ διὰ υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι λέγειν· καὶ ταύτην μᾶλλον τὴν ἐκφώνησιν ἐπιπολάζειν· τοὺς δὲ, δόξα πατρὶ ἐν υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.

n) Baſil. de ſpirit. ſancto c. XXIX. (tom. II. opp. p. 360. 361. 362. edit. Pariſ. MDCXXXVII.)

o) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. III. n. II. Primus, qui hymnum glorificationis mutauit, Aëtius fuiſſe dicitur, eccleſiæ Antiochenæ diaconus, Arianiſmi inſtaurator, ſic cani inſtituens, *Gloria patri per filium in ſpiritu ſancto:* quæ verba licet per ſe nullam hæreſin contineant, ſubdole tamen ab Arianis vſurpabantur, vt illorum æquiuocatione ſuam impietatem celarent. Illis in ſenſu orthodoxo vſus eſt Leo ſerm. I, de natiuitate dicens, *Agamus, dilectiſſimi, gratias Deo patri per filium eius in ſpiritu ſancto.* At vero

aulæ *Romanæ* purpuratum, audieris repræſentantem BASILIVM, tamquam dignum reprehenſione, quod verbis partis heterodoxæ vſus catholicis diſplicuerit; quum eos heterodoxos fuiſſe manifeſtum ſit, qui cum ipſo de catholicæ formulæ vſu concertarunt. Et licet BASILIVM ſine ratione reprehendat, dicens, oportere catholicum doctorem irreprehenſibilem eſſe, & a vocibus abſtinere, quæ communiter ſuſpectæ habeantur, & pias aures offendant; nihil tamen habet dicere contra LEONEM papam, qui, ſi quisquam alius, hanc ipſius cenſuram commeruerat, quod *Ariana* glorificationis formula, etſi ſenſu catholico, vſus erat in ſermone quodam de *natiuitate*, vbi ſic dixerat: *Agamus, dilectiſſimi, gratias Deo patri* p) *per filium eius in ſpiritu ſancto.* BASILIVS numquam hanc ſuſpectam formulam adhibuit [quamuis ſano ſenſu adhiberi poſſe, ſtatueret], ſed ſemper illam, *Gloria patri cum filio & ſpiritu ſancto.* Vnde a nonnullis heterodoxis hominibus innouationis nomine accuſabatur, BONAE autem cenſura locum nullum heic habet.

POSTEAQVAM ita antiquam formam & typum huius hymni in prima ſua origine & ſubſequentibus progreſſibus, quos in eccleſia fecit, conſiderauimus, ſequitur nunc, vt diſpiciamus, quem in vſum & in quibus diuini cultus partibus adhibitus fuerit. Atque heic obſeruari licebit, quod hymnus generalis vſus fuerit & doxologia, Deo in cuiuslibet ſolemnis officii clauſula adhiberi ſolita. Eccleſiæ occidentales eum in fine ſingulorum pſalmorum recitabant, & eccleſiæ orientales in fine pſalmi vltimi, vti capite præcedente vidimus. Multæ etiam preces eorum hoc ipſo hymno finiebantur, vti ex variis exemplis, in ſequentibus huius & proxime ſequentis libri partibus, percipiemus; ſpeciatim ſolemnis gratiarum actio, ſiue

Baſilius, quum iisdem verbis ſermonem ad populum concluſiſſet, catholicis diſplicuit, & pro illorum defenſione librum apologeticum edidit, quem de ſpiritu ſancto ad Amphilochium inſcripſit, ſed non omnibus ſatisfecit. Adeo verum eſt, oportere catholicum doctorem irreprehenſibilem eſſe & a vocibus abſtinere, quæ communiter ſuſpectæ habentur, & pias aures offendunt, quamuis veræ ſint & orthodoxæ in eo ſenſu, quo ſcribentes vel prædicantes eas concipiunt & docent. Ideo apoſtolus Timotheo præcepit, vt depoſitum cuſtodiret, & profanas vocum nouitates deuitaret.

p) Leo ſerm. I, de natiuit. cit. Bona l. c.

preca-

precatio conſecrationis in euchariſtia, ad quam IRENAEVS q) & TERTVLLIANVS r) reſpiciunt, quando eius clauſulam memorant, finientem his verbis *εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων*, *in ſæcula ſæculorum Amen.* Tota doxologia ita communiter ſe habebat: *Omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor, adoratio, patri & filio & ſpiritui ſancto, nunc & ſemper, & in infinita ac ſempiterna ſæcula ſæculorum Amen.*. Vti in *conſtitutionibus* s) legitur. Vel ſi oratio finiretur per deprecationem *CHRISTI*, tum ſic habebat: *Cui tecum*, vel, *cum quo tibi & ſpiritui ſancto gloria, honor, laus, glorificatio, gratiarum actio in ſæcula* t) *Amen.* Hæc etiam vſitata ſermonum ipſorum erat concluſio, *Vt obtineamus æternam vitam per Ieſum Chriſtum, cui cum patre & ſpiritu ſancto gloria & poteſtas in ſæcula ſæculorum, Amen*: Quemadmodum in homiliis CHRYSOSTOMI, AVGVSTINI, LEONIS & reliquorum omnium videre eſt, qua de re capite quinto huius libri fuſius.

§. II.

De maiore doxologia, Gloria in excelſis Deo.

ALIVS magni momenti hymnus in vetere eccleſia erat, quem communiter *hymnum angelicum* vel *magnam doxologiam* vocitabant, incipiens cum verbis, quæ nato ſeruatore noſtro canebant angeli, *Gloria in excelſis Deo* &c. Hic hymnus præ-

q) Iren. lib. I. c. I. n. V. p. 16. *καὶ τὸν Παῦλον φανερώτατα λέγουσι, τοὺς δὲ Αἰῶνας ὀνομάζειν πολλάκις, ἔτι δὲ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν τετηρηκέναι, οὕτως εἰπόντα, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τῶν αἰώνων τοῦ αἰῶνος ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας λέγοντας, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἐκείνους τοὺς αἰῶνας σημαίνειν.* *Et Paulum manifeſtiſſime dicunt Aeonas nominare ſæpiſſime, adhuc etiam & ordinem ipſorum ſeruare, ſic dicentem: In vniuerſas generationes ſæculi ſæculorum. Sed &* nos ipſos *denique* in gratiarum actionibus dicentes, æonas æonum, *illos æonas ſignificare.*

r) Tertull. de ſpectac. c. XXV. Quale eſt enim de eccleſia Dei in diaboli eccleſiam tendere? de cælo (quod aiunt) in cœnum? illas manus, quas ad Dominum extuleris, poſtmodum laudando hiſtrionem fatigare? ex ore, quo Amen in ſanctum protuleris, gladiatori teſtimonium reddere, *εἰς αἰῶνας* alii omnino dicere, niſi Deo Chriſto.

s) Conſtit. lib. VIII. c. XII. *ὅτι σοὶ πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀνελλιπεῖς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.*

t) Ibid. c. XIII. *μεθ᾽ οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ, αἶνος, δοξολογία, εὐχαριστία, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.*

cipue in celebratione vſurpabatur euchariſtiæ, vti hodie fit in eccleſia noſtra; de eoque iterum loquuturi ſumus loco ſuo. In precibus quoque matutinis, quas quotidie quisque pro ſe ipſe priuatim faciebat, in vſu erat, vti ſupra ex ATHANASIO oſtendimus & *conſtitutionibus*, *), vbi ſub titulo προσευχῆς ἑωθινῆς, *precationis matutinæ*, verbis pluribus recitatus inuenitur. In liturgia *Mozarabica* publice ante lectiones in natalitiis *CHRISTI* cani iubetur. CHRYSOSTOMVS u) crebro eius meminit, & loco quodam ſpeciatim obſeruat de his x), qui mundo relicto vitam amplexi erant aſceticam, quod quotidie conueniant, vt ab vno quaſi conſonantes ore hymnis matutinis Deum collaudent, inter quos & hunc hymnum cum angelis in cælis canant. Verum antea obſeruauimus, non fuiſſe hanc communem omnium eccleſiarum conſuetudinem, vt quotidie in precibus matutinis eum canerent, ſed tantum in officio ſacræ miſſæ; aut ad minimum die tantum dominico & paſchali, aliisque iſtiusmodi ſolemnibus eccleſiæ feſtiuitatibus. Quis hunc hymnum, reliquam partem verbis ab angelorum exercitu cantatis addendo, primus omnium compoſuerit, incertum eſt. Sunt y), qui eum ad ætatem LVCIANI ſcriptoris ethnici referunt, qui ſæculo ſecundo ineunte vixit, eumque exſtimatur intelligere in dialogo quodam ſuo, vbi de hymno πολυωνύμῳ, tamquam a chriſtianis vſurpari ſolito, loquitur. Alii pro doxologia *Gloria patri*, accipiunt, quæ controuerſia eſt, æque difficilis ad dirimendum, atque difficile ad definiendum eſt, quis

*) Vid. lib. XIII. c. X. §. IX. vol. V. p. 324.

u) Chryſoſtom. homil. III. in Coloſſ. p. 1337 (p. 176. edit. Francof.) εὐχαριστοῦντες λέγομεν, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, *Gratias agentes dicimus, Gloria in excelſis Deo, & in terra pax, hominibus bona voluntas* Id homil. IX. in Coloſſ. p. 1380. (p. 228. d. edit. Frſ.) τίς ὁ ὕμνος τῶν ἄνω, τί λέγει τὰ χερουβὶμ, ἴσασιν οἱ πιστοί· τί ἔλεγον οἱ ἄγγελοι κάτω; Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ. *Quis ſit hymnus ſupernorum, ſciunt fideles. Quid ſuperne dicunt Cherubim? Quid dicebant angeli infra? Gloria in excelſis Deo.*

x) Chryſoſt. homil. LXVIII. al. LXIX. in Matth. p. 600. (p. 740. ed. Frf.) τί τῶν ἀγγέλων οὗτος διέστηκεν ὁ χορὸς τῶν ἐπὶ γῆς ᾀδόντων καὶ λεγόντων. δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

y) Smith's *Account of the* greek church p. 226. (Not. In editione latina, Traiecti ad Rhen. an. MDCXCVIII. 8uo excuſa, nihil huiusmodi inuenio.)

pri-

primus auctor & quæ prima origo huius hymni fuerit. Quidquid ergo hoc loco de eo dicendum mihi adhuc reſtat, illud eſt, quod iam olim a concilio quarto *Toletano* z) monitum eſt contra quosdam, qui hymnos HILARII & AMBROSII aliorumque repudiabant, quod humano ſtudio compoſiti eſſe noſcerentur: Quod videlicet ex eadem ratione reſpuere potuiſſent tam minorem doxologiam, *Gloria & honor patri & filio & ſpiritui ſancto*, quæ ab hominibus erat compoſita, quam maiorem hanc doxologiam, cuius partem, nato in carnem Chriſto, angeli cecinerunt, *Gloria in excelſis Deo & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, (ita legunt illius concilii patres, vti multi alii *Græci* & *Latini* ſcriptores) reliqua autem, quæ ſequuntur, ab eccleſiaſticis doctoribus compoſita erant & addita.

§. III.

De triſagio, *ſiue hymno Cherubico* Sanctus, ſanctus, ſanctus, *cetera.*

TERTIVS quidam magnæ auctoritatis in eccleſia hymnus, Cherubicus ille erat, ſiue ſic dictus *triſagion*, id eſt, *ter ſanctus*, quia ter dicebatur, *Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus Sabaoth*, in imitationem Seraphim in viſione *Ieſaiæ*. Primitiua huius hymni forma ſic habebat: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Sabaoth: Pleni ſunt cæli & terra gloria eius: Benedictus in ſæcula. Amen.* Ita in *conſtitutionibus* a) legitur, & frequenter in CHRYSOSTOMO b), qui eum iisdem verbis in terra ab hominibus cani di-

a) Concil. Tolet. IV. c. XIII. (tom. V. concil. p. 1709. 1710.) Quia nonnulli hymni humano ſtudio in laudem Dei atque apoſtolorum & martyrum triumphos compoſiti eſſe noſcuntur, ſicut hi, quos beatiſſimi doctores Hilarius atque Ambroſius ediderunt, quos tamen quidam ſpecialiter reprobant, pro eo quod de ſcripturis ſanctorum canonum, vel apoſtolica traditione non exſiſtunt: reſpuant ergo & illum hymnum, ab hominibus compoſitum, quem quotidie publico priuatoque officio in fine omnium pſalmorum dicimus: Gloria & honor patri, & filio, & ſpiritui ſancto in ſæcula ſæculorum. Amen. Nam & ille hymnus, quem nato in carne Chriſto angeli cecinerunt: Gloria in excelſis Deo & in terra pax hominibus bonæ voluntatis; reliqua quæ ibi ſequuntur, eccleſiaſtici doctores compoſuerunt. Ergo nec idem in eccleſiis canendus eſt, quia in ſcripturarum ſanctarum libris non inuenitur.

2) Conſtitut lib. VIII. c. XII. p. 402. ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ δόξης αὐτοῦ· εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

b) Chryſoſtom. homil. I. de verbis Ieſaiæ tom. III. p. 834. (p. 742. ed. Francof.)

cit,

cit, quibus eum a Seraphim in cælis cani audiuerit *Ieſaias*. Poſtea eccleſia aliquot verba addidit, & hac quidem forma eum cecinit: ἅγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. *Sanctus Deus*, *ſanctus fortis*, *ſanctus immortalis*, *miſerere noſtri*. Hæc formula a nonnullis *Proclo*, epiſcopo *Conſtantinopolitano*, & *Theodoſio* iuniori adſcribitur, an. CCCCXLVI. Atque hac eum formula non multo poſt a patribus concilii *Chalcedonenſis* c) in condemnatione *Dioſcori* adhibitum inuenimus. Quod etiam a DAMASCENO d) notatur, qui orthodoxos hac formula vti dicit ad declarandam fidem ſuam in ſanctam *TRINITATEM*, hoc *ſanctus Deus*, de patre, & *ſanctus fortis* de filio, &

ἄνω τὰ Σεραφὶμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναβοᾷ· κάτω τὸν αὐτὸν τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πλῆθύς· κοινὴ τῶν ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων συγκροτεῖται πανήγυρις. In ſupremis Seraphim ter ſanctum illum hymnum reſonant: in terris eumdem hominum promit multitudo, communiterque tum cæleſtium, tum terreſtrium feſtiuus conuentus congregatur.
Id. Homil. VI. in Seraph. ibid. p. 890. (p. 772. fin. 773. ineunt. edit. Francof.) Vid. cit. lib. XV. c. III. §. X. & paſſim.
Vid. Cyrill. catech. myſt. V. n. V. *μνημονεύομεν καὶ τῶν χερουβὶμ, ἃ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἐθεάσατο Ἡσαΐας παρεστηκότα κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι κατακαλύπτοντα τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶ πετόμενα, καὶ λέγοντα, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, κύριος Σεβαώθ· διὰ τοῦτο γὰρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἐκ τῶν Σεραφὶμ θεολογίαν ταύτην λέγομεν, ὅπως κοινωνοὶ τῆς ὑμνῳδίας ταῖς ὑπερκοσμίοις γινώμεθα στρατιαῖς. Commemoramus etiam illa Cherubim, quæ in ſpiritu ſancto cernebat Eſaias, circumſtantia thronum Dei: ac alis quidem duabus faciem velantia, & duabus item pedes, reliquis vero duabus volantia atque dicentia:* Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus Sebaoth. *Propterea enim traditam nobis hanc Seraphicam theologiam recitamus, vt in illa cæleſti hymnodia, cum ſupramundana militia communicemus.*

c) Concil. Chalced. act. I. tom. III. (concil. tom. IV. p. 324. b.) *ἅγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.*

d) Damaſcen. de orth. fide lib. III. c. X. *ἡμεῖς τὸ* ἅγιος ὁ θεὸς *περὶ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τὸ τῆς θεότητος ἀφορίζοντες ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν θεὸν εἰδότες, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὸ,* ἅγιος ἰσχυρός, *περὶ τοῦ υἱοῦ τίθεμεν, οὐκ ἀπαμφιεννύντες τῆς ἰσχύος τὸν πατέρα καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὸ,* ἅγιος ἀθάνατος, *περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τάττομεν, οὐκ ἔξω τῆς ἀθανασίας τιθέντες τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, ἀλλ' ἐφ' ἑκάστης τῶν ὑποστάσεων, πάσας τὰς θεωνυμίας ἁπλῶς καὶ ἀκωλύτως ἐκλαμβάνοντες, καὶ τὸν θεῖον ἀπόστολον ἐκμιμούμενοι, φάσκοντα, ἡμῖν δὲ εἷς θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ*

ſanctus

ſanctus immortalis de ſpiritu ſancto accipientes: non autem vllam e tribus perſonis ab vllo horum titulorum excludentes, ſed diuinum apoſtolum imitantes, dicentem, *Nobis autem vnus Deus pater, ex quo omnia & nos ex ipſo ſumus; & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia & nos per ipſum.* Atque hoc modo hunc hymnum toti *TRINITATI* applicare perrexerunt, vſque dum *Anaſtaſius* imperator, vti quidam e) dicunt, vel vt alii f) narrant, *Petrus Gnapheus*, eccleſiæ *Antiochenæ* epiſcopus, hanc clauſulam adderet: ὁ ςαυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, *qui crucifixus es pro nobis.* Quod additamentum eo ſpectabat, vt hæreſin *Theopaſchitarum* introduceret, qui ipſam diuinam naturam in cruce paſſam eſſe ſomniabant, & re ipſa idem erat ac ſi dicerent, totam Trinitatem paſſam eſſe, quia hic hymnus communiter de tota *TRINITATE* accipiebatur. Ad quem errorem euitandum CALANDIO quidam, epiſcopus *Antiochiæ*, tempore *Zenonis* imperatoris aliam ei additionem fecit verborum, *Chriſte rex*, ita hymnum legens: *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis, Chriſte rex, qui crucifixus es pro nobis, miſerere noſtri,* quemadmodum THEODORVS LECTOR g) & alii hiſtorici fi-

ἡμεῖς δι' αὐτοῦ, καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ. *Nos hoc*, ſanctus Deus, *de patre accipimus, non illi ſoli deitatis addeterminantes nomen, ſed agnoſcimus filium Deum & ſpiritum ſanctum, & hoc*, ſanctus fortis, *de filio ponimus, non priuantes fortitudine patrem, & ſpiritum ſanctum, & hoc*, Sanctus Immortalis, *de ſpiritu ſancto ſubiungimus, non extra immortalitatem patrem & filium ſtatuentes: ſed omnes has Dei denominationes ſimpliciter & indiſſolubiliter accipimus. Et diuinum apoſtolum imitamur dicentem:* Nobis autem vnus Deus pater &c.

e) Euagr. lib. III. c. XLIV. Ἀνὰ δὲ τὸ Βυζάντιον, προσθήκην τοῦ βασιλέως ἐν τῷ τρισαγίῳ βουληθέντος ποιήσασθαι, τὸ, ὁ ςαυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, μεγίστη στάσις γέγονεν, ὡς τὰ μάλιστα τῆς χριστιανῆς θρησκείας ἀθετουμένης. *Conſtantinopoli, quum* imperator (Anaſtaſius) *in hymno triſagio hanc vocem adiicere voluiſſet:* Qui crucifixus es pro nobis: *grauiſſima ſeditio exorta eſt, perinde quaſi religio chriſtiana funditus euerteretur.*

f) Damaſcen. ibid. Ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἐν τῷ τρισαγίῳ ὑπὸ τοῦ ματαιόφρονος Πέτρου τοῦ γναφέως γεγενημένην βλάσφημον ὁριζόμεθα κ. τ. λ. *Hinc* additionem *in triſagio ab inſano vaneque ſentiente* Petro Gnapheo *factam, definimus blaſphemam eſſe, cetera.*

g) Theodor. lect. lib. II. p. 566. Καλανδίωνα λέγει προσθῆναι τῷ τρισαγίῳ, χριστὲ βασιλεῦ, διὰ τοὺς προστιθεικότας ὁ ςαυρωθεὶς δι' ἡμᾶς. *Scribit etiam*

dem

dem nobis faciunt. Vltimæ hæ additiones magnas turbas ac tumultus pepererunt in eccleſia orientali; *Conſtantinopolitana* & occidentalibus eccleſiis conſtanter eas repudiantibus, & nonnullis de prouinciis *Europais* ad eo melius eas explodendas, veteremque rationem toti Trinitati hunc hymnum applicandi tuendam, loco verborum *crucifixus pro nobis* diſerte dicentibus, *Sancta trinitas miſerere noſtri*, vti in EPHRAEMIO ANTIOCHENO apud PHOTIVM h) legimus.

eundem Calandionem, ter ſancto hymno adieciſſe Chriſte rex, *propter eos, qui adiecerant appendicem illam*, qui crucifixus es pro nobis.

Cedren. an. XVI. Zenonis. Ζήνων δὲ ὁ βασιλεὺς ἀνεθεὶς τῶν τυράννων, ἐξέβαλε τῆς ἐκκλησίας Ἀντιοχείας Καλανδίωνα, καὶ ἐξώρισεν εἰς Ὄασιν, Πέτρον δὲ τὸν Κναφέα κατέστησεν ἐν αὐτῇ, ὃς ἐλθὼν εἰς Ἀντιόχειαν, πολλὰ κακὰ ἐποίησεν -- πρότερον δὲ προσέθηκε τῷ τρισαγίῳ χριστὲ βασιλεῦ ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς· ὕστερον δὲ ἐλθὼν, περιεῖλε τὸ χριστὲ βασιλεῦ. *Zeno a tyrannis otium adeptus, Antiochena eccleſia exturbat Calandionem, inque Oaſin relegat, epiſcopatum Petro Cnapheo reddit. Is Antiochiam reuerſus, multa mala facinora fecit. - - nam iam ante adiecerat ſanctiſſimo hymno: Chriſte rex, crucifixe pro nobis. Poſt reditum autem abſtulit hæc: Chriſte rex.*

h) Phot. bibliothec. cod. CCXXVIII. p. 773. προτάττει δὲ τῆς γυμνασίας τῶν εἰρημένων ῥημάτων, δικαίαν τινὰ τοῦ τρισαγίου ὕμνου· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ζηνόβιος τῆς κοινῆς ἐκκλησίας ἑαυτὸν ἀπεῤῥήξας, πρόφασιν ἐδίδου τὴν περὶ τὴν τρισάγιον δοξολογίαν καινοτομίαν· φησὶ δὲ ὁ Ἐφραῖμος τὴν τοιαύτην ὑμνολογίαν, τοὺς μὲν τὴν ἀνατολὴν οἰκοῦντας, εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν χριστὸν ἀναφέρειν, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν ἐξαμαρτάνειν ἐπισυνάπτοντας τὸ, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς· τοὺς δὲ τὸ Βυζάντιον τε καὶ τὴν ἑσπερίαν νεμομένους, εἰς τὴν ὑπερτάτην καὶ πανίερον πηγὴν τῆς ἀγαθότητος, τὴν ὁμοούσιον τριάδα, τὴν δοξολογίαν ἀνάπτειν· διὸ μὴ δ' ἀνέχεσθαι τούτους ἐπισυνάπτειν τὸ, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς (ἵνα μὴ πάθος τῇ τριάδι περιάψωσιν· ἐν πολλαῖς δὲ ταῖς κατὰ τὴν πρώτην Εὐρώπην ἐπαρχίαις ἀντὶ τοῦ ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς,) τὸ ἁγία τριὰς ἐλέησον ἡμᾶς ἐπάγειν· ἐξ ὧν ἐπιδηλότερον τὸν σκοπὸν τῶν εὐσεβούντων καθίστασθαι, ὡς εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα τὸ ἅγιος ὁ θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἀνάγοντες, ἀκριβεῖ καὶ ἀκολούθῳ λόγῳ τὸ, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς παραγράφονται. *Præmittit horum verborum diſputationi vſum quemdam ſacri triſagii hymni. Etenim Zenobius a communi ſegregatus eccleſia, colorem hunc quæſiuit, quod recens diuiſa eſſet ter ſancti hymni ſententia. Aſſerit contra Ephræmius, eumdem hymnum orientales Chriſto Ieſu attribuere, & propterea nihil peccare, tametſi adiiciant*, Crucifixus pro nobis: *Conſtantinopolitanos vero atque occidentales, in ſupremum ſacratiſſimumque bonorum omnium fontem, conſubſtantialem trinitatem, ſententiam referre: idcirco non ſuſtinere illud addi:* Crucifixus pro nobis, *ne qua paſſio trinitati tribuatur. In multis enim Europæ ditionibus pro illo*, qui crucifixus eſt pro nobis, *hoc reponunt*, Sancta trinitas miſerere nobis. *Vnde piorum ſententia clarius eluceſcit, vt in ſanctam trinitatem hoc* Sanctus Deus, ſanctus

HAEC

Haec breuis eſt hiſtoria & narratio de ortu & progreſſu huius celebratiſſimi hymni in officio eccleſiæ, deque hæreticorum ſtudiis corrumpendi eum atque interpolandi. Quod ad vſum eius attinet, præcipue in medio ſacræ ſynaxeos officio canebatur, vti in poſterum libro proxime ſequenti audiemus. Solebat autem interdum aliis occaſionibus vſurpari, quemadmodum antea percepimus ex concilio *Chalcedonenſi:* Et nonnulli *Graci* rituum expoſitores i) ante lectionem epiſtolicam, quæ antiquis temporibus pars miſſæ catechumenorum erat, ſemper eum cantatum fuiſſe, narrant. Sed vero tunc inter *triſagion* & *epinicion* ſiue *hymnum triumphalem* diſtinguunt, ſimplicem formulam, *Sanctus*, *ſanctus*, *ſanctus Deus Zebaoth*, vocantes *epinicion*, quæ in miſſa fidelium; alteram autem *triſagion*, quæ in miſſa catechumenorum canebatur. Vetuſtiores autem ſcriptores hanc diſtinctionem non obſeruant; & idcirco heic vtramque formulam ſub communi nomine *triſagii* poſuimus. Qui hanc hiſtoriam fuſius expoſitam legere auet, is CHRISTIANVM LVPVM k) in concilium *Trullanum* conſulere poteſt, & PETRVM ALLIXIVM l), qui peculiarem librum de hoc argumento conſcripſit.

§. IV.

De Alleluiah *&* *pſalmis* Alleluiaticis.

Post *triſagion* frequens in antiquis ſcriptoribus mentio habetur moris canendi *Alleluiah*. Per quod interdum intelligunt huius ſingularis vocis, quæ *Latine* ſignificat, *Laudate Dominum*, recitationem. Quod illi in imitationem faciebant cæleſtium exercituum, canentium & dicentium iterum iterumque *Alleluiah* Apoc. XIX. Interdum autem intelligunt quemdam e pſalmis, qui vocabantur *pſalmi Alleluiatici* m), quia vocabulum

fortis, ſanctus, immortalis *accommodent; accurata ac conſequenti oratione illud*, qui paſſus eſt pro nobis, *adſcribunt*.

i) German. theoria eccleſ. in bibl. patr. gr. latin. tom. II. p. 145. μετὰ δὲ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναγινώσκεται βιβλίον ἀποστολικόν. *Poſt ter ſanctum hymnum legitur liber apoſtolicus.*

k) Lup. not. in can. LXXXI. Trullan.

l) Allix de triſagio. Rothomagi MDCLXXIV. 4to.

m) Auguſt. in pſalm. CV. p. 505. (tom. VIII. opp p. 1234. ed. Baſ. MDLXIX.) Hoc adſerunt, quod omnes *halleluiatici pſalmi* habeant in fine *halleluia*,

Alleluiah in fronte ſibi præfixum habent, cuiusmodi eſt centeſimus quadrageſimus quintus & qui ſequuntur. Horum recitatio interdum dicebatur *reſponſio Alleluiah*, quemadmodum e CASSIANO n) plus vice ſimplici in præcedentibus huius & vltimi libri partibus adnotauimus. Communior autem acceptio vocabuli *Alleluiah* eſt pro ipſa eius recitatione, frequenter ac ſolemniter certis diebus, & in ſpecialioribus diuini cultus partibus, facta; quum eſſet quædam inuitatio, ſiue mutua excitatio ad collaudandum Dominum. Hinc, vti obſeruat AVGVSTINVS o), ſemper *Hebraica* lingua illud decantabant, quia hæc nota eius ſignificatio erat. Atque ita in prima liturgia noſtra fuit, quamuis hodie dicamus, *Praiſe ye the Lord*, hoc eſt, *Laudate Dominum*, cum reſponſione populi, *The Lord's Name be praiſed*, hoc eſt, *Laudetur nomen Domini.* Olim nulla de legitima huius hymni ratione diſputatio fuit, ſed quædam variatio & diſputatio de temporibus, quando dicendus eſſet, interceſſit. AVGVSTINVS p) quibusdam in eccleſiis non niſi die paſchatis & per ſubſequentes dies quinquaginta, alibi autem

non omnes in capite. It. in pſalm. CXVIII. p. 542. (p. 1322) Proœmium in *pſalmum* octonarium, vel alphabeticum, vel *halleluiaticum*.

n) Caſſian. lib. II. c. V. duodecimum (pſalmum) ſub *alleluiæ reſponſione* conſummans. Cap. XI. Vt in *reſponſione alleluiæ* nullus dicatur pſalmus, niſi is, qui in titulo ſuo alleluiæ inſcriptione prænotatur.

o) Auguſt. epiſt. CLXXVIII. Sciendum eſt, Amen & *Halleluia*, quod nec Latino nec Barbaro licet in ſuam linguam transferre, Hebræo cunctas gentes vocabulo decantare. Id. homil. XVI. ex L. tom. X. opp. p. 165. (p. 449. edit. Baſil.) Nunc ergo, fratres cariſſimi, exhortamur vos, vt laudetis Deum: & hoc eſt, quod nos omnes dicimus, *Alleluia*, laudate Deum.

p) Auguſtin. epiſt. CXIX. ad Ianuar. c. XVII. Vt *Alleluia* per ſolos dies quinquaginta cantetur in eccleſia, non vſquequaque obſeruatur. Nam & in aliis diebus varie cantatur alibi atque alibi. It. epiſt. LXXXVI. Alioquin quod nullus, non dico chriſtianus, ſed nec inſanus dicere auderet, dies illi quinquaginta poſt paſcha vſque ad pentecoſten, quibus non ieiunatur, erunt ſecundum iſtum a ſacrificio laudis alieni, *quibus* tantummodo diebus in multis eccleſiis, in omnibus autem maxime *cantatur Alleluia*, quam vocem laudis eſſe, nullus chriſtianus, quamlibet imperitus, ignorat. It. in pſalm. CVI. (tom. VIII. opp. p. 1247. edit. Baſil.) *Halleluia* quod nobis cantare certo tempore ſolemniter moris eſt, ſecundum eccleſiæ antiquam traditionem. Neque enim & hoc ſine ſacramento *certis diebus cantamus halleluia*. Certis quidem diebus cantamus halleluia, ſed omni die cogitamus. Serm. CLI. de tempore (tom. X. opp. p. 935. c. edit. Baſil. MDLXIX.) Tempus lætitiæ &

aliis

aliis etiam diebus cantari dicit. VIGILANTIVS q) acriter contra HIERONYMVM contendebat, numquam niſi in paſcha illum eſſe cantandum.. Atque hac in re eccleſiæ *Romanæ* conſuetudinem videtur eſſe ſequutus, vbi non niſi ſemel per annum, idque primo die feſtiuitatis paſchalis, cani conſueuiſſe, SOZOMENVS r) narrat: Adeo, vt multi *Romanorum* hoc iureiurando vti ſoliti ſint, vt hunc hymnum audire & canere ipſis contingeret. IO. BONA s) & CAES. BARONIVS t) valde ſuccenſent SOZOMENO, quod ita ſcripſerit: HENR. autem VALESIVS u) honorifice eum defendit, quandoquidem CASSIODORVS, qui fuerit *Romæ*, in *hiſtoria* ſua *tripartita* eadem commemoret. Notandum autem eſt, quod olim in illis eccleſiis, in quibus frequentiſſimus hymnus ille fuit, exceptio quædam ratione temporis annui locum habuerit. Nam ieiunii quadrageſimalis tempore numquam canebatur, vti ex AVGVSTINO x) videre

quietis & regni, quod ſignificant dies iſti, ſignificamus per halleluia. Quid eſt halleluia? Laudate Deum. Sed nondum habemus laudes, in eccleſia frequentantur laudes Dei poſt reſurrectionem, quia nobis erit perpetua laus poſt reſurrectionem noſtram.

q) Hieron. contr. Vigilant. c. I. Exortus eſt ſubito Vigilantius, qui dicat --- numquam niſi in paſcha alleluia cantandum.

r) Sozom. lib. VII. c. XIX. *πάλιν αὖ ἑκάστου ἔτους ἅπαξ ἐν Ῥώμῃ τὸ ἀλληλούϊα ψάλλουσι, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς πασχαλίου ἑορτῆς· ὡς πολλοῖς Ῥωμαίων ὅρκον εἶναι, τοῦτον τὸν ὕμνον ἀξιωθῆναι ἀκοῦσαί τε καὶ ψάλλαι.*

s) Bon. de pſalmod. c. XVI. §. VII. n. 4. Quidam ſequuti Sozomenum exiſtimarunt, eccleſiam Romanam in die duntaxat dominicæ reſurrectionis ceciniſſe *alleluia*, cuius erroris anteſignanus fuiſſe videtur Vigilantius, quem idcirco D. Hieronymus acriter reprehendit.

t) Baron. an. CCCLXXXIV. n. XXVIII. Quod ad Romanæ eccleſiæ conſuetudinem pertinet; hallucinatur plane Sozomenus, dum ait, in ea non niſi ſemel in anno cani ſolitum alleluia: nam Vigilantium hæreſiarcham eius inſtitutionis auctorem fuiſſe, conatumque eam Hieroſolymis introducere, teſtatur Hieronymus, in eo, quem aduerſus eumdem Vigilantium ſcripſit commentario, cetera.

u) Valeſ. in Sozom. lib. VII. c. XIX. *ἅπαξ ἐν Ῥώμῃ*] Reprehendit hoc Baronius ad ann. Chriſti CCCLXXXIV. n. XXVIII. Verum argumenta quibus id probare nititur, parum firma mihi videntur. Proinde auctoritatem Sozomeni heic ſequi malim, maxime quum Caſſiodorus eius verba retulerit in hiſtoria tripartita. Qui profecto numquam id feciſſet, niſi hunc morem vetuſtum fuiſſe ſciſſet eccleſiæ Romanæ, vt in ea ſemel tantum Alleluia caneretur, die ſcilicet paſchæ.

x) Auguſt. in pſalm. CX. Venerunt dies, vt iam cantilemus halleluia, &c. Id.

 eſt,

eſt, qui dicit, eſſe hoc tempus triſtitiæ, adeoque ab ineuntibus quadrageſimæ diebus ad paſcha vſque ſemper omitti: quum antiqua eccleſiæ traditio certis tantum anni temporibus cantari iuſſerit. Concilium *Toletanum* quartum y) non tantum in ieiunio quadrageſimali, ſed aliis etiam ieiuniorum diebus, ſpeciatim kalendis *Ianuarii*, quibus ieiunium in eccleſia *Hiſpanica* agebatur, quia gentiles eas cum multis ſuperſtitioſis ritibus & conſuetudinibus celebrabant, decantari illud vetat. In eodem concilio *Alleluiah* ſub appellatione *laudum* z) memoratur, & poſt euangelii lectionem cani præcipitur, quod, IO. BONA a) & IO. MABILLONIO b) obſeruantibus, factum eſt ad ritum *Mozarabicum*; nam in aliis eccleſiis inter epiſtolam & euangelium cantari conſueuit. In exſequiis defunctorum quoque cantatum fuit, quemadmodum HIERONYMVS c) narrat in epitaphio *Fabiolæ*, vbi pſalmos dicit ſonuiſſe, & aurata tecta templorum reboans in ſublime quaſſiſſe *Alleluiah*. Perſonatus auctor, qui ſub nomine DIONYSII d) ſcripſit, de eo etiam loquitur, tamquam

in pſalm. CXLVIII. (tom. VIII. opp. p. 1728.) Propter hæc duo tempora, vnum quod nunc eſt in tentationibus & tribulationibus huius vitæ, alterum quod tunc erit in ſecuritate & exſultatione perpetua, inſtituta eſt nobis etiam celebratio duorum temporum, ante paſcha & poſt paſcha. - - - Illud tempus in ieiuniis & orationibus exercemus, hoc vero tempus relaxatis ieiuniis in laudibus agimus; Hoc eſt enim *halleluia*, quod cantamus, quod Latine interpretantur, vt noſtis, *Laudate Dominum*.

y) Concil. Tolet. IV. c. X. In omnibus quadrageſimæ diebus (quia tempus non eſt gaudii ſed mœroris) alleluia non decantetur - - - Hoc enim eccleſiæ vniuerſalis conſenſio roborauit. In temporibus vero reliquis, id eſt, kalendis Ianuarii, quæ propter errorem gentilitatis aguntur, omnino alleluia non decantabitur.

z) Ibid. can. XI. Laudes ideo euangelium ſequuntur propter gloriam Chriſti, quæ per idem euangelium prædicatur.

a) Baron. rer. liturgic. lib. II. c. VI. n. IV. Ad ritum Mozarabicum, quo tunc Hiſpania vtebatur, & longo poſt tempore viguit, pertinet citatus canon.

b) Mabillon. de liturg. Gallican. lib. I. c. IV. n. XII. Garſias Loiaiſa *laudum* nomine (in conc. Tolet.) intelligit hymnum trium puerorum. At certum eſt, *Alleluia* ſignificari hoc loco. Iſidorus de div. offic. c. XIII. *Laudes*, inquit, *hoc eſt Alleluia* canere. cetera.

c) Hieron. epiſt. XXX. c. IV. Sonabant pſalmi, aurata tecta templorum reboans in ſublime quatiebat alleluia.

d) Dionyſ. de hierarch. eccleſ. c. IV. §. XII. p. 340. in fine. Τὸ δὲ ἱερὸν τῆς τῶν θεολήπτων προφητῶν ἐπιπνοίας μελῴδημα, φασὶν οἱ τῷ Ἑβραίων εἰδότες, τὸ αἶ-

in

[illegible] *Alleluia* non erat aliud, niſi *Laudate Dominum* [illegible] explicant. In concilio *Turonenſi* ſecundo g) [illegible] pſalmos dici iubetur, ad horam ſextam, hoc eſt, in meridie, & ad horam duodecimam, hoc eſt, in precibus veſpertinis. Vtrum vero breuius *Alleluia* intelligatur, an aliquis e pſalmis ſic dictis *Alleluiaticis*, de quibus AVGVSTINVS & CASSIODORVS loquuntur, non eſt facile ad decernendum. ISIDORVS h) in *Hiſpaniis* praeter dies ieiuniorum & quadrageſimae omni tempore *Alleluia* cani adſerit, quamuis in eccleſiis *Africanis* mos alius obtineat. HIERONYMVS i) in primis diuini cultus exercitiis in vſu eſſe, dicit: nam & aratorem ſtiuam retinentem *Alleluia* decantare: Et hoc ſignum k) eſſe, quo monachi ad conuentus eccleſiaſticos vocentur: Nam vnum circumire cantantem *Alleluia*, quo audito omnes ad ſolemnes conuentus ve-

[illegible] Θεοῦ [illegible] κ. τ. λ. *Melos illud ſacrum propheticarum diuinitus adflatorum, aiunt hi, qui Hebraice norunt, Dei laudem ſignificare, ſiue* Laudate Dominum. Add. paraphraſin Pachymerae ibid. p. 354. fin. τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι τὸ Ἀλληλούϊα ψάλλεται ἐν τῇ τοῦ μύρου ἱερουργίᾳ. *Hoc autem dicit, quia alleluia canitur in vnguenti conſecratione.*

e) Auguſtin. epiſt. CXIX. ad Ianuar. c. XV.

f) Vid. Iuſtin. quæſt. ad orthodox. quæſt. L. ἑρμηνεία ἐστὶ τοῦ μὲν ἀλληλούϊα τὸ ὑμνήσατε [illegible] τὸ ὄν. *Interpretatio verbi alleluia eſt, laudibus celebrate Deum.*

g) Concil. Turon. II. c. XIX. Patrum ſtatuta præceperunt, vt ad ſextam ſex pſalmi dicantur cum alleluia, & ad duodecimam duodecim, itemque cum alleluia.

h) Iſidor. de offic. lib. I. c. XIII. In Africanis eccleſiis non omni tempore, ſed tantum dominicis diebus & quinquaginta poſt Domini reſurrectionem alleluia cantatur: Verum apud nos ſecundum antiquam Hiſpaniarum traditionem praeter dies ieiuniorum & quadrageſimae omni tempore canitur alleluia.

i) Hieron. epiſt. XVIII. ad Marcellam. Quocunque te verteris, arator ſtiuam tenens alleluia decantat.

k) Id. epiſt. XXVII. epitaph. Paulæ c. XVI. Poſt alleluia cantatum, quo ſigno vocabantur ad collectam, nulli reſidere licitum erat.

 diquo

dique accurrant. Immo vero SIDONIVS APOLLINARIS videtur innuere [l]), quod helciarii ſiue remiges eo tamquam ſigno ſiue celeuſmate vtantur, quo ſe mutuo ad officium compellent & adhortentur, faciantque aquas reſpondere *Alleluiah*, dum illud ad *CHRISTVM* cantent. Nos tantum id præterea obſeruamus, in eccleſia cantatum fuiſſe *Alleluiah* ab omni populo, vti non tantum ex iis, quæ ex HIERONYMO antea audiuimus, quod videlicet tecta templorum id reſonuerint, ſed etiam ex illis PAVLINI verbis in epiſtola ad SEVERVM apparet [m]): *Alleluia nouis balat ouile choris.* Et AVGVSTINVS [n]) ad hunc ritum adludens ait: *Adſit noſtra tutela, Chriſti gratia, celeuſma noſtrum duce cantemus Alleluiah, vt læti ac ſecuri ingrediamur ſempiternam ac feliciſſimam patriam.*

§. V.

De Hoſanna, *& hymno veſpertino, & cantico* Simeonis, Nunc dimittis, *&c.*

NON inſiſtimus heic vel hymno *Hoſanna*, vel hymno veſpertino, quia non liquet, alterutrum in miſſa catechumenorum fuiſſe recitatum. *Hoſanna* pars duntaxat erat maioris doxologiæ, *Gloria in excelſis Deo*, & tantum in miſſa fidelium, ſiue in officio euchariſtiæ, adhibebatur, quo de poſtea. Et veſpertini hymni ſupra *) in libro proxime antecedente mentio facta eſt, vbi de quotidiano officio veſpertino expoſuimus, oſtendimuſque, fuiſſe potius hymnum priuatum, quam vllam partem publici cultus in eccleſia. In eo continebatur canticum *Simeonis: Nunc dimittis, Domine, ſeruum tuum in pace, ſecundum verbum tuum* &c. Vtrum vero vllus horum publice, an vero a chriſtianis tantum in priuatis ſuis precibus domi ſuæ, quum inferrentur lumina, vſurpatus fuerit, id quidem eſt, fateor, quod ex antiquis monumentis determinare non poſſum.

---

l) Sidon. Apoll. lib. II. epiſt. X.
Curſorum hinc chorus helciariorum
Reſponſantibus alleluia ripis,
Ad Chriſtum leuat amnicum celeuſma,
Sic ſic pſallite nauta vel viator.

m) Paulin. epiſt. XII ad Seuerum.

n) Auguſt. de cantic. nouo c. II. (tom. IX. opp. pag. 935. b ed Baſil. MDLXIX.)

*) Lib. XIII. cap. XI. §. V. vol. V. pag. 342.

Quam

Quamquam enim frequens inter *Graecos* λυχναψίας, & *lucernarii* inter *Latinos*, tamquam publici officii pro veſpertinis precibus, mentio habetur; tamen hunc hymnum partem illius officii fuiſſe, ſine clarioribus documentis non dixerim, ſed diligentiori aliorum diſquiſitioni hanc rem relinquo. Vnum, quod praeterea de hoc cantico *Simeonis* habetur, illud eſt, quod in vita *Mariae Aegyptiacae*, quae obiit circiter annum DXXV. legimus, quod quum paullo ante obitum, ſymbolo & dominica oratione recitatis, euchariſtiam ſumſiſſet, dixerit: *Nunc dimittis ſeruum tuam* o) *in pace, quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Verum hic priuatae tantum deuotionis actus fuit, incertumque manet, num eo tempore in publicis officiis eccleſiae receptum fuerit.

§. VI.

De vſu hymni trium puerorum, Benedicite.

CERTIORA autem de vſu hymni, qui vocatur *Benedicite*, ſiue trium puerorum in ardente fornace, nobis narrantur. Nam non ſolum ATHANASIVS p) virginibus eum priuatim dicendum commendat, ſed concilium etiam *Toletanum* q) quartum, eccleſiam per totum terrarum orbem diffuſam eum celebrare dicit, & idcirco mandat, vt a clericis *Hiſpaniae* & *Galliciae* in miſſa dominicorum dierum & in ſolemnitatibus martyrum decantetur, communionem amiſſuros eſſe, dicens, qui anti-

o) Vita Mariae Aegypt. ap. Durant. de ritibus lib. I. c. XV. n. IX. (p. 59. ed. Lugdun. MDCLXXV.) In Mariae Aegyptiae vita, quam Paulus eccleſiae Neapolitanae diaconus conſcripſit, legitur: Mariam Aegyptiacam ſanctiſſimam feminam grauiter aegrotantem Zoſimum abbatem rogaſſe, euchariſtiam ſanctis vaſculis incluſam ſibi deferre, quam, quum ſymbolo & dominica oratione recitatis, ſumſiſſet, dixit: *Nunc dimittis*, cetera.

p) Athan. de virginit. p. 1057. (p. 122. edit. MDCXCVIII.) *διάφαυμα λέγετε· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα κυρίου τὸν κύριον.* Sub diluculum dicite: *Benedicite omnia opera Domini, Domino.*

q) Concil. Tolet. IV. c. XIII. al. XIV. Hymnum quoque trium puerorum, in quo vniuerſa caeli terraeque creatura Dominum collaudat, & quem eccleſia catholica per totum orbem diffuſa celebrat, quidam ſacerdotes in miſſa dominicorum dierum, & in ſolemnitatibus martyrum canere negligunt: proinde hoc ſanctum concilium inſtituit, vt per omnes eccleſias Hiſpaniae vel Galliciae (alii Galliae) in omnium miſſarum ſolemnitate idem in pulpito decantetur: communionem amiſſuri, qui & antiquam huius hymni conſuetudinem, noſtramque definitionem exceſſerint.

quam

quam iſtius hymni conſuetudinem neglexerint. HAMONDVS LESTRANGIVS r) hoc demum tempore primam huius hymni, tamquam publice decantati, mentionem fieri exiſtimat: Verum CHRYSOSTOMVS ducentis ante hoc concilium annis vixit, & eamdem, quam concilium illud, obſeruationem habet, dicens, vbique terrarum s) cantari & cantatum iri in poſtera ſæcula. *Lectionarium Gallicanum*, a IO. MABILLONIO t) in lucem publicam datum, hunc hymnum poſt prophetarum lectionem cani iubet, eodem prorſus modo, quo hodie inter primam & ſecundam lectionem in eccleſiæ noſtræ liturgia canitur.

§. VII.

De ſic dicto Magnificat, *ſiue de cantico ſanctæ* Mariæ *virginis.*

VSVS ſic dicti *Magnificat*, ſiue hymni ſanctæ *Mariæ* virginis, *Magnificat anima mea Dominum* &c. non adeo vetuſtus eſt: primum enim tamquam publico vſui præſcriptus inuenitur in regulis CAESARII ARELATENSIS & AVRELIANI u), vbi in eccleſiis *Gallicanis* in officio matutino cani iubetur. Idque erat circiter annum DVI.

§. IIX.

Quo tempore ſymbolum, *tamquam hymnus, in eccleſia cani cœptum ſit.*

NONNVLLI viri eruditi recitationem *ſymboli* ad pſalmodiam eccleſiæ referunt, deque ea tamquam vetuſta conſuetudine loquuntur. Verum hac in re errant, dum ab recentioribus auctoribus ſibi imponi patiuntur. EDVARDVS WETTENHAL-

r) Leſtrange *Allyance of div. offic.* chap. III. p. 79. This is called the Hymne of the three childern;, the firiſt mention I finde of it in antiquity is in the fourth councel of Toledo anno 634. which ſaith, Eccleſia catholica &c.

s) Chryſoſtom. Quod nemo læditur niſi a ſe ipſo. c. X. tom. IV. p. 593. (p. 510. ed. Frf.) ἀδὴν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ᾀδομένην καὶ ᾀσθησομένην εἰς τὰς μετὰ ταῦτα γενεάς.

t) Mabillon. de liturg. Gallican. lib. II. p. 108. Hoc canticum in aliquibus differt ab eo, quod Romanus ordo præſcribit in ſabbatis quatuor temporum. Aliter in lectionario noſtro habetur in ſabbato ſancto. Ex his intelligimus, lectionem ex apoſtolo non continuo poſt prophetiam lectam fuiſſe in ordine Gallicano.

u) Ap. Mabillon. de curſ. Gallican. p. 407. Adhæc Cæſarius & Aurelianus in matutinis laudibus canticum *Magnificat* & hymnum *Gloria in excelſis* pro diebus paſchalibus præcipiunt, itemque pro ſingulis dominicis & maioribus feſtiuitatibus.

LIVS x) non improbabilem eſſe coniecturam dicit, quod carmen, quod priſci chriſtiani apud PLINIVM Chriſto quaſi Deo dixiſſe leguntur, ipſorum ſymbolum fuerit; & quod certum ſit, ſymbolum *Nicænum* cantatum quodam modo eſſe in eccleſia, ex quo primum conditum fuerit. Quam in rem PLATINAM citat in vita *Marci*, pontificis *Romani*, qui ab hoc pontifice mandatum eſſe adfirmet, vt omnibus diebus ſolemnibus ſtatim poſt euangelium ſymbolum a clero & populo elata voce cantetur, ea quidem formula, qua a concilio *Nicæno* ſit explanatum. Quum tamen ab altera parte certum ſit, ſymbolum ne quidem nude recitatum fuiſſe in eccleſia *Romana*, tempore diuini cultus, vſque ad ann. MXIV. vbi *Benedictus* octauus, ad eccleſiæ ſuæ conſuetudinem eccleſiarum *Gallicanarum* & *Hiſpanicarum* conſuetudini conformandam, vſum illius introduxit, quemadmodum in ſuperiore quodam libro *) pluribus oſtendimus, vbi etiam adnotauimus, numquam publice in eccleſia *Græca* fuiſſe lectum, niſi ſemel per annum, vſque dum a *Petro Fullone* in eccleſiam *Antiochenam*, ann. CCCCLXXI. & a *Timotheo* in eccleſiam *Conſtantinopolitanam* ann. DXI. inueheretur, quarum ab exemplo adſumtum ſynodus *Toletana* anno DLXXIX. in eccleſiarum *Hiſpanicarum* conſuetudinem inuexit. Ex quo tempore quatuor integra ſæcula effluxerunt, antequam in eccleſiam *Romanam* fuit admiſſum. Adeo exigua ratio ſuppetit recentiorum ſcriptorum auctoritati innitendi in rebus, vbi vetuſtiorum & fide digniorum auctorum teſtimonio manifeſto contradicunt. Atque hoc validum argumentum eſt, vti bene vrget EDVARDVS STILLINGFLEETVS y), ad oſtendendam differentiam inter antiqua *Gallicana* & *Romana* officia, & quod eccleſia *Anglicana* non exacte ſequuta ſit typum *Romanorum* officiorum, ſed eorum, quæ multo antiquioribus temporibus in generalem eccleſiarum *Gallicanarum* & *Britannicarum* praxin fuerunt recepta.

---

x) Wettenhal, *gift of Singing*, chap. III. p. 330.

*) Lib. X. c. IV. §. XVII. volum. IV. p. 110. ſqq.

y) Stillingfleet orig. Britan. chap. IV. p. 237. *From which Diſcourſe it will appear, that where the Brittish or Gallican and Roman differ'd, our Church had not follow'd the Roman, but the other.*

§. IX.

De auctore & origine hymni, Te Deum laudamus.

Vnvs adhuc reſtat hymnus, quem vocant *Te Deum laudamus*, qui hodie apud nos in vſu eſt, cuius de auctore & origine ſententiæ virorum doctorum variant. AMBROSIO & AVGVSTINO iunctim vulgo adſcribitur; alii AMBROSIO ſoli z) eum adſignant, quia hic hymnos in vſum eccleſiæ compoſuiſſe noſcitur. Duo præcipue pro his opinionibus dicuntur, quæ nihil roboris ac ponderis in ſe habent. 1. Quod *chronicon* DACII, cuiusdam ex ſucceſſoribus AMBROSII, ab hoc illum compoſitum eſſe, dicat. 2. Quod tamquam hymnus ipſius in concilio *Toletano* quarto an. DCXXXIII. approbatus ſit. Ad primum autem a viris doctis reſpondetur, quod ſic dictum *chronicon* DACII ſuppoſititium ſit & prorſus ſpurium. IOANNES MABILLONIVS a) ad minimum quingentis annis poſt obitum auctoris ſui, qui venditatur, natales ſuos accepiſſe demonſtrat. Vnde hiſtoria, quæ ibi per ſingula narratur, mera poſteriorum ætatum fictio eſſe colligitur. Fabula, vti ex DACIO eam refert HENR. SPONDANVS b), illius fautor, hæc eſt: Quod quum *Auguſtinus* ab *Ambroſio* baptizaretur, dum eſſent ad fontem, hunc hymnum ex diuina inſpiratione, prout ſpiritus ſanctus daret eloqui illis, cantantes, cunctis, qui adeſſent audientibus & videntibus, ediderint. Verum quum huius hiſtoriæ auctoritas a ſola iſtius fabuloſi ſcriptoris narratione pendeat, nulla ei fides habenda eſt. Neque maius pretium ſtatuendum eſt iis, quæ ex concilio *Toletano* adferuntur. Nam concilium iſtud tantum dicit, hymnos quosdam ab HILARIO & AMBROSIO pro eccleſiis eſſe compoſitos, ſine vlla ſpecialiore huius hymni mentione; ita vt non minus HILARIO quam AVGVSTINO adſcribi poſſint, quæcumque in hoc concilio dicuntur. Hoc certum eſt, quod

z) Comber. *of Liturgy* p. 180. The council of *Toledo* inte next age approver the hymn morale by S. *Ambroſe*, as being fit to be ſung in the church, which can be no other than this *Te Deum*, which has been reputed to be his by all Churches ever ſince.

a) Mabillon. analect. veter. tom. I. p. 5. (p. 487. edit. Pariſ. MDCCXXIII.)

b) Spondan. an. CCCLXXXVIII. n. IX. Chronicon illud, quod in bibliotheca Ambroſiana adſeruatur, variorum eſt ſcriptorum, quum producatur vſque ad annum Chriſti MLXVII. & Dacius imperante Iuſtiniano obierit. In quibus fontibus, prout ſpiritus ſanctus dabat eloqui illis, te Deum laudamus, cantantes, cunctis qui aderant, audien-

a *Gallicano* quodam ſcriptore, centum fere annis ab obitu AMBROSII, in vſum eccleſiæ *Gallicanæ* compoſitus ſit. ANT. PAGIVS c) dicit, GAVANTVM inueniſſe illud in antiquo quodam manuſcripto, ABVNDIO adſcriptum, in aliis autem inſcribi: *Hymnus Siſebuti.* IAC. VSSERIVS d) in duobus manuſcriptis NICETIO, epiſcopo *Treuirenſi*, qui vixit circiter annum DXXXV. adſcribi dicit. Atque hic a viris doctis generatim auctor eius fuiſſe exiſtimatur. Docti monachi *Benedictini*, qui nuper opera AMBROSII ediderunt, ab AMBROSIO non compoſitum eſſe, iudicant: Et GVILIELMVS CAVEVS, etſi olim aliter ſenſit e), re tamen ſtudioſius conſiderata, eorum ſententiæ ſubſcribit f). Vnde rationi omnium maxime conſentanea eſt EDVARDI STILLINGFLEETI g) concluſio, a NICETIO hunc hymnum fuiſſe

tibus & videntibus, ediderunt. Ex chronico Dacii lib. I. c. X.

c) Pagii critic. in Bar. CCCLXXXVIII. num. XI. Gauantus in rubric. breuiarii ſect. V. c. XIX. adſerit, in antiquiſſimo breuiario MS. collegii Aniciani de vrbe iſti cantico præferri hunc titulum: *Hymnus S. Abundii.* In antiquo breuiario clari monaſterii Caſſinenſis deſcripto paullo poſt annum MLXXXVI. hoc canticum inſcribitur: *Hymnus Siſebuti Monachi.*

d) Vſſer. de ſymb. p. 2. In ea de hymnorum collectione, Nicetum Deum laudauiſſe legimus, dicentem: *Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini. Te Deum laudamus, te Dominum confitemur,* & quæ ſequuntur in hymno illo decantatiſſimo, qui b. Ambroſio vulgo tribuitur: -- In Latino-Gallico quoque pſalterio, circa tempora Henrici I. exarato, inſcribitur iſte *hymnus ſancti Niceti*, (Hibernicæ noſtræ traditioni ſatis conſentanee) ſiue Treuirenſis hic intelligendus fuerit Nicetius, ſiue Lugdunenſis, ſiue quis alius. cetera.

e) Caue hiſtor. litterar. vol. I. p. 215. (p. 150. edit. Geneu. MDCXCIII.) Hymnus, *Te Deum*, cælitus, vt fertur, delapſus, & inter baptizandum Auguſtinum ab Ambroſio & Auguſtino alternis verſiculis recitatus. Videtur vero ab Ambroſio eo tempore compoſitus, quo Ariani omnia ſusque deque miſcentes eccleſiam militari manu obſederunt, vt fatiſcentes catholicorum animos refocillaret.

f) Id. hiſtor. litter. vol. II. p. 75. (p. 49. edit. Geneu. MDCXCIX.) Hymni XII. quos Ambroſio adiudicari poſſe cenſent clariſſimi editores (Benedictini) veterum auctoritati hac in parte nixi. Ab hoc cenſu relegant hymnum *Te Deum laudamus*, qui Ambroſii eſſe, nullo idoneo teſtimonio probari poteſt, & fabulam pro origine habere videtur.

g) Stillingfleet Orig. Britan. chap. IV. p. 221. 222. *In an old Collection of Hymns, and an old Latine and French Pſalter, mention'd by Archbishop Usher, this Hymn* [Te Deum laudamus] *is attributed to St. Nicetius. And there were two of that Name in the Gallican Church: The former of which, might probably be the Author of it. The one was Bishop of Triers --- and the*

 com-

compoſitum, ſpectandumque eſſe, vt in eccleſia *Gallicana* oriundum, quia non multo poſt NICETII ætatem in regula BENEDICTI c. XI. & in regula CAESARII ARELATENSIS eius fiat mentio, vbi cantari iubeatur. At HVGO MENARDVS k), ante hos nullam in vetuſto & bonæ fidei ſcriptore mentionem illius fieri, confidenter ſtatuit.

§. X.
De hymnis Ambroſii.

QVAMQVAM autem AMBROSIVS iſtius hymni auctor non poteſt ſtatui, dubium tamen non eſt, quin hymnos in eccleſiæ vſum compoſuerit, quorum nonnulli etiam nunc exſtant. AVGVSTINVS i) enim vnius de hymnis eius veſpertinis diuer-

other of great fame too and Bishop of Lyons. - - - I ſee no reaſon againſt the former Nicetius, ſince Menardus confidently affirms, there is no mention of this Hymn in any Writers before. And therefore we may look on this Hymn, as owing its original to the Gallican Church.

h) Menard. not. in Gregor. ſacramentor. (p. 585. edit. Par. MDCCV.) Hoc inſtitutum vulgo refertur ad SS. Ambroſium & Auguſtinum, qui in eiusdem S. Auguſtini baptiſmo hunc hymnum ex tempore ediderint & decantauerint: proferturque huius opinionis auctor & adſertor S. Dacius, epiſcopus Mediolanenſis, in chronico, qui floruit tempore Iuſtiniani imperatoris, cuiuſque meminit S. Gregorius lib. III. dial. c. IV. Sed quidquid ſit de veritate huius hiſtoriæ, *certum eſt, hoc chronicon non eſſe huius Dacii*, quia probari non poteſt, vllum chronicon ab eo ſcriptum fuiſſe, nedum citatum; tum quia non redolet ſtilum temporum illorum, tum quia falſum eſt, quod ibi continetur, quod S. Auguſtinus, *Audiens ſanctum Ambroſium de incarnatione ad populum tractantem & prædicantem, tremens ac pallens, omnibus qui aderant videntibus, obriguerit: ac etiam finita monitione, quam ad populum B. Ambroſius miniſtrabat, primus ad eum Auguſtinus peruenerit* &c. Aduerſatur enim S. Auguſtini & Poſſidii ſcriptis, nec potuit in mentem viri alicuius eruditi ac ſapientis viri, qualis fuit hic Dacius, venire. Quare ante S. Benedictum & Teridium, S. Cæſarii Arelatenſis epiſcopi diſcipulum, qui de hoc hymno in ſuis regulis loquuti ſunt, nullus veterum illius mentionem fecit.

i) Auguſtin. confeſſ. lib. IX. c. XII. Dormiui & euigilaui, & non parua ex parte mitigatum inueni dolorem meum, atque vt eram in lecto meo ſolus, recordatus ſum veridicos verſus Ambroſii tui: Tu es enim

Deus creator omnium
Polique rector: cetera.

It. de muſica lib. VI. c. II. Quamobrem tu, cum quo mihi nunc ratio eſt, familiaris meus, vt a corporeis ad incorporea tranſeamus, reſponde, ſi videtur, quum iſtum verſum pronuntiamus, *Deus creator omnium* &c. Ibid.

ſis

ſis in locis meminit, *Deus creator omnium* &c. quem heic fuſius enarrare ſuperſedemus, quia libro antecedente (†) id factum eſt. AVGVSTINVS in *retractationibus* k) de alio quodam hymno loquitur, ab AMBROSIO compoſito de pœnitentia *Petri* poſt gallicinium, cuius partem ibidem exhibet, eumque ore multorum cani dicit. LVDOVICVS ELLIES DVPINIVS l) pleroſque hymnos, qui in officio *Romano* ſingulorum dierum hodie adhibentur, *Ambroſianos* eſſe exiſtimat, reliquos vero alio ſtilo & ab alio auctore ſibi videri dicit conſcriptos eſſe: Speciatim hymnum, cuius initium *Vexilla regis prodeunt*, AMBROSII eſſe negat, qui hodie in eccleſia *Romanenſi* hebdomade quarta quadrageſimæ adhibetur, & notiſſimus eſt ab inflexione genuum coram cruce, & cultu adorationis, quem ei exhibent, his vtentes verbis m):

O crux, aue, ſpes vnica,
Hoc paſſionis tempore,
Auge piis iuſtitiam,
Reiſque dona veniam.

Perſuaſiſſimum habemus, hunc hymnum ab AMBROSIO vel vllo alio iſtius æui auctore compoſitum eſſe non poſſe; quum praxin veteris eccleſiæ tantopere ſubuertat, cuius in hymnis vel reliquis cultus diuini partibus ne minimum quidem veſtigium adorationis crucis, vel materiatarum diuinitatis imaginum reperitur, quemadmodum in antecedente quadam huius

c. XVII. Quare ille verſus, a nobis propoſitus, *Deus creator omnium*, non ſolum auribus ſono numeroſo, ſed multo magis eſt animæ ſententiæ ſanitate & veritate gratiſſimus.

†) Lib. XIII. c. V. §. VII. litt. s) vol. V. p. 179.

k) Auguſt. retractat. lib. I. c. XXI. Cantatur ore multorum in verſibus beatiſſimi Ambroſii, vbi de gallo gallinaceo ait, Hoc, ipſa petra eccleſia canente, culpam diluit.

l) Du Pin. bibliothec. cent. IV. d. 231. (tom. II. p. 506. edit. lat. Par. MDCXCII.) Quum Auguſtinus non deſignauerit numerum hymnorum, quos Ambroſius confecit, ambigi poteſt, vtrum omnes, qui ipſius nomen præferunt, ab eo compoſiti ſint. De hymnis, qui officio ſingulorum dierum deſtinati ſunt, certius conſtare mihi videtur, quam de ceteris. His addi poſſunt hymni, in ſex dies creationis. Quod ad ceteros attinet, alio ſtilo & ab alio auctore mihi videntur conſcripti eſſe. Hymnum, cuius initium, *Vexilla regis*, Ambroſii non eſſe liquet.

m) Breuiar. Rom. hebdom. IV. quadrageſimæ. Die ſabbati.

 ope-

operis parte †) oſtendimus, vbi hiſtoriam imaginum conſiderantes, rationem exornandi veteres eccleſias ex profeſſo tractauimus.

§. XI.

De hymnis Hilarii, Claudiani Mamerci, *aliorumque.*

FVERVNT multi alii hymni, immo integri libri hymnorum, ab aliis eccleſiæ ſcriptoribus compoſiti, de quibus præter nuda nomina parum reliquum eſt, adeoque eos tantum attingere ſuffecerit. HILARIVM, eccleſiæ *Pictauienſis* epiſcopum, librum hymnorum compoſuiſſe, auctor eſt HIERONYMVS n). Et hos certum eſt multis annis ab ipſius obitu in eccleſiis *Hiſpanicis* notiſſimi vſus fuiſſe, vtpote in concilio quarto *Toletano* o) approbatos ac confirmatos. Nulli autem eorum ad manus noſtras peruenerunt, præter vnum hymnum matutinum p), operibus eius præfixum, quem cum epiſtola ad filiam ſuam *Abram* miſit. Precatio eſt ad *CHRISTVM* de conſeruando in periculis diei ac noctis, antiquam ſpirans pietatem, & concludens cum conſueta *patris*, *filii* & *ſpiritus ſancti* glorificatione. Dicit etiam SIDONIVS APOLLINARIS q), CLAVDIANVM MAMERCVM pſalmos, hymnos ac lectiones collegiſſe, ſolemnibus annuis eccleſiæ *Viennenſis* in *Gallia* accommodas, confeciſſe etiam ipſummet hymnos quosdam, quorum ali-

†) Lib. VIII. c. VIII. §. VI. vol. III. p 296. ſeqq.

n) Hieron. de ſcriptor. eccleſ. cap. CXI. eſt eius & ad Conſtantium libellus -- & *liber hymnorum.*

o) Concil. Tolet. IV. c. XII. cit. ſupra c. I. §. XVII. ſub litt. (g) pag. 25.

p) Hilar. epiſt. ad fil. Abram. *Interim tibi hymnum matutinum & ſerotinum miſi, vt memor mei ſemper ſis.* Ipſe hymnus ſic incipit: *Lucis largitor optime* &c. & finitur his doxologiæ verbis:

Gloria tibi, Domine,
Gloria vnigenito,
Cum ſpiritu paracleto,
Nunc & per omne ſeculum.

q) Sidon. libr. IV. epiſt. XI.
Pſalmorum hic modulator & phonaſcus,
Ante altaria fratre gratulante,
Inſtructas docuit ſonare claſſes,
Hic ſolemnibus annuis parauit,
Quæ quo tempore lecta conuenirent.

quem

quem ſummopere r) laudat, quod ſit commaticus, copioſus, dulcis, elatus & quoslibet lyricos dithyrambos amœnitate poëtica & hiſtorica veritate ſupereminеat. SAVARO s) in ſuis ad hunc locum notis eumdem eſſe dicit, qui hodie in *breuiario Romano* legatur, & quum characteri, quo eum SIDONIVS inſigniuit, reſpondeat, nec vllam recentioris cuiusdam compoſitionis ſuperſtitionem (vti quidem ille hymnus *Vexilla regis*, AMBROSIO adſignatus) contineat, non alienum ab re fuerit, in vſum eruditi lectoris t) ad marginem eum tranſcribere. Quod ſi omnia in *breuiario Romano* eſſent huiusmodi, certe ad vetuſtorum hymnorum pietatem & ſimplicitatem propius illud accederet ſimilitudine, notisque illis ſuperſtitionis ac idololatriæ liberum foret, quibus nunc laborat, dum ſtoliditates recentiorum ſuperſtitioſorum admiratorum cultus *Mariæ* virginis & crucis intermixtas habet, qua in re ab antiqua cultus ratione nimium quantum aberrat, & reformatione maximopere indiget. Fuerunt multi alii hymni in vſum eccleſiarum particula-

r) Id. lib. IV. epiſt. III. Iam vero de hymno tuo ſi percunctere, quid ſentiam, commaticus eſt, copioſus, dulcis, elatus, & quoslibet lyricos dithyrambos amœnitate poëtica & hiſtorica veritate ſupereminet.

s) Sauaro in hunc locum. Qui canitur in eccleſia, dominica in paſſione, Domini ad laudes, & incipit: *Pange, lingua, glorioſi prælium certaminis &c.*

t) Breuiar. Roman. domin. V. quadrageſimæ, ſiue in paſſione Domini, ad matutinam:

Pange lingua glorioſi
Prælium certaminis,
Et ſuper crucis tropæum
Dic triumphum nobilem,
Qualiter redemtor orbis
Immolatus vicerit.

De parentis protoplaſti
Fraude factor condolens,
Quando pomi noxialis
Morſu in mortem corruit,
Ipſe lignum hinc notauit,
Damna ligni vt ſolueret.

Hoc opus noſtræ ſalutis
Ordo depopoſcerat,
Multiformis proditoris
Ars vt artem falleret,
Et medelam ferret inde,
Hoſtis vnde læſerat.

Quando venit ergo ſacri
Plenitudo temporis,
Miſſus eſt ab arce poli
Natus orbis conditor:
Ac de ventre virginali
Caro factus prodiit.

Vagit infans inter arcta
Conditus præſepia:
Membra pannis inuoluta
Virgo mater alligat;
Et manus pedesque & crura
Stricta cingit faſcia.

Gloria & honor Deo
Vſquequaque altiſſimo,
Vna patri filioque,
Inclito paraclito,
Cui laus eſt & poteſtas
Per æterna ſæcula. Amen.

cularium a viris doctis NEPOTE, ATHENOGENE, & EPHREM SYRO compoſiti, vt ne eos memorem, de quibus PLINIVS, TERTVLLIANVS, & in primis EVSEBIVS loquuntur; nec eos, quos PAVLVS SAMOSATENSIS ex eccleſia *Antiochena* reiecit; nec illa cantica, quæ SOZOMENVS u) ſpeciali occaſione confecta eſſe dicit, quando populus *Antiochenus Theodoſium* imperatorem, deiectis illius ſtatuis, ad iram concitauerat; quæ & in eccleſia & coram ipſo *Theodoſio* ab adoleſcentibus, ad imperatoris menſam canere ſolitis, cantata ſunt. De quibus omnibus haud quidquam habemus amplius, quam nudam mentionem in diuerſis eorum auctoribus. Quod ad eos hymnos attinet, quos GREGORIVS NAZIANZENVS, PAVLINVS, PRVDENTIVS aliique poëtæ chriſtiani confecerunt, illi publico vſui in eccleſia non fuerunt deſtinati, ſed tantum ad homines contra virus hæreſium præmuniendos, vel ad laudes martyrum decantandas, vel ad virtutis exercitium ratione quadam priuata commendandum ſpectauerunt. Quam ob cauſſam eorum hoc loco nullam facimus mentionem, quum id tantum poſcat inſtituti noſtri ratio, vt de iſtiusmodi hymnis loquamur, qui ad antiquam pſalmodiam, tamquam publici cultus eccleſiæ partem, pertinent. Atque ita primam huius cultus partem in *miſſa catechumenorum* abſoluimus.

u) Sozom. lib. VII. c. XXIII. Καὶ παυσάμενοι μαίνεσθαι, μετεμελοῦντο· καὶ ὡς ἐπὶ παροῦσι τοῖς ἀγγελλομένοις κακοῖς ἔστενον καὶ ἐδάκρυον, καὶ τὸν θεὸν ἱκέτευον πραΰναι τοῦ κρατοῦντος τὴν ὀργὴν, μελῳδίαις τισὶν ὀλοφυρτικῶς πρὸς τὰς λιτὰς κεχρημένοι· ἡνίκα δὴ καὶ Φλαβιανὸς ὁ Ἀντιοχέων ἐπίσκοπος, πρεσβευόμενος ὑπὲρ τῶν πολιτῶν, ἔτι τοῦ βασιλέως χαλεπαίνοντος, πέπεικε τοὺς παρὰ τὴν βασιλικὴν τράπεζαν ᾄδειν εἰωθότας νέους, καὶ ἐν ταῖς λιταῖς τῶν Ἀντιοχέων ψαλμῳδίας εἰπεῖν. ἐφ' ᾧ λέγεται φιλανθρωπίᾳ διαχυθέντα τὸν βασιλέα, κρατηθῆναι τῷ ἐλέῳ, καὶ αὐτίκα τὴν ὀργὴν ἐκβαλεῖν, καὶ σπείσασθαι πρὸς τὴν πόλιν, δάκρυσι βρέξαντα τὴν φιάλην, ἣν ἔτυχε κατέχων. *Iamque ſedato furore ipſos facti pœnitebat, & quaſi mala, quæ nuntiabantur, iam adeſſent, gemebant omnes ac lugebant, Deumque precabantur, vt imperatoris animum placaret,* canticis quibusdam lugubriter ad eam ſupplicationem vtentes. *Quo quidem tempore Flauianus Antiochenſis epiſcopus, pro ciuibus ſuis legatione fungens, quum imperator adhuc indignatione percitus eſſet, perſuaſit adoleſcentibus, qui ad imperatoris menſam canere ſolebant,* vt cantica, quibus Antiocheni in ſupplicationibus ſuis vtebantur, cantarent. *Quo facto imperator in clementiam flexus, & miſeratione ſuperatus, iram protinus abieciſſe dicitur, & cum Antiochenſibus in gratiam rediiſſe, perfuſo lacrymis poculo, quod tum forte in manibus habebat.*

LIBRI

LIBRI DECIMI QVARTI
CAPVT TERTIVM
DE RATIONE LEGENDI SCRIPTVRAS IN PVBLICO CVLTV ECCLESIAE.

§. I.

Lectiones ſcripturæ nonnunquam pſalmis ac hymnis mixtæ, interdum poſt hoſce recitatæ.

PROXIME poſt pſalmodiam & hymnos ratio legendi ſcripturas contemplanda nobis eſt, quæ alia pars miſſæ catechumenorum erat, cui (vt antea obſeruauimus) omnium ordinum hominibus in ſui inſtitutionem licebat intereſſe. Quod argumentum eſt per ſe idoneum (ſi nullum aliud ſuppeteret) ad probandum, ſcripturas lingua populo cognita ſemper fuiſſe lectas. Qua de re nihil amplius hoc loco dicere neceſſe habemus, quoniam libro vltimo variis eam argumentis pleniſſime demonſtratam dedimus. Quæ præterea nobis obſeruanda ſunt, ad rationem ac circumſtantias huius officii ſpectant. Vbi primum omnium notari meretur, quod, licet ſæpenumero pſalmi, lectiones & hymni ita intermixti fuerint (vti & hodie in noſtra liturgia ſunt) vt difficile ad narrandum ſit, quid primum fuerit in ordine, vel vnde officium inceperit: tamen in quibusdam locis aliter res ſe habuerit. Nam pſalmi primum vniuerſi cantabantur, tantum cum breuibus precibus intermixtis, & tum lectiones ſeorſum legebantur, tot quidem numero, quot cuiusuis eccleſiæ regulis præſcriptæ erant. Qua de re bene multa teſtimonia ex CASSIANO & HIERONYMO ſub vltimi capitis initium in medium produximus, vnde hoc loco pluribus eam confirmare ſuperſedemus.

§. II.

Lectiones tam de veteri, quam nouo factæ teſtamento, ſi a Romana *eccleſia diſceſſeris, in qua epiſtolæ tantum & euangelia legi conſueuerunt.*

PROXIMA res obſeruatu digna, numerus eſt lectionum, quæ ſemper duæ ad minimum erant, interdum tres & quatuor, eæque partim ex nouo partim ex veteri teſtamento. Solius

eccleſiæ *Romanæ* conſuetudo hac in re aliquantum ſingularis videtur fuiſſe. Nam, quemadmodum EDVARD. STILLINGFLEETVS a) ex WALAFRIDO STRABONE b) aliisque vetuſtis rituum ſcriptoribus obſeruat, per quadringentos annos ad ætatem vsque *Cæleſtini* pontificis, nec pſalmos nec lectiones de veteri legerunt teſtamento ante ſacrificium, ſed epiſtolas tantum & euangelia. In aliis eccleſiis tam de veteri quam nouo teſtamento lectiones factæ. IO. CASSIANVS c) in *Aegypto* cantatis pſalmis lectiones geminas addi dicit, vnam veteris & aliam noui teſtamenti: In die vero ſabbati & dominico, & quinquaginta diebus poſt paſcha vtrasque lectiones de nouo teſtamento recitari, alteram de epiſtolis vel actibus apoſtolorum, de euangeliis alteram. Auctor *Conſtitutionum* d) de quatuor

a) Stillingfleet orig. Britan. chap. IV. p. 220. *How he* (Baronius) *can iuſtifie the ancient uſe of the Singing pſalms at Rome, either before or after Damaſus his time, till Celeſtine was Pope, i cannot imagine, if the Pontifical Book ſay true, for that expreſly affirms,* that Celeſtine appointed David's Pſalms to be ſung antiphonatim before the ſacrifice, and that it was not done before, but onely the epiſtles of St. Paul and the holy Goſpel were read. *Which words are repeated by Alcuinus, Amalarius, Rabanus Maurus, Walafridus Strabo, Berno Augienſis, and ſeveral other Ritualiſts and Hiſtorians.*

b) Strab. de reb. eccleſ. c. XXII. Antiphonas ad introitum dicere Cæleſtinus papa XLV. inſtituit, ſicut legitur in geſtis pontificum Romanorum, quum ad eius vſque tempora, ante ſacrificia lectio vna Apoſtoli tantum & euangelii legeretur.

c) Caſſian. lib. II. c. VI. Quibus (pſalmis duodecim) lectiones geminas adiungentes, id eſt, vnam veteris & aliam noui teſtamenti, tamquam a ſe eas traditas & velut extraordinarias volentibus tantum ac diuinarum ſcripturarum memoriam poſſidere adſidua meditatione ſtudentibus addiderant. In die vero ſabbati vel dominico vtrasque de nouo recitant teſtamento, id eſt, vnam de apoſtolo vel actibus apoſtolorum & aliam de euangeliis. Quod etiam totis quinquageſimæ diebus faciunt, hi quibus lectio curæ eſt ſeu memoria.

d) Conſtitut. lib. II. c. LVII. *μέσον δὲ ὁ ἀναγινώσκων ἐφ' ὑψηλοῦ τινὸς ἑστὼς ἀναγινωσκέτω τὰ Μωσέως, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ, καὶ τῶν κριτῶν, καὶ τῶν βασιλειῶν, τὰ τῶν παραλειπομένων, καὶ τὰ τῆς ἐπανόδου· πρὸς τούτοις τὰ τοῦ Ἰὼβ καὶ τοῦ Σολομῶνος καὶ τὰ τῶν ἑκκαίδεκα προφητῶν· ἀνὰ δύο δὲ γινομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοὺς τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑποψαλλέτω· μετὰ τοῦτο αἱ πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέσθωσαν, καὶ ἐπιστολαὶ Παύλου, ἃς ἐπέστειλε ταῖς ἐκκλησίαις καθ' ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια κ. τ. λ.* *Medius*

loqui-

loquitur lectionibus, earumque duas ex *Moſe* & prophetis, præter pſalmos, & duas ex epiſtolis vel actis apoſtolorum & euangeliis fieri dicit. Iterum e) lectionis prophetarum die dominico meminit. Et alio loco f), legis, prophetarum, pſalmorum ac euangeliorum. Et rurſus, legis, prophetarum g), epiſtolarum, actorum & euangeliorum. Ita IVSTINVS MARTYR negotium chriſtianorum conuentuum die dominico deſcribens, de lectione h) ſcripturæ prophetarum æque ac apoſtolorum loquitur. Similiter CHRYSOSTOMVS i) quosdam, qui negligenter in eccleſia auſcultare ſolebant, reprehendens, dicit:

---

autem lector in quodam loco excelſo ſtans, legat libros Moſis, & Ieſu filii Nauis, Iudicum & Regnorum, & Paralipomenon & quæ de populi reditu conſcripta ſunt; adhæc Iobi & Salomonis volumina, ſimulque ſexdecim prophetarum. Peractisque per binos lectionibus, quidam alius Dauidis hymnos pſallat, & populus extrema verſuum ſuccinat. Dein acta noſtra recitentur & epiſtolæ Pauli, quas ſancti ſpiritus ductu ad eccleſias miſit. Poſtea diaconus vel presbyter legat euangelia &c.

e) Id. lib. II. c. LIX. ἐν ᾗ (ἡμέρᾳ κυριακῇ) προφητῶν ἀνάγνωσις, καὶ εὐαγγελίου κηρυκία καὶ θυσίας ἀναφορὰ καὶ τροφῆς ἱερᾶς δωρεά. *In quo (die dominico) habeatur* lectio prophetarum, *euangelii prædicatio, ſacrificii oblatio & ſacri cibi donum.*

f) Id. lib. V. c. XIX. ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναθροιζόμενοι γρηγορεῖτε προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ θεοῦ ἐν τῇ διανυκτερεύσει ὑμῶν, ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφήτας, τοὺς ψαλμοὺς, μέχρις ἀλεκτρυόνων κραυγῆς, καὶ βαπτίσαντες ὑμῶν κατηχουμένους καὶ ἀναγνόντες τὸ εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ κ. τ. λ. *In eccleſia congregati in vnum, vigiliis, orationibus, & ad Deum precibus vacate, in pernoctatione veſtra* legem, prophetas *ac* pſalmos legite, *vſque ad gallorum cantum, & baptiſmum conferte veſtris catechumenis; &* recitato euangelio *in timore ac tremore Dei &c.*

g) Ibid. lib. VIII. c. V. μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶν τε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν εὐαγγελίων ἀσπασάσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν. *Poſt lectionem legis & prophetarum ac epiſtolarum noſtrarum & actorum atque euangeliorum, ordinatus eccleſiam ſalutet.*

h) Iuſtin. Mart. apol. II. p. 98. τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων, ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται. *Solis, qui dicitur, die, omnium, qui vel in oppidis vel ruri degunt, in eumdem locum conventus fit: & commentaria apoſtolorum aut ſcripta prophetarum, quoad tempus fert, leguntur.*

i) Chryſoſtom. hom. XXIV. in Rom. p. 270. (p. 329. edit. Francof.) ὁ μάτην

Tu, qui fruſtra huc ingreſſus es, reſponde, quis hodie propheta, quis apoſtolus nobis, deque quibus rebus lectus ſit. Speciatim librum *Geneſis* ſemper tempore ieiunii quadrageſimalis fuiſſe lectum narrat, de qua re mox plura obſeruatione ſequente. BASILIVS k) in homilia quadam ſua, qua ad baptiſmum ſuſcipiendum homines adhortatur, diuerſarum lectionum meminit, iſta die præter pſalmos recitatarum, quarum prima ex primo capite *Ieſaiæ*, ſecunda ex ſecundo capite *actorum*, tertia e *Matthæi* vndecimo fuerit. In alia homilia l) loquitur de pſalmis, prouerbiis, epiſtolis ac euangeliis tamquam iſto die lectis. MAXIMVS epiſcopus *Taurinenſis* in homilia quadam in epiphaniam m) lectiones iſto die ex *Ieſaiæ* ſexageſimo cap. *Matthæi* ſecundo & *Ioan-*

ἐνταῦθα εἰσελθὼν, εἰπὲ τίς προφήτης, τίς ἀπόστολος σήμερον διελέχθη ἡμῖν, καὶ περὶ τίνων.

k) Baſil. homil. XIII. de bapt. tom. I. p. 409. σὺ δὲ, διὰ προφητῶν διδασκόμενος· λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε· διὰ ψαλμῶν νουθετούμενος· προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, φωτίσθητε· δι᾽ ἀποστόλων εὐαγγελιζόμενος· μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ λήψεσθε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ κυρίου προσλαμβανόμενος, λέγοντος· δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. ταῦτα γὰρ πάντα σήμερον συνέδραμε πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν. κ. τ. λ. *Tu perſancte a prophetis edoctus es: Lauamini, mundi eſtote. Per pſalmos admonitus: Accedite ad eum & illuminemini. Per apoſtolos item ac prophetas inſtructus: Pœnitentiam agite & in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum baptizemini, & ſancti ſpiritus promiſſionem accipietis. Denique ab ipſo Domino inuitatus, dicente: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos.* Hæc enim hodie omnia in lectione concurrerunt.

l) Baſil. homil. XXI. in La izis p. 460. ἀναλέξασθέ μοι τὰς μνήμας τῶν ἐξ ἑωθινοῦ παραναγνωσθέντων ὑμῖν λογίων πνευματικῶν, διδασκαλίας ψυχωφελεῖς, θεραπείας ψυχῶν· μνήσθητε τῶν ψαλμικῶν διδαγμάτων· συναγάγετέ μοι τὰς παροιμιώδεις ὑποθήκας, ἐρευνήσατε τῶν ἱστοριῶν τὸ κάλλος· πρόσθετε τούτοις τὰς ἀποστολικὰς παραινέσεις· ἐπὶ πᾶσιν, οἱονεὶ κορωνίδα, ἐπίθετε τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων τὴν μνήμην κ. τ. λ. *Recordemini quæſo ex his ſpiritualibus* ſermonibus, qui lecti ſunt *vobis hora matutina, doctrinarum vtilium, noſtrarum animarum medicinæ. Reminiſcamini eorum, quæ ſunt in* pſalmis, *monitionum.* Prouerbialia præcepta, *hiſtoriæ pulchritudinem, exemplaque inueſtigate: his addite* apoſtolica mandata. *In omnibus vero, tamquam coronida perfectionemque,* verba euangelica *coniungite.*

m) Maxim. Taurin. hom. IV. in Epiphan. (tom. VI. bibl. patr. max p. 10. 11. ed. Lugdun. MDCLXXVII) Ait prophetarum præcipuus Iſaias, *ſicut audiiſtis,*

nis

nis primo fuiſſe factas, dicit. AVGVSTINVS nonnumquam epiſtolæ ac euangelii meminit. In aliis autem locis diſertam mentionem facit n) lectionis prophetarum, ſpeciatim prophetæ *Michæ* & horum verborum capitis ſexti: *Si quid Iehoua requiſiuit abs te, niſi vt exerceas ius & ames benignitatem & modeſte ambules Deo tuo?* quæ ſermonis eius, iſto die recitati, thema erant. In eccleſiis *Gallicanis* adhuc maior huius praxis euidentia eſt. Nam CAESARIVS epiſcopus *Arelatenſis* o) in homilia quadam ſua, a MABILLONIO citata, hoc argumento ad populum vtitur, cur per integrum diuini cultus tempus durare in eccleſia debeant, quia lectiones non ita proprie *miſſæ* dicantur, vti quidem oblatio ſiue conſecratio corporis ac ſanguinis *CHRISTI.* Nam lectiones ſiue propheticas, ſiue apoſtolicas, ſiue euangelicas etiam in domibus ſuis legere vel alios legentes audire, conſecrationem vero corporis vel ſanguinis *CHRISTI* non alibi, niſi in domo Dei audire vel videre poſſe. Vnde manifeſto colligitur, lectiones tunc temporis in eccleſia tam de prophetis, quam epiſtolis ac euangeliis fuiſſe lectitatas. Atque ita in narratione de collatione inter catholicos & *Arianos* tempore *Gundobadi* regis *Burgundionum*, quam ſupra *) ex eodem docto ſcriptore memorandi habuimus occaſionem, in vigilia, quæ nocte, collationem iſtam antegreſſa, celebrata fuit, quatuor lectiones reci-

fratres cariſſimi: *Illuminare, illuminare Hieruſalem*, cetera. - - Ait namque beatiſſimus Matthæus Euangeliſta: *Ecce magi ab oriente aduenerunt dicentes*, cetera. - - Iudæus Chriſtum videt, inuidet, *ſicut lectum eſt, In ſua venit, & ſui eum non receperunt.*

n) Auguſtin. homil. CCXXXVII. de temp. p. 384. (p. 111. b. ed. Baſil.) Memini, ſuperiore dominico quid promiſerim. Quum enim de ſancto propheta quid lectum fuerat, aliquid exponere voluiſſem: lectum autem fuerat quærenti homini, quibus ſacrificiis placaret Deum; renuntiatum eſt, nihil ab illo Deum requirere, niſi facere iudicium & iuſtitiam, & diligere miſericordiam, paratumque eſſe, ire cum Domino Deo ſuo.

o) Cæſar. Arelat. de non recedendo ab eccleſia &c. ap. Mabillon. de liturg. Gallican. lib. I. c. IV. n. IV. Non tunc fiunt miſſæ, quando diuinæ lectiones in eccleſia recitantur, ſed quando munera offeruntur, & corpus vel ſanguis Domini conſecratur: Nam lectiones, ſiue propheticas, ſiue apoſtolicas, ſiue euangelicas, etiam in domibus veſtris aut ipſi legere, aut alios legentes audire poteſtis; Conſecrationem vero corporis & ſanguinis Domini non alibi niſi in domo Dei, audire vel videre poteritis.

*) Cap. I. §. II. ſub litt. l) pag. 5.

tatæ eſſe dicuntur, vna quidem ex *Moſe*, alia ex *Ieſaia* propheta, tertia ex euangeliis, & quarta ex epiſtolis. In veteri *lectionario Gallicano*, a MABILLONIO publicato, ſemper lectio ex veteri teſtamento habetur ante epiſtolam & euangelium: Et in ſabbato ſancto, proximo videlicet ante diem paſchatis p), non minus duodecim lectiones præſcribuntur ex *Geneſi*, *Exodo*, *Ioſua*, *Ieſaia*, *Heſekiele*, *Daniele* & *Iona*, præter *epiſtolam* & *euangelium*, quæ ſequuntur. Porro ex canonibus concilii *Laodiceni* q)

p) Lection. Gallican, ap. Mabillon. de liturg. Gallic. lib. II. p. 137. 138. 139. 140.

q) Concil. Laodic. can. LIX. Ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικοὺς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνα τὰ κανονικὰ τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης. *Quod non oportet priuatos & vulgares aliquos pſalmos dici in eccleſia, nec libros non canonicos, ſed ſolos canonicos veteris & noui teſtamenti.* Can. LX. Ὅσα δεῖ βιβλία ἀναγινώσκεσθαι τῆς παλαιᾶς διαθήκης· α′ Γένεσις κόσμου· β′ Ἔξοδος ἐξ Αἰγύπτου· γ′ Λευιτικόν· δ′ Ἀριθμοί· ε′ Δευτερονόμιον· ϛ′ Ἰησοῦς Ναυῆ· ζ′ Κριταί· Ῥοὺθ· η′ Ἐσθήρ· θ′ Βασιλειῶν α′, β′. ι′ Βασιλειῶν γ′, δ′. ια′ Παραλειπόμενα α′, β′. ιβ′ Ἔσδρας α′, β′. ιγ′ Βίβλος ψαλμῶν ρν′. ιδ′ παροιμίαι Σολομῶντος. ιε′ Ἐκκλησιαστής. ιϛ′ Ἆσμα ᾀσμάτων. ιζ′ Ἰώβ. ιη′ Δώδεκα προφῆται. ιθ′ Ἡσαΐας. κ′ Ἱερεμίας καὶ Βαρούχ, θρῆνοι καὶ ἐπιστολαί. κα′ Ἰεζεκιήλ. κβ′ Δανιήλ. Τὰ δὲ τῆς καινῆς διαθήκης, ταῦτα. Εὐαγγέλια τέσσαρα, κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λουκᾶν, κατὰ Ἰωάννην. Πράξεις ἀποστόλων. Ἐπιστολαὶ καθολικαὶ ἑπτά, οὕτως· Ἰακώβου μία, Πέτρου δύο, Ἰωάννου τρεῖς, Ἰούδα μία. Ἐπιστολαὶ Παύλου δεκατέσσαρες· πρὸς Ῥωμαίους μία, πρὸς Κορινθίους δύο, πρὸς Γαλάτας μία, πρὸς Ἐφεσίους μία, πρὸς Φιλιππησίους μία, πρὸς Κολοσσαεῖς μία, πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο, πρὸς Ἑβραίους μία, πρὸς Τιμόθεον δύο, πρὸς Τίτον μία, πρὸς Φιλήμονα μία. *Hæc ſunt, quæ legi oportet ex veteri teſtamento: I. Geneſis. II. Exodus, id eſt: Exitus ex Aegypto. III. Leuiticum. IV. Numeri. V Deuteronomium. VI. Ieſus Naue, VII. Iudices. Ruth. VIII. Heſther. IX Regnorum I & II. X. Regnorum III. & IV. XI. Paralipomenon I & II. XII. Esdræ I & II. XIII Liber pſalmorum CL. XIV. Prouerbia Salomonis. XV. Eccleſiaſticus. XVI. Canticum canticorum. XVII. Iob. XIIX. duodecim prophetæ. XIX. Ieſaias. XX. Ieremias & Baruch, lamentationes & epiſtolæ. XXI. Ezechiel. XXII. Daniel. Noui autem teſtamenti hæc: Euangelia quatuor, ſecundum Matthæum, ſecundum Marcum, ſecundum Lucam, ſecundum Ioannem. Actus apoſtolorum. Epiſtolæ catholicæ ſeptem, videlicet Iacobi vna, Petri duæ, Ioannis tres, Iudæ vna. Epiſtolæ Pauli quatuordecim: Ad Romanos vna, ad Corinthios duo, ad Galatas vna, ad Epheſios vna, ad Philippenſes vna, ad Coloſſenſes vna, ad Theſſalonicenſes duæ, ad Hebræos vna, ad Timotheum duæ, ad Titum vna, ad Philemonem vna.*

& concilii *Carthaginenſis* r), nec non e *catecheſibus* CYRILLI s) apparet, omnes tam veteris quam noui teſtamenti libros tum fuiſſe lectos in eccleſia. Catalogum enim nobis exhibent librorum, qui in eccleſia legi poſſint, vel non poſſint, inter quos omnes libri veteris teſtamenti recenſentur, tamquam qui tum in publico eccleſiæ miniſterio reuera lecti ſint; & CYRILLVS catechumenis ſuis haud alios priuatim legere permittit, quam libros veteris ac noui teſtamenti, quos ab illis tuto legi poſſe exiſtimat, quia publice in eccleſia legantur.

§. III.

Certis temporibus & ſolemnitatibus certæ lectiones præſcriptæ.

QVAE iam facienda eſt obſeruatio, ad methodum legendi ſcripturas attinet, quæ ſemper ad certam facta fuiſſe videtur regulam, vt vt in diuerſis eccleſiis variantem. AVGVSTINVS t) certas lectiones certis temporibus ac ſolemnitatibus adſignatas eſſe dicit, vt aliæ earum loco legi non poſſint. Speciatim in feſtiuitate paſchali per quatuor dies ſibi ſuccedentes hiſtori-

r) Concil. Carth. III. c. XLVII. Placuit, vt præter ſcripturas canonicas nihil in eccleſia legatur ſub nomine diuinarum ſcripturarum. Sunt autem canonicæ ſcripturæ, Geneſis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Ieſus Naue, Iudicum, Ruth, Regnorum libri quatuor, Paralipomenon libri duo, Iob, Pſalterium Dauidicum, Salomonis libri quinque, Libri duodecim prophetarum, Ieſaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel, Tobias, Iudith, Eſther, Esdræ libri duo, Macchabæorum libri duo. Noui autem teſtamenti, euangeliorum libri quatuor, Actuum apoſtolorum liber vnus, Pauli apoſtoli epiſtolæ tredecim, eiusdem ad Hebræos vna: Petri apoſtoli duæ, Ioannis apoſtoli tres, Iudæ apoſtoli vna, & Iacobi vna, Apocalypſis Ioannis, liber vnus.

s) Cyrill. catech. IV. n. XXII. p. 66. 67. Not. Quum recenſio librorum paullo largior ſit, placet tantum tranſcribere, quæ ei ſubiungit: τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἔξω κείσθω ἐν δευτέρῳ· καὶ ὅσα μὲν ἐν ἐκκλησίαις μὴ ἀναγινώσκεται, ταῦτα μηδὲ κατὰ σαυτὸν ἀναγίνωσκε, καθὼς ἤκουσας. *Reliqua omnia extranea ſecundoque loco babeantur: & quæ in eccleſiis non leguntur, ea omnia neque per te legas, quemadmodum audiuiſti.*

t) Auguſtin. expoſit. in 1 Ioh. in præfat. tom. IX. pag. 235. (p. 575. edit. Baſil. MDLXIX.) Meminit ſanctitas veſtra, euangelium ſecundum Ioannem ex ordine lectionum nos ſolere tractare. Sed quia nunc interpoſita eſt ſolemnitas ſanctorum dierum, quibus certas ex euangelio lectiones oportet in eccleſia recitari, quæ ita ſunt annuæ, vt aliæ eſſe non poſſint: ordo ille, quem ſuſceperamus, neceſſitate paullulum intermiſſus eſt, non omiſſus.

am reſurrectionis *CHRISTI* u) ex quatuor euangeliis recitari, narrat. Die paſſionis x) hiſtoriam paſſionis ex ſolo euangelio *Matthæi;* Omnibus autem diebus inter paſcha & pentecoſtem y) actus apoſtolorum dicit legi. Quod vltimo loco dicitur, id frequenter etiam memoratur CHRYSOSTOMO, qui integrum ſermonem habet, quo huius rei rationes enarrat. Multarum rerum heic mentionem facit, quæ ad hoc argumentum lectionum, ex præſcripto & ad regulam faciendarum, pertinent. Primo loco narrat z), quemadmodum ex conſtitutione eccleſiæ die paſſionis ſaluatoris noſtri omnia legantur, quæ ad crucem pertineant, & in magno ſabbato, quæ de traditione, cruce, morte ac ſepultura ipſius agant. Addit etiam a), in die paſchatis ea legi, quæ reſurrectionem eius condoceant, & in

u) Auguſtin. ſerm. CXXXIX. de tempore. In die ſancto paſchæ. (tom. X. p. 902. edit. Baſil.) Per hos dies, ſicut recolit caritas veſtra, ſolemniter leguntur euangelicæ lectiones, ad reſurrectionem Domini pertinentes. Serm. CXL. eodem die. (ibid. p. 905.) Heſterno die, id eſt nocte, lecta eſt ex euangelio reſurrectio ſaluatoris. Lecta eſt autem ex euangelio ſecundum Matthæum. Hodie vero, ſicut audiſtis pronuntiare lectorem, recitata eſt nobis Domini reſurrectio, ſicut Lucas euangeliſta conſcribit. Serm. CXCI. eodem die. Reſurrectio domini noſtri Ieſu Chriſti ex more legitur his diebus ex omnibus libris ſancti euangelii. Serm. CXCIIII. Feria tertia paſchæ. Reſurrectio domini noſtri Ieſu Chriſti & hodie recitata eſt: ſed de altero libro euangelii, qui eſt ſecundum Lucam. Primo enim lecta eſt ſecundum Matthæum, heſterna autem die ſecundum Marcum, hodie ſecundum Lucam. Serm. CXLVIII. Feria quarta paſchæ. Et hodie lectio recitata eſt, de his, quæ facta ſunt poſt reſurrectionem Domini, ſecundum euangeliſtam Ioannem.

x) Aug. ſerm. CXLIII. de tempore p. 320. (p. 915. edit. Baſil.) Paſſio, quia vno die legitur, non ſolet legi, niſi ſecundum Matthæum.

y) Auguſtin. tract. VI. in Ioan. tom. IX. p. 24. (p. 56. 57. edit. Baſil.) Actus apoſtolorum teſtes ſunt, ille liber canonicus omni anno in eccleſia recitandus. Anniuerſaria ſolemnitate poſt paſſionem Domini noſtis, illum librum recitari: vbi ſcriptum eſt, quomodo conuerſus ſit apoſtolus & ex perſecutore prædicator factus.

z) Chryſoſt. homil. LXIII. Cur in pentecoſte acta legantur tom. V. pag. 949. (homil. LXVI. pag. 849. edit. Francof.) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ πάντα ἀναγινώσκομεν· ἐν τῷ σαββάτῳ τῷ μεγάλῳ πάλιν, ὅτι παρεδόθη ἡμῶν ὁ κύριος, ὅτι ἐσταυρώθη, ὅτι ἀπέθανε τὸ κατὰ σάρκα, ὅτι ἐτάφη. *In die crucis omnia legimus, quæ ad crucem pertinent: in magno ſabbato rurſus, traditum eſſe Dominum noſtrum, crucifixum eſſe, mortuum eſſe ſecundum carnem, & ſepulcro conditum.*

a) Chryſoſtom. ibid. p. 951. (p. 852. ὥσπερ γὰρ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ

ſingu-

ſingulis feſtis, quæ in ſingulis acciderint. Quærendum igitur reſtare dicit, cur acta apoſtolorum, quæ miraculorum poſt pentecoſten ab eis patratorum, hiſtoriam contineant, non potius poſt quam ante pentecoſten legantur? Ad quod reſpondet, miracula apoſtolica, in iſto libro perſcripta, eſſe demonſtrationem reſurrectionis ſeruatoris noſtri: Quod igitur dominicæ reſurrectionis maxime fidem faciat, hoc ſtatim poſt crucem & reſurrectionem patres legi ſtatuiſſe, vt homines manifeſtam & indubitatam reſurrectionis probationem haberent. Vt adeo, licet lectiones, in aliis feſtiuitatibus recitari ſolitæ, ad ea pertinuerint, quæ in iſtis fuerunt patrata, peculiari tamen de cauſſa acta apoſtolorum, hiſtoriam rerum poſt pentecoſten geſtarum complexa, ante pentecoſten lecta ſint, quia tempori, dominicam reſurrectionem proxime excipienti, magis conueniebant. Quam ob cauſſam generalis regula per totam eccleſiam facta eſt, vt acta apoſtolorum hoc tempore legerentur, vti CHRYSOSTOMVS non tantum heic, ſed in multis etiam aliis ſcriptorum ſuorum locis teſtatur. In homilia in illud,

σταυροῦ ἀναγινώσκομεν, καὶ τὰ ἐν τῇ ἀναστάσει ὁμοίως, καὶ τὰ ἐν ἑκάστῃ ἑορτῇ γεγονότα τῇ αὐτῇ πάλιν ἀναγινώσκομεν, οὕτως ἔδει καὶ τὰ θαύματα τὰ ἀποστολικὰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἀποστολικῶν σημείων ἀναγινώσκεσθαι· τίνος οὖν ἕνεκεν οὐ τότε αὐτὰ ἀναγινώσκομεν, ἀλλ' εὐθέως μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἀκούσατε μετὰ ἀκριβείας τὴν αἰτίαν ἅπασαν· μετὰ τὸν σταυρὸν εὐθέως ἀνάστασιν καταγγέλλομεν τοῦ χριστοῦ, τῆς δὲ ἀναστάσεως ἀπόδειξίς ἐστι τὰ σημεῖα τὰ ἀποστολικὰ, τῶν δὲ σημείων ἀποστολικῶν διδασκαλεῖόν ἐστι τοῦτο τὸ βιβλίον· ὃ τοίνυν μάλιστα πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν τὴν δεσποτικὴν, τοῦτο μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν εὐθέως οἱ πατέρες ἐνομοθέτησαν ἀναγινώσκεσθαι· διὰ τοῦτο τοίνυν, ἀγαπητοὶ, μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐθέως ἀναγινώσκομεν τὰ σημεῖα τῶν ἀποστόλων, ἵνα ἔχωμεν σαφῆ καὶ ἀναμφισβήτητον τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν. *Quemadmodum ea, quæ ad crucem pertinent, in die legimus crucis, & in reſurrectione item & in ſingulis feſtis, quæ in ſingulis acciderunt: ſic & miracula oportuit apoſtolica in apoſtolicorum miraculorum diebus legi. Cur igitur non illa tum legimus, ſed ſtatim poſt crucem & reſurrectionem, cauſſam omnem diligenter attendite. Statim poſt crucem reſurrectionem Chriſti adnuntiamus: porro demonſtratio reſurrectionis miracula ſunt apoſtolica: atqui nihil aliud eſt liber iſte, quam apoſtolicorum ſchola miraculorum. Quod igitur dominicæ reſurrectionis maxime fidem facit, hoc ſtatim poſt crucem & vitæ largitricem reſurrectionem patres legi ſtatuerunt. Hanc igitur ob cauſſam, dilectiſſimi, ſtatim poſt crucem ac reſurrectionem miracula legimus apoſtolorum, vt manifeſtam & indubitatam reſurrectionis probationem habeamus.*

Saulus adhuc ſpirans minas & cædem Act. IX. hanc rationem reddit, quamobrem non ex ordine in quamlibet huius libri partem ſermonem habere b) poſſit, quia videlicet lex eccleſiæ hunc librum deponi poſt pentecoſten, & vna cum fine ſolemnitatis iſtius lectionem libri terminari iubeat. Alio loco c) præceptum eſſe dicit, vt in iſta ſolemnitate legatur, nec in vlla alia anni parte ordinarie eum legi. Et alio loco d) hanc adfert rationem, cur in hebdomade magna a ſermonibus in Geneſin habendis deſtiterit, quia aliarum ſanctarum feriarum aduentus ad alios ſermones ipſum perduxerit, lectionibus in eccleſia tum factis congruos, exempli gratia, in proditorem *Iudam*, in paſſionem & reſurrectionem dominicam, quo tempore in manus ſe accepiſſe dicit actus apoſtolorum, & a paſchate inde vſque ad pentecoſten eos explicaſſe. Eumdem ordinem inter *Aegyptios* obſeruatum eſſe, auctor eſt IO. CASSIANVS e). Atque ita in eccleſiis *Gallicanis* obtinuiſſe, ex antiquo *lectionario Gallicano* apparet. Nam ſingulis propemodum diebus inter paſcha & pentecoſten, exceptis diebus rogationum & paucis aliis, duæ lectiones legi iubentur ex apocalypſi & actibus apoſtolorum. Vnde porro concludi licebit, lectionem apocalypſis bonam partem huic tempori in eccleſia *Gal-*

b) Chryſoſt. homil. XLVII. tom. V. p. 637. (hom. L. p. 569. edit. Francof.) τῶν πατέρων ὁ νόμος κελεύει μετὰ τὴν πεντηκοστὴν ἀποτίθεσθαι τὸ βιβλίον, καὶ τῷ τέλει τῆς ἑορτῆς ταύτης συγκαταλύεται καὶ ἡ τοῦ βιβλίου ἀνάγνωσις. *Poſt pentecoſten deponi librum lex patrum iubet, & vna cum fine ſolemnitatis huius lectio libri terminatur.*

c) Homil. XLVIII. in inſcriptionem altaris act. XVII. tom. V. p. 650. (homil. LI. p 580. 581. edit. Francof.) σήμερον βουλόμεθα ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν ἀποστόλων εἰπεῖν· ------ δεῖ τοίνυν ἐξετάσαι, τίς ὁ γράψας, καὶ πότε ἔγραψε, καὶ περὶ τίνων, καὶ τίνος ἕνεκεν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ νενομοθέτηται αὐτὸ ἀναγινώσκεσθαι· τάχα γὰρ οὐκ ἀκούετε διὰ παντὸς τοῦ ἔτους ἀναγινωσκομένου τοῦ βιβλίου. *Hodierno die volumus de apoſtolorum actis verba facere - - - Disquirendum nobis eſt, quis ſcripſerit, & quando ſcripſerit, & de quibus, & qua de cauſſa praeceptum ſit, vt ille in hac ſolemnitate legeretur. Nam toto fortaſſis anno legi librum non auditis.*

d) Homil. XXXIII. in Geneſ. p. 478. (p. 369. o. edit. Francof.) cit. lib. XIII. c. VI. §. II. ſub litt. (h) vol. V. p. 202.

e) Caſſian. lib. II. c. VI. In die vero ſabbati vel dominico vtrasque de nouo recitant teſtamento, id eſt, vnam de apoſtolo, vel *actibus apoſtolorum*, & aliam de euangeliis. *Quod etiam totis quinquageſimæ diebus faciunt.*

licana

licana fuiſſe præſcriptam. Et hoc modo in eccleſiis *Hiſpanicis* ex præſcripto concilii *Toletani* quarti f) obtinuit, quod eam, durante hoc temporis interuallo, legi iubet, excommunicationem denuntians non obſequentibus. Tempore quadrageſimali librum Geneſis legere ſolebant, vti ex CHRYSOSTOMO planum eſt, cuius decantatiſſimi ſermones, ἀνδριάντες vocati, quia de ſtatuis imperatoris, quas populus *Antiochenus* ſeditione facta deiecerat, tempore quadrageſimali habiti fuere. Horum in vno g) dicit, ſe iſthoc die lectum tractare velle librum, qui erat liber Geneſis; & quidem prima eius verba: *In principio fecit Deus cælum & terram*, fore ſermonis ſui argumentum. In alio ſermone h), in eadem verba ſub initium quadrageſimæ habito, hanc lectionem iſto die populo recitatam eſſe dicit. Et hanc ipſam ob cauſſam duas quadrageſimas concionando in librum Geneſis tranſegit, quia tum in eccleſia ex ordine lectus fuit. Nam triginta duos priores harum homiliarum *Conſtantinopoli* habuit tempore quadrageſimali, anno quidem tertio poſt, quam epiſcopus creatus erat ann. CCCC vel CCCCI; verum ſolemnitatum paſſionalis, paſchalis, & pentecoſtalis interuentus a dicendorum conſequentia ipſum impediebat, adeoque de aliis rebus ſermones, præſenti tempori

f) Concil. Tolet. IV. c. XVI. Si quis apocalypſin a paſcha vſque ad pentecoſten miſſarum tempore in eccleſia non prædicauerit, excommunicationis ſententiam habebit.

g) Chryſoſt. homil. VII. ad popul. Antioch. tom. I. p. 107. (p. 94. b. ed. Francof. MDCXCVIII.) τὸ σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθὲν μεταχειριοῦμαι βιβλίον· καὶ, εἰ δοκεῖ, τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ τὸ προοίμιον, ὃ δοκεῖ μάλιστα, μηδὲ ἴχνος ἐμφαίνειν παραμυθίας, ἀλλὰ καὶ καθόλου παρακλητικῶν ἀλλοτριοῦσθαι λόγων, εἰς μέσον προθεὶς, ὃ λέγω, ποιήσω φανερόν· τί ποτ᾽ οὖν ἐστι τὸ προοίμιον; ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, κ. τ. λ. Hodie lectum tractabo librum: *& ſi libet, ipſius principium & prooemium, quod maxime videtur neque conſolationis veſtigium demonſtrare, ſed a conſolatoriis penitus verbis alienum eſſe, in medium proponens, quod dicam, manifeſtum faciam. Quod tandem eſt hoc prooemium?* In principio fecit Deus cælum & terram &c.

h) Id. Serm. I. in Geneſ. tom. II. p. 880. (p. 725. d. edit. Francof.) λεπτοτέρων κατατολμήσωμεν νοημάτων, περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης καὶ τοῦ λοιποῦ τῆς κτίσεως φιλοσοφοῦντες σώματος· ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἀνεγνώσθη σήμερον. *Altum nobis pelagus incedendum eſt, volentibus de cæli & terræ ac maris corporibus philoſophari.* Hæc enim hodie lectio nobis recitata eſt.

congruos, recitabat, vt ipſe i) nobis narrat. Poſtea, priſtino opere reſumto, *commentarium in Geneſin*, triginta duas homilias anno ſequenti ſubiungens, abſoluebat. Vnde manifeſtum eſt, Geneſin tunc tempore quadrageſimali, vt actus apoſtolorum diebus pentecoſtalibus, fuiſſe lectam, adeoque CHRYSOSTOMVM ſermones ſuos ordini lectionum, tunc in eccleſia præſcripto, accommodaſſe. Præterea ex AMBROSIO conſtat, libros *Iobi* & *Ionæ* prophetæ per hebdomadem paſſionalem legi conſueuiſſe. Nam loquens de ſermone quodam, quem ad populum hoc tempore habuerat, ait k): *Audiſtis, filii, librum legi Iob, qui ſolemni & munere eſt decurſus & tempore.* Et iterum l), *Sequenti die lectus eſt de more liber Ionæ.* Hoc eſt, vti ANT. PAGIVS m) ſcite obſeruat, feria tertia magnæ hebdomadis. Hanc autem

i) Chryſoſt. homil. XXXIII. in Geneſ. p. 480. (p. 372. edit. Francof.) ἀνέβη δὲ Ἀβραὰμ ἐξ Αἰγύπτου, αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ Λὼτ μετ᾽ αὐτοῦ, εἰς τὴν ἔρημον· ἐνταῦθα τὸν λόγον καταλύσαντες, τὰς μεταξὺ πάσας ἡμέρας εἰς τὴν περὶ τῶν καταπειγόντων διδασκαλίαν αὐτὸν μετηγάγομεν. *Adſcendit autem Abram ex Aegypto, ipſe & vxor eius & omnia quæ erant illius, & Loth cum ipſo in ſolitudinem. Heic ſermonem miſſum fecimus, & eum mediis diebus transtulimus in doctrinam, quam requirebant tunc occurrentes feriæ.* Vid. etiam pag. 369. cit. lib. XIII. c. V. §. II. vol. V. p. 302.

Seuerian. Gabalenſ. homil. I. in Geneſ. ap. Combefiſ. auctar. nouiſſ. p. 214. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· Οἶδα μὲν οὖν, ἀδελφοί, ὅτι τὰ λεπτὰ ταῦτα ζητήματα δυσχερῆ φαίνεται ταῖς τῶν πολλῶν διανοίαις· ἀλλὰ δεῖ ἐν ἡμέρᾳ νηστείας νηφούσαις μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς περὶ τῶν βαθυτέρων νοημάτων διαλέγεσθαι. *In principio creauit Deus cælum & terram. Scio equidem, fratres, ſubtiles has quæſtiones vulgi animis videri moleſtas eſſe: oportet tamen in die ieiunii, ſobriis magis mentibus altiora ſenſa enarrare.*

Auguſt. ſerm. LXXI. de tempore. (tom. X. opp. p. 737. edit. Baſil.) *Lectio illa, fratres cariſſimi, in qua beatus Abraham Iſaac filium ſuum in holocauſtum legitur obtuliſſe, ideo in ordine ſuo diebus quadrageſimæ non recitatur, quia, ſicut ipſi noſtis, in vigiliis paſchæ propter ſacramentum dominicæ paſſionis reſeruatur. Et quia tunc non eſt in ſpatio, vt de iſta poſſit aliquid dici, nunc, ſi videtur, expoſitionem eius, ſecundum quod eam patres noſtri inſpirante Domino tractauerunt, caritatis veſtræ auribus, quantum poſſumus, breuiter intimemus.*

k) Ambroſ. epiſt. XXXIII. ad Marcellin. ſoror. p. 160. edit. Baſil. MDLXVII.

l) ibid. p. 162.

m) Pagi critic. in Baron. anno CCCLXXXVII. n. IV. (n. V. p. 568. edit. Antverp. MDCCV.) Poſtea ait: *Sequenti die* (nempe feria tertia, die XXXI Martii, non autem feria ſecunda, vt putauit Baronius) *lectus eſt de more liber Ionæ* &c.

anti-

antiquiſſimam fuiſſe eccleſiæ regulam, ex ORIGENIS apparet commentario, quem HILARIVS, narrante HIERONYMO n), in *Latinum* ſermonem vertit. Nam ibi o) non tantum dicit ORIGENES, quod liber *Iobi* per hebdomadem memoriæ paſſionis dominicæ ſacram legatur in eccleſia, ſed etiam huius inſtituti rationem explicat, quando ait: *In conuentu eccleſiæ, in diebus ſanctis legitur paſſio Iob, in diebus ieiunii, in diebus abſtinentiæ, in diebus, in quibus tamquam compatiuntur ii, qui ieiunant & abſtinent, admirabili illo Iob, in diebus, in quibus in ieiunio & abſtinentia ſanctam domini noſtri Ieſu Chriſti paſſionem ſectamur: vt terribilem eius paſſionem tranſeuntes ad beatam eius reſurrectionem venire mereamur, compaſſi nunc, vt & conregnemus, condolentes modo in tempore paſſionis, vt & congaudeamus poſt hoc in tempore reſurrectionis. Quam paſſionem dominus noſter Ieſus Chriſtus ad terras veniens in humano corpore ſuſtinuit pro omnium hominum ſalute, vt per paſſionem ſane mortem interficeret, per reſurrectionem vero ſuam recidiuam vitam cunctis oſtenderet. Cuius paſſionis atque reſurrectionis Domini formam atque exemplum quia Iob paſſio in multis gerebat, ſicut ii, qui diligentius requiſierunt, repererunt: Merito etiam nunc in diebus paſſionis, in diebus ſanctificationis, in diebus ieiunii, beati Iob paſſio legitur, meditatur atque ſcrutatur.* Huc vſque ORIGENES. Verum in *lectionario Gallicano* p) nulla libri *Iobi* mentio habetur, ſed tantum liber *Ionæ* in ſabbato magno, hoc eſt pridie paſchatos, legi dicitur. HIERONYMVS q) dicere videtur, *Hoſeam* prophetam etiam in vigilia paſſionis dominicæ legi conſueuiſſe. Ait enim. *Pierii legi tractatum longiſſimum, quem* (martyr ille) *in exordio huius prophetæ (Hoſeæ) die vigiliarum dominicæ paſſionis extemporali & diſerto ſermone profudit.* CHRYSOSTOMVS r) in homilia quadam in euangelium *Ioannis*, quod tunc interpretabatur, monet auditores ſuos, vt

n) Hieron. contr. Vigilant. †

o) Orig. in Iob. lib. I. p. 366. (p. 227. e. f. edit. Pariſ. MDCIIII.)

p) Lectiones Gallic. ap. Mabillon. de liturg. Gallic. p. 139. Lectio Ionæ prophetæ. Tempore illo factum eſt verbum Domini ad Ionam, filium Amathi dicens: Surge, vade in Niniuen &c.

q) Hieron. procœm. in Hoſeam ad Pammach.

r) Chryſoſtom. homil. X. in Ioan. al. XI. edit. Sauil. p. 597. (p. 72. ed. Francof.) τί ποτ᾽ οὖν; ἐϛιν ὅπερ αἰτοῦμαι ὑμᾶς; κατὰ μίαν σαββάτων, ἢ καὶ κατὰ σάββατον, τὴν μέλλουσαν ἐν ὑμῖν ἀναγνωσθήσεσθαι τῶν εὐαγγελίων περικοπὴν, ταύτην

vna dierum in hebdomade domi ſuæ euangelicas legant lectiones, quas ſequenti die dominica in eccleſia lectum & expoſitum iri, ſciant. Id quod certam aliquam regulam ac ordinem ſupponit. Atque ita, licet perfectum lectionarium ex antiquitate non habeamus traditum, perſuaſi tamen ſumus, lectionem ſcripturarum ad certam methodum & regulas, præſertim in maioribus ſolemnitatibus ac diebus feſtis eccleſiæ, fieri conſueuiſſe. Primum huiusmodi kalendarium nonnulli HIPPOLYTI *canonem paſchalem* eſſe exiſtimant, in quo, vti ſupra *) oſtendimus, IOSEPHVS SCALIGER & IAC. GOTHOFREDVS deſignari putant, quæ penſa de ſcripturis ſingulis diebus feſtis legi oporteat. AEGIDIVS BVCHERIVS autem & alii aliam iſtius libri dant recenſionem, vnde res in dubio relinquitur. Alius quidem liber ſub nomine circumfertur HIERONYMI, qui vocatur *comes* ſiue *lectionarius;* ſed optimæ notæ critici s) pro ſpurio habent, & multo recentioris auctoris fœtum eſſe, iudicant, quia lectiones

πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν μετὰ χεῖρας λαμβάνων ἕκαστος οἴκοι καθήμενος ἀναγινωσκέτω συνεχῶς, καὶ πολλάκις περισκοπείτω μετὰ ἀκριβείας τὰ ἐγκείμενα, καὶ βασανιζέτω ταῦτα καλῶς· καὶ τί μὲν σαφὲς, τί δὲ ἄδηλον σημειούσθω· τί δὲ αὐτῶν ἐναντίον εἶναι δοκοῦν, οὐκ ὂν δέ· καὶ πάντα ἁπλῶς διακωδωνίσαντες, οὕτως ἀπαντᾶτε πρὸς τὴν ἀκρόασιν. *Quid a vobis contendimus? vt vna dierum in hebdomade, vel ſaltem ſabbato, curæ vobis ſit euangelicas legere lectiones, quas ante has conciones in manibus habere, domi frequenter repetere, earum diligenter ſenſum disquirere, quid clarum, quid obſcurum in his ſit, adnotare velitis, quid pugnare videatur, quum non pugnet: ita omnibus penitus examinatis, his vos concionibus quam attentiſſimos exhibeatis.*

*) Lib. XIII. cap. V. §. VI. vol. V. pag. 142.

s) Stillingfleet Orig. Britan. chap. IV. p. 229. *Nothing but the Epiſtle and Goſpel were read at Rome, as is ſhew'd already; which manifeſts, that the Book under St. Jerome's Name, called the* Lectionarius, *or* Comes, *muſt be counterfeit; Becauſe therein Leſſons out of the Prophecie are ſet down: And the Authorities of Berno Augienſis, Micrologus and Radulphus Tingrenſis which are the beſt Pamelius could find, are not great enough againſt ſo plain Evidence to the contrary, to prove this* Lectionarius *to have* been *made by St. Jerome. And he confeſſes, that Amalarius ſeveral times onely mentions the* Auctor Lectionarii *without St. Jerom's name, who lived a good while before them.* Caue hiſtor. litt. vol. I. p. 225. (p. 157. edit. Genev.) *Comes* ſiue *Lectionarius* exſtat apud Pamelium liturgicorum tom. II. Præfationem huius libri extulit Dacherius ſpicileg. tom. XIII. Hunc *comitem* multo, quam editus ſit a Pamelio, ampliorem ſe habuiſſe, teſtatus eſt Cornelius Scultingius. Citatus

de

de prophetis & veteri teſtamento recenſeat, quum tamen ætate HIERONYMI, vti antea notauimus, haud aliæ lectiones quam de epiſtolis & euangelis in eccleſia *Romana* recitarentur. Vtcumque autem eſt, aliquanto poſt diuerſi huiusmodi libri in vſum eccleſiarum *Gallicanarum* fuerunt compoſiti. SIDONIVS APOLLINARIS t) iſtiusmodi lectionarium in eccleſiæ *Viennenſis* vſum a CLAVDIANO MAMERCO ann. CCCCL. paratum eſſe dicit. Et MVSAEVM aliud pro eccleſia *Maſſilienſi* circa ann. CCCCLVIII. confeciſſe, auctor eſt GENNADIVS u). Sed vtrumque deperditum eſt, & antiquiſſimum huius generis *lectionarium Gallicanum* eſt, de manuſcripto recens editum a MABILLONIO, quod ipſe ante mille annos, poſt GREGORII MAGNI ætatem ſcriptum eſſe, ſcire iudicat, quia feſti diei *Genoueuæ* virginis mentionem faciat w), quæ poſt GREGORIVM vixiſſe creditur. Verum etſi haud vllum antiquius kalendarium ſupereſt hodie, teſtimonia tamen ante adlegata rem ipſam euincunt, quod lectiones ſcripturarum temporibus anniuerſariis generatim fuerint accommodatæ, prout dies feſti requiſiuere. De cetero vel recitatæ fuerunt eo ordine, quo iacent in bibliis, vt IO. MABILLONIVS x) ex regulis CAESARII & AVRELIANI oſtendit; vel prout epiſcopi pro arbitratu ſuo eas præſcripſerunt, quemadmodum nonnumquam ſpecialiores pſalmi,

ſub Hieronymi nomine, tituloque *comitis* & *lectionarii* in Micrologo c. XXV. Bernone Augienſi c. I. Hugone de S. Victore de offic. eccleſ. lib. II. c. XI. Plura de hoc libro habet cardinalis Bona rer. liturg. lib. II. c. VI. §. II. qui illum Hieronymo, ſed leui quidem argumento nixus, adſerere conatur.

t) Sidon. lib. IV. epeiſt. XI. Hic ſolemnibus annis parauit, quæ quo tempore lecta conuenirent.

u) Gennad. de ſcriptor. c. LXXIX. Excerpſit de ſcripturis lectiones totius anni feſtiuis diebus aptas; Reſponſoria pſalmorum capitula temporibus & lectionibus congruentia.

w) Lectionar. Gallic. ap. Mabillon. p. 114. Legenda in feſto S. Genoueuæ virginis &c.

x) Mabillon. de curſ. Gallic. p. 406. n. 34. Qua ratione ordinata fuerint Maſſiliæ diuina officia, non liquet: at de Arelatenſi ritu coniectare poſſumus ex regulis Cæſarii & Aureliani, qui longe diuerſum a Lugdunenſi modum præſcribunt. Ambo vero duos tantum *nocturnos* paſſim in vigiliis nocturnis adſignant, & lectiones vterque *miſſas* appellant. Et *tria* quidem *folia* ad vnam quamque exigit Ceſarius: *tres aut quatuor paginas* pro menſura libri Aurelianus.

feren-

ferente ita occaſione, præſcripti ſunt, ſecundum obſeruationem, quam fecimus, vbi de hoc argumento ſumus loquuti y). AVGVSTINVS diſerte ſignificat z), iuſſiſſe ſe ſæpius lectionem recitari, argumento pſalmi, in quem ſermonem habuerit, convenientem. Et FRANCISCVS FERRARIVS a) diuerſa alia exempla tam ex AVGVSTINO b), quam CHRYSOLOGO c) in eamdem rem exhibet, quæ heic nihil attinet interponere.

y) Cap. I. §. VI. pag. 9.

z) Auguſtin. in pſalm. XC. ſerm. II. p. 412. Propterea fecimus ipſam lectionem euangelii recitari, vbi Dominus tentatus eſt, per ea verba pſalmi, quæ heic audiſtis.

a) Ferrar. de ritu concion. lib. I. c. XVII. Inſcriptio capitis hæc eſt: *Pro communi ac determinata alicuius diei lectione, ſiue apoſtolica, ſiue euangelica, ſeligebatur aliquando peculiaris aliqua & tempori maxime congruens particula, quam tractandam ſuſciperent concionatores.* Ipſum caput ſic habet: Vere nos hæc quidem hactenus. Verum tamen ſi quis dixerit, pro communi ac determinata alicuius diei, ſiue ex euangelio, ſiue ex apoſtolo, lectione, feciſſe aliquando concionatores, vt peculiaris aliqua lectio fuerit, quæ eſſet congruens & accommodata ei argumento, quod ipſi tractandum ſuſcepiſſent; non is, mea quidem ſententia, a vero longe abibit. Etenim apud Auguſtinum in ſerm. CXXI. de diuerſis ita ſcriptum inuenias: *In memoria retinentes pollicitationem noſtram, congruas etiam ex euangelio & apoſtolo fecimus recitari lectiones.* Et in ſermone XXIII. *de verbis Domini ſecundum Matthæum* ait: *Heſterno die qui adfuiſtis, promiſſionem noſtram tenetis, quæ hodie non ſolum vobis, ſed pluribus etiam, qui conuenerunt, Domino adiuuante reddenda eſt. Quæ ſint decem virgines, quarum ſint quinque prudentes, & quinque ſtultæ, non facile indagari poteſt. Verumtamen ſecundum ea, quæ continet ipſa lectio, quam caritati veſtræ etiam hodie volui recitari* &c. Et in tractatu XII. in Ioannis euangelium: *Meminit caritas veſtra, dominica præterita, quantum Dominus adiuuare dignatus eſt, diſſeruiſſe nos de ſpirituali regeneratione; quam lectionem vobis iterum legi fecimus, vt quæ tunc non dicta ſunt, in Chriſti nomine, adiuuantibus orationibus veſtris, impleamus.* Chryſologus etiam hoc eleganter expreſſit in ſerm. LXVI. *Duas hodie a duobus euangeliſtis editas ita recitari fecimus lectiones, vt ſermoni noſtro veſter intellectus occurreret, paterent abdita &c.* Et in ſermone CXVIII. *Quoniam tota ſpes fidei chriſtianæ in reſurrectione conſtituta eſt mortuorum, ne quiſquam de ea auſus ſit dubitare, beati* Pauli, *aſſerentis eam auctoritate, rebus, exemplis, latiſſimam recitari vobis fecimus lectionem.*

b) Auguſtin. ſerm. XXIII. de verbis Domini. ſerm. CXXI. de diuerſis. tractat. XII. in Ioan. vid. ſub litt. anteced. a).

c) Chryſolog. ſerm. LXVI. & CXVIII. Vid. ſub litt. anteced. a).

§. IV.

§. IV.

A quibus ſcripturæ antiquis temporibus in eccleſia lectæ ſint.

PROXIMA quæſtio de iis inſtitui poteſt, a quibus ſcripturæ publice in eccleſia lectæ fuerint. Quæſtio hæc eſt, ad quam iam ſupra quodam modo reſpondimus, quando de ordine lectorum *) ſumus loquuti. Vbi probabile eſſe oſtendimus, per duo priora ſæcula, antequam lectorum ordo inſtitutus eſſet, ſcripturas a diaconis fuiſſe lectitatas, vel, in imitationem eccleſiæ *Iudaicæ*, ab illis, quibus epiſcopus ſiue præſes eo tempore id negotium dederit. Tempore autem CYPRIANI peculiare hoc fuiſſe officium lectorum, qui tunc inferior quidam ordo clericorum euaſerit, legere omnes ſcripturas, & non minus ipſum euangelium, quam reliquas earum partes, quemadmodum ex diuerſis CYPRIANI epiſtolis d) appareat. Heic addendum eſt, in poſterioribus ſæculis lectionem euangelii in quibusdam eccleſiis ad officium diaconorum & presbyterorum fuiſſe adſtrictam. Ita enim auctor *conſtitutionum* e), peractis per lectores lectionibus, diaconum vel presbyterum legere euangelium iubet. Atque ita HIERONYMVS *Sabiniano* f) diacono ad animum reuocat, quemadmodum euangelium *CHRISTI* in eccleſia lectitarit. Idem de SABBATIO, presbytero in

*) Lib. III. c. V. vol. II. p. 29. ſqq.

d) Cypr. epiſt. XXXIV. al. XXXIX. (p. 224. edit. Fell. Amſtelod.) Hunc ad nos, fratres dilectiſſimi, cum tanta Domini dignatione venientem, teſtimonio & miraculo eius ipſius, qui ſe perſequutus fuerat, illuſtrem, quid aliud quam ſuper pulpitum, id eſt, ſuper tribunal eccleſiæ oportebat imponi, vt loci altioris celſitate ſubnixus, & plebi vniuerſæ, pro honoris ſui claritate, conſpicuus, *legat* præcepta & *euangelium Domini*, quæ fortiter ac fideliter ſequitur? Epiſt. XXXVIII. Merebatur talis clericæ ordinationis vlteriores gradus & incrementa maiora, non de annis ſuis, ſed de meritis æſtimandus; ſed interim placuit, vt ab *officio lectionis* incipiat; quia & nihil magis congruit voci, quæ Dominum glorioſa prædicatione confeſſa eſt, quam celebrandis diuinis lectionibus perſonare: poſt verba ſublimia, quæ Chriſti martyrium proloquuta ſunt, *euangelium Chriſti legere*, vnde martyres fiunt.

e) Conſtitut. lib. II. c. LVII. ἀνὰ δύο δὲ γινομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοὺς τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους --- καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια. *Peractis per binos lectionibus, quidam alius Dauidis hymnos pſallat* ---- *Poſtea* diaconus vel presbyter legat euangelia.

f) Hieron. epiſt. XLVIII. ad Sabinian. *Euangelium* Chriſti quaſi diaconus lectitabas.

 eccle-

eccleſia *Nouatiana*, notat SOCRATES g). SOZOMENVS h) dicit, *Alexandriæ* euangelium a ſolo archidiacono legi; alibi vero a diaconis; in multis autem eccleſiis a ſolis duntaxat presbyteris; alicubi in præcipuis feſtiuitatibus ab epiſcopis, vt *Conſtantinopoli* primo die paſchalis feſtiuitatis. In eccleſiis *Gallicanis* hoc ordinarium diaconorum officium fuit, vti ex canone quodam concilii *Vaſenſis* ſecundi i) apparet, qui habet: *Si digni ſunt diaconi, quæ Chriſtus in euangelio loquutus eſt, legere, quare indigni iudicentur, ſanctorum patrum expoſitiones publice recitare?* In eccleſiis tamen *Hiſpanicis* antiqua conſuetudo obſeruata fuit, vt lectores non minus euangelium quam reliquas ſcripturæ partes legerent. Id quod colligi poteſt ex canone concilii *Toletani* primi k), hunc in modum præcipiente: *Pœnitentes non admittantur ad clerum, niſi tantum ſi neceſſitas, aut vſus exegerit, & tunc inter lectores deputentur, ita vt euangelia & epiſtolas non legant.* Quod interdictum de non legendis ab pœnitentibus euangeliis vel epiſtolis indicat, reliquos lectores, qui pœnitentiæ non ſubfuerint, non euangelium tantum, ſed & reliquas lectiones pronuntiaſſe, vti in notis ſuis ad hunc canonem recte obſeruat GABRIEL ALBASPINAEVS l).

§. V.

Num epiſtolam & euangelium bis recitauerint, primum catechumenis, & deinde fidelibus ad altare.

VERVM in vna re vir iſte doctus hallucinatus mihi videtur,

g) Socrat. lib. VII. c. V. *ἐν ἡμέρᾳ συνάξεως, τοῦ εὐαγγελίου περιοχὴν ἀναγινώσκων κ. τ. λ. Die quodam conuentus eccleſiaſtici*, quum capitulum quoddam euangelii legeret &c.

h) Sozom. lib. VII. c. XIX. *ταύτην δὲ ἱερὰν βίβλον ἀναγινώσκει ἐνθάδε μόνος ὁ ἀρχιδιάκονος· παρὰ δὲ ἄλλοις, διάκονος· ἐν πολλαῖς δὲ ἐκκλησίαις οἱ ἱερεῖς μόνοι· ἐν δὲ ἐπισήμοις ἡμέραις, ἐπίσκοποι, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀναστασίμου ἑορτῆς.*

i) Concil. Vaſenſ. II. c. II. (tom. IV. concil. p. 1680.)

k) Concil. Tolet. I. c. II. (tom. II. conc. p. 1223.) Vid. can. IV. ibid. vbi ſic legitur: Subdiaconus defuncta vxore, ſi aliam duxerit, ab officio, in quo ordinatus fuerat, remoueatur & habeatur inter oſtiarios, vel inter *lectores*; ita *vt euangelium & apoſtolum non legat.*

l) Albaſpin. not. in concil. Tolet. I. c. II. ibid. p. 1241. Liquido ex his conſtat, lectores non euangelium tantum ſed & lectiones pronuntiaſſe.

tur, quando lectionem euangelii m) in officio miſſæ factam fuiſſe exiſtimat. Nam priſcis temporibus ſcriptura ſacra & ipſum etiam euangelium tantum in miſſa catechumenorum legi conſueuit. IOANNES quidem BONA n) antiquam conſuetudinem eccleſiæ fuiſſe dicit, vt euangelia ſolis fidelibus legerentur, deinceps vero a concilio *Arauſicano* in *Gallia* o), & concilio *Valentino* in *Hiſpania* p) aliter fieri decretum fuiſſe. Enimvero nihil planius eſt & exploratius, quam quod lectio euangelii ſemper ſermonem anteceſſerit, & quod ſermo habitus ſit, antequam ſolemnis euchariſtiæ celebratio inciperet, præſentibus catechumenis, & ante eorum dimiſſionem, quum præcipue ad horum inſtructionem ſpectaret. Quocirca licet forταſſis deteriòr quædam conſuetudo in eccleſias *Gallicanas* & *Hiſpanicas* irrepſerit, catechumenos ab audiendo euangelio & ſermone excludens, quam iſta concilia emendare ſtuduerunt; multum tamen abeſt, vt hanc probet antiquam conſuetudinem fuiſſe, vt ſolis fidelibus euangelium audire permitteretur. Nec quiſpiam AVGVSTINI vel CHRYSOSTOMI homilias inſpicere poteſt, quin hunc errorem vbique videat profligari. Nam illi ſemper de euangelii lectione ante homiliam, deque homilia coram catechumenis habita loquuntur. Et contraria opinatio communi præiudicio & falſo ſuppoſito nititur, quod antiquum officium in omnibus ſimile fuerit hodierno officio, in quo euangelium bis legitur, primo quidem inter lectiones, & deinde cum epiſtola ſeorſum in ſolemni miſſæ officio;

m) Albaſpin. not. in can. IV. concil. Carth. III. ibid. p. 1185. Vetus ille mos inualuerat, vt non diaconi, ſed lectores *epiſtolas & euangelia in ſolemni miſſæ ſacrificio pronuntiarent.*

n) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. VII. n. I. In concilio Arauſicano primo tempore Leonis I. can. XVIII. ſtatutum eſt, vt euangelia, quæ ſolis fidelibus antea legebantur, deinceps etiam catechumenis legerentur. Idem decreuit concilium Valentianum in Hiſpania.

o) Concil. Arauſican. I. c. XVIII. (tom. III. concil. p. 1450.) Euangelia deinceps placuit catechumenis legi quoad omnes prouinciarum noſtrarum eccleſias.

p) Concil. Valentin. can. I. (tom. IV. concil. p. 1617.) Vt ſacroſancta euangelia ante numerum illationum in miſſa catechumenorum in ordine lectionum poſt apoſtolum legantur, quatenus ſalutaria præcepta Domini noſtri Ieſu Chriſti, vel ſermones ſacerdotis non ſolum fideles, etiam catechumeni ac pœnitentes, & omnes qui ex diuerſo ſunt, audire licitum habeant.

quum tamen antiquis temporibus & epiſtolæ & euangelia in ordinario curſu lectionum recitarentur, in ea duntaxat diuini cultus parte, quæ proprie *miſſa catechumenorum* vocabatur.

§. VI.

De ſolemnitate ac cærimoniis, in recitatione lectionum obſervatis. Vbi primum de ſalutatione: Pax vobis, *ante lectionem.*

PROXIMA res conſideratione digna, eſt ſolemnitas ac cærimonia, cum qua veteres ſcripturas legi præceperunt. Lector, antequam lectionem ordiretur, plerumque ſolebat dicere, *Pax vobis*, quæ communis ſalutationis formula erat ſub omnium officiorum in eccleſia primordia. CYPRIANVS manifeſto ad hanc rem adludit, quando de nouo lectore, quem ad hoc officium ſuperiore die dominico ordinarat, ait q): *Auſpicatus eſt pacem, dum dedicat lectionem.* Nullum equidem ex commentatoribus noui, qui huius conſuetudinis in CYPRIANO fecerit mentionem, vel quidpiam in hanc phraſin adnotauerit: At vero manifeſto hic eius ſenſus eſt, atque ita eruditus GABRIEL ALBASPINAEVS r) eam intelligit. Hæc conſuetudo in *Africa* videtur obtinuiſſe, vſque dum concilium tertium *Carthaginenſe* †) canonem conderet in contrarium, vt lectores populum non amplius ſalutarent. Hæc formula ſalutandi, *Pax vobis*, ad quam populus reſpondebat, *Et cum ſpiritu tuo*, officii communiter erat epiſcopi, presbyteri, vel diaconi in obeundis diuerſis ſuis functionibus in eccleſia, quemadmodum CHRYSOSTOMO s) multis in locis obſeruatur. Et idcirco hoc concilium hanc poteſta-

q) Cypr. epiſt. XXXIII. al. XXXVIII. ad cler. Carthag. p. 75. (p. 223. lin. 1. edit. Fell. Amſtelod.)

r) Albaſpin. not. in concil. Carth. III. c. IV. Antequam euangelii pronuntiandi initium faceret olim lector, elata voce proferebat, *Pax vobis*, perinde atque hodierno die diaconus dicit, *Dominus vobiſcum.* Hoc idem epiſtola D. Cypriani iisdem verbis probatur: *Interim vobis hoc die auſpicatus eſt pacem, dum dedicat lectionem*, quibus D. Cyprianus verbis alloquutum & ſalutatum populum ait ab Aurelio, quum primo ei euangelii recitandi poteſtas eſſet facta, & pacem & benedictionem Chriſti Domini fidelibus condonaſſe.

†) Conc. Carth. III. can. IV. Vt lectores populum non ſalutent.

s) Chryſoſtom. homil. XVIII. in 2 Cor. pag. 873. (p. 673. edit. Francof.) ὅταν ἱερεὺς πάλιν μεταλαμβάνειν καὶ μεταδιδόναι δέῃ κ. τ. λ. *Quum pax danda vi-*

tem

tem lectoribus eripiebat, tradebatque diaconis aut aliis ſuperioribus miniſtris eccleſiæ. Adeoque, quum lector antea ſolitus eſſet dicere *Pax vobis*, hic canon ea verba ab alio quodam miniſtro pronuntiari iubebat. Nam pronuntiata eſſe vel a lectore vel ab aliquo alio eccleſiæ miniſtro, antequam lectionem inciperet, ex AVGVSTINO apparet, quando ſcribens aduerſus *Donatiſtas* ait t): *Quid peruerſius & inſanius, quam lectoribus, easdem epiſtolas legentibus dicere, Pax tecum! & ab earum eccleſiarum pace ſeparare, quibus ipſa epiſtola ſcripta ſunt?*

§. VII.

Hæc ſalutatio nonnumquam ab epiſcopo vſurpata proxime ante, quam lector inciperet legere.

ALIO loco AVGVSTINVS huius ſalutationis meminit, tamquam adhibitæ ab epiſcopo, ſimulac ingreſſus eſſet in eccleſiam, proxime ante, quam lector lectiones inchoaret, quæ res in *Africa* hoc tempore prima publici cultus pars erat cum pſalmo reſponſorio, ſingulis lectionibus intermixto. *Procedimus*, inquit u), *ad populum, plena erat eccleſia, perſonabat vocibus gaudiorum: Deo gratias, Deo laudes, nemine tacente, hinc atque inde clamantium. Salutaui populum, & rurſus eadem feruentiore voce clamabant. Facto tandem ſilentio ſcripturarum diuinarum ſunt lecta ſolemnia.* Hæc conſuetudo ſalutandi hac verborum formula populum CHRYSOSTOMO etiam multis in locis memoratur. *Ingreſſi*, inquit x), *in eccleſiam ſtatim ſecundum legem iſtam dicimus. Pax vobiſcum, & vos reſpondetis, Et cum ſpiritu tuo.* Iterum y): *Epiſcopus ſub introitum in eccleſiam pacem precatur omnibus, et qui in*

ciſſimeque accipienda eſt. Homil. III. in Coloſſ p. 1337. (p. 176. edit. Frf.) ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εἰρήνην, ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἐν ταῖς λιταῖς, ἐν ταῖς προσρήσεσι, καὶ ἅπαξ, καὶ δὶς, καὶ τρὶς, καὶ πολλάκις αὐτὴν δίδωσιν ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς, εἰρήνη ὑμῖν, ἐπιλέγων. *In eccleſiis pacem, in precibus, in ſupplicationibus, in ſalutationibus, & ſemel, & bis & ter & ſæpe dat eam is, qui præeſt eccleſiæ, dicens, pax vobis.*

t) Auguſt. epiſt. CLXV.

u) Auguſtin. de ciuit. Dei lib. XXII. c. VIII. pag. 1489. (p. 1350. b. edit. Baſil. MDLXIX.)

x) Chryſoſt. homil. XXXIII. in Matth. p. 318. (p. 366. d. edit. Fr.) κοινῇ πᾶσι τὴν εἰρήνην ἐπιλέγομεν εἰσιόντες εὐθέως, κατὰ τὸν νόμον ἐκεῖνον.

y) Chryſoſtom. homil. XXXVI in 1 Cor. p. 653. (p. 405. edit. Francof.) εἰρήνην καὶ νῦν ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς ἐπεύχεται, ὡς εἰς πατρῴαν οἰκίαν εἰσιόν-

K 3 *domum*

domum ingreditur paternam. Et alio loco z): *Quum ingreſſus fuerit is, qui præeſt eccleſiæ, ſtatim dicit: Pax omnibus. Quando ſermonem facit ac concionatur: Pax omnibus* &c. Iam ſi conſideres, fuiſſe hanc communem ſalutationem ſub omnium officiorum exordium, & ſcripturas legi cœpiſſe, quamprimum epiſcopus venerit in eccleſiam, manifeſtum eſt, iſtiusmodi formulam ſalutationis ab hoc vel illo, ante cœptam ſcripturarum lectionem, fuiſſe adhibitam.

§. IIX.

Diaconus indicebat ſilentium, antequam lector inciperet, requirebatque attentionem: Sicut & lectori facere moris erat ante ſingulas lectiones, dicenti: Sic dicit Dominus.

CHRYSOSTOMVS duarum aliarum conſuetudinum meminit, quæ ad hanc materiam ſpectabant, tamquam ad legendas audiendasque cum maiori fructu ſcripturas intromittentes. Dicit nimirum, diaconum indicto ſilentio requiſiuiſſe attentionem, & lectorem ipſum, nominata quadam lectione, pronuntiaſſe: *Hæc dicit Dominus. Stat*, inquit, *diaconus, communis miniſter* a), *alta voce clamat*, προσέχωμεν, *Attendamus*, *& ſæpius illam vocem clamat* ------ *Poſt illum incipit lector prophetiam Ieſaiæ*, (vel alium diuini ſcriptoris librum.) *Deinde auditorio pronuntiat, dicens: Hæc dicit Dominus.* Ita alio rurſus loco b): *Quando lector, quum reſurrexerunt, ait: Hæc dicit Dominus, & ſtans diaconus ſilentio indicto omnibus os obſtruit, non lectori honorem habens hoc facit, ſed ei, qui per illum cum omnibus loquitur.* Hæc ſilentii indictio AMBROSIO c) & aliis quoque memoratur. Differebat

z) Chryſoſt. homil. III. in Coloſſ. p. 1338. (p. 173. ſub fin. edit. Francof.) ὅταν εἰσέλθῃ ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς, εὐθέως λέγει· εἰρήνη πᾶσι· ὅταν ὁμιλῇ, εἰρήνη πᾶσιν. κ. τ. λ.

a) Chryſoſt. homil. XIX. in acta apoſtol. (p. 185. edit. Francof.) κοινὸς διάκονος ἕστηκεν, ὁ διάκονος μέγα βοῶν καὶ λέγων, προσχῶμεν· καὶ τοῦτο πολλάκις -- μετ᾽ ἐκεῖνον ἄρχεται ὁ ἀναγνώστης τῆς προφητείας Ησαΐου· -- εἶτα εἰς ἐπήκοον ἐκφωνεῖ λέγων, τάδε λέγει κύριος.

b) Chryſoſt. homil. III. in 2 Theſſal. (p. 381. edit. Francof.) ὅταν ἀναστὰς ὁ ἀναγινώσκων λέγῃ, τάδε λέγει κύριος· καὶ ὁ διάκονος ἑστὼς ἐπιστομίζῃ πάντας, οὐ τῷ ἀναγινώσκοντι τιμὴν ποιῶν τοῦτό φησιν, ἀλλὰ τῷ δι᾽ ἐκείνου πᾶσι διαλεγομένῳ.

c) Ambroſ. præfat. in pſalmos. Quantum laboratur in eccleſia, vt fiat ſilentium, quum lectiones leguntur, &c. Vid. Auguſt. de ciuit. Dei lib. XXII. c. VIII. citat. ſub litt. antec. (u) pag. 77.

autem

autem ab alio diaconorum actu ſub eodem nomine, *ſilentium indicere*, quo populus ad priuatas ſuas preces procumbere iubebatur. Qua de re plura dicendi locus erit libri proxime ſequentis capite primo.

§. IX.

Ad nominationem prophetæ vel epiſtolæ populus quibusdam in locis Deo gratias, *&* *ad clauſulam* Amen *dicebat.*

IOANNES MABILLONIVS d) obſeruat, quod ad titulum alicuius prophetiæ vel epiſtolæ populus nonnumquam reſponderit, *Deo gratias*, vti in liturgia *Mozarabica* legitur. Verum de hac conſuetudine parum nobis aliunde conſtat. Tantummodo AVGVSTINVS communem admodum phraſin fuiſſe dicit monachis e), obuiam ſibi habentibus hominem chriſtianum, vt dixerint, *Deo gratias;* huiuſque rei gratia *Circumcelliones* ſiue *Agoniſticos*, vt ipſi ſe appellarint, inter *Donatiſtas* illis inſultaſſe, ipſos licet ſæpius dicere ſolitos, *Deo laudes;* quæ verba plus timoris habuerint, quam fremitus leonis. Ex actis etiam *Eradii*, quum ſucceſſorem ſibi eum elegiſſet AVGVSTINVS, apparet, hanc acclamationem multis aliis occaſionibus adhiberi conſueuiſſe. Nam ſimul ac *Eradium* ſucceſſorem ſuum nominauerat, populus f) ſæpiſſime acclamabat, *Deo gratias*, *Chriſto laudes.* Quod igitur tunc vſitatum & commune fuit aliis occaſionibus, probabiliter dici potuit per modum acclamationis ad nominationem lectionum ſacrarum ſcripturarum. HVGO GROTIVS g) moris fuiſſe dicit, vt eccleſia reſponderet lectis epiſtolis, *Amen:* Ideoque omnibus PAVLI epiſtolis ab eccleſia cœpiſſe adſcribi. Neſcio, quo fundamento nixus hoc ſtatuat, adeoque auctori-

d) Mabillon. de liturg. Gallic. lib. I. c. II. n. 10. p. 11. Audito populi reſponſo, legit prophetiam, ad cuius titulum populus reſpondet *Deo gratias*, & in fine, *Amen.*

e) Auguſtin. in pſalm. CXXXII. p. 630 (p. 1538. b. edit. Baſil.) Agoniſtici appellantur. Vtinam ergo milites Chriſti eſſent, a quibus plus timetur *Deo laudes*, quam fremitus Leonis. Hi etiam inſultare nobis audent, quia fratres, quum vident homines, *Deo gratias* dicunt.

f) Auguſtin. epiſt. CX. de actis Eradii. A populo acclamatum eſt trigeſies ſexies: Deo gratias, Chriſto laudes.

g) Grot. adnotat. in Philemon. v. 25. Ἀμὴν, *Amen*] Eſt vox, quam eccleſia reſpondebat lectis epiſtolis. Ideo omnibus Pauli epiſtolis cœpit adſcribi.

tati huius viri docti id relinquimus, adſertum illius nec negantes nec adfirmantes.

§. X.

Ad lectionem euangelii omnis populus adſurgebat, dicebatque in nonnullis locis, Gloria tibi, Domine.

Ad lectionem euangelii generalis omni populo mos erat adſurgere. Et nonnulli libri rituales ex medio æuo narrant, dixiſſe ſimul ad titulum eius, *Gloria tibi, Domine.* Auctor homiliæ de *circo* ſiue *hippodromo* h), ſub nomine CHRYSOSTOMI, ait: *Quando diaconus lectionis curriculum ingreſſus eſt, confeſtim nos exſurgimus, acclamantes: Gloria tibi, Domine.* Verum quum hanc homiliam haud CHRYSOSTOMI eſſe conſtet, non certo ſtatuere nobis licet, fuiſſe hanc iſtius æui conſuetudinem. Conſuetudo autem ſurgendi ad lectionem euangelii ad CHRYSOSTOMI ætatem omnino referenda eſt. Nam de ea in homilia in *Matthaeum* i) loquitur: *Si in theatro*, inquit, *quum multum ſilentium ante praeceſſerit, tum demum litterae regis leguntur: multo magis omnes cohiberi oportet & comprimi, & erectis auribus atque animis adſtare ſollicitis. Non enim terreni regis, ſed angelorum Domini ſcripta recitanda ſunt.*

Avctor *conſtitutionum* k) eiusdem ritus mentionem facit, quando ait: *Cum recitabitur euangelium, omnes presbyteri ac diaconi vniuerſusque populus magno cum ſilentio ſtent.* Atque in eumdem modum ISIDORVS PELVSIOTA l): *Cum ipſe verus Paſtor per adorandorum euangeliorum apertionem accedit, tum demum epiſcopus adſurgit, atque imitationis habitum deponit: hinc nimirum Dominum ipſum, paſtoralis artis ducem, ac Deum & herum adeſſe ſignificans.*

h) Chryſoſtom. homil. LII. de circo. tom. VI. p. 491. (p. 412. c. ed. Frf.) ἡνίκα (ὁ διάκονος) τοῦ δρόμου τῆς ἀναγνώσεως ἄρξηται, εὐθέως διανιστάμεθα ἡμεῖς, ἐπιφωνοῦντες· ἀλλὰ δόξα σοι κύριε.

i) Chryſoſt. homil. I. in Matth. p. 11. (p. 13. ed. Frf.) εἰ γὰρ ἐπὶ θεάτρου πολλῆς σιγῆς γενομένης, τότε τὰ τοῦ βασιλέως ἀναγινώσκεται γράμματα· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς πόλεως ταύτης ἅπαντας δεῖ κατεστάλθαι, καὶ ὀρθαῖς ταῖς ἀκοαῖς ἑστάναι; οὐ γὰρ ἐπιγείου τινὸς, ἀλλὰ τοῦ τῶν ἀγγέλων δεσπότου τὰ γράμματα ἀναγινώσκεσθαι μέλλει,

k) Conſtit. lib. II. c. LVII. ὅταν ἀναγινωσκόμενον ᾖ τὸ εὐαγγέλιον, πάντες οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ διάκονοι, καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκέτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας.

l) Iſidor. Peluſiot. lib. I. epiſt. CXXXVI. ἡνίκα αὐτὸς ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν παραγίνηται, διὰ τῆς τῶν εὐαγγελίων τῶν προσκυνητῶν ἀναπτύξεως, καὶ ὑπανίσταται καὶ ἀποτίθεται τὸ σχῆμα τῆς μιμήσεως ὁ ἐπίσκοπος, αὐτὸν δηλῶν παρεῖναι τὸν κύριον, τὸν τῆς ποιμαντικῆς ἡγεμόνα, καὶ θεὸν καὶ δεσπότην.

Hoc vbique obſeruatum fuit, excepto *Alexandriæ*, vbi a SOZOMENO m) tamquam nouum & inſolens in iſta eccleſia notatur, quod epiſcopus non adſurrexerit, dum legerentur euangelia. Et IO. CASSIANVS n) hoc non minus vt ſingulare aliquid in monachis *Aegypti* obſeruat, quod, excepto lectore, qui dicturus pſalmos ſemper ſurrexerit, reliqui ſedilibus humillimis inſidentes auſcultarint, dum pſalmi & lectiones de veteri vel nouo teſtamento recitarentur: Idque eis ſolum indultum eſſe dicit, propter continuas vigilias, ieiunia ac labores. Aliis in locis ſedere ad euangelii lectionem in vitiis ponebatur & abuſibus: Adeo, vt PHILOSTORGIVS o) narret, quod *Theophilus*, epiſcopus *Arianus*, ad *Indiæ* regiones profectus, id emendarit, tamquam contra regulas eccleſiæ introductum. Et *Anaſtaſius* idem *Romæ* fecit, vt in vita eius narrat auctor p) *pontificialis*. *Hic conſtituit*, inquiens, *vt quotieſcumque ſancta euangelia recitarentur*, *ſacerdotes non ſederent*, *ſed curui ſtarent*. In *Africa* mos erat vniuerſalis, vt non tantum quum euangelium legeretur, ſed ad omnes etiam reliquas ſcripturarum lectiones ſtarent: Nam æqualem ſingulis verbi diuini partibus honorem tribuebant,

m) Sozom. lib. VII. c. XIX. ξένον δὲ κἀκεῖνον παρὰ Ἀλεξανδρεῦσι τόποις· ἀναγινωσκομένων γὰρ τῶν εὐαγγελίων οὐκ ἐπανίσταται ὁ ἐπίσκοπος· ὃ παρ' ἄλλοις οὔτ' ἔγνων οὔτε ἀκήκοα. *Eſt etiam apud Alexandrinos hoc nouum atque inſolens, Dum enim leguntur euangelia, non adſurgit epiſcopus; quod tamen alibi vſquam fieri, neque vidi, neque audiui.*

n) Caſſian. inſtit. lib. II. c. XII. Hunc canonicum, quem prædiximus, duodenarium pſalmorum numerum tali corporis quiete releuant, vt has easdem congregationum ſolemnitates ex more celebrantes, abſque eo, qui dicturus in medium pſalmos ſurrexerit, cuncti ſedilibus humillimis inſidentia (lege inſidentes) ad vocem pſallentis omni cordis intentione dependeant. Itaque namque ieiuniis & operatione totius diei noctisque adſueſcunt, vt niſi huiusmodi refectione adiuuentur, ne hunc quidem numerum ſtantes implere valeant.

o) Philoſtorg. lib. III. c. V. κἀκεῖθεν εἰς τὴν ἄλλην ἀφίκετο Ἰνδικὴν, καὶ πολλὰ τῶν παρ' αὐτοῖς οὐκ εὐαγῶς δρωμένων ἐπανωρθώσατο· καὶ γὰρ καθεζόμενοι τῶν εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων ἐποιοῦντο τὴν ἀκρόασιν, καὶ ἄλλα τινὰ, ἃ μὴ θεῖος θεσμὸς ἐπιτάττει, διεπράττοντο. *Inde ad alias Indiæ regiones perrexit: multaque, quæ apud illos non rite fiebant, emendauit. Nam* & lectiones euangelii audiebant ſedentes, *& alia quædam peragebant, quibus diuina lex repugnabat.*

p) Pontifical. vit. Anaſtaſ. (tom. II. concil. p. 1190.)

adeo vt ſermones & homilias, & quidquid in eccleſia recitaretur, ſtantes audirent, quemadmodum capite ſequenti pluribus percipiemus. Heic ſatis erit obſeruare, lectores CYPRIANI non tantum ſurrexiſſe lecturos, ſed omnem etiam populum q) circumſtetiſſe illos, ſcripturam ſacram legentes. Et AVGVSTINI ætate eadem conſuetudo obtinuit: Id quod ex quadam eius homilia patet, vbi infirmioribus quibusdam ſedendi indulget libertatem. *Ante aliquot dies*, inquit r), *propter eos, qui aut pedibus dolent, aut aliqua corporis inæqualitate laborant, paterna pietate ſollicitus conſilium dedi & quodam modo ſupplicaui, vt, quando aut paſſiones prolixæ, aut certe aliquæ lectiones longiores leguntur, qui ſtare non poſſunt, humiliter & cum ſilentio ſedentes attentis auribus audiant, quæ leguntur.* IOANNES BONA s), lecto euangelio nullum certum reſponſum datum eſſe, putat. Nam quosdam duntaxat dixiſſe, *Amen*, vt in miſſa *Mozarabum* & in regula ſancti *Benedicti* præſcriptum legatur, quod ALEXANDER ALENSIS idem fuiſſe ſtatuat, ac ſi dixiſſent: *Faciat nos Deus perſeuerare in doctrina euangelii.* Alios dixiſſe, *Deo gratias*, alios denique, *Laus tibi, Chriſte.* Verum hæc omnia dicuntur a medii æui ſcriptoribus, quum contra ea in vetuſtioribus ſcriptoribus eccleſiaſticis hac de re altum ſit ſilentium.

q) Cyprian. epiſt. XXXIV. al. XXXIX. p. 78. (p. 224. edit. Fell. Amſtelod.) Hos lectores interim conſtitutos ſciatis, quia oportebat lucernam ſuper candelabrum poni, vnde omnibus luceat, & glorioſos vultus in loco altiore conſtitui, vbi ab *omni populo circumſtante* conſpecti, incitamentum gloriæ videntibus præbeant.

r) Aug. homil. XXVI. ex L. tom. X. p. 174. (p. 476. edit. Baſil. MDLXIX.) Nota: Hæc homilia a Mabillonio & Benedictinis in noua ipſorum editione Cæſario Arelatenſi adſcribitur: Cuius ſi ea eſt, conſuetudinem ſtandi ad audiendas lectiones, fuiſſe ex vſu eccleſiarum *Gallicanarum* demonſtrat.

s) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. VII. n. IV. Lecto euangelio olim dixiſſe *Amen*, Beleth in explicatione diuinorum officiorum cap. XXXIX. & Durandus lib. IV. c. XXIV. teſtes ſunt; quod etiam in miſſa Mozarabum & in regula ſancti Benedicti c. XI. præſcribitur. Alenſis item 4 p. Summæ in tractat. de offic. miſſæ, *Perlecto*, inquit, *euangelio dicunt adſiſtentes Amen, quaſi dicant: Faciat nos Deus perſeuerare in doctrina euangelii. Alii dicunt Deo gratias, in gratiarum actionem pro beneficio tantæ doctrinæ & tam ſalutaris.* Nunc dicimus *Laus tibi Chriſte.*

§. XI.

§. XI.

Lumina ante euangelium portata in eccleſiis Orientalibus.

Alia quædam antiqua cærimonia erat, quam eccleſiis orientalibus peculiarem facit HIERONYMVS, nimirum vt lumina ante euangelium, vbi legendum erat, portarentur. Non eſſe iſtiusmodi conſuetudinem dicit t) in eccleſia occidentali, cereos non clara luce accendi ad monumenta martyrum, (ſicut calumniabatur VIGILANTIVS) nec alio tempore quocumque, niſi quum nocte coëant, vt lucem præbeant conuentibus. In orientali autem eccleſia aliter obtinere: Nam ſine martyrum reliquiis, quum legendum ſit euangelium, luminaria accendi, partim vt demonſtrent lætitiam de bonis nouis, quæ euangelium adferat, partim vt ſub typo luminis corporalis illa lux oſtendatur, de qua loquatur pſaltes: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, & lumen ſemitis meis.* Præter HIERONYMVM haud noui auctorem alium, qui huius ritus meminerit, adeoque, quoad eius auctoritas præualuerit, admitti poteſt, non vlterius. GVILLIELMVS CAVEVS u) non multo vetuſtiorem illius ætate eſſe indicat. Vtcumque antem res ſe habet, nullum

t) Hieron. contr. Vigilant. c. III. p. 408. g. h. edit. Pariſ. MDCXLIII.) Cereos autem non clara luce accendimus, ſicut fruſtra calumniamini, ſed vt noctis tenebras hoc ſolatio temperemus. ---- Abſque martyrum reliquiis per totas orientis eccleſias, quando legendum eſt euangelium, accenduntur luminaria, iam ſole rutilante, non vbique ad fugandas tenebras, ſed ad ſignum lætitiæ demonſtrandum, vnde & virgines illæ euangelicæ ſemper habent accenſas lampades ſuas: & ad apoſtolos dicitur: *Sint lumbi veſtri præcincti & lucernæ ardentes in manibus veſtris.* Et de Ioanne baptiſta: *Ille erat lucerna ardens & lucens:* vt ſub typo luminis corporalis illa lux oſtendatur, de quo in pſalterio legimus: *Lucerna pedibus meis* &c.

u) Caue prim. chriſt. lib. I. c. VII. p. 203. p. 166. edit. Germ. Lipſ. MDCCXXIII. *Weil dieſe örter [die kirchhöfe] ſehr finſter waren, und ſie gemeiniglich des nachts zuſammen kamen, ſo wurden ſie auch, um dem grimm ihrer feinde zu entgehen, genöthiget, lichter und lampen bey ihren zuſammenkünften anzuſtecken; doch folget deſswegen nicht, daſs diejenigen, ſo in der Römiſchen kirche leben, gleich auch recht thun, wenn ſie in ihren kirchen am hellen mittage lampen und wachslichter anbrennen. Darum iſts gewiſs, daſs Hieronymus, als man ihm ſolches vorgeworfen, beſtändig verneinet hat, daſs man dieſes niemals am tage gethan habe, ſondern nur bloſs des nachts, wenn man der nächtlichen andacht hat obliegen wollen. Er geſtehet ausdrücklich, daſs es anders in der Morgenländiſchen kirche ſey gebräuchlich geweſen, ſintemal die leute, wenn das euangelium wäre verle-*

tamen pro lampadibus & cereis, in eccleſia in ipſo meridie præter eamdem rationem incendendis, argumentum ſuppeditat.

§. XII.

Tres quatuorve lectiones de euangeliis nonnumquam eodem die lectæ.

OBSERVANDVM porro eſt, in nonnullis eccleſiis ſolemnibus quibusdam occaſionibus tres quatuorve lectiones eodem die de euangeliis fuiſſe recitatas. AVGVSTINVS w), voluiſſe ſe aliquando, ait, vt quatuor lectiones de quatuor euangeliis die dominicæ paſſionis legerentur; populum autem perturbatum fuiſſe, quia non audierint, quod conſueuiſſent, adeoque ſe coactum fuiſſe ab inſtituto deſiſtere. Verum hæc conſuetudo in *Gallicanis* eccleſiis inualuit. Nam in vetuſto *lectionario Gallicano*, a IO. MABILLONIO in lucem edito, lectiones diuerſorum dierum feſtorum ita præſcribuntur: In *epiphania* x) lectio ex euangelio ſecundum *Matthæum c. II.* pro officio matutino habetur, & tres aliæ ex *Matthæo*, *Luca* & *Ioanne* in officio miſſæ in cœna Domini. Ita in paraſceue, ſiue die paſſionis dominicæ, lectio euangelii præſcribitur officio matutino, alia ſecundæ, alia tertiæ, alia ſextæ, alia nonæ horæ y) precum, ex quatuor euangeliis inſtar harmoniæ ſiue catenæ collecta. Vnde obſeruare licet, veterem liturgiam *Gallicanam* (ex qua, non ex *Romana*, *Anglicana* noſtra liturgia potiſſimum deriuata eſſe vi-

ſen worden, liebter angezündet hätten, um dadurch zu bezeugen, daſs ſie hertzliche freude über die in dem euangelio enthaltene gute botſchaft empfänden &c.

w) Auguſtin. ſerm. CXLIIII. de tempore p. 320. Paſſio, quia vno die legitur, non ſolet legi, niſi ſecundum Matthæum. Volueram aliquando, vt per ſingulos annos ſecundum omnes euangeliſtas etiam paſſio legeretur, factum eſt, non audierunt homines, quod conſueuerunt, & perturbati ſunt.

x) Mabillon. de liturg. Gallican. p. 116. Legenda in epiphania ad miſſam. Lectio ſancti euangelii ſecundum Matthæum. Tempore illo venit dominus Ieſus in Cana Galilææ, vt in Iordane ad Ioannem baptizaretur, &c. *Matth. c. III. v.* 13. *ad fin. cap. Tum continue ſubiungitur.* Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi annorum triginta, vt putabatur, filius Ioſeph, *ex Lucæ c. III. v.* 23. *poſtea conſequenter ex Ioannis cap. II. v.* 1. Et die tertio nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ, *ad v.* 11.

y) Mabillon, ibid. pag. 134. 135.

ris doctis *) creditur) diſtincta habuiſſe officia pro miniſterio matutino & celebratione miſſæ in cœna dominica, diſtincta etiam euangelia pro quolibet ſolemnium dierum officio, vti noſtra nunc habet pro ſingulis feſtiuitatibus, quæ probabiliter initio diſtinctis officiis fuerunt deſtinata, tametſi hodie in pleriſque eccleſiis noſtratibus ſimul legantur.

§. VII.

De longioribus & breuioribus lectionibus earumque diſtincto vſu ſecundum Durantum.

Alia diſtinctio a nonnullis ſtatuitur inter longiores & breuiores lectiones. Longiores lectiones DVRANTO z) in nocturno ſiue antelucano officio; breuiores autem in reliquis horis precum canonicis lectæ dicuntur. Vt adeo hæc diſtinctio locum habere non potuerit, vſque dum horæ canonicæ in eccleſia fuerint inſtitutæ. Id quod non niſi quarto demum vel quinto poſt *CHRISTVM* natum ſæculo factum eſt, quemadmodum alibi †) demonſtrauimus. RADVLPHVS TVNGRENSIS a), quem citat IO. STEPHANVS DVRANTVS, de hac diſtinctione tempore ſuo non nihil loquitur, dicitque, paruas lectiones vulgo appellari *capitula*, & ad laudem Dei agendam & pro-

*) Vid. Stillingfleet. orig. Britann. chap. IV. p. 232. ſqq. inprimis p. 237. fin. cit. ſupra pag. 49. litt. y)

z) Durant. de ritib. lib. III. c. XVIII. n. 4. & 5. In nocturno officio leguntur lectiones, partim ex ſacris libris veteris, vel noui teſtamenti, partim ex homiliis & geſtis ſanctorum: in diurno vero officio, loco lectionum leguntur capitula, hoc eſt, breues lectiones. De quibus capitulis mentio fit in *concilio Agathenſi* can. XXI. *canon. conuenit, de conſecr. diſtinct.* 5. & quia conuenit, ordinem eccleſiæ æqualiter ab omnibus cuſtodiri. Et *paullo poſt:* Et in concluſione matutinorum vel veſpertinorum, & miſſarum poſt hymnos, capitula de pſalmis dicantur, & plebs, collecta oratione, ad veſperam ab epiſcopo cum benedictione dimittantur. De eisdem capitulis agit Radulph. Tungrenſ. *de can. obſeru. propoſ.* 13. in hæc verba: Sicut ad vigilias noctis leguntur lectiones magnæ: ita ad laudes, & veſperas & ad quinque paruas horas dicuntur paruæ lectiones, quas Benedictus appellat in ſua regula lectiones: communi tamen vſu ſæculari, ait Radulph. appellantur capitula. Idem Radulph. propoſit. 8. In lectionibus, inquit, tam maioribus, quæ in nocturnis vigiliis leguntur, quam paruulis, quæ dicuntur ad alias horas, & capitula appellantur, laudem Dei agimus & pronuntiamus.

†) Lib. XIII. cap. IX. §. VIII. volum. V. pag. 302.

a) Radulph. de can. obſeruant. propoſit. 8. & 13. Vid. ſub litt. z)

nuntiandam ſpectare. Vnde magis probabile ſit, has paruas lectiones nihil fuiſſe aliud, quam pſalmos, vel hymnos ex pſalmis collectos, & in diuerſis canonicis precum horis antiphonarum inſtar decantatos. Qui in concilio *Agathenſi* b) diſerte vocantur *capitella* de pſalmis, idemque erant atque antiphonæ, de pſalmis collectæ, & alternis vicibus, ſiue ad modum reſponſionum, recitandæ. Vt adeo, quidquid de ſæculis mediis dici poteſt, nullum tamen fundamentum huius diſtinctionis inter maiores & minores lectiones in antiquo officio reperiatur, niſi quatenus lectionem pſalmorum pro lectionibus ſcripturarum accipiamus.

§. XIV.

Quid in eccleſia ſub titulo lectionum potuerit vel non potuerit legi.

Novi equidem, AVGVSTINVM in homilia quadam ſua c), quam MABILLONIVS & *Benedictini* in editione ſua nouiſſima CAESARIO, eccleſiæ *Arelatenſis* epiſcopo, adſcribunt, de lectionibus longioribus & breuioribus loqui; verum hoc non ſit longioris officii matutini, & breuioris officii canonicarum horarum intuitu, ſed ex plane diuerſa ratione. Heic enim ſupponitur, quod præter lectiones ſcripturarum aliæ nonnumquam lectiones ex homiliis patrum, vel actis martyrum recitari ſolitæ ſint, quæ quum interdum longiores eſſent, ideo hominibus infirmioribus dabatur venia, vt ſedentes auſcultarent. Atque hoc ad nouam obſeruationem de antiqua praxi faciendam nos deducit, quod in quibusdam certe eccleſiis præter ſcripturas canonicas alia ſcripta ad modum publicæ lectionis & inſtructionis legere licitum fuerit, exempli cauſſa, acta martyrum in diebus memoriæ eorum ſacris, homilias patrum, epiſtolas ac tractatus piorum hominum, litteras communicatorias eccleſiæ vnius ad alteram cum rebus conſimilibus aliis. Paſſiones martyrum nonnumquam inter lectiones

b) Concil. Agath. c. XXX. In concluſione matutinarum vel veſpertinarum miſſarum poſt hymnos capitella de pſalmis dici &c.

c) Aug. homil. XXVI. ex L. quæ eſt homil. CCC. in appendice edit. Benedictin. Quando aut paſſiones prolixæ aut certe aliquæ *lectiones longiores* leguntur, qui ſtare non poſſunt, humiliter & cum ſilentio ſedentes attentis auribus audiant, quæ leguntur.

in eccleſia recitatas eſſe, non tantum ex ante memorata CAESARII vel AVGVSTINI homilia, ſed ex regula etiam apparet, in concilio tertio *Carthaginenſi* d) facta, qua præter ſcripturas canonicas nulli libri, niſi paſſiones martyrum, quando anniverſarii eorum dies celebrantur, legi permittuntur. EVSEBIVS paſſiones martyrum probabiliter in hunc finem conlegit e); quemadmodum PAVLINVS epiſcopus *Nolanus* poſt eum fecit, quas in eccleſiis legi conſueuiſſe, teſtis eſt IOANNES DIACONVS f). Ita GELASIVS g) acta *Sylueſtri* pontificis *Romani* in multis eccleſiis *Romanis* lecta eſſe dicit, etſi non in *Laterana*, quod apocrypha eſſet & ab auctore ignoto conſcripta. Plura iſtiusmodi exempla alia ex AVITO & FERREOLO ſuggerit IO. MABILLONIVS h); & in vetuſto *lectionario Gallicano*, quod ille in vulgus emiſit, frequenter lectiones ex AVGVSTINO aliisque præſcribuntur, in diebus feſtis *Stephani*, *Innocentii*, *Iuliani* martyris, in epiphania & diebus feſtis *Petri* & *Pauli* recitandæ. Vnde non improbabilis viri cuiusdam docti *) coniectu-

d) Concil. Carthagin. III. c. XLVII. Liceat legi paſſiones martyrum, quum anniuerſarii eorum dies celebrantur.

e) Euſeb. lib. V. c. IV. de his collationibus loquitur, quando ait: ὅτῳ γὰρ φίλον, καὶ ταῦτα ῥᾴδιον πληρέστατα διαγνῶναι, μετὰ χεῖρας ἀναλαβόντι τὸ σύγγραμμα, ὃ καὶ αὐτὸ τῇ τῶν μαρτύρων συναγωγῇ πρὸς ἡμῶν, ὡς γοῦν ἔφην, κατείλεκται. *Hæc quicumque voluerit, cuncta poterit pleniſſime cognoſcere ex ipſius epiſtolæ lectione, quam quidem nos, vt ſupra monuimus, in paſſionibus martyrum a nobis collectis integram inſeruimus.*

f) Ioan. diac. præfat. ad vit. Gregor. magni. Nuper ad vigilias beati Gregorii, Romani pontificis, Anglorum gentis apoſtoli, lectione de Paulino, ciuitatis Nolanæ præſule, conſuetudinaliter perſonante, cetera.

g) Gelaſ. decret. ap. Crab. concil. tom. I. p. 992. (tom. IV. ap. Labb. p. 1263.) Actus beati Sylueſtri, apoſtolicæ ſedis præſulis, licet eius, qui conſcripſit, nomen ignoretur, a multis tamen, in vrbe Romana catholicis legi cognouimus, & pro antiquo vſu multæ hæc imitantur eccleſiæ.

h) Mabillon. de curſu Gallicano p. 403. Idem (Auitus) in fragmento VI. meminit *lectæ paſſionis* ſanctorum Agaunenſium in eorum feſtiuitate. p. 407. Præter ea Ferreolus Vcetienſis antiſtes in regulæ ſuæ c. XVIII. *Geſta martyrum*, inquit, *id eſt, paſſiones ſanctorum fidelium, quæ quorumdam compaginata ſtudio & ſermone, digeſta ſunt, tempore quo nobis diem migrationis eorum anni meta curſus ſui legibus repræſentat, recenſeri in oratorio audientibus cunctis omnino decernimus.*

*) Vid. Chamier. Panſtratia tom. I. de canon. lib. IV. c. VI. §. III. Concilium Carthagin. III. eo ipſo capite, quo ab aduerſariis ſolet citari, primo non

ra

ra eſt, iſtiusmodi hiſtoriis & paſſionibus martyrum ſpeciatim nomen *legendarum* inditum fuiſſe. Quamquam enim hodie id nominis plerumque ſenſu deteriore accipitur pro hiſtoria fabuloſa, quia multæ ſanctorum & martyrum vitæ a poſteriorum ſæculorum monachis fabuloſa quadam & commentitia ratione conſcriptæ ſunt; antiquis tamen temporibus bonum ſignificatum habuit, & in primitiuo vſu ſuo iſtiusmodi duntaxat acta & monumenta martyrum denotat, quæ ex auctoritate publica in eccleſia legi licitum erat. Lector ſtudioſus AVGVSTINVM in homiliis ſuis *) frequenter ad iſtiusmodi lectiones, de actis martyrum in anniuerſariis eorum diebus in eccleſiis recitari ſolitas, reſpicere obſeruabit. Idem in homiliis LEONIS papæ **) aliorumque, quas hoc loco recitare neceſſe non eſt, videri poteſt.

VERVM præter paſſiones martyrum & homilias eo ſpectantes, multi libri religioſi alii in diuerſis eccleſiis, tamquam hortationes ad virtutis ſtudium, legebantur. Ita librum, qui vocatur *Hermes Paſtor*, olim in eccleſia publice lectum eſſe, auctor eſt EVSEBIVS i). Idem de priore epiſtola CLEMENTIS ROMANI ad *Corinthios* k) dicit, eam & ſua & ſuperiore memoria multis in eccleſiis recitari conſueuiſſe. Et DIONYSIVS epiſcopus *Corinthiorum* l), non tantum epiſtolam CLEMEN-

vetat quidquam legi præter ea, quæ ſunt in canone, ſed legi ſub nomine diuinæ ſcripturæ. Secundo ad finem addit, *Liceat etiam legi paſſiones martyrum, quum anniuerſarii dies eorum celebrantur.* Vnde opinor eis *legendarum* nomen inditum.

*) Vid. Aug. ſerm. XII. de ſanctis p. 408. (tom. X. opp. p. 1190. edit. Baſil.) In paſſione, quæ nobis hodie recitata eſt &c. Item ſerm. XLV. de diuerſis p. 508. ſerm. [illegible]XIII. p. 553. ſerm. XCIII. p. 564. ſerm. CI. CII. CIII. CV. CIX. de diuerſis in edit. Pariſ. MDCXXXVII.

**) Leo ſerm. de Maccabæis. (biblioth. patr. max. tom. VII. fol. 1053. ed. Lugdun. MDCLXXVII.) Cauſſam ſolemnitatis hodiernæ, dilectiſſimi, pleniſſime ſacræ hiſtoriæ lectione didiciſtis, cetera.

i) Euſeb. lib. III. c. XVI. Ὅθεν ἤδη καὶ ἐν ἐκκλησίαις ἴσμεν αὐτὸ (βιβλίον τοῦ ποιμένος) δεδημοσιευμένον, *Vnde etiam in eccleſiis eum (librum Hermæ) publice legi comperimus.*

k) Hieron. de ſcriptor. c. X. Aſſerunt (Hermen) auctorem eſſe libri, qui appellatur Paſtor, & apud quaſdam Græciæ eccleſias etiam publice legitur.

l) Euſeb. lib. III. c. XVI. Τούτου δὴ οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη μία ἐπιστολὴ φέρεται, μεγάλη τε καὶ θαυμασία· ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κο-

TIS,

TIS, ſed aliam quoque, a SOTERE epiſcopo *Romano* ſcriptam, in eccleſia ſua legi dicit, & deinceps perpetuo lectum iri adfirmat. Librum, *reuelationem* PETRI vocitatum, ſemel quotannis die ſcilicet paraſceues in quibusdam eccleſiis *Palæſtinæ* legi ſolitum fuiſſe, SOZOMENVS m) auctor eſt. Idem de libro, quem διδαχὴν ἀποστόλων, *doctrinam apoſtolorum* vocant, ATHANASIVS n) teſtatur. Et HIERONYMVS o) homilias *Ephrem Sy*-

ρινθίων διετυπώσατο, στάσεως τηνικάδε κατὰ τὴν Κόρινθον γενομένης· ταύτην δὲ καὶ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην πάλαι τε καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἔγνωμεν. *Huius Clementis extat epiſtola ab omnibus vno conſenſu recepta: eximia prorſus atque mirabilis, quam nomine eccleſiæ Romanæ ad Corinthiorum eccleſiam ſcripſit, quum apud eos grauis eſſet exorta diſſenſio. Hanc in pleriſque eccleſiis & noſtra & ſuperiori memoria palam recitari conſueuiſſe comperimus*

Euſeb. lib. IV. c. XXIII. τὴν σήμερον κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνεγνώκαμεν ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν· ἣν ἕξομεν ἀεί ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι, ὡς καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν. *Hodie ſacrum diem dominicum tranſegimus. In quo epiſtolam veſtram legimus, quam quidem perpetuo deinceps legentes, perinde ac priorem illam nobis a Clemente ſcriptam epiſtolam, optimis præceptis ac documentis abundabimus.*

m) Sozom. lib. VII. c. XIX. ὅτι γοῦν τὴν καλουμένην ἀποκάλυψιν Πέτρου, ὡς νόθον παντελῶς πρὸς τῶν ἀρχαίων δοκιμασθεῖσαν, ἔν τισιν ἐκκλησίαις τῆς Παλαιστίνης εἰσέτι νῦν ἅπαξ ἑκάστου ἔτους ἀναγινωσκομένην ἔγνωμεν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ παρασκευῆς, ἣν εὐλαβῶς ἄγαν ὁ λαὸς νηστεύει ἐπὶ ἀναμνήσει τοῦ σωτηρίου πάθους. *Sic reuelationem Petri, quæ vt adulterina a veteribus repudiata eſt, in quibusdam eccleſiis Palæſtinæ ſemel quotannis legi animaduertimus: die ſcilicet paraſceues, qua populus admodum religioſe ieiunat, in memoriam dominicæ paſſionis.*

n) Athan. epiſt. ad Ruffin. tom. II. p. 39. (potius epiſt. feſtal. tom. I. p. 963. edit. Pariſ. MDCXCVIII.) ἕνεκά γε πλείονος ἀκριβείας προστίθημι καὶ τοῦτο γράφων ἀναγκαίως· ὡς ὅτι ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν· οὐ κανονιζόμενα μέν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· σοφία Σολομῶντος, καὶ σοφία Σιρὰχ, καὶ Ἐσθὴρ, καὶ Ἰουδὶθ, καὶ Τωβίας, καὶ διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ ποιμήν. *Maioris accurationis cauſſa illud quoque ſcripto addere neceſſe duxi; eſſe nimirum alios libros præter iſtos, non in canonem quidem redactos, ſed quos, a patribus decretum eſt, legendos ab iis eſſe, qui nuper ediſcendi pietatis verbi gratia acceſſerint. Sapientia Salomonis, & ſapientia Sirach, Eſther, Iudith, Tobias,* doctrina, vt vocant, apoſtolorum & *Paſtor.*

o) Hieron. de ſcriptor. c. CXV. Efræm, Edeſſenæ eccleſiæ diaconus, multa Syro ſermone compoſuit, & ad tantam venit claritudinem, vt *poſt lectionem ſcripturarum publice in quibusdam eccleſiis eius ſcripta recitentur.*

ri in tanto honore fuiſſe adfirmat, vt poſt lectionem ſcripturarum in eccleſiis recitarentur. *Geſta collationis Carthaginenſis* per dies quadrageſimalis ieiunii ſemper in eccleſia lecta fuiſſe, fidem nobis facit AVGVSTINVS p). Et in vna epiſtolarum ſuarum q) a *Marcellino* petit, vt acta cognitionis cauſſæ *Donatiſtarum*, qui cæde catholicorum conuicti erant, ſibi mittat, vt per omnes eccleſias, in diœceſi ſua conſtitutas, recitentur. Notatu etiam dignum eſt, quod in monumentis, quæ de exuſtis in perſecutione *Diocletianea* bibliis exſtant, nonnumquam epiſtolæ r) ſalutatoriæ ſiue communicatoriæ, quas eccleſiæ aliæ ad alias miſerant, combuſtæ eſſe legantur. AVGVSTINVS quoque addit, quod ſi quis ſingulare aliquod beneficium a Deo percepiſſet, in populo recitari s) ſolitum ſit. Cuius rei varia exempla in ſua ipſius & aliis eccleſiis *Africanis* ſuggerit. Et CHRYSOSTOMVS imperatoris litteras t) nonnumquam in eccleſia legi dicit, quod ille tamquam argumentum vrget, cur homines cum timore ac reuerentia prophetarum ſcripta audire debeant, quia a Deo veniant & epiſtolæ ipſæ ex cælo miſſæ ſint. Iſtiusmodi etiam epiſtolæ circulares, quæ ab alia eccleſia ad aliam mitti ſolebant, ad ſignificandum tempus cele-

p) Auguſtin. de geſtis cum Emerito tom. VII. p. 215. (p. 636. edit. Baſil. MDLXIX.) Si omnia geſta vobis legere velimus, quamquam præſentibus vobis fratrem & coëpiſcopum meum Deuterium obſtringo, vt quemadmodum fit apud Carthaginem, apud Tagaſtem, apud Conſtantinam, apud Hipponem, apud omnes diligentes eccleſias, ſic etiam deinceps facere non pigreſcat. Vt annis omnibus per ieiuniorum dies, id eſt, quadrageſima ante paſcha, quando vobis maxime ieiunantibus plus vacat audire eadem geſta collationis per annos ſingulos, vniuerſa a capite in finem ex ordine recitentur.

q) Aug. epiſt. CLVIII. Geſta, quæ promiſit præſtantia tua, vehementer exſpecto, & in eccleſia Hipponenſi iamiam cupio recitari, ac, ſi fieri poteſt, per omnes eccleſias etiam in noſtra diœceſi conſtitutas.

r) Geſta purgat. Felicis & Cæciliani ad calcem Optati p. 276. (p 96 b. ed. Par. MDCLXXIX.) Inde cathedram tulimus, & *epiſtolas* ſalutatorias, & oſtia omnia comburimus ſecundum ſacrum præceptum.

s) Aug. de ciuit. Dei lib. XXII. c. VIII. p. 1489. Libelli eorum, qui beneficia percipiunt, recitantur in populo, cetera.

t) Chryſoſt. homil. III. in 2 Theſſal. p. 1501. (p. 381. edit Franc. MDCXCVII.) ἂν μέν τις παρὰ βασιλέως ἥκῃ, πάντες προσέχετε· παρὰ δὲ τοῦ θεοῦ ἥκει, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν φθέγγεται ὁ προφήτης, καὶ οὐδεὶς ὁ προσέχων. *Si quiſpiam quidem veniat a rege, omnes acceditis. A Deo autem venit & e cælis loquitur propheta, & nemo eſt, qui attendat.*

bran-

brandi paſcha (quas heortaſticas, ſiue feſtales, vocabant) generatim in eccleſia u) recitabantur: Verum harum ego non memini vt lectionum, ſed obiter tantum conſuetudinem indico, quæ apud nos obtinenti conſuetudini legendi epiſtolas epiſcoporum encyclicas, quibus vel dies feſti, vel nuptiæ, vel res aliæ ad notitiam publicam ſpectantes, indicantur, reſpondet.

§. XV.

Qui hodie dicuntur libri apocryphi, olim in eccleſiis quibusdam, non in omnibus, lecti.

QVOD ad libros attinet, quos apocryphos appellamus, illi in quibusdam, non in omnibus, eccleſiis legebantur. Nam in eccleſia *Hieroſolymitana* prorſus prohibiti fuerunt, vt ex *catecheſibus* CYRILLI w) liquido conſtat, vbi catechumenos ſuos nihil cum apocryphis commune habere, & hos ſolos libros ſtudioſe meditari iubet, qui & in eccleſia ſecure tutoque recitentur. Quo facto libros canonicos vniuerſos ſigillatim recenſet, omnes quidem, vt nunc ſunt in noſtris bibliis, excepta apocalypſi, nulla prorſus apocryphorum facta mentione; quod certo argumento nobis eſt, illos tunc temporis in eccleſia *Hieroſolymitana* non fuiſſe lectos, quemadmodum alio loco †) plenius demonſtrauimus. Similis determinatio pro quibusdam aliis eccleſiis a concilio *Laodiceno* x) facta eſt, quod ſolos libros canonicos veteris & noui teſtamenti legi in eccleſia

u) Vid. Caſſian. collat. X. c. II. Intra Aegypti regionem mos iſte antiqua traditione ſeruatur, vt peracto epiphaniorum die --- epiſtolæ pontificis Alexandrini per vniuerſas dirigantur Aegypti eccleſias, quibus ad initium quadrageſimæ & dies paſchæ non ſolum per ciuitates omnes, ſed etiam per vniuerſa monaſteria deſignentur.

w) Cyrill. catech. IV. n. XXII. p. 66. πρὸς τὰ ἀπόκρυφα μηδὲν ἔχε κοινόν· ταύτας μόνας μελέτα σπουδαίως, ἃς καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ μετὰ παῤῥησίας ἀναγινώσκομεν· πολὺ σοῦ φρονιμώτεροι ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπίσκοποι, οἱ τῆς ἐκκλησίας προστάται, οἱ ταύτας παραδόντες. -- p. 67. ὅσα ἐν ἐκκλησίαις μὴ ἀναγινώσκεται, ταῦτα μηδὲ κατὰ σαυτὸν ἀναγίνωσκε. *Nihil cum apocryphis habeto commune. Hos ſolos ſtudioſe meditare, quos & in eccleſia ſecure tutoque recitamus. Multo prudentiores te erant apoſtoli veteresque illi epiſcopi, eccleſiæ antiſtites, qui hos tradiderunt. -- Quæ in eccleſia non leguntur, ea omnia neque per te legas.*

†) Lib. X. c. I. §. VII. vol. IV. p. 12.

x) Concil. Laodic. c. LX. Vid. Græc. ſupra §. II. ſub litt. (q) p. 62.

iubet, & quos per canonicos intelligat, ſimul recenſet. *Hæc ſunt*, inquit, *quæ legi oportet ex veteri teſtamento: I Geneſis. II Exodus, id eſt Exitus ex Aegypto. III Leuiticum. IV Numeri. V Deuteronomium. VI Ieſus Naue. VII Iudices. Ruth. VIII Heſter. IX Regnorum I & II. X Regnorum III & IV. XI Paralipomenon I & II. XII Eſdræ I & II. XIII Liber pſalmorum CL. XIV Prouerbia Salomonis. XV Eccleſiaſtes XVI Cantica canticorum. XVII Iob. XVIII Duodecim prophetæ. XIX Ieſaias. XX Ieremias & Baruch, lamentationes & epiſtolæ. XXI Ezechiel. XXII Daniel. Noui autem teſtamenti hæc: Euangelia quatuor, ſecundum Matthæum, ſecundum Marcum, ſecundum Lucam, ſecundum Ioannem. Actus apoſtolorum. Epiſtolæ catholicæ ſeptem, videlicet Iacobi vna, Petri duæ, Ioannis tres, Iudæ vna. Epiſtolæ Pauli quatuordecim: Ad Romanos vna, ad Corinthios duæ, ad Galatas vna, ad Epheſios vna, ad Philippenſes vna, ad Coloſſenſes vna, ad Theſſalonicenſes duæ, ad Hebræos vna, ad Timotheum duæ, ad Titum vna, ad Philemonem vna.* Qua in recenſione nulli de libris apocryphis nec apocalypſis memorantur, quod planiſſime indicat, eorum nullum in iſtius regionis eccleſiis legi conſueuiſſe. Eumdem in modum auctor *conſtitutionum* y), de legendis in eccleſia veteris teſtamenti libris præcipiens, quinque librorum *Moſis*, *Ioſuæ*, *Iudicum*, *Regum*, *Chronicorum*, *Eſræ*, & *Nehemiæ* (quos per hiſtorias de populi reditu intelligit) voluminum *Iobi* & *Salomonis*, ſedecim *prophetarum* & *pſalmorum* meminit: nihil autem de libris apocryphis dicit; id quod argumento eſt, in harum eccleſiarum libris ritualibus, vnde collectiones ſuas fecit, eum non reperiſſe, quod legi ſoliti ſint.

Verumtamen in aliis eccleſiis eorum lectio permiſſa erat, cum nota quadam diſtinctionis, tamquam librorum piorum & moralis inſtructionis, ad ædificationem plebis, non ad

y) Conſtitut. lib. II. c. LVII. ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἑστὼς, ἀναγινωσκέτω τὰ Μωσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ, τὰ τῶν κριτῶν καὶ τῶν βασιλειῶν, τὰ τῶν παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς ἐπανόδου· πρὸς τούτοις τὰ τοῦ Ἰὼβ καὶ τοῦ Σολομῶντος, καὶ τὰ τῶν ἑκκαίδεκα προφητῶν· ἀνὰ δύο δὲ γινομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοὺς τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους, κ. τ. λ. *Lector in excelſo quodam loco ſtans, legat libros Moſis & Ioſuæ filii Nauis, Iudicum & Regnorum, item Paralipomenon, & quæ de populi reditu conſcripta ſunt; ad hæc Iobi & Salomonis volumina, ſimulque ſexdecim prophetarum. Peractiſque per binos lectionibus quidam alius Danidis hymnos pſallat, cetera.*

aucto-

auctoritatem eccleſiaſticorum dogmatum confirmandam facientium, neque adeo inter canonicas ſcripturas receptorum. Hoc expreſſis verbis dicit HIERONYMVS z). Et RVFFINVS a), qui presbyter erat *Aquileiæ*, eoſdem exhibet, quos antiqua traditio & praxis iſtius eccleſiæ, quando hi libri nec pro canonicis, necdum pro apocryphis ſenſu ſtrictiore accepti, ſed eccleſiaſtici appellati fuerunt, quod in eccleſia quidem legerentur, non autem ad confirmanda fidei dogmata adhiberentur. Hiſce adnumerat *Sapientiam*, *Eccleſiaſticum*, libellum *Tobiæ* & *Iudith*, & *Maccabæorum* libros, & *Hermetis Paſtorem*, & libellum, qui dicitur *duæ viæ*, ſiue *iudicium Petri*. ATHANASIVS b) quoque hoſce libros non canonicis ſed eis accenſet, qui catechumenis legi poſſint, inter quos nominat *Sapientiam*, *Eccleſiaſticum*,

z) Hieron. præfat. in libros Salomonis. Sicut ergo Iudith & Tobiæ & Maccabæorum libros legit quidem eccleſia, ſed eos inter canonicas ſcripturas non recipit, ſic & hæc duo volumina (Sapientiam & Eccleſiaſticum) legit ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem eccleſiaſticorum dogmatum confirmandam.

a) Ruffin. in ſymbolo ad calcem Cypriani. Oxon. p. 26. Sciendum tamen eſt, quod & alii libri ſunt, qui non canonici, ſed eccleſiaſtici a maioribus appellati ſunt: Vt eſt ſapientia Salomonis, & alia ſapientia, quæ dicitur filii Syrach - eiuſdem ordinis eſt libellus Tobiæ & Iudith, & Maccabæorum libri. In nouo vero teſtamento libellus, qui dicitur, paſtoris ſiue Hermetis, qui appellatur, Duæ Viæ, ſiue iudicium Petri; quæ omnia legi quidem in eccleſiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam.

b) Athanaſ. epiſt. heortaſtic. tom. II. p. 39. (tom. I. p. 963.) vid. ſupra ſub litt. (n) pag. 89. It. Synopſ. ſcriptur. ibid. p. 55. (p. 128. 129. edit. MDCXCVIII.) ἐκτὸν δὲ τούτων εἰσὶ πάλιν ἕτερα βιβλία, τῆς αὐτῆς παλαιᾶς διαθήκης, οὐ κανονιζόμενα μὲν, ἀναγινωσκόμενα δὲ μόνον τοῖς κατηχουμένοις ταῦτα· Σοφία Σολομῶντος, οὗ ἡ ἀρχή· ἀγαπήσατε δικαιοσύνην, οἱ κρίναντες τὴν γῆν. Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιρὰχ, οὗ ἡ ἀρχή· πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου, καὶ μετ᾽ αὐτοῦ ἐστιν εἰς τὸν αἰῶνα· Ἐσθὴρ, οὗ ἀρχή· ἔτους δευτέρου βασιλεύοντος Ἀρταξέρξου κ. τ. λ. Ἰουδὴθ, οὗ ἀρχή· ἔτους δωδεκάτου τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσορ κ. τ. λ. Τωβίτ, οὗ ἡ ἀρχή· βίβλος λόγων Τωβίτ. κ. τ. λ. *Præter iſtos ſunt adhuc alii eiuſdem veteris teſtamenti libri non canonici, qui catechumenis tamen leguntur. Scilicet Sapientia Salomonis, cuius exordium eſt:* Diligite iuſtitiam, qui iudicatis terram. *Sapientia Ieſu, filii Sirach, cuius initium eſt:* Omnis ſapientia a Domino eſt, *cetera. Eſther, cuius initium eſt:* Anno ſecundo, regnante Artaxerxe magno. *Iudith, cuius principium eſt:* Anno duodecimo regni Nabuchodonoſor, *&c. Tobit, cuius exordium eſt:* Liber ſermonum Tobit.

ſticum, librum *Tobiæ*, *Iudith* & *Eſtheris*, & *doctrinam apoſtolorum* & *Hermen paſtorem*. Ita in *lectionario Gallicano*, a MABILLONIO, publicato, lectiones ex libro *Tobiæ*, *Iudith* & *Eſtheris* ſpeciatim in hebdomade *rogationum* diuerſis diebus præſcribuntur.

§. XVI.

Et in quibusdam eccleſiis ſub titulo ſcripturarum canonicarum, ſumto hoc vocabulo ſenſu quodam latiore.

IN quibusdam eccleſiis hi libri etiam legebantur ſub generali nomine ſcripturarum canonicarum, ſumto hoc vocabulo ſenſu quodam latiore pro iſtiusmodi libris, qui in canone ſiue catalogo reperiebantur librorum, quos in eccleſia ex auctoritate publica legi licitum erat. Ita certe canon concilii *Carthaginenſis* c) intelligendus eſt, qui præter ſcripturas canonicas nihil in eccleſia legi vult ſub nomine diuinarum ſcripturarum, quibus ſcripturis canonicis ibi accenſetur *Sapientia*, *Eccleſiaſticus* ſub nomine *Salomonis*, vna cum *Tobia*, *Iudith*, *Heſtere*, *Eſdræ* libris duobus, *Maccabæorum* libris duobus. AVGVSTINVS hunc canonem videtur eſſe ſequutus, dum omnes iſtos libros canonicos facit, alios tamen aliis præponit, prout vel ab omnibus eccleſiis generatim, vel a paucioribus tantum & minoris auctoritatis eccleſiis accipiebantur. In libro ſuo de *doctrina chriſtiana* d) omnes libros apocryphos vocat canonicos, verum illis non eam auctoritatem adſignat quam reliquis, quod non eſſent ab omnibus eccleſiis vt tales recepti. *Sapientiam* & *Eccleſiaſticum* non eſſe *Salomonis* dicit e), eos tamen antiquitus in auctoritatem receptos eſſe maxime ab eccleſia occidentali. Per quam eccleſiam *Romanam* intelligat, opor-

c) Concil. Carth. III. c. XLVII. Præter ſcripturas nihil in eccleſia legatur ſub nomine diuinarum ſcripturarum. Sunt autem canonicæ ſcripturæ, id eſt, Geneſis &c. -- Salomonis libri quinque, Tobias, Iudith, Heſter, Eſdræ libri duo, Maccabæorum libri duo.

d) Auguſtin. de doctrin. chriſtian. lib. II. c. VIII. Tenebit hunc modum in ſcripturis canonicis, vt eas, quæ ab omnibus accipiuntur eccleſiis, præponat eis, quas plures grauioresque accipiunt, eis quas paucioris minoriſque auctoritatis eccleſiæ tenent.

e) Aug. de ciuit. Dei lib. XVII. c. XX. Non eſſe ipſius, non dubitant doctiores, eos tamen in auctoritatem maxime occidentalis antiquitus recepit eccleſia.

tet,

ter, vbi illos recepit *Innocentius* f) pontifex. In orientali autem eccleſia eorum auctoritas canonica ſemper fuit reiecta: Et in multis etiam occidentalibus eccleſiis. Neque enim RVFFINVS *Aquileiæ*, nec PHILASTRIVS *Brixiæ* in *Italia* g), nec HILARIVS *Pictauii* in *Gallia* h), auctoritatem in canone ſcripturæ illis indulſerunt. Quid, quod HILARIVS i), eccleſiæ *Arelatenſis* præſul, diſerte ſcribat AVGVSTINO, eccleſias *Gallicanas* offenſas eſſe in eo, quod teſtimonium ex libro *Sapientiæ* non canonico protuliſſet. Et dignum notatu eſt, quod in

f) Innocent. epiſt. III. ad Exuper. c. III. (tom. II. concil. p. 1256.) Qui vero libri recipiantur in canone ſanctarum ſcripturarum, breuis adnexus oſtendit. Hæc ſunt ergo quæ deſiderata moneri voce voluiſti. Moyſis libri V, id eſt Geneſis, Exodi, Leuitici, Numeri, Deuteronomii: Et Ieſus Naue vnus, Iudicum vnus. Regnorum libri IV. ſimul & Ruth. Prophetarum libri XVI. Salomonis libri V. Pſalterium. Hiſtoriarum, Iob liber vnus, *Tobiæ* vnus, *Eſther* vnus, *Iudith* vnus, *Maccabæorum* duo, Paralipomenon duo, cetera.

g) Philaſtr. de hæreſ. c. XL. de apocryphis (biblioth. patr. max. p. 711. edit. Lugdun. MDCLXXVII.) Hæreſis eſt etiam, quæ Apocrypha, id eſt ſecreta dicitur, quæ ſolum prophetas & apoſtolos accipit, non ſcripturas canonicas, id eſt legem & prophetas, vetus ſcilicet & nouum teſtamentum. Et quum volunt ſolum illa apocrypha legere ſtudioſe, contraria ſcripturis canonicis ſentiunt, atque paulatim dogmatizant contra eas, dantes ſententias contra legem & prophetas, contraque diſputationes beatiſſimorum apoſtolorum conſulta ponentes, e quibus ſunt maxime Manichæi, Gnoſtici, Nicolaitæ, Valentiniani & alii q am plurimi, qui apocrypha prophetarum & apoſtolorum, id eſt, actus ſeparatos habentes, canonicas legere ſcripturas contemnunt. Propter quod ſtatutum eſt ab apoſtolis & eorum ſucceſſoribus, non aliud legi in eccleſia debere catholica, niſi legem & prophetas & euangelia & actus apoſtolorum & Pauli tredecim epiſtolas & ſeptem alias, Petri duas, Ioannis tres, Iudæ vnam & Iacobi vnam, quæ ſeptem actibus apoſtolorum coniunctæ ſunt. Scripturæ autem abſconditæ, id eſt, apocrypha & legi debent morum cauſſa a perfectis, non ab omnibus legi debent, qui non intelligentes multa addiderunt & tulerunt, quæ voluerunt hæretici.

h) Hilar. prolog. in pſalm. n. 15. (p. 9. edit. Pariſ. MDCXCIII.) Et ea cauſſa eſt, vt in viginti duos libros lex teſtamenti veteris deputetur: vt cum litterarum numero conuenirent. Qui ita ſecundum traditiones veterum deputantur, vt Moyſi ſint libri quinque, cetera. -- Quibuſdam autem viſum eſt, additis Tobia & Iudith, viginti quatuor libros ſecundum numerum Græcarum litterarum connumerare, Romana quoque lingua media inter Hebræos Græcoſque collecta.

i) Hilar. Arelat. epiſt. ad Auguſtin. inter opera Aug. tom. VII. p. 545. Illud etiam teſtimonium, quod poſuiſti, *Raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum eius,* TAMQVAM NON CANONICVM definiunt omittendum.

ipſa

ipſa vrbe *Roma* GREGORIVS MAGNVS, quum occaſionem haberet adlegandi locum ex libris *Maccabaeorum*, prius ſe excuſet, quod teſtimonium proferat ex libro non canonico k), ſed tantum ad ædificationem eccleſiæ edito. Ipſe etiam AVGVSTINVS l) in reſponſione ad theologos *Gallicanos* non contendit vlterius pro diuina auctoritate libri *Sapientiæ*, quem vt canonicum adlegauerat, niſi quod eo loco ab eccleſiis *Africanis* iam ante ſe habitus fuerit. Quæ res ex ſua ipſius regula, quam antea in libro de *doctrina chriſtiana* dederat, non ſenſu ſtrictiſſimo canonicum eum facit, quia ab omnibus eccleſiis Orientis & bona parte Occidentis auctoritas diuinæ ſcripturæ illi abiudicata fuit. Adeoque, licet hi libri in eccleſia *Africana* ſub nomine ſcripturæ canonicæ lecti fuerint, non tamen parem in reliquis auctoritatem habuere, quia ab omnibus in vniverſum non niſi pro apocryphis, vel, vt alii vocant, eccleſiaſticis tantum, reputati fuerunt, quandoquidem in eccleſia ad inſtructionem tantum morum & ædificationem plebis, non ad confirmanda fidei dogmata, legi permittebantur. Atque hæc ſunt, quæ ipſemet THOMAS CAIETANVS de praxi tradit eccleſiæ, antequam concilium *Tridentinum* nouum canonem ſcripturæ definiuit. Iſtos libros dicit m) non eſſe canonicos, id eſt, regulares ad firmandum ea, quæ ſint fidei: poſſe tamen dici canonicos, ſiue regulares, ad ædificationem fidelium, vtpote in canone bibliorum receptos & auctoritate præditos. Et cum hac diſtinctione diſcerni poſſe putat AVGVSTINVM

k) Gregor. magn. moral. in Iob. lib. XIX. c. XIII. Qua de re non inordinate agimus, ſi ex libris licet non canonicis, ſed tamen ad ædificationem eccleſiæ editis, teſtimonium proferamus.

l) Aug. de prædeſtin. lib. I. c. XIV. tom. VII. p. 553. Non debuit repudiari ſententia libri ſapientiæ, qui meruit in eccleſia Chriſti, de gradu lectorum eccleſiæ Chriſti tam longa annoſitate recitari, & ab omnibus chriſtianis, ab epiſcopis vſque ad extremos laicos, fideles, pœnitentes, catechumenos cum veneratione diuinæ auctoritatis audiri.

m) Caietan. in fine comment. in hiſtor. vet. teſtam. Ad Hieronymi limam reducenda ſunt tam verba conciliorum quam doctorum. Et iuxta illius ſententiam libri iſti non ſunt canonici, id eſt, regulares, ad firmandum ea quæ ſunt fidei: poſſunt tamen dici canonici, id eſt, regulares, ad ædificationem fidelium, vtpote in canone bibliæ ad hoc recepti & auctorati. Cum hac diſtinctione diſcernere poteris dicta Auguſtini & ſcripta in prouinciali concilio Carthaginenſi,

et

et concilium *Carthaginenſe*, quorum dicta ad limam HIERONYMI reducenda ſint. Si quis vero exiſtimet, AVGVSTINVM aut eccleſiam *Africanam* plus intelligere, reſponderi poteſt, eorum auctoritatem nihil valere aduerſus generalem totius eccleſiæ conſenſum per omnia retro ſæcula, primam canonis conſtitutionem in concilio *Tridentino* antegreſſa; quem conſenſum pleniſſime & ſolidiſſime demonſtrauit IOANNES COSINVS epiſcopus in excellenti libro, quem inſcripſit, *Scholaſtical Hiſtory of the Canon of Scripture*, vbi teſtimonia ſcriptorum per ſingula ſæcula ſuo quodque ordine producit, vt non multa eis *) addi poſſint, & prorſus ſuperuacaneum ſit, lectorem hac in re demorari, quum ad præſens inſtitutum noſtrum ſufficiat obſeruaſſe, hoſce libros controuerſæ auctoritatis ſub nomine vel apocryphorum, vel eccleſiaſticorum, vel canonicorum, in pleriſque antiquis eccleſiis legi conſueuiſſe.

§. XVII.

Breuis verſionum ſcripturæ, in antiqua eccleſia adhibitarum, enarratio.

VNVM ſupereſt, de quo breuiter adhuc edifferere non alienum abs re fuerit, antequam huic capiti finem imponamus. Sunt id verſiones ſcripturarum, quæ in veteri eccleſia adhiberi conſueuerunt. Non eſt mihi animus heic denuo probare, (quod iam libro vltimo abunde factum eſt,) ſcripturas in vulgarem linguam translatas, atque ita in ſingulis eccleſiis lectas fuiſſe, ſed quod hoc loco obſeruabimus, hoc tan-

*) Teſtimoniis ab epiſcopo COSINO citatis lector eruditus addere poteſt teſtimonium FRANCISCI GEORGII *Veneti*, ex ordine eorum, qui regulam obſeruant *Franciſci*, qui paullo ante repurgata ſacra vixit: Problemat. in ſcriptur. tom. VI. ſect. V. problemat. CLXXXIV. Pariſ. MDCXXII. 4to. *Cur Raphael venit in comitatum Tobiæ? Reſpond. Quamuis hiſtoria ſit ſine certo auctore*, NEC IN CANONE HABEATVR, *tamen quia admittitur legenda in eccleſia tamquam vera, huius quoque rei rationem adſignare conabimur.* Heic librum Tobiæ manifeſto reiicit de canone, nec aliter de eo, quam de vulgari hiſtoria loquitur, quam in eccleſia legere licitum ſit. Quæ verba adeo diſplicuere *Romani indicis expurgatorii* curatoribus, vt ea deleri iuſſerint cum multis aliis eiusdem auctoris locis, vbi in verſionem vulgatam, tamquam corruptam ac falſam, animaduertit eiusque errores ad fontem *Hebræum* corrigit, cuius ille erat ſcientiſſimus, quamuis aliis in rebus ſuos haberet næuos. Vid. index libror. prohibitorum & expurgandorum per Sotomaior. p. 417. Madriti MDCLXVII. fol.

 tum

tum eſt: Quod generatim LXX. interpretum verſione vſi fuerint, vbi populus linguam *Græcam* loqueretur, vel iſtiusmodi verſiones in alias linguas, quæ ex iſta eſſent deriuatæ. Nullam enim verſionem bibliorum, de *Hebræo* quidem adornatam, in eccleſia *Latina* habuerunt ad ætatem vſque HIERONYMI, ſed tales duntaxat, quæ de *Græca* verſione LXX. interpretum erant factæ. Hæc enim verſio per omnes eccleſias in vſu erat, excepta fortaſſis ea *Syriæ* parte, in qua *Syriaca* lingua præualebat, hoc eſt in *Oſdrœne* & *Meſopotamia*, vbi verſione *Syriaca* vtebantur, de *Hebræo* non multo poſt apoſtolorum ætatem adornata. Hæc vetus dicebatur verſio in oppoſitione alius, quæ poſterioribus ætatibus de ſeptuaginta interpretum verſione facta erat. In reliquis Orientis partibus LXX. virorum verſio communis erat verſio. Hæc autem temporis tractu & exemplorum varietate valde corrupta fuit, quam ob cauſſam a diuerſis viris eruditis, qui in hoc opere deſudarunt, reuiſa fuit & correcta, maxime quidem ab ORIGENE & HESYCHIO *Aegyptio*, & LVCIANO *Antiocheno*, duobus martyribus, qui in perſecutione *Diocletianea* mortem pro *CHRISTO* oppetiuere. Hinc, vti HIERONYMVS n) narrat, factum eſt, vt tria exempla editionis ſeptuaginta interpretum in eccleſis orientalibus adhiberentur. *Alexandria & Aegyptus*, inquit, *in ſeptuaginta ſuis*, HESYCHIVM *laudat auctorem. Conſtantinopolis vſque Antiochiam* LVCIANI MARTYRIS *exemplaria probat. Mediæ inter has prouinciæ Palæſtinas codices legunt, quos ab* ORIGENE *elaboratos* EVSEBIVS & PAMPHILVS *vulgauerunt: Totusque orbis hac inter ſe trifaria varietate compugnat.* ORIGENES duo præterea hac in materia præſtitit. Primo quidem biblia edidit, quæ *hexapla* vocauit, quod ſex haberent columnas, quarum prima authenticos ſcripturarum libros *Hebraicis* ſcriptos litteris o), ſecunda eosdem libros *Græ-*

n) Hieron. præfat. in librum paralipomenon. (tom. III. pag. 685. edit. Pariſ. MDCXLIII.)

o) Euſeb. lib. VI. c. XVI. Τοσαύτη δὲ εἰσήγετο τῷ Ὠριγένει τῶν θείων λόγων ἀπηκριβωμένη ἐξέτασις, ὡς καὶ τὴν Ἑβραΐδα γλῶτταν ἐκμαθεῖν· τάς τε παρὰ τοῖς ἰουδαίοις ἐμφερομένας πρωτοτύπους αὐτοῖς ἑβραίων στοιχείοις γραφὰς, κτῆμα ἴδιον ποιήσασθαι· ἀνιχνεῦσαί τε τὰς τῶν ἑτέρων παρὰ τοὺς ἑβδομήκοντα τὰς ἱερὰς γραφὰς ἡρμηνευκότων ἐκδόσεις· καί τινας ἑτέρας παρὰ τὰς κατημαξευμένας ἑρμηνείας ἐναλλαττούσας, τὴν Ἀκύλου καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος ἐφευρεῖν. ἃς οὐκ οἶδ' ὅθεν ἔκ τινων μυχῶν τὸν πάλαι λανθανούσας

cis

cis litteris, tertia verſionem AQVILAE *Iudæi*, quarta verſionem SYMMACHI, quinta verſionem *ſeptuaginta*, & ſexta verſionem THEODOTIONIS *Ebionitæ* exhibebat. Hiſce poſtea duas alias addidit verſiones, *Nicopoli* iuxta *Actium* & *Hierichunte* inuentas, atque hæ *octopla* eius conficiunt. Et interiecto aliquo tempore aliam minorem editionem publicauit, verſiones ſolum *ſeptuaginta*, AQVILAE, SYMMACHI & THEODOTIONIS complectentem, quam appellauit *tetrapla*. Deinde ſeptuaginta edidit, additamentis THEODOTIONIS ad ſupplenda loca, quæ defuerant, intermixtis; hæc quidem aſteriſcis deſignans, virgulis autem, quæ ex ſuperfluo videbantur appoſita, nec in *Hebræo* exſtabant. Verum hæc duarum verſionum permixtio poſtero

---

χρόνον ἀνιχνεύσας, εἰς φῶς προήγαγεν, ἐφ᾽ ὧν διὰ τὴν ἀδηλότητα, τίνος ἄρ᾽ εἶεν οὐκ εἰδώς, αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπισημήνατο, ὡς ἄρα τὴν μὲν εὕροι ἐν τῇ πρὸς Ἀκτίῳ Νικοπόλει· τὴν δὲ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ τοιῷδε· ἔν γε μὴν τοῖς ἑξαπλοῖς τῶν ψαλμῶν μετὰ τὰς ἐπισήμους τέσσαρας ἐκδόσεις, οὐ μόνον πέμπτην, ἀλλὰ καὶ ἕκτην καὶ ἑβδόμην παραθεὶς ἑρμηνείαν, ἐπὶ μιᾶς αὖθις σεσημείωται· ὡς ἐν Ἱεριχοῖ εὑρημένης ἐν πίθῳ κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντωνίνου, τοῦ υἱοῦ Σεβήρου· ταύτας δὲ ἁπάσας ἐπὶ ταυτὸν συναγαγών, διελών τε πρὸς κῶλον, καὶ ἀντιπαραθεὶς ἀλλήλαις μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἑβραίων σημειώσεως, τὰ τῶν λεγομένων ἑξαπλῶν ἡμῖν ἀντίγραφα καταλέλοιπεν· ἰδίως τὴν Ἀκύλου καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος ἔκδοσιν ἅμα τῇ τῶν ἑβδομήκοντα ἐν τοῖς τετραπλοῖς ἐπικατασκευάσας. *Tantam curam ac diligentiam in diuinis ſcripturis perſcrutandis adhibebat Origenes, vt Hebraicam etiam linguam didicerit, & authenticos ſcripturarum libros Hebraicis ſcriptos litteris, qui apud Iudæos habentur, ſibi comparauerit: aliorum quoque, qui præter ſeptuaginta interpretes ſacras ſcripturas interpretati ſunt, editiones peruestigauerit: nonnullas denique interpretationes a tritis illis & vulgatis, Aquilæ ſcilicet ac Symmachi & Theodotionis diuerſas repererit. Quas quidem ille ex neſcio quibus erutas angulis, in quibus iamdudum delituerant, primus in lucem produxit. Et quum obſcurum incompertumque haberet, cuiuſnam eſſent auctoris, hoc ſolum de ipſis adnotauit, alteram quidem a ſe repertam fuiſſe Nicopoli iuxta Actium: alteram vero in alio quodam loco. Quin etiam in Hexaplis pſalmorum exemplaribus, poſt inſignes illas quatuor editiones quum non quintam modo, ſed etiam ſextam & ſeptimam apponeret verſionem, rurſus in principio vnius notauit, inuentam illam fuiſſe Hierichunte in dolio, temporibus Antonini Caracallæ, qui Seueri filius fuit. Has igitur omnes interpretationes quum in vnum corpus collegiſſet, & per certa cola ac membra diſtinxiſſet, & ſibi inuicem e regione oppoſuiſſet, vna cum ipſo Hebraico textu: Hexaplorum nobis exemplaria reliquit; poſtea vero editionem Aquilæ & Symmachi ac Theodotionis cum ſeptuaginta interpretum verſione ſeorſum in tetraplis digeſſit.*

tempore confuſionem quamdam peperit, & HIERONYMVS de ea queritur p), tamquam re magnæ audaciæ, eamque ob cauſſam in eccleſiæ *Latinæ* vſum nouam ſeptuaginta verſionem q) condidit. Hunc vſque omnes eccleſiæ verſione ſeptuaginta interpretum vſæ erant, exceptis eccleſiis *Syriacis*, vt antea diximus, exceptoque vno libro *Danielis*, qui in omnibus eccleſiis ſecundum verſionem legebatur THEODOTIONIS, quemadmodum idem HIERONYMVS r) diuerſis in locis narrat, maxime in præfatione ſua in *Danielem* s), quia *ſeptuaginta* translatio

p) Hieron. præfat. in paralipom. (tom. III. opp. p. 685. edit. Pariſ. MDCXLIII.) Origenes non ſolum exemplaria compoſuit quatuor editionum, e regione ſingula verba deſcribens: vt vnus diſſentiens, ſtatim, ceteris inter ſe conſentientibus, arguatur: ſed quod maioris audaciæ eſt, in editione ſeptuaginta Theodotionis editionem miſcuit, aſteriſmis videlicet deſignans, quo minus fuerat, & virgulis, quæ ex ſuperfluo videbantur appoſita. Si igitur aliis licuit non tenere, quod ſemel ſuſceperant, & poſt ſeptuaginta cellulas, quæ vulgo ſine auctore iactantur, ſingulas cellulas aperuere: hocque in eccleſiis legitur, quod ſeptuaginta neſcierunt; cur me non ſuſcipiant Latini mei, qui, inuiolata editione veteri, ita nouam condidi, vt laborem meum Hebræis, quod his maius eſt, apoſtolis auctoribus comprobem?

q) Hieron. præfat. in Ioſue. (ibid. p. 681.) Et vt in primis, quod ſæpe teſtatus ſum, ſciat, me non in reprehenſionem veterum noua cudere, ſicut amici mei criminantur, ſed pro virili portione, offerre linguæ meæ hominibus, quos tamen noſtra delectant: Vt pro Græcorum ἑξαπλοῖς, quæ & ſumtu & labore maximo indigent, editionem noſtram habeant: & ſicubi in antiquorum voluminum lectione dubitarint, hæc illis conferentes, inueniant, quod requirunt: maxime quum apud Latinos tot ſint exemplaria, quot codices; & vnuſquiſque pro arbitrio ſuo, vel addiderit vel ſubtraxerit, quod ei viſum eſt: & vtique non poſſit verum eſſe, quod diſſonat.

r) Hieron. præfat. in Ioſue. Quare Danielem iuxta Theodotionis traditionem eccleſiæ ſuſceperunt?
Id. comment. in Dan. c. IV. (tom. IV. opp. p. 504. edit. Pariſ. MDCXLIII.) Exceptis LXX. translatoribus, qui hæc omnia, neſcio qua ratione, prætermiſerunt, tres reliquæ collegam interpretati ſunt. Vnde, iudicio magiſtrorum eccleſiæ, editio eorum in hoc volumine repudiata eſt, & Theodotionis vulgo legitur: quæ & Hebræo & ceteris translationibus congruit.
Id. apolog. contr. Ruffin. lib. II. c. IX. (519. c. edit. Pariſ.) De Daniele breuiter reſpondebo - - me docuiſſe lectorem, eccleſias Chriſti hunc prophetam iuxta Theodotionem legere & non iuxta ſeptuaginta translatores.

t) Hieron. præfat. in Danielem. (tom. III. p. 695.) Danielem prophetam iuxta ſeptuaginta interpretes domini ſaluatoris eccleſiæ non legunt, vtentes Theodotionis editione: Et cur hoc acciderit, neſcio --- Hoc vnum adfirmare poſſum, quod multum a veritate diſcordet, & recto iudicio repudiatus ſit.

huius

huius libri magis corrupta erat, quam vllius alius partis ſcripturarum. Innumera autem vitia in hac verſione aliis in locis reperiebantur, partim ex ipſo conſilio interpretum (qui nonnulla de ſuo addiderunt, alia omiſerunt, ſæpius ſenſum pro arbitrio ſuo mutarunt, maxime vbi ſcriptura de ſancta *TRINITATE* ſacratum aliquod teſtatur, vti fuſe in præfatione ſua in pentateuchum oſtendit HIERONYMVS t), vbi hiſtoriam explodit, qua ſeptuaginta cellulis diuiſi, & diuinitus inſpirati verſionem adornaſſe dicuntur) partim ex magna exemplorum varietate, & grandibus corruptionibus, quæ librariorum ignorantia & negligentia in ea irrepſerunt: Et id quidem in ipſa *Græca* LXX. virorum exemplaria & *Latinas* verſiones, quæ ex iis conditæ erant. Quam ob cauſſam HIERONYMVS, *Chromatii* & *Heliodori* aliorumque piorum antiſtitum in eccleſia *Latina* inſtinctu, nouam pſalmorum ac veteris teſtamenti verſionem ex *Hebræo* conficiebat: nonnullis quidem ei ad tempus ſeſe magnopere opponentibus. Licet enim multi hoc inſtitutum laudarent, nouamque verſionem in eccleſia lectitarent; alii tamen reprehendebant, & RVFFINVS & alii acriter in ipſum inuehebantur, vt qui eccleſiam culparet, quæ *ſeptuaginta* & deriuatas hinc verſiones ab apoſtolorum inde temporibus adhibuerit atque laudauerit. Ipſemet AVGVSTINVS u) hoc inſtitutum ei diſſuadebat, & quum eſſet finitum, nolebat iſtam verſionem in diœceſis ſuæ eccleſiis legi, veritus ne populus of-

t) Hieron. præfat. in Pentateuch. (ibid. p. 625.) Denique, vbi ſacratum aliquod ſcriptura teſtatur, de patre, & filio & ſpiritu ſancto, aut aliter interpretati ſunt, aut omnino tacuerunt, vt & regi ſatisfacerent & arcanum fidei non vulgarent. Et neſcio quis primus auctor, ſeptuaginta cellulas Alexandriæ mendacio ſuo exſtruxerit, quibus diuiſi eadem ſcriptitarint.

u) Aug. epiſt. XIX. ad Hieronym. (tom. II. opp. p. 84. c. edit. Baſil. MDLXIX.) De interpretatione tua iam mihi perſuaſiſti, qua vtilitate ſcripturas volueris transferre de Hebræis, vt ſcilicet ea, quæ a Iudæis prætermiſſa vel corrupta ſunt, proferre, in medium. --- Ideo autem deſidero interpretationem tuam de Septuaginta, vt & tanta Latinorum interpretum, qui qualeſcumque hoc auſi ſunt, quantum poſſumus imperitia careamus: & hi, qui me inuidere putant vtilibus laboribus tuis, tandem aliquando, ſi fieri poteſt, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationem in eccleſiis legi, ne contra Septuaginta auctoritatem, tamquam nouum aliquid proferentes, magno ſcandalo perturbemus plebes Chriſti, quarum aures & corda illam interpretationem audire conſueuerunt, quæ etiam ab apoſtolis approbata eſt.

ſenderetur. Narrabat ſimul ei w), quantus tumultus in eccleſia quadam *Africae* factus ſit, quum quidam epiſcopus interpretationem eius introduxiſſet, quam reponere coactus ſit, volens poſt magnum periculum non remanere ſine plebe. Verum aliis in locis facilius admiſſa fuit noua iſta HIERONYMI interpretatio. Nam gradatim a viris doctis in expoſitionibus ſuis adhiberi cœpta eſt. GREGORIVS MAGNVS x) vtraque verſione vſus eſt, *Hieronymianam* nouam, alteram autem veterem nuncupans translationem; quarum hæc poſterior alias *Itala*, *vulgata* & *communis* appellabatur, quod in omnibus *Latinis* & *Italicis* eccleſiis adhiberetur. Hodierna *Latina* vulgata translatio nec antiqua vulgata, nec HIERONYMI noua, ſed mixta ex vtraque eſſe viris eruditis y) creditur. Pſalmi in hodierna vulgata non de *Hebraeo*, ſed ab HIERONYMO de LXX. interpretum verſione, ab LVCIANO emendata, traducti ſunt. Reliqui libri ad fontem *Hebraeum* propius quam ad LXX. accedunt, id quod, eos aliquid de verſione HIERONYMI habere, oſtendit. Pſalmi autem *Romae* ſemper legebantur ſecundum verſionem

w) Auguſtin. epiſt. X. ad Hieronym. Quidam frater noſter epiſcopus, quum lectitare inſtituiſſet in eccleſia, cui præeſt, interpretationem tuam, mouit quiddam longe aliter abs te poſitum apud Ionam prophetam, quam erat omnium ſenſibus memoriæque inueteratum. Factus eſt tantus tumultus in plebe, maxime Græcis arguentibus & inflammantibus calumniam falſitatis, vt cogeretur epiſcopus (ea quippe ciuitas erat) Iudæorum teſtimonium flagitare. Vtrum autem illi imperitia an malitia, hoc eſſe in Hebræis codicibus, reſponderunt, quod & Græci & Latini habebant atque dicebant. Quid plura? Coactus eſt homo velut mendoſitatem corrigere, volens poſt magnum periculum non remanere ſine plebe.

x) Gregor. M. epiſt. ad Leandr. ante moral. in Iob. in fine. Nouam translationem diſſero, ſed quam probationis cauſſa exigit, nunc nouam nunc veterem per teſtimonia adſumo, vt quia ſedes apoſtolica, cui Deo auctore præſideo, vtraque vtitur, mei quoque labor ſtudii ex vtraque fulciatur.

y) Walton. prolegom. X. n. 9. pag. 71. circ. med. Certum eſt, in omnibus vulgatam non eſſe Hieronymi, nam præter pſalmos & ea, quæ ex veteri vulgata, vel ex Theodotione addidit, vt in additionibus ad Eſtheram & Danielem eſt videre, etiam in reliquis libris vbique multa occurrunt, quæ Hieronymi non eſſe, cuilibet clarum eſt: nam in multis conuenit cum veteri vulg. ſiue LXX. vbi verſio ſept. ab Hebr. differt; ſæpe cum Theod. Symm. Aq. ſæpiſſime etiam aliter habet, quam Hieronymus in operibus ſuis vertendum cenſuit: vnde puram Hieronymi non eſſe, ſed mixtam, facile eſt colligere.

ſionem veterem, atque hic mos obtinuit vſque ad PIVM V. pontificem, qui verſionem HIERONYMI, cum emendationibus de LXX. editione compoſitam, in eius locum ſubſtitui iuſſit. Atque ita vetus translatio pſalmorum *pſalterium Romanum;* & HIERONYMI noua verſio *pſalterium Gallicanum* appellari cœpit, quod hæc ſtatim in eccleſia *Gallicana* eſſet recepta. Hoc IO. MABILLONIO z) obſeruatur & IO. BONAE *) cardinali ex BERNONE AVGIENSI & WALAFRIDO STRABONE, qui *Gallorum* & *Germanorum* aliquos ſecundum emendationem, quam HIERONYMVS de LXX. editione compoſuit, pſalterium cantare dicit, *Romanis* adhuc pſalmos ex corrupta vulgata editione cantantibus. Quæ editio etiam nunc in baſilica *Vaticana Romæ*, in

z) Mabillon. de curſu Gallican. p. 395. 396. In primis Galli antiquitus peculiari pſalterii verſione vſi ſunt, ſcilicet ea, quæ a ſancto Hieronymo emendata eſt. Audiendus hac de re Walafridus Strabo de rebus eccleſiaſticis c. XXV. *Pſalmos autem quum ſecundum LXX. interpretes Romani adhuc habeant; Galli & Germanorum aliqui ſecundum emendationem, quam Hieronymus pater de LXX. editione compoſuit, pſalterium cantant: quam Gregorius Turonenſis epiſcopus a partibus Romanis mutuatam in Galliarum dicitur eccleſiis tranſtuliſſe.* De re ipſa eadem eſt Bernonis Augienſis abbatis ſententia: de tempore vero, quo hæc verſio a Gallis recepta eſt, hic cum Walafrido non conſentit. Bernonis verba eo lubentius refero, quod accepta ſint ex eius epiſtola inedita ad Meginfridum & Bennonem, vbi de Hieronymo agens: *Inter cetera,* inquit, *ex emendata LXX. interpretum translatione pſalterium ex Græco in Latinum vertit, illud cantandum omnibus Galliæ ac quibusdam Germaniæ eccleſiis tradidit. Et ab hoc GALLICANVM PSALTERIVM appellauit, Romanis adhuc ex corrupta vulgata editione pſalterium canentibus, ex qua Romani cantum compoſuerunt, nobiſque vſum cantandi contradiderunt. Vnde accidit, quod verba, quæ in diurnis vel in nocturnis officiis canendi more modulantur, intermiſceantur, & confuſe noſtris pſalmis inſerantur, vt a minus peritis haud facile poſſit diſcerni, quid noſtræ vel Romanæ conueniat editioni,* cetera.

*) Bona rer. liturgic. lib. II. c. III. n. IV. Priore editione pura, qualis erat ante S. Hieronymum, vtebantur olim omnes eccleſiæ occidentales; Romana præſertim cum omnibus ſuburbicariis, vt conſtat ex antiquorum patrum commentariis in pſalmos; donec idem pſalterium ab ipſo Hieronymo interpolatum primum quidem in Gallia, neſcio quo tempore, vnde Gallicanum nuncupatum eſt, deinde in aliis regionibus introductum fuit. In omnibus autem vrbis Romæ eccleſiis vetus illud permanſit vſque ad Pium V. qui ipſum ſuſtulit, & in ſola baſilica Vaticana reliquit, in qua nunc etiam religioſiſſime recitatur, & nouiſſime ſublatis mendis, quæ irrepſerant, priſtinæ integritati reſtitutum eſt.

eccleſia AMBROSII *Mediolani*, & in eccleſia *Marci* euangeliſtæ *Venetiis*, legitur. Quid? BONA non erubeſcit dicere, quod honorificentius ac vtilius eccleſiæ futurum fuiſſet, ſi vetus pſalterii verſio fuiſſet retenta, quandoquidem nunc magna diſſonantia inter *miſſale* & *breuiarium* ſit, dum idem pſalmus & idem canticum aliis verbis in miſſa †), nimirum ſecundum veterem translationem, aliis in officio, ſecundum nouam verſionem, canatur. Qua de re tamquam abuſu loquitur, ſed mitiſſime, quia, quamuis id eſſet veteris regulæ, in *ſacramentario* GREGORII, miſſa *Mozarabica* & liturgia *Ambroſiana* obſeruatæ, violatio, PIO tamen pontifice præcipiente hæc correctio facta erat.

POSSEMVS heic diuerſas res alias ſubnectere, quæ ad antiquam libros ſcripturæ in capita, verſus, canones, ſectiones, & ſubſectiones, diuidendi rationem, ab hodierna eos in capita & verſus diuidendi ratione prorſus diuerſam, ſpectant: Quia autem huiusmodi obſeruationes valde intricatæ ſunt per ſe, nec ad cultum eccleſiaſticum, de quo nunc agimus, pertinent, ideo eas hoc loco prætermittimus, vna cum multis aliis iſtiusmodi ritibus miſcellaneis, qui peculiari quadam diſſertatione critica ſeorſum explanari melius poſſunt; progreſſuri nunc ad proximam cultus publici partem in *miſſa catechumenorum*, quæ erat *ſermo* ſiue *homilia*, ſtatim poſt pſalmorum aliarumque ſcripturarum lectionem haberi ſolita, antequam vllæ preces vel pro ſpecialioribus hominum ordinibus, catechumenis videlicet, energumenis, pœnitentibus, ceteris, vel pro vniuerſo eccleſiæ ſtatu, fierent.

†) Bona ibid. n. V. Inconueniens & merito viſum eſt, quod idem pſalmus & idem canticum aliis verbis in miſſa, aliis in officio cantaretur. Hæc autem diſſonantia ablato nunc veteri pſalterio ſæpe occurrit. Ceterum iſta hoc loco notare libuit, non vt quemquam carperem, ſed ne priſca eccleſiæ diſciplina ignoraretur.

LIBRI DECIMI QVARTI
CAPVT QVARTVM
DE CONCIONIBVS, ET RITIBVS EO SPECTANTIBVS, IN VETERI ECCLESIA.

§. I.

Omnes ſermones antiquis temporibus vocati homiliæ, diſputationes, adlocutiones, tractatus, *& ſimilibus nominibus aliis.*

PSALMORVM lectionumque de ſacris ſcripturis recitationem, antequam catechumeni dimitterentur, proxime excipiebat ſermo, quem vel epiſcopus, vel alius quiſpiam ab epiſcopo delegatus, habebat ad populum. Quod quum præſentibus catechumenis fieret, pro parte miſſæ catechumenorum habebatur. Tales ſermones communiter appellari ſolebant *homiliæ*, a *Græco* vocabulo ὁμιλίαι, quod quemcumque ſermonem, quo populus inſtituitur, ſignificat, ſiue ab ipſo concionatore compoſitum, ſiue de libro, ab alio quopiam compoſito, lectum; quamquam ex hodierna loquendi ratione generatim ad poſteriorem ſenſum reſtringatur. Inter *Latinos* frequenter vocantur *tractatus*, quemadmodum ex multis CYPRIANI, OPTATI, AMBROSII, AVGVSTINI, HIERONYMI, GAVDENTII, CHRYSOLOGI, aliorumque locis, a FRANCISCO FERRARIO a) collectis, apparet, quæ heic nihil attinet interponere. Hoc vnum tantummodo obſeruamus, quod hoc vocabulum quamcumque ſcripturæ ſacræ expoſitionem ſiue tractationem ſignificet, tam quæ ſcriptis quam quæ voce fiat. Et in vtroque ſenſu tractatores & explanatores ſcripturæ opponuntur canonicis & authenticis, prophetis, euangeliſtis ac apoſtolis, qui ex diuina ſcripſerunt inſpiratione, & quorum auctoritas ſimpliciter & abſolute infallibilis erat & authentica; quod de nullis explanatoribus, quantacumque pietate ac doctrina excellentibus, dici poteſt, qui meditationes ſuas ſine vllo eiuſmodi peculiari ſubſidio dictauerunt. Hanc diſtinctionem crebro inculcat AVGVSTINVS. *Ego fateor, caritati tuæ*, inquit, ſcribens

a) Ferrar. de ritu concion. lib. c. II. p. 2. 3. 4. 5. 6. edit. Pariſ. MDCLXIV. 8uo.

ad HIERONYMVM b). *ſolis eis ſcripturarum libris, qui iam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, vt nullum eorum auctorem ſcribendo aliquid erraſſe firmiſſime credam. Ac ſi aliquid in iis offendero litteris, quod videatur contrarium veritati: nihil aliud, quam vel mendoſum eſſe codicem, vel interpretem non adſequutum eſſe, quod dictum eſt, vel me minime intellexiſſe, non ambigam. Alios autem ita lego, vt quantalibet ſanctitate doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quia ipſi ita ſenſerunt; ſed quia mihi per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, perſuadere potuerunt.* Sic iterum in libro de *catechizandis rudibus* c) ſcriptores diuinitus inſpiratos ſub nomine *canonicorum* ab omnibus aliis diſtinguit, quos *tractatores* appellat. Vt CLAVDIANVS MAMERTVS d) de omnibus interpretibus ſub nomine *tractatorum*, de ſacris vero ſcriptoribus ſub appellatione *authenticorum* loquitur. AVGVSTINVS e) & HIERONYMVS f) ſaepe de ſermonibus loquuntur ſub nomine *diſputationum;* TERTVLLIANVS g) eos vocat *adlocutiones*, diuidens vniuerſum officium in

b) Auguſtin. epiſt. XIX. ad Hieron. cap. I.

c) Aug. de catechiſ rudibus, c. VIII. tom. IV. p. 298. (p. 901. c. edit. Baſil.) Nec ipſe ſane inutiliter interrogatur, quibus rebus motus ſit, vt velit eſſe chriſtianus: vt ſi libris ei perſuaſum eſſe videris, ſiue *canonicis* ſiue vtilium *tractatorum*, de his aliquid in principio loquaris, collaudans eos pro diuerſitate meritorum canonicae auctoritatis & exponentium ſolertiſſimae diligentiae, &c.

d) Mamert. de ſtatu animae lib. II. c. X. Sed nunc locus & tempus eſt, vt ſicut a philoſophis ad *tractatores* ad *authenticos* gradum conſequar, ita &c. It. lib. I. c. II. Poſt *authenticorum* plurimos *tractatores* &c.

e) Auguſt. tractat. LXXXIX. in Ioan. (tom. IX. opp. p. 461. c edit. Baſil.) Quomodo id fieri poſſit, ſi adiuuante Domino per nos demonſtrari poteſt: quia *haec diſputatio* eſt iam claudenda, nunc non poteſt.
Id. Confeſſ. lib. V. c. XIII. Studioſe audiebam *diſputantem* (Ambroſium) in populo non intentione, qua debui, ſed quaſi explorans eius facundiam, vtrum conueniret famae ſuae, ac maior minorve proflueret, quam praedicabatur, & verbis eius ſuſpendebar intentus.

f) Hieron. epiſt. XXII. ad Euſtoch. c. XV. Poſt horam nonam in commune concurritur, pſalmi reſonant, ſcripturae recitantur ex more, & completis orationibus, cunctiſque reſidentibus, medius, quem patrem vocant, incipit *diſputare:* quo loquente tantum ſilentium fit, vt nemo alium reſpicere, nemo audeat exſcreare; dicentis laus in fletu eſt audientium &c.

g) Tertull. de anima c. IX. Iam vero prout ſcripturae leguntur, aut pſalmi canuntur, aut *adlocutiones* proferuntur, aut petitiones delegantur.

qua-

quatuor partes, ſcripturarum lectionem, pſalmorum recitationem, adlocutionum prolationem, & petitionum delegationem. Inter *Græcos* frequenter appellantur λόγοι, quod vocabulum *Latino ſermonum*, reſpondet. Antiquiſſimum nomen *euangelium* eſt & εὐαγγελίζεσθαι, ſermonibus apoſtolorum magis proprium & peculiare; adeoque raro aut numquam aliis quibusdam ab eccleſiaſticis ſcriptoribus tributum. Generalius nomen in ſcriptura eſt διδασκαλία, *doctrina:* Vnde prædicantes verbum *Paulo* apoſtolo dicuntur διδάσκαλοι, *doctores* 1 Cor. XII, 28. 29. quod VINCENTIVS LIRINENSIS idem ac *tractatores* h) poſteriorum ætatum eſſe obſeruat. *Paulus* quoque vocabulum κήρυγμα, *præconium* 1 Cor. II, 14. & in multis aliis epiſtolarum ſuarum locis i) adhibet. Atque ita interdum ab eccleſiaſticis ſcriptoribus poſt ipſum adhibetur. Diligenter autem notandum eſt, vocabula κηρύσσειν & κήρυγμα apud *Græcos* plane diuerſam rem ſignificare, nimirum illam partem officii diaconi, quam ille tamquam communis κήρυξ ſiue *præco* eccleſiæ peragebat, dictitando vſitatas precum formulas populo, in quibus ſe coniungere debebant, & prouocando illos, tamquam dux & director eorum in reliquis diuini cultus partibus vniuerſis. Qua de re plura loquendi occaſionem habuimus libro quodam antecedente *), vbi ordinarium diaconorum officium per ſingula conſiderauimus, & oſtendimus, non habuiſſe eos in caſibus ordinariis auctoritatem vel concionandi, vel euchariſtiam conſecrandi, vel baptizandi, ſed quidquid huiusmodi fecerint, hoc eos ex ſpeciali feciſſe mandato. Adeoque antiqui illi canones, qui de prædicatione k) diaconorum

Ita apud Gregor. magn. *ſermo ſimpliciter vocatur* locutio. Hom. V (tom. I. opp. p. 1205. edit. Par. MDCCV.) In ea *locutione*, quæ ad vos nudius tertius facta eſt. Hom. IX. Caritati veſtræ colloquimur, eidem omnipotenti Deo gratias referentes; quia poſt tot opaca ſyluarum, tandem læti ad campos exiuimus, in quibus liberis greſſibus *locutionis noſtræ* intrepidum pedem ponamus.

h) Vincent. commonitor. c. XI. Doctores, qui *tractatores* nunc appellantur.

i) Vid. 1 Cor. I, 21. cap. XIV, 15. 2 Tim. IV, 17. Tit. I, 3.

*) Lib. II. c. XX. §. X. XI. vol. I. p. 310. ſeqq.

k) Conc. Ancyr. can. II. πεπαῦσθαι αὐτοὺς πάσης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, τῆς τὸ ἄρτον ἢ ποτήριον ἀναφέρειν, ἢ κηρύσσειν. *Ipſos* [*diaconos*] *ab omni ſacerdotali miniſterio ceſſare, & panem vel calicem offerendi vel prædicandi.*

 loquun-

loquuntur, non de recitatione ſermonum, ſiue de verbi diuini prædicatione, ſed de actu proclamandi ad populum intelligendi ſunt, quo de peragendis diuinis officiis tales monitiones illi dabant, quas tamquam communes præcones eccleſiæ dare iuſſi erant.

§. II.

Concionari proprium epiſcoporum & presbyterorum, non diaconorum, officium in caſibus ordinariis.

EQVIDEM diaconis, neceſſitate id exigente, homilias patrum legere licitum erat, quemadmodum lectiones recitabant ſcripturarum: Quæ ratio eſt, a concilio *Vaſenſi* l) data, cur, presbytero ægrotante, id facere illis ſit permittendum. *Si presbyter*, inquit ſynodus, *aliqua infirmitate prohibente per ſe ipſum non potuerit prædicare, ſanctorum patrum homiliæ a diaconibus recitentur. Si enim digni ſunt diaconi, quæ Chriſtus in euangelio loquutus eſt, legere: Quare indigni iudicentur, ſanctorum patrum expoſitiones publice recitare?* Verum ſi ab iſtiuſmodi caſibus diſceſſeris, rarius veniam legendi quidem homiliam illis indultam eſſe, reperies. Nam verbi diuini prædicatio olim in præcipuis epiſcopi functionibus ponebatur: adeo vt in *Africanis* eccleſiis presbytero numquam permiſſum fuerit concionari coram epiſcopo in eccleſia cathedrali, ad AVGVSTINI vſque ætatem; ſed epiſcopus hoc officio ipſe ſemper defungebatur, & AVGVSTINVS primus erat de presbyteris in hac mundi parte, qui præſente epiſcopo ſuo prædicandi veniam vmquam obtinuit, quemadmodum e POSSIDIO m) vitæ eius ſcriptore alibi audiuimus. Equidem in eccleſiis orientalibus presbyteri nonnumquam licentiam habebant concionandi in eccleſia maiore, idque præſente epiſcopo; at vero hoc non eo ſpectabat, vt officio ſuo abſolueretur epiſcopus; ſed hic nihilominus ſermonem eodem tempore recitabat poſt presbyterum, quemadmodum ex praxi CHRYSOSTOMI & FLAVIANI *Antiochiæ* aliisque exemplis poſthac videbimus.

Concil. Tolet. IV. c. XXXIX. al XL. (tom. V. p. 1716.) Vnum orarium oportet Leuitam geſtare in ſiniſtro humero, propter quod orat, id eſt, *prædicat*.

l) Concil. Vaſenſ. II. c. II.

m) Poſſid. vit. Auguſtin. c. V. cit. lib. II. c. III. §. IV. (m) vol. I. p. 87.

In minoribus ciuitatis & regionis circumiacentis eccleſiis hoc officium ad presbyteros, tamquam proprios epiſcopi adiutores, deuoluebatur; diaconi autem, excepto in ante memoratis caſibus, id peragendi non habebant auctoritatem. Vt adeo hoc officium prædicandi euangelium tunc temporis proprium epiſcoporum & presbyterorum officium eſſe crederetur; & epiſcopus per ſe ipſe hoc adminiſtraret in eccleſia cathedrali coniunctim cum presbyteris ſuis, vel ſolus ſine illis; & vicaria presbyterorum ſuorum opera, vbi præſens eſſe non poſſet, in minoribus eccleſiis. Bene multa loca in antiquis monumentis ad hanc materiam ſpectantia, tam in imperialibus legibus, quam canonibus eccleſiaſticis & præſtantiſſimorum patrum ſcriptis, reperiuntur, quæ partim hoc, tamquam neceſſarium epiſcopalis & paſtoralis functionis officium, vrgent, partim de eius neglectione conqueruntur, partim etiam cenſuras & pœnas hac in re delinquentibus minantur. CHRYSOSTOMVS n) in illud *Pauli* ad *Timotheum*, *Oportet eſſe epiſcopum διδακτικόν, aptum ad docendum*, ait: *Iſta* (ſobrium eſſe atque vigilantem, temperantem, hoſpitalem &c.) *& in ſubditis plerumque videas* (*oportet enim hos in iſtis æquales eſſe rectoribus*). *Verum quoniam oportet epiſcopum &, quæ ſunt rectoris, habere: idcirco ſubiunxit, aptum ad docendum: hoc quippe a ſubditis nequaquam exigitur, ceterum illi ante omnia adeſſe debet, qui huiusmodi ſuſcepit officium.* Et iterum in illud ad *Titum*: *Tenacem* τοῦ κατὰ διδαχὴν λόγου, *fidelis illius ſermonis, qui ad doctrinam facit, vt potens ſit exhortari, & contradicentes arguere. Non vides*, inquit, *vt Paulus orbem conuerterit, longe lateque maiora perfecerit, quam Plato & omnes huiuſmodi ceteri? At forte dicturus es, ſignorum gratia hoc illum potuiſſe peragere. Non ex ſignis tantum hoc ille potuit: nam ſi apoſtolorum euoluas actus, ſæpius illum vi doctrinæ obtinuiſſe comperies, quam virtute ſignorum, eodemque iugiter vtitur. Vt poſſit exhortari in doctrina ſana, hoc eſt, ad ſuorum cuſtodiam & euerſionem hoſtium. Et contradicentes arguere. Nam niſi*

n) Chryſoſtom. homil. X. in 1 Tim. III. p. 1569 (p. 464. edit. Francof. MDCXCVII.) σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον· ταῦτα ἐπειδὴ καὶ τῶν ἀρχομένων ἔχουσιν οἱ πολλοί, [δεῖ γὰρ αὐτοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα τοῖς ἄρχουσιν ἴσους εἶναι] δεικνὺς τὸ τῶν ἐπισκόπων ἐξαίρετον, ἐπήγαγε· διδακτικόν· τοῦτο γὰρ οὐκέτι ὁ ἀρχόμενος ἀπαιτεῖται· μάλιστα δὲ τοῦτο πάντων προσεῖναι δεῖ τῷ ταύτην τὴν ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένῳ.

hoc poſſit, omnia pereunt: niſi quis aduerſus hoſtes pugnare didicerit & captiuare omnem intelligentiam in obedientiam Chriſti, cogitationemque deſtruere. Qui, inquit, *ignorat rectum, ſanamque doctrinam, vt oportuerit, tradere*, πόῤῥω ἔσω θρόνου διδασκαλικοῦ o), *porro a ſede epiſcopali* (doctrinæ) *arceatur*. Vbi obſeruandum eſt, CHRYSOSTOMO ſedem epiſcopalem dici *ſedem doctrinæ*, ſiue *thronum docendi*, quia prædicatio ſanæ doctrinæ tam neceſſaria officii epiſcopalis pars credebatur, vt ſine ea epiſcopus eſſe non poſſet. Similiter AMBROSIVS, munus epiſcopi deſcribens, id facit præcipue vocando illud *officium docendi;* modeſte querens durum fatum, quo ſibi refugienti impoſitum ſit officium ſacerdotis p), hoc eſt, quod inuitus creatus ſit epiſcopus; vnde factum ſit, vt prius docere cœperit quam diſcere. Factus enim erat epiſcopus, quum adhuc eſſet catechumenus. SIDONIVS q) APOLLINARIS eamdem officii epiſcopalis dat deſcriptionem, itidem modeſte cum AMBROSIO de pondere profeſſionis ſibi impacto conquerens, quod inuitus factus epiſcopus, ante compulſus ſit docere, quam diſcere, & ante prædicare aliis bonum, quam facere, tamquam ſterilis arbor, quum non haberet ope-

o) Chryſoſtom. homil. II. in Tit. p. 1703. (p. 632. edit. Francof.) οὐχ ὁρᾷς Παῦλον τρεψάμενον τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, καὶ μειζόνως ἰσχύσαντα καὶ Πλάτωνος, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων· ἀλλ᾽ ἀπὸ τῶν σημείων, φησίν· οὐκ ἀπὸ τῶν σημείων μόνον· εἰ γὰρ ἐπέλθοις τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων, πολλαχοῦ αὐτὸν εὑρήσεις ἀπὸ τῆς διδασκαλίας κρατοῦντα καὶ πρὸ τῶν σημείων· ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, τουτέστι, πρὸς φυλακὴν τῶν οἰκείων, πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐχθρῶν, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν· τούτου γὰρ μὴ ὄντος, πάντα οἴχεται· ὁ γὰρ οὐκ εἰδὼς μάχεσθαι τοῖς ἐχθροῖς, καὶ αἰχμαλωτίζειν τῶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ χριστοῦ καὶ λογισμοὺς καθαιρεῖν, ὁ οὐκ εἰδὼς ἃ χρὴ περὶ ὀρθῆς διδάσκειν διδασκαλίας, πόῤῥω ἔστω θρόνου διδασκαλικοῦ.

p) Ambroſ. de offic. lib. I. c. I. Titul. capitis. Epiſcopi proprium munus, docere populum. It. Quum iam effugere non poſſimus officium docendi, quod nobis refugientibus impoſuit ſacerdotii neceſſitudo. -- Homines diſcunt prius, quod doceant, & ab illo accipiunt, quod aliis tradant. Quod ne ipſum quidem mihi accidit. Ego enim de tribunalibus atque adminiſtrationis infulis ad ſacerdotium raptus, docere vos cœpi, quod ipſe non didici. Itaque factum eſt, vt prius docere inciperem, quam diſcere.

q) Sidon. lib. V. epiſt. III. Indigniſſimo tantæ profeſſionis pondus impactum eſt, qui miſer ante compulſus docere, quam diſcere, & ante præſumens bonum prædicare, quam facere, tamquam ſterilis arbor, quum non habeam opera pro pomis, ſpargo verba pro foliis.

ra pro pomis, ſpargere coactus ſit verba pro foliis; intelligens neceſſitatem concionandi, officium epiſcopi ſuſcipienti ſibi impoſitam. CYRILLVS, eccleſiæ *Alexandrinæ* præſul, ſimiliter officium epiſcopi r) ἀξίωμα διδασκαλικὸν, *dignitatem docendi* vocat. Et in concilio ſexto generali, in quo *Maximus* epiſcopus *Antiochenus* propter hæreſin officio pellebatur, non committendum eſſe, dicitur, vt in *doctoris ſede* s) reſideat, hoc eſt, in officio epiſcopali maneat, cuius pars ſpecialis erat verbi diuini prædicatio. Regula in *canonibus apoſtolicis* eſt t): *Epiſcopus, aut presbyter, clerum vel populum negligens & non docens eos pietatem, ſegregetur: ſi autem in ſocordia perſeueret, deponatur.* Illius enim erat, clerum docere æque ac populum, illisque explanare ſcripturas. Vnde HIERONYMVS inter cetera & hoc nomine laudat GREGORIVM NAZIANZENVM, quod vir eloquentiſſimus & præceptor ipſius fuerit, quo ſcripturas explanante u) didicerit. Erant, qui hoc docendi munere immunes eſſe cupiebant, dicentes, populum exemplo ſuo docere ſe velle. Quibus hunc in modum reſpondebat HIERONYMVS x): *Sacerdotis innocens, ſed absque ſermone, conuerſatio, quantum exemplo prodeſt, tantum ſilentio nocet. Nam & latratu canum baculoque paſtoris luporum rabies deterrenda eſt.* ATHANASIVS y) *Dracontium*, epiſcopum recens ordinatum,

r) Cyrill. epiſt ad monachos in concil. Epheſ. part. I. c. XXVIII. (tom. III. concil. p. 423. a.) εἰ δὲ μὴ ἕλοιτο ταῦτα πρᾶξαι, ἀλλότριον αὐτὸν εἶναι καὶ ξένον τοῦ χοροῦ τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος. *Sin ea facere recuſarit, ab epiſcoporum cœtu, nec non a* miniſterii dignitate *ſe prorſus alienum exſortemque eſſe intelligat.*

s) Concil. VI. general. act. XII. (concil. tom. VI. p. 937. c.) οὐδαμῶς ὁ θεῖος κανὼν παραδέχεται τοῦ λοιποῦ εἰς διδασκαλικὸν καθίσαι θρόνον. *Nullatenus diuina regula de cetero ſuſcipit in* doctoris ſede *reſidere.*

t) Canon. apoſt. c. LVIII. ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, ἀμελῶν τοῦ κλήρου, ἢ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν, ἀφοριζέσθω· ἐπιμένων δὲ τῇ ῥαθυμίᾳ, καθαιρείσθω.

u) Hieron. de ſcriptor. c. CXVII. Vir eloquentiſſimus, præceptor meus, quo ſcripturas explanante didici.

x) Id. epiſt. LXXXIII. ad Oceanum. Id. epiſt. II. ad Nepot. Quod Aaron & filios eius, hoc epiſcopum & presbyteros eſſe, nouerimus. - - Recordemur ſæpe, quod apoſtolus Petrus præcipiat ſacerdotibus, *Paſcite eum, qui in vobis eſt, gregem Domini,* cetera.

y) Athan. epiſt. ad Dracont. tom. I. p. 954. (p. 264. edit. Pariſ. MDCXCVIII.)

his

his grauibus verbis compellabat: *Priuſquam gratiam epiſcopatus accepiſſes, nulli notus eras: iam vero ordinatus quum ſis, te populi exſpectant, vt cibum illis ſubminiſtres, ſcripturarum nempe doctrinam, qui ſi, dum exſpectant, fame laborent teque ſolum ipſe alas, ac interim veniat Dominus noſter Ieſus Chriſtus, nosque eius conſpectui ſiſtamus; quam quaeſo inuenias tui purgandi rationem, quum ipſe eſurientes ſuas oues conſpiciat?* AVGVSTINVS z) in homilia quadam *de anniuerſario epiſcopalis ordinationis die* hanc officii epiſcopalis partem graphice deſcribit, tamquam rem profunde impactam ſuis ſenſibus, ſeque intime adficientem. Primo plebi ſuæ narrat, quanta ſarcina a Deo ſibi impoſita ſit in propheta *Ezechiele* c. XXXIII, quæ lectio in iſta ſolemnitate recitata erat, in qua hæc plena timoris verba erant: *Poſui te exploratorem. Si dixero peccatori, Morte morieris; & tu tacueris, & ille in peccato ſuo mortuus fuerit: ille quidem in peccato ſuo morietur digne & iuſte, ſanguinem autem eius de manu tua requiram.* Quæ in verba, reſpectu habito ad ſuum ipſius officium, ita fatur: *Erogator ſum. Si non erogem & pecuniam ſeruem, terret me euangelium. Poſſim enim dicere: Quid mihi eſt tædio eſſe, hominibus dicere iniquis: Inique agere nolite, ſic agite, ſic agere deſiſtite? quid mihi eſt oneri eſſe hominibus? Accepi, quomodo viuam, quomodo iuſſus ſum, quomodo præceptus ſum. Adſignem quomodo accepi, de aliis me reddere rationem quomodo mihi! Euangelium me terret. Nam ad iſtam ſecuritatem otioſiſſimam nemo me vinceret. Nihil eſt melius, nihil dulcius, quam diuinum ſcrutari, nullo ſtrepente, theſaurum. Dulce eſt, bonum eſt, prædicare, arguere, corripere, ædificare, pro vno quoque ſatagere magnum onus, magnum pondus, magnus labor. Quis non refugiat iſtum laborem? Sed terret euangelium. Proceſſit quidam ſeruus & ait domino ſuo: Sciebam, te, hominem moleſtum, metere, vbi non ſeminaſti: ſeruaui pecuniam tuam, nolui eam erogare, tolle, quod tuum eſt. Si aliquid minus eſt, iudica: ſi integrum eſt, noli mihi moleſtus eſſe. Ait autem ille: Serue nequam, ex ore tuo te condemnabo, quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, & ego veniens cum vſuris*

πρὶν μὲν λάβῃς τὴν τῆς ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκέ σε· γενόμενον δὲ λοιπὸν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά σε τροφὴν αὐτοῖς, τὴν ἐκ τῶν γραφῶν διδασκαλίαν· ὅταν τοίνυν οἱ προσδοκῶντες λιμάττωσι, σὺ δὲ σεαυτὸν μόνον τρέφῃς, καὶ ἔλθῃ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστῶμεν, ποίαν χρείης ἀπολογίαν, ὁρῶντος αὐτοῦ τὰ ἴδια πρόβατα λιμάττοντα;

z) Auguſtin. ſerm. XXV. ex L. tom. X. p. 173. (p. 474. 475. ed. Baſil. MDCLXIX.)

vique

vtique exegiſſem illam. Plura in eamdem ſententiam lector ſtudioſus inueniet in epiſtolis BASILII a), in querelis NAZIANZENI b) & CYPRIANI c), quæ heic tranſcribere ſuperſedemus. Nihil autem notatu dignius eſt, quam quod CHRYSOSTOMVS d) in homilia *in parabolam decem millium debitoris* dicit, vbi ratio-

a) Baſil. epiſt. LXI. - - ὥστε καὶ ποιμένας ἀναδεικνύναι τοὺς τοῖς ἴχνεσι τῶν πατέρων ἀκολουθοῦντας, καὶ τὸν λαὸν τοῦ κυρίου μετ᾽ ἐπιστήμης ποιμαίνοντας - - - *vt & paſtores oſtenderet patrum inſiſtere veſtigiis, populum Domini cum ſcientia paſcere.* Epiſt. CLXXXV. περὶ τῶν λοιπῶν ἐκεῖνα παραινεῖν ἔχομεν, ὅτι προσήκει πᾶσαν ἀποθεμένους κατήφειαν, ἑαυτῶν γενέσθαι, καὶ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν πρόνοιαν τῆς ἐκκλησίας διαναστῆναι· ὅπως ἂν ὁ ἅγιος θεὸς ἐπιμεληθῇ τοῦ ἰδίου ποιμνίου, καὶ παράσχοιτο ὑμῖν ποιμένα κατὰ τὸ αὐτοῦ θέλημα, ποιμαίνοντα ὑμᾶς μετ᾽ ἐπιστήμης. *Quod ad reliqua attinet, hortamur, vt omni poſita mæſtitia, ſicut conuenit, ad vos ipſos redeatis, & ad neceſſariam eccleſiæ curam exſurgatis, quo Deus & gregis ſui curam gerat, & paſtorem vobis pro ſua ipſius voluntate largiatur, qui vos cum ſcientia paſcat.* Epiſt. CCXCIII. οὐχὶ γελᾶται τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον, ὡς ἄνευ λαοῦ καὶ κλήρου ἐπισκόπων περιερχομένων, καὶ ὄνομα ψιλὸν περιφερόντων, οὐδὲν δὲ κατορθούντων εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης καὶ σωτηρίας; *Nonne myſterium illud magnum ludibrio exponitur, dum ſine populo & ſine clero deambulant epiſcopi, nudum tantum nomen circumferentes, nec quidquam omnino facientes, ad promouendum illud pacis & ſalutis euangelium?*

b) Nazianz. orat. I. de fuga p. 15. αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ λόγου διανομήν, ἵνα τελευταῖον εἴπω τὸ πρῶτον τῶν ἡμετέρων, τοῦ θείου λέγω καὶ ὑψηλοῦ, καὶ ὃ νῦν πάντες φιλοσοφοῦσιν, εἰ μέν τις ἄλλος θαῤῥεῖ, καὶ πάσης διανοίας ὑπολαμβάνει, θαυμάζω τοῦτον ἐγὼ τῆς συνέσεως, ἵνα μὴ λέγω τῆς εὐηθείας. *Iam ipſam* verbi diſtributionem (*vt* quod noſtrorum omnium primum eſt, *poſtremo loco dicam) diuini inquam verbi & excelſi diſtributionem, quam omnes hac ætate profitentur, ſi quis eſt alius, qui præfidenti animo ſuſcipiat, aut cuiusvis ingenii eſſe cenſeat, hunc ego ſolertiæ nomine admiror, ne dicam ſtultitiæ.* It. orat. XXXII. p. 519. οἱ δὲ τῆς ὠδῖνος ἐγγύς, ὅσοι τὸ μὲν ἀσεβὲς φεύγουσι, τὸ δὲ εὐσεβὲς οὐ παῤῥησιάζονται, εἴτε οἰκονομίᾳ τινὶ χρώμενοι περὶ τὸν λόγον, εἴτε δειλίᾳ πρὸς τοῦτο καταφεύγουσι, *alii [præfecti eccleſiaſtici] a partus doloribus non longe abſunt, ii nimirum, qui impietatem quidem fugiunt, ſed pietatem libero atque intrepido animo minime prædicant, ſiue conſilio quodam in fidei doctrina vtentes, ſiue ob metum atque ignauiam eo confugientes.* Id. tractat. de epiſcopis tom. II. p. 304. a. Quod ad orationem attinet, pedes eſto ruſticoque dicendi & imperito genere vtitor, cetera.

c) Cyprian. de lapſis p. 123. (p. 89. ed. Fell. Amſtelod.) Epiſcopi plurimi, quos & hortamento eſſe oportet ceteris & exemplo, diuina procuratione contemta, procuratores rerum ſæcularium fieri, derelicta cathedra, plebe deſerta, per alienas prouincias aberrantes, negotiationis quæſtuoſæ nundinas aucupari.

d) Chryſoſtom. homil. I. tom. V. p. 9. (edit. ibid. Francof.) οὐχ οἱ ἔξωθεν εἰ

nem, quam epiſcopus Deo reddere debeat, ita deſcribit: *Non ſolum ſaeculares magiſtratus, ſed & illi, qui eccleſiae praeſunt, ſuae praefecturae rationes dabunt, & praecipue iſti ſunt, qui maiores, acerbiores, & graviores poenas ſuſtinebunt. Cui enim verbi adminiſtratio commiſſa eſt, diligenter ibi examinabitur, annon ſegnitie, aut inuidia aliquid omiſerit eorum, quae dicenda erant, & per opera exhibuerit; an omnia explicuerit, nihilque ab illo occultatum ſit, quod dictu operae pretium erat. Rurſus qui epiſcopatum adeptus eſt, quanto ad maiorem molem imperii adſcendit, tanto maioribus conuenietur rationibus, non ſolum de doctrina & pauperum patrocinio, ſed etiam de examinatione ordinandorum aliisque ſexcentis.* Ex quibus verbis manifeſtum eſt, docere populum, neceſſariam epiſcopalis functionis & ordinationis partem fuiſſe creditam. Et vt alterum ex his *Pauli* verbis probat, *Manus facile nemini impoſueris, neque particeps fias alienae culpae;* ita alterum ex eiusdem apoſtoli verbis ad *Hebraeos* demonſtrat, *) *Parete,* inquientis, *iis, qui praeſunt vobis & ſubiacete: Nam illi vigilant pro animabus veſtris tamquam rationem reddituri.* Quod argumentum eſt, vt ille recte obſeruat, comminationis terrore animum concutiens. Idem ille CHRYSOSTOMVS innumera alia hanc in rem habet in excellentiſſimis libris ſuis de ſacerdotio, quos eo conſilio compoſuit, vt officia deſcriberet epiſcopi, inter quae laborem ingentem, concionibus e) diſputationibusque publi-

μόνον ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτες τῆς οἰκείας ἀρχῆς ὑφέξουσι τὸν λόγον· καὶ μάλιστα οὗτοί εἰσιν, οἱ ἐπὶ πλέον τὰς πικρὰς καὶ βαρείας εὐθύνας ὑπέχοντες· καὶ γὰρ ὁ τοῦ λόγου τὴν διακονίαν ἐγκεχειρισμένος ἐξετασθήσεται μετὰ ἀκριβείας ἐκεῖ, εἰ μήτι ὄκνῳ, μήτε φθόνῳ παρεῖδέ τι τῶν δεόντων εἰπεῖν, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐπέδειξεν, ὅτι πάντα διεστείλατο, καὶ οὐδὲν ἔκρυψε τῶν συμφερόντων· πάλιν ὁ τὴν ἐπισκοπὴν λαχὼν, ὅσῳ πρὸς μείζονα ὄγκον ἀναβέβηκε, τοσούτῳ πλείονα ἀπαιτηθήσεται λόγον, οὐχὶ διδασκαλίας μόνον καὶ πενήτων προστασίας, ἀλλὰ καὶ χειροτονιῶν δοκιμασίας, καὶ μυρίων ἑτέρων.

*) Chryſoſt. de ſacerdot. lib. VI. c. I. οὐ γὰρ μέχρις αἰσχύνης ἡ ζημία, ἀλλὰ καὶ αἰώνιος ἐκδέχεται κόλασις· τὸ γὰρ, πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπείκετε· ὅτι αὐτοὶ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες· εἰ καὶ πρότερον εἶπον, ἀλλ᾽ οὐδὲ νῦν σιωπήσομαι· ὁ γὰρ φόβος ταύτης τῆς ἀπειλῆς συνεχῶς κατασείει μου τὴν ψυχήν. *Neque enim dedecoris tantum atque ignominiae poena; ſed etiam aeterni ſupplicii multa nos illic exſpectat. Illud enim:* Parete iis *&c. tametſi prius iam a me dictum eſt, tamen ne nunc quidem reticebo. Huius enim comminationis terror animum mihi adſidue concutit.*

e) Chryſoſt. ibid. lib. V. c. I. ἐπεὶ τόγε πρᾶγμα αὐτὸ σωτηρίας τε καὶ πολλῶν γίνεται πρόξενον ἀγαθῶν, ὅτ᾽ ἂν τοὺς διακονουμένους εὕρῃ σπουδαίους τε ἄνδρας καὶ

ce

ce ad populum habendis impenſum, refert. Et quum eſſent, qui, vt ignorantiam ſuam & imperitiam in ſtudiis, in concionibus & diſputationibus excuſarent, dicebant, vitam religioſam potiſſimum in epiſcopo requiri; reſpondet CHRYSOSTOMVS, non nuda facta ſatis eſſe ad hoc, vt alios quis edoceat, niſi & cum his verba accedant, & alios doctrina f) non minus quam exemplo ſuo ducat: Vtrumque alterius ſubſidio indigere ad conſummatam ædificationem. Cum pluribus in eamdem ſententiam, quæ hoc loco præterimus, quia in antecedente quodam libro *) vberius ea tradidimus, vbi de generalibus eccleſiaſticæ functionis officiis tractandi habuimus occaſionem.

QVAE ita pathetice a priuatis hominibus vrgentur, ea maiori cum auctoritate leges eccleſiaſticæ & imperiales iniungunt, vtræque ad inculcandum hoc officium conſpirantes. Concilium *Laodicenſe* g) hac de re loquitur, tamquam epiſco-

ἀγαθὰς· τί ἂν τῦτό ἐςιν; ὁ πολὺς πόνος, ὁ περὶ τὰς διαλέξεις τὰς κοινῇ πρὸς τὸν λαὸν γινομένας ἀναλισκόμενος. *Res ipſa & ſalutis & plurimorum bonorum conciliatrix eſt, ſi illius adminiſtratio in ſtudioſorum ac proborum virorum manus inciderit. Id igitur quid eſt? Nempe labor ingens concionibus diſputationibusque publice ad populum habendis impenſus.*

f) Chryſoſtom. ibid. lib. IV. c. VIII. ὗτος ὁ τελειώτατος τῆς διδασκαλίας ὅρος, ὅτ᾽ ἂν καὶ δι᾽ ὧν πράττυσι, καὶ δι᾽ ὧν λέγυσι, τὲς μαθητευομένυς ἐνάγωσι πρὸς τὸν μακάριον βίον, ὃν ὁ χριςὸς διετάξετο· ὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ ποιεῖν πρὸς τὸ διδάσκειν· καὶ ὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ᾽ αὐτῦ τῦ σωτῆρος· ὃς γὰρ ἂν, φησι, ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, ὗτος μέγας κληθήσεται· εἰ δὲ τὸ ποιῆσαι, διδάξαι ἦν, περιττῶς τὸ δεύτερον ἔκειτο· Καὶ γὰρ ἤρκει εἰπεῖν, ὃς ἂν ποιήσῃ μόνον· νῦν δὲ τῷ διελεῖν ἀμφότερα, δείκνυσιν, ὅτι τὸ μὲν τῶν ἔργων ἐςὶ, τὸ δὲ τῦ λόγυ, καὶ ἀλλήλων δεῖται ἑκάτερα πρὸς τελείαν οἰκοδομήν. *Hic demum doctrinæ terminus conſummatiſſimus, quum ſacerdotes tum factis, tum verbis eos, quos erudiunt, ad beatam vitam a Chriſto inſtitutam conducunt. Neque enim nuda facta ſatis ſunt ad hoc, vt alios edoceas, niſi & cum his verba accedant: quæ vox non mea eſt, ſed ſeruatoris noſtri Ieſu.* Quiſquis enim, *inquit*, fecerit, ſimul ac docuerit, hic magnus vocabitur. *quod ſi is, qui facit, idem & doceret, ſuperuacaneum certe id foret, quod ſecundum additum eſt: dixiſſe enim ſatis erat, quiſquis fecerit tantum. Itaque, quod vtraque illa diſtinxerit, oſtendit, alias eſſe operum partes, alias ſermonis, atque vtrumque alterius ſubſidio indigere ad conſummatam ædificationem.*

*) Lib. VI. cap. III. §. II. volum. II. p. 345. ſeqq.

g) Concil. Laodicen. c. XIX. περὶ τῦ δεῖν ἰδίᾳ πρῶτον μετὰ τὰς ὁμιλίας τῶν ἐπισκόπων, καὶ τῶν κατηχυμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι. *Oportere ſeorſum primum*, poſt epiſcoporum ſermones, *catechumenorum orationem peragi.*

po conſueta, vt ſermonem ſemper habeat ante, quam catechumeni dimittantur. Idem & concilium *Valentianum* in *Hiſpania* facit, quando catechumenis & pœnitentibus immo & ipſis gentilibus ſermonem epiſcopi audire permittit h), quia hac ratione nonnulli ex infidelibus ad fidem CHRISTO dandam perducti eſſe noſcantur. Hæc concilia ne iniungunt quidem epiſcopis, vt concionentur, ſed hanc iugem & generalem praxin eorum eſſe, ſupponunt. Concilium autem *Trullanum* i) diſertius ad modum iniungendi loquitur, *Oportet*, inquiens, *eos, qui præſunt eccleſiæ, in omnibus quidem diebus, ſed præcipue in dominicis, omnem clerum & populum docere pietatis & rectæ religionis eloquia, ex diuina ſcriptura colligentes intelligentias & iudicia veritatis.* Et in legibus imperialibus diuerſa ſeuera ſæcularis magiſtratus edicta habentur in eamdem ſententiam. In *codice Theodoſiano* exſtat lex, a tribus imperatoribus *Gratiano*, *Valentiniano* & *Theodoſio* coniunctim facta, hanc habens inſcriptionem: *De munere ſeu officio epiſcoporum in prædicando verbo Dei.* Lex ipſa ſic habet k): *Qui diuinæ legis ſanctitatem aut neſciendo confundunt aut negligendo* (id eſt non prædicando) *violant & offendunt, ſacrilegium committunt.* Eadem lex etiamnum in codice *Iuſtinianeo* integra interpoſita l) legitur. In alia quadam lege *Arcadii* atque *Honorii* m) epiſcopi vocantur viri, qui in diuerſis regionibus ſuis populum inſinuatione chriſtianæ religionis doctrinæ, ſpeciatim de obſequio & obedientia, ciuilibus magiſtratibus præſtanda, a monachis au-

h) Concil. Valent. can. I. (tom. IV. concil. p. 1617.) quatenus ſalutaria præcepta Domini noſtri Ieſu Chriſti, vel *ſermonem ſacerdotis*, non ſolum fideles, ſed etiam catechumeni ac pœnitentes, & omnes, qui ex diuerſo ſunt, audire licitum habent. Sic enim *pontificum prædicatione* audita nonnullos ad fidem attractos euidenter ſcimus.

i) Concil. Trull. c. XIX. (tom. VI. conc. p 1151.) Ὅτι δεῖ τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτας ἐν πάσαις μὲν ἡμέραις, ἐξαιρέτως δὲ ταῖς κυριακαῖς, πάντα τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν ἐκδιδάσκειν τοὺς τῆς εὐσεβείας λόγους, ἐκ τῆς θείας γραφῆς ἀναλεγομένους τὰ τῆς ἀληθείας νοήματά τε καὶ κρίματα.

k) Cod. Theodoſ. lib. XVI. tit. II. de epiſcopis leg. XXV.

l) Cod. Iuſtin. lib. IX. titul. XXIX. de crimine ſacrilegii leg. I.

m) Cod. Theod. lib. IX. tit. XL. de pœnis leg. XVI. Ad epiſcoporum ſane culpam (vt cetera) redundabit, ſi quid forte in ea parte regionis, in quaſi ipſi populos chriſtianæ religionis doctrinæ inſinuatione moderantur, ex his, quæ fieri hac lege iubemus, a monachis perpetratum eſſe cognouerint, nec vindicauerint.

tem,

tem, inſpectioni ipſorum ſubditis, ſæpius violata, moderari debeant. Et alia quadam lege *Theodoſii* n) omnes hæretici in illicitis conuentibus ſuis profana præcepta vel docere, vel diſcere prohibentur. Maxime iis, qui antiſtites inter eos vocantur, fidem inſinuare, quam non habeant, vel miniſtros creare, quod non ſint, interdicitur. Id quod officia ordinandi & concionandi, æqualiter ab epiſcopis catholicis requiri ſolita, & ius illa peragendi, quod hæretici epiſcopi ſibi arrogauerint, meram vſurpationem fuiſſe, oſtendit. Generatim id liquet, quod, vt concionandi officium initio epiſcopis, tamquam ſupremis gregis *Chriſti* paſtoribus, demandatum fuit: Ita per omnes regulas ac leges, eccleſiaſticas pariter & ciuiles, & per omnia vincula religionis hoc officium aſſidue ac diligenter exſequi compulſi fuerint, quomodo etiam vniuerſim ex magnæ obligationis, cui ſuberant, ſenſu feciſſe reperiuntur. Nonnulli etiam ex eccleſia *Romanenſi* (vbi hæc functionis epiſcopalis pars cum magna hominum offenſione per tot ætates neglecta eſt) ſerio eam optauerunt reuiuiſcere, deque ea reſtauranda laborarunt. ISAACVS HABERTVS pro ea contendit, & rem dicit notatu digniſſimam o) ad excitandum eos, quibus ſcribit, nempe „ſcire ſe expertumque eſſe, plus eſſe momenti in vnius epi„ſcopi verbo ad populum, quam in ſexcentis aliorum quan„tumvis excultis orationibus ac elaboratis„. Sed reuertor ad eccleſiam antiquam.

§. III.

Singularis eccleſiæ Romanæ *conſuetudo, qua per diuerſas ætates nullos ſermones* Sozomeno & Caſſiodoro *habuiſſe dicitur.*

QVVM igitur ex dictis certo conſtet, negotium prædicandi verbum Dei ordinarie ab ipſis epiſcopis in ſuis ipſorum eccleſiis fuiſſe peractum, vel coniunctim cum presbyteris vel ſine illis: Permirum omnino eſt audire, quod de eccleſia *Romana* ætatis ſuæ narrat SOZOMENVS p), quod nec ab epiſco-

n) Cod Theod lib XVI tit. V. de hæreticis leg. XXIV. Nuſquam profana præcepta vel docere vel diſcere: Ne antiſtites eorundem audeant fidem inſinuare, quam non habent, & miniſtros creare, quod non ſunt.

o) Habert archieratic. part. VII. obſeruat. V. p. 91.

p) Sozom. lib. VII. c. XIX. ὄτε δὲ ὁ ἐπίσκοπος, ὄτε ἄλλος τις ἐνθάδε ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκει· παρὰ δὲ Ἀλεξανδρεῦσι μόνος ὁ τῆς πόλεως ἐπίσκοπος· Φασὶ δὲ τῦτο ὀ

po, nec alio quopiam ſermones illic ad populum fieri conſueuerint, quod omnium aliarum eccleſiarum conſuetudini fuerit contrarium. Nam *Alexandriæ* ſolum ciuitatis epiſcopum ſine presbyteris concionari, eamque conſuetudinem, quum antea non fuiſſet, introductam eſſe, ex quo *Arius* presbyter, de doctrina fidei diſſerens, noua dogmata inuexerit: Et in aliis eccleſiis ab epiſcopo ſimul & presbyteris hoc fieri: *Romæ* nec ab illo nec ab his. ANT. PAGIVS q) & IOSEPHVS QVESNELLVS r) SOZOMENVM erraſſe, & quum *Græcus* fuerit, hanc relationem ex incerto rumore accepiſſe, exiſtimant, quia LEO pontifex, cuius ætate SOZOMENVS vixerit, non tantum conſtanter ad populum concionatus ſit, ſed id agere ſui etiam officii eſſe declarauerit, veritus s), ne ſibi daretur vitio, ſi huic officii & miniſterii ſui parti deeſſet. HENRICVS VALESIVS *) autem ab altera parte SOZOMENVM vera narrare confidenter adfirmat, quia CASSIODORVS, qui ſenator, conſul & præfectus prætorio *Romæ* fuit, eumdem hunc morem eccleſiæ *Romanæ* retulerit in *hiſtoria* ſua *tripartita*. Nec ante *Leonem* papam, qui hos ſermones, ſcripta iam SOZOMENI hiſtoria, habuerit, ſermones vllius *Romani* pontificis ad populum habitos produci poſſe exiſtimat. Non

πρότερον εἰωθὸς ἐπιγενέσθαι, ἀφ᾽ οὗ Ἄρειος πρεσβύτερος ὢν περὶ τοῦ δόγματος διαλεγόμενος ἐνεωτέρισε.

q) Pagi critic. in Baron. an. LVII. §. III. †

r) Queſnel. diſſert. VI. de ieiunio ſabbati & diſſert. I. de vita Leonis.

s) Leo ſerm. III. de epiphania (tom. VII. bibliothec. patr. max. p. 1005. edit. Lugdun. MDCLXXVII.) Quamuis ſciam, dilectiſſime, quod ſanctitatem veſtram hodiernæ feſtiuitatis cauſſa non lateat, eamque ſecundum conſuetudinem euangelicus vobis ſermo reſerauerit: tamen vt noſtri nihil deſit officii, loqui de eadem, quod Dominus donauerit, audebo.

*) Valeſ. in Sozomen. lib. VII. c. XIX. Mirum eſt, quod heic ait Sozomenus, Romæ nec epiſcopum, nec alium quemquam, in eccleſia ſermonem habuiſſe ad populum. Nec eſt, quod quis ſuſpicetur, heic Sozomenum falli: Nam Caſſiodorus, qui Romæ vixerat & Romanam eccleſiam frequentauerat, hunc morem eccleſiæ Romanæ retulit in hiſtoria ſua tripartita. Quod procul dubio facturus non erat, ſi id falſum eſſe comperiſſet. Exſtant quidem ſermones Leonis papæ, quos Romæ habuit ad populum. Verum id recentius eſt Sozomeno. Nec ante Leonem papam ſermones vllius Romani pontificis ad populum habitos proferri poſſe exiſtimo. Obiiciet fortaſſe aliquis ſermonem Liberii papæ, quem habuit Romæ in eccleſia B. Petri die natalis dominici, præſente Bononienſi epiſcopo, ad Marcellinam ſororem Ambroſii & alias virgines, quæ tunc virginitatem in eccleſia profitebantur, mihi

mihi ſumo hanc controuerſiam inter hos viros doctos decidere; ſed tantum dico, quod, vtcumque fuerit tempore SOZOMENI, aliter ætate IVSTINI MARTYRIS obtinuiſſe videatur, quando *Antonino Pio* & ſenatui vrbis *Romæ*, vbi eo tempore vixit & ſcripſit, apologiam ſuam exhibuit. In ea enim conventuum chriſtianorum, die dominico agi ſolitorum, deſcribens rationem, expreſſis verbis dicit, quod poſt lectionem apoſtolorum & prophetarum προεστὼς, *præſidens* ſiue *epiſcopus* t) orationem habeat, qua populum inſtruat, & ad imitationem tam pulchrarum rerum, quas legi audiſſent, cohortetur. Vbi fas eſt ſtatuamus, quod *Romæ* & ad ſenatum *Romanum* ſcribens, certe de vſitata eccleſiæ *Romanæ* conſuetudine ac praxi loquatur. Et ſi ætate SOZOMENI alius mos ibi fuerit, mutatio quædam in iſto temporis interuallo facta ſit, oportet. Fortaſſis conſuetudinem, ex qua per diaconum celebrium ſcriptorum homiliæ inter alias lectiones, vel ſtatim poſt illas lectæ ſunt, adſumſerunt, (quemadmodum in quibusdam eccleſiis homilias EPHRAEM SYRI & libros CLEMENTIS ROMANI & HERMETIS *paſtorem* legiſſe eos, ſupra *) oſtendimus; & in antiquo lectionario frequenter lectiones ex homiliis AVGVSTINI, AMBROSII aliorumque præſcriptæ reperiuntur, vt nunc eſt in *breuiario Romano.*) Et hoc locum ſermonum ſupplere potuit, donec LEO vetuſtam rationem concionandi in eccleſiam *Romanam* denuo introduxit, quæ poſtea per quingentos annos iterum exoleuit, vſque dum PIVS V. alter LEO, hanc praxin rurſus ſuſcitauit, quemadmodum a LAVR. SVRIO u), vno de ipſius eccleſiæ *Romanenſis* ſcriptoribus, condocemur.

Quem tractatum Ambroſius totum deſcripſit in lib. III. de velandis virginibus. Sed reſponderi poteſt, hunc Liberii ſermonem non fuiſſe ad populum, ſed exhortationem duntaxat, & allocutionem ad Marcellinam virginem. Atqui Sozomenus hoc loco de ſermonibus loquitur, qui fiebant ad populum inter miſſarum ſolemnia, quas Græci homilias vocant. Certe verbum διδάσκειν proprie de iis ſermonibus dicitur. Præterea etſi concedamus, ſermonem tunc a Liberio habitum eſſe; nihil hoc facit aduerſus Sozomenum. Id enim extra ordinem factum eſt a Liberio in gratiam Marcellinæ. Sozomenus vero loquitur de more recepto & vſitato in eccleſia Romana.

t) Iuſtin. apol. II. p. 98. εἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, προεστὼς διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται.

*) Cap. III. §. XIV. pag. 89. 90.

u) Surius hiſtor. ap. Blondell. apolog. pro ſentent. Hieronymi p. 58. Nunc piu-

§. IV.

§. IV.

An laici concionandi veniam vnquam habuerint in vetere eccleſia.

Alia autem quæſtio datur, quæ, reſpectu habito ad veterem eccleſiam, hoc loco ſoluenda eſt, nimirum: Num laici ex auctoritate publica veniam habuerint faciendi ſermones ad populum. Hoc eos priuatim tamquam catechiſtas in ſcholis catecheticis *Alexandriæ* aliisque in locis feciſſe, non eſt dubium. Nam ORIGENES catechumenis inſtituendis *Alexandriæ* præfectus eſt a *Demetrio* ante, quam in ordinem x) clericorum eſſet receptus. Et HIERONYMVS y) multos celebres viros longa ſibi ſerie in iſta ſchola ſucceſſiſſe ait, qui ideo *doctores eccleſiaſtici* appellati ſint. Verum hæc res diuerſa erat a publica verbi prædicatione in eccleſia. Nonnunquam monachi, qui tantum erant laici, publice in eccleſia concionari audebant: Verum hoc improbabatur & puniebatur, tamquam functionis ad eos non ſpectantis vſurpatio. Omnes monachi olim, vt monachi ſolum ſpectati, non niſi laici erant, quemadmodum alibi *) ſatis probatum dedimus: Adeoque, tamquam monachi nullo iure ad vllam eccleſiaſticæ functionis partem gaudebant. Speciatim HIERONYMVS z) monachum non docentis, ſed plangentis officium habere ait, & aliam monachorum eſſe cauſſam, aliam clericorum: clericos †) paſcere oues, monachos autem paſci. Hinc quum quidam monachi in orientalibus partibus circa *Antiochiam*, cognitione ſua ac ceteris animi dotibus confidentes, publice in eccleſiis ver-

ciores e Romanæ eccleſiæ communicatoribus præſules, pauciſſimi vero presbyteri docendi labore defunguntur: inter vrbicos pontifices vix vnus ab anno domini M. aliquoties (ſi Surio commentat. rer. in orbe geſtar. ſingulari teſti fides) concionatus Pius V. obſtupeſcentem miraculi nouitate Romam perculit.

x) Euſeb. lib. VI. c. III. ἔτος δ' ἦγεν ὀκτωκαιδέκατον, καθ' ὃ τοῦ τῆς κατηχήσεως προέστη διδασκαλείου. *Annum ætatis octauum decimum agebat tunc, quum catechumenis inſtituendis præfectus eſt.*

y) Hieron. de ſcriptor. c. XXXVI. †.

*) Lib. VII. c. II. §. VII. vol. III. p. 20.

z) Hieron. epiſt. LV. ad Riparium. Monachus non docentis, ſed plangentis habet officium.

†) Id. epiſt. I. ad Heliodor. Alia monachorum eſt cauſſa, alia clericorum: Clerici paſcunt oues, ego paſcor.

bum

bum Dei prædicare ſibi ſumerent, LEO papa binas litteras ad *Maximum* epiſcopum *Antiochenum* a) & *Theodoritum* mittebat, quibus illos monebat, vt illorum audaciæ ſeſe opponerent. *Illud quoque*, inquiebat, *conuenit præcauere, vt præter eos, qui ſunt diuini ſacerdotes, nullus ſibi ius docendi & prædicandi audeat vendicare, ſiue ſit ille monachus, ſiue laicus, qui alicuius ſcientiæ nomine glorietur.* In quibuſdam tamen caſibus homini laico ſpeciatim hoc negotium concionandi dabatur, atque tunc ex epiſcopi, ad hoc eum delegantis, auctoritate ad illud tempus facere id poterat. Ita ORIGENES, vt narrat EVSEBIVS b), ab *Alexandro Hieroſolymitano* & *Theoctiſto Cæſarienſi* epiſcopis rogatus fuit, vt publice in eccleſia diſſereret & diuinas ſcripturas, tametſi nondum ordinatus, exponeret. Et quum DEMETRIVS ALEXANDRINVS contra hoc moneret, numquam antea viſum, nec

a) Leo epiſt. LX. al. LXII. ad Maximum Antiochen. It. ep. LXI. al. LXIII. ad Theodoritum epiſcopum Cyri. Adiicientes & illud, quod nobis propter improbitatem monachorum quorumdam regionis veſtræ verbo mandaſtis per vicarios noſtros, & hoc ſpecialiter ſtatuentes, vt præter Domini ſacerdotes nullus audeat prædicare, ſeu monachus, ſiue ille ſit laicus, qui cuiuslibet ſcientiæ nomine glorietur.

b) Euſeb lib. VI. c. XIX. Ἐν Καισαρείᾳ τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο· ἔνθα καὶ διαλέγεσθαι, τάς τε θείας ἑρμηνεύειν γραφὰς ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας οἱ τῇδε ἐπίσκοποι, καίτοι τῆς τοῦ πρεσβυτερίου χειροτονίας οὐδέπω τετυχηκότα αὐτὸν ἠξίουν· ὃ καὶ αὐτὸ γένοιτ᾽ ἂν ἔκδηλον, ἀφ᾽ ὧν περὶ τούτου Δημητρίῳ γράφοντες, Ἀλέξανδρος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος καὶ Θεόκτιστος ὁ Καισαρείας, ὧδέ πως ἀπολογοῦνται· προσέθηκε δὲ τοῖς γράμμασιν, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε ἠκούσθη· οὐδὲ νῦν γεγένηται, τὸ παρόντων ἐπισκόπων λαϊκοὺς ὁμιλεῖν· οὐκ οἶδ᾽ ὅπως προφανῶς οὐκ ἀληθῆ λέγων· ὅπου γοῦν εὑρίσκονται οἱ ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ ὠφελεῖν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ παρακαλοῦνται τῷ λαῷ προσομιλεῖν, ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων· ὥσπερ ἐν Λαράνδοις Εὔελπις ὑπὸ Νέωνος, καὶ ἐν Ἰκονίῳ Παυλῖνος ὑπὸ Κέλσου· καὶ ἐν Συνάδοις Θεόδωρος ὑπὸ Ἀττικοῦ.

Epiphan. hæreſ. LXIV. n. II. *dicere videtur, quod tunc fuerit presbyter, ſed ſine dubio fallitur. Verba eius hæc ſunt:* τὴν Παλαιστίνην, τουτέστι τῆς Ἰουδαίας κατοικεῖν γῆν εἵλετο· ἀνελθὼν γοῦν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐξηγητὴς, καὶ λόγιος, προετρέπετο ἀπὸ τοῦ ἱερατείου. Φασὶ γὰρ αὐτὸν καὶ πρεσβυτερίου κατηξιῶσθαι τὸ πρὶν, πρινὴ τοῦ θῦσαι, προτρεπόμενοι (al. προτρεπομένων) ὡς ἔφην, αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εἰπεῖν κ. τ. λ. *In Palæſtina ſiue Iudæa domicilium conſtituit. Forte contigit, vt Hieroſolymam profectus, vt erat ſacrarum litterarum egregius & eruditiſſimus interpres, ab ſacerdotum collegio (nam & ipſe, priuſquam ſacrificaret, ad ſacerdotii gradum perueniſſe dicitur) ad verba in eccleſia facienda ſollicitaretur.*

adhuc factum fuiſſe, vt præſentibus epiſcopis laici concionarentur; *Alexander* datis ad illum litteris reſpondebat, in eo ipſum a veritate longiſſime aberrare. Nam ſicubi reperiantur, qui fratribus prodeſſe poſſint, eos ſanctos epiſcopos adhortari ſolere, vt ad populum conciones habeant. Sic *Euelpidem Larandis* rogatum eſſe a *Neone: Paulinum Iconii* a *Celſo; Theodorum* apud *Synada* ab *Attico*. Hi omnes igitur ſpeciale mandatum concionandi ab epiſcopis ſuis habuerunt, adeoque quidquid alias inuſitati & a regula eccleſiæ alieni hac in re eſſet, vſurpationis tamen incuſationi haud erat obnoxium. FRANCISCVS HALLERIVS celebris doctor *Sorbonicus* laicis hoc ex indulgentia c) facere licuiſſe putat: idque e concilii *Carthaginenſis* quarti d) canone exiſtimat poſſe deduci, vbi dicitur: *Laicus præſentibus clericis, niſi ipſis rogantibus, docere non audeat.* Vetuſtus *commentarii* e) *in epiſtolas* auctor, ſub nomine AMBROSII, hac de re ita loquitur: *Vt creſceret plebs & multiplicaretur, omnibus inter initia conceſſum eſt & euangelizare & baptizare, & ſcripturas in eccleſia explanare. At vbi autem omnia loca circumplexa eſt eccleſia, conuenticula conſtituta ſunt, & rectores, & cetera officia in eccleſiis ſunt ordinata, vt nullus de clero auderet, qui ordinatus non eſſet, præſumere officium, quod ſciret non ſibi creditum vel conceſſum. Hinc ergo eſt, vnde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque clerici, vel laici baptizant.* Quod heic inter initia, id eſt in diebus apoſtolorum, conceſſum eſſe dicitur, eius quidem rei fides ſit penes auctorem. Si omnibus in vniuerſum hoc negotium, ſine vlla præuia debitarum qualitatum ac dotium examinatione, ſimpliciter & abſolute datum fuiſſe putat, ſingularis omnino eius eſt opinio: ſin autem duntaxat exiſtimat, omnes extraordinaria ſpiritualium donorum menſura præditos libertatem habuiſſe, hæc dona nonnumquam coram publicis conuentibus concionando exercendi, ſine vlla externa ordinatione, præter donum ſpiritus propheticæ: nihil amplius dicit, quam quod optimus quisque verborum *Pauli* 1 Cor. XIV, 31. *Poteſtis omnes per ſingulos prophetare*, interpres concedit. Hoc eſt, omnes dono prophetiæ præditos,

c) Hallier de hierarch. eccleſiaſt. lib. I. c. VII. p. 67. Laicis non niſi ex indulgentia illud attingere debere. Id. p. 79. ibid.

d) Concil. Carthaginenſ. IV. can. XCVIII.

e) Ambroſ. commentar. in Epheſ. IV. p. 948. edit. Baſil. MDLXVII.

non

non omnes & ſingulos chriſtianos promiſcue, verbum adhortationis in eccleſia f) facere potuiſſe. Verum quum talia extraordinaria ſpiritus prophetiæ dona æuo apoſtolico peculiaria quodam modo eſſent, hoc ſequentium ætatum eccleſiæ regula eſſe non poterat. Hinc, ceſſantibus hiſce donis, eccleſia alia regula prudenter vtebatur, vt præter eos, qui ordinaria delegatione eſſent vocati, nemini hoc officium peragere permitteret, niſi forte extraordinariæ ingenii artes, (quales erant in ORIGENE) ſpiritualibus illis donis quodam modo reſpondentes, laicis libertatem dona ſua in beneficium eccleſiæ exercendi indulgere ſuaderent. Vel ſi neceſſitas diaconis officium concionandi imponeret, vbi epiſcopus & presbyteri infirmitate vel aliis obſtaculis impediti, illud perficere non valebant. Nam ante memoratus auctor diaconos prædicare in populo diſerte negat, vtpote quod officium ſciant non ſibi creditum vel conceſſum. Idem auctor *conſtitutionum* g) & multi alii dicunt. Vnde, quum diaconis hæc poteſtas non data fuerit, niſi in quibusdam ſpecialioribus caſibus, eo minus mirum videri nobis debet, quod ſpiritualibus donis ceſſantibus, laicis generatim negetur.

§. V.

Mulieribus numquam permiſſum concionari.

MVLIERES, quantiſcumque donis inſtructæ, numquam

---

f) Eſtius in 1 Cor. XIV, 31. Non omnes fideles: quia iam dixerat c. XII. *Num quid omnes prophetæ?* ſed omnes prophetiæ donum habentes, vt ſenſus ſit; Quamuis ex ſpiritu prophetico loquamini, mirari tamen non debetis, quod iubeam priorem tacere, & loquendi vices alteri concedere. Nam in poteſtate veſtra eſt, eum ſeruare ordinem, vt ſingulatim, alius poſt alium, etiam omnes prophetetis. Certe in eo, quod dicit *omnes*, permittere videtur, vt aliquando plures tribus in vno conuentu prophetent. Vid. & Beza in h. l.

g) Conſtitut. lib. III. c. XX. ἀλλὰ μόνον, τὸν μὲν πρεσβύτερον διδάσκειν, ἀναφέρειν, βαπτίζειν, εὐλογεῖν τὸν λαόν· τὸν δὲ διάκονον ἐξυπηρετεῖσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις· τουτέστι, διακονεῖν, οὐ μὴν τὰ λοιπὰ διενεργεῖν. *Solum presbyter doceat, offerat, baptizet, benedicat populo; diaconus vero miniſtret epiſcopo, ac presbyteris; hoc eſt, miniſterium ſeu diaconatum exerceat ſed non peragat cetera.*
Vigil. epiſt. ad Ruſtic. concil. tom. V. p. 554. d. Adieciſtis etiam exſecranda ſuperbia, quæ nec leguntur, nec ſine ſui pontificis iuſſione aliquando ordinis veſtri homines præſumſerunt, auctoritatem vobis prædicationis contra omnem conſuetudinem vel canones vindicare.

vel ex apoſtolorum vel ſuccedentium ætatum regula publice in eccleſia concionandi habuerunt libertatem. Apoſtolus diſerte ait: *Mulieres in eccleſiis taceant: non enim permittitur illis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit, ſi quid autem volunt diſcere, domi maritos ſuos interrogent. Turpe enim eſt mulieri, loqui in eccleſia.* 1 Cor. XIV, 34. 35. Et iterum: *Mulier in ſilentio diſcat cum omni ſubiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio.* 1 Tim. II, 11. 12. Et hæc regula exacte ſemper obſeruata fuit in eccleſia vetere. Idem concilium *Carthaginenſe*, quod laicis, rogatis a clericis, docere permittit, mulieribus hoc facere quocumque in caſu interdicit, *Mulier*, inquiens, *quamuis docta* h) *& ſancta, viros in conuentu docere non præſumat.* Poterant autem priuatim docere mulieres, & catechumenas ad baptiſmum præparare. Idem enim concilium *Carthaginenſe* in diaconiſſis, ad miniſterium baptizandarum mulierum eligendis, inter alia requirit i), vt *tam inſtructæ ſint ad officium, vt poſſint apto & ſano ſermone docere imperitas & ruſticas mulieres, tempore quo baptizandæ ſint, qualiter baptizatori interrogatæ reſpondeant, & qualiter accepto baptiſmate viuant.* Et auctor breuiorum adnotationum in epiſtolas *Pauli* ſub nomine HIERONYMI k), diaconiſſas in orientalibus eccleſiis dicit in ſexu ſuo miniſtrare in baptiſmo & in miniſterio verbi, docentes quidem feminas priuatim, non publice in eccleſia. Hæc res in nonnullis hæreticis conuentibus multo extendebatur longius: Nam ſacerdotes feminas ordinabant, quod auctor *conſtitutionum* l) gentilis impietatis erratum, non Chriſti inſtitutum, eſſe dicit. TERTVLLIANVS m) in hæreticorum conuentibus mulieres dicit

h) Concil. Carthag. IV. c. XCIX.

i) Ibid. can. XII.

k) Hieron. comment. in Rom. XVI, 1. Sicut etiam nunc in orientalibus diaconiſſæ mulieres in ſuo ſexu miniſtrare videntur in baptiſmo, ſiue in miniſterio verbi, quia priuatim docuiſſe feminas inuenimus &c.

l) Conſtitut lib. III. c. IX. εἰ δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσι διδάσκειν αὐταῖς οὐκ ἐπετρέψαμεν, πῶς ἱερατεῦσαι ταύταις παρὰ φύσιν τις συγχωρήσει; τοῦτο γὰρ τῆς τῶν ἑλλήνων τὸ ἀγνόημα, θηλείαις θεαῖς ἱερείας χειροτονεῖν, ἀλλ' οὐ τῆς χριστοῦ διατάξεως. *Quod ſi in præcedentibus non permiſimus feminis docere, quo pacto quiſpiam præter naturam eis fungi ſacerdotio concedet? Nam deabus feminis ſacerdotiſſas creare, gentilis impietatis erratum eſt, non autem Chriſti inſtitutum.*

m) Tertull. d. præſc ipt. c. XLI. Ipſæ mulieres hæreticæ quam procaces, quæ

doce-

docere & diſputare, exorciſmos agere & adminiſtrare baptiſmum: Quæ omnia regulæ n) apoſtoli 1 Cor. XIV, 35. contraria eſſe pronuntiat, qui adeo non dederit feminis docendi poteſtatem, vt ne interrogare quidem publice in eccleſia eis permiſerit. Et quum quidam auctoritatem *Pauli* pro hoc ipſo, e ſic vocatis *actis Pauli & Theclæ*, adlegarent, reſpondet, librum eſſe ſpurium & auctorem conuictum atque confeſſum eſſe, ſe eum finxiſſe, & propterea eccleſiæ cenſuras ſubiiſſe. *Montaniſtarum* ſecta nota erat a conſuetudine dandi hanc libertatem feminis, ſub obtentu inſpirationis a ſpiritu: adeo vt non tantum prophetiſſas ſuas haberent, cuiusmodi erant *Priſca & Maximilla*, *Montani* placita primæ omnium amplexæ, ſed etiam mulieres ad epiſcopatus & presbyterii dignitatem, eueherent, vt *Quintillam* & *Priſcillam*, quas, vt EPIPHANIVS o) & AVGVSTINVS p) narrat, inter *Pepuzianos* (qui *Montaniſtarum* propago erant) ſummis ſacerdotii officiis honorarunt. EPIPHANIVS q) idem imputat *Collyridianis*, ſic dictis, quod collyridem ſiue tor-

---

audeant docere, contendere, exorciſmos agere, curationes repromittere, forſitan & tinguere.

n) Id. de baptiſmo c. XVII. Petulantior mulierum, quæ vſurpauit docere, vtique non etiam tinguendi ius ſibi pariet, niſi quæ noua beſtia euenerit ſimilis priſtinæ: vt quemadmodum illa baptiſmum auferebat, ita aliqua per ſe eum conferat. Qu·d ſi quæ Pauli perperam ſcripta legunt, exemplum Theclæ ad licentiam mulierum docendi tinguendique defendunt; ſciant, in Aſia presbyterum, qui eam ſcripturam conſtruxit, quaſi titulo Pauli de ſuo cumulans, conuictum atque confeſſum, id ſe amore Pauli feciſſe, loco deceſſiſſe. Quam enim fidei proximum videretur, vt is docendi & tinguendi daret feminæ poteſtatem, qui ne diſcere quidem conſtanter mulieri permiſit. Taceant, inquit, & domi maritos ſuos conſulant.

Id. de veland. virgin. c. IX. Non permittitur mulieri in eccleſia loq·i, ſed nec docere, nec tinguere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum ſacerdotalis officii, ſortem ſibi ſendicare.

o) Epiphan. hæreſ. XLIX. Pepuz. n. II. ἐπίσκοποί τε παρ᾽ αὐτοῖς γυναῖκες, καὶ πρεσβύτεροι γυναῖκες. *Apud eosdem mulieres epiſcopi ſunt & presbyteri.*

p) Auguſt. hæreſ. XXVII. Pepuzian. Tantum dantes mulieribus princip·tum, vt ſacerdotio quoque apud eos honorentur.

q) Epiphan. hæreſ. LXXVIII. Antidicomarian. n. XXIII. ὡς εἰς ὄνομα τῆς ἀειπαρθένου κολλυρίδα τινὰ ἐπιτελεῖν καὶ συνάγεσθαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ εἰς ὄνομα τῆς ἁγίας παρθένου ὑπὲρ τὸ μέτρον τι πειρᾶσθαι ἀθεμίτῳ, καὶ βλασφήμῳ ἐπιχειρεῖν πράγματι, καὶ εἰς ὄνομα αὐτῆς ἱερουργεῖν διὰ γυναικῶν, ὅπερ τὸ πᾶν ἐστιν ἀσεβὲς, καὶ ἀθέμιτον, ἠλλοιωμένον ἀπὸ τοῦ κηρύγματος τοῦ ἁγίου πνεύματος. *Adeo, vt im*

tam panis in *Mariæ* virginis nomen & honorem ſacrificantes offerrent, contra quos ille verboſe diſputat, non tantum ob eorum idololatriam in offerendo ſanctæ virgini ſacrificio, ſed quod etiam mulieribus officium ſacerdotis committerent, facerentque per eas ſacrificia, quod numquam, ex quo mundus conditus ſit, factum eſſe dicit: & ſi ſacerdotium vlli mulieri mandatum foret, nulli potius quam *Mariæ* illud in nouo teſtamento committi debuiſſe. FIRMILIANVS in litteris ſuis ad *Cyprianum* r) alius iſtiusmodi mulieris inter *Cataphrygas* facit mentionem, quæ ſpiritu prophetico ſe agi dictitans, concionari, orare, baptizare & euchariſtiam adminiſtrare in publicis eorum conuentibus auſa ſit. Vt adeo hæc communis praxis inter hæreticos fuerit, ſed ſemper improbata & impugnata ab eccleſia Dei, quæ regulæ apoſtolicæ exacte inhærens, non permittebat mulieribus publice docere in eccleſia, quantalibet pietate & doctrina excellere ſibi viderentur, ſed id muneris viris reſeruabat, quibus initio erat demandatum.

---

virginis nomen & honorem collyridem ſiue tortam panis ſacrificantes offerant, & conuentus habeant: in ſanctiſſimæ, inquam, virginis nomen modum omnem prætergreſſos nefariam rem, & cum Dei contumelia coniunctam adgredi, hoc eſt, in illius nomen per mulieres ſacrificia facere. Quod quidem impium ac ſceleſtum eſt, & a ſancti ſpiritus doctrina prorſus alienum. Id. hæreſ. LXXIX. Collyridian. n. II. III. καὶ οὐδαμοῦ γυνὴ ἱεράτευσεν· ἐλεύσομαι δὲ καὶ εἰς τὴν καινὴν διαθήκην· εἰ ἱερατεύειν γυναῖκες Θεῷ προσετάσσοντο, ἢ κανονικόν τι ἐργάζεσθαι ἐν ἐκκλησίᾳ, ἔδει μᾶλλον αὐτὴν τὴν Μαρίαν ἱερατείαν ἐπιτελέσαι ἐν καινῇ διαθήκῃ κ.τ.λ. *Numquam mulier ſacerdotio (in veteri teſtamento) functa legitur. Atque vt ad nouum teſtamentum accedamus: ſi ſacerdotium mulieribus mandatum foret; aut canonicum quiddam in eccleſia præſtare liceret, nulli potius quam Mariæ illud in nouo teſtamento committi ſacerdotis officium debuit, cetera.*

r) Firmil. epiſt. LXXV. ad Cyprian. p. 223. (pag. 323. edit. Amſtelod.) Emerſit ſubito quædam mulier, quæ in ecſtaſi conſtituta, propheten ſe præferret, & quaſi ſancto ſpiritu plena ſic ageret. --- Atqui illa mulier, quæ prius per præſtigias & fallacias dæmonis, multa ad deceptionem fidelium moliebatur, inter cetera, quibus plurimos deceperat, etiam hoc frequenter auſa eſt, vt & inuocatione non contemtibili ſanctificare ſe panem & euchariſtiam facere ſimularet, & ſacrificium Domino, non ſine ſacramento ſolitæ prædicationis offerret; baptizaret quoque, vſitata & legitima verba interrogationis vſurpans, vt nihil diſcrepare ab eccleſiaſtica regula videretur.

§. VI.

§. VI.

In vna eademque congregatione duo vel tres ſermones nonnumquam habiti.

SPECTATIS ſic perſonis, quibus hoc officium exſequendi poteſtas data fuit, proxime iam conſiderandum eſt, qua ratione illud peragi conſueuerint. Atque heic obſeruare licebit, nonnumquam duos vel tres ſermones in eadem congregatione fuiſſe habitos, primum quidem a presbyteris & deinde ab epiſcopo, qui plerumque, ſi præſens eſſet, hanc publici cultus partem paterna adhortatione finiebat. *Conſtitutionum* s) auctor hanc hac de re præſcribit regulam: *Quum recitabitur euangelium, omnes presbyteri ac diaconi, vniuerſusque populus magno cum ſilentio ſtent: Poſt hæc presbyteri exhortentur populum, ſinguli nimirum, non autem omnes, & cunctorum poſtremus epiſcopus, qui ſimilis eſt rectori nauis.* Ita autem obtinuiſſe in eccleſiis orientalibus, quarum conſuetudines auctor iſte præcipue deſcribit, euidenter e CHRYSOSTOMI apparet ſermonibus, quos habuit adhuc presbyter *Antiochiæ.* In his enim perſpicue de *Flauiano* epiſcopo, tamquam poſt ſe concionaturo, loquitur, iſtiusmodi officioſis verborum vtens blanditiis: *Sit igitur* t) *vobis tempus tacendi, quo detur & præceptori tempus loquendi.* Et iterum u): *Hæc ſeruantes redeamus domum, quin potius hæc ſeruantes excipiamus perfectiorem doctoris exhortationem. Nam noſtra quidem, qualiacumque ſunt, habent iuuentutis oſtentationem: huius autem qualiacumque fuerint, cana quadam prudentia ſunt ornata.* Infinitum foret & ſuperuacaneum, omnia loca producere in medium, quæ in CHRYSOSTOMO x) aliisque ſcriptoribus, BASILIO, GREGORIO NYSSENO,

s) Conſtitut. lib. II. c. LVII. ὅταν ἀναγινωσκόμενον ᾖ τὸ εὐαγγέλιον, πάντες οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ διάκονοι, καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκέτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας -- καὶ ἑξῆς παρακαλείτωσαν οἱ πρεσβύτεροι τὸν λαὸν, ὁ καθεὶς αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ ἅπαντες· καὶ τελευταῖος πάντων ὁ ἐπίσκοπος, ὃς ἔοικε κυβερνήτῃ.

t) Chryſoſt. homil. II. de verbis Ieſaiæ tom. III. p. 853. (p. 740. c. edit. Francof.) γενέσθω οὖν ἡμῖν καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, ἵνα γένηται καιρὸς τῷ διδασκάλῳ τοῦ λαλῆσαι.

u) Homil. III. ibid. p. 864. (p. 749. a.) ταῦτα φυλάσσοντες, ἀναχωρήσαμεν οἴκαδε· μᾶλλον δὲ ταῦτα φυλάσσοντες, δεξώμεθα καὶ τὴν τελειοτέραν τοῦ καλοῦ διδασκάλου παραίνεσιν· τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα, οἷα ἂν εἴη, ἔχει τὰ τῆς νεότητος δείγματα· τὰ δὲ τούτου, οἷα ἂν ᾖ, πλείονα κεκόσμηται τῷ φρονήματι.

x) Homil. XXXI. de Philogonio tom. I. p. 399. (p. 353. c. edit. Francof.) ἀλλ' ὅμως ἐφ' ἑτέραν ἀναγκαίαν ὑπόθεσιν ὁ λόγος ἡμῖν ἐπείγεται· διὰ τοῦτο τῷ κοινῷ

SENO, THEODORETO, AVGVSTINO y) & HIERONY-

πατρὶ, καὶ ζηλωτῇ τοῦ μακαρίου Φιλογονίου ταῦτα καταλιπόντες ἐκεῖν, ἅτε ἀκριβέστερον ἡμῶν εἰδότι τὰ ἀρχαῖα πάντα, πρὸς ἑτέραν δημηγορίας ὁδὸν βαδιούμεθα. Verum ad aliam neceſſariam materiam nobis feſtinat oratio, eoque communi patri beatique Philogonii ſectatoris hæc dicenda relinquentes, vt qui melius nobis teneat, quidquid eſt antiquitatum, ad aliam concionandi rationem tranſeamus.

Homil. XLVIII. de Romano tom. I. p. 621. (p. 549. edit. Frf.) *ἐβουλόμην ἄχρι τέλους ἐγχορεῦσαι τῇ τοῦ μάρτυρος ὑποθέσει· ἀλλ' ὁ τῆς συμμετρίας ἐπέστη καιρὸς, καί μοι σιωπᾷν ἐγκελεύεται, ὑμῖν τε γὰρ πρὸς ὠφέλειαν ἱκανὰ τὰ ῥηθέντα, καὶ ἀναγκαῖα τοῦ πατρὸς τὰ διδάγματα πρὸς τὸν τῶν ῥηθέντων ἀπαρτισμόν. Voluiſſem equidem in huius martyris argumento triumphantem & exſultantem orationem ad finem vſque deducere: at enim iuſti ſpatii tempus aduenit, & vt ſileamus hortatur: nam & vobis ad vtilitatem, quæ dicta ſunt, ſufficiunt & neceſſaria ſint patris documenta, vt dicta illa perficiantur.*

Homil. LIII. de pœnit. tom. I. p. 662. (p. 585.) *ταῦτα ἀρκεῖ πρὸς διόρθωσιν, διόπερ ἀνάγκη καταπαῦσαι τὸν λόγον καὶ γὰρ τῆς τοῦ πατρὸς φωνῆς ἐπιθυμῶ ἀκοῦσαι. Hæc ſobriis ad correctionem ſufficiunt. Quare neceſſe, orationem ſupprimere: nam cupio patris audire vocem.* Vid. Homil. LIX. de Babyla. p. 721. Homil. XXXI. (al. XXXIII.) de natali Chriſti tom. V. p. 476. Homil. XLVII. & LXVI. ibid. Homil. in pſalm. XLVIII. p. 813. Homil. XXXVI. in 1 Cor. p. 652.

y) Baſil. homil. XVIII. in Barlaam. tom. I. p. 443. *ἀλλὰ τί παιδικοῖς ἐλαττῶ τὸν ἀριστέα ψελλίσμασι; ταῖς μεγαλοπρεπεστέραις τῶν εἰς αὐτὸν ὕμνων παραχωρήσωμεν γλώτταις τὰς μεγαλοφωνοτέρας τῶν διδασκάλων ἐπ' αὐτῷ καλέσωμεν σάλπιγγας· ἀνάστητέ μοι νῦν ὦ λαμπροὶ τῶν ἀθλητικῶν κατορθωμάτων ζωγράφοι, τὴν τοῦ στρατηγοῦ κολοβωθεῖσαν εἰκόνα ταῖς ὑμετέραις μεγαλύνατε τέχναις. κ. τ. λ.' Sed quid puerili balbutie victorem extenuo? Quin magnificentioribus laudum ipſius linguis cedamus; inſonantiores doctorum tubas ad illius præconia aduocemus. Exſurgite, nunc o præclari athleticorum geſtorum pictores, mutilam ducis imaginem veſtro illuſtrate artificio, & obſcurius a me depictum coronatum athletam, veſtræ induſtriæ coloribus conſpicuum reddite, cetera.*

Gregor. Nyſſen. in ſui ordinat. tom. II. p. 40. 41. *οὐκ οὖν μηκύνωμεν ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ προοίμιον, ἐνσχολούμενοι τῷ θαύματι τῶν προλαβόντων· ἤδη κεκορεσμένοι ἐστὲ, ἤδη ἐπλουτήσατε· ὁ δὲ κόρος ἀπὸ γλυκασμάτων ἐστίν· τούτοις γὰρ ὑμᾶς ὁ προλαβὼν λόγος ἐτιθήνατο. Ne igitur longius vobis, fratres, ſermonis exordium protrahamus: cum mirificis eorum, qui ante nos dixerunt, orationibus operam dederitis: Iam ſaturati eſtis: iam diuites facti eſtis; a rebus quippe dulcibus ſatietas gignitur, quibus nimirum vos abunde præcedens ſermo enutriuit.*

Theodoret. in 1 Cor. XIV, 31. *αὕτη μέχρι τοῦ παρόντος ἡ τάξις ἐν ταῖς ἐκκλησίαις μεμένηκε, καὶ τῶν διδασκάλων οἱ μὲν ἐν ταύτῃ τῇ πανηγύρει, οἱ δὲ ἐν ἑτέρᾳ τῷ λαῷ διαλέγονται. Hic ordo manſit in eccleſiis in præſens vſque tem-*

MO z) occurrunt; quorum hic poſtremus contrariam conſuetudinem in quibusdam eccleſiis (per *Aegyptum* videlicet & *Africam*) reprehendit, vbi epiſcopi presbyteris concionari non permittebant, ſibi ſolis id muneris reſeruantes, quod ille contemtum presbyterorum interpretatur, quaſi aut inuideant, aut non dignentur audire; quum tamen regula apoſtolica habeat: *Si quid alii fuerit reuelatum ſedenti, prior taceat: poteſtis enim per ſingula prophetare, vt omnes diſcant & omnes ſolatio confirmentur.* 1 Cor. XIV, 30. 31. Si duo vel plures epiſcopi in eadem præſentes eſſent congregatione, nonnulli eorum, alius poſt alium, concionari ſolebant, locum vltimum præcipuo & honoratiſſimo reſeruantes, vti *Epiphanium* & *Ioannem* epiſcopum *Hieroſolymorum* in eccleſia *Hieroſolymitana* eodem tempore alterum poſt alterum concionatos eſſe, auctor eſt HIERONYMVS †) Neque quidquam communius & vulgatius hac praxi erat *Conſtantinopoli*, vbi multi ſæpe epiſcopi ad procurandum aliquod in aula neg-

pus & ex doctoribus alii quidem in hac concione, alii vero in alia ad populum verba faciunt.

Auguſtin. ſerm. in Pſalm. XCIV. Ego vellem, fratres, vt patrem noſtrum potius audiremus: ſed & hoc bonum eſt, vt patri obediamus. Id. in Pſalm. XCV. Dominus & frater meus Seuerus adhuc differt lætitiam noſtram de ſermone, quem nobis debet. In Pſalm. CXXXI. Iuſtum quidem erat, cariſſimi, vt fratrem potius audiremus collegam meum, præſentem omnibus nobis. Et modo non negauit, ſed diſtulit. Et ideo hoc indico caritati veſtræ, vt prior obtemperarem iubenti. Extorſit enim mihi, vt eſſet modo auditor meus, eo ſane pacto, vt & ego ſim ipſius.

z) Hieron. epiſt. II. ad Nepot. p. 11. f. Peſſimæ conſuetudinis eſt, in quibuſdam eccleſiis, tacere presbyteros & præſentibus epiſcopis non loqui, quaſi aut inuideant aut non dignentur audire. cetera.

†) Hieron. epiſt. LXI. ad Pammach. c. IV. Recordare quæſo illius diei, quando ad horam ſeptimam inuitatus populus ſpe ſola, quaſi poſtea auditurus Epiphanium eſſet, detinebatur, quid tunc concionatus ſis, nempe contra Anthropomorphitas, qui ſimplicitate ruſtica Deum habere membra, quæ in diuinis libris ſcripta ſunt, arbitrantur, furens & indignans loquebaris: oculos & manus & totius corporis truncum, in ſenem dirigebas, volens illum ſuſpectum facere ſtultiſſimæ hæreſeos. Poſtquam laſſus ore arido, reſupinaque ceruice ac trementibus labiis conticuiſti; & tandem totius populi vota completa ſunt: quid tibi fecit delirus & fatuus ſenex? ſurrexit, vt ſe indicaret pauca dicturum eſſe, ſalutataque & voce & manu eccleſia, Cuncta, inquit, quæ loquutus eſt collegio frater, ætate filius, contra Anthropomorphitarum hæreſin bene & fideliter loquutus eſt, cetera.

otium, vel agitanda cum patriarcha de rebus eccleſiæ conſilia, eodem ſimul tempore præſentes erant.

§. VII.

Singulis ſæpe diebus quibusdam in locis & certis temporibus veteres concionati patres.

QVIBVSDAM in locis ſermones ſingulis habebant diebus, maxime ieiunii quadrageſimalis tempore, & diebus feſtis paſchalibus. CHRYSOSTOMI homiliæ in *Geneſin* per duarum quadrageſimarum decurſum, omnibus diebus continua ſerie ſibi ſuccedentibus, recitatæ ſunt, quemadmodum facile percipiet, quiſquis eas perluſtrare volet. Celebres illius homiliæ de *ſtatuis* in eumdem modum & eodem tempore habiti ſunt. Facile etiam foret, bene multa loca in aliis eius ſermonibus notare, ſpeciatim in primo, tertio & quinto volumine a), vnde eos diebus aliis alios proxime inſequutis, recitatos eſſe, videre eſt. Eamdem praxin inter monachos *Aegyptios* obſeruat HIERONYMVS b), quod ſingulis diebus cantatis pſalmis lectisque ſcripturis & precibus factis, pater (ita presbyterum ſibi præſidentem vocabant) ſermonem habere ſolitus ſit, ad eleuandum eorum mentes ad futuræ beatitudinis contemplationem, quo ſermone cunctos adeo inflammatos eſſe dicit, vt moderato ſuſpirio & oculis ad cælum eleuatis intra ſe dixerit: *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo & requieſcam!* PAMPHILVS in apologia ſua pro ORIGENE idem de eo refert, quod ferme quotidie c) ſermones extempore habuerit ad populum. Neque quisquam AVGVSTINI homilias inſpicere poteſt, quin eum vbique fere d) videat remittere ad ſermones factos *heri* & *heſterno die*, quo ipſo vel dies aliquis in curſu hebdomadali, vel certe

a) Chryſoſtom. tom. I. hom. IX. XXV. XXXII. XL. XLII. XLVI. XLIX. LXXI. Tom. III. in Pſalm. XLIV. & L. hom. I. II. IV. & V. de verbis Eſaiæ. Tom. V. homil. II. de Lazaro. hom XXX. XXXIV. XLVIII. LVI. LXII. LXIII. &c.

b) Hier. epiſt. XXII. ad Euſtoch. c. XV. Poſt horam nonam in commune concurritur, pſalmi reſonant, ſcripturæ recitantur ex more, & completis orationibus cunctisque reſidentibus, medius, quem patrem vocant, incipit diſputare, cetera.

c) Pamphil. apol. pro Orig. inter opera Orig. tom I. p. 756. Tractatus pene quotidie habebat in eccleſia &c.

d) Auguſtin. ſerm. II. in Pſalm. LVIII. (tom. VIII. opp. p. 594.) *Heſternus ſermo* protractus debitorem me in hodiernum reliquit. Serm. in Pſalm. LXIII. *Heſterno die* multa audiuit caritas veſtra, nec hodie tamen huic feſtiuitati negare potuimus noſtram ſeruitutem. Serm. II. in Pſalm. LXVIII. Poſterior pars pſalmi, de quo *heſterno die* loquuti ſumus carita-

feſtus

feſtus dies martyris cuiusdam denotatur. Nam feſti dies martyrum magna ſemper cum ſolemnitate celebrabantur, nec vmquam homiliam aliquam panegyricam, ad populum ad imitationem virtutum martyrum excitandum, his diebus habere prætermittebant. Quomodo ex AVGVSTINI ſermonibus *de ſanctis* & e quamplurimis in operibus CHRYSOSTOMI apparet, qui iſtiuſmodi occaſionibus e) fuerunt recitati. In *Gallia* etiam *Caeſarius*, celebris epiſcopus eccleſiæ *Arelatenſis*, fere quotidie concionatus eſt. Vitæ enim illius ſcriptori f) frequenter ad matutinas & lucernales preces homilias recitaſſe dicitur, vt nullus eſſet, qui ſe de ignorantia excuſaret. Et concilium *Trullanum* g) canonem habet ad hanc praxin promouendam.

§. VIII.

Duo in vna die multis in locis habiti ſermones.

ET hoc ad aliam nos deducit obſeruationem, quæ hac in materia commode fieri poteſt, Quod multis in locis duos per diem ſermones, ad meliorem populi ædificationem, habuerint. HERBERTVS THORNDIKIVS h) & HAMONDVS LESTRANGIVS i) addubitant, an hæc praxis late ſe extenderit. Ille exempla dari dicit concionum, tam veſpere quam

ti veſtræ, *hodie* nobis explicanda remanſerat. Serm. II. in Pſalm. LXX. Commendauimus *heſterno* die titulum eius &c. Serm. II. in Pſalm. XC. Sicut non dubito meminiſſe caritatem veſtram, qui *heſterno die* ſermoni adfuiſtis, pſalmum, quem cœperamus exponere, ne ad terminum perueniret, anguſtia temporis impediuit. Hoc, qui *heri* adfuiſtis, recordamini: qui non adfuiſtis, agnoſcite. Serm. II. in Pſalm. CI. *Heſterno die* audiuimus cuiusdam pauperis gemitum in oratione, cetera. Et paſſim in ſermonibus de tempore & de ſanctis.

e) Chryſoſtom. tom. I. ſerm. XXXI. de Philogonio. ſerm. XL. de Iuuentino. Et ſequentes de Pelagia, Ignatio, Romano, Metitio, Iuliano, Luciano, Bernice, Euſtathio &c.

Aug. ſerm. in Pſalm. LXXXI. Vide etiam, quæ de veterum ſermonibus, diebus ſabbati & ſtationariis habitis, libro antecedente diximus.

f) Cyprian. Tolonenſis vit. Cæſarii c. IV. ap. Mabillon. de curſu Gallicano p. 404. Frequenter etiam ad matutinos & lucernarium propter aduenientes recitabat homilias, vt nullus eſſet, qui ſe de ignorantia excuſaret.

g) Concil. Trullan. c. XIX. cit. ſupra §. II. litt. (i) pag. 116.

h) Thorndike *of Religions Aſſemblies* chap. X. p. 405.

i) Leſtrange *of Divine offices* chap. IV. p. 98. Now ar this teſtimony of *Socrates* chalketh out the place of the after noon ſermon to be the ſame with that in the morning, *viz.* after the reading of the ſcriptures, ſo doth it imply that the enſtom was no where takem up but there, and that in other places preaching at evening ſervice, was but occaſional and arbitrary, not ſtated as parcel of the office.

mane habitarum, in antiqua eccleſia, ſed ſpecialioribus tantum temporibus & occaſionibus, & idcirco de nulla regula vel conſuetudine eccleſiæ conuictus eſt. Hic conſuetudinem *Cæſareæ* tantum in *Cappadocia*, vbi vixit BASILIVS, & in *Cypro* obtinuiſſe ait. BASILIVM homilias quaſdam in *hexameron* k) in precibus veſpertinis habuiſſe. Sed SOCRATEM l) hanc conſuetudinem ad hæc loca adſtrinxiſſe putat, quia de ea loquatur, tamquam peculiari horum locorum more, quod epiſcopi & presbyteri illic diebus ſabbati & dominico ſermones habeant veſpere ad lucernam. EDVARDVS WETTENHALLVS epiſcopus diuerſam ab illis fouet m) opinionem: In ciuitatibus & baſilicis maioribus morem exiſtimat fuiſſe paſtoribus, vt diebus dominicis mane & poſt meridiem concionarentur. Et hanc ſuam opinionem diuerſis teſtimoniis e CHRYSOSTOMO confirmat, cuius de homiliis vna quædam inſcribitur n): *Exhortatio ad eos, quos pudet poſt cibum ſumtum accedere ad concionem veſpertinam.* Et in alia o) homilia in illos inuehitur, qui ipſius conſuetudinem concionandi poſt prandium veluti nouam quamdam

k) Vid. Baſil. in hexameron. hom. II. Μικροῖς ἕωθεν ἐνδιατρίψαντες ῥήμασι, τοσοῦτον ἀποκεκρυμμένον τὸ βάθος τῆς διανοίας εὕρομεν, ὥστε τῶν ἐφεξῆς παντελῶς ἀπογνῶναι. *Perquam paucis immorati verbis*, hodie mane *tantam in illis delitescentem ac reconditam inuenimus ſententiarum profunditatem, vt de iis, quæ deinceps ſequuntur, prorſus deſperemus.* Homil. VII. γένοιτο δὲ ὑμῖν καὶ ἐν τῇ μεταλήψει τῆς τροφῆς ἐπιτραπέζια διηγήματα, ὅσα τε ἕωθεν ὑμῖν καὶ ὅσα κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐπῆλθεν ὁ λόγος. *Vtinam & inter ſecundas epulas, hæc omnia vobis menſarii ſermones ſint, quæ vobis hodierno die, partim* ex oriente, *partim* occidente ſole *oratio tranſegit ac obtulit.* Homil. IX. Πῶς ὑμῖν ἡ ἑωθινὴ τῶν λόγων τράπεζα κατεφάνη; *Qualiſnam verborum menſa viſa nobis eſt matutina?*

l) Socrat. lib. V. c. XXII. Ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐν Κύπρῳ, ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου καὶ κυριακῆς, ἀεὶ περὶ ἑσπέραν μετὰ τῆς λυχναψίας οἱ πρεσβύτεροι καὶ ἐπίσκοποι τὰς γραφὰς ἑρμηνεύουσιν. *Apud Cæſaream Cappadociæ & in inſula Cypro, die ſabbati & dominico ſub veſperam, poſtquam accenſæ ſunt lucernæ, ſemper epiſcopi ac presbyteri ſcripturas interpretantur.*

m) Wettenhal *Duty of Preaching* chap. III. p. 779.

n) Chryſoſt. homil. X. in Geneſ. προτροπὴ πρὸς τοὺς ἐρυθριῶντας μετὰ τὴν ἑστίασιν παραλαβεῖν τῇ συνάξει κατὰ τὴν ἑσπέραν.

o) Homil. de Lazaro (tom. V. p. 33. edit. Francof.) οἶδα, ὅτι πολλοὶ καταγνώσονται τῶν λεγομένων, ὡς καινήν τινα καὶ παράδοξον συνήθειαν εἰσαγόντων τῷ βίῳ· ἀλλ᾽ ἐγὼ μειζόνως τῆς πονηρᾶς καταγνώσομαι συνηθείας, τῆς νῦν κατεχούσης ἡμᾶς· ὅτι γὰρ μετὰ τροφὴν καὶ τράπεζαν, οὐχ ὕπνον οὐδὲ εὐνὴν, ἀλλ᾽ εὐχὰς καὶ θείων γραφῶν ἀνάγνωσιν διαδέχεσθαι χρή.

&

& miram damnabant, maiorem ſe cauſſam habere dicens damnandi prauam illam conſuetudinem, ex qua nonnulli poſt cibum ac menſam ad ſomnum & cubile ire ſolebant. Alio loco hanc praxin longo *CHRISTI* ſermone ad diſcipulos ſuos poſt vltimam cœnam p) defendit. Et in alia homilia, ad populum *Antiochenum* q) habita, magnopere eos laudat, quod pranſi in eccleſiam venerint compleuerintque concionem. Et hæc omnia a WETTENHALLO citata ſunt, quibus addi poſſunt, quæ in homilia de *diabolo tentatore* r) dicit, quod epiſcopus ſermonibus adfuerit præſens, quos mane & poſt meridiem reci-

p) Chryſoſt. homil. IX. ad popul. Antioch. p. 121. (p. 105. edit. Francof.) ὁ τραπέζης, ὡς ἔοικε, μετασχὼν αἰσθητῆς, ἐνόμισεν ἀνάξιον εἶναι, μετὰ τροφὴν αἰσθητὴν ἐπὶ θείων λογίων ἀκρόασιν ἐλθεῖν· ἀλλ' οὐ δικαίως τοῦτο νομίζουσιν· οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ τοῦτο ἦν ἄτοπον, τοὺς μακροὺς καὶ πολλοὺς ἀνέλεγεν ὁ χριστὸς λόγους, μετὰ τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο μυστικόν. *Qui corporalem attigit menſam, vt videtur, indignum eſſe putauit, poſt corporis nutrimentum ad diuinorum auditionem eloquiorum venire. Sed non recte in hoc ſentiunt; neque enim, ſi hoc eſſet abſurdum, multos & longos impendiſſet ſermones Chriſtus poſt illam myſticam cœnam.*

q) Chryſoſt. hom. X. ad popul. Antioch. p. 132. (p. 116. fin. ed. Frf.) χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι τὴν παραίνεσιν ἡμῶν, ἣν ὑπὲρ τῶν μὴ νηστευόντων καὶ διὰ τοῦτο ἀπολιμπανομένων ἐποιησάμεθα πρώην, εἰς ἔργον ὑμεῖς ἐξηνέγκατε· καὶ γὰρ πολλοὺς οἶμαι τῶν ἠριστηκότων παρεῖναι τήμερον, καὶ τὸν καλὸν ὑμῖν σύλλογον τοῦτον πληροῦν. *Gaudeo & gratulor omnibus vobis, quod admonitionem noſtram, quam pro non ieiunantibus & propterea abſentibus nuper feci, re præſtitiſtis. Arbitror enim, multos iam pranſos hodie adeſſe, & pulchram hanc nobis implere concionem.*

r) Chryſoſt. homil. XXV. de diabolo tentatore tom. I. p. 318. & 319. (p. 284. edit. Francof.) Ὁ μὲν Ἰσαὰκ ἐπιθυμήσας ποτὲ ἀρίστου ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ παιδὸς φαγεῖν, τὸν παῖδα εἰς τὴν θήραν ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς οἰκίας· οὗτος δὲ ὁ Ἰσαὰκ ἐπιθυμήσας ἄριστον ἐκ τῶν ἡμετέρων χειρῶν λαβεῖν, οὐχ ἡμᾶς ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς οἰκίας, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἔδραμε τράπεζαν. τί τούτου φιλοστοργότερον γένοιτ' ἄν; τί δὲ ταπεινότερον; ὃς οὕτω θερμὴν ἐπεδείξατο τὴν ἀγάπην καταξιώσει καὶ τοσοῦτον καθεῖναι ἠνέσχετο; διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, καὶ τὸν τόνον τῆς φωνῆς, καὶ τὴν δύναμιν τῶν πολλῶν καταβαλόντες ἀπὸ τῆς ἑωθινῆς διαλέξεως, ἰδόντες τὴν πατρικὴν ὄψιν, εὐθέως ἐπελαθόμεθα τῆς ἀσθενείας, ἀπεθέμεθα τὸν ὄκνον. κ.τ.λ. *Iſaac quidem quum exoptaſſet aliquando prandium filii manibus paratum comedere, filium ex ædibus ad venationem emiſit: hic vero noſter Iſaac quum exoptaſſet prandium ſumere manibus noſtris paratum, non ex ædibus nos emiſit, ſed ipſe noſtram ad menſam occurrit. Quis maiorem paternum amorem vmquam exhibuit? quis humilitatem maiorem eo, qui tam ardentem dignatus eſt oſtendere caritatem, tantumque voluit ſe demittere? Quamobrem nos etiam, qui & vocis intentionem & multorum virtutem* matutina ſermocinatione *depreſſimus, paterni vultus adſpectu recreati continuo infirmitatis obliti ſumus, torporem excuſſimus, cetera,*

tauerit. Iſte enim ſermo habebatur poſt meridiem eodem die, quo ſermonem viceſimum primum ad recens baptizatos habuerat, vt expreſſis verbis adfirmat. Ita homiliæ decima quinta & vndeuiceſima ad populum *Antiochenum de vitando iuramento* eodem die s) habitæ videntur. Et homilia eius *de ferendis æquo animo reprehenſionibus* ſermo fuit veſpertinus. Nam in ea t) ſic populum alloquitur: *Vos autem ne pigeat, etiamſi veſpera deprehendat. Pro Paulo omnis noſter ſermo eſt, pro Paulo inquam, qui per triennium die ac nocte diſcipulos docuit.* In homilia *in Heliam & in viduam* u), ſuperueniente veſpera ſe impeditum eſſe dicit, quo minus ſermonem quemdam ex illis, quos diebus ieiunii habuerit, ad finem potuerit perducere. Et in homilia in *Geneſin* x) claris verbis indicat, ſe tunc ſermonem recitaſſe veſpertinum. Nam conuerſa ad populum oratione ſic fatur: *Scripturas vobis enarramus, vos vero auerſis a nobis oculis, ad lucernas, & ad eum, qui lucernas accendebat, cor conuertiſtis. Quantum porro eſt hoc ſocordiæ, nobis relictis, huic attendere? Ignem ego quoque accendo, qui latet in ſcripturis, & in noſtra lingua ſuccenditur lucerna doctrinæ. Hoc illo maius eſt lumen ac melius: Non enim oleo madens ellychnium, vt iſte, accendimus; ſed irrigatos pietate animos audiendi cupiditate inflammamus.* Tota alluſio & ſimilitudo oſtendit, quod veſpere concionatus

s) Chryſoſt. homil. XV. ad popul. Antiochen. tom. I. p. 198.

t) Chryſoſt. homil. XIII. de ferendis reprehen. tom. V. p. 194. (p. 176. edit. Francof.) ὑμεῖς δὲ μὴ ἀποκάμητε, κἂν ἑσπέρα καταλάβοι· ὑπὲρ γὰρ τοῦ Παύλου πᾶς ἡμῖν ὁ λόγος, Παύλου τοῦ τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν τοὺς μαθητὰς διδάσκοντος.

u) Chryſoſt. homil. LIV. in Heliam & viduam. tom. V. p. 722. (homil. LVII. p. 645. edit. Francof.) Ἐν ταῖς ἡμέραις, αἷς ἐνηστεύομεν ἅπαντες, τοὺς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης πολλάκις ἑλόμενοι κινῆσαι λόγους, ἐξεκρουόμην, τῆς ἑσπέρας καταλαμβανούσης, καὶ τοῦ λόγου διακοπτούσης τὸν δρόμον. *Diebus illis, quibus ieiunabamus omnes, quum ſæpenumero ſermonem inſtituere de eleemoſyna ſtatuiſſem, ſuperueniente veſpera ſum impeditus, quæ nobis curſum orationis intercepit.*

x) Serm. IV. in Geneſ. tom. II. p. 902. (p. 745. edit. Francof.) περὶ γραφῶν ὑμῖν διηγούμεθα, ὑμεῖς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποστήσαντες ἡμῶν, πρὸς τὰς λαμπάδας καὶ τὸν τὰς λαμπάδας ἅπτοντα μετεστήσατε· καὶ πόσης τοῦτο ῥαθυμίας, ἡμᾶς ἀφέντας τούτῳ προσέχειν; πῦρ ἀνάπτω κἀγὼ τὸ ἀπὸ τῶν γραφῶν καὶ ἐπὶ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας λαμπάδιον καίεται, τὸ τῆς διδασκαλίας· τοῦτο μεῖζον καὶ βέλτιον τὸ φῶς ἐκείνου τοῦ φωτός· οὐ γὰρ δὴ θρυαλλίδα διάβροχον ἐλαίῳ, καθάπερ οὗτος, ἐξάπτομεν, ἀλλὰ ψυχὰς ἐν εὐσεβείᾳ ἀρδομένας τῇ τῆς ἀκροάσεως ἀνάπτομεν ἐπιθυμίᾳ.

fit,

ſit, quum lampades accenderentur, quæ res anſam ei dedit comparationem inſtituendi inter materiale lumen lampadum & ſpirituale lumen ſacrarum ſcripturarum. Et in homilia tertia de *pœnitentia* y), vt plures ne nominemus, ἕως ἑσπέρας ad veſperam vſque ſe non deſiturum eſſe, dicit, vſque dum abſolveret, quod cœperit. Ex quibus omnibus apparet, non ex hac illave occaſione illud factum fuiſſe in eccleſia CHRYSOSTOMI, ſed conſtantem & ordinariam eius fuiſſe conſuetudinem. Et in eccleſia *Latina* nonnumquam iſtiusmodi exempla, etſi non ita crebra, deprehendimus. AVGVSTINVS non ſolum quotidie, ſed ſæpius etiam bis eodem die concionatus eſt. Vti ex duobus ſermonibus in pſalmum LXXXVIII. liquet, quorum in poſteriore z) ait: *Ad reliqua pſalmi, de quo in matutino loquuti ſumus, animum intendite, & pium debitum exigite.* GAVDENTIVS etiam, epiſcopus *Brixienſis* a), bis ſe in vigilis ante paſcha docuiſſe dicit. Et probabile eſt, eamdem conſuetudinem aliis quoque in locis fuiſſe obſeruatam. Nam in hac ſolemnitate ſpeciatim diſtinctionem faciebant in ſermonibus ſuis, habentes vnum ad catechumenos, alterum ad neophytos, ſiue recens baptizatos. Vt GAVDENTIVS ſecundum ſuum tractatum ſiue ſermonem ad neophytos factum fuiſſe, eodem loco narrat. Idem dicunt AMBROSIVS b), THEODORETVS c) & AVGV-

y) Chryſoſt. homil. III. de pœnit. tom. IV. p. 559. (p 489. edit. Francof.) οὐκ ἀφίσταμαι ἕως ἑσπέρας, ἕως οὗ αὐτὸ λύσω.

z) Auguſtin. ſermon. II. in Pſalm. LXXXVIII.

a) Gaudent. tractat. IV. Carnalem Iudaicæ paſchæ obſeruantiam, ſpiritualibus typis refertam, trino iam tractatu docuimus; ſemel heſterno die & *bis in vigiliis.* Id. tract. V. Oportebat in illa nocte vigiliarum ſecundo tractatu - - congrua neophytis explanari.

b) Ambroſ. de iis, qui myſteriis initiantur c. 1. *De moralibus* quotidianum ſermonem habuimus, quum vel patriarcharum geſta, vel prouerbiorum legerentur præcepta: vt hic informati atque inſtituti adſueſceretis maiorum ingredi vias, eorumque iter carpere, ac diuinis obedire mandatis, quo renouati per baptiſmum eius vitæ vſum teneretis, quæ ablutos deceret. Nunc *de myſteriis* dicere admonet, atque ipſam ſacramentorum rationem edere: quam ante baptiſmum ſi putaſſemus inſinuandam nondum initiatis, prodidiſſe potius quam edidiſſe æſtimaremur.

c) Theodoret. quæſt. XV. in Num. Ἀσήμως διὰ τοὺς ἀμυήτους περὶ τῶν θείων διαλεγόμεθα μυστηρίων· τούτων δὲ χωριζομένων, σαφῶς τοὺς μεμυημένους διδάσκομεν. *Obſcure propter non initiatos diſſerimus de diuinis myſteriis: his vero ſemotis initiatos aperte docemus.*

STINVS d), quemadmodum alio loco †) oſtendimus, vbi de diſtinctione, inter catechumenos & fideles facta, ſumus loquuti. Ad priores de moralibus tantum, ad poſteriores de profundioribus capitibus religionis ac abſtruſioribus fidei articulis ſermones habebantur. Hinc AVGVSTINVS e) alio loco dari quædam dicit, ad quæ intentior flagitetur auditor: & ideo eum non præcipitare, ſed differre potius debere concionatorem. Et in alia homilia f) in diem paſchatis breuitatem eius excuſat, quia iterum concionari debeat infantibus, vti eo tempore homines recens baptizatos vocabant. Catecheſes CYRILLI huiusmodi erant. Et probabiliter homiliæ myſticæ ORIGENIS, quarum duos libros conſcripſit, RVFFINO g) memoratos & HIERONYMO, eiusdem naturæ fuerunt. Vtcumque autem eſt, ſatis teſtimoniorum vidimus, quod ſæpenumero plures eodem die ſermones habuerint.

§. IX.

Non adeo frequentes in villis & vicis.

VERVM hoc de ciuitatibus & maioribus eccleſiis maxime intelligendum eſt. Nam in parœciis ruralibus ſermones non adeo fuerunt frequentes. *Qui vrbes incolunt*, inquit CHRYSOSTOMVS, h) *adſidua doctrina fruuntur: At qui degunt in agris, non tanta largitate potiuntur. Itaque doctorum penuriam martyrum abundantia ſolatus eſt Deus, & ita diſpoſuit, vt plures apud illos martyres ſepelirentur. Illi doctorum quidem linguam perpetuo non audiunt, ſed martyrum vocem e ſepulchro reſonantem & ipſos adloquentem, quæ multo maiori virtute* pollet.

d) Aug. ſerm. I. ad neophyt. in append. tom. X. p. 845. Dimiſſis iam catechumenis, vos tantum ad audiendum retinuimus, cetera.

†) Lib. I. c. IV. §. VIII. volum. I. p. 40.

e) Auguſtin. tractat. LXII. in Ioan. Intentior flagitatur auditor: Et ideo eum præcipitare non debet, ſed differre potius diſputator.

f) Auguſtin. homil. LXXXII. de diuerſis. Satis ſint vobis pauca iſta, quoniam & poſt laboraturi ſumus, & de ſacramentis altaris hodie infantibus diſputandum eſt.

g) Ruffin. inuect. II. contr. Hieron. citat. a Valeſio not. in Euſeb. lib. VI. c. XXIV. Scripſit in Geneſin libros XIII. *Myſticarum homiliarum libros duos.*

h) Chryſoſtom. homil. LXV. de martyribus tom. V. p. 973. (homil. LXVIII. p. 872. edit. Francof.) οἱ μὲν τὰς πόλεις οἰκοῦντες συνεχοῦς ἀπολαύουσι διδασκαλίας· οἱ δὲ ἐν ἀγροικίᾳ ζῶντες, οὐ τοσαύτης μετέχουσι ἀφθονίας· τὴν πενίαν τοίνυν τῶν διδασκόντων ἐν τῇ δαψιλείᾳ τῶν μαρτύρων παραμυθούμενος ὁ Θεὸς, ᾠκονόμησε πλείους παρ᾽ ἐκείνοις ταφῆναι μάρτυρας· οὐκ ἀκούουσι διδασκάλων γλώττης ἐκεῖνοι διηνεκῶς, ἀλλὰ μαρτύρων φωνῆς ἀπὸ τοῦ τάφου διαλεγομένης αὐτοῖς καὶ μείζονα ἰσχὺν ἐχούσης.

pollet. Magni ſæpe conuentus ad monumenta martyrum celebrabantur: Nam in anniuerſariis eorum diebus vniuerſa ciuitas prodibat ad memoriam eorum recolendam in eccleſiis, vbi iacebant ſepulti; quemadmodum CHRYSOSTOMVS heic & alibi i) narrat. Aliis autem temporibus præcipuus eorum conuentus ad audiendas conciones in eccleſiis ciuitatis agebatur. Non niſi ineunte demum ſæculo ſexto conſuetudo concionandi per parochias rurales in eccleſia *Gallicana* generatim inualuit. Circiter illam enim tempeſtatem decretum in concilio *Vaſenſi* ann. DXXIX. factum eſt in hanc ſententiam k): *Hoc etiam pro ædificatione omnium eccleſiarum & pro vtilitate totius populi nobis placuit, vt non ſolum in ciuitatibus, ſed etiam in omnibus parochiis verbum faciendi daremus presbyteris poteſtatem. Si presbyter, aliqua infirmitate prohibente, per ſe ipſum non potuerit prædicare, ſanctorum patrum homiliæ a diaconibus recitentur.* Vt adeo hoc intuitu præſentis eccleſiæ conditio felicior veteris eccleſiæ conditione ſtatui poſſit; ſiquidem vix vllam eccleſiam apud nos in agris inuenias, quin ſingulis diebus dominicis per integrum annum presbyter aliquis vel diaconus ſermonem in ea habeat ad populum.

i) Chryſoſt. homil LXVII. de S. Droſide tom. V. p. 989. & 990. (homil. LXX. p. 885. edit. Francof.) ἔνδον μὲν οὖν ἐν τῇ πόλει ἐνδιατρίβοντας οὐ σφόδρα εἰκὸς τὰ τοιαῦτα μελετᾷν καὶ φιλοσοφεῖν· ἐξελθόντας ἔξω τειχῶν, καὶ πρὸς τοὺς τάφους τούτους ἐλθόντας καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατοιχομένων θεασαμένους ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἑκόντας καὶ ἄκοντας τούτους ἀπὸ τῆς ὄψεως δέξασθαι τοὺς λογισμοὺς, καὶ δεξαμένους ὑψηλοτέρους γενέσθαι, καὶ τῆς πρὸς τὰ βιωτικὰ πράγματα συμπαθείας ἀπαλλαγῆναι. *Si in vrbe remanſiſſemus, non admodum veriſimile eſt, nos talia meditaturos ac philoſophaturos fuiſſe, at extra pomerium egreſſos, & ad hæc ſepulcra venientes, atque hanc defunctorum multitudinem ſpectantes neceſſe plane fuit, vellemus, nollemus, hoc conſpectu admonitos has cogitationes animo voluere, ac ſublimiores fieri, dum illas voluimus, omnemque erga res ſæculares affectum exuere.* Ibid. p. 887. διὰ δὴ ταῦτα καὶ τὸν γενναῖον τοῦτον θαυμάζω πατέρα, ὅτι γαληνῆς ἡμέρας ἐπιλαβόμενος ἐνταῦθα ἡμᾶς ἐξήγαγε, προηγουμένης δὲ καὶ ὁδηγούσης τῆς μακαρίας Δροσίδος, ἧς τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν. *Propterea nimirum & generoſum hunc patrem laudo, quod arrepta ſerenæ diei occaſione nos huc eduxerit, præcedente nos viamque nobis monſtrante beata Droſide, cuius memoriam celebramus.*

k) Concil. Vaſenſ. II. c. II.

§. X.

De diuerſis eorum concionandi methodis.

PROXIMVM, quod obſeruandum nobis occurrit, diuerſa ſunt genera ſermonum & diuerſæ methodi concionandi. Iam obſeruauimus *), differentiam quamdam inter ſermones ad catechumenos & ſermones ad fideles habitos interceſſiſſe; Verum hoc præcipue ad materiam & argumentum eorum attinebat. Quod hoc loco obſeruamus, ad rationem & methodum concionandi potius ſpectat, quo reſpectu in quatuor genera diſtinguebantur. Erant 1) expoſitiones ſcripturæ, 2) ſermones panegyrici in ſanctos & martyres, 3) ſermones in ſpecialiora tempora, occaſiones & feſtiuitates, 4) ſermones de ſpecialioribus doctrinis & argumentis moralibus, ad illuſtrandam veritatem contra hæreſin, & commendandum virtutis exercitium in oppoſitione prauitatis morum atque impietatis. Horum generum omnium exempla in CHRYSOSTOMO & AVGVSTINO, peritiſſimis illis concionatorum in eccleſia *Græca* & *Latina* duumuiris, reperiuntur. AVGVSTINVS quidem homilias quaſdam in integros ſacræ ſcripturæ libros habet, nec non in pſalmos & euangelium *Ioannis*. Habet & alias, vt vocantur, *de ſanctis*, quæ ſunt laudationes ſanctorum & martyrum. Alias, dictas de *tempore*, quas in feſtiuitatibus & maioribus ſolemnitatibus eccleſiæ recitauit, e. g. in natiuitate, epiphania, quadrageſima, paraſceue, paſchate, pentecoſte & diebus dominicis per integrum annum; Alias, dictas *de diuerſis*, quæ miſcellaneæ ſunt de capitibus doctrinalibus & argumentis moralibus. Ita ſimiliter in CHRYSOSTOMO, habemus homilias eius, ad modum commentationis, in totum librum *Geneſis*, in pſalmos & euangelia *S. Matthæi* & *S. Ioannis*, & omnes *S. Pauli* epiſtolas. Rurſus, panegyricos eius in ſanctos & martyres; Homilias eius in notas feſtiuitates, paſcha, pentecoſten &c. & tandem, morales illius & doctrinales ſermones varii argumenti, de pœnitentia, fide, caritate, humilitate, religionis chriſtianæ veritate, diuinitate *CHRISTI*, aliiſque magni ponderis capitibus, prout temporum ratio & *Iudæorum*, gentilium ac hæreticorum oppoſitio de his rebus plane & familiariter ad populum dicendi ipſi impoſuit neceſſitatem. Homiliæ eius, quæ inſtar com-

*) Vid. §. VIII. pag. 131. ſeq.

men-

mentarii, in hunc illumve ſcripturæ librum conſcriptæ ſunt, duabus tantum partibus ſolent conſiſtere: expoſitione partis cuiuſdam capitis & concluſione morali in vtile quoddam argumentum, de quo ediſſerendi vltima explanatorum verborum pars occaſionem dederat. Reliquis autem eius homiliis communiter vtile aliquod præloquium præmittitur, non ſemper ad argumentum, quod ſequebatur, ſpectans, ſed tale, quale auditorii ſui neceſſitas vel in rebus reprehenſionis vel laudationis requirere videbatur. In vtroque autem hoc genere, potiſſimum excellebat in hoc, vt ſcripturam maxime proprio & genuino ſenſu ſuo explanaret (non indulgens figuratis interpretationibus, vti tunc multorum mos erat) & iſtiuſmodi vtiles obſeruationes de illa faceret, quæ ſtatui accommodatæ erant & conuenientes auditorum, quibus eas validiſſimis rationibus & ſumma diuinæ eloquentiæ vi, ſeueritatem grauitatemque chriſtiani oratoris decente, applicabat. Hæc vera animi eius imago eſt, prout eam recentior quidam doctus criticus [1]) deſcribit, adeoque non inconſultum fuerit, verba eius, quibus eam nobis repræſentat, heic interponere, vt ſtudioſæ iuuentutis mentes ad legendum illius ſcripta tanto acrius incitentur. „Eſt hic pater, inquit, inter eloquentiſſimos oratores chriſtia„nos paucis ſecundus. Eoque ipſius eloquentia pluris eſt fa„cienda, quod ſit liberior atque expeditior. Tanta eſt rerum „ac verborum in ipſo copia ac vbertas, quanta alibi nuſquam „reperiatur. Illius, quamquam, quemadmodum GREGORIVS „NAZIANZENVS & BASILIVS, *Atticam* puritatem non vſque „ſectetur, grandis & ſublimis eſt ſtilus. Multa in ipſius dictio„ne puritas ac ſuauitas ineſt. Ipſius ſermo multo ſale conſper„ſus, egregiis figuris ornatus eſt. Orationem innumeris fere „modis variat atque amplificat. Sagax in conuenientiis rerum „inueſtigandis, exemplis ac ſimilitudinibus abundat. Popu„laris eius eloquentia ad concionandum accommodatiſſima „eſt. Natiuus eſt eius ſtilus, facilis ac grauis. Negligentiam „& adfectationem nimiam pari cura vitat. Nec incultior eſt „nec ornatior. Sine mollitie terſus eſt ac politus. Figuras o„mnes apte ac percommode adhibet, quibus vti ſolent optimi

1) Du Pin. bibliothec. vol. III. p. 34. (p. 67. edit. Pariſ. MDCXCIII.)

„oratores, verum inſulſas argutias ac infacetas ſubtilitates in„primis abhorret. Poëtarum ac profanorum auctorum cogi„tatis, vt & iocis a grauitate chriſtiana recedentibus, abſti„net. Nobilis eſt eius ſcriptio, ſermo grandis, methodus ac„curata, cogitationes eius ſublimes ſunt. Vt tenerrimus pa„ter ac vigilantiſſimus paſtor loquitur. Sæpius inter concio„nandum auditores ſuos compellat, eoſque, qua ſanctum epi„ſcopum decet, lenitate ac claritate adloquitur. Chriſtianæ „religionis veritates mirum quanta luce perfundat. Audito„res ſuos miro quodam cogitationum ordine ac artificio recre„at, rationum pondere perſuadet & ad adſenſum cogit. Cla„ra ac facilia ſunt ipſius documenta, deſcriptiones ac narra„tiones iucundæ ac elegantes. Tanta eius motibus lenitas ac „ſuauitas ineſt, vt auditores vltro ac cum voluptate perſuade„ant. Eius orationes, longiores licet, tædium numquam cre„ant, vbique in iis noui occurrunt lepores ac ſales, qui lecto„res ſuauiter adficiunt ac excitant: nuſquam tamen fictis lu„minibus ac inutilibus figuris nitet CHRYSOSTOMVS, quippe „cuius ſcopus vnicus eſt, auditores ſuos ad piam ac ſanctam „vitam adducere, aut veritates neceſſarias eos docere. Omnes „obſeruationes negligit, quæ plus ſubtilitatis habent quam vti„litatis; difficiliores in medium non adfert; ſenſus myſticos „ingenii ſui oſtentandi cauſa non eruit. Myſteria temerario „auſu non rimatur, certusque ea eſſe ἀκατάληπτα, ea capere „non conatur. Satis habet, ſi manifeſtas ac euidentes verita„tes, quæ ſine ſalutis diſpendio ignorari non poſſunt, clare ac „perſpicue propoſuerit. Ea præcipue vrget, quæ ad mores „ſpectant, veritatibus meræ contemplationis raro immoratur, „docti ac eruditi famam non aucupatur, neque ſuam eruditio„nem oſtentat, ita tamen, de quacumque re loquatur, apte, „concinne ac ſolide loquitur, vt facile iudices, eius doctri„nam ac eruditionem ſummam eſſe, vt in omnibus diſciplinis, „ita præſertim in vera theologia„. In hunc modum inſigni iudicio præditus ille criticus hunc celeberrimum ac eloquentiſſimum concionatorem depingit. Et ſane quiſquis homilias eius diligenter euoluerit (inprimis in volumine primo & quinto, vbi ſermones maximo ſtudio elaborati habentur, nec non ho-

homilias in *S. Matthæum*, *S. Ioannem* & *S. Pauli* epiſtolas, vbi in applicationibus moralibus excellit) is ſermones illius repræſentatæ animi imagini omnino reſpondere, facile intelliget, dummodo diuerſæ rationi ac methodo tum vſitatæ, methodo ſermonum præſentis æui non adeo conuenienti, veniam aliquam indulgeat. Animus mihi olim erat, volumen ſelectiſſimorum ſermonum illius, quos, quum ab aliis ſtudiis per integrum annum infeliciter depulſus eſſem, animi relaxandi cauſſa verteram, in vulgus emittere: at vero quum non ſint omnino hodiernæ inuentionis, multosque homines rebus diuerſiſſime adfici ſciam, ad legendum hæc ſcripta in authentico eos excitare malui, vbi ſeligere ipſi poterunt, quæ ad vſum ſuum & imitationem facere obſeruauerint. Quod ad illos attinet, qui nihil legere ſuſtinent, niſi quod vel hodiernum eſt, vel ad hodiernam methodum elaboratum, eos ego nec ad CHRYSOSTOMVM nec vllum antiquum patrem alium legendum adlexero. Qui autem ſtili elegantias, pietatis veſtigia, ac diuinæ & virilis eloquentiæ diuitias, vbique fere in hoc auctore ſeſe offerentes, percurrere & ſcite ſeligere non grauabuntur, eis adfirmare auſim, numquam futurum, vt tempus perdidiſſe & exſpectatione ſua prorſus fruſtratos eſſe ſe intelligant. Homiliæ BASILII ad CHRYSOSTOMI homilias rerum ſoliditate, ſtili elegantia, cogitationum ingenuitate, verborum acrimonia & grauitate proxime accedunt. Quædam quaſi pietatis vena per vtrasque æqualiter fluit, & nonnullis *Baſilianæ* ad puritatem ac perfectionem *Atticam* propius accedere creduntur. Poſt hosce duo GREGORII, NYSSENVS & NAZIANZENVS, pro maximis diuinæ eloquentiæ magiſtris habentur, quamquam poſterior potius luxurietur & lectoribus propter crebriores longioresque ſimilitudines ac digreſſiones tædium adferat. Homiliæ EPHREM SYRI in magno etiam pretio fuerunt in vetere eccleſia, adeo vt poſt lectionem ſcripturarum in multis eccleſiis recitarentur, quemadmodum ex HIERONYMO m) antea percepimus. Summopere laudantur a SOZOMENO n) & PHO-

m) Hieron. de ſcriptor. cap. CXV. cit. ſupr. c. III. §. XIV. ſub. litt. (o) pag. 89.

n) Sozom. lib. III. c. XVI. *οὕτω γοῦν τῶν μὲν, εἴ τις πρὸς τὴν Σύρων ἢ ἑτέραν γλῶτταν μεταβάλλοι τὰ γράμματα, καὶ τὴν χαρυκείαν, ὡς εἰπεῖν, ἀφέλοιτο τῶν ἑλληνικῶν γλωττισμάτων, αὐτίκα φωρᾶται, καὶ προτέρας ἀπολείπει χάριτος· ἐπὶ δὲ*

TIO o) propter ſtili elegantiam & cogitationum ſublimitatem, a qua non omnino recedant de *Syriaca* lingua in *Græcam* translatæ. GREGORIVS NYSSENVS p) copioſior in illius laudatione eſt, & ſpeciatim obſeruat, quod ſermones eius morales tanta adfectuum copia referti ſint, & tanta vi polleant, vt duriſſimum quemque valeant commouere. *Quis enim*, inquit, *eius de humilitate orationem legens, non omnem mox de ſe exiſtimationem & ſtultam arrogantiam deponat, ac ſe omnium abiectiſſimum confiteatur? Quis ea, quæ de caritate conſcripſit, lectitans, non ſic accendatur, vt ad quodvis etiam ſubeun-*

τῶν Ἐφραὶμ λόγων οὐχ οὕτως· περιόντος τε γὰρ αὐτοῦ, καὶ εἰσέτι νῦν, ἃ συνεγράψατο πρὸς ἑλληνίδα φωνὴν ἑρμηνεύουσι· καὶ οὐ πολὺ ἀποδεῖ τῆς ἐν ᾧ πέφυκεν ἀρετῆς· ἀλλὰ καὶ ἑλλην ἀναγινωσκόμενος, ἐπίσης τῷ σύρος εἶναι θαυμάζεται. *Iſtorum (Græcorum) quidem ſcripta, ſi quis in Syriacam aut aliam linguam conuerterit, & condimenta, vt ita dicam, Græci leporis abſtulerit, ſtatim deprehenduntur, & priſtinam gratiam amittunt. In libris autem Ephraim idem non accidit. Nam & ipſo adhuc ſuperſtite libri eius in Græcum ſermonem translati ſunt, & vſque ad hoc tempus transferuntur: nec tamen a domeſtica ac natiua præſtantia multum recedunt.*

o) Phot. cod. CXCVI. ἐν τούτοις τοῖς παραινετικοῖς λόγοις τοῦ ἁγίου θαυμάσειεν ἄν τις, ὅσον μὲν ἐμβαθύνεται τὸ πεῖθον, ὅσον δ' αὐτῶν ἀποστάζει τὸ ἡδύνον, καὶ ὅλως εἰς ὅσον βρύει τὸ ἦθος· ἡ γὰρ λέξις καὶ τὰ σχήματα, οὐ θαυμαστὸν εἰ πρὸς τὸ κοινότερον τῆς ὁμιλίας καὶ ἠμελημένον νένευκεν· οὐ γὰρ εἰς τὸν γεννήτορα τῶν νοημάτων, ἀλλ' εἰς τὸν ταῦτα μεταφρασάμενον, ἡ αἰτία διαβαίνει· ἐπεὶ οἵγε τῆς Σύρας φωνῆς τὴν ἀκρίβειαν ἠσκημένοι, ἐπὶ τοσοῦτον ταῖς λέξεσι καὶ τοῖς σχήμασιν αὐτὸν ἴσασιν εὐδοκιμῆσαι, ὡς ἀμφήριστον εἶναι, πότερον διὰ ταῦτα, ἢ διὰ τὸν ἐν αὐτοῖς νοῦν, ἡ τοσαύτη χάρις καὶ δύναμις τῶν ἐκείνου πρόσεισι λόγων· οὐ θαυμαστὸν οὖν ἡ τῆς φράσεως, ταπεινότης· ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμαστὸν, ὡς καὶ διὰ χυδαιότητος τοιαύτης ῥημάτων τηλικαύτη σωτηρία καὶ ὠφέλεια τοῖς προσέχουσι προχεῖται. *In his admonitoriis ſancti viri ſermonibus, iure quis admiretur, quam alte penetret perſuadendi vis, quantumque ab his fluat iucunditatis, quam denique adfectuum copia referti ſint. Oratio tamen eius, ac figuræ, nihil mirum, ſi ad conſuetum homiliarum vſum & inelaboratum dicendi genus vergant. Non enim in auctorem ſenſuum, ſed in horum interpretum ea conferenda culpa. Qui namque Syriacæ ſunt linguæ bene periti, verbis adeo ac tropis excellere norunt, vt ambiguum ſit, ab hiſce an a ſenſu recondito tanta eius dicendi vis atque elegantia proficiſcatur. Quamobrem non tam dictionis humilitas admiranda, quam illud ſuſpiciendum, quomodo per tantam verborum vilitatem tanta ſalus atque vtilitas in legentes velut effundatur.*

p) Nyſſen. vit. Ephrem Syri tom. III p. 603. d. τίς ἐντυχὼν αὐτοῦ τῷ περὶ ταπεινοφροσύνης λόγῳ, οὐ πᾶσαν μὲν εὐθὺς οἴησιν ἐκμιμήσει· ἀλλ' οὐδὲ παντὸς ταπεινότερον ἑαυτὸν ἐκκηρύξει; τίς τοῖς περὶ ἀγάπης ἐπιβαλὼν, οὐχ ὑπὲρ ἀγάπης προ-

dum

dum periculum paratus ſit? Quis illa euoluens, quibus virginitatem laudat, non ſe Deo caſtum corpore animoque offerre contendat? Quis audiens vel legens eius ſermones, quibus iudicium extremum, ſiue ſecundum illum CHRISTI aduentum, deſcribit, non ita corde & animo adficiatur, quaſi ad illud iudicium iamiam ſiſtendus eſſet, metuque repente ſic exhorreſcat, ac ſi aduerſus ipſum ſententia iudicis feratur. Nam ita futurum iſtud Dei iudicium accurate ac plene expreſſit, & ob oculos omnium ſtatuit præclarus ac ſanctus hic vir, vt ad eius cognitionem aliud nihil videatur deeſſe, niſi vt res ipſa agatur ac coram fiat. Hæc eiuſmodi ſermonum iſtius patris deſcriptio eſt, quæ neminem non ad introſpiciendos illos facile poterat inducere. Diſputatur hodie inter criticos, num iſtæ homiliæ, quæ ſub nomine eius circumferuntur, genuinus illius fœtus ſint? Nonnulli eas penitus reiiciunt, & qui maxime pro illis contendunt, non nihil fortaſſis de natiua ſua elegantia ac maieſtate perdidiſſe fatentur, quando primum de *Syro* in *Græcum* & de *Græco* in *Latinum* ſermonem fuerunt translatæ. Vnde non adeo confidenter adfirmauerim, illas characteri exacte reſpondere, quem GREGORIVS NYSSENVS eis, quæ ipſius ætate tantæ admirationi erant, tribuit. Quod ad ORIGENIS eorumque, qui eum ſectati ſunt, homilias attinet, licet quodam elegantiarum genere inſtructæ ſint & pietatem ſpirent, ita tamen plenæ ſunt allegoricarum & tropologicarum interpretationum, vt nec bonæ explicationes ſint, nec bonæ homiliæ, & a maieſtate ac ſimplicitate homiliarum CHRYSOSTOMI multum omnino recedant. Inter *Latinos*, CYPRIANI ſermones morales, ſiue homiliæ, ſiue tractatus, quos paucos habemus, excellentes ſunt in ſuo genere. Atque tales multæ ſunt de homiliis AVGVSTINI, AMBROSII, LEONIS MAGNI, & PETRI RAVENNATIS, qui ob eloquentiam ſuam *Chryſologus*, & *Latinus Chryſoſtomus* appellatus fuit; quamquam eius eloquentia diuerſi generis ſit, ſimilior SENECAE,

κινδυνεῦσαι σπουδάσει; τίς τοῖς περὶ παρθενίας προσομιλήσας, οὐχ ἁγνὸν ἑαυτὸν ψυχῇ τε καὶ σώματι Θεῷ ἀγωνίσεται παραστῆσαι; τίς τοῖς περὶ κρίσεως, ἤτοι δευτέρας Χριστοῦ ἐλεύσεως ἐγκύψας, οὐ παρίστασθαι τῷ ἐκεῖθεν κριτηρίῳ νομίσει; καὶ σύντρομος γενόμενος τὴν τελευταίαν ἤδη ἀπόφασιν κατ' αὐτοῦ ἐξενεχθήσεσθαι δοκήσει; οὕτως γὰρ παρέστησε τὸ μέλλον τοῦ Θεοῦ δικαστήριον ὁ ἀοίδιμος καὶ προφητικώτατος οὗτος ἀνὴρ, ὡς μηδὲν μὲν ἕτερον ὑπολείπεσθαι γνώσεως, μόνον δὲ τῷ ἔργῳ τούτῳ, καὶ τῇ πείρᾳ καταμαθεῖν.

quam

quam TVLLII vel DEMOSTHENIS eloquentiæ, quam CHRYSOSTOMVS expreſſit.

§. XI.

Sermones extemporales valde vſitati inter veteres.

De his autem omnibus aliam diſtinctionem obſeruare debemus, quod licet multi horum ſermonum præmeditati eſſent, & ſtudioſe elaborati, litteriſque ante conſignati, nonnulli tamen extempore etiam, ſine vlla præuia compoſitione, recitati, & ex ore a ταχυγράφοις, ſine notariis, veloci manu ſcribendi artem callentibus, excepti fuerint. ORIGENES primus fuit, qui hanc concionandi viam ingreſſus eſt in eccleſia. EVSEBIVS q) autem dicit, id eum tum demum feciſſe, quum iam ſexagenario maior eſſet, & ex diuturna exercitatione maximum dicendi vſum ſibi comparaſſet, & conciones, quas habuerit ad populum, a notariis excipi permiſiſſe, quum id antea fieri numquam conceſſiſſet. PAMPHILVS in apologia r) pro ORIGENE paullo clarius loquitur: Nam hoc indicium laboris ac ſtudii, in meditando ac prædicando Dei verbo ab eo poſiti, eſſe dicit, quod non tantum plurimos tractatus in illud elabo-

q) Euſeb. lib. VI. c. XXXVI. ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα φασὶν ἔτη τὸν Ὠριγένην γενόμενον ἅτε μεγίστην ἤδη συλλεξάμενον ἐκ τῆς μακρᾶς παρασκευῆς ἕξιν, τὰς ἐπὶ τοῦ κοινοῦ λεγομένας αὐτῷ διαλέξεις ταχυγράφοις μεταλαβεῖν ἐπιτρέψαι· οὐ πρότερόν ποτε τοῦτο γενέσθαι συγκεχωρηκότα.

r) Pamphil. apol. pro Orig. inter opera Origen. tom. I. p 756. Quod præ ceteris verbo Dei & doctrinæ operam dederit, dubium non eſt ex his, quæ ad nos laboris & ſtudii eius certiſſima deſignantur indicia: Præcipue vero per eos tractatus, quos pene quotidie in eccleſia habebat extempore, quos & deſcribentes notarii ad monumenta poſteritatis tradebant.

GVILIELMVS CAVEVS *homilias eius in Geneſin, Exodum, Leuiticum & Numeros omnes extemporales fuiſſe exiſtimat. Vid. hiſtor. litter.* vol. I. p. 78. (p. 57. b. edit. Geneu.) *vbi hac de re ita loquitur:* Alias homilias meditate conſcriptas edidit: Alias ex tempore recitatas ab actuariis excipi permiſit. Priores variis temporibus elucubrauit: Extemporales vero omnes (quæ litteris mandatæ ſunt) poſt LX. ætatis annum pronuntiatæ ſunt. Ex vtroque genere multæ exſtant. *Homiliarum myſticarum in Geneſin* libri II. *Commentariorum in Geneſin* libri XIII. - - Exſtant Latinæ (a Ruffino verſæ) *homiliæ* XVII. diuerſæ autem a myſticis *extemporales* fuiſſe videntur - *Homiliæ in Exodum XII.* a Ruffino verſæ. *Extemporales* videntur. - - *Homiliæ in Leuiticum XVI.* exſtant ex Ruffini verſione. *Extemporales* videntur. - - *Homiliæ in Numeros XXVIII.* exſtant ex Ruffini verſione & *extemporales* fuiſſe videntur.

raue-

rauerit, ſed etiam pene quotidie ſermones in eccleſia ex tempore habuerit, quos notarii ex ore ipſius excipientes ad monimenta poſteritatis tradiderint. *Catecheſes* CYRILLI eiuſdem generis eſſe exiſtimantur. Nam in ſingularum fere principio in inſcriptione legitur σχεδιασθεῖσα, hoc eſt, ex SVIDAE aliorumque criticorum interpretatione, *ex tempore facta*. *Pierium* hoc modo ſcripturas expoſuiſſe, auctor eſt HIERONYMVS s). CHRYSOSTOMVS quoque hac methodo concionandi nonnumquam vſus eſt, quum eſſet ingenio ad inueniendum promto & linguam haberet volubilem. SOZOMENVS t) narrat, populum poſt reditum eius ab exilio tanto deſiderio audiendi eum flagraſſe, vt coactus fuerit epiſcopale ſolium conſcendere, & extemporalem habere orationem, quæ hodieque in ſecundo operum eius volumine u) *Latine* exſtat. SVIDAS x) etiam de eo perhibet, quod plurimas orationes in laudem martyrum promte & ex tempore habuerit, quippe qui flumine eloquentiæ ipſas *Nili* cataractas ſuperarit. Et ex multis eius homiliis apparet, quod ſæpius in medio ſermone ex re quadam fortuito interiecta occaſionem arripuerit eloquentiam ſuam ab argumento, quod præ manibus haberet, auertendi, orationemque ex tempore ad populum, ſiue laudationis ſiue reprehenſionis gratia, conuertendi, prout videlicet rerum ratio poſceret, quemadmodum in illo ſermone ſupra §. VIII. memorato, vbi populo oculos ab ipſo auertente, & ad lucernas, & ad eum, qui lucernas accendebat, eos conuertente, occaſionem arripiebat ſocordiam y) ipſorum reprehendendi, quod ipſum relinquerent, qui maius eis lumen de ſacris ſcripturis accenderet.

---

s) Hieron. procem. in Hoſea. Pierii quoque legi tractatum longiſſimum, quem in exordio huius prophetæ die vigiliarum dominicæ paſſionis extemporali & diſerto ſermone profudit.

t) Sozom. lib VIII. c. XIIX. ἀναγκασθεὶς δὲ καὶ σχέδιόν τινα διεξῆλθε λόγον. *Coactus itaque* extemporalem *quoque* habuit orationem.

u) hryſoſtom. ſermo poſt reditum tom. II. p. 49. in appendice. (tom. V. pag. 912. ſeqq. edit. Frf. MDCXCVIII.)

x) Suidas, voce Ἰωάννης tom. I. pag. 1258. (tom. II. p. 130. edit. Kuſteri Cantabrig. MDCCV.) τὰς τῶν μαρτύρων δὲ πανηγύρεις ἐπανήγυρισεν ἐν τῷ σχεδιάζειν ἀπαραποδίστως, καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καταῤῥέω ὑπὲρ τοὺς Νειλῴους καταῤῥάκτας.

y) Chryſoſtom. homil. IV. in Geneſ. tom. II. p. 902. cit. §. VIII. litt. x) p. 134.

Et ſunt plures aliæ iſtiuſmodi compellationes & obſeruationes in ipſius homiliis, quas ex tempore factas eſſe oportet, quia earum occaſio præuideri non potuit, quum res meræ fortuitæ eſſent & aduentitiæ. Neque vero CHRYSOSTOMVS ſolus fuit, cuius eum eloquentia ad ſermones extemporales idoneum fecit. Nam RVFFINVS, in laudem GREGORII NAZIANZENI & BASILII loquens, exſtare dicit vtriusque ingenii monimenta magnifica tractatuum, quos extempore z) in eccleſiis declamarint. Ex quibus ſe denas ferme ſingulorum oratiunculas transfudiſſe in *Latinum* adſerit. Eadem narrat de *Attico* SOCRATES, quando ait, antea quidem, quum adhuc in presbyterii gradu eſſet conſtitutus, ipſum orationes a ſe compoſitas, quas memoriter didiciſſet, in eccleſia recitaſſe; Poſtea vero ex laboris adſiduitate fiduciam nactum, ex tempore loqui a) & panegyricam concionandi rationem ſectari cœpiſſe; Illiusque ſermones ita probatos fuiſſe auditoribus, vt ſcriptis eos mandarint *). SOZOMENVS quidem aliter rem narrat. In concionibus enim eccleſiaſticis eum mediocrem b) fuiſſe dicit, adeo vt ſermones illius nec digni, qui exſcriberentur, nec prorſus eruditionis expertes auditoribus viſi ſint. Vtcumque autem res ſe habuit, in eo certe ambo conſentiunt, quod, in quocumque fuerint pretio, ſermones extemporales †) fuerint. SIDONIVS APOLLINARIS c) idem de *Fauſto* epiſcopo *Regienſi* in *Gallia*, videtur narrare. Nam quasdam eius prædicatio-

z) Ruffin. hiſtor. lib. II. c. IX.

a) Socrat. lib. VII. c. II. πρότερον μὲν ἡνίκα ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ ἐτάττετο, ἐκμαθὼν οὓς καὶ ἐπόνει λόγους, ἐπ᾽ ἐκκλησίας ἐδίδασκε· μετὰ δὲ ταῦτα σὺν τῇ φιλοπονίᾳ καὶ παῤῥησίαν κτησάμενος, ἐξ αὐτοσχεδίου καὶ πανηγυρικωτέραν τὴν διδασκαλίαν ἐποιεῖτο.

*) Not. Cl. Binghamus heic Socratem non inſpexiſſe videtur, nam prorſus contrarium dicit, & idem ac Sozomenus: Statim enim addit: οὐ μὴν τοιοῦτοι ἦσαν οἱ λόγοι, ὡς καὶ παρὰ τῶν ἀκροατῶν σπουδάζεσθαι ἢ γραφῇ παραδίδοσθαι. *Nec tamen eius conciones huius modi fuerunt, vt ab auditoribus vel plauſu exciperentur, vel ſcriptis mandarentur.*

b) Sozom. lib. VIII. c. XXVI. μέτριος δὲ πρὸς τοὺς ἐπ᾽ ἐκκλησίας λόγους, ὡς μήτε γραφῆς ἀξίους νομίζεσθαι τοῖς ἀκροαταῖς, μήτε παιδείας παντελῶς ἀμοίρους.

†) Not. Nihil hac de re dicit Sozomenus.

c) Sidon. lib. IX. ep. III. ad Fauſtum Regienſem. Licet prædicationes tuas, nunc repentinas, nunc, quum ratio poſcerit, elucubratas, rauco plauſu audierim, &c.

nes

nes ſiue conciones *repentinas*, quasdam autem *elucubratas* appellat. Neque quidquam certius eſt, quam quod AVGVSTINVS ſæpe ex tempore concionatus ſit. Aliquoties enim in loco ſcripturæ verba fecit, quæ fortuito in eccleſia lecta fuerant, & de quibus nihil nouerat ante, quam eo veniret. Cuius rei indubitatum exemplum habemus in homilia quadam d), vbi ſe in præſenti aliquid loqui iuberi dicit in aliquem pſalmum, quem ipſe lectori cantandum non imperarit, ſed quem lector pro arbitrio ſuo in eccleſia cenſuerit legendum. Et alio loco narrat e), certum pſalmum ſe mandauiſſe cantari a lectore, in quem concionari propoſitum ſibi fuiſſet, lectorem autem quodam modo perturbatum alium eius loco legiſſe; debuiſſe ergo ſe ſermonem ex tempore habere in eum pſalmum, qui ita caſu in eccleſia lectus ſit. POSSIDIVS f) etiam in vita eius ſermonis cuiusdam facit mentionem, in quo AVGVSTINVS re, quam ſibi propoſuiſſet, relicta aduerſum *Manichæorum* errorem diſputare cœperit; id autem eum dicit crediďiſſe prouidentia Dei factum, qui forte aliquem errantem in populo & errorem doceri & curari voluiſſet. Et probabile omnino eſt, multos de ſermonibus illius in pſalmos fuiſſe extemporales, quia ſæpe

d) Auguſt. ſerm. XXVII. ex L. tom. X. p. 175. (p. 477. edit. Baſil. MDLXIX.) cit. ſupr. c. I. §. VI. ſub litt. (d) pag. 10.

e) Aug. in Pſalm. CXXXVIII. p. 650. (p. 1586. edit. Baſil. MDLXIX.) Pſalmum nobis breuem paraueramus, quem mandaueramus cantari a lectore, ſed ad horam, quantum videtur, perturbatus, alterum pro altero legit. Maluimus ergo nos in errore lectoris ſequi voluntatem Dei, quam noſtram in noſtro propoſito.

f) Poſſid. vit. Aug. c. XV. Scio ego non ſolum ipſe Poſſidonius præſul, qui vitam hanc conſcripſi, verum etiam alii fratres & conſerui, qui nobiſcum tunc intra Hipponenſem eccleſiam cum eodem ſancto viro viuebant, nobis pariter ad menſam conſtitutis eum dixiſſe: Aduertiſtis hodie in eccleſia meum ſermonem, eiusque initium & finem contra meam conſuetudinem proceſſiſſe, quoniam non eam rem terminatam explicuerim, quam propoſueram, ſed pendentem reliquerim. Cui reſpondimus: Ita nos in tempore miratos fuiſſe ſcimus & recognoſcimus. At ille: Credo, ait, quod forte aliquem errantem in populo Dominus per noſtram obliuionem & errorem doceri & curari voluerit: In cuius manu ſunt & nos & ſermones noſtri. Nam quum propoſitæ quæſtionis latebras pertractarem, in alium ſermonis excurſum perrexi, atque ita, non concluſa vel explicata quæſtione, diſputationem terminaui magis aduerſum Manichæorum errorem, vnde nihil dicere decreueram diſputans, quam de iis quæ aſſerere propoſueram,

phraſi iſta vtitur, *Quantum Deus donauerit*: Quæ indicare videtur, quod ſine præuia meditatione & compoſitione ſit loquutus. Sermonem ipſius in pſalmum LXXXVI. huiuſmodi fuiſſe, in propatulo eſt. Nam illum explicaturus ſic ait g): *Hic pſalmus, quantum Dominus donare dignatur, cum veſtra caritate tractandus modo eſt, propoſitus a beatiſſimo præſente patre noſtro. REPENTINA propoſitio me grauaret, niſi me continuo proponentis oratio ſubleuaret.* Et ſane continuo concionandi negotium adeo neceſſarium eſſe, ſtatuebant, vt, quum per temporis anguſtias ante orationem componere non poſſent, diuinam gratiam & peculiare Spiritus auxilium in iſtiuſmodi repentina pii laboris ſuſceptione ſibi adfuturum non dubitarent. Immo vero GREGORIVS MAGNVS, qui hac etiam ratione explanandi quoſdam de difficillimis ſcripturæ libris, ſpeciatim *Ezechielis* vaticinia, vſus eſt, non dubitat dicere h), inueniſſe ſe multa in ſacro eloquio, quæ ſolus intelligere non potuerit, coram fratribus autem ſuis poſitus intellexerit.

§. XII.

Quid intellexerint per concionari per Spiritum?

HVIVS rei intuitu, auxilii ſpiritus ſancti tam in componendis quam recitandis ſuis ſermonibus ſæpius meminiſſe ſolent. Ita CHRYSOSTOMVS i) in homilia quadam dicit, quum multos adeſſe & refertam conuiuiis menſam videat, exſpectare ſe etiam Spiritus gratiam menti ſuæ inſonituram. In alia k) ait: *Non ex me ipſo talia me dixiſſe arbitror: Sed Deum talia prouidentem in mentem noſtram verba miſiſſe.* Et rurſus l) de *Flauiano* epiſcopo ſuo, poſt ipſum ſtatim concionaturo, loquens, *Nobis*, inquit,

g) Auguſt. in Pſalm. LXXXVI.

h) Gregor. Magn. homil. XIX. in Ezech. p. 1144. Non hoc temeritate adgredior, ſed humilitate. Scio enim, quia plerumque multa in ſacro eloquio, quæ ſolus intelligere non potui, coram fratribus meis poſitus intellexi &c.

i) Chryſoſtom. homil. XXIII. de verbis apoſtol. Habentes eamdem fidem &c. tom. V. p. 331. (p. 297. edit. Francof.) ἐπεὶ οὖν πλήρης ἡμῖν ἡ τράπεζα, προσδοκῶ καὶ τὴν τοῦ πνεύματος χάριν ἐνηχῆσαι ἡμῶν διανοίᾳ.

k) Chryſoſt. homil. II. ad popul. Antioch tom. I. p. 30. (p. 25. edit. Francof.) οὐκ οἶμαι ταῦτα ἐπ' ἐμαυτοῦ εἰρηκέναι, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ τὰ μέλλοντα προειδότος εἰς τὴν διάνοιαν τὴν ἡμετέραν ἐμβεβληκέναι τὰ ῥήματα.

l) Chryſoſt. homil. II de verbis Ieſaiæ tom. III. p. 331. (p. 740. edit Francof.)

inquit, *accidit hodie illud euangelii, poſt deterius vinum id quod melius eſt infertur. Et quemadmodum illud vinum non vitis genuerat, ſed virtus Ieſu Chriſti fecerat: ita & huius ſermonem non humana profundit cogitatio, ſed Spiritus ſancti gratia.* AVGVSTINVS quoque de iſtiuſmodi illapſibus ac auxiliis Spiritus in concionando ſæpe loquitur. Quod interdum donum Dei m), interdum vero reuolutionem n) Spiritus, aliquando etiam adiumentum Domini *) vocat. Speciatim vno quodam loco de ſua loquens tergiuerſatione concionandi coram certis epiſcopis, quum eſſet adhuc iuuenis, introducit eos in hunc modum reſpondentes o): *Si ſermo deeſt, pete & accipies. Non enim vos eſtis, qui loquimini: ſed quod donatur vobis, hoc miniſtratis nobis.* Si quis haſce & ſimiles loquutiones veterum minus benigne interpretari velit, facere poterit, vt iſtam concionandi ex Spiritu rationem firmare videantur, quam nonnulli admodum arroganter iactant, quaſi nihil loquantur, niſi quod Spiritus ſine vllo interprete illis dictitet, quemadmodum apoſtolis per extraordinariam inſpirationem id vſu venit. Quod foret, cuilibet tam extemporali quam elucubrato ſermoni eamdem cum euangelio normam fallere & falli neſciam tribuere. De quo enthuſiaſmi genere veteres ne per ſomnium quidem cogitarunt. Nam non obſtante Spiritus adiuuantis gratia, qua de loquuntur, ingens ſemper diſcrimen inter rationem concionandi apoſtolis propriam,

τὸ τοῦ εὐαγγελίου ἐκεῖνο γέγονε σήμερον, μετὰ τὸν ἐλάττονα γὰρ οἶνον ὁ βελτίων εἰσκομίζεται· καὶ καθάπερ ἐκεῖνον οὐκ ἄμπελος ἔτεκε τότε, ἀλλ' ἡ δύναμις ἐποίησε τοῦ Χριστοῦ· οὕτω καὶ τούτου τὸν λόγον οὐκ ἀνθρωπίνη προχεῖ διάνοια, ἀλλ' ἡ τοῦ πνεύματος χάρις.

m) Auguſtin. ſerm. XVII. de verbis apoſt. tom. X. p. 132. (p. 343. edit. Baſil. MDLXIX.) Heſterno die de iuſtificatione noſtra, quæ nobis eſt a Domino Deo noſtro, ſermo productus eſt, miniſtrantibus nobis *donante illo*, audientibus vobis. Et paſſim.

n) Auguſtin. ſerm. XV. de verb. apoſt. Ad apoſtolicam lectionem aures & animam attendat ſanctitas veſtra, adiuuante nos adfectu veſtro apud Dominum Deum noſtrum, vt ea, quæ illic nobis *reuelare* dignetur, ad vos apte atque ſalubriter proferre poſſimus.

*) Auguſtin. ibid. ſerm. XIV. Hodie *adiuuante Domino*, placuit nobis hinc eloqui.

o) Auguſt. ſerm. XLVI. de tempore. tom X. p. 240 (tom. IX. p. 1042. edit. Baſil. MDLXIX.) It de doctrina chriſtiana lib IV. c. XV. plura in eamdem habet ſententiam. Vid. ſub litt. r) ſequ.

et eam, qua ipſi vtantur, ſtatuunt, illam falli neſciam & authenticam, (quomodo antea ex AVGVSTINO p) aliisque audiuimus) ſemetipſos autem interpretes ſcripturarum errori obnoxios, appellantes. Quidquid ergo de auxilio Spiritus dicunt, de ordinario auxilio intelligendum eſt, quod homines a Spiritu, piis conatibus opitulante, ſtudiis ac laboribus ſuis expetere poſſunt atque exſpectare, quod, dum religioſe in ipſius miniſterio ſint occupati, Deus ipſis haud defuturus, ſed opem laturus ſit labori, quem præ manibus habeant, accommodatam, maxime ſi eam ſinceris ac ardentibus precibus demiſſe implorauerint.

§. XIII.

Cuiusmodi preces ante concionem, inter ipſam concionem & poſt eam ad Deum facta ſint.

ET hanc ob cauſſam mos erat concionatori, ſermonem ſuum cum breui auxilii diuini petitione auſpicari populumque, vt pro ſe orarent, excitare. AVGVSTINVS, facta in ante memorata homilia auxilii Spiritus mentione, ſtatim ſubiungit q): *His coarctatus anguſtiis quo me conferam, niſi ad ſancta veſtigia caritatis? Eamque deprecor, vt donet mihi aliquid dignum de ſe dicere, quo & meum ſuppleam miniſterium & veſtrum ſatiem deſiderium.* Et in libro ſuo de *doctrina chriſtiana*, vbi multas præclaras concionandi regulas tradit, inter alia dicit, oratorem chriſtianum tum pro ſe tum pro aliis precari debere, antequam docere ordiatur r); *Noſter eloquens*, inquit, *orando pro ſe, ac pro illis, quos eſt adloquuturus, ſit orator, antequam dictor* (al. *doctor*). *Ipſa hora iam vt dicat accedens, priusquam exſerat proferentem linguam, ad Deum leuet animam ſitientem, vt eructet quod biberit, vel quod impleuerit fundat. Quum enim de vnaquaque re, quæ ſecundum fidem, delectationemque tractanda ſunt, multa ſint, quæ dicantur & multi modi, quibus dicantur ab eis, qui hoc ſciunt; quis nouit, quid ad præſens tempus, vel nobis dicere, vel per nos expediat audiri, niſi qui corda omnium videt. Et quis facit, vt quod oportet, & quemadmodum oportet, dicatur a nobis, niſi in cuius manu ſunt, & nos & ſermones noſtri.* Hinc licet, virum eccleſiaſticum diſcere quæ docenda ſunt, facultatemque docen-

p) Auguſt. epiſt. XIX. ad Hieron. cit. ſupra §. I. huius capit. ſub litt. (b) p. 106.

q) Auguſt. homil. XLVI. de tempore.

r) Auguſt. de doctrin chriſtian. lib. IV. c. XV. (tom. III. opp. p. 78. edit. Baſil.)

di

di ſibi comparare debere, dicat, a Deo tamen omne auxilium exſpectandum eſſe monet, quando ſubiungit s): *Ad horam vero ipſius dictionis illud potius bonæ menti cogitet conuenire, quod Dominus ait: Nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini: Non enim vos eſtis, qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis. Si ergo loquitur in eis ſpiritus ſanctus, qui perſequentibus traduntur pro Chriſto, cur non & in eis, qui tradunt diſcentibus Chriſtum!* Hunc ego locum enarraui fuſius, quia nobis oſtendit, quatenus ab Spiritus auxilio in concionibus ſuis pependerint veteres, & cuiusmodi preces fuerint, quas communiter ante ſermonem fecerint: videlicet non communes preces eccleſiæ (vt quidam falſo exiſtimant, qui omnes veteris eccleſiæ ritus ex præſentis æui conſuetudinibus metiuntur) ſed breuiores iſtæ preces de obtinendo Spiritus auxilio, quo tum concionatores in loquendo, tum populi in audiendo dirigantur. Et vbicumque vllam precum ante ſermonem factarum mentionem in antiquis ſcriptoribus inuenimus, de his breuibus tantum precibus intelligendum id eſt. Talis eſt illa precatio AVGVSTINI in vna homiliarum ſuarum in pſalmos, quæ his verbis incipit: *Attendite ad pſalmum* t): *Det nobis Dominus aperire myſteria, quæ heic continentur.* Aliam ita orditur u): *Iuſſerunt Domini fratres* (epiſcopos intelligit tunc præſentes) *& in ipſis Dominus omnium, vt ipſum pſalmum adferam ad vos intelligendum, quantum Dominus donat. Adiuvet orationibus veſtris, vt ea dicam, quæ oportet me dicere, & vos audire: vti omnibus nobis ſit vtilis ſermo diuinus.* Hoc ſenſu CHRYSOSTOMVS intelligendus eſt, quando dicit w): *Sermoni oratio debet anteire. Sic apoſtoli dicunt: Nos in oratione ac ſermonis doctrina perſeuerabimus. Sic Paulus facit, quum in exordiis ſuarum epiſtolarum orat, vt perinde quaſi lumen lucernæ lux ipſa orationis regat ſer-*

s) Auguſt. ibid.
t) Auguſtin. in pſalm. XCI.
u) Auguſt. in pſalm. CXXXIX.
w) Chryſoſtom. homil. XXVIII. de incomprehenſibili Dei natura, tom. I. p. 363. (p. 321. fin. edit. Francof.) πρότερον εὐχὴ καὶ τότε λόγος, οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοί φασιν· ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διανοίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ποιεῖ ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἐπιστολῶν εὐχόμενος, ἵν' ὥσπερ λύχνου φῶς, οὕτω τὸ τῆς εὐχῆς φῶς προοδοποιήσῃ τῷ λόγῳ.

monem

monem ac dirigat. Talis eſt illa precationis formula, quam AMBROSIVS x) mox concionaturus pronuntiare ſolitus eſſe dicitur: *Obſecro, Domine, & ſuppliciter rogo, da mihi ſemper humilem ſcientiam, quæ ædificet, da mitiſſimam & ſapientem eloquentiam, quæ neſciat inflari, & de ſuis bonis ſuper fratres extolli: pone, quæſo, in ore meo verbum conſolationis & ædificationis & exhortationis per ſpiritum ſanctum tuum, vt bonos ad meliora valeam exhortari, & eos, qui peruerſe gradiuntur, ad tuæ rectitudinis lineam reuocare verbo & exemplo. Sint verba, quæ dederis ſeruo tuo, tamquam acutiſſima iacula, & ardentes ſagittæ, quæ penetrent, & incendant mentes audientium ad timorem & amorem tuum.* Verum hæc potius priuata precatio AMBROSII inter Deum & ipſum videtur fuiſſe, vti EDVARDVS WETTENHALLVS y) & HERBERTVS THORNDIKIVS z) eam accipiunt: Qui tamen in vna re falluntur, quando communes preces eccleſiæ ſermoni præmitti, nec alias preces niſi has ipſas ante ſermonem fieri conſueuiſſe, ſtatuunt. Nihil enim certius eſt, quam quod communes preces non cœperint niſi ſermone finito; & quod tamen iſtiuſmodi breues precationes de gratia & auxilio Spiritus obtinendo, de quibus nunc loquimur, factæ ſint, negotio concionandi & audiendi peculiariter aptatæ, nec ad rem aliam reſpicientes. Interdum preces populi cum illis coniungi requirebantur, vti ex illo loco AVGVSTINI a) in homilia quadam in pſalmos apparet, vbi ait: *Adſit nobis apud Dominum Deum noſtrum iſte adfectus precum veſtrarum: Et ſi non propter nos, certe propter vos donare dignetur, quod heic abſconditum habet.* In homiliis ORIGENIS in *Geneſin*, *Exodum*, *Leuiticum*, *Numeros*, *libros Regum*, *Ieremiam*, *Ezechielem* & *Lucam* quam plurimæ iſtiuſmodi breues precationes leguntur, non tantum in principio ſermonum eius, ſed nonnumquam etiam in medio, ſi qua abſtruſiora ſcripturæ loca conſideranda ei eſſent; generatim in clauſula aliam iſtiuſmodi breuem precationem facit paucis verbis argumento, de quo loquutus eſt, accommodatis, modo pro ſe & populo orans, modo populum, vt pro ſemetipſis & concionante orent,

x) Ambroſ. orat. ap. Ferrarium de concionibus veter. lib. I. c. VIII.

y) Wettenhal. *Gift of Prayer* chap. IV. p. 116.

z) Thorndik's *Juſt Weights and Meaſures* chap. XVI.

a) Auguſtin. in pſalm. CXLVII. p. 699. (p. 1707. edit. Baſil. MDLXIX.) Vid. homil. L. de diuerſis: Orate, vt poſſimus &c.

ex-

exhortans. Quas preces quum IO. DALLAEVS in notiſſimo libro ſuo de *obiecto cultus religioſi* b) copioſius produxit, hoc loco deſcribere ſuperſedeo. Facere tamen non poſſum, quin obſervem, quod, vt AVGVSTINVS ſermonem breui precatione ſæpius exorſus eſt, ita eum alia quadam eiuſdem generis precatione finierit. Nonnullæ huiuſmodi precationum formulæ etiam nunc in quarumdam homiliarum eius fine leguntur. In vna quadam c) hanc longiuſculam inuenimus formulam: *Conuerſi ad Dominum Deum patrem omnipotentem puro corde, & quantum poteſt paruitas noſtra, maximas atque vberes gratias agamus, precantes toto animo ſingularem manſuetudinem eius, vt preces noſtras in beneplacito ſuo exaudire dignetur, inimicum quoque a noſtris actibus & cogitationibus ſua virtute expellat, nobis multiplicet fidem, mentem gubernet, ſpirituales cogitationes concedat, & ad beatitudinem ſuam perducat, per Ieſum Chriſtum filium ſuum.* Et in multis homiliis aliis ad hanc precationem, tamquam notam formulam d) frequenter ab ipſo in clauſula ſermonum adhibitam, reſpicitur, *Conuerſi ad Dominum &c.* Nonnumquam variat & contrahit hanc formulam, prout ſermonis ſui argumentum id exigit. Sic in longa homilia de reſurrectione e), quum dixiſſet fore, vt in futuro ſæculo ſancti perpetuo vacent & videntes Deum laudent, applicatis huc his pſaltæ verbis: *Beati, qui habitant in domo tua, in ſæcula ſæculorum laudabunt te;* ſermonem omnem hac precatione terminat: *Conuerſi ad Dominum, ipſum deprecemur pro nobis & pro omni plebe ſua, adſtante nobiſcum in atriis domus ſuæ: quam cuſtodire protegereque dignetur: per Ieſum Chriſtum filium eius, Dominum noſtrum, qui cum eo viuit & regnat in ſæcula ſæculorum, Amen.* In alia homilia (cuius fragmentum a IAC. SIRMONDO f) citatur, vti in EVGIPPII collectionibus ex operibus AVGVSTINI exſtat) aliam

b) Dallæ. de obiecto cult. relig. lib. III. c. XIII. tot. p. 412-417.

c) Auguſt. ſerm. XXX. de verbis dom. tom. X. (p. 122. edit. Baſil.) Vid. ſerm. CII. de diuerſis, & CXX. & ſerm. XVIII. ex editis a Sirmondo.

d) Auguſtin. de verb. dom. ſerm. VII. in fine. *Conuerſi ad Dominum.* ſerm. XIII. ſerm. XXXII. ſerm. XL. ſerm. XLII. & paſſim in homiliis de diuerſis.

e) de diuerſis ſerm. CXXI.

f) Fragment. homil. ex Eugippii theſauro. lib. II, c. CCLXXXVIII. ap. Sirmond. not. in Auguſt. homil. XVIII. a ſe edit. (tom. X. opp. p. 1671. a. edit. Baſil. MDLXIX.)

habet formulam, his verbis conceptam: *Conuerſi ad Dominum, benedicamus nomen eius, det nobis perſeuerare in mandatis ſuis, ambulare in via recta eruditionis ſuæ, placere illi in omni opere bono.* Ex quibus omnibus manifeſtum eſt, quod veteres iſtiusmodi brevioribus precationibus tam in principio, quam fine, & nonnumquam, occaſione ita ferente, in medio quoque ſermonum ſuorum vſi ſint, & quod hæ ipſæ a communibus eccleſiæ precibus diſtinctæ fuerint.

§. XIV.

Salutatio, Pax vobis, *communiter ante ſermones vſurpata.*

ANTEQVAM concionari inciperent, multis in locis communem ſalutationem, *Pax vobis*, adhibere ſolebant, quæ vſitata erat præfatio & introductio ad omnia ſancta officia, ad quam populus reſpondebat, *Et cum ſpiritu tuo.* Auctor *conſtitutionum* hoc vocat πρόσρησιν, hanc epiſcopo modo ordinato dans regulam g): *Poſt lectionem legis & prophetarum ac epiſtolarum & actorum, atque euangeliorum, ordinatus eccleſiam ſalutet, dicens: Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, caritas Dei ac patris, & communicatio ſpiritus ſancti, cum omnibus vobis: ac vniuerſi reſpondeant; Et cum ſpiritu tuo. Et poſt ſalutationem,* (μετὰ τὴν πρόσρησιν) *populum adloquatur verbis exhortationis.* Hunc vero auctorem eccleſiæ non impoſuiſſe nouam conſuetudinem, ex CHRYSOSTOMO apparet, qui in diuerſis homiliis eius facit mentionem. In tertia homilia in epiſtolam ad *Coloſſenſes* ait: *Quum ingreſſus fuerit is, qui præeſt eccleſiæ, ſtatim dicit: Pax vobis. Quando ſermonem facit & concionatur* h)*: Pax vobis.* Et paullo ante dicit, epiſcopum hoc dicere ἐν προσρήσεσι, per quod vocabulum ſermones eorum intelligit, aut certe formulam ſalutandi ipſam, quæ ſermonem introducit, quomodo auctorem *conſtitutionum* vocem illam accipere,

g) Conſtit. lib. VIII. c. V. μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶντε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν πράξεων, καὶ τῶν εὐαγγελίων ἀσπασάσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν, λέγων· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία, τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν· καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου· καὶ μετὰ τὴν πρόσρησιν, προσλαλησάτω τῷ λαῷ λόγους παρακλήσεως.

h) Chryſoſtom. homil. III. in Coloſſ. p. 1338. (p. 173. ſub fin. edit. Francof.) ὅταν εἰσέλθῃ ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς, εὐθέως λέγει· εἰρήνη πᾶσιν· ὅταν ὁμιλῇ, εἰρήνη πᾶσιν.

modo

modo vidimus. CHRYSOSTOMVS i) addit, quod populus reddat ſalutationem pacis ei, qui dederit, dicens: *Et cum ſpiritu tuo.* Alibi k) dicit: *Nihil eſt, quod cum pace valeat & concordia comparari. Propterea quoque quum ingreditur pater* (id eſt, epiſcopus), *non prius ad hanc ſedem adſcendit, quam vobis omnibus pacem fuerit precatus, & quum ſurgit, non prius docere vos incipit, quam omnibus pacem dederit.* Aliis in locis rationes pandit huius conſuetudinis, primam eius originem declarans & ſcopum. Antiquum enim morem fuiſſe, dicit, in diebus apoſtolorum, quum ſpiritus ſanctus omnia regeret, & vnumquemque doctorum moneret & adflaret, vt populus concionaturo diceret, *Pax cum ſpiritu tuo,* eumque morem adhuc in eccleſia obtinere. *Quando,* inquit, *inceperimus dicere* l), *populus reſpondet, Et cum ſpiritu tuo, oſtendens, quod olim ſic dicebant, non ſua moti ſapientia, ſed ſpiritu.* Quod extraordinariæ inſpirationis donum licet deſiiſſet, omnes tamen concionatores adhuc a Spiritu duci & adiuuari credebantur, gradu quodam minore. Hinc alio loco m) ait: *Niſi eſſet ſpiritus ſanctus in hoc communi patre ac doctore* (epiſcopum intelligit) *quum ſacrum tribunal* (thronum epiſcopalem) *adſcendit, ac vobis omnibus pacem dedit, eique ſimul omnes acclamaſtis, Et cum ſpiritu tuo: idcirco non quum adſcendit tantum, neque vos quum adfatur, neque quum pro nobis orat, hac illi voce acclamatis, ſed quum menſæ ſacræ adſiſtit, tremendum ſacrificium oblaturus,* cetera. Atque hinc intelligere

i) Chryſoſt. ibid. p. 1339. ἀντιδιδόντες τῷ διδόντι τὴν εἰρήνην, πολεμοῦμεν; λέγεις καὶ τῷ πνεύματί σου κ. τ. λ.

k) Chryſoſt. homil. LII. in eos, qui paſcha ieiunant tom. V. p. 713. (homil. LV. p. 637. edit. Francof.) οὐδὲν εἰρήνης ἴσον καὶ συμφωνίας· Διὰ τοῦτο καὶ εἰσιὼν ὁ πατὴρ, οὐ πρότερον ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβαίνει τοῦτον; ἕως ἂν ἅπασιν ὑμῖν εἰρήνην ἐπεύξηται· καὶ ἀναστὰς οὐ πρότερον ἄρχεται τῆς πρὸς ὑμᾶς διδασκαλίας, ἕως ἂν ἅπασι δῷ τὴν εἰρήνην.

l) Chryſoſt. homil. XXXVI. in 1 Cor. p. 652. (p. 405. c. edit. Francof.) ἐπειδὰν ἀρξώμεθα λέγειν, ὁ λαὸς ἀντιφθέγγεται, τῷ πνεύματί σου, δεικνὺς ὅτι τὸ παλαιὸν οὕτως ἔλεγον, οὐκ οἰκείᾳ σοφίᾳ, ἀλλὰ τῷ πνεύματι κινούμενοι.

m) Chryſoſtom. homil. XXXVI. de pentecoſt. tom. V. p. 553. (ſerm. XXXIX. p. 493. fin. edit. Francof.) εἰ μὴ πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐν τῷ κοινῷ τούτῳ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ, οὐκ ἂν ὅτε πρὸ μικροῦ ἀνέβη ἐπὶ τὸ ἱερὸν βῆμα τοῦτο καὶ πᾶσιν ἔδωκεν εἰρήνην, καὶ ἐπεφθέγξασθε αὐτῷ κοινῇ πάντες, καὶ τῷ πνεύματί σου· διὰ τοῦτο οὐκ ἀναβαίνοντι μόνον, οὐδὲ διαλεγομένῳ πρὸς ὑμᾶς, οὐδὲ εὐχομένῳ ὑπὲρ ὑμῶν ταύτην ἐπιφθέγγεσθε τὴν ῥῆσιν, ἀλλ' ὅταν παρὰ τὴν ἱερὰν ταύτην ἑστήκῃ τράπεζαν· ὅταν τὴν φρικτὴν ἐκείνην θυσίαν ἀναφέρειν μέλλῃ.

poſſumus, quæ de CHRYSOSTOMO poſt reditum eius ab exilio SOZOMENVS n) & alii narrant, quod multi de populo eum ad eccleſiam deductum, antequam illi, qui ipſum condemnauerant, mutata ſententia abſoluiſſent, vtut recuſantem compulerint, ſolio epiſcopali conſcenſo, pacem ſibi dare & habere orationem. OPTATVS de eadem conſuetudine in *Africa*, tam in initio quam fine ſermonum loquitur. *Epiſcopalis tractatus*, inquit o), *probatur ſalutatione geminata. Non enim aliquid incipit epiſcopus ad populum dicere, niſi primo in nomine Dei populum ſalutauerit. Similes ſunt exitus initiis. Omnis tractatus in eccleſia a nomine Dei incipitur, & eiusdem Dei nomine terminatur.* Atque inde probat, *Macarium*, miniſtrum imperatoris, non ſuſcepiſſe in ſe officium epiſcopi inter catholicos, vti quidem *Donatiſtæ* falſo criminibantur: Nam licet in populo eum aliquid loquutum eſſe conſtet, alius tamen rei inſinuandæ cauſſa loquutum eſſe, non concionandi, quod epiſcoporum ſit, quod ipſi ſemper incipiant finiantque cum hac ſalutatione; *Macarium* vero iſta ſalutatione non fuiſſe vſum, neque adeo concionatum. IOANNES BONA p) etiam ATHANASII epiſtolam ad *Euſtathium* citat, qua in epiſcopos inuehitur *Arianos*, qui quum initio ſermonis blandum illud proferrent: *Pax vobis*, tragœdias tamen excitarent & alios adfligerent. Quando autem nulla epiſtola ſub hac inſcriptione inter opera ATHANASII exſtat, fides huius rei ſit penes auctorem noſtrum.

---

n) Sozom. lib. VIII. c. XIIX. ἄγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν παραιτούμενόν τι, καὶ πολλάκις ἰσχυριζόμενον, χρῆναι πρότερον τοὺς καταψηφισαμένους αὐτοῦ πάλιν ἀποψηφίσασθαι, ὡς ἱερεῦσι θέμις, ἠνάγκασαν τὴν εἰρήνην τῷ λαῷ προσειπεῖν, καὶ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν καθίσαι θρόνον· ἀναγκασθεὶς δὲ, καὶ σχέδιόν τινα διεξῆλθε λόγον.

o) Optat. lib. III. ad calc. lib. VII. p. 112. (p. 83. 84. edit. MDCLXXIX.) Epiſcopalis tractatus - - - terminatur. Quis veſtrum audet dicere, epiſcoporum more Macarium populum ſalutare? Igitur quum nec ſalutauerit, antequam aliquid loqueretur, nec ſalutare auſus ſit, poſtquam loquutus ſit, nec manum impoſuerit, nec ſacrificium Deo ritu epiſcopali obtulerit: quid eſt, quod dicitis, pollui potuiſſe epiſcopale collegium; quum ab omni epiſcoporum officio Macarium videatis alienum?

p) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. V. n. I. Athanaſius tandem epiſtola ad Euſtathium inuehitur in quoſdam epiſcopos, qui quum initio &c.

§. XV.

§ XV.

Vſus autem ſalutationis angelicæ, vulgo Aue Maria *dictæ, ante ſermones, incognitus veteribus.*

Non poſſum autem, quin hoc loco obſeruem, inter omnes breuiores precationes, a veteribus ante ſermones vſurpatas, nullam *ſalutationis angelicæ*, hodie in eccleſiæ *Romanenſis* praxi adeo communis & tritæ, haberi mentionem. Preces eorum vniverſæ ad Deum dirigebantur, & inuocatio auxilii ſanctæ virginis *Mariæ* ante ſermones res erat, quæ nulli in mentem veniebat. Qui eius vſum probare omnium maxime nituntur, originem eius non altius quam ex ſæculo decimo quinto poſſunt repetere. FRANCISCVS FERRARIVS q) enim ingenue fatetur, VINCENTIVM FERRERIVM primum fuiſſe ex ſcriptoribus eccleſiaſticis, qui eam ſermonibus ſuis vmquam præmiſerit. BARONIVS ne vnum quidem verbum de antiquitate illius in vniverſis duodecim centuriis ſuis habet; quum ſit hac de re apud veteres rerum eccleſiaſticarum & ritualium librorum ſcriptores perfectum ſilentium, vſque dum *Dominicanus* ille concionator, nimio cultus ſanctæ virginis zelo abreptus, ante ſermones ſuos eam adhibere cœpit; cuius ab exemplo (celeberrimus enim æui ſui concionator erat) tantam exiſtimationem & auctoritatem nacta eſt, vt non ſolum omnibus eorum ſermonibus præmiſſa, ſed etiam orationi dominicæ in *breuiario Romano* iuncta fuerit. FERRARIVS, quæcumque ad excuſandam hanc nouitatem dicere potuit, dixit; nihil autem hanc hyperduliam ab idololatria liberare poterit; & ſane cenſuræ in ERASMVM parcere poterat, qui de ea falſe aliquid dixit, nimirum ob id concionatores introduxiſſe hanc virginis ſalutandæ conſuetudinem in ipſo concionum initio, vt imitarentur poëtas ethnicos, virginem ſcilicet matrem pro Muſa ſubſtituentes. Nam EPIPHANIVS multo acerbiora contra eam dicturus fuiſſet,

q) Ferrar. de ritu concion. lib. I. c. XI. p. 30. (p. 42. edit. Pariſ. MDCLXIV. 8uo.) Non ita vetus eſſe laudabile hoc eccleſiæ inſtitutum, ex eo facile crediderim, quod Beatus Vincentius Ferrerius, qui floruit anno domini MCCCCX. primus ex omnibus ſcriptoribus eccleſiaſticis illius meminerit, dum ſingulis ſermonibus ſuis præmittit ea verba, *Salutetur beata virgo.* Fatendum vt ſit, illud vel a Beato Vincentio initium habuiſſe, vel certe ipſius Vincentii temporibus cœpiſſe frequentari.

iſſet, ſi talem occaſionem in hanc idololatriam inuehendi habuiſſet, qualem habuit vituperandi idololatriam *Collyridianorum*. Tunc enim iſta idololatria in ſexu femineo ſubſtitit, neque in pulpitis, vel vlla liturgiæ veteris eccleſiæ parte locum obtinuit, quando concionatores ab eo duntaxat gratiam & opem petere conſueuerunt, qui illius vnus ſolus dator eſt.

§. XVI.

Nonnumquam ſermonibus quædam benedictio præmiſſa.

Porro obſeruamus, quod vt ſermonibus ſuis breuem aliquam precationem præmittere ſoliti, ita eos nonnumquam cum breui quadam benedictionis formula exorſi ſint. Hoc publicarum calamitatum & miſeriarum, vel fauſtæ ex illis liberationis temporibus peculiare fuiſſe videtur. Vtriuſque generis exempla in ſermonibus CHRYSOSTOMI ad populum *Antiochenum* habemus, quum metuendum ipſis eſſet, ne ciuitas irati imperatoris mandato deſtrueretur. Quartum enim ſermonem ſic inchoat *): *Benedictus Deus, qui dolentes animas veſtras conſolatus eſt, & vacillantes mentes confirmauit.* **) Vndecima, ***) duodecima, †) decima tertia, & ††) viceſima homiliæ idem fere habent

*) Chryſoſt. homil. IV. ad popul. Antiochen. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ὁ παρακαλέσας τὰς ὀδυνωμένας ὑμῶν ψυχὰς, ὁ στηρίξας δονουμένας ὑμῶν τὰς διανοίας.

**) Chryſoſt. homil. XI. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ὁ ποιῶν πάντα καὶ κατασκευάζων αὐτά. *Benedictus Deus, qui omnia fecit & præparauit.*

***) Homil. XII. καὶ χθὲς εἶπον, εὐλογητὸς ὁ θεὸς, καὶ σήμερον τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν λέγω. *Et heri dixi, Benedictus Deus, & hodie hoc ipſum rurſus dicam.*

†) Homil. XIII. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς καὶ τῶν αὐτῶν προοιμίων, ὧν χθὲς καὶ πρὸ ἐκείνης ἠρξάμην, καὶ σήμερον ἄρξομαι, καὶ ἐρῶ νῦν· εὐλογητὸς ὁ θεός. *Ab eodem principio & iisdem proœmiis, quibus heri & nudius tertius cœpi, & hodie incipiam. Dicam & nunc: Benedictus Deus.*

††) Homil. XX. Ἀπὸ τῆς ῥήσεως, ἧς ἀεὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῶν κινδύνων πρὸς τὴν ὑμετέραν εἰώθειν ἀγάπην προοιμιάζεσθαι, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ταύτης καὶ σήμερον ἄρξομαι τοῦ πρὸς ὑμᾶς λόγου, καὶ ἐρῶ μεθ' ὑμῶν· εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ὁ τὴν ἱερὰν ταύτην ἑορτὴν μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης πολλῆς καταξιώσας ἡμᾶς ἐπιτελέσαι σήμερον, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποδοὺς τῷ σώματι, καὶ τὸν ποιμένα τοῖς προβάτοις, τὸν διδάσκαλον τοῖς μαθηταῖς, τὸν στρατηγὸν τοῖς στρατιώταις, τὸν ἀρχιερέα τοῖς ἱερεῦσιν· εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ὁ ποιῶν ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα, ἢ νοοῦμεν. κ. τ. λ. *A verbo, a quo ſemper in periculorum tempore apud caritatem veſtram exordiri conſueueram, ab eodem, inquam, & hodie apud vos ſermonem incipiam & dicam vobiſcum: Benedictus Deus, hanc nos vobiſcum ſacram ſolemnitatem cum gaudio & lætitia multa hodie celebrare digna-*

habent initium. Et homiliam poſt reditum ab exilio recitaturus hæc r) præfatur: *Quid dicam? Quid loquar? Benedictus Deus, hunc egrediens dixi ſermonem: hunc iteraui reuertens.* Et hoc ſe feciſſe exemplo *Iobi* dicit, qui non minus in aduerſis quam proſperis rebus ſemper dixerit, *Sit nomen Domini benedictum!*

§. XVII.

Sermones nonnumquam ſine vllo textu, nonnumquam vero in plures vno textus habiti.

PRAETEREA ex his s) & diuerſis alis homiliis CHRYSOSTOMI aliorumque ſcriptorum apparet, interdum ſine vllo textu, vt vocant, eos fuiſſe concionatos; tractantes tantummodo iſtiusmodi materias, quas iſto tempore ad ædificationem plebis facere crederent. Vt plurimum autem textum ſuum ex paragrapho quodam pſalmorum vel lectionum, quæ legebantur, eligebant. Interdum etiam ita rem inſtituebant, vt in pſalmum, epiſtolam & euangelium ſimul concionarentur, ſi vel caſu vel ex ipſorum præceptione factum eſſet, vt de eodem argumento agerent. Ita AVGVSTINVS de materia laudis ac gratiarum actionis ex epiſtola, pſalmo & euangelio t) eodem tempore verba faciebat, quia in ſingulis aliquid erat, quod ad hanc materiam ſpectabat. Numquam vero tam exiguam ſacræ ſcripturæ rationem habuerunt, vt textum ex ethica ARISTOTELIS pro concione propoſuerint, vti quemdam de *Romanenſibus* concionatoribus *Lutetiæ Pariſiorum*, *Melanchthone* ſuis auribus audiente, feciſſe, SIXTINVS AMAMA u) narrat.

---

tus, & qui caput corpori reddidit, & paſtorem ouibus, præceptorem diſcipulis, militibus ducem, ſacerdotibus pontificem. Benedictus Deus, qui ex ſuperabundanti facit, quam petimus, aut cogitamus.

r) Chryſoſt. homil. poſt reditum tom. II. in appendice. (tom. V. p. 912. edit. Francof.) Τί εἴπω; ἢ τί λαλήσω; εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, τῦτο εἶπον ἐξιὼν τὸ ῥῆμα, τῦτο πάλιν ἐπαναλαμβάνω.

s) Chryſoſt. homil. III, IV. V. VI. ad popul. Antiochenum.

t) Auguſtin. de verbis apoſtol. ſerm. X. tom. X. p. 112. Has tres lectiones, quantum pro tempore poſſumus, pertractemus, dicentes pauca de ſingulis & quantum conari poſſumus, adiuuante Domino, non in aliqua earum immorantes, &c.

u) Sixtin. Amama orat. de barbarie. In nonnullis quoque locis eo deuentum fuit, vt textus ex *ethica Ariſtotelis* pro concione propoſuerint & interpretati ſint; id quod dominus Melanchthon ſuis ſe auribus audiuiſſe teſtatur.

§. XVIII.

§. XVIII.

Sermones eorum ſemper de arduis & grauibus materiis.

Neqve vero rebus leuibus ac ludicris, nec fabuloſis ac fictis narrationibus, auditores ſuos morabantur, qualibus concionatorum ſermones ante repurgata ſacra abundarunt, qua de re DESIDERIVS ERASMVS x), IOANNES FABER y),

x) Eraſm. encom. moriæ p. 176. (p. 378. tom. IV. opp. edit. Froben. MDXL. folio) Audiui quemdam eximie ſtultum, erraui, doctum volebam dicere, qui in concione celeberrima diuinæ triadis myſterium explicaturus, quo & doctrinam ſuam non vulgarem oſtentaret, & theologicis ſatis faceret auribus, noua prorſus ingreſſus eſt via, nimirum a litteris, ſyllabis & oratione, tum a concordia nominis & verbi, adiectiui nominis & ſubſtantiui, mirantibus iam pleriſque, ac nonnullis Horatianum illud apud ſe muſſitantibus: Quorſum hæc tam putida tendunt. Tandem huc rem deduxit, in grammaticorum rudimentis ſic expreſſum oſtenderet totius triadis ſimulacrum, vt nemo mathematicorum in puluere poſſet euidentius depingere. Atque in hac oratione θεολογώτατος ille totos octo menſes ita deſudarat, vt hodie quoque magis cæcutiat, quam talpæ, nimirum tota luminum acie ad ingenui cuſpidem auocata. Verum haud pœnitet hominem cæcitatis, ac paruo quoque putat emtam eam gloriam. Auditus eſt nobis alius quidam octogenarius, adeo theologus, vt in hoc Scotum ipſum renatum putes. Is explicaturus myſterium nominis Ieſu, mira ſubtilitate demonſtrauit, in ipſis litteris latere, quidquid de illo dici poſſit. Etenim quod tribus duntaxat inflectitur caſibus, id manifeſtum eſſe ſimulacrum diuini ternionis. Deinde quod prima vox Ieſus, deſinat in s, ſecunda Ieſum, in m, tertia Ieſu, in u, in hoc ἄῤῥητον ſubeſſe myſterium: nempe tribus litteris indicantibus, eum eſſe ſummum, medium & vltimum. Reſtabat myſterium his quoque retruſius, mathematica ratione. Ieſum ſic in æquales diffidit portiones, vt ſcilicet penthemimeres in medio reſideret. Deinde docuit, eam litteram apud Hebræos eſſe ש, quam illi Syn appellent, porro Syn, Scotorum opinor lingua, peccatum ſonat: atque hinc palam declarari, Ieſum eſſe, qui peccata tolleret mundi. Hoc tam nouum exordium ſic inhiantes admirati ſunt omnes, præcipue theologi, vt parum abfuerint, quin illis acciderit, quod olim Niobæ, quum mihi propemodum euenerit, quod ficulno illi Priapo, qui magno ſuo malo Caniſiæ Saganæque nocturna ſacra ſpectauit &c.

y) Ioan. Faber declamat. de humanæ vitæ miſeria ap. Hottinger. hiſtor. eccleſ. ſecul. XVI. part. IV. pag. 1271. Concionatorum vicem perſæpe vehementer indolui, quibus neſcio quæ putida commentaria reuoluenda ſunt, quoties ad populum declamandum eſt. Aucupantur nonnulli ſedulo quidem, ſed parum ſcite, vt Meffret. Quædam non vſquequaque recepta, ſed propemodum anilia referunt aliqui, vt Diſcipulus. Multi nimium ſecure dormiunt, Quæ, malum, inſania eſt, diuinum oratorem pro euangelica veritate ſomnia quædam & anicularum viſiones & terriculamenta referre? Miſerebat me eorum; quibus illa deliria faceſſebant negotia. - - Sola diuini verbi decla-

IOAN-

IOANNES HENRICVS HOTTINGERVS z) & complures viri docti alii tantopere & iuſte quidem conqueſti ſunt. Exemplum ex libro quodam concionum ordinis theologici *Viennenſis* ann. Chr. circiter MCCCCXXX. ſcripto, qui ſine dubio publicæ apud ipſos auctoritatis fuit, exhibet HOTTINGERVS, quod propter ſingularem ſuam raritatem, & vt diſcrimen inter antiquam & recentiorem populare auditorium ædificandi rationem oſtendamus, ex ipſo heic transſcribemus, vti in hiſtoria ſua rem enarrat. „Pagina 456, inquit a), ex apocryphis quibus„dam deliramentis refert, triginta aureos, quibus ſeruatorem „prodidit *Iudas*, cuſos eſſe ab *Abrahami* parente *Tharacho*, fabro „periti ſſimo, a quo, auctoritate & iuſſu regis *Nimrodi* primum „nummum ſignatum orbis terrarum habuerit. Hæreditario „iure hos triginta nummos ceſſiſſe *Abrahamo*, quibus ab *Ephro-* „*ne* ſepulchrum emerit. Inde ad *Iſmaëlitas* deueniſſe, qui *Ioſe-* „*phum* eodem pretio ſuum fecerint. *Ioſepho* autem in *Aegypto* „fratribus frumentum vendenti fuiſſe redditos, & theſauro

mandi facultas rudior, quam hæc ætas docta ferat, atque impurior videbatur. Non enim ſine magno meo vel ſtomacho legi vulgus ſermologorum, vt vocant. Nam occurrerunt pleraque barbara & indigniora, quæ vel doctus homo legeret, vel imbiberet auris chriſtiana, quæ conatus ſum, &c.

z) Hotting. XVI. ſæcul. part. III. p. 263. In cærimoniis plerique exponendis, quam fidei articulis tradendis erant occupatiores. Habeo hac de re Beati Rhenani iudicium, epiſtola perquam familiari a. C. MDXVIII. Baſilea ad Zuinglium, in Heluetiorum eremo adhuc commorantem, perſcripta, quod ex ipſo autographo in lucem producemus: *Nihil eſt, quod magis doleat, quam quod video, chriſtianum populum paſſim cærimoniis nihil ad rem pertinentibus onerari, immo meris næniis. Et cauſſam non aliam reperio, quam quod ſacerdotes per ſummularios iſtos & ſophiſticos theologos decepti ethnicam aut iudaicam doctrinam docent. De vulgo ſacerdotum loquor. Neque enim me latet, te tuique ſimiles puriſſimam Chriſti philoſophiam ex ipſis fontibus populo proponere, non Scoticis aut Gabrielicis interpretationibus deprauatam; ſed ab Auguſtino, Ambroſio, Cypriano, Hieronymo germane & ſincere expoſitam. Deblaterant illi nugas in eo loco ſtantes, vbi, quidquid dicitur, populus veriſſimum eſſe putat, de pontificia poteſtate, de condonationibus, de purgatorio, de fictis diuorum miraculis, de reſtitutione, de contractibus, de votis, de pœnis inferorum, de Antichriſto, &c.* vid. p. 264. 265. ſqq.

a) Id. ſæcul. XV. p. 63. 64.

Bernardi de conſider. lib. II. c. XIII. de iſtis nugis hoc eſt iudicium: *Inter ſæculares nugæ, nugæ ſunt: in ore ſacerdotis blaſphemiæ.*

„regio additos. Ex theſauro paulio poſt *Moſem* obtinuiſſe, „quum a rege ad ſubigendam *Aethiopiam* mitteretur. Ea occa- „ſione reginæ *Sabæ* a *Moſe* fuiſſe oblatos, dotis loco. Poſtea „vero, quam *Aethiopum* regina *Salomonem* ſalutaſſet, argenteos „illam nummos eidem donaſſe. Qui iterum gazophylacio „regio addicti, *Nebucadnezaris* tandem vrbem occupantis præ- „dæ ceſſerint. Quumque regem quemdam *Arabiæ* haberet in „comitatu ſuo, ex cuius poſteris vnus eorum fuerit regum, „qui Chriſtum *Bethlehemi* honoribus & muneribus adfecerint, „hoc ei *Nebucadnezarem* munus ſponte deſtinaſſe. Atque ſic a „rege illo orientali tam ſplendidum donum b. Virgini fuiſſe „conſecratum. *Mariam* vero filium ſuum ſiſtentem, munus „hoc ſacrum templo eſſe voluiſſe. Atque hoc ipſum tandem „argentum pretium proditionis fuiſſe. Addit etiam argente- „os iſtos (quos aureos ante vocauerat) poſt CHRISTI paſſio- „nem toto orbe diſperſos & ſanctis adnumeratos reliquiis eſ- „ſe. Vnum quidem oſtendi *Romæ*, ad introitum baſilicæ *Petri*; „ſed aureum eſſe, & nummo *Anglico* maiorem.„

VIX fieri potuiſſe crediderim, vt tam abſurdæ tamque ridiculæ fictiones inter vitæ æternæ regulas de pulpitis publica auctoritate recitarentur, niſi ex indubiis documentis ſæpius demonſtratum eſſet [b]), quod eorum breuiaria & legendæ æque ac ſermones, ante reformationem iſtiuſmodi fabulis referti fuerint; quamquam hanc fabulam fictiones quaſcumque in *legendis aureis* (de quibus LVDOVICVS VIVES [c]) & MELCHIOR CANVS [d]) tantopere queruntur) antecellere, & IACOBVM

b) *Vid.* Patrick's *Devotions of the Roman Church.* London 1674. 8vo.

c) Lud. Viues de tradend. diſciplinis lib. V. p 360. Not. Hunc librum non habeo, neque locum deſcribere poſſum. Inueni autem fortuito ap. Hotting. hiſtor. eccleſ. ſæcul. XVI. ſect. III. p. 260. alium locum ex lib. II. p. 38 citat. eiusdem argumenti: Indigna eſt, inquit Viues, diuis & hominibus chriſtianis illa ſanctorum hiſtoria, quæ Legenda aurea nominetur, quam neſcio cur auream appellant, quum ſcripta ſit ab homine ferrei oris, plumbei cordis. Quid fœdius eſt libro? O quam pudendum eſt nobis chriſtianis, non eſſe præſtantiſſimos noſtrorum diuorum actus verius & accuratius memoriæ mandatos, ſiue ad cognitionem, ſiue ad imitationem tantæ virtutis, quam de ſuis ducibus, de philoſophis & ſapientibus hominibus tanta cura Græci & Romani perſcripſerint?

d) Can. loci theologic. lib. XI. c. VI. p. 553. (p. 333, citante Hottingero l. c. p. 753.)

DE VORAGINE in fingendo ſtupidi aſini inſtar fuiſſe exiſtimem, ſi cum iſtis hominibus comparetur. Iam videamus, quemadmodum vetus concionandi ratio ab hac diſcreparit. IVSTINVS MARTYR illam planam & ſimplicem, ſed valde vtilem & ædificationis plenam rationem fuiſſe, auctor eſt. Conventum enim chriſtianorum die ſolis enarrans, in quo commentaria apoſtolorum aut ſcripta prophetarum legebantur, *Deinde*, inquit, *lectore quieſcente præſidens* (i. e. epiſcopus) *ſermonem habet, quo populum inſtruit & ad imitationem tam pulchrarum rerum* e) *cohortatur.* De quibusnam materiis verba facere coram populo ſoliti ſint, ex GREGORIO NAZIANZENO f) videre eſt, quando de difficultate concionandi loquens, inter alia ita fatur: *Mihi quidem res minime vulgaris paruique ſpiritus eſſe videtur, perinde ac tritici menſuram tempeſtiue cuique dare, & dogmatum noſtrorum veritatem cum iudicio diſpenſare. Hoc eſt ea omnia, quæ ſacra philoſophia de mundis, vel de mundo, diſſeruit, de materia, de mente, & intelligentibus naturis, tam melioribus quam deterioribus, de prouidentia omnia conſtringente atque gubernante, tum quæ modo rationi conſentaneo euenire videntur, tum quæ modo terrenæ atque humanæ*

Dolenter hoc dico potius, quam contumelioſe, multo a Laërtio ſeuerius vitas philoſophorum ſcriptas, quam a chriſtianis vitas ſanctorum, longeque incorruptius & integrius Suetonium res Cæſarum expoſuiſſe, quam expoſuerint catholici, non res dico imperatorum, ſed martyrum, virginum, & confeſſorum. Illi enim in probis, aut philoſophis, aut principibus, nec vitia, nec ſuſpiciones vitiorum tacent, in improbis vero etiam colores virtutum produnt. Noſtri autem plerique vel adfectibus inſeruiunt, vel de induſtria quoque ita multa confingunt, vt eorum me nimirum non ſolum pudeat, ſed etiam tædeat. Hos enim intelligo eccleſiæ Chriſti cum nihil vtilitatis attuliſſe, tum incommodationis plurimum. Nominibus parco, quoniam huius loci iudicium morum etiam eſt, & non eruditionis tantum, in qua liberior poteſt eſſe cenſura. Nam quæ morum eſt, hæc debet profecto eſſe & in viuos cautior, & in mortuos reuerentior. Certum eſt autem, qui ficte & fallaciter hiſtoriam eccleſiaſticam ſcribunt, eos viros bonos atque ſinceros eſſe non poſſe, totamque eorum narrationem inuentam eſſe aut ad quæſtum, aut errorem, quorum alterum fœdum eſt, alterum perniciosum.

e) Iuſtin. apolog. II. p. 98. vid. græc. cit. §. III. ſub litt. (t) pag. 119.

f) Naz. orat. I. de fuga p. 15. Ἐμοὶ δ᾽ οὖν πρᾶγμα φαίνεται, οὐ τῶν φαυλοτάτων, οὐδὲ ὀλίγου τοῦ πνεύματος διδόναι κατὰ καιρὸν ἑκάστου τοῦ λόγου τὸ σιτομέτριον, καὶ οἰκονομεῖν ἐν κρίσει τὴν ἀλήθειαν τῶν ἡμετέρων δογμάτων, ὅσα περὶ κόσμων ἢ κόσμου πεφιλοσόφηται, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ νοῦ καὶ τῶν νοερῶν φύσεων, βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ τῆς τὰ πάντα συνδεούσης τε καὶ διεξαγούσης προ-

rationi repugnante accidere videntur: Quæ de prima noſtra conſtitutione & poſtrema refictione: de typis, de veritate ac teſtamentis: de Chriſti aduentu tam primo quam ſecundo, & incarnatione & reuerſione, de reſurrectione, de fine, de iudicio ac retributione, tam triſtiore quam ſplendidiore. Et quod caput eſt, quæcumque de principe ac beata trinitate credenda ſunt. Similem in modum CHRYSOSTOMVS præcipua capita, de quibus concionari ſoleat, auditoribus ſuis ad animum reuocat, *Quid quæſo*, inquiens g), *ex iis, quæ neceſſaria ſunt, te poterimus docere, quum ſemel aut iterum annis ſingulis ad nos ventites, de anima nimirum, de corpore, de immortalitate, de regno cælorum, de pœnis, de gehenna, de Dei longanimitate, de indulgentia, de pœnitentia, de baptiſmo, de remiſſione peccatorum, de iſtis mundi cum ſuperioris tum inferioris creaturis, de hominum natura, de angelis, de improbitate dæmonum, de diaboli fraudibus, de recta fide, de corruptis hæreſibus? ſiquidem iſta & multo plura noſſe chriſtianum oportet, horumque omnium reddere rationem iis, qui ſciſcitentur.*

§. XIX.

Et modo quodam excitandis adfectibus & captui auditorum aptiſſimo, nimirum cum perſpicuitate, delectatione ac robore argumentorum recitati.

QVEMADMODVM ita ſollicite ſeligebant ſermonum ſuorum materias, ita non minus ſollicite materias bene ſelectas vtiliſſimo ac ſuauiſſimo dicendi genere pronuntiare ſtudebant;

νοίας, ὅσατε κατὰ λόγον ἀπαντᾶν δοκεῖ, καὶ ὅσα παρὰ λόγον τὸν κάτω καὶ τὸν ἀνθρώπινον· ἔτι ὅσα περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν συστάσεως καὶ τῆς τελευταίας ἀναπλάσεως, τύπων τε καὶ ἀληθείας καὶ διαθηκῶν, καὶ Χριστοῦ παρουσίας πρώτης τε καὶ δευτέρας, σαρκώσεώς τε καὶ παθημάτων καὶ ἀναλύσεως, ὅσα τε περὶ ἀναστάσεως, περὶ τέλους, περὶ κρίσεως, καὶ ἀνταποδόσεως σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας· τὸ κεφάλαιον, ὅσα περὶ τῆς ἀρχικῆς καὶ βασιλικῆς καὶ μακαρίας τριάδος ὑποληπτέον.

g) Chryſoſt. hom. XXIV. de baptiſm. Chriſti tom. I. pag. 309. (pag. 276. edit. Francof. MDCXCVIII.) τί γάρ, εἰπέ μοι, διδάξαι σε τῶν ἀναγκαίων δυνησόμεθα, ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἢ δεύτερον παρ' ἡμῖν φοιτῶντα, περὶ ψυχῆς, περὶ σώματος, περὶ ἀθανασίας, περὶ βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ κολάσεως, περὶ γεέννης, περὶ μακροθυμίας Θεοῦ, περὶ συγγνώμης, περὶ μετανοίας, περὶ βαπτίσματος, περὶ ἁμαρτημάτων ἀφέσεως, περὶ τῆς κτίσεως ταύτης τῆς ἄνω καὶ τῆς κάτω, περὶ ἀνθρώπων φύσεως, περὶ ἀγγέλων, περὶ τῆς τῶν δαιμόνων κακουργίας, περὶ τῶν μεθοδειῶν τοῦ διαβόλου, περὶ πολιτείας, περὶ δογμάτων, περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως, περὶ τῶν διεφθαρμένων αἱρέσεων; ταῦτα γὰρ καὶ πολλῷ πλείονα τούτων τὸν χριστιανὸν εἰδέναι χρή, καὶ τούτων πάντων ἀποδιδόναι λόγον τοῖς ἐρωτῶσιν.

vt legitimo chriſtianæ eloquentiæ ſcopo reſponderent, &, quemadmodum ſapientiſſimus rex *Salomon* loquitur, mala ſua aurea tanto pulchriora apparere facerent, in figuris appoſita argenteis. Scopus oratoris chriſtiani, obſeruante AVGVSTINO h), eſt defendere rectam fidem ac debellare errorem & bona docere & mala dedocere. Primum horum planam & perſpicuam requirere dicit narrationem: ſecundum documenta & ratiocinationem: & tertium, artem ac poteſtatem mouendi mentes & adfectiones. Et in his ſingulis faciendis oratorem chriſtianum, vti non niſi iuſta, & ſancta & bona dicat, ita agere quantum poſſit, quum iſta dicat, vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter i) audiatur. Vt intelligenter audiatur, omnia dicere plane & perſpicue & ad hominum captum accommodate. Summam eloquentiam nullius vſus eſſe, credit, niſi poſſit intelligi. *Quid enim prodeſt*, inquit, *clauis* k) *aurea, ſi aperire, quod volumus, non poteſt? Aut quid obeſt lignea, ſi hoc poteſt, quando nihil quærimus, niſi patere, quod clauſum eſt?* Quocirca oratorem chriſtianum de eo potiſſimum laborare ait, vt perſpicuus ſit in dicendo, nec vmquam exiſtimare, vlli veritati eloquentia ſua ſe ſatis feciſſe, niſi eam cum ſufficienti euidentia hominibus, mediocri intelligendi facultate præditis, tradiderit. Eſſe res quaſdam natura ſua ita comparatas, vt a vulgo hominum intelligi nequeant, quamuis planiſſime ab oratore dicantur, quæ propterea raro vel numquam, niſi ſumma vrgeat ne-

h) Auguſt. de doctrin. chriſt. lib. IV. c. IV. Debet diuinarum ſcripturarum tractator & doctor, defenſor rectæ fidei ac debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere: atque in hoc opere ſermonis conciliare auerſos, remiſſos erigere, neſcientibus quid agatur, quid exſpectare debeant intimare. - - Si docendi ſunt, qui audiunt, narratione faciendum eſt, ſi tamen indigeat, vt res, de qua agitur, innoteſcat. Vt autem quæ dubia ſunt certa fiant, documentis adhibitis ratiocinandum eſt. Si vero, qui audiunt, monendi ſunt potius quam docendi, vt in eo quod iam ſciunt, agendo non torpeant, & rebus adſenſum, quas veras eſſe fatentur, accommodent, maioribus dicendi viribus opus eſt. Ibi obſecrationes, & increpationes, comminationes & coërcitiones, & quæcumque alia valent ad commouendos animos, ſunt neceſſaria.

i) Auguſtin. ibid. c. XV. Agat noſter iſte eloquens, quum & iuſta & ſancta & bona dicit: neque enim alia debet dicere: agat ergo, quantum poteſt, qui iſta dicit, vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur.

k) Ibid. c. XI.

ceſſitas, in populari concione l) tractandæ ſint. Ob eamdem cauſſam, qui perſpicuitati ſtudeat & euidentiæ, negligere aliquando verba cultiora, nec curare, quid bene ſonet, ſed quid bene indicet atque declaret audientibus, quod oſtendere intendat. Dari enim quamdam diligentem negligentiam, hoc in caſu opportunam & accommodatam eccleſiaſticis doctoribus, quos nonnumquam improprie loqui oporteat, ſi a vulgo intelligi aliter non poſſint. Ita, exempli cauſſa, in *Africa oſſum* pro *os* concionatores dicere ſolere notat. *Si*, inquit m), *non piguit dicere interpretes noſtros: Non congregabo conuenticula eorum de ſanguinibus: quoniam ſenſerunt ad rem pertinere, vt eo loco pluraliter enuntiaretur hoc nomen, quod in Latina lingua tantummodo ſingulariter dicitur: cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentem oſſum potius quam os dicere, ne iſta ſyllaba non ab eo, quod ſunt oſſa, ſed ab eo, quod ſunt ora intelligantur, vbi Afræ aures de correptione vocalium vel productione non iudicant. Quid enim prodeſt locutionis integritas, quam non ſequitur intellectus audientis, quum loquendi omnino nulla ſit cauſſa, ſi quod loquimur non intelligunt, propter quos vt intelligant, loquimur?* Et hanc ipſam ob cauſſam ſine dubio tot *Africanæ* linguæ idiotiſmi in ſcriptis AVGVSTINI reperiuntur, quia nonnumquam a grammatica puritate & proprietate linguæ *Latinæ* deflectere, quam ab auditoribus ſuis non intelligi maluit. Et hæc erat laudabilis illa concionatorum ad vulgi captum accommodatio, tanti æſtimata veteribus, qui primum & præcipuum doctoris eccleſiæ officium eſſe credebant, ita loqui, vt ab auditoribus ſuis intelligatur. 'Hoc eſt, quod in ATHANASIO tantopere laudat NAZIANZENVS n), quod ſtilum ſuum auditorio ſuo ita accommodauerit, vt, ſi cum humilioribus ipſi res fuerit, ad eorum captum ſe demiſerit, ſi cum ſublimiori mente præditis, altius adſurrexerit. Et vnus quidem caſus erat, in quo obſcurius loqui adfectabant, ſi nimirum ad con-

l) Auguſt. ibid. c. IX. Sunt quædam, quæ ſua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantolibet & quantumlibet, quamuis planiſſime dicentis verſentur eloquio, quæ in populi audientiam, vel raro, ſi aliquid vrget, vel numquam omnino mittenda ſunt.

m) Ibid. c. X.

n) Naz. orat. XXI. de laud. Athan. p. 396. πρὸς τοὺς ταπεινοτέρους, ὑψηλότερος τοῖς μετεωροτέροις.

cio-

cionem mixtam verba facerent, vbi catechumeni præſentes erant, quibus profundiorem myſteriorum religionis chriſtianæ cognitionem ad tempus de induſtria celabant, adeoque tecta quadam ratione de illis loquebantur, vſurpantes illud *ἴσασιν οἱ μεμυημένοι*, *norunt initiati*, vtpote qui bene intelligebant, quamvis illi obſcuris tantum verbis propter catechumenos loquerentur: Cuius de diſciplinæ ac conſuetudinis rationibus copioſius ſupra *) diximus, neque adeo plura hac de re in medium proferri neceſſe eſt.

Proximvm, quod in oratore ſuo chriſtiano laudat Avgvstinvs, eſt, quod id agat, vt audiatur *libenter*. Etſi enim plana veritatis declaratio illis ſatisfacere poſſit, qui in verbis nil niſi verum ament; pleroſque tamen ſermone ſuaui ac ornato delectari, qui ſi fiat inſuauiter, ad paucos quidem ſtudioſiſſimos ſuum peruenire fructum, qui ea, quæ diſcenda ſint, quamuis abiecte inculteque o) dicantur, ſcire deſiderent: ſed quoniam inter ſe habeant nonnullam ſimilitudinem veſcentes atque dicentes propter faſtidia plurimorum etiam ipſa, ſine quibus viui non poteſt, alimenta condienda eſſe. Hoc intuitu effatum antiqui cuiusdam oratoris laudat, qui vere dixerit, ita p) dicere debere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Et quoſdam auditores, vt teneantur ad audiendum, delectandos eſſe, idque fieri, ſi orator ſuauiter loquatur. Eamdem regulam Chrysostomvs etiam inculcat, officium deſcribens epiſcopi, cuius functionem hac in re tanto difficiliorem eſſe q) dicit, quod aures ſuas vulgus adſuefecerit, non vt ad vtilitatem, ſed vt ad voluptatem potius audiant. Et hanc rem concionatori ſtudium & laborem adferre; qui, etiamſi popularem auram pariter ac cenſuram contemnere, tamen eam auditorum ſuorum rationem habere debeat, vt ipſum libenter

*) Lib. X. c. V. volum. IV. p. 119. ſeqq.

o) Auguſtin. de doctrin. chriſt. lib. IV. c. XI.

p) Aug. ibid. c. XII.

q) Chryſoſt. de ſacerdotio lib. V. c. I. *οὐ γὰρ πρὸς ὠφέλειαν, ἀλλὰ πρὸς τέρψιν, ἀκούειν εἰθίσθησαν οἱ πολλοί -- γενναίας οὖν δεῖ κἀνταῦθα ψυχῆς, καὶ πολὺ ἡμετέραν ὑπερβαινούσης σμικρότητος· ἵνα τὴν ἄτακτον καὶ ἀνωφελῆ τοῦ πλήθους ἡδονὴν κολάζῃ, καὶ πρὸς τὸ ὠφελιμώτερον μετάγειν δύνηται τὴν ἀκρόασιν· ὡς αὐτῷ τὸν λαὸν ἕπεσθαι καὶ εἴκειν.*

ad

ad ſui ædificationem audiant. Non autem in quolibet concionatore ISOCRATIS terſus læuor, DEMOSTHENIS ampla ſublimitas, THVCYDIDIS verenda maieſtas, PLATONIS excellens dignitas requirebatur, vt idem CHRYSOSTOMVS r) loquitur. Qui minus eloquenter dixerit, eum tamen delectaturum auditores ſuos, adfirmat AVGVSTINVS, dummodo communes eloquentiæ regulas obſeruet, vt nihil *obtuſe*, *deformiter*, *frigide*; ſed omnia *acute*, *ornate*, *vehementer* dicat: Quæ AVGVSTINI regulæ s) in hoc ipſo negotio ſunt. Si quis ad hanc exoticæ eloquentiæ perfectionem pertingere non valebat, erat virilis quædam & maieſtatica eloquentia, atque ars dicendi ſapienter, qua carere illi non poterant, quos ſtudium & operam ſuam in ſacris ſcripturis ponere iuuabat. In illis enim res non ſolum magnæ & diuinæ ſunt, ſed dictio etiam eloquens & ornata, quemadmodum AVGVSTINVS t) in diuerſis exemplis ex apoſtolorum & prophetarum ſcriptis oſtendit; ſtilus in illis reperitur non iuueniliter luxuriantis & exſultantis ingenii (qui virilem eloquentiam minus deceret) ſed qui dignitati ac auctoritati diuinitus inſpiratorum auctorum congruit, qui eloquentia loquuti ſunt, tum ipſos tum res ipſorum decente; tali videlicet, quæ ſummorum ſæpenumero oratorum eloquentia nihilo inferior eſt, ſed ſoliditate & ſapientia ſua (quæ vere diuina eſt eloquentia) longe eam tranſcendit. Proinde qui in phraſi & ſenſu ſcripturarum bene verſati erant, eaſque in ſuos ipſorum aliorumque vſus apte conuertere didicerant, eis vera eloquentia ad ſermones ſuos cum audientium delectatione faciendos deeſſe non poterat. Et ſane ipſa applaudendi publice in eccleſia concionatoribus conſuetudo (de qua plura ſequenti §. XXVII.) euidens teſtimonium eſt, quod communiter cum plauſu & approbatione fuerint auditi.

r) Chryſoſt. ibid. lib. IV. c. VI. ἐγὼ δὲ εἰ μὲν τὴν λειότητα Ἰσοκράτους ἀπῄτουν, καὶ τὸν Δημοσθένους ὄγκον, καὶ τὴν Θουκυδίδου σεμνότητα, καὶ Πλάτωνος ὕψος κ. τ. λ.

s) Aug. de doctrin. chriſt. lib. IV. c. V. Quum alii faciant obtuſe, deformiter, frigide; alii acute, ornate, vehementer; illum ad hoc opus iam oportet accedere, qui poteſt diſputare, vel dicere ſapienter, etiamſi non poteſt eloquenter. - - Sapienter autem dicit homo tanto magis vel minus, quanto in ſcripturis ſanctis magis minuſve profecit.

t) Auguſtin. ibid. cap. VI. & VII. tot.

VLTI-

Vltimvm, quod avgvstinvs in oratore chriſtiano laudat, eſt, quod operam det, vt audiatur *obedienter;* hoc eſt, vt cum conuictione ac perſuaſione audientium dicat; mentes eorum idoneis ſolidiſque conuincendo rationibus; & adfectus excitando, eoſque in obſequium pertrahendo iſtiuſmodi argumentis ac methodis, quæ varias humanæ naturæ adfectiones commouere, voluntatem flectere & imperio fidei ſubiicere valent. Hoc ſi fecerit orator ſacer, ſummum culmen attigit. Tunc de auditoribus ſuis quaſi volentibus triumphat, perfectam ac iucundam de illis adeptus victoriam. Nam, vti rurſus obſeruat avgvstinvs, antequam homines ad adſenſum & obſequium ab oratore flectantur, ab eo victi non ſunt. Fieri enim poſſe dicit, vt doceantur u) & delectentur, & tamen non adſentiantur; ſine quo illa duo nihil proſint. Quando autem eloquentia ſua eorum voluntates flexit & lucratus eſt, tum omnis obſtinatio ſubacta eſt & perfecta reportata victoria. Iam hoc fit, vt avgvstinvs heic oſtendere pergit, ſi orator auditores eo valet adducere, vt ament quod pollicetur, timeant quæ minatur, oderint quod arguit, quod commendat amplectantur, quod dolendum exaggerat, doleant, quum quid lætandum prædicat, gaudeant, miſerentur eorum, quos miſerandos ante oculos dicendo conſtituit, fugiant eos, quos cauendos, terrendo proponit: & quidquid aliud grandi eloquentia fieri poteſt, ad commouendos animos auditorum, non quid agendum ſit, vt ſciant, ſed vt agant, quod agendum eſſe iam ſciunt. Hoc *grandem eloquentiam* & *grauem* x) appellat, eamque ei ſermonis generi opponit, quod *ſpumeum verborum ambitum* vocat, qualis haud vlli materiæ, multo minus grauitati religioſi ſermonis de rebus omnium maxime arduis & ſeriis, conueniat, vbi non niſi magna dicantur, vtpote quæ non ad temporariam hominum ſalutem, ſed ad ſempiternam

u) Auguſt. ibid. c. XII. Ideo autem victoriæ eſt flectere, quia fieri poteſt, vt doceatur, & delectetur, & non adſentiatur. Quid autem illa duo proderunt, ſi deſit hoc tertium?

x) Ibid. c. XIII. Ipſe iam remanet ad conſenſionem flectendus eloquentiæ granditate &c. c. XIV. Nec illa ſuauitas delectabilis eſt, qua non quidem iniqua dicuntur, ſed exigua & fragilia bona *ſpumeo verborum ambitu* ornantur, quali nec magna atque ſtabilia decenter & *grauiter* ornarentur.

beatitatem & ſempiternum interitum ſpectent. Nam ſi orator chriſtianus de rebus ſæcularibus loquatur, etiamſi in ſe paruæ ſint, magnas tamen eſſe ratione modi, quo eas tractet; quia de illis agat reſpectu habito ad iuſtitiam, caritatem & pietatem in earum vſu, quæ in rebus quamlibet paruulis magnæ ſint. Exempli gratia *Paulum* apoſtolum, de itione aliorum cum aliis in ius de cauſſis ſæcularibus loquentem 1 Cor. VI, 1. ſqq. omnem adhibere grandis eloquentiæ vim, indignari, corripere, exprobrare, increpare, minari, animi ſui adfectum crebra & aſpera vocis mutatione teſtari, non quod ſæcularia negotia meruerint hæc omnia, ſed propter iuſtitiam, caritatem, pietatem, quæ virtutes in iſtis negotiis adeo periclitarentur. Ita rurſus obſeruat y), calicem aquæ frigidæ in ſe rem minimam eſſe atque viliſſimam, non autem ideo minimum aliquid atque viliſſimum eſſe, quando Dominus dicat, quod, qui eum dederit diſcipulo eius, non ſit perditurus mercedem ſuam. Addit, accidiſſe aliquando, vt, quum hac de re ipſe loqueretur ad populum, & Deus adeſſet, vt non incongrue diceret, tamquam de illa aqua frigida quædam flamma ſurgeret, quæ etiam frigida hominum pectora ad miſericordiæ opera facienda ſpe cæleſtis mercedis accenderet. Sed enim porro obſeruat, quod licet z) doctor eccleſiaſticus debeat rerum dictor eſſe magnarum, non tamen ſemper eas debeat granditer dicere; ſed ſubmiſſe, quum aliquid doceatur; temperate, quum aliquid vituperetur vel laudetur. Quum vero aliquid agendum ſit, & ad eos loquatur, qui hoc agere debeant, nec tamen velint, tunc ea, quæ magna ſint, dicenda eſſe, ait, granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de vna eademque re magna & ſubmiſſe dicendum, ſi doceatur: & temperate, ſi prædicetur: & granditer, ſi auerſus inde animus vt conuertatur, impellatur. Ita, ſi quis de Deo loquatur, vt doceat vnitatem trinitatis, eum debere niſi ſubmiſſa diſputatione agere, vt res ad dignoſcendum difficilis, quantum detur, poſſit intelligi. Non heic ornamenta, ſed documenta requiri, non heic vt aliquid agat, flectendum eſſe auditorem, ſed potius vt diſcat,

y) Auguſtin. de doctrin. chriſtian. lib. IV. c. XVIII.

z) Ibid. c. XIX.

in-

inſtruendum. Quum autem laudetur Deus, ſiue de ſe ipſo, ſiue de operibus ſuis, tum magnam faciem pulchræ ac ſplendidæ dictionis oboriri, ad laudandum eum, quem nemo conuenienter laudet, nemo quomodocumque non laudet. At ſi non colatur, aut cum illo vel etiam præ illo colantur idola, ſiue dæmonia, ſiue quæcumque creatura, quantum hoc malum ſit, atque vt ab hoc malo auertantur homines, debere vtique granditer dici. Diuerſa trium iſtorum generum dicendi exempla ex ſcripturis ſacris & veteribus ſcriptoribus, CYPRIANO & AMBROSIO, adfert, & tandem ſubiungit a): *In his, quos duos ex omnibus proponere volui, & in aliis eccleſiaſticis viris, & bona & bene, id eſt, ſicut res poſtulat, acute, ornate, ardenterque dicentibus, per multa eorum ſcripta vel dicta poſſunt hæc tria genera reperiri, & adſidua lectione vel auditione, admixta etiam exercitatione, ſtudentibus innoteſcere.* Atque ita, ſi veterum concionatorum imaginem ex AVGVSTINI delineatione nobis repræſentare velimus, hæc ſummatim fuerit; Quod eorum ſermones ſemper de rebus arduis ac cæleſtibus egerint, & ſtilus eorum rei tractandæ reſponderit, hoc eſt, planus, elegans, grandis & acutus fuerit; ad inſtruendos, ad delectandos & inflammandos, ad conuincendos & flectendos auditorum animos apprime vtilis & accommodatus. Et ſi methodus eorum a noſtra diuerſa, vel non ita exacta & euidens auditoribus fuerit; id conſuetudini & temporibus, in quibus vixerunt, adſcribendum eſt. Habet enim ſuas quæque ætas peculiares res & proprium rerum guſtum. Et quamquam hodiernam concionandi methodum auditoribus vtiliſſimam eſſe credo; tamen, ſi quæſtio illa celebratiſſimorum oratorum regulis ac praxi decidenda foret; Vtrum aperta an tecta methodus ad eligendum aptiſſima eſſet, ſententiam pro veteribus latum iri certum eſt. Vtcumque autem fuerit, ſi hac in parte aberraſſe intelliguntur, aliis excellentiis id compenſauerunt, perſpicuitate videlicet ſua & euidentia, elegantia ac venuſtate, ſublimitate cogitationum & elocutione, &, quod præcipuum omnium eſt, ardenti pietate & vitæ ſanctimonia, doctrinæ ipſorum congruente, maximumque robur & efficaciam omnibus ipſorum ſermonibus addente. Nam, vt AVGV-

a) Auguſt. de doctrin. chriſtian. c. XXI.

STINVS vltimo loco b) recte obſeruat, „Habet, vt obedien„ter audiatur, quantacumque granditate dictionis maius pon„dus vita dicentis: Nam qui ſapienter & eloquenter dicit, vi„vit autem nequiter, erudit quidem multos ſtudioſos, quamuis „animae ſuae ſit inutilis, ſicut ſcriptum eſt: *Scribae & Phariſaei in „cathedra Moyſis ſederunt, quae dicunt, facite, quae autem faciunt, fa„cere nolite: dicunt enim & non faciunt*, cetera. Multis itaque pro„ſunt dicendo, quae non faciunt: ſed longe pluribus prodeſ„ſent faciendo, quae dicunt. Abundant enim, qui malae vitae „ſuae defenſionem ex ipſis ſuis praepoſitis & doctoribus quaerunt, „reſpondentes corde ſuo, aut etiam, ſi ad hoc erumpunt, ore „ſuo, atque dicentes, *Quod mihi praecipis, cur ipſe non facis?* Ita „fit, vt eum non obedienter audiant, qui ſe ipſe non audit, & „Dei verbum, quod eis praedicatur, ſimul cum ipſo praedica„tore contemnant; cuius autem vita inculpata eſt, eius ipſum „exemplum eſt grandis eloquentia, & eſt ei quaſi copia dicen„di forma viuendi c)." Atque per haſce methodos, tam per eloquentiam quam per exemplum ſuum veteres tantum ab auditoribus ſuis impetrarunt, vt ſaepe publico plauſu ab illis exciperentur, gemitus eorum audirent, viderent lacrimas, & quod omnium iucundiſſimum erat, dulces laboris ſui fructus in eorum inuenirent obedientia ſinceraque conuerſione. Sed de his mox plura, vbi, additis adhuc duabus tribusve obſeruationibus de concionatoribus, ad auditores deueniemus.

§. XX.

Non fuiſſe partem antiquae oratoriae mouere adfectus geſticulationibus & vanis rerum imaginibus.

INTER haec vnum obſeruandum mihi eſt cum negatione: Non fuiſſe videlicet antiquam oratoriae partem, ad auditorum ſuorum adfectus concitandos, animoſque permouendos externa quaedam ſigna, fictaſque perſonas & res in ſermonibus ſuis producere in medium, quemadmodum hodie in eccleſia *Romanenſi* moris eſt, maxime in concionibus de *IESV CHRISTI* do-

b) Auguſt. de doctrin. chriſtian. c. XXVII.

c) Auguſtin. ibid. c. XXVIII. Si autem ne hoc quidem poteſt, ita conuerſetur, vt non ſolum praemium ſibi comparet, ſed etiam praebeat aliis exemplum & ſit ei quaſi copia dicendi forma viuendi.

mini

mini noſtri paſſione, oſtendere crucis imaginem, fictam CHRISTI perſonam ad columnam adligati, & virgis ad necem fere cæſi producere; diſcindere velum, clauos promere, & alia cruciatuum inſtrumenta auditorum oculis ſubiicere, vt dolorem excitent in eorum pectoribus, eliciantque ex oculis lacrimas. FRANCISCVS FERRARIVS d) iſtiuſmodi conſuetudinem inter veteres non fuiſſe, concedit, & niſi prudenter & apposite id fiat, riſum magis excitare quam mouere dolorem, fatetur. Et quodnam ex his duobus producatur ſæpius, id quidem tam ex rerum iſtarum natura, quam ex ſapientium virorum querelis, facile ad hariolandum eſt. Quæ FERRARIVS adfert ex CHRYSOSTOMO e), ad auditores ſuos in hunc modum loquente: *Antea vos rogaui, vt Ioannis caput abſciſſum adhuc calido ore diſtillans ſumentes, ſic domum quiſque ſuam redeatis, & putetis, ante oculos habere ipſum vocem emittentem, & dicentem: Odio habete iugulatorem meum, iuramentum; quod ira non potuit tyranni, hoc periurii neceſſitas effecit, & quando nempe omnibus publice audientibus arguebatur, increpationem generoſe tulit tyrannus: quum vero ſe in iuramentorum neceſſitatem adegit, tunc illud beatum caput abſcidit. Hoc ipſum igitur & nunc peto, &*

d) Ferrar. de ritu concion. lib. I. c. XXXI. Scio, permultis non admodum probari concionatores illos, qui ad excitandos affectus animoſque permouendos, externa ſigna, fictaſque perſonas, ac corporeas quaſdam imagines, producunt nonnumquam in auditorum proſpectum. Quibus ego, vt id, quid ſentio, dicam, haud repugnanter adſentior; ob eam potiſſimum cauſſam, quod in iis producendis, quædam ſæpe occurrunt, quæ riſum magis excitent, quam moueant dolorem. Quoniam tamen oculorum ſenſus omnium acerrimus eſt, validiusque irritant animos, quæ oculis ſubiiciuntur, quam quæ demiſſa per aures influunt; non grauate conceſſerim, poſſe non nunquam, præſertim in concionibus de venerandis Chriſti Domini cruciatibus, ad multitudinis animos ſollicitandos & commouendos (ſi modo prudenter iſtud & opportune, non frigide & affectate procedat) ſigna quædam externa proferri, nec non & ſuppliciorum inſtrumenta in auditorum conſpectu poni.

e) Chryſoſt. hom. XIV. ad populum Antiochen. pag. 177. (pag. 157. edit. Francof.) παρεκάλεσα πρώην ὑμᾶς τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου λαβόντας ἀποτετμημένην, καὶ θερμοῦ τοῦ αἵματος ἔτι ἀποστάζουσαν, οὕτως ἀπελθεῖν οἴκαδε ἕκαστον, καὶ νομίζειν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὁρᾶν αὐτὴν φωνὴν ἀφιεῖσαν καὶ λέγουσαν· μισήσατέ μου τὸν σφαγέα τὸν ὅρκον· ὅπερ ἔλεγχος οὐκ ἐποίησε, τοῦτο ὅρκος ἐποίησεν· ὅπερ θυμὸς τυραννικὸς οὐκ ἴσχυσε, τοῦτο ἐπιορκίας ἀνάγκη παρεσκεύασε· καὶ ὅτε μὲν ἠλέγχετο δημοσίᾳ πάντων ἀκουόντων, ἤνεγκε γενναίως τὴν ἐπιτίμησιν ὁ τύραννος, ὅτε δὲ εἰς ὅρκων ἀ-

petere non deſiſtam, vt quocumque abierimus, hoc geſtantes caput abeamus, & omnibus clamans oſtendamus, & iuramentum condemnans, quamuis namque valde ſimus ignaui & negligentes, capitis illius oculos intuiti, terribiliter nos reſpicientis & minantis, fræno omni vehementius per timorem huiuſmodi repreſſi, cohibere & auertere facile poterimus linguam a iurandi præcipitio: Quæ, inquam, FRANCISCVS FERRARIVS ſic e CHRYSOSTOMO adducit, ea huc non faciunt: Nam rhetoricum tantum ſchema eſt, efficiens duas vſitatas apud oratores figuras, *hypotypoſin* & *proſopopœiam*, hoc eſt viuidam rei deſcriptionem & perſonæ cuiusdam loquentis introductionem; quæ figuræ ſunt, ad efficiendam in animis audientium iuſtam ſollicitudinem accommodatæ, non autem exemplum iſti conſuetudini præbent, qua homines ad riſum potius concitantur, cuius in antiqua eccleſiæ oratoria nullum vſpiam veſtigium conſpicitur.

§. XXI.

De longitudine ſermonum.

PROXIME poſt materiam & ſtilum ſermonum, quæſtio fieri poteſt de eorum longitudine. FRANC. FERRARIVS f) & alii quidam confidenter ſtatuunt, generatim vnius horæ ſpatio fuiſſe eos terminatos. Verum FERRARIVS docere neſcit, quo inſtrumento horam ſuam dimenſi ſint veteres concionatores; neque enim adfirmare audet, quod concionati ſit, vti veteres *Græci* & *Romani* oratores declamarunt, ad clepſydram, quod tamen ille eodem iure dicere potuiſſet, quo, omnibus eorum ſermonibus vnius horæ ſpatium præfinitum fuiſſe, dixit, non ex meliori vero ratione, quam quod nonnumquam horæ

γάγκην ἑαυτὸν ἐνέβαλε, τότε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀπέτεμε κεφαλήν· τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ νῦν παρακαλῶ, καὶ παρακαλῶν οὐ παύσομαι, ὥστε ὅπου περ ἂν ἀπίωμεν, ταύτην βαστάζοντες τὴν κεφαλὴν ἀπιέναι, καὶ πᾶσιν αὐτὴν ἐπιδεικνύναι βοῶσαν, καὶ τῶν ὅρκων κατηγοροῦσαν· κἂν γὰρ σφόδρα ὦμεν ῥάθυμοι, τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς κεφαλῆς ἐκείνης ὁρῶντες φοβερὸν εἰς ἡμᾶς βλέποντας, καὶ ἀπειλοῦντας ὀμνύουσι, χαλινοῦ παντὸς ἐντονώτερον τῷ φόβῳ τούτῳ σωφρονισθέντες, ἄγχειν καὶ ἀποστρέφειν δυνησόμεθα ῥᾳδίως τὴν γλῶτταν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοὺς ὅρκους ὁρμῆς.

f) Ferrar. de ritu concion. lib, I. c. XXXIIII. Prolixiori dicentis oratione auditorum animos abalienari potius ac debilitari, quam erigi ac conciliari, fatentur omnes. Huic igitur certo ac communi malo vt medicinam facerent eccleſiæ patres in concionando, determinatum dicendi tempus, fereque vnius horæ ſpatio concluſum, aut ipſi ſibi præſcribebant, aut ab aliis præfinitum religioſe obſeruabant.

ſer-

ſermonis mentionem faciant, quo ipſo nihil amplius quam tempus in genere ſignificant, quemadmodum *hora tentationis*, & *hora venit*, & *hora mea nondum venit*, ſæpius in ſcripturis vſurpatur. Melior & aptior EDVARDI WETTENHALII g) obſeruatio eſt, quod eorum ſermones ſæpius oppido breues fuerint. Inveniuntur multi in tomo decimo operum AVGVSTINI, quos quis intra octo partes ſexageſimas horæ, nonnullos autem intra dimidium iſtius temporis interuallum, diſtincte pronuntiare decenterque recitare potuerit. Et iſtiuſmodi multæ ſunt ex homiliis LEONIS, CHRYSOLOGI, MAXIMI, CAESARII ARELATENSIS, aliorumque patrum *Latinorum*. Nonnullæ AVGVSTINI multo longiores ſunt, atque tales ſunt maximam partem CHRYSOSTOMI, NAZIANZENI, NYSSENI & BASILII homiliæ; ſed vix vlla earum horam durauerit, & multæ ne dimidiam quidem horam. Et ſi conſideres, quod ſæpe numero duos tresve ſermones ſimul habuerint, vti in CHRYSOSTOMI eccleſia fieri conſueuiſſe oſtendimus, abſurdum foret cogitare, quod eorum quisque horam abſoluerit, quum vniuerſum miniſterium non amplius duas horas durauerit in totum; quomodo CHRYSOSTOMVS h) in ſermonibus ſuis ſæpius declarat,

g) Wettenhal's *Gift of Preaching* chap. 2. p. 666.

h) Chryſoſt. homil. XLVIII. de inſcript. altaris tom. V. p. 648. (homil. LI. tom. V. p. 580. edit. Frf. MDCXCVIII.) ἐγὼ οὐδὲν τοιοῦτο λέγω, ὅτι ἑπτὰ ἡμέρας ἀργήσον, οὐδὲ δέκα ἡμέρας, ἀλλὰ δύο μοι δάνεισον ὥρας τῆς ἡμέρας, καὶ τὰς λοιπὰς αὐτὸς ἔχε. *Non impero, vt ſeptem decemve diebus ab operibus abſtineas, ſed* duas mihi diei horas vt commodes, *reliquas ipſe tibi habeas.* Homil. L. de vtilit. lection. ſcriptur. ibid. p. 676. (homil. LIII. p. 605.) προσέχωμεν τοίνυν τῇ ἀναγνώσει, μὴ τὰς δύο μόνον ταύτας ὥρας, [οὐ γὰρ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀσφάλειαν ἡ ψιλὴ αὕτη ἀκρόασις] ἀλλὰ διηνεκῶς. *Lectioni ergo ſimus intenti*, *non* duas *tantum has* horas [*non enim ad ſecuritatem ſufficit hæc auditio nuda*] *ſed perpetuo.* Homil. XXIV. de baptiſmo Chriſti tom. I. p. 309. (p. 273. edit. Francof.) τί δὲ λέγω περὶ ἡμέρας ὁλοκλήρου; ὅπερ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης ἐποίησεν ἡ χήρα, τοῦτο ποίησον ἐπὶ τοῦ καιροῦ σὺ τῆς ἡμέρας· καθάπερ ἐκείνη δύο κατέβαλεν ὀβολοὺς, καὶ πολλὴν παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπεσπάσατο τὴν εὔνοιαν· οὕτω καὶ σὺ δύο δάνεισον ὥρας τῷ θεῷ, καὶ μυρίων ἡμερῶν κέρδος εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάξεις τὴν σήν. *Sed quid de integro die loquor? Vel id vnum, quod in eleemoſyna vidua fecit, tu in huius diei tempore facito: quemadmodum illa duos obolos miſit, multamque a Deo gratiam iniuit, ſic & tu* duas horas Deo commoda, *& ſexcentorum dierum lucrum in domum tuam importabis.*

hoc

hoc tamquam argumentum vrgens ad populum, cur libenter diuino cultui vacare debeant, quia de ſeptem diebus hebdomadis vnum tantum ſibi reſeruarit Deus, & iſtius diei non plures quam duas horas cultui ſuo commodari iuſſerit, quemadmodum vidua illa duos obolos in ærarium miſerit, multamque a Deo gratiam inierit.

§. XXII.

Vtrum vnuſquisque ſacras conciones ab ſe ipſo, an ab alio compoſitas, pronuntiare debuerit.

PORRO quæri poteſt, vtrum omnes concionatores ſermones ab ſe ipſis compoſitos pronuntiare debuerint, an vero aliorum homilias recitandi habuerint libertatem? Ad quod iam quodam modo reſponſum eſt, quod celebrium concionatorum homiliæ, exempli gratia CHRYSOSTOMI & EPHRAEM SYRI, aliorum ſermonum loco de pulpito in multis eccleſiis legi conſueuerint. CAESARII ARELATENSIS homilias in eccleſiis *Gallicanis* lectas fuiſſe, auctor eſt IO. MABILLONIVS i); vbi etiam diaconi, ſi presbyter, aliqua infirmitate prohibente, concionari non poſſet, veterum patrum homilias in eccleſiis ruralibus legendi auctoritatem a concilio *Vaſenſi* k) habuerunt. Neque vero hæc ſolorum diaconorum conſuetudo, ſed & ab ipſiſmet epiſcopis nonnumquam idem factum fuit. Et CYRILLVM quidem ALEXANDRINVM multas *Græciæ* totius epiſcopis ſcripſiſſe homilias, atteſtatur GENNADIVS l), *Cyrillus*, inquiens, *Alexandrinæ eccleſiæ epiſcopus, homilias compoſuit plurimas, quæ ad declamandum a Græcis epiſcopis memoriæ commendantur.* De SALVIANO, eloquentiſſimo presbytero *Maſſilienſi*, idem GENNADIVS m) ait: *Saluianus Maſſilienſis eccleſiæ presbyter ſcripſit*

i) Mabillon. de liturg. Gallican. lib. II. p. 99. In homiliario Sancti-Gallenſi, litteris maiuſculis ab annis mille ſcripto, duo ſermones habentur pro die dominica ante natale Domini, ſed inſcripti hoc modo: *Dicendum* ſeu *dictum ante natale Domini*, ſine vlla mentione aduentus per totum illud corpus homiliarum, quæ per annum tunc legebantur, *pleræque ex Cæſario epiſcopo Arelatenſi.*

k) Concil. Vaſenſ. II. c. II. (apud Labb. eſt conc. III. tom. IV. p. 1680.) Si presbyter, aliqua infirmitate prohibente, per ſe ipſum non potuerit prædicare, *SS. patrum homiliæ a diaconis recitentur.*

l) Gennad. de ſcriptor. c. LVII.

m) Gennad. ibid. c. LXVII.

ſcho-

ſcholaſtico & aperto ſermone multa, e quibus iſta legi, de virginitatis bono &c. homilias epiſcopis factas multas, quod FRANC. FERRARIVS n) & GVIL. CAVEVS non de homiliis coram epiſcopis, ſed in eorum vſum factis, intelligunt: vnde etiam eodem loco *epiſcoporum magiſter* GENNADIO vocatur, quod ipſi elegantes homilias ab eo compoſitas recitarent. FERRARIVS & IAC. SIRMONDVS o) idem de dictionibus quibuſdam ſacris ENNODII obſeruant, quas ab ipſo ſcriptas, ab aliis autem deinde recitatas eſſe dicunt. AVGVSTINVS hanc quæſtionem ex inſtituto conſiderat, & caſum inde format conſcientiæ. Poſteaquam enim omnes eloquentiæ chriſtianæ regulas illis tradidiſſet, qui ad componendas orationes eſſent idonei, tandem eſſe quoſdam dicit, qui bene pronuntiare poſſint, quid autem pronuntient, excogitare non poſſint. Neque eos ſeuere damnat, vel a concionando imperioſe reiicit, ſed potius magno amoris adfectu in eorum gratiam ſic loquitur p): *Quod ſi ab aliis ſumant eloquenter ſapienterque conſcriptum, memoriæque commendent, atque ad populum proferant; ſi eam perſonam gerunt, non improbe faciunt. Sic enim, quod profecto vtile eſt, multi prædicatores veritatis fiunt, nec multi magiſtri, ſi vnius veri magiſtri id ipſum dicant omnes, & non ſint in eis ſchiſmata. Nec*

n) Ferrar. de ritu concion. lib. II. c. XIV. Aliquos conſueuiſſe aliquando, vt ſuas, pronuntiare aliorum homilias, facile credet, quicumque eorum meminerit, quæ & de Cyrillo Alexandrino epiſcopo & de *Saluiano Maſſilienſi* prodidit Gennadius; - Saluianus ſcripſit .. multa ex quibus legi - *homilias epiſcopis factas*.
Caue hiſtor. litter. vol. I. p. 346. (p. 245. edit. Geneuenſ.) Homiliæ multæ coram epiſcopis, vel *in vſum epiſcoporum facta*.

o) Ferrar. l. c. Ennodius (id quod etiam ab eruditiſſimo viro Iacobo Sirmondo adnotatum fuit) ſacram ſecundam ſcripſit ipſe quidem, ſed vt gratiam iniret ab Honorato, Nouariæ epiſcopo, qui eam pronuntiauit vt ſuam. Tertia etiam ab Ennodio compoſita eſt, ſed a Stephano Vicario recitata. Ipſamet autem earumdem ſacrarum inſcriptio hoc idem haud obſcure indicat, etenim ſecundæ titulus is eſt, *Dictio miſſa Honorato epiſcopo Nouarienſi in dedicatione baſilicæ apoſtolorum, vbi templum fuit idolorum*. Tertia vero ita inſcribitur, *Dictio data Stephano V. S. Vicario, dicenda Maximo epiſcopo*. Verba enim illa, *Miſſa*, *Data*, *Dicenda* ſatis reuincunt, ſcriptas quidem illas ab Ennodio, ſed ab aliis deinde dictas. Exſtant aliæ id genus nonnullæ dictiones apud eumdem Ennodium, quas qui leget, fatebitur procul dubio, ab ipſo fuiſſe certe elucubratas, ſed ab aliis omnino pronuntiatas.

p) Auguſtin. de doctrin. chriſtian. lib. IV. c. XXIX.

deterrendi ſunt iſti voce Hieremiæ prophetæ, per quem Deus arguit eos, qui furantur verba eius, vnusquiſque a proximo ſuo. Qui enim furantur, alienum conferunt: verbum autem Dei non eſt ab eis alienum, qui obtemperant ei, potiuſque ille dicit aliena, qui quum dicat bene, viuit male. Vnde tandem concludit, licere omnino aliis aliorum eloquentia præſtantium ſermones pronuntiare, dummodo vitam ſuam ad verbum Dei componant, orentque Deum ſerio, vt & bene ipſi proferant, & illi, ad quos proferunt, ſumant.

§. XXIII.

Sacræ conciones ſanctiſſimæ trinitatis laudatione concluſæ ſemper ac terminatæ.

NOTANDVM adhuc eſt, quod ſermones ſuos ſemper concluſerint veteres, vti nos hodie facimus, ſanctiſſimæ *TRINITATIS* laudatione, quemadmodum non ſolum ex ſermonibus videre eſt AVGVSTINI, CHRYSOSTOMI, BASILII, LEONIS, FVLGENTII aliorumque, qui, poſteaquam hæreſin ſuam contra ſeruatoris noſtri diuinitatem inuexit *Arius*, claruerunt; ſed ex ORIGENIS etiam & aliorum, qui ante illam tempeſtatem vixerunt, vt DIONYSII *Alexandrini* & reliquorum homiliis, quas BASILIVS vidit, ex illisque antiquam illam formulam contra nonnullos defendit q), qui ipſum innouationis incuſabant, quod formulam vſurparet, qua veteres ante ſe ſemper vſos fuiſſe, dicebat.

§. XXIV.

Conciones vt plurimum a ſtantibus habitæ.

FERRARIO res quædam aduentitiæ memorantur, quæ vel parui momenti in ſe ſunt, vel alibi aptius conſiderari poſſunt, verbi gratia, quod a diaconis ante conciones ſilentium imperatum fuerit; Quod concionaturi ſuggeſtum adſcendentes textum ſuum, poſt lectionem a lectore factam, denuo legerint; Quod lectiones recitari iuſſerint, argumento, quod tractandum ſuſcepiſſent, maxime congruentes & aptas; Quod aliquando multis ante diebus indicauerint, qui potiſſimum ſcripturæ locus eſſet pro concione tractandus; Quod ſanctorum martyrum paſſiones, quum anniuerſarii eorum dies in eccleſia celebrarentur, ante concionem publice recitatæ fuerint; Quod

q) Baſil. de ſpirit. ſancto c. XXIX. Tom. II. opp. p. 358. 359. 360.

epi-

epiphaniæ die futuram paſchalem celebritatem inter concionandum auditoribus denuntiarint; Quod itidem inter concionandum ſtata vigiliarum ac ieiuniorum, nec non eleemoſynarum pro pauperibus collectionem indicarint; Quod de religionis myſteriis obſcure & tecte coram catechumenis dixerint; Quod epiſcopos in concione præſentes ſalutauerint; Quod auditores diſtincta loca ſibi adſignata habuerint; Quibus potiſſimum nominibus amoris & exiſtimationis appellari ab epiſcopis ſoliti ſint; Quod ex edito ſemper ac præcelſo loco in eccleſia ſermones recitati fuerint ex ambone ſiue pulpito, vel ex ſolio epiſcopij, vel ex gradibus altaris; Quod die potiſſimum dominico, die ſabbati, in feſtorum dierum vigiliis, in epiſcopatus natali die, ſiue primo ſiue anniuerſario, in baſilicorum ac altarium dedicatione conciones habitæ fuerint; Et eiusdem generis plura, quorum alia adeo leuia ſunt, vt lectoris notitia vix digna iudicentur; alia autem, quæ plus momenti habent, in aliis huius operis partibus recenſentur & explicantur. Itaque vnum adhuc, quod ad concionatores attinet, examinabimus, vtrum videlicet ſtantes an ſedentes ſermones ſuos pronuntiarint. Generalis hodie eccleſiæ conſuetudo eſt, vt concionatores ſtent, ſedeant autem auditores. Vetus autem conſuetudo vt plurimum hodiernæ contraria fuit. Concionatores enim communiter ſedentes docebant, populus ſtans auſcultabat; nulla tamen regula hac de re præſcripta erat, ſed conſuetudo in diuerſis eccleſiis variabat. In *Africa* concionator communiter ſedebat, vti ex OPTATO r) liquet, quando ad *Donatiſtarum* epiſcopos ſcribens ait: *Dum peccatorem arguit, & ſedentem increpat Deus, ſpecialiter ad vos dictum eſſe conſtat, non ad populum, qui in eccleſia ſedendi non habet licentiam.* Dicit hæc occaſione verborum pſalmiſtæ, *Sedens aduerſus fratrem tuum loquebaris, & aduerſus filium matris tuæ ponebas ſcandalum.* AVGVSTINVS ſimiliter de ſe, tamquam ſedente inter concionandum, loquitur: *Quid volo? Quid deſidero? Quid cupio? Quare loquor? Quare heic* s) *SEDEO? Quare viuo, niſi hac intentione, vt cum Chriſto ſimul viuamus?* Et iterum t): *Vt ergo vos non diu teneam, præſertim quia*

r) Optat. lib. IV. p. 78. (p. 91. edit. Pariſ. MDCLXXIX.)

s) Auguſtin. homil. XXVIII. ex L. tom. X. opp. p. 179. (edit. Baſil. p. 485.)

t) Auguſtin. homil. XLIX. de diverſis.

ego SEDENS loquor, vos ſtando laboratis. Et alio loco in quibuſdam u) eccleſiis & concionatori & populo ſedere licitum fuiſſe ſignificat, quando ait: *Longe conſultius in quibuſdam eccleſiis tranſmarinis non ſolum antiſtites ſendentes loquuntur, ſed ipſi etiam populo ſedilia ſubiacent, ne quiſpiam infirmior ſtando laſſatus a ſaluberrima intentione auertatur, aut etiam cogatur abſcedere.* CHRYSOSTOMVS x) etiam ſedentem ſe concionatum fuiſſe indicat, *Reſtant,* inquiens, *plura, ſed hac ſobriis ad correctionem ſufficiant; quare neceſſe orationem ſupprimere, nam cupio patris* (id eſt, epiſcopi) *audire vocem: quoniam ipſi quidem paſtorales pueri ſubtili calamo ſibilamus, veluti ſub quercu aut fago quadam ad vmbram ſacrorum horum SEDENTES; hic autem, veluti muſicus optimus, auream citharam modulatus ſonorum conſonantia vniuerſum excitat theatrum.* In ambone autem ſiue pulpito hoc façere conſueuit, in quo ſedit, quando decantatiſſimam illam orationem increpatoriam habuit in *Eutropium* eunuchum, qui ad eccleſiam fugerat, nimioque percuſſus timore ſub altari iacebat y), vti hiſtorici nobis narrant. GRE-

u) Auguſtin. de catechizandis rudibus c. XIII.

x) Chryſoſt. homil. I. de pœnitent. tom. I. p. 662. (p. 585. edit. Francoſ.) ἐνῆν μὲν οὖν καὶ πλείονα τούτων εἰπεῖν, ἀλλὰ τοῖς σωφρονοῦσι καὶ ταῦτα ἀρκεῖ πρὸς διόρθωσιν, διόπερ ἀνάγκη καταπαῦσαι τὸν λόγον· καὶ γὰρ τοῦ πατρὸς ἐπιθυμῶ ἀκοῦσαι· ἡμεῖς μὲν γὰρ καθὰ τὰ παιδία τὰ ποιμενικὰ λεπτῷ τῷ καλάμῳ συρίζομεν, ὥσπερ ὑπό τινα δρῦν ἢ λεύκην, τῇ σκιᾷ τῶν ἱερῶν τούτων καθήμενοι· οὗτος δὲ καθὰ μουσικός τις ἄριστος χρυσῆν ἁρμοσάμενος κιθάραν, τῇ συμφωνίᾳ τῶν κρουσμάτων ὁλόκληρον ἀνίστησι θέατρον.

y) Socrat. lib. VI. c. V. ὁ οὖν ἐπίσκοπος, τοῦ Ευτροπίου ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον κειμένου, καὶ ἐκπεπληγότος ὑπὸ τοῦ φόβου, καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ὅθεν εἰώθει καὶ πρότερον ὁμιλεῖν χάριν τοῦ ἐξακοῦσθαι, λόγον ἐλεγκτικὸν ἐξέτεινε κατ' αὐτοῦ. *Epiſcopus* (*Chryſoſtomus*) *dum Eutropius ſub menſa altaris iaceret metu perculſus,* ſedens in ambone, *vnde etiam antea concionari ſolebat, quo facilius ab omnibus exaudiretur, obiurgatoriam in eum habuit orationem.*

Caſſiodor. hiſtor. tripartit. lib. X. c. IV. Poſt paucos dies, quum ipſe Eutropius offendiſſet imperatorem, inter refugos erat apud eccleſiam, epiſcopus vero Chryſoſtomus, Eutropio ſub altari iacente, nimioque percuſſo timore, *reſidens ſuper ambonem,* vbi ſolebat prius facere conſuete ſermonem, homiliam increpatoriam fecit aduerſus eum.

Nicephor. eccleſ. hiſtor. lib. XIII. c. IV. τῶν βασιλείων εὐθὺς ἀποδρὰς, ἱκέτης τῇ ἐκκλησίᾳ προσέδρευε· τότε δὴ ὁ Ἰωάννης τὸ ἄτοπον διελέγχων τῆς ἐπιχειρήσεως Ευτροπίου, λαμπρόν τινα κατ' αὐτοῦ λόγον διέξεισιν ἐπ' ἄμβωνος καθεσθεὶς, ὥσπερ ἦν εἰωθὸς ἐκείνῳ ταῖς διδασκαλίαις ποιεῖν, ἵν' ἅπαντας ἡ φωνὴ ἐπιφθάνοι.

GO-

GORIVM NYSSENVM itidem ſediſſe inter concionandum, & deinde in clauſula ſermonis ad preces ſurrexiſſe, ex oratione quadam illius colligi poteſt, vbi dicit [z]): *Surgentes dicamus etiam nos ad Deum, Ne nos inducas in tentationem &c.* Quod etiam notatum eſt a IVSTINO MARTYRE [a]), ORIGENE [b]), ATHANASIO [c]) & CHRYSOSTOMO [d]), quos FERRARIVS citat in eoſque obſeruat, eorum conſurrectionem in fine ſermonum ad preces indicare, quod ſedentes ſint concionati. Quæ vera omnino obſeruatio eſt. Sed tamen poſt hæc omnia non dubitat adſerere, communiori more ſtantes loquutos fuiſſe antiquos patres, niſi aut ſenectus, aut valetudo id non pateretur. Quod certe nobis indicat, quo hominem præiudicata opinio contra euidentiſſima teſtimonia in recentioris conſuetudinis gratiam poſſit abripere. Obſeruatio, facta ab auctore com-

---

Ex imperialibus ædibus profugiens Eutropius ſupplex in eccleſia conſedit; tum Ioannes, abſurdum Eutropii conatum arguens, luculentam habuit orationem in ambone *ſeu ſuggeſtu: qui mos eius erat, quum populum doceret, vt omnes vocem eius exciperent*, ſedens.

z) Nyſſen. homil. V. de orat. domin. tom. I. pag. 761. ἀλλ' εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς ἀναστάντες τῷ Θεῷ, ὅτι μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν. *Verum* ſurgentes *dicamus etiam nos ad Deum, Ne nos inducas in tentationem.*

a) Iuſtin. apol. p. 98. προεστὼς διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται· ἔπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες, καὶ εὐχὰς πέμπομεν. *Præſidens orationem, qua populum inſtruit & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur, habet.* Sub hæc conſurgimus communiter omnes, *& precationes profundimus.*

b) Orig. homil. XX. in Numer. Et ideo *ſurgentes oremus*, vt inueniamus paratum ſemper iſtum gladium ſpiritus, per quem exterminentur & ſemina ipſa & conceptacula peccatorum. Id. homil. III. in Eſai. Reuera abſtulit opprobrium Ieſus, idcirco *ſurgentes* oremus Deum &c. Homil. XXXVI. in Luc. Quæ omnia cognoſcentes, & quam multa ſint genera regnorum, *ſurgamus precemurque Deum* &c.

c) Athanaſ. homil. de ſemente (tom. II. p. 72. edit. Pariſ. MDCXCVIII.) αὐτάρκως δὲ τῶν λόγων ἡμῶν προχωρησάντων, ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς ἐκτείνωμεν τὰς χεῖρας. *Ceterum quia & ſermo noſter ſatis proceſſit*, ſurgentes *& nos ipſi extendamus manus &c.*

d) Chryſoſt. homil. contr. hæretic. ap. Ferrarium lib. II. c. IX (c. XVII. p. 212. edit. Pariſ. MDCLXIV. 8uo) Itaque, quia oſtendimus regiam dignitatem & diuinitatem ſpiritus, *nos cathedra exſurgentes*, vno ore & vno corde glorificemus patrem & filium & ſpiritum ſanctum.

mentarii in epiſtolas *Pauli* *) ſub nomine AMBROSII, plus veri ac ſolidi habet, quod epiſcopi chriſtiani ſedentes ſint concionati, & quod hæc conſuetudo ex ſynagoga adſcita fuerit: vbi ipſemet FERRARIVS fatetur & probat, communiori ritu ſediſſe ſcribas & doctores *Iudæorum*, legem in ſynagogis explicantes, tametſi exempla quædam in contrarium fuerint. Matth. XXIII, 2. ſcribæ & Phariſæi dicuntur *ſedere in cathedra Moſis. CHRISTVS* etiam Dominus Luc. II, 46. *inuentus eſt in templo inter doctores ſedens & docens.* Et cap. IV, 20. *Quum in ſynagoga Iſaiæ librum ſtans perlegiſſet, docturus populum ſedit.* Et Matth. V. *docturus in monte ſedit.* Luc. V, 3. *ſedens docuit de nauicula turbas.* Ioan. VIII, 2. *ſedens docuit in templo populum.* Matth. XXVI, 55. *Quotidie ſedens docebat in templo.* Hoc factum ex conſuetudine *ſynagogæ Iudaicæ*, quam eccleſia chriſtiana generatim fuit ſectata. Exempla, quæ FERRARIVS ex homiliis CHRYSOSTOMI e) & AVGVSTINI f) in contrarium adfert, exceptiones generalis regulæ potius ſunt, quam idonea teſtimonia pro ipſius adſertione. Res quidem in ſe non multum habet momenti, & perinde eſt; ſiue ſtans ſiue ſedens quis ſermonem ſuum pronuntiet: Si quis autem vetuſtas conſuetudines enarrat, tum non debet rem quamcumque con-

*) Ambroſ commentar. in 1 Cor. XIV, 29. Hæc traditio ſynagogæ eſt, quam nos vult ſectari - - vt ſedentes diſputent ſeniores dignitate in cathedris &c.

e) Chryſoſt. homil. XVI. ad popul. Antiochen. (tom. I. opp. p. 180. edit. Francof.) εἰ μὴ πολλὴν παρὰ τῶν πατέρων ὑπέστην ἀνάγκην, οὐδ᾽ ἂν ἀνέστην, οὐδ᾽ ἂν διελέχθην ὑπὸ τῆς ἀθυμίας σκοτωθεὶς τῆς ἐπὶ τῇ μικροψυχίᾳ τῇ ὑμετέρᾳ. *Niſi multam a patribus neceſſitatem ſuſtinuiſſem, neque ſurrexiſſem, neque loquutus fuiſſem dolore obtenebratus ex puſillanimitate veſtra.* Homilia XXXIII. in Matth. (p. 386. edit. Frf.) διὰ σὲ ἕστηκεν ὁ διάκονος πονῶν καὶ ταλαιπωρούμενος· τίνα οὖν ἕξεις ἀπολογίαν, μηδὲ τὴν ἐκ τῆς ἀκροάσεως αὐτῷ παρέχων ὑποδοχήν; *Cauſſa tui* rectus ſtat doctor (ita habet quidem verſio, in græco autem eſt ὁ διάκονος) *laboribus & adflictionibus adfectus. Qua igitur te excuſabis ratione, ſi ne ad audiendum quidem paratum animum præbueris?*

f) Auguſtin. ſerm. CXXII. de diuerſis. Quamquam propter commoditatem depromendæ vocis altiore loco *ſtare* videamur, tamen in ipſo altiore loco vos iudicatis, & nos iudicamur. Id. conc. II. in pſalm. XXXII. prope finem: Adhuc quidem ſpectatores in amphitheatro forte inſaniunt, & in ſole ſedent, & nos ſi *ſtamus*, tamen in vmbraculo ſumus, & vtiliora & pulchriora ſunt, quæ ſpectamus. Id. tract. XIX. in Ioannis euangelium: Noſtis, fratres, quia ad panem ventris cum labore peruenitur, quanto magis ad panem mentis? Cum labore ſtatis & auditis, ſed *nos cum maiore ſtamus & loquimur.*

ſue-

ſuetudinibus & ritibus præſentis ſæculi conformare, ſed res nude, vti eas inuenit, repræſentare.

§. XXV.

Et a populo ſtante auditæ in quibusdam, ſed non in omnibus, eccleſiis.

HACTENVS ea conſiderauimus, quæ ad concionatores ſpectant, pauca nunc de auditoribus adiicienda ſunt. De quibus iam §. vltimo obſeruatum nobis eſt ex OPTATO & AVGVSTINO, non habuiſſe populum in eccleſiis *Africanis* ſedendi libertatem, ſed generatim ſtando ſermones audire debuiſſe. FERRARIVS g) præterea multa teſtimonia ex AVGVSTINO in rem eamdem collegit, quæ heic enarrare neceſſe non eſt. Obſeruare autem nobis licebit, eamdem conſuetudinem etiam in multis aliis eccleſiis obtinuiſſe. SIDONIVS APOLLINARIS h) de ea, tamquam conſuetudine eccleſiæ *Gallicanæ*, ad FAVSTVM *Reienſem* duobus verſiculis ita loquitur:

Seu te conſpicuis gradibus venerabilis aræ
Concionaturum plebs ſedula circumſiſtit.

Quod porro ex homilia quadam confirmatur, quæ ſub nomine AVGVSTINI circumferri conſueuit, hodie autem a MABILLONIO & monachis *Benedictinis* in noua operum AVGVSTINI editione, CAESARII ARELATENSIS eſſe certo determinata eſt, vbi infirmioribus quidem ſedendi libertatem indulget, re-

g) Ferrar. lib. II. c. XV. (c. XXI. edit. cit. Pariſ. 8vo) ex Auguſtin. tract. XIX. in Ioann. vid. ſub anteced. litt. (f). Et tract. c. XII. Quomodo autem inter ſe omnes (euangeliſtæ) conueniant, ne veritati, quæ per alium promitur, ab alio repugnetur, quiſquis noſſe deſiderat, non in his ſermonibus, ſed in aliis laborioſis litteris quærat; nec *ſtando*, aut audiendo, ſed potius ſedendo & legendo, vel legenti aurem mentemque intentiſſimam præbendo, illa condiſcat. Homil. XXVIII. ex L. Audi ergo pſalmum, te admonuit, te, quicumque es, qui forte heic hodie *ſtas* & nocte aliquid feciſti, te admonuit &c. Sermo XLIX. de diuerſis. cit. ſub litt. (t) pag. 179. 180. Ibid. ſerm. CXXII. vid. ſub litt. (f) p. 182. Sermo II. in pſalm. XXXII. cit. ſub litt. (f). Et in pſalm CXLVII. Gaudeo, tantam eſſe voluntatem & voluptatem in veritate verbi Dei, vt ſtudium veſtrum bonum in bono & de bono vincat ſtudium inſanorum currentium in amphitheatrum; numquid illi, *ſi tam diu ſtarent*, adhuc ſpectarent? Serm. XX. de verbis Domini. Nam & modo inde aliquid agimus remoti a negotiis, ſepoſitis familiaribus curis, conueniſtis, *ſtatis*, *audiitis*.

h) Sidon. carm. XVI. ad Fauſtum Reienſem.

liquis

liquis autem omnibus, feminis non minus quam viris, hoc priuilegium denegat. *Ante aliquot dies*, inquit i), *propter eos, qui aut pedibus dolent, aut aliqua corporis inæqualitate laborant, paterna pietate ſollicitus conſilium dedi, & quodammodo ſupplicaui, vt quando aut paſſiones prolixæ, aut certe aliquæ lectiones longiores leguntur, qui ſtare non poſſunt, humiliter & cum ſilentio ſedentes, attentibus auribus audiant, quæ leguntur. Nunc vero aliquæ de filiabus noſtris putant, quod hoc aut omnes, aut certe plures, quæ ſanæ ſunt corpore, frequenter debeant facere. Nam vbi verbum Dei cœperit recitari, quaſi in lectulis ſuis ita iacere volunt. - - Vnde rogo vos, venerabiles filiæ, & ſollicitudine paterna commoneo, vt quando aut lectiones leguntur, aut verbum Dei prædicatur, nulla ſe in terram proiiciat: niſi forte quum nimium grauis infirmitas cogit.* Quæ verba indicant, ſtationem vſitatum audientium geſtum fuiſſe in eccleſiis *Gallicanis.* Eamdem conſuetudinem etiam eccleſiis quibuſdam *Græcis* fuiſſe, ex notabili hiſtoria colligi poteſt, quam de *Conſtantino* refert EVSEBIVS, quod quum aliquando coram ipſo in regio illius palatio diſſeruiſſet, cum maxima audientium multitudine ſtans k) ipſe orationem audierit, & quum ab eo poſtulaſſet, vt in regali ſolio, quod iuxta poſitum eſſet, ſedere vellet, numquam adduci potuerit, vt ſederet, pium ac religioſum eſſe dicens, vt de rebus diuinis ſtantes audiant. In eccleſiis autem *Italicis* contraria conſuetudo obtinuit. AVGVSTINVS enim, vt iam antecedente ſectione percepimus, dicit, quod in quibuſdam eccleſiis transmarinis (per quas *Italicas* ſine vllo dubio intelligit) non ſolum antiſtites ſedentes loquantur, ſed ipſi etiam populo ſedilia l) ſubiaceant, ne quiſqam infirmior ſtando laſſatus a ſaluberrima intentione auertatur, aut etiam cogatur abſcedere. Et longe melius fieri putat, vt eadem libertas, vbi decenter fieri poſſit, in eccleſiis etiam *Africanis* indulgeatur. *Romæ* ita fuiſſe IVSTINI MARTYRIS ætate, ex ſecunda ipſius apologia luculen-

i) Auguſtin. ſerm. XXVI. ex L. qui eſt CCC. nouæ editionis. (tom. X. p. 476. edit. Baſil. MDLXIX.)

k) Euſeb. de vit. Conſtant. lib. IV. c. XXXIII. πλῆθος δ' ἀκροατῶν περιεστῶτος, ἔνδον ἐν αὐτοῖς βασιλείοις ὄρθος ἑστὼς, ἅμα τοῖς λοιποῖς ἐπηκροῶτο· ἠξιοῦ δ' ἀντιβολούντων ἐπὶ παρακειμένῳ τῷ βασιλικῷ θρόνῳ διαναπαύεσθαι, ἐπείθετο μὲν οὐδαμῶς - - - ἑστῶτας γὰρ ὑπακούειν τῶν θείων, ὅσιον.

l) Auguſt. de catechiz. rudib. c. XIII. cit. ſub litt. n) p. 180. in textu.

ter patet, dum ſurgendi verbo vtitur, quod præuiam ſeſſionem neceſſario includit: *Die*, inquit, *qui ſolis dicitur*, *omnes*, *qui in oppidis vel agris morantur*, *vnum in locum conueniunt*, *commentariaque apoſtolorum*, *vel prophetarum ſcripta leguntur*, *quamdiu hora patitur; deinde vbi is*, *qui legit deſiſtit*, *is qui praeeſt*, *admonet & hortatur*, *vt ea*, *quae lecta ſunt bona*, *imitemur. Tunc SVRGIMVS OMNES* m) *& comprecamur*. Et quum eadem res ORIGENI n) obſeruetur & ATHANASIO o), probabile omnino eſt, eamdem conſuetudinem in multis Occidentis eccleſiis inoleuiſſe. CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS p), populum ſermones ipſius audiſſe ſedentem, expreſſis verbis ſignificat. *Cogita*, inquit, *quot nunc eſtis*, *qui heic adſidetis*, *quot noſtrum animae ſunt*, *in vna quoque tamen congrue operatur* (ſpiritus ſanctus) *& medius exſiſtens videt cuiuſque modum*, *cernit & cogitationem & conſcientiam*, *& quid loquamur & quid mente retineamus*. Et auctor *conſtitutionum* q), qui præcipue orientalium eccleſiarum conſuetudines enarrat, populum repræſentat tamquam ſedentem ad audiendum ſermonem. Atque ita CASSIANVS r) & HIERO-

m) Iuſtin. apol. II. p. 98. τῇ τῦ ἡλίϋ λεγομένῃ ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγρὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποςόλων, ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται, μέχρις ἐγχωρεῖ· εἶτα παυσαμένυ τῦ ἀναγινώσκοντος, προεςὼς διὰ λόγυ τὴν νυθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τύτων μιμήσεως ποιεῖται· ἔπειτα ἀνιςάμεθα κοινῇ πάντες, καὶ εὐχὰς πέμπομεν.

n) Orig. homil. III. in Ieſ. ſub fin. *Surgentes* oremus Deum &c. Homil. XXXVI. in Luc. Quæ omnia cognoſcentes, & quam multa ſint genera regnorum, *ſurgamus* precemurque Deum, vt auferat a nobis regnum inimici. &c.

o) Athanaſ. homil. de ſemente. vid. ſub litt. anteced. c) pag. 181.

p) Cyrill. catech. XVI. n. XI. λόγισαι, πόσοι καθέζεσθε νῦν· πόσαι ψυχαὶ πάρεσμεν· ἑκάςῳ προσφόρως ἐνεργεῖ, καὶ μέσον παρὸν βλέπει ἑκάςυ τὸν τρόπον, βλέπει καὶ τὸν λογισμὸν καὶ συνήδεισιν, καὶ τί λαλῦμεν, καὶ τί νοῦμεν.

q) Conſtit. lib. II. c. LVIII. εἰ ἐν τῷ καθέζεσθαι ἕτερός τις ἐπέλθοι εὐσχήμων καὶ ἔνδοξος ἐν τῷ βίῳ, ἢ ξένος, ἢ ἐγχώριος. - - οἱ ἀδελφοὶ διὰ τῶν διακόνων παραδεχέσθωσαν αὐτόν· εἰ δὲ τόπος ὐκ ἔςιν, ὁ διάκονος τὸν μᾶλλον νεώτερον ἐγείρας, μετὰ λόγυ, ἀλλὰ μὴ μετ' ὀργῆς, ἐκεῖνον καθισάτω. *Quod ſi*, *quum* ſedetur, *vir quiſquam ſuperueniat honeſtus*, *& in ſaeculo clarus*, *ſiue alterius ſiue eiuſdem regionis* - - *fratres eum per diaconos recipiant; atque*, *ſi locus deſit*, *diaconus omnium iuniorem*, *prudenter non autem praefracte*, *loco mouens*, *honoratum illum* ſedere *faciat*.

r) Caſſian. inſtit. lib. II. c XII. Hunc ſane canonicum, quem prædiximus, duo-

NYMVS s) in cunctis monaſteriis per *Aegyptum* obtinuiſſe dicunt, vt non tantum ſermoni, ſed recitationi etiam pſalmorum aliisque lectionibus de ſcripturis ſedentes attenderent. Vt adeo hoc ipſum indifferentibus ritibus & conſuetudinibus adnumerari oporteat, de quibus generalis quædam eccleſiæ catholicæ regula non fuit data; ſed quilibet conſuetudinem loci iſtius, vbi degeret, ſequutus eſt, & quælibet eccleſia obſeruandum præſcripſit, quod ad populi ædificationem omnium maxime facere crederet.

§. XXVI.

Peculiaris conſuetudo eccleſiæ Africanæ *ad excitandam auditorum attentionem.*

PECVLIARIS conſuetudo in eccleſia *Africana* erat, quando concionator notabile quoddam ſcripturæ dictum in medio ſermone ex improuiſo recitabat, vt populus in repetenda eius clauſula cum ipſo ſe coniungeret. AVGVSTINVS eius mentionem facit in ſermone quodam t), vbi quum hæc verba *Pauli* orſus eſſet, *Finis præcepti eſt*, antequam pergeret, populum alloquens monebat, vt reliqua iſtius dicti ſecum repeterent; quo facto omnes ſtatim acclamabant, *caritas de corde puro.* Quo ipſo eos demonſtraſſe dicit, quod non infructuoſe audierint. Et hoc ſine dubio factum eſt, vt populus ad audiendum, legendum & recolendum ſcripturas excitaretur, vt occaſione exigente iſtiusmodi vtiles earum particulas recitare poſſent, habentes tunc libertatem non tantum audiendi, ſed etiam legendi ac recitandi eas lingua patria. Num hæc conſuetudo in vllo alio loco obtinuerit, non habeo dicere; quum in AVGVSTINO tantum eam offenderim: quam ob cauſſam de ea loquutus ſum, tamquam peculiari eccleſiæ *Africanæ* conſuetudine, eo ſpectante, vt auditorum attentio acueretur, oſtenderetur-

denarium pſalmorum numerum tali corporis quiete releuant, vt has eaſdem congregationum ſolemnitates ex more celebrantes, absque eo, qui dicturus in medium pſalmos ſurrexerit, cuncti ſedilibus humillimis *inſidentes*, ad vocem pſallentis omni cordis intentione dependeant

s) Hieron. epiſt. XXII. ad Euſtoch. c. XV. Completis orationibus, *cunctis reſidentibus*, medius, quem patrem vocant, incipit diſputare &c.

t) Auguſtin. XXXVI. ex editis a Sirmondo tom. X. p. 837. Finis præcepti eſt (Iam vos dicite mecum: A populo acclamatum eſt) Caritas de corde puro. Omnes dixiſtis, quod non infructuoſe ſemper audiſtis.

que,

que, quod legerent ſacras ſcripturas memoriæque eas tenerent.

§. XXVII.

Fauſtæ olim concionanti ab audiente populo factæ acclamationes, plauſusque dati in eccleſia.

GENERALIOR conſuetudo erat, quando auditores publicis plauſibus & acclamationibus in eccleſia teſtabantur, quanti facerent concionatorem, & quam eius admirarentur eloquentiam, vel approbarent doctrinam. Hoc nonnumquam expreſſis verbis, nonnumquam etiam aliis ſignis, & conſenſus ac approbationis ſuæ teſtificationibus facere ſolebant. *Græcis* hoc communiter vocatur κρότος, quod vocabulum vtramque approbationis rationem denotat, tum eam, quæ manuum plauſibus, tum illam, quæ fauſtis vocibus & acclamationibus, declaratur. Primus eius vſus, vti IO. CASP. SVICERVS u) ex ISAACO CASAVBONO x) obſeruat, in theatris tantum fuit. Vnde in ſenatum deuenit; & poſtea in actus conciliorum ac ordinarios conuentus eccleſiaſticos. Non eſt noſtri iam inſtituti, inquirere in acclamationes ſynodicas, ſed tantum in eas, quæ concionantibus in eccleſia fieri ſolitæ ſunt. Hæ interdum factæ verbis laudum, vti in homilia quadam PAVLI EMISENI y), præſente *Cyrillo Alexandrino* dicta, inuenimus; quum enim ea verba in concione protuliſſet *Paulus*, quæ doctrinæ CYRILLI, qui prius concionatus erat, apprime conuenirent, *Peperit itaque Deipara Maria Emanuelem*, ſtatim populus, vt ſe & intellexiſſe & firmiter credere, quæ dicebantur, declararet, dicentis curſum interrumpens acclamauit in hunc modum: *Ecce fides eadem eſt donum Dei, Cyrille Orthodoxe, hoc audire cupiebamus; qui non ita loquitur, anathema ſit.* Interdum alio modo approbationem ſuam teſtificabantur, manu plaudentes, & ſimilibus vtentes geſtibus. Ita HIERONYMVS ſcribens ad *Vigilantium*, fauſtas ſibi concionanti ab

u) Suicer. theſaur. eccleſ. voce κρότος volum. II. p. 173. ſeqq.

x) Caſaubon. not. in Vulcatium Gallican. vit. Auidii Caſſii p. 89. Vid. ap. Suicerum loc. cit.

y) Paul. Emiſen. homil. de incarnat. conc. tom. III. p. 1096. in actis concilii Epheſin. part. III. c. XXXI. ἐβόησεν ὁ λαός· ἡ πίστις ἰδοὺ αὐτή ἐστί· Θεοῦ δῶρον, Κύριλλε ὀρθόδοξε· τοῦτο ἀκοῦσαι ἐζητοῦμεν· ὁ τοῦτο μὴ λέγων, ἀνάθεμα ἔστω.

 ipſo

ipſo quondam factas acclamationes, plauſuſque datos z) memorat: *Recordare*, inquit, *quæſo illius diei*, *quando*, *me de reſurrectione & veritate corporis prædicante*, *ex latere ſubſultabas & plaudebas manu*, *& applodebas pede*, *& orthodoxum conclamabas*. Iſtiuſmodi laudationem populum *Conſtantinopolitanum* CHRYSOSTOMO concionanti tribuere ſolitum, memoriæ prodidit GEORGIVS, patriarcha *Alexandrinus* a), ita ſcribens: *Omnes mirabantur eum ob ſapientiam*, *ipſi a Deo datam*, *& quomodo ipſis diſſoluebat*, *quæ in diuinis ſcripturis interpretatu atque intellectu difficilia ſunt*, *nec non ipſi plaudebant*, *alii quidem chlamides ſuas attollentes: alii fimbrias cutzulon*, *alii vero manualia*, *alii denique faſciolas ſeu oraria*, *& clamantes*, *Reuera dignus es hoc ſacerdotio*, *o apoſtolorum tertie decime; Chriſtus te ad nos miſit*, *vt ſaluas faceres animas noſtras*, *& potares de fontibus ſalutis*, *quod ipſe tibi dedit &c.* In eumdem modum GREGORIVS NAZIANZENVS in inſomnio de templo *Anaſtaſiæ* narrat, quomodo populus concionanti ſibi applaudere ſolitus ſit, *Alii*, inquiens b), *ſermonem noſtrum miris laudibus efferebant*, *alii ſilentio atque admiratione defixi tenebantur*, *alii partim verbis*, *partim animo ſolo ſtridebant*, *alii denique velut fluctus quidam vento excitati pugnabant.* HIERONYMVS ad hoc ipſum reſpicit, quando ad *Nepotianum* c) ſcribens, ait: *Præceptor quondam meus*, *Gregorius Nazianzenus rogatus a me*, *vt exponeret*, *quid ſibi vellet in Luca* (cap. VI.) *ſabbatum* δευτερόπρωτον, *eleganter luſit. Docebo te*, *inquiens*, *ſuper hac re in eccleſia; in qua mihi omni populo acclamante*, *cogeris inuitus ſcire*, *quod neſcis; aut certe*, *ſi ſolus tacueris*, *ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis.* Eiuſdem conſuetudinis crebra mentio iniicitur a SIDONIO APOLLINARI d), ISIDORO PELVSIOTA e), & ab

z) Hieron. epiſt. LXXV. contr. Vigilant.

a) Georg. Alexandr. vit. Chryſoſt. ap. Ferrar. de ritu concionum lib. II. c. XX. (c. XXVI edit. Par. MDCLXIV.)

b) Naz. Somn. de templo Anaſtaſiæ tom. II. p. 78.

Καί ῥ' οἱ μὲν πάλλοντο, καὶ ᾔνεον, οἱ δὲ σιωπῇ,
Θάμβεον, οἱ δὲ λόγῳ τρύζον ἔθ', οἱ δὲ νόῳ
Θηγαλέης ὠδῖνος ἀναυδέος· οἱ δὲ μάχοντο,
Οἷα καθισταμένου κύματος ἐξ ἀνέμων.

c) Hieron. epiſt. II. ad Nepotianum.

d) Sidon. lib. IX epiſt. III. Licet enim prædicationes tuas, nunc repentinas, nunc, quum ratio popoſciſſet, elucubratas raucus *pleſor* audierim &c.

e) Iſidor. lib. III. epiſt. CCCXLIII. Οὐ μικρὸν συνετὸς ἀκροατὴς, ὁ μὴ μόνον

AVGVSTINO f) & CHRYSOSTOMO g) plurimis in locis, quæ

θαύματι διακόπτων τοῦ λόγου τὸν δρόμον, ἀλλὰ καὶ ἐπινοῶν τὰ δυσθεώρητα, καί τι παρ᾽ ἑαυτοῦ εἰσφέρειν δυνάμενος. *Non parui momenti res eſt, acutus ſagax auditor, qui non tantum* ob admirationem orationis curſum interrumpit, *verum etiam ea, quæ ardua contemplationis ſunt, excogitat, atque a ſe ipſo aliquid erogare poteſt.* Epiſt. CCCLXXXII. Εἰ καὶ, ὡς γέγραφας, ὁ λόγος τὸν κρότον ἐγέννησεν· ἀλλ᾽ οὖν γε καὶ ὁ κρότος τὸν λόγον ἐπέῤῥωσεν, ἔρεισμα τῷ τεκόντι φανείς. *Et ſi, vt abs te ſcriptum eſt*, oratio plauſum peperit: *at etiam* orationi plauſus robor comparauit, *quippe qui parenti adminiculi loco fuerit.*

f) Auguſtin. ſermon. V. de verbis Domini. Audiſtis, *laudaſtis*, Deo gratias. Semen accepiſtis, verba reddidiſtis. *Laudes* iſtæ veſtræ grauant nos potius & in periculum mittunt: toleramus illas & tremimus inter illas; tamen, fratres mei, iſtæ *laudes* veſtræ folia ſunt arborum, fructus quæritur. In Serm. XIX. de verbis apoſtoli. Ecce chriſtianus es, eccleſiam frequentas, verbum Dei audis, de lectione verbi Dei lætiſſime commoueris. Tu *laudas tractantem*, ego quæro facientem. In ſermone XXVIII. eiuſdem libri: Quaſi vero paruus ſit fructus ſudoris huius mei, ſi omnes, qui mihi *acclamauerunt*, clament & contra te, ne falſum iurent aduerſum te. In homil. XXV. ex L. vid. ſub litt. q) ſeq. In ſerm. XLV. de tempore. Vnde omnes acclamaſtis, niſi quia omnes agnouiſtis? Tractat. LVII. in Ioan. euangel. Hæc vobis hodie ſatis ſint, dilectiſſimi: ſi quid ſecus, quam oportet, dicentes fortaſſis offendimus, vel *laudibus veſtris* immoderatius, quam oportuit, eleuati ſumus, impetrate mundationem pedibus noſtris. In expoſitione pſalmi CXLVII. Quid de vobis *clamauit?* dilectio pacis. Quid oſtendit oculis veſtris? Vnde *clamatis*, ſi non amatis? - - neque enim *acclamaretur*, niſi amaretur. In libro de catechiz. rud. c. XIII. Sæpe etiam fit, vt qui primo libenter audiebat, vel audiendo, vel ſtando fatigatus, non iam *laudans* ſed oſcitans labia diducat, & ſe abire velle etiam inuitus oſtendat. In ſermone XVII. de diuerſis. Quando enim ſic *laudaueritis*, ſi non amaretis? quando amaretis, ſi nihil videretis? ille itaque non oſtendente formam corporis, lineamenta, colorem, pulchros motus, me non oſtendente, vos tamen videtis, amatis, *laudatis.* In libro IV. de doctrin. chriſt. c. XXVI. Quando nonnulla non iactatiuncula, ſed quaſi neceſſaria, atque, vt ita dicam, rebus ipſis extorta numeroſitas clauſularum, tantas *acclamationes* excitat, vt vix intelligatur eſſe ſubmiſſa. &c.

g) Chryſoſtom. homil. I. in Geneſin. (tom. II. p. 1. edit. Francof.) οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς καὶ εἰκῇ ἐνταῦθα συνήμεν, ἵνα ὁ μὲν εἴπῃ, ὁ δὲ κροτήσῃ ἁπλῶς τὰ λεγόμενα. *Neque enim temere & fruſtra huc conuenimus, vt vnus quidem loquatur, alius vero, quæ dicuntur,* plauſibus *excipiat.* Homil. IV. ibid. (p. 25. edit. Francof.) ἡ τῶν κρότων συνέχεια μεγίστη ἀπόδειξις ἐγίνετο, τοῦ μεθ᾽ ἡδονῆς ὑμᾶς δέχεσθαι τὰ λεγόμενα. Continui plauſus *maxime teſtabantur, quod dicta magna voluptate ſuſciperetis.* Homil LIV. (p. 588. cit. edit.) μὴ γὰρ ἁπλῶς καὶ εἰκῇ λέγειν βουλόμεθα, ὥστε τὸν παρ᾽ ὑμῶν ἔπαινον καρπώσασθαι, καὶ

quum fuſius recitet FERRARIVS, hoc loco non exiſtimo eſſe repetenda. Lector curioſus vel FERRARIVM, vel ipſa loca in auctoribus nominatis poteſt conſulere. Quibus multa alia loca addi poſſunt ex CHRYSOSTOMO h), ſo-

ἵνα κροτήσαντες ὑμεῖς ἀναχωρήσητε; οὐ διὰ τοῦτο [μὴ γένοιτο] ἀλλὰ διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν. *Numquid temere & in vanum dicere volumus, vt a vobis laudum fructus recipiamus, & vt* plaudentes manibus *recedatis? non hoc ſpectamus, abſit, ſed veſtram vtilitatem.* Homil. II. ad popul. Antioch. (p. 28. edit. Francof.) τί μοι τῶν κρότων ὄφελος τούτων; τί δὲ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν θορύβων; ἔπαινος ἐμὸς τὸ διὰ τῶν ἔργων ὑμᾶς ἐπιδεῖξαι τὰ λεγόμενα ἅπαντα. *Quæ mihi horum* plauſuum *vtilitas? quæ* laudum *& tumultuum? laus mea eſt, vt per opera vos omnia, quæ dicuntur, exhibeatis.* Homil. V. ad eumd. popul. Antioch. (p. 80.) νῦν μὲν ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ τὰ λεγόμενα ἐπαινεῖτε, ἐὰν δὲ κατορθώσητε, διὰ πάσης τῆς ἡμέρας, καὶ διὰ παντὸς τοῦ χρόνου, καὶ ἡμᾶς καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς ἐπαινέσεσθε. *Nunc quidem breui temporis momento* laudatis prædicata: *ſi vero res impleatis, per omnem diem & per omne tempus & nos & vos ipſos laudabitis.* Homil. II. de Lazaro (tom. V. p. 45. edit. Francof.) σιγᾶτε ταῦτα ἀκούοντες· πολλὴν ὑμῖν ἔχω χάριν τῆς σιγῆς ταύτης μᾶλλον, ἢ τῶν κρότων· οἱ ἔπαινοι λαμπρότερον ἐμὲ ποιοῦσιν, ἡ σιγὴ δὲ αὕτη σωφρονεστέρους ὑμᾶς ἐργάζεται. *Tacete, qui hæc auditis, multo maiorem vobis habeo gratiam pro ſilentio, quam pro* plauſibus: *propterea, quod* plauſus *quidem ac laudes me faciunt glorioſiorem, ſilentium vero hoc vos reddit compoſitiores.* Homil. III. de incomprehenſibili Dei natura (p. 324. edit. Francof.) ἐπῃνέσατε τὰ εἰρημένα· μετὰ πολλοῦ θορύβου καὶ κρότου τὴν παραίνεσιν ἐδέξασθε· ἀλλ' οὕτως ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδείξησθε τοὺς ἐπαίνους. Laudaſtis, *quæ dixi, magno cum tumultu & plauſu admonitionem recepiſtis: ſed velim curam quoque habeatis, vt facto veſtra approbatio oſtendatur.* Homil. V. ibid. p. 348. ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαινῆτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδείκνυσθε. *Hæc ita doceo, non vt verbis probetis tantum &* laudetis, *verum etiam vt factis palam, animum veſtrum recepiſſe, quæ laudat, faciatis.* Hom. XXX. in act. apoſtolor. cit. ſub ſequ. litt. (u)

h) Chryſoſt. homil. I. de verbis Eſai. tom. III. p. 910. (p. 728. edit. Francof.) οὐδὲ τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως, ἀλλὰ τὴν φωνὴν τῆς ἀταξίας, τὰς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίας, τὰς εἰκῇ καὶ μάτην ἐπαιρομένας χεῖρας ἐν τῷ ἀέρι, τοὺς ἐπιπαζομένους πόδας, κ. τ. λ. *Neque prohibemus vocem* laudis, *ſed vocem abſurditatis & inconditam, ac mutuas inter vos contentiones, manus in caſſum temereque ſublatas in aërem, pedes ſupplaudentes &c.* Homil. VI. in Geneſ. p. 918. (p. 44. cit. edit.) μὴ γὰρ διὰ τοῦτο λέγειν σπουδάζομεν, ὥστε ἁπλῶς τέρψαι ὑμῶν τὴν ἀκοὴν, ἢ ὡς τοῦ παρ' ὑμῶν ἐπαίνου ἐφιέμενοι. *Nunc hæc ſola*

CRA-

CRATE i) & PROSPERO AQVITANICO k), diligenti iſti ſcriptori non memorata, tametſi quatuor integra capita huic argumento impendit.

§. XXVIII.

Conuenientius autem & decentius approbatio auditorum lacrimis, gemitibus, compunctione & obſequio declarata.

MAGIS ad rem præſentem facturum eſſe exiſtimo, ſi ex iſtis locis ſummatim obſeruemus, quod, licet veteres non prorſus repudiarint vel prohibuerint iſtiusmodi applauſus & laudationes publicas, ſed ſubmiſſo & grato in Deum animo, tamquam bonarum adfectionum animi in auditoribus indices, admiſerint; tamen, quia ſæpius fallacia eſſent ſigna, haud laudauerint illos, qui eas concionantibus tribuerent, nec concionatores ipſos, quibus ob ipſorum duntaxat eloquentiam tribuerentur, multo minus eos, qui ex mundana quadam animi indole & populari ac vana ambitione illis velificarentur. Quod autem in auditoribus grandi eloquentia ſua præcipue efficere ſtuduerunt, id fuiſſe intelligitur, vt illorum mentes calefacerent, & ad lacrimas commouerent, vt in gemitus, ſollicitudinem & dolorem de peccatis mitterent, vt ad conſenſum & obſequium ſanctis regulis, quas eis concionantes proponebant, flecterent, vt rerum terreſtrium contemtum in illis efficerent, vt animos eorum, adhibitis omnibus mouendi adfectiones ar-

de cauſſa tam ſtudioſi in dicendo ſumus, vt aures veſtras oblectemus, vel quod laudari a vobis cupiamus? Homil. XXVII. in Geneſ. p. 358. (p. 300. edit. Francof.) χαίρω καὶ εὐφραίνομαι ὑμᾶν ὁρῶν μεθ' ἡδονῆς ἀκούοντας τὰ λεγόμενα, καὶ διὰ τοῦ κρότου δεικνύντας, ὅτι ἕτοιμοι γενέσθαι σπουδάζετε, καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν δεσποτικὴν ταύτην παραίνεσιν. *Gaudeo & lætor, quia video vos tanta voluptate, quæ dicimus audire, &* plauſu oſtendere, *vos ſtudere promtos eſſe, & ad dominici mandati adimpletionem paratos.* Conf. homil. XVI. in illud, Si eſurit inimicus tom. V. p. 220. cit. infra ſub litt. (t) & homil. LVI. Quod non ſit deſperandum, tom. V. p. 742. cit. ſub litt. (s).

i) Socrat. lib. VII. c. XIII. ἦν δέ ἐν αὐτοῖς τὶς ἀνὴρ, ὀνόματι Ἱέραξ, ὅς γραμμάτων μὲν τῶν πεζῶν διδάσκαλος ἦν· διάπυρος δὲ ἀκροατὴς τοῦ ἐπισκόπου Κυρίλλου καθεστὼς καὶ περὶ τὸ κρότους ἐν ταῖς διδασκαλίαις αὐτοῦ ἐγείρειν ἦν σπουδαιότατος. *Inter hos quidam fuit, nomine Hierax, humilioris litteraturæ magiſter: qui Cyrilli feruentiſſimus erat auditor: &* in eius concionibus plauſus excitare ſolitus.

k) Proſper. de vita contemplatiua lib. I. c. XXIII. vid. ſub litt. ſeq. (n).

tibus

tibus, ad flagrantiſſimum rerum alterius vitæ deſiderium excitarent. Hic ſummus eorum ſcopus in omnibus ſuis elaboratis, venuſtis ac facile currentibus orationibus erat, & hoc multo pluris æſtimabant, quam quosvis applauſus populares, qui dari illis poterant. Hoc ipſis grandis credebatur eloquentia, nec vlla re magis lætabantur, quam ſi in auditorum ſuorum conuictione & conuerſione poſſent triumphare. Hunc in finem HIERONYMVS l) in monitis ſuis ad *Nepotianum* hanc regulam præſcribit, vt docens in eccleſia non clamorem populi, ſed gemitum ſuſcitare lacrymaſque auditorum laudes ſuas eſſe ſtudeat. Atque ita re ipſa inter patres *Aegyptios* fuiſſe obſeruat m), quando, de conuentibus eorum loquens, ita ſcribit: *Completis orationibus cunctiſque reſidentibus, medius, quem patrem vocant, incipit diſputare: quo loquente tantum ſilentium fit, vt nemo alium reſpicere, nemo audeat exſcreare, dicentis laus in fletu eſt audientium: tacitæ voluuntur per ora lacrimæ, & ne in ſingultus quidem erumpit dolor. Quum vero de regno CHRISTI, & de futura beatitudine, & de gloria cœperit adnuntiare ventura: videas cunctos moderato ſpiritu, & oculis ad cælum leuatis, intra ſe dicere: Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo & requieſcam?* Eumdem in modum concionatorem hortatur PROSPER n), *Non in verborum ſplendore*, inquiens, *ſed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat; Non vocibus delectetur populi acclamantis ſibi, ſed fletibus; nec plauſum a populo ſtudeat exſpectare ſed gemitum.* AVGVSTINVS non repudiabat quidem acclamationes populi, non intermittebat tamen auditores ſuos monere, vt fructu vitæ ac operum ſuorum potius ſe paſcerent. *Tu laudas* o), inquit, *tractantem: ego quæro facientem.* Et alibi p): *Laudes iſtæ folia ſunt arborum, fructus quæritur.* Et rurſus q): *Ille nouit, ſub cuius oculis loquor, immo ſub cuius oculis cogito, non me tantum delectari laudibus popularibus, quam ſtimulari & angi, quomodo viuant, qui me laudant. Laudari autem a ma-*

l) Hieron. epiſt. II. ad Nepotian. Docente te in eccleſia, non clamor populi, ſed gemitus ſuſcitetur; lacrimæ auditorum laudes tuæ ſint.

m) Hieron. ep. XXII. ad Euſtoch. c. XV.

n) Proſper. de vita contemplatiua lib. I. c. XXIII.

o) Auguſtin. ſerm. XIX. de verbis apoſtoli.

p) Aug. ſerm. V. de verbis Domini.

q) Auguſt. homil. XXV. ex L.

le

e viuentibus nolo, abhorreo, deteſtor, dolori mihi eſt, non voluptati. Laudari autem a bene viuentibus ſi dicam nolo, mentior; ſi dicam volo, timeo, ne ſim inanitatis appetentior quam ſoliditatis. Ergo quid dicam? Nec plene volo, nec plene nolo. Non plene volo, ne in laude humana pericliter; non plene nolo, ne ingrati ſint, quibus prædico. Et in libro de *doctrina chriſtiana* r), vbi de eo genere dicendi loquitur, quod *grandis eloquentia* dicatur, ait: *Non ſane, ſi dicenti crebrius & vehementius acclametur, ideo granditer putandus eſt dicere: Grande autem genus plerumque pondere ſuo voces premit, ſed lacrimas exprimit.* Notatu dignum exemplum narrat effectus, quem vnus de ſuis ipſius ſermonibus, certa quadam occaſione recitatus, habuerit in auditorum animis. „Quum, *inquit*, apud *Cæſaream Mauritaniæ* populo diſſuaderem pugnam ciuilem, vel potius plusquam ciuilem, quam catervam vocabant: Neque enim ciues „tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, poſtremo pa„rentes ac filii, lapidibus inter ſe in duas partes diuiſi, per ali„quot dies continuos, & certo tempore anni ſolemniter dimi„cabant, & quiſque vt quemque poterat, occidebat: Egi qui„dem granditer, quantum valui, vt tam crudele atque inuete„ratum malum de cordibus & moribus eorum auellerem pel„leremque dicendo: Non tamen egiſſe aliquid me putaui, „quum eos audirem acclamantes, ſed quum flentes viderem. „Acclamationibus quippe ſe doceri & delectari, flecti autem „lacrimis indicabant. Quas vbi adſpexi, inanem illam con„ſuetudinem a patribus & auis longeque a maioribus traditam, „quæ pectora eorum hoſtiliter obſidebat, vel potius poſſide„bat, deuictam, antequam reipſa id oſtenderent, credidi. „Moxque ſermone finito ad agendas Deo gratias corda atque „ora conuerti. Et ecce iam ferme octo vel amplius anni ſunt „propitio Chriſto, ex quo illic nihil tale tentatum eſt.„ Hisce addit, eſſe & alia multa experimenta, quibus didicerit, homines, quid in eis fecerit ſapientis granditas dictionis, non clamore potius, quam gemitu, aliquando etiam lacrimis, poſtremo vitæ mutatione, monſtraſſe. Vt adeo de pii huius patris ſententia optima ſermonis eiuſque ornatus laus ſit, ſi auditorum percellantur animi, ſi ad fletum commoueantur, ſi ad ob-

r) Auguſtin. de doctrin. chriſt. lib. IV. c. XXIV.

ſequium præſtandum flectantur, quod maximarum acclamationum & plauſuum gloriam longiſſime ſuperet. Eodem modo magnus ille *Orientis* orator, CHRYSOSTOMVS, auditoribus ſuis ſæpe adfirmat, non ſe ipſorum delectari plauſibus, ſed fructibus, quos in animis eorum ſuus producat ſermo, dum nouos homines ipſos faciat. Alicubi hac de re ita loquitur s): *Magnas vobis ago gratias, quod cum animi alacritate habitos de precibus ſermones exceperitis, quod beatum me reddideritis. Beatus quippe, qui narrat in aures audientium. Id mihi non ex plauſibus laudibuſue tantum, ſed ex iis, quæ fieri a vobis cernebam, perſuaſum eſt. Quum enim, vt aduerſus inimicos preces minime funderetis, vos cohortarer, ac dicerem, nos, dum id agimus, Deum irritare ac legibus eius alias contrarias ferre (dixit enim ipſe,* orate pro inimicis, *at nos dum aduerſus inimicos oramus, petimus ab eo, vt ſuam legem ipſe diſſoluat) quum igitur hæc & talia dicerem, multos inter vos cernebam faciem percutientes & pectus, grauiter ingemiſcentes, manus in cælum tendentes, veniam a Deo propter eiusmodi preces fuſas poſtulantes. Tum vero ego ſublatis in cælum oculis Deo gratias egi, quod tam cito vobis doctrinæ ſermo fructum protuliſſet.* Et rurſus alibi t): *Quid mihi laudes proſunt, quum vos in virtute facere progreſſus non videam? Quod vero mihi damnum oritur ex ſilentio auditorum, quum veſtram augeri conſpiciam pietatem? Laus quippe dicentis eſt non applauſus, ſed auditorum in pietate zelus & ſtudium; non tumultus excitatus, quo tempore ſermo auditur, ſed ſtudium ac diligentia,*

s) Chryſoſt. homil. LVI. Quod non ſit deſperandum. tom. V. p. 742. (p. 664. edit. Francof. MDCXCVIII.) Πολλὰς ὑμῖν ἔχω χάριτας, ὅτι μετὰ προθυμίας τοὺς περὶ τῆς εὐχῆς ἐδέξασθε λόγους, ὅτι με μακάριον ἐποιήσατε. Μακάριος γὰρ ὁ λέγων εἰς ὦτα ἀκουόντων· οὐκ ἀπὸ τῶν κρότων καὶ τῶν ἐπαίνων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφ᾽ ὧν ποιοῦντας εἶδον, ἐπείσθην· ὅτι γὰρ ὑμῖν παρῄνουν μὴ κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἔλεγον ὅτι τὸν θεὸν παροξύνομεν τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ἀντινομοθετοῦμεν αὐτῷ [αὐτὸς γὰρ εἶπεν, Εὔχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἡμεῖς δὲ κατευχόμενοι τῶν ἐχθρῶν, ἀξιοῦμεν αὐτὸν τὸν ἑαυτοῦ λῦσαι νόμον] ὅτε οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἔλεγον, πολλοὺς ἐν ὑμῖν εἶδον πρόσωπα τύπτοντας καὶ στήθη, στενάζοντας πικρῶς, εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἀνατείνοντας, συγγνώμην αἰτοῦντας περὶ τῶν τοιούτων εὐχῶν· τότε δὴ καὶ ἐγὼ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνας, ηὐχαρίστησα τῷ θεῷ, ὅτι οὕτω ταχέως ὁ λόγος διδασκαλίας τὸν καρπὸν ἡμῖν ἤνεγκε.

t) Chryſoſtom. homil. XVI. ibid. p. 220. (p. 200. edit. Francof.) τί γάρ μοι τῶν ἐπαίνων ὄφελος, ὅταν ὑμᾶς μὴ θεάσωμαι προκόπτοντας κατ᾽ ἀρετήν; τί δέ μοι βλάβος ἐκ τῆς σιγῆς τῶν ἀκουόντων, ὅταν αὐξομένην ὑμῶν ἴδω τὴν εὐλάβειαν; ἔπαινος γὰρ τοῦ λέγοντος οὐχ ὁ κρότος, ἀλλ᾽ ὁ περὶ τὴν εὐσέβειαν ζῆλος τῶν ἀκουόντων· οὐχ ὁ θόρυβος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀκροάσεως, ἀλλ᾽ ἡ σπουδὴ ἡ διαπαν-

quæ

quæ omni tempore exhibetur, applauſus ex ore ſimul egreditur, & in aërem diffuſus interit; quod autem meliores fiant auditores, incorruptam & immortalem cum dicenti tum obtemperantibus mercedem adfert. Clamoris veſtri commendatio illuſtriorem oratorem heic reddit: at animæ veſtræ pietas multam apud tribunal Chriſti doctori fiduciam acquirit. Itaque ſi quis eos, qui ſermonem habent, diligat, non applauſus ſed vtilitatem diligat auditorum. Facile eſſet, plura alia huius generis loca e CHRYSOSTOMO tranſcribere, in quibus magnum iſtiusmodi plauſuum auditorum contemtum, in comparatione cum obedientia eorum, declarat. Sed vnum duntaxat locum adhuc recitabimus, vbi omnes eos concionatores acriter reprehendit, qui, in ſermonibus ſuis hunc ſolum ſibi ſcopum præfixum habebant. *Multi* u) *multa faciunt, vt in medio conſtituti longam extendant orationem: Et ſi plauſus quidem a multitudine conſequantur, quaſi regnum adepti ſint, gaudent: ſi vero cum ſilentio ſermonem finierint, ſilentii triſtitia ſit illis gebenna moleſtior. Hoc eccleſias ſubuertit, quoniam neque vos ſermonem audire quæritis compunctiuum, ſed qui delectare ſono valeat & verborum compoſitione, tamquam citharœdos & cithariſtas audientes. Et nos ſegniter & ærumnoſe facientes, veſtras ſequimur concupiſcentias, quum ſit opus eas excidere.* Et aliquanto poſt: *Hæc & nos patimur, verborum fucos conquirentes, & compoſitiones & elegantem iuncturam, vt delectemus, non proſimus. Conſideramus, quomodo videamur admirabiles, non quomodo mores componamus. Credite mihi, ve-*

τὸς τοῦ χρόνου· ὁ κρότος ἐξῆλθεν ὁμοῦ τε τοῦ στόματος, καὶ εἰς ἀέρα διαχυθεὶς ἀπώλετο· τὸ δὲ βελτίονας γενέσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀγήρω καὶ ἀθάνατον φέρει τὸν μισθὸν καὶ τῷ λέγοντι, καὶ τοῖς πειθομένοις· ὁ τῆς βοῆς ὑμῶν ἔπαινος ἐνταῦθα τὸν λέγοντα ποιεῖ λαμπρὸν, ἡ δὲ τῆς ψυχῆς ὑμῶν εὐλάβεια πολλὴν ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ χριστοῦ δίδωσι παῤῥησίαν τῷ διδάξαντι· ὥστε εἴ τις τῶν λεγόντων ἐρᾷ, μὴ τῶν κρότων, ἀλλὰ τῆς ὠφελείας τῶν ἀκουόντων ἐράτω.

u) Chryſoſtom. homil. XXX. in acta. (p. 276. edit. Francof.) πολλὰ πολλοὶ πράττουσιν ὑπὲρ τοῦ εἰς μέσον στάντες μακρὸν ἀποτείνειν λόγον· κἂν μὲν κρότου τύχωσι τῶν ἀπὸ τοῦ πλήθους, γέγονεν αὐτοῖς τοῦτο βασιλείας ἴσον· ἂν δὲ μετὰ σιγῆς τὸν λόγον καταπαύσωσι, γεέννης δή που μᾶλλον αὐτοῖς χαλεπωτέρα κατέστη τῆς σιγῆς ἡ ἀθυμία· τοῦτο τὰς ἐκκλησίας ἀνέτρεψεν, ὅτι καὶ ὑμεῖς οὐ ζητεῖτε λόγον ἀκοῦσαι κατανυκτικὸν, ἀλλὰ τέρψαι δυνάμενον καὶ τῷ ψόφῳ, καὶ τῇ συνθέσει τῶν ῥημάτων, καθάπερ μελῳδῶν καὶ κιθαρῳδῶν ἀκούοντες, καὶ ἡμεῖς ψυχρῶς καὶ ταλαιπώρως ποιοῦντες, ὅτι ταῖς ὑμετέραις ἐπιθυμίαις ἑπόμεθα, δέον ἐκκόπτειν ταύτας. Paullo poſt: τοῦτο πάσχομεν καὶ ἡμεῖς, κάλλη λέξεων περιεργαζόμενοι, καὶ συνθήκας καὶ ἁρμονίας, ὅπως ἠσόμεν, οὐχ ὅπως ὠφελήσωμεν· ὅπως θαυμασθῶμεν, οὐχ ὅπως διδάξωμεν· ὅπως τέρψωμεν, οὐχ ὅπως κατανύξωμεν· ὅπως κρο-

ra dico, dum mihi applauditur dicenti, per ipſum quidem tempus humanum aliquid patior (cur enim non verum fatear?) & geſtio & exſulto. Poſtquam domum ingreſſus, plauſores nihil adiutos eſſe cogitauero: & ſi quid profeciſſe debebant, per plauſum & laudes amiſiſſe, doleo, gemo & lugeo: & tamquam omnia temere dixerim, ſic adficior, & mihimet ipſi dico: Quæ mihi ſudorum vtilitas, quum auditores ex ſermonibus noſtris lucrari nihil velint? Et frequenter legem ponere cogitaui, quæ plauſus prohiberet, & cum ſilentio congruaque tranquillitate nos audire perſuaderet. Ex quibus verbis apparet, *Chryſoſtomum* hanc conſuetudinem penitus abrogatam ex eccleſia cupiiſſe, quod vani & ambitioſi ingenii homines tam frequenter ea abuterentur, nihil aliud ſpectantes, niſi vt multitudinis applauſum obtinerent. Quem in finem nonnumquam ſubornabant, qui ſibi in eccleſia applauderent, quemadmodum de *Paulo Samoſatenſi* patres concilii *Antiocheni* x) conqueruntur. Nonnumquam etiam de materiis abſtruſioribus ita loqui adfectabant, vt nec populus nec ipſimet intelligerent, tantummodo vt imperitæ multitudinis

τηθῶμεν, καὶ ἐπαίνου τυχόντες ἀπέλθωμεν, οὐχ ὅπως τὰ ἤθη ῥυθμίσωμεν· πιστεύσατέ μοι, οὐκ ἄλλως λέγω· ἐπειδὰν λέγων κροτῶμαι, παρ' αὐτὸν μὲν καιρὸν ἀνθρώπινόν τι πάσχω· τί γὰρ οὐκ ἄν τις εἴποι τὸ ἀληθές; καὶ γάννυμαι, καὶ διαχέομαι· ἐπειδὰν δὲ ἀπελθὼν οἴκαδε ἐννοήσω τοὺς κροτήσαντας οὐδὲν ὠφεληθέντας, ἀλλ' εἴ τις καὶ ὠφεληθῆναι ἔδει, ὑπὸ τοῦ κρότου καὶ τῶν ἐπαίνων ἀπολωλεκότας, ὀδυνῶμαι, καὶ στένω, καὶ δακρύω, καὶ ὡς εἰκῆ πάντα εἰρηκὼς, οὕτω διάκειμαι, καὶ πρὸς ἐμαυτὸν λέγω· τί μοι τὸ ὄφελος τῶν ἱδρώτων, τῶν ἀκουόντων οὐκ ἐθελόντων καρποῦσθαί τι παρὰ τῶν λόγων τῶν παρ' ἡμῶν; καὶ πολλάκις ἐνενόησα θεῖναι νόμον τὸν κωλύοντα τοὺς κρότους, καὶ πείθοντα μετὰ σιγῆς ὑμᾶς ἀκροᾶσθαι καὶ τῆς προσηκούσης εὐταξίας.

x) Ap. Euſeb. lib. VII. c. XXX, τοῖς μὴ ἐπαινοῦσι, μηδὲ ὥσπερ ἐν τοῖς θεάτροις κατασείουσι ταῖς ὀθόναις, μηδ' ἐκβοῶσί τε καὶ ἀναπηδῶσι κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν στασιώταις, ἀνδράσι τε καὶ γυναίοις ἀκόσμως οὕτως ἀκροωμένοις· τοῖς δ' οὖν ὡς ἐν οἴκῳ θεοῦ σεμνοπρεπῶς καὶ εὐτάκτως ἀκούουσιν, ἐπιτιμῶν καὶ ἐνυβρίζων. - - οἱ δὲ εἰς αὐτὸν ψάλλοντες καὶ ἐγκωμιάζοντες ἐν τῷ λαῷ, ἄγγελον τὸν ἀσεβῆ διδάσκαλον ἑαυτῶν ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι λέγουσι· καὶ ταῦτα οὐ κωλύει, ἀλλὰ καὶ λεγομένοις πάρεστιν ὁ ὑπερήφανος. *Eos qui non laudarent, nec, vt in theatris fieri ſolet, oraria concuterent, neque vna cum fautoribus ipſius, viris ac mulierculis, indecore auſcultantibus, exclamarent atque exſilirent; ſed cum grauitate ac modeſtia, ſicut in domo Dei decet, audirent, increpabat & contumeliis adficiebat. - - Illi, qui in eius honorem pſalmos canunt, & coram populo eum deprædicant: ipſum, quem impietatis doctorem habuerunt, angelum eſſe dicunt, e cœlo delapſum. Atque hæc ille omnium hominum ſuperbiſſimus non prohibet; ſed intereſt ipſe, quum dicuntur.*

ad-

admirationem ſibi conciliarent, quæ, vti HIERONYMVS y) hac ipſa in cauſſa queritur, id maxime ſolet admirari, quod neſcit. Quam ob cauſſam omnes pii concionatores dabant operam, vt ſollicitam ingeniorum haberent rationem; &, ſiue applauſum obtinerent, ſiue non obtinerent, vtiliter, & quantum fieri poſſet, ad captum & intelligentiam auditorum ſuorum accommodate, dicerent; omnique diuinæ eloquentiæ vi congruiſque ædificandi ac perſuadendi artibus adhibitis, ad obedientiam & cæleſtium rerum deſiderium illos flecterent. Quo ſine ſucceſſum & euentum ſermonum ſuorum, quantumlibet eloquentium & auribus iucundorum, non meliorem futurum exiſtimabant, quam ſermonis prophetæ, qui deploratur *Ezechielis* XXXIII, 32. *Es eis quaſi carmen muſicum, quod ſuaui dulcique ſono canitur: & audiunt verba tua, & non faciunt ea.*

§. XXIX.

Scripto exceptæ ab auditoribus ſacræ olim conciones.

VNVM reſtat, cuius heic mentio, reſpectu habito ad auditores, facienda eſt, quia ſtudium ac diligentiam, quam in attendendo ſermonibus concionatorum adhibuerint, perſpicue indicat: Nimirum, quod multi eorum artem ſcribendi celeriter didicerint, (*Græci* eos appellant ὀξυγράφυς & ταχυγράφυς) vt ſermones celebrium concionatorum, prout haberentur, ad verbum ſcripto poſſent excipere. Hac ratione nonnulli eorum ſermones extemporales ad poſteritatem tranſmiſſi ſunt, qui alias vna cum oratore fuiſſent exſtincti. Vti de quibusdam ORIGENIS concionibus, quas ſenex ad populum habuit, antea ex EVSEBIO a) notatum eſt. Eamdem obſeruationem de ſuis ipſius concionibus in pſalmos habet AVGVSTINVS b), *Placuit*, inquiens, *fratribus, non tantum aure & corde, ſed & ſtilo excipienda, quæ dicimus: Vt non auditorem tantum ſed & lectorem cogi-*

y) Hieron. epiſt. II. ad Nepotian. Verba voluere, & celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem ſui facere, indoctorum hominum eſt. Attrita frons interpretatur ſæpe, quod neſcit, & quum aliis perſuaſerit, ſibi quoque vſurpat ſcientiam.

a Euſeb. lib. VI. c. XXXVI. & Pamphil. apol. pro Origen. citat. §. XI. ſub litt. q) r) pag. 144.

b) Auguſt. in pſalm. LI. p. 201. (p. 496. edit. Baſil. MDLXIX.)

tare debeamus. SOCRATES c) idem de CHRYSOSTOMI homiliis refert, quando ait: *Quales fuerint eius conciones, ſeu quæ ab ipſo editæ, ſeu quæ ex ore dicentis a ſcribis celeri & exercitata manu exceptæ ſunt, quam illuſtres & ad alliciendos auditorum animos accommodatæ, nihil attinet nunc dicere.* Verum non omnes concionatores ita honorabant, ſed eos duntaxat, qui eloquentiæ celebritate omnium maxime florebant. Nam de *Attico* obſeruat SOZOMENVS d), in concionibus extemporalibus mediocrem fuiſſe eum, adeo vt ſermones eius minus digni viſi ſint notariis, qui exſcriberentur. Horum notariorum alii ab ipſo concionatore veniam habebant ſermones excipiendi, adeoque publici erant notarii, ad hoc negotium conſtituti: alii autem priuatim ſuo quisque arbitratu id faciebant. Hæc differentia notatur ab EVSEBIO, quando ORIGENEM non niſi ſexaginta iam habentem annos notariis ſermones ſuos exſcribere permiſiſſe dicit, & a GREGORIO NAZIANZENO in oratione valedictoria, vbi inter alia ſic ad cœtum ſuum loquitur: *Valete, ſermonum meorum amatores, & curſus & concurſiones, & calami* e) *tam perſpicui quam occulti.* Quibus verbis manifeſto ad duo genera ſcribarum, qui ſermones eius in eccleſia calamo exceperint, adludit. Publici notarii generatim veniam habebant, conſentiente auctore, in lucem publicam edendi ea, quæ exſcripſiſſent. Vbi concionatores dictata ab ſe recognoſcere, & quæ a feſtinantibus ſcribis vel omiſſa vel perperam ſcripta, vel a ſe ipſis non ſatis accurate in repentinis & extemporalibus ſermonibus pronuntiata eſſent, ſupplere & emendare ſolebant. Hoc ex iis liquido patet, quæ GREGORIVS MAGNVS f), in præfatione in *Ezechielem* prophetam ait: *Homilias, quæ in beatum Ezechielem prophetam, vt coram populo loquebar, exceptæ ſunt, multis curis irruentibus in abolitione reliqueram. Sed poſt annos octo, peten-*

c) Socrat. lib. VI. c. IV. ὁποῖοι δὲ εἰσὶν οἵ τε ἐκδοθέντες παρ' αὐτοῦ λόγοι, καὶ οἱ λέγοντος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ὀξυγράφων ἐκληφθέντες, ὅπως τε λαμπροί, καὶ τὸ ἐπαγωγὸν ἔχοντες, τί δεῖ νῦν λέγειν;

d) Sozom. lib. VIII. c. XXVII. μέτριος πρὸς τοὺς ἐπ' ἐκκλησίας λόγους, ὡς μήτε γραφῆς ἀξίους νομίζεσθαι τοῖς ἀκροαταῖς, μήτε παιδείας παντελῶς ἀμοίρους.

e) Nazianz. orat. XXXII. p. 528. χαίρετε τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταί, καὶ δρόμοι καὶ συνδρομαί, καὶ γραφίδες φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι.

f) Gregor. præfat. in Ezech.

tibus

tibus fratribus, notariorum ſchedulas requirere ſtudui, eaſque fauente Domino tranſcurrens, in quantum ab anguſtiis tribulationum licuit, emendaui. Ita rurſus in epiſtola ad *Leonardum*, quam ſuæ in *Iob* expoſitioni præmiſit, ſcribit: *Quamuis* g) *eorum, quibus exponere compellebar, longe me vita tranſcenderet, iniurioſum tamen eſſe non credidi, ſi fluenta vſibus hominum plumbi fiſtula miniſtraret. Vnde mox eisdem coram poſitis fratribus priora libri ſub oculis dixi; & quia tempus paullo vacantius reperi, poſteriora tractando dictaui. Quumque mihi ſpatia largiora ſuppeterent, multa augens, pauca ſubtrahens, atque ita vt inuenta ſint nonnulla, derelinquens ea, quæ me loquente excepta ſub oculis fuerant, per libros emendando compoſui, quia & quum poſtrema dictarem, quo ſtilo prima dixeram, ſollicite attendi.* Sæpius autem notarii publicabant, quæ calamo exceperant, auctore nec ſciente nec conſentiente. Cui tamquam clandeſtinæ agendi rationi nonnumquam obnuntiabant. Ita GAVDENTIVS ſermones a notariis primum clam exceptos, deinde ab aliis imperfecte editos, pro ſuis ſe non agnoſcere conteſtatur. *De illis* h) *tractatibus*, inquit, *quos notariis, vt comperi, latenter adpoſitis, procul dubio interruptos & ſemiplenos otioſa quorumdam ſtudia colligere præſumſerunt, nihil ad me attinet. Mea iam non ſunt, quæ conſtat præcipiti excipientium feſtinatione eſſe conſcripta.* Et probabiliter ratio eiusdem querelæ in aliis quoque ſcriptoribus fuerit. Vtcumque autem eſt, magnam certe diligentiam & attentionem in iſtius æui auditoribus, magnamque reuerentiam & honorem doctoribus exhibitum arguit, quod pias eorum doctrinas & monitiones colligere ac conſeruare tantopere adlaborauerint.

§. XXX.

Duæ animaduerſiones a veteribus factæ in quoſdam peruerſos ſuos auditores. Primo, *In negligentes ac profanos auditores.*

ISTA in laudem ac honorem veterum auditorum iure ſuo dicuntur, neque vero diminutio bonæ eorum exiſtimationis eſt, quod quidam alii illis temporibus fuerint (vti ſunt quouis tempore) qui contrariam animi indolem prodiderunt, dum vel

g) Id. præfat. in Iob. biblioth. patr. tom. II. p. 3.
h) Gaudent. præfat. ad Beneuolum

parum

parum aut nihil ſtudii hac in re collocárunt, vel ex immoderato & imprudenti zelo religionem omnem in ſermone poſuerunt, de precibus aliiſque diuini cultus partibus, ſine ſermone factis, contemtim loquentes. Hoſce duos errores in contrariis extremis, alterum in exceſſu, in defectu alterum, reprehendendi occaſionem veteres nonnumquam habebant, idque, pro eo ac decebat, faciebant acriter. Quamquam CHRYSOSTOMVS magnopere mirabatur, quod populus, quum in exilium abeuntem ipſum cerneret, in fletus prorumpens diceret, ſatius fuiſſe i), ſolem radios ſubtrahere, quam ipſius os conticere; ſæpe tamen cum dolore conqueri cogebatur de nonnullis, quod a religioſis conuentibus k) ſe abſtinerent, vix ſemel per annum in illis comparentes; De aliis, quod ibi inter ſe diſputarent, omitterent, negligerent, aut negotia ſæcularia

i) Chryſoſt. epiſt. CXXV. ad Cyriacum. (tom. IV. opp. p. 764. ed. Francof.) καὶ ἔκλαιον θεωροῦντες ἡμᾶς ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἀπερχομένους· καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτοὺς, συνέφερεν, ἵνα ὁ ἥλιος συνέστειλε τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ, ἢ ἵνα τὸ στόμα Ἰωάννου ἐσιώπησε.

k) Chryſoſt. homil. XLVI. in Lucian. martyr. tom. I. p. 597. (pag. 528. edit. cit.) Ὅπερ χθὲς ἐδεδοίκειν ἐξέβη, καὶ τέλος ἔλαβε νῦν, καὶ τῆς ἑορτῆς ἀπελθούσης, καὶ τὸ πλῆθος ἡμῖν συναπεδήμησε, καὶ ἐλάττων ἡμῖν ὁ σύλλογος γέγονε· καὶ ᾔδειν μὲν τοῦτο συμβησόμενον πάντως· οὐ μὴν δὲ διὰ τοῦτο τῆς παραινέσεως ἀπέστην· εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες ἐπείσθησαν οἱ χθὲς ἀκούσαντες, ἀλλ' οὐδὲ πάντες ἠπείθησαν. *Quod heſterno die pertimeſcebam, euenit, & ad effectum iam perductum eſt; nempe vbi feſtum præteriit, ſimul etiam multitudo nobis abſceſſit, minorque nobis cœtus eſt factus. Atque hoc equidem prorſus euenturum ſciebam, non tamen idcirco deſtiti a cohortatione: licet enim haud omnes morem geſſerint, qui heſterna luce audierunt, non tamen omnes etiam non obtemperant.* Id. homil. XLVIII. in inſcript. altaris tom. V. p. 648. (homil. LI. p. 576. edit. Francof.) Τί τοῦτο; ὅσον προΐασιν ἡμῖν αἱ ἑορταὶ, τοσοῦτον καὶ αἱ συνάξεις ἐλάττους γίνονται· ἀλλὰ μὴ ῥαθυμῶμεν ἡμεῖς οἱ παρόντες· ἐλάττους μὲν γίνονται τῷ πλήθει, οὐκ ἐλάττους δὲ τῇ προθυμίᾳ· ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ, οὐκ ἐλάττους δὲ τῷ πόθῳ· ἐλάττους γίνονται, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν, καὶ μάθωμεν, τίνες μὲν συνηθείᾳ, τίνες δὲ ἐπιθυμίᾳ θείων λογίων παραγίνονται διʼ ἐνιαυσίου ἑορτῆς, τίνες ἐπιθυμίᾳ ἀκροάσεως πνευματικῆς. κ. τ. λ. *Quid hoc ſibi vult? Quõ nobis feſta vlterius progrediuntur, eo minores collectæ ſiunt: ſi multitudinem ſpectes; ſin alacritatem. Ne tamen idcirco deſides ſimus, qui adſumus: ſiquidem minores fiunt, animi non fiunt minores: numero fiunt minores, non adfectu. Porro idcirco minuuntur, vt qui in vobis probati ſunt, manifeſti fiant, & quinam ex conſuetudine, quinam diuinorum eloquiorum cupiditate, quinam lectionis ſpiritualis deſiderio ducti ad annuam vertitent ſolemnitatem ſciamus, cetera.*

ria l) eo tempore tractarent, efficerentque hac ratione, vt dæmon ille malignus, animas nactus orioſas & ſcopis mundatas, eis ſeſe inſinuet, & ſumma cum facilitate domum patentem ingrediatur; De aliis, quod eccleſiam conuerterent in theatrum m), temere & fruſtra ad tempus eo venientes, & non niſi ad delectationem audientes, tandem vero recedentes vacui, nulla ex iis, quæ dicta ſint, vtilitate percepta; De aliis denique, quod ſermones ipſius verborum plauſu extollerent, vita autem ſua & factis nimium quantum deprimerent; de quibus plura audiuimus antea. Loco quodam eos maxime, qui conventum eccleſiæ deſerebant, reprehendit exemplo *Iudæorum*, *Nonne*, inquiens, *videtis* n) *Iudæos, Deo rebelles, qui ſpiritui ſancto reſiſtunt, duros illos ceruice? his omnino peiores ſunt, qui non venerunt. Illis ſi dixerint ſacerdotes, ſeptem diebus ab operibus ceſſandum, vel decem, vel viginti, vel triginta, non contradicunt: tametſi quid illa vacatione moleſtius fieri poteſt? fores occludunt, nec ignem accendunt, nec aquam ferunt, neque aliud quidquam ad eiuſmodi vſum adgredi illis permittitur: ſed otio tamquam catena vinciuntur: & ne tum quidem contradicunt. At ego nihil tale dico, non impero, vt ſeptem decemue diebus ab operibus abſtineas, ſed duas mihi diei horas vt commodes, reli-*

l) Chryſoſt. homil. IV. de incomprehenſibili Dei natura, tom. I. p. 374. (p. 332. edit. Francof.) οὐ δέδοικας, μή ποτέ σου διαλεγομένου, ῥαθυμοῦντος, ὀλιγωροῦντος, δαίμων τις ἐκεῖθεν ἐπιπηδήσας σχολάζουσαν καὶ σεσαρωμένην εὑρὼν τὴν ψυχὴν, ἐπεισέλθοι μετὰ ἀδείας πολλῆς ἀθύρωτον τὴν οἰκίαν εὑρών.

m) Chryſoſt. homil. II. ad popul. Antiochen. tom. I. p. 31 (pag. 28. edit. cit.) οὐκ ἔστι θέατρον ἡ ἐκκλησία, ἵνα πρὸς τέρψιν ἀκούωμεν· ὠφεληθέντας ἐντεῦθεν ἀπιέναι χρὴ, κερδάναντάς τι πλέον καὶ μέγα, οὕτως ἀναχωρεῖν δεῖ. - - τί μοι τῶν κρότων ὄφελος κ. τ. λ. *Non eſt theatrum eccleſia, vt ad delectationem audiamus: adiutos hinc recedere oportet, lucratos quiddam amplius & magnum, ſic recedere expedit. - - Quæ mihi horum plauſuum vtilitas*, cetera. Vid. §. XXVII. ſub litt. g) pag. 190.

n) Chryſoſt. homil. XLVIII. de inſcription. altaris tom. V. p. 648. (homil. LI. p. 580. edit. Francof.) οὐχ ὁρᾶτε τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς θεομάχους, τοὺς ἀντιπίπτοντας τῷ ἁγίῳ πνεύματι, τοὺς σκληροτραχήλους; τούτων οἱ μὴ παραγινόμενοι πάντων χείρους εἰσίν· ἐκείνοις ἐὰν εἴπωσιν οἱ ἱερεῖς ἑπτὰ ἡμέρας ἀργῆσαι, καὶ δέκα, καὶ εἴκοσι, καὶ τριάκοντα, οὐκ ἀντιλέγουσι· καίτοι τί τῆς ἀργίας ἐκείνης χαλεπώτερον; τὰς θύρας ἀποκλείουσι, καὶ οὔτε πῦρ καίουσιν, οὐχ ὕδωρ φέρουσιν, οὐκ ἄλλο τι πρὸς τὴν χρείαν τοιαύτην μεταχειρίζειν ἐφίενται· - ἀλλ' ἔστιν ἅλυσις αὐτοῖς ἡ ἀργία, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀντιλέγουσιν· ἐγὼ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον λέγω, ὅτι ἑπτὰ ἡμέρας ἄργησον, οὐδὲ δέκα ἡμέρας, ἀλλὰ δύο μοι δάνεισον ὥρας τῆς ἡμέρας,

quas ipſe tibi habeas, & ne hanc quidem menſuram mihi tribuis. Immo vero mihi ne commodes duas horas, ſed tibi ipſi, vt ex oratione patrum aliquam conſolationem percipias, vt benedictionibus plenus recedas, vt omni ex parte ſecurus abeas, vt ſpiritualibus acceptis armis inuictus diabolo & inexpugnabilis fias. Quid iucundius, quæſo, quam heic verſari? Si enim totos dies heic tranſigere neceſſe eſſet, quid præclarius? quid tutius? vbi tot ſunt fratres, vbi ſpiritus ſanctus, vbi medius Ieſus, & pater eius? qualem aliam talem congregationem quæris? qualem alium ſenatum? qualem conuentum? Tot bonis referta eſt menſa, tot lectio ſcripturæ, tot benedictiones, tot ipſi congreſſus: & tu aliam conuerſationem & colloquia ſpectas? quanam autem venia dignus cenſebere? AMBROSIVS ſimilem in modum eos, qui confabulationibus tempus in eccleſia terebant, exemplo redarguit o) gentilium. *An quidquam eſt indignius*, inquit, *quam oracula diuina circumſtrepi, ne audiantur, ne credantur, ne reuelentur? circumſonare ſacramenta confuſis vocibus, quum gentiles idolis ſuis reuerentiam tacendo deferant?* CAESARIVS epiſcopus *Arelatenſis* hac de re ita loquitur p): *Qui in eccleſia ineptis & incongruis fabulis occupatur, quaſi venenum & gladium reliquis hominibus ingerere, vel præbere cognoſcitur, dum verbum Dei nec ipſe audit, nec alios audire permittit. Qui enim talis eſt, & pro ſua & pro aliorum deſtructione in die iudicii redditurus eſt rationem.* ORIGENES q) & alii quidam iſtis hominibus narrant, ſua ipſorum praxi, qua alia in re vtantur, ipſos redargui: Nam o-

καὶ τὰς λοιπὰς αὐτὸς ἔχε· καὶ οὐδὲ τοῦτό μοι τὸ μέτρον εἰσφέρεις· μᾶλλον δὲ μὴ ἐμοὶ δανείσῃς τὰς δύο ὥρας, ἀλλ' ἑαυτῷ· ἵνα παράκλησίν τινα εὐχῆς δέξῃ πατέρων, ἵνα εὐλογιῶν πεπληρωμένος ἀναχωρήσῃς, ἵνα πανταχόθεν ἀσφαλὴς ἀπέλθῃς, ἵνα τὰ ὅπλα λαβὼν τὰ πνευματικὰ ἀκαταγώνιστος γένῃ καὶ ἀχείρωτος τῷ διαβόλῳ· τί ἡδύτερον, εἰπέ μοι, τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς; εἰ γὰρ διημερεύειν ἐνταῦθα ἐχρῆν, τί σεμνότερον; τί ἀσφαλέστερον, ὅπου ἀδελφοὶ τοσοῦτοι, ὅπου τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπου Ἰησοῦς μέσος, καὶ ὁ τούτου πατὴρ, ποίαν ἑτέραν ζητεῖς συναγωγὴν τοιαύτην; ποῖον ἕτερον βουλευτήριον; ποίαν σύνοδον; τοσαῦτα ἀγαθὰ ἐν τῇ τραπέζῃ ἐν τῇ ἀκροάσει, ἐν ταῖς εὐλογίαις, ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἐν ταῖς συνουσίαις. καὶ σὺ πρὸς ἑτέρας βλέπεις διατριβὰς, καὶ ποίαν ἔχεις συγγνώμην;

o) Ambroſ. de virgin. lib. III.

p) Cæſar. Arelat. homil. XXXIV. (bibl. patr. max. tom. VIII. p. 853. h. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

q) Orig. homil. XIII. in Exod. tom. I. p. 102. (p. 63. b. edit. Pariſ. MDCIIII.) Noſtis, qui diuinis myſteriis intereſſe conſueſtis, quomodo, quum ſuſcipitis corpus Domini, cum omni cautela & veneratione ſeruatis, ne ex eo parum quid decidat, ne conſecrati muneris aliquid dilabatur. Reos enim

mnem

mnem cautelam & venerationem eos adhibere erga corpus *CHRISTI* in ſacra euchariſtia; neque vero minoris piaculi eſſe, verbum Dei contemtim habere, quam ipſius corpus; adeoque illos non minus in verbi quam corporis contemtu reos futuros. Hunc in modum hominibus demonſtrabant, quanta reverentia verbi diuini prædicationi deberetur, peccatum & periculum iſtorum abuſuum illis apud animum proponendo, quod poſſent incurrere, ſi erga illud debita veneratione vti prætermitterent.

§. XXXI.

Et deinde *in immoderatos zelatores, omnem religionem in concione ponentes.*

Ab altera parte non minorem dabant operam, vt homines contra ſuperſtitionem in altero extremo præmunirent. Erat enim quædam aberratio in exceſſu, æque ac defectu, reverentiæ erga ſermones. Nonnulli vana ſuperſtitione & intemperato ſtudio ſermonum ita ducebantur, vt ceteras diuini cultus partes vniuerſas inutiles & nihil ſignificantes iudicarent, niſi ſermo quidam illis eſſet additus. Iſti homines ſua habebant argumenta, quibus ſententiam ſuam tuebantur, quæ proponit, ad eaque reſpondet CHRYSOSTOMVS r) in hunc modum: „Cur, inquiunt, ingredior eccleſiam, ſi non audio aliquem „verba facientem? Hoc, ait CHRYSOSTOMVS, omnia perdidit & corrupit. Quid enim opus eſt aliquo, qui verba faciat

vos creditis, & recte creditis, ſi quid inde per negligentiam decidat. Quod ſi circa corpus eius conſeruandum tanta vtimini cautela, & merito vtimini: quomodo putatis minoris eſſe piaculi, verbum Dei neglexiſſe, quam corpus eius?

Auguſtin. homil. XXVI. ex L. Interrogo vos, fratres vel ſorores, dicite mihi, quid vobis plus eſſe videtur, verbum Dei an corpus Chriſti? Si verum vultis reſpondere, hoc vtique dicere debetis, quod non ſit minus verbum Dei quam corpus Chriſti. Et ideo quanta ſollicitudine obſeruamus, quando nobis corpus Chriſti miniſtratur, vt nihil ex ipſo de noſtris manibus in terram cadat: tanta ſollicitudine obſeruemus, ne verbum Dei, quod nobis erogatur, dum aliquid aut cogitamus, aut loquimur, de corde noſtro pereat. Quia non minus reus erit, qui verbum Dei negligenter audierit, quam ille, qui corpus Chriſti in terram cadere negligentia ſua permiſerit.

r) Chryſoſtom. hom. III. in 2 Theſſ. p. 1502. (p. 381. edit. Francof.) τί εἰσέρχομαι, φησιν, εἰ οὐκ ἀκούω τινὸς ὁμιλοῦντος; τοῦτο πάντα ἀπώλεσε καὶ διέφθειρε·

„et ſermonem habeat? Ex noſtra ſocordia hoc vſu venit. Quid „enim opus eſt ſermone? Omnia ſunt dilucida & recta, quae „ſunt in diuinis ſcripturis; manifeſta ſunt, quaecumque ſunt ne„ceſſaria. Sed quoniam eſtis auditores delectationis, propter„ea haec etiam quaeritis. Nam dic, quaeſo, quo orationis faſtu „dicebat *Paulus?* Sed tamen conuertit orbem terrae. Quo„nam autem *Petrus*, qui erat illitteratus? At neſcio, inquit, „quae ſita ſunt in ſcripturis. Quare? Num enim *Hebraica*, num „*Romana*, num alia lingua dicta ſunt? Annon *Graece* dicun„tur? Sed obſcure, inquit. Quaenam ea obſcuritas, dic, quae„ſo? Annon ſunt hiſtoriae? Noſtine, quae ſunt clara & dilu„cida, vt de iis, quae ſunt obſcura, perconteris? Hiſtoriae in„numerabiles ſunt in ſcripturis. Dic mihi vnam ex illis. Sed „non dicis. Praetextus haec ſunt & verba. Licet, inquit, eadem „audire quotidie. Quid vero, dic quaeſo, in theatris non ea„dem audis? In ſtadiis & equorum curriculis non eadem vi„des? Res autem omnes non ſunt eaedem? Non idem ſol ſem„per oritur? Non iiſdem vtimur alimentis? vellem autem ex „te ſciſcitari, quoniam eadem dicis te audire quotidie. Dic „mihi, cuius prophetae eſt locus, qui fuit lectus? & cuius a„poſtoli, aut cuius epiſtolae? Sed non potes dicere, immo vi„deris audire noua quaedam & aliena. Atque quando vis qui„dem te dedere otio & ſocordiae, eadem eſſe dicis. Quando „autem fueris interrogatus, ita es adfectus, vt qui numquam

τί γὰρ χρεία ὁμιλητῦ; ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ῥᾳθυμίας αὕτη ἡ χρεία γέγονε. Διὰ τί γὰρ ὁμιλίας χρεία; παντασαφῆ κ̣ εὐθέα τὰ παρὰ ταῖς θείαις γραφαῖς· πάντα τὰ ἀναγκαῖα δῆλα· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τέρψεώς ἐστε ἀκροαταὶ, διὸ τῦτο κ̣ ταῦτα ζητεῖτε· εἰπὲ γάρ μοι, ποίῳ κόμπῳ λόγυ Παῦλος ἔλεγεν; ἀλλ᾽ ὅμως τὴν οἰκυμένην ἐπέστρεψε· ποίῳ δὲ Πέτρος ὁ ἀγράμματος; ἀλλ᾽ ὐκ οἶδα, φησι, τὰ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς κείμενα· διὰ τί ὐκ οἶδας; μὴ γὰρ Ἑβραϊστί; μὴ γὰρ Ρωμαϊστί; μὴ γὰρ ἑτερογλώσσως εἴρηται; ὐχὶ Ἑλληνιστὶ λέγεται; ἀλλ᾽ ἀσαφῶς, φησι· ποῖον ἀσαφές, εἰπέ μοι; ὐχὶ ἱστορίαι εἰσί; τὰ γὰρ σαφῆ οἶδας, ἵνα περὶ τῶν ἀσαφῶν ἐρωτήσῃς· μυρίαι ἱστορίαι εἰσὶν ἐν ταῖς γραφαῖς· εἰπέ μοι μίαν ἐξ ἐκείνων· ἀλλ᾽ ὐκ ἐρεῖς· πρόφασις ταῦτα κ̣ λόγοι· καθ᾽ ἡμέραν, φησὶ, τὰ αὐτά ἐστιν ἀκύειν· τί δὲ εἰπέ μοι, ἐν τοῖς θεάτροις ὐ τὰ αὐτὰ ἀκύεις; ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις ὐ τὰ αὐτὰ ὁρᾷς; τὰ δὲ πράγματα πάντα ὐ τὰ αὐτά ἐστιν; ὁ δὲ ἥλιος ὐχ ὁ αὐτὸς ἀεὶ ἀνατέλλει; τροφαῖς δὲ ὐ ταῖς αὐταῖς χρώμεθα; ἐβυλόμην συ πυθέσθαι, ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγεις ἀκύειν καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν· εἰπέ μοι, ποίυ προφήτυ ἐστὶ τὸ χωρίον τὸ ἀναγνωσθὲν, κ̣ ποίυ ἀποστόλυ, ἢ ποίας ἐπιστολῆς; ἀλλ᾽ ὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ἀλλὰ δοκεῖς ξένων ἀκύειν· ὅταν μὲν ὖν ῥᾳθυμῆσαι θέλῃς, τὰ αὐτὰ λέγεις εἶναι·

audi-

„audiueris. Si ſunt eadem, oporteret eadem ſcire. Tu au„tem ignoras. Dignæ ſunt res præſentes, quæ lugeantur, in„quam, & defleantur, quod fruſtra laborat, qui cudit argen„tum; hoc maxime oportet attendere, quod ſint eadem, quo„niam nullum vobis laborem exhibemus, neque peregrina ali„qua, diuerſaque & immutata dicimus. Quid vero? quo„niam illa eadem eſſe dicitis? noſtra autem non ſunt eadem, „ſed ſemper noua dicimus & peregrina, eiſne attenditis? Ne„quaquam. Sed ſi dixerimus, Cur ne hæc quidem retinetis? „Semel, inquit, audimus, & quomodo fieri poteſt, vt retinea„mus. Si dixerimus, Cur illa non attenditis? ſemper dicun„tur eadem, & vndique ſunt hæc verba ſocordiæ & prætextus.„ Ita ſanctus ille pater immoderatum eorum zelum redarguit, qui verbi Dei prædicationem ſcripturarum lectioni opponebant, huic agendi rationi vel obſcuritatem vel plenam tædio earumdem rerum repetitionem prætexentes, quum tamen fanatica quædam nouitatis adfectatio, & commentitius ſcepticiſmus, atque vitioſum vacationis a religioſis conuentibus deſiderium omnis oppoſitionis eorum fundamentum exſiſteret.

§. XXXII.

Quemadmodum homines tractati fuerint, quibus ſermones concionatorum iuſto longiores viſi.

Vnvm tantummodo ſupereſt de hoc argumento obſervandum, nimirum, Quod, vti fuerunt, quibus concionatorum ſermones non ſatis crebri vel iuſto breuiores eſſe viderentur; ita alii fuerint, qui eos quererentur iuſto eſſe longiores, conventum ante, quam ſermo finiretur, deſerere parati. Nonnulli canones admodum ſeuere in eiusmodi auditores defini-

ὅταν δὲ ἐρωτηθῇς, ὡς οὐδέποτε ἀκούσας διακοῦσαι· εἰ τὰ αὐτά ἐστιν, ἐχρῆν αὐτὰ εἰδέναι· σὺ δὲ ἀγνοεῖς· θρήνων ἄξια τὰ παρόντα, θρήνων καὶ ὀδυρμῶν, ὅτι εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ· ταύτῃ μάλιστα ἐχρῆν προσέχειν, ὅτι τὰ αὐτά ἐστιν, ὅτι οὐδένα παρέχομεν ὑμῖν πόνον, οὐδὲ ξένα τινὰ καὶ ἐνηλλαγμένα λέγομεν· τί οὖν; ἐπειδὴ ἐκεῖνα τὰ αὐτά λέγεις εἶναι, τὰ δὲ ἡμέτερα οὐ τὰ αὐτά ἐστιν, ἀεὶ ξένα λέγομεν, τούτοις προσέχετε; οὐδαμῶς· ἀλλ᾽ ἂν μὲν εἴπωμεν, διὰ τί οὐδὲ ταῦτα κατέχετε; ἅπαξ, φησὶν, ἀκούομεν, καὶ πῶς ἔνι κατασχεῖν; ἂν εἴπωμεν, ἐκείνοις διὰ τί οὐ προσέχετε; φατὲ, ἀεὶ τὰ αὐτὰ λέγεται· καὶ πανταχόθεν ῥᾳθυμίας καὶ σκήψεως τὰ ῥήματα.

 unt.

unt. Concilium *Carthaginenſe* quartum s) tales excommunicari iubet. Alii autem mitius agunt, ſatis habentes, ſi auditores ſuos ſui officii admonuerint, & nonnumquam ingenioſis artibus & delectabilibus apologis ad detinendum eos vtentes; nonnumquam etiam oſtia occludi iubentes, vſque dum omnia eſſent finita. Quod ſpeciatim de *Cæſario Arelatenſi* a vitæ illius ſcriptore t) memoriæ proditum eſt. CHRYSOSTOMVS hanc materiam paullo diſtinctius conſiderat. Imbecillitati eorum aliquid indulget, qui vſque ad longioris ſermonis finem in eccleſia durare nequeant; & quum multi ſermones longiores quam breuiores audire malint, ita rem inſtituendam eſſe putat, vt vtrisque fiat ſatis. „Quoniam, inquit u), nonnumquam accidit, vt tanto in populo ſint imbecilles nonnulli, qui ſermonis prolixitatem adſequi minime poſſunt, ad „hoc eos ſtatui cohortari, vt quum audierint, quantum capere poſſunt, & cum acceptis iis, quæ ſufficiunt illis, receſſerint (nemo quippe vetat, neque cogit, vt vltra, quam vires „ipſorum ferant, heic maneant) ne nobis ante tempus finiendi ſermonem neceſſitatem imponant. Nam tu quidem expletus es; ſed frater tuus adhuc eſurit: & tu eorum, quæ dicta ſunt, copia ebrius es; ſed frater tuus adhuc ſitit. Neque tuam imbecillitatem grauet ille plura cogendo ſuſcipere, quam ipſius vires ferant: neque cupiditatem

s) Concil. Carthagin. IV. can. XXIV. Sacerdote verbum faciente in eccleſia, qui egreſſus de auditorio fuerit, excommunicetur.

t) Cyprian. vit. Cæſar. c. XII. Sæpiſſime oſtia, lectis euangeliis, occludi iuſſit; donec propitio Deo ipſi gratularentur, ea coërcitione ſe profeciſſe, qui ſolebant eſſe fugitiui. Vid. Cæſar. homil. XII. tot.

u) Chryſoſtom. homil. LX. Dæmones non gubernare mundum. tom. V. p. 784. (homil. LXIII. p. 701. edit. Francof.) ἐπειδὴ συμβαίνει εἶναί τινας καὶ ἀσθενεῖς ἐν δήμῳ τοσούτῳ, ἀδυνατοῦντας παρακολουθῆσαι τῷ μήκει τοῦ λόγου, ἐκεῖνο αὐτοὺς παραινέσαι βούλομαι· ἀκούσαντας ὅσα δύνανται δέξασθαι, καὶ τὰ ἀρκοῦντα λαβόντας ἀναχωρῆσαι [οὐδεὶς ὁ κωλύων, οὐδὲ βιαζόμενος πέρα τῆς οἰκείας μένειν δυνάμεως] τὸν μέν τοι λόγον μὴ ἀναγκαζέτωσαν πρὸ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς οἰκείας ὥρας συστέλλεσθαι· ἐνεπλήσθης γάρ σύ· ἀλλ' ἀδελφός σου ἔτι πεινᾷ· καὶ σὺ μεθύεις τῷ πλήθει τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ὁ ἀδελφός σου ἔτι διψᾷ, μήτε ἐκεῖνος συντριβέτω τὴν ἀσθένειαν, ἀναγκάζων πλείω τῆς οἰκείας δέξασθαι δυνάμεως· μήτε σὺ ἐπηρέαζε τῇ ἐκείνου ἐπιθυμίᾳ κωλύων ἅπαν, ὅσον δύναται δέξασθαι, λαβεῖν· τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἐξω-

eius

„eius vexes prohibendo, ne totum, quod capere poteſt, ad-
„mittat. Hoc & in profanis fit menſis: alii citius, alii
„tardius explentur, & neque illos hi reprehendunt, neque
„hos illi condemnant. Verum illic quidem cito recedere
„laudabile eſt; heic vero cito recedere non laudabile eſt,
„ſed venia dignum. Illic tardius ceſſare vituperio ac repre-
„henſioni obnoxium; hic vero tardius recedere laudem &
„commendationem parit maximam. Quid ita? quod illic
„quidem tarditas ex ingluuie naſcatur: heic vero ex ſpirituali
„cupiditate ſacroque appetitu conſtantia concilietur & pati-
„entia.„ In hunc modum ſanctus ille pater controuerſiam de longis & breuibus concionibus decidit, & prudenter inter firmos ac infirmos auditores diſtinguit, illos laudans, hoſce non condemnans; & ſermonum ſuorum prolixitatem ſine vtriusque partis offenſione quodammodo excuſans. Simili modo & ego longitudinem huius capitis lectoribus meis iam excuſo. Si qui ſunt, quos ſua voluptas trahit ad cognoſcenda omnia, quæ ad conciones veterum ſpectant, integrum illud legent, neque forte iuſto longius eſſe iudicabunt; quorum autem non adeo acris eſt appetitus, illi ſuo arbitratu ſtrictim percurrere illud poſſunt, atque vſui ſuo accommodare, ſeligendo illas partes, quæ ipſorum palato maxime ſapiunt, faciuntque ad eorum inſtitutionem. Atque ita diſſertationi noſtræ de concionibus veterum imponimus finem.

θεν γίνεται τραπεζῶν· οἱ μὲν θᾶττον, οἱ δὲ βραδύτερον ἐμπίπλανται, καὶ οὔτε οὗτοι ἐγκαλοῦσιν ἐκείνοις, οὔτε οὗτοι τούτων καταγινώσκουσιν· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν τὸ ταχύτερον ἀποστῆναι, ἐγκώμιον· ἐνταῦθα δὲ τὸ ταχύτερον ἀποστῆναι, οὐχὶ ἐγκώμιον, ἀλλὰ συγγνώμης ἄξιον· ἐκεῖ τὸ βραδύτερον παύσασθαι, κατηγορία καὶ μέμψις· ἐνταῦθα τὸ βραδύτερον ἀποστῆναι, ἔπαινος καὶ εὐφημία μεγίστη· τί δήποτε; ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐξ ἀδηφαγίας ἡ βραδύτης γίνεται· ἐνταῦθα δὲ ἐξ ἐπιθυμίας πνευματικῆς καὶ θείας ὀρέξεως ἡ παραμονὴ καὶ ἡ καρτερία συνίσταται.

LIBRI

LIBRI DECIMI QVARTI
CAPVT QVINTVM
DE PRECIBVS PRO CATECHVMENIS, ENERGVMENIS, COMPETENTIBVS ET POENITENTIBVS.

§. I.

Preces in antiqua eccleſia non ante, ſed poſt ſermonem, fieri ſolitæ.

FINITO ſermone, ſtatim publicæ preces eccleſiæ inchoabantur, non ante. Antiquis enim temporibus diuini cultus ordo ab hodiernæ eccleſiæ ordine paullum diſcrepabat. Nam olim publicæ preces maximam partem poſt concionem fiebant. Hoc expreſſis verbis IVSTINVS MARTYR in *apologia* ſua adfirmat, vbi cultum chriſtianorum die dominica deſcribit. Primum ſcripturas legi dicit, deinde antiſtitem orationem habere, qua populum inſtruat; ſub hæc conſurgere communiter omnes, & precationes a) profundere; hiſque peractis panem offerri & vinum in euchariſtia, & præpoſitum itidem preces & gratiarum actiones fundere, & populum fauſte acclamare, dicentem, Amen. IOANNES CHRYSOSTOMVS id quoque alicubi b) adſerit: *Poſt exhortationem*, inquiens, *ſtatim preces fiunt.* Et alio loco c): *Poſt admonitionem preces quoque ſubiungit* (Paulus) *non ſolum ſermones, ſed etiam in litteris. Opus eſt enim & conſilio & precibus. Propterea nos quoque prius conſulentes* (videlicet ſermone) *tunc pro vobis preces fundimus, & hoc ſciunt, qui ſunt ſacris initiati myſteriis.* Vt adeo, quando CHRYSOSTOMVS vel alii quidam de precibus, ſermoni præmiſſis, loquuntur, intelligendi ſint vel de breui iſta ſalutatione, qua ſacerdos ſub cuiuslibet officii exordium vtebatur, dicens: *Pax vobiſcum*, populo reſpondere: *Et cum ſpiritu tuo;* Vel de breui quadam concionatoris pre-

a) Iuſtin. apol. II. p. 98. cit. lib. XIII. c. IX. §. I. volum. V. p. 281.

b) Chryſoſt. homil. XXVIII. quæ eſt tertia de incomprehenſibili Dei natura tom. I. p. 365. μετὰ τὴν παραίνεσιν εὐθέως εὐχή.

c) Id. homil. XI. in 1 Theſſ. p. 1480. (p. 353. edit. Francof.) μετὰ τὴν παραίνεσιν ϗ εὐχὴν ἐπάγει, ϗ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ϗ ἐν τοῖς γράμμασι· δεῖ γὰρ ϗ συμβουλῆς, ϗ εὐχῆς· διὰ τοῦτο ϗ ἡμεῖς πρότερον συμβουλεύοντες, τότε τὰς ὑπὲρ ὑμῶν εὐχὰς ποιούμεθα· ϗ τοῦτο ἴσασιν οἱ μεμυημένοι.

cation e, vel de priuatis populi precibus, pſalmodiæ intermixtis; non autem de precibus communibus eccleſiæ. Nam diverſi hominum ordines ſermoni adeſſe & lectionem ſcripturarum audire poterant, quibus [illegible]delibus in precibus ſe coniungere non licebat, & idci[illegible]no & lectio ſcripturarum præmittebatur, vt iſtiuſmodi [illegible]ines vtilitatem inde poſſent capere, qui dimittendi erant ante, quam preces inciperent, quia illis adſiſtendi priuilegio nondum gaudebant.

§. II.

Quibus licuerit vel non licuerit, his precibus intereſſe. Infideles & mere audientes exire iuſſi.

ISTAE preces duplicis erant generis: Preces ſolis fidelibus ſiue communicantibus peculiares, quibus nec catechumeni, nec pœnitentes, nec energumeni, nec vlli homines nondum baptizati adeſſe poterant: Et preces, pro his diuerſis ordinibus ſpeciatim fieri ſolitæ, quibus adeo adeſſe præſentes poterant, & tum preces iſtas audire, tum pro ſe ipſis orare. Verum ab his ipſis precibus quoſdam diſcedere oportebat, qui ſermonem in ſui inſtitutionem audiendi habebant veniam. Tales erant omnes Iudæi ac infideles, & iſti de catechumenis, qui diſtincto nomine apud *Græcos* ἀκροώμενοι, apud *Latinos* autem *audientes*, vocabantur. Hinc ſimul ac ſermo eſſet finitus, antequam harum precum vllæ inchoarentur in miſſa catechumenorum, diaconus quidam de eminentiore loco in eccleſia proclamare ſolebat: *Ne quis audientium, Ne quis infidelium;* quemadmodum in *conſtitutionibus* ſic dictis *apoſtolicis* d) videre eſt.

§. III.

De precibus pro catechumenis. Genuina earum formula ex Chryſoſtomo *&* conſtitutionibus.

HAEC loquutus diaconus, facto ſilentio, iterum exclamabat: *Orate, catechumeni.* Et, *Omnes fideles pro illis cum attentione orent, dicentes: Kyrie eleiſon.* Tum diaconus pro eis preca-

d) Conſtit. apoſt. lib. VIII. c. V. πληρώσαντος αὐτοῦ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἀναστάντων ἁπάντων ὁ ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἀνελθὼν, κηρυττέτω· μή τις τῶν ἀκροωμένων· μή τις τῶν ἀπίστων. *Quum doctrinæ ſermonem finierit, vniuerſis conſurgentibus, diaconus in excelſum locum adſcendens proclamet:* Ne quis audientium, ne quis infidelium.

batur, quæ precatio in *conſtitutionibus* dicitur προσφώνησις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων, *Orationis indictio pro catechumenis*, quia erat & hortatio ad orandum, & inſtitutio, quemadmodum pro illis orari oporteret. Duas a[illegible] formulas harum precum etiamnum habemus, in CHR[illegible]MO quidem alteram, alteram in *conſtitutionibus*. Quæ in conſtitutionibus eſt, ita habet e): *Pro catechumenis omnes Deum inuocemus; vt, qui bonus & hominum amans eſt, benigne exaudiat eorum obſecrationes ac preces, & ſuſcepta eorum ſupplicatione, opem illis ferat, detque petitiones cordis ipſorum, prout eis expedit; reuelet eisdem euangelium Chriſti ſui; illuminet eos ac inſtituat, erudiat cognitione ac religione diuina, doceat mandata ſua & iuſtificationes; inſerat iuſtum ac ſalutarem timorem ſuum, aperiat aures cordis eorum, vt in eius lege die ac nocte occupentur; & confirmet eos in pietate: Adiuuet atque adnumeret eos ſancto ſuo gregi, donatis iis lauacro regenerationis, indumento immortalitatis, vera vita; liberet vero illos ab omni impietate, & non det locum aduerſario contra illos; mundet autem ipſos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus; inhabitetque in eis atque inambulet per Chriſtum ſuum; benedicat introitus ac exitus eorum, atque propoſita moderetur iis ad commodum. Ad hæc intente pro illis ſupplicemus, vt remiſſionem delictorum conſequuti per baptiſmi initiationem, digni fiant ſanctis myſteriis & permanſione cum ſanctis.*

e) Conſtitut. lib. VIII. c. VI. ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων πάντες τὸν θεὸν παρακαλέσωμεν, ἵνα ὁ ἀγαθὸς, φιλάνθρωπος, εὐμενῶς εἰσακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν καὶ τῶν παρακλήσεων, καὶ προσδεξάμενος αὐτῶν τὴν ἱκεσίαν ἀντιλάβηται αὐτῶν, καὶ δῷ αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρὸς τὸ συμφέρον, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, φωτίσῃ αὐτοὺς, καὶ συνετίσῃ, παιδεύσῃ αὐτοὺς τὴν θεογνωσίαν, διδάξῃ αὐτοὺς τὰ προστάγματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα, ἐγκαταφυτεύσῃ ἐν αὐτοῖς τὸν ἁγνὸν αὐτοῦ καὶ σωτήριον φόβον, διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρὸς τὸ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι ἡμέρας καὶ νυκτὸς, βεβαιώσῃ δὲ αὐτοὺς ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἑνώσῃ καὶ ἐγκαταριθμήσῃ αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ποιμνίῳ, καταξιώσας αὐτοὺς τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας, τῆς ὄντως ζωῆς, ῥύσηται δὲ αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀσεβείας, καὶ μὴ δῷ τόπον τῷ ἀλλοτρίῳ κατ᾽ αὐτῶν, καθαρίσῃ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐνοικήσῃ τε ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσῃ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, εὐλογήσῃ τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους, καὶ κατευθύνῃ αὐτοῖς τὰ προκείμενα εἰς τὸ συμφέρον· ἔτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετεύσωμεν, ἵνα ἀφέσεως τυχόντες τῶν πλημμελημάτων διὰ τῆς μυήσεως, ἀξιωθῶσι τῶν ἁγίων μυστηρίων, καὶ τῆς μετὰ τῶν ἁγίων διαμονῆς.

Tvm

Tvm diaconus ipſos catechumenos adloquens dicebat: *Surgite *) catechumeni. Pacem Dei per Chriſtum eius petite; diem quietum & ſine peccato, itidem omne tempus vitæ veſtræ; mortem chriſtianam, propitium ac beneuolum Deum, veniam delictorum. Vos ipſos ſoli ingenito per Chriſtum eius commendate.*

Ad quamlibet petitionem huius indictæ orationis populus, & ante cunctos pueri **), reſpondere iubentur Κύριε ἐλέησον, *Domine miſerere.*

Post hæc diaconus capita eos inclinare iubebat & recipere benedictionem, quæ in ſequenti directæ inuocationis forma ſic habet:

f) *Deus omnipotens, ingenitus & inacceſſus, ſolus verus Deus, Deus & pater* CHRISTI *tui, vnigeniti filii tui, Deus paracleti †) ac omnium dominus; qui per* CHRISTVM *diſcipulos in doctores conſtituiſti ad pietatis diſciplinam: Ipſe & nunc reſpice ſuper ſeruos tuos, catechiſatos in* CHRISTI *tui euangelio; & da eis cor nouum & ſpiritum rectum innoua in viſceribus eorum, vt cognoſcant & faciant*

*) Ibid. ἐγείρεσθε οἱ κατηχούμενοι· τὴν εἰρήνην τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ αἰτήσασθε, εἰρηνικὴν ἡμέραν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ὑμῶν, χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη, ἵλεων καὶ εὐμενῆ τὸν θεὸν, ἄφεσιν πλημμελημάτων, ἑαυτοὺς τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ Θεῷ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ παράθεσθε.

**) Ibid. ἐφ᾽ ἑκάστῳ δὲ τούτων, ὧν ὁ διάκονος προσφωνεῖ, λεγέτω ὁ λαός· κύριε ἐλέησον· καὶ πρὸ πάντων τὰ παιδία.

f) Ibid. κλινόντων δὲ αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, εὐλογείτω αὐτοὺς ὁ χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος εὐλογίαν τοιάνδε· Ὁ θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀγέννητος καὶ ἀπρόσιτος, ὁ μόνος ἀληθινὸς θεὸς, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ χριστοῦ σου, τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, ὁ θεὸς τοῦ παρακλήτου †) καὶ τῶν ὅλων κύριος· ὁ διὰ χριστοῦ διδασκάλους τοὺς μαθητὰς ἐπιστήσας πρὸς μάθησιν τῆς εὐσεβείας· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τοὺς δούλους σου, τοὺς κατηχουμένους τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ σου, καὶ δὸς αὐτοῖς καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν, πρὸς τὸ εἰδέναι καὶ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελούσῃ· καταξίωσον αὐτοὺς τῆς ἁγίας

†) *Hæc phraſis,* ὁ θεὸς τοῦ παρακλήτου, Deus paracleti *& ſimilis locutio, quæ in precatione quotidiani officii veſpertini apud hunc auctorem* lib. VIII. cap. XXXVII. *occurrit, vbi pater dicitur* ὁ τοῦ πνεύματος κύριος, Dominus ſpiritus, *duræ ſunt locutiones, & catholicis ſcriptoribus inuſitatæ; quæ nonnullis hunc auctorem ſuſpectum faciunt hæreſis* Macedonianorum, *qui ſpiritus ſancti diuinitatem negabant, facientes ipſum meram creaturam. Verum hæc non videtur fuiſſe auctoris noſtri intentio, qui nuſquam veram filii vel ſpiritus ſancti deitatem negat, ſed iſtiuſmodi duntaxat titulos excellentiæ patri tribuit, vti* IVSTINVS MARTYR *ante ipſum fecit, eo quidem reſpe-*

voluntatem tuam in corde pleno & anima volente. Dignare illos initiatione ſancta & adiuua illos ad ſanctam eccleſiam tuam; & fac participes diuinorum myſteriorum; per Chriſtum, ſpem noſtram, qui pro ipſis mortuus eſt; per quem tibi gloria & adoratio in ſancto ſpiritu in ſæcula Amen. Et poſt hæc diaconus iubetur dicere: *Exite catechumeni in pace.*

Chrysostomvs ſimilem indictæ a diacono precationis pro catechumenis formulam in homilia quadam ſua nobis tradit. „Lex g) eccleſiæ, inquit, ad ſupplicandum pro his, qui „nondum initiati ſunt, fideles excitat. Nam quum diaco„nus ait, *Pro catechumenis intente oremus*, nihil aliud facit, quam „vt vniuerſam fidelium multitudinem ad preces pro illis ob„eundas excitet. Atqui alieni adhuc ſunt catechumeni. „Nondum enim corpori Chriſti inſiti ſunt, nec myſteriorum „participes effecti, verum a ſpirituali grege adhuc diuiſi.

μυήσεως, καὶ ἕνωσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ, καὶ μετόχους ποίησον τῶν θείων μυστηρίων, διὰ χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντος· δι' οὗ σοι δόξα καὶ τὸ σέβας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν· καὶ μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος λεγέτω· προέλθετε κατηχούμενοι.

g) Chryſoſtom. hom. II. in 2 Cor. pag. 740. (pag. 516. edit. Francof.) τοὺς πιστοὺς ὁ νόμος διεγείρει πρὸς τὴν τῶν ἀμυήτων ἱκετηρίαν· ὅταν γὰρ ὁ διάκονος λέγῃ, ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων ἐκτενῶς δεηθῶμεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν δῆμον ἅπαντα τῶν πιστῶν διανίστησιν εἰς τὰς ὑπὲρ ἐκείνων εὐχάς· καίτοι γε ἀλλότριοι τέως εἰσὶν οἱ κατηχούμενοι· οὐδέπω γὰρ τοῦ σώματός εἰσι τοῦ χριστοῦ, οὐδέπω μυστηρίων ἐκοινώνησαν, ἀλλ'

ctu, quod pater ſit fons deitatis & origo exiſtentiæ filii & ſpiritus ſancti, non vt rerum creatarum ſed vt æterni ſui filii & æterni ſpiritus ſancti, in omnibus eſſentialibus perfectionibus ipſi æqualium, tantummodo has perfectiones ab ipſo, tamquam auctore & fonte exſiſtentiæ ſuæ, vt Dei de Deo & luminis de lumine per æternam generationem & proc ſſionem deriuantium. Hoc ſenſu, obſeruante BVLLO *epiſcopo*, IVSTINVS *in dialogo ſuo cum* Tryphone p. 358. *eamdem locutionem adhibet, loquens de filio, vti auctor noſter de ſpiritu ſancto loquitur: Dicit enim, quod pater ſit* κυρίου κύριος, ὡς πατὴρ καὶ θεός, αἴτιος τε αὐτῷ τοῦ εἶναι, καὶ δυνατῷ, καὶ κυρίῳ, καὶ θεῷ, Dominus Domini, tamquam pater & Deus, & quod auctor ſit eidem, vt ſit, atque equidem præpotens, & Dominus & Deus vt ſit: *Vbi BVLLVS recte obſeruat, quod Deus pater dicatur Deus & Dominus filii, non vti eſt Dominus rerum creatarum, ſed quatenus eſt fons diuinitatis & cauſa filio, vt ſit: Quæ res filium non facit creaturam, ſed verum, conſubſtantialem & æternum filium Dei; ſiue, vt auctor noſter alibi accuratius loquitur, hoc ipſo eſt* υἱὸς μονογενής, filius vnigenitus; *hoc eſt verus filius patris, qui Dominus filii vocatur, non vt creator, ſed genitor.*

Ob

„Ob idque etiam ait, *Intente oremus.* Ne videlicet eos tamquam alienos abdicet ac reiiciat, ne tamquam peregrinos non agnoſcat. Nondum enim lege ſancitam atque a *CHRISTO* inuectam precationem habent, nondum liberius orandi poteſtatem nacti ſunt, ſed aliorum, qui myſteriis initiati ſunt, ope indigent. Etenim extra veſtibula regia ſtant, longeque a ſacris cancellis. Eaque etiam de cauſſa, quum tremendæ preces fiunt, ablegantur. Quo fit, vt te quoque hortetur diaconus, vt pro illis ores, quo membra tua fiant, nec iam peregrini atque alieni ſint. Illud enim, *Oremus*, non ad ſacerdotes tantum, ſed etiam ad populum ſpectat. Nam quum ait, „*Recte ſtemus, oremus*, omnes ad precandum hortatur. Ac tum precationem auſpicans ait:

Vt miſericordiſſimus ac miſerator Deus orationes eorum exaudiat; vt cordium ipſorum aures aperiat, vt audiant, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adſcenderunt. Et inſtillet ipſis verbum veritatis; vt timorem ſuum in ipſis ſeminet: Et confirmet fidem ſuam in animis eorum; Vt iuſtitiæ euangelium ipſis reuelet. Vt det illis mentem diuinam, caſtam cogitationem, vitam cum virtute coniunctam; Perpetuo, quæ ipſius ſunt, cogitare, quæ ipſius ſunt, ſapere, quæ ipſius ſunt, meditari, in ipſius lege die ac nocte morari. Intentius adhuc pro ipſis oremus, vt eripiat eos ab omni malo & abſurdo negotio,

ἔτι διῃρημένοι τυγχάνουσι τῆς ἀγέλης τῆς πνευματικῆς - - διὰ τοῦτο καὶ ἐκτενῶς, φησι, δεηθῶμεν, ἵνα μὴ ὡς ἀλλοτρίους ἀποποιήσῃ, ἵνα μὴ ὡς ξένους ἀγνοήσῃ· οὐδέπω γὰρ εὐχὴν ἔχουσι τὴν νενομισμένην καὶ εἰσενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, οὐδέπω παῤῥησίαν κέκληνται, ἀλλ᾽ ἑτέρων δέονται τῶν μυσταγωγηθέντων· ἔξω γὰρ τῶν βασιλικῶν ἑστήκασι αὐλῶν, πόῤῥω τῶν ἱερῶν περιβόλων· διὰ τοῦτο καὶ σὲ παρακαλεῖ, δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα μέλη γένωνται σὰ, ἵνα μὴ ἔτι ὦσι ξένοι καὶ ἠλλοτριωμένοι· τὸ γὰρ, δεηθῶμεν, οὐ τοῖς ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν λαὸν συντελοῦσιν· ὅταν γὰρ εἴπῃ, στῶμεν καλῶς, δεηθῶμεν, πάντας εἰς τὴν εὐχὴν παρακαλεῖ. εἶτα ἀρχόμενος τῆς εὐχῆς φησιν,

Ἵνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτίρμων θεὸς ἐπακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν· ἵνα διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν ὥστε ἀκοῦσαι ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· καὶ κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἵνα κατασπείρῃ τὸν φόβον αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς, καὶ βεβαιώσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐν ταῖς διανοίαις αὐτῶν· ἵνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης· ἵνα αὐτοῖς δοίη νοῦν ἔνθεον, σώφρονα λογισμὸν, καὶ ἐνάρετον πολιτείαν· διαπαντὸς τὰ αὐτοῦ νοεῖν, τὰ αὐτοῦ φρονεῖν, τὰ αὐτοῦ μελετᾷν· ἡμέρας καὶ νύκτας ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι· ἔτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν, ἵνα ἐξέληται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ ἀτόπου πράγματος, ἀπὸ παντὸς ἁμαρτήματος δια-

 Ab

Ab omni peccato diabolico & omni obſidione aduerſarii; vt dignetur eos in tempore opportuno lauacro regenerationis & remiſſione peccatorum, indumento incorruptionis; vt benedicat introitus & exitus eorum, omnem vitam ipſorum, domos eorum & habitationes, filios eorum, vt augeat & benedicat, atque ad menſuram ætatis perductos ſapientia inſtruat; Vt omnia, quæ ipſis propoſita erunt, ad vtilitatem dirigat.

QVO facto diaconus ſurgere eos iubebat & orare pro ſemet ipſis, dictans illis, quæ orare deberent: *) *Angelum pacis petite, o catechumeni, pacifica vobis omnia, quæ proponentur: Pacificum hunc diem, atque omnes vitæ veſtræ dies poſtulate: Chriſtianos veſtros fines. Vos ipſos Deo viuenti, ac Chriſto ipſius commendate.*

„DEMVM **) eos, inquit CHRYSOSTOMVS, capita „inclinare iubemus, hoc videlicet argumento, preces exaudi„tas eſſe ſtatuentes, quod Deus eos benedicat. Neque enim „homo eſt, qui benedicit, ſed per illius manum ac linguam re„gi ipſi capita eorum, qui adſunt, offerimus. Ac tum incla„mant omnes, *Amen.*

PLANISSIMA hæc eſt enarratio ſecundæ precationis, ab epiſcopo pro catechumenis fieri ſolitæ, quæ heic, quemadmodum etiam in *conſtitutionibus*, dicitur *epiſcopi commendatio* ſiue *benedictio.*

VIRI eruditi hanc homiliam a CHRYSOSTOMO habitam fuiſſe putant, quum eccleſiæ *Conſtantinopolitanæ* eſſet epiſcopus. Quod ſi ita eſt, concludamus neceſſe eſt, has preces fuiſſe formulas, tunc quidem in liturgia eccleſiæ *Conſtantinopolitanæ* vſitatas.

βολικοῦ, καὶ πάσης περιστάσεως τοῦ ἀντικειμένου· ἵνα καταξιώσῃ αὐτοὺς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας· ἵνα εὐλογήσῃ τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους, πάντα τὸν βίον αὐτῶν, τοὺς οἴκους αὐτῶν καὶ τὰς οἰκετίας· τὰ τέκνα αὐτῶν ἵνα αὐξήσας εὐλογήσῃ, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγαγὼν σοφίσῃ· ἵνα κατευθύνῃ αὐτοῖς πάντα τὰ προκείμενα, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον.

*) Ibid. (p. 521. edit. Francof.) τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε, οἱ κατηχούμενοι· εἰρηνικὰ ὑμῖν πάντα τὰ προκείμενα· εἰρηνικὴν τὴν παροῦσαν ἡμέραν καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν αἰτήσασθε· χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη· ἑαυτοὺς ζῶντι θεῷ καὶ τῷ χριστῷ αὐτοῦ παράθεσθε.

**) Ibid. ſub fin. εἶτα κλῖναι τὰς κεφαλὰς κελεύομεν, τεκμήριον τοῦ τὰς εὐχὰς ἀκουσθῆναι, ποιούμενοι τὸ τὸν θεὸν εὐλογεῖν· οὐ γὰρ δὴ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ εὐλογῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκείνου χειρός, καὶ γλώττης, αὐτῷ προσάγομεν τῷ βασιλεῖ τὰς κεφαλὰς τῶν παρεστώτων, καὶ ἐπιβοῶσιν ἅπαντες τὸ ἀμήν.

§. IV.

§. IV.
Quid intelligendum ſit per τὸ poſtulare angelum pacis *in hac formula.*

Et in hanc quidem ſententiam ego potius propendeo, quia parum diſcriminis inter hanc formulam CHRYSOSTOMI, & eam, quæ in *conſtitutionibus* habetur, intercedit. Nam in CHRYSOSTOMI formula catechumeni angelum pacis poſtulare iubentur, quod in formula *conſtitutionum* non legimus; quanquam alio in loco h) habeatur, vbi de ordinario matutino ac veſpertino officio præcepta dantur. CHRYSOSTOMVS eiusdem huius petitionis in aliis homiliis ſæpius meminit. Exempli cauſſa in homilia tertia i) in epiſtolam ad *Coloſſenſes*, vbi dicit, vnumquemque fidelem habere angelum, & adeſſe etiam dæmonem. *Propterea*, inquit, *oramus, & dicimus petentes angelum pacis.* Et in homilia in adſcenſionem Domini noſtri *IESV CHRISTI* k), loquens de aëre angelis bonis ac malis repleto, his quidem ſemper bella ſuſcitantibus, illis pacem hominibus perpetuo conciliantibus, ait: *Vt diſcas, angelos pacis eſſe, audi in precationibus miniſtros ſemper dicentes: Angelum pacis rogate.* Hoc ſine dubio ad ante memoratam precum formulam reſpicit, in qua catechumeni a Deo petere iubentur angeli pacis

h) Conſtitut. lib VIII. c. XXXVI. ἀναστάντες αἰτησώμεθα τὰ ἐλέη τοῦ κυρίου καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης κ. τ. λ. *Suſcitati poſtulemus miſericordias Domini atque miſerationes eius*, angelum paci præpoſitum, *cetera.* Cap. XXXVII. αἰτησώμεθα παρὰ κυρίου τὰ ἐλέη αὐτοῦ καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς, τὸν ὄρθρον τοῦτον καὶ τὴν ἡμέραν εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς παρεπιδημίας ἡμῶν, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, χριστιανὰ τὰ τέλη, ἵλεων καὶ εὐμενῆ τὸν θεόν. *Poſtulemus a Domino miſericordias eius atque miſerationes, hoc matutinum & hunc diem, cunctumque peregrinationis noſtræ tempus pacatum & peccato vacuum*, angelum paci præpoſitum, *finem vitæ chriſtianum, Deum propitium & clementem.*

i) Chryſoſt. homil. III. in Coloſſ. p. 1338. (p. 176. edit. Francof.) διὰ τοῦτο εὐχόμεθα καὶ λέγομεν αἰτοῦντες τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης.

k) Chryſoſtom. homil. XXXV. in adſcenſion. Domini tom. V. p. 535. (homil. XXXVIII. p. 477. edit. Francof.) καὶ ἵνα μάθης, ὅτι ἄγγελοι εἰρήνης εἰσὶν, ἄκουσον ἐν ταῖς προσευχαῖς ἀεὶ λεγόντων τῶν διακόνων, τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε.

de-

deſenſionem. In eumdem modum alio loco l): *Diaconus, dum cum aliis precari iubet, hoc quoque imperat in oratione, vt angelum pacis rogemus, & quæ propoſita ſunt cuncta pacifica.* Quæ ipſiſſima precationis catechumenorum, ſupra memoratæ, verba ſunt.

Scopvs horum omnium erat, non vt docerentur catechumeni preces facere ad angelos ſuos tutelares (ſecundum hodiernam rationem inſtruendi in eccleſia *Romana* m); licet hæc peropportuna fuiſſet occaſio catechumenos ſuos id admonendi, ſi qua iſtiuſmodi praxis in eccleſia antiqua obtinuiſſet); ſed vt docerentur preces fundere ad Deum angelorum: Vt, qui angelos facit circumdare ſeruos ſuos, miniſterio eorum ipſos a malorum ſpirituum, bella, diſcordias & inimicitias inter homines diſſeminantium, incurſionibus tutos præſtare, atque ita ipſos & omnia ipſorum conſilia in perpetuo pacis curſu conſeruare vellet, vt chriſtianum & pacatum vitæ finem conſequerentur.

§. V.

Pueri in quibuſdam eccleſiis iuſſi hanc precationem dicere cum reliquo populo.

Alia res, in qua formula in *conſtitutionibus* a formula in chrysostomo differt, eſt, quod iſta pueris cum eccleſia ſpeciatim in his communibus precibus pro catechumenis ſe ſe coniungere præcipiat; quum formula, in eccleſia chrysostomi vſurpata, nihil iſtiuſmodi memoret: Quid? quod ipſe chrysostomvs alio loco n) diſerte dicat, pueros non euocari

l) Chryſoſt. homil. LII. in eos, qui paſcha ieiunant. Tom. V. p. 713. (homil. LV. p. 637. edit. Francof.) ὁ διάκονος κελεύων εὔχεσθαι μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ τοῦτο ἐπιτάττει κατὰ τὴν εὐχὴν, αἰτεῖν τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ προκείμενα πάντα εἰρηνικά.

m) Vid. Drexel. de cultu cælitum lib. II. cap. III. n. III. p. 184. edit. Colon. MDCXXXIV. Guilielmus Baldeſanus, ſcriptor inſigniter eruditus & pius, hoc ipſum diſerte docet, ante cælites alios omnes, beatiſſimam matrem virginem, & ſecundum hanc, puriſſimos illos genios, nobiliſſimos cæli ephebos, angelos, veneratione ſingulari adficiendos. Multum debemus angelis, multum ſupra omnem modum, & præſertim ſuo quiſque tutelari angelo, cetera.

n) Chryſoſt. homil. LXXII. in Matth. p. 624. (p. 768. edit. Francof.) Vid. cit. lib. XIII. c. VI. §. VII. vol. V. p. 218.

cari ad coniungendum ſe in precibus pro energumenis ac pœnitentibus (qui eiuſdem cum catechumenis generis erant) ſed tantum in precibus pro communicantibus ad altare, ſiue fidelibus. Quemadmodum iſtæ differentiæ, duas illas formulas non ad vnius eiuſdemque eccleſiæ liturgiam ſpectare, oſtendunt; ita probabile faciunt, CHRYSOSTOMVM formulam in eccleſia *Conſtantinopolitana*, & auctorem *conſtitutionum* formulam in eccleſia *Antiochena*, vel alia quadam præcipua eccleſia, cuius ritus tranſcriptos conlegit, vſitatam nobis tradere.

§. VI.

Quænam notitia huius precationis in aliis antiquis ſcriptoribus habeatur.

Ex eo itaque, quod hanc precationem proprio & congruo ſuo loco fiximus, reliqua loca omnia in antiquis ſcriptoribus, quæ de precibus pro catechumenis, vel cum catechumenis, loquuntur, interpretari poſſumus. Exempli cauſſa canonem illum concilii *Nicani*, qui ſtatuit *de catechumenis*, (hoc eſt eo ordine hominum, pro quibus iſtæ preces recitabantur) *qui lapſi ſint, vt tribus annis inter audientes verbum ſint tantummodo, poſt hac vero orent* o) *cum catechumenis*. Et canonem concilii *Neocæſariensis* p) ita decernentem: *Catechumenus ſi ingrediatur eccleſiam, & in catechumenorum ordine adſiſtat, hic autem deprehenſus fuerit peccans: ſi quidem genu flectit, audiat, vt non delinquat vlterius: ſi vero & audiens peccauerit, extrudatur.*

§. VII.

De precibus pro energumenis ſiue obſeſſis a malis ſpiritibus. Formula harum precum.

PROXIMVM genus hominum, pro quibus iam preces fiebant, energumeni erant, hoc eſt, homines a malis ſpiritibus agitati. Quamquam enim hi peculiari curæ exorciſtarum, ordini ad miniſtrandum illis & ad priuatim ſuper illos orandum

o) Concil. Nicen. c. XIV. (tom. II. conc. p. 36.) περὶ τῶν κατηχουμένων καὶ παραπεσόντων, ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ὥστε τριῶν ἐτῶν αὐτοὺς ἀκροωμένους μόνον, μετὰ ταῦτα εὔχεσθαι μετὰ τῶν κατηχουμένων.

p) Concil. Neocæſar. c. V. (tom. I. concil. p. 1481.) Κατηχούμενος ἐὰν εἰσερχόμενος εἰς κυριακὸν ἐν τῇ τῶν κατηχουμένων τάξει στήκῃ, οὗτος δὲ ἁμαρτάνων· ἐὰν μὲν γόνυ κλίνων, ἀκροάσθω μηκέτι ἁμαρτάνων· ἐὰν δὲ καὶ ἀκροώμενος ἔτι ἁμαρτάνῃ, ἐξωθείσθω.

 præ-

præcipue conſtituto, ſuberant, vti libro quodam antecedente *) plenius docuimus; tamen quum ſtatus eorum eſſet miſer & deplorandus, chriſtianæ miſericordiæ ac caritatis eſſe credebatur, vt publicarum eccleſiæ precum participes redderentur, veniamque haberent preces, ad ipſorum conditionem proxime ſpectantes, coram audiendi. Hinc diaconus ſimul ac catechumenos hac conſueta formula, *Exite catechumeni in pace*, dimiſiſſet, ſtatim dicebat: *Orate energumeni & vexati a ſpiritibus immundis:* Et congregationem adhortans aiebat: *Intente cuncti pro ipſis deprecemur* (quemadmodum formula huius προσφωνήσεως in *conſtitutionibus* q) habet); *vt benignus Deus per Chriſtum increpet immundos ac malos ſpiritus, & liberet ſupplices ſuos ab oppreſſione ac tyrannide aduerſarii: qui increpauit legionem dæmonum & originem mali diabolum; increpet ipſe nunc quoque apoſtatas pietatis & liberet creaturas ſuas a diaboli vexatione, & mundet eas, quas magna cum ſapientia condidit. Adhuc intente pro ipſis precemur. Serua & erige illos Deus, in virtute tua.*

Tvm inclinare eos iubebat capita, atque accipere benedictionem, quæ ſequentibus verbis concepta ad ipſum CHRISTVM dirigebatur.

Qui †) *fortem ligaſti & cuncta vaſa eius diripuiſti; qui dediſti nobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici; qui homicidam ſerpentem vinctum tradidiſti nobis, ſicut paſſerem pueris; quem omnia horrent ac tremunt, a facie poteſtatis tuæ; qui eumdem e cælo in terram ſicut fulgur decidere feciſti, non caſu*

*) Lib. III. c. IV. §. VI. & VII. volum. II. p. 26. 27. 28.

q) Conſtitut. lib. VIII. c. VI. μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος λεγέτω· προέλθετε κατηχούμενοι, ἐν εἰρήνῃ, καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν αὐτοὺς, λεγέτω· εὔξασθε οἱ ἐνεργούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν· ὅπως ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς, διὰ Χριστοῦ ἐπιτιμήσῃ τοῖς ἀκαθάρτοις καὶ πονηροῖς πνεύμασι, καὶ ῥύσηται τοὺς αὐτοῦ ἱκέτας ἀπὸ τῆς τοῦ ἀλλοτρίου καταδυναστείας· ὁ ἐπιτιμήσας τῷ λεγεῶνι τῶν δαιμόνων, καὶ τῷ ἀρχεκάκῳ διαβόλῳ, ἐπιτιμήσῃ αὐτοῖς καὶ νῦν τοῖς ἀποστάταις τῆς εὐσεβείας, καὶ ῥύσηται τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα ἀπὸ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ καθαρίσῃ αὐτὰ, ἃ μετὰ πολλῆς σοφίας ἐποίησεν· ἔτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν· σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτοὺς, ὁ Θεὸς, ἐν τῇ δυνάμει σου.

†) Ibid. c. VII. Ὁ τὸν ἰσχυρὸν δήσας, καὶ πάντα τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσας· ὁ δοὺς ἡμῖν ἐξουσίαν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων πατεῖν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· ὁ τὸν ἀνθρωποκτόνον ὄφιν δεσμώτην παραδοὺς ἡμῖν, ὡς στρουθίον παιδίοις· ὃν πάντα φρίττει καὶ τρέμει, ἀπὸ προσώπου δυνάμεώς σου· ὁ ῥίξας αὐτὸν ὡς ἀστρα-

localis,

locali, ſed ab honore in ignominiam propter voluntariam ipſius malitiam; cuius adſpectus exſiccat abyſſos & minæ liquefaciunt montes, & veritas manet in æternum; quem laudant infantes & benedicunt lactentes; quem celebrant atque adorant angeli; qui reſpicis ſuper terram, & facis eam tremere; qui tangis montes & fumant; qui increpas mare, & exſiccas illud, & omnia flumina ipſa deſerta reddis; cuius nubes puluis pedum; qui ambulas ſuper mare, tamquam ſuper pauimentum: Vnigenite Deus, magni patris fili: increpa malos ſpiritus, & libera opera manuum tuarum ab alieni ſpiritus vexatione: quia tibi gloria, honos ac veneratio, & per te Patri tuo, in ſancto Spiritu, in ſecula, Amen.

§. IIX.

De precationibus ex Chryſoſtomo *& aliis.*

Chrysostomvs non habet quidem hanc integram formulam, ſæpe tamen ad eam, tamquam publicam eccleſiæ precationem, remittit. *Pro energumenis*, inquit r), *& pro iis, qui in penitentia ſunt, communia, & a ſacerdote & ab ipſis vota fiunt: atque omnes vnam eamdemque precem concipiunt, precem, inquam, illam miſericordiæ plenam.* Et iterum s): *Ob eam rem agitatos diaconus tempore illo adducit, & iubet caput tantum inclinare, atque illo corporis geſtu ſupplicare. Quum enim eos vna cum fratribus orare non liceat, adducit eos, vt tu miſereare, & quia tam acerbe vexantur, & quia vocem reddere nequeunt, tua facultate ad eorum vtaris defenſionem & auxilium.* Alio

τὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν, οὐ τοπικῷ ῥεύματι, ἀλλὰ ἀπὸ τιμῆς εἰς ἀτιμίαν, διὰ ἑκούσιον αὐτοῦ κακόνοιαν· οὗ τὸ βλέμμα ξηραίνει ἀβύσσους, καὶ ἡ ἀπειλὴ τήκει ὄρη, καὶ ἡ ἀλήθεια μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ὃν αἰνεῖ τὰ νήπια, καὶ εὐλογεῖ τὰ θηλάζοντα· ὃν ὑμνοῦσι καὶ προσκυνοῦσιν ἄγγελοι· ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· ὁ ἁπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται· ὁ ἀπειλῶν θαλάσσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτὴν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς αὐτῆς ἐξερημῶν· οὗ νεφέλαι κονιορτὸς τῶν ποδῶν· ὁ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης, ὡς ἐπ' ἐδάφους· μονογενὴς Θεὲ, μεγάλου πατρὸς υἱὲ, ἐπιτίμησον τοῖς πονηροῖς πνεύμασι, καὶ ῥῦσαι τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου ἐκ τῆς τοῦ ἀλλοτρίου πνεύματος ἐνεργείας· ὅτι σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας, καὶ διὰ σοῦ τῷ πατρὶ, ἐν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

r) Chryſoſt. homil. XVIII. in 2 Cor. p. 873. (p. 673. edit. Francof.) ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων, ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ, κοιναὶ καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως, καὶ παρ' αὐτῶν γίνονται αἱ εὐχαὶ, καὶ πάντες μίαν λέγουσιν εὐχὴν, εὐχὴν τὴν ἐλέου γέμουσαν.

s) Id. homil. III. de incomprehenſibili Dei natura tom. I. p. 365. (p. 329. b, c. edit. Francof.) διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἐνεργουμένους κατ' ἐκεῖνον ἵστησι τὸν καιρὸν ὁ διάκονος, καὶ κελεύει κλῖναι τὴν κεφαλὴν μόνον, καὶ τῷ σχήματι ποιεῖσθαι τοῦ σώματος τὰς ἱκετηρίας· εὔχεσθαι γὰρ αὐτοὺς μετὰ τοῦ κοινοῦ συλλόγου τῶν ἀδελφῶν οὐ θέμις· διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἵστησιν, ἵνα κατελεήσῃς αὐτοὺς, καὶ τῆς συμφορᾶς, καὶ τῆς ἀφωνίας, τῇ οἰκείᾳ παῤῥησίᾳ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀποχρήσῃ προστασίαν.

 loco

loco t) fuſius cauſſam exponit, quamobrem hæ preces pro hominibus dæmone agitatis oblationi euchariſtiæ præmittantur, & quamobrem illo tempore diaconus eos adduci & capita inclinare iubeat. *Vincula*, inquit, *perquam praua & grauia agitatio dæmonum eſt, vincula omni ferro validiora. Vt itaque tempore inſtante, quo iudex prodire, & pro tribunali ſedere ſolitus eſt, cuſtodes carceris homines, quos in vinculis tenent, omnes carcere educunt, & pro cancellis ſeptiſque fori collocant ſqualentes, ſordentes, coma expletos nimia, pannis miſerrime obductos: ſic patres ſtatuerunt, vt quum breui Chriſtum velut pro tribunali ſedere, in ipſiſque ſacramentis apparere futurum eſſet, homines dæmone agitati illi tamquam vinculis quibuſdam retenti adducerentur, non vt rerum, quas commiſiſſent, examen ſubirent, modo eorum, qui in vinculis ſunt; nec vt luerent pœnas, & ſupplicio adficerentur: ſed vt populo vniuerſaque ciuitate præſente communes pro his fierent ſupplicationes, vt omnes iugi concordia Dominum communem orarent pro his, & vt miſereretur, magno clamore contenderent.* Heic licet non integram formulam recitet CHRYSOSTOMVS, perſpicue tamen tempus & argumentum precum indicat, nec non modum ſupplicationis; quod fuerit precatio communi populi voce, aliquanto ante Chriſti oblationem in euchariſtia, facta, & quidem tamquam imploratio Dei, vt miſericordiam his miſeris hominibus, in perdita conditione ſua ante ipſum iacentibus, tribuere vellet. Quo reſpiciens id alicubi u) primam precationem miſericordiæ plenam vocat. *Prima*, inquiens, *quæ dicitur oratio, quæ pro dæmoniacis deprecamur, miſericordiæ ſuæ com-*

t) Chryſoſt. homil. IV. de incomprehenſ. tom. I. p. 374. (p. 332. Francof.) ἅλυσις πονηρὰ καὶ χαλεπὴ τῶν δαιμόνων ἐστὶν ἡ ἐνέργεια, ἅλυσις παντὸς σιδήρου δυνατωτέρα· καθάπερ ἂν δικαστοῦ πρόοδον ἔχοντος, καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος καθέζεσθαι μέλλοντος, οἱ δεσμοφύλακες τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας ἅπαντας ἐξαγαγόντες τοῦ οἰκήματος, πρὸ τῶν κιγκλίδων καὶ τῶν τοῦ δικαστηρίου παραπετασμάτων καθίζουσιν αὐχμῶντας, ῥυπῶντας, κομῶντας, ῥάκια περιβεβλημένους· οὕτω δὴ καὶ οἱ πατέρες ἐνομοθέτησαν, τοῦ Χριστοῦ μέλλοντος ὥσπερ ἐφ' ὑψηλοῦ προκαθίζεσθαι βήματος, καὶ ἐν αὐτοῖς φαίνεσθαι τοῖς μυστηρίοις, τοὺς δαιμονῶντας καθάπερ δεσμώτας τινὰς εἰσάγεσθαι, οὐχ ἵνα εὐθύνας ὑπόσχωσι τῶν πεπλημμελημένων, καθάπερ ἐκεῖνοι οἱ δεδεμένοι, οὐδ' ἵνα κόλασιν ὑπομείνωσι καὶ τιμωρίαν, ἀλλ' ἵνα τοῦ δήμου καὶ τῆς πόλεως ἁπάσης ἔνδον παρούσης κοιναὶ περὶ αὐτῶν ἱκετηρίαι γίνωνται, πάντων ὁμοθυμαδὸν τὸν κοινὸν δεσπότην ὑπὲρ αὐτῶν ἐξαιτουμένων, καὶ ἐλεῆσαι παρακαλούντων μετὰ σφοδρᾶς τῆς βοῆς.

u) Chryſoſt. homil. LXXI. al. LXXII. in Matth. pag. 624. (pag. 768. c. edit. Francof.) ἡ πρώτη δέησις ἐλέους γέμει, ὅταν ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων παρακαλῶμεν· καὶ ὁ me-

memoratione plena eſt. Secunda, qua pro his oramus, qui pœnitentiam agunt, miſericordiam humiliter quæritat. Tertia etiam, quam pro nobis ipſis fundimus, vel infantes adducit, Deum ad miſericordiam lacrimis inflectentes. Vbi per primam orationem non abſolute intelligit primam orationem, quæ in hac diuini cultus parte fiat; manifeſtum enim eſt, orationem pro catechumenis fuiſſe ei præmiſſam: ſed quia energumeni miſeriores erant quam catechumeni, & miſerationis magis indigi, ideo orationem pro illis primam orationem miſericordiæ plenam vocat, vt orationem pro pœnitentibus ſecundam orationem appellat, miſericordiam quæritantem, tametſi quarta eſſet ordine; & orationem pro fidelibus, tertiam orationem, Deum ad miſericordiam inflectentem, licet ad aliam ſpectaret diuini miniſterii partem, de qua primo ſequentis libri capite diſtincte ſumus loquuturi.

§. IX.

De tertia precatione pro competentibus.

TERTIA precatio in ordinario huius partis diuini cultus curſu precatio erat pro competentibus, hoc eſt iis, qui nomina ſua dederant, baptiſmi proxima feſtiuitate ſuſcipiendi declarantes deſiderium. Hæc, reor, precatio erat, per occaſionem tantummodo facta, & certis tempeſtatibus accommodata, tempori videlicet inter mediam quadrageſimam & paſcha, vel aliis ſolemnibus baptiſmi temporibus, quando homines ſolito ſtudioſius ad recipiendum hoc ſanctiſſimum myſterium ſeſe præparabant. Formulam iſtiuſmodi precationis etiam in *conſtitutionibus* w) inuenimus, vbi diaconus dimiſſis energumenis inclamare iubetur: Εὔξασθε οἱ φωτιζόμενοι. *Orate illuminandi baptiſmo, ſeu competentes. Intente cuncti fideles pro ipſis deprecemur, vt Dominus dignos eos faciat, qui baptiſmate initiati in Chriſti mortem cum ipſo reſurgant, fiantque participes regni eius, ac myſteriorum eius conſortes; adiuuet & adnumeret eos cum iis, qui ſalui fiunt in ſancta ipſius eccleſia. Serua & ſuſcita eos in gratia tua.*

δευτέρα πάλιν, ὑπὲρ ἑτέρων, τῶν ἐν μετανοίᾳ, πολὺ τὸ ἔλεος ἐπιζητοῦσα· καὶ ἡ τρίτη δὲ πάλιν, ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν, καὶ αὕτη τὰ παιδία τοῦ δήμου προβάλλεται, τὸν Θεὸν ἐπὶ ἔλεον παρακαλοῦντα.

w) Conſtitut. lib. VIII. c. VIII. Εὔξασθε οἱ φωτιζόμενοι· ἐκτενῶς οἱ πιστοὶ πάντες ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν, ὅπως ὁ κύριος καταξιώσῃ αὐτοὺς μυηθέντας εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον συναναστῆναι αὐτῷ, καὶ μετόχους γενέσθαι τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ κοινωνοὺς τῶν μυστηρίων αὐτοῦ, ἑνώσῃ καὶ συγκαταλέξῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν σωζομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ· σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτοὺς ἐν τῇ σῇ χάριτι.

DEINDE iubentur ſe inclinare & recipere benedictionem epiſcopi, verbis expreſſam ſequentibus x):

Qui per ſanctos prophetas tuos prædixiſti iis, qui initiantur ac baptizantur, Lauamini, mundi eſtote; & per Chriſtum ſanxiſti ſpiritualem regenerationem: ipſe nunc etiam reſpice in hos baptizandos, & benedic eis, & ſanctifica & præpara, vt digni fiant ſpirituali dono tuo ac vera adoratione, tuisque ſpiritualibus myſteriis atque adgregatione cum iis, qui ſaluantur per Chriſtum, ſaluatorem noſtrum, per quem tibi gloria, honor & reuerentia, in ſancto Spiritu, in ſecula, Amen.

NON habeo amplius, quod de his precibus notem, quia nec CHRYSOSTOMVS, nec alius quiſpiam de ſcriptoribus antiquis, quod ego quidem ſciam, quidquam de illis ſingulatim dixerunt. Tantummodo hic auctor alio loco y) eas quotidiani matutini ac veſpertini officii partem facit, quemadmodum ſupra, vbi de illis ſub priore quodam capite loquuti ſumus, obſeruauimus. Nam concilium *Laodicenum* z), quod ordinem diuini cultus in eccleſia conſtituit, methodumque, qua ille fieri debeat, præſcribit, de oratione catechumenorum loquitur, vt ſermonem proxime excipiente, & deinde de oratione pro pœ-

x) Conſtitut. lib. VIII. cap. VIII. Ὁ προειπὼν διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν τοῖς μυουμένοις· λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε· καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ νομοθετήσας τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους, καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς, καὶ ἁγίασον, καὶ παρασκεύασον ἀξίους γενέσθαι τῆς πνευματικῆς σου δωρεᾶς, καὶ τῆς ἀληθινῆς υἱοθεσίας, τῶν πνευματικῶν σου μυστηρίων, τῆς μετὰ τῶν σωζομένων ἐπισυναγωγῆς, διὰ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν· δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

y) Conſtitut. lib. VIII. c. XXIV. μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν, προσφωνήσει ὁ διάκονος ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων, καὶ χειμαζομένων, καὶ τῶν φωτιζομένων, καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ. *Poſtquam dictus fuerit pſalmus lucernalis, recitabit diaconus orationes pro catechumenis, energumenis, competentibus & pœnitentibus.* Cap. XXXVII. ὡσαύτως ὄρθρου ὁ διάκονος, μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ὀρθρινὸν, καὶ ἀπολῦσαι αὐτὸν τοὺς κατηχουμένους, καὶ χειμαζομένους, καὶ βαπτιζομένους, καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ, καὶ τὴν ὀφειλομένην ποιήσασθαι προσφώνησιν. κ. τ. λ. *Similem in modum mane diaconus, quum dictus fuerit pſalmus matutinus, quumque ipſe dimiſerit catechumenos, energumenos, competentes & pœnitentes, feceritque ſolemnem precationem; &c.*

z) Concil. Lapdic. c. XIX. περὶ τοῦ, δεῖν ἰδίᾳ πρῶτον, μετὰ τὰς ὁμιλίας τῶν ἐπισκόπων, καὶ τῶν κατηχουμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι· καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τοὺς κατηχουμένους, τῶν ἐν μετανοίᾳ τὴν εὐχὴν γίνεσθαι· καὶ τούτων προσελθόντων ὑπὸ χεῖρα, καὶ ὑποχωρησάντων, οὕτως τῶν πιστῶν τὰς εὐχὰς γίνεσθαι τρεῖς. κ. τ. λ. *Oportere ſeorſum primum, poſt epiſcoporum ſermones, catechumenorum orationem*

niten-

nitentibus, & poſt hanc de precibus fidelium, ſanctam oblationem inchoantibus, nullam autem mentionem facit orationis pro competentibus, tamquam a precibus catechumenorum diſtinctæ. Atque hæc vna ratio eſſe poteſt, cur alii ſcriptores earum haud meminerint. In aliis eccleſiis preces duntaxat erant, per occaſionem fieri ſolitæ, certis videlicet baptiſmatis temporibus, adeoque mirum eſt, alios auctores illas prætermittere, nulla prorſus earum facta mentione. Verumtamen auctorem *conſtitutionum* inueniſſe eas in libris quarumdam eccleſiarum ritualibus diſtinctas, non omnino improbabile eſt, quandoquidem iſtiusmodi formulæ pro competentibus hodie in eccleſia *Græca* in vſu ſunt, vt in IACOBO GOAR a) videre eſt; & IOANNES BONA b) ſimile quid in vetuſtiſſimo ſacramentorum libro reginæ *Sueciæ* obſeruauit, vbi in miſſa dominicæ tertiæ quadrageſimæ ſpecialis oratio habetur pro illis, qui tum examinabantur & eligebantur ad baptiſmum feſto paſcharis recipiendum. Sed pergimus in conſiderando cultu veteris eccleſiæ.

---

peragi; & poſtquam exierint catechumeni, eorum qui pœnitentiam agunt, fieri orationem: & quum ii ſub manum acceſſerint & ſeceſſerint, fidelium preces ſic ter fieri, cetera.

a) Goar. euchＯlog. p. 359. Δέσποτα, κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, προσκάλεσαι τὸν δοῦλόν σου, τόνδε, πρὸς τὸ ἅγιόν σου φώτισμα· καὶ καταξίωσον αὐτὸν τῆς μεγάλης ταύτης χάριτος, τοῦ ἁγίου σου βαπτίσματος· ἀπόδυσον αὐτοῦ τὴν παλαιότητα, καὶ ἀνακαίνισον αὐτὸν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· καὶ πλήρωσον αὐτὸν τῆς τοῦ ἁγίου σου πνεύματος δυνάμεως εἰς ἕνωσιν τοῦ χριστοῦ σου, ἵνα μηκέτι τέκνον σώματος ᾖ, ἀλλὰ τέκνον τῆς σῆς βασιλείας. Εὐδοκίᾳ καὶ χάριτι τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ μεθ᾽ οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. *Dominator, Domine, Deus noſter, ſeruum tuum hunc N. ad ſanctam illuminationem tuam aduoca, & ingentem illam gratiam ſancti tui baptiſmatis illi confer: exue illum vetuſtate, & in vitam æternam illum innoua. Sancta tua virtute illum reple, atque illum Chriſto tuo coniunge: vt non amplius carnis filius, ſed tui regni filius appareat. Placito & gratia vnigeniti filii tui, cum quo benedictus es, cum ſanctiſſimo, & bono & viuifico tuo ſpiritu: nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum. Amen.*

b) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XII. n. IV. *Hanc igitur oblationem, Domine, vt propitius ſuſcipias, deprecando, quam tibi offerimus pro famulis & famulabus, quos ad æternam vitam & beatam gratiæ tuæ - - - - dinumerare, eligere, atque vocare dignatus es.*

§. X.

§. X.

De vltima precatione pro pœnitentibus.

VLTIMA precatio in hac officii parte iſta erat, quæ pro pœnitentibus fiebat, qui diſciplinæ & cenſuræ eccleſiæ ſubiacebant. Horum nonnulli, dicti ἀκροώμενοι ſiue *audientes*, cum eo catechumenorum ordine dimittebantur, qui eadem appellatione *audientium* ſolebant diſtingui. Alii autem de illis, dicti γονυκλίνοντες, *genu flectentes* ſiue *ſubſtrati*, longius conſiſtendi veniam habebant, vt eccleſiæ preces & benedictionem epiſcopi reciperent. Quocirca, ſimul atque competentes, ſiue baptiſmo mox initiandi, dimiſſi eſſent, diaconus inclamabat c): *Orate pœnitentes: Intente vniuerſi pro fratribus noſtris, in pœnitentia verſantibus, precemur, vt miſericordiæ ſtudioſus Deus illis oſtendat viam pœnitentiæ; admittat eorum palinodiam ſeu retractationem, atque confeſſionem, & conterat Satanam ſub pedibus eorum velociter, liberetque illos a laqueo diaboli & violentia dæmonum, atque ipſos eripiat ab omni ſermone illicito, & omni actione turpi & mala cogitatione; condonet vero illis omnia delicta eorum, voluntaria pariter ac inuoluntaria, & deleat, quod aduerſum eos erat, chirographum, & adſcribat eos in libro vitæ; mundet autem ipſos ab omni inquinamento carnis ac ſpiritus; atque vniat illos, reſtituens in ſanctum ouile ſuum. Quia ipſe cognoſcit conformationem noſtram. Quoniam quis gloriabitur, mundum ſe habere cor; aut quis poterit dicere, purum ſe eſſe a peccato? Vniuerſi namque pœnis ſubiacemus. Adbuc pro iiſdem intentius precemur: quia gaudium oritur in cælo ſuper vno peccatore, pœnitentiam agente: vt auerſi ab omni opere illicito, adiungant ſe ad omnem actio-*

c) Conſtit. lib. VIII. c. VIII. εὔξασθε οἱ ἐν τῇ μετανοίᾳ· ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν παρακαλέσωμεν· ὅπως ὁ φιλοικτίρμων θεὸς ὑποδείξῃ αὐτοῖς ὁδὸν μετανοίας· προσδέξηται αὐτῶν τὴν παλινῳδίαν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν, καὶ συντρίψῃ τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν τάχει, καὶ λυτρώσηται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς παγίδος τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων, καὶ ἐξέληται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἀθεμίτου λόγου, καὶ πάσης ἀτόπου πράξεως, καὶ πονηρᾶς ἐννοίας· συγχωρήσῃ δὲ αὐτοῖς πάντα τὰ παραπτώματα αὐτῶν, τά τε ἑκούσια καὶ τὰ ἀκούσια, καὶ ἐξαλείψῃ τὸ κατ' αὐτῶν χειρόγραφον, καὶ ἐγγράψηται αὐτοὺς ἐν βίβλῳ ζωῆς· καθαρίσῃ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, καὶ ἑνώσῃ αὐτοὺς ἀποκαταστήσας εἰς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ποίμνην· ὅτι αὐτὸς γινώσκει τὸ πλάσμα ἡμῶν· ὅτι τίς καυχήσεται ἁγνὴν ἔχειν καρδίαν; ἢ τίς παῤῥησιάσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας; πάντες γάρ ἐσμεν ἐν ἐπιτιμίοις· ἔτι ὑπὲρ αὐτῶν ἐκτενέστερον δεηθῶμεν· ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ὅπως ἀποστρα-

nem

nem bonam; quo hominum amator Deus obſecrationes eorum cito ſuſcipiat placide, reſtituat eis lætitiam ſalutaris, & ſpiritu principali confirmet illos, ne amplius labantur: conſortes fiant ſacrorum eius, & participes diuinorum myſteriorum: vt redditi digni adoptione, conſequantur vitam æternam. Adhuc intente omnes pro ipſis dicamus; Kyrie, eleiſon. Salua eos, Deus, & erige miſericordia tua.

His dictis diaconus eos ſurgere iubebat & inclinare capita ad accipiendam benedictionem, quæ etiam *impoſitio manuum & oratio pro pœnitentibus* vocatur, ſequentibus verbis concepta [d]:

Omnipotens Deus æterne, Domine vniuerſorum, creator & rector cunctorum; qui hominem mundi mundum ſiue ornamentum effeciſti per Chriſtum, & legem ei dediſti innatam, & ſcriptam, vt legitime viueret, tamquam ratione præditus; quique ei, poſtquam peccauit, tribuiſti bonitatem tuam, incitamentum ad pœnitentiam: reſpice in eos, qui ceruicem animæ & corporis inclinauerunt tibi: quia non vis mortem peccatoris, ſed pœnitentiam; vt auertat ſe a via ſua mala, & viuat. Qui Niniuitarum pœnitentiam recepiſti; qui vis omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire; qui paternis viſceribus ſuſcepiſti filium illum, bonorum ſuorum decoctorem, prodigum ac luxurioſum, quod eum peniteret facti: ipſe nunc quoque accipe ſupplicem tuorum pœnitentiam; quia non eſt, qui non peccet tibi: ſi enim iniquitates obſeruaueris, Domi-

φέντες πᾶν ἔργον ἀθέμιτον, προσοικειωθῶσι πάσῃ πράξει ἀγαθῇ· ἵνα ὁ φιλάνθρωπος θεὸς ἢ τάχος εὐμενῶς προσδεξάμενος αὐτῶν τὰς λυτὰς, ἀποκαταστήσῃ αὐτοῖς ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στηρίξῃ αὐτοὺς, ἵνα μηκέτι σαλευθῶσι· κοινωνοὶ γενέσθαι τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἱερῶν, καὶ μέτοχοι τῶν θείων μυστηρίων· ἵνα ἀποφανθέντες τῆς υἱοθεσίας, τύχωσι τῆς αἰωνίου ζωῆς· ἔτι ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ αὐτῶν εἴπωμεν· κύριε ἐλέησον· σῶσον αὐτοὺς ὁ θεὸς, καὶ ἀνάστησον τῷ ἐλέει σου.

d) Conſtit. lib. VIII. c. IX. παντοκράτορ θεὲ αἰώνιε, δέσποτα τῶν ὅλων, κτίστα καὶ πρύτανι τῶν πάντων· ὁ τὸν ἄνθρωπον κόσμου κόσμον ἀναδείξας διὰ χριστοῦ, καὶ νόμον δοὺς αὐτῷ ἔμφυτον καὶ γραπτὸν, πρὸς τὸ ζῆν αὐτὸν ἐνθέσμως, ὡς λογικόν· καὶ ἁμαρτόντι ὑποθήκην δοὺς πρὸς μετάνοιαν τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα· ἔπιδε ἐπὶ τοὺς κεκλικότας σοι αὐχένα ψυχῆς καὶ σώματος· ὅτι οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν, ὥστε ἀποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν· ὁ Νινευϊτῶν προσδεξάμενος τὴν μετάνοιαν· ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· ὁ τὸν υἱὸν προσδεξάμενος, τὸν καταφαγόντα τὸν βίον αὐτοῦ ἀσώτως, πατρικοῖς σπλάγχνοις, διὰ τὴν μετάνοιαν· αὐτὸς καὶ νῦν πρόσδεξαι τῶν ἱκετῶν σου τὴν μετάγνωσιν· ὅτι οὐκ ἔστιν ὃς οὐχ ἁμαρτήσεταί σοι, ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσῃ, κύριε, κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι πα-

ne; Domine, quis ſuſtinebit? quoniam apud te propitiatio eſt; & reſtitue illos ſanctæ eccleſiæ tuæ, in priorem dignitatem ac honorem, per Chriſtum Deum ac ſaluatorem noſtrum; per quem tibi gloria, & adoratio in ſancto ſpiritu, in ſæcula, Amen.

§. XI.

Quam notitiam harum precum habeamus in Chryſoſtomo *aliisque ſcriptoribus.*

CHRYSOSTOMVS nusquam has preces nobis integras tradit, frequenter tamen auditores ſuos ad eas remittit, tamquam eo tempore vſitatas in eccleſia in hac diuini cultus parte. Audiuimus eum antea e) dicentem: *Pro energumenis, & pro iis, qui in pœnitentia ſunt, communia & a ſacerdote & a populo vota fiunt: atque omnes vnam eamdemque precem concipiunt, precem illam miſericordiæ plenam.* Et alio loco f): *Prima quæ dicitur oratio, qua pro dæmoniacis deprecamur, miſericordiæ ſuæ commemoratione plena eſt. Secunda, qua pro his oramus, qui pœnitentiam agunt, miſericordiam humiliter quæritat.* Iam expoſui cauſſam, cur vtræque preces iſtæ CHRYSOSTOMO dicantur preces plenæ miſericordiæ, & heic ſolum obſeruare habeo, quod ante preces pro fidelibus ſiue communicantibus, fieri conſueuerint, quemadmodum loco eodem CHRYSOSTOMVS diſerte dicit; & quod certa formula conceptæ fuerint, quia communi miniſtri & populi voce offerrentur. Concilium etiam *Laodicenum* g) harum precum pro pœnitentibus meminit, vt quæ poſt ſermonem preces pro fidelibus proxime excipiant. Et in omnibus vetuſtis canonibus h), vbicumque nomina γονυκλινόντων, ὑποπιπτόντων

ὅτι σοὶ ὁ ἱλασμός ἐστι· καὶ ἀποκατάστησον αὐτοὺς τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ προτέρᾳ ἀξίᾳ καὶ τιμῇ, διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα καὶ προσκύνησις, ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

e) Chryſoſt. homil. XVIII. in 2 Cor. cit. ſupra §. VIII. litt. (r) pag. 219.

f) Chryſoſt homil. LXXI. al. LXXII. in Matth ibid. ſub litt. (u) p. 220. 221.

g) Concil. Laodicen. can. XIX. cit. ſupra §. IX. ſub litt. (z) p. 222.

h) Concil. Nicæn. can. XI. ὅσοι γνησίως μεταμέλονται, τρία ἔτη ἐν ἀκροωμένοις ποιήσουσιν οἱ πιστοὶ, καὶ ἑπτὰ ἔτη ὑποπεσοῦνται. *Quicumque germane & pura pœnitentia ducuntur, tres annos inter auditores exigent, vt fideles, & ſeptem annis* proſternentur *ſupplices.*

Concil. Ancyran. c. IV. Περὶ τῶν πρὸς βίαν θυσάντων -- ἔδοξε ἐνιαυτὸν ἀκροᾶσθαι, ὑποπεσεῖν δὲ τρία ἔτη. *De iis, qui vi ſacrificarunt - - - viſum eſt anno*

et

et *proſtratorum* occurrunt, hic ordo pœnitentium intelligendus eſt, qui in hac diuini miniſterii parte ad recipiendas preces eccleſiæ & antiſtitis benedictionem ſe inclinabant.

§. XII.

Qua in parte eccleſia hæ preces factæ fuerint.

De *Græca* itaque eccleſia ſine vlla dubitatione euictum eſt, quod particulare ibi fuerit precum pro catechumenis, energumenis ac pœnitentibus officium, ab officio altaris diſtinctum, in quo pro illis, etſi abſentibus, inter reliquos ſtatus ac ordines hominum vniuerſos iterum orabatur. Duæ autem quæſtiones remanent, paullo plus difficultatis in ſe habentes. 1.) Qua in parte eccleſiæ preces iſtæ factæ fuerint? 2.) Num iſtiusmodi preces omnino in eccleſia *Latina* obtinuerint? Quod ad priorem attinet quæſtionem, viri quidem eruditi i) in ea ſunt opinione, non tantum oblationes ad altare fieri & euchariſtiam ſumi, ſed omnes etiam preces eccleſiæ ſimiliter ibidem fundi conſueuiſſe. Quod certe de omnibus precibus in euchariſtiæ celebratione ita eſt, de his autem precibus in miſſa catechumenorum non adeo certum eſt. Primum enim diuerſi illi ordines, pro quibus iſtæ preces fiebant, & ſuper quibus cum manuum etiam impoſitione fiebant, ſtationem ſuam in diſtincta eccleſiæ parte habebant; neque eos vmquam ad altare, ad recipiendam benedictionem, euocatos eſſe legimus; ſed in quibusdam canonibus manuum impoſitionem recipere diſerte iubentur ante apſidem k), ſi quod publicum & vulgatiſſimum

audire, tribus autem annis ſubſterni *ac ſupplices eſſe.* Can. V. εἰ ἐκπληρώσαι τὸν τῆς ὑποπτώσεως τριετῆ χρόνον, *ſi triennale ſubſtrationis tempus impleuerint.* Vid. ibid. c. VI. VII. VIII. IX. & XXV.

i) Stillingfleet's *Unreaſon. of Separation* part. III. ſect. IX p. 250. That there were Altars in all their churches, appears from hence, that not onely the oblations were made there, and the communion received, but *all the prayers of the church were made at them:* as not onely appears from the *African Code* and Saint *Auguſtin*, (which I have mentioned elſewhere) but from *Optatus*, who upbraiding the *Donatiſts* for breaking down the Altars of churches, he tells them, *that hereby they did what they could to hinder the churches Prayer, for*, ſaith he, *Illac ad aures Dei adſcendere ſolebat populi oratio.*

k) Concil. Carthag. III. c. XXXII. Cuiuſcumque pœnitentia publicum & vulgatiſſimum crimen eſt, quod vniuerſam eccleſiam commouerit, ante apſidem manus ei imponatur.

crimen eſſet; tametſi abſolutio in ordinariis caſibus ad altare plerumque daretur. Iam ſi precatio abſolutionis, quæ eorum erat reconciliatio ante altare, nonnumquam ante apſidem facta eſt, parum dubii eſt, quin aliæ preces, quæ modo introductio erant ad eorum reconciliationem, ibidem quoque factæ ſint. 2) Hæc miſſa catechumenorum & pœnitentium diſtinctum plane miniſterium erat a miſſa fidelium, fiebatque ſemper plena eorum dimiſſio, antequam hoc poſterius officium caperet initium. 3) Expreſſus quidam canon in concilio *Carthaginenſi* tertio exſtat, qui omnem orationem ante altare ad patrem, non ad filium l), dirigi iubet: At vero manifeſtum eſt, preces pro energumenis ad filium directas fuiſſe, vti antea m) in formula, ex *conſtitutionibus* citata, vidimus. Vt adeo vel diciplinam eccleſiarum Orientalium a diſciplina eccleſiarum Occidentalium valde diuerſam fuiſſe oporteat; vel neceſſario concludendum nobis ſit, haſce precationes, quarum quædam ad Filium directæ ſunt, ad altare non fuiſſe factas.

§. XIII.

Num vllæ iſtiuſmodi diſtinctæ preces pro catechumenis & pœnitentibus in eccleſia Latina *fuerint.*

DIXERIT vero quiſpiam, preces in eccleſia *Latina* numquam ad Filium fuiſſe directas: Aut forte tales preces pro catechumenis & pœnitentibus ſeparatim non obtinuiſſe, vti quidem in liturgiis Orientalibus, diſtinctas ab illis precibus, quæ pro omnibus hominum ordinibus, cum ante tum poſt conſecrationem euchariſtiæ, fieri ſolebant. Res quidem non ita clara eſt, fateor, in eccleſia *Latina*, vti eam in Orientali fuiſſe demonſtraui: Et quod difficultatem auget, hoc eſt, quod nonnulli auctores indicare videantur, quod ſimul atque ſermo eſſet finitus, catechumeni dimiſſi fuerint, & tum fideles ad preces ante altare ſe contulerint. *Ecce*, inquit AVGVSTINVS n), *poſt ſermonem fit miſſa catechumenis. Manebunt fideles, venietur ad locum orationis.* Altare intelligit, vbi oratio dominica ex more

l) Concil. Carthag. III. c XXIII. Vt nemo in precibus vel patrem pro filio, vel filium pro patre nominet: Et quum ad altare adſiſtitur, ſemper ad patrem dirigatur oratio.

m) Vid. §. VII. pag. 217.

n) Auguſtin. homil. CCXXXVII. de tempore tom. X. p. 385.

a ſolis fidelibus recitanda erat, quemadmodum ex ſequentibus apparet, quando pergit: *Scitis, quo acceſſuri ſumus, quid prius Deo dicturi ſumus? Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* Et AMBROSIVS o), de eadem loquens materia, ait: *Poſt lectiones & tractatum, dimiſſis catechumenis, ſymbolum aliquibus competentibus in baptiſteriis tradebam eccleſiæ.* Verum hæc teſtimonia non ſufficiunt ad probandum, euchariſtiæ celebrationem ſermone finito ſtatim cœpiſſe, nec alias preces vel aliud quoddam negotium interceſſiſſe. Nam hic ipſe AMBROSII locus oſtendit, quod, ad minimum interdum, eccleſiæ ſymbolum mox baptizandis in iſto temporis interuallo traditum fuerit. Et ex vno de ante citatis canonibus concilii *Carthaginenſis* planum eſt, aliis temporibus precationem pro abſolutione & reconciliatione publici cuiuſdam & magni peccatoris coram apſide ante miſſam fidelium ſimiliter fuiſſe peractam. Et alter canon quaſdam precationes ad Filium æque ac ad Patrem fuiſſe directas, manifeſto indicat, quando vel patrem pro filio, vel filium pro patre, nominari prohibet. Quæ prohibitio minus neceſſaria fuiſſet, niſi precationes ad Filium quoque dirigi conſueuiſſent. Iam ſi precationes quaſdam ad filium directas fuiſſe concedamus, ante miſſam fidelium ſiue celebrationem euchariſtiæ factas eſſe oportet, quia iſto tempore idem ille canon orationem ſemper ad Patrem dirigi iubet. Vnde concludimus, praxin *Græcæ* & *Latinæ* eccleſiarum fuiſſe eamdem, & in vtraque preces fuiſſe pro catechumenis, energumenis, ac pœnitentibus, & ipſis quidem præſentibus, diſtinctas ab illis, quæ poſtea pro illis abſentibus ad altare factæ. Atque ita primam diuini cultus partem, quam vetus eccleſia *miſſam catechumenorum* vocauit, abſoluimus.

o) Ambroſ. epiſt. XXXIII. ad Marcellinam ſororem.

LIBER DECIMVS QVINTVS DE MISSA FIDELIVM.

CAPVT PRIMVM DE PRECIBVS OBLATIONI PRAEMISSIS.

§. I.

De precatione dicta διὰ σιωπῆς, *ſiue cum ſilentio.*

Dimiſſis diuerſis catechumenorum, pœnitentium ac energumenorum ordinibus, adeoque miſſa catechumenorum finita, ſtatim illa pars cultus publici capiebat initium, quæ proprie dicitur *miſſa fidelium*, ſiue officium euchariſticum, quia non niſi fideles ſiue communicantes (aut certe iſti de pœnitentibus, qui omnes gradus pœnitentiæ abſoluerant, dicti inde συνιστάμενοι, ſiue *conſiſtentes*) in ea præſentes eſſe poterant. Initium huius officii faciebat precatio, a populo priuatim & ſub ſilentio facta, & hinc εὐχὴ διὰ σιωπῆς & εὐχὴ κατὰ διάνοιαν vocitata. Hoc ex canone quodam concilii *Laodiceni* diſcimus, qui totius cultus eccleſiaſtici ordinem ſummatim tradit. Quocirca, vt tanto felicius hac in re progrediamur, non inconſultum fuerit, eum hoc loco integrum interponere, quippe qui vnus de notatu digniſſimis canonibus in vniuerſo codice eſt, & multum lucis ſubſequenti diſſertationi adfundet. Verba iſtius canonis hæc ſunt a): *Oportere ſeorſim primum, poſt epiſcoporum ſermones, catechumenorum orationem peragi; & poſtquam exierint catechumeni, eorum, qui pœnitentiam agunt, fieri orationem: & quum ii ſub manum acceſſerint & seceſſerint, fidelium preces ſic ter fieri: vnam quidem, ſcilicet primam, ſilentio: ſecundam autem & tertiam per pronun-*

a) Concil. Laodicen. c. XIX. Περὶ τοῦ δεῖν ἰδίᾳ πρῶτον μετὰ τὰς ὁμιλίας τῶν ἐπισκόπων, καὶ τῶν κατηχουμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι· καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τοὺς κατηχουμένους, τῶν ἐν μετανοίᾳ τὴν εὐχὴν γίνεσθαι· καὶ τούτων προσελθόντων ὑπὸ χεῖρα, καὶ ὑποχωρησάντων, οὕτως τῶν πιστῶν τὰς εὐχὰς γίνεσθαι τρεῖς· μίαν μὲν πρώτην διὰ σιωπῆς, τὴν δὲ δευτέραν καὶ τρίτην διὰ προσφωνήσεως πληροῦσθαι, εἶθ' tia-

tiationem impleri, deinde ſic pacem dari. Et poſtquam presbyteri pacem epiſcopo dederint, tunc laicos etiam pacem dare: & ſic ſanctam oblationem perfici, & ſolis miniſterio ſacro deditis licere ad altare accedere & communicare.

Viri quidam eruditi hanc orationem διὰ σιωπῆς, *ſub ſilentio*, heic non amplius quicquam ſignificare putant, quam preces ſuper catechumenis, a miniſtro ſolo factas, populo non reſpondente; & per orationem, quæ dicitur εὐχὴ διὰ προσφωνήσεως, *oratio per pronuntiationem implenda*, preces intelligunt, factas per modum reſpondendi, miniſtro & populo alternatim ſibi reſpondentibus. Verum hæc explicatio ad ſenſum huius canonis non accedit. Nam per orationem ſub ſilentio heic intelligere debemus priuatas iſtas preces, quas quiſque priuatim faciebat; & per orationem διὰ προσφωνήσεως tales preces, quas vniuerſa eccleſia communiter fundebat, ſuſcitata & admonita a diacono, qui diuerſas formulas recitabat, docens populum, quæ precibus eſſent expetenda, quibus petitionibus ſingulis cuncti ſubiungebant ſuum Κύριε ἐλέησον, *Kyrie eleiſon;* & tum epiſcopus ἐπίκλησιν ſiue *inuocationem* addebat, quæ etiam *collecta* dicebatur, quod eſſet omnium precum populi collectio ſiue repetitio. Tria iſta genera precum fuiſſe in veteri eccleſia, ex iis palam eſt, quæ de ſingulis narrantur. Et primum quidem fuiſſe iſtiusmodi preces priuatas, ab vnoquoque ſecreto factas, non tantum ex hoc canone, ſed ex diuerſis etiam vetuſtis ſcriptoribus apparet. CHRYSOSTOMVS b) de nonnullis narrat, quod in his priuatis precibus nihil niſi vindictam in inimicos a Deo petant. *Multi*, inquit, *pronos in terram ſe proiicientes, terram fronte ferientes, calidas ſundentes lacrimas, acerbius interius ingemiſcentes, extenſis manibus, multumque ſtudium præ ſe ferentes,*

οὕτως τὴν εἰρήνην δίδοσθαι. Καὶ μετὰ τὸ πρεσβυτέρους δοῦναι τῷ ἐπισκόπῳ τὴν εἰρήνην, τότε τοὺς λαϊκοὺς τὴν εἰρήνην διδόναι· καὶ οὕτω τὴν ἁγίαν προσφορὰν ἐπιτελεῖσθαι, καὶ μόνοις ἐξὸν εἶναι τοῖς ἱερατικοῖς εἰσιέναι εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ κοινωνεῖν.

b) Chryſoſtom. homil. LVII. de non euulgandis peccatis. tom. V. p. 762. (homil. LX. p. 6x1. edit. Francof.) Πολλοὶ πρηνεῖς ἑαυτοὺς ῥίπτοῦντες, καὶ τῷ μετώπῳ τὴν γῆν τύπτοντες, καὶ θερμὰ προχέοντες δάκρυα, καὶ πικρὸν κάτωθεν στενάζοντες, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες, καὶ πολλὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύμενοι, τῇ θερμότητι

tes, hoc feruore ac promtitudine animi aduerſus propriam ſalutem vtuntur. Nam Deo preces offerunt non pro ſuis delictis, neque vt veniam peccatorum ſuorum petant, ſed hoc ſtudium omne conferunt aduerſus inimicos: ac perinde faciunt, ac ſi quis enſem acuat, nec aduerſus hoſtes illo genere armorum vtatur, ſed eo iugulum ſuum traiiciat. Sic & iſti non ad obtinendam ſuorum veniam delictorum, ſed ad accelerandum inimicorum ſupplicium precibus vtuntur: quod eſt ſe ipſos gladio ſuo transfigere. Aliquanto poſt ipſa huius orationis verba narrat: *Vindica me de inimicis meis, oſtende illis, me quoque Deum habere.* Ex quibus omnibus apparet, fuiſſe has priuatas populi preces, quibus abuti potuerint, non autem publicas eccleſiæ preces. Eccleſia enim filios ſuos numquam docebat male precari inimicis, ſed bene precari & pro illis orare. Verum in his priuatis precibus, quæ ad peccata confitenda & deprecanda Dei iudicia ſpectabant, mali homines omnes regulas migrandi ſibi ſumebant libertatem, ſuiſque indulgebant adfectibus, inimicis vindictam diuinam expetendo. Iam vero, licet hic grandis harum priuatarum precum abuſus eſſet, eo tamen valet, vt videamus, quæ conſuetudo fuerit eccleſiæ in permittendis eiuſmodi precibus, & quem illæ vſum ſibi deſtinatum habuerint. BASILIVS de vigiliis & nocturnis conuentibus loquens c), perſpicue indicat, pſalmodiæ varietate, priuatis precibus intermixtis, eos ſolitos eſſe tranſigi. Et

ταύτῃ καὶ τῇ προθυμίᾳ κατὰ τῆς οἰκείας κέχρηνται σωτηρίας· οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων παρακαλοῦσι τὸν Θεὸν, οὐδὲ συγγνώμην αἰτοῦσι τῶν πλημμεληθέντων αὐτοῖς, ἀλλὰ τὴν σπουδὴν ταύτην κατὰ τῶν ἐχθρῶν κινοῦσιν ἅπασαν· ταυτὸν ποιοῦντες, ὥσπερ ἂν εἴ τις τὸ ξίφος ἀκονήσας, μὴ κατὰ τῶν πολεμίων χρῷτο τῷ ὅπλῳ, ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκείας αὐτὸ δέρης ὠθοῖ. οὕτω καὶ οὗτοι οὐχ ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ κατὰ τῆς τιμωρίας τῶν ἐχθρῶν ταῖς εὐχαῖς κέχρηνται, ὅπερ ἐστὶ, καθ' ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὠθεῖν· - - ἐκδίκησόν με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου· δεῖξον αὐτοῖς, ὅτι Θεὸν ἔχω κἀγώ.

c) Baſil. epiſt. LXIII. ad Neocæſar. tom. III. p. 96. ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἑνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι· καὶ οὕτως ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ψαλμῳδίας τὴν νύκτα διενέγκοντες μεταξὺ προσευχόμενοι, ἡμέρας ἤδη ὑπολαμπούσης, πάντες κοινῇ, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος, καὶ μιᾶς καρδίας τὸν τῆς ἐξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσι τῷ κυρίῳ, ἴδια ἑαυτῶν ἕκαστος τὰ ῥήματα τῆς μετανοίας ποιούμενοι. *Deinde vni ex ipſis hoc muneris dato, vt quid canendum eſt, prior ordiatur, reliqui ſuccinunt; atque ita pſalmodiæ varietate*, precibusque ſubinde intermixtis, *noctem ſuperant. Illuceſcente iam die pariter omnes velut ore vno ac corde vno confeſſionis pſalmum Domino offerunt, ac ſuis quiſque verbis pœnitentiam profitentur.*

CAS-

10. CASSIANVS eadem de illis tam in Orientalibus quam Occidentalibus eccleſiis tradit, quemadmodum pluribus oſtendimus, loquentes de quotidiano matutino & veſpertino officio, quod cum priuata peccatorum confeſſione in eccleſiis Orientalibus, BASILIO memorata, capiebat initium, & cum publica confeſſione, verbis pſalmi LI. facta, qui inde dicebatur *pſalmus confeſſionis*, & *pſalmus pœnitentialis* *) pro officio matutino, finiebatur. Quod autem ad priuatas confeſſiones attinet, de quibus iam loquimur, & cum quibus *miſſa fidelium* inchoabatur, notandum porro nobis eſt, eas non tantum ab ipſo populo ſub ſilentio, ſed a miniſtro etiam eccleſiæ priuatim factas eſſe. Cuius conſuetudinis veſtigia in nonnullis vetuſtiſſimis quarumdam eccleſiarum liturgiis ſuperſunt, ab hodiernis confeſſionibus in *miſſali Romano* prorſus diuerſa. Quando enim hodie in *miſſali Romano* peccatorum confeſſio ſanctis & angelis non minus quam Deo fit, omnia officia, ad minimum per mille annos a *CHRISTO* nato, confeſſiones ſoli Deo factas habent. Ita eſt in formulis confeſſionis in *ſacramentario* GREGORII & aliis ab HVGONE MENARDO publicatis. Et hoc manuſcriptum eſt, quod IOANNES BONA tantopere laudat in reginæ *Sueciæ* bibliotheca, vtpote quod vetus miſſale *Gallicanum* ſit. Vt haſce confeſſiones ſoli Deo, non autem ſanctis & angelis, factas eſſe oſtendamus, & fuiſſe omnino confeſſiones particulares, a ſacerdote priuatim tantum διὰ σιωπῆς, (vt concilium *Laodicenum* loquitur) factas, heic tranſcribemus eam, quam ex vetuſtiſſimo manuſcripto, tamquam *Gallicani* officii confeſſionem, nobis exhibet idem BONA [d]). Vocatur ibi *apologia ſacerdotis*, atque ſic habet:

Ante tuæ immenſitatis conſpectum, & ante tuæ ineffabilitatis oculos, o maieſtas mirabilis, ſcilicet ante ſanctos vultus tuos, magne Deus, & maximæ pietatis & poteſtatis omnipotens pater, quamlibet non ſine debita reuerentia, attamen nulla officii dignitate, vilis admodum peccator accedo, & reus conſcientiæ teſtis adſiſto. Accuſo me tibi & non excuſo: & coram teſtibus confiteor iniuſtitiam meam tibi Domino Deo meo. Confiteor inquam, confiteor ſub teſtibus iniuſtitiam impietatis meæ, vt remittas impietatem peccati mei. Confiteor, quod niſi remittas, recte me pu-

*) Vid. lib. XIII. c. X. §. XIII. volum. V. p. 333.

d) Bona rer. liturgic. lib. II. c. I. n. I.

 niar.

nias. Habes me confitentem reum; ſed ſcio non niſi verbis emendantem. Verbis enim placo, operibus offendo. Conſcientiam ſentio, emendationem differo. Subueni ergo, ſubueni, pietas ineffabilis. Ignoſce, ignoſce mihi, trinitas mirabilis. Parce, parce, parce, ſupplico, Deitas placabilis. Exaudi, exaudi, exaudi me, rogo, his verbis illius filii tui clamantem, Pater, æterne Deus, peccaui in cœlum & coram te: iam non ſum dignus vocari filius tuus, fac me vt vnum de mercenariis tuis. Et nunc, pater miſericors, vnicum miſericordiæ tuæ portum CHRISTO *fauente peto, vt quod per me vileſcit, per illum acceptum ferre digneris, qui viuis & regnas in ſæcula ſæculorum, Amen.*

MANIFESTVM heic eſt, quod, vt nulla ſancti vel angeli in hac precatione reperitur allocutio, ita priuata ſolius ſacerdotis pro ſe ipſo oratio fuerit, dum populus ſimiliter in confeſſionibus ſuis priuatis Deo faciendis eſſet occupatus. Quod ſenſum orationis ſub ſilentio nobis monſtrat, de qua loquitur concilium *Laodicenum*, quæ prima dicitur oratio in exordio miſſæ fidelium.

QVOD de his priuatis precibus hoc loco addendum adhuc eſt, obſeruatio eſt de duabus vetuſtis loquendi formulis, quæ ad hanc materiam quodammodo reſpiciunt; & ad eam faciunt confirmandam. Formulæ iſtæ ſunt *Silentium indicere*, &, *Orationem dare*, quæ ambæ ad denotandam eam conſuetudinem adhibentur, qua populus ad priuatas preces procumbere iubebatur. Nonnumquam epiſcopus ſignum dare ſolebat, dicendo, *Oremus*, & tum populus ad priuatas ſuas preces ſe conferebat, quo facto epiſcopus preces eorum per modum ſolemnis inuocationis ſummatim colligebat. Ita VRANIVS e) hunc ritum deſcribit in vita PAVLINI, antiſtitis eccleſiæ *Nolanæ*, quando de certo quodam epiſcopo loquens, ait: *Ad eccleſiam proceſſit & adſcenſo tribunali populum ex more ſalutauit, reſalutatusque a populo orationem dedit, & collecta oratione ſpiritum exhalauit.* Interdum diaconus ſignum dabat, idque vocabatur *ſilentium indicere.* Ita in *Gallicanis* eccleſiis fuit, quemadmodum EDVARDVS STILLINGFLEETVS ex GREGORIO f) epiſcopo *Turonenſi* ob-

e) Vran. vit. Paulini.

f) Stillingfl. orig. Britan. c. IV. p. 223. ex Gregorii Turon. lib. VII. c. VII. *Gregorius Turonenſis ſaith, that in the Gallican Churches the Deacon did* ſilen-

ſeruat;

ſeruat; idque ſacerdos ex liturgia *Mozarabica* fecit. Vbi ille recte concludit, quod hæc phraſis, *ſilentium indicere*, non ſimpliciter ſignificet populum ad attentionem excitare, ſed quod amplius quid denotet, nimirum ad tempus priuatis ſuis precibus vacare eos debere. Idque ex his rationibus non improbabile eſſe putat. „1.) GREGORIVM *Turonenſem* loco ante memorato „dicere, quod rex tempus illud arripuerit loquendi ad popu„lum, qui ſtatim orationem pro rege fuderit ad Deum; non „quod vlla collecta hinc pro rege fuerit recitata, neque enim il„lud congruum huic rei tempus fuiſſe; ſed quod, quum tempus „ſecretarum precum eſſet, ſermone regis tantopere omnes com„moti fuerint, vt pro ipſo orarent. 2.) Gentiles iuſſos *fauere* „*linguis*, teſte BARNABA BRISSONIO g), priuata vota ſua feciſſe, „& quum ſilentii indictio per diaconos facta eiusdem naturæ eſ„ſe videatur, non probabile eſſe, quod chriſtiani precibus votis„que ſuis defuerint. 3.) Magnum argumentum, inquit, mihi „eſt, paruus collectarum numerus in antiquis eccleſiis; chriſti„ani enim magnam temporis partem publico cultui dabant „die dominico & diebus ſtationariis (addo & in vigiliis ſuis) „at vero reliqua officia omnia tantum temporis conſumere „non poterant, quum non haberent tam longas precationes „extemporales, nec tantam tædio plenarum cærimoniarum „multitudinem in omnibus partibus, vti *breuiarium* & *miſſale* „*Romanum* introduxit; & quum collectæ vetuſtiſſimæ paucæ eſ„ſent & breues, maxime probabile videtur, congruum tem„poris ſpatium datum fuiſſe priuatis precibus.„ Cuius conſue-

tium indicere; *and the Prieſt did it by the Mozarabica Liturgy, which Eugenius Robbeſius underſtands onely of making the People attentive; Which I grant was part of the Deacon's office and Deſign in commanding Silence, as appears by ſeveral paſſages in the ancient liturgies both Greek and Latin. But there was a farther meaning in it, and that the People were for a time there to attend to their own private Prayers, appears not improbable to me on theſe Conſiderations.*

Gregorii verba hæc ſunt: Factum eſt, vt quadam die dominica, poſtquam diaconus ſilentium populis, vt miſſæ auſcultarentur, indixit, rex conuerſus ad populum diceret: Adiuro vos, o viri cum mulieribus, vt mihi fidem inuiolatam ſeruare dignemini, nec me, vt fratres meos nuper feciſtis, interimatis, cetera.-- Hæc eo dicente, omnis populus orationem pro rege fudit ad Dominum.

g) Briſſon. de formulis p. 8. 9. 10. 11.

tudinis reliquiæ in officio ordinationis ſacerdotum in eccleſia noſtra ſuperſunt, vbi ſilentium præſtari aliquamdiu iubentur ad ſecretas preces populi. Et eadem conſuetudo obſeruata fuit in προσφωνήσει, ſiue indictione precum, quæ erat monitio ad populum, quid in priuatis ſuis precibus orare deberent h).

§. II.

De precibus διὰ προσφωνήσεως, *ſiue per exclamationes ſolitas, indictis.*

Atqve hoc ipſum nos proxime deducit ad conſiderandas ſecundi generis preces, canoni *Laodiceno* memoratas, quæ ibi dicuntur εὐχαὶ διὰ προσφωνήσεως, *preces per exclamationes ſolitas indictæ.* Nam non tantum erant populi ad precandum excitatio, ſed etiam inſtructio, quid potiſſimum illis, & pro quibus orandum eſſet. Formulam huius orationis in apoſtolicis habemus *conſtitutionibus*, ſtatim poſt dimiſſos catechumenos ac pœnitentes, vbi dicitur προσφώνησις ὑπὲρ τῶν πιστῶν, *indicta oratio pro fidelibus.* Introducitur ibi his verbis i): *Nemo eorum, quibus non licet, exeat. Qui fideles ſumus, flectamus genu. Precemur Deum per Chriſtum eius. Omnes intenti Deum per Chriſtum eius appellemus.* Tum ſequuntur diuerſæ petitiones hoc ordine:

Pro pace & tranquillitate mundi atque ſanctarum eccleſiarum oremus; vt Deus vniuerſitatis perpetuam & ſtabilem ſuam pacem nobis tribuat; vt nos conſeruet perſeuerantes in plenitudine piæ ac religioſæ virtutis.

Pro ſancta catholica & apoſtolica eccleſia, a finibus vſque ad fines extenſa, oremus; vt Dominus eam inconcuſſam & fluctibus non agitatam conſeruet atque tueatur, vſque ad conſummationem ſæculi, fundatam ſuper petram.

h) Vid. Mat. Parker concion. in obitum Buceri.

i) Conſtit. apoſtol. lib. VIII. c. IX. Μή τις τῶν μὴ δυναμένων προσελθέτω· ὅσοι πιστοί, κλίνωμεν γόνυ· δεηθῶμεν τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ πάντες, συντόνως τὸν θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παρακαλέσωμεν. Cap. X. προσφώνησις ὑπὲρ τῶν πιστῶν· Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ϗ τῆς εὐσταθείας τοῦ κόσμου ϗ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ τῶν ὅλων θεὸς ἀΐδιον ϗ ἀναφαίρετον τὴν ἑαυτοῦ εἰρήνην ἡμῖν παράσχοιτο, ἵνα ἐν πληροφορίᾳ τῆς κατ᾽ εὐσέβειαν ἀρετῆς διατελοῦντας ἡμᾶς συντηρήσῃ ὑπὲρ τῆς ἁγίας καθολικῆς ϗ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων δεηθῶμεν· ὅπως ὁ κύριος ἀσειστον αὐτὴν ϗ ἀκλυδώνιστον διαφυλάξῃ ϗ διατηρήσῃ

Et

Et pro ſancta hac paræcia oremus; vt cunctorum Dominus nobis donet conſectari ſine remiſſione cæleſtem ipſius ſpem, & reddere ipſi adſiduum precationis debitum.

Pro vniuerſo ſub cælo exiſtente epiſcopatu eorum, qui recte diſpertiunt verbum veritatis, oremus: & pro epiſcopo noſtro Iacobo *ac paræciis eius oremus.*

Et pro epiſcopo noſtro Clemente *ac paræciis eius oremus:*

Pro epiſcopo noſtro Euodio *& paræciis eius oremus; vt miſericors Deus illos eccleſiis ſanctis ſuis præſtet incolumes, honoratos, longæuos, & præbeat eis honoratam ſenectutem in pietate ac iuſtitia.*

Etiam pro presbyteris noſtris oremus; vt Dominus liberet illos omni turpi ac praua re, & concedat illis integrum & honoratum presbyterium.

Pro vniuerſo Chriſti diaconio ac miniſterio oremus; vt Dominus inculpatam ipſis largiatur miniſtrationem:

Pro lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis & pupillis oremus.

Pro iis, qui in matrimonio & liberorum procreatione viuunt, oremus; vt Dominus miſereatur eorum omnium:

Pro eunuchis, in ſanctitate ambulantibus, oremus:

Pro iis, qui continentem & religioſam agunt vitam, oremus:

Pro iis, qui in ſancta eccleſia oblationes faciunt, ac eleemoſynas pauperibus dant, oremus:

μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, τεθεμελιωμένην ἐπὶ τὴν πέτραν· καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνθάδε ἁγίας παροικίας δεηθῶμεν, ὅπως καταξιώσῃ ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων κύριος ἀνενδότως τὴν ἐπουράνιον αὐτοῦ ἐλπίδα μεταδιώκειν, καὶ ἀδιάλειπτον αὐτῷ τῆς δεήσεως ἀποδιδόναι τὴν ὀφειλήν· ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῶν ὀρθοτομούντων τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας δεηθῶμεν· καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἰακώβου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν· ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Κλήμεντος καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν· ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Εὐοδίου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὅπως ὁ οἰκτίρμων θεὸς χαρίσηται αὐτοὺς ταῖς ἁγίαις αὐτοῦ ἐκκλησίαις σώους, ἐντίμους, μακροημερεύοντας· καὶ τίμιον αὐτοῖς τὸ γῆρας παράσχηται ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ· καὶ ὑπὲρ τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ῥύσηται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἀτόπου καὶ πονηροῦ πράγματος, καὶ σῶον καὶ ἔντιμον τὸ πρεσβυτέριον αὐτοῖς παράσχοι· ὑπὲρ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ἄμεμπτον τὴν διακονίαν αὐτοῖς παράσχηται· ὑπὲρ ἀναγνωστῶν· ψαλτῶν· παρθένων χηρῶν τε καὶ ὀρφανῶν δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν συζυγίαις, καὶ τεκνογονίαις δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος τοὺς πάντας αὐτοὺς ἐλεήσῃ· ὑπὲρ εὐνούχων ὁσίως πορευομένων δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν ἐγκρατείᾳ, καὶ εὐλαβείᾳ δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ποιούντων τοῖς πένησι τὰς ἐλεημοσύνας δεηθῶμεν, καὶ ὑπὲρ τῶν τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀπαρχὰς προσφε-

 Pro

Pro iis, qui Domino Deo noſtro hoſtias & primitias offerunt, oremus; vt Deus optimus remuneretur eos cæleſtibus ſuis gratiis; detque iis in præſenti centuplum, & in futuro vitam æternam; atque donet ipſis pro temporariis æterna, pro terrenis cæleſtia.

Oremus pro recens baptizatis fratribus noſtris; vt Dominus eos ſtabiliat atque firmet.

Pro fratribus noſtris mala valetudine adflictis, oremus; vt Dominus liberet illos omni morbo & omni a languore, ſanoſque reſtituat ſanctæ ſuæ eccleſiæ:

Pro nauigantibus ac iter habentibus oremus:

Pro iis, qui in metallis, exſiliis, cuſtodiis & vinculis propter nomen Domini verſantur, oremus:

Pro acerba ſeruitute oppreſſis oremus:

Pro inimicis & odio habentibus nos, oremus:

Pro perſequentibus nos propter nomen Domini, oremus; vt Dominus, mitigato eorum furore, diſſipet iram aduerſus nos concitatam:

Pro iis, qui foris ſunt & errore ducuntur, oremus; vt Dominus illos conuertat:

Infantium eccleſiæ recordemur; vti Dominus eos in timore ſuo reddat perfectos & ad menſuram ætatis perducat:

Pro nobis inuicem oremus; vt Dominus gratia ſua ſeruet nos ac cuſtodiat vſque ad finem, & liberet nos a malo & ab omnibus ſcandalis operantium iniquitatem, & ſaluos nos ducat in regnum ſuum cæleſte:

ρόντων κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν δεηθῶμεν· ὅπως ὁ πανάγαθος θεὸς ἀμείψηται αὐτοὺς ταῖς ἐπουρανίοις αὐτοῦ δωρεαῖς, ϗ δῷ αὐτοῖς ἐν τῷ παρόντι ἑκατονταπλασίονα ϗ ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον, ϗ χαρίσηται αὐτοῖς ἀντὶ τῶν προσκαίρων τὰ αἰώνια· ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια· ὑπὲρ τῶν νεοφωτίστων ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος στηρίξῃ αὐτοὺς ϗ βεβαιώσῃ· ὑπὲρ τῶν ἐν ἀρρωστίᾳ ἐξεταζομένων ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ῥύσηται αὐτοὺς πάσης νόσου ϗ πάσης μαλακίας, ϗ σώους ἀποκαταστήσῃ τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ· ὑπὲρ πλεόντων ϗ ὁδοιπορούντων δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν μετάλλοις ϗ ἐξορίαις ϗ φυλακαῖς ϗ δεσμοῖς ὄντων διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ καταπονουμένων δεηθῶμεν· ὑπὲρ ἐχθρῶν ϗ μισούντων ἡμᾶς δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν διωκόντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος πραΰνας τὸν θυμὸν αὐτῶν διασκεδάσῃ τὴν καθ' ἡμῶν ὀργήν· ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων ϗ πεπλανημένων δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ· τῶν νηπίων τῆς ἐκκλησίας μνημονεύωμεν, ὅπως ὁ κύριος τελειώσας αὐτὰ ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγάγῃ· ὑπὲρ ἀλλήλων δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος τηρήσῃ ἡμᾶς ϗ φυλάξῃ τῇ αὐτοῦ χάριτι εἰς τέλος, ϗ ῥύσηται ἡμᾶς τοῦ πονηροῦ ϗ πάντων τῶν σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, ϗ σώσῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον· ὑπὲρ πά-

Pro

Pro omni anima chriſtiana oremus:
Salua & erige nos Deus, miſericordia tua.

SVPPONENDVM hic eſt, quod vt in prioribus precibus pro catechumenis ac pœnitentibus *), ita heic in cuiuslibet petitionis clauſula populus reſponderit, κύριε ἐλέησον, *Domine miſerere.* Vel vt in huius orationis fine eſt: *Salua & erige nos Deus, miſericordia tua.*

QVISQVIS vel litaniam noſtram, vel preces pro vniuerſo eccleſiæ *CHRISTI* ſtatu in exordio officii noſtri euchariſtici, heic conferre voluerit, is facile intelliget, magnam inter illas & hanc generalem veteris eccleſiæ formulam intercedere adfinitatem. Non habemus tam perfectam formulam vel in CHRYSOSTOMI genuinis operibus, vel alio quopiam vetuſto ſcriptore, cum qua hanc comparemus, quemadmodum antea in conſideratione formulæ pro catechumenis fecimus. Reperiuntur autem adhuc hodie duæ antiquæ formulæ iſtiusmodi precum, ſine vlla ſanctorum inuocatione adiecta, altera quidem in *liturgia Ambroſiana*, & altera in vetuſto officio, a GEORGIO WICELIO ex bibliotheca *Fuldenſi* deſcripta, quæ quum ad hanc antiquam formulam in *conſtitutionibus* prope accedant, in vſum candidi lectoris ex IACOBI PAMELII *liturgicorum* tom. III. p. 307. & IO. BONAE *rer. liturgic.* lib. II. cap. V. n. III. heic ad calcem k) adponemus, & tum videbimus, quaſnam reliquias antiquæ

σης ψυχῆς χριστιανῆς δεηθῶμεν· Σῶσον καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς ὁ θεὸς τῷ ἐλέει σου. Vid. lib. II. c. LVII. μετὰ τοῦτο προσευχέσθω ὁ διάκονος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἁπάσης, καὶ παντὸς τοῦ κόσμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν, καὶ ἐκφοριῶν· ὑπὲρ τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἀρχόντων, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς καθόλου εἰρήνης. *Poſt hæc precetur diaconus pro vniuerſa eccleſia, pro toto mundo, & eius partibus & frugibus terræ, pro ſacerdotibus & principibus, pro pontifice ac rege, pro pace vniuerſali.*

*) Vid. lib. XIV. c. V. § III. p. 209. 211.

k) In codice Fuldenſi litania miſſalis.
Dicamus omnes ex toto corde totaque mente: *Domine, miſerere.*
Qui reſpicis terram & facis eam tremere. *Oramus te, Domine, exaudi & miſerere.*
Pro altiſſima pace & tranquillitate temporum noſtrorum. *Oramus te, Domine &c.*
Pro ſancta eccleſia catholica, quæ eſt a finibus vſque ad terminos orbis terrarum. *Oramus te, Domine.*

huius

huius orationis in indubiis patrum ſcriptis offendamus. Quam-

Pro patre noſtro epiſcopo, pro omnibus epiſcopis ac presbyteris & diaconis, omnique clero. *Oramus te, Domine &c.*

Pro hoc loco & habitantibus in eo. *Oramus te, Domine &c.*

Pro piiſſimo imperatore & toto Romano exercitu. *Oramus te, Domine &c.*

Pro omnibus, qui in ſublimitate conſtitutæ ſunt, pro virginibus, viduis & orphanis. *Oramus te, Domine &c.*

Pro pœnitentibus & catechumenis. *Oramus te, Domine &c.*

Pro his, qui in ſancta eccleſia fructus miſericordiæ largiuntur. Domine Deus virtutum, exaudi preces noſtras. *Oramus te, Domine &c.*

Sanctorum apoſtolorum & martyrum memores ſumus, vt orantibus eis pro nobis veniam mereamur. *Oramus te, Domine &c.*

Chriſtianum ac pacificum nobis finem concedi a Domino comprecemur. *Præſta, Domine, præſta.*

Et diuinum in nobis permanere vinculum caritatis, Dominum comprecemur. *Præſta, Domine, præſta.*

Conſeruare ſanctitatem ac puritatem catholicæ fidei, ſanctum Deum comprecemur. *Præſta, Domine, præſta.*

Dicamus omnes, *Domine, exaudi & miſerere.*

Altera formula ex vita Ambroſiana in dominica prima quadrageſimæ, incipiente diacono, & choro reſpondente.

Diuinæ pacis & indulgentiæ munere ſupplicantes ex toto corde & ex tota mente precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro eccleſia ſancta catholica, quæ heic & per vniuerſum orbem diffuſa eſt, precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro papa noſtro N. & pontifice noſtro N. & omni clero eorum, omnibuſque ſacerdotibus ac miniſtris, precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro famulis tuis N. imperatore & N. rege, duce noſtro, & omni exercitu eorum precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro pace eccleſiarum, vocatione gentium & quiete populorum, precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro ciuitate hac & conſeruatione eius, omnibuſque habitantibus in ea, precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro aëris temperie, ac fructu & fœcunditate terrarum, precamur te, *Domine, miſerere.*

Pro virginibus, viduis, orphanis, captiuis, ac pœnitentibus, precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro nauigantibus, iter agentibus, in carceribus, in vinculis, in metallis, exſiliis conſtitutis, precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro iis, qui diuerſis infirmitatibus detinentur, quique ſpiritibus vexantur immundis, precamur te. *Domine, miſerere.*

Pro iis, qui in ſancta eccleſia tua fructus miſericordiæ largiuntur, precamur te. *Domine, miſerere.*

Exaudi nos in omni oratione atque deprecatione noſtra, precamur te, *Domine, miſerere.*

Dicamus omnes, *Domine, miſerere.*

quam

quam enim eorum nullus eamdem nobis formulam exhibeat integram, tamen ex propinqua cognatione fragmentorum, quæ ſuperſunt, facile ad intelligendum eſt, omnia ad eamdem reſpicere originem. Habentur enim in CHRYSOSTOMO & aliis ſcriptoribus diuerſa iſtiuſmodi orationis fragmenta & manifeſta indicia, quod hæc vel ſimilis formula multis in eccleſiis in vſu fuerit. Vnde non inconſultum fuerit, iſta fragmenta ante, quam progrediamur, colligere.

§. III.

Formula harum precum in conſtitutionibus *collata cum fragmentis, apud* Chryſoſtomum *alioſque ſcriptores occurrentibus.*

CHRYSOSTOMVS in homilia quadam, ad populum *Antiochenum* recitata, formulam iſtiuſmodi indictæ orationis in iſta eccleſia in vſu fuiſſe, perſpicue ſignificat. Nam quaſdam eius petitiones recenſet, quæ formulæ in *conſtitutionibus* adeo ſimiles ſunt, vt non ſine ratione exiſtimes, auctorem *conſtitutionum* hanc formulam ex eadem habuiſſe origine, vnde CHRYSOSTOMVS habuit ſuam, videlicet ex liturgia eccleſiæ *Antiochenæ*. Ait enim, *Dum communiter* 1) *omnes diaconi vocem auditis, id imperantis ac dicentis: Oremus pro epiſcopo & ſenectute ac defenſione, atque vt recte tractet verbum veritatis, & pro iis, qui heic ſunt, & vbique terrarum, quod imperatum eſt agere, non recuſatis; ſed magna animi contentione preces offertis, quod, quanta ſit vis concurſus veſtri, probe intelligatis: ſciunt, quid dicam, ii, qui myſteriis ſunt initiati: nam orationi catechumenorum nondum eſt illud permiſſum, quandoquidem nondum ad hanc loquendi licentiam peruenerunt; vos autem, vt pro toto terrarum orbe, pro eccleſia, quæ ad terræ fines vſque protenditur, & pro epiſcopis omnibus, qui eam regunt, preces offeratis, cohortatur is, qui*

1) Chryſoſt. homil. II. de obſcuritate prophetiarum. Tom. III. p. 946. (pag. 822. edit. Francof.) κοινῇ πάντες ἀκούοντες τοῦ διακόνου, τοῦτο κελεύοντος ϗ λέγοντος, δεηθῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ϗ τοῦ γήρως, ϗ τῆς ἀντιλήψεως, ϗ ἵνα ὀρθοτομῇ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ϗ ὑπὲρ τῶν ἐνταῦθα ϗ ὑπὲρ τῶν ἁπανταχοῦ, οὐ παραιτεῖσθε ποιεῖν τὸ ἐπίταγμα· ἀλλὰ μετ᾽ ἐκτενείας ἀναφέρετε τὴν εὐχὴν, εἰδότες τῆς ὑμετέρας συνόδου τὴν δύναμιν· ἴσασιν οἱ μεμυημένοι τὰ λεγόμενα· τῇ γὰρ εὐχῇ τῶν κατηχουμένων οὐδέπω τοῦτο ἐπιτέτραπται, ἐπειδὴ οὐδέπω πρὸς τὴν παῤῥησίαν ἔφθασαν ταύτην· ὑμῖν δὲ ϗ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ϗ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, τῆς μέχρι περάτων τῆς γῆς ἐκτεταμένης, ϗ ὑπὲρ τῶν διοικούντων αὐτὴν ἐπισκόπων ἁπάντων παρακελεύεται ποιεῖσθαι τὰς δεήσεις ὁ ταύταις διακονῶν, ϗ ὑπακούετε μετὰ προθυμίας, ἔργῳ μαρτυροῦν-

miniſtrat illis, & obſequimini ſummo ſtudio, ac re ipſa teſtamini, magnam eſſe orationis virtutem, quæ a populo in eccleſia communi conſenſu offeratur. Heic obſeruandum eſt, fuiſſe hanc indictam orationem; peragebatur enim per celeuſma ſiue per exclamationem & admonitionem diaconi, dicentis illis, pro quibus orare deberent. Deinde, fuiſſe orationem communicantibus peculiarem, & in celebratione euchariſtiæ tantummodo vſitatam. Nam catechumenis in ea adeſſe & ſe coniungere cum fidelibus non licebat. Porro, petitiones pro vniuerſo mundo, pro eccleſia in omni terrarum orbe, pro epiſcopis omnibus, eccleſiam vbicumque gubernantibus, & ſpeciatim pro epiſcopo iſtius loci, *vt viuat in ſeram vſque ſenectutem, & diuina adiutus gratia recte ſecet verbum veritatis*, easdem eſſe petitiones, quæ in *conſtitutionibus* occurrant. Quæ res manifeſto indicat, has formulas indictæ orationis eo tempore communiter in eccleſia catholica fuiſſe vſurpatas. CHRYSOSTOMVS alio loco de hac ipſa oratione, tamquam in commune a ſacerdotibus & populo, & quidem ab vtrisque genua flectentibus vel humi ſe proſternentibus, peracta loquitur. Nam diuerſas eccleſiæ preces enarrans, in quibus populus cum ſacerdote partem habeat, *Pro energumenis*, inquit, *& pro iis, qui in pœnitentia ſunt, communia & a ſacerdote & ab ipſis vota fiunt: atque omnes vnam eamdemque precem concipiunt, precem, inquam, illam miſericordiæ plenam. Rurſus quum eos, qui ſacroſanctæ menſæ participes eſſe nequeunt, a ſacris ſeptis arcemus, ineunda eſt altera oratio* m), *in qua omnes peraque conſurgimus.* Heic manifeſto reſpicitur ad orationem indictam, antequam diaconus omnes in terram ſe abiicere, atque ita diuerſas iſtas petitiones facere iubebat, & deinceps ſignum ſurgendi dabat, dicendo: *ἀναςῶμεν, ſurgamus*, quemadmodum in *conſtitutionibus* redditur. Multa alia loca habet CHRYSOSTOMVS, quæ de precibus pro vniuerſo eccleſiæ ſtatu, pro epiſcopis, pro hoc vniuerſo, pro pace publica loquuntur; quia autem ſpecialius ad orationem reſpiciunt, quæ conſecrationem & oblationem proxime excipiebat (vbi ſolemnis omnium ſtatu-

τες, ὅτι μεγάλη τῆς εὐχῆς ἡ δύναμις, τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ δήμου συμφώνως ἀναφερομένης ἐστίν.

m) Chryſoſtom. homil. XVIII. in 2 Cor. p. 873. (p. 673. edit. Francof.) Vid. Grau. lib. XIII. c. VI. §. IX. vol. V. p. 126.

um commemoratio iterum fiebat) notitiam earum eo referemus, vbi de hac oratione diſſerendi locus erit proprius.

VERVMTAMEN non poſſum, quin vnius adhuc rei notatu dignæ mentionem faciam ex CHRYSOSTOMO, quæ ad hanc orationem attinet, quod videlicet hæc oratio adeo communis oratio populi credita ſit, vt infantes eccleſiæ in ea partem habere iuſſi ſint. Nam in homilia quadam in *Matthæum*, loquens primum de oratione pro dæmoniacis, deinde de oratione pro pœnitentibus, tandem de hac oratione pro fidelibus, obſeruat, quod prima & ſecunda a ſolo populo, tamquam miſericordiam aliis exorante, offeratur; hæc autem oratio pro ipſiſmet fidelibus, ab innocentibus populi infantibus n), Deum ad miſericordiam lacrimis inflectentibus, peragatur: quia eorum innocentia & humilitas, cuius imitatores regnum cælorum maneat, preces fidelium commendet, ſi ſolemniter diuinam miſericordiam implorent. Quod euidenter oſtendit, fuiſſe hanc generalem omnium ordinum hominum in eccleſia orationem. Præterea ex AVGVSTINO o) notari poterit, vniuerſalem eccleſiam, vel certe maximam illius partem, habuiſſe iſtiusmodi preces, conſecrationem euchariſtiæ antecedentes, proprie dictas precationes vel deprecationes, & communem orationem, vtpote communi diaconi & populi voce peractam. In epiſtola quadam ſua totum eccleſiæ miniſterium in quinque partes diſpeſcit, nimirum 1.) in pſalmodiam, 2.) ſcripturarum lectionem, 3.) ſermonis recitationem, 4.) deprecationem epiſcopi & presbyterorum, 5.) communem orationem, diaconi voce indictam: de qua ipſa nunc loquimur. Vnde intelligimus, quid ſibi velit, quod diaconus dicatur *indixiſſe communem orationem*, quod non ſimpliciter populum orare iuſſerit, ſed formulam verborum illis præiuerit, cui communia reſponſa ſua debuerint iungere.

n) Chryſoſt. homil. LXXI. al. LXXII. in Matth. p. 624. (p. 768. c. edit. Francof.) Vid. lib. XIII. c. VI. §. VII. vol. V. p. 218.

o) Aug. epiſt. CXIX. ad Ianuar. c. XVIII. Quando autem non eſt tempus, (quum in eccleſia fratres congregantur) ſancta cantandi, niſi quum legitur, aut diſputatur, aut antiſtites clara voce deprecantur, aut communis oratio voce diaconi indicitur?

IN alia epiſtola p) miſſam fidelium, ſiue ſacramenti corporis ac ſanguinis dominici celebrationem, in quatuor partes diuidit, ſecundum diuiſionem illam *Pauli* apoſtoli 1 Tim. II, 1. *Obſecro igitur: primum omnium fieri precationes, orationes, poſtulationes & gratiarum actiones pro omnibus hominibus*, quando ait: *Eligo in his verbis, hoc intelligere, quod omnis, vel pene omnis frequentat eccleſia, vt PRECATIONES accipiamus dictas, quas facimus in celebratione ſacramentorum, antequam illud, quod eſt in Domini menſa, incipiat benedici: ORATIONES, quum benedicitur & ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur, quam totam petitionem fere omnis eccleſia dominica oratione concludit. - - - Interpellationes autem, ſiue, vt veſtri codices habent, POSTVLATIONES, fiunt, quum populus benedicitur. Tunc enim antiſtites, velut aduocati, ſuſceptos ſuos per manus impoſitionem miſericordiſſimæ offerunt poteſtati. Quibus peractis, & participato tanto ſacramento, GRATIARVM ACTIO cuncta concludit, quam in his etiam verbis vltimam commendauit apoſtolus.* Vt adeo heic planam officii eccleſiaſtici habeamus enarrationem, & intelligamus, preces ante conſecrationem fuiſſe ſolemnes iſtas ſupplicationes, quæ a diacono & populo potiſſimum fieri & inde, *communis oratio voce diaconi indicta*, vocari conſueuerint. Alio loco quaſdam recenſet nominatim, pro quibus tunc oratum ſit. Scribens enim ad *Vitalem* quemdam *Carthaginenſem*, qui pro infidelibus non eſſe orandum ſtatuebat, nota eccleſiæ praxi eum vrget. *Exerce*, inquit, *contra orationes eccleſiæ diſputationes tuas, & quando audis ſacerdotem Dei ad altare exhortantem* q) *populum Dei, orare pro incredulis, vt eos Deus conuertat ad fidem; & pro catechumenis, vt eis deſiderium regenerationis inſpiret; & pro fidelibus, vt in eo, quod eſſe cœperunt, eius munere perſeuerent: ſubſanna pias voces & dic, te non facere quod hortatur, id eſt, Deum pro infidelibus, vt eos fideles faciat, non rogare.* Heic preces pro conuerſione infidelium & perſeuerantia fidelium eaſdem eſſe videmus cum iis, quæ in *conſtitutionibus* occurrunt, & vtrobique diaconi exhortatione fieri dicuntur.

BASILIVS etiam de his precibus ſub nomine κηρυγμάτων ἐκκλησιαστικῶν loquitur, quod non de verbi prædicatione in ec-

p) Auguſt. epiſt. LIX. ad Paulin. quæſt. V.

q) Auguſt. epiſt. CVII. ad Vital. p. 187. (p. 493. b. edit. Baſil. MDLXIX.)

cle-

cleſia intelligendum eſt, ſed de his precibus, quas diaconus, vt communis κήρυξ ſiue præco & director huius officii, populo pro omnibus hominum ordinibus in eccleſia faciendas iniungebat. Atque hoc modo ſententiam ſuam ipſemet BASILIVS explicat. Scribens enim ad amicum peregre conſtitutum, ait: *Vt tui non ſim memor in precibus meis, eſt impoſſibile, niſi prius oblitus fuerim operis illius, ad quod me Dominus deſtinauit. Meminiſti ſiquidem* τῶν κηρυγμάτων τῶν ἐκκλησιαςικῶν *indictarum precum eccleſiæ* r) (*eccleſiaſticarum concionum*, male reddidit interpres *Latinus*) *quum ſis inter fideles per Dei gratiam numeratus, quod nimirum pro iis intercedamus apud Deum, qui peregre ſunt conſtituti, quique inter militares copias recenſentur: proque iis etiam, qui libere profitentur nomen Domini: & pro iis, qui fructus manifeſto oſtendunt ſpirituales, pro hiſce inquam omnibus preces in ſancta eccleſia fundimus. Horum autem vel cum præcipuis, vel potius cum omnibus tuam excellentiam adnumerari intelligimus.* Aliarum ſpecialiorum precum non meminit, quia plures recenſendi occaſionem non habet, quam quæ ad hunc potiſſimum virum ſpectabant; dubium autem non eſt, quin plures eiuſmodi preces aliæ in eccleſiæ *Caſarienſis* liturgia fuerint, eiuſmodi in liturgiis *Antiochenæ* & *Africanarum* eccleſiarum fuerunt. CAESARIVS, præſul *Arelatenſis*, itidem de precibus indictis, tamquam in eccleſiis *Gallicanis* vſitatis, loquitur, quando in homilia quadam populum exhortans ita s) ait: *Rogo vos & admoneo, fratres cariſſimi, vt quotiescumque iuxta altare a clericis oratur, aut ORATIO DIACONO CLAMANTE INDICITVR, non ſolum corda ſed etiam corpora inclinetis. Nam dum frequenter ſicut oportet, & diligenter attendo, diacono clamante: Flectamus genua! maximam partem populi, velut columnas erectas ſtare conſpicio, quod chriſtianis omnino nec licet, nec expedit.* Heic licet non habeantur pe-

r) Baſil. epiſt. CCXLI. ἐπιλαθέσθαι δέ σου ἐν προσευχαῖς ἀδύνατον· εἰ μὴ πρότερον τοῦ ἔργου ἡμῶν ἐπιλαθώμεθα, εἰς ὃ ἔταξεν ἡμᾶς ὁ κύριος· μέμνησαι γὰρ πάντως τῶν κηρυγμάτων τῶν ἐκκλησιαςικῶν, πιςὸς ὢν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι· ὅτι καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν ἀποδημίαις ἀδελφῶν δεόμεθα, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν ταῖς ςρατίαις ἐξεταζομένων, καὶ ὑπὲρ τῶν παῤῥησιαζομένων διὰ τὸ ὄνομα κυρίου, καὶ ὑπὲρ τῶν τοὺς πνευματικοὺς καρποὺς ἐπιδεικνυμένων ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ τὰς εὐχὰς ποιούμεθα· ὧν πάντως ἐν τοῖς πρώτοις, ἢ καὶ ἐν τοῖς πᾶσι νομίζομεν καὶ τὴν σὴν ἐμπεριλαμβάνεσθαι τιμιότητα.

s) Cæſar. Arelat. homil. XXXIV.

titiones particulares, manifeſto tamen ad eas & ad duas memoratas circumſtantias reſpicitur, hoc eſt, quod inflexis genibus & indicente ſiue mandante diacono fieri debeant.

§. IV.

De inuocatione, ſiue collecta, preces populi inſequuta.

Et in his circumſtantiis indicta illa oratio diſcrepabat ab inſequente precatione, ab epiſcopo vel primario miniſtro facta, quam *Græci* ἐπίκλησιν, hoc eſt, *inuocationem*, *Latini* autem *collectam* vocabant, eo quod eſſet præcedentium populi precum quædam collectio & ἀνακεφαλαίωσις, ſiue recapitulatio. Vti prior illa precatio a diacono & populis genua flectentibus recitabatur, ita hæc ab epiſcopo ſtante offerebatur. Et idcirco diaconus poſt priorem illam orationem ſtatim clamare ſolebat, Ἐγειρώμεθα, *Surgamus. Orantes intenti, nos ipſos atque mutuo viventi Deo, per Chriſtum eius, commendemus.* Poſtea epiſcopus precabatur, vt formula habet in *conſtitutionibus* t):

DOMINE omnipotens, celſiſſime, qui in altis habitas, ſancte, qui in ſanctis requieſcis, originis expers, monarcha; qui per Chriſtum dediſti nobis cognitionis prædicationem in agnitionem gloriæ tuæ ac nominis tui, quod manifeſtauit nobis ad comprehenſionem: ipſe nunc quoque reſpice per ipſum in hoc ouile tuum; & libera illud omni ignorantia & praua actione; & da, vt te timore timeat, ac dilectione te diligat, & contremiſcat a facie gloriæ tuæ: ſis eis clemens, propitius ac exauditor in precibus eorum; & cuſtodi illos immutabiles, irreprehenſos, inculpatos: vt ſint ſancti corpore atque anima, non habentes maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi; ſed vt ſint integri, nullusque inter eos ſit mutilus, vel imperfectus. Defenſor, potens, perſonarum non acceptor:

t) Conſtitut. apoſt. lib. VIII. c. XI. Κύριε παντοκράτορ, ὕψιστε, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, ἅγιε ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενε, ἄναρχε, μόναρχε· ὁ διὰ Χριστοῦ κήρυγμα γνώσεως δοὺς ἡμῖν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς δόξης καὶ τοῦ ὀνόματός σου, οὗ ἐφανέρωσεν ἡμῖν εἰς κατάληψιν· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε δι' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ποίμνιόν σου τοῦτο· καὶ λύτρωσαι αὐτὸ πάσης ἀγνοίας, καὶ πονηρᾶς πράξεως· καὶ δὸς φόβῳ φοβεῖσθαί σε, καὶ ἀγάπῃ ἀγαπᾷν σε, καὶ σείεσθαι ἀπὸ προσώπου δόξης σου· εὐμενὴς αὐτοῖς γενοῦ, καὶ ἵλεως, καὶ ἐπήκοος ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν· καὶ φύλαξον αὐτοὺς ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους· ἵνα ὦσιν ἅγιοι σώματι καὶ ψυχῇ, μὴ ἔχοντες σπίλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων· ἀλλ' ἵνα ὦσιν ἄρτιοι, καὶ μηδεὶς ἐν αὐτοῖς ᾖ κολοβὸς ἢ ἀτελής· ἀρωγὲ, δυνατὲ, ἀπροσωπόληπτε γενοῦ ἀντιλήπτωρ τοῦ λαοῦ σου τούτου, ὃν ἐξηγόρασας τῷ τιμίῳ τοῦ χριστοῦ σου αἵματι· προστάτης, ἐπίκουρος, ταμίας, φύλαξ,

ſis

ſis auxiliator populi tui huius, quem redemiſti pretioſo Chriſti tui ſanguine: patronus, adiutor, propugnator, cuſtos, murus tutiſſimus, vallum, firmum præſidium: quoniam ex manu tua nemo poteſt rapere: non enim eſt alius Deus ſicut tu: quia in te eſt noſtra exſpectatio. Sanctifica eos in veritate tua; quoniam ſermo tuus veritas eſt. Qui gratiæ cauſſa nihil agis, qui decipi non potes; libera eos omni morbo, & omni infirmitate, omni delicto, omni iniuria & fraude, a timore inimici, a ſagitta volante per diem, a negotio in tenebris perambulante; & dignare illos æterna vita, quæ in Chriſto filio tuo vnigenito, Deo ac ſaluatore noſtro; per quem tibi gloria & cultus in ſancto ſpiritu, nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Haec oratio, mea quidem ſententia, eiusdem indolis eſt cum oratione, concilio *Laodiceno* u) memorata, tamquam ſecunda ex illis, quæ *διὰ προσφωνήσεως* fieri dicuntur. Etſi enim auctor *conſtitutionum* inter orationem diaconi voce indictam, & inter inuocationem epiſcopi diſtinguit, priorem *προσφώνησιν*, poſteriorem autem *ἐπίκλησιν* appellans; in diuerſis tamen rebus ambæ conueniebant, vt ab oratione *διὰ σιωπῆς*, *ſub ſilentio*, quæ antecedebat, poſſent diſtingui. Primum enim clara voce a miniſtro pronuntiabantur, ita, vt vniuerſus cœtus illis ſe poſſent coniungere, vel ſingulis orationis diaconi petitionibus reſpondendo, vel in clauſula orationis epiſcopi dicendo *Amen*; quum contra preces ſilentes populi eæ eſſent, quas per ſe quisque priuatim dicebat, & aliæ ab aliis diuerſæ eſſe poſſent, nonnunquam etiam tales eſſent, vt eas audire non expediret, quia nonnulli hac opportunitate eo abutebantur, vt diuinam vindictam inimicis ſuis implorarent. Deinde vtraque oratio peragebatur ad exclamationem & admonitionem diaconi, adeoque nomen *προσφωνήσεως* habere poteſt. Ante vnam enim dicebat,

τεῖχος ὀχυρώτατον, φραγμὸς, ἀσφάλεια· ὅτι ἐκ τῆς σῆς χειρὸς οὐδεὶς ἁρπάσαι δύναται· οὐδὲ γάρ ἐστι Θεὸς ὥσπερ σὺ ἕτερος· ὅτι ἐν σοὶ ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν· ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ὅτι ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν· ἀπροσωπόληπτε, ἀπαραλόγιστε· ῥῦσαι αὐτοὺς πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, παντὸς παραπτώματος, πάσης ἐπηρείας καὶ ἀπάτης, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου· καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, τῆς ἐν Χριστῷ τῷ υἱῷ σου τῷ μονογενεῖ, τῷ Θεῷ καὶ σωτῆρι ἡμῶν· δι' οὗ σοι δόξα καὶ σέβας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

u) Concil. Laodicen. c. XIX. cit. ſupra §. I. ſub litt. (a) pag. 230. 231.

cebat, *Flectamus genu & precemur Deum:* & ante alteram, *Surgamus, nos ipſos Deo commendemus.* Vnde hæ & iſtiuſmodi preces omnes παραθέσεις, *commendationes* vocabantur quoniam populum diuinæ miſericordiæ & tutelæ commendabant. Quomodo in canone quodam codicis *Africani* w) inuenimus, ita decernente: *Placuit, vt preces, quæ probatæ fuerint in concilio, ſiue præfationes, ſiue* παραθέσεις *COMMENDATIONES, ſiue manuum impoſitiones, ab omnibus celebrentur, nec aliæ omnino contra fidem præferantur; ſed quæcumque a prudentioribus fuerunt collectæ, dicantur.* Vbi, ſicut per præfationes certæ preces intelliguntur, in euchariſtia adhiberi ſolitæ; & per manus impoſitiones, preces ſuper pœnitentibus vel populo inſtar benedictionis factæ; ita per commendationes intelligendæ ſunt partim preces pro catechumenis, & partim hæ epiſcopi preces pro populo, ipſos ipſorumque preces & negotia gratiæ Dei commendantes. Hic canon primum in concilio *Mileuitano* factus eſt, vbi quod *Græci* παραθέσεις, id *Latini* x) *commendationes* vocant. Vſitatiſſimo autem nomine in eccleſia *Latina* dicebantur *collectæ*, quod hæ preces epiſcopi, quæ in qualibet officii parte iunctas preces diaconi & populi excipiebant, collectio eſſent & commendatio precum populi. Hoc ſenſu phraſin, *colligere orationem*, CASSIANVS y) accipit, quando de officio in monaſteriis *Aegypti* & eccleſiis Orientalibus loquens, ait: *Quum is, qui ORATIONEM COLLECTVRVS eſt, e terra ſurrexerit, omnes pariter ſurgunt, ita vt nullus remorari præſumat, ne non tam ſequutus fuiſſe illius concluſionem, qui PRECEM COLLIGIT, quam ſuam celebraſſe credatur.* Vbi obſeruari licet, quod collecta accipiatur pro primarii miniſtri prece in clauſula alicuius partis diuini officii, colligente ac concludente antegreſſas populi precationes. Vti heic in IO. CASSIANO eſt in clauſula ordinarii ſiue quotidiani officii matutini, quæ eadem erat cum clauſula illius partis officii euchariſtici,

w) Cod. Afric. can. CIII. Ἤρεσε καὶ τοῦτο, ὥστε τὰς κεκυρωμένας ἐν τῇ συνόδῳ ἱκεσίας, εἴτε προοίμια, εἴτε παραθέσεις, εἴτε τὰς τῆς χειρὸς ἐπιθέσεις, ἀπὸ πάντων ἐπιτελεῖσθαι, καὶ παντελῶς ἄλλας κατὰ τῆς πίστεως μηδέποτε προσενεχθῆναι· ἀλλ' αἵ τινες δήποτε ἀπὸ τῶν συνετωτέρων συνήχθησαν, λεχθήσονται.

x) Concil. Mileuitan. c. XII. (tom. II. concil. p. 1540.)

y) Caſſian. inſtitut. lib. II. c. VII.

quæ

quæ conſecrationem proxime antecedebat, quemadmodum oſtendimus antea, quando de quotidiano officio matutino alibi z) diximus copioſius.

Parallelvs huic cassiani loco eſt ille vranii a), vbi loquens de *Ioanne* epiſcopo *Neapolitano*, qui in diuini officii celebratione mortuus erat, ait: *Populo orationem dedit, & COLLECTA ORATIONE ſpiritum exhalauit.* Patres concilii *Agathenſis* b) in *Gallia* hanc rem eccleſiis *Gallicanis* perpetuam regulam eſſe volunt, iubentes *in concluſione matutinarum vel veſpertinarum miſſarum, poſt hymnos capitella de pſalmis dici, & plebem, collecta oratione ad veſperam ab epiſcopo cum benedictione dimitti.* Vnde has collectas inter *Latinos* eiuſdem generis preces fuiſſe apparet, quas *Græci* vocarunt ἐπικλήσεις & παραθέσεις, hoc eſt *inuocationes & commendationes*, quibus epiſcopus preces diaconi & populi in qualibet diſtincta diuini officii parte concludebat. Quemadmodum in officio catechumenorum ac pœnitentium & in quotidianarum matutinarum ac veſpertinarum precum officiis, & iam in hac parte officii communionis, quæ conſecrationem anteceſſit, vidimus. Qua de re non habeo addere, niſi breuem locum c) ex avgvstino, qui in libro *de dono perſeuerantiæ* manifeſto indicare videtur, fuiſſe petitionem quamdam in his precibus communis vſus in eccleſiis *Africanis*, qua Dei gratiam implorauit ſacerdos, vt daret fidelibus perſeuerare in fide vsque ad vitæ finem. Scribens enim de neceſſitate gratiæ ad tutos præſtandos homines contra errores *Pelagianorum*, communes preces eccleſiæ ad animum illis reuocat, quas ſacerdos faciat ſuper fideles. *An quis*, inquit, *ſacerdotem ſuper fideles Dominum inuocantem, ſi quando dixerit, Da illis, Domine, in te perſeuerare vsque in finem; non ſolum voce auſus eſt, ſed ſaltem cogitatione reprehendere, ac non potius ſuper eius talem benedictionem & corde credente & ore confitente reſpondit, Amen?* Obſeruari heic meretur, 1) Hanc orationem eodem modo appellari, quo apud *Græcos* in eccleſia Orientali, *inuocationem epiſcopi ſiue ſacerdotis ſuper fideles.* Adeo-

z) Lib. VIII. c. X. volum. V. pag. 315. ſqq.

a) Vran. vit. Paulin.

b) Concil. Agathenſ. c. XXX.

c) Auguſt. de dono perſeuerantiæ cap. XXIII.

que 2.) fuiſſe partem miſſæ fidelium ſiue officii communionis, vbi tales preces tantum fiebant. 3.) Non fuiſſe orationem illam a diacono indictam, in qua populus ad ſingulas petitiones reſpondebat; ſed orationem, ad quam in clauſula tantummodo reſpondebat, *Amen.* 4.) Fuiſſe directam inuocationem Dei, inſtar benedictionis, talem videlicet, qualem epiſcopus facere ſolebat, non autem exhortationem ad orandum, quam facere diaconi erat officium. 5.) Petitionem per ſe eamdem eſſe cum petitione orationis epiſcopi in *conſtitutionibus*, *Cuſtodi illos immutabiles, irreprehenſos, inculpatos: vt ſint ſancti corpore atque anima, non habentes maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi; ſed vt ſint integri, nullusque inter eos ſit mutilus vel imperfectus.* Quæ circumſtantiæ omnes admodum probabile efficiunt, hanc orationem, quam adlegat AVGVSTINVS, eam ipſam fuiſſe orationem, de qua loquimur, tamquam vſitatam in clauſula primæ partis celebrationis euchariſtiæ in eccleſiis *Africanis*. Hæc ſunt veſtigia, quibus inſiſtere debemus, percontaturi veteris eccleſiæ praxin in hac publici cultus parte, quæ ſolis fidelibus propria erat, ſub celebrationis euchariſtiæ exordium, & quæ orationi pro vniuerſo militantis eccleſiæ *CHRISTI* ſtatu in hoc mundo, ſub initium ſacræ communionis in eccleſia noſtra fieri ſolitæ, reſpondet.

LIBRI DECIMI QVINTI
CAPVT SECVNDVM
DE OBLATONIBVS POPVLI ALIISQVE REBVS, AD CONSECRATIONEM EVCHARISTIAE INTRODVCENTIBVS.

§. I.
De conſuetis oblationibus populi ad altare.

PROXIMA huius officii pars erat magna gratiarum actio & conſecratio elementorum panis & vini pro euchariſtia. Quæ quum generatim ex oblationibus, a populo ad altare factis, ſumerentur, neceſſe erit, de his oblationibus deque elementis panis ac vini, ex iſtis ſumtis, nonnihil dicere. Vetuſta erat conſuetudo, ex praxi apoſtolica deriuata, vt omnes com-

communicantes, qui poſſent, panem ac vinum, interdum alias etiam res, ad altare offerrent; ex quibus & elementa ſumebantur, & commune conuiuium pauperibus parabatur. Ad hanc conſuetudinem manifeſto reſpicit apoſtolus, quando *Corinthiorum* abuſum reprehendens, ait 1 Cor. XI, 21. *Vnusquiſque ſuam cœnam anticipat ad manducandum. Et alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt.* IVSTINVS MARTYR a) harum oblationum meminit, *Qui copioſiores ſunt*, inquiens, *& volunt, pro arbitrio quisque ſuo, quod viſum eſt, contribuunt, & quod ita colligitur, apud præpoſitum deponitur, atque ille inde opitulatur pupillis & viduis, & his, qui propter morbum aut aliquam aliam cauſſam egent, quique in vinculis ſunt, & peregre aduenientibus hoſpitibus: &, vt ſimpliciter dicam, indigentium is omnium curator eſt.* Similia de hac ætatis ſuæ conſuetudine tradit TERTVLLIANVS, tantummodo inter collectionem menſtruam & hebdomadalem diſtinguit. *Modicam*, inquit b), *vnusquiſque ſtipem menſtrua die, vel quum velit & ſi modo velit, & ſi modo poſſit, apponit: Nam nemo compellitur, ſed ſponte confert. Hæc quaſi depoſita pietatis ſunt. Nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis diſpenſatur, ſed egenis alendis humandisque, & pueris ac puellis, re ac parentibus deſtitutis, iamque domeſticis ſenibus, item naufragis, & ſi qui in metallis, & ſi qui in inſulis, vel in cuſtodiis ex cauſſa Dei ſectæ, alumni confeſſionis ſuæ fiunt.* Modo aliquam huius oblationis partem cœnæ impendi dicit, quam *Græci* vocent ἀγάπην, qua inopes non minus quam diuites excipiantur. CYPRIANVS c) quoque hac de re loquitur, quando feminam quamdam opulentam, quæ nihil obtulerat, ita adfatur: *Locuples & diues es, & dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino non reſpicis; quæ in dominicum ſine ſacrificio venis; quæ partem de ſacrificio, quod pauper obtulit, ſumis?* Quibus conſonant verba AVGVSTINI, populum ad hanc chriſtiani officii partem exhor-

a) Iuſtin. apol. II. p. 98. 99. οἱ εὐποροῦντες δὲ καὶ βουλόμενοι, κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ὃ βούλεται δίδωσι· καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται, καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὀρφανοῖς τε καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσον ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὖσι, καὶ τοῖς παρεπιδήμοις οὖσι ξένοις, καὶ ἁπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρείᾳ οὖσι κηδεμὼν γίνεται.

b) Tertull. apol. c. XXXIX.

c) Cyprian. de opera & eleemoſyna p. 203. (p. 141. edit. Fell. Amſtelod.)

tantis d): *Oblationes, quæ in altario conſecrentur, offerte: Erubeſcere debet homo idoneus; ſi de aliena oblatione communicauerit.*

§. II.

Quibusnam hominibus licitum fuerit oblationes facere, & quibus non fuerit.

Magna erat conuenientia & adfinitas inter haſce oblationes & oblationem euchariſtiæ; adeoque, vt idem nomen oblationis & ſacrificii habebant, ita in multis reſpectibus eædem regulæ circa illas obſeruabantur. *Primum* quidem, Vt nullis niſi vere communicantibus eas faciendi eſſet priuilegium. Nam iſtis temporibus priuilegium erat, facultatem habere faciendi oblationes, & minor quædam excommunicatio, iſto priuilegio priuari. Oblationes eorum, qui inimicitias vel ſimultatem gerebant cum aliis, neque ad altare neque in gazophylacio recipi e) volebant. Et hoc regula Seruatoris fundatum eſſe, ait OPTATVS f), vtpote qui in altaribus fraternitatis munera non iuſſerit poni, niſi quæ eſſent de pace condita. *Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habeat aliquid aduerſum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius, reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum*, Matth. V, 23. Eadem de cauſſa oblationes oppreſſorum pauperum repudiabant, vti ex alio concilii *Carthaginenſis* canone g) apparet. Cum quo concordat regula in *conſtitutionibus* h), quæ dona furis aut meretricis admitti vetat. Quæ ibidem repetitur, adiectis multis aliis iſtiuſmodi ſceleratis i): *Oportet epiſcopum ſcire, quorum debeat oblationes accipere, & quorum non debeat. Nam ad dandum non admittet caupones: quia non iuſtificabitur caupo de peccato*, Eccleſ. XXVI, 29.: *& de iiſdem quodam in*

d) Auguſt. ſerm. CCXV. de tempore.

e) Concil. Carth. IV. can. XCIII. Oblationes diſſidentium fratrum, neque in ſacrario neque in gazophylacio recipiantur.

f) Optat. lib. VI. p. 93. (p. 111. edit. Par. MDCLXXIX.)

g) Concil. Carth. IV. c. XCV. Eorum, qui pauperes opprimunt, dona a ſacerdotibus refutanda.

h) Conſtit. lib. III. c. VIII. οὔτε γὰρ οἱ ἱερεῖς ποιοῦντες ἐκουσιασμὸν δέξονταί ποτε, οἷον ἅρπαγος, ἢ πόρνης.

i) Conſtit. lib. IV. cap. VI. χρὴ δὲ ἐπίσκοπον εἰδέναι, τίνων ὀφείλει δέχεσθαι καρποφορίας, καὶ τίνων οὐκ ὀφείλει· φυλακτέοι γὰρ αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι· οὐ δι-

loco

loco Eſaias, *Iſraeli exprobrans*, *ait*: *Caupones tui miſcent vinum aqua* (ita legunt ſeptuaginta Eſa. I, 22.) *Fugiendi etiam ei ſcortatores*: *Non enim offeres Domino mercedem ſcorti* Deut. XXIII, 18. *item rapaces*, *alienarumque rerum cupitores & adulteri*; *horum quippe ſacrificia Deus abominatur. Sed & qui viduam affligunt*, *& pupillos potentia ſua opprimunt*, *& carceres innocentibus replent*, *aut famulos ſuos male tractant*; *verberibus dico*, *& fame*, *& dura ſeruitute*; *vel qui totas vrbes deuaſtant*: *ii ſint tibi auerſandi*, *o epiſcope*, *eorumque oblationes exſecrabiles. Repudiabis etiam adulteratores*, *& oratores patrocinantes iniuſtitiæ*, *& fabricatores idolorum*, *& fures*, *& publicanos iniuſtos*, *& in ponderando ſtateram ad alterum latus impellentes*, *& menſores fraudulentos*; *atque militem calumniatorem*, *non contentum ſtipendiis*, *ſed pauperes concutientem*; *item homicidam & carnificem*; *adhac iniuſtum iudicem*, *rerum euerſorem*, *inſidiatorem hominum*, *ſcelerum ac impunitatis operarium*, *vinolentum*, *blaſphemum*, *cinædum*, *fœneratorem*; *nec non quemlibet improbum & cum Dei voluntate pugnantem.* CHRYSOSTOMVS ſpeciatim in oppreſſores inuehens, qui de iis, quæ aliis eripuerant, ſtipem dabant pauperibus, eleganter hunc in modum loquitur [k]): *Audiatis*, *quicumque animæ hominis pretium capientes*, *beneficium poſtea ex cæde confertis. Iudaica huiuſmodi eleemoſyna eſt*, *immo vero diabolica. Sunt enim*, *ſunt*, *inquam*, *etiam nunc*, *qui alienis direptis excuſatos ſe a toto crimine putant*, *ſi aliquam*

κωμωδήσεται γὰρ κάπηλος περὶ (al. ἀπὸ) ἁμαρτίας· περὶ αὐτῶν γάρ που ϗ Ἡσαΐας, ὀνειδίζων τὸν Ἰσραὴλ, ἔλεγεν· οἱ κάπηλοί σου μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατι· φευκτέοι δ' αὐτῷ ϗ πόρνοι· Οὐ προσοίσεις γὰρ τῷ κυρίῳ μίσθωμα πόρνης· ϗ ἅρπαγες, ϗ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμηταὶ, ϗ μοιχοί· βδελυκταὶ γὰρ αἱ τούτων θυσίαι παρὰ θεῷ· ἀλλὰ ϗ οἱ ἐκθλίβοντες χήραν, ϗ ὀρφανὸν καταδυναστεύοντες, ϗ τὰς φυλακὰς πληροῦντες ἀναιτίων, ἢ ϗ τοῖς ἑαυτῶν οἰκέταις πονηρῶς χρώμενοι, πληγαῖς φημὶ ϗ λιμῷ ϗ κακοδουλίᾳ, ἢ ϗ πόλεις ὅλας λυμαινόμενοι· φευκτέοι ἔστωσάν σοι, ὦ ἐπίσκοπε, ϗ αἱ τούτων προσφοραὶ μυσαραί· παραιτήσῃ δὲ ϗ ῥᾳδιουργοὺς, ϗ ῥήτορας ἀδικίᾳ συναγωνιζομένους ϗ εἰδωλοποιοὺς, ϗ κλέπτας, ϗ τελώνας ἀδίκους, ϗ ζυγοκρούστας, ϗ δολομέτρας· ϗ στρατιώτην συκοφάντην, μὴ ἀρκούμενον τοῖς ὀψωνίοις, ἀλλὰ τοὺς πένητας διασείοντα· φονέα τε ϗ δήμιον, ϗ δικαστὴν παράνομον, πραγμάτων ἀνατροπέα, ἀνθρώπων ἐπίβουλον, μυσαρῶν ἐργάτην, μέθυσον, βλάσφημον, κίναιδον, τοκογλύφον· ϗ πάντα ὁντινοῦν πονηρὸν, ϗ τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ διαμαχόμενον.

k) Chryſoſtom. homil. LXXXVI. al. LXXXVII. in Matth. pag. 722. (p. 892. edit. Frf.) ἀκούσατε, ὅσοι ἀπὸ φόνων δοκεῖτε εὐποιΐας ποιεῖν, ϗ τιμὴν λαμβάνοντες ψυχῶν ἀνθρώπων· Ἰουδαϊκαὶ αὗται αἱ ἐλεημοσύναι, μᾶλλον δὲ Σατανικαί· εἰσὶ γὰρ ϗ νῦν, εἰσὶν, οἳ μυρίων ἑτέρων ἁρπάζοντες, ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀπολογεῖσθαι νομίζουσιν, ἂν

 par-

partem pauperibus dederint; de quibus ait propheta: Altare meum lacrimis operiebatis. Non vult certe Chriſtus rapina nutriri, ingratiſſima hæc ei ſunt alimenta. Quid ita tu Dominum contemnis, vt res immundas offerre audeas? melius eſt committere, vt inedia tabeſcat (in egenis membris ſuis) *quam huiusmodi alimento ſuſtentare. Alterum nempe crudelitatis eſt, alterum vero crudelitatis ſimul & contumeliæ: & melius eſt, nihil omnino dare, quam rem aliorum aliis concedere.* Et alio loco *): *Eleemoſynis & fide purgantur peccata,* (Sir. III, 29.) *eleemoſynis, inquam, non ex iniuſte quæſitis: hæc enim non eleemoſyna; ſed crudelitas eſt, & inhumanitas. Quæ enim vtilitas, ſi alium ſpolies, vt alium induas? A miſericordia incipiendum eſt, non ab immanitate.* Quod auctor *conſtitutionum* de fabricatoribus idolorum obſeruat, a TERTVLLIANO [l]) confirmatur, qui integrum librum de *idololatria* contra illos ſcripſit, vbi inter alia ait: *Reſpondebimus ad excuſationes huiusmodi artificum, quos numquam in domum Dei admitti oportet, ſi quis eam diſciplinam norit.* Et notatu dignum eſt, quod *Valentiniano* imperatori dicit AMBROSIVS, quum rogante *Symmacho* aras gentilium inſtauraturus eſſet. Si quid ad idololatriam reſtituendam conferret, futurum, vt eccleſia oblationes ipſius non recipiat. *Quid reſpondebis*, inquit, *ſacerdoti* m) *dicenti tibi: Munera tua non quærit eccleſia, quia templa gentilium muneribus ornaſti. Ara CHRISTI dona tua reſpuit, qui aram ſimulacris feciſti.* Ex quibus manifeſtum eſt, quod oblationes reiecerint non tantum profeſſorum idololatrarum, ſed omnium etiam eorum, qui vllo modo ſuperſtitioſas gentilium conſuetudines iuuarent & promouerent. Conſtans etiam regula erat inter veteres, non admittere eorum oblationes, qui iure communicandi gaudentes, ad ſacram euchariſtiam ſumendam haud accederent.

δέκα χρυσίνους, ἢ ἑκατὸν καταβάλωσι· περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης φησὶν, ἐκαλύπτετε ἐν δάκρυσι τὸ θυσιαστήριόν μου· οὐ βούλεται Χριστὸς πλεονεξίᾳ τρέφεσθαι, οὐ δέχεται ταύτην τὴν τροφήν· τί τὸν δεσπότην ὑβρίζεις ἀκάθαρτα προσάγων αὐτῷ; βέλτιον λιμῷ τηκόμενον περιορᾷν, ἢ τρέφειν ἀπὸ τοιούτων ἐκεῖνο ὠμοῦ, τοῦτο καὶ ὑβριστοῦ· βέλτιον μηδὲν δοῦναι, ἢ τὰ ἄλλων ἑτέροις.

*) Chryſoſt. homil. LXXII. in Ioan. p. 466. (ibid. edit. Francof.) Ἐλεημοσύναις γάρ φησι, καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι· ἐλεημοσύνῃ δὲ οὐ τὴν ἐξ ἀδικίας λέγω· τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐλεημοσύνη, ἀλλ' ὠμότης καὶ ἀπανθρωπία· τί γὰρ ὄφελος ἐκδῦσαι ἕτερον καὶ ἐνδῦσαι ἕτερον; ἀπὸ γὰρ οἴκτου τοῦ πράγματος ἄρχεσθαι δεῖ.

l) Tertull. de idololatr. c. V.

m) Ambroſ. epiſt. XXX. ad Valent.

Ita

Ita expreſſis verbis concilium *Illiberritanum* n) ſtatuit, *Epiſcopos*, inquiens, *placuit, ab eo, qui non communicat, munera non accipere debere.* Et regula vlterius extenditur in omnes eos, qui propter aliquod crimen vel hæreſin per diſciplinam eccleſiaſticam a communione erant excluſi, aut minus plena communione cum eccleſia fruebantur. Tales, quales erant omnes excommunicati, omnes catechumeni, pœnitentes, energumeni, peregrini & vagantes ſine litteris communicatoriis, nec non clerici, ob nimis grauia quædam crimina ad communionem peregrinam redacti. Nam, vti in hunc canonem recte obſeruat ALBASPINAEVS, omnes iſti quodam modo erant non communicantes, vtpote ius perfectæ communionis & ſocietatis chriſtianæ non habentes. Energumeni ſpeciatim nominantur in canone iſtius concilii proxime ſequenti, tamquam homines, quorum oblationes non ſint recipiendæ o): *Energumenus, qui ab erratico ſpiritu agitatur, huius nomen neque ad altare cum oblatione recitandum, neque permittendum, vt ſua manu in eccleſia miniſtret.* Omnes quoque pœnitentes, dum diſciplinæ eccleſiæ ſubiacerent, in eadem erant claſſe; hoc tantum priuilegio gaudebant, vt, ſi ſubito morerentur in pœnitentia conſtituti & reconciliationis cupidi, per quosdam canones p) eorum oblationes poſt mortem recipi permitterentur, tamquam teſtimonium reconciliationis, & reſtitutionis eorum in eccleſiæ communionem: Niſi forte de iis eſſent pœnitentibus, quibus eccleſia, ex diſciplinæ ſuæ ſeueritate, omnem externam communionem in hora

n) Concil. Illiberrit. c. XXVIII.

o) Concil. Illiberrit. c. XXIX.

p) Concil. Arelat. II. c. XII. De his, qui in pœnitentia poſiti vita exceſſerint, placuit nullum communione vacuum debere dimitti; ſed pro eo quod honorauit pœnitentiam, oblatio illius ſuſcipiatur.

Concil. Vaſenſ. I. al. II. can. II. Pro his, qui pœnitentia accepta, in bonæ vitæ curſu ſatisfactoria compunctione viuentes, ſine communione inopinato nonnumquam tranſitu, in agris aut itineribus præueniuntur, *oblationem recipiendam* &c.

Concil. Toletan. XI. c. XII. De his, qui accepta pœnitentia, antequam reconcilientur, ab hac vita receſſerint; quamquam diuerſitas præceptorum de hoc capitulo habeatur, illorum tamen nos ſententias placuit ſequi, qui multiplices numero de huiusmodi humanius decreuerunt; vt & memoria talium in eccleſiis commendetur, & *oblatio pro eorum dedicata ſpiritibus accipiatur.*

mortis

mortis denegare conſultum ducebat; cuiuſmodi multa exempla ſunt in conciliis *Sardicenſi*, *Illiberritano*, & aliis: Tum enim oblationes eorum non recipiebantur, ſiue viui eſſent, ſiue mortui: vel ſi in hora mortis reconciliationis deſiderium teſtari negligenter prætermiſiſſent. Horum cauſſa, vt LEO papa dicit q), Dei iudicio reſeruabatur, cuius in manu erat, vt talium obitus non vſque ad communionis remedium differretur. Quibus autem viuentibus eccleſia non communicauerat, illis nec mortuis communicabat. Immo vero nonnumquam eorum oblationes accipere recuſabat, qui in eius communione diem ſuum obierant, ſi vltima eorum actio aliquid in ſe haberet vitii. Quomodo ex CYPRIANO r) apparet, qui in ſynodo quadam *Africana* ſtatutum fuiſſe narrat, ne quis de clericis & Dei miniſtris tutorem vel curatorem teſtamento ſuo conſtitueret, quia ſinguli diuino ſacerdotio honorati & in clericali miniſterio conſtituti, non niſi altari & ſacrificiis deſeruire & precibus atque orationibus vacare deberent. Hinc quum *Geminius Victor* de ſæculo excedens *Geminium Fauſtinum*, eccleſiæ *Furnitanæ* presbyterum, tutorem teſtamento ſuo nominaſſet; CYPRIANVS presbyteris, diaconis & plebi *Furnis* conſiſtentibus ſcribebat, non eſſe, quod pro dormitione *Geminii* apud eos fieret oblatio, aut deprecatio aliqua nomine eius in eccleſia frequentaretur. Verum in poſterioribus ſæculis hæc diſciplinæ pars paullum mitigata eſt in *Gallia*. Nam canone quodam concilii ſecundi *Aurelianenſis* ita decretum s) legimus: *Oblationem defunctorum, qui in aliquo crimine fuerint interemti, recipi debere cenſemus, ſi tamen non ipſi ſibi mortem probentur propriis manibus intuliſſe.* At vero hoc priuilegium catechumenis, ſine baptiſmo defunctis, non fuit indultum, quod numquam perfecte fuiſ-

q) Leo epiſt. XCII. ad Ruſticum c. VI. Horum cauſſa Dei iudicio reſeruanda eſt, in cuius manu fuit, vt talium obitus non vſque ad communionis remedium differretur. Nos autem, quibus viuentibus non communicauimus, mortuis communicare non poſſumus.

r) Cyprian. epiſt. LXVI. al. L. ad cler. Furnitan. p. 3. (p. 169. edit. Fellii Amſtelod. MDCC.) Ideo Victor quum contra formam, nuper in concilio a ſacerdotibus datam, Geminium Fauſtinum, presbyterum, auſus ſit tutorem conſtituere, non eſt quod pro dormitione eius apud vos fiat oblatio, cetera.

s) Concil. Aurel. II. c. XIV.

ſent in communione eccleſiæ. Hinc CHRYSOSTOMVS t) dicit, non fieri eorum poſt obitum commemorationem in precibus eccleſiæ, vti quidem illorum, qui in fide deceſſiſſent, in oblatione ſiue ſacrificio altaris. Vnum, quod pro ipſis fieri liceat, eſſe hoc, vt pauperibus priuatim dentur eleemoſynæ. Si beneficio baptiſmatis non eſſent donati, ſepeliendi erant vt ii, qui violentas manus ſibi intulerant, ſine ſolemnitate funerali u), ſiue commemoratione ad altare. Vt ſummatim dicam, omnium eorum, qui non perfecta eccleſiæ communione gaudebant, oblationes abſolute reiiciebantur. Adeoque iſtis pœnitentibus, qui per omnes diſciplinæ gradus iuerant, neque vero conſiſtendi & preces cum reliquis fidelibus audiendi habebant veniam, oblationes facere non erat licitum, vtpote communioni altaris nondum perfecte reconciliatis. Quam ob cauſſam antiqui canones x) eos vocant κοινωνῦντας χωρὶς προσφορᾶς,

t) Chryſoſt. homil. III. in Philipp. p. 1225. (p. 33. edit. Francof.) πῶς ὐ δυσωπήσομεν ὑπὲρ τύτων τὸν θεὸν παρακαλῦντες; ἀλλὰ τῦτο μὲν περὶ τῶν ἐν πίστει παρελθόντων· οἱ δὲ κατηχύμενοι ὐδὲ ταύτης καταξιῦνται παραμυθίας, ἀλλὰ ἀπεστέρηνται πάσης τῆς τοιαύτης βοηθείας, πλὴν μιᾶς τινος· ποίας δὲ ταύτης; ἔνεστι πένησιν ὑπὲρ αὐτῶν διδόναι. *Quomodo Deum non placabimus pro iſtis orantes? Atque id quidem de iis, qui in fide deceſſerunt. Catechumeni vero neque hac dignantur conſolatione, ſed omni auxilio ſunt deſtituti, vno quodam excepto. Quale vero hoc? licet pauperibus pro ipſis dare.*

u) Concil. Bracar. I. al. II. can. XXXV. Catechumenis ſine redemtione baptiſmi defunctis, ſimili modo, non oblationis ſanctæ commemoratio neque pſallendi impendatur officium.

x) Concil. Nic. c. XI. ὅσοι ὖν γνησίως μεταμέλονται, τρία ἔτη ἐν ἀκροωμένοις ποιήσυσιν οἱ πιστοὶ, καὶ ἑπτὰ ἔτη ὑποπεσῦνται· δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνήσυσι τῷ λαῷ τῶν προσευχῶν. *Quicumque germane & vere pœnitentia ducuntur, tres annos inter auditores exigent, vt fideles, & ſeptem annis proſternentur ſupplices: duobus autem annis* abſque oblatione erunt orationum cum populo participes.
Concil Ancyr. c. IV. περὶ τῶν πρὸς βίαν θυσάντων - ἔδοξεν ἐνιαυτὸν ἀκροᾶσθαι, ὑποπεσεῖν δὲ τρία ἔτη, εὐχῆς δὲ μόνης κοινωνῆσαι ἔτη δύο, καὶ τότε ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον. *De iis, qui vi ſacrificarunt - - viſum eſt, anno audire, tribus autem annis ſubſterni ac ſupplices eſſe,* ſoli *autem* orationi *duobus annis* communicare *& tunc ad id, quod eſt perfectum, accedere.*
Can. V. εἰ ἐπλήρωσαν τὸν τῆς ὑποπτώσεως τριετῆ χρόνον, χωρὶς προσφορᾶς δεχθήτωσαν· εἰ δὲ μὴ ἔφαγον, δύο ὑποπεσόντες ἔτη τῷ τρίτῳ κοινωνησάτωσαν χωρὶς προσφορᾶς. *Si triennale ſubſtrationis tempus impleuerint, ſiue oblatione re-*

abſque oblatione precum cum populo participes. Hoc autem ſub initium cenſuræ eorum exactius obſeruabatur. Nam ſi quis grauioris delicti reus, hæreticus vel alius quiſpiam eccleſiæ communione priuatus, omnia bona ſua eccleſiæ donare voluiſſet, oblationem eius in hac eius vitæ conditione haud fuiſſent accepturi. Epiſtola quædam ſub nomine circumfertur AVGVSTINI ad *Bonifacium* y) comitem, ex qua hoc ipſum manifeſto apparet, quando ei hunc in modum ſcribit: *Oblatio domus tuæ a clericis ne ſuſcipiatur, indixi, communionemque tibi interdico, donec pro hoc facto corde contrito & humiliato dignum offeras ſacrificium Deo.* Epiſtola hæc probabiliter non eſt AVGVSTINI, nihil vero continet a diſciplina iſtorum temporum alieni, quando maxima munera ab imperatore recipere recuſabant, ſi vel hæreticus eſſet, vel cenſuræ excommunicationis ſubiaceret. Quemadmodum non ſolum ex iis, quæ antea ex epiſtola AMBROSII ad *Valentinianum* obſeruauimus, apparet, ſed ex illis etiam, quæ de BASILIO memoriæ prodidit NAZIANZENVS z), quod dona *Valentis* accipere noluerit, quod eſſet profeſſus diuinitatis *CHRISTI* hoſtis & furioſus hæreſis *Arianæ* defenſor. Ita *Liberius* dona repudiabat *Euſebii*, politici *Ariani* apud *Conſtantium*, quemadmodum ex ATHANASIO a) diſcimus & THEODORE-

cipiantur. Si autem non comederint, cum duobus annis ſupplices ſubſtratique fuerint, tertio anno communicent ſine oblatione. Can. VIII. οἱ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον θύσαντες μετὰ βίας, τετραετίαν ὑποπεσέτωσαν, δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνησάτωσαν, καὶ τῷ ἑβδόμῳ τελείως δεχθήτωσαν. *Qui bis vel ter ſacrificauerunt per vim, triennio ſubſternantur, duobus autem annis* ſine oblatione communicent, *& ſeptimo perfecte ſuſcipiantur.*

y) Auguſt. epiſt. VI. ad Bonifac. in appendice tom. II.

z) Nazianz. orat. XX de laud. Baſilii p. 351. ἐπεὶ δὲ τὰ δῶρα τῇ θείᾳ τραπέζῃ προσενεγκεῖν ἔδει, ὧν αὐτουργὸς ἦν, συνεπελάβετο δ᾽ οὐδεὶς, ὥσπερ ἦν ἔθος, ἄδηλον ὂν, εἰ προσήσεται, τηνικαῦτα τὸ πάθος γνωρίζεται. κ. τ. λ. *Verum quum dona, quæ ipſemet (Valens) effecerat, diuinæ menſæ offerenda eſſent, nec quiſquam, vt mos ferebat, ſimul ea caperet, (quod non ſatis liqueret, an ea Baſilius accepturus eſſet) tum vero manifeſte ſe adfectus prodidit, cetera.*

a) Athan. epiſt. ad Solitar. p. 834. (p. 364. edit. MDCXCVIII.) κἀκεῖνος ταχέως προσδοκήσας διὰ Λιβερίου πάντας ἕλκειν πρὸς ἑαυτὸν, γράφει, καὶ πέμπει σπάδοντα Εὐσέβιόν τινα καλούμενον μετὰ γραμμάτων καὶ δωρεῶν, ἵνα τοῖς μὲν δώροις κολακεύσῃ, τοῖς δὲ γράμμασιν ἀπειλήσῃ· -- εἶτα ἐπιδεικνὺς τὰ δῶρα, παρεκάλει, καὶ χειρῶν ἥπτετο λέγων, πείσθητι βασιλεῖ καὶ ταῦτα δέξαι. ὁ δὲ ἐπι-

TO

TO b), quorum hic hiſtoriam per ſingulas partes refert in hunc modum: *Conſtantius examinato Liberio, conſiliumque* (condemnationi *Athanaſii* cum fide *Nicæna* non ſubſcribendi) *haud mutante, iuſſit eum in Beræam Thraciæ relegari. Digreſſo Liberio, imperator quingentos aureos ei miſit ad expenſas. Liberius autem illi, qui attulerat, reſpondit: abi, & da imperatori. His enim opus habet ad ſtipendia militum. Similiter imperatrix alios pari numero miſit. Et Liberius, redde, inquit, imperatori. Nam his etiam ad militarem expeditionem opus habet. Quod ſi his non eget imperator, det Auxentio & Epicteto, his enim opus habent. Vt vero ab his non accepit, Euſebius eunuchus alios ei adfert. Cui Liberius, tu orbis terræ, ait, expilaſti eccleſias, & mihi vt damnato eleemoſynam adfers? Vade, prius eſto chriſtianus.* Neque minus digna ſunt memoratu, quæ de eccleſiæ cum *Marcione* hæretico agendi ratione narrat TERTVLLIANVS, quum ille vna cum *Valentino* propter hæreſin eſſet excommunicatus, quod ipſum cum ducentis ſeſtertiis c), quæ eccleſiæ intuliſſet, eiecerit. Tantum abeſt, vt iſtiusmodi hominum dona acciperent, vt cum indignatione potius ea reiicerent, vti *Simon Petrus* fecit *Simoni mago* dicens, *Pecunia tua tecum ſit in perditionem:* Vel vt *Abram* dona repudiauit regis *Sodom*, *A filo ſubtegminis*, inquiens, *vſque ad corrigium caligæ non accipiam ex omnibus, quæ tua ſunt, ne dicas, Ego ditaui Abram.*

σκοπος λόγῳ πείθων ἐδίδασκε. κ. τ. λ. *Ille (Conſtantius) ſperans, ſe Liberii opera quamprimum omnes ſibi conciliaturum, cum litteris ſpadonem quemdam Euſebium nomine mittit*, dona *ferentem: vt blandiretur* donis, *litteris vero minaretur. - - Hinc oſtenſis muneribus hortabatur: manusque Liberii contrectans aiebat: Imperatori obtempera & hæc accipe.*

b) Theodoret lib. II. c. XVI. al. XIII. ὁ βασιλεὺς κριθέντος Λιβερίου καὶ μὴ μετατεθέντος τοῦ λογισμοῦ, εἶπεν ἐξορισθῆναι εἰς τὴν Βέροιαν τῆς Θράκης· ἐκβάντος Λιβερίου, ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλε πεντακοσίους χρυσίνους αὐτῷ εἰς δαπάνας· Λιβέριος εἶπε τῷ προσκομίσαντι· ἄπελθε, δὸς αὐτὰ τῷ βασιλεῖ· χρείαν γὰρ ἔχει δοῦναι τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ· ὁμοίως ἡ βασίλισσα ἔπεμψεν αὐτῷ τὰ αὐτά· Λιβέριος εἶπεν ἀπόδος αὐτὰ τῷ βασιλεῖ· χρείαν γὰρ αὐτῶν ἔχει εἰς τὴν τῶν στρατιωτῶν ἐξοδίασιν· ἐὰν δὲ μὴ χρείαν ἔχῃ ὁ βασιλεὺς, δότω αὐτὰ τῷ Αὐξεντίῳ καὶ Ἐπικλήτῳ· χρείαν γὰρ ἔχουσι τούτων. ὡς δὲ παρ᾽ αὐτῶν οὐκ ἔλαβεν, Εὐσέβιος ὁ εὐνοῦχος προσφέρει αὐτῷ ἑτέρους. Λιβέριος δὲ εἶπεν αὐτῷ· τὰς ἐκκλησίας τῆς οἰκουμένης ἠρήμωσας, καὶ ὡς κατάδικῳ ἐλεημοσύνην μοι προσφέρεις; ἄπελθε, πρῶτον γενοῦ χριστιανός.

c) Tertull. de præſcript. c. XXX. Marcion & Valentinus ſemel & iterum eiecti: Marcion quidem cum ducentis ſeſtertiis, quæ eccleſiæ intulerat.

§. III.

Quænam oblationes ad altare recipi potuerint, & quæ non.

QVEMADMODVM ita inter perſonas diſtinguebant, a quibus recipiebantur oblationes, ita *ſecundo* inter ipſas oblationes recipiendas faciebant diſtinctionem. Nam ex vetuſtiſſima conſuetudine illæ duntaxat res offerebantur ad altare, quæ miniſterio altaris erant congruentes. Hanc in rem diuerſi canones inter ſic dictos canones apoſtolicos habentur. Vnus ſic præcipit d): *Si quis epiſcopus aut presbyter præter a Domino factam de ſacrificio conſtitutionem, offerat ſuper altare Dei alia quædam, ſeu mel, ſeu lac, ſeu pro vino ſiceram, ſeu confecta, aut volatilia, aut animalia aliqua, aut legumina; contra conſtitutionem faciens deponatur.* Alius e): *Exceptis, tempore opportuno, nouis granis ſiue ſpicis, ſiue vuis, non ſit licitum offerri aliquid ad altare, niſi oleum ad luminaria & thymiama, id eſt incenſum, tempore, quo ſancta celebratur oblatio.* Rurſus alius f): *Reliqui omnes fructus ad domum, primitiæ epiſcopo & presbyteris, dirigantur nec offerantur in altari. Certum eſt autem, quod epiſcopus & presbyteri diuidant & diaconis & reliquis clericis.* Nonnulli canones *Africani* eiuſdem argumenti ſunt. Concilium *Carthaginenſe* tertium ſtatuit g), *Vt in ſacramentis corporis & ſanguinis Domini nihil amplius offeratur, quam ipſe Dominus tradidit, hoc eſt, panis & vinum aqua mixtum. Nec amplius in ſacrificiis* (al. in primitiis) *offeratur, quam de vuis & frumentis.* Canonum *Africanorum* collectio *Græca* & *Latina* h) hunc canonem paullo pleniorem his verbis exhibet: *Vt in ſacramentis corporis & ſanguinis Domini nihil amplius offeratur, quam quod ipſe Dominus tradidit, hoc*

d) Canon. apoſtol. c. III. Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος παρὰ τὴν ὑπὸ κυρίου διάταξιν, τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, προσενέγκῃ ἕτερά τινα ἐπὶ τὸ τοῦ θεοῦ θυσιαστήριον, ἢ μέλι, ἢ γάλα, ἢ ἀντὶ οἴνου σίκερα, ἐπιτηδευτὰ, ἢ ὄρνεις, ἢ ζῶά τινα, ἢ ὄσπρια, παρὰ τὴν διάταξιν, καθαιρείσθω.

e) Can. IV. τῷ καιρῷ τῷ δέοντι, πλὴν νέων χίδρων, ἢ στάχυας σίτου, ἢ σαφυλῆς, μὴ ἐξὸν ἔσω προσάγεσθαί τι πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἔλαιον εἰς τὴν ἁγίαν λυχνίαν, καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς θείας ἀναφορᾶς.

f) Can. V. ἡ ἄλλη πᾶσα ὀπώρα εἰς οἶκον ἀποστελλέσθω ἀπαρχὴ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον· δῆλον δὲ, ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσι καὶ τοῖς διακόνοις, καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς.

g) Concil. Carth. III. c. XXIV.

h) Cod. canon. african. can. XXXVII. ap. Crab. tom. I. pag. 503. (apud Labbeum tom. II. pag. 1068.) Ἵνα ἐν τοῖς ἁγίοις μηδὲν πλέον τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος

eſt

eſt panis & vinum aqua mixtum. Primitiæ vero, ſeu mel & lac, quod vno die ſolemniſſimo in infantum myſterio ſolet offerri, quamuis in altari offerantur, ſuam tamen propriam habeant benedictionem, vt a ſacramento dominici corporis & ſanguinis diſtinguantur. Nec amplius in primitiis offeratur, quam de vuis & frumentis. Heic videmus, ſolum lac & mel offerri debuiſſe vno die ſolemniſſimo, hoc eſt ſabbato magno, ſiue die paſcha proxime antecedente, quod ſolemniſſimum baptizandi tempus erat; idque in myſterio infantium, hoc eſt recens baptizatorum, qui infantes ſenſu quodam myſtico a noua natiuitate dici ſolebant in eccleſiis *Africanis*: Moris enim erat, ſtatim poſt baptiſmum particulam mellis ac lactis eis dare, vti libro quodam præcedente i) oſtendimus. Et idcirco ob hoc infantium myſterium oblatio mellis & lactis heic fieri permittitur, quæ offerri & conſecrari peculiari cum benedictione debebat, ne in locum euchariſtiæ venire crederetur. Neque aliæ primitiæ ad altare offerri permittuntur, niſi de vuis & frumentis, vtpote elementis panis & vini, ex quibus euchariſtia ſumi ſolebat. Concilii *Trullani* tempore mellis & lactis oblatio ad altare vniuerſaliter k) vetita erat. Primitiarum autem de vuis oblatio adhuc erat licita; tantum, quum in diuerſis eccleſiis ex quadam, quæ inualuerat, conſuetudine, miniſtri, eas in eodem ſacrificio euchariſtiæ iungentes, vtraque ſimul populo diſtribuerent, regula codicis *Africani* renouabatur & decernebatur l), vt vuæ ſeorſum conſecrarentur, & petentibus ſeorſum impertirentur in eccleſia. In-

τȢ͂ κυρίȢ προσενεχθείη, ὡς ϗ͂ αὐτὸς ὁ κύριος παρέδωκε· τȢ͂ τ᾽ ἐστιν ἄρτȢ ϗ͂ οἴνȢ ὕδατι μεμιγμένȢ· ἀπαρχὴ δὲ εἴτε μέλι, εἴτε γάλα, ὡς εἴωθε, προσφερέσθω ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐθίμῳ εἰς τὸ τῶν νηπίων μυστήριον· εἰ ϗ͂ τὰ μάλιστα γάλα ἐν θυσιαστηρίῳ προσφέρεται, ὅμως ἰδίαν ἐχέτω κυρίως εὐλογίαν, ὡς ἐκ τȢ͂ ἁγιάσματος τȢ͂ κυριακȢ͂ σώματος ϗ͂ αἵματος διΐστασθαι· μηδὲν δὲ πλέιον ἐν ταῖς ἀπαρχαῖς προσφερέσθω, ἢ ἀπὸ σταφυλῶν ϗ͂ σίτȢ.

i) Lib. XII, c. IV. §. VI. Volum. IV. p. 390.

k) Concil. Trull. c. LVII. ὅτι Ȣ χρὴ ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις μέλι ϗ͂ γάλα προσφέρεσθαι. *Quod ad altare mel & lac offerre non oportet.*

l) Ibid. can. XXVIII. ἐπειδὴ ἐν διαφόροις ἐκκλησίαις μεμαθήκαμεν, σταφυλῆς ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ προσφερομένης κατά τι κρατῆσαν ἔθος, τȢ̀ς λειτȢργȢ̀ς ταύτην τῇ ἀναιμάκτῳ τῆς προσφορᾶς θυσίᾳ συνάπτοντας, ἕτως ἅμα τῷ λαῷ διανέμειν ἀμφότερα, συνείδομεν, ὡς μηκέτι τȢτό τινα τῶν ἱερωμένων ποιεῖν· ἀλλ᾽ εἰς ζωοποίησιν ϗ͂ ἁμαρτιῶν ἄφεσιν τῷ λαῷ τῆς προσφορᾶς μόνης μεταδιδόναι· ὡς ἀπαρχὴν

 terim

terim obſeruare poſſumus, in aliis eccleſiis non ſolum primitias vuæ & frumenti, ſed res alias omnes, ad quas populus offerendas ſponte ſua ferebatur, ſiue pecuniam ſiue ſimilia dona, ad altare recipi conſueuiſſe. Nam in *Gallia* concilium primum *Aurelianenſe* canonem m) fecit, quo dimidia harum oblationum pars epiſcopo conferri & reliquum inter clericos diſtribui iubetur. At vero a WALAFRIDO STRABONE n) tamquam magna ſuperſtitio in eccleſia *Romana* reprehenditur, quod agnum offerre & conſecrare, eiusque carnes edere conſueuerint, obtextu reuerentiæ agni Dei immaculati, pro mundi peccatis occiſi.

δὲ τὴν τῆς ϛαφυλῆς λογιζομένυς προςένεξιν, ἰδικῶς τὺς ἱερεῖς εὐλογῦντας τοῖς αὐτοῖς ταύτης μεταδιδόναι πρὸς τὴν τῦ δοτῆρος τῶν καρπῶν εὐχαριϛίαν. *Quoniam in diuerſis eccleſiis intelleximus, vua ad altare adlata, ex quadam, quæ inualuit, conſuetudine, miniſtros hanc incruento oblationis ſacrificio coniungentes, vtraque ſimul populo diſtribuere: decernimus, vt nullus ſacerdos hoc amplius faciat: ſed ad viuificationem & peccatorum remiſſionem ſolam oblationem populo impertiat: tamquam primitias autem vuæ allationem exiſtimantes, ſacerdotes eam ſeorſum benedicentes, petentibus impertire ad fructuum datoris gratiarum actionem, cetera.*

m) Concil. Aurel. I. c. XVI. (can. XIV. ap. Labb. tom. IV. p. 1407.) Antiquos canones relegentes priora ſtatuta credimus renouanda, vt de his, quæ in altario oblatione fidelium conferuntur, medietatem ſibi epiſcopus vindicet, & medietatem diſpenſandam ſibi ſecundum gradus clerus accipiat, prædiis de omni commoditate in epiſcoporum poteſtate durantibus. Can. XVII. (can. XV.) De his quæ parochiis in terris, vineis, mancipiis atque peculiis, quæcumque fideles obtulerint, antiquorum canonum ſtatuta ſeruentur, vt omnia in epiſcopi poteſtate conſiſtant. De his tamen, quæ in altario acceſſerint, tertia fideliter epiſcopis deferatur.

n) Strabo de rebus eccleſ. c. XVIII. Vnde quorumdam ſimplicium error, de iudaicarum ſuperſtitionum ſeminario natus, & ad noſtra vſque tempora quædam vetuſtatis extendens veſtigia, iam ex magna parte ſapientium ſtudio compreſſus eſt. Et ſicubi adhuc pernicioſæ huius peſtis germen reuireſcere fuerit comprobatum, mucrone ſpirituali radicitus eſt amputandum: Illum dico errorem, quo quidam agni carnes in paſcha, iuxta vel ſub altari eas ponentes, benedictione propria conſecrabant, & in ipſa reſurrectionis die, ante ceteros corporales cibos de ipſis carnibus percipiebant. Cuius benedictionis ſeries adhuc a multis habetur. Quod quam ſit ſuperuacuum, & a ſacramentis chriſtianæ perfectionis abhorrens, facile perſpicit, qui veraciter intelligit, quod paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, & vult epulari non in fermento veteri, ſed in azymis ſinceritatis & veritatis.

Du Pinius etiam dicit, exſtare huius conſuetudinis exemplum in vita *S. Vldarici*, & *Ratramnum* atque *Aeneam Pariſienſem* in defenſionem illius ſcripſiſſe contra *Photium*; addit autem, non in omnibus eccleſiis *Latinis* hoc

PHO-

PHOTIVS hanc incuſationem paululum auget, illisque obiectat, quod eum vna cum corpore *CHRISTI* ſuper altare offerat, & benedicant. Verum hoc communiter o) dicitur eſſe iſtius rei exaggeratio, adeoque a BONA tamquam putidum mendacium reiicitur. Factum tamen eatenus fatetur, vti a STRABONE narratur, quia in vetere *ordine Romano* talis formula conſecrandi agnum pro die paſchatis exſtat, præſenti ipſorum praxi conſentanea. Modo STRABONEM carpit, quod nimio zelo hunc ritum tamquam ſuperſtitioſum & erroneum reprehendat, nec videre ſe, ait, cur adeo acerbe morem antiquiſſimum inſectetur. Ex quibus perſpicimus, quam propenſus BONA fuerit ad defendendas ſuperſtitiones, quæ in eccleſiam, cui addictus ipſe erat, ſine vllo fundamento in praxi antiqua, irrepſerunt.

fuiſſe approbatum. Verba eius in *Nouvelle Bibliotheque des Auteurs Eccleſiaſtiques tom. VII. p.* 112. ita habent : *Valafride Strabon remarque, qu'il y avoit quelques perſonnes ſimples, qui conſacroient & offroient un Agneau a la Fête de Pâque. On voit un exemple de cet uſage dans la vie de ſaint Uldaric; & l'on trouve dans l'Ordre Romain une Priere pour la Benediction de l'Agneau le jour de Pâque: mais ce n' etoit pas un uſage commun & autoriſé dans toutes les Egliſes Latines. Il y a beaucoup plus de raiſonnement dans l'Ouvrage de Ratramne, que dans celui d' Aenée, qui n' eſt preſque qu' un Recueil de paſſages ſur les queſtions propoſées.*

o) Nicolai papæ epiſt. ap. Bar. ad ann. DCCCLXVII. num. LIII. tom. X. p. 356. Mentiuntur quoque, nos, ſicuti per alia ipſorum ſcripta indicatur, agnum in paſcha more Iudæorum ſuper altare cum dominico corpore benedicere & offerre.

Bona rer. liturgic. lib. II. c. VIII. n. V. Inter caluminas aduerſus eccleſiam Romanam, quas Photius Bulgariæ regi, hic Romano pontifici Nicolao miſit, vna hæc fuit, quod in paſchate more iudaico agnum ſuper altare ſimul cum dominico corpore offerret & benediceret. Sed hoc putidum mendacium eſt : quamuis enim Romana eccleſia agni carnibus ſacerdotalem benedictionem impertiri ſoleret; non eas tamen aut ſuper altare collocabat, aut ſimul cum Chriſti corpore offerebat ſeu benedicebat. Exſtat agni benedictio pro die reſurrectionis in ordine Romano, ipſa enim die agni carnes ſacerdotali benedictione ſanctificatas fideles comedebant ob reuerentiam Chriſti agni immaculati pro nobis occiſi: idque olim in eius figuram Domino præcipiente conſtituit Moyſes, tamquam præcipuam iudaici paſchatis cærimoniam. Nimio zelo hunc ritum tamquam ſuperſtitioſum & erroneum Walfridus Strabo reprehendit, nec video, cur adeo acerbe morem antiquiſſimum ab eccleſia approbatum & hodie adhuc vigentem inſectetur, cetera.

§. IV.

§. IV.

Nomina eorum, qui grauioris alicuius pretii munera offerebant, ad altare recitata.

SED progredimur in conſideranda veteris eccleſiæ praxi, & obſeruamus *tertio*, quod, receptis oblationibus, multis in locis nomina offerentium recitari ſolita ſint, vt eorum commemoratio preceſque ac laudes de illis Deo ad altare fieri poſſent. Habuimus iam occaſionem de hac conſuetudine *) non nihil diſſerendi ex CYPRIANO p) & HIERONYMO q), vbi de diaconis verba fecimus, quorum erat nomina offerentium recitare. Hiſce iam alia quædam teſtimonia ex his ipſis & aliis ſcriptoribus ſubiungemus. CYPRIANVS in epiſtola quadam ad eccleſias *Numidiæ*, agens de ſtipe, quæ cleri & plebis *Carthaginenſis* collatione pro illis collecta erat, ita ſcribit r): *Vt fratres noſtros ac ſorores, qui ad hoc opus tam neceſſarium promte ac libenter operati ſunt, vt ſemper operentur, in mente habeatis in orationibus veſtris, & eis vicem boni operis in ſacrificiis & precibus repræſentetis, ſubdidi nomina ſingulorum; ſed & collegarum quoque & conſacerdotum noſtrorum, qui & ipſi, quum præſentes eſſent, & ſuo, & plebis ſuæ nomine quædam pro viribus contulerunt, nomina addidi, & præter quantitatem propriam noſtram, eorum quoque ſummulas ſignificaui & miſi: quorum omnium, ſecundum quod fides & caritas exigit, in orationibus & precibus veſtris meminiſſe debetis.* HIERONYMVS s) alio loco hac de re ita loquitur: *Nunc publice recitantur offerentium nomina, & redemtio peccatorum mutatur in laudem: nec meminerunt viduæ illius in euangelio, quæ in gazophylacium duo æra mittendo omnium diuitum vicit donaria.* Sunt t), qui HIERONYMVM in hanc eccleſiæ conſuetudinem animaduertere putant, quaſi oblatæ ſummæ commemorationem improbet, quam ſine dubio corruptionem eſſe, dicunt. At enim vero HIERONYMI mentem minus recte capiunt. Non enim eccleſiæ conſuetudinem, ſed praxin repre-

*) Lib. II. c. XX. §. V. vol. I. pag. 302. 303.

p) Cypr. epiſt. IX. al. XVII. ibid.

q) Hieron. commentar. in Ezech. ibid. & ſubſequente litt. u).

r) Cyprian. epiſt. LX. al. LXII. ad epiſcopos Numidas p. 147. (p. 274. edit. Fell. Amſtelod. MDCC.)

s) Hieronym. in Ierem. XI. lib. II. p. 354.

t) Comber *of liturgies* pag. 194. 195.

hen-

hendit eorum, qui ex oſtentatione & vanæ gloriæ ſtudio dabant; & qui alios opprimebant per potentiam, vel furta committebant, famam & exiſtimationem ſibi conciliare ſtudebant, de multis male partis bonis parua tribuendo pauperibus; placentes ſibi ad plauſum populi torquente conſcientia, vt alibi u) rem exprimit. Meminiſſe eos debere dicit viduæ illius in euangelio, cuius duo teruncii acceptius Deo ſacrificium fuerint, quam maxima munera iniuſtitiæ, quæ ipſi offerre Deo poſſint. Ita non damnat recitationem nominum largitorum tamquam corruptelam, ſed priuatos tantum abuſus, ex vitio hominum iſtam recitationem comitatos. CHRYSOSTOMVS x) & auctor *conſtitutionum* y) nonnulla habent, quæ ad hanc conſuetudinem reſpiciunt, quorum hic epiſcopum iubet dicere inopibus, quis dederit, vt nominatim quoque pro eo precentur. Et COTELERIVS z) ſimilem locum in actis *Cæciliani* & *Felicis* obſeruauit, vbi verba ſic habent: *Vtique vel audiſti vel vidiſti, ſi dictum eſt pauperibus, Dat & vobis de re ſua Lucilla.* Oblationibus ita populo monſtratis, nominibuſque offerentium recitatis, quibuſdam in locis preces commendatitiæ fieri ſolebant, inſtar oblationis ad Deum, preces illas euchariſticas, quæ conſecrationi euchariſtiæ erant adſignatæ, antecedentis. Hoc ex epiſtola INNOCENTII epiſcopi *Romani* a) ad *Decentium* epiſcopum *Eugubienſem* colligi poteſt, vbi ſic ſcribit: *De nominibus recitandis, antequam preces ſacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda ſunt, ſua oratione commendet, quam ſuperfluum ſit, & ipſe per tuam prudentiam recognoſcis, vt vnius hoſtiam nec dum Deo offeras, eius ante nomen inſinues, quamuis illi incognitum ſit nihil. Prius ergo*

u) Hieron. in Ezech. XVIII. Multos conſpicimus, qui opprimunt per potentiam, vel furta committunt, vt de multis parua pauperibus tribuant, & in ſuis ſceleribus glorientur, publiceque diaconus in eccleſia recitet offerentium nomina: Tantum offert ille, tantum ille pollicitus eſt; placentque ſibi ad plauſum populi torquente conſcientia.

x) Chryſoſt. homil. XVIII. in act. p. 175. (p. 173. edit. Francof.) ἐυχαὶ ἐκεῖ διηνεκεῖς διά σε· προσφορὰ καθ' ἑκάστην, *Preces illic perpetuæ propter te, oblatio per ſingulos dies dominicos.*

y) Conſtit. lib. III. c. IV. λέγει δὲ αὐτοῖς, καὶ τίς ὁ δεδωκὼς, ἵνα καὶ ἐξ ὀνόματος ὑπὲρ αὐτοῦ προσεύχωνται.

z) Geſta purgat. Cæciliani & Felic. (ad calcem Optati p 95.)

a) Innocent. epiſt. I. ad Decent. c. II.

oblationes ſunt commendandæ, ac tunc eorum nomina, quorum ſunt oblationes, edicenda, vt inter ſacra myſteria nominentur, non inter alia, quæ ante præmittimus, vt ipſis myſteriis viam futuris precibus aperiamus. An vero in omnibus eccleſiis iſtiusmodi diſtincta rerum creatarum oblatio facta ſit, non ita liquet, quia alii ſcriptores, IVSTINVS MARTYR, IRENAEVS & auctor *conſtitutionum* hac de re nihil dicunt.

§. V.

Elementa eucharistiæ e populi oblationibus ſumi ſolita, adeoque nullus vſus ſic dictarum hoſtiarum ſiue azymorum.

QVARTO obſeruandum in hoc caput eſt, quod, quoad populus panem ac vinum obtulerit, elementa in vſum eucharistiæ de illis ſumi conſueuerint; & conſequenter iſte panis communis panis fermentatus fuerit, aliis occaſionibus adhiberi ſolitus; & quod ſic dictarum hoſtiarum, ſiue azymorum vſus ad vndecimum vſque vel duodecimum ſæculum, vbi oblationes populi de communi pane ceſſare occipiebant, in eccleſia fuerit incognitus. Id paradoxum videbitur omnibus, qui non longius, quam ad ſcholaſticos retroſpiciunt, eorumque tantum diſputationes legunt cum *Græcis* de pane fermentato & azymo, quæ ab vtraque parte ſatis feruide agitatæ ſunt, & parum veri in ſe habent: Vt ſolent iſtiusmodi controuerſiæ in fumos euaneſcere & in acerbis ac falſis deſinere criminationibus. *Græci* enim *Latinos Azymitas* propter azymorum conſecrationem vocabant, & *Latini* ab altera parte *Græcos* incuſabant, quod ab exemplo *CHRISTI* deflecterent & veteris eccleſiæ conſuetudine. Non recenſebimus ſingula vtriusque partis argumenta, quæ non ſunt huius loci; ſed id lectorem modo monebimus, quod hodie prudentiſſimi & erudititiſſimi viri in eccleſia *Romanenſi*, qui in hanc materiam ſtudioſius exactiusque inquiſiuerunt, ſcholaſticos deſerere conſultum ducant, & contendant, quod vniuerſa eccleſia primitiua, & ipſa adeo *Romana* eccleſia, per plura ſæcula euchariſtiam non niſi in communi & fermentato pane conſecrarit. Primus, qui glaciem ſcindere, & ſcholaſticos inter ſe committere auſus eſt, LATINVS LATINIVS eſt, in epiſtola quadam ad ANTONIVM AVGVSTINVM. Poſt eum SIRMONDVS peculiarem hac de re diſquiſitionem con-

conſcripſit, quem ſequutus eſt & commendauit IC. BONA b), qui ad hanc ſtabiliendam opinionem longam habet diſſertationem, in qua præiudicatas opiniones falſasque argumentationes *Thomæ Aquinatis* & reliquorum ſcholaſticorum profligat. Et licet CHRISTIANVS LVPVS c) omnibus viribus communem opinionem contra SIRMONDVM defendere adgreſſus ſit; eius tamen argumenta nullius ponderis ſunt EMAN. SCHELSTRATO & d) ANT. PAGIO, qui poſitioni BONAE ac IAC. SIRMONDI, tamquam iuſtiſſimis ſuffultæ rationibus, facile adſtipulantur. Præcipuum ſcholaſticorum argumentum nullo modo ſtringit, quod primitiua eccleſia exemplum ſequuta ſit *CHRISTI*, qui vltimam cœnam cum pane azymo celebrauerit. Hoc enim duntaxat ob rationem paſchatis factum erat, vbi non niſi panis azymus inter eos adhiberi poterat. Poſt reſurrectionem ſine dubio in pane fermentato celebrauit, videlicet qualis omnibus temporibus, excepto tempore paſchatis, communi fuit vſu. Eccleſiam autem ſemper communem adhibuiſſe panem, e ſequentibus argumentis liquet. 1.) Quia elementa ex oblationibus plerumque ſumta ſunt populi, qui ſine dubio communem, panem & vinum obtulit. 2.) Ab EPIPHANIO e) tamquam peculiaris *Ebionitarum* ritus notatur, quod in euchariſtia panes azymos & meram

b) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXIII. tot.

c) Lup. not. in concil. Tom. III. p. 686.

d) Pagi Critic. in Baron. an. CCCXIII. n. XV. (XVIII.) Schelſtratius ſollicite inquirit, cur iis in decretis (Melchiadis & Siricii conf. ſub litt. (h)) tam obſcure agatur de euchariſtia, vt diuinari quaſi oportuerit, an per *fermentum* corporis & ſanguinis Chriſti ſacramenta intelligerentur. Potuiſſent enim ſummi pontifices claris verbis decernere, euchariſtiam, quia fermenti inſtar fidelium vnionem fouet, ex conſecrata epiſcopi ad abſentes presbyteros transmitti debere. Verum nihil horum, nec Melchiades nec Siricius dicunt, ſed ſub fermenti nomine totum ſacramentum comprehendunt. Neque ipſemet populus aliud quam fermenti nomen ſacris donis tribuebat. Horum rationem ex diſciplina arcani & occultatione ſacrorum myſteriorum, quæ per quinque priora eccleſiæ ſæcula in vſu fuit, Romani pontifices in decretis, quam fideles in colloquiis, ſacramenta euchariſtiæ ſub fermenti nomine occultarint. Vid. Schelſtrat. diſciplinæ arcanæ c. VII. part. V.

e) Epiphan. hæreſ. XXX. Ebionit. n. XVI. μυστήρια δὲ δῆθεν τελοῦσι κατὰ μίμησιν τῶν ἁγίων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ ἐνιαυτοῦ εἰς ἐνιαυτὸν διὰ ἀζύμων, καὶ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ μυστηρίου δι' ὕδατος μόνου. *Ex eccleſiæ imitatione myſteria quædam quotannis celebrant, in quibus panes azymos & ad alteram myſterii partem veram aquam adhibent.*

aquam adhibeant; Id quod eccleſiam ſecus feciſſe manifeſto arguit. 3) Veteres diſertis verbis panem ſuum communem panem fuiſſe dicunt, talem, quem in ſuos ipſorum vſus f) alias facere conſueuerint. Quam in rem hiſtoria notatu digna habetur in vita GREGORII MAGNI g) de quadam femina, quae, quum ei euchariſtiam daret *Gregorius*, cum vſitata verborum formula, *Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti conſeruet animam tuam*, ſubriſerit, & *Gregorio*, huius rei cauſſam ſciſcitanti, reſponderit: *Quia panem, quem propriis manibus me feciſſe cognoueram, tu corpus dominicum perhibebas.* 4) Veteres de panis azymi vſu in eccleſia plane ſilent. Saepius autem de fermentato pane loquuntur, & euchariſtia interdum hoc intuitu vocatur *fermentum*. Vti ex *libro pontificali* in vitis MELCHIADIS & SIRICII & ex epiſtola quadam INNOCENTII apparet, vbi hic ait: *Presbyteri FERMENTVM a nobis confectum per acolythos accipiunt, vt ſe a noſtra communione, maxime illo die, non iudicent ſeparatos. Quod per parochias fieri debere non puto, quia non longe portanda ſunt SACRAMENTA.* Quod heic vocatur fermentum confectum, a BARONIO aliisque, qui ſcholaſticorum veſtigiis inſiſtunt, exponitur de eulogia, ſiue pane benedicto in vſum eorum, qui non communicabant. Verum INNOCENTIVS clare dicit, de ſacramento ſe id intelligere, quod ab epiſcopo conſecrabatur & mittebatur presbyteris in vſum minorum eccleſiarum. Ex quo diſcimus, in ipſa vrbe *Roma* euchariſtiam tunc temporis in commu-

f) Ambroſ. de ſacram. lib. IV. c. IV. Tu forte dicis, Meus panis eſt *vſitatus*, caetera.

g) Gregor. Vita lib. II. c. XLI. Matrona quaedam beato Gregorio per ſtationes publicas miſſarum ſolemnia celebranti, ſolitas oblationes obtulerat. Cui poſt myſteria traditurus, quum diceret: Corpus Domini noſtri I. C. conſeruet animam tuam: laſciua ſubriſit. Ille continuo dexteram ab eius ore conuertens, partem illam dominici corporis ſuper altare depoſuit. Expletis vero miſſarum ſolemniis, matronam coram populo inquiſiuit, quam ob rem corpus dominicum ſuſceptura ridere praeſumſerit. At illa diu muſſitans, tandem prorupit, quia *panem*, inquiens, *quem propriis manibus me feciſſe* cognoram, tu corpus dominicum perhibebas.

h) Pontifical. vit. Melchiadis. Hic fecit, vt oblationes conſecratae per eccleſias ex conſecrata epiſcopi dirigerentur, quod declaratur *fermentum*. Id. Vit. Siricii. Hic conſtituit, vt nullus presbyter miſſas celebraret per omnem hebdomadam, niſi conſecratam epiſcopi loci deſignati ſuſciperet declaratam, quod nominatur *fermentum*.

ni ſiue fermentato pane eſſe conſecratam. 4) Obſeruatu dignum eſt, nec PHOTIVM nec alium quempiam ſcriptorem *Græcum* ante *Michaëlem Cerularium*, an. MLI. vſum panis azymi eccleſiæ *Romanæ* obiectaſſe: Id quod arguit, illius vſum non niſi circa illam tempeſtatem inualuiſſe; alioquin dubium non eſt, quin PHOTIVS inter alia & hoc eis daturus fuiſſet vitio. Hæc argumenta rem extra omnem ponunt controuerſiam, eccleſiam per mille annorum decurſum non alium niſi fermentatum panem in euchariſtia adhibuiſſe. Quomodo autem mutatio facta ſit & quando, non facile ad determinandum eſt. Coniectura autem IO. BONAE valde probabilis eſt, quod, quum populus vel panem non offerret vel minus aptum ad euchariſtiam, ſenſim factum ſit, vt ad exiguam quantitatem idem panis redigeretur, eiuſque conficiendi cura ad ſacerdotes & clericos pertineret, qui, quum panis azymus facilius pararetur, hunc fermentato ſubſtituerint, & pani communi, qui frangi poterat, tenuem oblatam, artificioſe factam formatamque in modum denarii, vt denarii illi, (quemadmodum nonnulli iſtius æui ſcriptores [i]) aiunt) repræſentarentur, pro quibus Dominus noſter traditus eſt. Vnde poſtea quoque populus pro oblatione farinæ denarios offerre iuſſus ſit, qui denarii in vſum pauperum ceſſerint, vel in aliquid, quod ad ſacrificium altaris pertineret. Hæc breuis hiſtoria eſt grandis mutationis ſenſim factæ in re per ſe parui momenti, ſi tantummodo quæſtionem ſpectes de vſu panis fermentati & azymi. Nam res plane indifferens eſt in ſe, vter adhibeatur, quoad in eccleſia conſeruetur pax: Verum ſuborientibus & progredientibus certami-

i) Honor. gemma animæ lib. I. c. LXVI. (apud Bonam lib. I. c. XXIII. §. XXIX.) Fertur, quod olim ſacerdotes a ſingulis domibus & familiis farinam accipiebant, quod adhuc Græci ſeruant, & inde dominicum panem faciebant, & quem pro populo offerebant, & hunc conſecratum eis diſtribuebant. Poſtquam autem eccleſia numero quidem augebatur, ſed ſanctitate minuebatur, propter carnales ſtatutum eſt, vt, qui poſſint, ſingulis dominicis, vel tertia dominica, vel ſummis feſtiuitatibus, vel ter in anno communicarent. Et quia populo non communicante, non erat neceſſe panem tam magnum fieri, ſtatutum eſt, eum in modum denarii formari vel fieri; & vt populus pro oblatione farinæ denarios offerret, pro quibus traditum Dominum recognoſcerent, qui tamen denarii in vſum pauperum, qui membra ſunt Chriſti, cederent, vel in aliud, quod ad hoc ſacrificium pertinet.

 nibus

nibus non erat res leuis: nam inter eccleſiam Orientalem & Occidentalem, facta de ea eſt diſceptatio, & eccleſia Occidentalis adeo in extremum incidit, vt fere naturam elementi ſacramentalis perdiderit, rem, quæ panis vix dici poterat, ſubſtituendo in locum communis alimenti, quod Dominus corporis ſui repræſentationem in euchariſtia eſſe iuſſit.

§. VI.

Vſus oblatarum ſiue hoſtiarum loco panis in prima origine ſua damnatus.

NON defuerunt in obſcuro ſæculo viri prudentes & docti, qui de iſto abuſu, ſimul ac introduci cœptus eſſet, querelam ederent. Nam BERNOLDVS, doctus presbyter *Conſtantiæ*, circa annum MLXXXIX librum ſcripſit de *ordine Romano*, in quo in haſce hoſtias reticulatas, ſiue oblatas numularias, ita animaduertit: *Manifeſtum eſt, cuius menſuræ vel formæ debeant eſſe ſacerdotum oblatæ, quæ ex pugillo ſimilæ fieri iubentur, & ad ſpeciem coronæ, quod eſt tortam panis offerre. Menſura pugilli minima eſt omnium menſurarum, vnde poſſit panis fieri, quæ ſcilicet menſura legitimo iure conſtituitur ſacerdotibus ad miniſterium altaris. Quod ſi minor menſura quam pugillus non inuenitur in tota ſerie & veteris & noui teſtamenti, & ſi nihil omnino debet fieri intra vel extra templum Domini abſque menſura & ratione, videntur oblatarum minutiæ* k) *ad Chriſtum & eccleſiam nihil pertinere, quia ſunt abſque menſura & ratione.* Hic auctor paullo audacior & liberior in reprehendendis corruptelis ac abuſibus eccleſiæ *Romanenſis* fuit, vt adeo iſte eius liber lucem numquam viderit. IO. TRITHEMIVS l) autem eius cum laude meminit, ad vtilitatem eccleſiaſticam compoſitum eum eſſe, adfirmans. GEORGIVS CASSANDER vidit eum manuſcriptum, & hoc inde fragmentum in *liturgicis ſuis* publicauit m); in quo acerbio-

k) Bernold. de ordine Romano ap. Caſſandrum in liturgicis c. XXVII.

l) Trithem. de ſcriptor. eccleſ. fol. 66. (fol. 51. b. edit. Baſil. MCCCXCIV. fol.) Bernoldus presbyter eccleſiæ Conſtantienſis in Sueuia natione Teutonicus, vir deuotus & in ſcripturis ſanctis ſtudioſus & eruditus. - - Hic ad vtilitatem eccleſiaſticæ reipublicæ compoſuiſſe dicitur volumen, quod prænotauit: Ordinem Romanum.

m) Caſſand. liturgic. X. c. XXVII. Plura ab eodem auctore alioquin prudenti, pio & eccleſiaſticarum traditionum ſtudioſiſſimo in eam ſententiam dicuntur, qui indigniſſime tuliſſe videtur, ætate ſua in quibuſdam eccleſiis oblatas panis, quæ priſca eccleſiæ conſuetudine ad vſum ſacrificii ad menſam Do-

ribus dictis corruptionem ac vanitatem iſtius ætatis inſectatur, quod, relicta veteri conſuetudine, inuexerint tenuiſſimam & leuiſſimam panis formam, a veri panis ſpecie alienam, & imaginarium potius & vmbratilem, quam veri nominis panem nuncupandum. Quæ iuſta querela ex CASSANDRO non tantum a GERH. IO. VOSSIO n) ſed a IO. BONA o) etiam in animaduerſionibus ſuis in hanc minime excuſandam mutationem repetitur. Sunt nihilo minus tamen, qui antiquitatem huic praxi tribuant. IO. STEPH. DVRANTVS p) hunc panem teſſellatum in EPIPHANIO reperiſſe ſibi videtur, quia illi panis dicatur *ἄρτος ϛρογγυλοειδὴς καὶ ἀναίσθητος* q), hoc eſt, vt illi reddunt, *panis figuræ circularis adeoque exiguus, vt ſenſibus percipi vix queat.* Quum ϛρογγυλοειδὲς illud notet, quod circularis eſt figuræ, ſeu ſphæricæ & rotundæ, vel potius teretis, ſine vita ſeu ſenſu, qui tamen repræſentare eum poſſit, qui eſt ipſa vita, infinitus & incomprehenſibilis. Quod quidem characteri panis euchariſtici, ætate EPIPHANII vſitati, conuenit, quando moris fuit rotundos & integros panes offerre, ſed ad panem teſſellatum recentiorum ſæculorum nihil attinet. DVRANTVS porro vrget teſtimonium GREGORII MAGNI r), qui oblationes vocat *oblationum coronas;* vnde inferre

---

mini a populo fideli offerebantur, ad imaginem numorum & ad tenuiſſimam quamdam & leuiſſimam formam a veri panis ſpecie alienam fuiſſe redactos: quare per contemtum minutias numulariarum oblatarum appellat, imaginariam & vmbratilem leuitatem illis tribuit, & indignas eſſe panis vocabulo pro ſua tenuitate, ac propter eas officium atque religionem eccleſiaſtici officii multum per omnem modum confundi adſerit, pluribusque & acerbioribus dictis eas inſectatur, quæ omnia vt adſcribam, expedire hoc loco non putaui.

n) Voſſ. theſ. theol. de ſymbolis cœnæ domin. p. 441. (p. 263. edit. Hagæ Comit. MDCLVIII. 4to.)

o) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXIII. §. XI. edit. Pariſ. MDCLXXII. 4to. (§. XIX. p. 279. a. in oper. Antuerp. MDCCXXIII. fol.)

p) Durant. de ritibus lib. II. c. XXXVIII. n. 6. Panis conſecrandus in modum denarii formari conſueuit. - - Epiphanius quoque in anchorato, loquens de pane ſacramentali, ait: *Videmur, quod neque par, neque ſimile id ſit, vel incarnatæ imagini, vel inuiſibili deitati, vel etiam membrorum lineamentis: nam iſtud rotundæ formæ eſt.*

q) Epiphan. anchorat. n. LVII. ὁρῶμεν ὅτι οὐκ ἴσον ἐστιν, οὐδὲ ὅμοιον, οὐ τῇ ἐνσάρκῳ εἰκόνι, οὐ τῇ ἀοράτῳ θεότητι, οὐ τοῖς χαρακτῆρσι τῶν μελῶν· τὸ μὲν γάρ, ἐστι ϛρογγυλοειδὲς καὶ ἀναίσθητον, ὡς πρὸς τὴν δύναμιν.

r) Gregor. dialog. lib. IV. c. LV. Duas ſecum *oblationum coronas* detulit. cetera.

ferre

ferre quidem poſſumus, panes fuiſſe rotundos, neque vero ſimul idcirco oblatas numularias, ſiue hoſtias, niſi rem quamcumque rotundam oblatam eſſe ſtatuamus. Addit quoque CHRYSOSTOMVM, ſed falſo ipſum adlegat; in *Græco* s) enim nihil eius eſt, quod citat. Recte autem addi potuiſſet CAESARIVS, frater GREGORII NAZIANZENI t), qui comparans naturale & ſacramentale corpus *CHRISTI*, illud ait artubus eſſe compoſitum, hoc rotundum: Et ISO monachus u), qui oblationes vocat *rotulas panis*, ſine dubio a figuræ rotunditate: Et concilium decimum ſextum *Toletanum* x), quod itidem de rotunditate loquitur. Enim vero, vt IO. BONA recte obſeruat, hæc rotunditas rotundos quidem panes infert, non autem rotundas oblatas ſiue hoſtias; quarum nullus vſus, nulla cognitio priſcis temporibus fuit, quando panes communes adhibuerunt a populo oblatos, vel alioquin in hunc finem peculiariter præparatos; adhuc tamen panes ſolidos & integros, non minutias iſtas numularias; & fermentatos quidem, non azymos, quorum nullum indicium per mille, & quod excurrit, annos in vllo ſcriptore inuenitur, quemadmodum doctiſſimus ille cardinalis ſine vlla exceptione demonſtrauit, cuius potiſſimum diligentiæ illuſtrationem huius materiæ, in curioſa iſta diſſertatione de hoc argumento, debemus.

s) Chryſoſtom. homil. LXXXIII. in Matth. citante Duranto l. c. Qua igitur re mundiorem eſſe non oportet eum, qui huic ſacrificio participaturus eſt? Quos radios ſolares non deberet excedere manus illa, quæ hanc *coronam* pertractat.

t) Cæſar. dialog. III. quæſt. CLXIX. (bibliothec. patr. max. tom. V. p. 797. f. ed. Lugdun. MDCLXXVII.) Eſtque hoc quidem artubus compoſitum, incedendi vim habens & agendi: illud autem *rotundum*, non articulatum, inanimatum, ſanguine carens, immobile &c.

u) Iſo de miraculis S. Othomari c. III.

x) Concil. Tolet. XVI. c. VI. Ad conuentus noſtri agnitionem delatum eſt, quod in quibuſdam Hiſpaniarum partibus quidam ſacerdotum partim neſcientia impliciti, partim temerario auſu prouocati, non panes mundos & ſtudio præparatos ſupra menſam Domini in ſacrificio offerant, ſed paſſim quomodo vnumquemque aut neceſſitas impulerit, aut voluntas coëgerit, de panibus ſuis vſibus præparatis cruſtulam in *rotunditatem* auferant, eamque ſuper altare cum vino & aqua pro ſacro libamine offerant. Quod factum nequaquam in ſacræ auctoritatis hiſtoria vſpiam geſtum perpenditur.

§. VII.

§. VII.

Vinum aqua mixtum in veteri eccleſia communiter adhiberi ſolitum.

ALTERA euchariſtiæ pars ſemper vinum erat, idque itidem ex oblationibus populi ſumtum. Nonnulli de antiquis hæreticis obtentu abſtinentiæ ac temperantiæ hoc elementum in aquam mutabant & in ſola aqua conſecrabant. Erant illi e diſcipulis *Ebionis*, & quidem e ſectatoribus *Tatiani*, ab vſu aquæ *Hydroparaſtatæ* & *Aquarii*, & a perpetua abſtinentia a carne & vino *Encratitæ*, communiter appellitati. Sub hoc charactere ſæpius damnantur ab EPIPHANIO y), qui eos vocat *Encratitas*, & ab AVGVSTINO z) ſub nomine *Aquariorum*, nec non a THEODORETO a), qui eos a *Tatiano* ortos & *Hydroparaſtatas* vocari dicit, quod aquam pro vino offerant; & *Encratitas*, quod nec vinum bibant, nec animatis veſcantur. CHRYSOSTOMVS b) pernicioſam vocat hæreſin eorum, qui aqua in myſteriis vtantur, quum tamen Dominus ad radicitus euellendam hanc hæreſin, quando hoc myſterium tradiderit, vinum tradiderit, etiam poſt reſurrectionem ſine myſteriis in ſimplici menſa vino vſus ſit. Idem in PHILASTRIO c) legi poteſt, &

y) Epiphan. hæreſ. XLVII. Encratit. n. III. τὸ ἄλλο μέρος τοῦ μυστηρίου δι' ὕδατος μόνου (τελοῦσι). *ad alteram myſterii partem meram aquam adhibent.*

z) Auguſtin. de hæreſ. c. LXIV. Aquarii ex hoc appellati ſunt, quod aquam offerunt in poculo ſacramenti, non illud, quod omnis eccleſia.

a) Theodoret. de fabulis hæretic. lib. I. c. XX. Τοῦτον (Τατιανὸν) ἔχουσιν ἀρχηγὸν οἱ λεγόμενοι Ὑδροπαραστάται καὶ Ἐγκρατῖται· Ὑδροπαραστάται δὲ ὀνομάζονται, ὡς ὕδωρ ἀντὶ οἴνου προσφέροντες· Ἐγκρατῖται δὲ, ὡς μήτε οἶνον πίνοντες, μήτε τῶν ἐμψύχων μεταλαμβάνοντες.

b) Chryſoſt. homil. LXXXIII. in Matth. p. 700. (p. 864. edit. Francof.) τίνος ἕνεκεν οὐχ ὕδωρ ἔπιεν ἀναστὰς, ἀλλ' οἶνον; ἄλλην αἵρεσιν πονηρὰν πρόῤῥιζον ἀνασπῶν· ἐπειδὴ γάρ τινές εἰσιν ἐν τοῖς μυστηρίοις ὕδατι κεχρημένοι, δεικνὺς, ὅτι ἡνίκα τὰ μυστήρια παρέδωκεν, οἶνον παρέδωκε, καὶ ἡνίκα ἀναστὰς χωρὶς μυστηρίων ψιλὴν τράπεζαν παρετίθετο.

c) Philaſtr. de hæreſ. c. LXXVII. (c. XXX. in biblioth. patr. tom. V. p. 709. edit. Lugd. MDCLXXVII.) Aquarii ſic dicti ſunt, qui in ſacramentis cæleſtibus offerunt tantum aquam, non illud, quod eccleſia catholica & apoſtolica facere conſueuit.

Irenæus lib. V. c. I. Reprobant hi (Ebionæi) commixtionem vini cæleſtis, & ſolam aquam ſæcularem volunt eſſe.

Clem. Alexandr. ſtromat. lib. I. p. 375. Εἰσὶν οἱ καὶ ὕδωρ ψιλὸν εὐχαριστοῦσι, *Sunt*,

 mul-

multo ante in IRENAEO & CLEMENTE ALEXANDRINO, vt concilium *Trullanum* d) alioſue recentiores ſcriptores ne memoremus, Obſeruandum autem eſt, quod præter hoſce aliud genus fuerit *Aquariorum*, qui vſum vini non reiecerint tamquam ſimpliciter illicitum in ſe, vel in euchariſtia: nam in officio ſuo veſpertino euchariſtiam in vino conſecrabant, non autem in conuentibus ſuis matutinis, metuentes, ne vini odore gentilibus proderentur. Longam de hiſce narrationem habet CYPRIANVS in epiſtola quadam e), contra illos potiſſimum ſcripta. Vnde etiam apparet, eccleſiæ morem tunc fuiſſe, vinum aqua miſtum adhibere, ipſeque pro vtriusque vſu contendit, vtpote neceſſario ex præcepto & exemplo *CHRISTI;* additque alias quasdam rationes, cur ita fieri debeat. *Videmus*, inquit f), *in aqua populum intelligi, in vino vero oſtendi ſanguinem CHRISTI. Quando autem in calice vino aqua miſcetur, CHRISTO populus adunatur & credentium plebs ſanguini eius, in quem credit, copulatur & coniungitur. Quæ copulatio & coniunctio aquæ & vini ſic miſcetur in calice Domini, vt commixtio illa non poſſit ab inuicem ſeparari. - - Sic autem in ſanctificando calice Domini offerri aqua ſola non poteſt, quomodo nec vinum ſolum poteſt: nam ſi vinum tantum quis offerat, ſanguis Chriſti incipit eſſe ſine nobis: ſi vero aqua ſit ſola, plebs incipit eſſe ſine CHRISTO; quando autem vtrumque miſcetur & adunatione confuſa ſibi inuicem copulatur, tunc ſacramentum ſpirituale & cæleſte perficitur.* Concilium *Carthaginenſe* tertium eamdem de neceſ-

qui ſola aqua vtuntur in euchariſtia. Id. pædag. lib. II. c. II. p. 186. ὅτι δὲ οἶνος ἦν τὸ εὐλογηθὲν, ἀπέδειξε πάλιν, πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγων· Οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης κ. τ. λ. - - Τοῦτο μὲν ἡμῖν καὶ πρὸς τοὺς Ἐγκρατητὰς καλουμένους παραπεπήχθω. *Quod vinum quidem eſſet, quod benedictum eſt, oſtendit rurſus, dicens diſcipulis:* Non bibo ex fructu vitis huius &c. - - *Hæc quidem nobis firma & fixa ſint aduerſus eos, qui dicuntur Encratitæ.*

d) Concil. Trull. c. XXXII. τῆς δὲ πονηρᾶς τῶν Ὑδροπαραστατῶν αἱρέσεως παλαιᾶς ὑπαρχούσης, οἳ ἀντὶ οἴνου μόνῳ τῷ ὕδατι ἐν τῇ οἰκείᾳ θυσίᾳ κέχρηνται, κ. τ. λ. *Quum improba Hydroparaſtatarum, hoc eſt eorum, qui pro vino aquam offerebant, antiqua eſſet hæreſis, cetera.* Vid. cod. Theodoſ. lib. XVI. titul. V. de hæreticis leg. VIII. - . Quum præſertim nonnulli ex his *Encratitas*, Apotacticos, *Hydroparaſtatas*, vel Sarcoforos nominari ſe velint &c.

e) Cyprian. ep. LXIII. ad Cæcilium tot. p. 276. ſeqq. edit. Fell. Amſtelod.

f) Ibid. p. 153. (p. 280. edit. Fell.)

ſita-

ſitate aquæ opinionem fouiſſe videtur, quando, vt antea iam audiuimus, ſtatuit g): *Vt in ſacramentis corporis & ſanguinis Domini nihil amplius offeratur, quam ipſe Dominus tradidit, hoc eſt, panis & VINVM AQVA MIXTVM.* Et quando AVGVSTINVS huius concilii membrum fuit, idem ſenſiſſe exiſtimandus eſt. Antea memoratam quoque CYPRIANI epiſtolam cum approbatione h) adlegat. GENNADIVS i) duas huius conſuetudinis cauſſas adfert, alteram ab exemplo *CHRISTI*, alteram ab egreſſo ſanguine & aqua de latere eius petitam. Quæ vltima ratio ab AMBROSIO quoque datur, vel quiſquis librum de *ſacramentis* ſub eius nomine k) ſcripſit: nec non a MARTINO l), eccleſiæ *Bracarenſis* antiſtite, in *collectione canonum Græcorum.* Auctor epiſtolæ ad *Aegyptios*, qui ſub nomine IVLII pontificis *Romani* m) latet, CYPRIANI inſiſtit rationibus, quod id fiat ad

g) Concil. Carth. III. c. XXIV.

h) Auguſtin. de doctrin. chriſtian. lib. IV. c. XXI. Beatus Cyprianus ſubmiſſo dicendi genere vtitur in eo libro, vbi de ſacramento calicis diſputat. Soluitur ibi quippe quæſtio, in qua quæritur, vtrum calix dominicus aquam ſolam, an eam vino mixtam debeat habere.

i) Gennad. de eccleſ. dogmat. cap. LXXV. In euchariſtia non debet pura aqua offerri, vt quidam ſobrietatis falluntur imagine, ſed vinum aqua mixtum: quia & vinum fuit in redemtionis noſtro myſterio, cum dixit, Non bibam a modo de hoc genimine vitis, & aqua mixtum, quod poſt cœnam dabatur, ſed & de latere eius lancea perfoſſo aqua cum ſanguine egreſſa &c.

k) Ambroſ. de ſacram. lib. V. c. I. Tetigit petram, & petra vndam maximam fudit, ſicut apoſtolus ait: *Bibebant autem de conſequenti eos petra; petra autem erat Chriſtus.* Non immobilis petra, quæ populum ſequebatur. Et tu bibe, vt te Chriſtus ſequatur. - - - Tangit ſacerdos calicem, redundat aqua in calice ſalute in vitam æternam, & bibit populus Dei, quæ Dei gratiam conſequutus eſt. Didiciſti ergo hoc. Accipe & aliud: In tempore dominicæ paſſionis, quum ſabbatum magnum inſtaret, quia pendebat Dominus noſter Ieſus Chriſtus inter latrones, miſſi ſunt, qui percuterent eum, venientes autem inuenerunt defunctum Dominum Ieſum Chriſtum, tunc vnus de militibus lancea latus eius aperuit, & de latere eius aqua fluxit & ſanguis. Quare aqua? quare ſanguis? Aqua, vt emundaret: ſanguis, vt redimeret &c.

l) Martin. Bracar. collect. canon. cap. LV. (apud Iuſtell. in append. tom. I. bibl. iuris canon fol. XXVI.) Non oportet aliquid aliud in ſanctuario offerri, præter panem & vinum & aquam, quæ in typo Chriſto benedicuntur: quia, dum in cruce penderet, de corpore eius ſanguis effluxit & aqua.

m) Iulii epiſt. ap. Gratian. de conſecrat. diſtinct. II, c. VII. Si neceſſe ſit, botrus in calice comprimatur & aqua miſceatur: quia calix dominicus, iuxta ca-

oſtendendam vnionem *CHRISTI* cum populo ſuo. Et concilium *Bracarenſe* tertium verba CYPRIANI recitat, corrigens diverſos alios errores & abuſus, qui in huius ſacramenti adminiſtrationem irrepſerant n): *Audiuimus quoſdam ſchiſmatica ambitione detentos, lac pro vino in diuinis ſacrificiis dedicare; alios quoque intinctam euchariſtiam populis pro complemento communionis porrigere; quoſdam etiam expreſſum vinum in ſacramento dominici calicis offerre. - - Ideo nulli deinceps licitum ſit, aliud in ſacrificiis diuinis offerre, niſi iuxta antiquorum ſententiam conciliorum, panem tantum & calicem vino & aqua permixtum.* Concilium *Antiſſiodorenſe* o) in quosdam animaduertit, qui mel & aquam miſcentes offerebant: *Non licet*, inquiens, *in altario in ſacrificio diuino mellitum, quod mulſum appellatur, nec vllum aliud poculum, extra vinum cum aqua mixtum, offerre.* Auctor commentationum in *Marcum* euangeliſtam ſub nomine HIERONYMI p) aliam reddit rationem mixtionis aquæ cum vino, quando ait: *Accepit Ieſus panem - - formans ſanguinem ſuum in calicem vino & aqua mixtum, vt alio purgemur a culpis, alio redimamur a pœnis.* Iſtæ quidem rationes vim demonſtrandi non habent; fuiſſe tamen praxin illam & antiquam & vniuerſalem ex IVSTINO MARTYRE q) patet atque IRENAEO r), qui eius vt conſuetudinis meminerunt, nullam ei amplius ad-

nonum præcepta, vino & aqua permiſtus debet offerri; quia videmus in aqua populum intelligi, in vino vero oſtendi ſanguinem Chriſti &c.

n) Concil. Bracar. III. (al. IV.) can. I.

o) Concil. Antiſſiodor. c. VIII.

p) Hieron. in Marc. c. XIV.

q) Iuſtin. apol. pag. 97. e. εὐχαριστήσαντος τοῦ προεστῶτος, καὶ ἐπευφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδόασιν ἑκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσι. *Præſidens vero, poſtquam gratiarum actionem perfecit, & populus vniuerſus apprecatione læta eam comprobauit, qui apud nos vocantur diaconi atque miniſtri, diſtribuunt vnicuique præſentium, vt participet eum, in quo gratiæ actæ ſunt, panem,* vinum & aquam, *& ad abſentes perferunt.*

r) Iren. lib. IV. c. LVII. Dominus accipiens panem, ſuum corpus eſſe confitebatur, & *temperamentum calicis* paullo ſuum ſanguinem confirmauit. Id. lib. V. c. II. Ὁπότε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον, καὶ ὁ γεγονὼς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, κ. τ. λ. *Quando ergo & mixtus calix & factus panis percipit verbum Dei, &c.*

ſignantes rationem. Ita ſimilem in modum GREGORIVS NYSSENVS s), THEODORETVS t) & alii, a GERH. IO. VOSSIO in diſſertatione u) de hac materia producti in medium. *Armenii* in mero vino cœnam adminiſtraſſe dicuntur, ſed hoc errori eis vertebatur a THEOPHYLACTO x), & æquabiliter cum *Hydroparaſtatis* & *Aquariis* damnantur in concilio *Trullano* y), quod auctorita-

s) Nyſſen. orat. catechet. c. XXXVII. ἔστι δὲ ἐν τῇ βρώσει ἄρτος, ἐν δὲ τῇ πόσει τὸ ὕδωρ ἐφηδυσμένον τῷ οἴνῳ. κ. τ. λ. (Not. ſermonis cohærentia legenda eſt, ſi de horum verborum ſenſu recte velis iudicare.)

t) Theodoret. dialog. I. tom. IV. p. 17. ἐν δέ γε τῇ τῶν μυστηρίων παραδόσει, σῶμα τὸ ἄρτον ἐκάλεσε, καὶ αἷμα τὸ κρᾶμα. *In myſteriorum inſtitutione panem appellauit corpus, & quod* mixtum *erat, ſanguinem.*

u) Voſſ. theſ. theol. p. 494. (p. 308. edit. Hag. Comit. MDCLVIII.) Quam mos ſit vetus aquam vino miſcendi, docere nos poteſt Iuſtinus Martyr, apol. II. vbi in cœnæ deſcriptione meminit aperte τοῦ ἐυχαριστηθέντος ἄρτου, καὶ οἴνου, καὶ ὕδατος. Atque ab eadem cauſſa eſt, quod Irenæus lib. IV. c. LVII. vocat *temperamentum calicis:* quod item lib. V. c. II. ſcribat, *Quando MISTVS CALIX & fractus panis percipit verbum Dei, fit eucharistia ſanguinis & corporis CHRISTI.* Etiam fuſe de hoc Cyprianus epiſt. LXIII. ex qua ſuperius quædam adduximus. Hic adde Iulium, vrbis epiſcopum, apud Gratianum, Baſilium in liturgia, Gregorium Nyſſenum orat. catechetica c. XXXVII. Ambroſium lib. V. de ſacram. c. I. Chryſoſtomum in liturgia, incertum ſub Hieronymi nomine in Marcum c. XIV, 18. Auguſtinum lib. IV. de doctrin. chriſt. c. XXI. Proclum de traditione diuinæ liturgiæ, Theodoretum dialog. I. Cæſarium Arelatenſem ſiue Eucherium ſerm. V. in paſcha, Martinum Bracarenſem in collect. can. orientalium c. IV. Bedam in Luc. lib. VI. c. XXII. Damaſcenum lib. IV. c. XIV. Rabanum Maurum de inſtitut. cler. lib. I. c. XXXIII. Paſchaſium de ſacram. euchar. c. XI. Micrologum eccl. obſeruat. c. X. Algerum de eodem lib. II. c. IV. Nicephorum Calliſtum lib. XVII. c. LIII. vt Lombardum mittam & ſcholaſticos, qui ad eum ſcripſerunt.

y) Theophyl. comment. in Ioan. XIX. αἰσχυνέσθωσαν Ἀρμένιοι, οἱ μὴ παρακιρνῶντες ὕδωρ τῷ οἴνῳ ἐν τοῖς μυστηρίοις. *Pudore ſuffundantur Armenii, qui aquam non miſcent vino in myſteriis.*

y) Concil. Trull. cap. XXXII. καὶ γὰρ καὶ Ἰάκωβος, ὁ κατὰ σάρκα χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἀδελφὸς, ὃς τῆς Ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας πρώτως τὸν θρόνον ἐπιστεύθη· καὶ Βασίλειος ὁ τῆς Καισαρέων ἀρχιεπίσκοπος, οὗ τὸ κλέος κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέδραμεν, ἐγγράφως τὴν μυστικὴν ἡμῖν ἱερουργίαν παραδεδωκότες, οὕτω τελειοῦν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἐξ ὕδατός τε καὶ οἴνου τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐκδεδώκασι. *Iacobus, Chriſti, Domini noſtri, ſecundum carnem frater, cui Hieroſolymitanæ eccleſiæ thronus primum eſt creditus, & Baſilius Cæſarienſis eccleſiæ archiepiſcopus, cuius gloria omnem terrarum orbem peruaſit,*

tem

tem liturgiæ IACOBI apoſtoli & BASILII contra illos producit. Quibus addi poſſunt liturgiæ ſub nominibus MARCI & CHRYSOSTOMI, & *conſtitutiones* z). Verum enim vero quum hac de re expreſſum mandatum in inſtitutione non exſtet, non obſtante hoc generali veteris eccleſiæ conſenſu, a recentioribus theologis, tam inter *Romanenſes* quam inter *Proteſtantes*, communiter definitur, non eſſe hoc de eſſentia ſacramenti, vti lector curioſus hoc demonſtratum legere poteſt a GERH. IO. VOSSIO a) in diſputatione, quam de hoc argumento edidit.

§. IIX.

De quibusdam hæreticis, qui in elementis ſacræ euchariſtiæ, vel addendo, vel ſubtrahendo quidpiam immutarunt.

VETERES quidem non vituperandi ſunt, quod hunc morem exacte obſeruarint, quia id partem inſtitutionis *CHRISTI* eſſe crediderunt. Quamobrem omnes eos ſub cenſuram ſuam vocabant, qui in elementis vel addendo vel adimendo, vel ſubſtituendo elementum aliud pro alio, quidquam mutare auſi eſſent. *Aquarii*, vti percepimus, damnabantur, quod vinum auferrent; & *Armenii* aliique, quod non ſimul aquam adhiberent. Alii improbantur, quod loco vini lac vel mel aqua mixtum offerrent; alii, quod vuas pro vino; alii, quod legumina pro pane conſecrarent. De quibus omnibus quando duabus antecedentibus ſectionibus loquuti ſumus, hoc loco plura dicere nihil attinet. Præter iſtos vero ſecta quædam abſurda erat eorum, qui euchariſtiam non perfecte ſe celebrare putabant, niſi caſeum vna cum pane offerrent. Vnde dicti ſunt *Artotyritæ* ab ἄρτος, quod *panem*, & τυρὸς, quod *caſeum* ſignificat. Hæc de illis narrat EPIPHANIVS b), & poſt eum AVGVSTI-

myſtico nobis in ſcriptis tradito ſacrificio, ita conſecranda in diuina miſſa ex aqua & vino ſacrum calicem ediderunt. *dedit iisdem, dicens; Bibite ex eo omnes.*

z) Conſtitut. lib. VIII. c. XII. p. 402. fin. edit. Coteler. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ ἁγιάσας, ἐπέδωκεν αὐτοῖς, λέγων· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες. *Similiter* calicem miſcuit ex vino & aqua, *ſanctificauit ac*

a) Voſſ. theſ. theol. ibid. diſput. quarta p. 302. ſeqq.

b) Epiphan. hæreſ. XLIX. n. II. Ἀρτοτυρίτας δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν, ἀπὸ τοῦ ἐν ταῖς αὐτῶν μυστηρίοις ἐπιτιθέντας ἄρτον καὶ τυρὸν, καὶ οὕτως ποιεῖν τὰ αὐτῶν μυστήρια.

NVS

NVS c), qui, *Artotyritæ ſunt*, inquit, *quibus oblatio eorum hoc nomen dedit: Offerunt enim panem & caſeum, dicentes, a primis hominibus oblationes de fructibus terræ & ouium fuiſſe celebratas.*

§. IX.

Et de aliis, qui vſum huius ſacramenti penitus reiecerunt.

ERANT & alii, qui omnium externorum ſymbolorum ſiue ſacramentorum vſum generatim, & conſequenter tam baptiſmum quam euchariſtiam, reiiciebant, dicentes, nonniſi fidem & cognitionem & cultum ſpiritualem a chriſtianis requiri. Propterea *Aſcodrutæ*, qui genus quoddam *Gnoſticorum* erant, nec baptizabant eos, qui accedebant, nec apud eos celebrabatur euchariſtia. Docebant, non debere diuina myſteria, quæ inuiſibilium ſint ſigna, per res viſibiles perfici, nec incorporea per ſenſiles & corporeas: perfectam autem redemtionem eſſe veram eius, quod eſt, cognitionem. In hunc modum eos deſcribit THEODORETVS d). Atque ita tum ipſe tum EPIPHANIVS e) aliam deteſtandam ſectam deſcribunt, qui a præcipuo ſuo dogmate dicebantur *Archontici*. Mundum non a ſupremo Deo factum eſſe ſtatuebant, ſed a certis inferioribus poteſtatibus, ſeptem vel octo numero, quas appellabant *Archontas* ſiue *principes* diuerſorum orbium cæleſtium, alios aliis ſuperiores, quorum ſummum vocabant *Sabaoth*: dicebantque, baptiſmum & euchariſtiam ab hoc *Sabaoth* Deo Iudæorum & legislatore duntaxat eſſe inſtitutam, non a ſupremo Deo, eaque propter iſtorum myſteriorum vſum penitus reiiciebant. Fuerunt aliæ quædam iſtiusmodi ſectæ inter veteres hæreſes, quæ euchariſtiam f) ex ſimilibus cauſſis reiecerunt. Iſtæ au-

Artotyritas eos idcirco vocant, quod ad celebranda myſteria ſua panem & caſeum adhibent.

c) Auguſtin. de hæreſ. c. XLVIII.

d) Theodoret. de fabulis hæretic. lib. I. c. X. Οὗτοι δέ φασι, μὴ χρῆναι τὰ θεῖα μυστήρια, ἀοράτων ὄντα σύμβολα, δι᾽ ὁρωμένων ἐπιτελεῖσθαι πραγμάτων· καὶ τὰ ἀσώματα δι᾽ αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν· εἶναι δὲ τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν τὴν ἀληθῆ τοῦ ὄντος ἐπίγνωσιν· διὰ τοῦτο, οὔτε βαπτίζουσι τοὺς προσιόντας, οὐδὲ ἐπιτελεῖται παρ᾽ αὐτοῖς τοῦ βαπτίσματος τὸ μυστήριον· λύτρωσιν γὰρ καλοῦσι, τὴν τῶν ὅλων ἐπίγνωσιν.

e) Theodoret. ibid. c. XI. tot. Epiphan. hæreſ. XL. num. II. tot.

f) Vid. Orig. περὶ εὐχῆς. n. XIII. οἱ τὰ αἴσθη τὰ πάντη ἀναιροῦντες, καὶ μήτε βαπτίσματι, μήτε εὐχαριστίᾳ χρώμενοι. *Ea penitus auferentes, quæ ſenſibus percipiuntur, nec baptiſmum nec euchariſtiam vſurpantes &c.*

tem

tem ſufficiunt ad oſtendendum, cuiuſmodi fuerint homines, qui olim hoc ſanctum myſterium contemſerunt; adeoque, ſine vlteriore ad ſtudioſius inquirendum in eos digreſſione, ad negotium & cultum regredimur eccleſiæ.

LIBRI DECIMI QVINTI
CAPVT TERTIVM
DE PRECIBVS IN OBLATIONE ET CONSECRATIONE FIERI SOLITIS.

§. I.

Formula gratiarum actionis & orationis in conſecratione fieri ſolitæ, & conſtitutionibus *deſcripta.*

FACTIS populi oblationibus paneque & vino ad euchariſtiam ſeorſim poſito, ſtatim ad ſolemnem elementorum iſtorum progrediebantur conſecrationem. Quo modo hæc peracta ſit, fuſe deſcriptum legimus in *conſtitutionibus;* quod ipſum heic primum trademus, & tum diuerſas huius ritus partes cum fide dignis comparabimus narrationibus, quas in aliis vetuſtis ſcriptoribus habemus. Igitur prima oratione pro fidelibus finita, extemplo diaconus iubetur dicere a) πρόσχωμεν, *Accedamus.* Tum epiſcopus ſalutat eccleſiam, ac dicit: *Pax Dei cum omnibus vobis*, & populus reſpondet: *Et cum ſpiritu tuo.* Poſtea diaconus dicit omnibus: *Salutate vos inuicem in oſculo ſancto.* Et clerici oſculantur epiſcopum, laici viri laicos, feminæ feminas. Pueri autem ſtant ad bema, hoc eſt, aut ad pulpitum, aut ad altare. Ac diaconus alius ipſis præeſt, ne inordinate ſe gerant; alii autem diaconi deambulant inſpiciuntque viros ac mulieres, ne ſtrepitus aliquis oriatur, & ne quis nutum faciat,

a) Conſt. lib. VIII. c. XI. Μετὰ τοῦτο λεγέτω ὁ διάκονος· πρόσχωμεν· καὶ ἀσπαζέσθω ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν, καὶ λεγέτω· ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν· καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινέσθω· καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου· καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ· καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας· τὰ παιδία δὲ στηκέτωσαν πρὸς τῷ βήματι· καὶ διάκονος αὐτοῖς ἕτερος ἔστω ἐφεστὼς, ὅπως μὴ ἀτακτῶσι· καὶ ἄλλοι διάκονοι περιπατείτωσαν, καὶ σκοπείτωσαν τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὅπως μὴ θόρυβός τις γένηται, καὶ μή τις νεύσῃ, ἢ ψιθυρίσῃ, ἢ νυ-

vel

vel ſuſurret, vel dormitet. Alii diaconi ſtant ad ianuas virorum, & ſubdiaconi ad ianuas mulierum; vt nemo egrediatur, neue aperiatur ianua tempore oblationis. Vnus autem ſubdiaconus dat ſacerdotibus aquam ad lauandum manus, in ſignum puritatis animarum Deo conſecratarum. Statim poſt hæc diaconus b) proclamat: *Ne quis ex catechumenis. Ne quis ex audientibus. Ne quis ex infidelibus. Ne quis ex heterodoxis. Qui priorem precationem feciſtis*, προέλθετε, *exite*,, (vel potius, vti legendum putat COTELERIVS, προσέλθετε, *accedite:* nam hoc ad communicantes dici videtur, tamquam quædam inuitatio) *Matres adſumite pueros. Ne quis contra aliquem. Ne quis in hypocriſi. Erecti ad Dominum cum timore ac tremore ſtemus ad offerendum.* Quibus peractis, diaconi τὰ δῶρα, dona, id eſt elementa ad altare admouent epiſcopo; ac presbyteri a dextris illius & a ſiniſtris ſtant, vt diſcipuli magiſtro adſiſtentes. Duo autem diaconi ex vtraque parte altaris, tenent flabellum ex tenuibus membranis, aut ex pennis pauonis, aut ex linteo; & ſenſim abigunt parua animalia volitantia, ne in calices incidant. Tum orans apud ſe pontifex, & ſplendidam veſtem indutus, ſtanſque ad altare; ſignum crucis in fronte manu facit coram omnibus, ac dicit: *Gratia omnipotentis Dei, & caritas Domini noſtri Ieſu Chriſti, & communicatio ſancti Spiritus ſit cum omnibus vobis.* Atque

τάξῃ· οἱ δὲ διάκονοι ἱστάσθωσαν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν θύρας, καὶ οἱ ὑποδιάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν· ὅπως μή τις ἐξέλθοι, μήτε ἀνοιχθῇ ἡ θύρα, κἂν πιστός τις ᾖ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναφορᾶς· εἷς δὲ ὑποδιάκονος διδότω ἀπόνιψιν χειρῶν τοῖς ἱερεῦσι, σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν Θεῷ ἀνακειμένων.

b) Ibid. c. XII. Φημὶ δὲ κἀγὼ Ἰάκωβος – ἵν' εὐθὺς ὁ διάκονος λέγῃ· μή τις τῶν κατηχουμένων· μή τις τῶν ἀκροωμένων· μή τις τῶν ἀπίστων· μή τις τῶν ἑτεροδόξων· οἱ τὴν πρώτην εὐχὴν εὐχόμενοι προέλθετε· τὰ παιδία προσλαμβάνεσθε αἱ μητέρες· μή τις κατά τινος· μή τις ἐν ὑποκρίσει· ὀρθοὶ πρὸς κύριον μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἑστῶτες ὦμεν προσφέρειν· οὗ γενομένου οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον· καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ ἐξ εὐωνύμων στηκέτωσαν, ὡς ἂν μαθηταὶ παρεστῶτες διδασκάλῳ· δύο δὲ διάκονοι ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τοῦ θυσιαστηρίου κατεχέτωσαν ἐξ ὑμένων λεπτῶν ῥιπίδιον, ἢ πτερῶν ταῶνος, ἢ ὀθόνης· καὶ ἠρέμα ἀποσοβείτωσαν τὰ μικρὰ τῶν ἱπταμένων ζώων, ὅπως ἂν μὴ ἐγχρίμπτωνται εἰς τὰ κύπελλα· εὐξάμενος οὖν καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσι, καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα μετενδύς, καὶ στὰς πρὸς τῷ θυσιαστηρίῳ, τὸ τρόπαιον τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος εἰς πάντας, εἰπάτω· ἡ χάρις τοῦ παντοκράτορος θεοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ κοι-

omnes vna voce reſpondent: *Et cum ſpiritu tuo.* Tum pontifex: *Surſum mentem;* & omnes: *Habemus ad Dominum.* Et pontifex: *Gratias agamus Domino;* Et cuncti: *Dignum & iuſtum eſt.* Et pontifex dicit: *Vere dignum & iuſtum eſt, ante omnia laudare te, verum Deum, ante creaturas exſiſtentem, ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur; ſolum ingenitum, principii expertem, rege ac domino carentem, nullo indigentem, omnis boni largitorem, omni cauſſa & origine ſuperiorem, ſemper vno eodemque modo te habentem; a quo cuncta tamquam e carceribus quibusdam ad exſiſtendum proceſſerunt. Tu enim es originis expers cognitio, perpetuus viſus, auditus ingenitus, ſapientia non edocta; primus natura, & lex exſiſtendi, ac omnem numerum ſuperans. Qui omnia ex nihilo in rerum naturam protuliſti, per vnigenitum filium tuum: ipſum vero ante omnia ſæcula genuiſti voluntate, & potentia, & bonitate, abſque intermedio, filium vnigenitum, verbum Deum, ſapientiam viuentem, primogenitum omnis creaturæ, angelum magni conſilii tui, pontificem tuum, regem autem & dominum omnis naturæ, quæ intelligi ac ſentiri poteſt, quique ante omnia, & per quem omnia. Tu namque, Deus æterne, cuncta per ipſum condidiſti, & per ipſum cuncta dignaris conuenienti prouidentia. Per quem enim vt eſſent donaſti, per eumdem etiam vt bene eſſent dediſti. Deus & pater vnigeniti filii tui; qui per eum ante omnia feciſti Cherubinos & Seraphinos, ſæcula &*

ωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἔσω μετὰ πάντων ὑμῶν. καὶ πάντες συμφώνως λεγέτωσαν, ὅτι καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· ἄνω τὸν νοῦν· καὶ πάντες· ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον· καὶ ὁ ἀρχιερεύς· εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ· καὶ πάντες· ἄξιον καὶ δίκαιον· καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰπάτω· ἄξιον ὡς ἀληθῶς καὶ δίκαιον, πρὸ πάντων ἀνυμνεῖν σε τὸν ὄντως ὄντα θεὸν, τὸν πρὸ τῶν γενητῶν ὄντα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· τὸν μόνον ἀγέννητον, καὶ ἄναρχον, καὶ ἀβασίλευτον, καὶ ἀδέσποτον, τὸν ἀνενδεῆ, τὸν παντὸς ἀγαθοῦ χορηγὸν, τὸν πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττονα, τὸν πάντοτε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα· ἐξ οὗ τὰ πάντα, καθάπερ ἔκ τινος ἀφετηρίας, εἰς τὸ εἶναι παρῆλθεν. σὺ γὰρ εἶ ἡ ἄναρχος γνῶσις, ἡ ἀΐδιος ὅρασις, καὶ ἀγέννητος ἀκοὴ, ἡ ἀδίδακτος σοφία· ὁ πρῶτος τῇ φύσει, καὶ νόμος τῷ εἶναι, καὶ κρείττων παντὸς ἀριθμοῦ· τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ· αὐτὸν δὲ πρὸ πάντων αἰώνων γεννήσας βουλήσει, καὶ δυνάμει καὶ ἀγαθότητι, ἀμεσιτεύτως, υἱὸν μονογενῆ, λόγον θεὸν, σοφίαν ζῶσαν, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, ἄγγελον τῆς μεγάλης βουλῆς σου, ἀρχιερέα σὸν, βασιλέα δὲ καὶ κύριον πάσης νοητῆς καὶ αἰσθητῆς φύσεως, τὸν πρὸ πάντων, δι' οὗ τὰ πάντα. σὺ γὰρ, θεὲ αἰώνιε, δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποίηκας, καὶ δι' αὐτοῦ τῆς προσηκούσης προνοίας τὰ ὅλα ἀξιοῖς· δι' οὗ γὰρ τὸ εἶναι ἐχαρίσω, δι' αὐτοῦ καὶ τὸ εὖ εἶναι ἐδωρήσω· ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου· ὁ δι' αὐτοῦ πρὸ πάντων ποιήσας τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφὶμ, αἰῶνάς τε

ex-

exercitus, virtutes & poteſtates, principatus & thronos, archangelos & angelos; atque poſt hæc omnia, per eum fabricaſti hunc qui apparet mundum, cunctaque quæ in eo ſunt. Nam Tu es, qui cælum vt cameram ſtatuiſti, ac vt pellem extendiſti; & terram ſupra nihilum collocaſti ſola voluntate: qui fixiſti firmamentum; & noctem ac diem fabricatus es; qui lucem ex theſauris eduxiſti; & illius amictu induxiſti tenebras, ad requiem animalium, quæ in mundo mouentur: qui in cælo ſolem poſuiſti ad dominium dici, & lunam ad dominium noctis; atque chorum ſtellarum in cælo delineaſti, in laudem magnificentiæ tuæ: qui feciſti aquam ad potum & expurgationem; vitalem aërem, ad adſpirationem, & ad editionem vocis, dum lingua aërem ferit, & ad auditum, quem adiuuat in ſentienda loquela incumbente ac penetrante: qui feciſti ignem ad ſolatium de tenebris, ad indigentiæ expletionem, & vt calefieremus ac illuminaremur ab eo; qui mare magnum a terra ſeparaſti; & illud quidem reddidiſti nauigabile, hanc vero pedibus peruiam effeciſti; & illud quidem animalibus paruis ac magnis referſiſti, hanc autem cicuribus ac indomitis repleuiſti, variis ſtirpibus redimiſti, herbis coronaſti, floribus decoraſti, ſeminibus ditaſti: qui conſtituiſti abyſſum, & ingentem molem ei circumpoſuiſti, aceruata ſalſarum aquarum æquora; eamque circumſepſiſti tenuiſſimæ arenæ portis: qui abyſſum eamdem ſeu pelagum modo ventis in altitudinem montium attollis, modo in planitiem ſternis;

καὶ στρατιὰς, δυνάμεις τε καὶ ἐξουσίας, ἀρχάς τε καὶ θρόνους, ἀρχαγγέλους τε καὶ ἀγγέλους· καὶ μετὰ ταῦτα πάντα, ποιήσας δι' αὐτοῦ τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ· σὺ γὰρ εἶ ὁ τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν στήσας, καὶ ὡς δέρριν ἐκτείνας, καὶ τὴν γῆν ἐπ' οὐδενὸς ἱδρύσας γνώμῃ μόνῃ· ὁ πήξας στερέωμα, καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν κατασκευάσας· ὁ ἐξαγαγὼν φῶς ἐκ θησαυρῶν, καὶ τῇ τούτου στολῇ ἐπαγαγὼν τὸ σκότος, εἰς ἀνάπαυλαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κινουμένων ζώων· ὁ τὸν ἥλιον τάξας εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας ἐν οὐρανῷ, καὶ τὴν σελήνην εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς, καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀστέρων ἐν οὐρανῷ καταγράψας, εἰς αἶνον τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας· ὁ ποιήσας ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, ἀέρα ζωτικὸν πρὸς εἰσπνοὴν καὶ φωνῆς ἀπόδοσιν διὰ γλώττης πληττούσης τὸν ἀέρα, καὶ ἀκοὴν συνεργουμένην ὑπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπαΐειν εἰσδεχομένην τὴν προσπίπτουσαν αὐτῇ λαλιάν· ὁ ποιήσας πῦρ πρὸς σκότους παραμυθίαν, πρὸς ἐνδείας ἀναπλήρωσιν, καὶ τὸ θερμαίνεσθαι ἡμᾶς καὶ φωτίζεσθαι ὑπ' αὐτοῦ· ὁ τὴν μεγάλην θάλασσαν χωρίσας τῆς γῆς, καὶ τὴν μὲν ἀναδείξας πλωτὴν, τὴν δὲ ποσὶ βάσιμον ποιήσας, καὶ τὴν μὲν ζώοις μικροῖς καὶ μεγάλοις πληθύνας, τὴν δὲ ἡμέροις καὶ ἀπιθάσσοις πληρώσας, φυτοῖς τε διαφόροις στέψας, καὶ βοτάναις στεφανώσας, καὶ ἄνθεσι καλλύνας, καὶ σπέρμασι πλουτίσας. ὁ συστησάμενος ἄβυσσον, καὶ μέγα κῆτος [al. κύτος] αὐτῇ περιθεὶς, ἁλμυρῶν ὑδάτων σεσωρευμένα πελάγη, περιφράξας δὲ αὐτὴν πύλαις ἄμμου λεπτοτάτης· ὁ πνεύμασί ποτε μὲν αὐτὴν κορυφῶν εἰς ὀρέων μέγεθος, ποτὲ δὲ στρωννύων

modo in furorem tempeſtatis agis, modo, vt nauigio curſum facientibus ſit ad profectionem facilis, in lenitatem ſerenitatis ducis: qui mundum creatum a te per Chriſtum fluuiis cinxiſti, torrentibus proluiſti, perennibus fontibus perfudiſti, & ad terræ inconcuſſam ac firmiſſimam ſedem, montibus conſtrinxiſti. Impleuiſti mundum tuum, ac exornaſti herbis odoratis & ſalubribus; multis variiſque animantibus, robuſtis ac infirmioribus, eſculentis ac operariis, cicuribus ac feris; & ſerpentum ſibilis, atque diuerſarum volucrum clangoribus; annorum circulis, menſium ac dierum numeris, tempeſtatum ſerie; nubium, imbres procreantium, curſibus, ad fructuum fœtus, ad animalium conſeruationem, libramentum ventorum, flantium quum a Te iubentur, multitudinem ſtirpium ac herbarum. Neque ſolum condidiſti mundum, ſed & in ipſo mundi ciuem, hominem effeciſti, ac eum mundi mundum, ſeu ornatus ornatum conſtituiſti. Dixiſti enim ſapientiæ tuæ: Faciamus hominem ad imaginem noſtram, & ad ſimilitudinem: & dominentur piſcibus maris & volatilibus cœli. Ideoque feciſti eum ex anima immortali & corpore diſſipabili; illa quidem ex nihilo effecta, hoc vero ex quatuor elementis: & dediſti ei, in anima quidem rationalem diiudicationem, pietatis ac impietatis diſcretionem, iuſti ac iniuſti animaduerſionem; in corpore autem donaſti quinquertium ſenſuum, atque motum progreſſiuum. Tu namque Deus omnipotens, per Chriſtum, in Edene ad Orientem plantaſti paradiſum,

αὐτὴν εἰς πεδίον, καὶ ποτὲ μὲν ἐκμαίνων χειμῶνι, ποτὲ δὲ πραΰνων γαλήνῃ, ὡς ναυσιπόροις πλωτῆρσιν εὔκολον εἶναι πρὸς πορείαν· ὁ ποταμοῖς διαζώσας τὸν ὑπὸ σοῦ διὰ χριστοῦ γενόμενον κόσμον, καὶ χειμάῤῥοις ἐπικλύσας, καὶ πηγαῖς ἀενάοις μεθύσας, ὄρεσι δὲ περισφίγξας εἰς ἕδραν ἀτρεμῆ γῆς ἀσφαλεστάτην· ἐπλήρωσας γάρ σου τὸν κόσμον, καὶ διεκόσμησας αὐτὸν βοτάναις εὐόσμοις καὶ ἰασίμοις· ζώοις πολλοῖς καὶ διαφόροις, ἀλκίμοις καὶ ἀσθενεστέροις, ἐδωδίμοις καὶ ἐνεργοῖς, ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις· ἑρπετῶν συριγμοῖς, πτηνῶν ποικίλων κλαγγαῖς· ἐνιαυτῶν κύκλοις, μηνῶν καὶ ἡμερῶν ἀριθμοῖς, τροπῶν τάξεσι, νεφῶν ὀμβροτόκων διαδρομαῖς, εἰς καρπῶν γονὰς, καὶ ζώων σύστασιν, σταθμὸν ἀνέμων διαπνεόντων, ὅτε προσταχθῶσι παρὰ σοῦ, τῶν φυτῶν καὶ τῶν βοτανῶν τὸ πλῆθος· καὶ οὐ μόνον τὸν κόσμον ἐδημιούργησας, ἀλλὰ καὶ τὸν κοσμοπολίτην ἄνθρωπον ἐν αὐτῷ ἐποίησας, κόσμου κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας· εἶπας γὰρ τῇ σῇ σοφίᾳ· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ· Διὸ καὶ πεποίηκας αὐτὸν ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου καὶ σώματος σκεδαστοῦ· τῆς μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, τοῦ δὲ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων· καὶ δέδωκας αὐτῷ, κατὰ μὲν τὴν ψυχὴν, τὴν λογικὴν διάγνωσιν, εὐσεβείας καὶ ἀσεβείας διάκρισιν, δικαίου καὶ ἀδίκου παρατήρησιν· κατὰ δὲ τὸ σῶμα τὴν πένταθλον ἐχαρίσω αἴσθησιν, καὶ τὴν μεταβατικὴν κίνησιν· σὺ γὰρ, θεὲ παντοκράτορ, διὰ χριστοῦ παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολὰς ἐφύτευσας, παντοίων φυτῶν ἐδωδίμων κόσμῳ,

omni

omni genere eſculentarum plantarum ornatum, & in eum tamquam in opiparam domum induxiſti hominem; quem, quum efficeres, lege naturali ac inſita donaſti, quo intus ac ex ſe haberet cognitionis Dei ſemina. Introducens autem eum in paradiſum deliciarum, poteſtatem quidem omnium ad participandum conceſſiſſe, vnius vero ſolius guſtatum in ſpem meliorum rerum interdixiſti, vt ſi mandatum cuſtodiret, illius ſeruati mercedem ferret immortalitatem. Quum autem mandatum neglexit, & fraude ſerpentis mulieriſque conſilio guſtauit prohibitum fructum; ex paradiſo quidem iuſte illum expuliſti, bonitate vero tua, funditus pereuntem non deſpexiſti: erat enim opificium tuum: ſed qui ei ſubieceras creaturam, dediſti, vt ſuis ſudoribus ac laboribus ſibi pararet victum, te omnia producente, augente ac maturante: atque eum breui mortis ſomno affectum, per iuſiurandum ad regenerationem vocaſti; decreto mortis ſoluto, vitam ex reſurrectione promiſiſti. Neque hoc ſolum; verum etiam ex poſteris eius, a te in multitudinem innumerabilem effuſis, eos, qui tibi adhæſerunt, glorificaſti, eos vero, qui a te defecerunt, puniuiſti; admiſſo quidem Abelis ſacrificio, vt innocentis, fratricidæ autem Caini munere, vt deteſtandi, faſtidito. Et ad hæc Sethum & Enoſum ſuſcepiſti, atque Henochum tranſtuliſti. Tu enim es opifex hominum, vitæ largitor, indigentiæ expletor; legum dator, eaſque ſeruantium remunerator, tranſgredientium vindex. Qui diluuium ingens mundo propter impie viuentium

καὶ ἐν αὐτῷ ὡς ἂν ἐν ἑστίᾳ πολυτελεῖ εἰσήγαγες αὐτόν· κἀν τῷ ποιεῖν νόμον δέδωκας αὐτῷ ἔμφυτον, ὅπως οἴκοθεν καὶ παρ᾽ ἑαυτοῦ ἔχοι τὰ σπέρματα τῆς θεογνωσίας· εἰσαγαγὼν δὲ εἰς τὸν τῆς τρυφῆς παράδεισον, πάντων μὲν ἀνῆκας αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν πρὸς μετάληψιν, ἑνὸς δὲ μόνου τὴν γεῦσιν ἀπεῖπας ἐπ᾽ ἐλπίδι κρειττόνων, ἵνα ἐὰν φυλάξῃ τὴν ἐντολήν, μισθὸν ταύτης τὴν ἀθανασίαν κομίσηται· ἀμελήσαντα δὲ τῆς ἐντολῆς, καὶ γευσάμενον ἀπηγορευμένου καρποῦ ἀπάτῃ ὄφεως, καὶ συμβουλίᾳ γυναικός, τοῦ μὲν παραδείσου δικαίως ἐξῶσας αὐτόν, ἀγαθότητι δὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπολλύμενον οὐχ ὑπερεῖδες· σὸν γὰρ ἦν δημιούργημα· ἀλλὰ καθυποτάξας αὐτῷ τὴν κτίσιν, δέδωκας αὐτῷ οἰκείοις ἱδρῶσι καὶ πόνοις πορίζειν ἑαυτῷ τὴν τροφήν, σοῦ πάντα φύοντος καὶ αὔξοντος καὶ πεπαίνοντος· χρόνῳ δὲ πρὸς ὀλίγον αὐτὸν κοιμίσας, ὅρκῳ εἰς παλιγγενεσίαν ἐγκάλεσας· ὅρον θανάτου λύσας, ζωὴν ἐξ ἀναστάσεως ἐπηγγείλω· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος ἀνάριθμον χέας, τοὺς ἐμμείναντάς σοι ἐδόξασας, τοὺς δὲ ἀποστάντας σου ἐκόλασας· καὶ τοῦ μὲν Ἄβελ, ὡς ὁσίου προσδεξάμενος τὴν θυσίαν, τοῦ δὲ ἀδελφοκτόνου Καΐν ἀποστραφεὶς τὸ δῶρον, ὡς ἐναγοῦς· καὶ πρὸς τούτοις τὸν Σήθ, καὶ τὸν Ἐνὼς προσελάβου, καὶ τὸν Ἐνὼχ μετατέθεικας· σὺ γὰρ εἶ ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς ζωῆς χορηγός, καὶ τῆς ἐνδείας πληρωτής, καὶ τῶν νόμων δοτήρ, καὶ τῶν φυλαττόντων αὐτοὺς μισθαποδότης, καὶ τῶν παραβαινόντων αὐτὸς ἔκδικος· ὁ τὸν μέ-

multitudinem intuliſti, & eo ex diluuio in arca eripuiſti vna cum octo animabus iuſtum Noam, finem quidem eorum, qui præterierant, originem vero ſucceſſurorum. Qui horrendum ignem aduerſus Sodomitanam Pentapolim concitaſti, & terram frugiferam in ſalſuginem propter nequitiam illius incolarum redegiſti, & ſanctum Lotum ex incendio eruiſti. Tu es, qui Abrahamum liberaſti auita impietate, & mundi hæredem conſtituiſti, ipſique Chriſtum tuum apparere feciſti. Qui Melchiſedecum pontificem diuini cultus deſignaſti. Qui multa paſſum famulum tuum Iobum, victorem ſerpentis, originis malorum, declaraſti. Qui Iſaacum effeciſti filium promiſſionis. Qui Iacobum duodecim filiorum patrem, eiusque poſteros in multitudinem propagaſti, & ad Aegyptum in ſeptuaginta quinque animabus introduxiſti. Tu Domine, non deſpexiſti Ioſephum; ſed illi pro mercede caſtitatis, tua cauſſa ſeruatæ, dediſti, vt Aegyptiis præeſſet. Tu Domine, Hebræos ab Aegyptiis oppreſſos, ob promiſſa patribus eorum facta, non neglexiſti; verum Aegyptiis punitis, liberaſti. Quumque homines legem naturalem corrupiſſent, & creaturam, modo quidem fortuitam arbitrarentur, modo autem plus quam oportet honorarent, ac tibi omnium Deo compararent; non ſiuiſti errore duci; quin potius edito ſancto famulo tuo Moſe, per eum legem ſcriptam in naturalis adiutorium tribuiſti; & creaturas oſtendiſti opus tuum eſſe, errorem vero de multitudine Deorum exterminaſti. Aaronem & poſteros

γαν κατακλυσμὸν ἐπαγαγὼν τῷ κόσμῳ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβησάντων, καὶ τὸν δίκαιον Νῶε ῥυσάμενος ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐν λάρνακι σὺν ὀκτὼ ψυχαῖς, τέλος μὲν τῶν παρῳχηκότων, ἀρχὴν δὲ τῶν μελλόντων ἐπιγίνεσθαι· ὁ τὸν φοβερὸν πῦρ κατὰ τῆς Σοδομιτινῆς πενταπόλεως ἐξάψας, καὶ γῆν καρποφόρον εἰς ἅλμην θέμενος ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ, καὶ τὸν ὅσιον Λὼτ ἐξαρπάσας τοῦ ἐμπρησμοῦ· σὺ εἶ ὁ τὸν Ἀβραὰμ ῥυσάμενος προγονικῆς ἀσεβείας, καὶ κληρονόμον τοῦ κόσμου καταστήσας, καὶ ἐμφανίσας αὐτῷ τὸν χριστόν σου· ὁ τὸν Μελχισεδὲκ, ἀρχιερέα τῆς λατρείας προχειρισάμενος· ὁ τὸν πολύτλαν θεράποντά σου Ἰὼβ νικητὴν τοῦ ἀρχικάκου ὄφεως ἀναδείξας· ὁ τὸν Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας υἱὸν ποιησάμενος· ὁ τὸν Ἰακὼβ πατέρα δώδεκα παίδων, καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος χέας, καὶ εἰσαγαγὼν εἰς Αἴγυπτον ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς· σὺ, κύριε, Ἰωσὴφ οὐχ ὑπερεῖδες· ἀλλὰ μισθὸν τῆς διὰ σὲ σωφροσύνης ἔδωκας αὐτῷ τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἄρχειν· σὺ, κύριε, Ἑβραίους ὑπὸ Αἰγυπτίων καταπονουμένους οὐ περιεῖδες, διὰ τὰς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπαγγελίας· ἀλλ' ἐῤῥύσω, κολάσας Αἰγυπτίους· παραφθειράντων δὲ τῶν ἀνθρώπων τὸν φυσικὸν νόμον, καὶ τὴν κτίσιν, ποτὲ μὲν αὐτόματον νομισάντων, ποτὲ δὲ πλεῖον ἢ δεῖ τιμησάντων, καὶ σοὶ τῷ θεῷ τῶν πάντων συνταττόντων· οὐκ εἴασας πλανᾶσθαι, ἀλλὰ ἀναδείξας τὸν ἅγιόν σου θεράποντα Μωυσῆν, δι' αὐτοῦ πρὸς βοήθειαν τοῦ φυσικοῦ τὸν γραπτὸν νόμον δέδωκας, καὶ τὴν κτίσιν ἔδειξας σὸν ἔργον εἶναι, τὴν δὲ πολύθεον πλάνην ἐξώρισας· τὸν Ἀαρὼν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἱερατικῇ τιμῇ ἐ-

eius

eius honore ſacerdotali decoraſti. Hebræos, quum peccarent, caſtigaſti, quum reuerterentur, ſuſcepiſti: Aegyptios decem plagis vltus es: mari diuiſo traiecisti Iſraëlitas: inſequutos Aegyptios deleuiſti ſubmerſione: ligno amaram aquam dulceſcere feciſti: ex petra dura aquam profudiſti: e cælo mannam depluiſti: præbuiſti ex aëre eſcam, ortygometram: conſtituiſti nocte columnam ignis ad illuſtrationem, & die columnam nubis ad vmbraculum in æſtu. Per Ieſum, ducem exercitus a te declaratum, ſeptem gentes Cananæorum euertiſti, Iordanem dirupiſti, fluuios Ethan ſiccaſti, muros proſtrauiſti abſque machinis, & abſque manu humana. Pro omnibus tibi gloria, Domine omnipotens. Te adorant innumerabiles copiæ angelorum, archangelorum, thronorum, dominationum, principatuum, poteſtatum, virtutum, exercituum, ſæculorum ſeu æternorum; & cherubini; item ſeraphini ſenis alis præditi, binis quidem velantes pedes ſuos, binis vero capita, & duabus aliis volantes, ac dicentes vna cum mille millibus archangelorum & denis millibus denum millium angelorum, indeſinenter ac ſine vocis intermiſſione clamantibus: Et omnis populus ſimul dicat: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Sebaoth: pleni ſunt cæli & terra gloria eius: benedictus in ſæcula. Amen.* Et pontifex poſtea dicat: *Sanctus enim vere es, & ſanctiſſimus, altiſſimus & ſuper exaltatus in ſæcula. Sanctus quoque vnigenitus tuus filius, Dominus noſter & Deus, Ieſus Chriſtus; qui ad omnia tibi, Deo ſuo & patri, tum in varia creatione, tum in prouidentia conuenienti, miniſtrans,*

δόξασας· Ἑβραίους ἁμαρτάνοντας ἐκόλασας, ἐπιστρέφοντας ἐδέξω· τοὺς Αἰγυπτίους δεκαπλήγῳ ἐτιμωρήσω· θάλασσαν διελὼν, Ισραηλίτας διεβίβασας· Αἰγυπτίους ἐπιδιώξαντας ὑποβρυχίους ἀπώλεσας· ξύλῳ πικρὸν ὕδωρ ἐγλύκανας· ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ὕδωρ ἀνέχεας· ἐξ οὐρανοῦ τὸ μάννα ὕσας· τροφὴν ἐξ ἀέρος ὀρτυγομήτραν· στύλον πυρὸς τὴν νύκτα πρὸς φωτισμὸν, καὶ στύλον νεφέλης ἡμέραν πρὸς σκιασμὸν θάλπους· τὸν Ιησοῦν στρατηγὸν ἀναδείξας, ἑπτὰ ἔθνη Χαναναίων δι᾽ αὐτοῦ καθεῖλες, Ιορδάνην διέῤῥηξας, τοὺς ποταμοὺς Ἠθὰμ ἐξήρανας, τείχη κατέῤῥιψας ἄνευ μηχανημάτων καὶ χειρὸς ἀνθρωπίνης· ὑπὲρ ἁπάντων σοι ἡ δόξα, δέσποτα παντοκράτορ· σὲ προσκυνοῦσι ἀνάριθμοι στρατιαὶ ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν, δυνάμεων, στρατιῶν αἰωνίων· τὰ χερουβὶμ, καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ, ταῖς μὲν δυσὶ κατακαλύπτοντα τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυσὶ τὰς κεφαλὰς, ταῖς δὲ δυσὶ πετόμενα, καὶ λέγοντα, ἅμα χιλίαις χιλιάσιν ἀρχαγγέλων, καὶ μυρίαις μυριάσιν ἀγγέλων, ἀκαταπαύστως καὶ ἀσιγήτως βοώσαις· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἑξῆς λεγέτω· ἅγιος γὰρ εἶ ὡς ἀληθῶς, καὶ πανάγιος, ὕψιστος, καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας· ἅγιος δὲ καὶ ὁ μονογενής σου υἱὸς, ὁ κύριος ἡμῶν καὶ θεὸς, Ιησοῦς ὁ χριστός· ὃς εἰς πάντα ὑπηρετησάμενός σοι τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ, εἴς τε δημιουργίαν διάφορον, καὶ πρόνοιαν κατ᾽

ſtrans, non deſpexit genus humanum quod peribat: ſed poſt naturalem legem, poſt legalem admonitionem, poſt propheticas reprehenſiones, & angelorum præfecturas; quum legem naturalem vna cum lege ſcripta ſeu poſita violarent, atque e memoria abiicerent diluuium, conflagrationem Sodomiticam, plagas Aegyptiis, & cædes Palæſtinis illatas, quumque illico perituri eſſent omnes; ex ſententia tua ipſe elegit, creator hominis, homo fieri; legislator, ſub legibus; pontifex, hoſtia; paſtor, ouis; & te, ſuum Deum ac patrem, placauit atque mundo reconciliauit, cunctoſque ab imminente ira liberauit, factus ex virgine, factus in carne, Deus verbum, dilectus filius, primogenitus omnis creaturæ, & ſecundum prophetias ab ipſo de ſe prædictas ortus ex ſemine Dauidis & Abrahami ac de tribu Iudæ: & factus eſt in vtero virginis, formator omnium qui gignuntur; incarnatus eſt, qui carnis expers; qui ſine tempore genitus, in tempore natus eſt: ſancte vixit, & legitime docuit; omnem morbum & omnem infirmitatem ab hominibus expulit; ſigna & prodigia in populo edidit: cibum, potum, ſomnum cepit is, qui cunctos alimento indigentes nutrit, omneque animal implet beneplacito: manifeſtauit nomen tuum iis, qui illud ignorabant; fugauit ignorantiam; pietatem exſuſcitauit; voluntatem tuam impleuit; opus quod ei dediſti conſummauit: atque his omnibus feliciter geſtis, per proditionem illius, qui malitiæ morbo languebat, comprehenſus eſt manibus flagitioſorum, nempe falſo nomine gau-

ἀμνηλον, οὐ περιεῖδε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπολλύμενον, ἀλλὰ μετὰ φυσικὸν νόμον, μετὰ νομικὴν παραίνεσιν, μετὰ προφητικοὺς ἐλέγχους, καὶ τὰς τῶν ἀγγέλων ἐπιστασίας, παραφθειρόντων σὺν τῷ θετῷ καὶ τὸν φυσικὸν νόμον, καὶ τῆς μνήμης ἐκβαλλόντων τὸν κατακλυσμὸν, τὴν ἐκπύρωσιν, τὰς κατ' Αἰγυπτίων πληγὰς, τὰς κατὰ Παλαιστινῶν σφαγὰς, καὶ μελλόντων ὅσον οὐδέπω ἀπόλλυσθαι πάντων, εὐδόκησεν αὐτὸς γνώμη σῆ ὁ δημιουργὸς ἀνθρώπου, ἄνθρωπος γενέσθαι, ὁ νομοθέτης ὑπὸ νόμους, ὁ ἀρχιερεὺς ἱερεῖον, ὁ ποιμὴν πρόβατον, καὶ ἐξευμενίσατό σε, τὸν ἑαυτοῦ θεὸν καὶ πατέρα, καὶ τῷ κόσμῳ κατήλλαξε, καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς τοὺς πάντας ἠλευθέρωσε, γενόμενος ἐκ παρθένου, γενόμενος ἐν σαρκὶ, ὁ θεὸς λόγος, ὁ ἀγαπητὸς υἱὸς, ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ ὑπ' αὐτοῦ προῤῥηθείσας προφητείας ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ Ἀβραὰμ, καὶ φυλῆς Ἰούδα· καὶ γέγονεν ἐν μήτρᾳ παρθένου ὁ διαπλάσσων πάντας τοὺς γενομένους, καὶ ἐνσαρκώθη ὁ ἄσαρκος, ὁ ἀχρόνως γεννηθεὶς ἐν χρόνῳ γεγέννηται· πολιτευσάμενος ὁσίως καὶ παιδεύσας ἐνθέσμως, πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐξ ἀνθρώπων ἀπελάσας, σημεῖά τε καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ ποιήσας· τροφῆς καὶ ποτοῦ καὶ ὕπνου μεταλαβὼν, ὁ τρέφων πάντας τοὺς χρῄζοντας τροφῆς, καὶ ἐμπιπλῶν πᾶν ζῶον εὐδοκίας· ἐφανέρωσέ σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτὸ, τὴν ἄγνοιαν ἐφυγάδευσε, τὴν εὐσέβειαν ἀνεζωπύρωσε, τὸ θέλημά σου ἐπλήρωσε, τὸ ἔργον ὃ ἔδωκας αὐτῷ ἐτελείωσε· καὶ ταῦτα πάντα κατορθώσας, χερσὶν ἀνόμων καταχεθεὶς, ἱερέων καὶ ἀρχιερέων ψευδωνύμων καὶ λαοῦ παρανόμου,

den-

dentium ſacerdotum ac pontificum, & populi iniqui; a quibus multa paſſus eſt, & omnem ignominiam ſuſtinuit, permiſſu tuo; traditus eſt Pilato præſidi; iudicatus eſt, iudex; condemnatus eſt, ſaluator; cruci affixus eſt, qui pati non poteſt; mortuus eſt, natura immortalis; ſepultus eſt, vitæ effector; vt illos, propter quos aduenerat, a paſſione ſolueret, & a morte eriperet, vt diaboli vincula rumperet, illiuſque ex fallacia liberaret homines: reſurrexit a mortuis tertia die: quadraginta diebus commoratus cum diſcipulis, aſſumtus eſt in cælos; & ad dexteram adſidet tibi, Deo ac patri ſuo.

Memores igitur eorum, quæ propter nos pertulit, gratias agimus tibi, Deus omnipotens, non quantum debemus, at quantum poſſumus; & conſtitutionem eius implemus. In qua enim nocte tradebatur, pane ſanctis & immaculatis manibus ſuis accepto, & eleuatis oculis ad te, Deum ſuum ac patrem, fregit & dedit diſcipulis, dicens; hoc eſt myſterium noui teſtamenti: accipite ex eo, manducate: hoc eſt corpus meum; quod pro multis frangitur in remiſſionem peccatorum. Similiter calicem miſcuit ex vino & aqua, ſanctificauit, ac dedit iiſdem, dicens: Bibite ex eo omnes; hic eſt ſanguis meus, qui pro multis effunditur in remiſſionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem. Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & bibetis hunc calicem, mortem meam annuntiabitis, donec veniam. Itaque memores paſſionis eius, &

προδοσίᾳ τοῦ τὴν κακίαν νοήσαντος, καὶ πολλὰ παθὼν ὑπ᾽ αὐτῶν, καὶ πᾶσαν ἀτιμίαν ὑποστὰς τῇ συγχωρήσει, παραδοθεὶς Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι, καὶ κριθεὶς ὁ κριτὴς, καὶ κατακριθεὶς ὁ σωτὴρ, σταυρῷ προσηλώθη ὁ ἀπαθὴς, καὶ ἀπέθανεν ὁ τῇ φύσει ἀθάνατος, καὶ ἐτάφη ὁ ζωοποιὸς, ἵνα πάθους λύσῃ καὶ θανάτου ἐξέληται τούτους, τοὺς δι᾽ οὓς παρεγένετο, καὶ ῥήξῃ τὰ δεσμὰ τοῦ διαβόλου, καὶ ῥύσηται τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ· καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐνδιατρίψας τοῖς μαθηταῖς, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἐκαθέσθη ἐκ δεξιῶν σου, τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ. Μεμνημένοι οὖν ὧν δι᾽ ἡμᾶς ὑπέμεινεν, εὐχαριστοῦμέν σοι, θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ᾽ ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν· ἐν ᾗ γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον ταῖς ἁγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶ, καὶ ἀναβλέψας πρὸς σὲ, τὸν θεὸν αὐτοῦ καὶ πατέρα, καὶ κλάσας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς εἰπών· τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης· λάβετε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ περὶ πολλῶν θρυπτόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ ἁγιάσας ἐπέδωκεν αὐτοῖς, λέγων· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὁσάκις γὰρ ἐὰν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ πίνητε τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν θάνατον τὸν ἐμὸν καταγγέλλετε, ἄχρις ἂν ἔλθω· μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πα-

mortis, & a mortuis reſurrectionis, atque in cælum reditus; nec non ſecundi aduentus, quem idem facturus eſt, in quo cum gloria & poteſtate veniet, iudicare viuos & mortuos, & reddere ſingulis iuxta opera eorum; Tibi regi ac Deo panem hunc, & calicem hunc offerimus, ſecundum conſtitutionem eius, gratias tibi per eum agentes, quia nos dignos habuiſti, qui ſtaremus coram te, ac ſacerdotio ſungeremur tibi; & poſcimus te, vt ſuper hæc dona in conſpectu tuo propoſita placate reſpicias, tu, qui nullius indiges, Deus, & beneplaceas in eis ad honorem Chriſti tui, atque ſuper hoc ſacrificium mittas ſanctum tuum ſpiritum, teſtem paſſionum Domini Ieſu; vt exhibeat panem hunc corpus Chriſti tui, & calicem hunc ſanguinem Chriſti tui, quo participes illius ad pietatem confirmentur, remiſſionem peccatorum conſequantur, diabolo, eiusque errore liberentur, ſpiritu ſancto repleantur, digni Chriſto tuo fiant, vitam ſempiternam impetrent, te illis reconciliato, Domine omnipotens.

Adhuc oramus te, Domine, pro ſancta eccleſia tua, quæ a finibus ad fines extenditur, quam acquiſiiſti pretioſo ſanguine Chriſti tui; vt eam inconcuſſam ac minime fluctuantem conſerues vſque in ſæculi conſummationem: item pro vniuerſo epiſcopatu, recte verbum veritatis tractante ac diſtribuente. Adhuc rogamus te pro me nullius pretii homine, qui tibi offero; & pro omni presbyterio, pro diaconis ac vniuerſo clero;

θους αὐτοῦ, καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἐπανόδου, καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δευτέρας παρουσίας, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφέρομέν σοι τῷ βασιλεῖ καὶ θεῷ, κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν, τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, εὐχαριστοῦντες σοι δι' αὐτοῦ, ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἑστάναι ἐνώπιόν σου, καὶ ἱερατεύειν σοι, καὶ ἀξιοῦμέν σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, σὺ ὁ ἀνενδεὴς θεὸς, καὶ εὐδοκήσῃς ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ χριστοῦ σου, καὶ καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, τὴν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀποφήνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ χριστοῦ σου, ἵνα οἱ μεταλαβόντες αὐτοῦ βεβαιωθῶσι πρὸς εὐσέβειαν, ἀφέσεως ἁμαρτημάτων τύχωσι, τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ ῥυσθῶσι, πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἄξιοι τοῦ χριστοῦ σου γένωνται, ζωῆς αἰωνίου τύχωσι, σοῦ καταλλαγέντος αὐτοῖς, δέσποτα παντόκρατορ.

Ἔτι δεόμεθά σου, κύριε, καὶ ὑπὲρ τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων, ἣν περιεποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ χριστοῦ σου, ὅπως αὐτὴν διαφυλάξῃς ἄσειστον καὶ ἀκλυδώνιστον, ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς τῆς ὀρθοτομούσης τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς τοῦ προσφέροντός σοι οὐδενίας, καὶ ὑπὲρ παντὸς πρεσβυτερίου, ὑπὲρ τῶν διακόνων καὶ παντὸς τοῦ κλήρου, ἵνα πάντας σοφίσας, πνεύματος ἁγίου πληρώσῃς· ἔτι παρακαλοῦμέν σε, κύριε, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ καὶ παντὸς τοῦ στρατοπέδου, ἵνα εἰρη-

vt

vt omnes ſapientiam a te edoctos, ſpiritu ſancto impleas. Adhuc rogamus te, Domine, pro rege, & iis, qui in ſublimitate ſunt, & pro cuncto exercitu; vt res noſtræ in pace verſentur: quo totum vitæ noſtræ tempus in quiete & concordia traiicientes, te per Ieſum Chriſtum, ſpem noſtram, gloria adficiamus. Adhuc offerimus tibi pro omnibus ſanctis, qui a ſæculo placuerunt tibi, patriarchis, prophetis, iuſtis, apoſtolis, martyribus, confeſſoribus, epiſcopis, presbyteris, diaconis, ſubdiaconis, lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis, laicis, & omnibus, quorum tu noſti nomina. Adhuc offerimus tibi pro populo hoc: vt eum in laudem Chriſti tui exhibeas regale ſacerdotium, gentem ſanctam: pro iis, qui in virginitate & caſtitate viuunt; pro viduis eccleſiæ; pro iis, qui in nuptiis honeſtis, ac in progeneratione liberorum degunt; pro infantibus plebis tuæ; vti noſtrum neminem reiiciendum habeas. Adhuc poſcimus te pro vrbe hac, & habitantibus in ea; pro ægrotis, pro dura ſeruitute afflictis; pro exſulibus; pro proſcriptis; pro nauigantibus, & iter facientibus, vt ſis auxiliator, omnium adiutor ac defenſor. Adhuc rogamus te pro iis, qui oderunt nos, & propter nomen tuum nos perſequuntur; pro iis, qui foris ſunt, ac errant: vt adducas eos ad bonum, & furorem eorum mitiges. Iterum rogamus te pro eccleſiæ catechumenis; & pro iis qui ab adverſario iactantur; & pro pœnitentiam agentibus fratribus noſtris: vt primos quidem perficias in fide; alteros vero mundes a vexatione mali; tertiorum autem pœnitentiam ſuſcipias, condonesque cum iis, tum nobis,

νεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ διάγοντες τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν, δοξάζωμέν σε διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν· ἔτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι ἁγίων, πατριαρχῶν, προφητῶν, δικαίων, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, παρθένων, χηρῶν, λαϊκῶν, καὶ πάντων ὧν αὐτὸς ἐπίστασαι τὰ ὀνόματα· ἔτι προσφέρομέν σοι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, ἵνα ἀναδείξῃς αὐτὸν εἰς ἔπαινον τοῦ χριστοῦ σου βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον· ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενίᾳ καὶ ἁγνείᾳ, ὑπὲρ τῶν χηρῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν ἐν σεμνοῖς γάμοις καὶ τεκνογονίαις, ὑπὲρ τῶν νηπίων τοῦ λαοῦ σου, ὅπως μηδένα ἡμῶν ἀπόβλητον ποιήσῃς· ἔτι ἀξιοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐνοικούντων, ὑπὲρ τῶν ἐν ἀρρωστίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν δημεύσει, ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὁδοιπορούντων· ὅπως ἐπίκουρος γένῃ πάντων βοηθὸς καὶ ἀντιλήπτωρ· ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν μισούντων ἡμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς διὰ τὸ ὄνομά σου, ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων καὶ πεπλανημένων, ὅπως διαστρέψῃς αὐτοὺς εἰς ἀγαθὸν, καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν πραΰνῃς· ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν ἡμῶν· ὅπως τοὺς μὲν τελειώσῃς ἐν τῇ πίστει, τοὺς δὲ καθαρίσῃς ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ πονηροῦ, τῶν δὲ τὴν μετάνοιαν προσδέξῃ, καὶ συγχωρήσῃς καὶ αὐτοῖς καὶ ἡμῖν τὰ

quæ delinquimus. Offerimus quoque tibi pro aëris temperatura, & frugum vbertate; vt indeſinenter bona a te collata percipientes, adſidue laudemus te, qui das eſcam omni carni. Etiam rogamus te pro iis, qui ob cauſſam probabilem abſentes ſunt: vt omnes nos in pietate conſcruatos a te in Chriſti tui, Dei vniuerſæ naturæ ſub ſenſum & intelligentiam cadentis, regiſque noſtri regno congreges, immutabiles, inculpatos, irreprehenſos: quoniam tibi omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor, adoratio, patri, & filio, & ſpiritui ſancto, nunc & ſemper & in infinita ac ſempiterna ſæcula ſæculorum. Atque omnis populus reſpondeat, *Amen.*

POSTEA epiſcopus rurſus dicere iubetur, *Pax Dei ſit cum omnibus vobis.* Cunctuſque populus reſpondet: *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde diaconus populum excitat, vt ſecum in alia ſe coniungat precatione, quæ dicitur προσφώνησις ἐπὶ τῶν πιστῶν μετὰ τὴν θείαν ἀναφοράν, *Denuntiatio obſecrationis pro fidelibus poſt diuinam oblationem,* his verbis concepta c): *Adhuc atque adhuc oremus Deum per Chriſtum eius, pro munere, quod D mino Deo oblatum eſt; vt Deus, qui bonus eſt, illud mediante Chriſto ſuo, recipiat in cæleſte ſuum altare, ad odorem ſuauitatis. Pro eccleſia hac, & populo oremus; pro vniuerſo epiſcopatu, omni presbyterio, cuncto Chriſti diaconio ac miniſterio, omni eccleſiæ cœtu oremus; vt Dominus vniuerſos conſeruet atque cuſtodiat. Pro regibus & in ſublimi poteſtate conſtitutis oremus; vt res noſtræ pacificæ ſint; quo vitam quietam & tranquillam nacti in omni pi-*

παραπτώματα ἡμῶν· ἔτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ ἀέρος καὶ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν· ὅπως ἀνελλειπῶς μεταλαμβάνοντες τῶν παρὰ σοῦ ἀγαθῶν, αἰνῶμέν σε ἀπαύστως, τὸν διδόντα τροφὴν πάσῃ σαρκί· ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν δι' εὔλογον αἰτίαν ἀπόντων· ὅπως ἅπαντας ἡμᾶς διατηρήσας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐπισυναγάγῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ χριστοῦ σου, τοῦ θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους· ὅτι σοι πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀνελλειπεῖς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων· καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω ἀμήν.

c) Conſtitut. lib. VIII. c. XIII. Ἔτι καὶ ἔτι δεηθῶμεν τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ δώρου τοῦ προσκομισθέντος κυρίῳ τῷ θεῷ, ὅπως ὁ ἀγαθὸς θεὸς προσδέξηται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας· ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς, παντὸς πρεσβυτερίου, πάσης τῆς ἐν χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας, παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας δεηθῶμεν· ὅπως ὁ κύριος πάντας διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ· ὑπὲρ βασιλέων καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ δεηθῶμεν· ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς,

etate

etate ac morum caſtitate degamus. Sanctorum martyrum memores ſimus; vt digni habeamur participes fieri eorum certaminis. Pro iis, qui in fide requieuerunt, oremus. Pro cæli temperatura & frugum maturitate, oremus. Pro recenter baptiſmo illuminatis oremus, vt confirmentur in fide. Omnes, alii ab aliis incitentur. Suſcita nos Deus in gratia tua. Suſcitati, nos ipſos Deo per Chriſtum eius commendemus. Et epiſcopus dicat: *Deus qui magnus & magni nominis es, magnus conſilio, & potens operibus; Deus & pater ſancti filii tui, IEſu ſaluatoris noſtri; reſpice ſuper nos & ſuper gregem tuum hunc, quem per eum delegiſti ad nominis tui gloriam; & ſanctificans corpus noſtrum & animam noſtram, concede, vt effecti puri ab omni inquinamento carnis ac ſpiritus, propoſita bona conſequamur; neminemque noſtrum indignum iudices, verum ſis noſter audiutor, opitulator, propugnator, per Chriſtum tuum; cum quo tibi gloria, honor, laus, glorificatio, gratiarum actio, & ſancto ſpiritui, in ſæcula. Amen.*

Et poſtquam omnes dixerint: *Amen*, diaconus iterum clamat, πρόσχωμεν, *attendamus*; Ac epiſcopus ita ad populum proloqui iubetur: *Sancta ſanctis*, populo reſpondente *Vnus ſanctus, vnus Dominus, vnus Ieſus Chriſtus, in gloriam Dei patris, benedictus in ſæcula, Amen. Gloria in altiſſimis Deo & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Hoſanna filio Dauidis: benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, & manifeſtauit ſe nobis: Hoſanna in altiſſimis.*

Hoc integrum officium eſt, actui communicandi præmiſſum, vti quidem in *conſtitutionibus* traditur; quod heic ita ex to-

ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον ἔχοντες, διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τῶν ἀέρων καὶ τελεσφορίας τῶν καρπῶν δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν νεοφωτίστων δεηθῶμεν· ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ πίστει πάντες ὑπ' ἄλλων παρακαλέσθωσαν· ἀνάστησον ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐν τῇ χάριτί σου· ἀναστάντες ἑαυτοὺς τῷ θεῷ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα· καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγαλώνυμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ, καὶ κραταιὸς τοῖς ἔργοις, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸ ποίμνιόν σου τοῦτο, ὃ δι' αὐτοῦ ἐξελέξω εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός σου, καὶ ἁγιάσας ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καταξίωσον καθαροὺς γενομένους, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, τυχεῖν τῶν προκειμένων ἀγαθῶν, καὶ μηδένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνῃς, ἀλλὰ βοηθὸς ἡμῶν γενοῦ, ἀντιλήπτωρ, ὑπερασπιστής, διὰ τοῦ χριστοῦ σου· μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμή, αἶνος, δοξολογία, εὐχαριστία, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

quæ delinquimus. Offerimus quoque tibi pro aëris temperatura, & frugum vbertate; vt indeſinenter bona a te collata percipientes, adſidue laudemus te, qui das eſcam omni carni. Etiam rogamus te pro iis, qui ob cauſſam probabilem abſentes ſunt: vt omnes nos in pietate conſeruatos a te in Chriſti tui, Dei vniuerſæ naturæ ſub ſenſum & intelligentiam cadentis, regiſque noſtri regno congreges, immutabiles, inculpatos, irreprehenſos: quoniam tibi omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor, adoratio, patri, & filio, & ſpiritui ſancto, nunc & ſemper & in infinita ac ſempiterna ſæcula ſæculorum. Atque omnis populus reſpondeat, *Amen.*

Postea epiſcopus rurſus dicere iubetur, *Pax Dei ſit cum omnibus vobis.* Cunctuſque populus reſpondet: *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde diaconus populum excitat, vt ſecum in alia ſe coniungat precatione, quæ dicitur προσφώνησις ἐπὶ τῶν πιςῶν μετὰ τὴν θείαν ἀναφορὰν, *Denuntiatio obſecrationis pro fidelibus poſt diuinam oblationem,* his verbis concepta c): *Adhuc atque adhuc oremus Deum per Chriſtum eius, pro munere, quod Domino Deo oblatum eſt; vt Deus, qui bonus eſt, illud mediante Chriſto ſuo, recipiat in cæleſte ſuum altare, ad odorem ſuauitatis. Pro eccleſia hac, & populo oremus; pro vniuerſo epiſcopatu, omni presbyterio, cuncto Chriſti diaconio ac miniſterio, omni eccleſiæ cœtu oremus; vt Dominus vniuerſos conſeruet atque cuſtodiat. Pro regibus & in ſublimi poteſtate conſtitutis oremus; vt res noſtræ pacificæ ſint; quo vitam quietam & tranquillam nacti in omni pietate*

παραπτώματα ἡμῶν· ἔτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ ἀέρος καὶ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν· ὅπως ἀνελλειπῶς μεταλαμβάνοντες τῶν παρὰ σοῦ ἀγαθῶν, αἰνῶμέν σε ἀπαύστως, τὸν διδόντα τροφὴν πάσῃ σαρκί· ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν δι᾽ εὔλογον αἰτίαν ἀπόντων· ὅπως ἅπαντας ἡμᾶς διατηρήσας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐπισυναγάγῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ χριστοῦ σου, τοῦ θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους· ὅτι σοὶ πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀνελλειπεῖς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων· καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω ἀμήν.

c) Conſtitut. lib. VIII. c. XIII. Ἔτι καὶ ἔτι δεηθῶμεν τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ δώρου τοῦ προσκομισθέντος κυρίῳ τῷ θεῷ, ὅπως ὁ ἀγαθὸς θεὸς προσδέξηται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας· ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς, παντὸς πρεσβυτερίου, πάσης τῆς ἐν χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας, παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας δεηθῶμεν· ὅπως ὁ κύριος πάντας διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ· ὑπὲρ βασιλέων καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ δεηθῶμεν· ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς,

etate ac morum caſtitate degamus. Sanctorum martyrum memores ſimus; vt digni habeamur participes fieri eorumcertaminis. Pro iis, qui in fide requieuerunt, oremus. Pro cæli temperatura & frugum maturitate, oremus. Pro recenter baptiſmo illuminatis oremus, vt confirmentur in fide. Omnes, alii ab aliis incitentur. Suſcita nos Deus in gratia tua. Suſcitati, nos ipſos Deo per Chriſtum eius commendemus. Et epiſcopus dicat: *Deus qui magnus & magni nominis es, magnus conſilio, & potens operibus; Deus & pater ſancti filii tui, IEſu ſaluatoris noſtri; reſpice ſuper nos & ſuper gregem tuum hunc, quem per eum delegiſti ad nominis tui gloriam; & ſanctificans corpus noſtrum & animam noſtram, concede, vt effecti puri ab omni inquinamento carnis ac ſpiritus, propoſita bona conſequamur; neminemque noſtrum indignum iudices, verum ſis noſter auditor, opitulator, propugnator, per Chriſtum tuum; cum quo tibi gloria, honor, laus, glorificatio, gratiarum actio, & ſancto ſpiritui, in ſæcula. Amen.*

Et poſtquam omnes dixerint: *Amen*, diaconus iterum clamat, πρόσχωμεν, *attendamus*; Ac epiſcopus ita ad populum proloqui iubetur: *Sancta ſanctis*, populo reſpondente *Vnus ſanctus, vnus Dominus, vnus Ieſus Chriſtus, in gloriam Dei patris, benedictus in ſæcula, Amen. Gloria in altiſſimis Deo & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Hoſanna filio Dauidis: benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, & manifeſtauit ſe nobis: Hoſanna in altiſſimis.*

Hoc integrum officium eſt, actui communicandi præmiſſum, vti quidem in *conſtitutionibus* traditur; quod heic ita ex to-

ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον ἔχοντες, διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τῶν ἀέρων καὶ τελεσφορίας τῶν καρπῶν δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν νεοφωτίστων δεηθῶμεν· ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ πίστει πάντες ὑπ' ἀλλήλων παρακαλείσθωσαν· ἀνάστησον ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐν τῇ χάριτί σου· ἀναστάντες ἑαυτοὺς τῷ θεῷ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα· καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγαλώνυμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ, καὶ κραταιὸς τοῖς ἔργοις, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸ ποίμνιόν σου τοῦτο, ὃ δι' αὐτοῦ ἐξελέξω εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός σου, καὶ ἁγιάσας ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καταξίωσον καθαροὺς γενομένους, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, τυχεῖν τῶν προκειμένων ἀγαθῶν, καὶ μηδένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνῃς, ἀλλὰ βοηθὸς ἡμῶν γενοῦ, ἀντιλήπτωρ, ὑπερασπιστής, διὰ τοῦ χριστοῦ σου· μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ, αἶνος, δοξολογία, εὐχαριστία, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

quæ delinquimus. Offerimus quoque tibi pro aëris temperatura, & frugum vbertate; vt indeſinenter bona a te collata percipientes, adſidue laudemus te, qui das eſcam omni carni. Etiam rogamus te pro iis, qui ob cauſſam probabilem abſentes ſunt: vt omnes nos in pietate conſeruatos a te in Chriſti tui, Dei vniuerſæ naturæ ſub ſenſum & intelligentiam cadentis, regiſque noſtri regno congreges, immutabiles, inculpatos, irreprehenſos: quoniam tibi omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor, adoratio, patri, & filio, & ſpiritui ſancto, nunc & ſemper & in infinita ac ſempiterna ſæcula ſæculorum. Atque omnis populus reſpondeat, *Amen.*

POSTEA epiſcopus rurſus dicere iubetur, *Pax Dei ſit cum omnibus vobis.* Cunctuſque populus reſpondet: *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde diaconus populum excitat, vt ſecum in alia ſe coniungat precatione, quæ dicitur προσφώνησις ἐπὶ τῶν πιστῶν μετὰ τὴν θείαν ἀναφορὰν, *Denuntiatio obſecrationis pro fidelibus poſt diuinam oblationem,* his verbis concepta c): *Adhuc atque adhuc oremus Deum per Chriſtum eius, pro munere, quod Domino Deo oblatum eſt; vt Deus, qui bonus eſt, illud mediante Chriſto ſuo, recipiat in cæleſte ſuum altare, ad odorem ſuauitatis. Pro eccleſia hac, & populo oremus; pro vniuerſo epiſcopatu, omni presbyterio, cuncto Chriſti diaconio ac miniſterio, omni eccleſiæ cœtu oremus; vt Dominus vniuerſos conſeruet atque cuſtodiat. Pro regibus & in ſublimi poteſtate conſtitutis oremus; vt res noſtræ pacificæ ſint; quo vitam quietam & tranquillam nacti in omni pi-*

παραπτώματα ἡμῶν· ἔτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ ἀέρος καὶ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν· ὅπως ἀνελλειπῶς μεταλαμβάνοντες τῶν παρὰ σοῦ ἀγαθῶν, αἰνῶμέν σε ἀπαύστως, τὸν διδόντα τροφὴν πάσῃ σαρκί· ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν δι' εὔλογον αἰτίαν ἀπόντων· ὅπως ἅπαντας ἡμᾶς διατηρήσας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐπισυναγάγῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ χριστοῦ σου, τοῦ θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους· ὅτι σοι πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀνελλειπεῖς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων· καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω· ἀμήν.

c) Conſtitut. lib. VIII. c. XIII. Ἔτι καὶ ἔτι δεηθῶμεν τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ δώρου τοῦ προσκομισθέντος κυρίῳ τῷ θεῷ, ὅπως ὁ ἀγαθὸς θεὸς προσδέξηται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας· ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς, παντὸς πρεσβυτερίου, πάσης τῆς ἐν χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας, παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας δεηθῶμεν· ὅπως ὁ κύριος πάντας διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ· ὑπὲρ βασιλέων καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ δεηθῶμεν· ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς,

etate

etate ac morum caſtitate degamus. Sanctorum martyrum memores ſimus; vt digni habeamur participes ſieri eorumcertaminis. Pro iis, qui in fide requieuerunt, oremus. Pro cæli temperatura & frugum maturitate, oremus. Pro recenter baptiſmo illuminatis oremus, vt confirmentur in fide. Omnes, alii ab aliis incitentur. Suſcita nos Deus in gratia tua. Suſcitati, nos ipſos Deo per Chriſtum eius commendemus. Et epiſcopus dicat: *Deus qui magnus & magni nominis es, magnus conſilio, & potens operibus; Deus & pater ſancti filii tui, IEſu ſaluatoris noſtri; reſpice ſuper nos & ſuper gregem tuum hunc, quem per eum delegiſti ad nominis tui gloriam; & ſanctificans corpus noſtrum & animam noſtram, concede, vt effecti puri ab omni inquinamento carnis ac ſpiritus, propoſita bona conſequamur; neminemque noſtrum indignum iudices, verum ſis noſter auditor, opitulator, propugnator, per Chriſtum tuum; cum quo tibi gloria, honor, laus, glorificatio, gratiarum actio, & ſancto ſpiritui, in ſæcula. Amen.*

Et poſtquam omnes dixerint: *Amen*, diaconus iterum clamat, πρόσχωμεν, *attendamus*; Ac epiſcopus ita ad populum proloqui iubetur: *Sancta ſanctis*, populo reſpondente *Vnus ſanctus, vnus Dominus, vnus Ieſus Chriſtus, in gloriam Dei patris, benedictus in ſæcula, Amen. Gloria in altiſſimis Deo & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Hoſanna filio Dauidis: benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, & manifeſtauit ſe nobis: Hoſanna in altiſſimis.*

Hoc integrum officium eſt, actui communicandi præmiſſum, vti quidem in *conſtitutionibus* traditur; quod heic ita ex to-

ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον ἔχοντες, διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τῶν ἀέρων καὶ τελεσφορίας τῶν καρπῶν δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν νεοφωτίστων δεηθῶμεν· ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ πίστει πάντες ὑπ' ἄλλων παρακαλείσθωσαν· ἀνάστησον ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐν τῇ χάριτί σου· ἀναστάντες ἑαυτοὺς τῷ θεῷ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα· καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγαλώνυμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ, καὶ κραταιὸς τοῖς ἔργοις, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸ ποίμνιόν σου τοῦτο, ὃ δι' αὐτοῦ ἐξελέξω εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός σου, καὶ ἁγιάσας ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καταξίωσον καθαροὺς γενομένους, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, τυχεῖν τῶν προκειμένων ἀγαθῶν, καὶ μηδένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνῃς, ἀλλὰ βοηθὸς ἡμῶν γενοῦ, ἀντιλήπτωρ, ὑπερασπιστής, διὰ τοῦ χριστοῦ σου· μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμή, αἶνος, δοξολογία, εὐχαριστία, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

quæ delinquimus. Offerimus quoque tibi pro aëris temperatura, & frugum vbertate; vt indeſinenter bona a te collata percipientes, adſidue laudemus te, qui das eſcam omni carni. Etiam rogamus te pro iis, qui ob cauſſam probabilem abſentes ſunt: vt omnes nos in pietate conſcruatos a te in Chriſti tui, Dei vniuerſæ naturæ ſub ſenſum & intelligentiam cadentis, regiſque noſtri regno congreges, immutabiles, inculpatos, irreprehenſos: quoniam tibi omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor, adoratio, patri, & filio, & ſpiritui ſancto, nunc & ſemper & in infinita ac ſempiterna ſæcula ſæculorum. Atque omnis populus reſpondeat, *Amen.*

Postea epiſcopus rurſus dicere iubetur, *Pax Dei ſit cum omnibus vobis.* Cunctuſque populus reſpondet: *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde diaconus populum excitat, vt ſecum in alia ſe coniungat precatione, quæ dicitur προσφώνησις ἐπὶ τῶν πιστῶν μετὰ τὴν θείαν ἀναφορὰν, *Denuntiatio obſecrationis pro fidelibus poſt diuinam oblationem,* his verbis concepta c): *Adhuc atque adhuc oremus Deum per Chriſtum eius, pro munere, quod D mino Deo oblatum eſt; vt Deus, qui bonus eſt, illud mediante Chriſto ſuo, recipiat in cæleſte ſuum altare, ad odorem ſuauitatis. Pro eccleſia hac, & populo oremus; pro vniuerſo epiſcopatu, omni presbyterio, cuncto Chriſti diaconio ac miniſterio, omni eccleſiæ cœtu oremus; vt Dominus vniuerſos conſeruet atque cuſtodiat. Pro regibus & in ſublimi poteſtate conſtitutis oremus; vt res noſtræ pacificæ ſint; quo vitam quietam & tr anquillam nacti in omni pi-*

παραπτώματα ἡμῶν· ἔτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ ἀέρος καὶ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν· ὅπως ἀνελλειπῶς μεταλαμβάνοντες τῶν παρὰ σοῦ ἀγαθῶν, αἰνῶμέν σε ἀπαύστως, τὸν διδόντα τροφὴν πάσῃ σαρκί· ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν δι' εὔλογον αἰτίαν ἀπόντων· ὅπως ἅπαντας ἡμᾶς διατηρήσας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐπισυναγάγῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ χριστοῦ σου, τοῦ θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους· ὅτι σοὶ πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀνελλειπεῖς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων· καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω· ἀμήν.

c) Conſtitut. lib. VIII. c. XIII. Ἔτι καὶ ἔτι δεηθῶμεν τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ δώρου τοῦ προσκομισθέντος κυρίῳ τῷ θεῷ, ὅπως ὁ ἀγαθὸς θεὸς προσδέξηται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας· ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς, παντὸς πρεσβυτερίου, πάσης τῆς ἐν χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας, παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας δεηθῶμεν· ὅπως ὁ κύριος πάντας διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ· ὑπὲρ βασιλέων καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ δεηθῶμεν· ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς,

etate

etate ac morum caſtitate degamus. Sanctorum martyrum memores ſimus; vt digni habeamur participes fieri eorum certaminis. Pro iis, qui in fide requieuerunt, oremus. Pro cæli temperatura & frugum maturitate, oremus. Pro recenter baptiſmo illuminatis oremus, vt confirmentur in fide. Omnes, alii ab aliis incitentur. Suſcita nos Deus in gratia tua. Suſcitati, nos ipſos Deo per Chriſtum eius commendemus. Et epiſcopus dicat: *Deus qui magnus & magni nominis es, magnus conſilio, & potens operibus; Deus & pater ſancti filii tui, IEſu ſaluatoris noſtri; reſpice ſuper nos & ſuper gregem tuum hunc, quem per eum delegiſti ad nominis tui gloriam; & ſanctificans corpus noſtrum & animam noſtram, concede, vt effecti puri ab omni inquinamento carnis ac ſpiritus, propoſita bona conſequamur; neminemque noſtrum indignum iudices, verum ſis noſter audiutor, opitulator, propugnator, per Chriſtum tuum; cum quo tibi gloria, honor, laus, glorificatio, gratiarum actio, & ſancto ſpiritui, in ſæcula. Amen.*

Et poſtquam omnes dixerint: *Amen*, diaconus iterum clamat, πρόσχωμεν, *attendamus*; Ac epiſcopus ita ad populum proloqui iubetur: *Sancta ſanctis*, populo reſpondente *Vnus ſanctus, vnus Dominus, vnus Ieſus Chriſtus, in gloriam Dei patris, benedictus in ſæcula, Amen. Gloria in altiſſimis Deo & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Hoſanna filio Dauidis: benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, & manifeſtauit ſe nobis: Hoſanna in altiſſimis.*

Hoc integrum officium eſt, actui communicandi præmiſſum, vti quidem in *conſtitutionibus* traditur; quod heic ita ex to-

ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον ἔχοντες, διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τῶν ἀέρων καὶ τελεσφορίας τῶν καρπῶν δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν νεοφωτίστων δεηθῶμεν· ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ πίστει πάντες ὑπ᾽ ἀλλήλων παρακαλέσθωσαν· ἀνάστησον ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐν τῇ χάριτί σου· ἀναστάντες ἑαυτοὺς τῷ θεῷ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα· καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγαλώνυμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ, καὶ κραταιὸς τοῖς ἔργοις, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἐπίβλεψον ἐφ᾽ ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸ ποίμνιόν σου τοῦτο, ὃ δι᾽ αὐτοῦ ἐξελέξω εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός σου, καὶ ἁγιάσας ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καταξίωσον καθαροὺς γενομένους, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, τυχεῖν τῶν προκειμένων ἀγαθῶν, καὶ μηδένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνῃς, ἀλλὰ βοηθὸς ἡμῶν γενοῦ, ἀντιλήπτωρ, ὑπερασπιστής, διὰ τοῦ χριστοῦ σου· μεθ᾽ οὗ σοι δόξα, τιμὴ, αἶνος, δοξολογία, εὐχαριστία, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

to repræſentauimus, quemadmodum ibi iacet, vt lector vno obtutu videre illud poſſit. Diuerſas illius partes & membra nunc conferemus cum certis narrationibus, quas alii fide digni auctores de illis habent; ordientes ab eo, quod primum erat in ordine, nimirum ſalutatione, qua ſacerdos vtebatur ad populum.

§. II.

Hæc enarratio comparatur cum iis, quæ in aliis auctoribus dicuntur. Primum *quidem, quod ad formulam ſalutationis,* Pax vobiſcum, *attinet.*

ANTEA *) iam obſeruatum nobis eſt, hanc formulam ſalutandi populum *Pax vobiſcum*, vel, *Dominus vobiſcum*, vel, *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti* &c. vſitatum fuiſſe præloquium, & introductionem in omnia ſancta officia, atque precibus, maxime ad altare offerri ſolitis, ſemper præmitti conſueuiſſe. THEODORETVS hoc in omnibus eccleſiis myſticæ liturgiæ d) (per quam hanc officii eucharistici partem intelligit) eſſe exordium ait. CYRILLVS ALEXANDRINVS e) idem dicit, quod in ſanctis ſynaxibus circa ipſa myſterii initia hanc ſalutationem vſurpent; & quod *CHRISTVS* veluti legem quamdam inde eccleſiæ filiis ſtatuerit, dum ſalutauerit diſcipulos, familiaribus ad eos vocibus vſus, *Pax vobis*. Nemo autem fuſius de ea loquitur, quam quidem CHRYSOSTOMVS. In omnibus ſacris officiis adhibitam fuiſſe, adfirmat. *Quum ingreſſus*, inquit f), *fuerit is, qui præeſt eccleſiæ, ſtatim dicit: Pax omnibus. Quando ſermonem facit ac concionatur: Pax omnibus. Quando benedicit: Pax omnibus. Quando iubet ſalutare: Pax omnibus. Quando peractum fuerit ſacrificium: Pax omnibus. Et rurſus intermedio: Gratia vobis & pax.*

*) Lib. XIV. cap. IV. §. XIV. pag. 154.

d) Theodoret. epiſt. CXLVI. p. 1032. τοῦτο ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῆς μυστικῆς ἐστὶ λειτουργίας προοίμιον.

e) Cyrill. lib. XII. in Ioan. pag. 1093. κατασπάζεται δὲ πάλιν, τὸ σύνηθες ἐκεῖνο λέγων, τοῦτ᾽ ἔστιν εἰρήνη ὑμῖν, νόμον ὥσπερ τινὰ καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ τιθεὶς τοῖς τῆς ἐκκλησίας τέκνοις· τοιγάρτοι καὶ ἐν ταῖς ἁγίαις μάλιστα συνόδοις, ἤτοι συνάξεσι κατ᾽ αὐτὰς τοῦ μυστηρίου ἀρχὰς, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀλλήλοις φαμέν.

f) Chryſoſt. homil. III. in Coloſſ. p. 1338. (p. 173. edit. Francof.) ὅταν εἰσέλθῃ ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς, εὐθέως λέγει· εἰρήνη πᾶσιν· ὅταν ὁμιλῇ, εἰρήνη πᾶσιν· ὅταν εὐλογῇ, εἰρήνη πᾶσιν· καὶ μεταξὺ πάλιν, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη.

Vbi

Vbi obſeruandum eſt, quod loquatur de hac ſalutatione ad minimum quater vſurpata, in hac miſſæ fidelium parte, præter occaſiones alias. Alio loco chriſtianos admonens, vt ne conſuetudines Iudæorum ſectentur, ſed vt pacem & concordiam inter ſe colant, hunc in modum argumentatur: *Nihil eſt, quod cum pace valeat & concordia comparari. Propterea quoque quum ingrediatur pater* (h. e. epiſcopus), *non prius ad hanc ſedem adſcendit, quam vobis omnibus pacem fuerit precatus, & quum ſurgit, non prius vos docere incipit, quam omnibus pacem dederit: ſacerdotes etiam quum fuerint benedicturi, vbi prius hoc vobis apprecati* g) *fuerint, deinceps incipiunt benedicere. Et vero diaconus dum cum aliis precari iubet, hoc quoque imperat in oratione, vt angelum pacis rogemus, & quæ propoſita ſunt cuncta pacifica, & ab hoc conuentu vos dimittens hoc vobis precatur dicens: in pace diſcedite: & nihil in vniuerſum poteſt vel dici vel fieri ſine iſta.* In alia homilia de *deſcenſu ſpiritus ſancti* h) cauſſam exponit, quamobrem in cœnæ dominicæ adminiſtratione iſta ſalutatio potiſſimum adhibeatur: *Niſi eſſet ſpiritus ſanctus in hoc communi patre & doctore* (epiſcopo), *quum paullo ante ſacrum hoc in tribunal adſcendit, ac vobis omnibus pacem dedit, non ei ſimul omnes acclamaſſetis: Et cum ſpiritu tuo. Idcirco non quum adſcendit tantum, neque quum vos adfatur, neque quum pro vobis orat, hac illi voce acclamatis, ſed quum huic ſacræ menſæ adſiſtit, quum tremendum ſacrificium eſt oblaturus, non prius attingit propoſita, quam vobis ipſe gratiam fuerit precatus a Domino, vosque illi acclamaueritis: Et cum ſpiritu tuo; qua reſponſione vobiſmet ipſis in memoriam reuocatis, nihil eum præſtare, qui adeſt, neque natura humana recte facta eſſe propoſita dona, ſed præſentem ſpiritus gratiam & ad omnia aduolantem, myſticum illud perficere ſacrificium.* Exſtant loca plura alia eiusdem argumenti in aliis eius homiliis i) in euangelia & epiſtolas *Paulinas*, quæ quum lector fuſius exſcripta legere poſſit in epitome liturgiæ, ſupra e CHRYSOSTOMO exhibita, heic repe-

g) Chryſoſt. homil. LII. in eos, qui paſcha ieiunant tom. V. p. 713. (homil. LV. p. 367. edit. Francof.) Vid. lib. XIII. c. VI. §. V. vol. V. p. 213.

h) Chryſoſt. homil. XXXVI. de pentecoſte tom. V. p. 553. (homil. XXXIX. p. 493. fin. ſeq.) cit. ibid. pag. 212.

i) Chryſoſt. homil. XVIII. in 2 Cor. p. 873. Vid. lib. XIII. c. VI. vol. V. p. 226. Homil. XXXVI. in 1 Cor. p. 652. cit. ibid. p. 224. Homil. XXXIII. in Matth. p. 318. cit. ibid. p. 217.

tere

tere ſuperſedemus. Eadem conſuetudo ſemper in eccleſia *Latina* obſeruata eſt. Nam TERTVLLIANVS k) manifeſto ad eam reſpicit, quando hæreticis exprobrat, quod pacem dent omnibus promiſcue. *Pacem*, inquit, *cum omnibus miſcent;* innuens, eccleſiam dare eam cum quodam diſcrimine. OPTATVS l) *Donatiſtas* hanc formulam retinere, ſed in praxi magnopere ea abuti, ſignificat, quando ait: *Non potuiſtis prætermittere, quod legitimum eſt. Vtique dixiſtis, Pax vobiſcum -- Quid ſalutas, de quo non habes? Quid nominas, quod exterminaſti? Salutas de pace, qui non amas.* In eccleſiis *Hiſpanicis* ſimilem, etſi non omnino eamdem, formulam adhibuerunt. Nam canone quodam concilii *Bracarenſis* primi m) ita ſtatutum legimus: *Placuit, vt non aliter epiſcopi, & aliter presbyteri populum, ſed vno modo ſalutent, dicentes, Dominus ſit vobiſcum: ſicut in libro Ruth legitur, & vt reſpondeatur a populo: Et cum ſpiritu tuo; ſicut & ab ipſis apoſtolis traditum omnis retinet Oriens, & non ſicut Priſcilliana prauitas immutauit.* Qualis immutatio a *Priſcillianiſtis* hac in re facta ſit, non adeo liquet. Sunt quidam viri docti in ea opinione n), quod adfirmauerint, eſſe *Pax vobis*, tantum ab epiſcopo dicendum ſemper, a ſacerdote vero, *Dominus vobiſcum.* Vnde in hunc canonem mendum irrepſiſſe putant, vt pro *Occidens* legatur *Oriens*, quia euidens ſit & manifeſtum, quod omnes eccleſiæ Orientales formula, *Pax vobis*, tam in ſalutatione epiſcoporum, quam presbyterorum

k) Tertull. de præſcript. c. XLI.

l) Optat. lib. III. pag. 73. (p. 79. edit. Pariſ. MDCLXXIX.)

m) Concil. Bracar. I. can. XXI. (al. concil. II. c. III. tom. V. concil. p. 240. edit. Labb.)

n) Garſias Loaiſa in loc. (pag. 844. ibid.) In miſſis priuatis, & in ſolemnioribus prima vice epiſcopus ſalutat hac forma: *Pax vobis;* poſtea dicitur: *Dominus vobiſcum;* ſicuti ſacerdos: quod Priſcillianus negabat, adfirmans, eſſe *Pax vobis* tantum ab epiſcopo dicendum ſemper, a ſacerdote vero, *Dominus vobiſcum.* Bona de reb. liturgic. lib. II. c. V. n. I. Priſcillianus, vt ad hunc canonem notat Garſias Loaiſa, non ſemel tantum, vt moris eſt, ſed ſemper ab epiſcopis dicendum eſſe *Pax vobis* contendebat. In hunc autem canonem mendum irrepſiſſe, vt pro occidens oriens legatur, dudum viri docti obſeruarunt.

Habert. archieratic. pag. 330. In oriente epiſcopus dicit *Pax vobis;* & formula κύριος μεθ' ἡμῶν πάντων, *Dominus cum omnibus nobis*, in liturgia ſolum b. Marci, idque ſemel reperitur. Quid ſi occidens pro oriente legendum?

vtan-

vtantur. Ego vero potius crediderim, *Priſcillianam* prauitatem, de qua heic queruntur patres *Bracarenſes*, eo ſpectaſſe, vt populo libertas adimeretur reſpondendi, patremque in miniſterio habendi, dum dicerent; *Et cum ſpiritu tuo*, vti totius Orientis conſuetudo ab apoſtolorum inde temporibus fuit. Vtcumque hoc eſt, non poſſum facere, quin eum ipſum errorem eſſe dicam & prauitatem, in quam poſtea eccleſia *Romana* incurrerit. Nam ipſemet IO. BONA o) fatetur, quod, licet olim non ſolum clerici, ſed vniuerſus populi cœtus ſacerdoti reſponderit, dicendo: *Et cum ſpiritu tuo*, nunc tamen in eccleſia *Romana* ſoli clerici reſpondeant, populo ab hac diuini cultus parte penitus excluſo. Cuius rei haud alia ratio dari poteſt, quam magiſterialis eccleſiæ auctoritas, quæ, quidquid lubet, populo præſcribere ſibi ſumit, non obſtante quacumque regula, ſiue traditione veteris eccleſiæ. CHRYSOSTOMI argumentatio, qua populum partem in precibus cum ſacerdote docet habere oportere, plus ponderis habet, cum qua hunc paragraphum finiemus. *MAGNA*, inquit p), *ſacri conuentus, hoc eſt eccleſiarum vis ac potentia eſt. Oratio Petrum ex vinculis exemit: Pauli os aperuit. Horum ſuffragium eos, qui ad ſpirituales dignitates veniunt, haud leuiter exornat. Ac propterea is, qui ordinandi munus obiturus eſt, illorum preces tum poſcit, atque ipſi calculum ſuum addunt, acclamantque ea, quæ norunt, qui myſteriis initiati ſunt. Neque enim fas eſt, coram profanis cuncta detegere. Interdum autem ne quidquam quidem inter ſacerdotem intereſt, & eos, quibus præeſt, velut quum tremenda myſteria*

Hamon. L'eſtrange, *Allyance of Div. offic* cap. III. p. 82. *Very ancient it is, and one of the firſt Formular uſed in the chriſtian Church. Ritualiſts obſerve that this Form was only an Appartenance to the Miniſters of the lower Orbe and that when the Biſhop did officiate, he did uſe in lieu thereof*, Peace to you.

o) Bona ibid. p. 501. (p. 346. fin. edit. Pariſ. MDCLXXII. 4to) Olim vniuerſus populi cœtus ſacerdoti reſpondebat, vt ex liturgiis earumque expoſitionibus apparet; idque Micrologus ſtatutum ait in Occidente a concilio Aurelianenſi, vt ſcilicet non ſolum clerici, ſed omnis populus reſponderet Et cum ſpiritu tuo. *At nunc ſoli clerici, vel miniſtri reſpondent.*

p) Chryſoſt. homil. XVIII. in 2 Cor. p. 872. (pag. 673. edit. Francof.) Μεγάλη ἡ δύναμις τῆς συνόδου, ἤγουν τῶν ἐκκλησιῶν. Σκόπει πῶς μεγάλη ἦν ἡ δύναμις τῆς συνόδου· ἡ τῆς ἐκκλησίας εὐχὴ τὸν Πέτρον ἀπὸ τῶν δεσμῶν ἔλυσε, τοῦ Παύλου τὸ στόμα ἀνέῳξεν· ἡ τούτων ψῆφος, οὐχ ὡς ἔτυχε, καὶ τοὺς ἐπὶ τὰς πνευματικὰς ἀρχὰς ἐρχομένους κατακοσμεῖ· Διά τοι τοῦτο καὶ ὁ μέλλων χειροτονεῖν, καὶ τὰς ἐκείνων εὐχὰς καλεῖ τότε, καὶ αὐτοὶ ἐπιψηφίζονται, καὶ ἐπιβοῶσιν, ἅπερ ἴσασιν οἱ

percipienda ſunt. Aeque enim omnes ad ea admittimus: non quemadmodum in veteri teſtamento, alia ſacerdos, alia ſubditus edebat, nec plebi fas erat iis veſci, quibus ſacerdos veſcebatur. Nunc enim ſecus ſe res habet. Omnibus ſiquidem vnum corpus, vnum poculum proponitur. Quin in precationibus quoque illud quiſpiam conſpexerit, populum permultum erogare: Etenim pro arreptitiis, & pro iis, qui in pœnitentia ſunt, communia & a ſacerdote & ab ipſis vota fiunt: atque omnes vnam eamdemque precem concipiunt, precem inquam illam miſericordia plenam. Rurſus quum eos, qui ſacroſanctæ menſæ participes eſſe nequeunt, a ſacris ſeptis arcemus, ineunda eſt altera oratio, in qua omnes peræque humi iacemus, omnes peræque ſurgimus. Adhæc quum pax danda, viciſſimque accipienda eſt, omnes æque inter nos exoſculamur. Iam in tremendis quoque myſteriis, vt ſacerdos pro plebe, ita plebs pro ſacerdote vota facit. Hæc enim verba: Et cum ſpiritu tuo; nihil aliud quam hoc ſignificant. Rurſus ea oratio, qua Deo gratiæ aguntur, vtriſque communis eſt. Neque enim ipſe ſolus gratias agit, ſed etiam plebs vniuerſa. Nam quum prius illorum vocem ſumſit, atque illi aſſenſerunt, id digne ac iuſte fieri, tum demum gratiarum actionem auſpicatur. Quid autem eſt, quamobrem tibi mirum videatur, ſi cum ſacerdote plebs interdum loquatur, quum etiam cum ipſis Cherubim ac ſupernis virtutibus ſacroſanctos illos hymnos communiter in cælum mittat? Addit porro: *Hæc cuncta eo a me dicuntur, vt vnuſquiſque, etiam ex his, qui ſubſunt,*

μεμυημένοι· οὐ γὰρ θέμις ἐπὶ τῶν ἀμυήτων ἐκκαλύπτειν ἅπαντα· ἔστι δὲ, ὅπου οὐδὲ διέστηκεν ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀρχομένου· οἷον, ὅταν ἀπολαύειν δέῃ τῶν φρικτῶν μυστηρίων· ὁμοίως γὰρ πάντες ἀξιούμεθα τῶν αὐτῶν, οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς, τὰ μὲν ὁ ἱερεὺς ἤσθιε, τὰ δὲ ὁ ἀρχόμενος· καὶ θέμις οὐκ ἦν τῷ λαῷ μετέχειν ὧν μετεῖχεν ὁ ἱερεύς· ἀλλ' οὐ νῦν· ἀλλὰ πᾶσιν ἓν σῶμα πρόκειται, καὶ ποτήριον ἕν· καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς δὲ πολὺ τὸν λαὸν ἴδοι τις ἂν συνεισφέροντα· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων, ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ, κοιναὶ καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως, καὶ παρ' αὐτῶν γίνονται αἱ εὐχαί· καὶ πάντες μίαν λέγουσιν εὐχὴν, εὐχὴν τὴν ἐλέου γέμουσαν· πάλιν ἐπειδὰν εἴρξωμεν τῶν ἱερῶν περιβόλων τοὺς οὐ δυναμένους τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης, ἑτέραν δεῖ γενέσθαι εὐχὴν, καὶ πάντες ὁμοίως ἐπ' ἐδάφους κείμεθα, καὶ πάντες ὁμοίως ἀνιστάμεθα· ὅταν εἰρήνης πάλιν μεταλαμβάνειν καὶ μεταδιδόναι δέῃ, πάντες ὁμοίως ἀσπαζόμεθα· ἐπ' αὐτῶν πάλιν τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ· τὸ γὰρ, μετὰ τοῦ πνεύματός σου, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τοῦτο· τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας· πρότερον γὰρ αὐτῶν λαβὼν φωνὴν, εἶτα συντιθεμένων, ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως τοῦτο γίνεται, τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας· καὶ τί θαυμάζεις, εἴ που μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, ὅπου γε καὶ μετ' αὐτῶν τῶν χερουβὶμ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων κοινῇ, τοὺς ἱεροὺς ἐκείνους ὕμνους

adui-

aduigilet, illudque intelligamus, nos omnes vnum corpus eſſe, tantumque duntaxat inter nos differre, quantum membra a membris differunt: ac proinde committendum non eſſe, vt omnia ad ſacerdotes reiiciamus; quin potius nos quoque eccleſiæ totius, perinde ac communis corporis cura adficiamur. Iam igitur cuiuis lectori ingenuo diiudicandum relinquimus, quænam argumenta omnium maxime ſtringant & rationi ſint conuenientiſſima; vtrum hæc CHRYSOSTOMI, qui ita pro iure populi in participando publico Dei cultu contendit; an eorum, qui enormi auctoritate æquum illis ius denegant; & vti calicem, biblia & clauem cognitionis eis abſtulerunt, ita in communibus precibus cum ſacerdote ſe iungendi libertatem abiudicarunt, quod tamen in eccleſia antiqua incontrouerſum eorum fuit priuilegium.

§. III.

Secundo, *Ratione oſculi pacis.*

SED pergimus in *conſtitutionibus.* Quemadmodum heic, ſimulatque ſacerdos ſalutationem *pacis* fecerat, eique populus reſponderat, diaconus quidam proclamabat ſolemniter, vt ſeſe inuicem ſalutarent *oſculo ſancto:* atque tum clerici oſculabantur epiſcopum, laici viri laicos, feminæ feminas; Ita in eumdem modum res in aliis ſcriptoribus traditur. Concilium *Laodicenum* antiqui officii ordinem deſcribens, poſt preces q) fidelium pacem dari iubet: Et poſtquam presbyteri *pacem* epiſcopo *dederint*, & laici ſibi mutuo *pacem dederint*, ſic ſanctam oblationem perfici. Eodem modo CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS r) de hoc pacis oſculo loquitur, vt quod detur ante, quam verba iſta, *Surſum corda*, pronuntientur. *Diaconus*, inquit, *clamat, Complectamini & oſculemini vos inuicem.* Quod oſcu-

ἀναπέμπει; ταῦτα δέ μοι πάντα ἐκεῖνα εἴρηται, ἵνα ἕκαστος καὶ τῶν ἀρχομένων νήφῃ, ἵνα μάθωμεν, ὅτι σῶμά ἐσμεν ἅπαντες ἓν, τοσαύτην ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν, ὅσην μέλη πρὸς μέλη, καὶ μὴ τὸ πᾶν ἐπὶ τοὺς ἱερέας ῥίπτωμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ, ὥσπερ κοινοῦ σώματος, τῆς ἐκκλησίας ἁπάσης οὕτω φροντίζωμεν.

q) Concil. Laodic. XIX. εἶθ' οὕτως τὴν εἰρήνην δίδοσθαι, καὶ μετὰ τοὺς πρεσβυτέρους δοῦναι τῷ ἐπισκόπῳ τὴν εἰρήνην, τότε τοὺς λαϊκοὺς τὴν εἰρήνην διδόναι· καὶ οὕτω τὴν ἁγίαν προσφορὰν ἐπιτελεῖσθαι.

r) Cyrill. catech. myſt. V. n. II. εἶτα βοᾷ ὁ διάκονος, ἀλλήλους ἀπολάβετε, καὶ ἀλλήλους ἀσπαζώμεθα· -- σημεῖον τοίνυν ἐστὶ τὸ φίλημα τοῦ ἀνακραθῆναι τὰς ψυχὰς, καὶ πᾶσαν ἐξορίζειν μνησικακίαν αὐταῖς μνησιύται. Num. II. demum ſequitur. μετὰ τοῦτο βοᾷ ὁ ἱερεύς· ἄνω τὰς καρδίας.

lum ſignum eſſe dicit reconciliationis animorum, vniuerſæque iniuriarum memoriæ deletæ. CHRYSOSTOMVS s) ſæpius eius meminit inter alia argumenta ad excitandos homines ad concordiam & mutuam caritatem; ad animum illis reuocans hoc *pacis ac reconciliationis ſymbolum*, & quod grandis faſtus, & mera hypocriſis ſit, oſculum dare, vt dederit *Iudas*, ſine vero amore & ſincera animi adfectione. Speciatim vno quodam loco †) temporis notat circumſtantiam, quando hæc cærimonia adhibita fuerit, videlicet ante oblationem, vbi ſacrificium iam offerendum eſſet; Quod exacte conuenit cum tempore, in *conſtitutionibus* nominato. Idem illud iam pridem ante a IVSTINO MARTYRE notatum erat, quod inter preces communes pro vniuerſo eccleſiæ chriſtianæ ſtatu, & inter preces conſe-

s) Chryſoſt. homil. XX. in Matth. pag. 205. (pag. 249. ed. Francof.) πῶς οὖν ἀσπάσῃ τὸν ἀδελφόν; πῶς ἅψῃ τῆς θυσίας; πῶς ἀπογεύσῃ τοῦ αἵματος τοῦ δεσποτικοῦ τοσοῦτον ἔχων ἐπὶ τῆς διανοίας τὸν ἰόν; *Quid fratrem* ſalutas (*oſculo*)? *quemadmodum dominicum ſanguinem guſtas? qui tu ſacra myſteria attingis, tam dirum mente gerens venenum?* Homil. XIV. in Epheſ. pag. 1128. (pag. 984. edit. Francof.) φιλήματος ἠξίωσαι δεσποτικοῦ, καὶ ὑβρίζεις; τοσούτοις σου τὸ στόμα ἐκόσμησεν ὁ Θεὸς, ὕμνοις ἀγγελικοῖς, τροφῇ οὐκέτι ἀγγελικῇ, ἀλλ' ὑπὲρ ἀγγελικὴν, φιλήματι τῷ αὐτοῦ, περιπλοκαῖς ταῖς πρὸς αὐτὸν, καὶ ὑβρίζεις; μὴ, παρακαλῶ. *Dominico oſculo dignatus es, & contumelia adficis? Deus os tuum ornauit tam multis, hymnis angelicis, alimento non vtique angelico ſed ſuperangelico, ſui oſculo & ſuis amplexibus & contumelia adficis? Noli, quaeſo.* Homil. LXXVII. in Ioan. p. 500. (ibid. edit. Francof.) διὰ τοῦτο καὶ ἐν μυστηρίοις ἀσπαζόμεθα ἀλλήλους, ἵνα οἱ πολλοὶ γενώμεθα ἕν. *Ideo* in myſteriis nos inuicem ſalutamus, *vt multi vnum efficiamur.* Hom. XXX. de proditore tom. V. pag. 565. (p. 416. edit. Francof.) μνημονεύωμεν διαπαντὸς τῶν ἁγίων φιλημάτων, καὶ τοῦ φρικωδεστάτου ἀσπασμοῦ τοῦ πρὸς ἀλλήλους· τοῦτο γὰρ συμπλέκει τὰς διανοίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖ σῶμα γενέσθαι ἓν ἅπαντας, ἐπειδὰν καὶ ἑνὸς σώματος μετέχομεν οἱ πάντες. *Semper memores ſimus* ſanctorum oſculorum & tremendi illius oſculi, quo alii alios oſculamur. *Illud enim mentes noſtras conglutinat, & efficit, vt vnum fiamus corpus omnes, quandoquidem vnius etiam corporis omnes participes ſimus.*

†) Chryſoſt. de compunct. cordis lib. I. c. III. tom. IV. p. 118. (p. 103. edit. Frf.) ἀσπαζόμενοι μὲν ἀλλήλους μέλλοντος τοῦ δώρου προσφέρεσθαι, χείλεσι δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ στόματι τοῦτο ποιοῦντες μόνον. Oſculum pacis porrigere *tempore, quo munera offeruntur, in vſu eſt, ſed vereor, ne forte plures ex nobis labiis hoc tantummodo faciant & ore.*

crati-

crationis factum fuerit. Nam *Precibus* t) *finitis*, inquit, *mutuis nos inuicem oſculis ſalutamus. Deinde ei, qui fratribus praeeſt, offertur panis & poculum aquae & vini, quibus ille acceptis, laudem & gloriam rerum vniuerſarum patri per nomen filii & ſpiritus ſancti offert.* In eccleſia *Latina* idem mos obtinebat, hac ſolum cum differentia, vt non ante, ſed poſt preces conſecrationis & orationem dominicam, proxime ante diſtributionem, oſculum daretur. Ita enim AVGVSTINVS, vel CAESARIVS ARELATENSIS, rem repræſentat, illius officii ordinem deſcribens: *Vbi peracta eſt ſanctificatio* u), *dicimus orationem dominicam. Poſt ipſam dicitur, Pax vobiſcum, & oſculantur ſe chriſtiani in oſculo, quod eſt ſignum pacis, ſi, quod oſtendunt labia, fiat in conſcientia.* In aliis etiam locis huius rei meminit, & indicare videtur, quod eamdem cærimoniam & *Donatiſtæ* obſeruarint, tametſi pacem, quæ per eam intendebatur, haud habuerint. In libro ſuo contra *Petilianum* x), loquens de *Optato* quodam *Gildoniano*, epiſcopo *Donatiſtarum*,

t) Iuſtin. apol. II. p. 97. πάς ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα παυσάμενοι τῶν εὐχῶν· ἔπειτα προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος, καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος· καὶ οὗτος λαβὼν, αἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὅλων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος ἁγίου, ἀναπέμπει.

Clem. Alex. pædag. lib. III. c. XI. p. 301. edit. Oxon. Ἀγάπη οὐκ ἐν φιλήματι, ἀλλ' ἐν εὐνοίᾳ κρίνεται· οἱ δὲ, οὐδὲν ἀλλ' ἢ φιλήματι καταψοφοῦσι τὰς ἐκκλησίας, τὸ φιλοῦν ἔνδον οὐκ ἔχοντες αὐτό· καὶ γὰρ δὴ, καὶ τοῦτο ἐκπέπληκεν ὑπονοίας αἰσχρὰς, καὶ βλασφημίας, τὸ ἀναιδὴν χρῆσθαι τῷ φιλήματι, ὅπερ ἔχρην εἶναι μυστικὸν ἅγιον αὐτὸ κέκληκεν ὁ ἀπόστολος. *Dilectio non in oſculo cenſetur ſed in beneuolentia. Illi autem nihil aliud oſculo quam eccleſias conturbant, quum ipſam non habeant intus amicitiam. Etenim hoc vtique turpem mouit ſuſpicionem & maledicentiam, quod impudenter oſculo vterentur, quod eſſe oportebat myſticum. Id ſanctum vocauit apoſtolus.*

Athenagor. legat. pro chriſtianis p. 76. d. οὕτως οὖν ἀκριβώσασθαι τὸ φίλημα, μᾶλλον δὲ τὸ προσκύνημα δεῖ. *Summa cautione communicandum eſt oſculum, vt non aliter quam pia ſalutatio, vel potius adoratio quædam habeatur.*

Dionyſ. eccleſ. hierarch. c. III. §. VIII. Οὕτω τῆς θεαρχικῆς φιλανθρωπίας ἱερῶς ὑμνηθείσης, ἐγκεκαλυμμένως μὲν ὁ θεῖος ἄρτος προτίθεται, καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον· ὁ δὲ θειότατος ἀσπασμὸς ἱερουργεῖται, καὶ τῶν ἁγιογράφων πτυχῶν ἡ μυστικὴ καὶ ὑπερκόσμιος ἀνάρρησις. *In hunc modum Dei principali benignitate ſancte collaudata, coopertus quidem diuinus ille panis calixque benedictionis proponitur: diuiniſſima vero ſalutatio ſiue oſculum, ſacrarumque tabularum myſtica & ſupermundialis recitatio celebratur.*

u) Auguſtin. homil. LXXXIII. de diuerſis tom. X. p. 556.

x) Auguſtin. cont. litter. Petiliani lib. II. c. XXIII. (tom. VII. p. 102. edit. Baſil

 qui

qui magnus viduarum & pupillorum oppreſſor fuerat, multis aliis crudelitatis generibus infamis, dicit, quod, his omnibus non obſtantibus, ei pacis oſculum inter ſacramenta dederint. Alio loco y) *Donatiſtas* coruis comparat, catholicos vero columbis; quia etſi vtrique oſculum pacis dent, iſti tamen eccleſiam lanient eiusque ruina paſcantur; hi autem innocentes ſint, ac ſimplices, ſicut columbæ; atque ex his characteribus vtrosque a ſe inuicem dignoſci poſſe, ait. Ex INNOCENTII quoque pontificis *Romani* epiſtola ad *Decentium*, epiſcopum *Eugubienſem*, apparet, generalem eccleſiarum *Italicarum* fuiſſe conſuetudinem, oſculum pacis dare non ante, ſed poſt conſecrationem. Eos enim, qui ante conſecrationem id dare ſolebant, reprehendit, finitisque myſteriis dandum eſſe dicit. *Pacem*, inquit z), *adſeris, ante confecta myſteria quosdam populis imperare, vel ſibi inter ſacerdotes tradere: quum poſt omnia, quæ aperire non debeo, pax ſit neceſſario indicenda, per quam conſtet, populum, ad omnia, quæ in myſteriis aguntur, atque in eccleſia celebrantur, præbuiſſe conſenſum, ac finita eſſe pacis concludentis ſignaculo demonſtrentur.* TERTVLLIANVS a) probabiliter ex hac ratione illud oſculum *ſignaculum orationis* appellat, vtpote ætate ſua, omnibus conſecrationis precibus finitis, adhibitum. Significare etiam videtur, datum fuiſſe illud promiſcue, ſine diſtinctione inter mares b) & feminas. Nam inter alia argumenta, quibus chriſtianæ mulieri nuptias cum viro pagano diſſuadere nititur,

MDLXIX.) Hac accedit, quia ego illum commemoro, qui vobiſcum vixit, cuius natalitia tanta celebratione frequentabatis, *cui pacis oſculum inter ſacramenta copulabatis*, in cuius manibus euchariſtiam ponebatis, &c.

y) Id. tract. VI. in Ioan. p. 21. (p. 50. cit. edit.) Habent oſcula & corui, ſed in coruis falſa pax, in columba vera pax. Non omnis ergo, qui dicit pax vobiſcum, quaſi columba audiendus eſt. Vnde ergo diſcernuntur oſcula coruorum ab oſculis columbarum? Oſculantur corui, ſed laniant: a laniatu innocens eſt natura columbarum. Vbi ergo laniatus, non eſt, vera in oſculis pax. Illi habent veram pacem, qui eccleſiam non laniauerunt: nam corui de morte paſcuntur, hoc columba non habet.

z) Innocent. epiſt. I. ad Decent. c. I.

a) Tertull. de orat. c. XIV. Alia iam conſuetudo inualuit, ieiunantes habita oratione cum fratribus ſubtrahunt *oſculum pacis*, quod eſt *ſignaculum* orationis.

b) Tertull. ad vxor. lib. II. c. IV. Quis in carcerem ad oſculanda vincula martyris reptare patietur? iam vero alicui fratrum ad oſculum conuenire?

titur, hoc vnum aliquod eſt, quod hic non paſſurus ſit eam carceres ingredi ad oſculanda martyrum vincula, vel alio quocumque tempore oſculum pacis alicui fratrum dare. Atque hoc ipſum clare indicatur a vetuſto ſcriptore *paſſionis Felicitatis* & *Perpetuæ*, circa ætatem TERTVLLIANI, quando *Felicitatem*, *Perpetuam* ac *Saturum* ante oſculatos c) inuicem ſe eſſe dicit, quam ſupplicium pro *CHRISTO* ſubirent, vt martyrium per ſolemnia pacis conſummarent: Adludens ad hanc conſuetudinem dandi pacis oſculum ſine ſexus diſcrimine, tametſi aliter id fieret in eccleſia *Græca*. Alia adhuc res eſt, quæ ex TERTVLLIANO obſeruari meretur, quod nonnulli die ieiunii oſculum pacis dare dubitarint, quamuis priuatim tantum pro ſe ieiunarent; quos ille reprehendit, dicens, oſculum pacis eſſe orationis ſignaculum. *Alia iam conſuetudo* d), inquit, *inualuit, ieiunantes habita oratione cum fratribus ſubtrahunt oſculum pacis, quod eſt ſignaculum orationis. Quando autem magis conferenda cum fratribus pax eſt, niſi cum oratione commendabilior adſcendit, vt ipſi de noſtra operatione participent, quam auderent de ſua pace fratri tranſigere? Quæ oratio cum diuortio ſancti oſculi integra? Quem Domino officium facientem impedit pax? Quale ſacrificium eſt, a quo ſine pace receditur? Quæcumque ratio ſit, non erit potior præcepti obſeruatione, quo iubemur ieiunia noſtra celare. Iam enim de abſtinentia oſculi agnoſcimur ieiunantes. Sed & ſi qua ratio eſt, ne tamen huic præceptor tu ſis, potes domi forte, inter quos latere ieiunium in totum non datur, differre pacem. Vbicumque autem alibi operationem tuam abſcondere potes, debes meminiſſe præcepti: ita & diſciplinæ foris & conſuetudini domi ſatisfacies.* TERTVLLIANVS, vti videmus, hoc de priuatis dicit ieiuniis, quæ non putat cauſſam idoneam eſſe hominibus, quamobrem oſcula pacis publice dare detrectent. Cum publicis ieiuniis aliter comparatum erat. Nam per leges eccleſiæ ſolemnibus ieiunii diebus hæc cærimonia prætermittebatur. Exempli cauſſa die paſſionis dominicæ. Nam TERTVLLIANVS verbis proxime ſubſequentibus addit e): *Die paſchæ* (per quem hic ſecun-

c) Paſſio Perpetuæ ad calcem Lact. de mort. perſecut. p. 35. Ante iam oſculati inuicem, vt martyrium per ſolemnia pacis conſummarent.

d) Tertull. de orat. c. XIV.

e) Ibid.

dum

dum IACOBVM PAMELIVM diem paſſionis intelligit) *quo communis & quaſi publica ieiunii religio eſt, merito deponimus oſculum, nihil curantes de oſculando, quod cum omnibus faciamus.* Atque hoc ipſum exceptioni, quæ vniuerſaliter in eccleſia inualuit, dandum eſſe videtur. Nam PROCOPIVS in vita notat *Iuſtiniani* & *Theodoræ*, qui regnum ſuum hoc die auſpicabantur an. DXXVII. quod malo omine illud ſint auſpicati, die f) videlicet, quo nemo oſculum pacis in eccleſia tribuat. Hactenus quidem de hac vetuſta conſuetudine, toties iniuncta ab apoſtolo Rom. XVI, 16. 1 Cor. XVI, 20. 2 Cor. XIII, 12. 1 Theſſ. V, 26. 1 Petr. V, 14. de qua nonnulli †) integra volumina ediderunt. Ego vero ſatis habeo, tantum dixiſſe, quantem facere poteſt ad confirmandam obſeruationem, factam in auctorem *conſtitutionum*, quod fuerit vetuſtus ritus vniuerſaliter in eccleſia in vna alteraue miſſæ fidelium parte obſeruatus.

§. IV.

Tertio, *Reſpectu ablutionis manuum ante conſecrationem.*

PROXIMO loco in *conſtitutionibus* cærimonia lauandi manus, ſacerdoti vſitata, memoratur. Huius CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS quoque meminit in *catecheſi myſtagogica*, vbi loquens ad neophytos, *Vidiſtis*, inquit g), *diaconum aquam lavandis manibus porrigentem ſacerdoti & illis, qui circum altare Dei ſtabant, presbyteris. Num ideo prorſus dabat, vt ſordes corporis abluerentur? Nequaquam. Nec enim adeo ſordibus corporis fœdati in eccleſiam ingredi ſolemus. Sed illa manuum ablutio ſymbolum eſt, oportere vos a peccatis omnibus & iniquitatibus mundari. Quum enim per manus*

f) Procop. hiſtor. arcan. c. IX. παρέλαβον τὴν βασιλείαν Ἰȣςινιανός τε καὶ Θεοδώρα πρότερον τῆς ἑορτῆς ἡμέραις τρισὶν, ὅτε δὴ ἔτε ἀσπάσασθαί τινα, ἔτε εἰρηνᾶια προσειπεῖν ἔξεςιν. *Suſcepere dominationem Iuſtinianus ac Theodora tertio ante feſtum paſchatis die, quando ſcilicet nulli dicere ſalutem vel pacem fas eſt.*

†) Mullerus de oſculo ſancto Ienæ MDCLXXV. 4to. Martinus Kempius de oſculo &c. Lipſiæ MDLXV.

g) Cyrill. catech. myſtag. V. n. I. ἑωράκατε τὸν διάκονον, τὸν νίψασθαι διδόντα τῷ ἱερεῖ, καὶ τοῖς κυκλȣ̃σι τὸ θυσιαςήριον τȣ̃ Θεȣ̃ πρεσβυτέροις· ȣ̓ πάντως δὲ ἐδίδȣ διὰ τὸν σωματικὸν ῥύπον· ȣ̓κ ἔςι τȣ̃το· οὔτε γὰρ ῥύπον σώματος ἔχοντες τὴν ἀρχὴν, εἰσῄειμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀλλὰ σύμβολόν ἐςι τȣ̃ δεῖν ὑμᾶς καθαρεύειν πάντων ἁμαρτημάτων καὶ ἀνομημάτων, τὸ νίψασθαι· ἐπειδὴ γὰρ αἱ χεῖρες σύμ-

deſi-

deſignentur actiones, lauare certe eaſdem, munditiem & puritatem operum ſignificat. Nonne audiſti Dauid myſteria tractantem iſta, & dicentem: Lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum, Domine (Pſalm. XXV, 6.). *Itaque manus abluere, eſt ſymbolum, non obnoxium eſſe peccatis.* Auctor *quæſtionum veteris & noui teſtamenti*, qui ſub nomine ſcripſit AVGVSTINI h), eiuſdem conſuetudinis mentionem facit tamquam vſitatæ per omnes eccleſias, hoc tantum cum diſcrimine, quod, quum in aliis eccleſiis communiter hoc eſſet diaconorum officium, aquam in manus fundere ſacerdoti, in *Romana* eccleſia id muneris ad ſubdiaconos eſſet deuolutum, quia inferiorum clericorum multitudo in iſta eccleſia præ multis aliis erat. Et in perſonato DIONYSIO AREOPAGITA multo plura hanc in rem legi poſſunt.

§. V.

Quarto, *Intuitu proclamationis diaconi, qua omnes non-communicantes exire, & omnes communicantes cum caritate ac ſinceritate accedere iubebantur.*

PROXIMO loco, quando in *conſtitutionibus* diaconus iterum ſolemni proclamatione omnes non-communicantes, catechumenos, pœnitentes & infideles excludere; omnes autem communicantes, vt in caritate ac ſinceritate, non in inimicitiis cum fratribus ſuis, nec in hypocriſi erga Deum, ſed cum timore ac tremore accedant, admonere iubetur: idem illud a CHRYSOSTOMO ſuggeritur. *Audis*, inquit i), *præconem ſtantem & dicentem: Quicumque eſtis in pœnitentia, abite, Omnes, qui non participant, ſunt in pœnitentia. Si es ex iis, qui ſunt in pœnitentia,*

βολον πράξεως, νίψασθαι ταύτας, τὸ καθαρὸν δηλονότι καὶ ἄμωμον τῶν πράξεων αἰνιττόμεθα· οὐκ ἤκουσας τοῦ μακαρίου Δαβὶδ αὐτὸ τοῦτο μυσταγωγοῦντος, καὶ λέγοντος, νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε· οὐκοῦν τὸ νίψασθαι τὰς χεῖρας, τοῦ ἀνυπεύθυνον εἶναι ἁμαρτήμασι, σύμβολόν ἐστιν.

h) Auguſt. quæſt. vet. & noui teſtam. quæſt. CI. Quamquam Romanæ eccleſiæ diaconi modico inuerecundiores videantur, ſedendi tamen dignitatem non præſumunt. Vt autem non omnia miniſteria obſequiorum per ordinem agant, multitudo facit clericorum. Nam vtique & altare portarent & vaſa eius, *& aquam in manus funderent ſacerdoti, ſicut videmus per omnes eccleſias.* &c.

i) Chryſoſt. homil. III. in Epheſ. p. 1051. (pag. 888. edit. Francof.) ἀκούεις ἑστῶτος τοῦ κήρυκος, καὶ λέγοντος, ὅσοι ἐν μετανοίᾳ, ἀπέλθετε πάντες· ὅσοι μὴ μετέ-

non debes participare. Et SEVERIANVS epiſcopus *Gabalenſis* in homilia quadam inter opera CHRYSOSTOMI k) de eadem diaconi proclamatione loquitur: *Recordamini tremendorum myſteriorum, ac miniſtrorum ſacri officii, imitantium angelorum alas tenuibus ſuis lineis velis, quæ ſiniſtris humeris inſident: & qui in eccleſia diſcurrunt clamantque, Ne quis ex catechumenis, ne quis eorum, qui non edunt, nullus ex exploratoribus, ne quis eorum, qui non poſſunt intueri vitulum, qui comeditur, neue quis eorum, qui ſpectare non poſſunt cæleſtem ſanguinem, qui effunditur in remiſſionem peccatorum, ne quis indignus hoſtia viuente, ne quis non initiatus, ne quis eorum, qui non poſſunt impollutis labiis tremenda myſteria attingere: deinde ſubiunguntur voces angelorum collaudantium de cælis & dicentium: Sanctus pater, qui voluit mactari vitulum ſaginatum, qui peccatum non nouit, vt propheta dixit Ieſaias, qui peccatum non fecit, neque inuentus eſt dolus in ore eius. Sanctus eſt filius, ſimul & vitulus, qui ſemper occiditur ſponte, qui ſemper viuit. Sanctus paracletus ſpiritus ſanctus, qui ſacrificium perficit.* Et CHRYSOSTOMVS ipſe alibi *): *Nonne attenditis, quid in ſacra ſynaxi diaconus ſubinde clamat? Alii alios noſcite.* Ex quibus manifeſto liquet, has diaconi admonitiones heic recitari conſueuiſſe, tamquam ad oblationem præparantes.

§. VI.

De ῥιπιδίοις, ſiue flabellis ad abigenda inſecta.

CIRCVMSTANTIA ῥιπιδίων ſiue flabellorum ad abigenda inſecta, adeo exigua eſt, vt mirum non ſit, in pleriſque ſcriptoribus præter *conſtitutiones* eam omitti. IO. BONA l) eorum vſum

χουσιν, ἐν μετανοίᾳ εἰσίν· εἰ τῶν ἐν μετανοίᾳ εἶ, μεταχεῖν οὐκ ὀφείλεις.

k) Ap. Chryſoſtom. tom. VI. homil. XXXVII. de filio prodigo p. 375. (p. 313. edit. Francof.) *ἐπίσταθε κ. τ. λ.* Vid. lib. XIII. c. VI. §. VI. ſub litt. (m) vol. V. p. 215.

*) Chryſoſt. homil. I. contr. Iudæos tom. I. p. 400. (p. 389. b. ed. Francof.) *οὐχ ὁρᾶτε ἐπὶ τῶν μυστηρίων, τί βοᾷ συνεχῶς ὁ διάκονος; ἐπιγινώσκετε ἀλλήλους.*

l) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXV. n. VI. Habent denique *flabella*, quibus duo diaconi ex vtroque latere altaris muſcas & alias immundas beſtiolas prætervolantes abigunt, ne ſacra contingant. Sacra *ripidia* vocant Græci, *ripis* enim & *ripidion* flabellum eſt. Horum vſus in eccleſia orientali antiquiſſimus eſt & expreſſe habetur in conſtitutionibus apoſtolicis lib. VIII. c. XII. atque in liturgiis Baſilii, Chryſoſtomi aliiſque Græcis & Syriacis. Manubrium habent ligneum ſatis longum, cuius extremitati facies Cherubini ſex alis circumdata adfigitur, eiusque motu ventilant diaconi ſancta dona certis tem-

in

in IOBIO m) & *theoria* GERMANI, nec non in liturgiis, CHRYSOSTOMO ac BASILIO adſcriptis, haberi dicit. SVICERVS n) in plerisque horum ſcriptorum vocabulum ῥιπίδια ſignificare putat vas ſacrum e vimine contextum, corbem, caniſtrum vel id genus aliud, in quo ſacra elementa ad altare portari, & inde referri ſolita ſint; tale videlicet, quo de HIERONYMVS o) loquatur, quando glorioſiſſimam *Exuperii* epiſcopi *Toloſæ* paupertatem deſcribens, dicat, ſolitum fuiſſe corpus Domini caniſtro vimineo, ſanguinem portare in vitro. In HERODOTO quidem a quibusdam lexicographis ῥιπίδιον *caniſtrum* ſignificari obſeruatur; verum in liturgiis CHRYSOSTOMI & BASILII communi ſenſu auctorum *Græcorum* accipitur, & quo in *conſtitutionibus* adhibetur, pro flabello, quo ventus excitatur. Nam in liturgia CHRYSOSTOMI diaconus ventilare p) ſupra

poribus, quæ in ordine liturgiæ notantur. Quod ſi deſint flabella, ſolent linteola & vela manu apprehendere & iis ventilare. Nec ſolum ad abigendas muſcas inuenta ſunt, ſed etiam propter quasdam myſticas rationes, quæ ad meum propoſitum non ſpectant, & legi poſſunt apud S. Germanum in ſua theoria, & apud Iobium monachum relatum a Photio in ſua bibliotheca cod. CCXXII. lib. VI. c. XXV.

m) Iobius ap. Phot. cod. CCXXII. p. 607. λέγει δὲ καὶ τῦ κυριακῦ σώματος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης προτεθέντος, διὰ τῦτο τὺς παρ' ἑκάτερα τῶν τὰ ἱερὰ ὑπηρετυμένων, ῥιπίδας πτερῶν πεποιημένας, τοῖς προκειμένοις φρικτοῖς ἐπικινεῖν τῶν ἑξαπτερύγων φέροντας σύμβολα· ὡς ἂν μὴ ἐῶσι τὺς τελυμένυς τοῖς ὁρωμένοις ἐναπομένειν, ἀλλὰ παντὸς προσύλυ ὑπεράνω γινομένυς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς, διὰ τῶν ὁρωμένων ἐπὶ τὴν ἀόρατον θέαν καὶ τὸ ἀμήχανον ἐκεῖνο κάλλος παρασκευάζυσιν ἀναδραμεῖν. *Addit inſuper* (*Iobius*): *Cum corpus dominicum in ſacra menſa propoſitum eſt: ideo qui ab vtroque latere ſacris operantibus* (*adſtant*) *in eorum, quæ ſex alas geſtant, ſymbolum, confecta ex alis flabella ſupra oblata ibi horrenda myſteria agitare, vt ne ſinant initiatos rebus viſis inhærere, ſed eos mentis oculis ſupra omne id, quod cum materia coniunctum eſt, ſublatos, faciant per ea, quæ videntur, ad inuiſibilem contemplationem & inexplicabilem illam pulchritudinem adſcendere.*

n) Suicer. theſaur. eccleſ. tom. II. p. 905. Ῥιπὶς *eſt vas e vimine*, ἐκ ῥιπὸς *contextum*; vnde ῥιπίδιον *corbis*, *caniſtrum*, *ſporta e calamis ſeu virgis plexa*, ἐν ᾗ τὰ φορτία, quidquid portari de loco in locum ſolet, ἐπιτίθεται. Vſum talium fuiſſe in ſacris eccleſiæ veteris, Hieronymus epiſt. ad. Ruſticum monachum de Exuperio epiſcopo Toloſæ docuit; *Nihil*, inquiens, &c. vid. ſub litt. (o) ſequente.

o) Hieron. epiſt. IV. ad Ruſtic. Nihil illo ditius, qui corpus Domini caniſtro vimineo, ſanguinem portat in vitro.

p) Chryſoſt. liturg. bibl. patr. Gr. Lat. tom. II. p. 78. εἶτα μεταβαίνει ἐν τῷ δεξιῷ

elem. nta reuerenter cum flabello; ſi autem non ſit flabellum, hoc cum operculo calicis facere iubetur. Et in liturgia BASILII q) eiuſdem inſtrumenti ῥιπιδίȣ ἢ καλύμματος *flabelli* vel *operculi*, in eumdem vſum adhibendi habetur mentio. Atque in hunc ſenſum vocabulum ῥιπίδιον r) a GERMANO, IOBIO & SVIDA vſurpatur. Vnde non eſt, quod SVICERVS auctorem *conſtitutionum* hac in ſententia ſingularem iudicet. Verum vt iſti auctores non a 'eo vetuſti ſunt, ita eos adduximus potius ad explicandum diffici'e vocabulum, quam ad ſtabiliendam eccleſiaſticam conſuetudinem. HIERONYMI teſtimonium a IO. STEPHANO DVRANTO s) producitur, ſed nihil ad rem præſentem facit. Quamquam enim *muſcariorum* t), hoc eſt flabellorum, meminit; planum tamen eſt, de illis eum loqui, non vt inſtrumentis eccleſiaſticis, ſed vt munuſculis ſæcularibus, a *Marcella Paulæ* & *Euſtochio* transmiſſis, licet ſenſum aliquem myſticum inde ingenioſe conetur eruere. Itaque hanc materiam, vt paruam aliquam circumſtantiam in *conſtitutionibus*, præterimus, quippe

μέζει, καὶ ῥιπίζει ἐπάνω τῶν ἁγίων μετὰ ῥιπιδίȣ εὐλαβῶς· εἰ δὲ ȣ̓κ ἔςι ῥιπίδιον, ποιεῖ τȣ̃το μετὰ καλύμματος.

q) Baſil. liturg. ibid. pag. 51. ὁ διάκονος ἀποτίθησι τὸ ῥιπίδιον, ὅπερ ἐκράτει, ἢ κάλυμμα, καὶ ἔρχεται ἐγγύτερον τȣ̃ ἱερέϊ, καὶ προσκυνȣ̃σι ἀμφότεροι τρὶς ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης. *Diaconus deponit flabellum, quod tenebat, vel operculum, & accedit propius ad ſacerdotem, & ambo ter adorant ante ſanctam menſam.*

r) German. contemplat. rer. eccleſ. ibid. pag. 157. Τί δ' ἂν τις εἴποι περὶ τῶν θείων ῥιπιδίων ἐγκεχειρισμένων τοῖς διακόνοις, καὶ ὑπ' αὐτῶν ςρεφομένων αἰφνιδίως ὡς ἐν ἐκπλήξει, ἄχρι τῆς θεολέκτȣ προσευχῆς; *Quid vero (quiſpiam dicat) de diuinis* flabellis, *quæ tenet manus diaconorum & ab ipſis verſantur derepente, quaſi in animi conſternatione, vſque ad precationem dominicam?* Iobius ap. Photium cod. CCXXII. vid. ſupra ſub litt. (m).

Suidæ lexic. tom. II. p. 686. (tom. III. p. 261. edit. Kuſteri.) Ῥιπίδια τὴν μαλακίσιν ἀεὶ πρηΐας αὔρας. *Flabellum leues ſemper ventulos excitans.*

s) Durant. de ritibus lib. I. c. X. de muſcariis & flabellis num. 2. S. Hieronymus epiſt. XX. ad Marcellam interpretando myſtice munuſcula ei ac Paulæ & Euſtochio a Marcella ait: *Quod autem & matronis &c.* vid. ſub litt. t) ſequente.

t) Hieron. epiſt. XX. ad Marcellam. Quod autem & matronis offertis *muſcaria* parua, paruis animalibus euentilandis, elegans ſignificatio eſt, debere luxuriam cito reſtringuere, quia muſcæ morituræ oleum ſuauitatis exterminant.

cui

cui ſollicitius inquirendæ, ad dandum congruens ex antiquis ſcriptoribus teſtimonium, immorari, operæ non eſt pretium.

§. VII.

De vſu ſigni crucis in euchariſtiæ celebratione.

Res proxime memorata in *conſtitutionibus*, eſt vſus ſigni crucis, antequam ſacerdos ad conſecrationem pergeret. Et de hoc certiora habemus in vetuſtis ſcriptoribus documenta. Nam CHRYSOSTOMVS u) id non tantum quotidie a chriſtianis, ſed cumprimis in ſacra menſa & in ſacerdotum ordinationibus adhiberi, & iterum cum corpore *CHRISTI* in myſtica cæna fulgere, diſerte adfirmat. Id quod plus vice ſimplici, tempore celebrationis, vſurpatum fuiſſe arguit. Similiter AVGVSTINVS x) narrat, in omnibus officiis, in conſecratione aquarum baptiſmatis, in chriſmate confirmationis, & ſacrificio euchariſtico adhiberi, eoque ſine nihil horum rite perfici dicit.

§. IIX.

De vſitata præfatione, dicta Surſum corda, *ſiue præparatione ad maiorem gratiarum actionem.*

Posthaec proxime ante maiorem gratiarum actionem in *conſtitutionibus* ſacerdos, quum populum verbis *Pauli*, *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & caritas Dei, & communicatio ſancti ſpiritus ſit cum omnibus vobis*, rurſus ſalutaſſet; & populus reſpondiſſet: *Et cum ſpiritu tuo*, pergit ac dicit: *Surſum corda*; populus autem reſpondet: *Habemus ad Dominum.* Sacerdos rurſus dicit: *Gratias agamus Domino;* & cuncti: *Dignum & iuſtum eſt.* Huius vero ritus mentio in omnibus propemodum ſcriptoribus eccleſiaſticis, qui aliquid de euchariſtia vel precibus dixerunt, occurrit.

u) Chryſoſt. demonſtrat. Quod Chriſtus ſit Deus. c. IX. tom. V. pag. 840. (p. 752. edit. Francof.) ὥσπερ ἐν στήλῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν διατυπούμενον περιφέρουσιν· οὗτος ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ, οὗτος ἐν ταῖς ἱερέων χειροτονίαις, οὗτος πάλιν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ ἐπὶ τὸ μυστικὸν δεῖπνον διαλάμπει. *In fronte noſtra quaſi in columna quotidie figuratur (crux). Hæc in ſacra menſa, hæc in ſacerdotum ordinationibus, hæc iterum cum corpore Chriſti in myſtica cæna fulget.*

x) Auguſtin. homil. CXVIII. in Ioan. pag. 225. Quid eſt ſignum Chriſti, niſi crux Chriſti? Quid ſignum, niſi adhibeatur, ſiue frontibus credentium, ſiue ipſi aquæ, ex qua regenerantur, ſiue oleo, quo chriſmate vnguntur, ſiue ſacrificio, quo aluntur, nihil horum rite perficitur.

elementa reuerenter cum flabello; ſi autem non ſit flabellum, hoc cum operculo calicis facere iubetur. Et in liturgia BASILII q) eiuſdem inſtrumenti ῥιπιδίου ἢ καλύμματος *flabelli* vel *operculi*, in eumdem vſum adhibendi habetur mentio. Atque in hunc ſenſum vocabulum ῥιπίδιον r) a GERMANO, IOBIO & SVIDA vſurpatur. Vnde non eſt, quod SVICERVS auctorem *conſtitutionum* hac in ſententia ſingularem iudicet. Verum vt iſti auctores non adeo vetuſti ſunt, ita eos adduximus potius ad explicandum difficile vocabulum, quam ad ſtabiliendam eccleſiaſticam conſuetudinem. HIERONYMI teſtimonium a IO. STEPHANO DVRANTO s) producitur, ſed nihil ad rem præſentem facit. Quamquam enim *muſcariorum* t), hoc eſt flabellorum, meminit; planum tamen eſt, de illis eum loqui, non vt inſtrumentis eccleſiaſticis, ſed vt munuſculis ſæcularibus, a *Marcella Paulæ* & *Euſtochio* transmiſſis, licet ſenſum aliquem myſticum inde ingenioſe conetur eruere. Itaque hanc materiam, vt paruam aliquam circumſtantiam in *conſtitutionibus*, præterimus, quippe cui

μέζει, καὶ ῥιπίζει ἐπάνω τῶν ἁγίων μετὰ ῥιπιδίου εὐλαβῶς· εἰ δὲ οὐκ ἔστι ῥιπίδιον, ποιεῖ τοῦτο μετὰ καλύμματος.

q) Baſil. liturg. ibid. pag. 51. ὁ διάκονος ἀποτίθησι τὸ ῥιπίδιον, ὅπερ ἐκράτει, ἢ κάλυμμα, καὶ ἔρχεται ἐγγύτερον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσκυνοῦσι ἀμφότεροι τρὶς ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης. *Diaconus deponit flabellum, quod tenebat, vel operculum, & accedit propius ad ſacerdotem, & ambo ter adorant ante ſanctam menſam.*

r) German. contemplat. rer. eccleſ. ibid. pag. 157. Τί δ' ἄν τις εἴποι περὶ τῶν θείων ῥιπιδίων ἐγκεχειρισμένων τοῖς διακόνοις, καὶ ὑπ' αὐτῶν στρεφομένων αἰφνιδίως ὡς ἐν ἐκπλήξει, ἄχρι τῆς θεολέκτου προσευχῆς; *Quid vero (quiſpiam dicat) de diuinis* flabellis, *quæ tenet manus diaconorum & ab ipſis verſantur derepente, quaſi in animi conſternatione, vſque ad precationem dominicam?* Iobius ap. Photium cod. CCXXII. vid. ſupra ſub litt. (m).
Suidæ lexic. tom. II. p. 686. (tom. III. p. 261. edit. Kuſteri.) Ῥιπίδα τὴν μαλακοῖσιν ἀεὶ πρηεῖαν αὔραις. *Fabellum leues ſemper ventulos excitans.*

s) Durant. de ritibus lib. I. c. X. de muſcariis & flabellis num. 2. S. Hieronymus epiſt. XX. ad Marcellam interpretando myſtice munuſcula ei ac Paulæ & Euſtochio a Marcella ait: *Quod autem & matronis &c.* vid. ſub litt. t) ſequente.

t) Hieron. epiſt. XX. ad Marcellam. Quod autem & matronis offertis *muſcaria* parua, paruis animalibus euentilandis, elegans ſignificatio eſt, debere luxuriam cito reſtringuere, quia muſcæ morituræ oleum ſuauitatis exterminant.

cui ſollicitius inquirendæ, ad dandum congruens ex antiquis ſcriptoribus teſtimonium, immorari, operæ non eſt pretium.

§. VII.

De vſu ſigni crucis in eucbariſtiæ celebratione.

Res proxime memorata in *conſtitutionibus*, eſt vſus ſigni crucis, antequam ſacerdos ad conſecrationem pergeret. Et de hoc certiora habemus in vetuſtis ſcriptoribus documenta. Nam Chrysostomvs u) id non tantum quotidie a chriſtianis, ſed cumprimis in ſacra menſa & in ſacerdotum ordinationibus adhiberi, & iterum cum corpore *CHRISTI* in myſtica cæna fulgere, diſerte adfirmat. Id quod plus vice ſimplici, tempore celebrationis, vſurpatum fuiſſe arguit. Similiter Avgvstinvs x) narrat, in omnibus officiis, in conſecratione aquarum baptiſmatis, in chriſmate confirmationis, & ſacrificio euchariſtico adhiberi, eoque ſine nihil horum rite perfici dicit.

§. IIX.

De vſitata præfatione, dicta Surſum corda, *ſiue præparatione ad maiorem gratiarum actionem.*

Posthaec proxime ante maiorem gratiarum actionem in *conſtitutionibus* ſacerdos, quum populum verbis *Pauli*, *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & caritas Dei, & communicatio ſancti ſpiritus ſit cum omnibus vobis*, rurſus ſalutaſſet; & populus reſpondiſſet: *Et cum ſpiritu tuo*, pergit ac dicit: *Surſum corda*; populus autem reſpondet: *Habemus ad Dominum.* Sacerdos rurſus dicit: *Gratias agamus Domino;* & cuncti: *Dignum & iuſtum eſt.* Huius vero ritus mentio in omnibus propemodum ſcriptoribus eccleſiaſticis, qui aliquid de euchariſtia vel precibus dixerunt, occurrit.

---

u) Chryſoſt. demonſtrat. Quod Chriſtus ſit Deus. c. IX. tom. V. pag. 840. (p. 752. edit. Francof.) ὥσπερ ἐν στήλῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου καθ' ἑκάστην ἡμέραν διατυπούμενον περιφέρουσιν· οὗτος ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ, οὗτος ἐν ταῖς ἱερέων χειροτονίαις, οὗτος πάλιν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὸ μυστικὸν δεῖπνον διαλάμπει. *In fronte noſtra quaſi in columna quotidie figuratur (crux). Hæc in ſacra menſa, hæc in ſacerdotum ordinationibus, hæc iterum cum corpore Chriſti in myſtica cæna fulget.*

x) Auguſtin. homil. CXVIII. in Ioan. pag. 225. Quid eſt ſignum Chriſti, niſi crux Chriſti? Quid ſignum, niſi adhibeatur, ſiue frontibus credentium, ſiue ipſi aquæ, ex qua regenerantur, ſiue oleo, quo chriſmate vnguntur, ſiue ſacrificio, quo aluntur, nihil horum rite perficitur.

CYPRIANVS y) præmiſſam ſacerdotis præfationem vocat, qua fratrum mentes ad cæleſtes cogitationes paret. AVGVSTINO plus decies in ſcriptis ſuis memoratur. Loca ſupra *) adlegata ſunt, quando de liturgiis in genere loquuti ſumus, adeoque heic ea repetere nihil attinet. Duo tantum notabimus, quorum in altero z) ait: *Quotidie per vniuerſum orbem, humanum genus vna pene voce reſpondet, ſurſum corda ſe habere ad Dominum;* altero autem: *Corda fidelium*, inquit a), *cælum ſunt, quia in cælos quotidie eriguntur, dicente ſacerdote: Surſum corda; ſecuri reſpondent: Habemus ad Dominum.* CHRYSOSTOMVS b) quoque huius præfationis multis in locis meminit, quæ quum fuſius libro XIII. c. VI. recitauimus, hoc loco repetere ſuperſedemus. Lector curioſus easdem formulas in CYRILLI *catecheſibus myſtagogicis* c), in ANASTASIO SINAITA d), CAESARIO ARELATENSI e) & ELIGIO NOVIOMENSI f) reperire poteſt, vt liturgias *Græcas*

y) Cyprian. de orat. p. 152. (p. 107. edit. Fell. Amſtelod) Sacerdos ante orationem præfatione præmiſſa, parat fratrum mentes dicendo: Surſum corda; vt dum reſpondet plebs: Habemus ad Dominum! admoneatur, nihil aliud ſe, quam Dominum cogitare debere.

*) Vid. lib. XIII. cap. V. §. VII. vol. V. p. 187. ſeqq.

z) Aug. de vera relig. c. III. tom. I. p. 302. (p. 703. edit. Baſil. MDLXIX.)

a) Auguſtin. ſerm. XLIV. de tempore (tom. X. p. 663. edit. Baſil.)

b) Chryſoſt. homil. XIIX. in 2 Cor. p. 873. (p. 673. edit. Francof.) cit. lib. XIII. cap. VI. §. IX. vol. V. p. 227. Homil. XXII. in Hebr. p. 1898. cit. ibid. p. 233. Homil. V. de pœnitentia tom. VI. edit. Sauil. Homil. XXXVIII. de pœnitentia & ſacra euchariſtia p. 569. cit. vol. V. p. 212.

c) Cyrill. catech. myſtag. V. n. III. Μετὰ τοῦτο βοᾷ ὁ ἱερεύς· ἄνω τὰς καρδίας· - εἶτα ἀποκρίνεσθε, ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον. *Poſtea clamat ſacerdos:* Surſum corda. - - *Vos deinde reſpondetis:* Habemus ad Dominum.

d) Anaſtaſ. ſerm. de ſynaxi ap. Albertin. de euchariſtia p. 529. Impleamus mentem, ad cælum adſcendamus, ſurſum leuemus animum & corda. Oculos animæ ad Deum extollamus. Transeamus cælum, tranſeamus angelos. Tranſeamus Cherubim, & ad ipſum Domini thronum accurramus. Ipſos Chriſti immaculatos pedes apprehendamus: ploremus, & ipſius miſericordiam quaſi cogamus. Confiteamur in ſancto, cæleſti & intellectuali ipſius altari. Hæc vobis denuntiat, hæc vos obteſtatur ſacerdos, cum ait: *Surſum habeamus corda.*

e) Cæſar. homil. XII. (bibliothec. patr. tom. VIII. p. 832.) Cum maxima pars populi, immo quod peius eſt, pene omnes, recitatis lectionibus exeunt de eccleſia, cui dicturus eſt ſacerdos: *Surſum corda?*

f) Eligius homil XI. de cæna Domini. Ex verbis Cypriani. (biblioth. patr. max.

vel

vel alios recentiores ſcriptores ne memoremus. Nos præterea tantum ex concilio obſeruamus *Mileuitano* g), vbi præfationum inter alias preces & orationes mentio habetur, quod plerorumque virorum eruditorum ſententia hæ formulæ intelligantur: *Surſum corda; Habemus ad Dominum: Gratias agamus Domino; Dignum & iuſtum eſt.* Hæc præfatio, obſeruante IOANNE MABILLONIO h), in vetuſta liturgia *Gallicana* vocatur *conteſtatio*, quia populus his reſponſis conteſtabatur, ad ſacerdotis exhortationem ſurſum corda ſe habere, & dignum iuſtumque eſſe, gratias agere Domino.

§. IX.

De εὐχαριςίᾳ, ſiue maiore gratiarum actione proprie ſic dicta.

POSTEA ſacerdos ad εὐχαριςίαν proprie ſic dictam, hoc eſt, ad maiorem gratiarum actionem pro omnibus diuinis tum creationis ac prouidentiæ tum redemtionis beneficiis progrediebatur; vbi commemoratio eorum fiebat, quæ Deus in gratiam hominum a iactis inde mundi fundamentis, præcipue in magno redemtionis myſterio fecit. Quam in rem ſolemnis & magnifica glorificatio Dei peragebatur, ſemper includens triſagion, ſiue *hymnum* Seraphicum, *Sanctus*, *ſanctus*, *ſanctus Deus Zebaoth*, qui a ſacerdote & populo iunctim canebatur; & tum ſacerdos ad finiendam ſolemnem gratiarum actionem ſolus ſe conferebat. Nuſquam equidem tam longam gratiarum actionem habemus, qualis in *conſtitutionibus* exſtat; præcipua autem eius momenta non tantum in liturgiis inueniuntur, quæ ſub IACOBI apoſtoli, CHRYSOSTOMI & BASILII circumferuntur nominibus; ſed etiam in dignioribus fide ſcriptis detegi poſſunt. Nam IVSTINVS MARTYR i) chriſtianorum ritus deſcribens ac myſteria, ait: *A precibus finitis, mutuis nos inuicem*

tom. XII. pag. 314. edit. Lugd. MDCLXXVII.) Modum orationis ſanctiſſimus martyr Cyprianus nos docet, dicens: - - Sacerdos ante orationem præfatione præmiſſa parat fratrum mentes dicendo: *Surſum corda* &c.

g) Concil. Mileuit. c. XII. Placuit, vt preces vel orationes & miſſæ ſiue *præfationes*, quæ probatæ fuerint in concilio, ab omnibus celebrentur.

h) Mabillon. de liturg. gallic. lib. I. c. III. n. 17. p. 24. In his miſſalibus Gallicanis occurrit primo loco *præfatio*. - - Quinto *conteſtatio*, alias *immolatio miſſæ*, &, vt apud Mozarabes, *inlatio*, nobis modo *præfatio*, in qua fideles *ſurſum corda* ſe habere *conteſtantur*.

i) Iuſtin. apol. II. p. 97. ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα παυσάμενοι τῶν εὐχῶν·

oſcu-

oſculis ſalutamus. Deinde ei, qui fratribus praeeſt, offertur panis, & poculum aquae & vini, quibus ille acceptis laudem & gloriam rerum vniuerſarum patri, per nomen filii & ſpiritus ſancti offert, & euchariſtiam, ſiue gratiarum actionem, pro eo, quod nos donis ſuis biſce dignatus ſit, prolixe exſequitur, (ἐυχαριστίαν ἐπὶ πολὺ ποιεῖται.) *Atque vbi ille preces & gratiarum actionem abſoluit, populus, qui adeſt, omnis fauſta approbatione acclamat, dicens: Amen.* In eumdem mōdum IRENAEVS k): *Offerimus ei, quae ſunt eius, congruenter communicationem & veritatem praedicantes carnis & ſpiritus. Quemadmodum enim, qui eſt a terra, panis percipiens inuocationem Dei, iam non communis panis eſt, ſed euchariſtica, ex duabus rebus conſtans, terrena & caeleſti: Sic & corpora noſtra, percipientia euchariſtiam, iam non ſunt corruptibilia, ſpem reſurrectionis habentia. Offerimus autem ei, non quaſi indigenti, ſed gratias agentes donationi eius & ſanctificantes creaturam.* Ita ORIGENES l) *Nos*, inquit, *qui rerum omnium conditori placere ſtudemus, cum precibus & gratiarum pro beneficiis acceptis actione oblatos panes edimus, corpus iam per precationem factos ſanctum quoddam & ſanctificans, vtentes eo cum ſano propoſito.* CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS argumentum huius gratiarum actionis ſpecialius in *catecheſi* ſua *myſtagogica* indicat, quando ait: *Facimus* m) *deinde* (poſteaquam ſacerdos dixit: *Gratias agamus Domino;* & populus reſpondit: *Dignum & iuſtum eſt*) *mentionem caeli & terrae, & maris, ſolis & lunae, & ſiderum ac vniuerſae creaturae, tam ratione praeditae quam irrationalis: tam iſtius, quae videtur, quam illius, quae ſub adſpectum noſtrum non cadit, angelorum, archangelorum, virtutum, do-*

ἔπειτα προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος, καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος· καὶ οὗτος λαβὼν, αἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὅλων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἀναπέμπει· καὶ ἐυχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιῶσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται· οὗ συντελέσαντος τὰς ἐυχὰς καὶ τὴν ἐυχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων, ἀμήν.

k) Iren. lib. IV. c. XXXIV.

l) Origen. contr. Celſum lib. VIII. p. 399. ἡμεῖς δὲ τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ ἐυαρεστοῦντες, καὶ τοὺς μετ' ἐυχαριστίας καὶ ἐυχῆς τῆς ἐπὶ τοῖς δοθεῖσι προσαγομένους ἄρτους ἐσθίομεν, σῶμα γενομένους διὰ τὴν ἐυχὴν ἅγιόν τι καὶ ἁγιάζον τοὺς μετὰ ὑγιοῦς προθέσεως αὐτῷ χρωμένους.

m) Cyrill. catech. myſtag. V. n. V. Μετὰ ταῦτα μνημονεύομεν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης· ἡλίου καὶ σελήνης, ἄστρων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως λογικῆς τε καὶ ἀλόγου, ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, δυνάμεων, κυριοτήτων, ἀρ-

mina

minationum, principatuum, poteſtatum, thronorum & Cherubim faciem operientium, quaſi diceremus illud Dauidis: Magnificate Dominum mecum. Commemoramus etiam illa Cherubim, quæ in ſpiritu ſancto cernebat Eſaias, circumſtantia thronum Dei, ac alis quidem duabus faciem velantia, & duabus item pedes, reliquis vero duabus volantia, atque dicentia: Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus Sabaoth. Hæc eadem eſt cum gratiarum actione in *liturgia* IACOBI, quæ in eccleſia *Hieroſolymitana* in vſu erat, his concepta verbis: *Vere dignum* n) *& iuſtum eſt, decens & debitum, vt te laudemus, te hymnis celebremus, tibi benedicamus, te adoremus, tibi laudem decantemus, tibi gratias agamus, omnis creaturæ viſibilis ac inuiſibilis opifici, theſauro æternorum bonorum, fonti vitæ & immortalitatis, omnium Deo ac Domino, quem cæli & cæli cælorum laudibus celebrant, ac omnis virtus eorum, ſol & luna vniuerſusque aſtrorum chorus, terra, mare, & omnia, quæ in eis ſunt; Hieruſalem cæleſtis congregatio, eccleſia primogenitorum deſcriptorum in cælis; ſpiritus iuſtorum & prophetarum; animæ martyrum & apoſtolorum; angeli, archangeli, throni, dominationes, principatus, poteſtates ac virtutes tremendæ, Cherubimque multos oculos habentia, & Seraphim ſex alis prædita; quæ duabus quidem alis operiunt facies ſuas; duabus vero pedes; & reliquis duabus volantia, clamant alterum ad alterum inceſſabili voce, perpetuis laudibus, hymnum triumphalem tuæ magnificæ gloriæ clara voce canentia, clamantia, glorifican-*

χῶν, ἐξουσιῶν, θρόνων, τῶν χερουβὶμ τῶν τὸ πρόσωπον δυνάμει καλυπτόντων, λέγοντες τὸ τοῦ Δαβίδ· μεγαλύνατε τὸν κύριον σὺν ἐμοί· μνημονεύομεν νῦν καὶ τῶν χερουβὶμ, ἃ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἐθεάσατο Ἡσαΐας παρεστηκότα κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι κατακαλύπτοντα τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶ πετόμενα, καὶ λέγοντα, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ.

n) Liturg. Iacobi bibl. patr. Gr. Latin. tom. II. p. 12. ὡς ἀληθῶς ἄξιόν ἐστι καὶ δίκαιον, πρέπον τε καὶ ὀφειλόμενον, σὲ αἰνεῖν, σὲ ὑμνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ προσκυνεῖν, σὲ δοξολογεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, τῷ πάσης κτίσεως ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου δημιουργῷ, τῷ θησαυρῷ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, τῇ πηγῇ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τῷ πάντων θεῷ καὶ δεσπότῃ· ὃν ὑμνοῦσιν οἱ οὐρανοὶ, καὶ οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· ἥλιός τε καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἄστρων χορός· γῆ, θάλασσα, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· Ιερουσαλὴμ ἡ ἐπουράνιος πανήγυρις, ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἀπογεγραμμένων ἐν τοῖς οὐρανοῖς· πνεύματα δικαίων καὶ προφητῶν· ψυχαὶ μαρτύρων καὶ ἀποστόλων· ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαί τε καὶ ἐξουσίαι καὶ δυνάμεις φοβεραὶ, καὶ τὰ χερουβὶμ πολυόμματα, καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφεὶμ, ἃ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι κατακαλύπτει τὰ πρόσωπα

tia, vociferantia ac dicentia: Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus Sabaoth; plenum cælum & terra gloria tua; Oſanna in excelſis.

CHRYSOSTOMVS quoque de hac gratiarum actione loquitur, licet non integram eius formulam, ſed tantum introductionem nobis exhibeat. *Ea oratio*, inquit o), *qua Deo gratiæ aguntur, ſacerdoti & populo communis eſt: neque enim ipſe ſolus gratias agit, ſed etiam plebs vniuerſa. Nam, quum primus illorum vocem ſumſit, atque illi adſenſerunt, id digne ac iuſte fieri, tum demum gratiarum actionem auſpicatur. Quid autem eſt, quamobrem tibi mirum videatur, ſi cum ſacerdote plebs interdum loquatur, quum etiam cum ipſis cherubim ac ſeraphinis virtutibus ſacroſanctos illos hymnos communiter in cælum mittat?* Intelligit duos hymnos: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus Sabaoth*, &, *Gloria in excelſis Deo;* qui, vt ſtatim videbimus, huius gratiarum actionis pars erant.

INTER ſcriptores *Latinos* hæc præuia gratiarum actio FVLGENTIO p) quoque memoratur, qui, *In iſto* (chriſtianorum) *ſacrificio*, inquit, *gratiarum actio atque commemoratio eſt carnis CHRISTI, quam pro nobis obtulit, ſanguinis, quem pro nobis idem Deus effudit.* Ita quoque AMBROSIVS, vel quiſquis auctor librorum *de ſacramentis* inter eius opera eſt, diſtinguens inter gratiarum actionem & conſecrationem, quærit q): *Conſecratio quibus verbis eſt, & cuius ſermonibus?* Et reſpondet: *Domini Ieſu. Nam reliqua omnia, quæ dicuntur, laus Deo defertur. Oratione petitur pro populo, pro regibus, pro ceteris. Vbi venitur, vt conficiatur venerabile ſacramentum, iam non ſuis ſermonibus ſacerdos, ſed vtitur ſermonibus CHRISTI.* Ex quibus omnibus ſine vlla controuerſia euidens & planum eſt, conſecrationem ſacramenti cum ſolemni gratiarum actione ſiue glorificatione Dei pro omnibus ipſius donis ac beneficiis cœpiſſe initium, vnde vniuerſa actio εὐχαριστία, ſiue gratiarum actio, dicta, quia hæc ſemper præmittebatur,

ἑαυτῶν, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶ ἱπτάμενα, κέκραγεν ἕτερον πρὸς ἕτερον ἀκαταπαύστοις στόμασιν, ἀσιγήτοις δοξολογίαις.

o) Chryſoſt. homil. XIIX. in 2 Cor. p. 873. τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινὰ κ. τ. λ. Vid. lib. XIII. c. VI. §. IX. vol. V. p. 227. Homil. II. in 2 Cor. p. 739. (p. 516. edit. Francof.) ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν κοινῶν εὐχαριστοῦμεν ἀγαθῶν. *Pro vniuerſo terrarum orbe communibuſque commodis gratias agimus.*

p) Fulgent. de fide ad Petrum c. XIX.

q) Ambroſ. de ſacram. lib. IV. c. IV.

tam-

tamquam neceſſaria ſancti iſtius myſterii pars; & vniuerſa actio & cærimonia cum alia gratiarum actione poſt ſumtam ſacram cœnam concludebatur, quemadmodum poſthac videbimus.

§. X.

De vſu triſagii, ſiue hymni Seraphici, Sanctus, ſanctus, ſanctus, *in hac gratiarum actione.*

In præſenti obſeruandum nobis eſt, partem huius glorificationis ſiue gratiarum actionis fuiſſe hymnum, ſic dictum *triſagion* & *epinicion*, *Sanctus*, *ſanctus*, *ſanctus*, *Dominus Deus exercituum*, *plena eſt omnis terra gloria eius.* Liquet hoc ex ante memoratis locis CYRILLI r) & CHRYSOSTOMI s), quorum hic aliis in locis vſum eius in ſacra cœna ſigillatim enarrat. *Antea quidem*, inquit t), *in cælis tantum hymnus iſte canebatur: poſtquam autem in terram venire dignatus eſt Dominus, hunc etiam concentum ad nos detulit. Propterea quoque magnus pontifex, quum iuxta ſacram hanc menſam conſtiterit, vt rationalem cultum exhibeat, & ſacrificium offerat incruentum, non ſimpliciter nos ad hanc fauſtam acclamationem inuitat; ſed vbi prius Cherubim nominauit & Seraphim mentionem fecit, tum demum ad hanc tremendam vocem mittendam omnes adhortatur, & dum eorum nos admonet, qui nobiſcum choros agitant, mentem noſtram a terra ſubducit, vnumquemque noſtrum his propemodum verbis excitans: Vna cum Seraphim canis, vna cum Seraphim ſta, cum illis alas extende, cum illis regium thronum circumuola.* Alio loco oſtendens, quam obliget euchariſtia homines, vt ſingula corporis ſui membra a peccatis munda cuſtodiant, manus quidem, quæ eam capi-

r) Cyrill. catech. myſtag. V. c. V. vid. ſub litt. antec. (m) p. 312.

s) Chryſoſt. homil. XVIII. in 2 Cor. p. 873. vid. ſub litt. (o).

t) Chryſoſt. homil. in Seraphim. tom. III. p. 890. (p. 772. fin. 773. edit. Francof.) πρότερον μὲν ἐν τοῖς ὐρανοῖς ὗτος ᾔδετο ὁ ὕμνος· ἐπειδὴ δὲ ἐπιβῆναι τῆς γῆς κατηξίωσεν ὁ δεσπότης, καὶ τὴν μελῳδίαν ταύτην κατήνεγκε πρὸς ἡμᾶς· διὰ τῦτο καὶ ὁ μέγας ὗτος ἀρχιερεὺς, ἐπειδὰν ἐπὶ τῆς ἁγίας ταύτης ἑστήκῃ τραπέζης, τὴν λογικὴν ἀναφέρων λατρείαν, τὴν ἀναίμακτον προσφέρων θυσίαν, ὐχ ἁπλῶς ἡμᾶς ἐπὶ τὴν εὐφημίαν ταύτην καλεῖ, ἀλλὰ πρότερον τὰ χερὐβὶμ εἰπὼν, καὶ τῶν Σεραφεὶμ ἀναμνήσας, ὕτω παρακελεύεται πᾶσιν ἀναπέμψαι τὴν φρικωδεστάτην φωνὴν, τῇ τῶν συγχορευόντων μνήμῃ τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνασπῶν, καὶ μονονυχὶ βοῶν πρὸς ἕκαστον ἡμῶν καὶ λέγων, μετὰ τῶν Σεραφεὶμ ᾆδεις, μετὰ τῶν Σεραφεὶμ στῆθι, μετ᾽ ἐκείνων τὰς πτέρυγας πέτασον, μετ᾽ ἐκείνων περιΐπτασο τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν.

ant, & os, cui admoueatur, oculos, qui videant, & linguam, quæ tam tremendis myſteriis miniſtret ſanguine purpurata, ita argumentatur, reſpectu habito potiſſimum ad aures u): *Quomodo non eſt abſurdum, poſt myſticam illam vocem, e cælis delatam, a Cherubim dico, meretriciis cantibus & fractis melodiis aures inquinare?* Quæ verba clare indicant, hunc hymnum Seraphicam partem maioris huius gratiarum actionis fuiſſe. Idem dicit in homilia prima in *Ieſaiam* x): *In ſupernis Seraphim ter ſanctum illum hymnum reſonant: in terris eundem hominum promit multitudo, communiterque tum cæleſtium tum terreſtrium feſtiuus conuentus congregatur: vna gratiarum actio, vna exſultatio, vna gaudentis choreæ ſtatio.* Alio loco reprehendens eos, qui ad ſacram menſam parati, & deinde eius non participes facti fuerant, dicit, eſſe melius, eos ne adfuiſſe quidem, contumelia enim adficere illum, qui inuitarit. *Tu* y) *adfuiſti*, inquit, *hymnum cantaſti, cum dignis omnibus te es profeſſus, eo quod cum indignis non receſſeris. Quomodo manſiſti & menſæ non es particeps? Sum, inquis, indignus. Ergo illa quoque communione & ſocietate, quæ eſt in precibus, es indignus. Non enim ſolum per propoſita, ſed etiam per cantica vndique deſcendit ſpiritus.* Quamuis hoc loco non nominet hymnos, eos tamen communiter in hac officii euchariſtici parte adhibitos fuiſſe, perſpicue indicat. Et alibi z) adhuc clarius loquitur: *Quis ſit hymnus ſupernorum; quid ſuperne dicant Cherubim, ſciunt fideles. Quid dicebant angeli? Gloria in excelſis Deo. Propterea poſt pſalmodias hymni,*

u) Chryſoſt. homil. XXI. ad popul. Antioch. tom. I. p. 266. (p. 236. edit. Francof.) πῶς οὐκ ἄτοπον, μετὰ τὴν μυστικὴν ἐκείνην φωνὴν, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν φερομένην, τὴν ἐκ τῶν χερουβὶμ λέγω, πορνικοῖς ᾄσμασι, καὶ κατακεκλασμένοις μέλεσι τὴν ἀκοὴν μολύνειν.

x) Chryſoſt. homil. I. in Ieſ. tom. III. p. 834. (p. 724. edit. Francof.) ἄνω τὰ Σεραφεὶμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναβοᾷ· κάτω τὸν αὐτὸν ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πληθύς· κοινὴ τῶν ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων συγκροτεῖται πανήγυρις· μία εὐχαριστία, ἓν ἀγαλλίαμα, μία εὐφρόσυνος χοροστασία.

y) Chryſoſt. homil. III. in Epheſ. p. 1052. (p. 888. edit. Francof.) σὺ παραγέγονας· τὸν ὕμνον ᾖσας μετὰ πάντων, ὁμολόγησας εἶναι τῶν ἀξίων τῷ μὴ μετὰ τῶν ἀναξίων ἀνακεχωρηκέναι· πῶς ἔμεινας, καὶ οὐ μετέχεις τῆς τραπέζης· ἀνάξιός εἰμι, φησίν· οὐκοῦν καὶ τῆς κοινωνίας ἐκείνης, τῆς ἐν ταῖς εὐχαῖς· οὐ γὰρ διὰ τῶν προκειμένων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ᾠδῶν ἐκείνων τὸ πνεῦμα πάντοθεν κάτεισιν.

z) Chryſoſt. homil. IX. in Coloſſ. p. 1380. (p. 228. edit. Francof.) τίς ὁ ὕμνος τῶν ἄνω, τί λέγει τὰ χερουβίμ, ἴσασιν οἱ πιστοί· τί ἔλεγον ἄγγελοι κάτω; Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ· Διὰ τοῦτο μετὰ τὰς ψαλμῳδίας ὕμνοι, ὥστε τελειότερόν τι πρᾶγμα.

vtpote res quædam diuinior. Mens eius eſt, pſalmodiam eſſe tantum partem miſſæ catechumenorum; hos hymnos autem a τελείοις, hoc eſt communicantibus, in officio euchariſtiæ adhiberi. Idem illud multis aliis in locis memorat, quæ lector ſupra *) in epitome antiquæ liturgiæ, ex operibus CHRYSOSTOMI collecta, reperire poteſt. Vnum duntaxat locum adhuc recitabimus ex homilia eius de martyribus. *Martyres*, inquit a), *participes fiunt chororum & canticis myſticis communicant. Si enim, quum eſſent in corpore, ſecundum myſteriorum communionem in illum chorum admittebantur, vt cum ipſis Cherubim pſallerent hymnum ter ſanctum, vt vos probe noſtis, qui myſteriis initiati eſtis; multo magis nunc illis coniuncti, cum quibus chorum olim ducebant, multa cum fiducia benedictioni illi ac laudationi communicant.* Non igitur liturgiam CHRYSOSTOMI in ſubſidium vocare neceſſe habemus, probaturi, hunc diuinum hymnum ſolemnis gratiarum actionis ſemper partem exſtitiſſe, ſiquidem e genuinis illius ſcriptis ſatis ſuperque id probatum dedimus. Quibus omnibus addi poteſt SEVERIANVS epiſcopus *Gabalenſis* b) pro eccleſia *Græca*, & concilium *Vaſenſe* c) pro *Latina*, ex quibus liquet, in omnibus officiis euchariſticis, ſiue in matutinis, ſiue quadrageſimalibus, ſiue in commemoratione mortuorum, hymnum, *Sanctus*, *ſanctus*, *ſanctus*, eodem ordine, atque in publicis officiis, adhiberi debuiſſe.

*) Homil. IV. de incomprehenſibili tom. I. p. 374. (p. 333. c. edit. Francof.) cit. lib. XIII. c. VI. §. I. vol. V. pag. 198. litt. t). Homil. XVI. Si eſurierit inimicus tom. V. p. 229. (p. 208. edit. Frf.) cit. ibid. §. V. p. 212. litt. c). Homil. III. de pœnit. tom. IV. p. 562. (p. 493. edit. Frf.) cit. ibid. §. IV. p. 209. litt. p). Epiſt. II. ad Olympiad. tom. IV. p. 715. (p. 625. b. edit. Frf.) cit. ibid. p. 209 litt. q). Homil. XIV. in Epheſ. p. 1127 (p. 981. edit. Frf.) ibid. §. X. p. 228. litt. i).

a) Chryſoſt. homil. LXXIV. de martyr. tom. I. p. 900. (p. 796. a. b. edit. Francof.) vid. Græc. lib. XIII. c. VI. vol. V. p. 201. litt. d).

b) Homil. XXXVII. de filio prodigo inter opera Chyſoſt. tom. VI. p. 375. (p. 313. edit. Francof.) cit. lib. XIII. c. VI. p. 215. litt. m).

c) Concil. Vaſenſ. II. c. III. Vt in omnibus miſſis, ſeu in matutinis, ſeu in quadrageſimalibus, ſeu in illis, quæ pro defunctorum commemoratione fiunt, ſemper, Sanctus, ſanctus, ſanctus, eo ordine, quo ad miſſas publicas dicitur, dici debeat.

§. XI.

Specialior gratiarum actio pro diuinis beneficiis, hominibus in redemtione per Chriſtum præſtitis.

Hvnc hymnum proxime excipit in *conſtitutionibus* beneficiorum Dei, in redemtione mundi per mortem Chriſti præſtitorum, enumeratio, & ſpecialior gratiarum actio habito ad illa reſpectu; in qua etiam ſymbolum quoddam, ſiue præcipuorum chriſtianæ fidei articulorum compendium, habetur. Quod integrum ſymbolum erat, quo eccleſia tunc temporis in hoc officio vtebatur. Nondum enim ſolemnis recitatio ſymboli baptiſmatis pars officii euchariſtici erat, vti quidem in poſterioribus ſæculis, ſed tantum iſtæ doctrinæ recitabantur, quæ ſpecialioris gratiarum actionis pro magnis incarnationis ac redemtionis myſteriis erant argumentum. Ita in *conſtitutionibus* repræſentatur, quo cum CHRYSOSTOMVS concordat. Nam commentans in iſta verba apoſtoli; *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt?* apoſtolum introducit, mentem ſuam in hunc modum explicantem: *Quando dico benedictionem, explico omnem theſaurum Dei beneficentiæ & magna illa dona in memoriam reuoco.* Et addit: *Nos quoque ad calicem recenſentes* d) *ineffabilia Dei beneficia, & quæcumque ſumus adepti, ita ipſum offerimus & communicamus, gratias agentes, quod ab errore liberarit hominum genus: quod quum longe eſſemus, prope fecerit: quod quum ſpem non haberemus, & ſine Deo eſſemus, ſuos fratres effecerit & cohæredes. Pro his ergo, & quicumque ſunt huiusmodi, gratias agentes, ita accedimus.* Clarius ſpecialioris gratiarum actionis documentum, quam hoc eſt, habere non poſſumus; adeoque hac in re nullum amplius teſtimonium exquirimus, ſed ſtatim progredimur ad formulam conſecrationis.

d) Chryſoſt. homil. XXIV. in 1 Cor. p. 532. (p. 256. edit. Francof.) εὐλογίαν ὅταν εἴπω, πάντα ἀναπτύσσω τὸν τῆς εὐεργεσίας τοῦ θεοῦ θησαυρὸν, καὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀναμιμνήσκω δωρεῶν· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπιλέγοντες τῷ ποτηρίῳ τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τοῦ θεοῦ, καὶ ὅσων ἀπολελαύκαμεν, οὕτως αὐτὸ προσάγομεν καὶ κοινωνοῦμεν, εὐχαριστοῦντες, ὅτι τῆς πλάνης ἀπήλλαξε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· ὅτι μακρὰν ὄντας, ἐγγὺς ἐποίησεν· ὅτι ἐλπίδα μὴ ἔχοντας καὶ ἀθέους ἐν τῷ κόσμῳ, ἀδελφοὺς ἑαυτοῦ κατεσκεύασε καὶ συγκληρονόμους· ὑπὲρ τούτων, καὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων εὐχαριστοῦντες, οὕτω πρόσιμεν.

Ita Cyprianus epiſt. LXIII. p. 156. (p. 278. edit. Fellii Amſtelod.) Paſſionis eius mentionem in omnibus ſacrificiis facimus.

§. XII.

§. XII.

Formula conſecrationis ſemper compoſita ex recitatione verborum inſtitutionis, & oratione ad Deum pro ſanctificandis per ſpiritum ſanctum donis.

Non fuit autem hæc antiquis temporibus nuda repetitio verborum, *Hoc eſt corpus meum*, quæ per multas ætates vulgaris ſcholaſticorum *Romanenſium* doctrina fuit; ſed recitatio hiſtoriæ inſtitutionis vna cum precibus ad Deum, vt ſpiritum ſuum ſanctum ſuper dona mittere, eaque corpus ac ſanguinem Chriſti fieri iubere vellet, non immutando naturam & ſubſtantiam, ſed qualitates & efficaciam, exaltandoque ea de ſimplicibus elementis panis ac vini, vt eſſent typi & ſymbola carnis ac ſanguinis *CHRISTI*, & efficacia inſtrumenta, per quæ digne recipientibus omnia mortis ac paſſionis ipſius beneficia conferrentur. Ita manifeſto proponitur in *conſtitutionibus*, quod in lectoris gratiam heic iterum interponemus: *Memores igitur* e) *eorum, quæ propter nos pertulit, gratias agimus tibi, Deus omnipotens, non quantum debemus, at quantum poſſumus; & conſtitutionem eius implemus. In qua enim nocte tradebatur, pane ſanctis ac immaculatis manibus ſuis accepto, & eleuatis oculis ad Deum ſuum ac patrem, fregit & dedit diſcipulis, dicens: Hoc eſt myſterium noui teſtamenti: accipite ex eo, manducate: Hoc eſt corpus meum, quod pro multis frangitur in remiſſionem peccatorum. Similiter calicem miſcuit ex vino & aqua, ſanctificauit & dedit iisdem, dicens: Bibite ex eo omnes; Hic eſt ſanguis meus, qui pro multis effunditur in remiſſionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem. Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc & bibetis hunc calicem, mortem meam adnuntiabitis, donec veniam. Itaque memores paſſionis eius & mortis, & a mortuis reſurrectionis, atque in cælum reditus; nec non ſecundi aduentus, quem idem facturus eſt, in quo cum gloria & poteſtate veniet, iudicare viuos ac mortuos, & reddere ſingulis iuxta opera eorum; tibi regi ac Deo panem hunc, & calicem hunc offerimus, ſecundum conſtitutionem eius, gratias tibi per eumdem agentes, quia nos dignos habuiſti, qui ſtaremus coram te, ac ſacerdotio fungeremur tibi; & poſcimus te, vt ſuper hæc dona in conſpectu tuo propoſita placate reſpicias, tu qui nullius indiges Deus, & beneplaceas in eis ad honorem CHRISTI tui, atque ſupra hoc ſacrificium mittas*

e) Conſtitut. lib. VIII. c. XII. p. 402. vid. ſupra §. I. ſub litt. (b) pag. 289.

ſan-

ſanctum tuum ſpiritum, teſtem paſſionum Domini Ieſu: vt exhibeat panem hunc corpus CHRISTI tui, & calicem hunc ſanguinem CHRISTI tui, quo participes illius ad pietatem confirmentur, remiſſionem peccatorum conſequantur, diabolo eiuſque errore liberentur, ſpiritu ſancto repleantur, digni CHRISTO tuo fiant, vitam ſempiternam impetrent, te illis reconciliato, Domine omnipotens.

QVIS non videt, conſecrationem hac in formula factam eſſe per recitationem hiſtoriæ inſtitutionis & preces pro deſcenſu ſpiritus ſancti ſuper elementa ad ea ſanctificanda? Et pro hac re concordans habemus vniuerſæ antiquitatis teſtimonium. IVSTINVS MARTYR f) conſecrationem in gratiarum actione & precibus ponit, quibus abſolutis populum omnem acclamare dicit, *Amen.* IRENAEVS clarius adhuc g) teſtatur, quod per inuocationem fiat. Nam, *Qui eſt e terra panis*, inquit, *percipiens inuocationem Dei, iam non communis panis eſt, ſed eucharistia.* ORIGENES h) ait: *Sanctificatur per verbum Dei, perque obſecrationem.* Et CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS i): *Panis eucharisticus poſt ſancti ſpiritus inuocationem, non amplius eſt panis communis, ſed eſt corpus Chriſti: vt ſanctum vnguentum non amplius eſt vnguentum nudum, neque, vt ita dicam, commune, poſtquam iam conſecratum eſt, ſed eſt chariſma CHRISTI.* Ita rurſus k): *Per eiuſmodi* (cæleſtes) *hymnos nos ipſos ſanctificantes, Deum benigniſſimum oramus, vt ſuper illa propoſita ſanctum ſpiritum emittat, vt panem quidem faciat corpus CHRISTI, vinum vero ſanguinem CHRISTI.* Quæ verba, conſecrationem per preces ac inuocationem factam eſſe, manifeſto declarant. Idem BASILIVS l) docet, quando interrogat: *Inuocationis verba, quum conficitur panis eucharisticus & poculum benedictionis, quis ſanctorum in ſcripto nobis reliquit?* GREGORIVS

f) Iuſtin. apol. II. p. 97. cit. ſupra §. IX. ſub. litt. (i) pag. 311.

g) Iren. lib. IV. c. XXXIV.

h) Origen. in Matth. XV. tom. II. p. 27. (p. 17. a. edit. Pariſ. MDCIV.)

i) Cyrill. catech. myſt. III. n. III. μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐκ ἔτι ἄρτος λιτὸς, ἀλλὰ σῶμα Χριστοῦ κ. τ. λ.

k) Id. catech. myſtag. V. n. V. ἁγιάσαντες ἑαυτοὺς διὰ τῶν πνευματικῶν τούτων ὕμνων παρακαλοῦμεν τὸν φιλάνθρωπον θεὸν, τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξαποστεῖλαι ἐπὶ τὰ προκείμενα, ἵνα ποιήσῃ, τὸν μὲν ἄρτον, σῶμα Χριστοῦ, τὸν δὲ οἶνον, αἷμα Χριστοῦ.

l) Baſil. de ſpir. ſanct. c. XXVII. τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας, τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν;

NYS-

NYSSENVS m), frater BASILII, *Panis*, inquit, *ſanctificatur per verbum Dei, & orationem.* THEOPHILVS ALEXANDRINVS n): *Dicit* (ORIGENES,) *ſpiritum ſanctum non operari ea, quæ in anima ſunt, nec ad irrationabilia peruenire. Quod adſerens non recogitat, aquas in baptiſmate myſticas aduentu ſancti ſpiritus conſecrari, PANEMQVE DOMINICVM, quo ſaluatoris corpus oſtenditur, & quem frangimus in ſanctificatione noſtri: & SACRVM CALICEM: quum in menſa eccleſiæ collocantur, & vtique inanima ſunt, PER INVOCATIONEM ET ADVENTVM SANCTI SPIRITVS ſanctificari.* Et THEODORETVS omnium planiſſime in dialogo quodam ſuo o): *Quomodo appellas donum, quod offertur ante ſacerdotis inuocationem? Cibum ex talibus ſeminibus. Poſt ſanctificationem vero, quomodo hæc appellas? Corpus Chriſti & ſanguinem Chriſti.* Patres *Latini* itidem plane rem exprimunt: AMBROSIVS p) ait: *Quotieſcumque ſacramenta ſumimus, quæ per ſacræ orationis myſterium in carnem transfigurantur & ſanguinem, mortem Domini adnuntiamus.* OPTATVS q) furores deſcribens *Donatiſtarum*, idem adfirmat, quando ita eos interrogat: *Quid eſt tam ſacrilegum, quam altaria (in quibus & vos aliquando obtuliſtis) Dei frangere, radere, remouere, in quibus vota populi & membra CHRISTI portata ſunt: Quo Deus omnipotens inuocatus ſit: quo poſtulatus deſcendit ſpiritus ſanctus?* HIERONYMVS r) hoc peculiare presbyterorum officium eſſe dicit, corpus ac ſanguinem *CHRISTI* precibus conſecrare. Et alibi s) precibus hanc in rem opus eſſe adfirmat. Auctor librorum *de ſacramentis*, qui ſub nomine AMBROSII t) deliteſcit, ipſam verborum formu-

m. Nyſſen. orat. catech. c. XXXVII. (tom. III. p. 104. c.) ὁ ἄρτος - ἁγιάζεται διὰ λόγου θεοῦ καὶ ἐντεύξεως.

n) Theophil. epiſt. paſchal. I. (biblioth. patr. max. tom. V. p. 846. e. edit. Lugd. MDCLXXVII.)

o) Theodoret. dial. II. tom. IV. p. 84. 85.) Τί καλεῖς τὸ προσφερόμενον δῶρον πρὸ τῆς ἱερατικῆς ἐπικλήσεως; - - τὴν ἐκ τοιῶνδε σπερμάτων τροφήν· - - Μετὰ δέγε τὸν ἁγιασμὸν πῶς ταῦτα προσαγορεύεις; σῶμα χριστοῦ, καὶ αἷμα χριστοῦ.

p) Ambroſ. de fide lib. IV. c. V.

q) Optat. lib. VI. p. 93. (p. 111. edit. Pariſ. DCLXXIX.)

r) Hieron. epiſt. LXXXV. ad Euagrium. Ad quorum preces Chriſti corpus ſanguiſque conficitur.

s) Id. commentar. in Zephan. c. III. pag. 98. εὐχαριστίαν imprecantis facere verba &c.

t) Ambroſ. de ſacram. lib. IV. c. V.

lam in his precibus vſurpatam nobis exhibet: *Dicit ſacerdos: Fac nobis hanc oblationem adſcriptam, rationalem, acceptabilem, quod eſt figura corporis & ſanguinis Domini noſtri IESV CHRISTI.* IVVENCVS u) ipſummet *CHRISTVM* precibus conſecraſſe dicit. Et GREGORIVS MAGNVS x) morem fuiſſe putat apoſtolis, vt ad ſolam orationem dominicam conſecrarent. Et CYPRIANVS y) probabiliter in eadem fuit opinione, Petitionem enim in oratione dominica, *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, & ſpiritualiter & ſimpliciter intelligi poſſe, exiſtimat, vt corpus denotet *CHRISTI*, qui ſit panis noſter, quem panem dari nobis quotidie poſtulemus. Plurimi patres alii z) de benedictione ſiue gratiarum actione, vt quæ euchariſtiam conſecret, loquutur. Quod ipſum non multum ab hoc diſcrepat: nam

---

u) Iuuenc. hiſtor. euangel. lib. IV. bibl. patr. tom. VIII p. 654. (p. 74. h. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

- - - - pſalmis ſibi frangere panem
Diuiſumque dehinc tradit, ſanctęque *precatus*,
Diſcipulos docuit, proprium ſe tradere corpus.

x) Gregor. magn. lib. VII. epiſt. LXIII. Orationem dominicam idcirco mox poſt precem dicimus, quia mos apoſtolorum fuit, vt ad ipſam ſolummodo orationem oblationis hoſtiam conſecrarent.

y) Cypr. de orat. p. 146. (p. 104. edit. Amſtelod.) Quod poteſt & ſpiritualiter & ſimpliciter intelligi - quia Chriſtus noſter panis eſt. Hunc autem panem dari nobis quotidie poſtulamus.

z) Tertull contr. Marcion. lib. I. c. XXIII Si ita eſt, an partem impudentiorem, quam qui - - *ſuper* alienum *panem* alii Deo *gratiarum actionibus* fungitur?

Clem. Alex. pædag. lib. II. c. II. p. 186. ὅτι δὲ οἶνος ἦν τὸ εὐλογηθὲν, ἐπέδειξε πάλιν, πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγων· Οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης κ. τ. λ. *Vinum id fuiſſe quod Dominus* benedixerat, *oſtendit ipſe, diſcipulis ſuis dicens: Non bibam amplius de genimine vitis huius &c.*

Chryſoſt. homil. LXXXII. in Matth. in Græc. (p. 861. edit. Francof.) εὐχαριστεῖ, διδάσκων ἡμᾶς, ὅπως δεῖ τὸ μυστήριον τοῦτο ἐπιτελεῖν. Gratias egit [*Dominus*] *docens nos, quomodo myſterium hoc ſit peragendum.*

Victor. Antioch. in Marc. XIV. (citante Albertino de euchar. p. 21.) Conueniebat, vt illi, qui panem proponerent, cenſerent, poſt *gratiarum actionem* eſſe ipſius corpus.

Facund. Hermianenſis defenſ. trium capitulorum lib. IX. Dominus *benedictum* panem & calicem, quem diſcipulis ſuis tradidit, corpus & ſanguinem ſuum vocauit.

Cyrill. Alexandr. in Glaphyris ſuper Geneſ. Exod. & Leuitic. eulogiam vocat, quod idem eſt ac euchariſtia. Vid. Albertin. de euchariſt. lib. I. c. VI. p. 21.

gratia-

gratiarum actio ſemper orationis, in euchariſtiæ celebratione vſitatæ, pars fuit. Et hinc nonnulli vtramque coniungunt, vti IVSTINVS & IRENAEVS locis modo memoratis. Atque ita ORIGENES a) *Celſo* narrat, quod cum precibus & gratiarum actione oblatos panes edant, corpus iam per precationem factos ſanctum quoddam & ſanctificans, vtentes eo cum ſano propoſito. AVGVSTINVS, qui in quibusdam locis nude vocat benedictionem b) ſiue gratiarum actionem, aliis in locis clarius dicit, euchariſtiam per preces conſecrari. *Corpus CHRISTI dicimus illud, quod ex frugibus terræ acceptum, & myſtica prece* c) *conſecratum rite ſumimus ad ſpiritualem ſalutem, in memoriam dominicæ pro nobis paſſionis.* Et alibi, ſcribens contra *Donatiſtas*, ſacramenta a peccatoribus conſecrata & adminiſtrata valere negantes, eos interrogat: *Quomodo ergo* d) *exaudit Deus homicidam DEPRECANTEM vel ſuper aquam baptiſmi, vel ſuper oleum, vel SVPER EVCHARISTIAM, vel ſuper capita eorum, quibus manus imponitur?* Hæc ille, ſignificans, euchariſtiæ conſecrationem non minus quam reliquas res memoratas per preces perfici.

HVIC teſtium nubi *Romanenſes* non habent, quod ſolide opponant, niſi pauca quædam male intellecta loca veterum, quæ lector cum idoneis reſponſionibus in excellentiſſimo EDMVNDI ALBERTINI libro *de ſacramento euchariſtiæ* e) poteſt euoluere. Nos heic vnum tantum producemus in medium, maximam habentem ſpeciem, ex CHRYSOSTOMO, qui in homilia quadam ſua f) de conſecratione loquitur in hunc modum: *Non homo eſt, qui propoſita de conſecratione menſæ Domini corpus Chriſti facit, & ſan-*

a) Orig. contra Celſum lib. VIII. p. 399. *ἡμεῖς τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ εὐχαριστοῦντες, καὶ τοὺς μετ' εὐχαριστίας καὶ εὐχῆς τῆς ἐπὶ τοῖς δοθεῖσι προσαγομένους ἄρτους ἐσθίομεν, σῶμα γινομένους διὰ τὴν εὐχὴν ἅγιόν τι καὶ ἁγιάζον τοὺς μετὰ ὑγιοῦς προθέσεως αὐτῷ χρωμένων.*

b) Auguſtin. epiſt. LIX. ad Paulinum. Precationes accipimus dictas, quas facimus in celebratione ſacramentorum, antequam illud, quod eſt in menſa Domini, incipiat *benedici*, orationes quum *benedicitur*, & ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur.

c) Auguſt. de trinitate lib. III. c. IV.

d) Auguſt. de baptiſmo lib. V. c. XX.

e) Albertin. de euchar. lib. I. c. VII. p. 30-34.

f) Chryſoſt. homil. XXX. de proditione Iudæ tom. V. p. 463. (homil. XXXII. tom. V. p. 415. edit. Francof.) *οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπός ἐστιν, ὁ ποιῶν τὰ προκείμενα γε-*

guinem: ſed ille qui crucifixus pro nobis eſt Chriſtus. Sacerdotis ore verba proferuntur, & Dei virtute conſecrantur & gratia. Hæc eſt, ait, corpus meum: hoc vero propoſita conſecrantur. Et ſicut illa vox, quam dixit: Creſcite & multiplacimini & replete terram, ſemel quidem dicta eſt; ſed omni tempore ſentit effectum, ad generationem operante natura: ita & vox illa ſemel quidem dicta eſt, ſed per omnes menſas eccleſiæ vſque ad hodiernum diem, & vſque ad eius aduentum præſtat ſacrificio firmitatem. Senſus huius loci non eſt, vti *Romanenſes* falſo quidem opinantur, quod horum verborum pronuntiatio per ſacerdotem res ſit, quæ ſacrificium faciat; ſed quod CHRISTVS, hæc verba primum loquutus, hominibus poteſtatem dederit faciendi corpus ſuum ſymbolicum; vti per verba, *Multiplicamini & replete terram*, ſemel dicta poteſtatem eis dederit procreandi liberos. CHRISTI verba ſunt cauſſa principalis conſecrationis: precatio autem, non nuda horum verborum recitatio, cauſſa inſtrumentalis eſt, per quam hæc ſanctificatio perficitur. Quo modo ipſe CHRYSOSTOMVS alio loco g) perſpicue docet, vbi elementorum conſecrationem inuocationi ſpiritus, & deſcenſui ſpiritus ad iſtiuſmodi inuocationem tribuit. *Quid facis*, inquit, *o homo? Quando ſacerdos ſtat ante ſacram menſam, manibus in cælum extenſis, inuocans ſpiritum ſanctum, vt adueniat, vt propoſita dona contingat, magna quiete, magno ſilentio: quando ſpiritus gratiam ſuam tribuit, quando deſcendit, quando propoſita dona contingit, quando ouem mactatam & diuiſam cernis, tunc tumultum, tunc turbas, tunc contentionem excitas & conuicia iacis?* Quibus in rebus, ma-

νέσθαι σῶμα καὶ αἷμα χριστοῦ· ἀλλ' αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν χριστός· σχῆμα πληρῶν ἕστηκεν ὁ ἱερεὺς, τὰ ῥήματα φθεγγόμενος ἐκεῖνα· ἡ δὲ δύναμις, καὶ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἐστι· τοῦτό μου ἐστι τὸ σῶμα, φησι· τοῦτο γὰρ ῥῆμα μεταῤῥυθμίζει τὰ προκείμενα, καὶ καθάπερ ἡ φωνὴ ἐκείνη ἡ λέγουσα· αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, ἐῤῥέθη μὲν ἅπαξ, διὰ παντὸς δὲ τοῦ χρόνου γίνεται ἔργῳ ἐνδυναμοῦσα τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς παιδοποιΐαν· οὕτω καὶ ἡ φωνὴ αὕτη ἅπαξ λεχθεῖσα καθ' ἑκάστην τράπεζαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐξ ἐκείνου μέχρι σήμερον, καὶ μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐργάζεται.

g) Chryſoſt. homil. XXXII. in cœmiterii appellationem. tom. V. p. 487. (Homil. XXXIV. p. 436. edit. Francof.) τί ποιεῖς ἄνθρωπε; ὅταν ἑστήκῃ πρὸ τῆς τραπέζης ὁ ἱερεὺς, τὰς χεῖρας ἀνατείνων εἰς τὸν οὐρανὸν, καλῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦ παραγενέσθαι καὶ ἅψασθαι τῶν προκειμένων, πολλὴ ἡσυχία, πολλὴ σιγή· ὅταν διδῷ τὴν χάριν τὸ πνεῦμα, ὅταν κατέλθῃ, ὅταν ἅψηται τῶν προκειμένων, ὅταν ἴδῃς τὸ πρόβατον ἐσφαγιασμένον καὶ ἀπηρτισμένον, τότε θόρυβον, τότε ταραχὴν, τότε φιλονεικίαν, τότε λοιδορίαν ἐπεισάγεις;

nife-

nifeſtum eſt, CHRYSOSTOMVM conſecrationem tribuere poteſtati *CHRISTI* & ſpiritus ſancti, tamquam cauſſæ principali & efficienti; inuocationi & ſupplicationi tamquam cauſſæ inſtrumentali, operanti inſtar mediorum, ad elementa ſanctificanda ſecundum mandatum *CHRISTI*, per ſolemnem benedictionem, & verba, *Hoc eſt corpus meum*, &, *Hic eſt ſanguis meus*, tamquam pronuntiata a *CHRISTO* in prima inſtitutione, declarantia, quid tunc temporis factum ſit, & quid faciendum ſit ex ipſius poteſtate & operatione ad finem vſque mundi. Vt adeo in rebus omnibus, ad conſecrationem ſpectantibus, veterum praxin deprehendamus ordini in *conſtitutionibus* præſcripto exacte congruentem. Et quando auctor *conſtitutionum* magnam partem precum conſecrationis facit, vt, qui participes fiunt euchariſtiæ, in pietate confirmentur, & veniam obtineant peccatorum, vt a diabolo liberentur eiuſque fallaciis, vt ſpiritu ſancto impleantur, & digni *CHRISTO* facti, vitam æternam obtineant: CHRYSOSTOMVS h) ad eiuſmodi preces manifeſto reſpicit, quando ait: *In oblatione tollimus peccata, & dicimus: ſiue volentes, ſiue inuiti, peccauimus, condona. Hoc eſt, primum eorum meminimus, & tunc petimus, vt condonentur.* Atque ſic eſt in liturgia, quæ ſub nomine CHRYSOSTOMI circumfertur: *Tibi offerimus rationalem hunc & incruentum cultum, & inuocamus, & rogamus, & ſupplicamus, Emitte ſpiritum tuum ſanctum* i) *ſuper nos, & ſuper propoſita dona hac; & fac panem quidem hunc pretioſum corpus Chriſti tui; quod vero eſt in calice, hoc pretioſum ſanguinem Chriſti tui, transmutans ſpiritu tuo ſancto, vt fiat aſſumentibus in lotionem animæ, in remiſſionem peccatorum, in communionem ſancti tui ſpiritus, in regni cæ-*

h) Chryſoſt. homil. XVII. in Hebr. p. 1870. (p. 644. edit. Frf.) ἐπὶ τῆς προσφορᾶς, ἧς ἀναφέρομεν, προφέρομεν καὶ τὰ ἁμαρτήματα λέγοντες, εἴτε ἑκόντες εἴτε ἄκοντες ἡμάρτομεν, συγχώρησον, τουτέστι, μεμνήμεθα αὐτῶν πρῶτον, καὶ τότε τὴν συγχώρησιν αἰτοῦμεν.

i) Chryſoſt. liturg. tom. IV. p. 614. (p. 540. edit. Francof.) σοὶ προσφέρομεν τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν, καὶ ἀναίμακτον, καὶ δεόμεθα, καὶ ἱκετεύομεν, κατάπεμψον τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα· καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ χριστοῦ σου· τὸ δὲ ἐν ποτηρίῳ, τίμιον αἷμα τοῦ χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ· ὥστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα, εἰς παῤῥησίαν τὴν πρὸς σέ, καὶ μὴ εἰς κρίμα ἢ

lorum impletionem, in fiduciam apud te, non in iudicium aut condemnationem.

§. XIII.

Poſtea ſequutæ preces pro vniuerſa eccleſia catholica.

POST conſecrationem ſtatim fiebant preces pro vniuerſæ eccleſiæ catholicæ membris, vtpote pretioſo redemtis *CHRISTI* ſanguine, qui tunc in oblatione & ſacrificio altaris commemorabatur. Ita res repræſentatur in *conſtitutionibus*, ita quoque in CHRYSOSTOMO k), qui loquens de *Euſtathio*, eccleſiæ *Antiochenæ* epiſcopo, vniuerſæ eccleſiæ curam eum geſſiſſe dicit, idque officium ſuum eſſe, ex eccleſiæ precibus didiciſſe. *Probe a ſpiritus gratia*, inquit, *edoctus fuerat, eccleſiæ præſulem non de illa tantum ſollicitum eſſe debere, quæ a ſpiritu ſancto ei commiſſa eſt, ſed etiam de quauis in orbe terrarum conſtituta: atque hoc ille e ſacris precibus colligebat. Si enim pro vniuerſa eccleſia, inquit, fundendæ ſunt preces, quæ a finibus vſque ad fines pertinet orbis terrarum, multo magis & eius vniuerſæ gerere curam oportet, & de omnibus pariter eſſe ſollicitum, omnibus prouidere.* Et alio loco l) ait: *Altari adſiſtens ſacerdos pro vniuerſo orbe terrarum, pro abſentibus, atque præſentibus, pro his, qui ante nos fuerunt, pro his, qui poſtea futuri ſunt, ſacrificio illo propoſito, Deo nos gratias iubet offerre.* Et iterum m): *Maxime ne-*

εἰς κατάκριμα. Ibid. p. 619. (p. 544.) συγχώρησόν μοι τῷ ἁμαρτωλῷ τὰ παραπτώματά μου τὰ ἑκούσιά τε καὶ ἀκούσια, εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν ἔργῳ, εἴτε ἐν ἐνθυμήσει ἔπραξα, πάντα μοι συγχώρησον κ. τ. λ. *Ignoſce mihi peccatori peccata mea & voluntaria & inuoluntaria, ſiue in cognitione, ſiue in ignorantia, ſiue in verbo, ſiue in opere, ſiue in concupiſcentia feci, omnia ignoſce.*

k) Chryſoſt. homil. LII. in Euſtath. tom. I. p. 649. (p. 573. edit. Francof.) καὶ ἦν πεπαιδευμένος καλῶς παρὰ τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος, ὅτι τὸν ἐκκλησίας προεστῶτα οὐκ ἐκείνης μόνης κήδεσθαι δεῖ τῆς παρὰ τοῦ πνεύματος ἐγχειρισθείσης αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην κειμένης· καὶ ταῦτα ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἐμάνθανεν εὐχῶν· εἰ γὰρ τὰς εὐχὰς ποιεῖσθαι δεῖ, φησιν, ὑπὲρ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης, πολλῷ μᾶλλον καὶ τὴν πρόνοιαν ὑπὲρ ἁπάσης αὐτῆς ἐπιδείκνυσθαι δεῖ, καὶ ὁμοίως ἁπασῶν κήδεσθαι, καὶ μεριμνᾷν πάσας.

l) Chryſoſt. homil. XXVI. in Matth. p. 259. (p. 315. edit. Francof.) ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ὑπὲρ τῶν προτέρων, ὑπὲρ τῶν νῦν, ὑπὲρ τῶν γεννηθέντων, τῶν ἔμπροσθεν, ὑπὲρ τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομένων εἰς ἡμᾶς, εὐχαριστεῖν κελεύει.

m) Chryſoſt. homil. XXXVII. in act. p. 329. (ibid. ed. Frf.) ἀναγκαῖαι αἱ εὐχαὶ

ceſſa-

ceſſariæ fiunt preces pro vniuerſo orbe, pro eccleſia, quæ in finibus, pro pace, pro his, qui in calamitatibus. Rurſus alibi n): *Eum, qui pro ciuitate tota, quid dico ciuitate? immo vero pro vniuerſo terrarum orbe legatus intercedit, deprecatorque eſt apud Deum -- qualem quæſo eſſe oportet?* Ita CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS o): *Poſtquam confectum eſt,* inquit, *illud ſpirituale ſacrificium, & ille cultus incruentus ſuper ipſa propitiationis hoſtia, obſecramus Deum pro communi eccleſiarum pace, pro tranquillitate mundi.* Et VIGILIVS p) in epiſtola ad *Iuſtinianum* imperatorem idem dicit, hunc in modum ſcribens: *Omnes pontifices, antiqua in offerendo ſacrificia traditione, depoſcimus, vt catholicam fidem adunare, regere dominum & cuſtodire toto orbe dignetur.* Quid? quod OPTATVS, ipſos *Donatiſtas* his precibus in ſacramentorum celebratione vti, adfirmet, etſi ipſorum doctrina & praxis ei penitus repugnet. *Quis dubitet,* inquit q), *vos illud legitimum in ſacramentorum myſterio præterire non poſſe? offerre vos Deo dicitis pro eccleſia, quæ vna eſt. Hoc ipſum mendacii pars eſt, vnam te vocare, de qua feceris duas. Et offerre vos dicitis pro vna eccleſia, quæ ſit in toto terrarum orbe diffuſa,* cetera. Quod oſtendit, *Donatiſtarum* æque ac catholicorum fuiſſe conſuetudinem, pro vniuerſali orare eccleſia.

§. XIV.

Specialius pro epiſcopis & clericis.

IAM ſpecialius preces ſuas iterum recitabant pro epiſcopis & clericis vniuerſæ eccleſiæ catholicæ, & præcipue iſtius eccleſiæ, cuius erant membra. Quod non tantum in *conſtitutionibus*, ſed ab EPIPHANIO etiam notatur in epiſtola ad *Ioannem* epiſcopum *Hieroſolymitanum*, vbi calumniam quorumdam, qui ipſum apud *Ioannem* epiſcopum *Hieroſolymitanum* de precibus,

ἐνταῦθα γίνονται ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐπὶ περάτων, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ὑπὲρ τῶν ἐν συμφοραῖς.

n) Chryſoſt. de ſacerdot. lib. VI. c. IV. tom. IV. p. 93. (p. 81. edit. Francof.) τὸν ὑπὲρ ὅλης τῆς πόλεως· καὶ τί λέγω πόλεως; πάσης μὲν οὖν τῆς οἰκουμένης πρεσβεύοντα, καὶ δεόμενον, ταῖς ἁπάντων ἁμαρτίαις ἵλεων γενέσθαι τὸν θεὸν - ποῖόν τινα εἶναι χρή;

o) Cyrill. catech. myſt. V. n. VI. μετὰ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν πνευματικὴν θυσίαν, τὴν ἀναίμακτον λατρείαν ἐπὶ τῆς θυσίας ἐκείνης τοῦ ἱλασμοῦ, παρακαλοῦμεν τὸν θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου εὐσταθείας, κ. τ. λ.

p) Vigil. ep. IV. ad Iuſtinian. imperator. concil. tom. V. p. 315.

q) Optat. lib. II. p. 53. (p. 45. edit. Par. MDCLXXIX.)

quas

quas pro eo publice facere ſoleat, falſo detulerant, profligans, ità ſcribit [r]): *Dixerunt, quod in oratione, quando offerimus ſacrificia Deo, ſoleamus pro te dicere: Domine præſta Ioanni, vt recte credat. Noli nos in tantum putare ruſticos, vt hoc tam aperte dicere potuerimus. Quamquam hoc in corde meo ſemper orem, tamen vt ſimpliciter fatear, numquam in alienas aures protuli, ne te viderer parui pendere, dilectiſſime. Quando autem complemus orationem ſecundum ritum myſteriorum, & pro omnibus & pro te quoque dicimus: Cuſtodi illum, qui prædicat veritatem. Vel certe ita: Tu præſta Domine & cuſtodi, vt ille verbum prædicet veritatis, ſicut occaſio ſermonis ſe tulerit & habuerit oratio conſequentiam.* CHRYSOSTOMVS quoque huius ſolemnis ſupplicationis pro epiſcopis ac clericis meminit, & quidem inter multas res ſingulares alias, tempore oblationis. *Nonnulli*, inquit [s]), *adeo amentes, atque ignaui ac diſſoluti ſunt, vt non modo in tempore catechumenorum* (hoc eſt, quando preces fiunt pro illis, in prima publici cultus parte) *ſed etiam fidelium tempore* (hoc eſt, quando eorum preces ad altare offeruntur) *ſtent atque confabulentur. Hinc omnia ſubuerſa ſunt, hinc omnia perierunt: quia, quo tempore maxime curandum eſt, vt Deum nobis reconciliemus, hoc ipſo ita diſcedimus, vt eius iram in nos concitemus. Siquidem coram fidelibus pro epiſcopis, pro presbyteris, pro regibus, pro imperatoribus, pro terra & mari, pro aëris temperie, denique pro vniuerſo terrarum orbe, benignum Dominum adire iubemur. Quamobrem, quum nos, qui tanta fiducia præditi eſſe debemus, vt etiam pro aliis oremus, ne pro nobis quidem attento ac vigilanti animo precemur, quinam excuſationis, quinam veniæ nobis locus eſſe poſſit?* Clarius teſtimonium, quam hoc CHRYSOSTOMI deſiderare non poſſumus, quod res iſtæ

r) Epiphan. epiſt. ad Ioan. Hieroſ. p. 313.

s) Chryſoſt. homil. II. in 2 Cor. p. 745. (p. 521. edit. Francof.) ἀλλά τινες οὕτως εἰσὶν ἀνόητοι καὶ βλάκες καὶ διαλελυμένοι, ὡς μὴ μόνον ἐν τῷ καιρῷ τῶν κατηχουμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πιστῶν ἑστάναι καὶ διαλέγεσθαι· ἐντεῦθεν πάντα διέστραπται, ἐντεῦθεν πάντα ἀπόλωλεν, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ μάλιστα δεῖ τὸν Θεὸν καταλλάττειν, ἐν τούτῳ παροξύνοντες ἄπιμεν· καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν πιστῶν, ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ τῶν κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης κελευόμεθα προσιέναι τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ· ὅταν οὖν οἱ τοσαύτην ὀφείλοντες ἔχειν παῤῥησίαν, ὡς ὑπὲρ ἀλλοτρίων δεῖσθαι, μηδὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν νήφοντες προσευχόμεθα, τίς ἡμῖν ἡ ἀπολογία; ποία γνώμη;

omnes

omnes materia precum ipſorum fuerit, quum dona in altari offerrentur.

§. XV.

Pro regibus & magiſtratibus.

Et propterea hinc apparet, quod, vt pro epiſcopis & clericis precati ſunt, ita quoque ſupplicationes ſuas pro regibus & magiſtratibus fecerint in his precibus. Iam ſupra *) diuerſos nominauimus auctores, qui ſupplicationis pro regibus in precibus ante oblationem fecerunt mentionem, heic vero addemus eos, qui eius meminerunt in precibus oblationis. EVSEBIVS deſcribens dedicationem eccleſiæ, quam *Hieroſolymis* exſtruxerat *Conſtantinus* imperator, dicit, ex ſacerdotibus tum præſentibus alios comitatem religioſi imperatoris erga omnium ſeruatorem laudibus celebraſſe, & templi iſtius magnificentiam oratione fuiſſe perſequutos. Alios ſacris theologiæ dogmatibus, ad præſentem celebritatem adcommodatis, ſpirituale quoddam epulum audientibus præbuiſſe. Quoſdam ſacrorum voluminum lectiones expoſuiſſe, arcanos & myſticos ſenſus in lucem proferentes. Qui vero ad hæc adſpirare non potuerint, incruentis ſacrificiis & myſticis immolationibus Deum placaſſe, pro pace communi t), pro eccleſia Dei, pro imperatore, tot bonorum auctore, eiuſque piiſſimis liberis preces Deo ſuppliciter offerentes. Similiter CYRILLVS, eccleſiæ *Hieroſolymitanæ* præſul, ordinem officii miſſæ deſcribens, ait: *Poſtquam* u) *confectum eſt illud ſpirituale ſacrificium & ille cultus incruentus ſuper ipſa propitiationis hoſtia, obſecramus Deum, pro commu-*

*) Lib. XIII. c. X. §. V. vol. V. p. 319. ſeq. It. lib. XV. c. I. §. III. vol. VI. p. 241.

t) Euſ. vit. Conſtant. lib. IV. c. XLV. οἱ τοῦ θεοῦ λειτουργοὶ εὐχαῖς ἅμα καὶ διαλέξεσι τὴν ἑορτὴν κατεκόσμουν· οἱ μὲν τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως τὴν εἰς τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα δεξίωσιν ἀνυμνοῦντες, τάς τε περὶ τὸ μαρτύριον μεγαλουργίας διεξιόντες τῷ λόγῳ· οἱ δὲ ταῖς ἀπὸ τῶν θείων δογμάτων πανηγυρικαῖς θεολογίαις, πανδαισίαν λογικῶν τροφῶν ταῖς πάντων παραδιδόντες ἀκοαῖς· ἄλλοι δὲ ἑρμηνείας τῶν θείων ἀναγνωσμάτων ἐποιοῦντο, τὰς ἀποῤῥήτους ἀποκαλύπτοντες θεωρίας· οἱ δὲ μὴ διὰ τούτων χωρεῖν οἷοί τε, θυσίαις ἀναίμοις καὶ μυστικαῖς ἱερουργίαις τὸ θεῖον ἱλάσκοντο, ὑπὲρ τῆς κοινῆς εἰρήνης· ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ· αὐτοῦ τε βασιλέως, ὑπὲρ τοῦ τοσούτων αἰτίου, παίδων τ' αὐτοῦ θεοφιλῶν, ἱκετηρίους εὐχὰς τῷ θεῷ προσαναφέροντες.

u) Cyrill. catech. myſt. V. n. VI. vid. ſupra ſub litt. o) p. 327.

ni eccleſiarum pace, pro tranquillitate mundi, pro regibus, pro militibus, pro ſociis, pro ægrotis & adflictis. CHRYSOSTOMVS alibi tam priuatarum, quam publicarum precum w) pro regibus mentionem facit, quarum poſteriores de his precibus poſt oblationem æque intelligi poſſunt, atque de quibuscumque aliis. ARNOBIVS x) diſertis verbis teſtatur, quod ſimul orent pro magiſtratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus & reſolutis corporum vinctione. Vbi mentio defunctorum perſpicue innuit, loqui eum de precibus, poſt euchariſtiæ conſecrationem fieri ſolitis, in quibus, quemadmodum mox videbimus, omnes ſigillatim commemorabantur, qui in fide deceſſerant.

§. XVI.

Pro mortuis generatim.

PRECES pro regibus proxime excipiebant preces pro mortuis, hoc eſt iis, qui in fide in *CHRISTVM* diem ſuum obierant. Ita enim habet in *conſtitutionibus*: *Offerimus tibi pro omnibus ſanctis, qui a ſæculo placuerunt tibi, patriarchis, prophetis, iuſtis, apoſtolis, martyribus, confeſſoribus, epiſcopis, presbyteris, diaconis, ſubdiaconis, lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis, laicis, & omnibus, quorum tu noſti nomina.* Fuiſſe autem vniuerſalem eccleſiæ praxin, pro omnibus, nemine excepto, orare, ex concordi omnium ſcriptorum eccleſiaſticorum teſtimonio liquet. Audiuimus modo ARNOBIVM y) dicentem, quod pro vitam adhuc degentibus, & pro reſolutis corporum vinctione generatim orauerint. Et multo ante ipſum TERTVLLIANVS z)

m) Chryſoſt. homil. XX. ad popul. Antioch. tom. I. p. 258. (p. 230. edit. Francof.) τὸ δὲ πάντας ἐραστὰς καταστῆσαι, καὶ μετ' εὐνοίας πεῖσαι διακεῖσθαι περὶ τὴν βασιλείαν τὴν σὴν, καὶ μὴ μόνον κοινὰς ἀλλὰ καὶ ἰδίας ὑπὲρ τῆς σῆς ἀρχῆς ποιεῖσθαι εὐχὰς, δυσκατόρθωτον. κ. τ. λ. *Omnes amatores conſtituere & perſuadere, vt in regnum tuum beneuole ſe habeant & non tantum* communes, *verum &* priuatas pro tuo preces imperio *faciant, difficile.*

x) Arnob. lib. IV. p. 181. Cur inaniter conuenticula noſtra dirui meruerunt? In quibus ſummus oratur Deus, pax cunctis & venia poſtulatur magiſtratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus & reſolutis corporum vinctione.

y) Arnobius loco modo citato.

z) Tertull. de corona mil. c. III. Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus.

de

de oblationibus loquitur, quas annua die faciant pro defunctis, pro natalitiis, hoc eſt die mortis ſiue nouæ natiuitatis, qua in æternam ſalutem ingrediantur. Vnamquamque vxorem dicit, pro anima defuncti mariti ſui a) orare & refrigerium poſtulare ei, & in prima reſurrectione conſortium, & offerre annuis diebus dormitionis eius. Similiter b) maritum quemlibet pro vxoris ſuæ ſpiritu orare & pro ea annuas oblationes reddere, adfirmat. CYPRIANVS ſæpius eiusdem conſuetudinis meminit, quando de martyribus vel aliis defunctis loquitur. Pro martyribus preces, laudes ac gratiarum actiones, offerebant; pro aliis potiſſimum preces. Quæ pro martyribus fiebant c), oblationes vocat & ſacrificia, quæ ob commemorationem eorum ſpeciatim anniuerſaria martyrii eorum die d) celebrabant, gratias agentes Deo pro victoria ipſorum & cæleſti impoſita illis corona. Pro reliquis autem ſolemnes ſupplicationes & preces faciebant, quemadmodum ex iis apparet, quæ de *Geminio* quodam *Victore* e) dicit, quod quum contra legem eccleſiæ presbyterum quemdam teſtamenti ſui exſecutorem conſtituiſſet, pro dormitione eius non debeat fieri oblatio, nec deprecatio nomine eius in eccleſia frequentari. Auctor ſub nomine ORIGENIS in *Iobum* f) ait: *Et memorias ſanctorum facimus, & parentum noſtrorum, vel amicorum in fide morientium deuote memoriam agimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis piam conſummationem in fide poſtulantes.* Et ORIGENES ipſe g), *Meminiſſe ſanctorum*, inquit, *ſiue in collectis*

a) Tertull. de monogamia c. X. Pro anima eius orat, & refrigerium interim adpoſtulat ei, & in prima reſurrectione conſortium, & offert annuis diebus dormitionis eius.

b) Tertull. exhortat. ad caſtit. c. XI. Iam repete apud Deum, pro cuius ſpiritu poſtules, pro qua oblationes annuas reddas.

c) Cypr. epiſt. XXXVII. al. XXII. ad clerum p. 28. Celebrentur hic a nobis oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum.

d) Cypr. epiſt. XXXIV. al. XXXIX. p. 77. Sacrificia pro eis ſemper, vt meminiſtis, offerimus, quoties martyrum paſſiones & dies anniuerſaria commemoratione celebramus.

e) Id. ep. LXVI. al. I. p. 3. Non eſt, quod pro dormitione eius apud nos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine eius in eccleſia frequentetur.

f) Orig. in Iob. lib. III. tom. I. p. 437. edit. Baſil. MDLXXI. (p. 491. edit. Baſil. MDLVII.)

g) Orig. lib. IX. in Rom. XII. tom. II. p. 607.

ſolemnibus, *ſiue pro eo*, *vt ex recordatione eorum proficiamus*, *aptum & conueniens videur.* CYRILLVS, eccleſiæ *Hieroſolymitanæ* epiſcopus, deſcribens preces poſt conſecrationem, ait h): *Mentionem facimus etiam eorum*, *qui ante nos obdormierunt: primum patriarcharum*, *prophetarum*, *apoſtolorum*, *martyrum*, *vt Deus propter illorum orationes & deprecationes*, *noſtras ſuſcipiat preces. Deinde pro defunctis ſanctis patribus & epiſcopis: denique pro omnibus oramus*, *qui inter nos vita functi ſunt: maximum eſſe credentes animarum iuuamen*, *pro quibus offertur precatio*, *dum ſanctum illud & tremendum myſterium in altari poſitum eſt.* EPIPHANIVS verboſius diſputat contra *Aërianos*, qui quaſcumque preces pro mortuis ridebant. Aiebant enim i), *Si ſuperſtitum preces iis*, *qui ex hac vita diſceſſerunt*, *opitulari poſſunt; nemo pie deinceps agat aliquid*, *neque boni quidquam faciat; ſed amicos ſibi aliquos*, *quacumque ratione velit*, *adiungat; ſiue pecuniarum largitione*, *ſiue precibus hoc ab illis ſub vitæ finem impetret*, *vt pro ſe Deum exorent*, *vt ne illic aliquid incommodi patiatur*, *nec immanium a ſe facinorum pœnæ repetantur.* Ad quæ EPIPHANIVS hunc in modum reſpondet: *Quod ſpectat ad ritum illum*, *quo mortuorum nomina pronuntiantur*, *quid eo poteſt eſſe vtilius? quid opportunius? Nempe vt qui adſunt*, *certiſſime ſibi perſuadeant*, *mortuos viuere*, *nec in nihilum redactos eſſe*, *ſed exſiſtere adhuc*, *atque apud Dominum viuere: Tum vt religioſiſſimum illud dogma prædicetur; quo qui pro fratribus precantur*, *bene de illis ſperare conſtat*, *quaſi peregre profectis. Ceterum quæ pro mortuis concipiuntur preces*, *iis vtiles ſunt*,

h) Cyrill. catech. myſtag. V. n. VI. εἶτα μνημονεύομεν καὶ τῶν προκεκοιμημένων, πρῶτον πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὅπως ὁ Θεὸς εὐχαῖς αὐτῶν καὶ πρεσβείαις προσδέξηται ἡμῶν τὴν δέησιν· εἶτα καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἁγίων πατέρων καὶ ἐπισκόπων, καὶ πάντων ἁπλῶς, τῶν ἐν ἡμῖν προκεκοιμημένων, μεγίστην ὄνησιν πιστεύοντες ἔσεσθαι ταῖς ψυχαῖς, ὑπὲρ ὧν ἡ δέησις ἀναφέρεται, τῆς ἁγίας καὶ φρικωδεστάτης προκειμένης θυσίας.

i) Epiphan. hæreſ. LXXV. Aërian. n. III. Obiectio Aërianorum: εἰ δὲ ὅλως εὐχὴ τῶν ἐνταῦθα τοὺς ἐκεῖσε ὤνησε, ἄρα γοῦν μηδεὶς εὐσεβείτω, μηδὲ ἀγαθοποιείτω, ἀλλὰ κτησάσθω φίλους τινὰς, δι' οὗ βούλεται τρόπου ἤτοι χρήμασι πείσας, ἤτοι φίλους ἀξιώσας ἐν τῇ τελευτῇ, καὶ εὐχέσθωσαν περὶ αὐτοῦ, ἵνα μή τι ἐκεῖ πάθῃ, μηδὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα τῶν ἀνηκέστων ἁμαρτημάτων ἐκζητηθῇ. Num. VII. Reſponſio Epiphanii: ἔπειτα δὲ περὶ τοῦ ὀνόματα λέγειν τῶν τελευτησάντων, τί ἂν εἴη τούτου προυργιαίτερον; τί τούτου καιριώτερον καὶ θαυμασιώτερον, πιστεύειν μὲν τοὺς παρόντας, ὅτι οἱ ἀπελθόντες ζῶσι, καὶ ἐν ἀνυπαρξίᾳ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ εἰσὶ καὶ ζῶσι παρὰ τῷ δεσπότῃ, καὶ ὅπως ἂν τὸ σεμνότατον κήρυγμα, διηγοῖντο, ὡς ἐλπὶς ἔστιν ὑπὲρ ἀδελφῶν εὐχομένοις, ὡς ἐν ἀποδημίᾳ τυγχανόντων· ὠφελεῖ

tamen

tametſi non omnes culpas exſtinguant. Verum ex eo proſunt, quod plerumque, dum adhuc in terra degimus, ſponte aut inuiti titubemus: vt id quod perfectius eſt, ſignificetur. Nam & iuſtorum pariter & peccatorum mentionem facimus: peccatorum quidem, vt iis a Domino miſericordiam imploremus: iuſtorum autem & patrum ac patriarcharum, prophetarum, apoſtolorum, euangeliſtarum, martyrum, confeſſorum, epiſcoporum, anachoretarum, ac cœtus illius vniuerſi, vt Dominum IESVM CHRISTVM ſingulari quodam honore proſequentes, ab ceterorum hominum ordine ſegregemus, debitumque cultum illius maieſtati tribuamus, cetera. Et ex omnibus liturgiis, quæ ſub BASILII, CHRYSOSTOMI, GREGORII NAZIANZENI & CYRILLI k) nominibus editæ ſunt, apparet, quod pro omnibus ſanctis precati fuerint, non excepta ipſa *Maria* virgine. Notatu etiam dignum eſt, quod in vetuſto *miſſali Romano* orare conſueuerint pro anima *Leonis*, vti HINCMARVS l), ſæculi noni ſcriptor, fidem nobis facit, qui orationem hac formula conceptam dicit: *Adnue nobis, Domine, vt animæ famuli tui Leonis hæc proſit oblatio, quam immolando totius mundi tribuiſti relaxari delicta.* Verum hæc formula adeo incongrua ſæculis ſequentibus videbatur, vt in recentioribus ſacramentariis ſiue miſſalibus hunc in modum mutaretur: *Adnue nobis, quæſumus Domine, vt interceſſione beati Leonis hæc nobis proſit oblatio*, quemadmodum INNOCENTIVS tertius, epiſcopus *Romanus* m), ſua ætate illam ſe habuiſſe adfirmat. Et alia iſtiuſmodi mutatio in *ſacramentario* GREGORII facta eſt. Nam in antiqua *Græca* & *Latina* editione n) hæc precatio ex-

δὲ καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτῶν γινομένη εὐχὴ, εἰ καὶ τὰ ὅλα τῶν ἁμαρτημάτων μὴ ἀποκόπτοι· ἀλλ᾽ οὖν γε διὰ τὸ πολλάκις ἐν κόσμῳ ἡμᾶς ὄντας σφάλλεσθαι ἀκουσίως τε καὶ ἑκουσίως, ἵνα τὸ ἐντελέστερον σημανθῇ· καὶ γὰρ δικαίων ποιούμεθα τὴν μνήμην, καὶ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν· ὑπὲρ μὲν ἁμαρτωλῶν, ὑπὲρ ἐλέους Θεοῦ δεόμενοι· ὑπὲρ δὲ δικαίων καὶ πατέρων, καὶ πατριαρχῶν, καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ εὐαγγελιστῶν, καὶ μαρτύρων, καὶ ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων τε καὶ ἀναχωρητῶν, καὶ παντὸς τοῦ τάγματος, ἵνα τὸν κύριον Ἰησοῦν χριστὸν ἀφορίσωμεν ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων τάξεως, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς καὶ σέβας αὐτῷ ἀποδῶμεν.

k) Vide ſis loca ex illis citata apud Vſſerium in libro *Anſwer to the challenge* pag. 136. (pag. 197 198. edit. Lond. MDCXXXI. 4to.) & Dallæum de pœnis & ſatisfaction. lib. V. c. VIII.

l) Hincmar. de prædeſtin. lib. I. c. XXXIV. tom. I. p. 297.

m) Innocent. epiſt. in decretal. Gregor. lib. III. tit. XLI. c. VI. p. 1372. Miſſal. feſt. Leonis. Iun. XXVIII.

n) Bibl. patr. græc. Lat. tom. II. p. 129. Μνήσθητι καὶ τῶν δούλων σου πάντων καὶ

ſtat: *Memento Domine, famulorum tuorum cunctorum atque cunctarum, qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei & dormiunt in ſomno pacis. Ipſis Domine, & omnibus in Chriſto quieſcentibus locum refrigerii, lucis & pacis vt indulgeas, deprecamur, per eumdem Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum.* At in poſtea reformatis *miſſalibus* o) ita mutauerunt: *Memento Domine, famulorum famularumque tuarum N. & N. qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei, & dormiunt in ſomno pacis;* ne pro ſanctis æque ac aliis, qui eſſent in purgatorio, precari viderentur. Vnde probabile admodum efficitur, CYRILLI etiam catecheſin interpolatam, eique clauſulam inſertam eſſe, quæ de precibus propter patriarcharum, prophetarum, apoſtolorum ac martyrum orationes & deprecationes a Deo ſuſcipiendis, loquitur: ſiquidem in vetuſtis liturgiis tam pro ipſis, quam pro aliis preces fiunt. CHRYSOSTOMVS p) pro martyribus oblationes fieri, diſerte adfirmat. Atque ita in *Græca* eius liturgia eſt q): *Offerimus tibi rationalem hunc cultum, pro in fide requieſcentibus maioribus, patribus, patriarchis, prophetis & apoſtolis, præconibus & euangeliſtis, martyribus, confeſſoribus, continentibus, & omni ſpiritu in fide initiato: Præcipue pro ſanctiſſima, immaculata, ſuper omnes benedicta, domina noſtra Deipara & ſemper virgine Maria.* Quamquam, obſeruante IAC. VSSERIO r), quidam *Latini* interpretes hæc verba peruerſe reddiderunt ita: *Offerimus tibi rationalem hunc cultum pro in fide requieſcentibus maioribus & patribus per deprecationem patriarcharum, prophetarum, apoſtolorum, martyrum & omnium ſanctorum.* Male enim *Latinis* auribus ſonabat, audire CHRYSOSTOMVM

πασῶν, οἱ μετὰ τῦ σημείυ τῆς πίστεως προαπῆλθον ἡμῶν, καὶ ὕπνον εἰρήνης κεκοίμηνται· καὶ δεόμεθά σε, ἵνα πᾶσι τοῖς ἐν χριστῷ ἀναπαυσαμένοις χώραν ἀναψύξεως, καὶ φωτὸς, καὶ εἰρήνης παράσχῃς δι' αὐτῦ τῦ κυρίυ ἡμῶν Ἰησῦ χριστῦ.

o) Miſſal. Roman. in canone miſſæ p. 301. (p. 202. edit. Colon. MDCXLIV.)

p) Chryſoſt. homil. XXI. in acta tom. IV. edit. Seuil. p. 736. (p. 204. edit. Francof.) τί οἴει τὸ ὑπὲρ μαρτύρων προσφέρεσθαι κ. τ. λ. *Quid putas pro martyribus offerri, cetera.*

q) Chryſoſt. litturg. tom. IV. p. 614. (p. 540. edit. Francof.) ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων προπατέρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, κηρύκων, ευαγγελιστῶν, μαρτύρων ὁμολογητῶν, ἐγκρατευτῶν, καὶ παντὸς πνεύματος ἐν πίστει τετελειωμένυ, ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντυ, ὑπὲρ εὐλογημένης δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκυ, καὶ ἀειπαρθένυ Μαρίας.

r) Uſher's *Anſwer to the Challenge* p. 136. (p. m. 198.)

dicen-

dicentem, veterem eccleſiam pro ſanctis & martyribus orare. Sed dicit tamen, non tantum in locis ante memoratis, ſed in aliis etiam paſſim. In homilia ſua quadrageſima prima in priorem ad *Corinthios* s), contra immoderatum luctum de morte peccatorum differens, ait: *Si peccator exceſſit, propterea etiam laetari oportet, quod interſciſſa ſunt peccata, & vitio non adiecit, & quoad eius fieri poteſt, ei ſuccurrere, non lacrimis, ſed precibus, & ſupplicationibus & eleemoſynis, & oblationibus. Non ſunt enim temere haec excogitata, neque fruſtra eorum, qui exceſſerunt, in diuinis myſteriis meminimus & pro ipſis accedimus, rogantes agnum propoſitum, qui mundi peccatum tulit: ſed vt inde eis aliqua ſit conſolatio: neque abs re, qui adſtat altari, dum veneranda peraguntur myſteria, clamat: Pro omnibus, qui in Chriſto dormierunt, & iis, qui pro ipſis celebrant memorias. Nam ſi pro ipſis non fierent commemorationes, ne haec quidem dicta eſſent. Ne nos pigeat opem ferre iis, qui exceſſerunt, & pro iis offerre preces: eſt enim propoſitum commune terrae piaculum. Propterea fidenter pro orbe terrae tunc rogamus, & cum martyribus eos vocamus, cum confeſſoribus, cum ſacerdotibus. Etenim vnum corpus omnes ſumus, etiamſi ſint membra membris ſplendidiora: & fieri poteſt, vt veniam eis omni ex parte conciliemus, a precibus, a donis, quae pro eis offeruntur, ab iis qui cum ipſis vocantur.* Statuit heic, quod ſancti orent pro peccatoribus, tametſi eodem tempore eccleſia pro ſanctis & martyribus ac peccatoribus ſimul oret. Alio loco t) preces fieri dicit generatim pro omni-

s) Chryſoſt. homil. XLI. in 1 Cor. p. 701. (p. 468. edit. Francof.) εἰ δὲ καὶ ἁμαρτωλὸς ἀπῆλθε, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ χαίρειν, ὅτι ἐνεκόπη τὰ ἁμαρτήματα, καὶ οὐ προσέθηκε τῇ κακίᾳ, καὶ βοηθεῖν ὡς ἂν οἷόν τε ᾖ, οὐ δακρύοις, ἀλλ᾽ εὐχαῖς, καὶ ἱκετηρίαις, καὶ ἐλεημοσύναις, καὶ προσφοραῖς· οὐ γὰρ ἁπλῶς ταῦτα ἐπινενόηται, οὐδὲ εἰκῇ μνήμην ποιούμεθα τῶν ἀπελθόντων ἐπὶ τῶν θείων μυστηρίων, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πρόσιμεν, δεόμενοι τοῦ ἀμνοῦ τοῦ κειμένου, τοῦ λαβόντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀλλ᾽ ἵνα τις ἐντεῦθεν αὐτοῖς γένηται παραμυθία· οὐδὲ μάτην ὁ παρεστὼς τῷ θυσιαστηρίῳ τῶν φρικτῶν μυστηρίων τελουμένων βοᾷ ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων, καὶ τῶν τὰς μνείας ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελούντων· εἰ γὰρ μὴ ὑπὲρ αὐτῶν αἱ μνεῖαι ἐγίνοντο, οὐδ᾽ ἂν ταῦτα ἐλέχθη. --- μὴ δὴ ἀποκάμωμεν τοῖς ἀπελθοῦσι βοηθοῦντες, καὶ προσφέροντες ὑπὲρ αὐτῶν εὐχάς· καὶ γὰρ τὸ κοινὸν τῆς οἰκουμένης κεῖται καθάρσιον· διὰ τοῦτο θαῤῥοῦντες ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης δεόμεθα τότε, καὶ μετὰ μαρτύρων αὐτοὺς καλοῦμεν, μετὰ ὁμολογητῶν, μετὰ ἱερέων· καὶ γὰρ ἓν σῶμά ἐσμεν ἅπαντες, κἂν λαμπρότερα μέλη μελῶν, καὶ δυνατὸν πάντοθεν συγγνώμην αὐτοῖς συναγαγεῖν, ἀπὸ τῶν εὐχῶν, ἀπὸ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν δώρων, ἀπὸ τῶν μετ᾽ αὐτῶν καλουμένων.

t) Chryſoſt. homil. III. in Philipp. p. 1225. (p. 32. edit. Francof. in fine.) ὅταν

mnibus in fide defunctis, nec quempiam præter catechumenos, in voluntario baptiſmi neglectu mortuos, earum beneficio priuari. *Eo tempore*, inquit, *quo vniuerſus populus ſtat manibus paſſis ac cœtus ſacerdotalis, & illud horrorem venerationis plenum incutiens ſacrificium: quomodo Deum non placabimus pro iſtis orantes? Atque id quidem de iis, qui in fide deceſſerunt. Catechumeni vero neque hac dignantur conſolatione, ſed omni auxilio ſunt deſtituti, vno quodam excepto. Quale vero hoc? licet pauperibus pro ipſis dare.* Pœna erat hæc tunc temporis catechumenis infligi ſolita, de qua CHRYSOSTOMVS aliis in locis u) loquitur; videturque regula fuiſſe, per antiquos quoſdam eccleſiæ canones w) data, (qua de re diſſerendi occaſionem habuimus libro quodam antecedente x), (vt catechumenis beneficium precum eccleſiæ poſt mortem negaretur. CHRYSOSTOMVS y) iterum, ait: *Epiſcopus pro vniuerſo terrarum orbe legatus intercedit, deprecatorque eſt apud Deum, vt hominum omnium, non viuentium modo, ſed etiam mortuorum peccatis propitius fiat.* CASSIANVS etiam *biothanatos*, hoc

ἑστήκῃ λαὸς ὁλόκληρος χεῖρας ἀνατείνοντες, πλήρωμα ἱερατικὸν, καὶ πρόκειται ἡ φρικτὴ θυσία, πῶς οὐ δυσωπήσομεν ὑπὲρ τούτων τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες; ἀλλὰ τοῦτο μὲν περὶ τῶν ἐν πίστει παρελθόντων· οἱ δὲ κατηχούμενοι οὐδὲ ταύτης καταξιοῦνται τῆς παραμυθίας, ἀλλὰ ἀπεστέρηνται πάσης τῆς τοιαύτης βοηθείας, πλὴν μιᾶς τινος· ποίας δὲ ταύτης; ἔνεστι πένησιν ὑπὲρ αὐτῶν διδόναι.

u) Chryſoſt. hom. XXIV. in Ioan. p. 159. (ibid. edit. Francof.) εἰ γένοιτο, ὃ μὴ γένοιτο, ἀπροσδοκήτου τῆς τελευτῆς ἐπελθούσης, ἀμυήτους ἐντεῦθεν ἀπελθεῖν, κἂν μυρία ἔχωμεν ἀγαθὰ, οὐδὲν ἡμᾶς ἕτερον διαδέξεται, ἢ γέεννα, καὶ σκώληξ ἰοβόλος, καὶ πῦρ ἄσβεστον, καὶ δεσμὰ ἄλυτα· ἀλλὰ μὴ γένοιτό τινα τῶν ταῦτα ἀκουόντων ἐκείνης πειραθῆναι τῆς κολάσεως, τοῦτο γὰρ ἔσται, ἂν τῶν ἁγίων καταξιωθέντες μυστηρίων, χρυσὸν καὶ ἄργυρον, καὶ λίθους τιμίους οἰκοδομήσωμεν ἐπὶ τὸν θεμέλιον. *Si inopina & repentina mors, quod abſit, nos inuaderet, & non initiati migraremus: nihil nobis innumera bona ad ſalutem proficerent, quin nos gehenna, vermis venenoſus, ignis inextinguibilis & catenæ maneant indiſſolubiles. Sed abſit, vt auditorum meorum quiſquam eo damnaretur ſupplicio: quod euitabimus, ſi ſanctis dignati myſteriis, aurum, argentum, lapides pretioſos ſuper fundamento, ſecundum apoſtolum, ædificabimus.* Id. homil. I. in acta p. 14.

w) Concil. Bracar. I. c. XXXV. (conc. II. can. XVII. ap. Labb. tom. conc. V. pag. 841.) Placuit, vt catechumenis, cet. vid. ſub litt. ſeq. a) in textu.

x) Lib. X. cap. II. §. XVIII. volum. IV. pag. 42.

y) Chryſoſt. de ſacerdot. lib. VI. c. IV. vid. ſupra §. XIII. ſub litt. n) pag. 327. Homil. XXII. in Matth. p. 307. (p. 371. edit. Francof.) τί μετὰ ταῦτα πένητας καλεῖς; καὶ παρακαλεῖς ἱερέας εὔξασθαι; ἵνα εἰς ἀνάπαυσιν ἀπέλθῃ, φησὶν, ὁ τετελευτηκὼς, ἵνα ἵλεω σχῇ τὸν δικαστήν. κ. τ. λ. *Cur poſt mortem tuorum pau-*

eſt,

eſt, homines, qui violentas manus ſibi ipſi intulerant, a beneficio precum eccleſiæ excluſos fuiſſe dicit. Et idcirco, quum *Hero* aliquis, illuſione diabolica deceptus, in profundum puteum ipſe ſe dediſſet præcipitem, „vix a presbytero abbate „*Paſnutio*, narrat, potuiſſe obtineri, vt non inter biothanatos „reputatus, etiam memoria z) & oblatione pauſantium iu„dicaretur indignus„. Quod etiam in concilio *Bracarenſi* notatum eſt a), vbi αὐτόχειρες & catechumeni in eadem claſſe collocantur. *Placuit, vt hi, qui ſibi ipſis aut per ferrum, aut per venenum, aut per præcipitium, aut ſuſpendium, vel quolibet modo violentam inferunt mortem, nulla pro illis in oblatione commemoratio fiat, neque cum pſalmis ad ſepulturam eorum cadauera deducantur. Item placuit, vt catechumenis, ſine redemtione baptiſmi defunctis, ſimili modo, neque oblationis commemoratio, neque pſallendi impendatur officium.*

AVGVSTINVS quidem ſingularem fouet opinionem in hac materia de precibus pro mortuis. Non enim æque pro martyribus ac aliis hominibus orandum eſſe ſtatuit, eo quod ad cæleſtis beatitatis fruitionem illico poſt mortem admiſſi ſint. Vulgare dictum ſub nomine eius circumfertur (quod tamquam ſcripturæ ſacræ dictum citat b) INNOCENTIVS tertius, pontifex *Romanus*:) Iniuriam facit martyri, qui orat pro martyre; quia martyres ad perfectionem in hac vita perueniſſe, neque adeo eccleſiæ oratione c) vt ceteri indigere credantur. Hinc ait: *Ad ipſam* d) *menſam non ſic eos commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requieſcunt, vt etiam pro eis oremus, ſed magis vt orent ipſi pro nobis, vt eorum veſtigiis adhæreamus, quia impleuerunt ipſi carita-*

---

peres conuocas? Cur presbyteros, vt pro eo velint orare, obſecras? Non ignoro, te reſponſurum, vt defunctus requiem adipiſcatur, vt propitium iudicem inueniat.

z) Caſſian. collat. II. c. V.

a) Concil. Bracar. I. c. XXXV. (al. conc. II. can. XVI. XVII.)

b) Innocent. in decretal. Gregorii lib. III. tit. XLI. c. V. Sacræ ſcripturæ dicit auctoritas, quod iniuriam facit martyri, qui orat pro martyre.

c) Auguſtin. ſerm. XVII. de verbis apoſtoli tom. X. p. 132. Perfectio in hac vita nonnulla eſt, ad quam ſancti martyres peruenerunt. Ideoque habet eccleſiaſtica diſciplina, quod fideles nouerunt, quum martyres eo loco recitantur ad altare Dei, vbi non pro ipſis oretur. Iniuria eſt enim pro martyre orare, cuius nos debemus orationibus commendari.

d) Auguſtin. tract. LXXXIV. in Ioan. tom. IX. p. 185. (p. 451. ed. Baſil. MDLXIX.)

tem, qua Dominus dixit, non poſſe eſſe maiorem, nimirum vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Quam ob rationem AVGVSTINVS oblationes & eleemoſynas, in eccleſia pro omnibus baptizatis fieri ſolitas, putabat eſſe tantum gratiarum actiones pro valde bonis e); pro non valde malis propitiationes: pro valde malis, etſi nulla adiumenta mortuorum, qualeſcumque tamen viuorum conſolationes. Enimuero, vt recte obſeruat IACOBVS VSSERIVS f), durior hæc eſt interpretatio precum eccleſiæ, perſuadere ſibi, vnum eumdemque precandi actum pro aliis eſſe petitionem, pro aliis tantum gratiarum actionem: adeoque rationi magis conſentaneum eſt, credere, quod eccleſia pro omnibus voluerit oratum, præſertim quum ipſe AVGVSTINVS g) fateatur, quod eccleſia ſupplicationes faciat pro omnibus in chriſtiana & catholica ſocietate defunctis, quemadmodum omnes antiquæ precum formulæ manifeſto euincunt, ita quidem, vt nullus exceptioni locus eſſe poſſit.

§. XVII.

Ex quibus rationibus vetus eccleſia pro mortuis, ſanctis, martyribus, confeſſoribus, æque ac reliquis omnibus orauerit.

SVPPOSITO igitur, quod vetus eccleſia preces fecerit pro ſanctis & martyribus non minus quam reliquis omnibus, ſupereſt, vt diſquiramus, ex quibus fundamentis ac rationibus hanc conſuetudinem obſeruarit: vtrum ex recentiore purgatorii ſuppoſitione, an ex aliis, generali iſti praxi magis convenientibus rationibus? Non ex purgatorii ſuppoſitione id eam feciſſe, ex iis euidenter apparet, quæ iam ex publicis eccleſiæ officiis obſeruauimus, quod pro omnibus ſanctis, martyribus, confeſſoribus, patriarchis, prophetis, apoſtolis, immo pro

e) Auguſt. enchirid. ad Laurent. cap. CX. Quum ergo ſacrificia ſiue altaris, ſiue quarumcumque eleemoſynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones ſunt: pro non valde malis propitiationes ſunt: pro valde malis etſi nulla ſunt adiumenta mortuorum, qualeſcumque viuorum conſolationes ſunt. Quibus autem proſunt, aut ad hoc proſunt, vt ſit plena remiſſio, aut certe tolerabilior fiat ipſa damnatio.

f) Uſher's *Anſwer to the Challenge* p. 142.

g) Aug. de cura pro mortuis c. IV. Non ſunt prætermittendæ ſupplicationes pro ſpiritibus mortuorum: quas ſacerdos pro omnibus in chriſtiana & catholica ſocietate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcumque ſub generali commemoratione ſuſcepit eccleſia.

ipſa

ipſa *Maria* virgine & reliquis ſanctis viris ac feminis precata ſit, qui inde a mundo condito deceſſerunt, & omnes in loco requiei ac beatitatis, nec in vllo purgatorii aut cruciatus loco, eſſe credebantur. Præterea hoc apparet ex priuatis precibus AMBROSII h) pro *Theodoſio*, & *Valentiniano* & *Gratiano* imperatoribus, & ſuo ipſius fratre *Saturo;* nec non ex epiſtola ad *Fauſtinum* i), qua eum monet, vt defunctam ſororem ſuam non tam deploret, quam orationibus proſequatur, & oblationibus animam eius Domino commendet. Hi enim omnes tales erant, de quibus minime ille dubitabat, quin eorum animæ in requie eſſent ac beatitudine. Sicut omnia officia funeralia declarant, in quibus commata iſta ex pſalmis cantari ſolebant: *Conuertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi:* Et rurſus: *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et rurſus: *Tu es mihi refugium a tribulatione, quæ me circumdat.* Quorum CHRYSOSTOMVS k) auditores ſuos ſæpius monet recordari, vt, dum hæc pſallant, & orent pro defunctis, ne immoderate fleant ac lamententur, vti gentiles; ſed Deo gratia agant, quod in

h) Ambroſ. de obitu Theodoſii (tom. V. opp. p. 122. edit. Par. MDCXLII.) Da requiem perfectam ſeruo tuo Theodoſio, requiem illam, quam præparaſti ſanctis tuis. De obitu Valentin. ibid. p. 115. 116. Beati ambo (Valentinianus & Gratianus) ſi quid meæ orationes valebunt. Nulla dies vos ſilentio præteribit, nulla inhonoratos vos mea tranſibit oratio, nulla nox non donatos aliqua precum mearum contextione tranſcurret.

i) Epiſt. VIII. ad Fauſtin. (LXI. edit. Pariſ.) Itaque non tam deplorandam quam proſequendam orationibus reor: nec mœſtificandam lacrimis tuis, ſed magis oblationibus animam eius Domino commendandam arbitror.

k) Chryſoſt. homil. IV. in Hebr. p. 1789. (p. 736. edit. Francof.) ἐννόησον τί ψάλλεις κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον· Ἐπίστρεψον, ἡ ψυχή μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι κύριος εὐηργέτησέ σε· καὶ πάλιν, Οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ᾽ ἐμοῦ εἶ. καὶ πάλιν· Σύ μου εἶ καταφυγὴ ἀπὸ θλίψεως τῆς περιεχούσης με· ἐννόησον τί βούλονται οὗτοι οἱ ψαλμοί. *Cogita quid pſallas illo tempore.* Conuertere, *inquit*, anima mea &c. Homil. XXIX. de dormientibus tom. V. p. 423. (homil. XXX. p. 377. edit. Francof.) ἄλγησον, δάκρυσον, ἀλλὰ μὴ ἀποδυσπετήσῃς, μὴ δυσχεράνῃς, μὴ ἀγανακτήσῃς τὸν ἀπελθόντα, καὶ λαμπρὰ ταῦτα αὐτῷ συμπέμψῃς ἐντάφια· ἂν μὲν γὰρ δυσχεράνῃς, κἀκεῖνον καθύβρισας, καὶ τὸν λαβόντα παρώξυνας, καὶ σαυτὸν κατέβλαψας· ἂν δὲ εὐχαριστήσῃς, κἀκεῖνον ἐκόσμησας, καὶ τὸν λαβόντα ἐδόξασας, καὶ σαυτὸν ὠφέλησας. *Mære, lacrima, at vide, ne ſtomacheris, ne impatienter mortuum requiras. Quin Deo gratias age, qui eum accepit; vt ex vita decedentem honores, honeſteque amici funeri iuſta perſoluas. Si indigne fers, ei dedecori es, & Deum accipientem exlo-*

locum requiei ac ſecuritatis eos adſumſiſſet. Id quod cum itione eorum ad horribilem & formidoloſum purgatorii locum conſiſtere prorſus nequit. AVGVSTINVS priuatim pro *Monica* matre ſua l) orabat, & de precibus eccleſiæ pro ea in exſequiis eius & deinde ad altare loquitur; nec tamen hinc e piæ vitæ ſtatu ad ſtatum gaudii ac felicitatis eam migraſſe, dubitat. In eumdem modum GREGORIVS NAZIANZENVS m) Deum precatur, vt animam *Cæſarii* fratris ſui ſuſcipiat, qui noviſſime ex ſpiritu in baptiſmo regenitus erat. Certum eſt, haſce preces non eo fieri conſueuiſſe, quod ignem purgatorium poſt mortem ſtatuerent, ſed quod ad locum requiei & beatitudinis eos commigrare crederent, quæ prima orandi pro eis ratio erat, vt Deus ipſos ad ſe reciperet, liberaretque a condemnatione. 2.) Ex eodem ſuppoſito nonnullæ eorum preces pro defunctis ſemper erant euchariſticæ, ſiue gratiarum actiones pro eorum liberatione ex vitioſi huius mundi turbis. Sicut non ſolum ex ante memoratis CHRYSOSTOMI teſtimoniis planum eſt, ſed ex auctore etiam, qui ſub ementito DIONYSII n) nomine ſcripſit, qui enarrans ritus ſepeliendi mortuos, loquitur de εὐχῇ εὐχαριστηρίῳ, qua Deo gratiæ agantur non tantum ſuper martyribus, ſed omnibus etiam chriſtianis, qui ſancte obdormierint. 3.) Tertia ratio orandi pro eis erat, quia mortales omnes cum quibuſdam fragilitatis ac corruptionis reliquiis e vita excedere, recte exiſtimabant, adeoque Deum orabant, vellet cum ipſis agere ſecundum miſericordiam ſuam,

---

acerbas, tibique damno es: ſin gratias egeris, honeſtas illum, & Deum, qui eum accepit, laude afficis, tibique ipſi vtilitatem adfers. Vid. Caſſian. collat. II. c. V. cit. ſupr. §. XVI. ſub litt. (z) in textu p. 337.

l) Auguſtin. confeſſ. lib. IX. c. XII. Neque in eis precibus, quas tibi fudimus, quum offerretur pro ea (Monica matre) ſacrificium pretii noſtri, iam iuxta ſepulchrum poſito cadauere, priusquam deponeretur, ſicut illic fieri ſolet, nec in eis precibus ego fleui, ceteram. Ibid. c. XIII. Scio miſericorditer operatam, & ex corde dimiſiſſe debita debitoribus ſuis: dimitte illi & tu debita ſua, ſi qua etiam contraxit per tot annos poſt aquam ſalutis. Dimitte Domine, dimitte, obſecro, ne intres cum ea in iudicium.

m) Nazianz. orat. X. p. 176. νῦν μὲν δέχοιο Καισάριον ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας ἀποδημίας. *Nunc quidem Cæſarium, diſceſſus noſtri primitias quæſo ſuſcipe.*

n) Dionyſ. eccleſ. hierarch. c. VII. p. 408. Εἶτα τελεῖ τὴν πρὸς Θεὸν εὐχαριστήριον εὐχὴν ὁ ἱεράρχης.

non de ſtricto iure ſecundum eorum merita. Nullus enim tunc aliquod meritum vel ius æternæ beatitatis habere credebatur, ſed tantum ex promiſſis & gratia Dei. Præclare hanc in rem diſſerit AVGVSTINVS o), quando de *Monica* matre ſua in hunc modum loquitur: *Ego iam ſanato corde ab illo vulnere, in quo poterat redargui carnalis adfectus, fundo tibi, Deus noſter, pro illa famula tua longe aliud lacrimarum genus, quod manat de concuſſo ſpiritu, conſideratione periculorum omnis animæ, quæ in Adam moritur. Quamquam illa in Chriſto viuificata, etiam nondum carne reſoluta ſic vixerit, vt laudetur nomen tuum in fide moribuſque eius, non tamen audeo dicere, ex quo eam per baptiſmum regeneraſti, nullum verbum exiſſe ab ore eius contra præceptum tuum. Et dictum eſt a veritate, filio tuo: Si quis dixerit fratri ſuo, fatue, reus erit gehennæ ignis. Et væ etiam laudabili vitæ hominum, ſi remota miſericordia diſcutias eam. Quia vero non exquiris delicta vehementer, fiducialiter ſperamus, aliquem apud te locum inuenire indulgentiæ. Quiſquis autem tibi enumerat vera merita ſua, quid tibi enumerat, niſi munera tua? O ſi cognoſcant ſe omnes homines, & qui gloriantur, in Domino glorientur! Ego itaque, laus mea & vita mea, Deus cordis mei, ſepoſitis pauliſper bonis eius actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meæ deprecor te, exaudi me per medicinam vulnerum noſtrorum, quæ pependit in ligno, & ſedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis.* Paullo poſt addit, ſe credere, quod Deus iam fecerit, quod ipſum roget, pergit tamen orare: *Non ſe interponat nec vi nec inſidiis leo & draco: neque enim reſpondebit illa, nihil ſe debere, ne conuincatur & obtineatur ab accuſatore callido: ſed reſpondebit, dimiſſa debita ſua ab eo, cui nemo reddet, quod pro nobis non debens reddidit. Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli & poſt quem nulli nupta eſt, cui ſeruiuit fructum tibi adferens cum tolerantia, vt eum quoque lucraretur tibi. Et inſpira, Domine Deus meus, inſpira ſeruis tuis, fratribus meis, filiis tuis, dominis meis, quibus & voce & corde & litteris ſeruio, vt quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monicæ famulæ tuæ cum Patricio, quomdam eius coniuge.* Hæc oratio non erat pro hominibus in igne purgatorio hærentibus, ſed in pace requieſcentibus, tantum ſine meritorum propriorum reſpectu, & cum ſubmiſſa diuinæ miſe-

o) Auguſt. confeſſ. lib. IX. c. XIII.

ricordiæ fiduciâ, vt ne illos a rugiente leone deuorari ſineret, nec cum illis propter peccata humanæ fragilitatis rigide ageret. 4.) Alia ſimilis ratio harum precum illa erat, quam antea percepimus ex EPIPHANIO p), eo ſpectans, vt perfectio *CHRISTI* ab imperfectione omnium hominum, ſanctorum, martyrum, apoſtolorum, prophetarum, confeſſorum, ceterorum ſegregaretur, quum ipſe vnus eſſet, pro quo preces in eccleſia tunc fieri non oporteret. 5.) Orabant pro omnibus chriſtianis in teſtificationem cum reuerentiæ ac amoris in defunctos, tum fidei ſuæ de immortalitate animæ; nempe vt, quemadmodum loquitur EPIPHANIVS, oſtenderent, certiſſime ſibi perſuaſum ſe habere, mortuos viuere, nec in nihilum redactos eſſe, ſed exſiſtere adhuc, atque apud Dominum viuere. 6.) Quum anima in imperfecto tantum beatitatis ſtatu ſit vſque ad futuram reſurrectionem, vbi integer homo perfectam victoriam de morte obtinebit, atque per extremum iudicium in infinitum conſummatæ felicitatis ac gloriæ ſtatum transferetur, eccleſia peculiarem huius rei rationem habebat in precibus ſuis pro iuſtis, vt & viui & mortui tandem ad hunc beatiſſimum glorioſæ reſurrectionis ſtatum pertingerent. A nonnullis q) obſeruatur, precationes quaſdam adhuc exſtare in *miſſa Romana*, huic opinioni conformes, vt illa, quæ ita habet: *Abſolue, quæſumus Domine, animas famulorum tuorum ab omni vinculo delictorum, vt in reſurrectionis gloria inter ſanctos & electos tuos reſuſcitati reſpirent.*

p) Epiphan. hæreſ. LXXV. Aerian. num. VII. citat. §. XVI. ſub litt. (i) p. 332.

q) Vid. du Moulin *Novelty of Popery* lib. VII. c. I. p. 459. (p. 617. edit. Germ. Weſel MDCXXXII. 4to.) *Hier möchte einer fragen: Was für nutzen und vortheil vermeinen dann die alten, daſs die todten von dem gebet, ſo für ſie geſchahe, hätten? Antwort: Die alten hatten hierunter nachfolgende endurſachen Erſtlich war in ſolchen gebeten dieſes ihr ſuchen bey dem allerhöchſten, daſs der verſtorbene dermaleins zur ſeligkeit auferſtehen möchte. Ein ſolch gebet that* Iudas Maccabæus lib. II. c. XII. Maccab. Dann (*ſagt der auctor*) Iudas hat recht und wohl daran gethan, daſs er der auferſtehung eindächtig war. Dann wenn er nicht die hoffnung gehabt hätte, daſs die todten auferſtehen ſolten, ſo wäre es ein überflüſſiges und thörichtes ding geweſen, für die todten zu bitten. *Mit dieſem gebet ſtimmen viel gebete überein, die in den ſeelmeſſen geſprochen werden, und ſonderlich dieſes:* Wir bitten dich, du wolleſt die ſeelen deiner knechte alles bandes der ſünden los zählen, damit ſie in der herrlichkeit der auferſtehung aufwachen, und ſich

Hae vniuerſæ generales erant rationes orandi pro mortuis, ſine vllo, vel leuiſſimo etiam, indicio, quod in temporariis ignis purgatorii pœnis torquerentur. Præter quas ſpecialiores quaſdam habebant opiniones, ad hanc praxin promovendam ſpectantes. Nam 1.) bene multi ex veteribus credebant, omnium iuſtorum animas, exceptis martyribus, cælo ſeparatas in loco quodam, mortalibus oculis inuiſibili, degere, quem illi paradiſum vel ſinum *Abrahæ*, locum refrigerationis & gaudii vocabant, vbi perfectam beatitatem exſpectent in omnium rerum fine. Hæc nota opinio eſt HERMAE PASTORIS, IVSTINI MARTYRIS, PII, pontificis *Romani*, IRENAEI, TERTVLLIANI, ORIGENIS, CAII ROMANI, VICTORINI MARTYRIS, NOVATIANI, LACTANTII, HILARII, AMBROSII, GREGORII NYSSENI, PRVDENTII, AVGVSTINI & CHRYSOSTOMI. Vnde in precibus ſuis pro defunctis huc quodam modo reſpexiſſe exiſtimari poſſunt atque expetiiſſe, vt animæ iuſtorum ita ad tempus ſeparatæ tandem aliquando ad perfectam beatitatis in cælo fruitionem transferrentur. 2.) Multi veterum opinionem de millenario, ſiue regno *CHRISTI* mille annorum in terra ante extremi iudicii diem, fouebant, ſimulque ſtatuebant, fore, vt hominum alii maturius, tardius alii ad hunc felicem ſtatum reſurgerent, pro meritis ſuis ac præparationibus ad hoc ipſum. Et hinc eorum quidam pro defunctis orabant ex hoc ſuppoſito, vt partem in hac reſurrectione obtinerent, & citius in hoc regnum admitterentur: in pœnis hoc ponentes, non inter primos, qui reſurgerent, ad hunc gloriæ ſtatum admitti. TERTVLLIANVS r) eo manifeſto reſpicit, quando modicum quodque delictum mora reſurrectionis luendum eſſe dicit. Hinc pro animabus defunctorum orari ſolere adfirmat s), vt non tantum in pace iam requieſcant, ſed in primæ quoque reſurrectionis conſortium veniant. Quam

unter deinen heiligen und auserwählten wieder erholen mögen.

r) Tertull. de anima c. LVIII. Modicum quodque delictum mora reſurrectionis luendum &c.

s) De monogam. c. X. Pro anima eius orat, & refrigerium interim adpoſtulat ei, & in prima reſurrectione conſortium. Confer lib. III. contr. Marcion. c. XXIV. Poſt mille annos, intra quam ætatem concluditur ſanctorum reſurrectio, pro meritis maturius vel tardius reſurgentium &c.

ob

ob cauſſam AMBROSIVS t) pro *Gratiano* & *Valentiniano* imperatoribus Deum orabat, vellet eos matura reſurrectione ſuſcitare, & immaturum vitæ curſum matura reſurrectione compenſare. Et alibi u) ait: *Qui non veniunt ad primam reſurrectionem, ſed ad ſecundam reſeruantur, iſti vrentur, donec impleant tempora inter primam & ſecundam reſurrectionem: aut ſi non impleuerint, diutius in ſupplicio permanebunt. Ideo ergo rogemus, vt in prima reſurrectione partem habere mereamur.* IAC. VSSERIVS x) etiam e quibuſdam *miſſalibus Gothicis* oſtendit, eccleſiam antiquis temporibus diuerſas habuiſſe precationes in hunc finem directas. 3.) Multi veterum credebant, fore ignem probationis, per quem die extremo omnes oporteat ire, ipſis prophetis ac apoſtolis, immo ipſa *Maria* virgine, non exceptis. Quod ipſum non tantum ab ORIGENE y), IRENAEO z) & LACTANTIO a) adſeritur, ſed ab AMBROSIO b) etiam, qui poſt ORIGENEM ait: *Omnes oportet tranſire per flammas, ſiue ille Ioannes euangeliſta ſit, quem ita dilexit Dominus, vt de eo diceret ad Petrum: Si eum volo manere, quid ad te? tu me ſequere. De morte eius aliqui dubitauerunt, de tranſitu per ignem dubitare non poſſumus, quia in paradiſo eſt, nec ſeparatur a CHRISTO. Siue ille ſit Petrus, qui claues accepit regni cælorum, qui ſuper mare ambulauit, oportet dicat: Transiuimus per ignem & aquam, & induxiſti nos in refrigerium.* Et alibi c): *Igne purgabantur filii Leui, igne Ezechiel, igne Daniel. Sed hi, etſi per ignem examinabuntur, dicent tamen: Tranſiuimus per ignem & aquam.* Et HILARIVS †) eumdem in modum: *Salutis noſtræ & iudicii tempus deſignat in Do-*

t) Ambroſ. de obitu Valentin. ad finem. Te quæſo, ſumme Deus, vt cariſſimos iuuenes matura reſurrectione ſuſcites & reſuſcites; vt immaturum hunc vitæ iſtius curſum matura reſurrectione compenſes.

u) Id. in pſalm. I.

x) Usher. *Anſwer to the Challenge* p. 151.

y) Orig. homil. III. in pſalm. XXXVI. p. 446. (p. 5c4. edit. Baſil. MDLVII. pag. 281. c. edit. Pariſ. MDCIIII.) Vt ego arbitror, omnes nos venire neceſſe eſt ad illum ignem. Etiam ſi Paulus ſit aliquis vel Petrus, venit tamen ad illum ignem.

z) Iren. lib. IV. c. IX. †

a) Lactant. lib. VII. c. XXI. (p. 863. edit. Walchii Lipſ. MDCCXV. 8vo.) Sed & iuſtos quum iudicauerit, etiam igni eos examinabit.

b) Ambroſ. ſerm. XX. in pſal. CXVIII. (tom. II. p. 764. edit. Pariſ. MDCXLII.)

c) Id. homil. III. in pſalm. XXXVI. (tom. II. opp. p. 693. h. cit. edit.)

†) Hilar. in Matth. cap. II. p. 148. (p. 616. a. edit. Pariſ. MDCXCIII.)

mino, dicens, ille baptizabit vos in ſpiritu ſancto & igni: quia baptizatis in ſpiritu ſancto reliquum ſit, conſummari igne iudicii. Et rurſus d): *An quum ex omni otioſo verbo rationem ſimus præſtituri, diem iudicii concupiſcemus, in quo nobis eſt ille indefeſſus ignis ſubeundus, in quo ſubeunda ſunt grauia illa expiandæ a peccatis animæ ſupplicia? Beatæ Mariæ animam gladius pertranſibit, vt reuelentur multorum cordium cogitationes. Si in iudicii ſeueritatem capax illa Dei virgo ventura eſt, deſiderare quis audebit a Deo iudicari?* Plura iſtiuſmodi loca in GREGORIO NAZIANZENO e), & GREGORIO NYSSENO f), HIERONYMO g), & AVGVSTINO h) leguntur, quæ ſcriptores pontificii pro igne purgatorio communiter adlegant, quum tamen ad hoc eluens atque purgans ſacramentum, vti ORIGENES †) vocat, vel ex ſtilo AVGVSTINI, ad has pœnas purgatorias ignis iudicii in die nouiſſimo, manifeſto reſpiciant. Et harum formido alia erat ratio precandi pro mortuis. 4) Nonnulli etiam veterum credebant, quod preces eccleſiæ quodam modo faciant ad mitigandas pœnas damnatorum, etſi plenam

d) Hilar. enarrat. in pſalm. CXVIII. littera Gimel p. 254. (p. 261. edit. cit.)

e) Nazianz. orat. XLII. p. 697. σύσχοις τῷ σώματι τὴν καθ' ἡμῶν τυραννίδα· ὁρᾷς ὅσην, κύριε, καὶ ὡς κάμπτουσαν, ἢ τὴν σὴν ψῆφον, εἰ παρὰ σοῦ καθαιρόμεθα. *Corporis in nos tyrannidem (quæ quanta ſit, vides Domine, quamque me curuet) vel ſententiam tuam, ſiquidem a te* purgemur, *ſiſtas atque comprimas.*

f) Nyſſen. orat. de mortuis (tom. III. p. 634. d. Pariſ. MDCXXXVIII.) - - - ἤτοι κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν, διὰ προσευχῆς τε καὶ φιλοσοφίας ἐκκαθαρθεὶς, ἢ μετὰ τὴν ἐνθένδε μετανάστασιν, διὰ τῆς τοῦ καθαρσίου πυρὸς χωνείας. - - *Vel in præſenti vita precibus ſapientiaque ſtudio purgatus, vel poſt obitum per* expurgantis ignis fornacem expiatus, *ad priſtinam vellet redire felicitatem.*

g) Hieron. in Eſ. LXVI. ad comma vltimum: Sicut diaboli & omnium negatorum atque impiorum, qui dixerunt in corde ſuo: Non eſt Deus! credimus æterna tormenta: Sic peccatorum atque impiorum & tamen chriſtianorum, quorum opera in igne probanda ſunt atque purganda, moderatam arbitramur & miſſam clementiæ ſententiam iudicis.

h) Auguſtin. de ciuitate Dei lib. XX. c. XXV. in verba Malachiæ: *Ipſe ingreditur quaſi ignis conflatoris &c.* hæc habet: Ex his quæ dicta ſunt, videtur euidentius apparere, in illo iudicio quaſdam quorumdam purgatorias pœnas futuras.

†) Orig. hom. XIV in Luc. p. 223. (p. 257. edit. Baſil. MDLVII.) Ego puto, quod & poſt reſurrectionem ex mortuis indigeamus *ſacramento eluente* nos atque *purgante.*

cis liberationem conciliare haud valeant. Denique 5.) quod ad augendam gloriam ſanctorum in beatitate conferant. AVGVSTINVS i) eo prodeſſe dicit, vt tolerabilior fiat malis damnatio. Et hæc fuit opinio PRVDENTII k) atque CHRYSOSTOMI l), qui poſterior homines monet, vt pro mortuis preces fundant, ex hac ratione, quod hoc eis ſolatium, etſi exiguum, adlaturum, vel certe Deo acceptum futurum ſit, tamquam gratum ſacrificium pro iis, qui offerant. Idem in PAVLINO m) & auctore *quæſtionum ad Antiochum* ſub ementito ATHANASII n) nomine legi poteſt. CHRYSOSTOMVS o) porro dicit, quod preces & eleemoſynæ iuſtis præbeant mercedis & retributionis adiectionem. Hæ ſunt rationes vniuerſæ, quas

---

i) Auguſt. enchirid. cap. CX. Quibus aut proſunt (preces) aut ad hoc proſunt, vt ſit plena remiſſio, aut certe tolerabilior fiat ipſa damnatio.

k) Prudent. cathemerinon. carm. V. de cereo paſchali.

Sunt & ſpiritibus ſæpe nocentibus
Pœnarum celebres ſub ſtyge feriæ,
Illa nocte ſacer qua rediit Deus
Stagnis ad ſuperos ex Acheronticis.

l) Chryſoſt. homil. III. in Philipp. p. 1225. (p. 32. fin. edit. Francof.) κλαίωμεν οὖν τούτους, βοηθῶμεν αὐτοῖς κατὰ δύναμιν, ἐπινοήσωμεν αὐτοῖς τινα βοήθειαν, μικρὰν μὲν, βοηθεῖν δὲ ὅμως δυναμένην· πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; αὐτοί τε εὐχόμενοι, καὶ ἑτέρους παρακαλοῦντες εὐχὰς ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖσθαι, πένησιν ὑπὲρ αὐτῶν διδόντες συνεχῶς· ἔχει τινὰ τὸ πρᾶγμα παραμυθίαν. κ. τ. λ. *Hos lugeamus, opem pro viribus feramus, aliquod ipſis auxilium comparemus, exiguum illud quidem, ſed quod tamen auxiliari queat. Quomodo, quaue ratione? cum ipſi preces fundentes, tum alios, vt pro ipſis fundant, obſecrantes, ac pro ipſis perpetuo dantes eleemoſynas pauperibus. Adfert hæc res aliquid ſolatii.* Vid. homil. XXXII. in Matth. p. 307. (p. 371. edit. Francof.) cit. ſupra §. XVI. ſub litt. (y) pag. 336.

m) Paulin. epiſt. XIX. Petimus - - vt orationibus tuis condonetur tibi, vt & illius animam vel de minimo ſanctitatis tuæ digito diſtillans refrigerii gutta reſpergat.

n) Athanaſ. quæſt. ad Antioch. quæſt. XXXIV. (tom. II. pag. 275. edit. Pariſ. MDCXCVIII.) Τί οὖν, οὐκ αἰσθάνονται τινος εὐεργεσίας καὶ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαὶ, γινομένων ὑπὲρ αὐτῶν συνάξεων καὶ εὐποιϊῶν καὶ προσφορῶν; ἀπόκ. Εἰ μὴ τινος εὐεργεσίας μετεῖχον ἐκ τούτου, οὐκ ἂν ἐν τῇ προσκομιδῇ ἐμνημονεύοντο. κ. τ. λ. *Quid ergo? Nullumne beneficium percipiunt peccatorum animæ, quum pro ipſis fiunt ſynaxes, beneficentiæ & oblationes? Reſp. Niſi inde alicuius participes eſſent beneficii, non eorum mentio fieret in oblatione.*

o) Chryſoſt. hom. XXXII. in Matth. p. 307. (p. 374. edit. Francof.) προσθήκην γίνονται μισθοῦ καὶ ἀντιδόσεως.

vere;

veteres pro precibus pro defunctorum animabus adlegaſſe deprehendimus, quarum nulla ad cruciatum eorum in igne purgatorio referri poteſt; Quid? quod eorum pleræque ad eum proſternendum directe tendant. Vnde firmiter colligere poſſumus, quod, etſi veteres generatim pro mortuis precati ſunt, ſaltem a temporibus inde TERTVLLIANI, qui primus omnium ea de re loquitur, id tamen non ex illis principiis fecerint, pro quibus hodie in eccleſia *Romanenſi* tantopere dimicatur. Quod etiam ex multis antiquis formulis liquet, adhuc exſtantibus in *miſſalibus* ac *liturgiis* recentiorum *Græcorum*, qui pro mortuis orare pergunt, quantumuis nullum purgatorium credentes, quemadmodum ex libris eorum ritualibus facile eſſet ad demonſtrandum: verum hoc præſentis diſſertationis noſtræ ſcopo prorſus alienum eſt.

§. XVIII.

De diptychis *eorumque vſu in eccleſia veteri.*

VNVM in hanc materiam reſtat notandum, quod aliquanto ante, quam pro mortuis oblationes facerent, in quibuſdam ætatibus mos fuerit recitare nomina iſtiusmodi antiſtitum, vel ſanctorum, vel martyrum, quorum in hac huius officii parte mentionem iniicere fas eſſet. Quam in rem certos habebant libros, quos tabulas ſacras, & communiter diptycha ſua, a ptychis, id eſt plicis, vocitabant, in quibus iſtorum nomina deſcripta erant, vt diaconus ea recitare poſſet, prout occaſio diuini cultus tempore requireret. IOANNES BONA p), cui adſentit EMAN. SCHELSTRATVS, tria eorum genera ſtatuit. *Inuenio*, inquit, *tria fuiſſe genera diptychorum ſiue tabularum, quibus in ſingulis eccleſiis inſcribebantur nomina. Primum erat peculiare epiſcoporum, eorum præſertim, qui illam eccleſiam rexerant, dummodo probitate ac ſanctis moribus claruiſſent. Secundum viuorum, in quibus eorum nomina deſcripta erant, qui adhuc viuentes dignitate aliqua, vel beneficiis illi eccleſiæ collatis conſpicui, vel alio titulo bene meriti erant. In his primo loco Romanus pontifex, tum alii patriarchæ & proprius antiſtes,*

p) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XII. n. I.

Schelſtrat. de concilio Antioch. can. II. c. VI. p. 216. Tria genere fuiſſe diptychorum ſiue tabularum, quibus nomina in ſingulis eccleſiis inſcribebantur, notat Bona lib. II. c. XII. §. I. &c.

ac reliqui clero adſcripti recenſebantur; poſtea imperator, principes, magiſtratus & populus fidelis. Tertium erat mortuorum, qui in catholica communione deceſſerant. Primum & vltimum horum generum eadem eſſe videntur, eorumque conſideratio tantummodo huius loci eſt. Nam de recitatione nominum viuorum, tamquam per oblationes ſuas bene meritorum, iam *) diſſeruimus, & heic cum mortuis nobis res eſt. De hiſce diptychis nulla facta mentio in *conſtitutionibus*, quod videtur arguere, conſuetudinem recitandi diptycha in iſtam eccleſiam non fuiſſe inuectam, quando auctor librum iſtum conſcripſit. CYPRIANVS q) autem & TERTVLLIANVS r) de illis ſub alio nomine loquuntur; & THEODORETVS eorum meminit in cauſſa CHRYSOSTOMI, cuius nomen de diptychis ante aliquod tempus deletum fuerat, quod ab eccleſia (etſi quidem iniuſte) per *Theophilum* epiſcopum *Alexandriæ* alioſque Orientales epiſcopos eſſet ſegregatus; quorum communionem Occidentalis eccleſia non prius admittere volebat, quam nomen eius s) diptychis iterum inſcripſiſſent. Perſonatus DIONYSIVS t) hæc de illis narrat: *Sacrarum tabularum, quæ poſt pacem adhibetur, recitatio, deprædicat eos, qui ſancte vixerunt, atque ad probæ vitæ perfectionem conſtanter peruenerunt; nos quidem eorum imitatione ad beatiſſimum illum ſtatum*

---

*) Lib. XV. cap. II. §. IV. ſupr. p. 264. Lib. II. c. XX. §. V. vol. I. p. 302.

q) Cypr. epiſt. LXVI. al. I. ad plebem Furnitan (pag. 170. edit. Amſtelod.) Quod epiſcopi, anteceſſores noſtri, religioſe conſiderantes & ſalubriter prouidentes, cenſuerunt, ne quis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret: ac ſi quis hoc feciſſet, non offerretur pro eo, nec ſacrificium pro dormitione eius celebraretur. Neque enim *apud altare Dei* meretur *nominari in ſacerdotum prece*, qui ab altari ſacerdotes & miniſtros voluit auocare.

r) Tertull. de coron. mil. c. III. Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus.

s) Theodoret. lib. V. cap. XXXIV. τελευτήσαντος τοῦ μεγάλου διδασκάλου τῆς οἰκουμένης, οὐ πρότερον οἱ τῆς ἑσπέρας ἐπίσκοποι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῇ ἕῳ, καὶ τῶν ἐν τῷ Βοσπόρῳ καὶ τῇ Θρᾴκῃ τὴν κοινωνίαν ἠσπάσαντο, ἕως ἐκείνου τοῦ θεσπεσίου ἀνδρὸς τοὔνομα τοῖς τεθνεῶσιν ἐπισκόποις συνέταξαν. *Poſt mortem magni doctoris orbis terrarum, Occidentales epiſcopi, epiſcoporum Aegypti & Orientis & Boſpori & Thraciæ communionem prius non admiſerunt, quam diuini illius viri nomen vna cum reliquis fato defunctis epiſcopis conſignaſſent.*

t) Dionyſ. eccleſ. hierarch. c. III. p. 253. & 254. (pag. 294. edit. Antuerp. MDCXXXIV.) Τῶν δὲ ἱερῶν πτυχῶν ἡ μετὰ τὴν εἰρήνην ἀνάῤῥησις, ἀνακηρύττει τοὺς ὁσίως βεβιωκότας, καὶ πρὸς ἐναρέτου ζωῆς τελείωσιν ἀμεταστάτως ἀφικομένους· ἡμᾶς μὲν, ἐπὶ

quie-

quietemque deiformem adhortando ac manuducendo, *illos vero ceu viventes celebrando*, *quippe*, *vt theologia docet*, *nequaquam mortuos*, *ſed ex morte ad vitam diuiniſſimam translatos.* Ex quo auctore apparet, hæc diptycha, ſiue ſacras tabulas, tunc temporis ante conſecrationem, ſtatim poſt oſculum pacis, fuiſſe recitatas. Atque ita eſt in actis concilii *Conſtantinopolitani* ſub *Menna*, quod crebram earum facit mentionem, in primis loco quodam u) tempus legendi eas notat, nimirum poſt lectionem euangelii ac ſymboli. Nam ex hoc tempore ſymbolum pars quoque officii euchariſtici in eccleſia orientali eſſe cœpit. Hinc ibi dicitur, *Poſt lectionem ſancti euangelii ex more ſacra miſſa inchoata* (non *finita*, vt *Latinus* interpres perperam reddidit) *& ianuis clauſis ac ſancto ſymbolo iuxta conſuetudinem lecto*, τοῦ ἁγίου μαθήματος κατὰ τὸ σύνηθες λεχθέντος (non peractis orationibus ac præfationibus, oblationem antecedentibus, vt vir quidam doctus x), non intelligens ſenſum vocabuli *μαθήματος*, hoc per *lectionem* reddit, ac per *orationes* cum *præfationibus* interpretatur, quod tamen hoc loco quam certiſſime ſymbolum y) ſignificat) *tempore diptychorum cucurrit omnis multitudo cum magno ſilentio circumcirca altare & audiebant*, *& quum lectæ fuiſſent a diacono appellationes ſanctarum quatuor ſynodorum*, *& ſanctæ memoriæ archiepiſcoporum Euphemii &*

τὴν δι' ὁμοιότητος αὐτῶν μακαριστὴν ἕξιν καὶ θεοειδῆ λῆξιν προτρέπουσα, καὶ χειραγωγοῦσα, τοὺς δὲ ὡς ζῶντας ἀνακηρύττουσα, καὶ ὡς ἡ θεολογία φησὶν, οὐ νεκρωθέντας, ἀλλ' εἰς θειοτάτην ζωὴν ἐκ θανάτου μεταφοιτήσαντας.

u) Conc. Conſtant. ſub. Menna an. DXXXVI. act. V. conc. tom. V. pag. 185. c. μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου, ἐξ ἔθους τῆς θείας λειτουργίας ἐπιτελουμένης, καὶ τῶν θυρῶν κλεισθεισῶν, καὶ τοῦ ἁγίου μαθήματος κατὰ τὸ σύνηθες λεχθέντος τῷ καιρῷ τῶν διπτύχων μετὰ πολλῆς ἡσυχίας συνέδραμεν ἅπαν τὸ πλῆθος κύκλῳ θυσιαστηρίου, καὶ ἠκροῶντο, καὶ ὡς μόνον ἐλέχθησαν αἱ προσηγορίαι τῶν εἰρημένων ἁγίων τεσσάρων συνόδων παρὰ τοῦ διακόνου, καὶ τῶν ἐν ὁσίᾳ τῇ μνήμῃ ἀρχιεπισκόπων Ευφημίου καὶ Μακεδονίου, καὶ Λέοντος, μεγάλῃ φωνῇ ἔκραξαν ἅπαντες· δόξα σοι κύριε καὶ μετὰ τοῦτο, μετὰ πάσης εὐταξίας ἐπληρώθη σὺν Θεῷ ἡ θεία λειτουργία.

x) Schelſtrat. de concil. Antiochen. p. 217. Ex hoc loco (concilii Conſtantinopolitani) inſigne habemus teſtimonium, poſt euangelium finitam fuiſſe miſſam catechumenorum, tum clauſis ianuis ſanctam lectionem peractam, orationes vtique cum præfatione & parte canonis, tumque a diacono in altari lecta eſſe diptycha, in quibus memoria erat epiſcoporum pie defunctorum, nec ſola, ſed etiam viuorum, qui dignitate aliqua excellebant &c.

y) Vid. hoc probatum ante lib. X. c. III. §. III. volum. IV. p. 66.

Macedonii & Leonis, voce magna vniuerſi clamauerunt, Gloria tibi, Domine, & poſt hoc cum omni modeſtia completa fuit cum Deo diuina miſſa. Obſeruari heic meretur, diptychorum recitationem preces conſecrationis anteceſſiſſe, quomodo in *hierarchia* DIONYSII repræſentatur (quamuis in eccleſia *Latina* res aliter ſe habuiſſe videatur) morisque fuiſſe, priora quatuor concilia vniuerſalia nominari, vt eorum oſtenderetur approbatio. Quod etiam demonſtrari poteſt ex epiſtola quadam *Iuſtiniani* imperatoris ad *Epiphanium*, eccleſiæ *Conſtantinopolitanæ* præſulem, etiam nunc exſtante in Codice z), vbi in hunc modum ad illum ſcribit: *Nullus fruſtra nos turbet, ſpe vana innixus, quaſi nos contrarium quatuor conciliis fecerimus, aut fieri a quibusdam permittamus, aut aboleri eorumdem ſanctorum conciliorum piam memoriam ex eccleſiæ diptychis ſuſtineamus.* Hæc igitur eo proderant, partim vt memoria conſeruaretur iſtiusmodi eminentium virorum, qui in communione eccleſiæ deceſſerant, partim vt honorifica fieret mentio conciliorum generalium, quæ præcipuos fidei articulos ſtabiliverant. Et nomina hominum vel conciliorum expungere de diptychis, idem erat ac declarare, quod heterodoxi eſſent & tales, quos communione ſua indignos iudicarent, vt magni criminis reos, vel a fide hoc illoue modo aberrantes. Hinc CYPRIANVS nomen *Geminii Victoris* inter eos, qui apud altare in ſacerdotum prece a) ad ſacram menſam tum nominabantur, omitti iubebat, quia eccleſiæ regulas violaſſet. Et EVAGRIVS b) de *Theodoro* epiſcopo *Mopſueſteno* obſeruat, quod nomen eius ob hæreſin poſt mortem e ſacris libris, hoc eſt diptychis, expunctum fuerit. Et AVGVSTINVS c) de *Cæciliano*, epiſcopo

z) Cod. Iuſtin. lib. I. tit. I. n. VII. §. 5. *Μηδεὶς μάτην ἡμᾶς ταραξάτω ἐλπίδι ματαίᾳ κρατούμενος, ὅτι ἡμεῖς ἐναντίον τῶν εἰρημένων δ. συνόδων ἐπράξαμεν, ἢ πράξομεν, ἢ πραχθῆναι παρά τισι συγχωρήσομεν, ἢ περιαιρεθῆναι τὴν τῶν αὐτῶν ἁγίων δ. συνόδων ὁσίαν μνήμην ἐκ τῶν εἰρημένων τῆς ἐκκλησίας διπτύχων ἀνεξόμεθα.* Vid. Euagr. lib. IV. c. IV. & XI.

a) Cypr. epiſt. LXVI. al I. ad plebem Furnit. p. 170. edit. Fell. Amſtelod. Neque enim apud altare Dei meretur nominari in ſacerdotum prece, qui ab altari ſacerdotes & miniſtros voluit auocare.

b) Euagr. lib IV. c. XXXVIII. *ἐκ τῶν ἱερῶν ἀπηλεῖφει δέλτων.*

c) Auguſtin. ſerm. XXXVII. ex editis a Sirmondo. tom. X. p. 840. Inuentus ſit prorſus reus -- deinceps eum ad altare inter epiſcopos, quos fideles & innocentes credimus, non recitabimus.

Car-

Carthaginenſi, loquens, quem *Donatiſtæ* falſo accuſabant, quod eſſet a *traditoribus*, hoc eſt iis, qui tempore perſecutionis biblia comburenda tradiderant, ſacro miniſterio initiatus, dicit, quod, ſi hanc accuſationem probare poſſent, futurum ſit, vt ad altare inter reliquos epiſcopos, quos fideles & innocentes credant, haud amplius recitetur.

§. XIX.

Proxime poſt mortuos preces factæ pro viuis iſtius particularis eccleſiæ membris, & ſingulis in ea ordinibus.

FACTA hac breui digreſſione de diptychis eccleſiæ, iam reuertimur ad ordinem ſacræ miſſæ præſcriptum in *conſtitutionibus*. Vbi proxime poſt preces pro mortuis ſupplicatio fit pro viuis particularis eccleſiæ tum congregatæ membris, & pro quolibet diſtincto hominum in ea ordine d). *Adhuc offerimus tibi pro populo hoc, vt eum in laudem Chriſti tui exhibeas regale ſacerdotium, gentem ſanctam: pro iis, qui in virginitate & caſtitate viuunt; pro viduis eccleſiæ; pro iis, qui in nuptiis honeſtis, ac in progeneratione liberorum degunt; pro infantibus plebis tuæ; vti noſtrum neminem reiiciendum habeas. Adhuc poſcimus te pro vrbe hac & habitantibus in ea.* AVGVSTINVS ſimiliter de his precibus ad altare pro fidelibus loquitur, ita ad *Vitalem* ſcribens e): *Exerce contra orationes eccleſiæ diſputationes tuas, & quando audis ſacerdotem Dei AD ALTARE exhortantem populum Dei, orare pro incredulis, vt eos Deus conuertat ad fidem, & pro catechumenis, vt eis deſiderium regenerationis inſpiret, & pro fidelibus, vt in eo quod eſſe cœperunt, eius munere perſeuerent, ſubſanna pias voces, & dic, te non facere, quod hortatur &c.* Et rurſus f): *Quis ſacerdotem ſuper fideles Dominum inuocantem, ſi quando dixit, Da illis Domine, in te perſeuerare vſque in finem, non ſolum voce auſus eſt, ſed ſaltem cogitatione reprehendere, ac non potius ſuper eius talem benedictionem & corde credente, & ore confitente reſpondit Amen.* CHRYSOSTOMVS g) itidem deſcribens officium epiſcopi ait: *Epiſcopus pro vniuerſo terrarum orbe legatus intercedit, deprecatorque eſt apud Deum, vt hominum omnium, non viuentium modo, ſed etiam*

d) Conſtitut. lib. VIII. c. XII. vid. ſupr. §. I ſub litt. (b) pag. 291.

e) Auguſtin. epiſt. CVII. ad Vitalem.

f) Auguſt. de dono perſeuerantiæ lib. c. XXIII.

g) Chryſoſt. de ſacerdot. lib. VI. c. IV. p. 93. vid. ſupr. §. XIII. ſub litt. (o) p. 317.

mor-

mortuorum peccatis propitius fiat. Quod id magis probabile facit, ſimiles preces, in liturgia CHRYSOSTOMI h) occurrentes, non niſi exempla eſſe earum precum, quæ tunc in veteri eccleſia in vſu fuerunt.

§. XX.

Pro ægrotis, ſeruitute adflictis, exſulibus, proſcriptis, nauigantibus ac iter facientibus.

PROXIMA petitio in *conſtitutionibus* eſt pro omnibus, ſiue morbo, ſiue ſeruitute, ſiue exſilio, ſiue bonorum proſcriptione adflictis: item pro omnibus, qui ob neceſſariam nauigationem vel iter terreſtre vlli obnoxii eſſent periculo. Harum petitionum non inuenimus ſpecialiorem mentionem in aliis ſcriptoribus niſi in CYRILLO *Hieroſolymitano*, qui dicit, quod, poſtquam Deum pro communi eccleſiarum pace, pro tranquillitate mundi, pro regibus, pro militibus, & pro ſociis obſecrarint, pro i) ægrotis etiam, & adflictis, & iis omnibus, qui egeant auxilio, rogent: & poſtremo loco mentionem faciant etiam eorum, qui ante ſe obdormiiſſent. Ex quibus iudicare poſſumus, quod, licet petitionum ordo in diuerſis eccleſiis aliquantum variarit, res ipſa tamen eadem fuerit. Neque fere dubium eſt, quin ægrotorum atque adflictorum mentio facta ſit in his precibus per omnes eccleſias; ſiquidem in oratione voce diaconi indicta ante oblationem populi diſertis verbis monentur, vt pro ægrotis, pro nauigantibus, pro iter facientibus, pro iis qui ſunt in metallis, in exſilio, in carcere, in vinculis ac ſeruitute, orent, quemadmodum ex diuerſis locis in CHRYSOSTOMO, BASILIO & AVGVSTINO oſtendimus, quando ea cum formula orationis indictæ pro vniuerſo eccleſiæ ſtatu in *conſtitutionibus*, ſupra capite primo huius libri §. II. & III. memorata, contulimus.

h) Chryſoſt. liturg. tom. III. pag. 616. (tom. IV. p. 542. edit. Francof.) Μνήσθητι κύριε τῆς ποίμνης ἡμῶν ταύτης, ἐν ᾗ παροικοῦμεν, καὶ πάσης πόλεως, καὶ χώρας, καὶ τῶν ἐν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς, κ. τ. λ. *Memento Domine ouilis noſtri huius, in quo habitamus & totius ciuitatis & regionis, & in fide habitantium in ipſis.*

i) Cyrill. catech. myſtagog. V. §. VI. ὑπὲρ τῶν ἐν ἀσθενείαις, ὑπὲρ τῶν καταπονουμένων, καὶ ἁπαξαπλῶς, ὑπὲρ πάντων βοηθείας δεομένων δεόμεθά σου πάντες ἡμεῖς· εἶτα μνημονεύομεν, καὶ τῶν προκεκοιμημένων κ. τ. λ.

§. XXI.

Pro inimicis & perſecutoribus, hæreticis ac infidelibus.

Proxima petitio in *conſtitutionibus* eſt pro inimicis & perſecutoribus, pro hæreticis ac infidelibus, iis qui foris ſunt ac errant; vt Deus adducat eos ad bonum, & furorem eorum mitiget. Et huius petitionis crebriora exempla in veterum monumentis reperiuntur. Nihil enim exactius a veteribus obſervabatur, quam vt pro inimicis & perſecutoribus ſuis, pro Iudæis, infidelibus ac hæreticis orarent, cuius rei plura exempla GVIL. CAVEVS k) ex CYPRIANO l), IVSTINO MARTYRE m) & IRENAEO n) ſuppeditauit. Quæ quum ad priuatas tantum eorum preces referenda eſſe videantur, pauca quædam ſubiungemus, quæ ad publicas eorum orationes euidentius ſpectant. TERTVLLIANVS o) in *apologia aduerſus gentes*, *Qui putas*, inquit, *nihil nos de ſalute Cæſarum curare*, *inſpice Dei voces*, *litteras noſtras* - *ſcito ex illis*, *præceptum eſſe nobis*, *ad redundantiam benignitatis etiam pro inimicis Deum orare & perſecutoribus noſtris bona precari. Qui magis inimici & perſecutores chriſtianorum*, *quam de quorum maieſtate conuenimur in crimen? Sed etiam nominatim atque manifeſte: Orate*, *inquit*, *pro regibus*, *pro principibus*, *& poteſtatibus*, *vt omnia*

k) Caue prim. chriſt. part. III. c. II. pag. 242. (pag. 477. edit. Germ. Lipſ. MDCCXXIII.)

l) Paſſio Cypr. vit. eius annex. (p. 12. edit. Fell. Amſtelod.) Nullos alios deos noui, niſi vnum & verum Deum, qui fecit cælum & terram, & mare & quæ in eis ſunt omnia. Huic Deo nos chriſtiani deſeruimus, hunc deprecamur diebus ac noctibus pro nobis, & *pro omnibus hominibus*, *& pro incolumitate ipſorum imperatorum.*

m) Iuſtin. dial. cum Tryphone p. 254. ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀνθρώπων τῶν ἐχθραινόντων ἡμῖν εὐχόμεθα. *Pro vobis & pro aliis omnibus hominibus*, *qui nobis hoſtiliter adverſantur*, *oramus.* Pag. 323 fin. εὐχόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα ἐλεηθῆτε ὑπὸ τοῦ χριστοῦ. *Pro vobis oramus vt Chriſtus veſtri miſereatur.* Pag. 363. ἀδιαλείπτως καταρᾶσθε αὐτῷ τε ἐκείνῳ καὶ τοῖς ἀπ᾽ αὐτοῦ, πάντων ἡμῶν εὐχομένων ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὑπὲρ πάντων ἁπλῶς ἀνθρώπων, ὡς ὑπὸ τοῦ χριστοῦ ἐδιδάχθημεν. *Sine intermiſſione diris exſecramini & ipſum*, *& eos qui nomine eius cenſentur: nobis contra omnibus pro vobis & cunctis plane hominibus bene precantibus atque orantibus*, *prout a Chriſto & Domino noſtro ſumus eruditi.*

n) Iren. lib. III. c. XLVI. Nos precamur, non perſeuerare eos in fouea, quam ipſi foderunt, ſed ſegregari ab huiuſmodi matre - - & legitime eos generari, conuerſos ad eccleſiam Dei, cetera.

o) Tertullian. apologet. c. XXXI.

tranquilla ſint. Et ibidem aliquanto poſt p): *Coimus in cœtum & congregationem, vt ad Deum quaſi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc vis Deo grata eſt. Oramus etiam pro imperatoribus,* (quos inimicos & perſecutores eſſe chriſtianorum, modo dixerat) *pro miniſtris eorum & poteſtatibus, pro ſtatu ſaeculi, pro rerum quiete, pro mora finis.* Et ARNOBIVS *aduerſus gentes* de vaſtatis chriſtianorum templis loquens, ait q): *Cur immaniter conuenticula noſtra dirui meruerunt? In quibus ſummus oratur Deus; pax cunctis & venia poſtulatur magiſtratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, INIMICIS?* cetera. AVGVSTINVS r) ſpeciatim notat, quod pro infidelibus publicæ preces fiant in eccleſia, *Audis*, inquiens, *ſacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei, orare pro incredulis, vt eos Deus conuertat ad fidem.* Et rurſus s): *Quando non oratum eſt in eccleſia pro infidelibus atque inimicis eius, vt crederent?* Similiter CAELESTINVS t) epiſcopus *Romanus: Sanctarum plebium præſules tota ſecum eccleſia congemiſcente poſtulant & precantur, vt infidelibus donetur fides, vt idololatræ ab impietatis ſuæ liberentur errore, vt Iudæis, ablato cordis velamine, lux veritatis appareat, vt hæretici catholicæ fidei perceptione reſipiſcant, vt ſchiſmatici ſpiritum rediuiuæ caritatis accipiant &c.* Eadem repetita leguntur apud GENNADIVM u), vel quiſquis auctor libri de *eccleſiaſticis dogmatibus* ſub nomine AVGVSTINI eſt. Vtrobique hæc praxis ab apoſtolis in toto mundo tradita eſſe, atque in omni catholica eccleſia vniformiter celebrari dicitur. Quid? quod liquido conſtet, pro multis hæreticis orari ſolitum, qui peccati in ſpiritum ſanctum rei habiti fuerint. Non enim peccatum illud abſolute irremiſſibile eſſe credebant, ſed tantum luendum in vtroque mundo, poſito, quod homines pœnitentiam ſuper illo non egiſſent. Hinc AVGVSTINVS w) & alii pro illis orari di-

p) Tertull. apol. cap. XXXIX.
q) Arnob. lib. IV. pag. 181.
r) Aug. epiſt. CVII. ad Vitalem.
s) Id. de dono perſeuerantiæ lib. II. c. XXIII.
t) Cæleſtin. epiſt. I. ad Gallos c. II. (Not. Apud Labbeum, vbi tom. II. conc. p. 1611. hæc epiſtola exſtat, hæc non inuenio.)
u) Gennad. de eccleſ. dogmat. c. XXX. inter opera Auguſt. tom. III. p. 200. edit. Baſil. MDLXIX.
w) Retract. lib. I. c. XIX. De quocumque peſſimo in hac vita conſtituto non eſt

cunt, vt reſipiſcant & ſeruentur, atque ita ad pacem & communionem eccleſiæ, vera pœnitentia ducti, admittantur. In ſumma, adfirmante CHRYSOSTOMO x), pro toto terrarum orbe & omnibus hominibus, nemine excepto, obſecrationes ab eccleſia fiebant, vt ad Deum conuerterentur.

§. XXII.

Pro catechumenis, energumenis ac pœnitentibus.

PROXIME poſt hæreticos & infideles preces fiunt in *conſtitutionibus* pro catechumenis eccleſiæ, vt Deus eos perficiat in fide; pro energumenis, ſiue vexatis a malis ſpiritibus, vt Deus eos mundet a vexatione mali; pro pœnitentibus, vt eorum pœnitentiam ſuſcipiat condonetque cum iis, tum vniuerſæ eccleſiæ, quæ deliquerint. Vnde obſeruare licebit, quod pro his diuerſis hominum ordinibus ter ſeparatis temporibus in divino cultu orari conſueuerit; primum quidem in precibus, quæ pro illis fiebant præſentibus, in prima cultus publici parte, dicta miſſa catechumenorum; deinde in oratione per diaconum indicta pro vniuerſo eccleſiæ ſtatu ante oblationem; & denique rurſus poſt oblationem, quando pro omnibus hominum ordinibus ad ſacrificium altaris orabatur. Poſtremum hoc præcipue AVGVSTINO y) obſeruatur, qui dicit, ſacerdotem ſolere ad altare exhortari populum, vt orent Deum pro catechumenis, vt eis deſiderium regenerationis inſpiret. Atque ita a CAELESTINO z) & GENNADIO a) iisdem verbis adſeritur, quod poſtulent & precentur, vt lapſis pœnitentiæ remedia conferantur; & pro catechumenis, vt ad regenerationis

vtique deſperandum; nec pro illo imprudenter oratur, de quo non deſperatur.

x) Chryſoſt. homil. VI. in 1 Timoth. p. 1550. (p. 440. edit. Francof.) ἴσασιν οἱ μύσται, πῶς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν γίνεται, καὶ ἐν ἑσπέρᾳ, καὶ ἐν πρωΐᾳ· πῶς ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου, καὶ βασιλέων, καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ποιούμεθα τὴν δέησιν

y) Auguſt epiſt. CVII. ad Vitalem. Audis ſacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei, orare pro incredulis, vt eos Deus conuertat ad fidem, & pro catechumenis, vt eis deſiderium regenerationis inſpiret.

z) Cæleſtin. ep. I. ad Gallos c. II. Poſtulant & precantur, vt lapſis pœnitentiæ remedia conferantur; vt denique catechumenis ad regenerationis ſacramenta perductis, cæleſtis miſericordiæ aula reſeretur.

a) Gennad. de eccleſ. dogmat. c. XXX.

ſacramentum, hoc eſt baptiſmum, perductis, cæleſtis miſericordiæ aula reſeretur.

§. XXIII.

Pro aëris temperatura & frugum vbertate.

PROXIMO loco, ſecundum *conſtitutiones*, oratur pro aëris temperatura & frugum vbertate, vt indeſinenter bona diuinitus collata percipientes adſidue Deum laudent, qui dat eſcam omni carni. CHRYSOSTOMVS inter alia ſingularia huius orationis idem b) notat, quando ait: *Pro terra & mari, pro aëris temperie, denique pro vniuerſo terrarum orbe, benignum Dominum adire iubemur.* Et quamuis TERTVLLIANVS non ſpeciatim loquatur de hac oratione, generatim tamen indicat, quod pro bonis temporalibus, & inter hæc pro pluuia orare ſoliti ſint, vti in illa *Germanica Marci Aurelii* expeditione, quando exercitum eius chriſtianorum orationibus ad Deum factis imbres in ſiti impetrauiſſe, eorumque geniculationibus ac ieiunationibus ſæpiſſime etiam ſiccitates c) depulſas eſſe, dicit. Similem obſeruationem habet CYPRIANVS d), quando ait: *Pro arcendis hoſtibus & imbribus impetrandis & vel auferendis vel temperandis aduerſis, rogamus ſemper & preces fundimus; & pro pace ac ſalute veſtra propitiantes ac placantes Deum diebus ac noctibus iugiter, atque inſtanter oramus.* Quæ oratio quum interdiu & noctu continuo ab eis fieret, dubium non eſt, quin precum iſtarum pars fuerit, quas iam ſolemniter ad altare offerebant.

§. XXIV.

Pro vniuerſis abſentibus.

VLTIMA petitio in *conſtitutionibus* memorata, eſt pro omnibus iis, qui ob cauſſam probabilem abſentes ſint, vt Deus omnes tam abſentes quam præſentes in pietate conſeruatos a ſe, in *CHRISTI* ſui, Dei vniuerſæ naturæ ſub ſenſum & intelli-

b) Chryſoſt. homil. II. in 2 Cor. p. 745. (p. 521. fin. edit. Frf.) ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης κελευόμεθα προσιέναι τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ.

c) Tertull. ad Scapul. c. IV. Marcus Aurelius in Germanica expeditione chriſtianorum militum orationibus ad Deum factis, imbres in ſiti illa impetrauit. Quando non geniculationibus & ieiunationibus noſtris etiam ſiccitates ſunt depulſæ?

d) Cyprian. ad Demetr. p. 193. (pag. 134. edit. Fell. Amſtelod.)

gen-

gentiam cadentis, regiſque omnium regno congreget, immutabiles, inculpatos, irreprehenſos. Similis petitio CHRYSOSTOMO memoratur in homilia quadam in *Matthaeum* e) ſecundum vetuſtam ANIANI verſionem. *Altari adſiſtens ſacerdos*, inquit, *pro vniuerſo orbe terrarum, pro abſentibus atque praeſentibus, pro his, qui ante nos fuerunt, pro his, qui poſtea futuri ſunt, ſacrificio illo propoſito, Deo nos gratias iubet offerre.*

§. XXV.

Concluſio cum doxologia ad totam trinitatem directa.

CONCLVSIO longioris huius orationis doxologia eſt, ad totam trinitatem directa. Et haec olim conſtans eccleſiae conſuetudo erat, vti ex iis euidenter patet, quae ſupra *) de adoratione totius trinitatis, (vtpote quae verum & vnicum diuini cultus obiectum habebatur) nec non de vſu hymnorum ac doxologiarum ad *patrem, filium & ſpiritum ſanctum* fuſius ediſſeruimus. Qua de re nihil attinet dicere amplius hoc loco, ad confirmandum ordinem, in *conſtitutionibus* praeſcriptum, niſi vt ſolum obſeruemus, quod duo de vetuſtiſſimis quos habemus, ſcriptoribus, IRENAEVS & TERTVLLIANVS f), vnius partis huius doxologiae, tamquam in euchariſtiae celebratione vſitatae, meminerint. IRENAEVS *Valentinianos* argumentum inde petere dicit pro aeonibus ſuis, quod ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας, in euchariſtiae celebratione catholici dicere ſoleant: εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων; remittentes ad vltima huius doxologiae verba *In ſaecula ſaeculorum*. Et TERTVLLIANVS praecipue eos interrogat, qui ludos ſcenicos *Romanorum* frequentabant, quomodo gladiatori poſſint reddere teſtimonium ex ore, quo *Amen* in euchariſtia dixerint, vel dicere εἰς αἰῶνας alii, niſi Deo *CHRI-*

e) Chryſoſt. hom. XXVI. in Matth. p. 259. (p. 315. edit. Frf.) ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ τῶν νῦν, ὑπὲρ τῶν γενηθέντων τῶν ἔμπροσθεν, ὑπὲρ τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομένων εἰς ἡμᾶς εὐχαριστεῖν κελεύει τῆς θυσίας προκειμένης ἐκείνης.

*) Lib. XIII. cap. II. Lib. XIV. c. II. §. I.

f) Iren. lib. I. c. I. ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας λέγοντας, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἐκείνους τοὺς αἰῶνας σημαίνειν. *Sed & nos ipſos denique in gratiarum actione dicentes*, aeonas aeonum, *illos aeonas ſignificare.* Tertull. de ſpectac. c. XXV. Quale eſt - - - ex ore, quo Amen in ſanctum protuleris, gladiatori teſtimonium reddere? εἰς αἰῶνας alii omnino dicere, niſi Deo Chriſto. Vid. Chryſoſt. homil. XXXV. in 1 Cor. ſub litt. h) pag. ſeq.

STO. Quo ipſo innuit, glorificationem *CHRISTI* cum hac doxologia, fuiſſe tum notam clauſulam precum conſecrationis, vti auctor *conſtitutionum* rem repræſentat.

§. XXVI.

Ad quam populus vna voce reſpondebat, Amen.

Et ex hoc TERTVLLIANI loco itidem apparet, populum clauſulæ huius orationis *Amen* ſuum ſubiungere conſueuiſſe. Quæ conſuetudo erat æque vetuſta, atque ipſi apoſtoli. Nam PAVLVS apoſtolus manifeſto ad eam adludit 1 Cor. XIV, 16. *Si benedixeris ſpiritu*, hoc eſt, ſi benedixeris calicem benedictionis, ſiue euchariſtiæ, lingua incognita, *is*, *qui implet locum idiotæ*, *quomodo dicturus eſt*, *Amen*, *ad tuam gratiarum actionem*, *quoniam quid dicas*, *neſcit*. IVSTINVS MARTYR †), chriſtianorum ritus in celebranda euchariſtia deſcribens, inter reliquos huius etiam meminit, quod, vbi antiſtes preces & gratiarum actiones ſuper pane & vino abſoluerit, populus omnis fauſta approbatione acclamet, dicens: *Amen*. Et DIONYSIVS ALEXANDRINVS g) loquens de nonnemine, qui numquam vere baptizatus, & nihilo tamen ſecius ſacræ euchariſtiæ ſæpius particeps factus fuerat, dicit, noluiſſe ſe eum de integro renouare, eo quod gratiarum actionem frequenter audiſſet, & cum ceteris reſpondiſſet, *Amen*. Ita quoque CHRYSOSTOMVS verba illa apoſtoli interpretans, *Is qui implet locum idiotæ*, *quomodo dicturus eſt Amen*, *ad tuam gratiarum actionem*, *quoniam quid dicas*, *neſcit?* ad hanc conſuetudinem omnino reſpicit, quando ait: *Idiotam*, *dicit* (apoſtolus) *laicum*, *& oſtendit*, *eum non paruum damnum accipere*, *quando non poteſt dicere*, Amen. *Hoc eſt autem*, *quod dicit*: *Si barbarorum voce* h) *benedicas*, *neſciens quid dicas*, *neque valens interpretari*, *non poteſt laicus reſpondere*, *Amen*. *Non audiens enim illud*, *In*

†) Iuſtin. apol. II. p. 97. ἐυ συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς εὐφημεῖ λέγων, ἀμήν.

g) Ap. Euſeb. lib. VII. c. IX. εὐχαριστίας ἐπακούσαντα, καὶ συνεπιφθεγξάμενον, τὸ ἀμὴν, - - οὐκ ἂν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνασκευάζειν ἔτι τολμήσαιμι.

h) Chryſoſt. hom. XXXV. in 1 Cor. p. 640. (p. 389. edit. Francoſ.) ἰδιώτην τὸν λαϊκὸν λέγει, καὶ δείκνυσι καὶ αὐτὸν οὐ μικρὰν ὑπομένοντα τὴν ζημίαν, ὅταν τὸ ἀμὴν εἰπεῖν μὴ δύνηται· ὃ δὲ λέγει τοῦτό ἐστιν· ἂν εὐλογήσῃς τῇ τῶν βαρβάρων φωνῇ, οὐκ εἰδὼς τί λέγεις, οὐδὲ ἑρμηνεῦσαι δυνάμενος, οὐ δύναται ὑποφωνῆσαι τὸ

ſacu-

ſæcula ſæculorum, *quod eſt finis*, (gratiarum actionis) *non dicit*, *Amen.* Vbi obſeruandum eſt, & preces conſecrationis in nota doxologia ad ſacroſanctam trinitatem, cuius hæc verba *In ſæcula ſæculorum* pars erant, terminari, & populum ea audientem reſpondere conſueuiſſe, *Amen.*

§. XXVII.

Tum ſequebatur ſymbolum in illis eccleſiis, *quæ illud liturgiæ ſuæ partem fecerant.*

NVLLA in *conſtitutionibus* mentio fit ſolemnis recitationis ſymboli vel orationis dominicæ hoc loco proxime poſt conſecrationem. Cuius rei ratio eſt, quod, quum hic auctor librum ſuum conſcriberet, nondum in vlla eccleſia mos inualuiſſet, ſymbolum in aliquo alio officio, præterquam in adminiſtratione baptiſmi, vſurpare. Primus, qui recitationem ſymboli in liturgiam inuexit, fuit *Petrus Fullo*, epiſcopus *Antiochenus*, circiter an. CCCCLXXI. Et deinde circa annum DXI. *Timotheus* epiſcopus *Conſtantinopolitanus* in iſtius eccleſiæ liturgiam induxit, quemadmodum ex hiſtoria condiſcimus THEODORI LECTORIS i). Poſtea in concilio *Conſtantinopolitano* ſub *Menna* an. DXXXVI. mentionem eius inuenimus, tamquam recitati k) ex more inter lectionem euangelii & diptychorum. Poſthæc circa an. DLXXXIX. in eccleſias *Hiſpanicas* a concilio *Toletano* tertio introductum eſt, decreto facto in hanc ſententiam l): *Conſultu piiſſimi & glorioſiſſimi Domini noſtri Reccaredi regis*, *ſancta conſtituit ſynodus*, *vt per omnes eccleſias Hiſpaniæ & Galliciæ*, *ſecundum formam Orientalium eccleſiarum concilii Conſtantinopolitani*, *hoc eſt centum quinquaginta epiſcoporum*, *ſymbolum fidei recitetur*; *vt prius quam dominica dicatur oratio*, *voce clara prædicetur*, *quo & fides*

ἀμὴν ὁ λαϊκός· ὐ γὰρ ἀκύων τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὅπερ ἐστὶ τέλος, ὐ λέγει τὸ ἀμήν.

i) Theod. Lect. p. 563. Τιμόθεος τὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ πατέρων τῆς πίστεως σύμβολον, κατ᾽ ἑκάστην σύναξιν λέγεσθαι παρεσκεύασεν. *Timotheus ſymbolum fidei trecentorum & octodecim patrum in ſingulis collectis recitari præcepit.* Pag. 566. Πέτρον φασὶ τὸν κναφέα -- ἐν πάσῃ συνάξει τὸ σύμβολον λέγεσθαι. *Petrum Fullonem dicunt inſtituiſſe*, *vt in ſingulis collectis ſymbolum recitaretur.*

k) Concil. Conſtant. ſub Menna act. I. p. 41. edit. Crab. (quæ eſt act. V. edit. Labb. tom. V. p. 185. c.) cit. ſupra §. XVIII. ſub litt. (u) pag. 349.

l) Concil. Tolet. III. c. II. (tom. V. concil. p. 1009.)

vta

vera manifeſtum teſtimonium habeat, & ad CHRISTI corpus & ſanguinem prælibandum pectora populorum (nuper ex *Ariana* hæreſi conuerſorum) *fide purificata accedant.* In eccleſiis *Gallicanis* non ita in vſu fuit vſque ad ætatem *Caroli Magni*; neque in liturgia *Romana* vſque ad ſæculi vndecimi initium, quemadmodum libro quodam antecedente *) fuſius demonſtrauimus. Vti autem maturius in eccleſias *Hiſpanicas* admiſſum eſt, ita recitatio eius tempori poſt conſecrationem videtur adſignata fuiſſe, inter hanc & orationem dominicam, quam in pleriſque eccleſiis etiam recitare conſueuerunt ſub finem iſtarum precum, quæ oblationem conſequebantur.

§. XXVIII.

Et oratio dominica.

Licet enim nulla mentio orationis dominicæ in hac diuini officii parte ab auctore *conſtitutionum* facta ſit (vtpote in iſta eccleſia tum probabiliter non vſitatæ, quando auctor librum ſuum congeſſit) certum tamen eſt, fere vniuerſaliter in omnibus eccleſiis eam obtinuiſſe. Nam non tantum ante memoratum concilium *Toletanum* & quartum huius nominis m) de oratione dominica, tamquam receptionem panis ac vini antecedente in eccleſiis *Hiſpanicis* loquuntur; ſed AVGVSTINVS n) etiam adfirmat, fere omnem eccleſiam preces oblationis dominica oratione concludere. Quam eius obſeruationem iam diuerſis aliis locis e CHRYSOSTOMO, CYRILLO HIEROSOLYMITANO, HIERONYMO & GREGORIO MAGNO *) confirmauimus, quorum hic poſtremus in ea etiam fuit opinione, apoſtolos haud aliam precem ad conſecrandam euchariſtiam adhibuiſſe, quam orationem dominicam o). Qua in opinio-

*) Lib. X. cap. IV. §. XVII. volum. IV. p. 110. ſqq.

m) Concil. Tolet. IV. c. XVIII. (tom. V. conc. p. 1711.) Nonnulli ſacerdotes poſt dictam orationem dominicam ſtatim communicant, & poſtea benedictionem in populo dant: quod deinceps interdicimus: ſed poſt orationem dominicam & coniunctionem panis ac calicis, benedictio in populum ſequatur, & tunc demum corporis ac ſanguinis Domini ſacramentum ſumatur.

n) Auguſt. epiſt. LIX.

*) Vid. citat. lib. XIII. c. VII. §. III. vol. V. p. 238.

o) Gregor. lib. VII. epiſt. LXIV. Orationem dominicam idcirco mox poſt precem dicimus, quia mos apoſtolorum fuit, vt ad ipſam ſolummodo orationem oblationis hoſtiam conſecrarent.

ne

ne ſingularis fuit. Neque enim dubium eſt, quin apoſtoli conſecrarint, quemadmodum ante eos fecit Dominus. Quod ad praxin eccleſiæ in adhibenda oratione dominica hoc tempore attinet, eam tam vſitatam è neceſſario præſcripto euaſiſſe, vt ipſi *Donatiſtæ* illam prætermittere non potuerint, auctor eſt OPTATVS p). Et in concilio quodam *Gallicano* q) decretum eſt, vt nulli de iis etiam, qui non communicent, ante liceret diſcedere, quam dominica dicta eſſet oratio.

§. XXXIX.

Abſolutio pœnitentium proxime ante orationem dominicam facta, cum benedictionibus iſti ritui accommodatis.

Ex modo memorato OPTATI loco apparet, quod ſi qui pœnitentes ſolemnem abſolutionem in eccleſia *Africana* recipere debuerint, circa hoc temporis momentum inter oblationem & orationem dominicam, illis ea impertiri ſolita ſit. *Donatiſtis* enim narrat r), quod eo ipſo momento, dum manus imponant pœnitentibus & delicta donent, non poſſint non ad altare ſe conuertere & dicere orationem dominicam. Quod ipſum arguit, abſolutionem hoc temporis momento dari conſueuiſſe. Atque heic ſtatuere licebit, locum ſuum habuiſſe diuerſas iſtas preces gratiarum actionis, in libro ſeptimo & octauo *conſtitutionum* recenſitas, cuiuſmodi eſt de vnctione myſtici olei, actio gratiarum & inuocatio pro primitiis s); quia opportunius & commodius fieri iſtæ res non potuerunt, quam tempore oblationis. At vero quum nihil certi vſpiam hac de re dictum ſit, ad coniecturam tantum faciendam id ſubiunximus.

§. XXX.

Benedictio poſt orationem dominicam.

PLVS autem lucis ſuppetit de alia quadam benedictione, quæ orationem dominicam in multis eccleſiis Occidentalibus

p) Optat. lib. II. p. 57. vid. ſub litt. ſeq. r)

q) Concil. Aurel. III. c. XXVIII. De miſſis nullus laicorum ante diſcedat, quam dominica dicatur oratio &c.

r) Optat. ibid. (pag. 53. edit Pariſ. MDCLXXIX.) Inter vicina momenta, dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare conuerſi, dominicam orationem prætermittere non poteſtis.

s) Conſtitut. lib. VII. c. XLII. tot. & lib. VIII. c. XL. tot.

ſequuta eſt. Nam concilium *Aurelianenſe* tertium t) canonem habet, quo laici iubentur ſubſiſtere, vſque dum dicatur oratio dominica, & exſpectare benedictionem epiſcopi. IO. BONA u) cardinalis hoc de vltima benedictione intelligit, quæ poſt communionem impertiebatur; IO. MABILLONIVS autem verius de benedictione ante communionem x), orationem dominicam proxime excipiente, interpretatur. Qua de re canon habetur in concilio *Toletano* y), qui ſacerdotes quoſdam reprehendit, qui poſt dictam orationem dominicam ſtatim communicent, & poſtea benedictionem populo impertiant; iubetque deinceps poſt orationem dominicam benedictionem in populum ſequi, & tunc demum ſumi corporis ac ſanguinis dominici ſacramentum. Atque ex hoc alios quoſdam conciliorum *Agathenſis* & *Aurelianenſis* debemus interpretari canones z), qui populum ante, quam benedictio epiſcopi detur, abire de eccleſia vetant. Quod de benedictione intelligendum eſt ante communionem, non de ea, quæ poſt communionem dari ſolebat. Atque hoc cum regula in *Conſtitutionibus* data conuenit; vbi poſt finitam longam precem conſecrationis ac oblationis a), epiſcopus huiuſmodi benedictionem iubetur dare, *Pax Dei*

t) Concil. Aurel. III. c. XXVIII. De miſſis nullus laicorum ante diſcedat, quam dominica dicatur oratio, & ſi epiſcopus fuerit præſens, eius benedictio exſpectetur.

u) Bon. rerum liturg. lib. II. c. XVI. §. II.

x) Mabill. de liturg. lib. I. c. IV. §. 14. *De miſſis nullus laicorum &c.* Walafridus id interpretatur de oratione, quæ poſt communionem dicitur. At repugnant verba concilii Toletani, aliorumque. In miſſali Mozarabico benedictio vbique communioni præmittitur, itemque in Gallicano paſſim apud Thomaſium: & hactenus benedictio epiſcopalis ante communionem datur. Quippe licebat iis, qui non communicabant, accepta benedictione ante communionem diſcedere, vt ex prædictis locis intelligitur &c.

y) Concil. Tolet. IV. can. XVIII. vid. ſub litt. anteced. (m) pag. 360.

z) Concil. Agath. can. XLVII. Miſſas die dominico a ſæcularibus totas teneri ſpeciali ordinatione præcipimus: ita vt ante benedictionem ſacerdotis egredi populus non præſumat.

Concil. Aurel. III. c. XXVIII. De miſſis nullus laicorum &c. vid. ſub litt. anteced. (t).

a) Conſtitut. lib. VIII. c. XIII. Ἔτι καὶ ἔτι δεηθῶμεν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ δώρου τοῦ προσκομισθέντος κυρίῳ τῷ Θεῷ, ὅπως ὁ ἀγαθὸς Θεὸς προσδέξηται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.

fit

ſit cum omnibus vobis. Et poſtquam diaconus iterum orationem indixit (in eamdem fere ſententiam cum priore illa, pro vniverſa eccleſia, & ſingulis ordinibus in ea, & ſpeciatim pro ſacrificio tum oblato, vt Deus illud, mediante *CHRISTO* ſuo, recipiat in cæleſte ſuum altare ad odorem ſuauitatis) epiſcopus populum iterum Deo commendat alia oratione, quam παρά-θεσιν *Græci*, *Latini* autem *commendationem* vocant & *benedictionem*, orans Deum, vt corpora & animas eorum ſanctificet, concedatque, vt effecti puri ab omni inquinamento carnis ac ſpiritus propoſita bona conſequantur; quod tum ad digne recipiendam ab illis euchariſtiam, tum ad obtinendam vitam æternam reſpicit. Hoc eſt, quod, mea quidem ſententia, concilia *Latina* vocant benedictionem epiſcopi, cuius exempla quædam exſtant in liturgia *Moſarabica* & multo plura in vetuſtis *Gothicis* ac *Gallicanis* miſſalibus, nouiſſime a MABILLONIO editis, vbi oratio, collectam ſequens poſt orationem dominicam, ſemper dicitur *benedictio populi*. Atque hæ plerumque diuerſæ preces eſſe ſolent, compoſitæ cum reſpectu quodam ad diuerſas ſolemnitates, quibus erant adſignatæ, ſimiles collectis ante epiſtolas & euangelia in præſenti noſtra liturgia. Sed reuertimur ad antiquum cultum publicum.

§. XXXI.

De oratione per diaconum indicta poſt conſecrationem.

PETITIO quædam in oratione per diaconum indicta poſt conſecrationem habetur in *conſtitutionibus*, heic non prætereunda ſilentio; quæ eſt, *Vt Deus munus oblatum, mediante Chriſto ſuo, recipiat in cæleſte ſuum altare ad odorem ſuauitatis.* Hæc formula ad ætatem IRENAEI b) videtur eſſe referenda. Ille enim ait: *Eſt altare in cælis, illuc preces noſtræ & oblationes diriguntur.* Atque ita ſe habet in omnibus liturgiis *Græcis*, cum parua quadam variatione. Et in liturgia *Mozarabica* c) atque in vetuſto *miſſali*

b) Iren. lib. IV. c. XXXIV.

c) Miſſa Mozarab. in natali Domini. (ap. Bon. rer. liturgic. lib. II. c. XIII. §. V.) *In altare tuum panis ac vini holocauſta proponimus, rogamus, vt has hoſtias trinitas indiuiſa ſanctificet.* It. domin. II. poſt Epiphan. (ibid.) *Quæſumus, vt oblationem hanc ſpiritus tui permixtione ſanctifices & corpus ac ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti plena transformatione conformes.* Dominica V. poſt Epiph. (ibid.) *Vt has hoſtias [illegible] propitius,*

 Gothi-

Gothico, a MABILLONIO d) publicato, ſæpius leguntur preces pro deſcenſu ſpiritus ſancti ad ſanctificanda munera & facienda ea corpus ac ſanguinem *CHRISTI*, etiam poſt recitationem verborum, *Hoc eſt corpus meum;* &, *Hic eſt ſanguis meus;* quod manifeſto indicat, veteres liturgiæ iſtius conditores non credidiſſe, quod conſecratio ſola iſtorum verborum recitatione abſoluatur, ſed precibus pro ſpiritus ſancti deſcenſu ſuper elementa panis ac vini. Et dignum omnino notatu eſt, quod in ipſo præſenti canone *miſſæ Romanæ*, adhuc talis oratio, qualis hæc, ſuperſit poſt eam, quam dicunt, conſecrationem: Sacerdos offerens munera propoſita, ait: *Supra hæc propitio ac ſereno vultu* e) *reſpicere digneris, vt accepta habere dignatus es munera pueri tui iuſti Abel.* Addit: *Supplices te rogamus, Deus omnipotens, iube hæc perferri per manus ſancti angeli tui in ſublime altare tuum.* Tandem concludit: *Per Chriſtum dominum noſtrum, per quem, Domine, hæc omnia ſemper nobis bona creas, ſanctificas, viuificas, benedicis.* Hæc verba in hac oratione, vt ſcriptores noſtrates po-

ſanctifices & benedicas. Dominica I. Quadrageſimæ: *Emitte ſpiritum tuum de ſanctis cælis tuis, quo ſanctificentur oblata.* Dominica III. *Digneris hæc oblata ſanctificare.* In die paſchatis: *Vt hic panis cum hoc calice in filii tui corpus ac ſanguinem te benedicente diteſcat.* Dominica III. poſt paſcha: *His ſacrificiis propitiatus illabere, hiſque benedicturus deſcende.*

d) Miſſal. Gothic. apud Mabillon. lib. III. pag. 314. in feſto adſumtionis. *Deſcendat, Domine, in his ſacrificiis tuæ benedictionis coæternus & cooperator paracletus ſpiritus: vt oblationem, quam tibi de tua terra fructificante porrigimus, cæleſti permutatione, te ſanctificante, ſumamus, vt translata fruge in corpore, calice in cruore, proficiat meritis, quod obtulimus pro delictis &c.* It. miſſa in circumciſione ibid. p. 202. *Hoc ſacrificium ſuſcipere & benedicere & ſanctificare digneris, vt fiat nobis eucharistia legitima &c.* Ibid. miſſa XX. in cathedra Petri p. 228. *Immittere digneris ſpiritum tuum ſanctum ſuper hæc ſolemnia: vt fiat nobis legitima eucharistia in tuo filiique tui nomine & ſpiritus ſancti &c.* Et miſſa LXV. in feſto Leodegarii p. 285. *Deſcendat heic benedictio tua ſuper hunc panem & calicem in transformatione ſpiritus tui ſancti; vti hæc benedicendo benedicas, ſanctificando ſanctifices &c.* Miſſa LXXVII. Dominicalis p. 296. *Per quem* (Ieſum Chriſtum) *te, pater omnipotens, deprecamur: vt ſuprapoſita altario tuo munera lætus adſpicias: atque hæc omnia obumbres ſancti filii tui ſpiritu: vt quod ex hac tua benedictione acceperimus, æternitatis gloria conſequamur.*

e) Miſſal. Roman. in canone miſſæ. p. 300. Antuerp, MDLXXIV.

lemi-

lemici f) recte obſeruarunt, vſurpata ſunt ante, quam tranſſubſtantiatio inuenta fuit, & quando conſecrationem per preces, & non per ſolam pronuntiationem verborum, *Hoc eſt corpus meum*, fieri debere crediderunt. Atque tum bonum ſenſum admittebant, quando ſuper pane ac vino pronuntiabantur ad conſecrandum ea in monumentum ac ſymbola corporis & ſanguinis *CHRISTI*. Iam vero abſurda ſunt, & primitivæ intentioni contraria. Quomodo enim reale corpus ac ſanguis *CHRISTI* vocari poſſunt hæc dona? aut comparari cum ſacrificio *Abel*, qui de animantibus obtulit? Quomodo quis precari poteſt (ſine iniuria in filium Dei) vt Deus ſacrificium vnici filii ſui ſibi acceptum eſſe ſinat, quemadmodum ſacrificium *Abel*? Aut quo pacto *CHRISTVS*, qui ſedet ad dextram patris, miniſterio eget angelorum, vt perferatur ad patrem in cæleſte altare? Qua quæſo loquendi ratione *CHRISTVS* vocari poteſt, *Hæc omnia bona*? Et quidem *bona, quæ Deus ſemper creat, ſanctificat, viuificat, benedicit*? Num Deus creat, ſanctificat, viuificat, & benedicit *IESVM CHRISTVM* per *IESVM CHRISTVM*? Hæc omnia proprie dicuntur de muneribus, ſi adhuc verum panem ac vinum eſſe, prorſus autem improprie, ſi per tranſſubſtantiationem naturalem carnem ac ſanguinem *CHRISTI* fieri, ſtatuas. Vnde inferre poſſumus, primos huius orationis auctores nihil de noua tranſſubſtantiationis doctrina, quæ hanc orationem in quauis ſyllaba abſurdam facit, habuiſſe cognitum; vt ne in dimicationem vltra deſcendamus de mutatione, quæ fiat in elementis per conſecrationem, id quod nemo neſcit, in ſcriptoribus noſtris polemicis fuſius executi. Nonnulla etiam hac de re dicentur infra ſub capite de adoratione *).

§. XXXII.

De formula, Sancta ſanctis, *& de hymno*, Gloria in excelſis Deo.

Statim poſt benedictionem epiſcopi diaconus in *conſtitutionibus* iubetur dicere, πρόσχωμεν, *Attendamus*. Atque tum epiſcopus ad populum proloquens, ait: ἅγια τοῖς ἁγίοις,

f) Vid. Du Moulin. *Novelty of Popery* chap. 5. p. 730. (p. 1063 t. t. ſequ. edit. Germ. Veſaliæ MDCXXXII.) & *Buckler of Faith*. p. 510.

*) Cap. V. §. IV.

Sancta ſanctis. Populuſque reſpondet: *Vnus ſanctus, vnus Dominus, vnus IESVS CHRISTVS, in gloriam Dei patris, benedictus in ſæcula, Amen. Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Hoſanna filio Dauidis! benedictus, qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, & apparuit nobis: Hoſanna in altiſſimis.* CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS aliquam huius hymni partem recenſet in eccleſia *Hieroſolymitana*, vbi orationem dominicam proxime excipiebat. *Poſtea*, inquit g), *ſacerdos dicit, Sancta ſanctis. Sancta ſcilicet ea, quæ in ara propoſita ſunt, aduentu ſpiritus ſancti ſanctificata. Sancti & vos, quum ſitis ſancto ſpiritu donati, atque ita ſancta ſanctis conueniunt. Vos deinde reſpondetis: Vnus ſanctus, vnus Dominus Ieſus Chriſtus. Vere vnus eſt ille ſanctus, qui eſt natura ſanctus: vos autem etſi ſancti ſitis, non tamen natura, ſed participatione, exercitatione & precatione.* CHRYSOSTOMVS quoque eiusdem meminit, cultum eccleſiaſticum comparans cum olympicis certaminibus, in quibus præco ſtet magna ac alta voce clamans ac dicens. Num quis eum accuſet, ſitne ſeruus, aut fur, aut malis moribus. *Stat* h) *ergo nunc quoque*, inquit, *qui eſt apud nos præco, non vnumquemque capite tenens & adducens, ſed omnes ſimul interno capite detinens, non alios ipſis adhibet accuſatores; ſed ipſos ſibi ipſis. Non enim dicit: Numquis eum accuſat? Sed quid? Num quis ſe ipſum accuſat? Nam quando dicit, Sancta ſanctis, hoc dicit: Si quis non eſt ſanctus, non accedat: Non ſolum, inquit, a peccatis purus; ſed etiam ſanctus. Sanctum enim non facit ſolum liberatio a peccatis; ſed etiam præſentia ſpiritus & bonorum operum copia. Non ſolum, inquit, volo vos a cœno eſſe liberatos, ſed albos eſſe & ſpecioſos.*

g) Cyrill. catech. myſt. V. §. XVI. Μετὰ ταῦτα λέγει ὁ ἱερεύς· τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις· ἅγια τὰ προκείμενα, ἐπιφοιτήσιν δεξάμενα ἁγίου πνεύματος· ἅγιοι καὶ ὑμεῖς, πνεύματος ἁγίου καταξιωθέντες· τὰ ἅγια οὖν τοῖς ἁγίοις κατάλληλα. εἶτα ὑμεῖς λέγετε, εἷς ἅγιος, εἷς κύριος, Ἰησοῦς χριστός· ἀληθῶς γὰρ εἷς ἅγιος, φύσει ἅγιος· ἡμεῖς δὲ καὶ ἅγιοι, ἀλλ' οὐ φύσει, ἀλλὰ μετοχῇ, καὶ ἀσκήσει, καὶ εὐχῇ.

h) Chryſoſt. homil. XVII. in Hebr. p. 1873. (p. 848. ed. Francof.) ἕστηκε τοίνυν καὶ νῦν ὁ παρ' ἡμῖν κήρυξ, οὐ τῆς κεφαλῆς ἕκαστον κατέχων, οὐκ ἐφίστησιν ἄλλους αὐτοῖς κατηγόρους, ἀλλ' αὐτοὺς ἑαυτοῖς· οὐ γὰρ λέγει, μή τις τούτου κατηγορεῖ; ἀλλὰ τί; εἴ τις ἑαυτοῦ κατηγορεῖ; ὅταν γὰρ εἴπῃ, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, τοῦτο λέγει, εἴ τις οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσίτω· οὐχ ἁπλῶς φησιν, ἁμαρτημάτων καθαρός, ἀλλ' ἅγιος· τὸν γὰρ ἅγιον οὐχ ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ πνεύματος παρουσία, καὶ ὁ τῶν ἀγαθῶν πλοῦτος· οὐ βούλομαι μόνον, φησί, βορβόρου ἀπηλλάχθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ λευκοὺς εἶναι, καὶ ὡραίους. Vid. etiam homil.

CHRY-

CHRYSOSTOMVS etiam de hymno *Gloria in excelſis Deo*, ſæpius loquitur, & ſpeciatim in euchariſtiæ celebratione, æque ac occaſionibus aliis, cani eum dicit. *Deus*, inquit i), *angelos primos huc deduxit, & tunc hominem ad eos ſuſtulit. Cælum facta eſt terra, quoniam quæ erant terræ, cælum erat ſuſcepturum. Propterea* εὐχαριςοῦντες λέγομεν, *gratias agentes dicimus, Gloria in excelſis Deo, & in terra pax, hominibus bona voluntas.* Quod autem per gratiarum actionem heic intelligat *euchariſtiam*, ex alio loco patet, vbi exactius deſignat tempus, quo in officio communionis adhibeatur. *Quis ſit* k) *hymnus ſupernorum: Quid ſuperne dicant Cherubim, ſciunt fideles. Quid dicebant angeli? Gloria in excelſis Deo. Propterea poſt pſalmodias hymni, vtpote res quædam diuinior.* Hæc ille, intelligens pſalmos in miſſa catechumenorum; hoſce autem hymnos, hymnum videlicet Cherubinicum & hymnum angelicum, peculiarius in miſſa fidelium cantari.

§. XXXIII.

De pſalmo inuitante ad communionem.

CYRILLVS l) addit, quod poſt hymnum *Vnus ſanctus, vnus*

CXXIII tom. V. p. 809 810. edit. Sauil.) τούτου χάριν ὑψηλὸς ἑςὼς ὁ ἱερεὺς, μεγάλῃ τῇ φωνῇ, φρικτῇ τῇ βοῇ, καθάπερ τις κήρυξ, τὴν χεῖρα ἔχων εἰς ὕψος, πᾶσι κατάδηλος γεγονὼς, καὶ μέγα ἐπ' ἐκείνῃ τῇ φρικτῇ ἡσυχίᾳ ἀνακράζων, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, τοὺς μὲν καλεῖ, τοὺς δὲ ἀπείργει· οὐ τῇ χειρὶ τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ τῇ γλώττῃ τῆς χειρὸς τρανώτερον· ἡ γὰρ φωνὴ ἐκείνη τὴν ἀκοὴν ἐμπίπτουσα τὴν ὑμετέραν, καθάπερ χεὶρ, τοὺς μὲν ὠθεῖ καὶ ἐκβάλλει, τοὺς δὲ εἰσάγει καὶ παρίστησιν· εἰπὲ δή μοι, παρακαλῶ, ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσιν οὐχ ἕστηκεν ὁ κήρυξ βοῶν μέγα καὶ ὑψηλὸν λέγων, εἴ τις τούτου κατηγορεῖ, μὴ δοῦλός ἐστι, μὴ κλέπτης, μὴ τρόπων πονηρῶν; καίτοι τὰ ἀγωνίσματα ἐκεῖνα οὐ ψυχῆς ἐστιν, οὐδὲ τρόπου, ἀλλὰ ῥώμης καὶ σώματος· εἰ τοίνυν ἔνθα σώματός ἐστιν ἄσκησις, πολλὴ τρόπων ἐξέτασις γίνεται, πόσῳ μᾶλλον ἐνταῦθα, ἔνθα τὸ πᾶν ψυχὴ ἀθλεῖ; ἕστηκε τοίνυν ὁ παρ' ἡμῖν κήρυξ, οὐ τῆς κεφαλῆς ἕκαστον κατέχων καὶ παράγων, ἀλλὰ πνεύματος ὁμοῦ τῆς κεφαλῆς ἔνδον κατέχων· οὐκ ἐφίστησιν ἄλλους, ἀλλ' αὐτοὺς κατηγόρους ἑαυτοῖς· οὐ γὰρ λέγει, μή τις τούτου κατηγορεῖ; ἀλλὰ τί; εἴ τις ἑαυτοῦ; ὅταν γὰρ εἴπῃ, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, τοῦτο λέγει· εἴ τις οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσίτω· οὐχ ἁπλῶς, φησιν, ἁμαρτημάτων καθαρὸς, ἀλλὰ ἅγιος. κ. τ. λ.

i) Chryſoſt. homil. III. in Coloſſ. p. 1337. (p. 176. edit. Frf.) τούτους πρώτους κατήγαγεν ὧδε, καὶ τότε τὸν ἄνθρωπον ἀνήγαγε πρὸς αὐτούς· οὐρανὸς ἡ γῆ γέγονεν, ἐπειδὴ τὰ τῆς γῆς ἔμελλεν οὐρανὸς δέχεσθαι· διὰ τοῦτο εὐχαριςοῦντες λέγομεν, δόξα ἐν ὑψίςοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

k) Chryſoſt. homil. IX. in Coloſſ. p. 1380. (p. 228. edit. Frf.) τίς ὁ ὕμνος τῶν ἄνω, τί λέγει τὰ χερουβὶμ; ἴσασιν οἱ πιςοί. τί ἔλεγον οἱ ἄγγελοι κάτω; Δόξα ἐν ὑψίςοις θεῷ· Διὰ τοῦτο μετὰ τὰς ψαλμῳδίας ὕμνοι, ἅτε τελειότερόν τι πρᾶγμα.

l) Cyrill catech. myſtag. V. §. XVII. Μετὰ ταῦτα ἀκούετε τοῦ ψάλλοντος μετὰ μέ-

Domi-

Dominus IEſus Chriſtus, pſalmus canatur, ad ſacrorum myſteriorum communionem eos adhortans, nempe pſalmus triceſimus primus, præcipue hæc eius verba: *Guſtate & videte, quoniam ſuavis eſt Dominus.* Hoc autem non corporeo palato, vt iſtud diiudicent, eis præcipi dicit, ſed potius fide certa & omnis dubitationis experte. Guſtantes enim non panem aut vinum vt guſtent, iuberi, ſed ſignum corporis ac ſanguinis Chriſti. Pſalmus hic diuerſus erat ab iis, qui cani ſolebant poſtea, dum populus epulum euchariſticum ſumeret: Hic enim ad illud ſumendum inuitabat, reliqui autem ad piam meditationem excitandam ſpectabant, dum ipſo actu ſacramentum illud participarent; qua de re adhuc nonnihil dicendi occaſio capite proxime ſequenti dabitur.

§. XXXIV.

Conſecratio ſemper alta voce pronuntiata.

Dvo hoc loco notanda adhuc ſunt, quæ ad conſecrationem generatim ſpectant, contra corruptelas poſterioribus ætatibus inuectas. Primum quidem, quod, vt omnis diuinus cultus lingua cognita peractus fuit, ita ſpeciatim euchariſtiæ conſecratio pronuntiari iuſſa ſit voce clara & articulata, vt populus verba miniſtri conſecrantis percipere poſſet & reſpondere, *Amen.* Conſuetudo contraria nunc obtinet in eccleſia *Romanenſi.* Verum & ISAACVS HABERTVS m) & IO. BONA n) innouatio-

λους θείου, προτρεπομένου ὑμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἁγίων μυστηρίων, καὶ λέγοντος, γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος· μὴ τῷ λάρυγγι τῷ σωματικῷ ἐπιτρέψητε τὸ κριτικόν· οὐχί, ἀλλὰ τῇ ἀνενδοιάστῳ πίστει· γευόμενοι γὰρ οὐκ ἄρτου καὶ οἴνου κελεύονται γεύσασθαι, ἀλλὰ ἀντιτύπου σώματος καὶ αἵματος τοῦ χριστοῦ.

m) Habert. archierat. part. VIII. obſeruat. IX. p. 145. Primus ritus eſt ἐκφώνησις, alta voce edita pronuntiatio; in liturgiis S. Blaſii & S. Chryſoſtomi ἐκφώνως λέγων, ita vt non ſolum qui ſtant in ſacrario ſacerdotes, ſed etiam populus vniuerſus audiat verba illa potentiſſima & auguſtiſſima, quibus corpus Chriſti conficitur. A quo ſane ritu Romana nunc eccleſia diſſidet, cuius ita rubricæ habent; *Secreto profert verba conſecrationis ſuper hoſtiam.* - - Sane verba conſecrationis alta voce ab initio pronuntiata teneant, neceſſe eſt, qui de euchariſtia intelligendum volunt locum b. Pauli ex prima ad Corinthios epiſtola XIV, 16. ἐὰν εὐλογήσῃς &c.

n) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XIII. §. I. Græci & alii orientales verba conſecrationis elata voce pronuntiant & populus reſpondet *Amen.* - - Eundem morem ſeruabat olim eccleſia occidentalis, omnes enim audiebant ſanctiſſime & efficaciſſime verba, quibus Chriſti corpus conficitur. - - Poſtea ſtatu-

nem

nem eſſe fatentur, cuius nullum veſtigium ad ſæculum vſque decimum reperiatur, vbi vetuſta conſuetudo deſierit. Superuacaneum foret, teſtimonia in rem adeo in vulgus notam & incontrouerſam adducere. Itaque vnum tantummodo in hanc materiam notabimus, quod, quum parua quædam querela de hoc incommodo tempore *Iuſtiniani* fieri cœpiſſet, hic dum adhuc in herba eſſet, ſuppreſſerit, ſeuera lege lata in hanc ſententiam: *Iubemus* o) *omnes epiſcopos & presbyteros non in ſecreto, ſed cum ea voce, quæ a fideliſſimo populo exaudiatur, diuinam oblationem & precationem, quæ fit in ſancto baptiſmate, facere, vt inde audientium animi in maiorem deuotionem & Dei laudationem & benedictionem efferantur. Sic enim & diuinus apoſtolus docet, dicens in priore de Corinthios epiſtola: Cæterum ſi ſolum benedicis ſpiritu, is qui idiotæ locum implet, quomodo tuæ gratiarum actioni ſubiiciet Deo ſanctum illud Amen? ſiquidem quid dicas non nouit: tu autem pulchre gratias agis, ſed alius non ædificatur. Et rurſus in ea, quæ eſt ad Romanos, ſic dicit: Corde quidem creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Idcirco igitur conuenit, vt ea precatio, quæ in ſancta oblatione dicitur, & aliæ orationes cum voce a ſanctiſſimis epiſcopis & presbyteris proferantur Domino noſtro IEſu Chriſto Deo noſtro cum patre & ſpiritu ſancto, ſcituris religioſiſſimis ſacerdotibus, quod, ſi quid horum contemſerint, & horrendo Dei & ſaluatoris noſtri IEſu Chriſti iudicio rationem reddituri ſint, & nos iſta cognoſcentes non relinquemus quieta & inulta.* Facit pro eccleſia *Romanenſi*, quod lex canonica ſuperior eſt ciuili: alioquin tam horrenda omnium diuinarum & humanarum legum violatio non inulta, impunitaque foret. Eſt hæc e multis aliis bonis legibus, quas eccleſia iſti erudito imperatori debet, quem tamen CAESAR BARONIVS p) hanc ipſam ob cauſſam, tamquam illiteratum & analphabetum, tamquam impium hæreticum, rerum diuinarum inuaſorem, & hominem communi regum morbo infectum ſugillat, & quidquid ab hiſtorico partium ſtudioſo adferri poteſt, de eo dicit, ipſe profecto præiudi-

cum eſt, vt canon ſubmiſſa voce recitaretur & ſic deſiit ea conſuetudo ſæculo decimo, vt coniicio, quia poſt Florum, qui nono labente vixit, eius mentionem non reperi apud æui poſterioris ſcriptores.

o) Iuſtin. nouell. CXXXVII. c. VI. Vid. Græc. lib. XIII. c. IV. §. I. vol. V. p. 86. ſub litt g).

p) Baron. an. DXXVIII. tom. VII. pag. 14:. (pag. 148. 149. edit. Antuerp. MDCLVIII.)

catis opinionibus in gratiam communium abuſuum & corruptelarum eccleſiæ ſuæ laborans, inter quas hæc præcipua quædam eſt & intolerabilis, quod ſingulis diebus lingua incognita precentur, modo apoſtolorum auctoritati, priſcæ eccleſiæ regulis, populi chriſtiani ædificationi & communi ſenſui ac rationi hominum adeo contrario q).

§. XXXV.

Et facta cum fractione panis ad repræſentandam ſeruatoris noſtri paſſionem.

ALTERA cærimonia, in hac veterum praxi notanda, eſt, quod in conſecratione euchariſtiæ panem ad exemplum ſeruatoris noſtri, paſſionem & crucifixionem eius repræſentandi gratia, ſemper fregerint. CLEMENS ALEXANDRINVS de hac cærimonia, tamquam generali conſuetudine r), loquitur, quod quum euchariſtiam diuiſerint, permittant vnicuique ex populo eius partem ſumere. Et AVGVSTINVS s) vniuerſam eccleſiam hunc ritum obſeruare dicit in benedicendo & ſanctificando pane, vt ad diſtribuendum comminuatur. Quiſquis plura teſtimonia habere cupit, reperire ea poteſt ab RODOLPHO HOSPINIANO t) ex IRENAEO u), DIONYSIO AREOPAGITA x), THEOPHI-

q) Vid. Chamier. de euchariſtia lib. VI. c. IX. §. XXIX. Ad hanc legem (Iuſtiniani) variæ ſunt exceptiones, prima de auctore, poſt de re. Bellarminus negat, ad imperatorem pertinere, de ritu ſacrificandi leges ferre: proinde non multum referre, quid ille ſanxerit &c. vid. etiam Iuell. contra Hardingum de hoc argumento.

r) Clem. Alex. Strom. lib. I. p. 318. ἣ καὶ τὴν εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες, ὡς ἔθος, αὐτὸν δὴ ἕκαστον τοῦ λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσιν.

s) Auguſtin. epiſt. LIX. ad Paulin. Quum benedicitur & ſanctificatur & *ad diſtribuendum comminuitur* &c.

t) Hoſpin. hiſtor. ſacrament. p. 30. (p. 26. edit. Geneu. MDCLXXXI.)

u) Iren. lib. V. c. II. Quando mixtus calix & *fractus* (Not. alii ſecundum Græcum γεγονὼς, legunt rectius *factus*) panis percipit verbum Dei, fit euchariſtia corporis ac ſanguinis Chriſti.

x) Dionyſ. eccleſ. hierarch. c. III. §. 12. p. 299. τὸν ἐγκεκαλυμμένον καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψας, καὶ εἰς πολλὰ διελὼν, καὶ τὸ ἑνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμερίσας, συμβολικῶς τὴν ἑνότητα πληθύνει καὶ διανέμει, παναγιωτάτην ἐν τούτοις ἱερουργίαν τελῶν. *Pontifex operto indiuiduoque pane reuelato & in multa diuiſo, ſingularique calice omnibus impertito, vnitatem ſymbolice multiplicat diſtribuitque, ſacroſanctum in iis ſacrificium conſummando.*

LO ALEXANDRINO y), CYRILLO ALEXANDRINO z) & CHRYSOSTOMO a) collecta. Neque ipſemet IO. BONA b) hoc negat, ſed id porro ex GREGORIO NAZIANZENO c) & CAESARIO ARELATENSI & ex omnibus vetuſtis ſacrorum rituum expoſitoribus demonſtrat, dicitque, liturgias quoque, quæcumque exſtent, hanc fractionem præſcribere, & *Latinos* quidem diuidere in tres partes, *Græcos* & reliquos Orientales in quatuor,

---

y) Theoph. epiſt. paſchal. I. (biblio-thec. patr. max. tom. V. p. 846. e.) Non recogitat -- panem dominicum, qua ſaluatoris corpus oſtenditur, & *quem frangimus* in ſanctificationem noſtri -- per inuocationem & aduentum ſancti ſpiritus ſanctificari.

z) Cyrill. in Ioann. lib. XIV. (Ita adlegat Binghamus, Hoſpinianus habet lib. IV. c. XIV. vtraqúe adlegatio falſa.)

a) Chryſoſt. homil. XXIV. in 1 Cor. (p. 256. edit. Francof. b.) διὰ τί δὲ προσέθηκεν, ὃ κλῶμεν; τοῦτο γὰρ ἐπὶ μὲν εὐχαριστίας ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον· ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον τούτῳ· ὀστοῦν γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβήσεται· ἀλλ᾽ ὅπερ οὐκ ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο πάσχει ἐπὶ τῆς προσφορᾶς διὰ σὲ καὶ ἀνέχεται διακλώμενος, ἵνα πάντας ἐμπλήσῃ. *Cur autem addidit* [*apoſtolus*] Quem frangimus? *Hoc enim licet videre fieri in eucharistia: in cruce autem non itidem, ſed vtique ei contrarium:* Os enim, *inquit*, eius non conteretur. *Sed quod non paſſus eſt in cruce, hoc in oblatione patitur propter te: & patitur* frangi, *vt omnes impleat.*

b) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XV. §. III. Huius fractionis tamquam in eccleſia ſemper & vbique a temporibus apoſtolorum vſitatæ mentionem faciunt ſancti patres & alii eccleſiaſtici ſcriptores. Clemens Alexandrinus lib. I. ſtrom. *Quum eucharistiam, vt mos eſt, permittunt vnicuique ex populo eius partem ſumere.* Dionyſ. c. III. eccl. hierarch. §. XIII. *Pontifex* &c. (vid. ſub litt. anteced. (x)) Gregorius Nazianzenus epiſt. CCXL. ad Amphilochium. *O Dei cultor ſanctiſſime* (cetera vid. ſub litt. ſeq. (c) -- Omitto alios innumeros, præſertim recentiores. Liturgiæ quoque, quæcumque exſtant, hanc fractionem præſcribunt, eiusque myſteria ediſſerunt ſacrorum rituum expoſitores, Amalarius *lib. III. c. XXXI.* Walfridus *cap. XXII.* Micrologus *cap. XVIII. & XXIII.* Iuo Carnotenſis *tract. de conuenientia vet. & noui ſacrificii prope finem.* Hugo a S. Victore *lib. II. de eccl offic. cap. XXXIX.* Honorius *in gemma* lib. I. c. LXIII. Germanus in *expoſitione liturgiæ;* quibus addi poſſunt S. Thomas part. III. quæſt. LXXXIII. artic. V. Ernulfus Roffenſis epiſcopus *epiſt. II. tom. II. ſpicilegii quæſt. II.* & alii paſſim. Latini diuidunt in tres partes, Græci & reliqui orientales in quatuor, Mozarabes in nouem.

c) Nazianz. epiſt. CCXL. ad Amphiloch. in append. ad tom I. ὦ θεοσεβέστατε, μὴ κατόκνει καὶ προσεύχεσθαι καὶ πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν λόγῳ καθέλκῃς τὸν λόγον· ὅταν ἀναιμάκτῳ τομῇ σῶμα τέμνῃς δεσποτικὸν, φωνὴν ἔχων τὸ ξίφος. *O Dei cultor ſanctiſſime, ne cuncteris orare & intercedere pro nobis, quando dicto allicis verbum Dei; quando incruenta ſectione corpus & ſanguinem dominicum ſecas, vocem adhibens pro gladio.*

Mozarabas in nouem. Quod etiam IO. MABILLONIVS d) notat, cum obſeruatione, quam addit, quando ait: *Sub hac frangit hoſtiam in nouem particulas, quæ his nominibus deſignantur, corporatio, natiuitas, circumciſio, apparitio, paſſio, mors, reſurrectio, gloria, regnum.* Quæ quædem aberratio a veteris eccleſiæ ſimplicitate eſt, non ita tamen vituperabilis, vti præſentis eccleſiæ *Romanæ* praxis, quando loco fractionis panis communicantibus diſtribuendi, vnam duntaxat oblatam in tres particulas diuidunt (de quibus nemini datur) modo vt vmbram antiquæ retineant conſuetudinis. IO. quidem BONA hoc vocat fractionem panis ſecundum inſtitutionem *CHRISTI*, vel potius fractionem corporis *CHRISTI* ſub ſpecie panis immolati, quum tamen ſecundum doctrinam ipſorum corpus *CHRISTI* non frangatur, nec panis ſit, ſed ſpecies panis, nec panis communis, ſed hoſtia, cuius ſpecies tantum frangitur, non ſubſtantia, & id non pro communicantibus, ſed dicis cauſſa, vt hominibus perſuadeant, ſe veteris conſuetudinis eſſe cuſtodes. Primi ſalutaris reformationis oppugnatores magis ingenui erant. Factam eſſe in eccleſia *Romana* mutationem libere profitebantur e), modo idoneas illius cauſſas eam habuiſſe, dicebant, ne in fractione panis periculum aliquod intercederet, & micæ aliquot vel particulæ perirent; tum quia pontifex poteſtatem habeat variandi ornamentum & accidentia ſacramenti, prout vel temporis vel loci ratio requirat. Quaſi ipſe *CHRISTVS* haud vllum iſtiusmodi periculum potuiſſet præuidere, vel non ita ſapienter, vti quidem præſul *Romanus*, de ſua ipſius inſtitutione præcipere. Sufficit autem, obſeruaſſe hanc eccleſiæ *Romanenſis* variationem, etſi in re leuiore, ex primitiua praxi, vna cum rationibus, quas pro iſta variatione adferunt; qua de re plura legi poſſunt apud DANIELEM CHAMIERVM & IOANNEM IVELLVM, qui omnes excuſationes ſtudioſius perquiſiuerunt & examinarunt, quas pro hac,

d) Mabillon. de liturg. gallican. lib. I. c. II. p. 12.

e) Salmero tract XXX. in act. ap. Chamier. de eucharistia lib. VII. cap. XI. n. XXVI. pag. 384. (pag. 185. edit. MDCXXVII.) Quemadmodum Chriſtus vnum calicem communem omnibus tradidit ad bibendum, ita in vna patina panem in duodecim bucellas fractum manibus ſuis diſpenſauit. Nos vero corpus Chriſti de cuſtodia profundiori porrigimus, ne per ſuſpiria, aut auram, aut alia impedimenta communicantium contingat de patina excidere.

mul-

multiſque aliis mutationibus f) adferre ſolent iſtius eccleſiæ aduocati. Nos iam pergimus in cœpta diſſertatione noſtra, quæ nos proxime eo ducit, vt ipſos communicantes, quibus hoc ſacramentum recipienda libertas erat, nec non communicandi illudque recipiendi rationem conſideremus.

LIBRI DECIMI QVINTI
CAPVT QVARTVM
DE COMMVNICANTIBVS, SIVE PERSONIS, HOC SACRAMENTVM SVMENDI HABENTIBVS LIBERTATEM, ET DE RATIONE ID RECIPIENDI.

§. I.

Omnes, catechumenis & pœnitentibus exceptis, euchariſtiam recipere iuſſi.

QVANDO iam ad conſiderandum actum communicandi deuenimus, primum diſpiciendum eſt, quibuſnam licuerit, vel potius, quinam debuerint ſanctum hoc ſacramentum recipere, & deinde quo modo illud receperint. Quod ad primum attinet, meminiſſe oportet, quod iam ante ſæpius obſeruauimus, quod, ſimul atque miſſa catechumenorum eſſet finita, diaconus omnes catechumenos, & ſub pœnitentia conſtitutos ſolemniter diſcedere iuſſerit, reliquos autem omnes admonuerit, vt ſubſiſterent ad preces fidelium, ſuaque offerrent munera, & reciperent ſacram euchariſtiam. Vnde patet, ex vetuſtiſſima & primitiua conſuetudine omnes eos, quibus ad preces conſiſtere, in illiſque partem habere licuerit, euchariſtiam quoque participandi habuiſſe libertatem, exceptis ſolum vltimi ordinis pœnitentibus, qui quidem ad preces audiendas, non autem ad offerenda munera, nec ad recipiendam ſacram euchariſtiam admittebantur; dicti inde *conſiſtentes*, quia conſiſtere ad communicandum in precibus poterant, ſed δίχα προσφορᾶς *ſine oblatione*, quemadmodum vetuſti canones præcipiunt. His ſolis exceptis, reliqui baptizati omnes non tantum admittebantur, ſed per regulas eccleſiæ ad ſumendam euchari-

f) Vid. Chamier vbi ſupra, & Iuell. contra Harding. articul. II. p. 327.

ſtiam ſub pœna cenſuræ eccleſiaſticæ accedere debebant. Vetuſtiſſimi canones diſerte hoc inculcant. Inter ſic dictos *canones apoſtolicos* a) quidam legitur his verbis conceptus: *Cunctos fideles, qui in ſanctam Dei eccleſiam ingrediuntur, & ſacras ſcripturas audiunt, non autem perſeuerant in oratione & ſancta communione; velut in eccleſiam inducentes confuſionem, ſegregari oportet.* Quæ verba concilium *Antiochenum* b) repetit, aliquantum amplificata in hunc modum: *Omnes, qui in eccleſiam ingrediuntur & ſacras ſcripturas audiunt, orationi autem cum populo non communicant, vel ſanctam euchariſtiæ participationem propter aliquam inſolentiam auerſantur, eos ab eccleſia expelli* (oportet,) *donec, poſtquam confeſſi fuerint fructuſque pœnitentiæ oſtenderint, & implorauerint, veniam adſequi poſſint.* MARTINVS BRACARENSIS c) hunc canonem in collectione ſua in vſum eccleſiæ *Hiſpanicæ* interponit. Et GRATIANVS d) decretum adlegat ANACLETI pontificis *Romani* in hanc ſententiam: *Peracta conſecratione omnes communicent, qui noluerint eccleſiaſticis carere liminibus. Sic enim & apoſtoli ſtatuerunt & ſancta Romana tenet eccleſia.* Quod decretum quamuis ſuppoſititium ſit, tamen in conformitatem antiquæ diſciplinæ factum eſt, praxinque oſtendit, quæ tunc in ipſa *Romana* eccleſia inualuit.

§. II.

Quando & quomodo hæc diſciplina laxari cœperit.

CHRYSOSTOMI ætate quidam, durante vniuerſo hoc officio, conſiſtendi adfectabant libertatem, ita quidem, vt communicandi neceſſitate eſſent immunes. Inter pœnitentes re-

a) Can. apoſtol. X. Πάντας τοὺς εἰσιόντας πιστοὺς εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ παραμένοντας δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἁγίᾳ μεταλήψει, ὡς ἂν ἀταξίαν ἐμποιοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀφορίζεσθαι χρή.

b) Concil. Antioch. can. II. Πάντας τοὺς εἰσιόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ κοινωνοῦντας δὲ εὐχῆς ἅμα τῷ λαῷ, ἢ ἀποστρεφομένους τὴν μετάληψιν τῆς εὐχαριστίας κατά τινα ἀταξίαν· τούτους ἀποβλήτους γίνεσθαι τῆς ἐκκλησίας, ἕως ἂν ἐξομολογησάμενοι καὶ δείξαντες καρποὺς μετανοίας, καὶ παρακαλέσαντες τυχεῖν δυνηθῶσι συγγνώμης.

c) Martin. Bracar. collect. can. c. LXXXIII. ap. Iuſtell. append. tom. I. fol. XXXII. Si quis intrat eccleſiam Dei & ſacras ſcripturas audit, & pro luxuria ſua auertat ſe a communione ſacramenti & in obſeruandis myſteriis declinat conſtitutam regulam diſciplinæ: illum talem proiiciendum de eccleſia catholica eſſe decernimus; donec pœnitentiam agat & oſtendat fructum pœnitentiæ ſuæ, vt poſſit communionem, percepta indulgentia, promereri.

d) Gratian. de conſecrat. diſt. II. c. X.

ferri

ferri cum illisque expelli recuſabant; neque tamen cum eccleſia euchariſtiam ſumere volebant. In hos CHRYSOSTOMVS more ſuo multa cum eloquentia & congrua ſeueritate inuehitur. „Non es dignus, inquit, ſacrificio e), neque participati„one? (hæc enim eorum erat excuſatio) Ergo nec prece. Au„dis præconem ſtantem & dicentem: Quicumque eſtis in pœ„nitentia, abite. Omnes, qui non participant, ſunt in pœni„tentia. Si es ex iis, qui ſunt in pœnitentia, non debes par„ticipare: Nam qui non participat, eſt in pœnitentia. Cur „ergo dicit, Abite, qui non poteſtis precari: tu autem ſtas im„pudenter? At non es ex his, qui poſſunt participare & nihil „curas? rem nihili eſſe putas? Conſidera, quæſo. Adeſt men„ſa regia; adſunt angeli miniſtrantes, adeſt rex ipſe, & tu ſtas „oſcitans? Veſtes tibi ſunt ſordidæ, & nulla a te huius habe„tur ratio? At ſunt mundæ: accumbe ergo & participa. Ve„nit quotidie, vt videat accumbentes, omnes alloquitur; & „nunc in veſtra dicit conſcientia, Amici, quomodo heic ſtatis, „non habentes veſtem nuptialem? Non dixit, Cur accubuiſti? „Sed ante accubitum & ingreſſum eum dicit eſſe indignum. „Non dixit enim, Cur accubuiſti? ſed, Cur intraſti? Hæc ergo „nunc quoque dicit nobis omnibus, qui impudenter & inue„recunde ſtamus. Quicumque enim eſt, qui myſteriorum non „eſt particeps, is impudenter ſtat & nimis audacter. Qui ſunt „in peccatis, propterea priores eiiciuntur. Quomodo enim „quum dominus adeſt in menſa, non oportet adeſſe famulos,

e) Chryſoſt. homil. III. in Epheſ. p. 1051. (p. 8xx. edit. Francof.) οὐκ εἶ τῆς θυσίας ἄξιος, οὐδὲ τῆς μεταλήψεως; οὐκοῦν οὐδὲ τῆς εὐχῆς· ἀκούεις ἑστῶτος τοῦ κήρυκος, καὶ λέγοντος, ὅσοι ἐν μετανοίᾳ, ἀπέλθετε πάντες, ὅσοι μὴ μετέχουσιν, ἐν μετανοίᾳ εἰσιν· εἰ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἐστί· τίνος οὖν ἕνεκεν λέγει, ἀπέλθετε οἱ μὴ δυνάμενοι δεηθῆναι; σὺ δὲ ἕστηκας ἰταμῶς; ἀλλ' οὐκ εἶ τούτων, ἀλλὰ τῶν δυναμένων μετέχειν, καὶ οὐδὲν φροντίζεις, οὐδὲν ἡγῇ τὸ πρᾶγμα; σκόπει, παρακαλῶ· τράπεζα πάρεστι βασιλικὴ, ἄγγελοι διακονούμενοι τῇ τραπέζῃ, αὐτὸς πάρεστιν ὁ βασιλεὺς, καὶ σὺ ἕστηκας χασμώμενος; ῥυπαρά σοι τὰ ἱμάτια, καὶ οὐδείς σοι λόγος; ἀλλὰ καθαρά ἐστιν; οὐκοῦν ἀνάπεσον καὶ μέτεχε· ἔρχεται καθ' ἑκάστην ἰδεῖν τοὺς ἀνακειμένους, πᾶσι διαλέγεται· καὶ νῦν ἐν τῷ συνειδότι ἐρεῖ, ἑταῖροι, πῶς ἑστήκατε ὧδε, μὴ ἔχοντες ἔνδυμα γάμου; οὐκ εἶπε, διὰ τί ἀνέπεσες, ἀλλὰ πρὸ τῆς κατακλίσεως καὶ τῆς εἰσόδου ἀνάξιον αὐτὸν εἶναί φησιν· οὐ γὰρ εἶπε, διὰ τί κατεκλίθης; ἀλλὰ, τί εἰσῆλθες; ταῦτα καὶ νῦν πρὸς ἅπαντας ἡμᾶς διαλέγεται, τοὺς ἀναισχύντως καὶ ἰταμῶς ἑστῶτας· πᾶς γὰρ ὁ μὴ μετέχων τῶν μυστηρίων, ἀναίσχυντος καὶ ἰταμῶς ἑστηκώς· διὰ τοῦτο πρότεροι ἐκβάλλονται οἱ ἐν ἁμαρτήμασι· καθάπερ γὰρ ἐπὶ τραπέζης πα-

qui

„qui offenderunt, ſed procul amandantur: ita heic quoque „quum offertur ſacrificium, & Chriſtus ſacrificatus & ouis do„minica, quando audieris, *Oremus omnes communiter*, quan„do videris trahi, quæ in oſtiis ſunt, cortinas, tunc exiſtima, „cælum ſuperne diduci & deſcendere angelos. Quomodo er„go nullum oportet adeſſe ex iis, qui myſteriis non ſunt initi„ati & ſordidi. Dic mihi, ſi quis ad conuiuium inuitatus ma„nus lauerit & accubuerit, & ad menſam paratus fuerit, & de„inde non fuerit eius particeps, annon contumelia adficit eum, „qui inuitauit? Annon eſſet melius, eum ne adfuiſſe quidem? „Ita tu quoque adfuiſti, hymnum cantaſti, cum dignis omni„bus te es profeſſus, eo quod cum indignis non receſſeris. „Quomodo manſiſti, & menſæ non es particeps? Sum, inquis, „indignus. Ergo illa quoque communione & ſocietate, quæ „eſt in precibus, es indignus.„ Interpoſui hunc longum ſed elegantem locum CHRYSOSTOMI, vt oſtenderem, nemini illius ætatis per regulas eccleſiæ licuiſſe ſe abſtinere ab euchariſtia, ideo quod ſe indignum diceret, qui non indignus iudicatus fuerit, vt precibus etiam intereſſet.

VERVM proxime inſequuta ætate hæc diſciplina aliquantum laxata eſt, iiſque, qui ſacram euchariſtiam recipere nolebant, non ſolum permittebatur, ſed toto officio durante ſtare iniungebatur, vſque poſt epiſcopi benedictionem, quæ, vti capite vltimo §. XXX. oſtendimus, non niſi vniuerſa conſecratione finita, proxime ante actum participandi, impertiebatur. Quo tempore huiuſmodi non-communicantes ſub ſolemni oratione, quam *benedictionem* vocabant, dimittebantur, quemadmodum ex conciliis *Aurelianenſi* & *Agathenſi*, apparet, ad quas

ραγινομένου τοῦ δεσπότου οὐ δεῖ τοὺς προσκεκρουκότας τῶν οἰκετῶν παρεῖναι, ἀλλ' ἐκποδὼν γίνονται· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, ἐκφερομένης τῆς θυσίας, καὶ τοῦ Χριστοῦ τεθυμένου, καὶ τοῦ προβάτου τοῦ δεσποτικοῦ, ὅταν ἀκούσῃς, δεηθῶμεν πάντες κοινῇ, ὅταν ἴδῃς ἀνελκόμενα τὰ ἀμφίθυρα, τότε νόμισον διαστέλλεσθαι τὸν οὐρανὸν ἄνωθεν, καὶ κατιέναι τοὺς ἀγγέλους· ὥσπερ τοίνυν τῶν ἀμυήτων οὐδένα χρὴ παρεῖναι, οὕτως οὐδὲ τῶν μεμυημένων καὶ ῥυπαρῶν εἰπέ μοι, εἴ τις εἰς ἑστίασιν κληθεὶς, τὰς χεῖρας νίψαιτο, καὶ κατακλιθείη, καὶ ἕτοιμος γένοιτο πρὸς τὴν τράπεζαν, εἶτα μὴ μετέχοι, οὐχ ὑβρίζει τὸν καλέσαντα; οὐ βέλτιον τὸν τοιοῦτον μηδὲ παραγενέσθαι; οὕτω δὴ καὶ σὺ παραγέγονας· τὸν ὕμνον ᾖσας μετὰ πάντων, ὡμολόγησας εἶναι τῶν ἀξίων τῷ μὴ μετὰ τῶν ἀναξίων ἀνακεχωρηκέναι· πῶς ἔμεινας, καὶ οὐ μετέχεις τῆς τραπέζης; ἀνάξιός εἰμι, φησίν· οὐκοῦν καὶ τῆς κοινωνίας ἐκείνης τῆς ἐν ταῖς εὐχαῖς.

lecto-

lectorem ante remiſimus. Nam in concilio *Agathenſi* f) hunc legimus canonem: *Miſſas die dominica ſæcularibus audire ſpeciali ordine præcipimus, ita vt ante benedictionem ſacerdotis egredi populus non præſumat &c.* Et concilium *Aurelianenſe* g) idem dicit: *Quum ad celebrandas miſſas in Dei nomine conuenitur, populus non ante diſcedat, quam miſſæ ſolemnitas compleatur: Et vbi epiſcopus non fuerit, benedictionem accipiat ſacerdotis.* Vt adeo, quod CHRYSOSTOMI tempore in vitio poſitum fuit, ſtatim pro parte deuotionis haberetur, vt populus ſtaret audiretque vniuerſam celebrationis euchariſtiæ ſolemnitatem, & deinceps ſine participatione illius ſacramenti abire poſſet. Quæ manifeſta veteris diſciplinæ diminutio eſt & a primitiua praxi aberratio.

§. III.

Quo tempore vſus eulogiarum loco euchariſtiæ introduci cœperit in gratiam eorum, qui communicare nollent.

Et hæc res aliam ſecum inuexit innouationem, vt illi, qui ſacræ euchariſtiæ participes eſſe nollent, eulogias, hoc eſt, panem quemdam conſecratum, & ab euchariſtia diſtinctum, poſſent recipere. Eulogia in vetuſtioribus ſcriptoribus idem eſt ac euchariſtia, ab illiſque adhibetur ad ſignificandam eamdem rem, quam *Paulus* apoſtolus intelligit, *Calix benedictionis*, inquiens (ποτήριον τῆς εὐλογίας) *cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis CHRISTI eſt?* 1 Cor. X, 16. Atque hoc ſenſu ſemper vſurpatur a CYRILLO ALEXANDRINO & CHRYSOSTOMO, vti viri docti h) ex multis ſcriptorum vtriuſque locis obſeruarunt. Poſterioribus autem ætatibus ab euchariſtia diſtingui cœpit, tamquam id, quod eius vices quodam modo ſuppleret. Concilium *Nannetenſe* i) ad annum DCCCXC hanc in rem canonem fecit, ſequentibus verbis conceptum: *Partes inciſas habeat* (presbyter) *in vaſe nitido & conuenienti, vt poſt miſſarum ſolemnia, qui communicare non fuerint parati, eulogias omni die dominica*

f) Concil. Agath. c. XLIV.

g) Concil. Aurel. I. c. XXVIII.

h) Vid. Caſaubon. exercit. XVI. in Baron. n. XXXIII. p. 517. 518. edit. London. MDCXIV. Albertin. de euchariſt, lib. II. c. II. pag. 749. a. §. *Sexto* &c. Suicer. theſaur. eccleſ. voce εὐλογία tom. I. p. 1249. 1250. 1251. Et ipſe Bona hoc fatetur.

i) Concil. Nannetenſ. can. IX.

et in diebus feſtis exinde excipiant, quæ cum benedictione prius faciat. Quod decretum quidam canonum collectores k) pontifici *Pio* martyri, qui ſæculo ſecundo vixit, tribuunt: IO. autem BONA ſuppoſititium eſſe l) fatetur, dicitque eos, qui hoc decretum ei adſignent, non aduertere, ipſius ætate nondum fuiſſe eulogias in eccleſia, de quibus TERTVLLIANVS, CYPRIANVS & alii æquales ſileant; quia quicumque tunc adeſſent ſacrificio, communicare ſolerent; eulogias autem inſtitutas eſſe, vt his darentur, qui myſteriorum participes fieri aut non poſſent aut non vellent. Ingenua hæc iſtius eruditi ſcriptoris confeſſio eſt, qui, quando eccleſiæ ſuæ non adeo multum intereſſe videt, aperte & candide loqui, & in reprehendendis monachorum & ſcholaſticorum innouationibus iuſta libertate vti ſolet.

§. IV.

Corruptela priuatarum & ſolitariarum miſſarum prioribus ſæculis incognita.

VERVM in priuatarum & ſolitariarum miſſarum negotio, in quo eccleſiæ *Romanenſis* fides & commodum agitur, paullo ingenioſius ſe gerit, & celare ac diſſimulare laborat, quæ nec ſincere nec ſolide poteſt defendere. Miſſas ſolitarias vocamus, in quibus ſolus ſacerdos euchariſtiam recipit, nemine communicante, & interdum officium ſolus celebrat, nemine præſente & reſpondente. Huiusmodi ſunt omnes priuatæ & ſolitariæ miſſæ in eccleſia *Romanenſi*, quæ ad priuata altaria in angulis eccleſiarum dicuntur, nemine præter ſolum ſacerdotem præſente, & omnes publicæ miſſæ, in quibus nullus niſi ſacerdos communicat, multis licet præſentibus actumque ſpectantibus. Quemadmodum neutræ harum cum inſtitutione *CHRISTI* congruunt, ſed directe cum ea pugnant: (Hæc enim eo ſpectat, vt ſit communio inter multos: *Vnus panis & vnum corpus multi ſumus, omnesque de vno pane & de vno calice participamus;* quod fieri nequit, vbi non ſunt, qui communicant:) Ita ne minimum quidem veſtigium iſtiusmodi conſuetudinis in eccleſia primitiua reperitur. ROBERTVS BELLARMINVS leues quasdam coniecturas hac

k) Crab. concil. tom. I. p. 87. l) Bon. rer. liturgic. lib. I. c. XXIII. §. XII.

de

de re abiecte & timide adfert, dum ait m): *Nuſquam expreſſe legitur a veteribus oblatum ſacrificium ſine communione alicuius, vel aliquorum, præter ipſum ſacerdotem.* Omnes eius coniecturæ futiles ſunt & nugatoriæ, & prima earum ipſimet e diametro oppoſita. Lectores enim ſuos coniicere vult ex concilio *Nannetenſi*, quod citatur ab *Iuone*, quod veteres miſſam ſolitariam a ſolo ſacerdote permiſerint, quia hoc concilium hanc praxin memorandi arripit occaſionem, ſed ideo tantum, vt eam vetet & reprehendat. Quod certe ſeuerioribus verbis facit, quæ huc tranſcribere non inconſultum fuerit, vt videamus, quæ oppoſitio corruptelam iſtam comitata ſit, quamprimum inter monachos, primos eius inuentores, apparere cœperit. *Definiuit* n) *ſanctum concilium*, inquiunt patres illic congregati, *vt nullus presbyter ſolus præſumat miſſam celebrare. Cui etenim dicit, Dominus vobiſcum, Surſum corda, aut, Gratias agamus Domino Deo noſtro, quum nullus ſit, qui reſpondeat? aut in canone, Et omnium circumſtantium; quum nemo adſit? aut quem inuitat ad orationem, quum dicit, Oremus; quum nullus ſit, qui ſecum oret? Aut ergo iſta penitus reticenda ſunt, & non ſolum non erit perfectum ſacrificium, verum etiam incurret, quiſquis eſt ille, illam terribilem ſententiam: Si quis tulerit de hoc, tollat Deus partem eius de libro vitæ: aut ſi hæc muris & parietibus inſuſurrauerit, ridiculoſum erit. Quapropter illa periculoſa ſuperſtitio, maxime a monaſteriis monachorum, exterminanda eſt. Prauideant autem prælati, vt presbyter in cœnobiis & in aliis eccleſiis cooperatores habeat in celebratione miſſarum. Si quis hæc tranſgreſſus fuerit, ob officio ſuſpendatur.* Concludamus oportet, ROB. BELLARMINVM dura remedia in deſperatæ cauſſæ defenſione adhibere coactum eſſe, quando hunc canonem tamquam ſolitariarum miſſarum inter veteres documentum adlegare neceſſe habuit, qui tantum abeſt, vt

m) Bellarmin. de miſſa lib. II. c. IX. p. 821. (p. 353. d. edit. Colon. MDCXV.) Etiamſi nuſquam expreſſe legamus, a veteribus oblatum ſacrificium ſine communione alicuius, vel aliquorum, præter ipſum ſacerdotem: tamen id poſſumus ex coniecturis facile colligere. Prima coniectura ex concilio Nannetenſi c. XXX. quod citatur ab Iuone in decret. part. III. c. LXX. vbi iubentur presbyteri non celebrare ſoli miſſam, niſi habeant ſaltem vnum ſecum, qui reſpondeat. Ex quo intelligimus, quoſdam plane ſolos celebrare ſolitos miſſæ ſacrificium: & proinde ſine communicantibus.

n) Concil. Nannetenſ. ap. Iuonem part. III. c. LXX. (vid. Bon. rer. liturgic. lib. I. c. XIII. §. V.)

hanc legitimam praxin inter recentiores eſſe, probet, vt ſit luculentiſſimum teſtimonium contra illam, tamquam nouitatem, quæ vniuerſum eorum officium abſurdum reddat, eoſque ad parietes loqui faciat, maxime ex monaſteriis, in quibus primum cœpit, exterminanda, tamquam ridicula pariter ac periculoſa ſuperſtitio. IOANNES BONA in huius ritus defenſione non multo felicior ROBERTO BELLARMINO eſt. Nam vno quodam capite ſatagit demonſtrare, miſſam ſolitariam nouitatem eſſe, antiquæ eccleſiæ incognitam, & ipſi tenori præſentis canonis *Romani* contrariam: Et capite proxime ſequenti probare nihilo ſecius adlaborat, miſſam priuatam ſine communicantibus antiquiſſimam eſſe & laudabilem conſuetudinem. Primo o) loco dicit: „Ab initio ſic ſacrificium principaliter inſtitutum fuiſſe, „vt publice ac ſolemniter fieret, clero & populo adſtante, of„ferente ac communicante, ipſe tenor miſſæ & veteris eccle„ſiæ praxis euincunt. Omnes enim orationes, atque ipſa „canonis verba in plurali numero, tamquam plurium nomine „proferuntur. Hinc ſacerdos populum inuitat ad orationem, „dicens, *Oremus:* & quum eumdem ſalutat, ait, *Dominus vobis„cum.* Tum moniti fideles, vt corda erigant ad Deum, reſpon„dent, *Habemus ad Dominum.* Hinc etiam in canone collectæ „plebis nomine ſemper orat, vt quum dicit, *Supplices rogamus „& petimus: Hanc oblationem cunctæ familiæ tuæ offerimus præclaræ „maieſtati tuæ: vt quotquot ex hac altaris participatione ſacroſanctum „filii tui corpus & ſanguinem ſumſerimus: Nobis quoque peccatoribus*; „& alia huiuſmodi multa. Ex quibus liquet, nihil aliud eſſe „miſſam, quam ſacerdotis & totius cœtus actionem, cui plures „circumſteriſſe indicant illa verba: *& omnium circumſtantium, „quorum tibi fides cognita eſt & nota deuotio*, quæ alio detorqueri „non poſſunt. Ad communionem vero adſtantium ea ſpe„ctant, quibus ſacerdos Deum precatur, fieri corpus & ſan„guinem Domini omnibus ſumentibus in vitam æternam. Et „poſt communionem ait, *Quod ore ſumſimus, pura mente capiamus: „ſatiaſti familiam tuam muneribus ſacris*: ſuntque fere omnes eius„dem tenoris orationes, quæ peracta communione recitantur; „quia nimirum illi duntaxat intererant miſſæ, qui poſſent of-

o) Bon. rer. liturgic. lib. I, c. XIII. §. II.

ferre

„ferre & de ſacramento participare.„ Hæc demonſtrat p) e CYPRIANO, LEONE pontifice *Romano*, canonibus *apoſtolicis* & concilio *Antiocheno*. Quibus addit teſtimonia MICROLOGI, ODONIS CAMERACENSIS & STEPHANI EDVENSIS, de eadem primitiuæ eccleſiæ praxi, quam diuerſam eſſe fatentur a temporum ſuorum praxi, quando miſſæ ſolitariæ a monachis inventæ ſunt. Immo vero ſubiungit, miſſas ſolitarias a diuerſis conciliis & canonibus interdictas fuiſſe, vbi obtinere cœperint. Inter quos ſupra memoratum canonem concilii *Nannetenſis* & concilium *Moguntinum* ſub *Leone* tertio c. XLIII. & *capi-*

b) Bon. ibidem: Cyprianus ſerm. de lapſis, & Leo papa ſerm. IV. de quadrag. populi communicantis mentionem faciunt: & can. X. apoſt ac II. concilii Antiocheni ſub Iulio I. decernitur, vt omnes fideles, qui ad eccleſiam conueniunt, communicent, recuſantes ab eccleſia reiiciantur & excommunicentur. *Sciendum eſt*, inquit Micrologus cap. LI, *quod ſoli communicantes diuinis myſteriis intereſſe conſueuerunt, vnde & ante oblationem iuxta canones iubebantur exire catechumeni & pœnitentes, videlicet qui nondum ſe parauerant ad communicandum. Hoc quoque ipſa ſacramentorum innuit confectio, in qua ſacerdos non pro ſola ſua oblatione & communicatione, ſed & aliorum, rogat, & maxime in oratione poſt communionem pro ſolis communicantibus orare videtur.* Nec *proprie communio dici poteſt, niſi plures de eodem ſacrificio participent.*
Ibid. § IV. Odo Cameracenſis in expoſitione canonis ad illa verba, *& omnium circumſtantium; Quum primitus*, inquit, *miſſæ ſine collecta non fierent, poſtea mos inoleuit eccleſiæ, ſolitarias, & maxime in cœnobiis, fieri miſſas. Et quum non habeant, quam pluraliter collectam ſalutent, nec plurales mutare poſſint ſalutationes, conuertunt ſe ad eccleſiam, dicentes, ſe eccleſiam in eccleſia ſalutare.* Et paucis interiectis, *Secundum quem ſenſum in hoc loco circumadſtantes accipiuntur omnes vbique fideles, qui in vnitate totius corporis & ſibi adhærent inuicem & ſummo capiti.* Conſonat Stephanus Eduenſis ita ſcribens lib. de ſacram. altaris c. XIII. *Sciendum eſt, quod ſi vnus tantum ſit præſens, vel nulli ſint præſentes, vt in miſſis ſolitariis: non ideo mutantur, quæ pluraliter ſolent fieri, orationes. Primo enim miſſæ non ſolebant celebrari ſine collecta fidelium multitudine. Poſtea mos inoleuit, ſolitarios ſicut monachos celebrare ſolitarias, quod eis conceſſum eſt ex indulgentia. Inde etiam ſæculares conſueuerunt miſſas cantare priuatas. Tunc fiunt ſalutationes ad omnes fideles, qui adſiſtunt quaſi præſentes, fide & caritate ſacramentis communicantes.*
Ibid. §. V. concilium Moguntinum ſub Leone III. c. XLIII. ait, *Nullus preſbyter, vt nobis videtur, ſolus miſſam cantare valet recte. Quomodo enim dicet, Dominus vobiſcum, vel, Surſum corda admonebit habere, & alia multa his ſimilia, quum alius nemo cum eo ſit?* Quæ verba tranſtulit in capitulare regum Franciæ Benedictus Leuita lib. V. cap. XCIII. & ſynodus Pa-

 tula-

tulare regum *Franciæ* collectum a BENEDICTO LEVITA, lib. V. c. XCIII. & *capitulare* THEODVLPHI AVRELIANENSIS c. VII. & *epiſtolam ſynodicam* RATHERII epiſcopi *Veronenſis*, a DACHERIO *ſpicileg.* tom. II. publicatam, & ſynodum *Pariſienſem* ſub *Gregorio IV.* an. DCCLXXIX. refert. Cuius vltimo loco adlegatæ ſynodi verba notatu admodum digna ſunt, vtpote ex quibus & origo & fundamenta ac rationes conſpiciuntur, quæ hanc corruptionem inuexerunt. *Irrepſit*, inquit ſynodus q), *in plerisque locis, partim incuria partim auaritia, reprehenſibilis vſus & congrua emendatione dignus, eo quod nonnulli presbyterorum ſine miniſtris miſſarum ſolemnia frequentent. Vnde conueniendus, immo interrogandus nobis videtur huiusmodi corporis ac ſanguinis Domini -- ſolitarius conſecrator, quibus dicit, Dominus vobiſcum, & a quo illi reſpondetur, Et cum ſpiritu tuo: vel pro quibus ſupplicando Domino inter cetera, Memento Domine, &, Omnium circumſtantium, quum nullus circumſtet, dicit? Quæ conſuetudo quia apoſtolicæ & eccleſiaſticæ auctoritati refragatur, & tanto myſterio quamdam dehonorationem irrogare videtur, omnibus nobis in commune viſum eſt, vt deinceps huiuſcemodi vſus inhibeatur, prouideatque vnuſquiſque epiſcoporum, ne in ſua parochia quiſquam presbyterorum miſſam ſolus celebrare præſumat.* Fatetur BONA, omnia iſta concilia miſſas ſolitarias interdicere ex hoc fundamento, quia omnes iſtas loquutiones, cuiusmodi ſunt, *Dominus vobiſcum*, &, *Surſum corda*, &c. inſulſas faciant & abſurdas. Addit canones quosdam ex GRATIANO r) ſub nominibus SOTERIS ac ANACLETI, pontificum *Romanorum*, quibus ſtatutum

riſienſibus ſub Gregorio IV. lib. I. c. XLVIII. *Irrepſit &c.* Exſtat & decretum concilii Nannetenſis idem notans apud Ivonem p. III. c. LXX. *Definit ſanctum concilium &c.* Similiter Theodulfus Aurelianenſis epiſcopus in ſuo capitulari ad clerum c. VII. ait: *Sacerdos miſſam ſolus nequaquam celebret. Eſſe enim debent, qui ei circumſtant, quos ille ſalutat, a quibus ei reſpondeatur, & ad memoriam illi reducendum eſt illud dominicum, vbicumque fuerint duo vel tres in nomine meo congregati, & ego ſum in medio eorum.* Ratherius item Veronenſis epiſcopus editus a Luca Dacherio tom. II. *Spicilegii* in epiſtola ſynodica ad presbyteros, *Nullus ſolus miſſam cantet.*

q) Concil. Pariſ. lib. I. c. XLVIII.

r) Grat. de conſecrat. diſtinct. I. c. LXI. (ap. Bon. l. c. §. VI.) Hoc quoque ſtatutum eſt, vt nullus presbyterorum &c. Ab aliis tribuitur Anacleto, in cuius epiſt. I. leguntur hæc verba: *Sacerdotes, quando Domino ſacrificant, non ſoli hoc agere debent, ſed teſtes ſecum adhibeant, vt Domino perfecto, in ſacratis Deo ſacrificare locis probentur.*

ſit,

ſit, *Vt nullus presbyterorum miſſarum ſolemnia celebrare præſumat, niſi duobus præſentibus, ſibique reſpondentibus, ipſe tertius habeatur; quia quum pluraliter ab eo dicitur, Dominus vobiſcum, & illud in ſecretis, Orate pro me aptiſſime conuenit, vt ipſius reſpondeatur ſalutationi.* In quod decretum hanc iuſtam facit obſeruationem s): *Neutri convenire certiſſimum eſt; nihil enim magis alienum a praxi & ſpiritu illius ſæculi, quam ſolitariæ miſſæ celebratio, nec puto, voluiſſe ſanctos illos pontifices edita lege abuſum tollere, qui non niſi poſt aliquot ſæcula inter monachos irrepſit.* Quis vero poſt hæc omnia non admiretur & ſtupeſcat, ſi eumdem hunc auctorem in ipſo proximi capitis principio hunc in modum audiat loquentem t): *Semper viguit in eccleſia priuatæ miſſæ, vno ſaltem præſente & miniſtrante, laudabilis conſuetudo, quam hæretici miſoliturgi* (ita per iniquam contumeliam vocat proteſtantes) *aliquando prohibitam fuiſſe, numquam poterunt demonſtrare.* Quod tamen ipſe ſatis abunde in eorum gratiam demonſtrauit. Iam vero contrario euincere ſibi ſumit, priuatam miſſam, quocumque ſenſu accipiatur, numquam non in eccleſia obtinuiſſe. „Siue enim, (inquit,) dicatur priuata „a loco, quia in priuato aliquo oratorio agitur: ſiue a tempo„re, quia non feſtis, ſed priuatis diebus fit: ſiue ab adſiſtenti„bus, quia vel vnus duntaxat, vel pauci ei interſunt: ſiue ex „eo, quod ſolus ſacerdos in ea communicet: ſiue alia quacum„que ex cauſſa: ſemper eam licitam ſemperque in vſu fuiſſe, „probatiſſimis veterum patrum teſtimoniis & exemplis demon„ſtrabo„. At vero quando ad demonſtrationem venit, ne vllum quidem exemplum huiuſmodi priuatæ miſſæ adfert, in qua ſacerdos ſolus miniſtrarit, populo non præſente, quæ dicitur miſſa ſolitaria, etiamſi eam approbet; nec quidquam dicit, quod faciat pro iſtiuſmodi priuata miſſa, in qua ſacerdos participat, nullis aliis communicantibus, etſi omni populo præſente; ſed vrget tantummodo locum quemdam male intellectum CHRYSOSTOMI, (quem iam ante ipſum vrſerunt ROB. BELLARMINVS & IO. HARDINGVS, vindicauit autem DAN. CHAMIERVS,) vbi ait: *Fruſtra eſt quotidianum ſacrificium. Fruſtra adſtamus altari, nemo eſt,* u) *qui*

s) Bona lib. I. c. XIII. §. VI.

t) Bona ibid. c. XIV. §. I.

u) Chryſoſt. homil. III. in Epheſ. (p. 888. edit. Francof.) εἰκῇ θυσία καθημερινή, εἰκῇ παρεστήκαμεν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδεὶς ὁ μετέχων.

par-

participet. Quaſi CHRYSOSTOMVS nec presbyterum, nec diaconum, nec quempiam de populo habuiſſet, qui ſecum communicaſſet, præter ſemel per annum, in magnis eccleſiis *Antiochiæ* vel *Conſtantinopoli*, quia multi ita negligentes erant, vt frequentius non communicarent; quos ille iuſte reprehendit hyperbolico vtens dicendi genere, quod non eo interpretandum eſt, quaſi per ſe ipſe ſolus participarit, ſed quod multi magnæ neglectionis rei fuerint, dum alii, vti ipſe CHRYSOSTOMVS adfirmat, magis adſidui eſſent maiorique zelo feruerent. Et tamen de probatiſſimis teſtimoniis eſt, quod poſt omnem demonſtrationis iactantiam adferre BONA poteſt. Quæ res oſtendit, tantum ei negotium faceſſitum in defendenda cauſſa, quæ defendi non poteſt, quantum INNOCENTIO tertio, quando in reſpondendo ad obiectionem, quæ hoc argumento vrgetur: Quo pacto ſacerdos dicere poſſit, *Orate pro me fratres;* videns ſe ſolum adeſſe, nemine circumſtante? dicere x) cogitur, pie credendum eſſe, quod angeli Dei comites adſiſtant orantibus. Quod reſponſum nodum non y) ſoluit. Licet enim adſint angeli, non adſunt tamen tamquam communicantes ad manducandum & bibendum corpus ac ſanguinem *CHRISTI.* Neque ſacerdos iudicandus eſt dicere poſſe angelis, *Accipite, edite, hoc corpus meum eſt;* ex mandato *CHRISTI.* Igitur ſine vlla controuerſia palam eſt, quod, ſiue conſideremus inſtitutionem ipſam; ſiue praxin apoſtolorum & eccleſiæ primitiuæ; ſiue tenorem omnium veterum liturgiarum, quas lector in DAN. CHAMIERO z) collectas reperiet vna cum patrum in hanc

x) Innocent. de offic. miſſæ lib. II. c. XXIV. ap. Iuel. artic. I. p. 51. (p. 27. edit. Lipſ. MDXXXIV.) Statutum eſt in ſacris canonibus, vt nullus presbyterorum miſſarum ſolemnia celebrare præſumat, niſi duobus præſentibus, ſibique reſpondentibus, ipſe tertius habeatur. Quia quum pluraliter ab eo dicitur, Dominus vobiſcum; Et illud in ſecretis: Orate pro me, apertiſſime conuenit, vt illius ſalutationi reſpondeatur a pluribus. Verum aliud eſt neceſſitatis articulus, & aliud religionis contemtus. Pie quoque credendum eſt, & ſacris auctoritatibus comprobatur, quod angeli Dei comites adſiſtant orantibus, iuxta illud propheticum: In conſpectu angelorum pſallam tibi &c.

y) Bona lib. II. c. V. §. I. Hoc deinde antiquatum fuit, non quia celebranti adeſſe credantur angeli, *vt pie ſcripſit Innocentius III. lib. II. de myſt. miſſæ c. XXV.* quaſi ex hoc inferret, numquam celebranti deeſſe adſtantes &c.

z) Chamier. de euchariſt. lib. VII. cap. XVII. XVIII. XIX.

rem

rem teſtimoniis; ſiue ipſum tenorem ipſius *Romanæ* miſſæ; ſiue oppoſitionem huic corruptioni in primo ortu ſuo ſtatim factam; euchariſtia non deſtinata fuerit, vt ſacrificium a ſolo ſacerdote offerendum in angulo, nullis communicantibus vel præſentibus, vel ex intentione aut ſumtu perſonæ cuiuſdam particularis pretium ſoluentis; ſed pro communione totius eccleſiæ, quemadmodum eccleſia primitiua ſemper ea vſa eſt; neque vllum exemplum contrariæ praxis reperiri poterit.

§. V.

Alii abuſus aliquando permiſſi in eccleſia Romana, *vt* miſſa ſicca, *&* nautica, *&* *ſic dicta* bifaciata *&* trifaciata.

ENIMVERO non hic vnus ſolus abuſus eſt, qui in eccleſiam poſterioribus ſæculis contra antiquam celebrandi ſacramentum euchariſtiæ rationem irrepſit. Nam ipſemet IO. BONA a) duorum aliorum meminit, quos tam ingenue caſtigat, quam quis exoptauerit, tametſi valde inualuerunt ſuo tempore. Corruptiones ſunt, non adeo obuiæ in aliis auctoribus, vnde lectorem de illis ex eo erudiemus. Vnam vocabant *miſſam ſiccam*, de qua hæc habet: „Miſſa ſicca ab indiſcreta & priuata „quorumdam deuotione duxit originem, cui nimium indul„gentes fuerunt ſacerdotes. Larua eſt & ſimulatio quædam „veræ miſſæ, ſicca procul dubio & ieiuna, vtpote carens non „ſolum conſecratione, ſed etiam ſumtione corporis *CHRISTI*, „ſimilis cœnæ ligneæ & lapideæ, quam LAMPRIDIVS & alii re„ferunt, ſæpe conuiuis ſuis *Heliogabalum* exhibuiſſe. Inualuit ta„men adeo, vt aliquando viris ſanctis & doctis non diſplicue„rit. GVILLIELMVS DE NANGIACO monachus in *libro geſto„rum S. Ludouici* narrat, religioſiſſimum regem, quum e trans„marinis partibus rediret in *Galliam*, corpus *CHRISTI* in naui „decentiſſime collocari, atque ibi officia diuina & miſſam, ex„cepto canone, quotidie celebrari feciſſe. Eamdem commen„dat GENEBRARDVS lib. *de liturgia apoſtolica* cap. XXX. pro his, „qui mane integræ miſſæ intereſſe non poſſunt, pro nauigan„tibus, pro infirmis, & quando defuncti poſt meridiem ſepe„liendi ſunt, pro qua re in vſu fuiſſe ſuis temporibus teſtatur, „ſeque *Taurini* anno MDLXXXVII. in exſequiis viri nobilis,

a) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XV. §. VI.

„qui veſpere ſepeliebatur, huiusmodi miſſæ cum diacono & „ſubdiacono cantatæ interfuiſſe. Modum eam celebrandi ſic „deſcribit GVILIELMVS DVRANDVS *rational. lib. IV. cap. I. Sacerdos, ſi ex „deuotione, non ex ſuperſtitione, velit totum officium miſſæ ſine ſacrificio di„cere, accipiat omnes veſtes ſacerdotales, & miſſam ſuo ordine celebret vs„que ad finem offerendæ, dimittens ſecreta, quæ ad ſacrificium pertinent. „Præfationem vero dicere poteſt, licet in eadem videantur angeli inuoca„ri, ad conſecrationem corporis & ſanguinis Chriſti. De canone vero „nihil dicat, ſed orationem dominicam non prætermittat, & quæ ibi ſe„quuntur, ſub ſilentio dicenda, non dicat: calicem vel hoſtiam non habe„at, nec de his, quæ ſuper calicem ſeu eucharistiam dicuntur vel fiunt, „aliquid dicat vel faciat. Poteſt etiam dicere:* Pax Domini ſit ſemper „vobiſcum: *& exinde miſſæ officium ſuo ordine peragat. Melius eſt ta„men alia omittere.* Hæc autem miſſa nautica dicitur, vt ait IO. „STEPH. DVRANTVS *lib. II. de ritibus eccleſiæ cap. IV.* ex libro ſacerdo„tali, quia in mari & fluminibus celebrari ſolebat, in quibus „propter motum & agitationem fluctuum vix poteſt ſacrifici„um offerri ſine periculo effuſionis. Declamant acriter ad„verſus eam GVILLIELMVS ESTIVS *orat. XIII. theologica*, & LAV„RENTIVS LANDMETERVS *lib. II. de veteri clerico & monacho cap. „LXXXIV.* qui ambo exiſtimant, paullo ante GVIDONEM DE „MONTE ROCHERII cœpiſſe, a quo laudatur & approbatur „*tractat. IV. cap. VII. manipuli curatorum*, quem ſcripſit anno „MCCCXXXII: ſed errant; quia, vt vidimus, iam in vſu erat „viuente *S. Ludouico* rege, qui obiit anno MCCLXX. eamque „deſcribit DVRANDVS, qui eodem tempore vixit, & PETRVS „CANTOR, qui floruit anno MCC, eiusdem meminit in *verbo ab„breuiato cap. XXIX.* vbi ait: miſſam ſiccam eſſe ſine gratia & ho„nore confectionis euchariſtiæ, & nihil fidelibus prodeſſe.„ Hactenus BONA; quibus addit: *Nunc prouida epiſcoporum cura vbique gentium, vt puto, obliterata & abrogata eſt.* At vero vnum commemorare omittit, quod nobis ingenue narrat DVRANTVS b)

b) Durant. de ritib. lib. II. c. IV. §. VIII. Exſtat liber ſacerdotalis a Leone X. vt ait Nauarrus, libro de oratione, miſcell. LIII. probatus in eo, parte prima tract. IV. c. XXXIV. &c. Antoninus 3. part. lib. 13. cap. 6. §. 4. hanc (miſſam nauticam) Toloſæ dum poſt prandium defuncti ſepulturæ dantur celebrari conſuetum, dixi libro I. cap. de cœmiteriis.

ex MARTINO NAVARRO, quod ſic dictus *liber ſacerdotalis* c), in quo hæc miſſa nautica deſcribitur, a *Leone X* ſit probatus, & quod ANTONINVS de eo loquatur, tamquam *Toloſæ* adhibito, ad modum officii funeralis poſt prandium. Ex quibus iudicare licet, quanti abuſus irrepere in eccleſiam, ac deinde & pontificum & ſanctorum approbationem ſibi conciliare potuerint, ex ipſorummet *Romanenſium* confeſſione. Et hoc ſi ita eſt, numquam eis defuerunt aduocati ad cauſſam eorum defendendam, faciemque antiquitatis eis induendam. Vti in hoc ipſo caſu, licet BONA & alii hunc abuſum vt innouationem perſtringant, DVRANTVS tamen originem illius ex primitiua eccleſia deriuat, dicitque, eam *Alexandriæ* in vſu fuiſſe SOCRATIS memoria, quia dicat d), feria quarta & ea, quæ dicitur paraſceue, & legi ſcripturas & doctores eas interpretari, & omnia, quæ ad ſynaxin ſpectent, adminiſtrari, præter myſteriorum celebrationem. Quæ quidem ita ſe habent, ſed omnia ab hoc inſtituto aliena, niſi dicere velimus, non poſſe fieri preces, nec ſermones, nec pſalmodiam, nec ſcripturarum lectionem in eccleſia, niſi ſtatim dicatur *miſſa ſicca*, hoc eſt, vſus officii conſecrationis ſiue conſecratione.

ALTERA corruptio, quam velut deteſtandum abuſum reprehendit BONA, eſt ſic dicta *miſſa biſaciata* & *triſaciata*, de qua verba eius ſic habent: „Præter miſſam ſiccam irrepſerat & alius deteſtabilis vſus, quem PETRVS CANTOR loco citato acerrime perſtringit. Solebant enim eo tempore nonnulli ſacerdotes plures miſſas in vnum congerere, celebrantes miſſam diei, vel aliam præcipuam ſuo ordine vſque ad offertorium; tum aliam incipientes, vſque ad eumdem locum, deinde tertiam & quartam eodem modo. Poſtea tot ſecretas orationes dicebant, quot miſſas inceperant; demum ſub vno canone ſacrum perficiebant, totidem additis in fine collectis, quot initio recitauerant. Originem huius abuſus adſcribit PETRVS ſacerdotum cupiditati, qui quum illicitum eſſe ſcirent, pluries

c) Nauar. de oratione miſcel. LIII. Antonin. part. III. lib. XIII. c. VI §. IV.

d) Socrat lib. V. c. XXII. αὖθις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ τετράδι, καὶ τῇ λεγομένῃ παρασκευῇ γραφαί τε ἀναγινώσκονται, καὶ οἱ διδάσκαλοι ταῦτα ἑρμηνεύουσι, πάντα τε τὰ συνάξεως γίνεται δίχα τῆς τῶν μυστηρίων τελετῆς.

„in die celebrare, has plurium miſſarum inſitiones inuenerunt, „vt deuotioni multorum, petentium pro ſe offerri ſacrificium, „vnica celebratione ſatisfacientes, plura pro vno ſacrificio ſti„pendia acciperent. Has autem miſſas barbaro vocabulo *bi„faciatas* & *trifaciatas* nuncupat, quia duplicem vel triplicem ha„bebant faciem: quas veluti monſtruoſas & contrarias inſtitutio„ni & conſuetudini eccleſiæ improbat & deteſtatur.„ Hæc ille. Dolendum eſt, hunc PETRI CANTORIS librum, dictum *Verbum abbreuiatum*, in aliquot noſtris bibliothecis non reperiri. Liber eſt tam rarus, vt eius mentionem non inueniamus in GVIL. CAVEO LVDOVICVS ELLIES DVPINIVS e) autem hunc auctorem breuiter recenſet. *PETRVS*, inquit, *cantor eccleſiæ Pariſienſis, qui floruit, & docuit eodem tempore* (ſæculo decimo tertio ineunte) *compoſuit librum, inſcriptum* Verbum abbreuiatum, *opus inter proxime ſequentium ſæculorum auctores valde celebratum, cuius pars aliqua typis excuſa eſt, contra monachos res peculii habentes. Scripſit quoque grammaticam theologorum, ad intelligendas ſcripturas ſacras apprime vtilem; librum diſtinctionum; tractatum de quibuſdam miraculis; tres libros de ſacramentis; & ſermones TRITHEMIO memoratos.* Addit DVPINIVS, inueniri in bibliothecis *Gallicanis gloſſas eius in biblia & ſummam caſuum conſcientiæ:* nullum autem de libris iſtis typis excuſum eſſe, præter *Verbum abbreuiatum.* IO. TRITHEMIVS f), eum poſtea epiſcopum fuiſſe, dicit, vti e fama acceperit, eique hunc characterem tribuit, quod in diuinis ſcripturis eruditiſſimus fuerit, & in ſæculari philoſophia nobiliter doctus: quod theologicæ ſcholæ *Pariſiis* multis annis glorioſe præfuerit, multoſque

e) Du Pin. biblioth. cent. XIII. pag. 54. (p. 59 edit. Gallic. MDCC.) Pierre Chantre de l' Egliſe de Paris, qui a fleuri & enſeigné vers le même tems dans l' Univerſité de Paris, a compoſé un Livre, intitulé *Parole abregée*, Ouvrage fort celebre parmi les Auteurs de ſiecles ſuivans, dont on a imprimé une partie, écrite contre les Moines proprietaires. Il avoit auſſi compoſé un autre livre intitulé la Grammaire des Theologiens, très utile pour l' intelligence de l' Ecriture: un Traité des diſtinctions: un Ecrit touchant quelque miracles: trois Livres de ſacramens; & des Sermons, dont Trithemo fait mention. On trouve dans les Bibliotheques de gloſes de cet Auteur ſur les Livres de la Bible, & une Somme de cas de conſcience.

f) Trithem. de ſcriptor. p. 81. (p. 62. b. edit. Baſil. MCCCCXCIV.) Petrus Cantor Pariſienſis: & poſtea, vt ferunt, epiſcopus: vir in diuinis ſcripturis eruditiſſimus, & in ſæculari philoſophia nobiliter doctus: theologicæ ſcholæ Pariſienſis multis annis glorioſe præfuit: & diſcipulos egregios multos eru-

egre-

egregios erudiuerit diſcipulos. Quod ſi libri illius in vulgus exiiſſent, ſine dubio plures iſtiuſmodi alios monachorum abuſus in illis non minus ſeuere caſtigatos deprehenderemus, quam eum, quem heic e IOANNE BONA notauimus.

DVM in hoc capite de abuſibus verſamur, non ingratum, puto, lectori erit, ſi alium huius furfuris abuſum notemus, cuius ipſe CAESAR BARONIVS g) mentionem facit ex concilio *Toletano* decimo ſeptimo, vbi canon ad caſtigandum eum & corrigendum factus legitur in hanc ſententiam h): *Plerique ſacerdotum, qui prædicatores veritatis exſiſtere debuerunt, & ex quorum ore vniuerſitas plebium legem veritatis debet exquirere, ſecundum Salomonem, qui dicit: Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem exquirunt de ore eius; quia angelus Domini eſt, ita præpediente delicto, atque ſauciati inimicitiæ dolo, non ſolum hominibus fallaciter loqui minime pertimeſcunt, ſed & in ſanctis baſilicis ſupra altare Domini, coram Deo idem nequaquam perpetrare horreſcunt. Nam miſſam pro requie defunctorum promulgatam fallaci voto pro viuis ſtudent celebrare hominibus, non ob aliud, niſi vt is, pro quo id ipſum offertur ſacrificium, ipſius ſacroſancti libaminis interuentu, mortis ac perditionis incurrat periculum, & quod cunctis datum eſt in ſalutis remedium, illi hoc peruerſo inſtinctu quibusdam eſſe expetunt in interitum. Obinde noſtræ elegit vnanimitatis conventus, vt ſi quis ſacerdotum deinceps talia perpetraſſe fuerit detectus, a proprio deponatur gradu; & tam ipſe ſacerdos, quam etiam ille, qui ad talia peragenda incitaſſe perpenditur, exilii perpetui ergaſtulo religatis, excepto in ſupremo vitæ curriculo, cunctis vitæ ſuæ diebus ſacræ communionis eis denegetur perceptio, quam Deo ſe crediderunt fraudulento delibaſſe ſtudio.* Aliam abuſionem notare lubet, concilio *Toletano* duodecimo i) memoratam, quæ erat, quod ſacerdotes qui-

diuit. Scripſit etiam præclara opuſcula: De quibus pauca ad manus noſtras memini perueniſſe. Volumen prænotatum: Verbum abbreuiatum: Diſtinctionum aliud: Grammaticam theologorum: Sermones varios: De quibusdam miraculis: De ſacramentis quoque.

g) Baron. ann. DCXCIV. n IX. Succiſa eſt pariter in eodem concilio (Toletano XVII.) abuſio illa, quæ in ſacroſanctum miſſæ ſacrificium irrepſiſſet cum ſuperſtitione coniuncta, dum ſcilicet aliquis aduerſus inimicum ſuum odio flagrans, vt ille quam citius ex humanis ſubduceretur, pro ipſo offerret vel offerendum curaret ſacrificium, pro defunctis offerri ſolitum &c.

h) Concil. Tolet. XVII. can. V. (tom. VI. concil. p. 1366.)

i) Concil. Tolet. XII. can. V. (ibid. p. 1230.) Relatis nobis eſt, quoſdam de

 dam

dam habentes occaſionem conſecrandi euchariſtiam plus vice ſimplici per vnum diem, ipſi percipere eam nollent, niſi in conſecratione vltima. Quod aliud miſſæ priuatæ genus erat, ſed quaſi inuerſio eius, quæ in eccleſia *Romanenſi* inoleuit. Nam vti hodie ſacerdos ſine populo communicat: (Ignoſcas, lector, abſurdæ locutioni, quando id communicare nuncupo, vbi nulla eſt communio) Ita populus eo tempore communicare cogebatur ſine ſacerdote: Quod vtrumque illud concilium præpoſterum & abſurdum eſſe iudicabat; adeoque antiquam diſciplinam reſtaurabat, vt & ſacerdos & populus vna communicarent. Quæ conſtans & vniuerſalis praxis erat totius eccleſiæ primitiuæ, cuius ad leges & regulas de communicantibus, abuſibus & innouationibus relictis, iam reuertimur.

§. VI.

Communio non data hæreticis & ſchiſmaticis ſine præuia confeſſione & reconciliatione.

QVEMADMODVM omnes, qui intra pomœrium eccleſiæ, latiſſima vocis acceptione, erant; ſacram communionem conſtanter recipere debebant, exceptis catechumenis & ab eccleſiæ ſocietate ſegregatis: Ita ad euitandam ambiguitatem notandum eſt, hæreticos & ſchiſmaticos communiter eodem loco cum excommunicatis fuiſſe habitos, vtpote nonnumquam ab eccleſia per eius cenſuras omnino auulſos, & nonnumquam

ſacerdotibus, non tot vicibus communionis ſanctæ gratiam ſumere, quot ſacrificia in vno die videntur Deo offerre: ſed in vno die, ſi plurima per ſe offerant ſacrificia, in omnibus ſe oblationibus a communione ſuſpendunt, & in ſola tantum extremi ſacrificii oblatione communionis ſanctæ gratiam ſumunt: quaſi non ſit totiens reus illius veri & ſingularis ſacrificii, quotiens participator corporis ac ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti eſſe deſtiterit. Nam ecce apoſtolus dicit: *Nonne qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris?* Si ergo, qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris, certum eſt, quod hi ſacrificantes non edunt, rei ſunt dominici ſacramenti. Quicumque ergo ſacerdotum deinceps diuino altario ſacrificium oblaturus acceſſerit, & ſe a communione ſuſpenderit, ab ipſa, qua ſe indecenter priuabit, gratia communionis, anno vno repulſum ſe nouerit. Nam quale erit illud ſacrificium, cui nec ipſe ſacrificans participaſſe cognoſcitur? Ergo hoc modis omnibus eſt tenendum, vt quotieſcumque ſacrificans, corpus & ſanguinem Ieſu Chriſti, Domini noſtri, in altario immolat, toties perceptionis corporis & ſanguinis Chriſti ſe participem præbeat. Conferſis Gratian de conſecrat. deſtinat. II. c. X. vbi heic canon repetitur.

per

per voluntariam ſui ſeparationem ſegregatos. Hinc antequam, erroribus ſuis palam agnitis renuntiarent, & per manus impoſitionem ac abſolutionem reconciliarentur, adnumerabantur, iis, quibus communio precum & hoc ſanctum ſacramentum negabatur; & hoc quidem, ſiue in eccleſia eſſent baptizati, ſive in hæreſi & ſchiſmate. Aliquando cum aliis lectionem ſcripturarum & ſermonem in eccleſia audiendi habebant veniam, vti libro quodam antecedente †) oſtendimus: Verum hac miſſa catechumenorum finita, vna cum his diſcedebant, a diacono his plerumque verbis, vti iam ſæpius audiuimus, admoniti, *Ne quis e catechumenis! Ne quis ex infidelibus! Ne quis ex hæreticis vel heterodoxis!* Qua ratione recipi & reconciliari poſt editas confeſſiones conſueuerint, ad aliud argumentum ſpectat; quod quodam modo iam tractauimus k), & proxime ſequenti volumine iterum conſiderabimus, quando de diſciplina eccleſiæ verba faciemus. In præſenti ſufficit obſeruare, quod, quoad in hæreſi vel ſchiſmate perſeuerauerint, in eorum fuerint numero, quibus eccleſia hoc ſacramentum dare recuſauerit, vtpote non in perfecta communione ſecum viuentibus.

§. VII.

Data tamen infantibus & pueris per aliquot ſæcula.

Ab altera parte res incontrouerſa eſt, quod, vt eccleſia baptizauit infantes, illiſque vnctionem chriſmatis cum impoſitione manuum, loco confirmationis contulit; ita ad participandam ſanctam euchariſtiam eos ſtatim admiſerit, ſimulatque baptizati eſſent, & exinde ſine exceptione. Cuius rei documenta quædam ad minimum pro octo ſæculis a nobis, vbi de confirmatione *) ediſſeruimus, iam data ſunt e GENNADIO, ALCVINO, *ordine Romano*, IESSE AMBIANENSI aliisque publicis eccleſiæ officiis, regulas de baptiſmo & confirmatione continentibus, in quibus etiam infantibus, ſimulac baptizati fuerint, ſacra euchariſtia dari iubetur. Hoc loco teſtimonia adhuc vetuſtiorum addam auctorum, ne nouitas & poſteriorum ſæculorum inuentum forte videatur. CYPRIANVS huius tam-

†) Lib. XIII. cap. I. §. II. volum. V. pag. 2 ſeqq.

k) Scholaſt. *hiſt. of baptiſm*, part. IV, p. 347.

*) Lib. XII. cap. I. §. II. volum. I. chap. I. n. 21.

quam

quam communis conſuetudinis ſæpius meminit. In libro *de lapſis* loquitur de quibuſdam parentibus, qui paruulos ſuos manibus impoſitos ſecum ſumſerint, euntes ſacrificatum in altaribus gentilium: Et introducit hos infantes ſic conquerentes: *Nos nihil fecimus, nec derelicto cibo* l) *& poculo Domini ad profana contagia ſponte properauimus. Perdidit nos aliena perfidia, parentes ſenſimus parricidas.* Paucis interiectis de puella quadam loquitur, quæ a nutrice, inſciis parentibus, ad magiſtratus delata, de ſacrificio idoli ederit; quæ quum deinde a matre ſua m) ad participandam euchariſtiam inferretur, vinum ſibi in communione datum euomuerit. Ex quibus manifeſto apparet, infantes tunc temporis ad euchariſtiam ſub vtraque ſpecie eſſe admiſſos, ſi eam recipere poſſent. Hinc auctor *conſtitutionum* n) in adhortatione ſua ad fideles, vt ſacram cænam percipiant, matres iubet aſſumere pueros. Et iterum o), deſcribens ordinem, ſecundum quem communicabant, ait: *Primum ſumat &*

l) Cyprian. de lapſis p. 125. (p. 90. edit. Amſtelod.) Infantes quoque parentum manibus vel impoſiti vel attracti, amiſerunt paruuli, quod in primo ſtatim natiuitatis exordio fuerant conſequuti. Nonne illi, quum iudicii dies venerit, dicent: *Nos nihil fecimus &c.*

m) Ibid. p. 132. (p. 94. edit. Amſtelod.) Parentes forte fugientes dum trepidi minus ſuis conſulunt, ſub nutricis alimento paruulam filiam reliquerunt, relictam nutrix detulit ad magiſtratus. Illi ei apud idolum, quo populus confluebat, quod carnem necdum poſſet edere per ætatem, panem mero mixtum, quod tamen & ipſum de immolatione pereuntium ſupererat, tradiderunt. Recepit filiam poſtmodum mater. Sed facinus puella commiſſum tam loqui & indicare non potuit, quam nec intelligere prius potuit, nec arcere (al. cauere). Ignoratione igitur obreptum eſt, vt, ſacrificantibus nobis eam ſecum mater inferret. Sed enim puella mixta cum ſanctis, precis noſtræ & orationis impatiens, nunc ploratu concuti, nunc mentis æſtu cœpit fluctuabunda iactari, & velut tortore cogente, quibus poterat indiciis conſcientiam facti in ſimplicibus adhuc annis rudis anima fatebatur. Vbi vero ſolemnibus adimpletis calicem diaconus offerre præſentibus cœpit, & accipientibus ceteris locus eius aduenit; faciem ſuam paruula inſtinctu diuinæ maieſtatis auertere, os labiis obdurantibus premere, calicem recuſare. Perſtitit tamen diaconus, & reluctanti licet, de ſacramento calicis infudit. Tunc ſequitur ſingultus & vomitus. In corpore atque ore violato euchariſtia permanere non potuit. Sanctificatus in Domino ſanguine potus de pollutis viſceribus erupit.

n) Conſtit. lib. VIII. c. XII. Τὰ παιδία προσλαμβάνεσθε αἱ μητέρες.

o) Ibid. c. XIII. μετὰ τοῦτο μεταλαμβανέτω ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι,

com-

communicet epiſcopus; deinde presbyteri, diaconi, ſubdiaconi, lectores, cantores & aſcetæ; & in feminis diaconiſſæ, virgines & viduæ; poſtea PVERI; tuncque omnis populus ordine. Perſonatus DIONYSIVS p) idem adfirmat, *Quod infantes quoque*, inquiens, *qui per ætatem nequeunt intelligere, diuinæ regenerationis ſanctiſſimorumque diuinæ communionis myſteriorum participes fiant, videtur, vt inquis, hominibus profanis non immerito riſu dignum*, cetera. AVGVSTINVS non tantum huius conſuetudinis ætate CYPRIANI q) meminit, citatis, quæ ſupra memorauimus, locis ex libro illius *de lapſis*; ſed dicere etiam videtur, neceſſarium hoc fuiſſe pro infantibus in ordine obtinendi vitam æternam; adſertum hoc ſuum fundans dicto ſeruatoris noſtri Io. VI, 53: *Niſi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Verba eius ſic habent: *Dominum* r) *audiamus, non quidem hoc de ſacramento ſancti lauacri dicentem, ſed de ſacramento ſanctæ menſæ ſuæ, quo nemo rite niſi baptizatus accedit: Niſi manducaueritis &c. An vero quiſquam audebit etiam hoc dicere, quod ad paruulos hæc ſententia non pertineat, poſſintque ſine participatione corporis huius & ſanguinis in ſe habere vitam?* Frequenter id repetit in diſputationibus ſuis cum *Pelagianis* s), in *ſermonibus in verba apoſtoli* t) & in epiſtola ad *Bonifacium* u) ab ipſo & ALYPIO iunctim ſcripta aduerſus *Pelagianos.*

καὶ οἱ διάκονοι, καὶ ὑποδιάκονοι, καὶ οἱ ἀναγνῶσται, καὶ οἱ ψάλται, καὶ οἱ ἀσκηταὶ, καὶ ἐν ταῖς γυναιξὶν αἱ διακόνισσαι, καὶ αἱ παρθένοι, καὶ αἱ χῆραι, εἶτα τὰ παιδία, καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν.

p) Dionyſ. eccleſ. hierarch. c. VII. §. XI. pag. 360. (p. 417. edit. Antuerp. MDCXXXIV.) Τὸ δὲ καὶ παῖδας, οὔπω τὰ θεῖα συνιέναι δυναμένους, τῆς ἱερᾶς μετόχους γίνεσθαι θεογενεσίας, καὶ τῶν ἱερωτάτων τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας συμβόλων, δοκεῖ μὲν, ὡς φὴς, τοῖς ἀνιέροις εὐλόγως γέλωτος ἄξιον. κ. τ. λ.

q) Auguſtin. epiſt. XXIII. ad Bonifac. (tom. II. opp. pag. 90. edit. Baſil. MDLXIX.) Quod ſi ſanctus Cyprianus arbitraretur, non eorum defenſionem continuo ſubiiceret, dicens: *Nonne illi, quum iudicii dies venerit, dicent: Nos nihil fecimus &c.*

r) Auguſt. de peccator. merit. lib. I. c. XX.

s) Auguſtin. contr. duas epiſt. Pelag. lib. I. c. XXII. Nec illud cogitatis, eos vitam habere non poſſe, qui fuerint expertes corporis & ſanguinis Chriſti, dicente ipſo, Niſi manducaueritis &c.

t) Id. ſerm. VIII. de verbis apoſtoli pag. 110. Infantes ſunt, ſed menſæ eius participes fiunt, vt habeant in ſe vitam.

u) Epiſt. CVI. ad Bonifac. pag. 185. Nullos, qui ſe meminit catholicæ fidei chriſtianum, negat aut dubitat, paruulos non accepta gratia regenerationis in Chriſto, ſine cibo carnis eius & ſanguinis potu, non habere in ſe vitam.

nos. Et INNOCENTIVS papa, qui eadem cum AVGVSTINO ætate vixit, eamdem opinionem videtur fouiſſe. Nam in epiſtola ſua ad *Auguſtinum* & concilium *Mileuitanum* w) pro neceſſitate baptiſmi infantium argumentatur ex incumbente eis neceſſitate manducandi carnem ac bibendi ſanguinem filii hominis. Magna inter doctores pontificios controuerſia eſt de AVGVSTINI & huius papæ *Romani* INNOCENTII ſententia de hoc capite. IO. BONA x) & alii magno opprobrio eccleſiæ ſuæ fore exiſtimant, ſi concilium *Tridentinum* crederetur damnaſſe opinionem de neceſſitate dandi infantibus euchariſtiam, quam eximii iſti duumuiri AVGVSTINVS & INNOCENTIVS, ipſorummet pontifex maximus, habuiſſe noſcerentur: Itaque dicunt, quod, quamuis reuera priſci patres ſoliti ſint infantes communicare, non tamen ad communionem eis exhibendam ea ratione moti ſint, quod eam crediderint ad eorum ſalutem neceſſariam. Hoc effugium eſt, quod illis ſuggerunt patres concilii *Tridentini.* Poſtquam enim ſententiam iſtam tamquam hæreticam damnarunt, vt veterem eccleſiam, quam hoc feciſſe palam erat, ex hoc negotio expediant, addunt y): *Neque ideo tamen damnanda eſt antiquitas, ſi eum morem in quibusdam locis ſeruauit. Vt enim ſanctiſſimi illi patres ſui facti probabilem cauſſam pro illius temporis ratione habuerunt; ita certe eos nulla ſalutis neceſſitate id feciſſe ſine controuerſia credendum eſt.* At enim vero IO. MALDONATVS non idem cum his patribus ſentit. Nam interpretationem eorum atque auctoritatem nihil moratus, diſerte dicit, quod veteres, & in primis AVGVSTINVS & INNOCENTIVS crediderint, infantes ſine euchariſtiæ participatione z) non poſſe habere vitam æternam, ad illudque credendum inductos fuiſſe per verba ſeruatoris noſtri, *Niſi manducaueritis carnem filii hominis & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Et ſane, quiſquis vel per tranſennam modo allegata AVGVSTINI teſtimonia inſpexerit, (quæ BONA lectori ſuo celanda duxit, ad

w) Innocent. epiſt. XCIII. inter epiſtolas Auguſtini. Paruulos æternæ vitæ præmiis etiam ſine baptiſmatis gratia donari poſſe, perfatuum eſt: Niſi enim manducauerint ſanguinem eius, non habebunt vitam in ſemetipſis.

x) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XIX. §. I. tot.

y) Concil. Trident. ſeſſ. XXI. c. IV.

z) Maldonat. comment. in Ioan. VI, 53. p. 316. 317.

quæ-

quædam eorum breuiter duntaxat remiſſo) facile intelliget, quæ eius fuerit hac in re ſententia. Abſurdum etiam foret cogitare, vniuerſam eccleſiam primitiuam, *Græcam* non minus quam *Latinam*, a tempore inde *Cypriani*, dare voluiſſe infantibus communionem, de neceſſitate id faciendi ex diuino aliquo mandato minime perſuaſam. Enimuero BONA ſuam & concilii ſententiam teſtimonio FVLGENTII, diſcipuli cuiusdam AVGVSTINI, probare ſatagit, qui, vt ille eum repræſentat, dicat, actualem communionem poſt baptiſmum neceſſariam non eſſe ad ſalutem. Sed decipit lectorem ſuum, falſo formans ſtatum controuerſiæ, falſamque inde eliciens adſertionem. Neque enim FVLGENTIVS dicit, actualem euchariſtiæ participationem poſt baptiſmum infantibus non eſſe neceſſariam; non enim de infantibus, ſed hominibus adultis loquitur, qui moriantur, ſimulac ſint baptizati, ſine oblata ſibi ſacram communionem recipiendi opportunitate: De quibus benigne iudicat, quod, quamuis moriantur ante, quam externa elementa panis ac vini recipiant, de eorum tamen ſalute non ſit deſperandum, eo quod corporis ac ſanguinis *CHRISTI* in baptiſmo participes facti ſint. Quod in iſtiuſmodi magnæ neceſſitatis caſibus a) ſatis reſpondeat ſcopo communionis, ſi homines eam deſiderent, recipiendi autem non habeant opportunitatem. Vt adeo euchariſtiam in caſibus ordinariis tam infantibus quam adultis neceſſariam, in extraordinariis autem extremæ neceſſitatis caſibus minus neceſſariam eſſe, crediderit.

SED VERO vt quæſtionem iuris miſſam faciamus, & ſolum perſequamur materiam facti, hanc conſuetudinem in ipſa eccleſia *Romana* per multa tempora obſeruatam fuiſſe, deprehendimus. MALDONATVS dicit per ſex ſæcula, BONA vero numerum duplicat; illam enim non niſi ſæculo duodecimo ab-

a) Fulgent. de baptiſmo Aethiopis c. XI. p. 611. Nullus debet moueri fidelium in illis, qui etſi legitime ſana mente baptizantur, præueniente velocius morte, carnem Domini manducare, & ſanguinem bibere non ſinuntur, propter illam videlicet ſententiam ſaluatoris, qua dixit, Niſi manducaueritis carnem filii hominis &c. Quod quiſquis - - myſterii veritatem conſiderare poterit, in ipſo lauacro ſanctæ regenerationis hoc fieri prouidebit,

rogatam eſſe dicit. In GREGORII *ſacramentario* b) regula data legitur de infantibus, quod non prohibendi ſint lactari ante ſacram communionem, ſi neceſſe fuerit. Et vetus *ordo Romanus* c), liber ſæculo nono compoſitus, monitum habet in eamdem ſententiam: *De paruulis prouidendum, ne poſtquam baptizati fuerint, vllum cibum accipiant, neque lactentur ſine ſumma neceſſitate, antequam communicent ſacramento corporis CHRISTI.* Ita quoque ALCVINVS, vel quiſquis ſub eius nomine tempore *Caroli magni* ſcripſit d): *Si epiſcopus adeſt ſtatim confirmari oportet* (infantem unctum) *chriſmate, & poſtea communicare: Et ſi epiſcopus deeſt, communicetur a presbytero. - - Sed & hoc prouidendum eſt, vt nullum cibum accipiant, neque lactentur, antequam communicent.* STEPH. BALVZIVS e) duo adlegat manuſcripta pontificalia eiuſdem æui, quæ rubricas habeant eiuſdem argumenti. Et IESSE f), eccleſiæ *Ambianenſis* epiſcopus id confirmationem vocat puerorum per corpus ac ſanguinem *CHRISTI*, *Epiſcopus*, inquiens, *puerum chriſmate confirmet; nouiſſime autem corpore ac ſanguine CHRISTI confirmetur ſeu communicetur, vt Chriſti membrum eſſe poſſit.* Et notatu dignum eſt de WALTERO, epiſcopo *Aurelianenſi* eiuſdem ſæculi, quod inter capitula ab ipſo in ſynodo apud *Billenſem* fundum promulgata, vnum reperiatur, hunc in modum præcipiens g): *Semper eucharistiam presbyter habeat paratam, vt quando quis infirmatus fuerit, aut paruulus ægrotauerit, ſtatim eum communicet, ne ſine viatico moriatur.* Concilium ſecundum *Matiſconenſe* ad annum DLXXXVIII. & concilium *Turonenſe* h) tertium, tempore *Caroli magni* habita, reliquias euchariſtiæ innocentibus pueris dari iubent.

b) Gregor. ſacramentar. offic. ſabbati ſancti Non prohibentur lactari ante ſacram communionem, ſi neceſſe fuerit.

c) Ordo Rom bibl patr. tom. X. p. 84. edit. Paris. MDCLIV.

d) Alcuin. de officiis cap. de ſabbato ſancto ibid. p. 259 cit. edit.

e) Baluz. not. in Reginonem lib. I. c. LXIX.

f) Ieſſe Ambian. epiſt. de ordine bapt. ap. Baluz ibid.

g) Walter. Aurelian. capitul. c. VII. (tom. VIII. concil. p. 639) Idem habetur apud Anſegiſum abbatem de legibus Francorum lib. I. c CLV. al. CLXI.

h) Concil Matiſcon. II. c. VI. (tom. VI concil. p. 982.) Quæcumque reliquiæ ſacrificiorum poſt peractam miſſam in ſacrario ſuperſederint, quarta vel ſexta feria innocentes ab illo, cuius intereſt, ad eccleſiam adducantur, & indicto eis ieiunio, eaſdem reliquias conſperſas vino percipiant. Concil. Turon. III. c. XIX. (tom. VII. p. 1264.) Presbyteri omnino admonen-

iubent. RADVLPHVS ARDENS, qui ſæculo duodecimo ineunte vixit, hac de conſuetudine, tamquam adhuc obtinente, loquitur. *Statutum eſt*, inquit i), *vt pueris mox baptizatis ſaltem in ſpecie vini tradatur, ne ſine neceſſario ſacramento diſcedant.* Et HVGO DE SANCTO VICTORE eadem ætate morem pueros communicandi commendat k), ſi ſine periculo fieri poſſit; aſſerit tamen, iam ſuo tempore deſiiſſe, aliquo eius veſtigio remanente; nam presbyteri retinentes veterem formam, ſed non rem, vinum commune pueris recens baptizatis dabant pro ſanguine, quod HVGO ſuperfluum & dimittendum arbitrabatur. Atque ita res ſe habebat non multo poſt: Nam ODO epiſcopus *Pariſienſis* ann. MCLXXV. præcipiebat, vt ne hoſtias licet non ſacratas darent pueris vllo modo l): *Sic deſiit*, vt IO. BONA m) loquitur *in Gallicana eccleſia ſæculo XII. mos pueros communicandi.* Paullo diutius durauit in *Germania*, ſi IO. CASP. SVICERVS n) in auctore ſuo non fallitur. Citat enim IOANNEM SEMECAM, cognomento TEVTONICVM, qui ſcholia ſcripſit in GRATIANVM, teſtantem, quibuſdam in locis conſuetudinem illam ſua ætate adeo inualuiſſe, vt ſacramentum infantibus darent. Non autem inuenitur iſtiuſmodi ſcholion loco o), quem adlegat, in editione *Romana*; vt adeo ille aut erret in iſtius loci adlegatione, aut fraus quædam in expurgando hoc loco a correctoribus *Romanis* adhibita ſit, oporteat. HVLDRICVS ZWINGLIVS de conſue-

di ſunt, vt cum ſacra miſſarum ſolemnia peregerint, atque communicauerint, pueris aut aliis quibuslibet perſonis adſtantibus corpus Domini indiſcrete non tribuant. Qui ſi forte maioribus peccatis fuerint irretiti, magis ſibi damnationem quam remedium comparant, iuxta ſententiam apoſtoli, dicentis: *Quicumque mandicauerit panem vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & ſanguinis Domini. Probet autem ſe ipſum homo, & ſic de pane illo edat & de calice bibat.*

i) Radulph. ſerm. in die paſchæ de euchariſtiæ neceſſitate.

k) Hugo de S. Victore, de ſacram. lib. I. c. XX. Vid. Bon. rer. liturg. lib. II. c. XIX. §. II.

l) Odo ſtatut. ſynod. c. XXXIX. Vid. Bona ibid.

m) Bona rer. liturgic. lib. II. cap. XIX. §. II.

n) Suicer. theſaur. eccleſ. tom. II. p. 1138. Ioannes etiam Teutonicus, qui ſcholia ſcripſit in Gratianum, de conſecrat. diſtinct. IV. c. IV. teſtatur, eam quibuſdam in locis conſuetudinem ſua ætate adeo inualuiſſe, vt ſacramentum infantibus darent.

o) Gratian. de conſecrat. diſtinct. IV. c. IV. citatus etiam ab Hoſpiniano.

tu-

tudine loquitur, vt quæ diu durauerit inter *Heluetios*. *Quum miniſter* p) *eſſem*, inquit, *apud Claronam Heluetiorum, librum ibidem reperi (obſequiale vocant pontificii) in mollis vetuſtiſſimum, ſed integrum adhuc, & nulla parte, quod ad litteras attinet, vitiatum. Titulus erat (rubricam vocant) in eo loco, quo de ritu baptizandi præſcribit, huiusmodi verbis ſcriptus: Baptizato puero mox detur euchariſtiæ ſacramentum. Similiter poculum ſanguinis.* Et RODOLPHVS HOSPINIANVS ex ſua ipſius notitia nobis narrat, in *Lotharingia* & adiacentibus regionibus huius moris veſtigia fuiſſe quædam ſuo adhuc tempore viſa q): *Ante paucos adhuc annos*, inquit, *conſuetudinis huius in Lotharingia & vicinia exſtiterunt reliquiæ aliquæ. Nam vbi baptizatus eſt illic infans, ſacrificulus, qui illum baptizauit, e ſacrario acceptam capſulam, in qua ſacramentum adſeruatur, ad altare detulit, & hoſtiam, vt vocant, vnam oſtentauit populo: deinde in capſulam repoſuit; & duos digitos, quibus eam prehenderat, vino lauandos porrexit æditiuo, & ex illo vino diſtillauit in os baptizati infantis, dicens: Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti tibi in vitam æternam proficiat.*

ECCLESIA *Græca* huius antiquæ conſuetudinis paullo fuit tenacior. Nam non tantum BASILIVS *Ciliciæ* presbyter r), EVAGRIVS s) & IOANNES MOSCHVS t) communionis infantium, & moris dandi reliquias euchariſtiæ pueris poſt finitam ſa-

p) Zuingl. explanat. articul. XVIII. tom. I. oper. p. 34. ed. Tigur. MDLXXXI.

q) Hoſpin. hiſtor. ſacram. lib. II. c. II. p. 60. (p. 51. edit. Geneu. MDCLXXXI.)

r) Baſil. ap. Photium cod. CVII. p. 281. Scripſit contra Ioannem Scythopolitanum & de eo narrat: οὐδέπω ἐκοινώνει τῆς ἱερουργίας τελειουμένης· ἀλλὰ μετὰ τὸ εὐαγγέλιον παισὶν ἅμα τῶν μυστηρίων μετελάμβανε, καὶ παραυτίκα πρὸς τὴν τράπεζαν ἀπέτρεχε. *Numquam communicabat ſacro iam abſoluto, ſed poſt euangelium vna cum pueris myſteria ſumebat, ſtatimque ad menſam currebat.*

s) Euagr. lib. IV. c. XXXVI. ἔθος παλαιὸν βούλεται ἀνὰ τὴν βασιλεύουσαν, ἐπειδὰν πολύ τι χρῆμα τῶν ἁγίων μερίδων τοῦ ἀχράντου σώματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὑπαπομείνοι, παῖδας ἀφθόρους μεταπέμπτους γίνεσθαι παρὰ τῶν ἐς χαμαιδιδασκάλου φοιτώντων, καὶ ταῦτα κατεσθίειν. *Vetus eſt conſuetudo Conſtantinopoli, vt quoties ex ſacris partibus immaculati corporis Chriſti Dei noſtri magnus numerus ſuperfuerit, pueri impuberes ex iis, qui Grammaticorum ſcholas frequentant, euocentur, qui eas manducent.*

t) Moſch. viridar. cap. CXCVI. (tom. II. bibliothec. patr. Græc. Lat. p. 1151.) ἡ συνήθεια ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρέδραμεν, ὥστε τοὺς παῖδας ἔμπροσθεν τοῦ ἁγίου ἱερατείου ἵστασθαι ἐν ταῖς ἁγίαις συνάξεσιν, καὶ πρώτους μετὰ τοὺς κληρικοὺς τῶν ἁγίων μεταλαμβάνειν μυστηρίων. *Conſuetudo fuit in eccleſia, vt pueri in miſſis ante ſacrarium adſiſterent, primique poſt clericos communicarent.*

cram

cram communionem meminerunt; ſed NICEPHORVS etiam, qui ſæculo decimo quarto n) vixit, idem faciat. Et IO. CASP. SVICERVS ex METROPHANE CRITOPVLO, recentiore quodam ſcriptore *Græco* x), narrat, quod in hodiernum vſque diem infantibus cœnam ſub vtraque ſpecie adminiſtrent. Quomódo etiam ex OSORIO *de geſtis Emmanuelis* cap. IX. obſeruat, quod apud *Aethiopes infantes eo die, quo ſalutaribus ſacris initiati ſint, eucbariſtiam in panis mica ſumſerint.* Citat etiam SIGISMVNDVM liberum baronem, qui in commentariis ſuis rerum *Moſcouitarum* ſcribat, *Moſcouitas pueris ſeptem annorum ſacramentum porrigere: dicere enim, hominem tum peccare: & ſi puer forte aut infirmus fuerit, aut animam cœperit agere, vt de pane ſumere non poſſit, guttam ex calice ei infundi.* Similia ex GVAGVINO de his eccleſiis *Moſcouitarum* ſiue *Ruſſorum* notauit EDVARDVS BREREWOODVS y). Et de hodiernæ eccleſiæ *Græcæ* conſuetudine THOMAS SMITHVS z) eadem narrat, *Pueri*, inquiens, *licet tenellæ ætatulæ, puta biennes, immo recens nati, modo ſacro lauacro prius imbuti fuerint, ſacræ communioni admouentur, quaſi dictum illud beatiſſimi ſaluatoris apud S. Ioannem c. VI, 53: Niſi comederitis carnem filii hominis & biberitis eius ſanguinem, non habetis*

n) Nicephor. lib. XVII. c. XXV. ἔθος κεκράτηκεν ἐκ πολλοῦ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων, ὡς ἐπειδὰν πολύ τι τῶν μερίδων τοῦ ἀχράντου καὶ θείου σώματος τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ ἐναπολειφθείη, μεταστέλλεσθαι τοὺς ἱερέας παῖδας ἀφθόρους ἐκ τῶν ἐς γραμματοδιδασκάλου φοιτώντων, καὶ ταύτας νήστεις ἐσθίειν· ὃ δὴ καὶ ἐμοὶ πολλάκις νεωτέρῳ κομιδῇ γε ὄντι ἐπισυνέβη γενέσθαι. *Conſuetudo a multo tempore Conſtantinopoli fuit, vt quum pluſculum de partibus immaculati diuinique corporis Domini ac Dei & ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti reliquum eſſet, ſacerdotes pueros incorruptos, ex eis, qui ad præceptores in ludum litterarium eunt, arceſſerent, qui ieiunii reliquias eas ederent. Quod quidem mihi quoque ſæpenumero, quum puer admodum eſſem, contigit.*

x) Suicer. tom. II. p. 1138. Metrophanes Critopulus, in confeſſ. eccleſ. oriental. cap. IX. p. 98. poſtquam dixiſſet, panem & calicem, tam eccleſiaſticos quam laicos accipere, ſtatim ſubiicit: Ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὰ τὰ βρέφη, ἀρξάμενα εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, μετέχει τοῦ λοιποῦ, ὁσάκις οἱ γονεῖς βούλονται. *Quin imo infantes ipſi, incipiendo ſtatim a ſancto baptiſmate, deinde, quoties parentes volunt, communicant.* Et mox: ὥσπερ δεῖ τὰ νήπια βαπτίζεσθαι, οὕτω καὶ τοῦ κυριακοῦ δείπνου μετέχειν. *Quemadmodum baptizari, ita quoque cœnæ dominicæ participes fieri infantes oportet.*

y) Brerewood's Scrutin. linguar cap. IX. p. 149. Pueros ſeptem annorum, vtpote contra Deum peccare incipientes, ad communionem admittunt.

z) Smith *Account of the Gr. Church* p. 161. (p. 109. edit. Latin. Traj. ad Rhen. MDCXCIII.)

vitam

vitam in vobis; hanc rem proprie ſpectaſſet eamdemque omnibus, tam infantibus quam adultis, ſacra elementa ore percipiendi, vbi ea adminiſtrari fas erat, impoſuiſſet neceſſitatem. Addit auctor noſter: *Quod ſi quis de male intellecta CHRISTI mente ipſos eat criminatum, praximque hanc non tantum non neceſſariam eſſe, ſed ne decere quidem, quum infantes, quibus fides & intellectus adhuc in ſemine, horum myſteriorum prorſus ſint incapaces, obiiciat, ad antiquiſſima eccleſiæ ſæcula, quibus pene vniuerſim inter fidei quaſi articulos recenſitum erat hoc dogma, prouocabunt.* Ego horum omnium nihil dixi ad inſtaurandam hanc conſuetudinem: (tametſi BEDLEVS epiſcopus & alii nonnulli pro hoc ipſo ſententiam ſuam diſerte dixerunt:) Quia, vt viri docti a) oſtenderunt, idoneæ cauſſæ ſunt perſuadendi contrarium, 1) Quia non habet firmum in verbo Dei fundamentum. 2) Quia infantes baptiſmo donati, hoc ipſo corporis ac ſanguinis *CHRISTI* participes facti ſunt, quæ ſpiritualiter non minus in baptiſmo, quam euchariſtia exhibentur, ſecundum ipſum AVGVSTINVM & omnes veteres eccleſiæ patres, quod alio loco *) demonſtraui fuſius. 3) Quia infantes hoc facere non poſſunt in commemorationem *CHRISTI*, quod ille ab omnibus, hoc ſacramento vtentibus, requirit. 4) Quia quæ inter circumciſionem & baptiſmum, eadem etiam inter agnum paſchalem & cœnam, proportio & conuenientia eſt. Iam vero infanti *Iſraelitico* aditus patebat ad fœdus cum Deo per circumciſionem, quæ illius erat ſigillum: non autem ad ſacramentum agni paſchalis, vſquedum parentes interrogare poſſet: *Quæ eſt religio hæc?* Exod. XII, 26. Ita infanti ad fœdus chriſtianum aditus patet per baptiſmum, non autem ad euchariſtiæ ſacramentum, antequam hoc celebrare poteſt in commemorationem *CHRISTI.* Quæcumque igitur diſſerui de hoc argumento, materiam hiſtorice deducendo a primis eius initiis ad extrema vſque, eo potius dixi, tum vt vanitatem oſtenderem opinationis, qua in eccleſia *Romanenſi* fallere neſciam traditionem in rebus fidei & neceſſariæ praxeos ſomniant; ſiquidem ipſimet rem mutandam duxerunt, quam ipſorummet infallibiles pontifices ac patres per tot retro ſæcula tamquam neceſſariam obſeruarunt, in dando infantibus ſacram euchariſtiam ex

a) Vid. Hoſpinian. & Suicer. locis citatis.

*) Lib. XI. c. X. §. IV. vol. IV. p. 319. 320.

diui-

diuino mandato; tum vt ſimul demonſtrarem, eccleſiam quamcumque aliam maiori gaudere iure hanc illam reformandi praxin, vtut generatim obſeruatam, ſi, diligentiore inſtituta examinatione, in verbo Dei non ſatis fundata eſſe, intelligatur. Reuertor iam ad antiquæ eccleſiæ conſiderationem.

§. VIII.

Miſſa ad abſentes ex ſua ipſorum vel aliis eccleſiis.

Vbi videmus, non præſentes tantum omnes ſacra euchariſtia vti, ſed abſentibus etiam per diaconos eam mitti conſueviſſe, vt, quum ex legitima cauſſa abeſſent, in eccleſiæ adhuc communione eſſe declararentur. Ita IVSTINVS MARTYR b) eamdem euchariſtiam, quæ cuique præſenti diſtribuatur, abſentibus per diaconos mitti, adſerit. Quemadmodum enim pro iis orabant, qui ob iuſtam rationem aberant, ita illis in eodem ſacramento communicare permittebant. Quam ob cauſſam, vti ſupra *) vidimus, *Romæ* tempore *Melchiadis*, *Siricii* & *Innocentii* ab eccleſia epiſcopi ad titulos, ſiue eccleſias minores, mittebatur euchariſtia, vt presbyteri in his eccleſiis miniſtrantes cum ipſo (epiſcopo) communicarent, &, vti alii putant c), vniuerſa quoque congregatio. Statuunt enim, initio non niſi vnum altare in aliqua ciuitate fuiſſe, idque in eccleſia matrice, in qua miniſtrabat epiſcopus, conſecrabatque euchariſtiam, & deinde ad minores cœtus mittebat. Et hoc modo ipſum IVSTINI MARTYRIS locum intelligunt. Ego vero presbyteros priuilegium conſecrandi euchariſtiam in ſuis ipſorum eccleſiis habuiſſe, exiſtimo. Poſito autem, quod portio quædam euchariſtiæ pro omnibus illis miſſa fuerit ab epiſcopo de ſua ipſius eccleſia, ad teſtificandum, quod cum ipſo eſſent in communione: eccleſiis certe ruralibus ipſe non miſit, quia ſacramenta non longe portanda erant, vt INNOCENTIVS in epiſtola ſua a *Decentium* loquitur. Verumtamen, communionem ſuam cum epiſcopis peregrinis declaraturi, ad longe di-

b) Iuſtin. Mart. apol. II. p. 98. καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετάληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἑκάστῳ γίνεται, καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται.

Vid. Iuſtinian. nouell. CXXIII. c. XXXVI. ἢ τὴν ἁγίαν αὐτοῖς κοινωνίαν φέρειν, *Aut ſanctam eis communionem portandam.*

*) Supra c. II. §. V p. 268.

c) Maurice of Diocelan Epiſcopacy pag. 39.

ſtantes eccleſias euchariſtiam mittere ſolebant. Sicuti IRENAEVS in epiſtola ſua ad *Victorem* d) epiſcopum *Romanum*, quando hic eccleſias *Aſiaticas*, ob diuerſam paſcha celebrandi rationem ab communione abſcindere conabatur, ei narrat, quod, qui ipſum præceſſerint, numquam eas ita duriter tractarint, ſed, non obſtante hac diuerſitate, ſemper euchariſtiam eis miſerint, communionem cum illis ſuam hoc ipſo teſtati. HENR. VALESIVS e) & alii idem in actis *Luciani* f) martyris & epiſtola PAVLINI g) ad *Seuerum* obſeruant. Hoc maxime, ſi non ſolum, fiebat in ſolemnitate paſchali in vnitatis, amoris ac caritatis teſtificationem. At concilium *Laodicenum* h) propter quædam incommoda, hanc conſuetudinem comitantia, id fieri abſolute vetuit, decernendo: *Ne ſancta inſtar benedictionum, in feſto paſcha, in alias parochias tranſmittantur.* In quibusdam tamen locis mos per plura inſequuta ſæcula durauit. Nam IOANNES MOSCHVS i) de communione loquitur, quam monachus quidam ad alium monachum, ſex millibus paſſuum a ſe ſeparatum, miſerit: Ne iterum memoremus conſuetudinem mittendi euchariſtiam a *Paulino*, & epiſcopis *Romanis* de eccleſia matrice ad reliquas eccleſias omnes per vniuerſam ciuitatem in vnaquaque regione. Vbi autem hunc morem mittendi euchariſtiam deſeruerunt, aliam rationem introduxerunt teſtificandi mutuum amorem ac amicitiam per certa ſymbola panis, quem benedicebant & ſanctificabant inſtar euchariſtiæ, diuerſa tamen benedicendi vten-

d) Apud Euſeb. lib. V. c. XXIV. αὐτοὶ μὴ τηρήσαντες οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι, τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσι ἔπεμπον εὐχαριστίαν. *Illi, qui te præceſſerint presbyteri, quamuis id minime obſeruarent, eccleſiarum presbyteris, qui id obſeruabant, euchariſtiam tranſmiſerunt.*

e) Valeſ. in loc. Illuſtre huius moris exemplum exſtat in actis Luciani martyris.

f) Acta Luciani ap. Metaphraſt. 7. Ianuar.

g) Paulin. epiſt. I. ad Seuer. Panem Campanum de cellula noſtra tibi pro eulogia miſimus, tantum meritis in Domino tuis freti, vt plena ad te perferendum ſui gratia crederemus; tu, licet vberioribus micis a Domini menſa iam ſaturatus ſis, dignare & a peccatoribus acceptum in nomine Domini panem in eulogiam vertere.

h) Concil. Laodic. c. XIV. περὶ τοῦ, μὴ τὰ ἅγια εἰς λόγον εὐλογιῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα, εἰς ἑτέρας παροικίας διαπέμπεσθαι.

i) Moſch. prat. ſpiritual. c. XXIX. Quaſi triginta milliaribus ab Aegina ciuitate Ciliciæ ſtylitæ duo erant ſeparati ab inuicem ſex millibus paſſuum. Ille diuinitus inſpiratus, petiit ab eo. vt partem ſibi mitteret communionis ſacræ.

tes

tes formula. Et hæc ſymbola etiam vocabant *eulogias* & *panem benedictum*, *Græci* recentiores ἀντίδωρα, *dona vicaria*, appellant, eo quod multis in caſibus loco euchariſtiæ darentur. Iam ſupra †) obſeruauimus, ſæpius ea dari ſolita eſſe illis, qui, antiquo popularium generaliumque communionum feruore paullatim remittente, communicare noluerint. Hoc loco obſeruandum nobis eſt, quod de regione alia in aliam loco euchariſtiæ mitti conſueuerint, tamquam amicitiæ & amoris teſtimonia. Nonnulli k) haud improbabiliter hoc ſenſu intelligunt canonem concilii *Laodiceni* l), qui ſtatuit: *Non oportet ab hæreticis eulogias accipere, quæ ſunt potius maledictiones quam benedictiones.* Ita & alium canonem m) eiusdem concilii: *Non oportet a Iudæis, vel ab hæreticis* τὰ πεμπόμενα ἑορταστικά, *qui mittuntur munera feſtiva, ſuſcipere.* Huius generis panis erat, quem *Paulinus* n) & *Theraſia* ad *Auguſtinum* vnanimitatis & amoris indicio mittebant, rogantes, vt accipiendo benediceret. Falluntur viri quidam docti, quando miſſionem euchariſtiæ in huius locum ſucceſſiſſe dicunt: manifeſto enim res inuerſa fuit. Hæ eulogiæ loco euchariſtiæ inuentæ ſunt, quemadmodum ex teſtimonio IRENAEI patet, qui de miſſione euchariſtiæ, tamquam vetuſtiore conſuetudine, loquitur.

§. IX.

Et ad eos, qui ægrotabant, vel in carcere, vel alia quacumque cuſtodia, vel pœnitentia erant, ſub horam mortis.

INTER abſentes præcipuam habebant rationem eorum, qui ægrotabant, vel in carcere vel alia quacumque cuſtodia e-

†) Vid. huius cap. §. III. pag. 377.

k) Habert. archierat. part. XI. obſeruat. III. Vt ad Græcorum ritus oculos adiiciamus: fuerunt apud eos eulogiæ etiam duplices, priuatæ & publicæ. De priuatis præſertim agitur canone XXXVII. concilii Laodiceni, ὅτι οὐ δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων κ. τ. λ. -- & reuera can. XXXI clare: ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικῶν κ. τ. λ.

l) Con il Laodic c. XXXI. al XXXII. ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικῶν εὐλογίας λαμβάνειν, αἵτινές εἰσιν ἀλογίαι μᾶλλον ἢ εὐλογίαι.

m) Ibid. can. XXXVII. ὅτι οὐ δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἢ αἱρετικῶν τὰ πεμπόμενα ἑορταστικὰ λαμβάνειν.

n) Paulin. epiſt. XXXI. inter epiſtol. Auguſt. Panem vnum, quem vnanimitatis indicio miſimus caritati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.

Vid. Auguſtin. epiſt. XXXIV. ad Paulin. fin. Panis, quem miſimus, vberior benedictio fiet, dilectione accipientis veſtræ benignitatis,

rant, cuiuſmodi erant martyres & confeſſores, quotidie vitæ ſuæ exſpectantes finem: nec non eorum de pœnitentibus, qui graui morbo adfecti & in extremo mortis periculo erant. Hisce omnibus communiter mittebant euchariſtiam, quæ hoc in caſu peculiarius vocatur *ἐφόδιον*, ſiue *viaticum*, iter in alterum mundum ſuſcipientium. Ita in concilio *Niceno* o) canon eſt, qui præcipit, *Vt ſi quis de pœnitentibus vita excedat, vltimo & maxime neceſſario viatico ne priuetur.* Quod etſi GABRIEL ALBASPINAEVS p) de abſolutione tantum interpretetur, reliqui tamen omnes ex meliore ratione de euchariſtia accipiunt, quia in fine canonis additur, quod epiſcopus oblationem eis impertire debeat. Atque ita concilium *Agathenſe* q) ſtatuit, quando ait: *Pœnitentes - - ſi comas non depoſuerint, aut veſtimenta non mutauerint, abiiciantur, & niſi digne pœnituerint, non recipiantur. - - Viaticum tamen omnibus in morte poſitis non negandum.* Concilium *Vaſenſe* primum r) pro iſtis pœnitentibus, qui ſine illo viatico morte abripiantur inopinata, oblationem accipi iubet, decreto facto in hunc modum: *Pro his, qui pœnitentia accepta, in bona vitæ curſu ſatisfactoria compunctione viuentes, ſine communione inopinato nonnumquam tranſitu, in agris aut itineribus praeueniuntur, oblationem recipiendam, & eorum funera, ac deinceps memoriam eccleſiaſtico adfectu proſequendam; quia nefas eſt, eorum commemorationes excludi a ſalutaribus ſacris, qui ad eadem ſacra fideli adfectu contendentes, dum ſe diutius reos ſtatuunt, indignos ſalutiferis myſteriis iudicant, ac dum purgatiores reſtitui deſiderant, abſque ſacramentorum viatico intercipiuntur: quibus fortaſſe nec abſolutiſſimam reconciliationem ſacerdos denegandam putaſſet.* Et concilium *Toletanum* vndecimum s) canonem habet in gratiam eorum, qui ob extremam infirmitatem hoc viaticum integrum ſumere non poſſint: *Solet humanæ naturæ infirmitas in ipſo mortis exitu prægrauata, tanto ſiccitatis pondere deprimi, vt nullis ciborum illationibus refici; ſed vix tantumdem illati delectetur poculi gratia ſuſten-*

o) Concil. Nicæn. c. XIII. (tom. II. conc. p. 36.) ὥστε εἴ τις ἐξοδεύοι, τοῦ τελευταίου καὶ ἀναγκαιοτάτου ἐφοδίου μὴ ἀποστερεῖσθαι.

p) Albaſpin. in loc. ibid. p. 82. Sententia huius canonis hæc eſt, in morte pœnitenti abſolutionem negari non debere.

q) Concil. Agath. c. XV. (tom. IV. conc. p. 1386.)

r) Conc. Vaſenſ. I. al. II. can. II. (tom. III. conc. p. 1457.)

s) Concil. Tolet. XI. can. XI. (tom. VI. concil. p. 152.)

tari.

tari. Quod etiam in multorum exitu vidimus, qui optatum ſuis votis ſacræ communionis appetentes viaticum, collatam ſibi a ſacerdote euchariſtiam reiecerunt; non quod infidelitate hoc agerent, ſed quod præter dominici calicis hauſtum, traditam ſibi non poſſent euchariſtiam deglutire. Non ergo huiuſmodi a corpore eccleſiæ ſeparandi ſunt, qui talia non infidelitate, ſed neceſſitate fecerunt; præſertim hi, de quibus nihil fidei ſiniſtræ ſentitur. Concilium *Carthaginenſe* quartum huius rei in diuerſis canonibus meminit, præcipue autem vno quodam, vbi de memorabili quodam caſu, qui nonnumquam contingere ſolebat, loquitur, in hanc ſententiam decernens t): *Is qui pœnitentiam in infirmitate petit, ſi caſu, dum ad eum ſacerdos inuitatus venit, oppreſſus infirmitate obmutuerit, vel in phreneſin verſus fuerit, dent teſtimonium, qui eum audierunt, & accipiat pœnitentiam. Et ſi continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impoſitionem & infundatur ori eius euchariſtia.* Quod ipſum in duobus ſequentibus canonibus dicitur *viaticum euchariſtiæ* u). Quomodo etiam in concilio *Arauſicano* x), *Gerundenſi* y) & multis in locis aliis eſt. Euchariſtia in his caſibus plerumque deferebatur a presbytero vel diacono, vti e IVSTINO MARTYRE notauimus. Magna tamen neceſſitate vrgente ab alio quocumque portari poterat & porrigi. Sicut ex iis apparet, quæ ex epiſtola quadam DIONYSII, epiſcopi *Alexandrini* ad *Fabianum*, epiſcopum *Romanum*, exhibet EVSEBIVS z), vbi de *Serapione* quodam, qui tempore perſecutionis ſacrifica-

t) Concil. Carthag. IV. c. LXXVI. (tom. II. concil. p. 1206.)

u) Ibid. can. LXXVII. Pœnitentes, qui in infirmitate ſunt, *viaticum* accipiant. Can. LXXVIII. Pœnitentes, qui in infirmitate *viaticum* acceperint, non ſe credant abſolutos ſine manus impoſitione, ſi ſuperuixerint.

x) Concil. Arauſic. I. can. III. (tom. III. concil. pag. 1448.) Qui recedunt a corpore, pœnitentia accepta, placuit ſine reconciliatoria manus impoſitione eis communicari, quod morientis ſufficit conſolationi, ſecundum definitiones patrum, qui huiuſmodi communionem congruenter *viaticum* nominarunt.

y) Concil. Gerund. c. IX. (tom. IV. concil. p. 1569) Is, qui ægritudinis languore depreſſus pœnitentiæ benedictionem (quam viaticum deputamus) per communionem acceperit, cetera.

z) Euſeb. lib. VI. c. XLIV. *δέομαι σπεύσατε, καί με θᾶττον ἀπολύσατε· τῶν πρεσβυτέρων μοι τινὰ κάλεσον, καὶ ταῦτα εἰπὼν πάλιν ἦν ἄφωνος· ἔδραμεν ὁ παῖς ἐπὶ τὸν πρεσβύτερον· νὺξ δὲ ἦν· κἀκεῖνος ἠσθένει· ἀφικέσθαι μὲν οὖν οὐκ ἐδυνήθη· .. βραχὺ τῆς εὐχαριστίας ἐπέδωκεν τῷ παιδαρίῳ, ἀποβρέξαι κελεύσας· καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι· ἐπανῆκεν ὁ παῖς φέρων .. ἀπέβρεξεν ὁ παῖς,*

 verat,

verat, relatum legitur, quod non potuerit mori prius, quam vnum ex presbyteris ad ſe abſoluendum arceſſeret. Quum vero presbyter ægrotaret, exiguam euchariſtiæ partem puero tradidiſſe dicitur & iuſſiſſe, vt in aqua intinctam ei in os inſtillaret, qui, ea paullatim abſorpta, continuo animam exhalarit. Hoc autem per canones a) in ordinariis caſibus fieri vetitum erat.

§. X.

Euchariſtia hunc in finem nonnumquam conſecrata in ædibus priuatis.

NONNVMQVAM quidem priuatam euchariſtiæ conſecrationem adhibebant in ædibus eorum, qui ægrotabant, vel in carceribus detinebantur, ad pio iſti ſcopo & deſtinationi ſatisfaciendum. Vt plurimum vero exiguam quamdam eius partem in eccleſia de tempore alio in aliud reſeruabant in hunc vſum, vtpote quod iſtiuſmodi fortuitis & repentinis occaſionibus maxime expediebat. Dantur omnino antiqua vtriusque generis exempla. CYPRIANVS de priuatis conſecrationibus, quas in carceribus apud martyres ac confeſſores perſecutionis tempore fecerint, loquitur, quando ait: *Etſi fratres pro dilectione ſua cupidi ſunt ad conueniendum & viſitandum confeſſores bonos, quos illuſtrauit iam glorioſis initiis diuina dignatio, tamen caute hoc & non glomeratim, nec per multitudinem ſimul iunctam puto eſſe faciendum: ne ex hoc ipſo inuidia concitetur & introeundi aditus denegetur, & dum inſatiabiles multum volumus, totum perdamus. Conſulite ergo & prouidete, vt cum temperamento hoc agi tutius poſſit: ita vt presbyteri quoque, QVI ILLIC* b) *APVD CONFESSORES OFFERVNT, ſinguli cum ſingulis diaconis per vices alternent: quia & muta-*

καὶ ἅμα τι ἐνέχει τῷ στόματι· καὶ μικρὸν ἐκεῖνος καταβροχθίσας, εὐθέως ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα.

a) Vid. Gratian. de conſecrat. diſt. II. c. XXIX. Ex concilio Rhemenſi cap. II. Peruenit ad notitiam noſtram, quod quidam presbyteri in tantum parui pendant diuina myſteria, vt laico vel feminæ ſacrum corpus Domini tradant ad deferendum infirmis: & quibus prohibetur, ne ſacrarium ingrediantur, nec ad altare appropinquent, illis ſancta ſanctorum committuntur. Quod quam ſit horribile, quamque deteſtabile, omnium religioſorum animaduertit prudentia. Igitur interdicit per omnia ſynodus, ne talis temeraria præſumtio vlterius fiat, ſed omnimodis presbyter per ſe ipſum infirmum communicet. Quod ſi aliter fecerit, gradus ſui periculo ſubiacebit.

b) Cyprian. epiſt. V ad cler. p. 11. (p. 176. edit. Amſtelod. MDCC.)

tio perſonarum & viciſſitudo conuenientium minuit inuidiam. Nihil certius eſt & exploratius, quam quod perſecutionis temporibus chriſtiani omnia diuina officia in quocumque loco, in quo neceſſitas id vrgeret, peregerint. *Quiuis locus*, vt DIONYSIVS ALEXANDRINVS loquitur apud EVSEBIVM c), *in quo ærumnas pertulerant, ager, ſolitudo, nauis, ſtabulum, carcer, inſtar templi ad ſacros conuentus peragendos erat.* *Luciani* martyris carcer templum illius erat, & pectus proprium altare eius, ſupra quod euchariſtia d) tum pro ipſo, tum pro aliis, qui cum ipſo erant in cuſtodia, conſecrabatur. In eiusmodi rerum ſtatu TERTVLLIANVS e) tres eccleſiam conſtituere dicit, ſi pluribus adeſſe non liceat. Manifeſtum itidem eſt, priuatas conſecrationes in priuatis domibus in infirmorum gratiam fuiſſe factas. AMBROSIVS hoc modo aliquando inuitatus eſt, vt ſacrificium in domo quadam priuata *Romæ* offerret, vti vitæ eius ſcriptor f) memoriæ prodidit. Et *Paulinus* epiſcopus *Nolanus* iuſſiſſe dicitur, paucis ante obitum ſuum horis, altare ſibi præparari ante lectulum, ſuper quo g) euchariſtiam ægrotans conſecrarit. Ita

c) Ap. Euſeb. lib. VII. c. XXII. πᾶς δ' τῆς καθ' ἕκαστον θλίψεως τόπος, πανηγυρικὸν ἡμῖν γέγονε χωρίον· ἀγρὸς· ἐρημία· ναῦς· πανδοχεῖον· δεσμωτήριον.

d) Vita Luciani ap. Philoſtorg. lib. II. c. XIII. Ὅτι τὸν μάρτυρα Λουκιανόν φησι μέλλοντα τελευτᾷν, καὶ μήτε ναὸν μήτε θυσιαστήριον τῆς τυραννικῆς βίας παρεχούσης, ἀλλὰ μηδὲ ἀντικινεῖσθαι τῶν δεσμῶν καὶ πληγῶν συγχωρούντων, ἐν τῷ ὑπτίῳ στέρνῳ ἀνακείμενον τὴν φρικτὴν θυσίαν τελεσάμενον, οὕτω τε αὐτὸν μεταχεῖν, καὶ τοὺς ἄλλους μεταλαβεῖν τοῦ ἀχράντου θύματος ἐπιτρέψαι· ἐτελέσθη δὲ ἡ ἱερουργία ἐν τῇ εἱρκτῇ, τοῦ κυκλώσαντος αὐτὸν ἱεροῦ χοροῦ ὡς ἤδη ἀποβιοῦντα, ἐκκλησίας σχῆμα καὶ ἀσφάλειαν τοῦ μὴ καθορᾶσθαι τὰ δρώμενα παρὰ τῶν ἀσεβούντων ἀναπληροῦντος. *Ait, Lucianum martyrem, quum iamiam moriturus eſſet, & tyrannica vis nec eccleſiæ, nec altaris copiam faceret: Quumque vincula & plagæ ne quidem vt ſe commoueret, ei permitterent, ſupinum iacentem, ſupra proprium pectus tremendum ſacrificium peregiſſe, & tum ipſum participaſſe, tum aliis, vt de immaculato ſacrificio participarent, copiam feciſſe.* Peractum *autem* eſt hoc ſacrificium in carcere, *quum ſacer chriſtianorum chorus, qui illum vtpote morientem vndique cingebat, eccleſiæ ſpeciem referret, ac ſimul munimentum præſtaret, ne ab impiis ſpectari poſſent ea, quæ gerebantur.*

e) Tertull. de fuga c. XIV. Non potes diſcurrere per ſingulos, ſit tibi & in tribus eccleſia.

f) Paulin. vit. Ambroſ. Per idem tempus, quum trans Tiberim apud quemdam clariſſimum inuitaretur, vt ſacrificium in domo offerret &c.

g) Vranius vit. Paulin.

GRE

GREGORIVS NAZIANZENVS h),patrem ſuum domi ſuæ in conclaui miſſam celebraſſe, & *Gorgoniam* i) ſororem ſuam altare domeſticum habuiſſe, fidem nobis facit. Nulla proinde nobis controuerſia eſt hac de re cum IO. BONA, nulla cum ipſius eccleſia, ſi hoc eſt, quidquid per priuatas miſſas intelligunt in eccleſia *Romanenſi*. Obſeruare hinc lector viri iſtius eruditi k) errorem poteſt, adſerentis, priſcos patres, etſi nimium indulgentes in præbendo ægrotis fratribus ſpirituali viatico fuerint, ſemper tamen curaſſe, vt elementa conſecrarentur in eccleſia. Nam exempla, quæ in medium produximus tam de martyribus, quam de ægrotantibus, validiſſima teſtimonia ſunt in contrarium. Neque priuatarum conſecrationum, aliis occaſionibus factarum, exempla deficiunt. Cuiuſmodi conſecratio AVGVSTINO memoratur, in priuata domo, in quodam diœceſis ſuæ loco, peracta, qua de re verba eius ſic habent: *Vir tribunitius Heſperius, qui apud nos eſt, habet in territorio Fuſſalenſi fundum Zubedi appellatum, vbi quum adflictione animalium & ſeruorum ſuorum, domum ſuam ſpirituum malignorum vim noxiam perpeti comperiſſet, rogauit noſtros, me abſente, presbyteros, vt aliquis eorum illo pergeret, cuius orationibus cederent. Perrexit vnus, OBTVLIT* l) *IBI SACRIFICIVM CORPO-*

h) Nazianz. orat. XIX. de laud. patris pag. 305. ὃς ἐν βασιλείᾳ τῇ χειραγωγίᾳ χρησάμενος, μιμεῖται τὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους Μωϋσέα, καὶ τὰς παρειμένας χεῖρας εἰς εὐχὴν χηματίσας, συντελεῖ προθύμως ἢ προτελεῖ τοῦ λαοῦ τὰ μυστήρια, ῥήμασι μὲν ὀλίγοις, καὶ ὅσοις ἴσθενεν, διανοίᾳ δὲ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ λίαν τελειοτάτῃ· ὢ τοῦ θαύματος! ἄνευ βήματος, ἐπὶ βήματος, ἄνευ θυσιαστηρίου, θύτης ἱερεὺς πόῤῥω τῶν τελουμένων. *Ipſe manu (famuli) tamquam baculo ductus, Moſem illum in monte orantem imitatur, fractiſque ac debilitatis manibus ad orationem compoſitis, alacri animo cum populo, vel ante populum myſteria peragit, paucis quidem, & quibus poterat verbis, mente autem, vt mihi videtur, perquam integra, (rem miram!)* ſine ſacrario in ſacrario, ſine altari ſacrificus, ſacerdos a myſteriis procul remotus.

i) Nazianz. orat. XI. de Gorgon. p. 187. τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσθεῖσα, μετὰ τῆς ἴσης βοῆς, καὶ δάκρυσι τοῦτο πλύνουσα, ὥσπερ τις πάλαι τοὺς πόδας Χριστοῦ καταβρέχουσα, καὶ μὴ πρότερον ἀνήσειν, ἢ τῆς ὑγιείας τυχεῖν ἀπειλήσασα. κ. τ. λ. Quum caput ſuum *pari clamore lacrimiſque, quibus abundabat, (muliercula illius inſtar, quæ olim Chriſti pedes rigauit)* altari admouiſſet, *nec ſe prius illud dimiſſuram eſſe denuntiaſſet, quam ſanitatem obtinuiſſet &c.*

k) Hamon. Leſtrange *Allyanc. of div. offic.* chap. 10. p. 299. The primitive fathers, though paſſionately indulgent towards, and tender of their ſick brethren in granting them their ſpiritual *viaticum* yet alwayes took a care that the elements ſhould be conſecrated in the church.

l) Auguſt. de ciuit. Dei lib. XXII. c. VIII. p. 1485. (p. 1344. b. edit. Baſil. MDLXIX.)

RIS

RIS CHRISTI, orans quantum potuit, vt ceſſaret illa vexatio: Deo protinus miſerante ceſſauit. Et quæ hiſtorici m) de tentorio *Conſtantini* narrant, quod ſecum ſumſerit ad bellum profectus, in quo omnia diuina officia & ſancta myſteria celebrata ſint, pro alio iſtiuſmodi priuatarum conſecrationum exemplo haberi poſſunt.

§. XI.

Et communiter conſeruata in eccleſia ad eumdem vſum.

VSITATISSIMI etiam moris erat ſacerdotibus, aliquam conſecratorum elementorum partem in eccleſia reponere, vel ſecum ſumere domum, vt quauis iſtiuſmodi vrgente neceſſitate in parato eam haberent. Sicut ex ante memorata hiſtoria de *Serapione* apud EVSEBIVM videre eſt. OPTATVS n) idem innuit, in memorabili illa hiſtoria, quam de epiſcopis *Donatiſtis* narrat, quod furioſo in catholicos zelo acti euchariſtiam, in ipſorum eccleſiis repertam, canibus fundi iuſſerint, non ſine ſigno diuini iudicii: Nam canes accenſos rabie, deuorandorum elementorum loco, ipſos dominos ſuos, quaſi latrones ſancti corporis reos, dente vindice tamquam ignotos & inimicos laniaſſe, adſerit. Idem ex ſimili querela CHRYSOSTOMI de tumultu, *Conſtantinopoli* in eccleſia ipſius ſuborto, patet, quando dicit, locum, in quo ſancta condita o) ſeruata ſint, ingreſſos

m) Euſ. vit. Conſtant. lib. IV. c. LVI. ἔπειτα καὶ τὴν σκηνὴν τῷ τῆς ἐκκλησίας σχήματι πρὸς τὴν ἐκείνου τοῦ πολέμου παράταξιν σὺν πολλῇ φιλοτιμίᾳ κατειργάζετο· ἐν ᾗ τῷ Θεῷ, τῷ τῆς νίκης δοτῆρι, τὰς ἱκετηρίας ἅμα τοῖς ἐπισκόποις ποιεῖσθαι ἐπενόει. *Deinde tabernaculum in ſpeciem eccleſiæ ambitioſo cultu ad huius belli vſum præparauit; in quo preces ad Deum, victoriæ auctorem, vna cum epiſcopis fundere decreuerat.* Sozomen. lib. I. c. VIII. σκηνὴν εἰς ἐκκλησίαν εἰκασμένην περιέφερεν, ἡνίκα πολεμίοις ἐπεστράτευεν· ὥστε μὴ δὲ ἐν ἐρημίᾳ διάγοντα αὐτὸν ἢ τὴν στρατιάν, ἱεροῦ οἴκου ἀμοιρεῖν, ἐν ᾧ δέοι τὸν Θεὸν ὑμνεῖν καὶ προσεύχεσθαι καὶ μυστηρίων μετέχειν. *Quoties ad bellum proficiſcebatur, tabernaculum ad eccleſiæ ſimilitudinem fabricatum circumferre conſueuerat: ita vt ne quidem in ſolitudine conſtitutus, tam ipſe quam exercitus eius, ſacra æde careret, in qua Deum laudare ac preces fundere, &* ſacra myſteria percipere *poſſet.*

n) Optat. lib. II. p. 55. (p. 49. edit. Pariſ. MDCLXXIX.) Vt omnia ſacroſancta ſupra memorati veſtri epiſcopi violarent, iuſſerat *euchariſtiam canibus fundi* &c.

o) Chryſoſt. epiſt. ad Innocent. tom. IV. p. 681. (p. 596. fin. edit. Francof.) ἔνθα τὰ ἅγια ἀπέκειντο εἰσελθόντες οἱ στρατιῶται, ὧν ἔνιοι, καθ᾽ ὡς ἴ-

eſſe milites, eorumque aliquos, nullis initiatos myſteriis, vidiſſe omnia, quæ intus eſſent. Quin & ſanctiſſimum *CHRISTI* ſanguinem, ſicut in tali tumultu contingat, in prædictorum militum veſtes effuſum eſſe. Idem ex iis colligi poteſt, quæ de *Valeriano*, *Abenſis* ciuitatis in *Africa* epiſcopo, perhibet VICTOR VTICENSIS p), quod a *Geiſerico* rege *Vandalorum* in exilium coactus ſit, eo, quod ſacramenta, in eccleſia ipſius adſeruata, tradere noluerit. CYRILLVS ALEXANDRINVS in epiſtola quadam ſua q) eos reprehendit, qui dicebant, euchariſtiam in ſequentem diem ſeruandam non eſſe. Et in concilio *Conſtantinopolitano* ſub *Menna* r) columbæ aureæ & argenteæ ſuper altare appenſæ memorantur, quas probabiliſſimum eſt tamquam thecas ſacramenti in eccleſiis adſeruati adhibitas fuiſſe. Quod etiam ab AMPHILOCHIO in *vita* BASILII notatur, at vero non multum ponderis teſtimonium inde petitum habet, quia liber ſpurius eſt; neque ad concilium *Turonenſe* ſecundum s) aut alia recentiora decreta deſcendere neceſſe eſt, ad demonſtrandum id, quod tantum auctoritatis inter multo vetuſtiores habet ſcriptores.

γινωμεν, ἀμύητοι ἦσαν, πάντα τε ἑώρων τὰ ἔνδον, καὶ τὸ ἁγιώτατον αἷμα τοῦ χριστοῦ, ὡς ἐν τοσούτῳ θορύβῳ, εἰς τὰ τῶν προειρημένων στρατιωτῶν ἱμάτια ἐξεχεῖτο.

p) Vict. de perſecut. Vandal. lib. I. bibl. patr. tom VII. p. 593. (tom. VIII. p. 678. ſ. edit. Lugdun. MDCLXXVII.) Tunc etiam ſanctus Valerianus, Abenſis ciuitatis epiſcopus, dum viriliter, ſacramenta diuina ne traderet, dimicaſſet, foras ciuitatem ſingularis iuſſus eſt pelli.

q) Cyrill. epiſt. ad Caloſyrium in præfation. lib. contr. Anthropomorph. tom. VI. p. 365. ἀκούω, ὅτι εἰς ἁγιασμὸν ἀπρακτεῖν φασὶν τὴν μυστικὴν εὐλογίαν, εἰ ἀπομείνοι λείψανον αὐτῆς εἰς ἑτέραν ἡμέραν· μαίνονται δὲ ταῦτα λέγοντες. κ. τ. λ. *Alias eſſe audio, qui myſticam benedictionem nihil ad ſanctificationem iuuare dicant, ſi quid ex ea fiat reliqui in aliam diem. Inſaniunt vero, qui hæc adſerant.*

r) Concil. ſub Menna act. V. (tom. V. concil. pag. 159. b.) Τὰς γὰρ εἰς τύπον τοῦ ἁγίου πνεύματος χρυσᾶς τε καὶ ἀργυρᾶς περιστερὰς κρεμαμένας ὑπεράνω τῶν θείων κολυμβηθρῶν καὶ θυσιαστηρίων μετὰ τῶν ἄλλων ἐσφετερίσατο. Columbas aureas & argenteas *in figuram ſpiritus ſancti* ſuper *diuina lauacra* & altaria appenſas *vna cum aliis ſibi appropriauit.*

s) Concil. Turon. II. c. III. (tom. V. concil. p. 853.) Vt corpus Domini in altari non in imaginario ordine, ſed ſub crucis titulo componatur.

§. XII.

§. XII.

Ne non ad publicum vſum certis diebus, quando noua conſecratio haud peragebatur. Hæc dicta miſſa præſanctificatorum. *Eius vſus & origo.*

Ex quodam concilii *Trullani* canone etiam apparet, ſacram euchariſtiam nonnumquam in publicum eccleſiæ vſum conſeruatam fuiſſe, vt perciperetur aliquot diebus poſt ſui conſecrationem, maxime ieiunii quadrageſimalis tempore, quando in iſtis elementis communicabant, quæ antecedentis hebdomadis ſabbato vel die dominico conſecrata erant, quippe quibus diebus ſolis, durante ipſo temporis interuallo, conſecrationis officium peragi ſolebat, quamuis aliis diebus in iſtis elementis communicarent; quæ e priore iſta conſecratione erant reſidua. Verba canonis hæc ſunt t): *In omnibus ſanctæ quadrageſimæ diebus, præterquam ſabbato, & dominica, & ſancto adnuntiationis die, peragatur ſacrum præſanctificatorum miniſterium.* Hic canon melius intelligitur ex alio canone concilii *Laodiceni* u), ita præcipiente: *Non oportet in quadrageſima panem offerre, niſi ſabbato & ſolis dominicis.* Non, quod euchariſtiam aliis diebus recipi vetuerint (quotidie enim hoc fiebat) ſed hiſce diebus ſolum recipiebant, quod die ſabbati & die dominico antegreſſis conſecratum, & ad communionem horum dierum reſeruatum erat, ſine noua conſecratione. Hoc plerumque viris doctis initium huiusmodi communionum in adſeruatis hoſtiis videtur fuiſſe, quamuis rationem huius obſeruationis coniectando adſequi, perquam difficile ſit. Leo Allatius x), qui duas diſſertationes hoc de argumento ſcripſit, rationem narrat, quam ipſi *Græci* pro ea adlegent, nimirum quia Deo ſacrificare feſtiuæ celebritatis ſit, ea vero celebritas hilaritatis atque lætitiæ; adeoque quum omnes dies quadrageſimæ, ſabbatis & diebus domi-

t) Concil. Trullan. c. LII. Ἐν πάσαις τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τῶν νηστειῶν ἡμέραις παρεκτὸς σαββάτου καὶ κυριακῆς καὶ τῆς ἁγίας τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἡμέρας, γινέσθω ἡ τῶν προηγιασμένων ἱερὰ λειτουργία.

u) Concil. Laodicen. c. XLIX. Ὅτι οὐ δεῖ τῇ τεσσαρακοστῇ ἄρτον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ μόνον.

x) Leo Allat. epiſt. ad Nandæum de libris eccleſ. Græcorum. It. diſſert. de miſſa præſanctificatorum, ad calcem libri de conſenſu eccleſ. orient. & occident.

nicis exceptis, ieiunii dies ſint, quibus mœrere & compungi ob peccata præcipiatur, non facere ſe in illis oblationem, ſed tantum miſſam celebrare præſanctificatorum, hoc eſt, communicare in elementis iam ante conſecratis. Hoc fuſe oſtendit y) ex ALEXIO ARISTENO, MATTHAEO BLASTARIO, BALZAMONE, ZONARA, MICHAELE CERVLARIO & SIMEONE THESSALONICENSI. Vtrum hæc vera fuerit, an apta ſit ratio, non eſt noſtri inſtituti diſquirere. Nos tantum obſeruamus, fuiſſe hanc vetuſtam praxin eccleſiæ *Græcæ*, in qua in hodiernum vſque diem duret z), quamquam eccleſia *Latina* numquam in officium ſuum eam adoptarit. In hac enim conſecratio æque ac communio ad horam tertiam poſtmeridianam, omnibus quadrageſimæ diebus celebrata fuit, quemadmodum ex TERTVLLIANO a), AMBROSIO b) aliiſque pluribus conſtat;

y) Leo Allat. de miſſa præſanctific. §. XII. tot. pag. 1570 - - 1577.

z) Smith. *of the Greek Church* pag. 175. (p. 118. edit. Latin.) Toto tempore quadrageſimali, quod pœnitentiæ ſolemnius agendæ dicauit eccleſia catholica, præterquam ſabbato, dominica, & feſto *ἁγίου εὐαγγελισμοῦ*, ſiue ſacræ *adnuntiationis B. Mariæ* virginis, ſacrum facere neque per canones neque per conſuetudines vllatenus licet. Qua de cauſſa iſti dies profeſti quadrageſimæ dicuntur *ἀλειτούργητοι*. At ne ſolemne & maxime verendum Chriſti inſtitutum, quod eccleſiæ chriſtianæ ad exorandum huius incruenti ſacrificii oblatione & merito Deum quotidie celebrari intererit, hac intermiſſione negligi videatur, tum ieiuniorum quadrageſimalium ſeueritati, tum euchariſtiæ celebrationi frequentandæ prouidendum hoc modo antiquitus videbatur, vt intermedio illo tempore fieret *τῶν προηγιασμένων λειτουργία*, hoc eſt, *præſanctificatorum* miſſa. Ita hodie pro veteri inſtituto tertia poſt meridiem hora, qua ieiunium ſoluitur, veſpertinarum precum tempore, licet quandoque quaſi relaxata ſeueriori diſciplina illud tempus citra nefas cenſeant anteuertendum, elementa ante conſecrata exhibent ſumuntque ſacerdotes, ita vt ſola conſecratione excepta, ritibuſque præuiis, prioris ſit quaſi imago & repetita celebratio.

a) Tertull. de orat. c. XIV. Similites de ſtationum diebus, non putant plerique ſacrificiorum orationibus interueniendum, quod ſtatio ſoluenda ſit accepto corpore Domini. Ergo deuotum Deo obſequium euchariſtia reſoluit, an magis Deo obligat? Nonne ſolemnior erit ſtatio tua, ſi & ad aram Dei ſteteris? Accepto corpore Domini reſeruato vtrumque ſaluum, & participatio ſacrificii & executio officii. Si ſtatio de militari exemplo nomen accipit, (nam & militia Dei ſumus) vtique nulla lætitia ſiue triſtitia obueniens caſtris, ſtationes militum reſcindit. Nam lætitia libentius, triſtitia ſollicitius adminiſtrabit diſciplinam.

b) Ambroſ. ſerm. VIII. in pſalm. CXVIII. p. 656. (p. 945. l. m. edit. Pariſ.

ſtat;

ſtat; qua de re copioſius dicendi locus erit, quando ad ieiuniorum, & dierum feſtorum eccleſiæ conſiderationem deueniemus. LEO ALLATIVS huius *miſſæ præſanctificatorum* veſtigia reperiri exiſtimat apud SOCRATEM c), quando hic dicit, *Alexandriæ* quarta feria & ea, quæ dicitur paraſceue, omnia diuina officia peragi, præter euchariſtiæ conſecrationem. Enimuero non conſtat, quod hiſce diebus omnino communicauerint, multo minus, quod id fecerint in præſanctificatis elementis. Vtcumque autem res ſit, recte ille concludit, quod DVRANTVS & alii, qui hanc *præſanctificatorum miſſam* confundant cum *miſſa ſicca*, magnopere fallantur: quia miſſa ſicca corruptio eſt, quæ peculiariter in eccleſiam irrepſit *Latinam*, & a multis ipſorummet *Romanenſium* theologis ESTIO, ECKIO, LANDMETERO & epiſcopis *Belgis* d) tamquam recens, ſimulata & hiſtrio-

MDCXLII.) Si te fames quotidianum cogit ad prandium, vt intemperantia declinet ieiunium, tamen cæleſti magis te ſeruato conuiuio. Non epulæ paratæ extorqueant, vt cæleſtibus ſis vacuus ſacramentis. Differ aliquantulum, non longe finis eſt diei: immo plerique ſunt eiuſmodi dies, vt ſtatim meridianis horis adueniendum ſit in eccleſiam, canendi hymni, celebranda oblatio. Tunc vtique paratus adſiſte, vt accipias tibi munimentum, vt corpus edas Domini IEſu, in quo remiſſio peccatorum eſt, poſtulatio diuinæ reconciliationis & protectionis æternæ. - - - Admonet etiam ſacrificium veſpertinum, vt numquam Chriſtum obliuiſcaris. Non potes obliuiſci, quum lectum adſcendes, eius Domini, cui in occaſum precem funderis diei, qui eſurientem te ſui corporis epulis expleuerit.

c) Socrat. lib. V. c. XXII. ap. Allatium epiſt. ad Naudæum §. II. pag. 1533. Non deſunt huiuſce miſſæ veſtigia apud antiquos & potiſſimum Socratem lib. V. hiſtor. c. XXII. αὖθις δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ τετράδι καὶ τῇ λεγομένῃ παρασκευῇ, γραφαὶ ἀναγινώσκονται, καὶ οἱ διδάσκαλοι ταῦτα ἑρμηνεύουσι· πάντα δὲ τὰ τῆς συνάξεως γίνεται δίχα τῆς τῶν μυστηρίων τελετῆς. *Rurſus in Alexandria, quarta feria, & ea quæ dicitur paraſceue, & leguntur ſcripturæ, & doctores eas interpretantur, & omnia, quæ ad ſynaxin ſpectant, adminiſtrantur, præter myſteriorum conſecrationem.*

d) Allat. de miſſa præſanct. §. X. p. 1566. Cum hac præſanctificatorum miſſa, miſſam, cui ſiccæ nomen eſt, confundunt; multis tamen paraſangis diuerſam eſſe, facile quiſque intelliget, qui vtramque conferet. Nam miſſa ſicca eſt, vt tradit Eckius in adnotat. ad librum oblatum Cæſari, art. XXI. miſſæ ſimulatio, ſacerdote agente quæ ſunt celebrantis, cum introitu, collecta, epiſtola, euangelio, & canticis, tamen, quia non vult communicare, non conſecrat: ac proinde vere miſſa ſicca eſt, ſine corpore ac ſanguine Domini. In præſanctificatis corpus Chriſti, antea oblatum, abſumitur, quæ nonnullorum opinione verum ſacrificium eſt, tantorum virorum ac ſan-

nica condemnatur, quum e contrario hæc miſſa præſanctificatorum antiqui & approbati vſus eſſet in eccleſia *Græca*, quamobrem certa elementorum conſecratorum portio pro publico eccleſiæ vſu per hos quadrageſimæ dies, in quibus nouam conſecrationem haud peragebant, reſeruabatur.

§. XIII.

Eucharistia non numquam ab hominibus priuatis domi ſuæ ad quotidianam participationem adſeruata.

VERVM præter hanc elementorum in vſum publicum reſeruationem, a miniſtris eccleſiæ fieri ſolitam, alia quædam priuata eorum cuſtodia erat, religioſis hominibus non numquam indulta, quibus aliquas euchariſtiæ particulas domum ſecum deferre, & quotidie de illis priuatim participare, permittebatur. Hæc conſuetudo ſæuiente perſecutione introducta videtur, quando homines quotidie communicare deſiderabant, neque tamen quotidianorum conuentuum commoditate frui poterant. Cuiusmodi defectum vt ſupplerent, portionem eucharistiæ, acceptam a ſacerdote, ſecum deferebant, de eaque ſingulis diebus domi ſuæ ſecreto percipiebant. Ad quam conſuetudinem manifeſto digitum videtur intendere TERTVLLIANVS e), quando loquens de muliere, viro ethnico nuptura, ex ea quærit: *Non ſciet maritus, quid ſecreto ante omnem cibum guſtes? Et ſi ſciuerit panem, non illum credit eſſe, qui dicitur.* Et alio loco f), reſpondens obiectioni, quam quidam contra receptionem euchariſtiæ die ieiunii faciebant, metuentes, ne ieiunium ſolueretur, ait, (prout nonnulla exemplaria legunt) *Accepto corpore & reſeruato, vtrumque ſaluum eſt, & participatio ſacrificii & exſecutio officii.* At enim vero quum alia exempla pro *reſeruato* habeant *re ſeruata*, huic loco non multum inhæremus. CYPRIANI teſtimonium g) validius eſt & grauius, quando exempla

ctorum auctoritate patrum ſuffulta, vbi ſicca a pleriſque theologis, Eſtio, Eckio, Landmetero & epiſcopis Belgis, tamquam recens, & non ante tempora Guidonis Rocheriani, auctoris *manipuli curatorum*, ſimulata & hiſtrionica, condemnatur, conferturque cum cœnis Heliogabali, in quibus exhibebantur videnda de diuerſa materia, quæ ille cœnabat: ſuos nihilominus & ipſa habuit defenſores.

e) Tertull. ad vxor. lib. II. c. V.

f) Tertull. de orat. c. XIV.

g) Cyprian. de lapſis p. 123. (p. 94. edit. Fell. Amſtelod.)

ad-

adferens diuinæ animaduerſionis in lapſos, de certa muliere hæc notatu digna narrat: *Quum quædam mulier ARCAM SVAM, IN QVA DOMINI SANCTVM FVIT, manibus indignis* (vtpote quibus ſuper altari idolorum ſacrificauerat) *tentaſſet aperire, igne inde ſurgente deterrita eſt, ne auderet attingere.* Et vetuſtus auctor, qui aduerſus ſpectacula *Romanorum* ſcripſit ſub nomine CYPRIANI h), introducit quemdam, qui de eccleſia egreſſus ſtatim iuerit ad theatrum, gerens ſecum euchariſtiam. *Oculos*, inquit, *ad idololatriæ ſpectaculum per libidinem duxit, auſus ſecum ſpiritum ſanctum in lupanarium ducere, ſi potuiſſet; qui feſtinans ad ſpectaculum, dimiſſus, & adhuc GERENS SECVM, vt aſſolet, EVCHARISTIAM inter corpora obſcœna meretricum tulit.* Narrat GREGORIVS NAZIANZENVS i) in *Gorgoniæ* ſororis ſuæ funere, eam apud ſe in cubiculo reconditam habuiſſe euchariſtiam. Et BASILIVS k) in epiſtola ad *Cæſariam* ait: *Quoniam per tempora illa perſequutionum cogebantur homines neceſſario, ſacerdote vel miniſtro non præſente, proprüs manibus percipere communionem, non eſt niſi ſuperuacuum, vt demonſtrem, illam ipſam rem non eſſe grauiter & inique ferendam, eo quod inueterata conſuetudo hoc ipſum reuera confirmatum dederat. Nam & illi omnes, qui per eremos vitam monaſticam inſtituunt, vbi copia non ſuppetit ſacerdotis, quum habeant domi communionem, de ſuis manibus illam percipiunt. Alexandriæ autem, & per Aegyptum vnusquiſque etiam de plebe vt plurimum habet domi ſuæ communionem.* Et paucis interiectis: *Idem igitur quoad poteſtatem eſt, ſiue quis de manu ſacerdotis partem vnam aliquam percipiat, ſiue partes ſimul quam plurimas.* HIERONYMVS idem etiam indicat, quando de illis, qui ſe domi euchariſtiam ſecure accipere poſſe exiſtimabant, quum ad id in eccleſia faciendum minus parati eſſent, quærit l): *Quare ad*

h) Cyprian. de ſpectaculis p. 3. in append.

i) Nazianz. orat. XI. de Gorgonia p. 187. Vid. § X. litt. (i).

k) Baſil. ep CCLXXXIX. τὸ δὲ ἐν τοῖς τοῦ διωγμοῦ καιροῖς, ἀναγκάζεσθαί τινα, μὴ παρόντος ἱερέως ἢ λειτουργοῦ, τὴν κοινωνίαν λαμβάνειν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ, μηδαμῶς εἶναι βαρὺ, περιττόν ἐστιν ἀποδεικνύναι, διὰ τὸ τὴν μακρὰν συνήθειαν τοῦτο δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων πιστώσασθαι· πάντες γὰρ οἱ κατὰ τὰς ἐρήμους μονάζοντες, ἔνθα μή ἐστιν ἱερεὺς, κοινωνίαν οἴκοι κατέχοντες ἀφ' ἑαυτῶν μεταλαμβάνουσιν· ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἕκαστος καὶ τῶν ἐν λαῷ τελούντων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔχει κοινωνίαν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. --- ταυτὸν τοίνυν ἐστὶ τῇ δυνάμει, εἴτε μίαν μερίδα δέξεταί τις παρὰ τοῦ ἱερέως, εἴτε πολλὰς μερίδας ὁμοῦ.

l) Hieron. epiſt. L. ad Pammachium.

mar-

martyres ire audent? Quare non ingrediuntur eccleſias? An alius in publico, alius in domo Chriſtus eſt? Quod in eccleſia non licet, nec domi licet. AMBROSIVS ſimiliter in libro *de obitu Satyri fratris* m) dicit, accepiſſe eum euchariſtiam a nonnullis, qui eam ſecum habuerint in naui. *Qui*, inquit, *priuſquam profectioribus eſſet initiatus myſteriis, in naufragio conſtitutus, quum ea, qua veheretur, nauis ſcrupuloſo alliſa vado, & vrgentibus hinc atque inde fluctibus ſolueretur, non mortem metuens, ſed ne vacuus myſterii exiret e vita, quos initiatos eſſe cognouerat, ab his diuinum illud fidelium ſacramentum popoſcit, non vt curioſos oculos inferret arcanis, ſed vt fidei ſuæ conſequeretur auxilium.* Equidem noui, hanc conſuetudinem in *Hiſpania* ſæculo quinto ineunte ſufflaminatam eſſe, propter *Priſcillianiſtas*, qui ea vtebantur, vt inter catholicos ſe occultarent, euchariſtiam tamen omnino ne ederent. Quibus vt ſe opponeret concilium *Cæſar-Auguſtanum* n) circa annum CCCLXXXI. decretum faciebat in hanc ſententiam: *Euchariſtiæ gratiam ſi quis probatur acceptam in eccleſia non ſumſiſſe; anathema ſit in perpetuum.* Quod ſimili decreto confirmabatur in concilio primo *Toletano* o): *Si quis acceptam a ſacerdote euchariſtiam non ſumſerit, velut ſacrilegus propellatur.* Enim vero vti hi canones ex peculiari occaſione & pro regione particulari facti ſunt, ita reliquas orbis chriſtiani partes non adfecerunt. Adeo, vt ipſe IOANNES BONA p) ex IOANNE MOSCHO & ANASTASIO *Bibliothecario* diuerſa obſeruet exempla, ex quibus hanc conſuetudinem ſæculo ſeptimo & octavo adhuc viguiſſe apparet. Sine dubio doctrina de *tranſubſtantiatione* & adoratio hoſtiæ hanc conſuetudinem penitus aboleuit, quippe quæ cum ea haud conſiſtere poſſe credita fuit.

m) Ambroſ. orat. de obitu fratris tom. III. p. 19. (tom. IV. p. 315. i. edit. Pariſ. MDCXLII.)

n) Concil. Cæſar-Auguſt. c. III. (tom. II. conc. p. 1010.)

o) Concil. Toletan. I. c. XIV. (ibid. p. 1225.)

p) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. XVII. §. IV. Philippinus gener Mauritii imperatoris, vt Anaſtaſius Bibliothecarius in hiſtoria ſcribit, noctu ab eo arceſſitus, timens vitæ ſuæ, corpus Chriſti percipere quæſiuit, *vtique domi adſeruatum*, antequam pergeret ad imperatorem. Seleuciæ ſub Dionyſio epiſcopo miraculum accidiſſe narrat Ioannes Moſchus *in prato ſpirituali*; quidam enim ſeruus fidelis ſumtam communionem in die cœnæ Domini ſecundum conſuetudinem illius prouinciæ linteo mundiſſimo inuoluit & repoſuit in armario; dominus autem eius aperiens armarium vidit omnes ſanctas particulas culmos & ſpicas germinaſſe.

§. XIV.

§. XIV.

Numquam tamen in publico officio a laicis adminiſtrari permiſſa.

NOTANDVM ſub hoc capite eſt, quod, licet eccleſia, ob rationes ante memoratas, populo euchariſtiam ſecum deferendi, eamque per ſe domi priuatim recipiendi copiam fecerit; nulli tamen laico in publica eius adminiſtratione partem habere vmquam permiſerit. Vt epiſcopi & presbyteri vni ſoli erant, quibus euchariſtiam conſecrare licebat, ita ordinarium diaconorum *) officium erat, eam populo miniſtrare. Si quis vero de laicorum ordine eam ſibi ipſe impertire in eccleſia auſus eſſet, cenſuris eccleſiaſticis ſubmittebatur q). Maxime autem feminæ ab hoc r) aliiſque officiis publicis omnibus prohi-

*) Vid. lib. II. c. XX. §. VII. & VIII. volum. I. p. 304. ſqq.

q) Concil. Trullan. c. LVIII. (tom. VI. concil. p. 1167) Μηδεὶς τῶν ἐν λαϊκοῖς τεταγμένων ἑαυτῷ τῶν θείων μυστηρίων μεταδιδότω παρόντος ἐπισκόπου, ἢ πρεσβυτέρου, ἢ διακόνου· ὁ δέ τι τοιοῦτον τολμῶν, ὡς παρὰ τὰ διατεταγμένα ποιῶν, ἐπὶ ἑβδομάδα μίαν ἀφοριζέσθω, ἐντεῦθεν παιδαγωγούμενος μὴ φρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν. *Nemo eorum, qui inſunt in ordine laicorum, diuina ſibi myſteria impertiat præſente epiſcopo, vel presbytero, vel diacono. Qui autem tale quid auſus fuerit, vt præter ea, quæ ſunt conſtituta, faciens, vna ſeptimana ſegregetur; & ex eo doceatur non amplius ſapere, quam ſapere oportet.*

r) Vid. Firmil. epiſt. LXXV. inter epiſt. Cypriani (pag. 323. edit. Fell. Amſtelod.) Atqui illa mulier, quæ prius per præſtigias & fallacias dæmonis multa ad deceptionem fidelium moliebatur, inter cetera, quibus plurimos deceperat, etiam hoc frequenter auſa eſt, vt & inuocatione non contemtibili ſanctificare ſe panem & euchariſtiam facere ſimularet, & ſacrificium Domino non ſine ſacramento ſolitæ prædicationis offerret. Concil. Pariſ. ann. DCCCXXIX. lib. I. c. XLV. (tom. VII. concil. pag. 1626.) Quidam noſtrorum verorum virorum relatu, quidam etiam viſu didicimus, in quibuſdam prouinciis, contra legem diuinam canonicamque inſtitutionem feminas ſanctis altaribus ſe vltro ingerere, ſacrataque vaſa impudenter contingere, & indumenta ſacerdotalia presbyteris adminiſtrare, & quod his maius, indecentius, ineptiuſque eſt, corpus & ſanguinem Domini populis porrigere, & alia quæque, quæ ipſo dictu turpia ſunt, exercere. Miranda ſane res eſt, vnde is illicitus in chriſtiana religione irrepſerit vſus, vt quod viris ſæcularibus illicitum eſt, feminæ, quarum ſexui nullatenus competit, aliquando contra fas ſibi licitum facere potuerint: quod quorumdam epiſcoporum incuria & negligentia peruenisse, nulli dubium eſt. - - Quod autem mulieres ingredi ad altare non debeant, & in concilio Laodicenſi capitulo XLIV. & in decretis Gelaſii papæ titulo XXVI. copioſe inuenitur. Hoc be-

bebantur, excepto, quod ad inferius diaconiſſarum miniſterium pertinebat, qua de re alio loco †) fuſius diximus.

Non poſſum heic prætermittere congruam obſeruationem, a IOANNE MORINO s) factam approbatamque a IOANNE BONA t), tamquam ſcitam & veram animaduerſionem, quod conſuetudo plures particulas euchariſtiæ reſeruandi, ad fideles in ipſa eccleſia extra ſacrificium communicandos, a monachis mendicantibus primum introducta ſit. Libere illi fatentur, recens & nouum hoc eſſe, ac regulis in ipſo *Romano rituali* contrarium, in quo ſacramentum in eccleſia tantum propter infirmos adſeruari decernatur. Veteri ritu in eccleſia adſeruari dicunt ob ſolam infirmorum communionem; nec ſanis vllum fuiſſe communionis vſum extra officii actionem, niſi quum permiſerit eccleſia, vt accepta myſteria domum deferrent, de eisque ſecreto participarent: quæ res erat, a publica communione in eccleſia diuerſa *).

ergo tam illicitum factum, quia ex toto a religione chriſtiana abhorret, ne vlterius fiat, inhibendum eſt.

†) Lib. II. c. XXII. volum. I. p. 341. ſeqq.

s) Morin. de pœnitent. lib. VIII. c. XIV. §. II. Nec enim in eccleſia conſervabatur corpus Chriſti alium in finem propter infirmos, vna ſcilicet ex pane conſecrato particula. Quo circa ſanis non erat extra ſacrificii actionem communicandi locus. Conſuetudo hodierna corpus CHRISTI propter fidelium communionem reſeruandi recens eſt, *a monachis mendicantibus primum introducta*, deinde ab aliis pleriſque vſurpata, quæ nondum tamen Romani ritus rubricas expungere potuit.

t) Bona rer. liturgic. lib. II. cap. XVII. §. VI. Recte obſeruat Morinus lib. VIII. de pœnit. c. XIV. ſeruatum antiquitus in eccleſia corpus Chriſti propter infirmorum communionem, addens, hodiernam conſuetudinem plures particulas reſeruandi ad fideles in ipſa eccleſia etiam extra ſacrificium communicandos, a mendicantibus primum introductam, & ab aliis deinde vſurpatam, ipſo Romano rituali refragante, in quo nunc etiam decernitur propter infirmos adſeruari. Sanis veteri ritu nullus erat communionis vſus extra ſacrificii actionem, niſi quum permiſit eccleſia, vt accepta myſteria domum deferrent.

*) *Qui plures abuſus, qui in Romanum officium irrepſerint, videre geſtiunt, illi ſeſſionem XXI concilii* Baſil. cap. de ſpectaculis in eccleſia non faciendis, *poſſunt conſulere, vel Gregorii noſtri diſſertationem, quæ inſcribitur* Epiſcopus puerorum, *vbi videbunt, quomodo officium epiſcopale tempore* Innocentii *in multis eccleſiis hiſtrioniam imitari fuerit ſolitum.*

§. XV.

§. XV.

Noua conſuetudo reſeruandi eucbariſtiam ad dies vſque quadraginta, & incommoda eam comitantia.

Dvm de more reſeruandi hoc ſacramentum loquimur, non inconſultum fuerit, obiter facere obſeruationem de noua quadam conſuetudine, cuius a quibuſdam *Romanorum* rituum expoſitoribus, circa *Caroli Magni* imperatoris ætatem, mentio fit. Narrant illi, moris fuiſſe iſto æuo in epiſcopi vel presbyteri ordinatione, vt iam ordinato non modo euchariſtiam eo tempore impertirent, ſed tot quoque eiusdem panis conſecrati particulas darent, vt per quadraginta dies quotidie vnam poſſet comedere. Deſcribitur hæc conſuetudo ab ALCVINO u) & *ordine Romano* ac FVLBERTO CARNOTENSI, neque IO. BONA x) adfirmare audet, in pluribus auctoribus antiquis eam memorari. Difficile eſt huius conſuetudinis reſciſcere rationes, adeoque ſatis habemus eius meminiſſe, ſine vlla ampliore in myſterium eius inquiſitione. Hoc tantum obſeruamus, magna ſæpe incommoda hanc diuturnam particularum ſacramenti reſeruationem eſſe inſequuta. Solebant enim mucorem contrahere, corrumpi ac putreſcere, atque tum hærebant dubii, quid eſſet de eis ſtatuendum. Interdum ex ſacerdotum negligentia a muribus vel aliis animalibus deuorabantur, & tum ſacerdotem quadraginta diebus pœnitere oportebat, quemadmodum canonem quemdam ex concilio quodam *Arelatenſi* vel *Aurelianenſi* hanc in rem citat GRATIANVS y). Quod ſi con-

u) Alcuin. de diuinis offic. c. XXXIVI. agens de ordinatione epiſcopi in eccleſia Romana. Pontifex ad communicandum porrigit ei formatum, atque ſacram oblationem, quam accipiens communicat ſuper altare, cetera vero reſeruat ſibi ad communicandum vſque ad dies quadraginta.

Fulbert ep. ad Finardum. (bibliothec. patr. max. tom. XVIII. p. 6 ſ. edit. Lugdun. MDCLXXVII.) Epiſcopus, qui vices Chriſti tenet, ſacerdotales viros in plebem ſubiectam miſſurus, ſacri corporis euchariſtiam per quadragenos dies ſumendam diſtribuit, & dum, verbi gratia, quotidie cæleſtis panis alimonia reficiuntur, tempus illud in mente habeant, quo per quadraginta dies Dominus diſcipulis apparens, & conueſcens deſideratæ viſionis ſatietate refecit.

x) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXIII. §. IX.

y) Gratian. de conſecrat. diſtinct. II. c. XCIV. Qui bene non cuſtodierit ſacrificium, & mus vel aliquod aliud animal illud comederit, quadraginta diebus pœniteat.

tin-

tingeret, vt putreſcerent, ſecundum alios canones, ab IVONE z) & BVRCARDO a) ex concilio *Arelatenſi* citatos, comburendæ erant, & cinis iuxta altare ſepeliendus, idque in vſu fuiſſe ſuo tempore, docet ALGERVS b), quemadmodum IO. BONA c) ex ipſo fatetur. Et inde canon miſſæ d) rubricam habet adhuc exſtantem: *Si poſt conſecrationem ceciderit muſca aut aliquid eiuſmodi* (in calicem) *& fiat nauſea ſacerdoti, extrahat eam & lauet cum vino, finitaque miſſa comburat, & combuſtio ac lotio huiuſmodi in ſacrarium proiiciatur. Item, Si per negligentiam aliquid de ſanguine Chriſti ceciderit, ſi quidem ſuper terram ſeu ſuper tabulam, lingua lambatur, & locus ipſe radatur, quantum ſatis eſt, & abraſio comburatur; cinis vero in ſacrarium recondatur.* Sunt tamen ex *ſcholaſticis* e), qui *hoſtias conſecratas, quamuis mucidas, comburere, immane ſacrilegium* vocant; hoc enim ex ipſorum opinione nihil aliud eſt, quam corpus Dei comburere. Qui difficultates videre vult, quibus premuntur caſuiſtæ *Romanenſes*, dicturi, quid de corpore Chriſti ſtatuendum ſit, ſi contingat, vt ſacramentum ſic corrumpatur, & quomodo alii aliorum ſolutiones improbent ac confutent; is eruditum adeat EDVARDVM ALBERTINVM f), qui diuerſa eorum reſponſa, non minus ſeptem numero, conſiderauit, eorumque omnium futilitatem detexit, in elaborato opere, quod de *ſacramento eucharistiæ*, doctrinæ *Romanenſium* oppoſitum edidit. Sed vt ne iuſto longius ab rerum ordine declinare lectori meo videar, ad inceptum redeo.

§. XVI.

Eucharistia nonnumquam energumenis, in calamitatis ſuæ interuallis, data.

QVAMVIS energumenos, ſiue homines ab impuris ſpiritibus vexatos, ad euchariſtiam promiſcue non reciperent, ne-

z) Iuo decret. part. II. c. LVI.

a) Burchard. lib. V. c. L.

b) Alger. de euchariſtia lib. II. c. I. vid. litt. (c) ſeq.

c) Bona rer. liturg. lib. II. c XIX §. II. Quod ſi contingeret, vt miniſtrorum incuria putreſcerent, ſtatuit concilium Arelatenſe apud Iuonem p. II. c. LVI. vt igne comburantur & cinis iuxta altare ſepeliatur; idque in vſu fuiſſe, docet Algerus lib. II. c. I.

d) Miſſal. de defectibus miſſæ c. X.

e) Petrus Paludanus in ſentent. lib. IV. quæſt I. artic. III.

f) Albertin. de euchariſt. lib. I. cap. XIX. p. 122. 123.

que

que tamen penitus eos inde arcebant; ſed in calamitatis ſuæ interuallis, ſi qua ſigna pietatis ac ſobrietatis oſtenderent, ad eam recipiendam admittebant. Hæc ex TIMOTHEI, eccleſiæ *Alexandrinæ* epiſcopi, condiſcimus canonibus, vbi hæc ab eo proponitur interrogatio: *Si quis, quum ſit fidelis, a dæmone corripiatur: debetne eſſe ſanctorum myſteriorum particeps an non?* Et reſponſio hæc eſt: *Si myſterium* g) *non enuntiet, nec vllo alio modo blaſphemet, ſit particeps: ſed non ſingulis diebus. Sufficit enim, ſi ſtatis ſolum temporibus.* Et IOANNES CASSIANVS h) idem reſponſum ad eam quæſtionem a patribus *Aegyptiis* datum fuiſſe, dicit. *Communionem*, inquit, *eis ſacroſanctam a ſenioribus noſtris numquam meminimus interdictam: Quinimo, ſi poſſibile eſſet, etiam quotidie eis impertire eam debere cenſebant. - - Hoc namque modo curatum & Andronicum nuper adſpeximus alioſque complures.* Quare, licet canones & regulæ eccleſiæ energumenos vna cum catechumenis ac pœnitentibus reiicere videantur, hac tamen cum exceptione intelligi debent. Aut certe eccleſiam diuerſam diſciplinam in diuerſis locis obſeruaſſe, ſtatuendum eſt.

§. XVII.

Omnes homines ab ea probibiti, qui grauis cuiuſdam & in vulgus noti criminis erant rei, cuiuſcumque dignitatis eſſent vel gradus.

INFINITVM foret, omnia crimina enarrare ſigillatim, ob quæ homines ſacræ euchariſtæ vſu arceri ſoliti fuerint: Commodior aptiorque ea enarrandi locus erit in volumine proximo, vbi copioſius diſtinctiuſque de diſciplina eccleſiæ dicturi ſumus. Heic generatim obſeruaſſe ſufficiat, quicumque notorum in vulgus criminum rei eſſent, eos a ſacræ menſæ participatione fuiſſe reiectos, cuiuſcumque dignitatis ac gradus eſſent, ſi vel ipſemet eſſet imperator; quemadmodum ex exemplo *Theodoſii* apparet, quem *Ambroſius* ob indigniſſimam cædem, qua ſeptem millia hominum, ipſo mandante, *Theſſalonicæ*

g) Timoth. reſponſ. can. III. ap. Beuereg. tom. II. pag. 165. Ἐρώτησις· Ἐὰν πιστός τις ὢν δαιμονίζηται, ὀφείλει μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων μυστηρίων, ἢ οὔ; Ἀπόκρισις· Ἐὰν μὴ ἐξαγορεύῃ τὸ μυστήριον, μήτε ἄλλως πῶς βλασφημῇ, μεταλαμβανέτω· μὴ μέντοι καθ' ἑκάστην· ἀρκεῖ αὐτῷ κατὰ καιροὺς μόνον.

h) Caſſian. collat. VII. c. XXX.

interfecta erant, admittere omnino recuſabat, vſque dum peccatum confeſſus eſſet, & cenſuræ eccleſiaſticæ feciſſet ſatis, quemadmodum hiſtoriam relatam a THEODORETO i) legere, cui lubet, poteſt, quam & nos in proxime ſequenti volumine loco ſuo commemorabimus. Nonnulli caſus ſpecialiores proponuntur & reſoluuntur in canonibus DIONYSII k) & TIMOTHEI l) atque ab HIERONYMO m), qui quum magis priuati caſus conſcientiæ ſint, quam res diſciplinæ publicæ, lectorem ad hos ipſos auctores remitto.

§. XVIII.

Quæſtio de digamia determinata. Num ea homines vllo tempore a ſacræ eucbariſtiæ vſu probibuerit.

DATVR aliqua quæſtio in dubio quodam caſu, quam non-

i) Theodoret. lib. V. c. XIIX. tot.

k) Dionyſ. can. II. ap. Beuereg. tom. II. p. 4. Περὶ τῶν ἐν ἀφέδρῳ γυναικῶν, εἰ προσῆκεν αὐτὰς ὄυτω διακειμένας εἰς τὸν οἶκον εἰσιέναι τοῦ Θεοῦ, περιττὸν καὶ τὸ πυνθάνεσθαι νομίζω· ὀυδὲ γὰρ αὐτὰς οἶμαι πιςὰς ὄυσας καὶ ἐυλαβεῖς, τολμήσειν ὄυτως διακειμένας, ἢ τῇ τραπέζῃ τῇ ἁγίᾳ προσελθεῖν, ἢ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου προσάψασθαι. *De mulieribus autem, quæ ſunt in abſceſſu, an eas ſic affectas oporteat domum Dei ingredi, ſuperuacaneum vel interrogare, exiſtimo. Neque enim eas exiſtimo, ſi ſint piæ & fideles, ſic affectas, auſuras vel ad ſanctam menſam accedere, vel corpus ac ſanguinem Domini attingere.* Ibid. can. IV. Οἱ δ' ἐν ἀπροαιρέτῳ νυκτερινῇ ῥύσει γινόμενοι καὶ ὄυτοι τῷ ἰδίῳ συνειδότι κατακολουθείτωσαν, καὶ ἑαυτοὺς εἴτε διακρίνονται περὶ τούτου, εἴτε μὴ, σκοπείτωσαν. κ. τ. λ. *Qui autem in non voluntario nocturno fluxu fuerint, ii quoque propriam conſcientiam ſequantur, & ſe ipſos, an de eo dubitent, annon, conſiderent.*

l) Timoth. can. V. ibid. p. 166. Ἐρώτησις· Ἐὰν γυνὴ συγγένηται μετὰ ἀνδρὸς αὐτῆς τὴν νύκτα, ἢ ἀνὴρ μετὰ γυναικὸς, καὶ γένηται μίξις, ὀφείλουσι μεταλαβεῖν, ἢ οὔ; ἀπόκρισις. οὐκ ὀφείλουσι, τοῦ ἀποςόλου βοῶντος, μὴ ἀποστερῆτε ἀλλήλους κ. τ. λ. Interrogatio. *Si vxor cum marito ſuo noctu cohabitarit, vel maritus cum vxore, & fiat coitio, debentne communicare, an non?* Reſponſio: *Non debent, quum clamet apoſtolus,* Ne fraudate vos inuicem, *cetera.* Can. VII. Ἐρώτησις. Εἰ γυνὴ ἴδῃ τὸ κατ' ἔθος τῶν γυναικείων αὐτῆς, ὀφείλει προσέρχεσθαι τοῖς μυςηρίοις αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, ἢ οὔ; ἀπόκρισις. οὐκ ὀφείλει, ἕως οὗ καθαρισθῇ. Interrogatio. *Si mulier conſueta ſibi muliebria accidiſſe viderit, debetne ad ſancta myſteria accedere, an non?* Reſponſio: *Non debet, vſque dum purgetur.*

m) Hieron. epiſt. L. ad Pammach. c. VI. Paulus apoſtolus dicit, quando coimus cum vxoribus, nos orare non poſſe. Si per coitum, quod minus eſt, impeditur, id eſt orare, quanto plus, quod maius eſt, id eſt, corpus Chriſti prohibetur accipere?

nul-

nullorum antiquorum canonum obſcuritas in virorum docto-rum reſolutione valde perplexam reddidit atque intricatam, quæ proinde ſilentio prætereunda non eſt. Quæſtio hæc eſt de digamia, ſiue de ſecundis nuptiis, quo illæ ſenſu homines a ſacræ cœnæ participatione ad tempus excluſerint? Pœna, digamis iſtis inflicta, abſtinentia eſt a ſacra communione ad annum vnum vel duos; quod genus cenſuræ, vti per conciliorum *Neo-cæſareenſis* n), ac *Laodiceni* o) & *Baſilii* p) canones, iniungitur, fateor de duriſſimis eſt, quæ in omni veteris eccleſiæ hiſtoria leguntur. BEVEREGIVS & quidam alii, ſecundum duntaxat

n) Concil. Neo-Cæſar. can. VII. (tom. I. concil p. 1482.) πρεσβύτερον εἰς γάμους διγαμοῦντων μὴ ἑστιᾶσθαι· ἐπεὶ μετάνοιαν αἰτοῦντος τοῦ διγάμου, τίς ἔσται ὁ πρεσβύτερος, ὁ διὰ τῆς ἑστιάσεως συγκατατιθέμενος τοῖς γάμοις; *Presbyter in nuptiis eius, qui duas vxores ducit, ſeu digamus efficitur, ne conuiuetur. Quum enim requirat pœnitentiam digamus, qui erit presbyter, qui eo, quod ſit conuiuio acceptus, nuptiis adſentiatur?*

o) Concil. Laodic. can. I. (ibid. p. 1496.) περὶ τοῦ, δεῖν κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα τοὺς ἐλευθέρως καὶ νομίμως συναφθέντας δευτέροις γάμοις, μὴ λαθρογαμίαν ποιήσαντας, ὀλίγου χρόνου παρελθόντος, καὶ σχολασάντων ταῖς προσευχαῖς καὶ νηστείαις, κατὰ συγγνώμην ἀποδίδοσθαι αὐτοῖς τὴν κοινωνίαν ὡρίσαμεν. *Oportere ex eccleſiaſtico canone eis, qui libere & legitime ſecundo matrimonio coniuncti ſunt, & non clam vxores duxerint, quum exiguum tempus præterierit, & orationibus & ieiuniis vacauerint, ex venia dari communionem.*

p) Baſil. can. IV. περὶ τριγάμων καὶ πολυγάμων, τὸν αὐτὸν ὡρίσαμεν κανόνα, ὃν καὶ ἐπὶ τῶν διγάμων, ἀναλόγως· ἐνιαυτὸν μὲν γὰρ ἐπὶ διγάμων, ἄλλοι δὲ δύο ἔτη, τοὺς δὲ τριγάμους ἐν τρισὶ καὶ τέτρασι πολλάκις ἔτεσιν ἀφορίζουσιν· ὀνομάζουσι δὲ τὸ τοιοῦτον, οὐκ ἔτι γάμον, ἀλλὰ πολυγαμίαν· μᾶλλον δὲ πορνείαν κεκολασμένην· - - συνήθειαν δὲ κατελάβομεν, ἐπὶ τῶν τριγάμων πενταετίας ἀφορισμόν· οὐκ ἀπὸ κανόνων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν προειληφότων ἀκολουθίας· δεῖ δὲ μὴ πάντη αὐτοὺς ἀπείργειν τῆς ἐκκλησίας· ἀλλ' ἀκροάσεως αὐτοὺς ἀξιοῦν ἐν δύο που ἔτεσιν ἢ τρισί· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιτρέπειν συστήκειν μὲν, τῆς δὲ κοινωνίας τοῦ ἀγαθοῦ ἀπέχεσθαι, καὶ οὕτως ἐπιδειξαμένους καρπόν τινα μετανοίας, ἀποκαθιστᾶν τῷ τόπῳ τῆς κοινωνίας. *Trigamorum & polygamorum eumdem canonem definiimus, quem in digamis, proportione; annum enim in digamis, alii vero duos annos: trigamos autem ſæpe tribus & quatuor annis ſegregant. Id autem non amplius coniugium, ſed polygamiam appellant, vel potius caſtigatam fornicationem. - - Conſuetudine autem accepimus, in trigamis quinquennii ſegregationem, non a canone, ſed ab eorum, qui præceſſerunt, conſequentia. Oportet autem non eos omnino arcere ab eccleſia, ſed dignari auditione duobus vel tribus annis: & poſtea permitti quidem conſiſtere, ſeu in fidelium eſſe congregatione, a boni tamen communione abſtinere. & ſic, poſtquam pœnitentiæ fructum aliquem oſtenderint, communionis loco reſtituere.*

matri-

matrimonium intelligi, putant, quod contractum ſit primo non diſſoluto. Quod ſi ita eſt, nihil hac in re difficultatis ſupereſt. Nam ſeueriore adhuc pœna adfici omnino poſſunt, qui duas ſimul vxores retinent. Igitur alii exiſtimant, voluiſſe eos diminuere, etſi non penitus prohibere, ſecundas nuptias, factas poſt primarum morte abolitam obligationem. Sic autem non facile ad definiendum eſt, quo pacto hoc ipſum & regulas apoſtolicas inter ſe conciliare poſſimus. Neque id excuſatione inclinationis ad *Nouatianorum* & *Montaniſtarum* errores, pro quibus TERTVLLIANVS in libro ſuo de *monogamia* aliiſque in locis contra eccleſiam tantopere pugnat, tegi poteſt. Ego potius exiſtimem, horum canonum ſcopum non fuiſſe alium, niſi impedire nuptias poſt illegitimum diuortium, quæ res ſcandali plena erat, etſi per Iudæorum pariter ac gentilium leges licita. Idque tanto magis, quia TERTVLLIANI argumenta contra catholicos innuunt, quod ſecundas nuptias, primarum vinculis legitime ſolutis, celebratas, in omnibus, ſi a clericis diſceſſeris, approbarint. Accedit, quod multæ etiam eccleſiæ digamos (hoc quidem ſenſu) in ipſos ordines admiſerint, quemadmodum ex ipſo TERTVLLIANO, CHRYSOSTOMO & THEODORETO alio loco *) pluribus demonſtrauimus. Si vero hosce canones plus intendiſſe dixeris, vt regulæ priuatæ ſpectandæ ſunt, quæ generali ſententiæ ac praxi eccleſiæ catholicæ præſcribere nequeunt.

§. XIX.

Corrupta conſuetudo eorum, qui eucbariſtiam dabant mortuis, a veteribus caſtigata.

ADMODVM corrupta ac ſuperſtitioſa quædam praxis in eccleſias *Africanas* & nonnullas alias maturius cœpit irrepere, in quam patres, pro eo ac commeruit, ſeuere animaduerterunt: Erat hæc mortuis euchariſtiam dandi conſuetudo. Concilium *Carthaginenſe* tertium canonem habet eo ſpectantem q) : *Placuit, vt corporibus defunctorum eucbariſtia non detur. Dictum eſt enim a Domino, Accipite & edite. Cadauera autem nec accipere poſſunt nec edere. Cauendum eſt etiam, ne mortuos baptizari poſſe fratrum infirmitas cre-*

*) Lib. IV. c. V. §. IV. volum. II. p. 156. 157. 158.

q) Concil. Carthag. III. c. VI.

credat, quibus nec euchariſtiam dari licitum eſt. Qui canon in codice *Africano* r) cum parua quadam variatione repetitur, vbi cauſſa vtriuſque erroris tam in baptiſmo quam in euchariſtia ignorantiæ decipientium populum presbyterorum adſignatur. Similis canon in concilio *Antiſſiodorenſi* s) in *Gallia* factus ann. DLXXVIII. paullo ante tempus *Gregorii Magni*: *Non licet mortuis, nec euchariſtiam nec oſculum tradi.* Quod eumdem abuſum & heic quodam modo fotum eſſe oſtendit. CHRYSOSTOMVS etiam aduerſus illum loquitur, etſi eum a catholicis foueri non dicat, ſed potius (ſi ab vllis) a *Marcionitis* hæreticis, qui vt viuis vicarium baptiſmum pro mortuis tribuerunt, ita fortaſſis euchariſtiam ipſis mortuis dederunt: Vtriuſque autem conſuetudinis abſurdam rationem verbis ſeruatoris noſtri ſimul profligat, *Quibuſnam dixit*, inquit t), *Niſi comederitis carnem meam & biberitis meum ſanguinem, non habebitis vitam in vobis: viuiſne an mortuis? dic quæſo. Et rurſus, Niſi quis regeneratus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt videre regnum Dei.* Longe etiam poſt ætatem CHRYSOSTOMI quædam huius erroris reliquiæ in eccleſia *Græca* ſuperfuiſſe intelliguntur. Nam concilium *Trullanum* u) prohibitionem verbis concilii *Carthaginenſis* repetit: *Nemo mortuorum corporibus euchariſtiam communicet: ſcriptum eſt enim: Accipite & comedite. Mortuorum autem corpora non poſſunt accipere nec comedere.*

§. XX.

Cui cognatus eſt mos conſepeliendi mortuis euchariſtiam.

BONA cardinalis iſtum quidem abuſum defendere non

r) Cod. African. c. XVIII. ἤρεσεν, ἵνα τοῖς σώμασι τῶν τελευτώντων εὐχαριστία μὴ δοθῇ· γέγραπται γάρ· λάβετε, φάγετε· τὰ δὲ τῶν νεκρῶν σώματα οὐ δὲ λαβεῖν δύναται, οὐδὲ φαγεῖν· καὶ ἵνα μὴ τοὺς ἤδη τελευτῶντας βαπτισθῆναι ποιήσῃ ἡ τῶν πρεσβυτέρων ἄγνοια. *Item placuit, vt corporibus defunctorum euchariſtia non detur: ſcriptum eſt enim: Accipite & edite; cadauera autem nec accipere poſſunt, nec edere: & ne iam mortuos homines baptizari faciat* presbyterorum ignorantia.

s) Concil. Antiſſiodor. c. XII. (tom. V. concil p. 95λ.)

t) Chryſoſt. homil. XL. in 1 Cor. p. 688. (pag. 449. edit. Francof.) τίσι δὲ ἔλεγεν, Ἐὰν μὴ φάγητέ μου τὴν σάρκα, καὶ πίητέ μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς; τοῖς ζῶσιν, ἢ τοῖς τετελευτηκόσιν, εἰπέ μοι; καὶ πάλιν· Ἂν μή τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

u) Concil. Troll. can CXXXIII. Μηδεὶς τοῖς σώμασι τῶν τελευτώντων τῆς εὐχαριστίας μεταδιδότω· γέγραπται γάρ· λάβετε, φάγετε· τὰ δὲ τῶν νεκρῶν σώματα οὐδὲ λαβεῖν δύναται, οὐδὲ φαγεῖν.

audet; alium, tamen non minus abſurdum defendit, quia a *Benedicto* eum vſurpatum & a *Gregorio Magno* cum approbatione relatum inuenit: Mos hic eſt conſepeliendi mortuis euchariſtiam. Factum hoc eſſe dicit x) a BASILIO in eccleſia *Graeca*, vti in eius vita referatur. Nemo autem eſt, qui vitae iſtius ſcriptorem ſubleſta fide auctorem eſſe ignoret. Quae ex GREGORIO adlegat y), ea plus fidei habent. Dicit enim, *Baſilium* iuſſiſſe eam poni ſuper pectus cuiusdam monachi & ſimul cum ipſo ſepulturae tradi. Hoc ipſum vel peculiari inſtinctu factum eſſe putat, vel ex conſuetudine tunc recepta, quae tamen poſtmodum abrogata fuerit. Nullam autem eccleſiae ſuae regulam producit in medium, qua abrogatam eſſe oſtendat. Quaecumque autem regulae in contrarium factae fuerunt, certum tamen eſt, praxin iſtam adhuc durare. Nam non THEOD. BALSAMON z) tantum & IO. ZONARAS ſuo tempore de ea loquuntur; ſed

x) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XVII. §. VI. Notabile eſt, quod in praecitata Baſilii vita refertur; quum enim precibus a Deo gratiam obtinuiſſet, vt ſuis verbis ſacrificium offerre poſſet, accepto diuinitus pane & vino, ipſisque conſecratis, tempore confractionis panem diuiſit in tres partes, & vnam quidem cum multo timore & veneratione ſumſit, alteram vero vna ſecum ſepeliendam ſeruauit, tertiam denique in columba aurea depoſitam deſuper ſacrum altare ſuſpendit. Quod ideo hoc loco adnotandum cenſui, quia olim viguit hic mos conſepeliendi mortuis euchariſtiam, non ſolum apud Graecos, ſed etiam apud Latinos. Exſtat ſiquidem exemplum S. Benedicti, qui, vt Gregorius ſcribit lib. II. dialogor. c. XXIV. puerum monachum extra clauſtra defunctum ſepulturae tradi iuſſit, poſito ſuper pectus eius dominico corpore, quod ad hunc effectum ipſemet dedit, ne terra defoſſum cadauer proiiceret, ſicut antea his acciderat. Siue autem id fecerint ſancti patres peculiari inſtinctu, ne vmquam a Domino ſepararentur, ſiue ex conſuetudine tunc recepta, haec tamen poſtmodum abrogata fuit.

y) Gregor. dialog. lib. II. c. XXIV. Iuſſit communionem dominici corporis in pectus defuncti reponi atque ſic tumulari.

z) Balzam. in can. LXXXIII. concil. Trullani. (apud Beuereg. tom. I. p. 253.) τὸ μὲν τοι χωρίζεσθαι τοῖς ἀρχιερεῦσι μετὰ τελευτὴν ἄγιον ἄρτον, καὶ οὕτως ἐνταφιάζεσθαι, νομίζω γίνεσθαι εἰς ἀποτροπὴν τῶν δαιμονίων, καὶ ἵνα δι' αὐτοῦ ἐφοδιάζηται πρὸς οὐρανὸν, ὁ τοῦ μεγάλου καὶ ἀποστολικοῦ καταξιωθεὶς ἐπαγγέλματος. *Quod autem ſanctus panis antiſtitibus poſt mortem tradatur, & ſic ſepeliantur, exiſtimo hoc fieri ad auertendos daemonas, & vt per ipſum, tamquam viaticum, deducatur ad caelum, qui magna & apoſtolica profeſſione dignus eſt habitus.*

Not. Zonaras, quem Binghamus ſimul adlegat, de hac conſuetudine nihil hoc loco habet.

IVO

IVO a) etiam dicit, quod quum corpus *S. Othmari* transferretur, ſacramentum ex ipſius dormitorio ſimul cum eo translatum fuerit. Vir quidam doctus, qui adhuc in viuis eſt b), nobis confirmat, vidiſſe ſe cum pluribus aliis calicem, in quo ſacer ſanguis ſepultus fuerit, e diuerſorum epiſcoporum buſtis effoſſum, *Sari* in eccleſia ſepeliri. Vt adeo, quidquid leges prohibuerint, hæc profanatio ſub ſpecie pietatis inter viros ſummos, etſi ſine vllo fundamento, vel fide digno exemplo in veteris eccleſiæ praxi, adhuc duret.

§. XXI.

De ordine communicandi.

HACTENVS ea conſiderauimus, quæ ad ipſos communicantes ſpectant; nunc in rationem communicandi fas eſt inquiramus. Vbi omnium primum ordo communicandi noſtræ ſe exhibet obſeruationi, qui hunc in modum in *conſtitutionibus* deſcribitur c): *Primum ſumat & communicet epiſcopus; deinde presbyteri, diaconi, ſubdiaconi, lectores, cantores & aſcetæ; & in feminis diaconiſſæ, virgines & viduæ; poſtea pueri; tuncque omnis populus ordine.* IVSTINI MARTYRIS d) ætate, quando epiſcopus conſecrauerat, diaconi tam panem quam calicem communicantibus diſtribuebant: ſequentibus autem temporibus epiſcopus vel presbyter plerumque panem, diaconi autem poſt eos calicem, miniſtrabant. Et ſunt quidam canones e), qui per diaconum,

a) In vita S. Othmari lib. II. c. III. ap. Surium die XVI Nouembr. Sub capite & circa pectus viri Dei quædam panis rotulæ, quæ vulgo oblatæ dicuntur, ita illæſæ, atque ab omni corruptione extraneæ, ab eodem epiſcopo inueniebantur, vt in nulla omnino parte colorem vel ſpeciem ſui amittentes, adſpicientium oculis infra ſpatium ipſius hebdomadæ viderentur eſſe confectæ.

b) *Dr.* Whitby *Idolatry of Hoſt-Worship* chap. 1. p. 26.

c) Conſtitut. lib. VIII. c. XIII. μετὰ τοῦτο μεταλαμβανέτω ὁ ἐπίσκοπος κ. τ. λ. Vid. §. VII. ſub. litt. (o) pag. 392.

d) Iuſtin. apol. II. p. 97. εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος, καὶ ἐπευφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ᾽ ἡμῖν διάκονοι διδόασιν ἑκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσιν. *Poſtquam præſidens gratiarum actionem perfecit & populus vniverſus apprecatione læta eam comprobauit, qui apud nos vocantur diaconi atque miniſtri, diſtribuunt vnicuique præſentium, vt participet eum, in quo gratiæ actæ ſunt, panem, vinum & aquam, & ad abſentes perferunt.*

e) Concil. Arelat II can. XV. Diaconi corpus Chriſti, præſente presbytero, tradere non præſumant.

preſbytero quodam præſente, corpus *CHRISTI* tradi vetant, & alii f), nonniſi cogente neceſſitate & iubente preſbytero, id fieri permittunt. Et aliquando adeo dedecere credebatur preſbyterum, ex manibus diaconi euchariſtiam accipere, vt concilium *Nicænum* g) peculiari canone hoc prohibendum cenſeret. Ex permiſſione autem & conſuetudine ordinarium eorum euaſit officium, vt calicem h) & interdum vtramque ſpeciem i) præberent populo, præſcriptam methodum hoc ſacramentum ſuo cuique ordine impertiendi obſeruantes.

§. XXII.

Regulæ quædam, de diſtinctione locorum obſeruatæ.

Alia diſtinctio fiebat in adſignando communicantibus ſuam cuique ſtationem. Etſi enim hoc in caſu nullum diſcrimen inter diuites & pauperes ſtatuebatur; quum omnes peræque ad eamdem communionem recipiendam, tamquam amici communis Domini k), vocarentur: tamen aliquod diſcrimen loci, ordinis cauſſa, generatim obſeruabatur, licet non omnino idem in omnibus locis, ſed cum quadam varietate pro diuerſis diuerſarum eccleſiarum conſuetudinibus. In eccleſiis *Hiſpanicis* preſbyteri & diaconi ante altare communica-

f) Concil. Carthag. IV. can. XXXVIII. Diaconus præſente preſbytero euchariſtiam corporis Chriſti populo, ſi neceſſitas cogat, iuſſus eroget.

g) Conc. Nic. c. XVIII. Ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην σύνοδον, ὅτι ἔν τισι τόποις καὶ πόλεσι, τοῖς πρεσβυτέροις τὴν εὐχαριστίαν οἱ διάκονοι διδόασιν· ὅπερ οὔτε ὁ κανὼν, οὔτε ἡ συνήθεια παρέδωκε, τοὺς ἐξουσίαν μὴ ἔχοντας προσφέρειν, τοῖς προσφέρουσι διδόναι τὸ σῶμα τοῦ χριστοῦ. κ. τ. λ. *Peruenit ad ſanctam & magnam ſynodum, quod in nonnullis locis & ciuitatibus diaconi dant preſbyteris euchariſtiam, quod nec canon, neque conſuetudo tradidit, vt, qui offerendi poteſtatem non habent, iis, qui offerunt, dent corpus Chriſti.*

h) Vid. Cyprian. de lapſis p. 132. (p. 94. edit. Amſtelod.) Vbi vero ſolemnibus adimpletis calicem diaconus offerre præſentibus cœpit. cetera. Conſtit. lib. VIII. cap. XIII. vid. ſub litt. c.)

i) Conc. Ancyr. can. II. (tom. I. concil. p. 1455.) Διακόνους ὁμοίως θύσαντας, μετὰ δὲ ταῦτα ἀναπαλαίσαντας τὴν μὲν ἄλλην τιμὴν ἔχειν, πεπαῦσθαι δὲ αὐτοὺς πάσης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, τῆς τε τοῦ ἄρτον ἢ ποτήριον ἀναφέρειν ἢ κηρύσσειν. *Diaconi ſimiliter qui immolauerint, honorem quidem habeant: ceſſare vero ab omni ſacro miniſterio, ſiue a* panē, *ſiue a* calice offerendo, *vel prædicando.*

k) Chryſoſtom. homil. X. in 1 Theſſ. pag 1485. (NB. in editione Francofurtenſi, quæ mihi ad manus eſt, non inuenio, quod huc ſpectet.)

bant

bant, in choro clerus, extra chorum populus, vti e canone quodam concilii *Toletani* l) quarti manifeſtum eſt; & ad hoc, tamquam veterem conſuetudinem, iam pridem antiquis canonibus ſtabilitam, remittit concilium *Bracarenſe* m). Quod innuit, datas fuiſſe olim regulas de hac materia, ſiquidem concilium *Bracarenſe* non potuit intelligere *Toletanum*, vtpote quod poſt illud an. DCXXXIII. habitum eſt. Ad vetuſtiores ergo canones hoc concilium reſpexerit, oportet, cuiuſmodi ille *Laodicenus* eſt, qui n) non niſi ſacro miniſterio deditis ad altare ingredi, & communicare ibidem permittit. Et hæc conſtans eccleſiæ *Græca* praxis videtur fuiſſe, in qua nulli laico ex eo tempore, præter imperatorem, licitum fuit, offerendi & communicandi cauſſa, intra altaris ſepta ingredi; hoc autem priuilegium imperatori ex antiquiſſima traditione o) indultum erat, vt concilium *Trullanum* loquitur. Verumtamen hoc ipſum imperatori in eccleſia *Italica* negatum fuit. Neque enim *Ambroſius Theodoſio* imperatori in hoc loco communicandi veniam dare volebat, ſed compellebat eum abire, ſimulac bona ſua ſuper altare obtuliſſet. HENR. VALESIVS p) autem ex epiſtolis DIONYSII

l) Concil. Tolet. IV. c. XVII. Sacerdos & Leuita ante altare communicent, in choro clerus, extra chorum populus.

m) Concil. Bracar. I. c. XXXI. Placuit, vt intra ſanctuarium altaris ingredi ad communicandum non liceat laicis viris vel mulieribus, ſicut & antiquis canonibus ſtatutum eſt.

n) Concil. Laodic. cap. XIX. μόνοις ἐξὸν εἶναι τοῖς ἱερατικοῖς εἰσιέναι εἰς τὸ θυσιαστήριον καὶ κοινωνεῖν.

o) Concil. Trull. can. LXIX. Μὴ ἐξέστω τινὶ τῶν ἁπάντων ἐν λαϊκοῖς τελοῦντι ἔνδον ἱεροῦ εἰσιέναι θυσιαστηρίου· μηδαμῶς ἐπὶ τούτῳ τῆς βασιλικῆς εἰργομένης ἐξουσίας καὶ αὐθεντίας, ἡνίκα ἂν βουληθείη προσάξαι δῶρα τῷ πλάσαντι, κατά τινα ἀρχαιοτάτην παράδοσιν. *Nulli omnium liceat, qui quidem ſit in laicorum numero, intra ſepta ſacri altaris ingredi, nequaquam tamen ab eo prohibita poteſtate & auctoritate imperiali, quandoquidem voluerit creatori dona offerre, ex antiquiſſima traditione.*

p) Valeſ. not. in Euſeb. lib. VII. c. IX. Olim fideles ad ipſam ſacram menſam accedebant, quemadmodum hoc loco (apud Euſebium) docet Dionyſius & in epiſtola ad Baſilidem c. II. vbi de mulieribus, quæ menſtruo ſanguinis fluxu laborant, ita ſcribit, οὐδὲ γὰρ αὐτὰς οἶμαι πιστὰς οὔσας καὶ εὐλαβεῖς, τολμήσειν οὕτως διακειμένας ἢ τῇ τραπέζῃ τῇ ἁγίᾳ προσελθεῖν, ἢ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ προσάψασθαι. Ad quem Dionyſii locum recte notat Balſamo, ὡς ἔοικε δὲ, τὸ παλαιὸν εἰσήρχοντο γυναῖκες εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας τραπέζης μετελάμβανον, id eſt, *Olim quidem, vt apparet, mulieres ad alta-*

epiſcopi *Alexandrini* obſeruat, quod ſæculo tertio fideles communicaturi ad ipſam ſacram menſam acceſſerint. Et IO. MABILLONIVS q), eamdem conſuetudinem in eccleſiis *Gallicanis* inualuiſſe, demonſtrat ex GREGORIO *Turonenſi* r). Et hoc ex concilio *Turonenſi* ſecundo planum perſpectumque eſt, quod habet canonem ita decernentem: *Vt laici ſecus altare, quo ſancta myſteria celebrantur, inter clericos, tam ad vigilias, quam ad miſſas, ſtare penitus non præſumant: ſed pars illa, quæ a cancellis verſus altare diuiditur, choris tantum pſallentium pateat clericorum. Ad orandum vero & communicandum* s), *laicis & feminis, ſicut mos eſt, pateant ſancta ſanctorum.* Vt adeo hic manifeſto de illis ritibus fuerit, qui pro diuerſitate temporum ac locorum, & pro diuerſis diuerſarum eccleſiarum conſuetudinibus, variarunt. Dantur quamplurimæ aliæ conſuetudines, ad hanc rationem communicandi ſpectantes, quæ plus momenti habent & his vltimis temporibus in magnam controuerſiam vocatæ ſunt, adeoque eas paullo ſtudioſius examinemus, oportet, quod capite ſequenti facere animum induximus.

---

re accedebant, & e ſacra menſa participabant. Poſtea tamen canone XLIV. concilii Laodiceni vetitum eſt, ne mulieres ad altare accederent: viris autem id ipſum interdictum eſt in ſynodo Trullana &c.

q) Mabillon. de liturg. Gallican. lib. I. c. V. §. 24. Poſt benedictionem & ſacerdotis communionem, fideles communicaturi ad altare accedebant, etiam mulieres, vt num. 6. notauimus: contra quam apud Hiſpanos, apud quos ſancitum eſt concilii quarti Toletani can. XVII. *Vt ſacerdos & Leuita ante altare communicent, in choro clerus, extra chorum populus.* Idem fere ſtatutum concilii Laodiceni canone XIX. Contrarius mos apud Gallos. In ſecundo concilio Turonenſi canon quartus vetat laicos choro miſceri pſallentium clericorum: *ad orandum vero & communicandum laicis & feminis, ſicut mos eſt, pateant ſancta ſanctorum.* De Guntchramno rege id teſtatur Gregorius in lib. IX. c. III. *Interea* cet. [Vid. ſub litt. ſeq. (r)].

r) Gregor. Turon. lib. IX. c. III. Interea aduenit feſtiuitas ſancti Marcelli, quæ apud vrbem Cabilonenſem menſe ſeptimo celebratur: & Guntchramnus rex adfuit. Verum vbi peractis ſolemnibus ad ſacroſanctum altarium communicandi gratia acceſſiſſet, venit quidam, quaſi aliquid ſuggeſturus.

Id. lib. X. c. VIII. Epiſcopus permiſit eum cum ceteris miſſarum ſpectare ſolemnia. Verum vbi ad communicandum ventum eſt, & *Eulalius ad altare acceſſiſſet*, ait epiſcopus: Rumor populi parricidam te proclamat eſſe &c.

s) Concil. Turon. II. c. IV.

LIBRI

LIBRI DECIMI QVINTI

CAPVT QVINTVM

DE DIVERSIS QVAESTIONIBVS CIRCA MODVM COMMVNICANDI IN ECCLESIA ANTIQVA.

§. I.

Populum ſemper admiſſum eſſe ad recipiendam euchariſtiam ſub vtraque ſpecie.

PRIMA harum & maximi momenti quæſtio eſt, Num populus & illi de clericis, qui non conſecrabant, generatim admiſſi fuerint ad euchariſtiam recipiendam ſub vtraque ſpecie? Principes papatus aduocati ſub exordium reformationis a) fateri nolebant, vniuerſalem primitiuæ eccleſiæ praxin inuectæ poſterioribus temporibus ſacrilegæ conſuetudini negandi populo calicem fuiſſe contrariam: adeoque etſi quædam in antiquitate exempla communionis ſub vtraque dari largiebantur, tamen conſuetudinem non vniuerſalem fuiſſe, contendebant. Ita IO. ECKIVS & THOM. HARDINGVS cum multis aliis. Qui autem ex eo tempore veteris eccleſiæ praxin conſiderauerunt curatius, illi hanc opinionem defendere erubeſcunt, & libere profitentur, per duodecim priora ſæcula nullum dari exemplum, quod populus in publica ſacramenti celebratione ſub vna ſpecie communicare debuerit, in priuata autem eius adminiſtratione pauca quædam putant inueniri. Ita diſtinguit IO. BONA b) cardinalis, cuius verba adeo digna ſunt notatu, vt facere non poſſim, quin ea heic interponam: *Certum eſt*, inquit, *omnes paſſim clericos & laicos, viros & mulieres ſub vtraque ſpecie ſacra myſteria antiquitus ſumſiſſe, quum ſolemni eorum celebrationi aderant, & offerebant & de oblatis participabant. Extra ſacrificium vero & extra eccle-*

a) Eckii enchirid. c. X. de euchariſtia p. 130. Fatemur, hunc vſum fuiſſe in primitiua eccleſia: nec tamen vniverſalis fuit vſus. Item homil. XXXIII. Non negamus immo libere profitemur, in quibusdam particularibus eccleſiis in principio atque deinde aliquanto poſt, ſacramentum hoc etiam laicis in vtraque ſpecie eſſe porrectum.

Harding's *Anſwer* to Juel's *Challenge* Artic. 2. p 30.

b) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XVIII. §. I.

ſiam

ſiam ſemper & vbique communio ſub vna ſpecie in vſu fuit. Primæ parti adſertionis conſentiunt omnes, tam catholici quam ſectarii; nec eum negare poteſt, qui vel leuiſſima rerum eccleſiaſticarum notitia imbutus ſit. Semper enim & vbique ab eccleſiæ primordiis vſque ad ſaeculum duodecimum ſub ſpecie panis & vini communicarunt fideles; cœpitque paullatim eius ſaeculi initio vſus calicis obſoleſcere, pleriſque epiſcopis cum populo interdicentibus ob periculum irreuerentiæ & effuſionis, quod ineuitabile erat, aucta fidelium multitudine, in qua deeſſe non poterant minus cauti & attenti ac parum religioſi. Et paucis interiectis: *Hæc mutatio facta eſt primum a diuerſis epiſcopis in ſuis eccleſiis, deinde a ſynodo Conſtantienſi canonica ſanctione pro omnibus ſtabilita.* Hæc tam libera eſt & ampla confeſſio pro vniuerſali eccleſiæ praxi, quam quis exoptauerit, & eo valet, vt omnium iſtorum argumentorum oſtendat vanitatem, quæ primi huius diſputationis auctores e ſcriptura & antiquitate producunt, probaturi, morem communicandi ſub vtraque ſpecie non fuiſſe vniuerſalem. Eximit etiam nos labore cumulandi teſtimonia in hac diſputatione, vtpote minus neceſſaria in re tam indubia & incontrouerſa, vti quidem ipſimet aduerſarii profitentur. Si quis vero teſtimonia copioſius producta videre geſtit, inuenire ea poteſt apud GERH. IO. VOSSIVM c) & PETRVM MOLINAEVM d), imprimis autem apud DAN. CHAMIERVM e) & eruditum recentioris cuiuſdam libelli f) lingua noſtra *Anglicana* ſcripti, auctorem, qui nullam catholicam traditionem pro communione ſub vna ſpecie haberi oſtendit. BONA autem non tantum omnia hæc nobis largitur, ſed tacite etiam omnibus ſpecioſis argumentis reſpondet, quibus ROBERTVS BELLARMINVS g) & alii vtuntur, vt lectoribus ſuis perſuadeant, veterem eccleſiam ſub vna duntaxat ſpecie dediſſe eucha-

c) Voſſ. theſ. theol. diſput. V. de ſymbolis cœnæ domin.

d) Moulin. *Novelty of Popery* Book 7. Controverſy 12. (p. 1273 - 1285. edit. German. Veſaliæ MDCXXXII.)

e) Chamier. de euchariſt. lib. VIII. c. IX.

f) *Demonſtration that the Church of Rome had erred in her Decrees about Communion in one kind.*

g) Bellarm. de euchariſt. lib. IV. c. XXIV. Quintus ritus erat, vſus communionis laicæ, quæ in pœnam grauis alicuius delicti olim dabatur clericis, ablata eis communione clericali. Eſt autem huius communionis crebra mentio in decretis antiquiſſimorum pontificum & conciliorum, &c.

riſti-

riſtiam. BELLARMINVS vrget crebram mentionem communionis laicæ, ad quam clerici delinquentes redigi conſueuerint, eamque interpretatur communionem ſub vna ſpecie. At BONA hanc communionis laicæ notionem, vt omnino falſam, reiicit, tacite animaduertens in BELLARMINVM & alios recentiores ſuæ ipſius eccleſiæ ſcriptores, tamquam antiquæ diſciplinæ ignaros. *Recentiores*, inquit h), *qui audito nomine communionis* (laicæ), *eius veteri notione neglecta, id ſolum concipiunt, quod hodie ea voce ſignificatur, laicam communionem nihil aliud eſſe putant, quam perceptionem euchariſtiæ ſub vnica ſpecie, aut extra cancellos, more laicorum; Quod quam falſum ſit, vel ex eo liquet, quod ſæpe clericos ad laicam communionem detruſos legimus, eo tempore, quo etiam laici ſub vtraque ſpecie communicabant.* Alii argumentum ex eo captant, quod veteres vocabant *communionem peregrinam*, quam itidem communionem ſub vnica ſpecie interpretantur. Multam autem operam nauat BONA i), vt horum virorum detegat ignorantiam, & in vtramque huius communionis notionem curate inquirit, concludens tandem, quodcumque per eam intelligatur, communionem ſub vna ſpecie non intelligi. BELLARMINVS præterea vnum & alterum argumentum format ex euchariſtiæ in vſum ægrotantium reſeruatione, & ex priuata ac domeſtica communione, quam priuatis chriſtianis in domibus ſuis, vel in itinere, vel ſolitudine permiſſam fuiſſe ſupra vidimus: quæ communionis genera omnia ſub vna tantum ſpecie facta eſſe, BELLARMINVS contendit. Enim vero præterquam quod hoc falſum per ſe eſt: (Nam non vnam ſolam ſed vtramque ſpeciem in hos vſus reſeruarunt, vti mox videbimus) 10. BONA k) id omne præter quæſtionem eſſe dicit. Nam quæſtio non eſt de priuata & extraordinaria communione, in magnæ neceſſitatis caſibus, ſed de publica: De qua ille concludit, nullum exemplum in medium poſſe proferri, quod ante ſæculum duodecimum ſub vna ſolum ſpecie celebrata ſit.

h) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XIX. §. III.

i) Bona ibid. §. V. Quinam, inter quos Binius in notis ad concilium Ilerdenſe, communionem peregrinam cum Laica confundunt, ſed non eſt credibile, veterem eccleſiam eamdem rem diuerſis adeo vocabulis expreſſiſſe - - - Alii exiſtimarunt, nihil aliud eſſe, quam perceptionem euchariſtiæ ſub vna tantum ſpecie. Verum quid magis alienum a diſciplina veterum patrum? &c.

k) Bon. ibid. cap. XVIII. §. I. Vid. ſupra ſub litt. b) in textu.

VERVM ENIM VERO ne cauſſam eccleſiæ ſuæ, vt omnino deſperatam, deſerere IO. BONA videatur *), mutationem a concilio *Conſtantienſi* factam & a concilio *Tridentino* confirmatam, cum nulla diuina lege pugnare dictitat; communionem enim ſub vtraque ſpecie nec diuinitus inſtitutam fuiſſe, nec vmquam antiquos patres eam ad ſalutem neceſſariam eſſe, docuiſſe. Miraberis, credo, lector, videns, hominem eruditum ita fatuari. Ecquæ enim verba diuinam inſtitutionem exprimere valent, ſi hæc Seruatoris noſtri verba non valent, *Bibite ex eo omnes*? Aut quo pacto patres non crediderunt, communionem ſub vtraque ſpecie eſſe neceſſariam, qui eam adeo pueris neceſſariam eſſe docuerunt, & revera illis ſub vtraque ſpecie euchariſtiam dederunt, ſi recipere eam poſſent, quemadmodum antea audiuimus? Sed male eum habet, quod quidam de ipſis eorum pontificibus hanc myſterii diuiſionem grande ſacrilegium vocarunt. GELASIVS l) queribunda voce ait: *Comperimus, quod quidam ſancta tantummodo corporis ſacri portione contenti, a calice ſacri cruoris abſtineant. Qui procul dubio, quia neſcio qua ſuperſtitione docentur obſtringi, aut integra ſacramenta percipiant, aut integris arceantur: quia diuiſio vnius eiusdemque myſterii ſine grandi ſacrilegio non poteſt prouenire.* LEO MAGNVS m) contra eos in eumdem modum declamat, *Ore indigno*, inquiens, *CHRISTI corpus accipiunt, ſanguinem autem redemtionis noſtræ hac vice omnino declinant. Quod ideo veſtram volumus ſcire ſanctitatem, vt nobis huiuſcemodi homines & in his manifeſtentur indiciis, & quorum deprehenſa fuerit ſacrilega ſimulatio, notati & proditi a ſanctorum ſocietate ſacerdotali auctoritate pellantur.* Friuolum eſt heic dicere cum BONA, aduerſus *Manichæos* promulgatas eſſe has leges, qui vinum fel principis tenebrarum, & a diabolo creatum eſſe crediderint, adeoque eius hauſtum reſpuentes diuina myſteria mutilarint, ſeque grandi ſacrilegio ob-

*) Bon. ibid. Hæc mutatio facta eſt primum a diuerſis epiſcopis in ſuis eccleſiis, deinde a ſynodo Conſtantienſi canonica ſanctione pro omnibus ſtabilita, nullo profecto ſpiritualis refectionis detrimento, vt fideles experiuntur; nulla diuinæ legis transgreſſione: quia communio ſub vtraque ſpecie nec diuinitus inſtituta fuit, nec vmquam antiqui patres eam ad ſalutem neceſſariam eſſe, docuerunt.

l) Gelaſ. ap. Gratian. de conſecrat. diſtinct. II. c. XII.

m) Leo ſerm. IV. de quadrageſima (biblioth. patr. max. tom. VII. p. 1015. d. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

ſtrin-

ſtrinxerint: Nam iſtorum pontificum rationes generatim ſuperſtitioni cuicumque oppoſitæ ſunt, ex eorumque opinione ſacramentum ſine grandi ſacrilegio & violatione primæ inſtitutionis diuidi non poteſt. Id quod BONA ex alio etiam decreto diſcere potuiſſet, quod in lege ipſorum canonica n) ſub IVLII pontificis maximi nomine recitatur. *Audiuimus*, inquit ille, *quoſdam ſchiſmatica ambitione detentos, contra diuinos ordines, & apoſtolicas inſtitutiones, lac pro vino in diuinis ſacrificiis dedicare; alios quoque intinctam eucharistiam populis pro complemento communionis porrigere. -- Quod quam ſit euangelicæ & apoſtolicæ doctrinæ contrarium, & conſuetudini eccleſiaſticæ aduerſum, non difficile ab ipſo fonte veritatis probabitur, a quo ordinata ipſa ſacramentorum myſteria proceſſerunt.* Nonne hæc verba manifeſto produnt, communicare ſub vtraque ſpecie diſtincte, fieri ſecundum leges *CHRISTI*, ipſiusque regulæ & doctrinæ non minus quam exemplo eſſe conſentaneum? Qua igitur fronte dicere BONA poterat, communionem ſub vtraque ſpecie nec diuinitus inſtitutam eſſe, nec umquam antiquos patres eam ad ſalutem neceſſariam eſſe, docuiſſe? quando adeo ex ipſis eccleſiæ *Romanæ* pontificibus aliqui communionem diſtincte in vtraque ſpecie adminiſtratam, diuinum ordinem, diuiſionem autem myſterii grande ſacrilegium eſſe, diſertis & perſpicuis verbis profitentur. Et veteres ex hoc ipſo principio, quod ſit lex *CHRISTI*, ſemper in vtraque ſpecie adminiſtrarunt, quidquid BONA eiusque aſſeclæ in contrarium obganniant.

DE altero quæſtionis momento, Anne veteres nonnumquam priuatim & extra ordinem ſacramentum in vna duntaxat ſpecie adminiſtrarint, nulla nobis eſt cum BONA controuerſia, vtpote quod, ipſomet profitente, præter quæſtionem eſt de publica communione: Quamquam multum omnino abſit, vt argumenta, quæcumque ab ipſo & BELLARMINO hac in re adhibentur, vera ſint & firma. Quando enim pro communione ſub vna duntaxat ſpecie argumentantur ex priuata & domeſtica communione, ex diuerſis exemplis apparet, hoc genus communionis ſæpius fuiſſe ſub vtraque ſpecie. Ita NAZIAN-

n) Iul. ep. ad epiſcop. Aegypt. ap. Gratian. de conſecrat. diſtinct. II, c. VII.

ZENVS o) de *Gorgonia* ſorore ſua dicit, quod corporis ac ſanguinis dominici antitypa recondiderit. Et AMBROSIVS, de *Satyro* p) fratre ſuo aliiſque nauigantibus loquens, rem eiusmodi verbis exprimit, quae ſatis indicant, eos & panem ediſſe & bibiſſe vinum. Et quando iterum dicunt, communionem reſeruatam in eccleſia pro ægrotis in vna tantum ſpecie fuiſſe: contrarium aperte patet ex IVSTINO MARTYRE q), qui panem & vinum ad abſentes per diaconos deferri docet; & ex CHRYSOSTOMI epiſtola r) ad *Innocentium*, vbi deſcribens militum graſſationem in eccleſia, ſanctiſſimum Chriſti ſanguinem in tanto tumultu in militum veſtimenta fuſum eſſe, queritur. Quem locum ipſe BARONIVS s) tamquam argumentum citat, ſacramentum ſub vtraque ſpecie in vſum ægrotantium in eccleſia adſeruari conſueuiſſe, probaturus. Porro argumentantur ab exemplo eorum, qui longam profectionem ſuſceperint, vel nauigarint, quod euchariſtiam ſemper ſub vna ſpecie receperint. CAESAR BARONIVS t) autem eodem loco auctoritate GREGO-

o) Nazianz. orat XI. de Gorgon. p. 187. *εἴ πȣ τῶν ἀντιτύπων τȣ̃ τιμίȣ σώματος, ἢ τȣ̃ αἵματος ἡ χεὶρ ἐθησαύρισεν.*

p) Ambroſ. orat. de obitu fratris (tom. III. pag. 19. edit. Baſileenſ. MDLV.) Quantum arbitrabatur ſi ore ſumeret (panem puta) & toto pectoris hauriret arcano: (nempe vinum.)
Voſſ. theſ. p. 517. (pag. 329. edit. Hag.) ex Tappero. Ruardus Tapperus de exemplo Satyri, fratris Ambroſii tractans, ſic inter alia ſcribit: *Videtur ex eo & ſimul ſermone V. de lapſis apud Cyprianum, quod illis temporibus ſanguinem Domini ex calice omnes bibebant, & quod corpus Domini iis in manus dabatur, vt vel ſtatim ſumerent, vel ſecum portarent domum, ibique ſumerent, ita vt per interualla temporum biberent ex calice Domini, & corpus Domini manducarent.*

q) Iuſtin. apol. II. p. 97. Vid. cap. IV. § XXI. ſub litt. d) pag. 427.
Ita quoque nonnulli putant accipi poſſe verba Hieronymi, quando loquens de Exuperio epiſcopo Toloſano ait: *Nihil illo ditius, qui corpus Domini caniſtro vimineo, ſanguinem portat in vitro*, vtpote quibus videatur indicare, detuliſſe eum vtramque ſpeciem ad ægrotantes.

r) Chryſoſt. epiſt. ad Innocent. tom. IV. pag. 681. cit. ſupr. c. IV. §. XI. ſub litt. o) p. 409.

s) Baron. an. CCCCIV. tom. V. p. 194. edit. Morel. Conſidera hæc lector, quam procul abhorreant a patrum traditione vſuque eccleſiæ catholicæ, qui noſtro tempore negant, adſeruandam eſſe ſacratiſſimam euchariſtiam, quam videmus, non ſub ſpecie panis tantum, ſed etiam ſub ſpecie vini, olim conſueuiſſe recondi.

t) Baron. ibid. ex Gregor. dial. III. c. XXXVI. Habes id quoque probatum au-

-RII MAGNI probat, in naui portaſſe nauigantes *CHRISTI* corpus & ſanguinem. Ipſe quoque IO. BONA u) narrat, nonnumquam communionem ſub vtraque ſpecie ad eos, qui in deſertis & ſolitudinibus degerint, delatam eſſe, & exemplum ex vita *Mariæ Aegyptiacæ*, à SOPHRONIO conſcripta, ſuggerit. Similiter communionem præſanctificatorum vrgent, cuius vſus apud *Græcos* erat per omnem quadrageſimam, ſabbatis & dominicis diebus exceptis, vti notatum eſt ſupra; In *Latina* vero eccleſia iſte vſus erat in die paraſceues, & hanc confidenter dictitant communionem ſub vna duntaxat ſpecie fuiſſe; Reſeruaſſe enim ſolum panem, non vinum, ad huiuſmodi communionem. ROB. BELLARMINVS ad bene multos auctores nos remittit pro hac ſua ſententia, nempe ad INNOCENTIVM pontificem *Romanum epiſt. I. c. IV*, vbi ne verbum quidem hac de re habetur; & ad GREGORII *ſacramentarium*, ad *Ordinem Romanum* in officio paraſceues, ad RABANVM MAVRVM & ad MICROLOGVM. Verum GEORGIVS CASSANDER x), hoc argumento infeliciter infracto eosque contra inuerſo, hunc in modum obiectioni reſpondet: *Grauiores auctores, qui ante aliquot ſæcula de eccleſiaſticis officiis ſcripſerunt, Ordinis Romani auctoritatem ad comprobandam plenam populi communionem ex hoc ipſo ritu adducunt. In quo Ordine iubetur, vt in paraſceue vinum non conſecratum cum dominica oratione, & dominici corporis immiſſione conſecretur: VT POPVLVS PLENE POSSIT COMMVNICARE, ſiue (vt alius quidam in Ordinario Romano legi adfirmat) vt contractu dominici corporis integra fiat communio. Idem cenſendum de liturgia* προηγιασμένων, *id eſt, præſanctificatorum, ſiue im-*

ctoritate S. Gregorii, Romani pontificis, dum ait, in naui portaſſe nauigantes Chriſti corpus & ſanguinem.

u) Bona rer. liturg lib. II. c. XVIII. n. II ex vita Mariæ Aegyptiacæ. Non nego, aliquando ſimul cum corpore Chriſti ſanguinem quoque extra eccleſiam delatum, in vita enim S. Mariæ Aegypticæ, a Sophronio conſcripta, legimus, quod, quum in vaſta eremo annis XLVII vitam rigidiſſimam egiſſet, ab abbate Zozimo Dei nutu reperta, ſibique mortem imminere cognoſcens rogauit illum, vt reuerſus in monaſterium diuini corporis & viuifici ſanguinis portionem in vaſe ſacro ſibi adferret, quia numquam communicauerat, ex quo deſertum ingreſſa fuerat. Ille vero ſtatuto tempore mittens in modico calice intemerati corporis & pretioſi ſanguinis portionem ad eam attulit, quæ ſuſceptis ſacris myſteriis in pace quieuit.

x) Caſſand. de commun. ſub vtraque ſpecie p. 1027.

perfecta, quæ apud Græcos per quadrageſimam celebrabatur quinque illis diebus hebdomadæ (qui ſunt præter ſabbatum & dominicum) quibus oblatio & conſecratio non fiebat, ſed ſola ex præſanctificatis diſtributio. Nam & illic vinum & aqua in calicem mittitur, & in precibus ante communionem corpus & ſanguis Domini commemoratur. Ita GEORG. CASSANDER & poſt eum GERH. IO. VOSSIVS y). At LEO ALLATIVS z), qui peculiarem diſſertationem de hac materia ſcripſit, fortius hoc argumentum proſtrauit, quod mirum eſt BONAM non obſeruaſſe, qui toties hanc illius diſſertationem adlegat & commendat. Nam e ſcriptoribus *Græcis*, NICOLAO CABASILA a) & SIMEONE THESSALONICENSI b) demonſtrat, in iſta communione vtrumque elementum, panem & vinum, adfuiſſe, ſiue

y) Voſſ. theſes theol. p. 519. (p. 331. edit. Hagæ comit.)

z) Allat. de miſſa præſanctificatorum §. VII. p. 1559.

a) Cabaſil. expoſit. miſſæ c. XXIV. ap. Allat. ibid. Εἰ δέ τινες τῶν προσπιπτόντων εἰσιόντων μετὰ τῶν δώρων τῷ ἱερεῖ εἰς σῶμα χριστοῦ καὶ αἷμα τὰ κομιζόμενα δῶρα προσκυνοῦσι, καὶ διαλέγονται, ἀπὸ τῆς εἰσόδου τῶν προηγιασμένων δώρων ἠπατήθησαν, ἀγνοήσαντες τὴν διαφορὰν τῆς ἱερουργίας ταύτης, κἀκείνης· αὐτὴ μὲν γὰρ ἐν ταύτῃ τῇ εἰσόδῳ ἄθυτα ἔχει τὰ δῶρα, καὶ οὔπω τετελεσμένα, ἐκείνη δὲ τέλεια καὶ ἡγιασμένα, καὶ σῶμα καὶ αἷμα χριστοῦ. *Si qui autem eorum, qui ſacerdote cum donis ingrediente humi procumbunt, tamquam corpus & ſanguinem Chriſti, dona, quæ deferuntur, adorant & alloquuntur, ab ingreſſu præſanctificatorum donorum decepti ſunt, ignorantes differentiam huius & illius ſacrificii; hoc enim in ipſo ingreſſu non ſacrificata habet dona; illud autem perfecta & ſacrificata, & corpus & ſanguinem Chriſti.*

b) Simeon. opuſcul. contra hæreſes. καὶ ἡ λοιπὴ γίνεται συνήθης ἀκολουθία τῶν προηγιασμένων, ὅτι καὶ ἐν τῇ τῶν ἁγίων εἰσόδῳ δεῖ ἡμᾶς μᾶλλον ὑποπίπτειν, ὡς τετελεσμένων ὄντων τῶν θείων δώρων, καὶ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀληθῶς ὄντος· αὐτὸ γάρ ἐστι, τὸ κατεχόμενον ἐν τῷ δίσκῳ, τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα μετὰ τοῦ θειοτάτου αἵματος. *Et reliquorum pro more præſanctificatorum officium celebratur, cum & in introitu ſanctorum oportet nos inclinatius procumbere, cum diuina munera iam perfecta ſint, & ſaluator noſter vere exſiſtat. Quod enim in diſco continetur, ſanctiſſimum ipſius corpus eſt cum diuiniſſimo ſanguine.*

Id. reſponſ. LVI. ad Gabriel. Pentapolitan. καὶ περὶ μὲν τὴν ἐννάτην ὥραν ταύτην τελοῦμεν τὴν τελετὴν, ἀποσώζοντες τὸν ὅρον τῆς νηστείας, ἅπαξ πρὸς ἑσπέραν ἐσθίοντες· ἁγιαζόμεθα δὲ ταῖς εὐχαῖς, καὶ τῇ ὄψει τῶν ὀφθαλμῶν, ἅμα τῷ νοῒ αὐτὸν ὁρῶντες τὸν κύριον, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ εἰς ἱλασμὸν προτιθέμενον, καὶ μεταδιδόμενον τοῖς ἀξίοις τῆς αὐτοῦ κοινωνίας· ὅτε καὶ προσπίπτειν αὐτῷ θερμῶς ὀφείλομεν ἐπ᾽ ἐδάφους, καὶ συγχώρησιν ἐξαιτεῖσθαι τῶν ἐσφαλμένων, καὶ πάντων μεμνῆσθαι πιστῶν, δηλονότι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰσόδου, ἡνίκα ἐπὶ κεφαλῆς αὐτὸν κατέχει ὁ ἱερεύς· καὶ γὰρ τετελεσμένα εἰσὶ τὰ μυστήρια, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα χριστοῦ· καὶ εἰ πρὸ τοῦ τελεσθῆναι ἄξια τιμᾶσθαι τὰ δῶρα, ὡς ἀντίτυπα,

antea

antea conſecrata, ſiue ex mutuo contactu. Vt adeo hoc argumentum nihil in eorum gratiam probet, ſed hypotheſin potius deſtruat aduerſariorum. Nam hæc communio præſanctificatorum apud *Græcos* in vtraque ſpecie fuit. Et ipſæ preces in hac liturgia cum ante tum poſt communionem, (vti ALLATIVS c) obſeruat) euidenter id demonſtrant. Nam ſacerdos ante communionem ſic deprecatur: *Dignos fac potenti tua manu participes fieri immaculati corporis tui & pretioſi ſanguinis, & miniſterio noſtri vniuerſum populum.* Et poſt communionem *): *Gratias agimus tibi ſaluatori omnium Deo propter omnia bona, quæ nobis exhibuiſti, & propter participationem ſancti corporis & ſanguinis Chriſti tui.* Et ALLATIVS porro obſeruat d), eamdem præſanctificatorum communionem ſub vtraque ſpecie adhibitam eſſe feria ſexta in paraſceue apud *Hiſpanos*, ſecundum regulam liturgiæ *Mozarabicæ*, quod cum iis concordat, quæ ex *Latina* eccleſia antea obſeruauit CASSANDER. Quod autem BELLARMINVM & BONAM in eum errorem abripuit, vt hanc communionem ſub vna duntaxat ſpecie fuiſſe ſtatuant, hoc eſt, quod tum in *Græca* tum in *Latina* eccleſia panem ſolum, non ſimul vinum, pro hoc

---

καὶ ἀφιερωμένα Θεῷ, πολλῷ γε μᾶλλον τετελεσμένα ὄντα τῇ θείᾳ χάριτι διὰ τῆς ἱερουργίας, καὶ σῶμα ἀληθῶς, καὶ αἷμα τελοῦνται χριστοῦ. *Et circa horam nonam hoc ſacrificium peragimus, ieiunii regulam ſeruantes, quum ſemel circa veſperam manducamus. Precibus vero ſanctificamur, & oculorum viſione, vna cum mente, ipſum Dominum intuemur, a ſacerdotibus comprehenſum, & in propitiationem poſitum, dignisque illius communione diſtributum; quando & ante eum ſummo cordis affectu nos proſternere in pauimento debemus, & veniam delictorum exorare, & omnium fidelium recordari, tempore ſcilicet introitus, quum eum ſuper caput geſtat ſacerdos, namque myſteria abſoluta ſunt, & corpus & ſanguis Chriſti. Et, ſi, antequam perfectionem acquirant, digna veneratione munera illa exſiſtunt, velut antitypa, Deoque conſecrata, multo magis cum diuina gratia per ſacrificium perfectionem adepta ſunt, & corpus vere & ſanguis Chriſti ſunt, venerationem merentur.*

c) Allat. ibid §. XIX. καὶ καταξίωσον τῇ κραταιᾷ σου χειρὶ μεταδοῦναι ἡμῖν τοῦ ἀχράντου σώματός σου, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, καὶ δι᾽ ἡμῶν παντὶ τῷ λαῷ.

*) Ibid. Εὐχαριστοῦμέν σοι τῷ σωτῆρι τῶν ὅλων Θεῷ ἐπὶ πᾶσιν οἷς παρέσχες ἡμῖν ἀγαθοῖς, καὶ ἐπὶ τῇ μεταλήψει τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ χριστοῦ σου.

d) Ibid. §. XVIII ex miſſa Mozarab. in die paraſceues. Et deinde accipiat patinam, & mundet eam ſuper calicem cum pollice; & mundatam ponat eam ſub mento, & poſtea ſumat vinum de calice cum ſua particula; quæ, ſecundum quoſdam, conſecrat vinum in calice.

offi-

officio reſeruarent; quando vero ad communicandum progrediebantur, panem præſanctificatum in calicem vini ponebant, dicebantque orationem dominicam & alias quaſdam precationes; & hic actus pro conſecratione eius habebatur, atque ita ad communicandum ſub vtraque ſpecie procedebant. Paullo longius explicando huic ritui immorati ſumus, quia hoc vnum ſolum argumentum eſt, quod aduerſarii noſtri cum aliquo colore, de publica communione ſub vna ſpecie, vrgere poſſunt; quod tamen, recte quidem intellectum, non pro ipſis ſed contra eos valere videmus. Neque in hodiernum vſque diem *Græci* & *Maronitæ*, *Abaſſini* & *Orientales* omnes vmquam aliter, ac ſub vtraque ſpecie, euchariſtiam recipiunt, vti ex ABRAHAMO ECHELLENSI aliiſque ſcriptoribus ipſe IO. BONA [e]) profitetur. Et quod ad reliqua attinet exempla ægrotorum, vel infantium, vel in itinere conſtitutorum, qui in vna ſolum ſpecie communicarint (ſi vel maxime vera eſſe concedamus, vti eorum plura falſa eſſe videmus) priuati tantum & extraordinarii caſus ſunt, qui ad publicam communionem in eccleſia non ſpectant, neque adeo in præſentem diſquiſitionem vocandi ſunt, quæ de publica tantum communione, non autem de ea, quæ in ſpecialioribus quibuſdam & extraordinariis caſibus facta eſt, inſtituitur.

e) Bona rer. liturg. lib. II. c. XVIII. §. II. Quod vero ſubiungit, duobus hiſce caſibus exceptis ceteros omnes cuiusuis ætatis & conditionis ſub vtraque ſpecie communicare, id ſacerdotes Maronitæ in Vrbe degentes a me conſulti de his intelligendum teſtantur, qui intra eccleſiam communicant. Liber enim conſtitutionum eccleſiæ orientalis, quem citat Abraham Echellenſ. epiſt. ad Nihuſium, poſt quam decreuit c. III. ſect. III. non licere ſacerdoti portare corpus ſine ſanguine, ſtatim ſubdit: *exceptis ægrotis, & qui longe diſtant ab eccleſia, & qui impedientibus ſunt diſtracti negotiis, vt ſunt paſtores & agricolæ, qui incolunt villas, nec habent eccleſias, nec eccleſiam remotam adire poſſunt: ſimiliter quoque mulieres, præſertim quum timetur, ne hinc accidat eis ignominia aliqua propter itineris diſtantiam: deferre autem ad hos calicem, periculoſum eſt valde, ideoque corpus ſine ſanguine detur illis.* Simili modo apud Abaſſinos viaticum moribundis præberi ſub vnica ſpecie panis Lucas Holſtenius ad Nihuſium ſcribit ex certa & fida ſacerdotis Abaſſini relatione: idque mihi ſciſcitanti duo eius nationis monachi, viri graues & ſenio venerabiles, quos per interpretem alloquutus ſum, confirmarunt.

§. II.

§. II.

Recipientes euchariſtiam ſub vtraque ſpecie, elementa diſtincte ſemper recepiſſe, non vnum alteri intinctum.

EXPLICATA ſic iſta magni momenti quæſtione de communione ſub vna ſpecie, & oſtenſo, conſtantem fuiſſe eccleſiæ conſuetudinem, euchariſtiam recipere in ambobus elementis, ſequitur iam, vt diſpiciamus, vtrum ea ſeorſum & diſtincte, an vero ſimul mixta receperint. *Graeci* hodie, tradita ſibi ante aliquot ſæcula a maioribus ſuis conſuetudine, conſecrati panis particulas vino imbutas paruo cochleari porrigunt populo f). Viri quidam docti, & inter hos LATINVS LATINIVS g) & ARCVDIVS h) huius conſuetudinis originem ad *Innocentii* pontificis *Romani* & *Chryſoſtomi* ætatem referunt: At ISAACVS HABERTVS i) & IO. BONA k) demonſtrant, non poſſe eo tempore iſtius-

f) Vid. Dr. Smith's *Account of the Greek Church* pag. 142. (p. 46. edit. Latin. Traject. ad Rhen. MDCXCVIII.) Extra baſilicam portam bematis populo ad hæc ſupercæleſtia myſteria percipienda admiſſo h. e. ad ipſam ſoleam, & hac formula, μετὰ φόβου θεοῦ καὶ πίστεως (& vt alii codices habent, καὶ ἀγάπης) προσέλθετε, *cum timore Dei & fide & caritate accedite*, a diacono inuitato, conſecrati panis particulam, vnam aut plures, quas μαργαρίτας ſiue *vniones* appellant, vino imbutas, vtpote e calice eductas, cochleari (τῇ λαβίδι) exhibet diaconus. Soli enim clerici elementa ſeorſim percipiunt.

g) Latinius epiſt. ad Anton. Auguſtin. ap. Bon. rer. liturg. lib. I. c. XXIII. § VIII. cit ſub litt. k) ſeq.

h) Arcud de concord. lib. III. cap. LIII. ap. Bon. rer. lit. lib. II. c. XIIX. §. III citat. ſub litt. k) ſeq.

i) Habert. archierat. part. X. obſeruat. X. pag. 271. Quintum obſeruatione dignum eſt, euchariſtiam aliquando ſub panis ſpecie ſeorſim porrectam fuiſſe, contra quam fit hodie apud Græcos, qui laicis micellam ſancti panis calici iniectam, & intinctam cum cochleari (λαβίδα vocant) porrigunt. --- Poſtea & nunc, vt iam dixi, communicant laici, porrecto eis corpore ſimul & ſanguine ex cochleari.

k) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXIII. Cur fermenti nomen ipſi ſacramento tributum ſit expendens Latinius duas cauſas comminiſcitur, quæ pace tanti viri mihi prorſus abſurdæ, & a moribus illorum temporum ex toto alienæ viſæ ſunt. *Appellabatur autem fermentum*, inquit, *non quia aliquid haberet commune cum fermento, quo vtimur ad panem fermentandum, ſed ea fortaſſe ratione, vel quia velut maſſa & conſperſio eſſet vtriuſque partis ſacramenti, corporis videlicet & ſanguinis, ita mixta, vt nullo modo ſeparari poſſet. Vel quia eadem ipſa maſſa proprie fermenti vicem obtineret in alia maiori maſſa fermentanda, quæ ſatis eſſe poſſet ad populum cuiuſque tituli communicandum.* Hanc vero mixtionem eo conſilio factam modi

modi morem obtinuiſſe in eccleſia, quum ſit a moribus & ritibus eccleſiæ per iſta tempora omnino alienum, elementa miſcere, vel aliter quam ſeorſum tradere populo. Et ſane nihil eo euidentius eſt in omnibus antiquis ſcriptoribus, qui de distributione primum quidem panis cum certa verborum formula, & deinde calicis cum alia formula (vti mox videbimus), eaque plerumque a diuerſis perſonis peracta, epiſcopo quidem vel presbytero alterum, alterum autem diacono porrigentibus, loquuntur. Neque adeo multiplicandis teſtimoniis opus eſt, vt elementorum mixtionem nouum inuentum eſſe demonſtremus. Vnum duntaxat locum ex epiſtola notabimus, quæ ſub nomine IVLII [1]) pontificis *Romani* apud GRATIANVM legitur,

arbitratur, vt Manichæi, qui a vino abhorrebant, detegerentur: nam mittens pontifex illud fermentum presbyteris præcipiebat, ſi Latinio credimus; *vt per eoſdem presbyteros plebi vniuerſæ adſtanti diligentiſſime declararetur, fermentum illud a ſummo pontifice confectum & conſecratum, cum admixtione vtriuſque ſpeciei, eo conſilio fuiſſe, vt qui cum eccleſia catholica ſentirent, & in eius communione manere vellent, dum illud ſumerent, profiterentur, ſe ſub ſpecie panis & vini ſimul mixta euchariſtiam accipere, & tam panis quam vini creatorem Deum agnoſcere, & non principem tenebrarum, vt de vino in creatoris omnium iniuriam Manichæi blaſphemi aſſerebant.* At miſſum ex hoc motiuo fermentum, nec ex actis Melchiadis & Siricii, nec ex epiſtola Innocentii vlla ratione colligi poteſt. Nulla item aſſertæ mixtionis vtriuſque ſpeciei apparet neceſſitas ad detegendos Manichæos; quum enim tunc ſub vtraque ſpecie fideles communicarent, multo facilius deprehendi poterant, ſi a ſanguinis poculo, per diaconum porrecto, abſtinerent; quo iudicio ſub Leone magno eos proditos *ex eius ſermone IV. de quadrageſ.* conſtat. Nihil etiam legimus in ſcriptoribus illorum temporum, quo Latinii coniectura inniti queat. Deinde mixtio corporis & ſanguinis tunc inaudita fuit, & a moribus ac ritibus eccleſiæ omnino per illa tempora diſſidebat, vt lib. II. palam fiet, quum de communione intincta differemus.

Idem lib. II. c. XVIII. §. III. Suſpicatur Arcudius lib. III. c. LIII. hanc communionem (recentiorum Græcorum) originem traxiſſe ex facto mulieris Macedonianæ ſupra commemorato, quæ celebrante Chryſoſtomo ſe catholicam ſimulans de manu eius euchariſtiam ſuſcepit, quam ancillæ occulte dedit, & alium panem ab eadem acceptum ori impoſuit, qui in lapidem verſus eſt. Sed nuſquam lego, hoc factum occaſionem dediſſe veterem ritum immutandi, & ex ſcriptis Chryſoſtomi conſtat, diaconum ſanguinem diſtribuiſſe: quo munere fungi deſiit, quum panis ſacer ſanguine tinctus cochleari præberi cœpit.

1) Gratian. de conſecrat. diſtinct. II. c. VI.

quæ

quæ huius praxis initium videtur innuere, eamque vt magnum abuſum, primæ Seruatoris noſtri inſtitutioni contrarium, damnat. *Audiuimus*, inquit, *quoſdam ſchiſmatica ambitione detentos, contra diuinos ordines & apoſtolicas inſtitutiones, intinctam euchariſtiam populis, pro complemento communionis, porrigere: quod quam ſit euangelicæ & apoſtolicæ doctrinæ contrarium, & conſuetudini eccleſiaſticæ aduerſum, non difficile ab ipſo fonte veritatis probabitur, a quo ordinata ipſa ſacramentorum myſteria proceſſerunt.* Et paullo poſt: *Quod pro complemento communionis intinctam tradunt euchariſtiam populis: nec hoc prolatum ex euangelio teſtimonium recepit, vbi apoſtolis corpus ſuum & ſanguinem commendauit. Seorſum enim panis, & ſeorſum calicis commendatio memoratur. Nam intinctum panem aliis Chriſtum præbuiſſe non legimus, excepto illo tantum diſcipulo, quem intincta bucella magiſtri proditorem oſtenderet, non quæ ſacramenti huius inſtitutionem ſignaret.* Idem iisdem verbis repetitur in concilio *Bracarenſi* ad ann. DCLXXV m). BONA porro nobis ex *Micrologo* n) narrat, quod huic conſuetudini contradicat vetuſtus liber, *Ordo Romanus*, & quod HVMBERTVS DE SYLVA CANDIDA, qui contra *Græcos* ſæculo vndecimo medio ſcripſit, hunc ritum o) inſectetur, acrius licet, quam oportuerit, vti quidem ille ex ſcita ratione, quod certo conſtat, arbitratur; quia videlicet eadem praxis, quantuſcumque abuſus eſſet & primæ inſtitutioni aduerſus, non multo poſt in eccleſia *Romana* publicam auctoritatem obtinuit. Nam *Vrbanus*, pontifex huius nominis ſecundus, in concilio *Claromontano*, vrgente quadam neceſſita-

m) Concil. Bracar. III. can. I. (aliis concil. IV. vid. Labb. tom. VI. concil. p. 562) Quidam euchariſtiam vino madidam pro complemento communionis credunt populis porrigendam.

n) Microlog. c. XIX. Non eſt authenticum, quod quidam corpus Domini intingunt & intinctum pro complemento communionis populo diſtribuunt, nam ordo Romanus contradicit.

o) Humbert. diſputat. de azymo adverſus Græcos. (citante *Voſſio* p. 337. edit. Hag. Com. ex Baronio tom. XI. p. 694.) Deinde quod ſanctum panem vitæ æternæ in calice intinctum cum cochleari ſumere conſueſtis, quid opponitis? neque enim ipſe Dominus panem in calice vini intriuit, & ſic apoſtolis dedit, dicens: Accipite & cum cochleari comedite, hoc eſt enim corpus meum. Sed, ſicut ſancta Romana eccleſia vſque nunc obſeruat, panem integrum benedixit, & fractum ſingulis particulatim diſtribuit, dicens: Accipite & comedite, hoc eſt corpus meum. Quibus, poſtquam cœnatum eſt, calicem porrexit dicens: Bibite ex eo omnes.

te ægrotis ita dari iubet, & aliis occaſionibus ex ſuperuacanea cautela, ne ſanguis aliquando effundatur. Enim vero varios hæc praxis in eccleſia *Romana* caſus habuit. Nam PASCHALIS ſecundus non multo poſt licentiam, ab anteceſſore ſuo indultam, reuocauit, epiſt. XXXII. ad *Pontium*, abbatem *Cluniacenſem*, præcipiens p), vt paruuli & infirmi, qui panem abſorbere non poſſint, in ſolo ſanguine communicent, decentius id exiſtimans, quam intinctam communionem permittere. Verum hoc non ſatisfecit concilio *Turonenſi* q) apud IVONEM, in quo decretum hac de re ſancitum legitur in hanc ſententiam: *Omnis presbyter habeat pyxidem aut vas tanto ſacramento dignum, vbi corpus Domini cum diligentia recondatur ad viaticum recedentibus de ſæculo. Quæ tantum ſacra oblatio intincta debet eſſe in ſanguine Chriſti, vt veraciter presbyter poſſit dicere infirmo: Corpus & ſanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti proficiat tibi in remiſſionem peccatorum & vitam æternam.* Iſtius æui homines nondum credebant, vel infirmos adeo ſub vna tantum ſpecie recte & legitime communicari, nec perſuaſi erant, ſacerdotem veraciter dicere poſſe, *Corpus & ſanguis Chriſti*, niſi illis vtramque ſpeciem porrigeret. Sed vero BONAM miſeret horum ignorantiæ. Nam proh miſeros! nondum nobile illud arcanum in theologia edocti erant, doctrinam videlicet de concomitantia, vt eius beneficio didiciſſent, corpus *CHRISTI* ſine ſanguine eſſe non poſſe. Pergit autem ex antiquo ritu miſſæ, a IOANNE epiſcopo *Abrincatenſi* deſcripto, nobis narrare, mixtam hanc communionem omni populo dari iuſſam eſſe, timore effuſionis ſanguinis *CHRISTI*. Et in antiquis conſuetudinibus monaſterii *Cluniacenſis*, a DACHERIO publicatis, ſtatutum exſtare dicit, de communione intincta, quæ nouitiis & aliis rudibus imperriri debeat, quia ſi ſanguinem ſeparatim accipiant, vix fieri poſſit, quin aliquam negligentiam incur-

p) Paſchal. epiſt. XXXII. ad Pontium (tom. X. conc. p. 656.) In ſumendo corpore & ſanguine Domini dominica traditio ſeruetur, nec ab eo, quod Chriſtus magiſter & præcepit & geſſit, humana & nouella inſtitutione diſcedatur. Nonimus enim, per ſe panem, per ſe vinum ab ipſo Domino traditum. Quem morem ſic ſemper in ſancta eccleſia conſeruandum docemus atque præcipimus, præter in paruulis ac omnino infirmis, qui panem abſorbere non poſſunt.

q) Concil. Turon. ap. Iuonem part. II. c. XIX.

rant eumque effundant. Tametſi in margine adnotatum legatur, veterem conſuetudinem dandi vtramque ſpeciem ſeorſum in aliis eccleſiis obſeruari. In *Anglia* adeo propagatus erat hic mixtorum elementorum vſus, vt ERNVLPHVS ſiue ARNVLPHVS epiſcopus *Roffenſis* an. MCXX. prolixe eam defenderet epiſtola quadam, a LVCA DACHERIO tom. II. *ſpicilegii* *) publicata, vbi *Lambertus* quidam hanc ei quæſtionem propoſuerat: Cur hodierna eccleſiæ conſuetudo alio & pene contrario ritu cenſeat porrigi corpus dominicum, quam a Domino in cœna diſcipulis fuerit diſtributum. Id enim eccleſiæ quotidianum protendere vſum, vt tribuatur hoſtia ſanguine intincta, quum a Domino prius corpus, deinde ſanguis porrectus fuiſſe memoretur? Ad quam quæſtionem ARNVLPHVS reſpondet: Eſſe hanc rem de earum cenſu, quæ mutari poſſint, adeoque licet olim duæ ſpecies panis ac vini ſeparatim datæ ſint, hoc tamen tempore porrigi ſimul mixtas, ne quid minus decenter fiat. „Nos carnem „Domini, inquit, intinguimus in ſanguine Domini, ne accipi„entes ſiue porrigentes peccemus, non habita forte compe„tenti cautela in labiis & manibus noſtris. Euenit enim fre„quenter, vt barbati, & prolixos habentes granos, dum po„culum inter epulas ſumunt, prius liquore pilos inficiant, quam „ori liquorem infundant. Ii ſi acceſſerint ad altare, liquorem „ſanctum bibituri, quomodo periculum deuitare poterunt in„ter accipiendum, quomodo vterque, accipiens videlicet & „porrigens, effugient grande peccatum? Præterea ſi imberbes, „& ſine granis, aut mulieres, ad ſumendam communionem „ſanctam conueniant, quis ſacerdotum poterit tam prouide „miniſtrare, tam caute calicem Domini diſtribuere, ut multis „eum ſingulatim diuidat, diuidens ſic in ora eorum fundat, vt „infundens nihil effundat? Sæpe enim dum ſibi ſoli calicem „infundere diſponit, negligentia aut imprudentia faciente, ef„fuſionis periculum incurrit: quanto facilius in multitudine „poſito ſacerdoti, multis diuerſarum formarum miniſtranti, „contingere poteſt, vnde grauiter offendat, vnde eum aſpe„ram pœnitentiam agere oporteat? Ne ergo polluamus ſan„guinem noſtræ redemtionis, ne tamquam impietatis manibus

*) Dacher. ſpicileg. tom. III. p. 471. 472 edit. Parit. MDCCXXIII. fol.

quens de altari animæ humanæ, preces & eleemoſynas Deo offerentis) *horribilius eſt, quam illud, cui tu laicus adſtas.* Et paucis interiectis: *Quemadmodum ſtat ſacerdos, ſpiritum arceſſens, ita tu quoque ſpiritum arceſſis, non quidem voce, ſed rebus ipſis.* Simili modo AVGVSTINVS, deſcribens rationem, qua chriſtiani Deum colant ad altare, vt reſpondeat gentilibus, qui eos diuinum cultum martyribus exhibere criminabantur, ait: *Quis audiuit* y) *aliquando fidelium, ſtantem ſacerdotem ad altare, - - dicere in precibus, Offero tibi ſacrificium, Petre, vel Paule, vel Cypriane, quum apud eorum memorias offeratur Deo.* Quem locum heic ideo tantum produco, vt preces tunc a ſtantibus oblatas eſſe ad altare, oſtendam. Quam ob cauſſam moris erat diacono illis temporibus, ſpeciatim iſtis diebus, vbi hic ſitus vſitatus erat, populum excitare formula quadam adhortationis, cuiuſmodi aliqua in CHRYSOSTOMO z) & auctore *conſtitutionum* a) frequenter occurrit, Ὀρθοὶ ϛῶμεν καλῶς, *Erecti ſtemus honeſte.* Sunt, qui TERTVLLIANVM etiam ad hunc corporis habitum reſpicere, putant, quando ait b): *Nonne ſolemnior erit ſtatio tua, ſi & ad aram Dei ſteteris?* Sed vt libere loquar, TERTVLLIANVM hoc loco vocabulum *ſtationis* adhibere puto, non ad ſignificandum peculiarem corporis ſitum in precibus, ſed tantum ad longiorem in illis perſeuerantiam diebus ſtationariis, quando religioſos conventus ſuos ad horam vſque tertiam pomeridianam continuabant. Nam hiſce diebus, vt ſtatim percipiemus, ſemper orabant flexis genibus, licet aliis diebus id non facerent; adeoque TERTVLLIANI ſententia non poteſt eſſe, quod preces his diebus ſtando fuderint, ſed tantum quod publici cultus exercitia hiſce diebus ſtationariis longius, quam aliis quidem die-

(θυσιαστήριον) φρικωδέστερον ἐκείνου, ᾧ σὺ παρέστηκας ὁ λαϊκός· - - καθάπερ ὁ ἱερεὺς ἕστηκε τὸ πνεῦμα καλῶν, οὕτω καὶ σὺ τὸ πνεῦμα καλεῖς· ἀλλ᾽ οὐ διὰ φωνῆς, ἀλλὰ δι᾽ ἔργων.

y) Auguſtin. de ciuit. Dei lib. VIII. c. XXVII. It. contr. Fauſtum lib. XX. c. XXI *Quis antiſtitum, adſiſtens altari,* aliquando dixit, offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane, ſed quod offertur, offertur Deo &c.

z) Chryſoſt. hom. II. in 2 Cor pag. 740. (p. 516. edit. Francof.) Hom. XXIX. de incomprehenſibili Dei natura tom. I. p. 375. (p. 333. edit. Francof.)

a) Conſtitut. lib. VIII. c XII.

b) Tertull. de orat. c. XIV.

bus,

bus, produxerint. At enim vero ſine hoc controuerſo TERTVLLIANI loco ex ante citatis teſtimoniis ſatis liquet, quod eucharistiam adſtando ad menſam dominicam receperint.

ATQVE hoc ipſum argumento etiam ex tranſuerſo adſumto confirmatur, quod eſt, quod die dominico cunctiſque diebus pentecoſtalibus preces ſtando facere debuerint, non autem aliter; quemadmodum alio loco *) fuſe demonſtrauimus. Quamobrem rationi conſentaneum eſt, credere, quod omnibus illis temporibus euchariſtiam perceperint eodem corporis habitu, quo precari iuſſi erant, hoc eſt adſtando ad altare.

VERVM tum reliquis diebus omnibus, maxime diebus ſtationariis, moris erat vniuerſæ eccleſiæ, vt preces faceret flexis genibus, ſicut itidem fuſius ſupra †) demonſtrauimus. Adeoque non minus conſentaneum rationi eſt, ſtatuere, quod euchariſtiam eodem geſtu, quo precati ſint, perceperint, quamquam non adeo clara teſtimonia pro hac eorum praxi ſuppetant. Quod nonnulli ex TERTVLLIANO adlegant, quod populus ſolitus ſit *aris Dei adgeniculari* c), nihil ſolide probat: Nam corrupta tantum lectio eſt priorum editionum, quam alii correctius exhibent, *caris Dei adgeniculari;* adludentem ad morem pœnitentium, qui ad genua miniſtrorum Dei ac populi prouolui ſolebant, deprecationes eorum, quando templum ingrediebantur, ſibi expetituri. Neque plus roboris illud argumentum habet, quod alii ex CYRILLI *catechesi* adferunt, quando modo baptizatum & iam communicaturum monet, vt ad recipiendam ſacram euchariſtiam accedat κύπτων: Nam hoc, vt modo obſeruauimus, non ſignificat *genua flectere*, ſed *ſtare inclinato corpore.* Verba CHRYSOSTOMI, quæ facit in adhortatione quadam ad ſumturos euchariſtiam, magis id exprimere videntur: *Cum horrore accedamus, gratias agamus. procumbamus* d) *confitentes peccata noſtra; lacrimemur, mala noſtra lugentes, intentas ac largas preces Deo fundamus: ſicque nos ipſos emundantes, ta-*

*) Lib. XIII. cap. VIII. §. III. volum. V. pag. 253.

c) Tertull. de pœnitent. c. IX.

d) Chryſoſt. homil. XXXI. in natal. Chriſti tom. V. p. 480. (hom. XXXIII. p. 429. edit. Francof.) Φρίξωμεν τοίνυν προσιόντες, εὐχαριστήσωμεν, προσπέσωμεν ἐξομολογούμενοι τὰ πλαίσματα ἡμῶν, δακρύσωμεν, τὰ οἰκεῖα πενθοῦντες κακὰ, ἐκτενεῖς εὐχὰς ἀποδῶμεν τῷ Θεῷ· καὶ οὕτω διακαθάραντες ἑαυτοὺς ἠρέμα, καὶ μετὰ

cite & cum debita modeſtia tamquam ad cælorum regem adeuntes, accedamus. Si vero nulla harum locutionum extſtaret, ipſa conſuetudo flectendi genua ad preces per hoſce dies ſatis indicium eſſet ſitus, quo euchariſtiam eodem tempore perceperint.

QVOD ad ſeſſionem attinet, nullum eius exemplum exſtat, nec vllum veſtigium, quod ad eam nos ducat, in antiquis ſcriptoribus conſpicitur. Iam ſupra oſtendimus, in multis eccleſiis ſeſſionem, durante publico Dei cultu, nec in ſermone, nec in ſcripturarum lectione, nec in pſalmodia, nec in precibus, nec poſt preces vlla ratione fuiſſe licitam. Et abſurdum foret, ſibi perſuadere, quod reliquis temporibus omnibus reiectum fuit, id in receptione euchariſtiæ licuiſſe. PERRONIVS quidem, aulæ pontificiæ purpuratus, omnibus viribus contendit probare, apoſtolos eam recepiſſe ſedentes, & ſeſſionem ſitum quoque fuiſſe adorantium. Verum vir magnæ eruditionis IOANNES DALLAEVS falſitatem huius ſententiæ ſatis abunde detexit & profligauit, quemadmodum alia iam occaſione *) adnotauimus. Neque huius ritus multa exempla hodie reperiuntur, & eorum, quæ ſuppetunt, nonnulla ſunt iſtiusmodi, vt ſi in cauſſas inquiras, ea ne indicare quidem ſuſtineas. *Ariani* in *Polonia* communionem ſedendo accipere dicuntur, vt ſe *CHRISTVM* non pro Deo, ſed creatura habere, declarent. Quam ob cauſſam ſynodi quædam, a proteſtantibus in *Polonia* habitæ c), expreſſis verbis hunc geſtum interdicunt, tamquam *Arianis* proprium, iubentque omnes cœtus ſuos ad menſam dominicam ſtare, vel genua flectere, non ſedere, quam cærimoniam *Ariani* inuexerint, eccleſiis euangelicis non

τῆς πρεπούσης εὐταξίας, ὡς τῷ βασιλεῖ προσιόντες τῶν οὐρανῶν, οὕτω προσέλθωμεν.

*) Lib. XIII. c. VIII. §. VII. vol. V. p. 263.

c) Synod. Wlodislav. an. MDLXXXIII. artic. VI. in corpore confeſſ. part. II. p. 309. Sententia iam olim in Sendomirienſi ſynodo agitata, & concluſio in generali Cracouienſi atque Petricouienſi ſynodo facta ac repetita, in hoc etiam conſeſſu approbata eſt: nempe ne in vſu ſit ſeſſio ad menſam dominicam in vllis huius noſtri conſenſus eccleſiis. Nam hæc cærimonia, licet cum ceteris libera, eccleſiis chriſtianis & cœtibus euangelicis non eſt vſitata, tantumque infidelibus Arianis, cum Domino pari ſolio ſeſe collocantibus, propria &c. Vid. ſynod. Petricouienſ. art. IV. ibid. p. 306. Synod. Cracouienſ. artic. IV. p. 303.

vſi-

vſitatam. Similiter hoc ſingulare pontificis *Romani* priuilegium eſſe dicitur, vt ſedeat, quando ipſe officium conſecrationis peragit. IOANNES BONA f) non hoc tantum narrat, ſed vniuerſam cærimoniam deſcribit ex libro, quem vocant *cærimoniale Romani pontificis*, & ex *ordine Romano*, quos libros, qui harum rerum ſunt ſtudioſi, in locis ſuis poſſunt euoluere. Nos pergimus in conſiderandis antiquæ eccleſiæ conſuetudinibus.

§. IV.

Eleuationem hoſtiæ, quæ adorationis illius cauſſa fit, per multa ſæcula non fuiſſe cognitam in eccleſia antiqua, ad ortum uſque commenti de tranſubſtantiatione.

NIHIL eſt, quod maiorem turbam & rerum omnium confuſionem in orbe chriſtiano per multa retro ſæcula dedit,

f) Bona rer. liturgic. lib. II. c. XVII. §. VIII. Summus pontifex, quum ſolemniter celebrat, ſedens communicat, hoc modo. Data pace epiſcopo & duobus diaconis adſiſtentibus, qui os eius & pectus oſculantur, adſcendit ad ſedem ſuam, comitantibus ipſum diaconis & epiſcopis. Tum diaconus euangelii apud altare patenam cum ſacramento reuerenter accipiens, ambabus manibus in altum eleuat vſque ad oculos, habentem deſuper auream ſtellam cum nominibus XII apoſtolorum, ne hoſtia labi poſſit. Et primo vertit ſe ad latus epiſtolæ cum ſumma grauitate, & per eamdem viam reuertitur ad medium altaris: poſtea eodem modo vertit ſe ad latus euangelii, vbi ſubdiacono genuflexo patenam tradit cum ſacramento. Tum ſurgit ſubdiaconus, & ipſe diaconus flectit genua, donec ille diſceſſerit, portans ſacramentum pontifici, qui ei aduenienti profunde inclinat, ac ipſum reuerenter adorat. Subdiaconus vero, quum peruenerit ad pontificem, ſtat rectus ad eius ſiniſtram. Poſt hæc diaconus accipiens calicem, paruo velo aureo coopertum, eodem modo ſe vertit ad vtrumque latus altaris, ſicut cum patenam tenebat: & inde cum ipſo calice ad dextrum latus pontificis accedit. Pontifex vero ſumit vnam partem hoſtiæ, & aliam in duas partes diuidit pro communione diaconi & ſubdiaconi. Sumto autem a pontifice Chriſti corpore epiſcopus cardinalis adſiſtens porrigit ei calamum aureum, quo ſanguinis partem ſugit, reſiduum dimittens pro diacono & ſubdiacono. Tum pontifex communicat diaconum ſtantem & tenentem dextera manu calicem, calamum ſiniſtra; qui accepto corpore Chriſti faciem pontificis oſculatur, & reuerſus ad altare partem ſanguinis ſugit. Eodem modo corpus Chriſti porrigit pontifex ſubdiacono coram ſe genuflexo & patenam tenenti, qui & ipſe ad cornu altaris accedens, reſiduum ſanguinis cum calamo ſugit. Vnus autem ex ipſis particulam hoſtiæ, quæ calici de more immiſſa fuerat, ad labia ipſius calicis retrahit & ſumit. Hæc ex cærimoniali Romani pontificis excerpta ſunt, quæ ab antiquiſſimo ordine Romano in paucis diſcrepant, vt vtrumque conferenti manifeſtum erit.

quam adoratio hoſtiæ, falſo ſuppoſito nixa, quod non ſit panis & vinum, ſed quod elementa iſta in reale corpus & ſanguinem *CHRISTI* tranſmutata, ſiue, vt loquuntur, tranſubſtantiata ſint. Non eſt mihi propoſitum, in hiſtoriam deſcendere *tranſubſtantiationis* (quæ res ad capita doctrinæ, nec proprie ad hoc inſtitutum ſpectat, vbi ſolum in praxin eccleſiæ inquirimus) ſed ſatis habebo, ſi dixero, præcipuos de antiquis patribus tam perſpicue, quam verbis fieri poteſt, declaraſſe, quod mutatio, per conſecrationem in elementis panis ac vini facta, non ſit eiuſmodi mutatio, quæ naturam & ſubſtantiam deſtruat, ſed tantum eorum qualitates mutet, atque ad vſum eleuet ſpiritualem, quemadmodum fit in multis aliis conſecrationibus, vbi qualitates rerum immutantur ſine vlla reali ſubſtantiæ immutatione. Ita GREGORIVS NYSSENVS g): *Altare hoc ſanctum, cui adſiſtimus, lapis eſt natura communis, ex quibus parietes noſtri exſtruuntur, & pauimenta exornantur: ſed quoniam Dei cultui conſecratum atque dedicatum eſt, ac benedictionem accepit, menſa ſancta, altare immaculatum eſt, quod non amplius ab omnibus, ſed a ſolis ſacerdotibus iiſque venerantibus contrectatur. Panis item panis eſt initio communis, ſed vbi eum myſterium ſacrificauerit, corpus Chriſti fit & dicitur. Sic myſticum oleum, ſic vinum: quum ſint res exigui pretii ante benedictionem, poſt ſanctificationem, quæ a ſpiritu procedit, vtrumque eorum excellenter operatur. Eadem item verbi vis etiam ſacerdotem auguſtum & honorandum facit, nouitate benedictionis a communitate vulgi ſegregatum. Quum enim heri ac tempore ſuperiori vnus e multitudine ac plebe eſſet, repente redditur præceptor, præſes, doctor pietatis, myſteriorum latentium præſul: eaque contingunt ei, quum nihil vel corpore,*

g) Nyſſen. de bapt. Chriſti. tom. III. pag. 369. 370. τὸ θυσιαστήριον τοῦτο τὸ ἅγιον, ᾧ παρεστήκαμεν, λίθος ἐστὶ κατὰ τὴν φύσιν κοινὸς, οὐδὲν διαφέρων τῶν ἄλλων πλακῶν, αἳ τοὺς τοίχους ἡμῶν οἰκοδομοῦσι, καὶ καλλωπίζουσι τὰ ἐδάφη· Ἐπειδὰν δὲ καθιερώθη τῇ τοῦ θεοῦ θεραπείᾳ, καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέξατο, ἔστι τράπεζα ἁγία, θυσιαστήριον ἄχραντον, οὐκέτι παρὰ πάντων ψηλαφώμενον, ἀλλὰ μόνων τῶν ἱερέων· καὶ τούτων εὐλαβουμένων· ὁ ἄρτος πάλιν ἄρτος ἐστὶ τέως κοινός· ἀλλ᾽ ὅταν αὐτὸν τὸ μυστήριον ἱερουργήσῃ, σῶμα Χριστοῦ λέγεταί τε καὶ γίνεται· οὕτως τὸ μυστικὸν ἔλαιον, οὕτως ὁ οἶνος, ὀλίγου τινὸς ἄξια ὄντα πρὸ τῆς εὐλογίας, μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τὸν τοῦ πνεύματος, ἑκάτερον αὐτῶν ἐνεργεῖ διαφόρως· ἡ αὐτὴ δὲ τοῦ λόγου δύναμις, καὶ τὸν ἱερέα ποιεῖ σεμνὸν καὶ τίμιον, τῇ καινότητι τῆς εὐλογίας τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς κοινότητος χωριζόμενον· χθὲς γὰρ καὶ πρώην εἷς ὑπάρχων τῶν πολλῶν καὶ τοῦ δήμου, ἀθρόον ἀποδείκνυται καθηγεμὼν, πρόεδρος, διδάσκαλος εὐσεβείας, μυστηρίων λαν-

vel

vel forma mutatus, ſed quod ad ſpeciem externam attinet, ille ſit, qui erat, inuiſibili quadam vi ac gratia, inuiſibilem animam in melius transformatam gerens. Eamdem ſimilitudinem & illuſtrationem adhibet CYRILLVS h), eccleſiæ *Hieroſolymitanæ* epiſcopus, *Vide*, inquiens, *ne illud eſſe putes vnguentum tantum. Quemadmodum enim panis euchariſtiæ, poſt ſancti ſpiritus inuocationem non amplius eſt panis communis, ſed eſt corpus Chriſti: ſic & ſanctum hoc vnguentum, non amplius eſt vnguentum nudum, neque, vt ita dicam, commune, poſtquam iam conſecratum eſt: ſed eſt chariſma, quod Chriſti & ſpiritus ſancti, id eſt, diuinitatis eius præſentiam efficit. Quo frons & alii ſenſus corporis tui ſymbolice inunguntur: & corpus quidem iſto viſibili vnguento perungitur, anima vero ſancto viuificoque ſpiritu ſanctificatur.* CHRYSOSTOMVS in celebratiſſima epiſtola ad *Cæſarium* ſimili comparatione vtitur, ad explanandum duas naturas *CHRISTI* contra *Apollinarem*, & demonſtrandum, quod humanam ac diuinam habent ſubſtantiam ſine vlla transformatione vel confuſione. *Sicut*, inquit *), *antequam ſanctificetur panis, panem nominamus, diuina autem illum ſanctificante gratia, mediante ſacerdote, liberatus eſt quidem ab appellatione panis, dignus autem habitus eſt dominici corporis appellatione, etſi natura panis in ipſo permanſit, & non duo corpora, ſed vnum filii corpus prædicatur: ſic & hæc diuina* ἐνιδρυσάσης, *inundante corporis natura* (legendum, *heic diuina inſidente corpori natura*) *vnum filium, vnam perſonam, vtraque hæc fecerunt.* Hic locus, quum primum produceretur a PETRO MARTYRE, ita ſpectabatur, vt *Romanenſi* eccleſiæ addicti vim argumenti in eo ſitam euadendi viam haud haberent aliam, niſi vt impoſturæ dicam ſcriberent MARTYRI, quaſi hanc epiſtolam confinxiſſet. MARTYR eam e bibliotheca *Florentina* in *Angliam* ſecum adlatam in bibliothe-

θανόντων μυσταγωγός· καὶ ταῦτα ποιεῖ μηδὲν τοῦ σώματος ἢ τῆς μορφῆς ἀμειφθείς· ἀλλ' ὑπάρχων κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκεῖνος, ὃς ἦν, ἀοράτῳ τινὶ δυνάμει καὶ χάριτι τὴν ἀόρατον ψυχὴν μεταμορφωθεὶς πρὸς τὸ βέλτιον.

h) Cyrill. catech. myſtag. III. §. III. ὅρα, μὴ ὑπονοήσῃς, ἐκεῖνο τὸ μύρον ψιλὸν εἶναι· ὥσπερ καὶ ὁ ἄρτος τῆς εὐχαριστίας, μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐκ ἔτι ἄρτος λιτός, ἀλλὰ σῶμα χριστοῦ· οὕτω καὶ τὸ ἅγιον τοῦτο μύρον, οὐκ ἔτι ψιλόν, οὐδ' ὡς ἂν εἴποι τις κοινόν, μετ' ἐπίκλησιν, ἀλλὰ χριστοῦ χάρισμα καὶ πνεύματος ἁγίου παρουσίᾳ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἐνεργητικὸν γινόμενον, ὅπερ συμβολικῶς ἐπὶ μετώπου, καὶ τῶν ἄλλων σου χρίεται αἰσθητηρίων· καὶ τῷ μὲν φαινομένῳ τὸ σῶμα χρίεται, τῷ δὲ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι ἡ ψυχὴ ἁγιάζεται

*) Apud Albertin. de ſacram. euchariſtiæ lib. II. c. I. p. 532.

ca archiepiſcopi *Cantuarienſis* repoſuit, ſed perſecutionis ſub *Maria* regina temporibus inde ablata eſt. EMERICVS BIGOTIVS, doctus ſcriptor pontificius natione *Gallus*, eam ex autographo publicauit, ſed vniuerſa editio ſuppreſſa eſt. STEPHANVS tamen LEMOYNE, denuo eam *Latine* edidit in *variis ſacris* Et eruditus quidam præſul, qui hodie in noſtra eccleſia primatis dignitatem meritiſſimo obtinet, & cuius indefeſſam contra papatum induſtriam nulla vnquam delebit obliuio, nactus, quas doctores *Sorbonici* in noua *Palladii* editione, a BIGOTIO adornata, ſupprimendas curauerant, chartas, lingua noſtra patria i) vna cum fragmentis *Græcis*, quæ hodie ſuperſunt, eam euulgauit. Et in his monumentis exſtabit tamquam maius omni exceptione teſtimonium CHRYSOSTOMI, & tamquam clauis ad explicanda reliqua loca omnia in iſtius æui *Græcis* ſcriptoribus, qui ſine vllo dubio idem cum ipſo de pane & vino ſenſerunt, quod videlicet in ſubſtantia ſua res immutabiles maneant.

THEODORETVS non multo poſt CHRYSOSTOMVM vixit, atqui hic manifeſto adſerit, panem ac vinum etiam poſt conſecrationem in natura ſua manere. *Seruator noſter*, inquit k), *volebat eos, qui diuinis myſteriis participant, non attendere naturam eorum, quæ cernuntur, ſed per nominum mutationem mutationi, quæ ex gratia facta eſt, fidem adhibere. Qui enim corpus naturale frumentum & panem appellauit, & vitem rurſus ſe ipſum nominauit, is viſibilia ſymbola corporis ac ſanguinis appellatione honorauit, non naturam mutans, ſed naturæ gratiam addens.* Alibi l) eodem armorum genere vtitur ad profligandum hæreticum quemdam *Eutychianum*, qui probaturus, Chriſti humanam naturam poſt vnionem in diuinam naturam eſſe mutatam, ita argumentabatur: „Sicut ſym„bola dominici corporis & ſanguinis, alia ſunt ante ſacerdotis

i) *Defence of the Expoſition of the doctrin of the Church of England, againſt Mr.* de Meaux. Lond. 1686.

k) Theodoret. dialog. I. tom. IV. p. 18. ἐβουλήθη (ὁ σωτὴρ) τοὺς τῶν θείων μυστηρίων μεταλαγχάνοντας, μὴ τῇ φύσει τῶν βλεπομένων προσέχειν, ἀλλὰ διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐναλλαγῆς πιστεύειν τῇ ἐκ τῆς χάριτος γεγενημένῃ μεταβολῇ: ὁ γὰρ δὴ τὸ φύσει σῶμα σῖτον καὶ ἄρτον προσαγορεύσας, καὶ αὖ πάλιν ἑαυτὸν ἄμπελον ὀνομάσας, οὗτος τὰ ὁρώμενα σύμβολα τῇ τοῦ σώματος καὶ αἵματος προσηγορίᾳ τετίμηκεν, οὐ τὴν φύσιν μεταβαλὼν, ἀλλὰ τὴν χάριν τῇ φύσει προστεθεικώς.

l) Id. dialog. II. p. 85. ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ. ὥσπερ τοίνυν τὰ σύμβολα τοῦ δεσποτικοῦ σώ-

„in-

„inuocationem, poſt inuocationem vero mutantur & alia fi-„unt: ita dominicum corpus poſt adſcenſionem in diuinam ſub-„ſtantiam mutatum eſt„. Ad quod reſpondebat THEODORETVS: „Retibus, quæ ipſe texuiſti, captus es. Neque enim ſym-„bola myſtica poſt ſanctificationem recedunt a ſua natura. Ma-„nent enim in priore ſubſtantia, & figura & forma, & videri „tangique poſſunt, ſicut & prius: intelliguntur autem ea eſſe, „quæ facta ſunt, & creduntur, & adorantur, vt quæ illa ſint, „quæ creduntur. Confer igitur imaginem cum archetypo, & „videbis ſimilitudinem. Oportet enim figuram ſimilem eſſe „veritati. Illud enim corpus priorem habet formam & cir-„cumſcriptionem, & vt ſemel dicam, corporis ſubſtantiam: „immortale autem poſt reſurrectionem & immune a corruptio-„ne factum eſt, ſedemque a dexteris adeptum, & ab omni cre-„atura adoratur, quia Domini naturæ corpus appellatur„. Hæc verba adeo plana ſunt & perſpicua, quod panis in ſua ipſius ſubſtantia poſt conſecrationem maneat, quemadmodum corpus *CHRISTI* in humanæ naturæ ſubſtantia manet poſt eius adſumtionem, vt, IOANNE COSINO epiſcopo m) obſeruante, *Nicolinus* pontificis *Romani* typographus, qui *Roma* anno MDXLVII. hoſce dialogos typis excudit, faſſus ſit, opinionem THEODORETI de tranſubſtantiatione non eſſe ſanam, excuſari autem ipſum poſſe, quod eccleſia nondum decretum de ea feciſſet.

EPHRAEMIVS, epiſcopus *Antiochiæ*, centum circiter annis poſt THEODORETVM vixit ann. DXL, ſcripſitque contra *Eutychianos* eumdem in modum. *Patres* n) *noſtri*, inquit, *dicen-*

ματός τε καὶ αἵματος, ἄλλα μὲν εἰσι πρὸ τῆς ἱερατικῆς ἐπικλήσεως, μετὰ δέ γε τὴν ἐπίκλησιν μεταβάλλεται, καὶ ἕτερα γίνεται· οὕτω τὸ δεσποτικὸν σῶμα μετὰ τὴν ἀνάληψιν εἰς τὴν οὐσίαν μετεβλήθη τὴν θείαν. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Ἑάλως αἷς ὕφηνες ἄρκυσιν· οὐ δὲ γὰρ μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τὰ μυστικὰ σύμβολα τῆς οἰκείας ἐξίσταται φύσεως· μένει γὰρ ἐπὶ τῆς προτέρας οὐσίας, καὶ τοῦ σχήματος, καὶ τοῦ εἴδους, καὶ ὁρατά ἐστι, καὶ ἁπτὰ, οἷα καὶ πρότερον ἦν· νοεῖται δὲ ἅπερ ἐγένετο, καὶ πιστεύεται, καὶ προσκυνεῖται, ὡς ἐκεῖνα ὄντα ἅπερ πιστεύεται· παράθες τοίνυν τῷ ἀρχετύπῳ τὴν εἰκόνα, καὶ ὄψει τὴν ὁμοιότητα· χρὴ γὰρ ἐοικέναι τῇ ἀληθείᾳ τὸν τύπον· καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ μὲν πρότερον εἶδος ἔχει, καὶ σχῆμα, καὶ περιγραφὴν, καὶ ἁπαξαπλῶς εἰπεῖν, τὴν τοῦ σώματος οὐσίαν· ἀθάνατον δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν γέγονε, καὶ κρεῖττον φθορᾶς, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν ἠξιώθη καθέδρας, καὶ παρὰ πάσης προσκυνεῖται τῆς κτίσεως, ἅτε δὴ σῶμα χρηματίζον τοῦ δεσπότου τῆς φύσεως.

m) Coſins *hiſt. of tranſubſtan.* p. 77.

n) Ephrem. ap Photium cod CCXXIX. pag. 793. οἱ πατέρες ἡμῶν ἐκ δύο φύσεων

τες

tes, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum ex duabus naturis conſtare, intelligunt ex duabus ſubſtantiis, vt quando dicunt, eum in duabus naturis eſſe, id illis eſt in duabus ſubſtantiis. Et id ipſum docet filius tonitrui, quando ait, Quod erat ab initio, quod vidimus & palpauerunt manus noſtræ de verbo vitæ. Docet enim his verbis, vt diximus, vnum & eumdem ſubſtantiam habere palpabilem & impalpabilem. Nam verbum dicens, impalpabile palpatum fuiſſe teſtatus eſt, & ſe vidiſſe inquiens inuiſibile, viſum fuiſſe nuntiauit. Sic vnum Chriſtum in palpabili & impalpabili ſubſtantia, in viſibili & inuiſibili agnoſcit, & aliis ad hoc ſciendum præceptor fit: Si quidem vtrumque vnius perſonæ eſt, nemoque ſana mente dicere poteſt, eamdem eſſe naturam palpabilis & impalpabilis, viſibilis & inuiſibilis. Sic quod & a fidelibus (id eſt, a baptizatis) *percipitur Chriſti corpus & a ſenſibili ſubſtantia non diſcedit, & indiuiſum a gratia intelligibili manet. Et baptiſmus, ſpiritualis totus factus & vnus exiſtens, proprium ſenſibilis ſubſtantiæ, aquæ inquam, conſeruat, & quod fuit, non amittit.*

LATINAE patres eccleſiæ non minus plani ac copioſi ſunt in teſtimoniis ſuis de hac materia. TERTVLLIANVS non tantum frequenter dicit, panem repræſentare corpus Domini o), & eſſe figuram corporis eius p); ſed etiam ſenſuum noſtrorum teſtimonio in hoc ipſo & rebus multis aliis ad *CHRISTVM* pertinentibus, fidere docet. *Non licet nobis*, inquit q), *in dubium*

λέγοντες τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν χριστὸν συγκεῖσθαι, ἐκ δύο νοοῦσιν οὐσιῶν· ὥσπερ καὶ ἡνίκα ἐν δύο φύσεσιν, ἐν δυσὶν οὐσίαις· καὶ ὁ τῆς βροντῆς δὲ υἱὸς τοῦτο διδάσκει ἐν τῷ λέγειν, ὃ ἦν ἀπ᾽ ἀρχῆς, ὃ ἑωράκαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· τὸν ἕνα γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν, δι᾽ ὧν ἔφημεν, καὶ ψηλαφητὴν οὐσίαν ἔχειν καὶ ἀψηλάφητον ἀνεκήρυξε· λόγον γὰρ εἰπὼν, τὸν ἀψηλάφητον ψηλαφηθῆναι προσεμαρτύρησε· καὶ ἑωρακέναι εἰπὼν, τὸν ἀόρατον προανήγγειλεν· ὥστε τὸν ἕνα χριστὸν ἐν ψηλαφητῇ καὶ ἀψηλαφήτῳ οὐσίᾳ, καὶ ἐν ὁρατῇ καὶ ἀοράτῳ γνωρίζειν, καὶ τοῖς ἄλλοις εἰδέναι διδάσκαλος γίνεται· εἰ γὰρ καὶ ἑνὸς προσώπου καὶ ἑκάτερον, ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν δύναιτο νοῦν ἔχων, ὡς ἡ αὐτὴ φύσις ψηλαφητοῦ καὶ ἀψηλαφήτου, καὶ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου· οὕτω καὶ τὸ παρὰ τῶν πιστῶν λαμβανόμενον σῶμα χριστοῦ, καὶ τῆς αἰσθητῆς οὐσίας οὐκ ἐξίσταται· καὶ τῆς νοητῆς ἀδιαίρετον μένει χάριτος· καὶ τὸ βάπτισμα δὲ πνευματικὸν, ὅλον γενόμενον καὶ ἓν ὑπάρχον, καὶ τὸ ἴδιον τῆς αἰσθητῆς οὐσίας, τοῦ ὕδατος λέγω, διασώζει, καὶ ὃ γέγονεν οὐκ ἀπώλεσεν.

o) Tertull. contr. Marcion. lib. I. c. XIV. Panem, quo ipſum corpus ſuum repræſentat.

p) Ibid. lib. IV. c XL. Panem corpus ſuum fecit, hoc eſt corpus meum dicendo, id eſt, figura corporis mei.

q) Tertull. de anima c. XVII.

ſen-

ſenſus noſtros reuocare, ne & in Chriſto de fide eorum deliberetur: ne forte dicatur, quod falſo ſatanam proſpectarit de caelo praecipitatum: aut falſo vocem Patris audierit de ipſo teſtificatam: aut deceptus ſit, quum Petri ſocrum tetigit: aut alium poſtea vnguenti ſenſerit ſpiritum, quod in ſepulturam ſuam acceptauit: alium poſtea vini ſaporem, quod in ſanguinis ſui memoriam conſecrauit. Sic enim & Marcion phantaſma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem. Atqui ne in apoſtolis quidem eius ludificata natura eſt. Fidelis fuit & viſus & auditus in monte: fidelis & guſtus vini illius, licet aquae ante in nuptiis Galilaeae: fidelis & tactus, exinde creduli Thomae. Recita Ioannis teſtimonium. Quod vidimus, inquit, quod audiuimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtrae contrectauerunt, de ſermone vitae. Falſa vtique teſtatio, ſi oculorum & aurium & manuum ſenſus natura mentitur. Manifeſtum ex hiſce verbis TERTVLLIANI eſt, de tranſubſtantiatione numquam ei in mentem veniſſe, quae quatuor de quinque omnium mortalium ſenſibus, viſui, tactui, guſtui & olfactui contradicit; eumque oportere fuiſſe abſurdiſſimum omnium, qui vmquam ſcripſerunt, ſi, dictis non obſtantibus, credere potuit, non eſſe id panem, quod ex ſua ipſius regula tot ſenſuum habet teſtimonia.

IDEM teſtimonium cum TERTVLLIANO vſurpat AVGVSTINVS in ſermone ad recens baptizatos, qui licet hodie inter AVGVSTINI opera non reperiatur, a FVLGENTIO r) tamen & BEDA ac BERTRAMO conſeruatus eſt. Heic inſtituens eos de hoc ſacramento, in hunc modum loquitur: „Hoc quod „videris in altari Dei, etiam tranſacta nocte vidiſtis: ſed quid „eſſet, quam magnae rei ſacramentum contineret, nondum au„diſtis. Quod ergo videtis, panis eſt & calix, quod vobis et„iam oculi veſtri renuntiant. Quod autem fides veſtra poſtu„lat inſtruenda, panis eſt corpus Chriſti, calix ſanguis *CHRI„STI.* Breuiter quidem hoc dictum eſt, quod fidei forte ſuf„ficiat: ſed fides inſtructionem deſiderat: Dicit enim prophe„ta, *Niſi credideritis, non intelligetis.* Poteſtis ergo dicere mi„hi: Praecepiſti, vt credamus, expone, vt intelligamus. Pot„eſt enim in animo cuiuſpiam talis cogitatio oboriri. Domi„nus noſter Ieſus Chriſtus nouimus vnde acceperit carnem de

r) Fulgent. de baptiſm. Aethiopis c. XI. Beda in 1 Cor. X. Bertram. de corpore & ſanguine dom.

„virgine. Infans lactatus eſt, nutritus eſt, creuit, ad iuueni-„lem ætatem productus eſt, a Iudæis perſequutionem paſſus eſt, „ligno ſuſpenſus eſt, in ligno interfectus eſt, de ligno depoſi-„tus eſt, ſepultus eſt, tertia die reſurrexit, quo die voluit, in „cælum adſcendit. Illuc leuauit corpus ſuum, vnde eſt ven-„turus, vt iudicet viuos & mortuos. Ibi eſt modo ſedens ad „dextram Patris. Quomodo eſt panis corpus eius? & calix, vel „quod habet calix, quomodo eſt ſanguis eius? Iſta, fratres, „ideo dicuntur ſacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud in-„telligitur. Quod videtur, ſpeciem habet corporalem, quod „intelligitur, fructum habet ſpiritualem. Corpus ergo Chri-„ſti ſi vis intelligere, apoſtolum audi, dicentem fidelibus, „Vos eſtis corpus Chriſti & membra, myſterium veſtrum in „menſa Domini poſitum eſt, myſterium Domini accipitis. Ad „id, quod eſtis, amen reſpondetis, & reſpondendo ſubſcribi-„tis. Audis ergo *corpus Chriſti*, & reſpondes, *Amen*. Eſto „membrum corporis Chriſti, vt verum ſit, Amen. Quare er-„go in pane? Nihil heic de noſtro adferamus: Ipſum apoſto-„lum item audiamus. Quum ergo de iſto ſacramento lo-„queretur, ait: *Vnus panis, vnum corpus multi ſumus*. In-„telligite & gaudete. Vnitas, pietas, veritas, caritas, vnus „panis, vnum corpus multi ſumus. Recolite enim, quia panis „non ſit de vno grano, ſed de multis. Quando exorcizabimi-„ni, quaſi molebamini: quando baptizati eſtis, quaſi conſperſi „eſtis; quando ſpiritus ſancti ignem accepiſtis, quaſi cocti eſtis. „Eſtote, quod videtis, & accipite, quod eſtis. Hoc apoſtolus „de pane dixit; iam de calice quid intelligeremus, etiam hoc „dictum ſatis oſtendit. Sicut enim vt ſit ſpecies viſibilis panis, „multa grana in vnum conſperguntur, tamquam illud fiat, „quod de fidelibus ait ſancta ſcriptura; *Erat illis anima &* „*cor vnum* in Deum; ſic & de vino, fratres, recolite, vnde „ſit vnum. Grana multa pendent ad botrum, ſed liquor gra-„norum in vnitate confunditur. Ita Dominus noſter Ieſus „Chriſtus nos ſignificauit, nos ad ſe pertinere voluit, myſteri-„um pacis & vnitatis noſtræ in menſa ſua conſecrauit. Qui „accipit myſterium vnitatis, & non ſeruat vinculum pacis, non „myſterium accipit pro ſe, ſed teſtimonium contra ſe„. Hac-tenus AVGVSTINVS. Quibus verbis perſpicue docet 1.) pa-

nem

nem eſſe ac vinum, quod ſit ſuper altari, cuius cauſſa ad teſtimonium ſenſuum prouocat. 2.) Hunc ipſum panem ac vinum eſſe corpus ac ſanguinem *CHRISTI*. Conſequenter non poterat eſſe naturale eius corpus in ſubſtantia, ſed tantum ſacramentaliter. 3.) Dicit, naturale *CHRISTI* corpus tantum eſſe in cælo: ſacramentum autem corpus eius nominari; quia, licet in externa, viſibili & corporali ſpecie panis tantum ſit, fructum tamen habeat ſpiritualem. Denique 4.) ait, ſacramentum non tantum eſſe repræſentationem naturalis corporis *CHRISTI*, ſed etiam corporis myſtici, hoc eſt eccleſiæ; &, tamquam ſymbolum vnitatis eccleſiæ, vocari corpus Chriſti hoc ſenſu non minus, quam altero illo. Vt adeo, ſi heic eſſet realis quædam tranſubſtantiatio, panem in myſticum corpus *CHRISTI*, ſiue eccleſiam, æque ac in corpus naturale transmutari neceſſe foret. Hæc ex innumeris aliis locis in operibus AVGVSTINI confirmari poſſunt, ſed hic vnus ad oſtendendam eius ſententiam idoneus eſt.

PROXIME iam ſequitur egregium GELASII, epiſcopi *Romani*, teſtimonium, ex tractatu de duabus naturis, contra *Neſtorium* & *Eutychen* an. CCCCXC. ſcripto, in quo ſic loquitur s): *Certe ſacramenta, quæ ſumimus, corporis & ſanguinis Domini diuina res eſt, propter quod & per eadem diuinæ efficimur conſortes naturæ, & tamen eſſe non deſinit ſubſtantia vel natura panis & vini. Et certe imago & ſimilitudo corporis & ſanguinis Chriſti in actione myſteriorum celebrantur. Satis ergo euidenter oſtenditur hoc nobis in ipſo Chriſto Domino ſentiendum, quod in eius imagine profitemur, celebramus & ſumimus, vt ſicut in hanc, ſcilicet in diuinam tranſeunt, ſpiritu ſancto perficiente, ſubſtantiam, permanente tamen in ſua proprietate natura* (ita enim evidenter legendum eſt) *ſic illud ipſum myſterium principale* (vnio diuinæ & humanæ naturæ) *cuius vobis efficientiam virtutemque repræſentat, ex quibus conſtat proprie permanentibus, vnum Chriſtum, quia integrum verumque, permanere.* Cæcus ſit, oportet, qui non videt, quemadmodum vis huius argumenti ſupponat, panem ac vinum permanere in ſua natura & ſubſtantia in euchariſtia, non obſtante ſacramentali, quæ inter iſta elementa & corpus ac

s) Gelaſ. de duab. natur. contr. Neſtor. & Eutych. biblioth. patr. tom. IV. p. 422. (tom. VIII. p. 703. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

ſanguinem Chriſti per ſacrum eorum vſum ſit, vnione. Sine hoc enim ſuppoſito ſermo iſte nihil roboris aduerſus *Eutychianos* habiturus fuiſſet, & hi ipſi facili reſponſione argumentum contra ipſum potuiſſent inuertere, dicendo, quod vti panis de natura ſua in ipſam ſubſtantiam naturalis corporis Chriſti tranſmutatus ſit, nec amplius panis manſerit; ita quoque humana natura reuera mutata ſit in diuinam naturam, nec amplius poſt adſumtionem ſui in diuinitatem in propria ſua ſubſtantia perſeueret. Ad quod argumentum ex ore *Eutychianorum* GELASIVS minime potuiſſet reſpondere, ſi cum ſucceſſoribus ſuis doctrinam de tranſubſtantiatione tradidiſſet.

ALIQVANTO poſt GELASIVM circa an. DL. vixit FACVNDVS, epiſcopus *Hermianenſis* in *Africa.* Hic excuſaturus *Theodorum Mopſueſtenum*, accuſatum, quod dixiſſet, *Chriſtum adoptionem filiorum ſuſcepiſſe*, ac proinde ſtatuiſſet, eum Dei filium adoptiuum eſſe, non proprium, in hunc modum ediſſerit: *Adoptionem quoque filiorum ſuſcepiſſe Chriſtum, ſi antiqui doctores eccleſiæ dixiſſe monſtrarentur, nec ipſi, nec omnis eccleſia, quæ tales doctores habuit, iudicari deberent hæretici. Nam ſacramentum adoptionis ſuſcipere dignatus eſt Chriſtus, & quando circumciſus eſt, & quando baptizatus eſt: & poteſt ſacramentum adoptionis adoptio nuncupari, ſicut ſacramentum corporis & ſanguinis eius, quod eſt in pane & poculo conſecrato, corpus eius, & ſanguinem dicimus, non quod proprie corpus eius ſit panis* t) *& poculum ſanguis, ſed quod in ſe myſterium corporis ſanguiniſque contineant. Hinc & ipſe Dominus benedictum panem & calicem, quem diſcipulis tradidit, corpus & ſanguinem ſuum vocauit. Quocirca ſicut Chriſti fideles, ſacramentum corporis & ſanguinis eius accipientes, corpus & ſanguinem CHRISTI recte dicuntur accipere, ſic & ipſe Chriſtus, ſacramentum adoptionis filiorum quum ſuſcepiſſet, potuit recte dici adoptionem filiorum ſuſcepiſſe.* Manifeſtum eſt ex his FACVNDI verbis, panem ac vinum non eſſe proprie corpus ac ſanguinem *CHRISTI*, ſed proprie eſſe adhuc panem ac vinum, & ſolum vocari corpus ac ſanguinem illius, perinde ac baptiſmus & circumciſio vocatur adoptio, quia ſunt ſacramenta adoptionis, non autem res ipſæ, quas repræſentant.

t) Facund. lib. IX. c. V.

Hisce addere tantum lubet teſtimonium ISIDORI HISPALENSIS, qui initio ſæculi ſeptimi vixit, an. DCXXX. Loquens de pane & vino euchariſtiæ ait u): *Panis, quem frangimus, corpus Chriſti eſt, qui dicit, Ego ſum panis viuus &c. Vinum autem ſanguis eius eſt, & hoc eſt, quod ſcriptum eſt, Ego ſum vitis vera. Sed panis, quia confirmat corpus, ideo Chriſti corpus nuncupatur, vinum autem, quia ſanguinem operatur in carnem, ideo ad ſanguinem Chriſti refertur. Hæc autem duo ſunt viſibilia, ſanctificata autem per ſpiritum ſanctum, in ſacramentum diuini corporis tranſeunt.* BERTRAMVS x) ſimilem citat ſententiam ex ISIDORI *originibus*: *Panis & vinum ideo corpori & ſanguini Domini comparantur, quia ſicut viſibilis huius panis vinique ſubſtantia exteriorem nutrit & inebriat hominem, ita verbum Dei, qui eſt panis viuus, participatione ſui fidelium recreat mentes.* Verum, vti IO. COSINVS epiſcopus & EDM. ALBERTINVS obſeruarunt, hoc teſtimonium ex quadam fraude loco ſuo proprio non amplius reperitur. Iam ſi panis iſtiuſmodi panis eſt in ſubſtantia ſua, vt corpus nutriat, talis ergo ſit, oportet, qualis proprie dictus eſt panis, non autem incorruptibile corpus *CHRISTI*, quod non dici poteſt eiici in ſeceſſum, quod tamen de eo pane adfirmat ORIGENES y), quod videlicet pars materialis ſacramenti, typicum ac ſymbolicum corpus Chriſti, quod

u) Iſidor. Hiſpalenſ. de eccleſ. offic. lib. I. c. XVIII.

x) Bertram. de corp. & ſanguin. dom. ex Iſidor. orig. lib. VI. c. XIX. (apud Flac. catal. teſt. verit. lib. X. p. 1065. edit. Geneu. MDCVIII.)

y) Origen. comm. in Matth. XV. tom. II. pag. 27. (pag. 16. m. p. 17. a. edit. Pariſ. MDCIV.) Dixerit quiſpiam in hunc locum (*Non quod os ingreditur polluit hominem*) incidens, quod ſicut quod ingreditur in os, non polluit hominem, etiam ſi putetur a Iudæis pollutum; ita quod ingreditur in os, non ſanctificat hominem, etiamſi a ſimplicioribus credatur ſanctificare, nimirum is, qui vocatur panis Domini. Et eſt, ni fallor, oratio non contemnenda, eoque deſiderans dilucidam expoſitionem, quæ mihi talis videtur. Quemadmodum non cibus, ſed conſcientia cum hæſitatione veſcentis polluit edentem, eo quod qui hæſitat, ſi veſcatur, iudicatus eſt, quia non ex fide; & quemadmodum nihil eſt impurum per ſe polluto & incredulo, ſed propter ipſius immunditiam & incredulitatem: Ita quod ſanctificatur per verbum Dei & orationem, non ſuapte natura ſanctificat vtentem. Nam ſi id eſſet, ſanctificaret etiam illum, qui comedit indigne, neque quiſquam ob hunc eſum infirmus aut ægrotus fuiſſet, aut obdormiiſſet. Nam tale quiddam Paulus demonſtrat, quum ait: Propter hoc in vobis infirmi & male valentes & dormiunt multi. Proinde etiam in pane Domini tum vtilitas eſt

os ingreditur, in ſeceſſum eiiciatur; reale autem corpus *CHRISTI* ab iis duntaxat accipiatur, qui digni ſint, idque per fidem. Ex quibus omnibus planum eſt, veteres nihil ſciuiſſe de noua tranſubſtantiationis doctrina, ſed crediDiſſe, quod panis ac vinum in euchariſtia in natura ſua permaneant. Qui plura hac de re videre geſtit, is COSINI *hiſtoriam tranſubſtantiationis* & elaboratum EDMVNDI ALBERTINI librum de *ſacramento euchariſtiæ* z) adeat, vbi reliqua argumenta omnia contra hanc doctrinam propoſita, & ſingulorum patrum teſtimonia, a PERRONII ac BELLARMINI & reliquorum *Romanenſium* auctorum omnium, qui de hoc argumento ſcripſerunt, deprauatione vendicata reperiet; videbitque adeo, quam fortiter nouæ hypotheſi PASCHASII RATHBERTI (qui magis *conſubſtantiationem*, quam *tranſubſtantiationem* ſtatuit), ſimul ac apparuiſſet, ſeſe oppoſuerint RABANVS MAVRVS, AMALARIVS, WALAFRIDVS STRABO, HERIBALDVS, LVPVS, FRVDEGARDVS, IOANNES ERIGENA, PRVDENTIVS TRICASSINVS, CHRISTIANVS BRVTHMARVS, ALFRICVS & *Anglo-Saxonicæ homiliæ*, FVLBERTVS CARNOTENSIS, LEVTHERICVS SENONENSIS, BERNO AVGIENSIS & alii, ad ætatem vſque *Berengarii*, poſt quem acrioribus contradictionibus oppugnari cœpit ab HONORIO AVGVSTODVNENSI, AMALRICO, PETRO & HENRICO DE BRVIS, GVIDONE GROSSO archiepiſcopo *Narbonenſi*, FRANCO ABBATE, *Waldenſibus*, *Albingenſibus*, *Bohemis* & ſectatoribus IOANNIS HVSSI & HIERONYMI PRAGENSIS, *Wicleuiſtis* heic in *Anglia*, inter quos

veſcendi, cum impolluta mente puraque conſcientia particeps eſt illius. Sic quod ad eſum per ſe attinet, nec ex hoc, quia non edimus de pane, per verbum Dei & obſecrationem ſanctificato, fraudamur aliquo bono, nec ex edendo abundamus aliquo bono: ſi quidem cauſſa defectus eſt malitia peccataque, & abundantiæ cauſſa eſt iuſtitia & recte facta. Vt tale ſit, quod dicitur apud Paulum his verbis: Neque ſi comederimus, abundabimus, neque ſi non comederimus, minus habebimus. Quodſi, quidquid ingreditur in os, in ventrem abit, & in ſeceſſum eiicitur, & ille cibus, qui ſanctificatur per verbum Dei & orationem, iuxta id, quod habet, materiale in ventrem abit & in ſeceſſum eiicitur. Ceterum iuxta precationem, quæ illi acceſſit, proportione fidei fit vtilis, efficiens, vt perſpicax ſit animus, ſpectans ad id, quod vtile eſt. Nec materia panis, ſed ſuper illum dictus ſermo eſt, qui prodeſt non indigne Domino comedenti illum. Et hæc quidem de typico ſymbolicoque corpore.

z) Albertin. de euchariſt. lib. III. pag. 921. ſeqq.

quos celebratiſſimus erat REGINALDVS PECOCKIVS, & a multis doctis viris aliis ad tempus vſque reformationis. Primus nominis *tranſubſtantiationis* inuentor fuit STEPHANVS epiſcopus eccleſiæ *Eduenſis* a), vti ALBERTINVS demonſtrat. Et hic non multo ante concilium *Lateranenſe* vixit, quod eam primum dogmatice ſtabiliuit an. MCCXV. Antea potius concomitantiam corporis *CHRISTI* cum pane adhuc manente ſtatuiſſe eos, oſtendit. COSINVS multas curioſas obſeruationes eiusdem generis habet, & inprimis notat de palinodia, quam NICOLAVS II. pontifex *Romanus Berengarium* canere coëgit, fuiſſe eam adeo crudam ac abſurdam, vt nec hodierni *Romanenſes* eam posſint concoquere. Nam heic ille profiteri b) compellebatur, ipſum corpus ac ſanguinem *CHRISTI* manibus ſacerdotis tractari ac frangi, & dentibus fidelium atteri, idque non ſacramentaliter duntaxat, ſed quoque in veritate & ſenſualiter. Quam in confeſſionem gloſſator GRATIANI IOANNES SEMECA hanc cautelam *) adſcripſit: *Niſi ſane intelligis verba Berengarii, in maiorem incides hæreſin, quam ipſe habuit.* Adeo exigua huius monſtroſæ doctrinæ intelligentia fuit, quando primum in orbe chriſtiano cœpit audiri.

NOLVMVS vero hanc materiam perſequi longius, quum ſatis demonſtratum ſit, veteres nihil huius doctrinæ habuiſſe, quia vno omnes ore declarant, panem ac vinum in natura ſua permanere etiam poſt conſecrationem. Vnde ſequitur, vt

a) Id. ibid. p. 969. Tunc nouitium tranſſubſtantiationis figmentum, nouo hoc nomine eo vſque non vocitatum, illo cœpit commendari. Nomenclator ei Stephanus epiſcopus Eduenſis, qui id nomen ante ignotum in tractatu de *ſacramento altaris* primus vſurpauit: *Oramus*, inquit, *vt cibus hominum fiat cibus angelorum, ſcilicet vt oblatio panis & vini TRANSSVBSTANTIETVR in corpus & ſanguinem Chriſti.*

b) Gratian. de conſecrat. diſtinct. II. c. XLII. Conſentio ſanctæ Romanæ & apoſtolicæ ſedi, & ore & corde, profiteor, de ſacramentis dominicæ menſæ eamdem fidem me tenere, quam Dominus & venerabilis papa Nicolaus & hæc ſancta ſynodus auctoritate euangelica & apoſtolica tenendam tradidit, mihique firmauit, ſcilicet panem & vinum, quæ in altari ponuntur, poſt conſecrationem non ſolum ſacramentum, ſed etiam verum corpus & ſanguinem Domini noſtri I. C. eſſe, & ſenſualiter non ſolum ſacramento, ſed in veritate manibus ſacerdotum tractari, frangi, & fidelium dentibus atteri, cetera.

*) Citante Chamiero de euchar. lib. XI. c. II. §. IX. p. 290.

eucha-

eucharistiam diuino adorationis cultu honorare non potuerint, quam nonniſi typicum & ſymbolicum corpus *CHRISTI* eſſe crediderunt. Quid? quod eam ne quidem eleuarunt per multa ſæcula qualicumque de cauſſa, multo minus ideo, vt eam adorarent. Nonnulli BASILII auctoritatem adlegant pro eius eleuatione, vt populo oſtenderetur adoranda. Ita EMAN. SCHELSTRATVS c) & IO. BONA d) poſt ROB. BELLARMINVM. Verum verba eius hunc ſenſum non admittunt. Neque enim de adoratione loquitur, neque de eleuatione, vt populo oſtendatur, ſed tantum de conſecratione, quam vocabulum *Græcum* ἀνάδειξις tam in profanis quam eccleſiaſticis ſcriptoribus proprie ſignificat, quomodo EDMVNDVS ALBERTINVS variis exemplis e) demonſtrauit.

c) Schelſtrat. de concil. Antiochen. p. 219. Latini poſt conſecrationem eleuant corpus & calicem ſanguinis dominici. - - Græci paulo poſt eleuationem frangunt in quatuor partes ſacroſanctam hoſtiam, & eleuationem ipſam non in medio ſacrificii, ſed paullo ante communionem peragunt. - - D. Baſilius libro de ſpiritu ſancto c. XXVII. *Inuocationis verba, quum oſtenditur panis eucharistiæ & poculum benedictionis, quis ſanctorum ſcripto nobis reliquit?*

d) Bon. rer. lit. lib. II. c. XIII. §. II. Latini peracta conſecratione, Græci paullo ante communionem - - corpus dominicum & calicem eleuant, vt a populo adoretur. - - Baſilius lib. de ſpiritu S. c. XXVII. *Inuocationis verba* &c. Bellarmin. de euchar. lib. II. c. XV. Alterum teſtimonium Baſilii eſt in lib. de ſpiritu ſancto c. XXVII. vbi ſic ait: *Verba inuocationis, quum oſtenditur panis eucharistiæ, quis ſanctorum in ſcripto nobis reliquit?* Hinc enim habemus, morem fuiſſe in eccleſia veteri, vt poſt conſecrationem oſtenderetur populo euchariſtia, quod etiam nunc fieri videmus: & conceptis verbis inuocaretur, quæ verba quidem ſuſpicantur fuiſſe, Kyrie eleiſon. Sed certe ex *inuocatione* manifeſta colligitur veritas Chriſti in euchariſtia, neque enim panem *inuocare* poſſumus, quantumlibet ſignificet vel repræſentet corpus Chriſti.

e) Albertin. de euchariſtia lib. II. p. 446. Verbum ἀναδείκνυσθαι ſæpe ſumi apud Græcos pro deſignatione & conſecratione ad munus aliquod, innumeris teſtimoniis demonſtrari poteſt. Sic enim ex ſcriptoribus exoticis Strabo (lib. IV.) ait, Lugduni *templum fuiſſe conſecratum* ἀναδειχθὲν *Cæſari, communi Gallorum conſilio*. Sic e ſacris b. Lucas (cap. X, 1.): *Poſt hæc Dominus* ἀνέδειξεν *deſignauit & alios ſeptuaginta*. Et Nyſſenus (*de vita Macrini*) de Baſilio ipſo: *tum Baſilius*: ἀνεδείχθη *ordinatus eſt epiſcopus Cæſareæ*. Et rurſum: (*orat. III. in Chriſti reſurrect.*) *Deus hominem eius, quæ ſub cælo eſt, creaturæ regem ordinauit*, ἀνέδειξεν. Et Syneſius (epiſt. LXVI.) de quodam Alexandro loquens: ἀνεδείχθη, *conſecratus eſt* ſeu conſtitutus *epiſcopus in Bithynia per Ioannem*. Et Dionyſius Areopagites vulgo dictus (*eccleſ. hierarch. c. III.*): *Sacerdotes laudibus concelebrant beneficium illum principem, per quem nobis ſanctificata & conſeruata ſunt* ἀνεδείχθησαν *ſalutaria my-*

Ver-

Verba BASILII hæc ſunt: τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῆς f) ἀναδείξεως τῦ ἄρτυ τῆς εὐχαριςίας τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν; Quæ verba ROB. BELLARMINVS ſecundum corruptam *Latinam* editionem ſic reddit: *Verba inuocationis*, *quum OSTENDITVR panis euchariſtiæ, quis ſanctorum in ſcripto nobis reliquit?* quum tamen ſic reddi debeant: *Verba inuocationis* (ſiue *precationis*) *quum CONSECRATVR panis euchariſtiæ*, *quis ſanctorum in ſcripto nobis reliquit?* Atque ita ipſe RICH. PERRONIVS g) magis ingenue ac apertius, quam alias ſolet, fatetur, verba BASILII non accipienda eſſe de inuocatione populi adſtantis precantiſque ad euchariſtiam, ſed de oratione ſacerdotis, ſub ſolemni precum ad Deum formula euchariſtiam conſecrantis. Quæ conſecratio, vti ſupra *) oſtendimus, non nuda verborum, *Hoc eſt corpus meum*, pronuntiatione facta eſt, vti hodie fit in eccleſia *Romanenſi;* ſed formali inuocatione & gratiarum actione ad

ſteria. Et Proclus in fragmento liturgiæ illi tributo, de apoſtolis loquens, ac de iis, qui eis ſucceſſerunt: *Exſpectabant*, inquit, *aduentum ſpiritus ſancti, vt diuina ſua præſentia ἀποφήνῃ τε καὶ ἀναδείξῃ efficeret & conſecraret panem ad ſacrificium propoſitum, & calicem aqua mixtum, ipſum corpus ac ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Et liturgia præſanctificatorum in oratione pro iis, qui ad baptiſmum parabantur: (*bibliothec. patr. tom. II. Græco-Latin.*): *Accipiens panem in ſanctas, immaculatas, inculpabiles & immortales manus ſuas Dominus, ac tibi Deo patri conſecrans ἀναδείξας, euchariſtans & ſanctificans, & frangens dedit nobis.* Denique ipſamet Baſilii liturgia: *Rogamus te, &c. vt veniat ſpiritus ſanctus tuus ſuper nos & ſuper hæc dona, eaſque benedicat, ſanctificet & conſecret, ἀναδεῖξαι.*

f) Baſil. de ſpiritu S. c. XXVII.

g) Perron. de euchariſt. lib. II. auctor. XV. c. III. ap. Albertin. l. c. Pro nobis reſpondet (Bellarmino) Perronius; *In textu Græco non haberi*, verba inuocationis quum oſtenditur panis euchariſtiæ, *ſed* verba inuocationis quum conſecratur panis euchariſtiæ. *Non enim ibi agitur*, inquit, *de inuocatione adſtantium, ſed de ea, in qua Chriſti verba inſita eſſe Baſilius ipſe docet, ſubiungens:* Nec enim his contenti ſumus, quæ aut apoſtolus aut euangelium commemorat; ſed alia ante & poſt dicimus, ea ex doctrina non ſcripta mutuantes, magnam ad myſterium virtutem habentia. *At verba Chriſti non dicuntur in adſtantium precibus, ſed in oratione ſacerdotis, quam veteres & ſpeciatim Irenæus duobus in locis ἐπίκλησιν appellant, perinde ac Baſilius. Hæc autem oratio non funditur, quum oſtenditur euchariſtia, ſed ante, & præcipue iuxta vſum liturgiarum Græcarum &c. Itaque vocabulum græcum ἀνάδειξις conſecrationem ibi ſignificat, non oſtenſionem.*

*) Libr. XV. c. III. §. XI. p. 319. ſeq.

nenſis doctis ſcriptoribus, ſumit, quemadmodum EDVARD. STILLINGFLEETVS s) etiam facit ex HVGONE MENARDO.

§. V.

Nec diuinam hoſtiæ adorationem ante ſæculum duodecimum & decimum tertium.

DIXERIS autem, etiamſi nulla eleuatio hoſtiæ, nec vi æris campani pulſatio ante hoc tempus in eccleſia *Latina* viſa fuerit, diuinæ tamen adorationis honorem, per omnia retro ſæcula ab ipſo inde eccleſiæ principio, ei forte fuiſſe exhibitum. PERRONIVS adeo confidenter hoc adfirmat, vt ſeſſionem faciat ritum adorationis, ideo quidem, vt apoſtolos eucharistiam ſedentes adoraſſe probet. Cuius opinationis falſitatem iam ſupra deteximus. Multæ aliæ probationes ex veterum ſcriptorum monumentis ad hanc adorationem comprobandam adlegantur. Nihil autem aliud probant, quam quod aut veneratio huic ſacramento exhibita ſit, vti libris euangelii, aquis baptiſmi, menſæ dominicæ aliiſque ſacris rebus exhiberi conſueuit, quod nemo negat; vel certe honos adorationis *CHRISTO* præſtitus ſit, tamquam diuino quodam modo vbique præſenti, vel ad dextram Dei in cælo ſedenti, quo per ſolemnem admonitionem *Surſum corda* mentes ſuas eleuare, ibique eum adorare iubebantur. HIERONYMVS de communi & ordinaria veneratione loquitur, quando ait t), *Diſcant, qui ignorant, eruditi teſtimoniis ſcripturarum, qua debeant veneratione ſancta ſuſcipere, & altaris CHRISTI miniſterio deſeruire, ſacroſque calices & ſancta velamina, & cetera, quæ ad cultum pertinent dominicæ paſſionis, non quaſi inanima & ſenſu carentia ſanctimoniam non habere, ſed ex conſortio corporis & ſanguinis Domini, eadem, qua corpus eius & ſanguis, maieſtate veneranda.* Talis reuerentia, qualis hæc, quæ calicibus aliiſque vaſis altaris exhibita eſt, ſine dubio ſacramento

---

& Maximi fundamento, qui ſcriptis ſuis, non niſi Græcis ritibus ſuffragantur.

s) Stillingfl orig. Brit. p. 2:6. ex Menardo not. in Gregor. ſacram. pag 374. *It is well obſerved by Cardinal Bona, that the Cuſtom of Elevation of the Hoſt, in order to Adoration, is fo[und] in none of the ancient Sacramenta[ries] - - The ſame had been ingenuouſly [con]feſſed before by Menardus, in the ſ[ame] Words.*

t) Hieron. epiſt. ad Theophilum.

to exhibita eſt, tamquam ſymbolico corpori ac ſanguini *CHRISTI.* Verum hæc non potuit eſſe veneratio diuini cultus, ſiue adoratio, niſi calicibus & vaſis altaris diuinum cultum eos tribuiſſe, ſtatuamus, vtpote quæ eadem maieſtate, qua corpus ac ſanguis Chriſti ſuſcipiatur, veneranda eſſe dicit. EDMVNDVS ALBERTINVS u) bene multa exempla huiuſmodi venerationis ac reuerentiæ eccleſiis, libro legis & baptiſmo exhibitæ adfert, quæ nihil amplius quam verecundum horum omnium, tamquam ſacrarum & venerabilium rerum, vſum ſignificare poteſt. Atqui tali veneratione ſacramentum proſequebantur; numquam panem conſecratum in profanum vel communem vſum adhibentes; multo minus eius ſanctitudinem indecenti magis praxi, (cuiuſmodi iniurioſum illud *Donatiſtarum* factum erat, quum canibus eum proiicerent) violantes; nec vmquam illotis manibus contrectantes; quum cauerent quam maxime, ne qua particula in terram caderet: quæ ſpecialior cautio eſt, multis veterum obſeruata, TERTVLLIANO x), AVGVSTINO y), CYRILLO HIEROSOLYMITANO z)

u) Albertin. de eucbariſt. p. 432. §. Tertium eſt &c. toto.

x) Tertull. de coron. milit. c. III. Calicis aut panis etiam noſtri, aliquid decuti in terram anxie patimur.

y) Anguſtin. homil. XXVI. & L. Quanta ſollicitudine obſeruamus, quando nobis corpus Chriſti miniſtratur, vt nihil ex ipſo de noſtris manibus in terram cadat, tanta ſollicitudine obſeruemus, ne verbum Dei, quod nobis erogatúr, dum aliquid aut cogitamus ant loquimur, de corde noſtro pereat.

z) Cyrill. Hieroſolym. catech. myſtagogic. V. §. XVIII. προσιὼν οὖν, μὴ τεταμένοις τοῖς τῶν χειρῶν καρποῖς προσέρχου, μηδὲ διῃρημένοις τοῖς δακτύλοις· ἀλλὰ τὴν ἀριστερὰν θρόνον ποιήσας τῇ δεξιᾷ, ὡς μελλούσῃ βασιλέα ὑποδέχεσθαι· καὶ κοιλάνας τὴν παλάμην, δέχου τὸ σῶμα τοῦ χριστοῦ, ἐπιλέγων τὸ, Ἀμήν· μετ' ἀσφαλείας οὖν ἁγιάσας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῇ ἐπαφῇ τοῦ ἁγίου σώματος, μεταλάμβανε, προσέχων μὴ παραπολέσῃς τι ἐκ τούτου αὐτοῦ· ὅπερ γὰρ ἐὰν ἀπολέσῃς, τούτῳ ὡς ἀπὸ οἰκείου δηλονότι ἐζημιώθης μέλους· εἰπὲ γάρ μοι, εἴ τις σοι ἔδωκε ψήγματα χρυσίου, οὐκ ἂν μετὰ πάσης ἀσφαλείας ἐκράτεις, φυλαττόμενος μή τι αὐτῶν παραπαλέσῃς, ἢ ζημίαν ὑποστῇς; οὐ πολλῷ οὖν μᾶλλον ἀσφαλέστερον, τοῦ χρυσίου καὶ λίθων τιμίων τιμιωτέρου διασκοπήσεις, ὑπὲρ τοῦ μὴ ψίχαι σοι ἐκπεσεῖν· Εἶτα μετὰ τὸ κοινωνῆσαι τε τοῦ σώματος χριστοῦ, προσέρχου καὶ τῷ ποτηρίῳ τοῦ αἵματος, μὴ ἀνατείνων τὰς χεῖρας, ἀλλὰ κύπτων, καὶ τρόπῳ προσκυνήσεως καὶ σεβάσματος λέγων τὸ, Ἀμήν, ἁγιάζου καὶ ἐκ τοῦ αἵματος μεταλαμβάνων χριστοῦ· ἔτι δὲ τῆς νοτίδος ἐνούσης τοῖς χείλεσί σου χερσὶν ἐπαφώμενος, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ μέτωπον, καὶ τὰ λοιπὰ ἁγίαζε αἰσθητήρια· εἶτα ἀναμείνας τὴν εὐχὴν, εὐχαρίστει τῷ Θεῷ τῷ καταξιώσαντί σε τῶν τηλικούτων μυστηρίων. *Accedens ad communionem, non expanſis ma-*

Deum, vt dona propoſita ſanctificare vellet; quam formulam BASILIVS, a nullo euangeliſtarum ſcripto nobis relictam eſſe, recte dicit. Nonnulli vrgent teſtimonium GERMANI, epiſcopi *Conſtantinopolitani*, vt qui de eleuatione hoſtiæ poſt conſecrationem loquatur. Et omnino hoc facit h): Aliam autem illi ritui cauſſam adſignat, non adorationis honorem ei a populo exhibendum. *Eleuatio*, inquit, *in altum venerandi corporis repræſentat crucis elationem, & mortem in ea, & ipſam reſurrectionem.* Quæ ratio multum omnino abeſt ab hodierno eleuationis ſcopo. Vixit hic autor ad an. DCCXV, & primus eſt, qui huius eleuationis inter *Græcos* meminit, ſine vlla adorationis mentione. Quod ad *Latinam* attinet eccleſiam, altum heic de ea ſilentium apud vetuſtos rituum expoſitores eſt, ad ſæculum vſque vndecimum, vbi IVONI i) CARNOTENSI & HVGONI VICTORINO k) memoratur, etſi adhuc propter eamdem cauſſam, quam GERMANVS dedit, non propter adorationem. Primus ſcriptor, qui iſti eleuationi adorationis cauſſam tribuit, vti fuſe demonſtrat IO. DALLAEVS l), eſt GVILIELMVS DVRANDVS, qui *rationale diuinorum officiorum* m) ſcripſit anno circiter MCCCLXXXVI. Vt adeo tranſubſtantiatio & adoratio euchariſtiæ tamquam mater & filia duobus ſæculis proxime ſibi ſuccedentibus introductæ ſint. Eruditiſſimi inter hodiernos eccleſiæ *Romanenſis* ſcriptores potiſſimam dictorum partem confi-

h) German. theoria rer. diuinar. bibl. patr. Græco-Latin. tom. II. p. 163. (tom. XIII. pag. 61. b. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

i) Iuo epiſt. de ſacram. miſſa (apud Dallæum de cult. religioſ. lib. II. p. 237.) Cum vero panis & calix adhibito diacono eleuatio corporis Chriſti in cruce commemoratur.

k) Hugo de S. Vict. de miſſa obſeruat. (cit. eodem ibid.) Poſt ſigna crucis ſacerdos vtraque manu eleuat ſacramentum corporis & ſanguinis Chriſti & paullo poſt deponit; quod ſignificat eleuationem corporis Ieſu Chriſti in cruce & eiusdem in ſepulchrum depoſitionem.

l) Dall. de obiecto cultus lib. II. c. VI. p. 277. Sequentis demum ſæculi, id eſt decimi tertii, anno circiter octuageſimo Guilielmus Durandus aliis quibusdam allatis eleuationis iſtius rationibus hanc poſtremo præter ſuperiorum liturgiæ interpretum doctrinam addit, *Quinto hoſtia* &c Vid. litt. (m) ſeq.

m) Durand. rational lib. IV. de 6. parte canon. Quinto hoſtia eleuatur, vt populus non præueniens conſecrationem, ſed ex hoc cognoſcens illam factam, et Chriſtum ſuper altare veniſſe, reuerenter ad terram proſternatur.

ten-

tentur. BONA n) aperte & libere dicit, non poſſe ſe originem eleuandi ſacra myſteria, ſtatim ac conſecrata ſint, in eccleſia *Latina* altius repetere, quam ab *Iuonis* & *Guilielmi Pariſienſis* ac *Hildeberti Turonenſis* temporibus, qui de ritu campanam pulſandi, dum fiat hæc eleuatio, ſæculo duodecimo & decimo tertio fecerunt mentionem. Fatetur autem, in codicibus *ordinis Romani* tam excuſis quam manuſcriptis, & in priſcis rituum expoſitoribus ALCVINO, AMALARIO, WALFRIDO STRABONE, MICROLOGO & aliis nullum eius veſtigium reperiri. Et quum IO. STEPHANVS DVRANTVS o) vetuſtatem huius praxeos iactet, dicatque ab ipſis eccleſiæ incunabulis eam cœpiſſe, errorem illius corrigit, vt qui hoc ſtatuat *Graecorum* tantum patrum teſtimonio ſuffultus, qui de *Latinis* ritibus nihil probent. Atque ita planam nouitatis eius agnitionem heic habemus. Et IO. DALLAEVS p) eamdem confeſſionem tacitam ex IOANNE MORINO q) & IACOBO GOARE r), duobus aliis eccleſiæ *Roma-*

n) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. XIII. §. II. Nec liquet, quæ prima origo fuerit in eccleſia latina eleuandi ſacra myſteria, ſtatim ac conſecrata ſunt: in antiquis enim ſacramentorum libris & in codicibus Ordinis Romani tam excuſis quam MSS. nec in priſcis rituum expoſitoribus Alcuino, Amalario, Walfrido, Micrologo, & aliis aliquod eius veſtigium reperitur. Ea duntaxat in Ordine Romano eleuatio commemoratur, qua calix attollitur ante orationem dominicam, *Quum dixerit*, Per quem hæc omnia Domino, *erigit ſe archidiaconus ſolus, & quum dixerit* per ipſum & cum ipſo, *leuat cum offertorio calicem per anſas & tenet exaltans illum iuxta pontificem.*

o) Durant. de ritib. eccleſ. lib. II. c. XL. §. 2. Plane ab ipſis eccleſiæ incunabulis, poſt conſecrationem, euchariſtiam in altum tollere & populo oſtendere conſuetum, probat a parte ſanctus Dionyſius lib. de eccleſ. hierarch. c. III. *Pontifex &c.* Vid. Bon. ibid.

p) Dall. l. c. p. 237. Goar, vir eruditiſſimus & Latinarum traditionum ſtudioſiſſimus, vere meritoque negat, plane conſtare, quando conſecrationi apud Latinos iuncta fuerit hoſtiæ eleuatio; & Stephani Duranti numquam ab ea diuiſam fuiſſe, contendentis opinionem iure adſpernatur. Hoc quidem ex eo, quod ego proxime obſeruaui, auctorum tam multorum de illa ſilentio conſtat, non fuiſſe hunc ritum apud Latinos receptum ante vndecimum ſæculum; quo eos vixiſſe, quos ad hanc rem Goar citauit, & Micrologi auctorem, omnes fatentur, & ipſum ordinis Romani ſcriptorem, ſi alii negant, docuit ac probauit Ioannes Morinus.

q) Morin. de ordinat. part. III. exercit. VIII. c. I.

r) Goar. not. in euchološ. p. 146. §. 158. Quando conſecrationi apud Latinos iuncta fuerit hoſtiæ eleuatio, non plane conſtat. Steph. Durantus ab ea numquam fuiſſe diuiſam contendit, ſed infirmo iuxta ſuam ſententiam Dionyſii

euchariſtia, in ipſo vſu & tempore adminiſtrationis, ſed etiam extra vſum a non-communicantibus. Quam in ſententiam CHRYSOSTOMVM f) adlegat, dicentem, agitatos tempore illo a diacono adduci & iuberi caput inclinare. Quod DVRANTVS de inclinatione capitis erga euchariſtiam interpretatur. Verum CHRYSOSTOMVS argumentum illius infeliciter diluit. Nam eo tempore euchariſtiam nondum conſecratam ſed adhuc conſecrandam fuiſſe teſtatur. Neque enim hi energumeni conſiſtendi veniam habebant ad audiendas preces conſecrationis cum fidelibus, ſed cum catechumenis aliiſque non-communicantibus ante miſſæ fidelium exordium dimittebantur. Vt adeo, ſi hoſtiam adorarunt, hoſtiam nondum conſecratam adorarint, oporteat, quod ſecundum ipſum DVRANTVM manifeſta foret idololatria. Ita infelices boni iſti viri ſunt in optimis, quæ producere poſſunt, argumentis pro adoratione hoſtiæ inter veteres, vt ipſæ eorum probationes euidenter eam deſtruant.

AB altera autem parte firmiſſimæ dantur demonſtrationes, non potuiſſe tale quid, cuiuſmodi eſt adoratio hoſtiæ, eſſe apud veteres, non tantum inde petitæ, quod eos tranſubſtantiationem & corporalem præſentiam haud credidiſſe certo conſtet, ſed etiam multis ex aliis argumentis, quæ duo viri docti IOANNES DALLAEVS g) & DANIEL WHITBY h) in duobus egregiis tractatibus, hac de materia editis, ſolide deduxerunt atque demonſtrauerunt luculentiſſime: ad quos libros lectorem amandamus, ſatis habentes, ſi præcipuorum argumentorum, quæ fuſe atque late propoſuerunt ac probaue-

f) Chryſoſt. homil. III. de incomprehenſibili Dei natura pag. 365. (tom. I. pag. 324. edit. Francof.) *καὶ τοὺς ἐνεργουμένους κατ᾽ ἐκεῖνον ἵστησι τὸν καιρὸν ὁ διάκονος, καὶ κελεύει κλῖναι τὴν κεφαλὴν μόνον, καὶ τῷ σχήματι ποιεῖσθαι τοῦ σώματος τὰς ἱκετηρίας.* Id. homil. IV. de incomprehenſibili pag. 374. (pag. 332. edit. Francof.) *ἔσται δὲ ἡ χάρις, ἂν διδάξωμεν ὑμᾶς, τίνος ἕνεκεν ἐκείνη γίνεται πρὸ τῶν ἄλλων ἡ εὐχὴ, καὶ τί δήποτε, τοὺς δαιμονῶντας, καὶ τῇ μανίᾳ πονηρᾷ κατεχομένους εἰσάγεσθαι κελεύει τότε ὁ διάκονος καὶ κλίνειν τὰς κεφαλάς.* *Gratiam autem reddam, ſi vos docuero, quamobrem illa præ ceteris oratio ſolet fieri, & cur homines dæmone agitatos, & furore accitos teterrimo, adduci tempore illo & capita inclinare iubet diaconus.*

g) Dall. de obiecto cultus religioſi contr. Latin. lib I. & II.

h) Whitby, *Idolatry of Hoſt-Worſhip* Lond. MDCLXXIX. 8uo.

runt,

runt, ſummas attigerimus. DALLAEVS argumenta ſua ſub duo capita refert, alia generatim contra cultum religioſum euchariſtiæ, diuorum, reliquiarum, imaginum ac crucium; alia magis ſpeciatim contra adorationem euchariſtiæ proponens. Inter primi generis argumenta hoc

I. tamquam notatu dignum vrget, Quod in omni veterum de miraculis diſputatione nulla habeatur miraculorum, per euchariſtiam effectorum, mentio, vti iam tritum & peruulgatum in ſæculis poſterioribus, maxime in libro, quem vocant *ſcholam euchariſtiæ*, quæ collectio fictionum eſt ſub nomine miraculorum, per hoſtiam variis occaſionibus patratorum.

II. Aliud generale argumentum vrget ex omnium eccleſiæ ſcriptorum, qui de traditionibus loquuntur, ſilentio, quod euchariſtiæ adoratio ne ſemel quidem inter eos nominata ſit.

III. Quod inter varias paganorum calumnias de Deo chriſtianorum, quos alii ſolem, alii caput aſini, alii ſacerdotum ſuorum genitalia, alii crucifixum & mortuum hominem, alii alia colere iactabant, nemo panem ac vinum colere dixerit, quod tamen & facile fuerit diſcere & inuidioſiſſimum obiectare: ſi hæc vere culta a chriſtianis fuiſſent, quemadmodum poſterioribus ſæculis coli cœpta ſint.

IV. Quod chriſtiani paganis obiicere conſueuerint, quod colerent res mutas & anima carentes; res humeris baiulandas, & ſi ceciderint, ſurgere haud valentes; res, quæ cuſtodiantur ab hominibus, ne a furibus auferantur; res, quæ captiuæ abduci poſſint, nec valeant ipſæ ſe conſeruare; res, quas oppignorare liceat, vti euchariſtiæ in poſterioribus ſæculis ſub quibuſdam principibus vſu venerit; res, quæ ignis & imbrium & rubiginis, & blattarum ac tinearum, aliiſque naturæ iniuriis obnoxiæ ſint; res, quæ a muribus aliiſque beſtiis deuorari poſſint, arrodi atque inquinari. Quas obiectiones ethnicos in chriſtianos facile repercuſſuros fuiſſe, dicit, ſi vel euchariſtiam, vel imagines, vel reliquias, vel cruces coluiſſent, vtpote quæ res omnes iiſdem exprobrationibus obnoxiæ ſint. Hæc generalia ſunt argumenta contra adorationem hoſtiæ, nec non contra reliquos cultus idololatricos, qui hodie in eccleſia *Romana* tantopere frequentantur. Longe autem plurima argu-

menta ſpecialia a viro iſto docto contra adorationem hoſtiæ vrgentur.

Argumentum I. ducitur a conſtanti ſcriptorum hac de re ſilentio.

Argumentum II. Quod euchariſtia a vetuſtiſſimis chriſtianis eleuata in ſacris non fuerit, vti a nobis quoque ſupra ex BONA oſtenſum eſt.

Argumentum III. inde ducitur, Quod *Latinus* pulſandæ nolæ ritus, vt hoc ſono ad euchariſtiæ adorationem, quicumque eum audiant, excitentur, veteribus chriſtianis ignotus fuerit.

Argumentum IV. inde ducitur, Quod, quæ in poſterioribus ſæculis abundant, de adorata etiam a beſtiis per miraculum euchariſtia narrationes, eæ nullæ reperiantur in ſæculis prioribus.

Argumentum V. inde ducitur, Quod veteres numquam euchariſtiam ad abſentes cum vlla pompa vlliſue cultus inſignibus miſerint ac detulerint, nec vmquam vel lætis vel aduerſis & triſtibus temporibus expoſuerint, aut in rerum arduarum ſuſceptione ac molimine eam adorarint & inuocarint, quod tamen hodie eccleſiæ *Romanenſi* ſolemne ac familiare ſit.

Argumentum VI. Quod veteres chriſtiani numquam neophytos & pœnitentes ante euchariſtiam ſtatuerint, illos quidem, vt ei gratias pro generatione ſua adorantes agerent, hos, vt coram ea ſatisfacerent venerabundi, qui ritus vterque in eccleſia *Romanenſi* hodie obtineat.

Argumentum VII. Quod veteres chriſtiani non communicantibus numquam conſiſtere & ſacram euchariſtiam adorare permiſerint, quod tamen facere eos omnino oportuiſſet, ſi euchariſtiam numen eſſe adorandum vna cum *Romanenſibus* crediſſent. Sed quod ad ſolam communionem ſiue ſumtionem, inſtitutum eſſe hoc ſacrum cenſuerint.

Argumentum VIII. Quod euchariſtiam publice, palam aperteque circumgeſtare, (quæ res ALBERTO KRANZIO i) & GEORG. CAS-

i) Krantz. metrop. lib. XI. c. XXXIX. Fertur idem inter alia ſalubria conſtituiſſe de venerabili euchariſtia, cuius erat tunc (vt nunc) quidam abuſus, quum in publicum deferretur in diebus Iouis per anni circulum. Res, vt prima fronte prætenditur, deuotioni parata; ſed vt euidenter claruit, per

SAN-

SANDRO *) conſuetudo noua dicatur) vetuſtiſſimis chriſtianis inſuetum, & inauditum & ab ipſa eorum diſciplina alienum fuerit.

Argumentum IX. Quod euchariſtiæ veteres neque lucernas de die accenderint, neque tura adoleuerint, neque flores ſolutos ſertosque obtulerint, qui ſint ex eorum bonorum genere, quibus ſuam hodie *Latini* hoſtiam colant.

Argumentum X. Quod vetuſtiſſimi chriſtiani nullas feciſſe vel conſecraſſe reperiantur euchariſtiæ icones, quales hodie tamquam imagines *CHRISTI* oſculentur & adorent homines in eccleſia *Romanenſi*.

Argumentum XI. Quod apud veteres nullum fuerit ſacramento dicatum aut celebratum feſtum, vt hodie apud *Latinos*, & quidem celeberrimum ac religioſiſſimum: ſed quod hæc ſolemnitas non vltra ætatem *Vrbani IV.* qui primus eam an. MCLXIV, & quidem peculiariter pro eccleſia *Romana* inſtituit, referenda ſit.

Argumentum XII. Quod euchariſtiæ veteres chriſtiani nullas preces, nullas gratiarum actiones dixiſſe vmquam reperiantur; quod vtrumque nunc ſit in frequentiſſimo ac pene paſſiuo & vniuerſali omnium *Latinorum* vſu.

Argumentum XIII. Quod vetuſtiſſimis chriſtianis pagani eiusdem æui neque ſerio neque ioco, neque in ſuis contra noſtros calumniis & maledictis, neque in ſuorum deorum a noſtrorum obiectionibus defenſione ϑεοφαγίαν obieciſſe, vel eos ϑεοφάγυς (Dei voratores) vocaſſe reperiantur; quod infidelium in *Romanenſes* nunc ſit ſolemne conuicium. (Notum eſt

crebram eius oſtentationem vileſcente, quæ ſemper ardens & ſumma debuit eſſe, reuerentia. Conſtituit ergo, vt non in publicum efferretur, niſi infra octauam feſtiuitatis, inſtitutæ ad honorem ſanctiſſimæ euchariſtiæ: præſertim quia eius vſus a cæleſti magiſtro inſtitutus eſt ad eſum, non oſtentationem.

*) Caſſander. conſultat. ſect. de circumgeſtat. Conſuetudo, qua panis euchariſtiæ in publica pompa conſpicuus circumfertur, ac paſſim omnium hominum oculis ingeritur, præter veterum morem & mentem, haud ita longo tempore inducta & recepta videtur. Illi enim hoc myſterium in tanta religione ac veneratione habuerunt, vt non modo ad eius perceptionem, ſed ne inſpectionem quidem admitterent, niſi fideles, quos Chriſti membra & tanti myſterii participatione dignos eſſe exiſtimarent. Quare ante conſecrationem catechumeni, energumeni, pœnitentes, denique non communicantes diaconi voce, & oſtiariorum miniſterio ſecludebantur.

dictum AVERROIS: *Quandoquidem comedunt chriſtiani, quod colunt, ſit anima mea cum philoſophis.* Hic doctus philoſophus *Saracenus* vixit anno circiter MCL, quando hoſtiæ adoratio introduci cœpta eſt, quæ res eum a chriſtiana religione deterruit.

Argumentum XIV. Quod patres priorum trium ſæculorum nonnulla paganis obiiciant, quæ obiecturi non erant, ſi euchariſtiam adoraſſent; vt quod ſit ἀνόσιον, id, quod adoretur, comedere; item id ipſum adorare, quod ſacrificamus; & adorare id, quod paſcimus, & Deum vel homine veſci, vel liberos ſuos glutire.

Argumentum XV. Quod vetuſtiſſimi chriſtiani inuidioſiſſimum anthropophagiæ crimen, cuius nomine diræ in eos perſecutiones a paganis excitatæ, vel refellentes, vel a ſe ſuisque audientes, id ſimpliciter negent, neque euchariſtiæ negotium, quod ad calumniam diluendam explicari neceſſe erat (ſi cum *Latinis* de eo ſenſiſſent) vſquam talibus in locis memorent.

Argumentum XVI. Quod gentilium de anthropophagia, & *Thyeſteis* dapibus aduerſus veteres calumnia, non ſit ex euchariſtiæ occaſione, quod nonnulli hariolentur, exorta; ſed ex *Carpocratianorum* aliorumque hæreticorum nefariis ſacris.

Argumentum XVII. Quod vetuſtiſſimi ſcriptores euchariſtiæ adorationem in ſuis aduerſus *Ebionæos* & *Docetas* diſputationibus numquam vrgeant, in quos tamen fuiſſet vtilis & valida, ad eorum errores confutandos.

HISCE DALLAEI argumentis D. WHITBY ſequentia ſubiungit:

I. Quod ſacræ ſcripturæ & patres gentilium derideant idola & dicant, nos inde poſſe cognoſcere, quod non ſint Dii, quia nullum externorum ſuorum ſenſuum vſum habeant.

II. Quia fiant dii per conſecrationem, & ex artificum voluntate, quum pars eius materiæ, quæ in Deum conſecretur, communibus vſibus exponatur.

III. Quia incluſi ſint in imaginibus ſuis, vel in obſcuris habitationibus ſtatuantur.

IV. Quia deos ſuos pretioſis veſtibus ornent.

V. Quia transformari, ſiue ex alia forma in aliam mutari poſſint. Quæ omnia in chriſtianos, ſi euchariſtiam adoraſſent, ſine vllo effugio retorqueri potuiſſent. SOTO & PALVDANVS

vni-

vniuerſam euchariſtiam, ſubſtantiam æque ac ſpecies, rurſus euomi vel in ſeceſſum eiici poſſe concedunt. Quod de vero corpore *CHRISTI* dicere, veteres quam maxime impium & blaſphemum pronuntiaſſent. Ex quibus & ſimilibus rationibus tuto concludere poterimus, non obtinuiſſe inter priſcos chriſtianos hanc conſuetudinem exhibendi diuinum honorem hoſtiæ, ex ſuppoſito, quod ſit reale corpus *CHRISTI*, tametſi panem, tamquam ſymbolum & antitypum corporis *CHRISTI*, reuerentia & veneratione, quam mente concipere poſſent, maxima tractarunt. Hæc argumenta ſi prolixe deducere vellemus, integrum volumen conficiendum foret, adeoque ſatis habemus, heic eorum capita ſummatim recenſuiſſe, lectorem remittentes ad hoſce duos eruditos auctores, qui, quidquid dicunt, abunde probant. Pergimus iam in conſideratione praxis eccleſiæ antiquæ.

§. VI.

Populo euchariſtiam manu excipere permiſſum.

IN diſtributione elementorum populo manu ea excipere permittebatur. Quod iam, ex quo tempore tranſubſtantiatio credi, & adoratio hoſtiæ induci cœpit, ſeuere interdictum eſt in eccleſia *Romanenſi*. Quæ res ad minimum bonam coniecturam nobis facit, quod veteres omnino alias de euchariſtia opiniones habuerint, quam quæ hodie in eccleſia *Romanenſi* dominantur. Quod ad rem facti attinet, nulla de ea controuerſia eſt. Fatentur eam CAESAR BARONIVS k), IO. MORINVS l) & GARSIVS LOAYSA m), quemadmodum ex illis adnotauit IO. DALLAEVS n). Et IO. BONA o) ipſe fatetur, non poſſe ſe indicare, quo tempore contraria conſuetudo inducta ſit, ſatis autem probabile ſibi videri dicit, tunc cœpiſſe in *Oriente* corpus *CHRISTI*

k) Baron. an. LVII. n. CXLVII. (n. CXLIX. edit. Antuerp. MDCLXX.) Dabat ſacerdos in manus cuiusque euchariſtiam, quam ſic ille cum ſumma reuerentia ori admouebat. Suppetunt de ea re quam plurima teſtimonia ſanctorum patrum &c.

l) Morin. de ordinat. part. III. exercit. XII. c. III. tot.

m) Loayſa in concil. Tolet. I. c. XIV. (tom. II. concil. p. 1239.) Antiquus eccleſiæ mos fuit, dare fidelibus euchariſtiam in manus.

n) Dall. de obiecto cult. relig. lib. II. c. XX. (p. 299. edit Geneu. MDCLXIV.)

o) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. XVII. §. VII. Valeſ. not. in Euſeb. lib. VII. c. IX. Fideles, qui corpus Domini manu accepturi erant, lotis prius ſtudioſe manibus accedebant.

ore accipi, quum in pane azymo confici cœperit: idque vbique receptum fuiſſe, quum panis conſecrandus ad eam formam tenuiſſimam, qua nunc vtantur, redactus ſit, quod, vti antea probauerat, ſæculo demum duodecimo vel decimo tertio factum eſt. Ne autem lector in his conceſſis penitus acquieſcat, pauca quædam loca ex TERTVLLIANO p), CLEMENTE ALEXANDRINO q), CYPRIANO r), ORIGENE s), DIONYSIO ALEXANDRINO t), CYRILLO HIEROSOLYMITANO u), GREGORIO NAZIANZENO x), BASILIO y), AM-

p) Tertull. de coron. mil. c. III. Euchariſtiæ ſacramentum --- non de aliorum manu quam præſidentium ſumimus. Id. de idololatr. c. VII. Eas manus admouere corpori Domini, quæ dæmoniis corpora conferunt.

q) Clem. Alex. ſtrom. I. p. 318. τινὲς εὐχαριστίαν διανείμαντες, ὡς ἔθος, αὐτὸν δὴ ἕκαστον τοῦ λαοῦ λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσιν. ἀρίστη γὰρ πρὸς τὴν ἀκριβῆ αἵρεσίν τε καὶ φυγὴν ἡ συνείδησις. *Quidam eucharistiam quum, vt mos eſt, diuiſerunt*, permittunt vnicuique ex populo eius partem ſumere. *Ad accurate enim perfecteque eligendum ac fugiendum, optima eſt conſcientia.*

r) Cyprian. de lapſis p. 132. (p. 93. fin. edit. Fell. Amſtelod.) Iacens ſtantibus, & integris vulneratus minatur; & quod non ſtatim Domini corpus inquinatis *manibus accipiat*, aut ore polluto Domini ſanguinem bibat, ſacerdotibus ſacrilegus iraſcitur. Id. de patient. p. 216. (p. 149. edit. Amſtelod.) Sit fortis & ſtabilis in corde patientia, & nec adulterio ſanctificatum corpus & Dei templum polluitur, &c. nec poſt geſtatam euchariſtiam *manus* gladio & cruore maculatur. Id. epiſt. LVI. al. LVIII. ad Thibaritanos p. 125. (p. 258. ed. Amſtelod.) Armemus dextram gladio ſpirituali, vt ſacrificia funeſta fortiter reſpuat, & euchariſtiæ *memor, quæ Domini corpus accipit*, ipſum complectatur poſtmodum *Dominum*, ſumtura præmium cæleſtium coronarum.

s) Orig. hom. XIII. in Exod. Noſtis &c. Vid. §. V. ſub. not. (*) pag. 470.

t) Dionyſ. Alexandr. ep. ad Xyſt. ap. Euſeb. lib. VII. c. IX. Vid. ſupr. §. III. ſub litt. (s) p. 447.

u) Cyrill. catech. myſtagog. V. §. XVIII. Vid. §. V. ſub litt. (z) p. 469.

x) Nazianzen. de ornatu mulier. tom. II. p. 152.

Οὐδὲ χέρες φρίσσουσιν, ἐπὴν ἐς μύστιν ἐδωδὴν
Τείνεις, ὧις σὺ γράφεις πένθιμον ἀγλαΐην;
Non horrent palmæ, quas liba ad myſtica tendis,
Et queis depingis triſte & inane decus?

y) Baſil. ep. CCLXXXIX. ad Cæſaream Patriciam. καὶ γὰρ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ ἱερεὺς ἐπιδίδωσι τὴν μερίδα, καὶ κατέχει αὐτὴν ὁ ὑποδεχόμενος μετ' ἐξουσίας ἁπάσης, καὶ οὕτω προσάγει τῷ στόματι τῇ ἰδίᾳ χειρί. *Nam & in eccleſia ſacerdos partem dat, & qui ſuſcipit, eam retinet cum omni libertate*, & ſic propria manu ori admouet.

BRO-

BROSIO z), AVGVSTINO *), CHRYSOSTOMO †) & concilio *Trullano* a) ad marginem adſcribam. Quæ in materia tam plana & incontrouerſa heic nihil attinet interponere. Ipſa conſuetudo lauandi manus ante euchariſtiam iamiam accipiendam, crebræ admonitiones de cauendo, ne quid decidat, venia eam portandi domum ibique priuatim communicandi, laicis indulta, miſſio eius ad ægrotos per homines priuatos, de quibus diximus antea, teſtimonium huic praxi perhibent. Verum hæ conſuetudines vniuerſæ, poſteaquam adoratio hoſtiæ inuecta eſt, penitus antiquatæ ſunt & abolitæ in eccleſia *Romanenſi*, dum partim populis manibus eam attingere interdictum, &, vt in os ſuum ingeri ſinerent, iniunctum, partim etiam calix illis omnino ablatus fuit. Multæ lepidæ rationes pro abrogata hac conſuetudine adferri ſolent, cuiuſmodi aliqua eſt, vt hominum negligentiæ, irreuerentiæ aliisque ab-

z) Ambroſ. orat. ad Theodoſ. ap. Theodoret. lib. V. c. XVIII. πῶς δὲ τοιαύταις ὑποδέξῃ χερσὶ τοῦ δεσπότου τὸ πανάγιον σῶμα; πῶς δὲ τῷ στόματι προσοίσεις τὸ αἷμα τὸ τίμιον; *Quando ſacroſanctum Domini* corpus *eiusmodi* manibus excepturus es? *Quomodo pretioſum ſanguinem admoturus es ori tuo?*

*) Auguſtin. contr. litt. Petil. lib. II. c. XXIII. (tom. VII. opp. p. 102. edit. Baſil. MDLXIX.) In cuius manibus euchariſtiam ponebatis. Id. homil. XXVI. ex L. vid. §. V. ſub litt. (y) p. 469.

†) Chryſoſt. homil. XXI. ad pop. Antioch. tom. I. p. 266. (p. 236. edit. Franc.) ἐννόησον, τί δέχῃ τῇ χειρί, *Cogita quid* manu accipias. Id. homil. XXII. p. 285. (p. 253. edit. Francof.) ἐχθρὸν ἔχεις; μὴ προσέλθῃς. βούλει προσελθεῖν; καταλλάγηθι, καὶ τότε προσελθὼν ἅψαι τοῦ ἱεροῦ. *Inimicum habes? Ne accedas. Vis accedere, fac tu gratiam cum inimico redeas, & tum* ſacrum corpus attinges. Ibid. p. 290. (p. 257. edit. cit.) μὴ τολμᾷς ἀνίπτοις χερσὶ τῆς ἱερᾶς ἅψασθαι θυσίας κ. τ. λ. *Non audes illotis* manibus *ſacram victimam attrectare*. Homil. XXIV. p. 316. (p. 281. edit. Francof.) μετὰ πολλῆς σιγῆς -- τῆς ἱερᾶς ταύτης ἁπτώμεθα θυσίας. *Cum multo ſilentio -- ſanctum hoc ſacrificium* attingamus. Id. homil. VI. contr. Iud. tom. I. p. 540. (p. 477.) ποίᾳ χειρὶ τῆς ἱερᾶς ἅψῃ τραπέζης; *qua manu ſacram attinges menſam?* Homil. III. in Epheſ. (p. 888. edit. Francof.) εἰπέ μοι, ἆρα ἂν ἕλοιο χερσὶν ἀνίπτοις τῇ θυσίᾳ προσελθεῖν; οὐκ ἔγωγε οἶμαι. -- οὕτω ἐν τῷ μικρῷ οὕτως ὢν εὐλαβὴς, ψυχὴν ἔχων ῥυπαρὰν προσέρχῃ, καὶ ἅπτεσθαι τολμᾷς. *Dic mihi, vellesne ad ſacrificium manibus illotis accedere? Non, opinor. -- Quum in re parua ſis adeo reuerens & religioſus, ſordidam & immundam habens animam accedis & audes* tangere. Hom. VI. in Seraphim. & paſſim.

a) Concil. Trull. can. CI. Vid. §. VIII. ſeq. ſub litt. (p).

usi-

vſibus occaſio præcluderetur. At vero patres meliores habebant cauſſas eam permittendi. Tum enim egregium eis argumentum ſuppeditabat manus conſeruandi innoxias & ſanctas, immunes ab idololatria, cæde, rapina aliiſque ſimilibus ſceleribus, quandoquidem his ipſis manibus immaculatum Domini ſui corpus ac ſanguinem accipere debebant. *Tota die*, inquit TERTVLLIANVS b), *ad hanc partem zelus fidei perorabit, ingemens, chriſtianum ab idolis in eccleſiam venire, de aduerſaria officina in domum Dei venire, attollere ad Deum patrem matres manus idolorum, his manibus adorare, quæ foris aduerſus Deum adorantur, eas manus admouere corpori Domini, quæ dæmoniis corpora conferunt.* Quanta non cum eloquentia CHRYSOSTOMVS in rapinas, & cædes, & rixas, & contentiones ex hoc ipſo argumentandi fonte inuehitur? *Cogita* c), *quid manu capias*, inquit, *nec vmquam vllum verberare audeas, nec tanto decoratam munere plagæ crimine dedecores. Cogita, quid manu capias, & ipſam ab omni auaritia & rapina liberam conſerua. Reputa, quod non tantum manu capias, verum & ori admoveas, & linguam cuſtodi a contumelioſis mundam & turpibus verbis, blaſphemia, periurio, & aliis omnibus huiuſmodi.* Ita rurſus reprehendens eos, qui ſi in morbum inciderent, ad *Iudæos* confugiebant, vt amuleta ad curandum morbum ſibi compararent, ſic rogat: *Quomodo* d) *excuſaberis Chriſto? Quomodo illum implorabis precibus? Qua conſcientia poſthac ingredieris eccleſiam? Quibus oculis videbis ſacerdotem? Qua manu ſacram attinges menſam?* Et alio loco, ad reprimendum populi furorem in *Eutropium* (qui procurata ege contra perfugientes ad ſanctuarium non multo poſt, quum

b) Tertull. de idololatr. c. VII. Conf. Cypr. epiſt. LVI. al. LVIII. cit. ſub litt. r) anteced. p. 478.

c) Chryſoſt. homil. XXI. ad popul. Antioch. tom. I. p. 266. (pag. 236. edit. Francof.) ἐννόησον τί δέχῃ τῇ χειρὶ, καὶ μηδέποτε ἀνάσχῃ τυπτῆσαί τινα, μηδὲ τὴν τοσούτῳ τιμηθεῖσαν δώρῳ καταιχύνῃς τῇ τῆς πληγῆς ἁμαρτίᾳ· ἐννόησον τί δέχῃ τῇ χειρὶ, καὶ καθαρὰν αὐτὴν πλεονεξίας καὶ ἁρπαγῆς πάσης διατήρησον· λόγισαι, ὅτι οὐ τῇ χειρὶ δέχῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ στόματι προσάγεις, καὶ καθαρὸν φύλαττε τὴν γλῶτταν αἰσχρῶν καὶ ὑβριστικῶν ῥημάτων, βλασφημίας, ἐπιορκίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἁπάντων.

d) Chryſoſt. homil. VI. contr. Iud. tom. I. p. 539. (pag. 477. edit. Francof.) πῶς ἀπολογήσῃ τῷ χριστῷ; πῶς αὐτὸν καλέσεις ἐν ταῖς εὐχαῖς; ποίῳ συνειδότι λοιπὸν ἐπιβήσῃ τῆς ἐκκλησίας; ποίοις ὀφθαλμοῖς ἐκεῖ ὄψει τὸν ἱερέα; ποίᾳ χειρὶ τῆς ἱερᾶς ἅψῃ τραπέζης;

in

in offenſionem cecidiſſet imperatoris, ipſe neceſſe habebat eo perfugere; nonnullis de populo cupidis vindictæ contra eum declamantibus, æquum eſſe, vt ipſe legis ſuæ pœnam ſubiret) commouendaſque mentes ad tribuendam ei miſericordiam & dandam veniam. ex illis quærit: *Quomodo* e) *hoc cætu ſoluto ſacramenta contrectabitis, & precationem illam dicetis, qua rogare iubemur: Remitte nobis, quemadmodum etiam nos remittimus debitoribus noſtris; ſi a debitore veſtro pœnas exigatis?* Sunt hæc nonnulla eloquentiæ artificia, fundata hac innocenti & pia conſuetudine, ſecundum quam populus ſacramentum manibus ſuis excipiebat, habebantque ſæpenumero pondus ſuum ac vim congruentem in ipſis etiam maximis mentibus; quemadmodum ex effectu ſermonis apparet, quem ad *Theodoſium* imperatorem habuit *Ambroſius*, quum hic *Theſſalonicæ* ſeptem hominum millia, nullo prius habito iudicio, interfici iuſſiſſet. *Ambroſius* ad eccleſiam venienti imperatori prodibat obuiam, & his eum verbis adloquebatur f): *Quibus oculis templum communis Domini adſpecturus es? Quibus pedibus ſanctum ſolum calcaturus? Quomodo manus extenſurus es, iniuſte cæſorum ſanguine adhuc ſtillantes? Quomodo ſacroſanctum Domini corpus eiuſmodi manibus excepturus es? Quomodo pretioſum ſanguinem admoturus es ori tuo, qui verbo furoris tui tot hominum ſanguinem iniuſte effudiſti?* Hæc iuſta pii epiſcopi obiurgatio, ita ſcite ac opportune in imperatorem adhibita, animum eius adeo percutiebat, vt in lacrimas effuſus eccleſia, pœnitentis inſtar, egrederetur, nec eo rediret ante, quam per modum ſatisfactionis inter alia, hortante AMBROSIO, legem ſcripſiſſet, vt triginta dierum ſpatio manerent ſcriptæ ſententiæ de cæde ac bonorum proſcriptione, rationis iudicium exſpectantes. Tam egregiis ſermonibus & tam dignis effectis vetus illa & pia conſuetudo occaſionem olim dedit, quæ hodie in ec-

e) Chryſoſtom. homil. in Eutrop. tom. IV. pag. 554. (pag. 485. edit. Francof.) πῶς δὲ, τοῦ θεάτρου τούτου λυθέντος, ὑμεῖς μυστηρίων ἅψεσθε, καὶ τὴν εὐχὴν ἐρεῖτε ἐκείνην, δι' ἧς κελευόμεθα λέγειν, ἄφες ἡμῖν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, τὸν ὑμῶν ὀφειλέτην ἀπαιτοῦντες δίκην;

f) Theodoret. lib. V. cap. XVIII. ποίοις ὀφθαλμοῖς ὄψει τὸν κοινοῦ δεσπότου νεών; ποίοις δὲ ποσὶ τὸ δάπεδον ἐκεῖνο πατήσεις τὸ ἅγιον; πῶς δὲ τὰς χεῖρας ἐκτενεῖς, ἀποστάζουσας ἔτι τοῦ ἀδίκου φόνου τὸ αἷμα; πῶς δὲ τοιαύταις ὑποδέξῃ τοῦ δεσπότου τὸ πανάγιον σῶμα; πῶς δὲ τῷ στόματι προσοίσεις τὸ αἷμα τὸ τίμιον, τοσοῦτον διὰ τὸν τοῦ θυμοῦ λόγον ἐκχέας παρανόμως αἷμα;

damnat eos, illudque tamquam praxin ſuperſtitioſam vetat; iubens omnes & ſingulos manibus, in forma crucis figuratis, accedere, & gratiæ communionem accipere; quemadmodum a CYRILLO in *catecheſi* q) & aliis nonnullis ante hoc concilium præceptum erat. Eos autem, qui eiuſmodi receptacula ad recipiendam euchariſtiam adferre auſi fuerint, non admittendos eſſe, dicit, vt qui inanimatam ſubiectámque materiam Dei imagini præferant. Præterea ſacerdotibus, hunc in modum communicantes admittentibus, ſegregationem minatur. Ex quibus mutationem hac in re in eccleſia *Græca* nondum factam fuiſſe, manifeſtum eſt.

§. VIII.

Euchariſtia populo tradi ſolita cum certa verborum formula, ad quam reſpondebant, Amen.

QVOD proximo loco obſeruari meretur, hoc eſt, quod ſacerdotes in tradendis populo elementis certa verborum formula vſi ſint, ad quam populus reſponderit, *Amen.* Formula initio haud videtur fuiſſe alia, quam hæc: *Corpus Chriſti;* &, *Sanguis Chriſti;* ad quam vtramque populus ſubiunxit, *Amen.* TERTVLLIANVS huc reſpicere creditur, quando chriſtianum r), *Romanorum* ſpectacula frequentantem, rogat, quo pacto gladiatori teſtimonium poſſit reddere ex eo ore, quo in ſanctis myſteriis ſoleat dicere, *Amen?* At vero hoc non minus ad illud Amen referri poteſt, quo in fine maiorum precum conſecrationis vtebantur, quam ad hanc formulam in tradenda euchariſtia. Verumtamen CORNELIVS epiſcopus *Romanus* non multo poſt diſertis verbis hac de re loquitur. Dicit s) enim, *Nouatum*, dum euchariſtiam ſectæ ſuæ addictis tradat, eos benedictionis loco iurare cogere, ſe numquam partes ipſius deſertu-

q) Cyrill. catech. myſtag. V. §. XVIII. Vid. §. V. ſub litt. z) p. 469.

r) Tertull. de ſpectac. c. XXV. Quale eſt - - ex ore, quo Amen in ſanctum protuleris, gladiatori teſtimonium reddere?

s) Ap. Euſeb. lib. VI. cap. XLIII. p. 245. (pag. 199. edit. Amſtelod. vel potius Colon. MDCXCV.) ποιήσας τὰς προσφορὰς, καὶ διανέμων ἑκάστῳ τὸ μέρος, καὶ ἐπιδοὺς τοῦτο ὀμνύειν ἀντὶ τοῦ εὐλογεῖν τοὺς ταλαιπώρους ἀνθρώπους ἀναγκάζει, κατέχων ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ τὰς τοῦ λαβόντος, καὶ μὴ ἀφεὶς, ἔστ' ἂν ὀμνύοντες εἴπωσι ταῦτα· τοῖς γὰρ ἐκείνου χρήσομαι λόγοις· ὄμοσόν μοι κατὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, μηδέποτέ με καταλιπεῖν καὶ ἐπιστρέψαι πρὸς

ros

ros nec ad *Cornelium* eſſe redituros. Et ſubdit: *Quum, panem illum accipiens dicere debuiſſet Amen, dicit: Non reuertar deinceps ad Cornelium.* Auctor *conſtitutionum* de hac formula loquitur in hunc modum t): *Epiſcopus tribuat oblatam, dicens, Corpus Chriſti; & qui recipit, reſpondeat, Amen: Diaconus vero teneat calicem ac tradendo dicat: Sanguis Chriſti, calix vitæ; & qui bibit, Amen reſpondeat.* Ita CYRILLVS u) neophytum iubet recipere corpus *CHRISTI* & dicere *Amen.* Et AMBROSIVS x): *Dicit tibi ſacerdos, Corpus Chriſti: Et tu dicis, Amen, id eſt, Verum.* Similiter AVGVSTINVS y): *Habet magnam vocem Chriſti ſanguis in terra, quum eo accepto ab omnibus gentibus reſpondetur, Amen.* HIERONYMVS z): *Qua conſcientia ad euchariſtiam accedam, & reſpondebo, Amen; quum de caritate dubitem porrigentis?* Ita quoque LEO MAGNVS a) & alii plures. A tempore GREGORII MAGNI formula in tradenda euchariſtia paullulum aucta fuit: Tum enim ſacerdos dicebat: *Corpus* b) *Domini noſtri IESV CHRISTI conſeruet animam tuam!* Et ab ætate ALCVINI & *Caroli magni* noua ei facta eſt acceſſio, hunc in modum: *Corpus* c) *Domini noſtri IEſu Chriſti cuſtodiat te in vitam æternam!* Quæ eadem eſt cum priore parte eius, quam hodie in noſtra habemus liturgia. Liturgia *Scotica* itidem populum iubet reſpondere, *Amen;* Quod antiquæ con-

Κορνήλιον· καὶ ὁ ἄθλιος ἄνθρωπος ὐ πρότερον γεύεται, εἰ μὴ πρότερον αὐτῷ καταράσαιτο· καὶ ἀντὶ τῦ εἰπεῖν λαμβάνοντα τὸν ἄρτον ἐκεῖνον τὸ ἀμὴν, ὐκέτι ἀνήξω πρὸς Κορνήλιον λέγει.

r) Conſtit. lib. VIII. cap. XIII. ὁ μὲν ἐπίσκοπος διδότω τὴν προσφορὰν, λέγων· σῶμα χριςῦ· καὶ ὁ δεχόμενος λεγέτω· ἀμήν· ὁ δὲ διάκονος κατεχέτω τὸ ποτήριον, καὶ ἐπιδιδὺς λεγέτω· αἷμα χριςῦ, ποτήριον ζωῆς· καὶ ὁ πίνων λεγέτω· ἀμήν.

u) Cyrill. catech. myſtag. V. n. XVIII. Vid. ſupr. §. V. ad litt. z) p. 469 ſeq.

x) Ambroſ. de ſacram. lib. IV. c. V. It. de initiandis cap. IX. Poſt conſecrationem ſanguis nuncupatur & tu dicis, *Amen.*

y) Auguſt. contra Fauſt. lib. XII. c. X.

z) Hieron. epiſt. LXII. ad Theophil.

a) Leo ſerm. VI. de ieiunio ſeptimi menſis. Sic ſacræ menſæ communicare debetis, vt nihil prorſus de veritate corporis Chriſti & ſanguinis ambigatis. Hoc enim ore ſumitur, quod fide creditur, & fruſtra ab illis *Amen* reſpondetur, a quibus contra id, quod accipitur, diſputatur.

b) Ioan. diacon. vit. Gregor. lib. II. ap. Bonam liturg lib. II. c. XVII. §. III.

c) Alcuin. de offic. ap. Bon ibid. Helgald. in vita Roberti regis Galliæ, A dante ſacerdote dicitur, corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit tibi ſalus animæ & corporis. ap. Bon. ibid.

 ſen-

ſentaneum eſſe conſuetudini videmus. *Romanenſes* generatim ex hoc populi reſponſo argumentum pro tranſubſtantiatione captant. Quia dicere *Amen*, omnino verum corpus *CHRISTI* inferat. Verum æque bene argumentari poterant, panem in corpora populi eſſe tranſubſtantiatum, ipſumque adeo nonniſi vnum, proprium, ſubſtantiale, verum, numericum corpus eſſe cum domino ſuo; Quia AVGVSTINVS dicit, hoc quoque corpus *CHRISTI* ſignificare, quando ſacerdoti verba illa pronuntianti populus reſpondeat, Amen. *Ad id*, inquit [d]), *quod eſtis* (hoc eſt, corpus *CHRISTI*) *reſpondetis Amen, & reſpondendo ſubſcribitis. Audis corpus Chriſti, & reſpondes Amen. Eſto membrum corporis Chriſti, vt ſit verum Amen tuum.* Alio loco denotare dicit, quod credant, *CHRISTVM* vere *) pro ipſis paſſum eſſe, & quod hoc ipſum profiteantur, dicendo *Amen. Quid dicit omnis homo, quando accipit ſanguinem CHRISTI? Amen dicit. Quid eſt Amen? Verum eſt. Quid eſt verum? Quia fuſus eſt ſanguis CHRISTI.* Et rurſus †): *CHRISTVS in cruce pro nobis ſanguinem fudit: Et noſtis fideles, quale teſtimonium perhibeatis ſanguini, quem accepiſtis. Certe enim dicitis Amen. Noſtis, qui ſit ſanguis, qui pro multis effuſus eſt in remiſſionem peccatorum.* Vt adeo, quocumque ſenſu id accipias, non neceſſe ſit ſtatuere, quod corporalem & ſubſtantialem præſentiam ſignificet, quam certum eſt AVGVSTINO numquam in mentem veniſſe.

§. IX.

Quemadmodum Nouatiani *& alii eucharistia ad res prauas abuſi ſint.*

EXPEDIT hoc loco, antequam progrediamur, iuſtam facere animaduerſionem in horribiles quosdam euchariſtiæ abuſus, a nonnullis contra verum eius finem ac ſcopum commiſſos, vtpote quæ, interprete *CHRISTO*, eo ſpectat, vt noſtri cum ipſo & inter nos mutuam repræſentet communionem, quam autem malitioſi homines in deteriorem finem & res prauas adhibebant. De *Nouato* iam audiuimus, quomodo ea ad ſchiſmatis ſui confirmationem abuſus ſit, hominesque iurare

d) Auguſtin. ſerm. ad infantes ap. Fulgent. de baptiſmo Aethiopis c. XI.

*) Auguſtin. ſerm. de IV. feria, ſiue cultura agni. tom. IX. pag. 319.

†) Id. ſerm. XXIX. de verbis apoſt. tom. X. p. 150.

coë-

coëgerit, ſe ipſius partes non eſſe deſerturos. Similis quoque abuſus erat, qui aliquando ſuperſtitioſis papatus temporibus ſub generali multarum aliarum ſuperſtitioſarum conſuetudinum, quas *purgationes canonicas* vocabant, notione obtinuit. Quando, qui criminis alicuius ſuſpectus erat, ſumtione ſacramenti ſe purgare debebat. GRATIANVS canonem hanc in rem citat ex concilio *Wormatienſi* e): *Sæpe contingit, vt in monaſteriis furta perpetrentur &, qui hæc committunt, ignorentur. Idcirco ſtatuimus, vt quando ipſi fratres de talibus ſe expurgare debuerint, miſſa ab abbate celebretur, vel ab aliquo, cui ipſe abbas præceperit, præſentibus fratribus: & ſic expleta miſſa, omnes communicent in hæc verba: Corpus Domini ſit mihi ad probationem hodie.* Enimuero licet hoc a concilio ſic fieri iuſſum eſſet, ab omnibus tamen prudentibus viris in magnis abuſibus poſitum fuit. ANTONIVS AVGVSTINVS in emendationibus ſuis ad GRATIANVM f) hanc in iſtud decretum habet animaduerſionem: *Hæc omnia ſunt illorum temporum ſordibus adſcribenda.* Nam, ipſo vetuſto gloſſatore GRATIANI obſeruante g), *ſuſpectis non eſt danda eucharistia*, quemadmodum ex aliis legibus, ſpeciatim ex *extrauagante de purgatione canonica cap. Cum dilectis*, demonſtrat. Et propterea hunc canonem in GRATIANO nullum robur habere dicit, vtpote in lege antiquatum. Vt adeo non ſit, quod hanc praxin grandem abuſum ſacræ euchariſtiæ vocare dubitemus, quantumuis ſynodica auctoritate aliquando iniunctam. Vix quicquam norim, quod hunc abuſum ſub obtentu religionis excedat, niſi forte ſit horribilis ille abuſus, quem CAESAR BARONIVS h) ipſe ex *Græcis* hiſtoricis refert, de *Theodoro*, pontifice *Romano*, quod an. DCXLVIII. *Pyrrhum* & *Paulum*, hæreticos *Monothelitas*,

e) Conc. Wormat. can. XV. ap. Grat. cauſſ. II. quæſt. V. cap. XXIII.

f) Anton. Auguſtin. de emendat. Grat. lib. I. dial. XV. p. 170.

g) Gloſſ. in locum Gratiani.

h) Baron. an. DCXLVIII. num. XV. (tom. VIII. p. 391. edit. Antuer MDCXI.) Pyrrhus quum Roma diſceſſiſſet, & Rauennam perueniſſet, vt canis ad vomitum ſuum reuerſus eſt. Quo papa Theodorus comperto, plenitudine conuocata eccleſiæ ad ſepulchrum verticis apoſtolorum acceſſit, & diuino calice expoſtulato, ex viuifico ſanguine in atramentum ſtillauit, & ita propria manu depoſitionem Pyrrhi excommunicati facit. Hanc excommunicationem Pyrrhi tunc per Theodorum papam Romæ factam annales (Theoph. XX. Heracl. imper.) habent. Sed de ſanguine Chriſti ex calice diſtillato in atra-

da-

damnaturus, conuocata eccleſia ad ſepulchrum verticis apoſtolorum acceſſerit, & diuino calice expoſtulato ex ſanguine in atramentum ſtillarit, & ita depoſitioni eorum ſubſcripſerit. Exemplum hoc eſt immoderati zeli ſine lege & ſine exemplo in eccleſia *Romana*, vti BARONIVS fatetur. In eccleſia autem *Græca* vnum iſtiuſmodi reperitur, quando *Ignatius* in concilio *Conſtantinopolitano* an. DCCCLXIX. *Photii*, aduerſarii ſui, condemnationi ſanguine ex ſacro calice atramenti loco ſubſcripſit, vt itidem CAES. BARONIVS i) ex NICETA in *vita Ignatii* narrat. Sed mittimus horribiles iſtos abuſus, *Draconi* potius eiuſque legibus ſanguinariis, quam calamis & conſuetudinibus chriſtianorum epiſcoporum conuenientes, & magis innocuos eccleſiæ primitiuæ ritus conſiderando pergimus.

§. X.

Peculiares & proprii iſti ſolemnitati pſalmi cantari ſoliti, dum populus communicaret.

DVRANTE communicandi tempore, dum elementa diſtribuerentur populo, in plerisque locis moris erat cantoribus, vel toti populo, canere pſalmos quoſdam, actioni iſti congruentes. *Conſtitutionum* auctor k) pſalmum triceſimum tertium (ex noſtra recenſione triceſimum quartum) hanc in rem præſcribit: *Benedicam Domino omni tempore, ſemper laus eius in ore meo.* Qui præcipue canebatur ob iſta verba, ad ſacramentum illud reſpicientia, *Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus, beatus vir,*

mentum, in ſignum maledictionis & damnationis æternæ, in ritibus ſacris eccleſiæ Romanæ haud aliqua huiuſmodi de his reperitur eſſe præſcripta lex, vel factum ipſum aliquo alio, quod ſciamus, declaratum exemplo.

i) Baron. ann. DCCCLXIX. tom. X. pag. 428. (p. 416. n. XLVII. edit. Antuerp. MDCXVIII.) Hic non prætermittendum, quod habet Nicetas in vita Ignatii, epiſcopos ſubſcribentes damnationi Photii, in maiorem hominis deteſtationem (quod factum legimus in damnatione Pyrrhi pſeudopatriarchæ Monothelitæ) intinxiſſe calamum in ſacrum ſanguinem Chriſti. Ait enim: Subſcribunt autem huiuſmodi damnationi non ſimplici atramento facto chirographo, ſed horrendum dictu (vt ab his, qui id norunt, accepi) ipſo videlicet ſaluatoris ſanguine calamum tingentes ita damnant Photium. Hæc Nicetas.

k) Conſtit. lib. VIII. c. XIII. ψαλμὸς δὲ λεγέσθω τριακοςὸς τρίτος, ἐν τῷ μεταλαμβάνειν πάντας τὺς λοιπὺς. *Pſalmus autem triceſimus tertius dicatur, dum reliqui omnes communicant.*

qui

qui ſperat in eo. Ita enim CYRILLVS l) clarioribus verbis declarat, *Audiſti*, inquiens, *deinceps diuina quadam melodia pſallentem, atque ad ſacrorum myſteriorum communionem vos adhortantem: Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus.* HIERONYMVS m) quoque innuere videtur, & hunc & quadrageſimum quintum cani conſueuiſſe, quando ait: *Vtinam poſſimus euchariſtiam abſque condemnatione noſtri & pungente conſcientia ſemper accipere, & pſalmiſtam audire dicentem: Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus; & cum eo canere: Eructauit cor meum verbum bonum.* Siquidem hic pſalmus eſt, laudes *CHRISTI* & amorem eccleſiæ erga ipſum peculiariter deſcribens: *Audi, filia, & vide & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populi & domus patris tui. Et concupiſcet rex decorem tuum, quoniam ipſe eſt Deus, Dominus tuus, incurua te ei.* *Afri* hac conſuetudine valde delectati videntur, ita quidem, vt quum *Hilarius* quidam illius & omnium reliquorum pſalmorum ad altare recitationem maledice reprehendiſſet, AVGVSTINVS ad hunc morem defendendum peculiarem librum ſcriberet, qui hodie quidem in deperditis eſt, ipſi autem in *retractationibus* n) memoratur. Et cum ipſe tum TERTVLLIANVS ſignificare videntur, inter alios pſalmos & centeſimum triceſimum tertium cani ſolitum eſſe: *Ecce quam bonum & quam iucundum, habitare fratres in vnum.* Nam TERTVLLIANVS o) hunc pſalmum compluribus vna cœnantibus cani dicit: Quo ipſo cœnam dominicam eum intelligi probabiliſſimum eſt. Et AVGVSTINVS p) pſalmum valde notum & nominatum eſſe, adfirmat, vt, qui pſalterium ne-

l) Cyrill. myſtag. catech. V. §. XVII. *Μετὰ ταῦτα ἀκούετε τοῦ ψάλλοντος μετὰ μέλους θείου, προτρεπομένου ὑμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἁγίων μυστηρίων, καὶ λέγοντος, γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος.*

m) Hieron. epiſt. XXVIII. ad Lucin. Boeticum.

n) Auguſtin. retract. lib. II. c. XI. Morem, qui tunc eſſe apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de pſalmorum libro, ſiue ante oblationem, ſiue quum diſtribueretur populo, quod fuiſſet oblatum, maledica reprehenſione, vbicumque poterat, lacerabat &c. Huic reſpondi, & vocatur liber contra Hilarium.

o) Tertull. de ieiun. c. XIII. Vide, quam bonum & quam iucundum, habitare fratres in vnum. Hoc tu pſallere non facile noſti, niſi quo tempore cum compluribus cœnas.

p) Auguſtin. in pſalm. CXXXIII. p. 629. Pſalmus breuis eſt, ſed valde notus & nominatus: Ecce quam bonum & quam iucundum &c. Ita ſonus iſte dulcis eſt, vt & qui pſalterium neſciunt, ipſum verſum cantent.

neſciant, hunc pſalmum cantare poſſint, vtpote cuius ſonum ſæpius (ad altare, vt probabile eſt) audiuerint. Dicere quoque videtur q), quod pſalmum triceſimum tertium eadem occaſione cantauerint. Expreſſis autem verbis eum quotidie cantari adfirmat: *Benedicam Domino in omni tempore. Semper laus eius in ore meo.* Quod ſi conſideres, quam multi ſcriptores de eo loquuti ſint, tamquam cantato in elementorum diſtributione, probabile omnino eſt, idem & AVGVSTINVM intelligere, quod quotidie ad altare cantatus ſit. CHRYSOSTOMVS centeſimum quadrageſimum quintum pſalmum iſta occaſione cani adſerit, præcipue ob hæc eius verba: *Oculi omnium in te ſperant, Domine, & tu das cibum illorum in tempore opportuno.* Nam hoc de ſpirituali cibo in menſa dominica interpretatur. *Hic pſalmus,* inquit r), *eſt diligentiſſime attendendus. Hic eſt enim, qui habet hæc verba; quæ, qui ſunt myſteriis initiati, aſſidue concinunt: Oculi omnium in te ſperant, & tu das cibum eorum in tempore opportuno. Qui enim filius factus eſt & menſa ſpirituali fruitur, merito patrem gloria & honore adfecerit. Filius enim, inquit, glorificat patrem, & ſeruus Dominum ſuum timebit. Factus es filius, & menſa ſpirituali frueris, comedens carnem & ſanguinem eius, qui te regenerauit. Refer itaque gratiam pro tanto beneficio, & eum, qui hæc præbuit, gloria & honore adfice: & verba legens, compone mentem ad ea, quæ dicuntur: & quum dicit, Exaltabo te, Deus meus, rex meus,* (quæ prima huius pſalmi verba ſunt) *oſtende magnam familiaritatem & coniunctionem, vt de te etiam dicat*

q) Auguſtin. ibid. p. 630. Impletum eſt in eo, quod quotidie cantamus, ſi & moribus conſonemus: Benedicam Dominum in omni tempore. Semper laus eius in ore meo.

r) Chryſoſtom. in pſalm. CXLIV. tom. III. p. 594. (p. 516. edit. Francof. MDCXCVIII.) Μετὰ ἀκριβείας τούτῳ μάλιστα προσέχειν ἄξιον τῷ ψαλμῷ· οὗτος γάρ ἐστιν ὁ τὰ ῥήματα ἔχων ταῦτα, ἅπερ οἱ μεμυημένοι συνεχῶς ὑποψάλλουσι, λέγοντες, οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ· ὁ γὰρ γενόμενος υἱὸς καὶ τραπέζης ἀπολαύων πνευματικῆς, δοξάζειν δίκαιος ἂν εἴη τὸν πατέρα· υἱὸς γάρ, φησι, δοξάζει τὸν πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ φοβηθήσεται· γέγονας υἱὸς καὶ τραπέζης ἀπολαύων πνευματικῆς, σιτούμενος τὰς σάρκας καὶ τὸ αἷμα τὸ ἀναγεννῆσάν σε· ἀπόδιδου τοίνυν τῆς τοσαύτης εὐεργεσίας τὴν ἀμοιβὴν, καὶ δόξαζε τὸν τοιαῦτα παρεσχηκότα, καὶ ἀναγινώσκων τὰ ῥήματα, ῥύθμιζέ σου τὴν γνώμην πρὸς τὰ λεγόμενα· λέγων ὑψώσω σε ὁ Θεός μου, ὁ βασιλεύς μου, πολλὴν ἐπιδείκνυσο τὴν οἰκείωσιν, ἵνα καὶ περὶ σοῦ λέγῃ ὁ Θεὸς, ὥσπερ

Deus, ſicut & de Abraham, Iſaac & Iacob, Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac & Deus Iacob. In liturgia, quæ nomen ipſius ſibi præfixum gerit s), populus hoc tempore cantare dicitur, pſalmus autem non indicatur, vti heic in genuinis eius operibus. In liturgia, *Iacobo* t) *Hieroſolymitano* adſcripta, verba pſalmi triceſimi quarti, *Guſtate & videte, quod benignus eſt Dominus*, cani iubentur. Liturgia diui *Marci* u) pſalmum quadrageſimum ſecundum præſcribit: *Quemadmodum deſiderat ceruus ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus.* Et IOANNES BAPTISTA COTELERIVS x) obſeruauit, quod in miſſa appendicis ad librum ſacramentorum GREGORII pſalmus centeſimus triceſimus nonus præſcriptus ſit: *Domine, probaſti me & cognouiſti me &c.* Vt adeo, licet conſuetudo cantandi pſalmos in hac cultus parte vniuerſalis fuerit, ipſi tamen pſalmi pro ſapientia & ſelectione præcentoris, vel diuerſis diuerſarum eccleſiarum regulis variarint. Sic determinauimus reſoluimuſque diuerſas quæſtiones & caſus, qui de ratione communicandi in eccleſia antiqua proponi poſſunt. Res vna ſupereſt conſideratione digna, nimirum ſolemnis gratiarum actio & oratio poſt ſumtam euchariſtiam, quæ cum aliis quibusdam annexis ritibus generali nomine *poſtcommunionis* comprehendi poteſt; de quo capite ſequenti differemus.

καὶ περὶ τῦ Ἀβραὰμ, καὶ τῦ Ισαὰκ, καὶ τῦ Ιακώβ· ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ Ισαὰκ, καὶ Ιακώβ.

s) Chryſoſt. liturg. tom. IV. pag. 618.

t) Iacob. liturg. bibliothec. patr. Græc. Lat. tom. II. p. 20.

u) Marci liturg. ibid. p. 40.

x) Coteler. in conſtit. lib. VIII. c. XIII. not. 79.

neſciunt, hunc pſalmum cantare poſſint, [illegible] ſæpius (ad altare, ut probabile eſt) [illegible] que videtur s), quod pſalmum [illegible] caſione committerent. Expreſſis [illegible] cantum pſallimus: Benedicam Domino [illegible] eius in ore meo. Quod ſi conſide[illegible] eo loquuti ſint, nunquam [illegible] gia, cum diac[illegible] ne, probabile omnino eſt [illegible] erat diaconi [illegible] quod quotidie ad altare [illegible] at graviorum [illegible] ſimum quadrageſim[illegible] adſerit, præcep[illegible] ius communicaverat, & diaconi [illegible] Domine, & [illegible] s in paſtophoria, ſive locum [illegible] ſpirituali [illegible] rum, repoſuerant, primum diaconus [illegible] inquit [illegible] onari ſolebat, ut pro acceptis beneficiis [illegible] [illegible] Formula huius hortationis in conſtitu[illegible] [illegible] pretioſo corpore & pretioſo ſanguine [illegible]

[illegible]

[illegible] NIONE

[illegible]

ctorum; quoniam nomen Chriſti tui inuocatum eſt ſuper nos, & tibi adiuncti ſumus. Qui ſegregaſti nos ab impiorum communione, aduna cum iis, qui tibi ſunt conſecrati, firma nos in veritate per ſancti ſpiritus aduentum, quæ ignoramus reuela, quæ deficiunt ſupple, quæ nouimus corrobora. Sacerdotes inculpatos conſerua in cultu tuo: reges tuere in pace; magiſtratus in iuſtitia; aërem in temperie; fruges in vbertate; mundum in omnipotente prouidentia. Gentes bellicoſas ſeda: errantes conuerte; populum tuum ſanctifica: virgines conſerua: coniuges cuſtodi in fide: caſtos robora: infantes ad maturam ætatem perduc: nuper initiatos rma: catechumenos erudi, ac dignos initiatione redde: noſque omnes ngrega in regnum cælorum in Chriſto Ieſu Domino noſtro; cum quo tibi ria, honor ac veneratio, & ſancto Spiritui in ſæcula. Amen.

§. III.

Benedictio epiſcopi.

DEINDE diaconus populum Deo per Chriſtum eius ſe inclinare iubebat & accipere benedictionem. Tum epiſcopus precabatur his verbis: *Deus* †) *omnipotens; verax, & incomparabilis; qui vbique exſiſtis, ac omnibus præſens es, & in nullo inſtar eorum, quæ inſunt, contineris; qui locis non circumſcriberis, temporibus non vetuſtiſcis, ſæculis non terminaris, verbis non ſeduceris; qui ortui non es ſubiectus, & cuſtodia non indiges, & ſupra extraque interitum es, ac conuerſionem recipere nequis, atque natura es immutabilis; qui lucem habitas*

σμένων· εἰς φυλακὴν τῆς εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν πλημμελημμάτων· ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ σου ἐπικέκληται ἐφ' ἡμᾶς, καὶ σοὶ προσῳκειώμεθα· ὁ χωρίσας ἡμᾶς τῆς τῶν ἀσεβῶν κοινωνίας, ἕνωσον ἡμᾶς μετὰ τῶν καθωσιωμένων σοι· στήριξον ἡμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ, τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσει· τὰ ἀγνοούμενα ἀποκάλυψον· τὰ λείποντα προσαναπλήρωσον· τὰ ἐγνωσμένα κράτυνον· τοὺς ἱερεῖς ἀμώμους διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου· τοὺς βασιλεῖς διατήρησον ἐν εἰρήνῃ· τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ· τοὺς ἀέρας ἐν εὐκρασίᾳ· τοὺς καρποὺς ἐν εὐφορίᾳ· τὸν κόσμον ἐν παναλκεῖ προνοίᾳ· τὰ ἔθνη τὰ πολεμικὰ πράϋνον· τὰ πεπλανημένα ἐπίστρεψον· τὸν λαόν σου ἁγίασον· τοὺς ἐν παρθενίᾳ διατήρησον· τοὺς ἐν γάμῳ διαφύλαξον ἐν πίστει· τοὺς ἐν ἁγνείᾳ ἐνδυνάμωσον· τὰ νήπια ἄδρυνον· τοὺς νεοτελεῖς βεβαίωσον· τοὺς ἐν κατηχήσει παίδευσον καὶ τῆς μυήσεως ἀξίους ἀνάδειξον· καὶ πάντας ἐπισυνάγαγε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἐν χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν· μετ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

†) Ibid. Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινὸς καὶ ἀσύγκριτος, ὁ πανταχοῦ ὤν, καὶ τοῖς πᾶσι παρών, καὶ ἐν οὐδενὶ ὡς ἐνόντι ὑπάρχων, ὁ τόποις μὴ περιγραφόμενος, ὁ χρόνοις μὴ παλαιούμενος, ὁ αἰῶσι μὴ περατούμενος, ὁ λόγοις μὴ παραγόμενος, ὁ γενέσει μὴ ὑποκείμενος, ὁ φυλακῆς μὴ δεόμενος, ὁ φθορᾶς ἀνώτερος, ὁ τροπῆς ἀνεπίδεκτος, ὁ φύσει ἀναλλοίωτος, ὁ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὁ τῇ φύσει ἀόρατος,

LIBRI DECIMI QVINTI
CAPVT SEXTVM
DE VETERVM POSTCOMMVNIONE.

§. I.

Miſſa fidelium, ſiue celebratio eucbariſtiæ, cum diuerſis gratiarum actionibus finita. Prima erat diaconi προσφώνησις, denuntiatio obſecrationis ac gratiarum actionis.

QVANDO omnis populus communicauerat, & diaconi elementorum reliquias in paſtophoria, ſiue locum receptioni eorum adſignatum, repoſuerant; primum diaconus aliquis populum hortari ſolebat, vt pro acceptis beneficiis Deo agerent gratias. Formula huius hortationis in *conſtitutionibus* a) ſic habet: *Percepto pretioſo corpore & pretioſo ſanguine CHRISTI, agamus gratias ei, qui dignos effecit nos, vt participes eſſemus ſanctorum eius myſteriorum; rogemuſque, id nobis non in iudicium ac damnationem fieri, ſed in ſalutem, in vtilitatem animæ & corporis, in cuſtodiam pietatis, in remiſſionem peccatorum, in vitam futuri ſaeculi.* Tum ſurgere eos iubebat, ſeque ipſos Deo & *CHRISTO* eius commendare. Quo facto epiſcopus gratiarum actionem proferebat, his verbis conceptam.

§. II.

Gratiarum actio epiſcopi, qua populum Deo commendat.

*) *DOMINE, Deus omnipotens, pater Chriſti tui, benedicti filii, exauditor eorum, qui recte inuocant te, cognitor precum etiam eorum, qui tacent; gratias agimus tibi, quod nos dignos cenſuiſti, qui participaremus ſancta tua myſteria, quæ præbuiſti nobis ad plenam eorum, quæ bene cognouimus, perſuaſionem, ad cuſtodiam pietatis, ad remiſſionem deli-*

a) Conſtit. lib. VIII. c. XIV. Μεταλαβόντες τοῦ τιμίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ χριστοῦ, εὐχαριστήσωμεν τῷ καταξιώσαντι ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, καὶ παρακαλέσωμεν, μὴ εἰς κρῖμα, ἀλλ᾽ εἰς σωτηρίαν ἡμῖν γενέσθαι, εἰς ὠφέλειαν ψυχῆς καὶ σώματος, εἰς φυλακὴν εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

*) Ibid. cap. XV. Δέσποτα, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτορ, ὁ πατὴρ τοῦ χριστοῦ σου, τοῦ εὐλογητοῦ παιδὸς, ὁ τῶν μετ᾽ εὐθύτητος ἐπικαλουμένων σε ἐπήκοος, ὁ καὶ τῶν σιωπώντων ἐπιστάμενος τὰς ἐντεύξεις· εὐχαριστοῦμέν σοι, ὅτι κατηξίωσας ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, ὧν παρέσχου ἡμῖν, εἰς πληροφορίαν τῶν καλῶν ἐγνω-

cto-

ctorum ; quoniam nomen Chriſti tui inuocatum eſt ſuper nos, & tibi adiuncti ſumus. Qui ſegregaſti nos ab impiorum communione, aduna cum iis, qui tibi ſunt conſecrati, firma nos in veritate per ſancti ſpiritus adventum, quæ ignoramus reuela, quæ deficiunt ſupple, quæ nouimus corrobora. Sacerdotes inculpatos conſerua in cultu tuo: reges tuere in pace; magiſtratus in iuſtitia; aërem in temperie; fruges in vbertate; mundum in omnipotente prouidentia. Gentes bellicoſas ſeda: errantes converte; populum tuum ſanctifica: virgines conſerua: coniuges cuſtodi in fide: caſtos robora: infantes ad maturam ætatem perduc: nuper initiatos firma: catechumenos erudi, ac dignos initiatione redde: noſque omnes congrega in regnum cælorum in Chriſto Ieſu Domino noſtro; cum quo tibi gloria, honor ac veneratio, & ſancto Spiritui in ſæcula. Amen.

§. III.

Benedictio epiſcopi.

Deinde diaconus populum Deo per Chriſtum eius ſe inclinare iubebat & accipere benedictionem. Tum epiſcopus precabatur his verbis: *Deus* †) *omnipotens; verax, & incomparabilis; qui vbique exſiſtis, ac omnibus præſens es, & in nullo inſtar eorum, quæ inſunt, contineris; qui locis non circumſcriberis, temporibus non vetuſtiſcis, ſæculis non terminaris, verbis non ſeduceris; qui ortui non es ſubiectus, & cuſtodia non indiges, & ſupra extraque interitum es, ac converſionem recipere nequis, atque natura es immutabilis; qui lucem habi-*

σμένων· εἰς φυλακὴν τῆς εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν πλημμελημάτων· ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ σου ἐπικέκληται ἐφ' ἡμᾶς, καὶ σοὶ προσῳκειώμεθα· ὁ χωρίσας ἡμᾶς τῆς τῶν ἀσεβῶν κοινωνίας, ἕνωσον ἡμᾶς μετὰ τῶν καθωσιωμένων σοι· στήριξον ἡμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ, τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσει· τὰ ἀγνοούμενα ἀποκάλυψον· τὰ λείποντα προσαναπλήρωσον· τὰ ἐγνωσμένα κράτυνον· τοὺς ἱερεῖς ἀμώμους διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου· τοὺς βασιλεῖς διατήρησον ἐν εἰρήνῃ· τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ· τοὺς ἀέρας ἐν εὐκρασίᾳ· τοὺς καρποὺς ἐν εὐφορίᾳ· τὸν κόσμον ἐν παναλκεῖ προνοίᾳ· τὰ ἔθνη τὰ πολεμικὰ πράϋνον· τὰ πεπλανημένα ἐπίστρεψον· τὸν λαόν σου ἁγίασον· τοὺς ἐν παρθενίᾳ διατήρησον· τοὺς ἐν γάμῳ διαφύλαξον ἐν πίστει· τοὺς ἐν ἁγνείᾳ ἐνδυνάμωσον· τὰ νήπια ἅδρυνον· τοὺς νεοτελεῖς βεβαίωσον· τοὺς ἐν κατηχήσει παίδευσον καὶ τῆς μυήσεως ἀξίους ἀνάδειξον· καὶ πάντας ἐπισυνάγαγε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἐν χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν· μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

†) Ibid. Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινὸς καὶ ἀσύγκριτος, ὁ πανταχοῦ ὢν, καὶ τοῖς πᾶσι παρών, καὶ ἐν οὐδενὶ ὡς ἐνόν τι ὑπάρχων, ὁ τόποις μὴ περιγραφόμενος, ὁ χρόνοις μὴ παλαιούμενος, ὁ αἰῶσι μὴ περατούμενος, ὁ λόγοις μὴ παραγόμενος, ὁ γενέσει μὴ ὑποκείμενος, ὁ φυλακῆς μὴ δεόμενος, ὁ φθορᾶς ἀνώτερος, ὁ τροπῆς ἀνεπίδεκτος, ὁ φύσει ἀναλλοίωτος, ὁ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὁ τῇ φύσει ἀόρατος,

tas inacceſſam, & natura inuiſibilis es; qui omnibus naturis rationalibus, te beneuole requirentibus, notus es, & deprehenderis ab iis, qui in beneuolentia veſtigant te: Deus Iſraelis, vere videntis, in Chriſtum credentis populi tui; propitius factus, exaudi me propter nomen tuum; ac benedic iis, qui tibi inclinarunt ceruices ſuas: atque da eis cordis eorum petitiones, quae vtiles ſunt, & neminem eorum abiici facias a regno tuo; verum ſanctifica illos, cuſtodi, protege, adiuua, libera ab aduerſario, ab omni inimico; domos eorum ſerua; eorum introitus & exitus tuere: quoniam tibi gloria, laus, maieſtas, cultus, adoratio, & filio tuo Ieſu, Chriſto tuo, noſtro Domino, Deo ac regi, & ſancto Spiritui; nunc, & ſemper, & in ſaecula ſaeculorum, Amen.

§. IV.

Formula diaconi populum dimittentis cum breui hac precatione: Exite in pace.

Postea diaconus breui verborum formula, inſtar orationis pro pace, vtebatur, quod ſignum erat, quo totam congregationem dimittebat, totumque officium iam peractum eſſe ſignificabat, adeoque precans, vt pax Dei cum ipſis eſſet continuo eosque conſeruaret, dicebat, ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ, *Diſcedite in pace.* Erat haec vſitata omnes religioſos conuentus dimittendi formula in eccleſia *Graeca*, quemadmodum ſupra *) notauimus, vbi de ordine quotidiani officii matutini ex hoc ipſo auctore verba fecimus, de eaque certiores facti ſumus ex CHRYSOSTOMO b), qui loquens de crebro breuis huius formulae ſalutandi, *Pax vobiſcum*, vſu, ſpeciatim innuit, quod diaconus in dimiſſione coetus eam adhibeat. „*Diaconus*, inquit, *ab*

ὁ γνωστὸς πάσαις ταῖς μετ' εὐνοίας ἐκζητούσαις σε λογικαῖς φύσεσιν, ὁ καταλαμβανόμενος ὑπὸ τῶν ἐν εὐνοίᾳ ἐπιζητούντων σε, ὁ θεὸς Ἰσραὴλ, τοῦ ἀληθινῶς ὁρῶντος, τοῦ εἰς χριστὸν πιστεύσαντος λαοῦ σου, εὐμενὴς γενόμενος ἐπάκουσόν μου διὰ τὸ ὄνομά σου, καὶ εὐλόγησον τοὺς σοι κεκλικότας τοὺς ἑαυτῶν αὐχένας· καὶ δὸς αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν, τὰ ἐπὶ συμφέροντι· καὶ μηδένα αὐτῶν ἀπόβλητον ποιήσῃς ἐκ τῆς βασιλείας σου· ἀλλὰ ἁγίασον αὐτούς· φρούρησον· σκέπασον· ἀντιλαβοῦ· ῥῦσαι τοῦ ἀλλοτρίου· καὶ παντὸς ἐχθροῦ· τοὺς οἴκους αὐτῶν φύλαξον· τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους φρούρησον· ὅτι σοὶ δόξα, αἶνος, μεγαλοπρέπεια, σέβας, προσκύνησις, καὶ τῷ σῷ παιδὶ Ἰησοῦ, τῷ χριστῷ σου, τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ θεῷ καὶ βασιλεῖ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

*) Lib. XIII. cap. X. §. VIII. vol. V. p. 324.

b) Chryſoſt. homil. LII. in eos, qui paſcha ieiunant, tom. V. p. 713. (homil. LV.

hoc conuentu vos dimittens hoc vobis precatur, dicens: πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ, *In pace diſcedite.* Vnde eam non vt nudam formulam, ſed vt breuem precationem ad populum cum benedictione dimittendum, vſurpatam fuiſſe, condiſcimus.

§. V.

Quænam mentio harum precum in aliis ſcriptoribus habeatur.

QVOD ad reliquas preces, in hac diuini cultus parte vſitatas, attinet, earum in aliis auctoribus non inuenimus ſpecialem aliquam mentionem. Sed in genere illi nobis narrant, quod iſtiusmodi formulæ laudationis ac gratiarum actionis ſemper adhiberi conſueuerint poſt communionem. AVGVSTINVS c) omnibus peractis & ſacramento ab vniuerſis percepto, gratiarum actionem cuncta dicit concludere. Et CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS d) recens baptizatum iubet poſt acceptam euchariſtiam exſpectare orationem, Deoque gratias agere, qui ipſum tantis myſteriis dignum reddiderit. CHRYSOSTOMVS multis verbis inuehitur in eos, qui poſtremam gratiarum actionem exſpectare recuſabant, ſed facti euchariſtiæ participes ſtatim diſcedebant, fratribus ſolis gratiarum actionem relinquentes. Quos ille *Iudæ* comparat, qui poſt cœnam, antequam hymnus caneretur, ſeſe proripuerit, remanentibus ceteris ad hymnum cum Domino cantandum apoſtolis, quorum ab exemplo eccleſia hanc conſuetudinem faciendi vltimas preces poſt communionem adſumſerit. Egregius locus eſt, adeoque eum huc tranſcribemus integrum, prout verba eius habent e): *Vultis, dicam, vnde tumultus & clamor oriatur* (in eccleſia)? *quod non toto ſacri tempore vobis fores occludamus, ſed ante poſtremam gratiarum actionem reſilire vos domumque redire patiamur, quod & i-*

p. 637. edit. Francof.) ὁ διάκονος --- τῆς συνόδου ταύτης ἀπολύων ὑμᾶς, τοῦτο ὑμῖν ἐπεύχεται λέγων· πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

c) Auguſtin. epiſt. LIX. ad Paulin. quæſt. V. Quibus peractis & participato tanto ſacramento, gratiarum actio cuncta concludit.

d) Cyrill. catech. myſtagog. V. §. XIX. εἶτα ἀναμείνας τὴν εὐχὴν, εὐχαρίστει τῷ θεῷ, τῷ καταξιώσαντί σε τῶν τηλικούτων μυστηρίων.

e) Chryſoſt. homil. XXIV. de bapt. Chriſti tom. I. p. 317. (p. 281. edit. Franc.) βούλεσθε, εἴπω, πόθεν ὁ θόρυβος καὶ ἡ κραυγὴ γίνεται; ὅτι οὐ διὰ παντὸς τὰς θύρας ἀποκλείομεν, ἀλλὰ συγχωροῦμεν πρὸ τῆς ἐσχάτης εὐχαριστίας ἀποπηδᾷν καὶ

pſum

pſum non mediocrem contemtum habet. Quid facis, mi homo? Præſente Chriſto, adſtantibus angelis, propoſita iſta tremenda menſa, dum adhuc fratres tui myſteriis initiantur, tu relictis illis abſcedis. Atqui ad prandium quidem ſi vocatus fueris, tametſi prius ſaturatus ſis, recumbentibus ceteris, non audes ante amicos diſcedere: hic vero, dum Chriſti myſteria celebrantur, dum ſanctum illud ſacrificium adhuc peragitur, omnia in medio derelinquis & abſcedis? quis hæc tandem venia digna cenſuerit? quis defenſione purgarit? Vultis, dicam, cuiuſnam opus perficiant illi, qui ante complementum finemque diſcedunt, neque cœna abſoluta gratiarum actionis hymnos offerunt? durum fortaſſe odioſumque videbitur, quod ſum dicturus, ſed neceſſe eſt tamen, ob plerorumque negligentiam dicatur. Quodmodo vltimæ cœnæ communicauit Iudas nocte illa poſtrema, ceteris omnibus recumbentibus, ipſe ſe proripiens exceſſit. Illum imitantur & iſti, qui ante vltimam gratiarum actionem diſcedunt, niſi enim exiiſſet ille, proditor factus non eſſet; niſi condiſcipulos deſeruiſſet, non periiſſet; niſi ſe ipſum extra ouile proripuiſſet, non eum lupus ſolum offendiſſet atque deuoraſſet. Idcirco nimirum ille cum Iudæis, iſti vero cum Domino, hymno dicto, exierunt. Vides, vt extrema illa poſt ſacrificium oratio ad illud fiat exemplum? Hactenus CHRYSOSTOMVS,

ἀναχωρεῖν οἴκαδε· ὃ καὶ αὐτὸ πολλῆς ἂν εἴη καταφρονήσεως· τί ποιεῖς ἄνθρωπε; τοῦ χριστοῦ παρόντος, τῶν ἀγγέλων παρεστώτων, τῆς φρικτῆς ταύτης τραπέζης προκειμένης, τῶν ἀδελφῶν σου μυσταγωγουμένων ἔτι, αὐτὸς καταλιπὼν ἀποπηδᾷς; καὶ ἐπὶ δεῖπνον μὲν εἰ κληθῇς, κᾂν πρότερον κορεσθῇς, οὐ τολμᾷς τῶν ἄλλων ἀνακειμένων, ἀναχωρῆσαι πρὸ τῶν φίλων αὐτός· ἐνταῦθα δὲ τῶν φρικτῶν τοῦ χριστοῦ μυστηρίων ἐπιτελουμένων, τῆς ἱερᾶς τελετῆς συνεστώσης ἔτι, καταλιμπάνεις ἐν μέσῳ πάντα, καὶ ἀναχωρεῖς; καὶ πῶς ταῦτα συγγνώμης ἄξια; ποίας δὲ ἀπολογίας; βούλεσθε εἴπω, τίνος ἔργον ποιοῦσιν οἱ πρὸ τῆς συμπληρώσεως ἀναχωροῦντες, καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ᾠδὰς οὐκ ἐπιφέροντες τῷ τέλει τῆς τραπέζης; τάχα φορτικόν ἐστι τὸ μέλλον ῥηθήσεσθαι, ἀλλ' ὅμως ἀναγκαῖον λεχθῆναι διὰ τὴν τῶν πολλῶν ῥαθυμίαν· ὅτε ἐκοινώνησε τὸ ἔσχατον δεῖπνον ὁ Ἰούδας, τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα ἐκείνην, τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀνακειμένων αὐτὸς προπηδήσας ἐξέβη· ἐκεῖνον τοίνυν μιμοῦνται καὶ οὗτοι, πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀποπηδῶντες εὐχαριστίας· ἐκεῖνος γὰρ εἰ μὴ ἐξῆλθεν, οὐκ ἂν ἐγένετο προδότης· εἰ μὴ κατέλιπε τοὺς συμμαθητὰς, οὐκ ἂν ἀπώλετο· εἰ μὴ τῆς ἀγέλης ἑαυτὸν ἀπέῤῥηξεν, οὐκ ἂν αὐτὸν εὗρεν ὁ λύκος μόνον, καὶ κατέφαγεν· εἰ μὴ τοῦ ποιμένος ἑαυτὸν ἐχώρισεν, οὐκ ἂν θηριάλωτος γέγονε· διὰ δὴ τοῦτο ἐκεῖνος μὲν μετὰ ἰουδαίων· οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ δεσπότου ὑμνήσαντες ἐξῆλθον· ὁρᾷς ὅτι ἡ ἐσχάτη μετὰ τὴν θυσίαν εὐχὴ κατ' ἐκεῖνον γίνεται τὸν τύπον; Homil. LXXXII. al. LXXXIII. in Matth. (pag. 864. edit. Francof.) εὐχαρίστησε καὶ πρὸ τοῦ δοῦναι τοῖς μαθηταῖς, ἵνα καὶ ἡμεῖς εὐχαριστῶμεν· εὐχαρίστησε καὶ ὕμνησε μετὰ τὸ δοῦναι, ἵνα καὶ ἡμεῖς αὐτὸ τοῦτο ποιῶμεν. *Gratias egit, antequam diſcipulis daret, vt etiam nos ab actione gratiarum incipiamus. Gratias egit, poſteaquam dedit, & hymnum cecinit, vt nos quoque ſimiliter faciamus.*

qui

qui innuere videtur, quod non tantum preces habuerint, ſed pſalmos etiam & hymnos gratiarum actionis, in imitationem *CHRISTI*, qui poſt vltimam cœnam cum diſcipulis ſuis hymnum cantauit. Et id omnino probabile eſt ex iis, quæ alio loco dicit CHRYSOSTOMVS, quod eccleſia pſalmis *Dauidicis* tantopere ſit delectata, vt in omnibus officiis ſuis eos intermiſcuerit. *Primus*, inquit, *& medius & nouiſſimus eſt Dauid* f). Auctor quidem *conſtitutionum* pſalmorum ſiue hymnorum loco ante citato meminit: At alio loco g), vbi quoque preces habet *μετὰ τὴν μετάληψιν*, *poſt communionem* præter iſtam gratiarum actionem cani iubetur *Maranatha*, hoc eſt, *Dominus venit:* Nec non, *Hoſanna filio Dauidis; Benedictus qui venit in nomine Domini: Deus Dominus, qui apparuit nobis in carne.* Quod videtur arguere, diuerſas in diuerſis eccleſiis obtinuiſſe conſuetudines, & has huius auctoris collectiones inter ſe variare, quia diuerſarum eccleſiarum ritus complectantur. In *veteri miſſali Gothico*, quod edidit MABILLONIVS, non niſi duæ precationes poſt communionem præſcriptæ leguntur, altera dicta *poſtcommunio*; altera *collectio*. In eundem prorſus modum eſt in *liturgia Mozarabica*, cuius rei vnum alterumue ſpecimen in appendice ſuo MABILLONIVS exhibet. In liturgiis autem *Græcis*, exempli gratia in ea, quæ ſub nomine IACOBI h) edita eſt, præter preces diuerſi hymni & laudationes, ex pſalmis aliiſque ſcripturis collectæ, poſt communionem dici iubentur. Verbi cauſſa, ex pſalmo LVII, *Exaltare ſupra cœlos, & ſupra terram vniuerſam gloria tua.* Et, *Benedictum nomen Domini Dei noſtri in ſæcula.* Et, *Benedictus, qui venit in nomine Domini. Serua Deus populum tuum & benedic hæreditati tuæ.* Et, *Imple os noſtrum laude tua, Domine, & gaudio reple labia noſtra, vt laudemus gloriam tuam & toto die magnificentiam tuam,* Pſalm. LXXI, 7. Sic in liturgia CHRYSOSTOMI i) populus canere iubetur hæc pſalmi CXIII. verba: *Sit nomen Domini benedictum ex hoc & nunc & vſque in ſæculum.* Et integrum pſalmum

f) Chryſoſt. homil. VI. de pœnitentia in edit. Latinis.

g) Conſtit. lib. VII. c. XXVI. *μαραναθά· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου· Θεὸς κύριος, ὁ ἐπιφανεὶς ἡμῖν ἐν σαρκί.*

h) Liturg. Iacobi bibl. patr. græc. lat. tom. II. p. 21.

i) Chryſoſt. liturg. ibid. p. 87. & inter opera tom. IV. p. 621.

XXXIV: *Benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo. &c.*

§. VI.

Gratiarum actiones ſemper factæ in numero plurali ab vniuerſo eccleſiæ corpore.

Observari quoque meretur, quod ex omnibus antiquis formulis gratiarum actiones ſemper in plurali numero fiant, repræſentantes vniuerſum caput communicantium, vt qui laudes Deo pro acceptis beneficiis reddant. Tunc enim temporis non erant miſſæ priuatæ nec ſolitariæ, in quibus ſacerdos ſolus per ſe ſine audientibus officium dicit, vel ſolus, ſine participantibus ſecum, communicat; ſed omnes adſiſtebant & communicabant ſimul. Et eo vſque rationi erat conſentaneum, generalem reddere gratiarum actionem pro beneficiis euchariſtiæ, quæ omnes & ſinguli perceperant. Poſtea autem, quam miſſæ priuatæ & ſolitariæ inuentæ ſunt, omnes iſtæ formulæ incommodæ ſunt & abſurdæ, dicere Deo, quod omnes participarint de ſacramento, eumque pro hoc ipſo laudare, quum tamen non niſi vnus illud receperit, & interdum ne vnus quidem officium miſſæ audierit, præter ſolum ſacerdotem, qui illud recitauit. Verumtamen hæc officia in *Romana* miſſa hodieque exſtant in ſempiternam eorum ignominiam, qui illis abutuntur. Nam adhuc dicunt: *Quod ore ſumſimus* k), *Domine, pura mente capiamus, & de munere temporali fiat nobis remedium ſempiternum.* Dantur & multæ aliæ orationes in eumdem ſenſum; quæ vniuerſæ plures ſimul communicaſſe indicant, quum tamen non niſi ſolus ſacerdos communionem recepit. Ioannes Bona l) hoc non ex antiquæ eccleſiæ conſuetudine fieri fatetur. *Iſtæ orationes*, inquit, *pro communicantibus inſtitutæ ſunt, quando omnes vel plerique, qui aderant ſacrificio, communicabant: nam & ipſum communionis vocabulum improprie heic vſurparetur, niſi plures de eodem ſacrificio participarent.* Quidquid autem in excuſationem harum in miſſa retentarum orationum, quando earum vſus per miſſas priuatas adeo improprius factus eſt, dicere habet, hoc eſt, quando ſic pergit: *Quamuis autem mos ille deſierit,*

k) Miſſal. Roman. p. 24. de ritu celebrandi miſſam, & in canone miſſæ p. 306.

l) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. XX. §. I. II.

nihil

nihil tamen in orationibus immutatum eſt, ſed ideo retentæ ſunt, vt ſciamus, quid olim factum ſit, & ex ipſo precationum tenore ad priſtinum feruorem excitemur. Quam felix fauſtumque id foret, ſi eccleſia *Romana* in omnibus hanc regulam obſeruare & ad laudabilem conſuetudinem ac ſimplicitatem eccleſiæ veteris redire vellet; reformando officia ſua ad primitiuum exemplar, & exterminando omnes iſtas corruptiones, quæ ex tota huius hiſtoriæ ſerie noſcuntur eſſe manifeſtæ innouationes, ſiue priuatim diſſimulatione ac negligentia temporibus ignorantiæ illapſæ, ſiue per vim ac tyrannidem introductæ, contra antiquæ eccleſiæ conſuetudines, & ſæpenumero contra ipſum diuini cultus ſcopum, ipſamque diuinarum inſtitutionum intentionem. Quemadmodum res plana eſt in adminiſtratione diuini cultus in lingua incognita, in diuina ſanctorum, angelorum, imaginum & crucium adoratione, in ſacramenti diuiſione eiusque adminiſtratione in vna tantum ſpecie, multisque rebus iſtiusmodi aliis; quæ vt vero diuinæ inſtitutionis ſcopo aduerſantur, ita cum vniuerſa antiquæ eccleſiæ praxi pugnant, quemadmodum facile videbit, qui teſtimonia conſiderare volet, quæ in hiſce collectionibus produximus, in quibus tam ortum errorum ac fontem corruptelarum in poſterioribus ſæculis, quam vere antiquam priſcæ eccleſiæ praxin in omnibus diuerſis diuini cultus partibus, ad ordinariam Dei adorationem ſpectantibus, ob oculos ponere ſtuduimus.

ATQVE heic concluderem hanc narrationem: quoniam vero quæſtiones ſuperſunt modicæ & paucæ, quæ de nonnullis appendicibus & adiunctis communionis fieri poſſunt, ad quas hoc loco reſpondere proderit, ſcil. I. Quemadmodum de reliquiis euchariſtiæ poſt actum communicationis ſtatuerint veteres? II. Quænam illis conſuetudo & praxis fuerit ratione tam decantatarum in hiſtoria antiqua agaparum? III. Quaſnam præparationes requiſierint, tamquam communicantibus neceſſarias, quibus ad dignam receptionem apti redderentur atque idonei? IV. Quo tempore cœnam dominicam adminiſtrarint, & quoties ſingulos homines ad eam recipiendam adhortati ſint & excitarint? breuiſſime, quoad fieri poteſt, ad has quæſtiones reſpondebo, & túm huic diſſertationi conſtituam finem.

LIBRI DECIMI QVINTI

CAPVT SEPTIMVM

DE RATIONE, QVAM CVM EVCHARISTIAE RELIQVIIS INIERVNT VETERES: ET DE COMMVNI EORVM CONVIVIO AGAPE VOCITATO.

§. I.

Quædam particulæ eucharistiæ olim in ſpecialiores vſus adſeruatæ.

SVPRA in diuerſis huius libri locis obſeruauimus, particulas quaſdam euchariſtiæ in diuerſos vſus ſpecialiores adſeruari conſueuiſſe, vt ſacramentum ad abſentes mitti, & ægrotis dari, atque teſtimonium communionis diſtantium ab ſe inuicem eccleſiarum perhibere poſſet. Et hæc vna ratio eſt, quam cum conſecratorum elementorum reliquiis, poſt finitam communionem, inierunt. Ad quam, credo, auctor *conſtitutionum* reſpicit, quando diaconos a) accipere iubet, quæ ſuperſint, & inferre in paſtophoria; in quibus res ſanctæ, ad eccleſiam pertinentes, reponi ſolebant.

§. II.

Si quid reliquum eſſet, id communicantibus diſtributum.

SI quid reliquum eſſet ſupra id, quod ad iſtos vſus erat neceſſarium, tum per alias regulas communicantibus diſtribui oportebat. Quemadmodum ex canonibus THEOPHILI epiſcopi *Alexandrini* apparet, quorum vnus ita habet b): *Quæ in ſacrificii rationem adferuntur, poſt ea, quæ in myſteriorum vſum conſumuntur, clerici diuidant, & nec catechumenus ex iis comedat vel bibat; ſed ſolum clerici, & qui cum iis ſunt fideles fratres*, hoc eſt communicantes.

a) Conſtitut. lib. VIII. c. XIII. ὅταν πάντες μεταλάβωσι καὶ πᾶσαι, λαβόντες οἱ διάκονοι τὰ περισσεύσαντα, εἰσφερέτωσαν εἰς τὰ παστοφόρια. *Quum vniuerſi & vniuerſæ communicauerint, accipientes diaconi, quæ ſuperſunt, inferant in paſtophoria.*

b) Theoph. can. VII. (ap. Beuereg. tom. II. pandect. pag. 173) Τὰ προσφερόμενα εἰς λόγον θυσίας, μετὰ τὰ ἀναλισκόμενα εἰς τὴν τῶν μυστηρίων χρείαν, οἱ κληρικοὶ διανεμέσθωσαν, καὶ μήτε κατηχούμενος ἐκ τούτων ἐσθιέτω ἢ πινέτω, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς πιστοὶ ἀδελφοί.

§ III

§. III.

Hæc conſecratorum elementorum diſtributio res ab aliarum oblationum diſtributione diuerſa.

VIRI quidam docti c) hanc conſecratorum elementorum diſtributionem ſiue conſumtionem cum altera illa oblationum diſtributione inter clericos confundunt, adlegantque hanc in rem auctorem *conſtitutionum*, quaſi eam intelligat, quando d) ait: *Eulogias, quæ in myſticis oblationibus ſuperſunt, diaconi ex voluntate epiſcopi aut presbyterorum diſtribuant clero; epiſcopo partes quatuor, presbytero partes tres, diacono partes duas, ceteris vero ſubdiaconis, vel lectoribus, vel cantoribus, vel diaconiſſis partem vnam. Id enim pulchrum & coram Deo acceptum eſt, vnumquemque ſecundum ſuam dignitatem honorari.* Manifeſtum eſt, non de conſecratis elementis heic ſermonem eſſe, ſed de diſtribuendo clericis pane ac vino, quod a populo oblatum, nec vero a ſacerdote conſecratum erat, vt recte explicat IO. BAPTISTA COTELERIVS. Hæc enim vna ratio alendi clericos iſtis temporibus erat, vti alio loco *) ſatis demonſtrauimus. Et licet has oblationes nominet myſticas eulogias, non tamen id conſecrata elementa efficit. Nam, vti ſupra notauimus, eulogiarum nomen commune eſt, quod vtrumque ſignificat. Et SOCRATES e) hoc nomen pro oblationibus hoc ipſo in caſu accipit, quando loquens de *Chryſantho*, epiſcopo *Nouatiano*, ait: *Ab eccleſiis nihil accepit, præter duos panes eulogiarum, ſingulis diebus dominicis.* Vbi certum eſt, non intelligi duos panes de euchariſtia, ſed de aliis oblationibus populi, in quibus clerici ſuam quiſque partem habere conſueuerunt.

c) Leſtrange, *Allyance of Divin. office* chap. 7. p. 213. (223.)

d) Conſtit. lib. VIII. c. XXXI. τὰς περισσευούσας ἐν τοῖς μυστικοῖς εὐλογίας, κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου ἢ τῶν πρεσβυτέρων οἱ διάκονοι διανεμέτωσαν τῷ κλήρῳ· τῷ ἐπισκόπῳ μέρη τέσσαρα, πρεσβυτέρῳ μέρη τρία, διακόνῳ μέρη δύο· τοῖς δὲ ἄλλοις, ὑποδιακόνοις, ἢ ἀναγνώσταις, ἢ ψάλταις, ἢ διακονίσσαις, μέρος ἕν· τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ἕκαστον τιμᾶσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν.

*) Lib. V. cap. IV. §. I. vol. II. pag. 262.

e) Socrat. lib. VII. c. XII. ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν οὐδὲν ἐδέξατο, πλὴν κατὰ κυριακὴν δύο ἄρτους τῶν εὐλογιῶν ἐλάμβανεν.

§. IV.

Reliquiæ euchariſtiæ interdum innocentibus pueris datæ.

INTERDVM reliquiæ euchariſtiæ innocentibus eccleſiæ pueris diſtributæ. Nam, vt ſupra breuiter indicauimus, durante adhuc communione infantium in eccleſia, nihil erat multis in locis vſitatius, quam pueris tempore conſecrationis dare euchariſtiam, & reliquias inconſumtas reſeruare, certo ſequentis hebdomadis die illis diuidendas. Sic a concilio ſecundo *Matiſconenſi* f) in *Gallia* an. DLXXXVIII ſtatutum eſt: *Quæcumque reliquiæ ſacrificiorum poſt peractam miſſam in ſacrario ſuperſederint, quarta vel ſexta feria innocentes ab illo, cuius intereſt, ad eccleſiam adducantur, & indicto eis ieiunio, easdem reliquias conſperſas vino percipiant.* Et EVAGRIVS g) idem illud *Conſtantinopcli* olim fieri conſueuiſſe, auctor eſt, *Vetus eſt*, inquiens, *conſuetudo Conſtantinopoli, vt quoties ex ſacris partibus immaculati corporis Chriſti, Dei noſtri, magnus numerus ſuperfuerit, pueri impuberes ex iis, qui grammaticorum ſcholas frequentant, euocentur, qui eas manducent.* Narrat hanc in rem hiſtoriam notatu dignam, quando ſtatim ſic pergit: „Id eo tempore quum accidiſſet, vna cum aliis pueris „conuocatus eſt filius vitriarii cuiusdam, qui ſecta erat *Iudæus.* „Hic puer parentibus, cauſſam moræ ex ipſo ſciſcitantibus, id „quod factum fuerat, expoſuit, & quod ipſe vna cum reliquis „pueris deguſtaſſet. Pater ira atque indignatione ſuccenſus, „illico filium correptum in fornacem ardentem coniecit, in qua „vitrum formare conſueuerat. Mater vero puerum quæritans „quum reperire non poſſet, per totam vrbem circuibat, plo„rans atque eiulans. Tertio demum die ad oſtium officinæ „mariti ſui ſtans, filium nominatim inclamare cœpit, flens at-

f) Concil. Matiſcon. II. c. VI.

g) Euagr. lib. IV. c. XXXVI. ἔθος παλαιὸν βούλεται ἀνὰ τὴν βασιλεύουσαν, ὅτ᾽ ἂν πολύ τι χρῆμα τῶν ἁγίων μερίδων τοῦ ἀχράντου σώματος χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐναπομείνοι, παῖδας ἀφθόρους μεταπέμπτους γίγνεσθαι παρὰ τῶν ἐς χαμαιδιδασκάλου φοιτώντων, καὶ ταῦτα κατεσθίειν· ὅπερ ἐπειδὴ γέγονεν, ἠλίσθη μετὰ τῶν παίδων ὑαλουργοῦ παῖς, ἑβραίου τὴν δόξαν· ὃν τοῖς γονεῦσι τὴν αἰτίαν τῆς βραβυδῆτος πυνθανομένοις, ἀνεῖπε τὸ γεγονὸς, καὶ ὅπερ ἀποφαγὼν σὺν τοῖς ἄλλοις παισὶν εἴη· ὁ δὲ φύσας, θυμωθεὶς καὶ μηνίσας, ἐν τῇ πνιγεῖ τῶν ἀνθράκων, ἔνθα τὴν ὕαλον ἐμόρφου, τὸν παῖδα καθίησιν ἀνάψας· ὡς δὲ τὸν παῖδα ἡ μήτηρ ζητοῦσα, εὑρεῖν οὐκ ἴσχυε, πανταχῇ τῆς πόλεως ᾔει ποτνιωμένη, καὶ λύγιον κωκύουσα· καὶ τριταία κατὰ τὴν θύραν τοῦ ἐργαστηρίου τἀνδρὸς ἑστῶσα, ὀνομαστὶ ἀνακάλει τὸν παῖδα, τοῖς

que

„que ſe ipſam lacerans. Tum puer agnita matris voce ei re„ſpondit ex fornace. Statimque mater perfractis foribus in„trogreſſa, puerum inter carbones ſtantem videt, quem ignis „nullatenus ambuſſerat. Qui poſtea interrogatus, quonam „modo illæſus permanſiſſet, mulierem purpurea indutam ve„ſte crebro ad ipſum ventilaſſe dixit, & aquam ipſi porrexiſſe, „& carbones, qui iuxta ipſum erant, reſtinxiſſe. Cibum quo„que eſurienti præbuiſſe. Quæ quum nuntiata eſſent *Iuſtinia„no* imperatori, puerum ſimul ac matrem regenerationis lauacro „initiatos, clero adſcripſit. Patrem vero, chriſtianæ religionis „ſacramenta recipere penitus recuſantem, tamquam proprii filii „interfectorem, in *Sycenſi* ſuburbio cruci ſuffigi præcepit„. Hactenus EVAGRIVS. Eamdem hiſtoriam GREGORIVS quoque TVRONENSIS h) & NICEPHORVS CALLISTVS i) memoriæ prodiderunt, quorum hic poſterior addit, hanc conſuetudinem ſua adhuc ætate viguiſſe; dicit enim, id ſibi quoque ſæpenumero, quum puer admodum eſſet, contigiſſe, vt cum pueris aliis ad edendas iſtas reliquias euocaretur.

§. V.

Interdum etiam igne combuſtæ.

QVIBVSDAM in locis regulam obſeruabant, datam diuinitus de reliquiis ſacrificiorum pacificorum & votiuorum, ſub lege veteri Lev. VII, 7. Hæc erat conſuetudo eccleſiæ *Hieroſolymitanæ* ſæculo quinto, quando HESYCHIVS eccleſiæ iſtius presbyter commentarium ſuum ſcripſit in *Leuiticum*, in quo his verbis de ea loquitur: *Quod* k) *reliquum eſt de carnibus & panibus, in igne incendi præcepit* (Deus). *Quod nunc videmus ſenſibiliter etiam*

θρήνοις σπαραττομένη· ὁ δὲ, τῆς φωνῆς μητρὸς συνεὶς, ἐν τῷ πνιγέως ἀνταπεκρίνετο· ἡ δὲ τὰς θύρας διατεμοῦσα, εἴσω τε γενομένη, ὁρᾷ τὸν παῖδα τῶν ἀνθράκων μέσον ἑστῶτα, τοῦ πυρὸς αὐτὸν μὴ προσάψαντος· ὃς ἀνερωτώμενος, ὅπως ἀπαθὴς μεμενήκει, γυναῖκα ἔφη πορφυρᾶν ἀμπεχομένην ἐσθῆτα συχνὰ φοιτῶσαν παρ᾽ αὐτὸν, ὕδωρ ὀρέγειν, καὶ τούτῳ τοὺς πλησιάζοντας τῶν ἀνθράκων κατευνάζειν, σιτίζειν τε αὐτὸν ὁσάκις πεινάῃ· ὅπερ ἐπειδὴ ἐς Ἰουστινιανὸν ἠνέχθη, τὸν μὲν παῖδα, καὶ τὴν μητέρα τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας φωτισθέντας ἐκλήρωσε· τὸν δὲ φύσαντα, οὐκ ἀνασχόμενον χριστιανοῖς ἐναριθμηθῆναι, ἐν Συκαῖς ὡς παιδοφόνον ἀνεσκολόπισε.

h) Gregor. Turon. de glor. martyr. lib. I. c. X tot. (Bibl. patr. max. tom. XI. p. 833. 834. edit Lugd. MDCLXXVII.)

i) Niceph. lib. XVII. c. XXV. tot.

k) Heſych. in Leuit. lib. II. ap. Albertin. de euchar. p. 851. b.

in

in eccleſia fieri, igníque tradi, quæcumque remanere contigerint inconſumta, non omnino ea, quæ vna die vel duabus aut multis ſeruata ſunt. Vnde eruditi ſcriptores e noſtratibus l) duo generatim obſeruant. 1) Non fuiſſe eccleſiæ *Hieroſolymitanæ* conſuetudinem, reſeruare euchariſtiam de die altero in alterum, etſi hoc in aliis quibusdam eccleſiis fecerint. 2) Non crediſſe eos, illam realiter, proprie ac ſubſtantialiter, ſed typice tantum & ſymbolice, Chriſti ſui corpus eſſe. *Quantum enim offendiculum*, inquit EDMVNDVS ALBERTINVS *), *Iudæis & ethnicis fuiſſet, ſi chriſtianos reſciviſſent Chriſti Dei ſui corpus animatum & glorioſum ignibus tradere? - - Sed quid vrgeo ſcandalum Iudæorum & paganorum? Simplices certe chriſtiani id tamquam horrendum abominati fuiſſent.* Et qua fronte ethnicis obiectare potuiſſent, quod colerent res eiuſmodi, quæ comburi poſſent, (quod commune ARNOBII, LACTANTII, ATHANASII, & plerorumque aliorum argumentum eſt) ſi ipſi idem feciſſent? Quod ſi nullum aliud argumentum ſuppeteret contra tranſubſtantiationem & cultum hoſtiæ, hæc res vna ſola ſufficeret ad perſuadendum homini cuilibet rationali, tales doctrinas & conſuetudines ab antiqua eccleſia numquam eſſe propoſitas ac defenſas.

§. VI.

Reliquæ oblationes ex parte communi cœnæ deſtinatæ. Quod veteres generatim pro ritu apoſtolico, communionem comitante, habuerunt.

VIDIMVS, quam rationem inierint veteres cum elementis conſecratis, nunc quid de reliquis oblationibus ſtatuerint, par eſt diſpiciamus. Iam obſeruatum nobis eſt, aliquam earum partem (quanam cum diſtinctione, non adeo liquet) ad alendos clericos conferri conſueuiſſe. Ex reliquis partibus communis cœna parabatur, quæ a natura & circumſtantiis dici ſolebat *agape* m), *caritas;* quia fieri ſolebat ad mutuam carita-

l) Vid. Du Moulin *Novelty of Popery* lib. VII. Controv. XI. chap. XIX. (pag. 1237. tot. edit. German. Weſel MDCXXXII. 4to.)

*) Albertin. de ſacram. euchar. lib. II. pag. 853. a.

m) Ignat. epiſt. ad Smyrn. n. VIII. ὐκ ἐξόν ἐςι χωρὶς τῶ ἐπισκόπυ, ὔτε βαπτίζειν, ὔτε ἀγάπην ποιεῖν. *Non licet ſine epiſcopo neque baptizare, neque* agapem celebrare. Epiſtola interpolata vocat id δοχήν.

tem fouendam & ad pauperes refocillandos. CHRYSOSTOMVS hanc huius conſuetudinis dat rationem, ab apoſtolorum praxi eam deriuans. Loquens enim in verba PAVLI 1 Cor XI, 27. *Hoc autem praecipio, non laudans, quod non in melius, ſed in deterius conueniatis*, ait n): *Sicut in tribus millibus, quae ab initio crediderunt, omnes communiter inibant conuiuia, & poſſidebant omnia communia: ita etiam tunc fiebat, quando Paulus haec ſcripſit, ſed non adeo exacte & accurate. Quidam autem veluti effluxus communionis illius remanſit & ad poſteros deſcendit: & quoniam contingebat, vt alii quidem eſſent pauperes, alii vero diuites, ſua quidem omnia non proferebant in medium, ſtatis autem diebus menſas faciebant communes & peracta ſynaxi, poſt ſacramentorum communionem, omnes commune inibant conuiuium, diuitibus quidem cibos adſerentibus, pauperibus autem, & qui nihil habebant, etiam vocatis, & omnibus communiter veſcentibus.* Alio loco o) idem repetit: *Ab hac lege & conſuetudine* (habendi omnia

Conſtit. lib. II. cap. XXVIII. Τοῖς εἰς ἀγάπην, ἤτοι δοχὴν, ὡς ὁ κύριος ὠνόμασε, προαιρουμένοις καλεῖν πρεσβυτέρας, ἣν ἐπίστανται οἱ διάκονοι θλιβομένην, αὐτῇ πλειστάκις πεμπέτωσαν. κ. τ. λ. *Qui ad agapen, ſeu, vt Dominus appellauit*, conuiuium, *anus inuitare voluerint; ei, quam diaconi inopem eſſe ſciunt, mittant perſaepe.*

Clem. Alexandr. paedag. lib. II. c. I. p. 165. τὰ γὰρ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, ἐξ ὧν ὁ σαρκικὸς ὄντως οὑτοσὶ καὶ φθοροποιὸς ἀπήρτηται βίος· ὃν ἀγάπην τινὲς τολμῶσι καλεῖν, ἀθύρῳ γλώττῃ κεχρημένοι, δειπνάρια τινὰ, κνίσσης καὶ ζωμῶν ἀποπνέοντα· τὸ καλὸν καὶ σωτήριον ἔργον τοῦ Λόγου, τὴν ἀγάπην τὴν ἡγιασμένην, κυθριδίοις καὶ ζωμοῦ ῥύσει καθυβρίζοντες· κ. τ. λ. Eſcae enim ventri; *ex quibus haec carnalis & exitialis vita pendet, quam audent nonnulli Agapen vocare, effraenata lingua vtentes, nempe quaedam prandiola nidorem & ius redolentia:* ſacram agapen, *pulcrum ac ſalutare Verbi opus, ollis neſcio quibus & liquido iure dedecorantes, cetera.*

n) Chryſoſt. homil. XXVII. in 1 Cor. pag. 559. (pag. 289. edit. Francof.) καθάπερ ἐπὶ τῶν τρισχιλίων τῶν ἐξ ἀρχῆς πιστευσάντων κοινῇ πάντες εἱστιῶντο, καὶ κοινὰ πάντα ἐκέκτηντο, οὕτω καὶ τότε ταῦτα ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος, ἐγίνετο, οὐχ οὕτω μὲν μετὰ ἀκριβείας· ὥσπερ δέ τις ἀπόῤῥοια τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἐναπομείνασα, καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα κατέβη· καὶ ἐπειδὴ συνέβαινε, τοὺς μὲν πένητας εἶναι, τοὺς δὲ πλουσίους, τὰ μὲν ἑαυτῶν οὐ κατετίθεντο πάντα εἰς μέσον, κοινὰς δὲ ἐποιοῦντο τὰς τραπέζας ἐν ἡμέραις νενομισμέναις, ὡς εἰκὸς, καὶ τῆς συνάξεως ἀπαρτισθείσης μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν ἐπὶ κοινὴν πάντες ᾔεσαν εὐωχίαν, τῶν μὲν πλουτούντων φερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενομένων καὶ οὐδὲν ἐχόντων ὑπὲρ αὐτῶν καλουμένων καὶ κοινῇ πάντων ἑστιωμένων.

o) Chryſoſt. hom. XXII. Oportet haereſes eſſe &c. tom. V. p. 310. (p. 280. edit. Francof.) ἐκ τούτου τοίνυν τοῦ νόμου καὶ τοῦ ἔθους ἐγένετό τις συνήθεια θαυμαστὴ

communia) *inoleuit in eccleſiis conſuetudo quædam admirabilis: Fideles enim omnes in conuentibus ſuis, poſtquam audiſſent doctrinas, poſt preces, poſt ſacramentorum communionem, ſoluta concione non mox domum concedebant, ſed diuites & abundantiores alimenta & edulia a domibus ſuis adferentes, pauperes vocabant, communesque faciebant menſas, communia prandia, communia conuiuia in ipſa eccleſia. Atque ita a communione menſæ & pietate loci vndequaque ad caritatem accendebantur, non abſque ſumma voluptate vtilitateque maxima: pauperes enim tum fruebantur conſolatione non mediocri: diuites vero fructum beneuolentiæ & ab his, quos paſcebant, & a Deo, propter quem illos paſcebant, adſequebantur: ſicque tandem domum redibant.* Eadem hac de re narrat perſonatus HIERONYMVS p), *In eccleſia*, inquiens, *conuenientes oblationes ſuas ſeparatim offerebant, & poſt communionem, quæcunque eis de ſacrificiis ſuperfuiſſent, illic in eccleſia communem cœnam comedentes pariter conſumebant.* Eadem & THEODORETVS q), OECVMENIVS, THEOPHYLACTVS & alii in hunc apoſtoli locum

τότε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· συνιόντες γὰρ οἱ πιστοὶ πάντες μετὰ τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρόασιν, μετὰ τὰς εὐχὰς, μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν, τῆς συνάξεως λυθείσης οὐκ ἀνεχώρουν εὐθέως οἴκαδε, ἀλλ' οἱ πλούσιοι καὶ εὐπορώτεροι φέροντες οἴκοθεν τροφὰς καὶ ἐδέσματα, τοὺς πένητας ἐκάλουν, καὶ κοινὰς ἐποιοῦντο τραπέζας, κοινὰς ἑστιάσεις, κοινὰ συμπόσια ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ· ὥστε καὶ ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς κατὰ τὴν τράπεζαν, καὶ ἀπὸ τῆς εὐλαβείας τῆς ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ πανταχόθεν τὴν ἀγάπην αὐτοῖς ἐπισφίγγεσθαι, καὶ πολλὴν μὲν τὴν ἡδονὴν, πολλὴν δὲ αὐτοῖς γίνεσθαι τὴν ὠφέλειαν· οἵ τε γὰρ πένητες παραμυθίας ἀπέλαυον οὐ τῆς τυχούσης, καὶ οἱ πλουτοῦντες πολλὴν εὔνοιαν καὶ παρὰ τῶν τρεφομένων, καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ, δι' ὃν ταῦτα ἐποίουν, καρπωσάμενοι πολλὴν τὴν χάριν, οὕτως ἀπῄεσαν οἴκαδε.

p) Hieron. in 1 Cor. XI, 20.

q) Theodoret. in 1 Cor. XI, 16. εἰώθασιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις μετὰ τὴν μυστικὴν λειτουργίαν ἑστιᾶσθαι κοινῇ πλούσιοί τε καὶ πένητες, καὶ πολλὴ ἐντεῦθεν παραμυθία τοῖς πενομένοις ἐγίνετο· τῶν μὲν εὐπόρων οἴκοθεν τὰ ὀψώνια κομιζόντων, τῶν δὲ πενίᾳ συζώντων διὰ τὴν μετουσίαν τῆς πίστεως κοινωνούντων τῆς εὐωχίας. *Conſueuerant in eccleſiis poſt myſticam liturgiam communiter comedere diuites & pauperes, & hinc ad egenos magnum redibat ſolatium: quum diuites obſonia domo afferrent, & pauperes propter fidei participationem, etiam conuiuii eſſent participes.*

Oecumen. in 1 Cor XI. tom. I. p. 529. (cit. Bona rer. liturgic. lib. I. c. I. §. IV.) Præcipuis diebus, ſiue feſtis, poſt ſacrorum myſteriorum participationem agebantur communes cœnæ, præparantibus illas diuitibus ac pauperes inuitantibus.

Theophyl. 1 Cor. XI, 17. ὥσπερ οἱ ἐν ἀρχῇ πιστεύσαντες, κοινὰ πάντα ἔχοντες κοινῇ εἱστιῶντο· οὕτω κατά τινα μίμησιν τούτων, εἰ καὶ μὴ ἀκριβῆ, ἐν Κορίνθῳ κα-

dicunt.

dicunt. Vnde apparet, fuiſſe ritum, communioni ſemper adiunctum. Et prorſus ſingularis GABRIELIS ALBASPINAEI r) opinio eſt, quando haſce *agapas* & communionem numquam eodem tempore celebrari conſueuiſſe dicit, quam ſine vlla ratione contra communem omnium tam antiquorum quam recentiorum ſcriptorum ſententiam tuetur.

§. VII.

Vtrum hoc conuiuium ante, an vero poſt communionem tempore apoſtolorum celebratum ſit.

DISSENSIO quædam eſt inter antiquos & recentiores interpretes de circumſtantia temporis, quo hæc conuiuia communia apoſtolorum ætate fuerunt celebrata. Veteres, vti audiuimus ex CHRYSOSTOMO & reliquis, generatim hæc conuiuia non niſi poſt communionem, finita vniuerſa concionandi, orandi & ſacra elementa participandi cærimonia, diſpenſatisque oblationum reliquiis, inſtituta eſſe dicunt. Multi autem ex recentioribus ſecus exiſtimant. GVILIELMVS CAVEVS s) probabile eſſe dicit, apoſtolorum diebus & temporibus proxime inſequutis hoc conuiuium ante communionem inſtitutum eſſe, in imitationem inſtitutionis ſeruatoris noſtri, qui ſacramentum poſt cœnam celebrauit, quomodo & *Paulus*, ab-

τά τινας ῥητὰς ἡμέρας, ἑορτὴν ἴσως, κοινῇ εὐωχοῦντο μετὰ τὸ μεταλαβεῖν τῶν μυστηρίων. *Quemadmodum illi, qui primum crediderant, communia omnia habentes, communiter epulabantur: ſic per quamdam eorum imitationem, etiamſi minus accuratam, Corinthii ſtatis quibusdam diebus, feſtis fortaſſe, poſt myſteriorum participationem, communiter conuiuabantur.*

r) Albaſpin. obſernat. lib. I. c. XVIII. p. 57. obſeruante SVICERO tom. I. p. 26. probare conatur, *Agapas diebus dominicis fuiſſe celebratas, eucharistiam vero poſt agapas illas non fuiſſe celebratam, quia agapæ cœna fuerit, quæ tantum veſperi facta: Euchariſtiam vero non niſi mane ſumtam fuiſſe, etſi Dominus eam ſub veſperam inſtituerit. In agapis numquam celebratam fuiſſe euchariſtiam &c.*

s) Caue prim. chriſt. part. I. c. XI. p. 344. In edit. Germ. p. 279. vbi verba ſic habent: *Ob dergleichen liebesmahle entweder vor oder nach haltung des heiligen abendmahls ſind angeſtellet worden, daſſelbe läſſet ſich nicht ſo leicht entſcheiden. Vermuthlich iſt es, daſs ſie zur apoſtel und den kurtz darauf folgenden zeiten vorhero, ehe ſie das heilige abendmahl empfingen, ſind gehalten worden, und zwar das zur nachahmung unſers Heylandes, welcher eben auch das ſacrament nach dem abend-eſſen eingeſetzt hat, wie denn auch der heilige Paulus* (1 Cor. XI, 20. 21.) *als er die miſsbräuche der kirche*

 uſus

uſus eccleſiæ *Corinthiacæ* vituperans, eos reprehendat, quod, ſi ad edendam cœnam dominicam conueniant, ceteris non exſpectatis, vnuſquiſque propriam cœnam præoccupet, adeo, vt hic quidem eſuriat, ille vero ebrius ſit. Quæ omnia fieri debuiſſe, ait, ante celebrationem euchariſtiæ, quæ numquam adminiſtrata ſit, vſque dum vniuerſa eccleſia eſſet congregata. Huic eius ſententiæ aſſentiuntur IO. CASPAR SVICERVS t), IO. DALLAEVS u), & GVIL. ESTIVS x), qui PELAGIVM, PRIMASIVM, HAIMONEM,

zu Corintho tadelte, ſie beſtrafte, daſs wenn ſie zuſammen kämen, des Herrn abendmahl mit einander zu halten, ſo wartete nicht einer auf den andern, ſondern ein ieglicher nähme ſein eigenes vorhin; das iſt, er nähme diejenige ſpeiſe, die er von hauſe zur allgemeinen mahlzeit mitgebracht hätte, vor ſich weg, fräſſe heiſshungrig und unordentlicher weiſe hinein, und eſſe und trincke alles auf, daſs die andern (ſonderlich die armen, die etwas ſpät kämen) nichts davon krigten, daſs alſo einer hungrig bliebe, der andere hingegen voll und truncken würde. Es iſt ausgemacht, daſs alles dieſes ietzt erzählte bey dem heiligen abendmahl, welches niemals gehalten wurde, auſſer wenn die gantze kirche beyſammen war, iſt vorhergegangen.

t) Suicer. theſaur. eccleſ. voce Ἀγάπη (tom. I. p. 24.) Euchariſtiam demum poſt ἀγάπας illas fuiſſe celebratam, ex 1 ad Cor. c. XI. ſatis manifeſtum eſt. Ibi enim apoſtolus κυριακὸν δεῖπνον eorum vocat, qui conueniebant ad commune conuiuium in eccleſia agitandum. In quo non aliud reprehendit, quam quod vnuſquiſque propriam prius ſumebat cœnam edendo, adeo vt alii quidem eſurirent, alii autem ebrii eſſent. Ἕκαστος τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει. Ex quibus verbis patet, eos prius cœnaſſe, deinde euchariſtiam in illis conuiuiis ſumſiſſe.

u) Dall. de obiecto cult. relig. lib. II. cap. XIX. pag. 292. De eo vno lis aliqua eſt, an illam piorum communem agapen, ſiue cœnam, proceſſerit, an vero ſequuta ſit ſacramenti ipſius participatio. - - Eam (ſententiam, qua præceſſiſſe dicitur agape) Eſtius, qui præfert, multis rationibus confirmat. &c.

x) Eſtius in 1 Cor. XI, 20. Longe probabilius eſt id, quod Auguſtinus inſinuat in epiſtola ad Ianuarium: morem fuiſſe, vt prius haberetur conuiuium illud commune; poſtea fieret oblatio & participatio ſacræ euchariſtiæ. Quamvis enim opinetur Auguſtinus, Corinthios per abuſum menſis ſuis ſacra miſcuiſſe, tamen vt certo anni tempore poſt alios cibos euchariſtia ſumeretur a fidelibus, eum morem ad rationabilia maiorum refert inſtituta. Quod autem hoc ordine res facta fuerit in cœtibus primitiuorum fidelium, inprimis ea ratio ſuadet, quod, vti dictum eſt, illa cœna, quam Paulus vocat dominicam, repræſentatio fuerit cœnæ Domini cum apoſtolis, & inde nomen acceperit; vnde conſentaneum eſt, vt inſignior eſſet commemoratio, (quomodo loquitur ibidem Auguſtinus) celebratam fuiſſe eodem ordine, quo Chriſtus ſuam cum diſcipulis cœnam celebrauit. Quem profecto con-

HER-

HERVAEVM, AQVINATEM, LYRAM, CAIETANVM atque alios *Latinos* idem ſentire dicit. Probabiliſſimum omnium eſt, non obſeruaſſe eos certam regulam hac in materia, ſed inſtituiſſe illud ſacrum conuiuium aliquando ante, aliquando poſt communionem, ſicut in ſequentibus ſæculis quodam modo factum videtur.

§. VIII.

Quomodo hoc ſubſequentibus ætatibus obſeruatum. Eucharistia plerumque recepta a ieiunis & ante hoc conuiuium, exceptis quibuſdam ſpecialioribus occaſionibus.

QVANDO enim chriſtiani tempore perſecutionis, ad celebrandam in religioſis conuentibus euchariſtiam, ſummo mane ante lucem coire neceſſe habebant, conuiuium ante communionem cum conuentuum eorum ratione bene conſiſtere haud poterat. Hinc ſæculo ſecundo ineunte euchariſtiam ante receptam, & conuiuium poſtea inſtitutum fuiſſe, legimus. Ita enim rem repræſentat PLINIVS y) in narratione, quam a chriſtianis quibuſdam apoſtatis ſub huius ſæculi initium acceperat.

ſtat prius cœnaſſe cum diſcipulis; ac deinde corporis ac ſanguinis ſui ſacramenta eis tradidiſſe. Præterea dicit apoſtolus, aliquos præſumere cœnam, aliis non exſpectatis. Quod vtique non fieret, ſi (quod Græci volunt) omnes iam ante congregati euchariſtiam accepiſſent. Ex quo ſatis intelligitur, conuiuium illud haberi ſolitum in principio, velut primum actum illius conuentus fidelium, de quo heic agitur. Idem plane ex iis apparet, quæ mox ſubiiciuntur de indigna ſumtione corporis ac ſanguinis Domini: deque probatione ante ſumtionem neceſſaria. Nam hæc locum non haberent, ſi conuiuium & quæ in eo peccata erant, facta fuiſſent poſt ſumtam euchariſtiam. Neque enim iudicatur quis indigne ſumſiſſe, propter peccata poſtea commiſſa. Denique hanc ſententiam confirmat ea conſuetudo, quæ vſque ad Auguſtini tempora in multis eccleſiis obſeruata fuit, vt in anniuerſario die cœnæ Domini, myſteria a non ieiunis ſumerentur, videlicet ad imitationem & commemorationem eius, quod in illa cœna factum fuerit. Meminit illius conſuetudinis concilium Carthaginenſe tertium canone XXIX. Cui concilio beatum Auguſtinum interfuiſſe prodit ipſius epiſtola CCXXXIII. Canon autem ſic habet; *Vt ſacramenta altaris non niſi a ieiunis hominibus celebrentur, excepto vno die anniuerſario, quo cœna Domini celebratur.* Sentiunt cum Auguſtino, quoad ordinem memoratum, commentatores huius loci Pelagius, Primaſius, Sedulius, Haimo, Heruæus, Aquinas, Liranus, Caietanus, atque alii Latini; tametſi eorum nonnulli, nominatim Petrus Lombardus, etiam alterius ordinis ac ſenſus meminerunt.

y) Plin. lib. X. epiſt. XCVII.

 perat.

perat. Quum enim ſe ex eorum ore didiciſſe dixiſſet, quod ſtato die ante lucem conueniant, carmenque *CHRISTO*, quaſi Deo dicant, ſeque obſtringant ſacramento, addit: *Quibus peractis morem ſibi diſcedendi fuiſſe, adfirmabant, rurſuſque coeundi ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innoxium.* Heic communionem primo loco & agapen aliquanto poſt factam eſſe, manifeſtum eſt. Atque ita TERTVLLIANVS, qui omnium accuratiſſime hoc conuiuium deſcribit, de eo loquitur, tamquam paullo ante noctem agitato. *Cœna noſtra*, inquit z), *de nomine rationem ſui oſtendit: vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio penes Græcos eſt. Quantiſcumque ſumtibus conſtet, lucrum eſt, pietatis nomine facere ſumtum. Siquidem inopes quoque refrigerio iſto iuuamus. -- Nihil vilitatis, nihil immodeſtiæ admittit. Non prius diſcumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur, quantum eſurientes capiunt. Bibitur, quantum pudicis eſt vtile. Ita ſaturantur, vt qui meminerint, etiam per noctem adorandum Deum ſibi eſſe. Ita fabulantur, vt qui ſciant, Dominum audire. Poſt aquam manualem & lumina, vt quiſque de ſcripturis ſanctis vel de proprio ingenio poteſt, prouocatur in medium Deo canere: hinc probatur, quomodo biberit. Aeque oratio conuiuium dirimit: inde diſceditur, non in cateruas cæſionum, neque in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciuiarum, ſed ad eamdem curam modeſtiæ & pudicitiæ, vt qui non tam cœnam cœnauerint, quam diſciplinam.* Vt hæc elegantiſſima deſcriptio eſt horum ſanctorum conuiuiorum, quorum fundamentum erat caritas, exordium & finis oratio, in quibus hymni & religioſa colloquia condiebant cibos, & modeſtia ac temperantia conſpiciebatur in omnibus: Ita ſpecialior moris accendendi lumina Deumque de nocte adorandi mentio, oſtendit, quod poſt non ante communionem tempore TERTVLLIANI celebrata fuerint; quando communionem recipere ſolebant mane, & ſemper quidem ieiuni, ipſis etiam diebus, quando ad tertiam vsque horam pomeridianam id differebant, velut diebus ſtationariis, vel ad ſextam veſpertinam. Regula enim erat in eccleſia *Africana*, vt euchariſtia ſemper reciperetur a ieiunis, excepto vno die, qui erat quintus hebdomadis, paſcha proxime antecedentis, dictus communiter *cœna Domini*, quia is dies erat, quo Dominus vltimam

z) Tertull. apologet. c. XXXIX.

cœnam

cœnam ſuam cœnauerat, & poſt cœnam euchariſtiam inſtituerat; cuius in imitationem eccleſiis *Africanis* mos erat celebrandi euchariſtiam poſt cœnam hoc ipſo die, quemadmodum ex concilio *Carthaginenſi* tertio & AVGVSTINO diſcimus. Concilium *Carthaginenſe* expreſſum canonem a) habet in hanc ſententiam: *Vt ſacramenta altaris non niſi a ieiunis hominibus celebrentur, excepto vno die anniuerſario, quo cœna Domini celebratur.* Et proinde præcipit, vt, ſi aliquorum, pomeridiano tempore defunctorum, commendatio facienda ſit, ſolis precibus, non celebratione euchariſtiæ, id fiat, ſi illi, qui faciant, iam pranſi inueniantur. AVGVSTINVS b) membrum fuit huius concilii, nobiſque adfirmat, hoc decretum vniuerſæ eccleſiæ conſuetudini conuenire, quam ex apoſtolorum inſtitutione deriuandam eſſe exiſtimat: „Liquido apparet, inquit, quando primum acceperunt diſcipuli corpus & ſanguinem Domini, non eos accepiſſe ieiunos. Num quid tamen propterea calumniandum „eſt vniuerſæ eccleſiæ, quod a ieiunis ſemper accipiatur? & „hoc enim placuit ſpiritui ſancto, vt in honorem tanti ſacra„menti in os chriſtiani prius dominicum corpus intraret, quam „exteri cibi. Nam ideo per vniuerſum orbem mos iſte ſerua„tur. Neque enim quia poſt cibos dedit Dominus, propter„ea pranſi aut cœnati fratres ad illud ſacramentum accipi„endum conuenire debent, aut ſicut faciebant, quos apo„ſtolus arguit & emendat, menſis ſuis iſta miſcere. Namque „ſaluator, quo vehementius commendaret myſterii illius alti„tudinem, vltimum voluit infigere cordibus & memoriæ diſci„pulorum; a quibus ad paſſionem digreſſurus erat. Et ideo „non præcepit, quo deinceps ordine ſumerent, vt apoſtolis, „per quas eccleſias diſpoſiturus erat, ſeruaret hunc locum. Nam „ſi hoc ille monuiſſet, vt poſt cibos alios ſemper acciperetur, „credo, quod eum morem nemo variaſſet. Quum vero ait „apoſtolus de hoc ſacramento loquens, *Propter quod, fratres,* „*quum conueneritis ad manducandum, inuicem exſpectate: Si quis eſu*„*rit, domi manducet, vt non ad iudicium conueniatis:* ſtatim ſubte„xuit: *Cetera autem, quum venero, ordinabo* 1 Cor. XI, 34. Vnde in-

a) Concil. Carthaginenſ. III. can. XXIX.

b) Auguſtin. epiſt. CXVIII. ad Ianuar. c. VI. VII.

„tel-

„telligi datur, quia multum erat, vt in epiſtola totum illum „agendi ordinem inſinuaret, quem vniuerſa per orbem ſeruat „eccleſia, ab ipſo ordinatum eſſe, quod nulla morum diuerſi- „tate variatur.„ Hæc AVGVSTINVS de more accipiendi eu- chariſtiam ante cibos. Subiungit autem: „Sed nonnullos „probabilis quædam ratio delectauit, vno certo dio per annum, „quo ipſam cœnam Dominus dedit, tamquam ad inſigniorem „commemorationem, poſt cibos offerri & accipi liceat corpus „& ſanguinem Domini. Honeſtius autem arbitror ea hora fie- „ri, vt qui etiam ieiunauerit, poſt refectionem, quæ hora no- „na fit, ad oblationem poſſit accurrere. Quapropter nemi- „nem cogimus dominica illa cœna prandere, ſed nulli etiam „contradicere audemus, hoc tamen non arbitror inſtitutum, „niſi quia plures & prope omnes in pleriſque locis eo die cœ- „nare conſueuerunt. Et quia nonnulli etiam ieiunium cuſto- „diunt, mane offertur *CHRISTO* propter prandentes, quia ie- „iunia ſimul & lauacra tolerare non poſſunt, ad veſperam vero „propter ieiunantes.„ CHRYSOSTOMVS etiam ſæpe loquitur de conſuetudine accipiendi ore ieiuno euchariſtiam c): *Tu prius*, inquit, *quam quidem communices, ieiunas, vt quomodocumque dignus appareas.* Et in vno alteroue loco ſe ipſum a quadam vindicat obtrectatione, qua aduerſarii eum onerabant, quaſi hanc re- gulam tam in baptiſmatis quam euchariſtiæ adminiſtratione migrare ſoleat. *Aiunt*, inquit d), *me poſt epulas quibuſdam communi- onem impertiiſſe. Hoc ſi feci, de epiſcoporum libro nomen meum ex- pungatur, nec in orthodoxæ fidei volumine ſcribatur, quoniam ecce, ſi quicquam eiuſmodi perpetraui, Chriſtus a regno ſuo me abiiciat. Quod ſi mihi obſtinata mente id obiicere pergunt, Paulum etiam de dignitatis gradu deiiciant, qui cœnatus vniuerſam domum baptizauit. Domino item ipſi auctoritatem abrogent, qui ſacroſancto epulo apoſtolos a cœna donauit.*

c) Chryſoſtom. homil. XXVII. in 1 Cor. p. 567. (p. 297. edit. Francof.) σὺ δὲ πρὶν ἢ μὲν μεταλαβεῖν νηστεύεις, ἵνα ὅπως δήποτε ἄξιος φανῇς, ὧν ἔλαβες.

d) Chryſoſt. epiſt. CXXV. ad Cyriacum. Tom. IV. pag. 868 (pag. 760. edit. Francof.) λέγουσιν, ὅτι τινὰς ἐκοινώνησα μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτούς· καὶ εἰ μὲν τοῦτο ἐποίησα, ἐξαλειφθείη τὸ ὄνομά μου ἐκ τῆς βίβλου τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὴ γραφείη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ὅτι ἰδοὺ ἐὰν τοιοῦτον ἐγὼ ἔπραξα, καὶ ἀποβολεῖ με Χριστὸς ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ· εἰ δὲ ἅπαξ καὶ τοῦτό μοι λέγουσι, καὶ φιλονεικοῦσι, καθελέτωσαν καὶ τὸν Παῦλον, ὃς μετὰ τὸ δειπνῆσαι ὁλόκληρον τὸν οἶκον ἐβάπτισε· καθελέτωσαν καὶ αὐτὸν τὸν κύριον, ὃ μετὰ τὸ δειπνῆσαι τοῖς ἀποστόλοις τὴν κοινωνίαν ἔδωκε.

Sic

Sic rurſus e): *Mihi ab iſtis opponitur: Comediſti, dein baptizaſti. Anathemate percellar, ſi quidem hoc admiſi. Non veniam in numerum & radicem epiſcoporum, non item admittar in angelorum conſortium, non denique prober Deo gratus. Vt interim donem, me & comediſſe, & baptiſmo admouiſſe, vtique rem feci non intempeſtiuam, ſiue inauſpicatam & abſurdam. -- Hoc ergo nomine de gradu deturbent & Paulum. Ipſe ſiquidem a ſumta cœna, carceris cuſtodi baptiſma contulit. Auſim dicere, exauctorent CHRISTVM ipſum: Is enim, poſtquam cœnauit, diſcipulis communionem gratuito diſpertiuit.* Hæc oſtendunt, fuiſſe eccleſiæ morem, vtrumque ſacramentum adminiſtrare ante cibum, tametſi ſimul innuant, quod, ſi aliter factum eſſet, non fuerit venia indignum crimen. GREGORIVS NAZIANZENVS ad hanc conſuetudinem f) quoque reſpicit, quando docens, non neceſſe eſſe, omnem *CHRISTI* actionem imitatione exprimi, inter alia ait: *Chriſtus paſchatis myſterium diſcipulis in cœnaculo tradidit, & a cœna, & vnico ante paſſionem die: nos in templis, & ante cœnam, & poſt reſurrectionem.* Idem dicit BASILIVS g) & ex ſcriptoribus *Græcis* multi alii. Et inter *Latinos* diuerſi canones in conciliis *Bracarenſi* h), *Ma-*

e) Chryſoſt. ſerm. antequam iret in exilium. tom. IV. pag. 969. (pag. 845. edit. Francof.) λέγουσί μοι ὅτι ἔφαγες καὶ ἐβάπτισες· εἰ ἐποίησα τοῦτο, ἀνάθεμα ἔσομαι, μὴ ἀριθμηθείην εἰς ἐπισκόπων ῥίζαν, μὴ γένωμαι μετ᾽ ἀγγέλων· μὴ ἀρέσω θεῷ. εἰ δὲ καὶ ἔφαγον καὶ ἐβάπτισα, οὐδὲν ἄκαιρον τῶν πραγμάτων ἐποίησα· --- καθελέτωσαν οὖν Παῦλον, ὅτι μετὰ τὸ δειπνῆσαι ἐχαρίσατο τῷ δεσμοφύλακι τὸ βάπτισμα· τολμῶ λέγειν, καθελέτωσαν καὶ αὐτὸν τὸν χριστὸν, ὅτι μετὰ τὸ δεῖπνον τοῖς μαθηταῖς τὴν κοινωνίαν ἐχαρίσατο.

f) Nazianz. orat. XL. de bapt. pag. 659. πάλιν μυσταγωγεῖ τὸ πάσχα τοὺς μαθητὰς ἐν ὑπερῴῳ καὶ μετὰ δεῖπνον, καὶ πρὸ μιᾶς τοῦ παθεῖν ἡμέρας, ἡμεῖς ἐν προσευχῆς οἴκοις καὶ πρὸ τοῦ δείπνου, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

g) Baſil. homil. I. de ieiunio. (tom. I. p. 280. d.) οὐ δυνατὸν ἄνευ νηστείας ἱερουργίας κατατολμῆσαι, *Neque enim fieri poteſt, vt abſque ieiunio quiſquam ſacris operari audeat.*

h) Concil. Bracar. I. cap. XVI. (Labbeo concil. II. can. XVI. tom. V. pag. 838.) Si quis quinta feria paſchali, quæ vocatur cœna Domini, hora legitima, poſt nonam ieiunus in eccleſia miſſas non tenet, ſed, ſecundum ſectam Priſcillani, feſtiuitatem ipſius Dei, ab hora tertia, per miſſas defunctorum, ſoluto ieiunio colit, anathema ſit. Bracar. II. c. X. (Labb. conc. III. c. X. p. 898.) Placuit, vt quia per ſtultitiam præſumti nuper erroris, aut certe ex veteris Priſcillianæ adhuc hæreſis fœtore, corruptos cognouimus quoſdam presbyteros in huius præſumtionis audacia detineri, vt in miſſa mortuorum etiam poſt acceptum merum, oblationem auſi ſunt conſecrare; ideoque hoc præ-

tiſconenſi i), *Antiſſiodorenſi* k) & *Toletano* l) in eamdem ſententiam reperiuntur. Quorum quidam *Africanam* conſuetudinem communicandi poſt cibum ſumtum feria quinta hebdomadis paſchalis permittunt, alii autem propter *Priſcillianiſtarum* errorem interdicunt. Hinc SOCRATES m) tamquam rem ſingularem notat in eccleſiis *Aegypti* & *Thebaidis*, quod diebus ſabbati ſub veſperam, poſtquam epulati ſint & variis cibis ſaturati, oblatione facta euchariſtiam celebrent. Quod in concilio *Trullano* n) prohibetur, ipſa quinta feria hebdomadis paſchalis non excepta. Canon ſic habet: *Carthaginenſis ſynodi canon dicit, vt ſancta altaris non niſi a ſobriis hominibus peragantur, excepto vno die in anno, in quo cœna Domini peragitur; tunc fortaſſe propter aliquas in iis locis occaſiones, eccleſiæ vtiles, ſanctis illis patribus hac diſpenſatione vſis. Quum nihil erga nos inducat, vt accuratam obſeruationem relinquamus, ſtatuimus, apoſtolicas ac paternas traditiones ſequentes, non oportere in quadrageſima poſtrema ſeptimana quinta feria ieiunium ſoluere, & totam quadrageſimam iniuria adficere.* Ex quibus omnibus

fixæ euidentis ſententiæ admonitione ſeruetur, vt ſi quis presbyter poſt hoc edictum noſtrum amplius in hac veſania fuerit deprehenſus, id eſt, vt non ieiunus, ſed quocumque iam cibo percepto, oblationem conſecrauerit, continuo ab officio ſuo priuatus, a proprio deponatur epiſcopo.

i) Concil. Matiſcon. II. c. VI. (tom. V. conc. p. 982) Decernimus, vt nullus presbyter conſertus cibo, aut crapulatus vino, ſacrificia contrectare, aut miſſas priuatis feſtisque diebus concelebrare præſumat. Iniuſtum eſt enim, vt ſpiritali alimento corporale præponatur: Sed ſi quis hoc attentare carauerit, dignitatem amittat honoris.

k) Concil. Antiſſiod. c. XIX. (ibid. p. 959.) Non licet presbytero, aut diacono, aut ſubdiacono, poſt acceptum cibum vel poculum miſſas tractare.

l) Concil. Tolet. VII. c. II. (ibid. p. 1839.) Ne, quod naturæ languoris cauſſa conſulitur, in præſumtionis perniciem conuertatur, nullus poſt cibum potumque quamlibet minimum ſumtum miſſas facere &c.

m) Socrat. lib. V. c. XXII. Αἰγύπτιοι δὲ γείτονες ὄντες Ἀλεξανδρέων, καὶ οἱ τὴν Θηβαΐδα οἰκοῦντες, ἐν σαββάτῳ μὲν ποιοῦνται συνάξεις· οὐχ ὡς ἔθος δὲ χριστιανοῖς τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνουσι· μετὰ δὲ τὸ εὐωχηθῆναι καὶ παντοίων ἐδεσμάτων ἐμφορηθῆναι, περὶ ἑσπέραν προσφέροντες, τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνουσι.

n) Concil. Trull. c. XXIX. Ὁ τῶν ἐν Καρθαγένῃ διαγορεύει κανὼν, ὥστε τὰ τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου εἰ μὴ ὑπὸ νηστικῶν ἀνθρώπων μὴ ἐπιτελεῖσθαι, ἐξῃρημένης μιᾶς ἐτησίας ἡμέρας, ἐν ᾗ τὸ κυριακὸν δεῖπνον ἐπιτελεῖται· ἴσως τηνικαῦτα διά τινας κατὰ τοὺς τόπους προφάσεις, τῇ ἐκκλησίᾳ λυσιτελεῖς, τῶν θείων ἐκείνων πατέρων, τῇ τοιαύτῃ χρησαμένων οἰκονομίᾳ· μηδενὸς ἂν ἡμᾶς ἐνάγοντος καταλιπεῖν τὴν ἀκρίβειαν, ὁρίζομεν ἀποστολικαῖς καὶ πατρικαῖς ἑπόμενοι παραδόσεσι, μὴ δεῖν ἐν τεσσαρακοστῇ τῇ ὑστεραίᾳ ἑβδομάδι τὴν πέμπτην λύειν, καὶ ὅλην τὴν τεσσαρακοστὴν ἀτιμάζειν.

appa-

apparet, veteres generatim conſueuiſſe euchariſtiam celebrare ieiunos: & conſequenter has communes cœnas ſiue agapas, de quibus iam ſermo nobis eſt, poſt, non ante, communionem inſtitutas eſſe oportere. Verumtamen futile argumentum eſt, quando IO. MABILLONIVS o) inde neceſſario ſequi putat, vt veteres tranſubſtantiationem crediderint, quia ſacramentum ieiuni receperint. Poterat enim cum eadem ratione ex CHRYSOSTOMO concludere, aquam in baptiſmo tranſubſtantiari, quia eum antea audiuimus dicentem, quod baptiſmum ieiuni ſemper adminiſtrauerint. Et ſunt ex viris doctis p), qui exiſtimant, quod per tria priora ſæcula, etſi euchariſtiam in conuentibus ſuis antelucanis generatim acceperint ieiuni, interdum tamen eam ſumſerint poſt cœnam. Nam CYPRIANVS diſputans contra *Aquarios*, qui mane aquam ſolam, veſperi autem vinum aqua mixtum, offerebant, non contendit cum illis de ratione celebrandi euchariſtiam poſt cœnam, ſed quod non vtroque tempore vinum aqua miſceant, ad exemplum *CHRISTI*. Non ita facile ſilentio præteriiſſet *Aquariorum* conſuetudinem celebrandi euchariſtiam veſperi, ſi non exſtitiſſent eiusdem conſuetudinis exempla in eccleſia. Verum quum moris eſſet in *Aegypto*, euchariſtiam die ſabbati celebrare a prandio, & in *Africa* vna die per annum poſt cœnam; ideo quidquid contendit, hoc tantum eſt q), quod generalis eccle-

o) Mabillon de liturg. Gallic. lib. I. c. VI. n. p. 61. Qui potuit tanta religio afficere maiores noſtros in ſuſcipiendo euchariſtiæ ſacramento, ſi ſolam corporis Chriſti in eo figuram, hoc eſt nudum panem ac merum vinum reſidere credidiſſent?

p) Vid. Dall. de obiecto cult. relig. lib. II. c. XIX. p. 297. Ex his patet, totis tribus primis chriſtianiſmi ſæculis, tametſi in matutinis fraternitatis conventibus, & ſeorſum in ædibus quoque priuatis, ſacramentum mane ſumi ſoleret; apud eccleſiam tamen vſitatum fuiſſe vt id etiam a cœnatis ſumeretur, maxime in ſancta agaparum lætitia. Fell. not. in Cyprian epiſt. LXIII. p 156. (p. 277. edit. Amſtelod.) Conſtat, euchariſtiam licet horis antelucanis ſumtam, veſpere etiam diſtribui ſolitam; cuius rei locuples teſtis Tertullianus lib. de corona c. III. *Euchariſtiæ ſacramentum tempore victus de præſidentium manu ſumimus.* Et alibi monet, vt ieiunis ſtationibus ſumatur. Conſuetudo poſt cœnam communicandi diu durauit in eccleſia. Socrates enim ait lib V. c. XXII. Αἰγύπτιοι &c. Vid. ſub litt. (m) anteced.

q) Cyprian. epiſt. LXIII ad Cæcil p. 156. (p. 277. edit. Amſtelod.) *Obiectio*

 ſiæ

ſiæ conſuetudo celebrandi in matutinis ſolum cœtibus euchariſtiam, non pugnet cum regula *CHRISTI*, quamuis ille eam veſperi poſt cœnam dediſſet: Quia *CHRISTVS* peculiarem actionis ſuæ rationem habuerit, neque ea eccleſiam obligare voluerit. *CHRISTVM* obtuliſſe, dicit, circa veſperam diei, vt hora ipſa ſacrificii oſtenderet occaſum & veſperam mundi; eccleſiam autem reſurrectionem ſeruatoris ſui mane celebrare. Aliam quoque rationem adfert, quamobrem non ita generatim ſub veſperam ſicuti mane celebrent, quia plebs non æque veſperi atque mane ad conuiuium conuocari poſſit. Vnde patet, tempore CYPRIANI non fuiſſe abſolutam quamdam regulam, qua communio poſt cœnam fuerit vetita, licet hæc conſuetudo generatim inueteraſcere cœpiſſet, & communis iam mos eſſet, vt in matutinis conuentibus euchariſtia a ieiunis reciperetur.

§. IX.

Hæc conuiuia communia initio in eccleſia agitata: deinde autem conciliorum decretis interdicta.

VNVM adhuc obſeruandum eſt de communibus eorum conuiuiis, quod quum ad fouendam vnitatem ac caritatem ſpectauerint, plerumque in eccleſia per tria priora ſæcula agitari ſolita ſint, quemadmodum viri eruditi r) ex canone con-

Aquariorum: An illa ſibi aliquis contemplatione blanditur, quod, etſi mane aqua ſola offerri videtur, tamen, quum ad cœnandum venimus, mixtum calicem offerimus? *Cypriani reſponſio:* Sed quum cœnamus, ad conuiuium noſtrum plebem conuocare non poſſumus, vt ſacramenti veritatem fraternitate omni præſente celebremus. *Aquarii porro obiiciebant:* At enim non mane, ſed poſt cœnam mixtum calicem obtulit Dominus. *Cyprianus reſpondebat:* Numquid ergo dominicum poſt cœnam celebrare debemus, vt ſic mixtum calicem frequentandis dominicis offeramus? Chriſtum offerre oportebat circa veſperam diei, vt hora ipſa ſacrificii oſtenderet occaſum & veſperam mundi. --- Nos autem reſurrectionem Domini mane celebramus.

r) Beuereg. not. in can. LXXIV. Trull. pag. 161. Et quidem eas, (agapas) in ipſis eccleſiis celebratas fuiſſe ex præſenti & ſynod. Laod. can. XXVIII. patet, quibus illud prohibetur. Non opus eſt autem, vt illud prohiberetur, quod numquam factum fuit.
Suicer. theſaur. eccleſ. tom. I. p. 27. Etſi antea in templis & eccleſiis ex more apoſtolico celebrari ſolita eſſent huiuſmodi conuiuia chriſtiana, concilium nihilominus Laodicenum ea remouit a templis can. XXVIII. cuius verba ſunt: Οὐ δεῖ κ. τ. λ. Vid. ſub litt. t) ſeq.

cilii

cilii *Gangrenſis* s) concludunt, qui contra *Euſtathianos* factus ſic habet: *Si quis contemnat eos, qui agapas ex fide faciunt, & propter Dei honorem fratres conuocant, & nolit vocationibus communicare, parui pendens quod geritur, anathema ſit.* Hi *Euſtathiani* homines erant, qui in ædibus priuatis conuentus agitabant, contemnentes eccleſiam; quæ huius canonis aduerſus eos factæ ratio eſt. Verumtamen iſtiuſmodi abuſus in hiſce conuiuiis interdum committebantur, vt ſynodus *Laodicena* non multo poſt, lege aduerſus eorum celebrationem in eccleſia t) lata, interdiceret, ne in domo Dei comederetur vel ſternerentur accubitus. Simile decretum in concilio tertio *Carthaginenſi* u) factum legimus, quo clerici in eccleſia conuiuari vetantur, niſi forte peregrinantes, deficientibus hoſpitiis aliis, illic reficiendi ſint: populi etiam ab huiuſmodi conuiuiis, quantum fieri poſſit, prohiberi iubentur. Verum enim vero conſuetudo prodierat longius, quam vt vno tempore omnino abrogari poſſet, & propterea ex AVGVSTINI reſponſione ad *Fauſtum Manichæum* videmus, adhuc ea ætate in eccleſia illam fuiſſe obſeruatam. Quando enim *Fauſtus* duo aduerſus iſtas agapas opponit; 1) Quod non ſint niſi ſemen epularum gentilium, in agapas verſarum, 2) Quod catholici in memoriis martyrum ſe inebrient: AVGVSTINVS primam incuſationem, tamquam meram calumniam, reiicit, narrans ei w), eccleſiæ agapas ſpectare ad paſcendos pauperes ſiue frugibus ſiue carnibus: ſecundam autem incuſationem ex parte concedit, vt recte ſe habentem, quod populi

s) Concil. Gangrenſ. can. XI. (tom. II. concil. p. 419.) Εἴ τις καταφρονοίη τῶν ἐκ πίστεως ἀγάπας ποιούντων, καὶ διὰ τιμὴν τοῦ κυρίου συγκαλούντων τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ μὴ ἐθέλοι κοινωνεῖν ταῖς κλήσεσι, διὰ τὸ ἐξευτελίζειν τὸ γινόμενον, ἀνάθεμα ἔστω.

t) Concil. Laodic. c XXVIII. Οὐ δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς, ἢ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τὰς λεγομένας ἀγάπας ποιεῖν, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ ἐσθίειν καὶ ἀκκούβιτα στρωννύειν. *Non oportet in baſilicis, ſeu eccleſiis ſic dictas facere agapas & in domo Dei manducare, & accubitus ſternere.*

u) Concil. Carth. III. cap. XXX. Vt nulli epiſcopi vel clerici in eccleſia conuiuentur, niſi forte tranſeuntes hoſpitiorum neceſſitate illic reficiant: populi etiam ab huiuſmodi conuiuiis, quantum fieri poteſt, prohibeantur.

w) Auguſt. contr. Fauſt. lib. XX. c. XX (tom. VI. opp. pag. 374. ed. Baſil. MDLXIX.) Nec ſacrificia eorum vertimus in agapas. ... Agapæ enim noſtræ pauperes paſcunt ſiue frugibus, ſiue carnibus &c.

has agapas adhuc in eccleſia celebrent, & quod nonnulla minus recte & decenter ab eis inibi fiant. Sed hæc ab eccleſia catholica non approbari dicit. *Qui*, inquit x), *ſe in memoriis martyrum inebriant, quomodo a nobis approbari poſſunt, quum eos, etiamſi in domibus ſuis id faciant, ſana doctrina condemnet? Sed aliud eſt, quod docemus, aliud quod ſuſtinemus, aliud, quod præcipere iubemur, aliud quod emendare præcipimur, & donec emendemus, tolerare compellimur.* AVGVSTINVS y) *Mediolani* omnis generis conuiuia in eccleſia ab *Ambroſio* cum felici ſucceſſu interdicta fuiſſe narrat: & hic ipſe erat, qui *Aurelium* epiſcopum *Carthaginenſem* monebat, vt ante memoratus canon z) contra iſtam licentioſam conſuetudinem fieret, ſperans fore, vt exemplo AMBROSII penitus tolleretur. In *Gallia* a concilio *Aurelianenſi* ſecundo a) prohibita eſt an. DXLI. Attamen his omnibus non obſtantibus, quædam huius conſuetudinis reliquiæ ſæculo ſeptimo ſuperfuerunt, quandoquidem ſynodus *Trullana* b) canonem *Laodicenum* contra conuiuandi morem in eccleſia ſub pœna excommunicationis repetere ac confirmare neceſſe habuit. Adeo difficile erat, exſtirpare veteris conſuetudinis abuſus, quin & ipſa conſuetudo deſtrueretur, quæ in origine ſua innocens

x) Auguſtin. ibid. c. XXI.

y) Auguſtin. confeſſ. lib VI c. II. Quum ad memorias ſanctorum, ſicut in Africa ſolebat (de matre ſua loquitur), pultes & panem & merum attuliſſet, atque ab oſtiario prohiberetur; vbi hoc epiſcopum vetuiſſe cognouit, tam pie atque obedienter amplexa eſt, vt ipſe miraretur, quod tam facile accuſatrix potius conſuetudinis ſuæ quam diſceptatrix illius prohibitionis effecta ſit. --- Vbi comperit, a præclaro prædicatore atque antiſtite pietatis præceptum eſſe, iſta non fieri, nec ab eis, qui ſobrie facerent, ne vlla occaſio ſe ingurgitandi daretur ebrioſi[s], & quia illa quaſi parentalia ſuperſtitioni gentilium eſſent ſimillima, abſtinuit ſe libentiſſime &c.

z) Auguſtin. epiſt. LXIV. ad Aurelium tot.

a) Concil. Aurel. II. c. XII. (tom IV. conc. p. 1781.) Ne quis in eccleſia votum ſuum cantando, bibendo vel laſciuiendo diſſoluat, quia Deus talibus votis irritatur potius quam placetur.

b) Concil. Trull. c. LXXIV. (tom. VI. concil. p. 1175.) Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς ἢ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τὰς λεγομένας ἀγάπας ποιεῖν, καὶ ἔνδον ἐν τῷ οἴκῳ ἐσθίειν, καὶ ἀκκούβιτα στρωννύειν· οἱ καὶ τοῦτο ποιεῖν τολμῶντες ἢ παυσάσθωσαν, ἢ ἀφοριζέσθωσαν. *Quod non oportet in dominicis locis vel eccleſiis eas, quæ dicuntur, agapas, id eſt, caritates facere & intus in æde comedere & accubitus ſternere. Qui autem hoc auſi fuerint, vel ceſſent vel ſegregentur.*

erat

erat & tam vtilis eccleſiæ chriſtianæ, quoad ab abuſibus manebat libera, ut apud gentiles in inuidia eſſet & admiratione.

§. X.

Quomodo priſcis temporibus chriſtianos ob has agapas gentilium alii inſectati & calumniati, alii admirati iisque æmulati ſint.

EQVIDEM nonnulli ad calumniandum ac infamandum chriſtianos ob hanc innocentem conſuetudinem, tamquam neſcio quibus facinoribus obnoxiam, malitioſe erant propenſi. CELSO præcipuum criminationis caput fuiſſe, a chriſtianis clancularios conuentus haberi, eamque criminationem eo ſpectaſſe, vt calumniaretur has agapas, mutuæ caritatis teſtandæ cauſſa inſtitutas, ORIGENES c) auctor eſt. Quod TERTVLLIANVS etiam notauit in eo capite *apologetici* d), vbi elegantem iſtam conuiuiorum chriſtianorum deſcriptionem nobis memoriæ prodidit, huic ipſi calumniæ oppoſitam. Alii hæc conuiuia deteſtandæ impuritatis incuſabant. Cui calumniæ reſpondens MINVCIVS FELIX e), *Nos*, inquit, *conuiuia non tantum pudica colimus, ſed & ſobria: nec enim indulgemus epulis aut conuiuium mero ducimus: ſed grauitate hilaritatem temperamus, caſto ſermone, corpore caſtiore, plerique inuiolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius quam gloriantur.* Alii addebant horrendam illam fabulam de ἀνθρωποφαγίᾳ & *Thyeſteis* dapibus, hoc eſt more edendi carnem bibendique ſanguinem humanum. Quæ memoratur & refellitur ab omnibus apologetis, ATHENAGORA f),

c) Orig contra Celſ. lib. I. p. 4. πρῶτον τῷ Κέλσῳ κεφάλαιόν ἐστι, διαβαλεῖν χριστιανισμὸν, ὡς συνθήκας κρύβδην πρὸς ἀλλήλους ποιουμένων χριστιανῶν, παρὰ τὰ νενομισμένα ... καὶ βούλεται διαβαλεῖν τὴν καλουμένην ἀγάπην χριστιανῶν πρὸς ἀλλήλους, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου ὑφισταμένην.

d) Tertull. apol. c. XXXIX. Cœnulas noſtras, prærerquam ſceleris infames, vt prodigas quoque ſugillatis. &c.

e) Minuc. Octau. p. 92. (p. 121. edit. Halenſ. MDCXCIX.) De inceſto conuiuio fabulam grandem aduerſum nos dæmonum coitio mentita eſt. At nos conuiuia &c.

f) Athenag. legat. p. 34. Ἔτι δὲ καὶ τροφὰς καὶ μίξεις λογοποιοῦσιν ἀθέους καθ' ἡμῶν, ἵνα τι μισεῖν νομίζωσιν μετὰ λόγου, καὶ οἰόμενοι τῷ δεδίττεσθαι, ἢ τῆς ἐνστάσεως ἀπάξειν ἡμᾶς τοῦ βίου, ἢ πικροὺς καὶ ἀπαραιτήτους, τῇ τῶν αἰτιῶν ὑπερβολῇ τοὺς ἄρχοντας παρασκευάζειν. *Illi vero etiam* epulas deteſtandas & *concubitus inceſtos fingere de nobis audent, partim ne temere nobis infenſi vi-*

THEOPHILO g), TERTVLLIANO h), MINVCIO i), ORIGENE k),

deantur: partim quod ita exiſtiment, vel nos metu perculſos a noſtra profeſſione abduci, vel principum animos, propter flagitiorum magnitudinem, aduerſus nos concitari & exaſperari poſſe.

g) Theophyl. ad Autolyc. lib. III. pag. 119. φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων ἔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, καὶ διαφόρῳ μίξει ξυνόντας, ἔτι μὴν καὶ ταῖς ἰδίαις ἀδελφαῖς συμμίγνυσθαι, καὶ τὸ ἀθεώτατον καὶ ὠμότατον, πάντων σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἐφάπτεσθαι ἡμᾶς. *Aiunt, noſtras vxores eſſe communes & promiſcuo concubitu nos vti criminantur. His accedit, quod crimini nobis vertunt, quaſi nec a propriis ſororibus nobis temperemus, verum & has inceſta libidine temerario auſu violemus. Iſtud praeterea & crudeliſſimum & immaniſſimum eſt, quod nobis intendunt crimen, dum impio ore garriunt,* nos humanis veſci carnibus.

h) Tertull. apolog. cap. VII. Dicimur ſceleratiſſimi, de ſacramento infanticidii, & pabulo inde; & poſt conuiuium inceſto, quod euerſores luminum canes, lenones ſcilicet tenebrarum & libidinum impiarum inuerecundia procurent. Dicimur tamen ſemper, nec vos, quod tamdiu dicimur, eruere curatis &c.

i) Minuc. Octau. cap. IX. n. 7. ſeqq. pag. 29. edit. Halenſ. De initiandis tirunculis fabula tam deteſtanda quam nota eſt. Infans farre conteĉtus, vt decipiat incautos, apponitur ei, qui ſacris imbuitur, is infans a tirunculo farris ſuperficie, quaſi ad innoxios ictus prouocato, caecis occultiſque vulneribus occiditur. Huius (proh nefas!) ſitienter ſanguinem lambunt: huius certatim membra diſpertiunt: hac foederantur hoſtia: hac conſcientia ſceleris ad ſilentium mutuum pignerantur. Haec ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora. Et de conuiuio notum eſt (paſſim omnes loquuntur) id etiam Cirtenſis noſtri teſtatur oratio: ad epulas ſolemni die coëunt, cum omnibus liberis, ſororibus, matribus, ſexus omnis homines & omnis aetatis. Illic poſt multas epulas, vbi conuiuium caluit, & inceſtae libidinis feruor ebrietate exarſit, canis, qui candelabro nexus eſt, iactu offulae vltra ſpatium lineae, qua vinctus eſt, ad impetum & ſaltum prouocatur. Sic euerſo & exſtincto conſcio lumine, impudentibus tenebris nexus infandae cupiditatis inuoluunt per incertum ſortis, &, ſi non omnes opera, conſcientia tamen pariter inceſti; quoniam voto vniuerſorum appetitur, quidquid accidere poteſt in actu ſingulorum.

k) Origen. contr. Celſ. lib. VI. pag. 302. Μετὰ ταῦτα παραπλήσιόν τι ποιεῖν μοι δοκεῖ τοῖς διὰ πολλὴν τὴν πρὸς χριστιανὰς ἀπέχθειαν διαβεβαιωμένοις πρὸς τὰς μηδαμῶς εἰδότας τὸ χριστιανῶν, ὅτι ἄρα τῇ πείρᾳ κατειλήφει χριστιανὰς ἐσθίοντας σάρκας παιδίων, καὶ μίξεσι ταῖς πρὸς τὰς παρ᾽ αὐτοῖς γυναῖκας ἀναίδην χρωμένας. *Poſt haec videtur mihi facere, ſicut quidam nomini chriſtiano infenſiſſimi* (hoc eſt Iudaei vid. pag. 293. fin.) *qui apud ignorantes, qualis ſit chriſtiana religio, reipſa expertos ſe adſeuerant, quod hoc genus hominum veſcatur* infantulorum carnibus, *& promiſcue ſine pudore contrectet eiuſdem ſectae feminas.*

IVSTINO MARTYRE l), & multis aliis, quos lector reperire poteſt a CHRISTIANO KORTHOLDO m), viro erudito, in libro ſuo de *calumniis paganorum in veteres chriſtianos ſparſis*, collectos. Cauſſa huius calumniæ a multis veterum impuris *Carpocratianorum* n) aliorumque hæreticorum ritibus tribuitur, ad minimum tacite & indirecte, dum iſtius criminis eos accuſant, cuius pagani chriſtianos inſimulabant generatim. Atque ita multi recentiores dicunt o), iſtorum fulti auctoritate, OECV-

l) Iuſtin. Mart. apol. I. p. 50. τίς φιλήδονος, ἢ ἀκρατὴς, καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν βορὰν ἀγαθὸν ἡγούμενος, δύναιτο ἂν θάνατον ἀσπάζεσθαι, ὅπως τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν στερηθῇ; *Quis voluptatis conſectator, aut per animi impotentiam intemperans, & humanarum carnium dapes pro bono ducens mortem libenter complecti queat, vt bonis ſuis ſe ipſum priuet?* Id. apol. II. pag. 70. b. εἰ δὲ καὶ τὰ δύσφημα ἐκεῖνα μυθολογούμενα ἔργα πράττουσι, λυχνίας μὲν ἀνατροπὴν, καὶ τὰς ἀνέδην μίξεις, καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν βορὰς, οὐ γινώσκομεν. *An vero etiam hi infamia illa & fabuloſis in vulgus ſparſa ſermonibus facinora in ſe admittant, lucernæ euerſionem & promiſcuos concubitus &* humanarum carnium vorationes, *neſcimus*. Id. dialog. cum Tryph. p. 227. b. μὴ καὶ ὑμεῖς πεπιστεύκατε περὶ ἡμῶν, ὅτι δὴ ἐσθίομεν ἀνθρώπους, καὶ μετὰ τὴν εἰλαπίνην ἀποσβεννύντες τοὺς λύχνους, ἀθέσμοις μίξεσιν ἐγκυλιόμεθα; *An vos etiam de nobis creditis, homines nos vorare; & poſt epulum, lucernis exſtinctis, nefario promiſcue concubitu inuolui?*

m) Korthold de calumn. pagan. cap. XVIII. p. 157. - - 172.

n) Epiphan. hæreſ. Gnoſtic. n. V. καταπάσαντες τὸ ἔμβρυον κηρῷ, οἷόν τ᾽ ἂν ἐκχειρίσωσι, λαμβάνουσιν ἐκτρωθὲν τοῦτο τὸ βρέφος, ἐν ὅλμῳ τινὶ κόπτουσιν ὑπέρῳ, καὶ ἐγκαταμίξαντες μέλι καὶ πέπερι, καὶ ἄλλα τινὰ ἀρώματα, καὶ μύρα, πρὸς τὸ μὴ ναυτιᾷν αὐτούς· οὕτως συναχθέντες πάντες, οἱ τῆς τῶν χοίρων τούτων καὶ κυνῶν θιασῶται, μεταλαμβάνουσιν ἕκαστος τῷ δακτύλῳ ἀπὸ τοῦ κατακοπέντος παιδίου· καὶ οὕτως τὴν ἀνθρωποβορίαν ἀπεργασάμενοι, εὔχονται λοιπὸν τῷ θεῷ. *Informem adhuc fœtum ex vtero detractum, quocumque iis tempore viſum eſt, infantem, inquam, abortione proiectum in mortario piſtillo tundunt. Cui ad vitandam nauſeam mel ac piper cum aliis aromatibus & vnguentis admiſcent. Tum in vnum collecto porcorum ac canum ſodalitio, vnuſquiſque e comminuto infantuli corpuſculo digito delibat. Sic humanis carnibus paſti ad orandum Deum ſeſe conuertunt.* Euſeb. lib. IV. c. VII. tot. Auguſt. de hæreſi c. XXVI. XXVII. Sacramenta perhibentur funeſta habere. Nam de infantis anniculi ſanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, quaſi euchariſtiam ſuam conficere perhibentur, miſcentes eum farinæ panemque inde facientes. Qui puer ſi mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre; ſi autem vixerit, pro magno ſacerdote.

o) Dall. de obiecto cult. relig. lib. II. cap. XXVIII. tot. p. 332 - 338. Baron. an. CXX. n. XXII. & an. CLXXIX. n. XLIV.

MENIVS p) aliam eius rei reddit rationem. Loquens enim de chriſtianorum *Lugdunenſium* perſecutione ſub *Antonino*, ita ediſſerit: *Quum Græci* (intelligit gentiles) *chriſtianorum catechumenorum ſeruos apprehendiſſent, & vim facerent, vt arcanum aliquid de chriſtianis ab his diſcerent; quumque hi ſerui nihil quidem haberent, quod ad cogentium voluptatem ac gratiam dicerent, audiuiſſent vero ab heris ſuis, diuinam communionem eſſe ſanguinem & corpus CHRISTI, ipſi putantes, quod re vera eſſet ſanguis & caro* (αὐτοὶ νομίζοντες τῷ ὄντι αἷμα καὶ σάρκα εἶναι) *hoc ipſum inquirentibus enuntiarunt. Hi vero id ita accipientes, quaſi hoc vere & in re ipſa a chriſtianis perageretur* (ὡς αὐτόχρημα τοῦτο τελεῖσθαι χριστιανοῖς) *id apud alios quoque Græcos euulgabant; & Sanctum & Blandinam, vt id ipſum confiterentur, tormentis ſubigere conabantur, quibus ſcite libereque reſpondit Blandina, dicens: Quomodo hæc ferrent, qui exercitationis cauſſa ne conceſſis quidem carnibus fruuntur?* Hæc narratio ſi recte ſe habet, probabit, paganos calumniam ſuam falſa perſuaſione, quam de hoc chriſtianorum ſacramento habuerunt, fundauiſſe. Nullo autem modo id euincet, quod PERRONIVS & multi alii de *Romanenſibus* volunt, propriam huius fabulæ rationem fuiſſe eam, quod chriſtiani eucharistiam vere, proprie ac ſubſtantialiter carnem ac ſanguinem *CHRISTI* eſſe crediderint. Nam expreſſis verbis dicitur, gentiles falſo exiſtimaſſe, quod vere ſanguis & caro eſſet, chriſtianos autem id pernegaſſe, quomodo OECVMENIVS narrat hiſtoriam. Quæ tamen quodam modo differt a genuinis actibus in EVSEBIO q); nulla enim in his mentio eucharistiæ habetur, ſed res in hunc modum relata legitur: *Capti ſunt quidam noſtrorum ſerui, qui gentiles erant, (præſes enim nos omnes publice requiri iuſſerat). Qui dæmonis impulſu, quum tormenta*

p) Oecumen. in 1 Petr. III, 16. χριστιανῶν κατηχουμένων δούλους Ἕλληνες συλλαβόντες, εἶτα μαθεῖν τι παρὰ τούτων δῆθεν ἀπόῤῥητον περὶ χριστιανῶν ἀναγκάζοντες· οἱ δοῦλοι οὗτοι μὴ ἔχοντες, πῶς τὸ τοῖς ἀναγκάζουσι καθ' ἡδονὴν εἰπεῖν, παρ' ὅσον ἤκουον τῶν δεσποτῶν, τὴν θείαν μετάληψιν αἷμα καὶ σῶμα εἶναι χριστοῦ, αὐτοὶ νομίσαντες τῷ ὄντι αἷμα καὶ σάρκα εἶναι, τοῦτο ἐξεῖπον τοῖς ἐκζητοῦσιν· οἱ δὲ λαβόντες ὡς αὐτόχρημα τοῦτο τελεῖσθαι χριστιανοῖς καὶ δὴ τοῦτο τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν ἐξεπόμπευον καὶ τοὺς μάρτυρας Σάγκτον καὶ Βλανδῖναν ὁμολογῆσαι διὰ βασάνων ἠνάγκαζον· οἷς εὐστόχως Βλανδῖνα ἐπαῤῥησιάσατο, πῶς ἄν, εἰποῦσα, τούτων ἀνάσχοιντο, οἱ μηδὲ τῶν ἐφειμένων κρεῶν δι' ἄσκησιν ἀπολαύοντες.

q) Euſeb. lib. V. c. I. p. 156. (p. 127. edit. Colon.) συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων· ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας

τε-

reformidarent, quæ ſanctos perpeti videbant, militibus ad hoc ipſum eos incitantibus, Thyeſteas quaſdam cœnas & inceſtos Oedipi concubitus, & alia, quæ nec proloqui nobis nec cogitare fas eſt, ac ne credere quidem ſuſtinemus, apud homines vmquam geſta fuiſſe, aduerſus nos mentiti ſunt. Vt adeo chriſtianorum fides de euchariſtia huic hiſtoriæ occaſionem dare non potuerit, ſed ea aut ex *Carpocratianorum* facinoribus, aut (ad quod credendum eruditus CHRISTIANVS KORTHOLDVS r) non ſine probabilibus rationibus propendet, ex mera malitia & fictione nata ſit ipſorum gentilium, quorum nonnulli numquam verebantur ea chriſtianis adfingere, quibus eos infamare hominumque odio exponere poterant. Verumtamen licet multi eſſent, qui hæc chriſtianorum conuiuia variis calumniis onerabant, erant tamen quoque, qui egregios eorum effectus poterant diſcernere, vtpote qui non tantum in aliorum chriſtianorum, ſed ipſorummet gentilium oculos incurrebant, eorumque ſe inſinuabant in animos, vt exclamarent aliquando, *Vide, vt inuicem ſe diligant?* quemadmodum TERTVLLIANVS s), loquens de chriſtianorum caritate & ſtipem conferendi ſtudio, obſeruat. Quid? *Iulianus* ipſe, infenſiſſimus alioquin chriſtianorum hoſtis, non poterat ſibi temperare, quin huius conſuetudinis vtilitati perhiberet teſtimonium, quam ille inuidis oculis intuebatur, quippe qua religionem chriſtianam potiſſimum ſuſtentari, religionem autem gentilium ſubrui, credebat. Ita enim in epiſtola quadam ad ſacerdotes gentilitatis ſuperſtitioni addictos, ad liberalitatem exemplo chriſtianorum eorumque agaparum illos prouocat: *Religionis in Deum*, inquit t),

ἡμᾶς· κατ' ἔνδειαν τῦ σατανᾶ φοβηθέντες τὰς βασάνους, ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τῦτο παρορμώντων αὐτοὺς, κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δεῖπνα καὶ Οἰδιποδείους μίξεις, καὶ ὅσα μήτε λαλεῖν μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν, ἀλλὰ μηδὲ πιστεύειν, εἴ τι τοιῦτο πώποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο.

r) Korthold. vbi ſupra p. 163. Ex his infandis hæreticorum facinoribus natæ creduntur iſtæ aduerſus chriſtianos ceteræ calumniæ, de quibus ſupra dicebamus. Sed enim, ſi dixerimus, quæ ad eum modum memoratis illis hæreticis tribuuntur, non vſque adeo certa videri, quia de iis dubitare liceat, nihil forte abſurdi deſignauerimus. Cur ita ſentiam, dicam paucis, iudicio interim ac deciſioni doctiorum rem omnem committens, &c.

s) Tertull. apologet. c. XXXIX.

t) Iulian. fragment. epiſt. p. 555. (p. 305. edit. Lipſ. MDCXCVI. fol.) *Δόγμα τῦ*

 argu-

argumentum eſt, ſi propinquos omnes ad pietatem erga deos capeſſendam adliciat (ſacerdos); *humanitatis, ſi vel ex modico libenter pauperibus impertiat prolixeque communicet, ac quamplurimos ſua complecti liberalitate ſtudeat. Et ad hanc partem maiore quadam attentione opus eſt, vnde remedii aliquid adferatur, quia nefandi Galilaei* (quo nomine plerumque vocat chriſtianos) *animaduerſo, pauperes ſacerdotibus neglectui eſſe, in id humanitatis genus incubuerunt, & factionem ſuam hac officii ſpecie corroborarunt. Nam velut, qui pueros placenta aliqua decipiunt, quam quum bis terue illis dederint, & ad ſe ſequendos hac arte pellexerint, demum ab aedibus procul abſtractos & in nauem impoſitos diſtrahunt, vt quod breuem iucunditatem attulit, id acerbum in omni vita ſentiatur: ſic iſti ab ea, quam vocant, agape & conuiuio menſarumque miniſterio incipientes, fideles gentiles ad deorum contemtum impietatemque perducunt.* Hæc perfectiſſima eſt iſtorum conuiuiorum vindicatio ab omnibus maculis, quas eis adſperſerunt priſtini gentiles, nec non amplum vtilitatis eorum teſtimonium ex ore aduerſarii, qui inuidis obſeruabat oculis progreſſus, quos religio chriſtiana in orbe terrarum faciebat horum conuiuiorum beneficio, quæ proinde in cultum deorum ſuorum, cum multis iſtiuſmodi ritibus aliis, in chriſtianæ inſtitutionis imitationem introducere adnitebantur. Fortunata fuiſſet religio chriſtiana, ſi chriſtianis numquam impoſita fuiſſet neceſſitas ſuis ipſorum agapis aliud quidquam obiectandi, quam quidem *Iulianus*, acerrimus rei chriſtianæ inimicus, aduerſum eas dicere habuit: Sic innocenter & glorioſe continuari, atque vtilis laudabiliſque ritus in hodiernum vſque diem manere potuiſſent.

Φιλοθέου μὲν, εἰ τοὺς οἰκείους ἅπαντας εἰς τὴν περὶ τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν εἰσαγάγοι· τοῦ φιλανθρώπου δὲ, εἰ καὶ ἐξ ὀλίγων εὐμόλως κοινωνεῖ τοῖς δεομένοις, καὶ μεταδίδωσι προθύμως, εὖ ποιεῖν ἐπιχειρῶν ὅσους ἂν οἷόν τε ᾖ· προσεκτέον γὰρ μάλιστα τῷ μέρει τούτῳ καὶ τὴν ἰατρείαν ἔνθεν ποιητέον· Ἐπειδὴ γὰρ οἶμαι συνέβη, τοὺς πένητας ἀμελεῖσθαι παρορωμένους ὑπὸ τῶν ἱερέων, οἱ δυσσεβεῖς Γαλιλαῖοι κατανοήσαντες, ἐπέθεντο ταύτῃ φιλανθρωπίᾳ· καὶ τὸ χείριστον τῶν ἔργων, διὰ τοῦ δοκοῦντος τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἐκράτυναν· ὥσπερ οἱ τὰ παιδία διὰ τοῦ πλακοῦντος ἐξαπατῶντες τῷ καὶ δὶς καὶ τρὶς προέσθαι, πείθουσιν ἀκολουθεῖν ἑαυτοῖς· εἶθ' ὅταν ἀποστήσωσι πόῤῥω τῶν οἰκιῶν, ἐμβαλόντες εἰς ναῦν ἀπέδοντο· καὶ γέγονεν εἰς ἅπαντα τὸν ἑξῆς βίον πικρὸν τὸ δόξαν πρὸς ὀλίγον γλυκύ· τὸν αὐτὸν καὶ αὐτοὶ τρόπον ἀρξάμενοι διὰ τῆς λεγομένης παρ' αὐτοῖς ἀγάπης καὶ ὑποδοχῆς καὶ διακονίας τραπεζῶν· ἔστι γὰρ ὥσπερ τὸ ἔργον, οὕτω δὲ καὶ ὄνομα παρ' αὐτοῖς πολύ· πιστοὺς ἐπήγαγον εἰς τὴν ἀθεότητα.

LIBRI

LIBRI DECIMI QVINTI

CAPVT OCTAVVM

QVAENAM PRAEPARATIO TAMQVAM NECESSARIA IN COMMVNICANTIBVS AD DIGNAM EVCHARISTIAE RECEPTIONEM REQVISITA FVERIT.

§. I.

Generalis quædam reſponſio ad hanc quæſtionem, remittens ad factam ab vnoquoque chriſtiano in baptiſmo pænitentiæ, fidei ac ſanctæ obedientiæ profeſſionem.

MELIVS ad hanc quæſtionem verbis generalioribus reſpondere non poſſumus, quam ſi dicamus, præparationem, quam ceu neceſſariam in quolibet chriſtiano requiſiuerunt veteres, ſitam fuiſſe in præſtandis conditionibus, quas ſibi quiſque in baptiſmo impoſuerit; quarum obſeruatio hominem in ſtatum chriſtianum collocabat & gratiam Dei; & continua erat ad mortem futurumque iudicium præparatio; & conſequenter continua ac vſu firmata præparatio ad appropinquandum ad Deum in precibus & ſacris myſteriis (inter quæ, quod ad præparationem attinet, veteres exiguum aut omnino nullum diſcrimen ſtatuebant) quandoquidem præparatio erat, hominem aptum reddens ad ſacram euchariſtiam ſingulis diebus vel hebdomadibus conſtanter recipiendam; quæ res iis erat conuenientiſſima, quibus propemodum quotidie, ex regulis & conſuetudine iſtorum priorum ſæculorum, ſacra cœna vtendum erat, quemadmodum capite proximo videbimus. Iam vero conditiones, quas ſibi quiſque in baptiſmate imponebat, vti libro quodam antecedente audiuimus, profeſſio erat & præſtatio trium iſtarum rerum: 1) Pœnitentiæ, ſiue abrenuntiationis omnis priſtini peccati, vna cum eius auctore, diabolo. 2) Fidei de diuerſis chriſtianæ inſtitutionis articulis ſiue pietatis myſteriis. 3) Sanctæ & conſtantis obedientiæ ac reuerentiæ in ſanctæ huius religionis leges. Quas res fideliter & ſine vlla diſſimulatione præſtando quilibet ad baptiſmum recipiendum recte ſe præparare credebatur. Per quas autem res baptiſmate

 quis

quis dignus fiebat, per easdem etiam euchariſtiæ fiebat dignus; cuius adſerti euidens hoc eſt teſtimonium, quod ſimul atque aliquis baptizatus erat, ſtatim ſacræ euchariſtiæ particeps fieret; Quod fieri non poterat, quin is, qui ad baptiſmum recipiendum idoneus erat, ad ſumendam quoque euchariſtiam idoneus haberetur. Vt adeo, qui in ſingulis fœderis baptiſmalis partibus tuendis ſtudioſe diligenterque verſabatur, is continuo vſu & exercitatione ad quotidianam euchariſtiæ receptionem crederetur ſeſe præparare. Et hæc erat felix illa vitæ chriſtianæ ratio, quæ ſanctos iſtos priſcorum temporum homines ad eiusmodi crebrum ſacræ cœnæ vſum aptos reddebat; quando communio ſæpiſſime iterata ardentem pietatem ac vniuerſalem ſanctimoniam in animabus eorum alebat, & eiusmodi continuæ ſanctimoniæ ſtatus crebrioris communionis capaces eos faciebat & cupidos. Hæc enim ſancte coniuncta copulataque agebant mutuo & inter ſe adiuuabant. Vſu continuo augeſcens ſanctitas, conſtans ad communionem erat præparatio; & crebra communio de optimis erat ſubſidiis ad conſeruandum eos in continua ad illam præparatione. Quibus igitur iſtiusmodi erat animi indoles, & qui ſic ſe gerebant, illis præter conſtantem piæ vitæ tenorem non ita multo labore opus eſſe poterat; nec multo tempore ad præparandum ſe ad ſacram cœnam, quum totum vitæ ipſorum negotium non niſi vnus & continuus præparationis ad eam actus eſſet. Sic viuebant, vt qui ſemper mortem exſpectarent, illius tamen horam neſcirent, adeoque iugem adhibebant ad eam præparationem, quæ optima ad recipiendam communionem præparatio eſt. Lumbi eorum ſuccincti erant & lucernæ ardentes, ipſi autem ſimiles iis, qui exſpectant Dominum ſuum, vt quum venerit & pulſarit, ſtatim aperire ei poſſint. Et ad hos ſpectabat illud CHRISTI: *Beati ſerui illi, quos, quum venerit Dominus, inuenerit vigilantes.* De illis, ſi de vllis aliis, vere dici poterat, quod venerit CHRISTVS & inuenerit eos vigilantes: quod præcinxerit ſe & fecerit, vt diſcumberent ad ſpirituale conuiuium, & accedens miniſtrarit eis.

§. II.

§. II.

Quænam errata cum hac profeſſione & ſtatu gratiæ ac continua præparatione ad ſacram eucharistiam conſiſtere potuerint.

Dixeris vero, iſtiusmodi conſtantem ac continuam præparationem ad euchariſtiam eſſe ἐκ τῶν ἀδυνάτων: neminem enim viuere ſine peccato, cuius eum pœnitere neceſſe ſit. *In multis inpingimus omnes*: Et, *Si dixerimus, nos peccatum non habere, nos ipſos fallimus & veritas in nobis non eſt.* Enimuero non obſtante hac credita difficultate, patres fidem nobis faciunt, multos in continua ad communionem occupatos fuiſſe præparatione, & re ipſa quotidie communicaſſe. Peccata enim, quæ homines ab euchariſtiæ vſu ſimpliciter excludunt, non ſunt leuiora iſta humanæ fragilitatis ac infirmitatis peccata, quibus quotidie impetimur, & ſine quibus nemo mortalium viuit; ſed habitualia & regnantia peccata, quibus homo indulget, ſiue iſtiusmodi maiorum peccatorum actus, qui habitum peccati æquant, & ſeueriorem requirunt pœnitentiam, vt ſunt adulteria, cædes & eius generis alia, quæ grauius conſcientiam vulnerant, nec repente, ſed longiore diſciplina, maiorem ſeueritatem in pœnitentia & longius probationis tempus exigente, curari ſolent. Illa autem humanæ fragilitatis peccata, quæ optimus quisque hoc vel illo modo quotidie committit, non ſunt huius generis, ſed talia, quæ cum boni chriſtiani profeſſione & ſtatu gratiæ ac continua ad ſacram euchariſtiam præparatione poſſunt conſiſtere, neque hominem a Dei gratia excludunt; quoad contra illa reſiſtit & repugnat; deque eis tamquam erratis, generali quadam & quotidiana ductus pœnitentia, dolet, qua lege Deus ea libenter remittit & condonat. Quod niſi ſic eſſet, non poſſet præparatio ad communionem vllum omnino locum habere: neque id tantum crebram ac quotidianam communionem, ſed communionem quamcumque deſtrueret; ſiquidem nemo ſine iſtiusmodi erratis viuit; & ſi homini non prius ſacra ſynaxi vti liceret, quam perfecte peccata illa emendaſſet, perpetuo abſtinere ſe a communione deberet, nec vllo vmquam tempore ad recipiendam euchariſtiam accedere. Quod eſſet, ipſam eius inſtitutionem tollere, faciendo, vt nemo perfecte & digne ad eam ſe præpa-

rare poſſet. Et verendum omnino eſt, nonnullos in his poſtremis ætatibus, rem iuſto longius extendendo, hanc magnam iniuriam feciſſe religioni, dum ab hominibus eiuſmodi requiſiuere præparationem ad euchariſtiam, quæ obtineri nequit, pauidaſque mentes a diuina inſtitutione, maioris in eam reuerentiæ obtentu, deterret. Vnde ſæpius factum eſt, vt qui ad eam recipiendam fortaſſis omnium maxime erant præparati, ob minus neceſſarios ſcrupulos & terrores longiſſime inde repellerentur. At vero veteres huic illuſioni anteuertere ſummopere adlaborabant, docebantque homines ſtudioſiſſime, quæ ſit diſtinctio inter ea peccata, quæ conſcientiam vaſtant euertuntque ſtatum gratiæ, ac homines ſacra euchariſtia indignos faciunt; & inter illa peccata infirmitatis & humanæ fragilitatis, quæ cum gratiæ ſtatu poſſunt conſiſtere, nec hominem a conſtanti ſacramenti vſu arcent; quippe quæ generali reſipiſcentia & quotidianis precibus pro obtinenda venia & remiſſione abolentur. Hæc doctrina, qua ita inter peccata diſtinguitur, ſæpe ab AVGVSTINO & aliis inculcatur. Satis habebimus, ſi eorum ſenſum ex verbis AVGVSTINI a) in articulum de remiſſione peccatorum in ſymbolo, perceperimus, vbi loquens apud catechumenos ait: *Quum baptizati fueritis, tenete vitam bonam in præceptis Dei: vt baptiſmum cuſtodiatis vſque in finem. Non vobis dico, quia ſine peccato hic viuetis; ſed ſunt venialia, ſine quibus vita iſta non eſt. Propter omnia peccata baptiſmus inuentus eſt: propter leuia, ſine quibus eſſe non poſſumus, oratio inuenta eſt. Quid habet oratio? Dimit-*

a) Auguſt. de ſymbolo lib. I. cap. VII. (tom. IX. opp. pag. 1101. edit. Baſil. MDLXIX.) id. enchirid. ad Laur. cap. LXXI. (tom. III. pag. 177. cit. ed.) De quotidianis breuibus leuibuſque peccatis, ſine quibus hæc vita non ducitur, quotidiana oratio fidelium ſatisfacit. Id ſerm. CXIX. de tempore (tom. X. opp. pag. 859. edit. Baſil.) Quoniam victuri ſumus in iſto ſæculo, vbi quis non viuit ſine peccato, ideo remiſſio peccatorum non eſt in ſola ablatione ſacri baptiſmatis, ſed etiam in oratione dominica & quotidiana, quam poſt octo dies accepturi eſtis. It. epiſt. CVIII. ad Seleucianum. (tom. III. p. 507.) Eſt etiam pœnitentia bonorum & humilium fidelium pœna quotidiana, in qua pectora tundimus, dicentes: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Neque enim ea nobis dimitti volumus, quæ dimiſſa non dubitamus in baptiſmo, ſed illa vtique, quæ humanæ fragilitati, quamuis parua, tamen crebra ſubrepunt &c. Homil. XXVII. ex L. (tom. X. pag. 480.) Vbi illam oſtendimus pœnitentiam quotidianam? Non habeo me-

te nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Semel abluimur baptiſmate; Quotidie abluimur oratione. Sed nolite illa committere, pro quibus neceſſe eſt, vt a Chriſti corpore ſeparemur, quod abſit a nobis. Illi enim, quos videtis agere pœnitentiam, ſcelera commiſerunt, aut adulteria, aut aliqua facta immania: inde agunt pœnitentiam. Nam ſi leuia ipſorum peccata eſſent, hac quotidiana oratio delendo ſufficeret. Ex his iudicare nobis licet, quod peccata infirmitatis, quibus omnes mortales obnoxii ſunt, & quæ quotidianis precibus condonantur, nec baptiſmale fœdus rumpere, nec conſequenter hominem a quotidiano ſacræ cœnæ vſu arcere credita ſint; (ſiquidem nulli, præter *Pelagianos*, fieri poſſe exiſtimabant, vt quis in iſtiuſmodi perfectione angelica viueret, vt in hoc mortali humanæ fragilitatis ſtatu ſupra omnem peccandi rationem eſſet poſitus) adeoque in hominibus, ſacram cœnam recepturis, non eam requirebant perfectionem, ad quam humana natura pertingere haud valebat.

---

lius, vt oſtendam, quam in oratione dominica, vbi orare nos docuit, & quid ad patrem dicamus, oſtendit, & in his verbis poſuit, *Dimitte nobis* debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Quæ debita, fratres? quandoquidem debita heic intelligi non poſſunt, niſi peccata, quæ debita dimiſit in baptiſmo, iterum vt dimittat oramus. Homil. XII. in Ioan. pag. 47. (pag. 112. tom. IX. opp. edit. Baſil.) In dilectione eius & in miſericordia eius (Chriſti) qui ambulat, etiam liberatus ab illis letalibus & grandibus peccatis, qualia ſunt facinora, homicidia, furta, adulteria, præter illa, quæ minuta videntur eſſe, peccata linguæ, aut cogitationum, aut immoderationis in rebus conceſſis, facit veritatem confeſſionis, & venit in lucem in operibus bonis: quoniam minuta plura peccata ſi negligantur, occidunt. &c. *Videſis* Homil. III. in pſalm. CXVIII. fere totam. *Inprimis librum* de fide & operibus cap. XXVI. *vbi ait:* Niſi eſſent quædam ita grauia, vt etiam excommunicatione plectenda ſint, non diceret apoſtolus: Congregatis vobis & meo ſpiritu tradere eiuſmodi hominem Satanæ in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini IEſu. - - Item niſi eſſent quædam non ea humilitate pœnitentiæ ſananda, qualis in eccleſia datur eis, qui proprie pœnitentes vocantur, ſed quibuſdam correptionum medicamentis, non diceret ipſe Dominus: Corripe eum inter te & ipſum ſolum, & ſi te audierit, lucratus es fratrem tuum. Poſtremo niſi eſſent quædam, ſine quibus hæc vita non agitur, non quotidianam medelam poneret in oratione, quam docuit, vt dicamus: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.

§. III.

Quænam pœnitentia pro iſtiusmodi peccatis requiſita fuerit.

VERVMTAMEN quum ipſa quoque infirmitatis peccata legis diuinæ violatio, & labis in natura noſtra reliquiæ ſint, & pœnam omnino mereantur, ſi Deus nos in iudicium eorum cauſſa adducere voluerit; immo quum, ſi foueantur & negligantur, grauiora & voluntaria fiant: ideo hoc intuitu monebant, vt homines non tantum veniam eorum quotidie rogarent, eaque ſubmiſſe confiterentur & dolenter deplorarent; ſed contra illa quoque reſiſterent & eniterentur cum ſumma ſollicitudine, oratione & vigilantia perpetua, nec iis conſenſum præberent, ſed voluntatem ſuam contra illa numquam non intentam tamquam arcum haberent, eſurientes atque ſitientes perfectionem iuſtitiæ, eaque impleri cupientes, ſi ad menſam Domini accederent. Nam, vt GREGORIVS MAGNVS loquitur b), *Non ſaturantur, niſi famelici: qui a vitiis perfecte ieiunantes diuina ſacramenta percipiunt in plenitudine virtutis. Et quia ſine peccato electi etiam viri eſſe non poſſunt, quid reſtat, niſi vt a peccatis, quibus eos humana fragilitas maculare non deſinit, euacuare ſe quotidie conentur? Nam qui quotidie non exhaurit, quod delinquit, etſi minima ſint peccata, quæ congerit, paullatim anima repletur, atque ei merito auferunt fructum interna ſaturitatis.* Similem in modum GENNADIVS eis, qui non mortalibus, ſed venialibus tantum peccatis ſint maculati, auctor eſt, vt ſingulis diebus dominicis, vel ſæpius etiam, cœna dominica vtantur, modo peccatis non indulgeant. *Quotidie* c) *eucharistiæ communionem percipere*, inquit, *nec laudo nec reprehendo. Omnibus tamen dominicis diebus communicandum ſuadeo & hortor, ſi tamen mens ſine adfectu peccandi ſit. Nam habentem adhuc voluntatem peccandi, grauari magis dico eucharistiæ perceptione, quam purificari. Et ideo quamuis quis peccato mordeatur, peccandi non habeat de cetero voluntatem & communicaturus ſatisfaciat lacrimis & orationibus & confidens de Domini miſeratione, qui peccata*

b) Gregor. lib. II. in Reg. cap. I. tom. I. p. 189. (tom. III. part. II. p. 59. edit. Paris. MDCCV.)

c) Gennad. de eccleſ. dogmat. c. LIII. (Inter opera Auguſt. tom. III. p. 205. edit. Baſil. MDLXIX.)

pia confeſſioni donare conſueuit, accedat ad euchariſtiam intrepidus & ſecurus. Sed hoc de illo dico, quem capitalia & mortalia peccata non grauant.

§. IV.

Quaenam crimina homines abſolute ab euchariſtiae vſu excluſerint, & quaenam poenitentia pro illis requiſita fuerit.

QVEM mortalia crimina, pergit ille, *poſt baptiſmum commiſſa premunt, hortor prius publica poenitentia ſatisfacere, & ita ſacerdotis iudicio reconciliatum communioni ſociari, ſi vult non ad iudicium & condemnationem ſui euchariſtiam percipere.* Hoc de iſtiusmodi grandibus peccatis loquitur, quibus foedus baptiſmale directe violatur, quorum reſpectu homines tunc temporis per vſitatam eccleſiae diſciplinam a communione & precibus arcebantur, vſque dum longo tempore diuerſos publicae poenitentiae gradus emenſi, eiusmodi luculenta odii ſui in peccatum & ſincerae conuerſionis indicia edidiſſent, cuiusmodi requirebantur & apta erant ad ſatisfaciendum perſuadendumque eccleſiae, quod vere poenitentes exſiſterent. Quo in ſtatu probationis vnum, vel duo, vel tres, vel quinque, vel decem, vel viginti annos, pro peccati ipſorum natura & grauitate, tenebantur, interdum etiam per omnem vitam, ſi eorum crimina eſſent atrocia & graue haberent ſcandalum, vbi in hora ſolum mortis ad communionem admitti ſolebant. Durante hoc diſciplinae curriculo, conſtanter in eccleſia adeſſe debebant ad attendendum, erudiendi ſui cauſſa, lectioni ſcripturarum & ſermonum recitationi; & ad exercendum ſe in precibus, peccatorum confeſſione, lacrimis, vigiliis, ieiuniis, eleemoſynis, bonis operibus, & iis partibus omnibus, quibus apte poterant demonſtrare, ſe rem agere ſincere, non ementiri poenitentiam. Ex zelo eorum & ſtudio in hiſce exercitiis de ſinceritate eorum ferebatur iudicium; & tempus poenitentiae eorum prorogabatur vel imminuebatur, pro ipſorum tardius vel promtius agendi ratione, & quum perfecte vitam ſuam emendaſſe, & noui homines, ſecundum primi foederis eorum tenorem, facti eſſe crederentur, reconciliabantur & abſoluebantur, admittebanturque rurſus ad communionis priuilegium. Haec conſtans erat eccleſiae regula de iis, qui grandia & publicae offen-

ſionis plena crimina deſignauerant, propter quæ a corpore tamquam putrida membra auellebantur, & a precibus eccleſiæ ac communione fidelium ad menſam Domini certo interuallo disiuncti retinebantur.

§ V.

Flagitioſi & manifeſti peccatores ad euchariſtiam non admittendi, niſi euidentibus reſipiſcentiæ ſignis editis eccleſiæ ſatisfeciſſent.

NON neceſſe erit, heic omnia crimina enarrare ſigillatim, quæ fœdus baptiſmale rumpere & homines ſacra euchariſtia indignos reddere credita ſint. Nonnulla eorum iam recenſuimus *) quando oſtendimus, quibusnam hominibus dona ſua ad altare offerre licuerit, & quibus hoc facere non licuerit. Qui enim offerendi non habebant veniam, iis multo minus dabatur copia communicandi. Atque hæc materia volumine proximo, vbi de diſciplina eccleſiæ tractabimus, conſideranda erit curatius. Heic generatim duntaxat obſeruabimus, quod regulæ eccleſiaſticæ omnibus altaris miniſtris neceſſitatem impoſuerint, ſacram euchariſtiam omnibus illis manifeſtis peccatoribus denegandi, qui per ſtatas communionis leges, tunc omnibus in eccleſia cognitas, ea indigni declarati eſſent, & quod feſtinata iſtiuſmodi ſceleſtorum hominum admiſſio, ſine ſufficienti probationis tempore & idoneis ſinceræ conuerſionis documentis, ſemper pro grandi aberratione & culpa in miniſterialis functionis exercitio habita ſit. Satis fuerit in præſenti duo vel tria huius rei teſtimonia dare ex CHRYSOSTOMO & quibusdam aliis. *Adeat* (menſam Domini) *nullus crudelis*, inquit CHRYSOSTOMVS d), *nullus immiſericors, nullus impurus quouis modo: hæc tam ad vos, qui communicatis, quam ad vos, qui miniſtratis, dicta eſſe volo. Oportet enim etiam eadem ad vos dicere, vt magno ſtudio & diligenti cura hæc diſtribuatis. Non parua vobis imminet pœna, ſi quem aliqua improbitate teneri ſcientes, ei huius*

*) Lib. XV. cap. II. § II. pag. 252. ſeqq.

d) Chryſoſtom. hom. LXXXIII in Matth. p. 705. (p. 869. edit. Francof.) Μηδεὶς ἀπάνθρωπος προσίτω, μηδεὶς ὠμὸς καὶ ἀνελεής, μηδεὶς ἀκάθαρτος· ταῦτα πρὸς ὑμᾶς τοὺς μεταλαμβάνοντας λέγω, καὶ πρὸς ὑμᾶς τοὺς διακονουμένους· καὶ γὰρ ἀναγκαῖον καὶ πρὸς ὑμᾶς διαλεχθῆναι, ὥστε μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς διανέμειν ταῦ-

menſæ

menſæ participationem permittatis. Sanguis enim eius ex manibus requiretur veſtris. Si dux igitur quiſpiam, ſi conſul ipſe, ſi, qui diademate ornatur, indigne adeat: cohibe ac coërce, maiorem tu illo habes poteſtatem. Ita ſi limpidiſſimus aquæ fons vt intactum gregi ſeruares, tibi commiſſus eſſet, quum petulcos ſues ac ſordidiſſimos venire adſpiceres, non patereris in fluenta illos deſcendere, nec fontem ab his perturbari. Nunc vero quum non aquæ, ſed ſanguinis & ſpiritus ſacratiſſimus fons commiſſus tibi ſit, ſi peccatis inquinatiſſimos videbis accedere homines, non indignaberis, neque prohibebis? & quam veniam huius contemtus conſequeris? Idcirco vos Deus tanto voluit honore decorare, vt hæc diligentiſſime diſcernatis. Hæc eſt dignitas veſtra, hæc ſtabilitas, hæc corona præcipua, non vt tunicam induti candidiſſimam per eccleſiam ambuletis. Sed vnde, inquiens, ego illum atque illum, qualis ſit, cognoſcere poſſum? Non de ignotis ſed de notis hæc diſputo. Dico horribile quoddam atque tremendum: non eſt ita malum, dæmoniacos intus eſſe, ſicut iſtos, qui peccatorum ſordibus polluuntur: quos ait Paulus Chriſtum conculcare & teſtamenti ſanguinem ducere communem, & ſpiritus gratiam contumelia adficere. Multo igitur dæmoniaco peior eſt, qui peccati ſibi conſcius accedit: illi enim, quoniam a dæmone vexantur, non puniuntur: qui vero indigne adeunt, æternis tradentur tormentis. Omnes igitur ſimpliciter pellamus, quos indigne accedere videmus. Et

---

σαι τὰ δῶρα· ὀ μικρὰ κόλασις ὑμῖν ἐστιν, εἰ συνειδότες τινὶ πονηρίαν συγχωρήσητε μετασχεῖν ταύτης τῆς τραπέζης. τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῶν χειρῶν ἐκζητηθήσεται τῶν ὑμετέρων. κἂν στρατηγός τις ᾖ, κἂν ὕπαρχος, κἂν αὐτὸς ὁ τὸ διάδημα περικείμενος, ἀναξίως δὲ προσίῃ, κώλυσον. μείζονα ἐκείνου τὴν ἐξουσίαν ἔχεις. σὺ δὲ εἰ μὲν πηγὴν ὕδατος ἐνεχειρίσθης φυλάττειν ποιμνίῳ καθαράν· εἶτα εἶδες πρόβατον πολὺν ἐπὶ τοῦ στόματος φέρον τὸν βόρβορον, οὐκ ἂν εἴασας ἐπικύψαι κάτω καὶ θολῶσαι τὸ ῥεῖθρον· νυνὶ δὲ οὐχ ὕδατος, ἀλλὰ αἵματος καὶ πνεύματος πηγὴν ἐγκεχειρισμένος, καὶ ὁρῶν γῆς καὶ βορβόρου χαλεπωτέραν ἁμαρτίαν ἔχοντάς τινας καὶ προσιόντας, οὐκ ἀγανακτεῖς οὐδὲ ἀπείργεις· καὶ τίνα ἂν σχοίης συγγνώμην; Διὰ τοῦτο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἐτίμησε ταύτῃ τῇ τιμῇ, ἵνα τὰ τοιαῦτα διακρίνητε· τοῦτο ὑμῶν ἡ ἀξία, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια, τοῦτο ὁ στέφανος ἅπας· οὐχ ἵνα λευκὸν χιτωνίσκον καὶ ἀποστίλβοντα περιβαλλόμενοι περιίητε. καὶ πόθεν οἶδα, φησὶ, τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα; οὐ περὶ τῶν ἀγνοουμένων, ἀλλὰ περὶ τῶν γνωρίμων λέγω· εἴπω τι φρικωδέστερον· οὐχ οὕτω χαλεπὸν τοὺς ἐνεργουμένους ἔνδον εἶναι, ὡς τούτους, οὓς φησιν ὁ Παῦλος, τὸν Χριστὸν καταπατῆσαι, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγήσασθαι, καὶ τοῦ πνεύματος τὴν χάριν ἐνυβρίσαι· δαιμονῶντος γὰρ χείρων, ὁ ἡμαρτηκὼς καὶ προσιών· οἱ μὲν γὰρ ἐπειδὴ δαιμονῶσιν, οὐ κολάζονται· οὗτοι δὲ ὅταν ἀναξίως προσίωσιν, ἀθανάτῳ παραδίδονται τιμωρίᾳ. Μὴ τοίνυν τούτους ἐλαύνωμεν μόνον, ἀλλὰ πάντας ἁπλῶς, οὓς ἂν ἴδωμεν ἀναξίως προσιόντας.

alio loco *): *Si videris aliquem eorum, qui tecum congregantur, fornicantem & ad ſacramenta accedentem dic ei, qui es miniſter diſtributionis eorum: Hic eſt indignus ſacramentis; arce profanas manus. Si enim ne iuſtitias quidem enarrare dignus eſt, conſidera, quo eius procedet punitio, quando ſacram etiam menſam auſus fuerit attingere: non ſolum autem eius, ſed illius etiam, qui adumbrat ac protexit.* Notatu quoque digna ſunt, quæ hanc in rem dicit AMBROSIVS e): *Nonnulli ideo poſcunt pœnitentiam, vt ſtatim ſibi reddi communionem velint. Hi non tam ſe ſoluere cupiunt, quam ſacerdotem ligare. Suam enim conſcientiam non exuunt, & ſacerdotis induunt, cui præceptum eſt: Nolite ſanctum dare canibus, neque miſeritis margaritas veſtras ante porcos: hoc eſt, immundis ſpiritibus ſacræ communionis non facile impertienda conſortia.* Iſtiusmodi præcipitata actio ſacerdotis, admittentis manifeſte flagitioſos homines, ſine claris documentis & fructibus pœnitentiæ, in conditionem peccatoris eum transfert, & coram Deo reum facit male vſurpatæ, quæ concredita illi eſt, auctoritatis. Hinc vti *Nouatiani* generatim damnabantur, quod eſſent in deneganda omnibus, poſt baptiſmum in grandia vitia delabentibus, communione iuſto duriores: Ita ab altera parte *Audiani* hæretici f) vituperantur, quod præpropera quadam vtantur feſtinatione in arroganda ſibi auctoritate dandi veniam peccatoribus, ſimulac peccata ſua confeſſi ſint, non tempus ad pœnitentiam definientes, ſicut eccleſiæ leges præcipiant, ſed poteſtate condonantes. CYPRIANVS acriter reprehendit aliquos de clero, feſtinato admittentes eos, qui tempore perſecutionis delapſi fuerant in idololatriam, antequam debitum pœnitentiæ curſum abſoluiſſent, & iuſtum tempus peccatis ſuis deplorandis ac confiten-

*) Chryſoſt. in pſalm. XLIX. p. 303. (p. 264. edit. Francof.) ἂν τοίνυν ἴδῃς τινὰ τῶν μετὰ σοῦ ἀγελαζομένων πορνεύοντα, καὶ μυστηρίοις προσερχόμενον, εἰπὲ τῷ διακονουμένῳ τῇ τούτων διανομῇ· ὁ δεῖνα ἀνάξιος τῶν μυστηρίων· κώλυσον τὰς βεβήλους χεῖρας· εἰ γὰρ μηδὲ διηγεῖσθαι τὰ δικαιώματα ἄξιος, ἐννόησον, ποῦ προβήσεται τὰ τῆς κολάσεως αὐτῷ, ὅταν καὶ τῆς ἱερᾶς ἅπτηται τραπέζης, οὐκ αὐτῷ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ συσκιάζοντι.

e) Ambroſ. de pœnitent. lib. II. c. IX.

f) Theodoret. de fabul. hæret lib. IV. c. XIII. κελεύουσι τὰ πλημμεληθέντα ὁμολογεῖν· εἶτα τοῖς ὡμολογηκόσι δωροῦνται τὴν ἄφεσιν· οὐ χρόνον ὁριζόμενοι εἰς μετάνοιαν, κατὰ κελεύουσιν οἱ τῆς ἐκκλησίας θεσμοὶ, ἀλλ' ἐξουσίᾳ ποιούμενοι τὴν συγχώρησιν.

dis

dis impendiſſent, feciſſentque ſatis teſtatam ſuam reſipiſcentiam. *Quum in minoribus peccatis*, inquit g), *agant peccatores pœnitentiam iuſto tempore, & ſecundum diſciplinæ ordinem ad exomologeſin veniant, & per manus impoſitionem epiſcopi & cleri ius communicationis accipiant: Nunc crudo tempore, perſecutione adhuc perſeuerante, nondum reſtituta eccleſiæ ipſius pace, ad communicationem admittuntur. Et offertur nomen eorum, & nondum pœnitentia acta, nondum exomologeſi facta, nondum manu eis ab epiſcopo & clero impoſita, eucharistia illis datur, quum ſcriptum ſit: Qui ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis ac ſanguinis Chriſti.* Ad martyres, qui in carceribus detinebantur, iſta a recta legum eccleſiaſticarum deflectens agendi ratio quodam modo ſpectabat. Solebant enim illi pro iſtiusmodi peccatoribus, ad veniam ante temporis pœnitentiæ præſtituti terminum eis obtinendam, deprecari. Hinc aliam epiſtolam h) ad martyres exarabat CYPRIANVS, vt periculum ac incommodum iſtiusmodi præcipitatæ communicationis peccatorum ipſis proponeret ob oculos, diſſuaderetque immatura pro lapſis deſideria. Longam quoque diſſertationem ad ipſos lapſos i) ſcripſit, vbi fuſius oſtendit, quemadmodum decipiantur per hanc nimiam indulgentiam ac facilitatem in dando eiusmodi præpoſteram pacem, quæ reuera pacem non adferat, ſed deſtruat; nec veram communionem illis impertiat, ſed eorum impediat ſalutem. Ex quibus locis omnibus & pluribus aliis, quæ hac de re addi poterant, euidenter apparet, quod peccatori, ſi poſt patratum aliquod horribile & publicum crimen communioni altaris reconciliari cuperet, longus pœnitentiæ curſus publice in eccleſia conficiendus fuerit, vt ſic eccleſiæ faceret ſatis, manifeſtisque operibus ac fructibus pœnitentiæ, ſe vere conuerſum & communione, quam deſiderabat, dignum eſſe declararet: Et quod, qui eum ante admitterent, peccatori imponere & offenſam Dei, mandatum eius contemtui exponendo, & filium Dei impiorum pedibus calcari permittendo, incurrere crediti ſint.

g) Cyprian. epiſt. X. al. XVI. ad Cler. p. 37. (p. 195. edit. Fell. Amſtelodam. MDCC.)

h) Cyprian. epiſt. XI. al. XV. ad martyr. tot. p. 34. (p. 195..197. edit. cit.)

i) Id. de lapſis p. 128. ſeqq. (p. 87. ſeqq. edit. cit.)

V[illegible]

Verum præter hæc deteſtanda peccata, quæ homines publicæ eccleſiæ cenſuræ ſubiiciebant, multa alia erant odioſa crimina, quæ homines a digno euchariſtiæ vſu prohibebant, quamuis eos ad publicæ pœnitentiæ ſtatum vulgo non redigerent, ſiue quod directe & formaliter eorum conuinci haud poſſent, ſiue quod non tantum malignitatis & contemtionis Dei in ſe habere exiſtimarentur, quam quidem illa priora. Inter hæc Augustinus k) iracundiam refert & maledictionem; quibus alii addunt temere iurandi adſiduitatem, fidei datæ violationem, mendacium, auaritiam, ebrietatem, & alia iſtiusmodi peccata. Iam licet hæc ipſa hominem publicæ pœnitentiæ ſubiicere non ſolerent, pro grauibus tamen & mortalibus peccatis ab omnibus habebantur, quibus qui indulgerent, eos ad menſam Domini, niſi reſipiſcerent, vna accedere nefas erat. Et propterea licet veteres non per vim iſtiusmodi peccatores a communione arcerent, numquam tamen, admonitis & reprehenſionibus eos inde auocare deſiſtebant, acriter in omnia eiuſmodi vitia declamantes, hominibusque eorum æque ac priorum iſtorum periculum ob oculos proponentes.

§. VI.

Num confeſſionem priuatorum peccatorum coram ſacerdote, tamquam neceſſariam præparationem ad communionem, requiſiuerint.

Haec conſtans eorum erat cum grandibus & deteſtandis peccatoribus agendi ratio, ſi crimina eorum eſſent cum publico ſcandalo commiſſa & in vulgus nota, vt eos poſt quamcumque manifeſtam fœderis baptiſmalis violationem, ad dignum euchariſtiæ vſum præpararent. Quod ad priuata hominum crimina attinet, non imponebant conſcientiæ hominum, ad reddendum eos ad percipiendam communionem aptos, neceſſitatem, ea ſiue publice ſiue priuatim cuipiam præter Deum confitendi. Nonnumquam homines ad publicam priuatorum criminum confeſſionem adhortabantur, & interdum homines ipſi priuata crimina ſua ſponte confitebantur, ſeque publicæ ſubmittebant pœnitentiæ, hanc tutiſſimam viam obtinendi perfectam a Deo remiſſionem eſſe exiſtimantes. Quibuſdam et-

k) Aug. de fide & operibus c. XXVI. †

iam

iam in locis publicus quidam miniſter, dictus *pœnitentiarius*, ad audiendas hominum confeſſiones conſtitutus erat, ipſosque in publica eorum vel priuata pœnitentia dirigebat. Nondum autem abſoluta hominibus impoſita erat neceſſitas priuata crimina ſua confitendi, tamquam neceſſaria conditio communionis: Multo minus auricularem confeſſionem cuipiam iniungebant, ad obtinendam priuatam abſolutionem ſacerdotis, & ſubeundam noxæ expiationem poſtea, ſine vllis euidentibus reſipiſcentiæ in præſenti editis ſignis. Priuatæ eorum confeſſiones vniuerſæ voluntariæ erant, & hæ quidem præcipue propter publicam pœnitentiam. Siue autem ob publicam ſiue priuatam pœnitentiam confeſſio priuatorum peccatorum fieret, res erat conſilii, prudentiæ & liberi arbitrii, non per vllas neceſſitatis & abſolutæ obligationis leges ab hominibus exacta. Occaſionem hanc materiam tractandi fuſius habebimus libro proxime ſequenti, vbi de diſciplina eccleſiaſtica ſumus expoſituri. Et propterea pauca aliquot loca heic tantum producimus, quæ ad præparationem hominum ad ſacram euchariſtiam pertinent. CHRYSOSTOMVS, explicans verba iſta Apoſtoli, *Probet ſe ipſum homo & ſic de pane illo edat, & de calice bibat;* ait [l]): *Non iubet alteri alterum probare, ſed ſibi ſe ipſum, faciens iudicium priuatum, & probationem, quæ careat teſtibus.* Et iterum [m]) eadem illa verba exponens, *Apoſtolus*, inquit, *non reuelauit vlcus, non in commune theatrum accuſationem produxit, non delictorum teſtes ſtatuit: intus in conſcientia adſtante nemine, præter eum, qui cuncta videt, Deum, qui & ſcrutatur, & de peccatis iudicat, & omnium vitam quaſi lance quadam librat, iudicium peccatorum ſtatuens, & vitam omnem recogitans in mentis iudicium peccata deducito, reforma quod deliquiſti, atque ſic pura conſcientia ſacram attinge menſam, particeps ſancti ſacrificii fias.* Notatu quoque dignum eſt, a *Nectario* anteceſſore *Chry-*

l) Chryſoſt. homil. XXVIII. in 1 Cor. pag. 569. (p. 301. edit. Francof.) οὐχ ἕτερον ἑτέρῳ κελεύει δοκιμάζειν, ἀλλ' αὐτὸν, ἀδημοσίευτον τὸ δικαστήριον, ἀμάρτυρον τὸν ἔλεγχον.

m) Chryſoſt. homil. VIII. de pœnitent. tom. I pag. 700. (pag. 620. edit. Frf.) οὐκ ἀπεκάλυψε τὸ ἕλκος· οὐκ εἰς κοινὸν θέατρον ἤγαγε τὴν κατηγορίαν· οὐ παρέστησε μάρτυρας τῶν πλημμελημάτων· ἔνδον ἐν τῷ συνειδότι μηδενὸς παρόντος πλὴν τοῦ πάντα ὁρῶντος Θεοῦ, ποιοῦ τὴν κρίσιν, καὶ τῶν ἡμαρτημένων τὴν ἐξέτασιν, καὶ πάντα τὸν βίον ἀναλογιζόμενος ὑπὸ τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον ἄγε τὰ ἁμαρτήματα· διόρθου τὰ πλημμελήματα, καὶ οὕτω μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδότος τῆς ἱερᾶς ἅπτου τραπέζης, καὶ τῆς ἁγίας μέτεχε θυσίας.

ſoſtomi, legem factam eſſe, (occaſione ſcandali, a muliere nobili dari, cum qua ſtupri conſuetudinem habuerat quidam diaconus) qua, officio pœnitentiarii presbyteri abrogato, vnicuique pro arbitrio & pro animi ſui conſcientia ad ſacramentorum communionem accedendi liberam fecit poteſtatem. Quod euidenter oſtendit, non crediſſe iſtius æui chriſtianos, legem vllam diuinam pro auricularis confeſſionis neceſſitate exſtare, ſed rem arbitrii tantum eſſe & prudentiæ. SOCRATES, qui hanc hiſtoriam narrat n), ab ipſo *Eudæmone* presbytero eam ſe accepiſſe dicit, qui *Nectario* hoc conſilium dediſſet; & SOZOMENVS o) addit, fere omnes aliarum eccleſiarum antiſtites hoc *Nectarii* exemplum eſſe ſequutos. In *Latina* eccleſia, ex GENNADIO etiam apparet, generalem fuiſſe regulam, vt pro grandibus & publicis criminibus publica ageretur pœnitentia, priuata vero priuata duntaxat ſatisfactione emendarentur. *Quem mortalia crimina*, inquit p), *poſt baptiſmum commiſſa premunt, hortor prius publica pœnitentia ſatisfacere, & ita ſacerdotis iudicio reconciliatum communioni ſociari, ſi vult non ad iudicium & condemnationem ſui eucharistiam percipere. Sed & ſecreta ſatisfactione ſolui mortalia crimina non negamus, ſed mutato prius ſæculari habitu, & confeſſo religionis ſtudio per vitæ correctionem, & iugi, immo perpetuo luctu miſerante Deo, ita duntaxat, vt contraria pro iis, quæ pœnitet, agat, & eucharistiam omnibus dominicis diebus ſupplex & ſubmiſſus vſque ad mortem ſuſcipiat.* Et LAVRENTIVS epiſcopus *Novarienſis* q) loquens de pœnitentia, ait: *Poſt baptiſma remedium tuum in te ipſo ſtatuit, remiſſionem in arbitrio tuo poſuit, vt non quæras ſacerdotem, quum neceſſitas flagitauerit: Sed ipſe iam, ac ſi ſcitus perſpicuusque magiſter, errorem tuum intra te emendes & peccatum tuum*

n) Socrat. lib. V. c. XIX. Εὐδαίμων τις τῆς ἐκκλησίας πρεσβύτερος γνώμην τῷ ἐπισκόπῳ δίδωσι Νεκταρίῳ, περιελεῖν μὲν τὸν ἐπὶ τῆς μετανοίας πρεσβύτερον, συγχωρῆσαι δὲ ἕκαστον, τῷ ἰδίῳ συνειδότι τῶν μυστηρίων μετέχειν.—

o) Sozom. lib. VII. c. XVI. Ἐν τούτῳ δὲ, τὸν ἐπὶ τῶν μετανοούντων τεταγμένον πρεσβύτερον οὐκέτι συνεχώρησεν εἶναι πρῶτος Νεκτάριος, ὁ τὴν ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτροπεύων ἠκολούθησαν δὲ σχεδὸν οἱ πανταχῇ ἐπίσκοποι. *Per idem tempus Nectarius Conſtantinopolitanus epiſcopus, presbyterum illum, qui præpoſitus erat pœnitentibus, primus ex eccleſia ſuſtulit. Cuius exemplum omnes fere epiſcopi poſtea ſunt ſequuti.*

p) Gennad. de dogmat. eccleſ. c. LIII. (ap. Auguſtin. tom. III. p. 205.)

q) Laurent. homil. I. de pœnitent. bibl. patr. tom. II. p. 129. ed. Pariſ. MDCLIV.

pœni-

pœnitudine abluas. Facile foret, multo plura teſtimonia tam ex *Græcis* quam *Latinis* auctoribus ſubiungere, ſed hæc ſufficiant in præſenti ad oſtendendum, non requiri conſueuiſſe priuatam confeſſionem, tamquam neceſſariam partem iſtius præparationis, qua homines ad depurganda peccata vti deberent ante, quam ad menſam Domini accederent. Regula autem illorum erat illa apoſtolica: ***Probet ſeipſum homo: & ſic de pane illo edat, & de calice bibat.***

§. VII.

Præparationem iſtam non in eo ſitam fuiſſe, vt certis ſanctis temporibus, ſed omni tempore in ſanctitate & puritate ad eucbariſtiam recipiendam accederent.

Verum enim vero hoc ipſo homines non omni officio purgandi ſe peccatis abſoluebant, ſed conſcientiis neceſſitatem vniuerſalis puritatis ſollicite inculcabant, ſi ad manducandum corpus & bibendum ſanguinem *CHRISTI* de ipſius menſa approperarent. ***Probet ſe ipſum homo: Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium ſibi manducat & bibit, non diiudicans corpus Domini.*** Erant quidam adeo vani, vt, ſi certis ſanctis & ſolemnibus temporibus ad menſam Domini comparerent, ſatis ſe præparatos eſſe, crederent, quaſi temporis circumſtantia veram aliquam ἱκανότητα animabus conferat. In horum hominum abſurdam opinionem acriter inuehitur CHRYSOSTOMVS: „Multos video, inquit r), qui Chriſti corpus fiunt participes inconſiderate & temere, & magis ex conſuetudine & ex præſcripto, quam ex cogitatione & conſideratione. Si aduenerit, inquit, tempus ſanctæ quadrageſimæ, qualiſcumque fuerit quiſpiam, fit particeps ſacramentorum, ſi aduenerit dies epiphaniorum. Atqui tempus ad ea accedendi non ſunt epiphania, neque quadrageſima facit dignos, qui accedant, ſed animæ ſinceritas & puritas. Cum ea ſemper accede, ſine ea

r) Chryſoſt. homil. III. in Epheſ. p. 1050. (p. 885. ſeq. edit. Francof.) πολλὰς ὁρῶ τοῦ σώματος χριστοῦ μετέχοντας ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε, καὶ συνηθείᾳ μᾶλλον καὶ νόμῳ, ἢ λογισμῷ καὶ διανοίᾳ· ἂν ἐπιστῇ, φησιν, ὁ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς καιρὸς, οἷος ἐὰν ᾖ τις, μετέχει τῶν μυστηρίων, ἂν ἐπιστῇ τῶν ἐπιφανίων ἡμέρα· καί τοι καιρὸς, οὐ τοῦτο προσόδου· οὐ γὰρ ἐπιφάνεια, οὐδὲ τεσσαρακοστὴ ποιεῖ ἀξίους τοῦ προσιέναι, ἀλλὰ ψυχῆς εἰλικρίνεια, καὶ καθαρότης· μετὰ ταύτης ἀεὶ πρόσιθι,

 num-

„numquam. Quoties enim, inquit, hoc facitis, mortem Do„mini adnuntiatis. Hoc eſt, in memoriam reuocatis veſtram „ſalutem, meum beneficium. Cogita, qui veteris participes „erant ſacrificii, quanta vtebantur frugalitate & abſtinentia: „quid non agebant, quid non faciebant? vndique & ſemper „expurgabantur & explanabantur: tu autem accedens ad ſa„crificium, quod ipſi ſtupent & venerantur angeli, voluenti„bus temporum curſibus rem definis ac circumſcribis? & quo„modo ſtabis ad tribunal *CHRISTI*, qui pollutis manibus & „labris ad id audeas accedere? & regem quidem ore male olen„te deoſculari nolueris: cæli autem regem fœtenti & male olen„ti anima oſcularis. Id plane eſt contumelia. Dic mihi, vel„leſne ad ſacrificium manibus illotis accedere? Non opinor: „Sed malles potius non prorſus accedere, quam ſordidis mani„bus. Deinde quum in re parua ſis adeo reuerens & re„ligioſus, ſordidam & immundam habens animam accedis & „audes tangere. Atqui ad tempus quidem tenetur manibus; „in illam autem totus & integer reſoluitur. Quid vero, an „non vides vaſa abluta, adeo nitida & ſplendida? His longe „mundiores eſſe oportet animas, his ſanctiores & ſplendidiores. „Quare? Quoniam illa propter nos fiunt talia. Illa eum, qui „ineſt, non participant, non ſentiunt. Nos autem participa„mus & ſentimus. Nunc autem vaſe quidem ſordido & im„mundo vti nolueris, ſordida autem & immunda accedis ani-

χωρὶς ταύτης μηδέποτε· ὁσάκις γάρ, φησὶ, τοῦτο ποιεῖτε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε, τουτέστιν, ὑπόμνησιν ποιεῖτε τῆς σωτηρίας τῆς ὑπὲρ ὑμῶν, τῆς εὐεργεσίας τῆς ἐμῆς. ἐννόησον, οἱ τῆς θυσίας μετέχοντες τῆς παλαιᾶς πόσῃ ἐκέχρηντο τῇ φειδοῖ· τί γὰρ οὐκ ἔπραττον; τί γὰρ οὐκ ἐποίουν; πάντοτε ἐκαθαίροντο· σὺ δὲ θυσίᾳ προσιὼν, ἣν καὶ ἄγγελοι φρίττουσι, καιρῶν περιόδοις τὸ πρᾶγμα ὁρίζεις; καὶ πῶς παραστήσῃ τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, μιαραῖς χερσὶ καὶ χείλεσι καταλμῶν αὐτοῦ τοῦ σώματος; καὶ βασιλέα μὲν οὐκ ἂν ἕλοιο καταφιλῆσαι, ὀδωδότος σου τοῦ στόματος, τὸν δὲ βασιλέα οὐρανοῦ ψυχῇ καταφιλεῖς ὀδωδυίᾳ; ὕβρις τὸ πρᾶγμά ἐστιν· εἰπέ μοι, ἆρα ἂν ἕλοιο χερσὶν ἀνίπτοις τῇ θυσίᾳ προσελθεῖν; οὐκ ἔγωγε οἶμαι· ἀλλ' ἐθέλοις ἂν μηδὲ ὅλως προσελθεῖν, ἢ ῥυπαραῖς χερσίν· εἶτα ἐν τῷ μικρῷ οὕτως ὢν εὐλαβὴς, ψυχὴν ἔχων ῥυπαρὰν προσέρχῃ, καὶ ἅπτεσθαι τολμᾷς; καίτοι ὑπὸ μὲν τῶν χειρῶν πρὸς καιρὸν κατέχεται· εἰς δὲ ἐκείνην ὁλόκληρος ἀναλύεται· τί δὲ, οὐχ ὁρᾷς τὰ σκεύη οὕτω περικλυζόμενα; οὕτως ἀπολάμποντα; τούτων καθαρωτέρας ἡμῖν εἶναι δεῖ τὰς ψυχὰς, τούτων ἁγιωτέρας καὶ λαμπροτέρας· τί δήποτε; ὅτι ἐκεῖνα δι' ἡμᾶς τοιαῦτα γίνεται· ἐκεῖνα οὐ μετέχει τοῦ ἐνόντος, οὐκ αἰσθάνεται· ἡμεῖς δὲ, ναί· νῦν δὲ, ῥυπαρῷ μὲν οὐκ ἂν ἕλοιο χρήσασθαι σκεύει,

ma?

„ma? Multam video rei inæqualitatem. In aliis quidem tem„poribus, quum ne mundi quidem ſæpe ſitis, acceditis: in pa„ſchate autem, etiamſi aliquod ſcelus a vobis ſit admiſſum, ac„ceditis. O conſuetudinem! O præſumtionem!„ Ita CHRYSOSTOMVS eos reprehendit, qui externa quadam præparatione contenti officio ſuo ſatis feciſſe ſibi videbantur, ſi generali conſuetudini recipiendi certis diebus feſtis euchariſtiam obtemperaſſent; quæ mere corporalis erat purificatio, ſimilis iuſtitiæ *Phariſaicæ*. Nam purgabant exteriorem poculi patinæque partem, dum intus illa plena eſſent corruptione, & omni immunditia. Alio loco [s]) huic commentitiæ præparationi ſic opponit, veramque animæ præparationem puritate conſcientiæ & vitæ ſanctitate deſcribit: „Multi chriſtianorum in „tantam vecordiam tantumque venere contemtum, vt quum „innumeris ſcateant malis, nullam tamen vitæ ſuæ curam ha„beant: ſed in diebus feſtis negligenter ac temere ad menſam „hanc accedant, haud intelligentes, quod communionis tem„pus non eſt feſtum, neque celebritas, ſed conſcientia pura, „vitaque a peccatis repurgata. Quemadmodum enim, qui ſi„bi nullius mali conſcius eſt, hunc oportet ſingulis diebus ac„cedere: ſic qui peccatis occupatus eſt, nec pœnitet, eum ne „in feſtis quidem accedere tutum eſt. Neque enim ſemel in „anno accedere liberat nos a peccatis, ſi indigne acceſſerimus: „quin hoc ipſum potius auget damnationem, quod quum ſe„mel tantum accedamus, ne tum quidem pure accedimus. „Quapropter adhortor vos omnes, ne negligenter, veluti feſto

ῥυπαρᾷ δὲ ψυχῇ προσέρχῃ; πολλὴν ὁρῶ τοῦ πράγματος τὴν ἀνωμαλίαν· ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις καιροῖς οὐδὲ καθαροὶ πολλάκις ὄντες προσέρχεσθε, ἐν δὲ τῷ πάσχα, κἂν ᾖ τι τετολμημένον ὑμῖν, πρόσιτε· ὢ τῆς συνηθείας, ὢ τῆς προλήψεως.

s) Chryſoſt homil. XXXI de Philogono, Tom I. pag. 40?. (pag. 357 edit. Francof.) νῦν εἰς τοσοῦτο ἀνοίας καὶ καταφρονήσεως πολλοὶ τῶν πιστῶν ἐληλάκασιν· ὡς καὶ μυρίων γέμοντες κακῶν, καὶ μηδεμίαν ὅλως ἑαυτῶν ἐπιμέλειαν ποιούμενοι, ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν ἐν ταῖς ἑορταῖς τῇ τραπέζῃ ταύτῃ προσέρχονται, οὐκ εἰδότες, ὅτι καιρὸς κοινωνίας οὐχ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις· ἀλλὰ συνειδὸς καθαρὸν καὶ βίος ἐγκλημάτων ἀπηλλαγμένος· καὶ καθάπερ τὸν οὐδὲν ἑαυτῷ συνειδότα φαῦλον καθ᾽ ἑκάστην δεῖ προσιέναι τὴν ἡμέραν· οὕτω τὸν ἐν ἁμαρτήμασι προκατειλημμένον, καὶ μὴ μετανοοῦντα οὐδὲ ἐν ἑορτῇ προσιέναι ἀσφαλές· οὐ γὰρ δὴ τὸ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ προσελθεῖν ἀπαλλάττει τῶν ἐγκλημάτων ἡμᾶς, ἂν ἀναξίως προσίωμεν, ἀλλ᾽ αὐτὸ δὴ τοῦτο μειζόνως καταδικάζει· ὅτι ἅπαξ προσιόντες, οὐδὲ τότε καθαρῶς προσίεμεν· διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάν-

„die cogente ad diuina myſteria accedatis, ſed ſi quando para„bitis huius ſacræ hoſtiæ fieri participes, multis ante diebus re„purgetis vos ipſos per pœnitentiam, precationem & eleemo„ſynam, denique per hoc vt vacetis ſpiritualibus, nec denuo „conuertamini canis in morem ad proprium vomitum. An „non enim abſurdum, tantam habere curam rerum corporali„um, vt apparente feſto multis ante diebus veſtem e ſcriniis „depromtam diligenter appares, emas calceamenta, menſa lar„gior ſplendidiorque paretur, denique variam vndiquaque re„rum copiam excogites, omnibusque modis temet ipſum or„nes nitidumque reddas; animæ vero neglectæ, ſordentis, „ſqualidæ, fame contabeſcentis nullum habere reſpectum, „quum ſola maneat impura, ac corpus quidem nitidum huc „adducere, animam vero nudam incultamque? Atqui corpus „quidem videt conſeruus, neque quicquam eſt detrimenti, „quomodocumque fuerit habitum: illam autem videt Domi„nus, qui grauiſſime punit negligentiam. An neſcitis? quod „hæc menſa plena eſt igni ſpirituali? Et quemadmodum fontes „aquæ vim exundant, ita hæc flammam quamdam habet ar„canam. Ne igitur acceſſeris ſtipulam adferens, non ligna, „non fœnum, ne augeas incendium, exurasque animam ad „communionem accedentem: ſed accede, ferens lapides pre„tioſos, aurum, argentum, quo puriorem reddas materiam „mul-

τας ὑμᾶς, μὴ ἁπλῶς διὰ τὴν τῆς ἑορτῆς ἀνάγκην τῶν θείων ἅπτεσθαι μυστηρίων· ἀλλ' εἴ ποτε μέλλοντες τῆς ἁγίας ταύτης μεθέξειν προσφορᾶς, πρὸ πολλῶν ἡμερῶν ἑαυτοὺς διακαθαίρειν διὰ μετανοίας, καὶ εὐχῆς, καὶ ἐλεημοσύνης, καὶ τῆς περὶ τὰ πνευματικὰ σχολῆς· καὶ μὴ πάλιν ἐπιστρέφεσθαι καθάπερ κύνα ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον· πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον τῶν μὲν σωματικῶν τοσαύτην ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν, ὥστε, ἑορτῆς προσαγούσης, πρὸ πολλῶν ἡμερῶν καὶ ἱμάτιον ἐκ τῶν κιβωτίων τὸ κάλλιστον ἀπολεγομένους προευτρεπίζειν καὶ ὑποδήματα ὠνεῖσθαι, καὶ τραπέζῃ δαψιλεστέρᾳ κεχρῆσθαι, καὶ πολλὰς πάντοθεν προσεπινοεῖν πόρους, παντὶ τρόπῳ φαιδρύνειν ἑαυτὸν καὶ καλλωπίζειν· τῆς δὲ ψυχῆς ἠμελημένης, ῥυπώσης, αὐχμώσης, λιμῷ διαφθειρομένης, ἀκαθάρτου μενούσης, μηδένα ποιεῖσθαι λόγον· ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα καλλωπίζοντα εἰσάγειν ἐνταῦθα· ἐκείνην δὲ γυμνὴν καὶ ἀσχημονοῦσαν; καί τοι τοῦτο μὲν ὁ σύνδουλος ὁρᾷ· καὶ βλάβος οὐδὲν, κἂν ὁπωσοῦν διακείμενον ᾖ· ἐκείνην δὲ ὁ δεσπότης, καὶ μεγίστην ἐπάγει κόλασιν τῆς ἀμελείας· οὐκ ἴστε, ὅτι πυρὸς αὕτη γέμει ἡ τράπεζα πνευματικοῦ, καὶ καθάπερ αἱ πηγαὶ φύσιν ὕδατος ἀναβλύζουσιν· οὕτω καὶ αὕτη φλόγα τινὰ ἔχει ἄρρητον· μὴ τοίνυν προσέλθῃς καλάμην ἔχων, μὴ χόρτον· ἵνα μὴ πλείονα τὸν ἐμπρησμὸν ἐργάσῃ, καὶ κατακαύσῃς τὴν μεταλαμβάνουσαν ψυχήν· ἀλλ' ἔχων λίθους τιμίους, χρυσὸν, ἄργυρον· ἵνα καθαρωτέραν ποιήσῃς τὴν ὕ-

„multoque cum lucro diſcedas: Si quid mali eſt, abigas ab ani-
„mo. Habet quis inimicum, grauiter læſus eſt, ſoluat ſimul-
„tatem, coërceat animum exardeſcentem intumeſcentemque,
„ne quis ſit tumultus aut perturbatio. Regem enim exceptu-
„rus es per communionem: quum autem rex ingreditur ani-
„mam, oportet magnam eſſe tranquillitatem, multumque ſi-
„lentium, profundam cogitationum quietem. Sed atrociter
„læſus es, nec potes iram remittere. Quid igitur? An igitur
„te ipſum magis etiam & grauius lædes? Neque enim tantis ma-
„lis te adficiet inimicus, quæcumque fecerit, quibus te ipſum ad-
„ficis, ſi non illi reconcilieris, ſed Dei leges conculcaris.
„Ille te contumelia adfecit. Dic mihi, num tu ideo Deum adfi-
„cies contumelia? Etenim non recipere in gratiam eum, qui
„moleſtiam attulit, non tam eſt illum vlciſci, quam Deum ad-
„ficere contumelia, legis huius auctorem præcipientis, vt ini-
„micis reconciliemur, priusquam accedamus ad altare. Pro-
„inde ne reſpicias ad conſeruum, neque ad magnitudinem in-
„iuriarum, quas intulit ille; ſed ad Deum, illiusque timore in
„animum demiſſo, illud expende, quod quo maiorem vim ad-
„moueris animo tuo, poſt innumera mala cogens illum redi-
„re in gratiam cum eo, qui moleſtiam intulit, tanto maius
„præmium feres a Deo, qui hæc præcepit. Et quemadmodum
„hic Deum excipis multo cum honore, ſic & ipſe te illic mul-

λῆν, ἵνα πολλὴν λαβὼν τὴν ἐμπορίαν, ἀπέλθῃς· εἴ τι πονηρὸν, φυγάδευσον ἀπὸ τῆς ψυχῆς σου· ἔχει τις ἐχθρὸν, καὶ τὰ μεγάλα ἠδίκηται; καταλυέτω τὴν ἔχθραν, καταστελλέτω τὴν διάνοιαν φλεγμαίνουσαν, οἰδοῦσαν· ἵνα μηδεὶς ἔνδον θόρυβος ᾖ μηδὲ ταραχή· βασιλέα γὰρ ὑποδέχεσθαι μέλλεις διὰ τῆς κοινωνίας· βασιλέως δὲ ἐπιβαίνοντος τῇ ψυχῇ, πολλὴν εἶναι δεῖ τὴν γαλήνην, πολλὴν τὴν ἡσυχίαν· βαθεῖαν τῶν λογισμῶν τὴν εἰρήνην· ἀλλὰ μεγάλα ἠδίκηται, καὶ οὐ φέρεις ἀφεῖναι τὴν ὀργήν· τί τοίνυν σαυτὸν πολλῷ μείζονα ἀδικεῖς καὶ χαλεπώτερα; οὐ γὰρ τοιαῦτά σε διαθήσεται ὁ ἐχθρὸς, ἅπερ ἂν ποιῇ, οἷα σὺ σαυτὸν, μὴ καταλλαττόμενος πρὸς ἐκεῖνον· ἀλλὰ τοὺς τοῦ θεοῦ καταπατῶν νόμους· ὕβρισέ σε ἐκεῖνος· διὰ τοῦτο ἂν σὺ τὸν θεὸν ὑβρίζῃς, εἰπέ μοι; τὸ γὰρ μὴ καταλλάττεσθαι τῷ λελυπηκότι, οὐκ ἐκεῖνόν ἐστιν ἀμυνομένου τοσοῦτον, ὅσον τὸν θεὸν ὑβρίζοντος τὸν ταῦτα νομοθετήσαντα· μὴ τοίνυν πρὸς τὸν σύνδουλον ἴδῃς· μηδὲ πρὸς τὸ μέγεθος τῶν ἀδικημάτων ἐκείνου· ἀλλὰ τὸν θεὸν, καὶ τὸν ἐκείνου φόβον εἰς νοῦν βαλλόμενος, ἐκεῖνο σκόπησον· ὅτι ὅσῳ ἂν μείζονα πάσχῃς βίαν κατὰ ψυχὴν, μετὰ μυρία κακὰ ἀναγκαζόμενος καταλλάττεσθαι τῷ λελυπηκότι, τοσούτῳ πλείονος ἀπολαύσῃ τιμῆς παρὰ τοῦ ταῦτα κελεύσαντος θεοῦ· καὶ καθάπερ αὐτὸν μετὰ πολλῆς ὑποδέχῃ τιμῆς ἐνταῦθα, οὕτω καὶ

„ta

„ta cum gloria excipiet reddetque tibi millecuplam iſtius ob„edientiæ mercedem?„ Et alio rurſus loco t): „Qui non „ieiunat, ſi cum pura accedat conſcientia, paſcha celebrat, ſi„ve hodie, ſiue cras, ſiue alio quouis tempore communionis „fiat particeps. Non enim ex temporum obſeruatione, ſed „ex pura conſcientia optimus iudicatur acceſſus. At nos con„trarium agimus, mentem quidem non expurgamus, ſed ſi die „illo accedamus, celebrare nos paſcha cenſemus, quantumuis „peccatis redundemus. Sed non ita ſe res habet, non ita pla„ne: verum licet vel in ipſo ſabbato cum praua acceſſeris „conſcientia, excidiſti a communione, & non celebrato pa„ſcha, receſſiſti: quemadmodum contra, licet hodie commu„nices abſterſis peccatis, diligenter paſcha celebraſti. Hanc „igitur diligentiam oporteret ac vehementiam non in tempo„rum obſeruatione, ſed in acceſſu ſeruare: & quemadmodum „quiduis perpeti malletis, quam conſuetudinem immutare; ita „negligere quidem hoc oporteret, quiduis autem perpeti ac „perficere, vt ne cum peccatis accederetis.„ In hunc modum ſanctus ille pater congruam rationem & methodum ad recipiendam euchariſtiam ſeſe præparandi generatim explicat, & validiſſimis pietatis argumentis & ſumma dicendi vi & rationibus maxime mouentibus praxin eius auditoribus ſuis perſuadere adlaborat.

αὐτὸς μετὰ πολλῆς ὑποδέξεταί σε τῆς δόξης ἐκεῖ, μυριοπλασίως ἀποδιδὺς σοι τῆς ὑπακοῆς ταύτης τὰς ἀμοιβάς.

t) Chryſoſt. homil. LII. in eos qui paſcha ieiunant tom. V. pag. 710. (homil. LV. pag. 6,6. edit. Francof.) ὁ μὴ νηστεύων, ἂν μετὰ καθαρᾶς προσέλθῃ συνειδότος, πάσχα ἐπιτελεῖ, κἂν σήμερον, κἂν αὔριον, κἂν ὁποτεοῦν μετάσχῃ τῆς κοινωνίας· οὐ γὰρ ἐν παρατηρήσει καιρῶν, ἀλλ᾽ ἐν συνειδότι καθαρῷ ἡ ἀρίστη κρίνεται πρόσοδος· ἡμεῖς δὲ τοὐναντίον ποιοῦμεν· τὴν μὲν διάνοιαν οὐ καθαίρομεν· εἰ δὲ τῇ ἡμέρᾳ προσέλθομεν ἐκείνῃ, νομίζομεν πάσχα ἐπιτελεῖν, κἂν μυρίων γέμωμεν ἁμαρτημάτων· ἀλλ᾽ οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ κἂν ἐν αὐτῷ τῷ σαββάτῳ προσέλθῃς μετὰ πονηροῦ συνειδότος, ἐξέπεσες τῆς κοινωνίας, ἀπῆλθες, οὐκ ἐπιτελέσας τὸ πάσχα· ὥσπερ οὖν κἂν σήμερον κοινωνῇς, τὰ ἁμαρτήματα ἀπονιψάμενος, τὸ πάσχα ἐπετέλεσας ἀκριβῶς· ἐχρῆν τοίνυν τὴν ἀκρίβειαν ταύτην ὑμᾶς καὶ τὴν εὐτονίαν, μὴ ἐν τῇ τῶν καιρῶν παρατηρήσει, ἀλλὰ ἐν τῇ προσόδῳ φυλάττειν.

§. VIII.

§. VIII.

Quænam fides in communicantibus requiſita.

Non eſt mihi ſpatium ea omnia heic tranſcribendi, quæ hic auctor u) & reliqui in exhortationibus ſuis, dignam hominibus præparationem & communionem perſuaſuri, dixerunt: Multo minus cum huius operis ſcopo conſiſteret, ſi ad ſingula, quæ hac de re quæri poterant, deſcendere vellem, quorum tractatio in iuſtum volumen facile excreſceret. Accedit, quod lector id magnam partem iam a TAYLORIO, erudito epiſcopo noſtrate, factum inueniat in libro, quem inſcripſit *Worthy Communicant*, in quo omnia officii genera, ad dignam præparationem requiſita, vna cum caſibus conſcientiæ, in officio tam adminiſtrantis quam communicantis occurrentibus, ex vetuſtis ſcriptoribus conlegit. Contentus ero pauca ſolum adferre, quæ ad hæc ſingularia ſpectant, & ſunt: 1) Fides. 2) Reſipiſcentia & obedientia. 3) Iuſtitia. 4) Pax & concordia. 5) Caritas & beneficentia. 6) Iniuriarum condonatio. Denique 7) Vitæ ratio tempore communicationis & poſtea, quæ ſummatim verbis repræſentabo CHRYSOSTOMI, qui hac de re copioſe & abundanter pro more ſuo loquutus eſt. Et *primum* quidem reſpectu habito ad *fidem*, in ſingulis communicantibus, qui quidem ad annos pubertatis peruenerant, non

u) Chryſoſtom. in pſalm. CXXXIII. pag. 488. (tom. III. pag. 424. edit. Francof.) *πόσης ἐνέχεσθαι ἁγιωσύνης σε δεῖ τῷ τοσαῦτα μείζονα σύμβολα δεξαμένῳ, ὧν ἐδέξατο τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τότε· οὐ γὰρ χερουβὶμ ἔχεις, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τῶν χερουβὶμ δεσπότην ἔχεις ἐνοικοῦντα, οὐδὲ στάμνον καὶ μάννα, καὶ πλάκας λιθίνας, καὶ ῥάβδον Ἀαρὼν, ἀλλὰ σῶμα δεσποτικὸν, καὶ πνεῦμα ἀντὶ τοῦ γράμματος, καὶ χάριν ὑπερβαίνουσαν λογισμὸν ἀνθρώπινον, καὶ δωρεὰν ἀνεκδιήγητον· ὅσῳ δὲ μειζόνων ἠξιώθης συμβόλων, καὶ φρικτῶν μυστηρίων, τοσούτῳ μείζονος εἶ ὑπεύθυνος τῆς ἁγιωσύνης, καὶ πλείονος κολάσεως, εἰ παραβαίης τὰ ἐπιτεταγμένα. Cogita apud te, quanta tibi ſanctitate opus ſit, qui ſigna multo maiora acceperis, quam quæ ſancta ſanctorum tunc acceperint. Neque enim Cherubim, ſed ipſorum Cherubim Dominum habes inhabitantem: neque vrnam & manna, & tabulas lapideas, & virgam Aaron; ſed corpus & ſanguinem dominicum, & ſpiritum pro littera, & gratiam, quæ ſuperat humanam cogitationem, & donum innenarrabile. Quo autem maioribus ſignis ac ſymbolis ac magis venerandis ſacramentis dignatus es, eo maior eſt a te præſtanda ſanctitas, & eo es maiori obnoxius ſupplicio, ſi quæ iuſſa ſunt tranſilieris.* Vide ſis homil. XXVII. in 1 Cor. p. 536. (p. 298. 299. ed. Francof.) & homil. XVII. ad Hebr. 1872. (p. 845. ſin. ſeq. edit. Francof.)

tantum orthodoxam diuerſorum articulorum chriſtianæ fidei profeſſionem requirebant, ſed etiam fidem ſpecialiorem, reſpectu habito ad myſticam manducandi & bibendi corpus ac ſanguinem *CHRISTI* in ſancto ſacramento rationem. Prius illud patet ex vſitata verborum formula, qua diaconus omnes, ius communicandi non habentes, exire monebat; quos inter omnes quoque heterodoxi ſiue hæretici diſcedere iubebantur: *μή τις τῶν ἑτεροδόξων*, *Ne quis heterodoxorum adſit.* Quo reſpiciens CHRYSOSTOMVS w), vel quiſquis auctor eſt ſermonis in illud, *Quodcumque ligaueritis* &c. quando loquitur de priuata ſui examinatione, ait: *Dedit tibi Deus poteſtatem ligandi ac ſoluendi. Ipſe te ligaſti catena auaritiæ, ſolue te ipſum, amorem tibi iniungendo paupertatis. Ipſe te ligaſti furioſo voluptatum deſiderio, ſolue te ipſum temperantia. Ipſe te Eunomii ligaſti heterodoxia, ſolue te ipſum orthodoxiæ pietate.* Neque autem tantummodo *orthodoxam fidem* in genere requirebant, ſed ſpecialiorem etiam fidem cum reſpectu ad ſacramentum ipſum, docentes homines non monſtroſam illam doctrinam de tranſubſtantiatione, ſed quod ſub viſibilibus elementis panis ac vini, per ſpiritum ſanctificatis, digni communicantes per fidem poſſent recipere ſpirituale alimentum corporis ac ſanguinis *CHRISTI*, & omnes præclaros mortis ac paſſionis ipſius fructus ac beneficia. Hunc in finem homines hortabantur, vt accederent cum ore fidei, ad ſpiritualiter edendam carnem & bibendum ſanguinem *CHRISTI*; & ad ſpectandum eum ſacrificari mentis ſuæ oculis, dum verum & cruentum eius ſacrificium ſemel oblatum quotidie repræſentaretur ac commemoraretur in viſibilibus panis ac vini imaginibus ac ſymbolis. AVGVSTINVS copioſus eſt in proponenda hac neceſſaria doctrina de ſpirituali manducatione per fidem, vt quæ pium tot locutionum in euangelio ſenſum oſtendit, quæ alioquin horribiles atque abſurdæ viderentur. Exponens iſta verba ſaluatoris, *Niſi manducaueritis carnem filii ho-*

w) Chryſoſt. homil. in illud, Quodcumque ligaueritis. Tom. VII. edit. Sauil. p. 268. lin. 31. ſeq. *σοὶ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν· σαυτὸν ἔδησας τῇ σειρᾷ τῆς φιλαργυρίας, σαυτὸν λῦσον τῇ ἐντολῇ τῆς φιλοπτωχίας· σαυτὸν ἔδησας τῷ οἴστρῳ τῶν ἡδονῶν, σαυτὸν λῦσον τῇ σωφροσύνῃ· σαυτὸν ἔδησας τῇ Εὐνομίου κακοπιστίᾳ, σαυτὸν λῦσον τῇ τῆς ὀρθοδοξίας εὐσεβείᾳ.*

minis & ſanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis, ait: *Facinus* x) *vel flagitium videtur iubere. Figura eſt ergo præcipiens, paſſioni Domini eſſe communicandum, & ſuauiter ac vtiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata ſit.* Ita rurſus ſaluatorem noſtrum introducit, diſcipulis ſuis dicentem y): *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi eſtis; & bibituri illum ſanguinem, quem fuſuri ſunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendaui; ſpiritualiter intellectum viuificabit vos. Et ſi neceſſe eſt, illud viſibiliter celebrari, oportet tamen inuiſibiliter intelligi.* Fidem hanc intelligit, qua corpus *CHRISTI* recipiendum ſit, ad efficiendum id ſpiritualiter & realiter verum corpus & vitam recipientibus. Nam verum *CHRISTI* corpus aliter manducari non poterat, niſi ſpiritualiter per fidem z), quum reuera abſens eſſet & ſedens in cælo. Manus corpus illud non poterant contrectare, nec dentes conſumere; ſed fides a) in cælum adſcendere ibique corpus *CHRISTI* contingere; corde comedi poterat, etſi non dentibus & manducatione orali. Hæc igitur ſpecialis illa fides eſt, quam veteres toties in vno quoque pio communicante ad comedendum carnem *CHRISTI* in vitam & ſalutem requirunt; fides, qua cor ſuum eleuat in cælum (ſecundum vſitatam locutionem eccleſiæ in precibus ſuis ſacramentalibus, *Surſum corda*, *Habemus ad Dominum;*) & qua verum corpus *CHRISTI* per ſpiritualem manducationem recipit, quod nemo malus poteſt recipere, quamuis ſacramentum corporis eius & manu & ore recipiat in ſui condemnationem.

x) Auguſtin. de doctr. chriſt. lib. III. c. XVI. (tom. III. opp. p. 53. edit. Baſil. MDLXIX.)

y) Auguſt. in pſalm. XCVIII. tom. VIII. p. 452. (p. 1105. cit. edit. Baſil.)

z) Id. ſerm. II. de verb. apoſtol. tom. X. p. 94. (p. 250. edit. Baſil.) Manduca vitam, bibe vitam: habebis vitam & integra eſt vita. Tunc autem hoc erit, id eſt, vita vnicuique erit corpus & ſanguis Chriſti: ſi, quod in ſacramento viſibiliter ſumitur, in ipſa veritate ſpiritualiter manducetur, ſpiritualiter bibatur.

Id. tract. XXVI. in Ioan. tom. IX. p. 94. (p. 228. d. edit. Baſil.) Qui manducat intus, non qui manducat foris; qui manducat in corde, non qui premit dente.

a) Aug. tract. I. in 1 Ioan. p. 236. (p. 577. edit. Baſil.) Ipſum iam in cælo ſedentem manu contrectare non poſſumus, ſed fide contingere.

Hinc

Hinc AVGVSTINVS b) omnes communicantes monet, nolint parare fauces ſed cor ad manducandum panem vitæ, qui de cælo deſcendit. Et CHRYSOSTOMVS c) eos imitari aquilas & ad ipſum cælum euolare iubet. *Curam geramus*, inquit, *fratrum, & conſeruemus eam, quæ eſt nobis cum ipſis, caritatem. Ad hoc enim nos vocat illud terribile & formidandum ſacrificium, iubens, vt cum concordia maxime ad ipſum accedamus, & ardenti caritate, & inde effecti aquilæ ad ipſum cælum euolemus. Vbi enim cadauer, inquit, illic & aquilæ: cadauer corpus vocamus propter mortem. Niſi enim ille occidiſſet, nos non ſurrexiſſemus. Aquilas autem vocat, oſtendens, quod oportet eum, qui ad hoc corpus accedit, eſſe ſublimem & cum terra nihil habere commune, neque deorſum trahi & ſerpere, ſed adſidue ſurſum volare: & ad ſolem iuſtitiæ adſpicere, acutoſque & perſpicaces habere mentis oculos; Aquilarum enim non graculorum hæc eſt menſa. Ipſi tunc quoque ei occurrent e cælis deſcendenti, qui nunc digne percipiunt.*

§. VI.

Quænam puritas animæ per reſipiſcentiam & obedientiam. Quomodo ieiunium hanc in rem vtile vel neceſſarium creditum.

Secundo, CHRYSOSTOMVS d) obſeruat, quod cum fide ad *CHRISTVM* accedere non ſit, tantummodo eum in propoſitis elementis recipere, ſed mundo corde tangere. Et propterea de hac maxime neceſſaria præparationis parte egregie apud eos loquitur, qui obſeruationi ieiunii quadrageſimalis permultum tribuebant, quaſi hæc iuſta eſſet ad euchariſtiam præparatio.

b) Aug ſerm XXXIII de verb. dom. p. 40. (p. 128 edit. Baſil) Nolite parare fauces ſed cor &c.

c) Chryſoſt. homil. XXIV. in 1 Cor. pag. 5:6 (p 260. edit. Francof) προνοῶμεν τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν ἑνότητα τὴν πρὸς αὐτοὺς διατηρῶμεν· εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ἡ θυσία ἐκείνη ἐνάγει ἡ φοβερὰ καὶ φρικώδης, κελεύουσα ἡμῖν μεθ' ὁμονοίας αὐτῇ μάλιστα προσιέναι καὶ θερμῆς ἀγάπης, καὶ ἀετοὺς γενομένους ἐντεῦθεν, οὕτω πρὸς αὐτὸν ἵπτασθαι τὸν οὐρανόν· Ὅπου γὰρ τὸ πτῶμα, φησιν, ἐκεῖ καὶ οἱ ἀετοί, πτῶμα καλῶν τὸ σῶμα διὰ τὸν θάνατον· εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἔπεσεν, ἡμεῖς οὐκ ἀνέστημεν· ἀετοὺς δὲ καλεῖ, δεικνὺς, ὅτι καὶ ὑψηλὸν εἶναι δεῖ τὸν προσιόντα τῷ σώματι τούτῳ, καὶ μηδὲν πρὸς τὴν γῆν κοινὸν ἔχειν, μηδὲ κάτω σύρεσθαι καὶ ἕρπειν, ἀλλ' ἄνω πέτεσθαι διηνεκῶς, καὶ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἐνορᾷν, καὶ ὀξυδερκὲς τὸ ὄμμα τῆς διανοίας ἔχειν· ἀετῶν γὰρ, οὐ κολοιῶν αὕτη ἡ τράπεζα· οὗτοι καὶ τότε ἀπαντήσονται ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνοντι, οἱ νῦν ἀξίως ἀπολαύοντες.

d) Chryſoſt. homil LI. in Matth. p. 454 (pag. 554 edit Frf.) τὸ δὲ προσελθεῖν μετὰ πίστεως, οὐ τὸ λαβεῖν ἐστι μόνον τὸ προκείμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ μετὰ καθαρᾶς καρδίας ἅψασθαι.

In virtutem, inquit e), *maximum in modum incumbamus. Vt enim nihil commodi adſert decurſio per multa ſtadia, ſi a præmio excidas: ita nihil nobis lucri erit ex multis laboribus & ſudoribus ieiunio inſumtis, niſi cum pura conſcientia ſacra menſa frui poſſimus. Ob hoc enim ieiunium & quadrageſima & tot dierum ſynaxes, auditiones, preces & doctrinæ ſuſceptæ ſunt, vt abſterſis ſceleribus per iſtiuſmodi ſtudium, quæ nobis hoc anno quocumque modo allita cohæſerunt, cum ſpirituali ſecuritate illius incruenti ſacrificii participes efficeremur. Quia niſi id adſequamur, temere fruſtraque & cum nulla vtilitate tanti labores tolerati ſunt. Quiſque igitur ſecum reputet, quem defectum correxerit, quam virtutem acquiſiuerit, quod peccatum abiecerit, quam maculam eluerit, qua in parte melior factus ſit: quod ſi inuenerit, pulchras iſtas merces ſibi ex ieiunio adductas eſſe, certuſque ſit, plurimam ſe vulneribus adhibuiſſe curam, ad menſam Domini accedat. Quod ſi iſthic negligens, ſolum ieiunium oſtentare poterit, nec in vllis aliis rebus ſe caſtigatiorem factum probare poterit, foris maneat, ac tum introeat, quum ſe ab omnibus peccatis expurgarit. Nullus in ſolo ieiunio fiduciam habeat, qui vitiis ſine emendatione inhæſit. Fas enim eſt, eum, qui non ieiunauerit, veniam conſequi, excuſata nimirum corporis imbecillitate: is vero, qui non caſtigauerit delicta, impoſſibile eſt, vt vllam excuſationem inſtituat. Age, dic mihi: non ieiunaſti ob corporis infirmitatem, recte:*

e) Chryſoſt. hom. XXII. de ſimultate tom. I. pag. 245 edit. Francof. MDCXCVII. οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς πρὸς πλείονα ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν ἀρετήν· ὥσπερ γὰρ οὐδὲν ὄφελος τῶν πολλῶν διαύλων τοῖς τρέχουσιν, ἂν τῶν βραβείων ἐκπέσωσιν· οὕτως οὐδὲ ἡμῖν ἔσται τι κέρδος ἀπὸ τῶν πολλῶν πόνων καὶ ἱδρώτων τῶν περὶ τὴν νηστείαν, ἐὰν μὴ μετὰ καθαροῦ συνειδότος δυνηθῶμεν τῆς ἱερᾶς ἀπολαῦσαι τραπέζης· διὰ τοῦτο νηστεία καὶ τεσσαρακοστὴ, καὶ τοσούτων ἡμερῶν σύναξις, καὶ ἀκροάσεις, καὶ εὐχαὶ, καὶ διδασκαλίαι, ἵνα παντὶ τρόπῳ τὰ παρὰ πάντα τὸν ἐνιαυτὸν ἡμῖν ἁμαρτήματα προστριβέντα διὰ τῆς σπουδῆς ταύτης τῶν [illegible] ἐνταλμάτων ἀποσμηξάμενοι, μετὰ παῤῥησίας πνευματικῆς μετάσχωμεν εὐλαβῶς τῆς ἀναιμάκτου ἐκείνης θυσίας, ὡς ἂν μὴ τοῦτο ᾖ, μάτην καὶ εἰκῆ καὶ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ τὸν τοσοῦτον ὑπέστημεν πόνον· ἕκαστος τοίνυν ἀναλογιζέσθω παρ' ἑαυτῷ, ποῖον ἐλάττωμα διώρθωσε, ποῖον κατόρθωμα προσεκτήσατο, ποίαν ἁμαρτίαν ἀπεδύσατο, κατὰ τί βελτίων ἐγένετο· κἂν μὲν εὕρῃ πλέον τι γενόμενον ἀπὸ τῆς νηστείας ἑαυτῷ πρὸς τὴν καλὴν ταύτην ἐμπορίαν, καὶ συνειδῇ πολλὴν ἑαυτῷ πεποιημένῳ τῶν τραυμάτων τὴν ἐπιμέλειαν, προσερχέσθω· εἰ δὲ ἠμελημένος ἔμεινε, νηστείαν μόνον ἔχων ἐπιδείξασθαι, τῶν δὲ ἄλλων οὐδὲν κατωρθωκὼς, ἔξω μενέτω, καὶ τότε εἰσίτω, ὅταν ἅπαντα ἐκκαθάρῃ τὰ ἁμαρτήματα· τὸν μὲν γὰρ μὴ νηστεύοντα εἰκὸς καὶ συγγνώμης τυχεῖν, σώματος ἀσθένειαν προβαλλόμενον· τὸν δὲ μὴ διορθώσαντα ἑαυτοῦ πλημμελήματα ἀμήχανον ἀπολογίας τυχεῖν· οὐκ ἐνήστευσας διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν· τοῖς ἐχ-

ſed cur inimicis tuis reconciliatus non es? An hic habes, vnde prætendas corporis infirmitatem? Rurſum, ſi odium inuidiamque retineas, quid poſſis excuſationis allegare? nusquam enim in eiusmodi delictis ad corporis imbecillitatem confugere licet. Ita CHRYSOSTOMVS quamcumque malam rationem in cogitando, operando & agendo emendandi neceſſitatem, vt homines ad dignam ſacræ euchariſtiæ receptionem præparentur, oſtendit, ſimul declarans, nullum præparationis genus præter ſanctitatem, nullamque peccatorum excuſationem quidquam valere, quandoquidem *CHRISTVS* mandata ſua ad obſeruandum facilia fecerit, & iugum ſuum vt ſuaue, & onus ſuum vt leue, commendarit.

§. X.

Quam neceſſaria digne communicaturo iuſtitia, & ablati reſtitutio.

Tertio, ET quum ſint grandia peccata, ad quæ homines plus quam ordinario animi adfectu feruntur, & promti ſunt ad excogitandum ſexcentas artes, quibus ea excuſare & cum ſpecie pietatis ac deuotionis retinere adlaborant: Idem auctor data ſemper opera ſigillatim ea in hominum præparationem recenſet, laruam detrahens & falſos colores, quos illis dare adſolent. Sic, quod ad iuſtitiam attinet, multi ad ſibimet ipſis imponendum procliues erant, per antiquum illum prætextum phariſaicum dandi aliquid ad *Corbam*, quo ipſo perfectam variarum rapinarum & oppreſſionum expiationem facere ſibi videbantur. Quos ille, detecta eorum veſania, ſic reprehendit [f]): *Nullus Iudas, nullus Simon hanc menſam adeat, quorum vterque æris cupiditate periit. Quare fugiamus, oro, hanc foueam, neque putemus, ſatis eſſe nobis ad ſalutem, ſi, quum viduas & orbos parentum ſpoliaueris, aureum calicem & gemmis ornatum huic menſæ offeras. Vis hoc ſacrificium honorare? animam tuam offeras, propter quam Chriſtus*

θροῖς σου τίνος ἕνεκεν οὐ κατηλλάγης, εἰπέ μοι; μὴ καὶ ἐνταῦθα ἀσθένειαν σώματος προβαλέσθαι ἔχεις; πάλιν ἂν βασκανίαν καὶ φθόνον μένης ἔχων, ποίαν ἕξεις ἀπολογίαν, εἰπέ μοι· οὐδαμοῦ γὰρ ἐν τούτοις τοῖς ἐλαττώμασι ἐπὶ σώματος ἀσθένειάν ἐστι καταφυγεῖν.

f) Chryſoſt. hom. LI. in Matth p. 455. (p. 555. edit. Francof.) Μηδεὶς Ἰούδας ταύτῃ προσίτω τῇ τραπέζῃ, μηδεὶς Σίμων· καὶ γὰρ ἀμφότεροι διὰ φιλαργυρίαν ἀπώλοντο οὗτοι· φύγωμεν τοίνυν τοῦτο τὸ βάραθρον, μηδὲ νομίζωμεν ἀρκεῖν εἰς σωτηρίαν, εἰ χήρας καὶ ὀρφανοὺς ἀποδύσαντες, ποτήριον χρυσοῦν καὶ λιθοκόλλητον

immo-

immolatus eſt, eam auream facito. Quod ſi anima tua plumbo ac teſta deterior eſt, quid tibi proderunt aurea vaſa? Non igitur laboremus ad aurea vaſa offerenda ſolum, verum etiam multo magis de iuſto labore acquiſita offeramus. Hæc enim aurea ſunt & pretioſa, quæ auaritia non maculantur: non enim auri vel argenti officina, ſed angelorum celebritas eccleſia eſt. Animarum ergo munditia opus eſt, propter quas etiam vaſa hæc Deus recipit. Et certe non erat ex argento illa menſa, nec ex auro ille calix, quo CHRISTVS diſcipulis ſanguinem præbuit ſuum: pretioſa tamen erant omnia & venerationis plena, quia ſpiritu abundabant. Loquitur hoc CHRYSOSTOMVS apud homines, rapinarum ſuarum ſibi priuatim conſcios, quando eccleſiæ fortaſſis de illis innotuit nihil; imponitque eis neceſſitatem iuſtitiæ ac reſtitutionis in priuatis ſuis cum Deo rationibus, antequam fauorem illius & gratiam ſibi conciliare & ad altare eius accepti eſſe poſſint. De publicis enim huius generis offenſionibus ſupra *) notauimus, quod ſi iſtiusmodi eſſent, vt in eccleſiæ notitiam venirent, publicæ eius cenſuræ ſubiici ſolitæ ſint. Et vſitata erat regula, notorum oppreſſorum munera non eſſe recipienda; multo minus ipſosmet oppreſſores ad communionem altaris admittere licebat.

§. XI.

Neceſſitas pacis ac vnitatis.

Quarto, ALIA res, quam valde vrgebant, erat vnitas & pacificus animus. Quo ipſo præcipue iſtiusmodi pacis ſtudium intelligebant, quod pacem conſeruat eccleſiæ, non tantum in oppoſitione apertorum ac manifeſtorum ſchiſmatum, ſed omnium etiam factionum & diſſidiorum intra eccleſiæ gremium. Quod ad apertos ac manifeſtos ſchiſmaticos attinet, illi publi-

προσενέγκωμεν τῇ τραπέζῃ· εἰ γὰρ βούλει τιμῆσαι τὴν θυσίαν, τὴν ψυχὴν προσένεγκε, δι' ἣν καὶ ἐτύθη· ταύτην χρυσῆν ποίησον· ἂν δὲ αὕτη μένῃ μολίβδου καὶ ὀστράκου χείρων, τὸ δὲ σκεῦος χρυσοῦν, τί τὸ κέρδος; μὴ τοίνυν τοῦτο σκοπῶμεν, ὅπως χρυσᾶ σκεύη προσφέρωμεν μόνον, ἀλλ' ὅπως καὶ ἐκ δικαίων πόνων· ταῦτα γάρ ἐστι τὰ καὶ χρυσῶν τιμιώτερα, τὰ χωρὶς πλεονεξίας· οὐ γὰρ χρυσοχοεῖον, οὐδὲ ἀργυροκοπεῖόν ἐστιν ἡ ἐκκλησία, ἀλλὰ πανήγυρις ἀγγέλων· διὸ ψυχῶν ἡμῖν δεῖ· καὶ γὰρ ταῦτα διὰ τὰς ψυχὰς προσίεται ὁ Θεός· οὐκ ἦν ἡ τράπεζα ἐξ ἀργύρου τότε ἐκείνη, οὐδὲ τὸ ποτήριον χρυσοῦν, ἐξ οὗ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς τὸ αἷμα τὸ ἑαυτοῦ· ἀλλὰ τίμια ἦν καὶ φρικτὰ, ἐπειδὴ πνεύματος ἔγεμε. It. homil. LXXXVI. p. 722. cit. cap. II. §. II. ſub litt. (k) pag. 253.

*) Lib. XV. cap. II. §. II.

cæ diſciplinæ erant obnoxii, nec ad communionem admitti poterant ante, quam publice errores ſuos reuocaſſent. Erant autem præterea alii inquieti & turbulenti homines, qui ſine publica defectione ab eccleſia, ſæpe magnis tumultibus ac turbis in eccleſia dabant occaſionem. Tales erant iſti *Corinthii*, in quibus toties *Paulus* reprehendit factioſum zelum & minus neceſſarias diſputationes ac contentiones mutuas; quæ ex multis malis cauſſis oriebantur & peſſimos habebant effectus. Progerminabant enim ex amara inuidiæ, faſtus, ambitionis, auaritiæ, commodi proprii, φιλαυτίας radice, & ex cæca vel callida etiam & obſtinata doctoris alterius præ altero admiratione. Nam *vnuſquiſque eorum dicebat, Ego quidem ſum Pauli, Ego autem Apollo, Ego vero Cephæ, at ego* CHRISTI. Effectus autem erant, contentiones, æmulationes, indignationes, diſſenſiones, obtrectationes, inſuſurrationes, animorum elationes, & tumultus. Adeo, vt in ſuo partium ſtudio eo delaberentur, vt ſe mutuo faſtidirent ac contemnerent in hoc, quod prorſus contraria eos docere debebat; celebrationem intelligo euchariſtiæ atque ipſorum agapas. Nam vnuſquiſque propriam cœnam præoccupabat in edendo, & hic quidem eſuriebat, ille vero ebrius erat. Qua de re apoſtolus ita ſolemniter eos admonebat, 1 Cor. XI, 28. *Probet ſe ipſum homo, & ſic de pane illo edat & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium ſibi manducat & bibit, non diſcernens corpus Domini.* Non multum temporis ab obitu *Pauli* præterlapſum erat, quum CLEMENS epiſcopus *Romanus* longam epiſtolam ad hoſce *Corinthios* de iiſdem ſeditioſis factionibus & diſſidiis ſcriberet, in qua inter multa alia argumenta ad perſuadendam illis pacem ac concordiam, eos monet g), videant, ne beneficia Dei plurima ſibi in condemnationem cedant, niſi digne illo viuentes bona & placita in conſpectu eius fecerint concorditer. Hinc eos h) iubet auferre hoc malum celeriter, & Domino accidere & plangere orantes eum, vt propitius fa-

g) Clem. Rom. epiſt. I. ad Corinth. §. XXI. Ὁρᾶτε, μὴ αἱ εὐεργεσίαι αὐτοῦ αἱ πολλαὶ γένωνται εἰς κρίμα πᾶσιν ἡμῖν, ἐὰν μὴ ἀξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι, τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῶμεν μεθ᾽ ὁμονοίας.

h) Ibid. n. XLVIII. Ἐξάρωμεν τοῦτο ἐν τάχει, καὶ προσπέσωμεν τῷ δεσπότῃ, καὶ κλαύσωμεν ἱκετεύοντες αὐτὸν, ὅπως ἵλεως γενόμενος ἐπικαταλλαγῇ ἡμῖν, καὶ ἐπὶ

ctus

& rapina liberam conſerua. Reputa, quod non tantum manu capias, verum & ori admoueas, & linguam cuſtodi a contumelioſis mundam & turpibus verbis, blaſphemia, periurio & aliis omnibus huiuſmodi. Etenim pernicioſum eſt, tam tremendis miniſtrantem myſteriis linguam & ſanguine tali purpuratam, & factam aureum gladium ad conuicia & contumelias & ſcurrilitates transferre. Reuerere honorem, quo Dominus ipſam honorauit, nec ad peccati vſum ipſam deducas: ſed rurſum animaduertens, quod poſt manum & linguam cor ſuſcipit tremendum illud myſterium, ne vmquam in proximum conſuas dolum, ſed mentem tuam ab omni malitia mundam conſerua: ſic & oculos & aures munire poteris. Quomodo enim non eſt abſurdum, poſt myſticam illam vocem e cœlis delatam, a cherubim dico, meretriciis cantibus & fractis melodiis aures inquinare? Quomodo vero non extrema pœna dignum eſt, oculis, quibus arcana vides & tremenda myſteria, his meretrices ſpectare & mente adulterium exercere? TERTVLLIANVS inter alia multa argumenta, quibus chriſtianos a ludorum *Romanorum* frequentatione auocare adlaborat, aliquod adhibet ex eodem fonte petitum: *Quale eſt*, inquiens m), *de eccleſia Dei in diaboli eccleſiam tendere? de cælo, vt aiunt, in cænum? illas manus, quas ad Dominum extuleris, poſtmodum hiſtrionem laudando fatigare. Ex ore, quo Amen in ſanctum protuleris, gladiatori teſtimonium reddere?* εἰς αἰῶνας *alii omnino dicere niſi Deo Chriſto?* Iſtiuſmodi argumentis familiaribus, ex natura ſacramenti & omnium vitioſarum actionum contra finem, circumſtantias & vniuerſam intentionem eius repugnantia petitis, veteres hominum mentes de officio ſuo & im-

ἁρπαγῆς πάσης διατήρησον· λόγισαι, ὅτι οὐ τῇ χειρὶ δέχῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ στόματι προσάγεις, καὶ καθαρὰν φύλαττε τὴν γλῶτταν αἰσχρῶν καὶ ὑβριστικῶν ῥημάτων, βλασφημίας, ἐπιορκίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἁπάντων· καὶ γὰρ ὀλέθριον τὴν διακονουμένην μυστηρίοις οὕτω φρικωδεστάτοις, καὶ αἵματι φοινιχθεῖσαν τοιούτῳ καὶ χρυσῆν γενομένην μάχαιραν ἐπὶ λοιδορίας καὶ ὕβρεις, καὶ εὐτραπελίας μετάγειν· αἰδέσθητι τὴν τιμήν, ἣν ἐτίμησεν αὐτὴν ὁ Θεός, καὶ μὴ καταγάγῃς εἰς τὴν τῆς ἁμαρτίας εὐτέλειαν· ἀλλ' ἐνθυμηθεὶς πάλιν, ὅτι μετὰ τὴν χεῖρα καὶ τὴν γλῶσσαν ἡ καρδία δέχεται τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο μυστήριον, μὴ ῥάψῃς μηδέποτε κατὰ τοῦ πλησίον δόλον, ἀλλὰ κακουργίας πάσης καθαρὰν διατήρει σου τὴν διάνοιαν· οὕτω καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀκοὴν ἀσφαλίσασθαι δυνήσῃ· πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, μετὰ τὴν μυστικὴν ἐκείνην φωνὴν, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν φερομένην, τὴν ἐκ τῶν χερουβὶμ λέγω, πορνικοῖς ᾄσμασι, καὶ κατακεκλασμένοις μέλεσι τὴν ἀκοὴν μολύνειν; πῶς δὲ οὐκ ἐσχάτης κολάσεως ἄξιον, τοῖς ὀφθαλμοῖς, οἷς ὁρᾷς τὰ ἀπόῤῥητα καὶ φρικτὰ μυστήρια, τούτοις πόρνας ὁρᾶν, καὶ μοιχείαν ἐργάζεσθαι τὴν κατὰ διάνοιαν;

poſita illis neceſſitate perſeuerandi in ſanctitate, & Deum per omnem ætatem ſuam cum corpore tum anima glorificandi, conuincere adlaborabant. Quod vt non niſi rationalis eorum cultus erat, ita vna ſola ratio erat reddendi hoc ſacramentum efficax ad ſalutem, & in præſenti ſtatu vtile, dum perpetuum ac ardentem erga *CHRISTVM* alebat amorem, qui ad crebrum & pene quotidianum eius vſum aptos eos reddebat; quod vltimum eſt, quod in tota hac diſquiſitione conſiderari oportet.

LIBRI DECIMI QVINTI

CAPVT NONVM

DE CREBRA COMMVNIONE ET DE TEMPORIBVS EAM CELEBRANDI IN ECCLESIA ANTIQVA.

§. I.

Omnes, exceptis pœnitentibus cenſuræ ſubiacentibus eccleſiæ, olim ſingulis diebus dominicis communionem recipere per canones eccleſiæ iuſſi.

OSTENDIMVS ante, quando contra priuatas ac ſolitarias miſſas diſputauimus, quod, licet hodie in eccleſia *Romanenſi* ſacerdos euchariſtiam recipere ſoleat, ſine vllis aliis, ſiue clericis ſiue laicis, quotquot in re præſenti ſunt, communicantibus; numquam tamen de eiusmodi conſuetudine quidquam auditum ſit in eccleſia antiqua. Et quamquam in plerisque aliis eccleſiis hæc corruptio abolita eſt, magnus tamen reſtat defectus, nondum emendatus, neglectio videlicet crebrioris communionis. Non deſcendemus vlterius ad huius neglectionis cauſſas perquirendas, vtrum ex generali quadam pietatis chriſtianæ imminutione, an vero ex ſtrictioris in eccleſia diſciplinæ inopia deriuanda ſit; ſed obſeruamus tantum, quod magna ſit a zelo & feruore primitiuorum ſæculorum aberratio. Tunc enim certum eſt, & regulam & praxin generatim omnium tum clericorum tum laicorum fuiſſe, recipere euchariſtiam ſingulis diebus dominicis, ſi ab iſtis diſceſſeris, qui ad eam recipiendam minus apti erant, catechumenis videlicet & pœnitentibus, quos ex more propter debitæ præparationis defe-

ctum ab ea ſe abſtinere oportebat. Inter ſic dictos canones apoſtolicos duo ſunt in hancce ſententiam. Primus ita habet a): *Si quis epiſcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut ex ſacri ordinis catalogo, facta oblatione, non communicauerit, cauſſam dicat; quæ ſi rationi conſentanea fuerit, veniam conſequatur: ſin vero non dixerit, ſegregetur; vt qui populo auctor fuerit offenſionis, & ſuſpicionem indiderit aduerſus eum, qui obtulit, quaſi non recte obtulerit.* Et proxime ſequens canon ait: *Cunctos fideles, qui in ſanctam Dei eccleſiam ingrediuntur, & ſacras ſcripturas audiunt, non autem perſeuerant in oratione & ſancta communione; velut in eccleſiam inducentes confuſionem, ſegregari oportet.* Concilium *Antiochenum*, ſæculo quarto medio celebratum, hoc decretum repetit: *Omnes* b), *qui in eccleſiam ingrediuntur, & ſacras ſcripturas audiunt, orationi autem cum populo non communicant, vel ſanctam euchariſtiæ participationem propter aliquam inſolentiam auerſantur, eos ab eccleſia expelli* (oportet,) *donec, poſtquam confeſſi fuerint, fructusque pœnitentiæ oſtenderint, & implorauerint, veniam adſequi poſſint.* Iſti canones oſtendunt, quod, quoties ad diuinum cultum coierint die dominica, euchariſtiam recipere ſub pœna excommunicationis debuerint. Et reliqui canones omnes, qui de diuini cultus ordine præcipiunt, clare indicant, euchariſtiæ celebrationem ſemper inſeparabilem eius partem fuiſſe. Concilium *Laodicenum* c), vt ſæpius obſeruatum nobis eſt in antecedentibus, vniuerſum cultum publicum hoc deſcribit ordine: *Oportet ſeorſum primum, poſt epiſcoporum ſermones, catechumenorum orationem peragi; & poſtquam exierint catechumeni, eorum, qui pœnitentiam agunt, fieri orationem: &*

a) Can. apoſtol. can. IX. Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ, προσφορᾶς γενομένης, μὴ μεταλάβοι, τὴν αἰτίαν εἰπάτω· καὶ ἐὰν εὔλογος ᾖ, συγγνώμης τυγχανέτω· εἰ δὲ μὴ λέγῃ, ἀφοριζέσθω, ὡς αἴτιος βλάβης γενόμενος τῷ λαῷ, καὶ ὑπόνοιαν ἐμποιήσας κατὰ τοῦ προσενέγκαντος ὡς μὴ ὑγιῶς ἀνενεγκόντος. Can. X. Πάντας τοὺς εἰσιόντας πιστοὺς εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ παραμένοντας δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἁγίᾳ μεταλήψει, ὡς ἂν ἀταξίαν ἐμποιοῦντας, ἀφορίζεσθαι χρή.

b) Concil. Antioch c. II. Πάντας τοὺς εἰσιόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ κοινωνοῦντας δὲ εὐχῆς ἅμα τῷ λαῷ, ἢ ἀποστρεφομένους τὴν μετάληψιν τῆς εὐχαριστίας κατά τινα ἀταξίαν· τούτους ἀποβλήτους γίνεσθαι τῆς ἐκκλησίας, ἕως ἂν ἐξομολογησάμενοι καὶ δείξαντες καρποὺς μετανοίας, καὶ παρακαλέσαντες, τυχεῖν δυνηθῶσι συγγνώμης.

c) Concil. Laodic. c. XIX. Vid ſupr. lib. XV. c. I. §. I. ſub litt. (a) p. 230.

quum ii ſub manum acceſſerint & ſeceſſerint, fidelium preces ſic ter fieri: vnam quidem, ſcilicet primam, ſilentio: ſecundam autem & tertiam per pronuntiationem impleri, deinde ſic pacem dari. Et poſtquam preſbyteri pacem epiſcopo dederint, tunc laicos etiam pacem dare: & ſic ſanctam oblationem perfici. Et omnes iſti canones, qui pœnitentibus euchariſtiam participare d) interdicunt, omnem reliquum populum eam participare, manifeſte arguunt. Et ſi quis eam non participaret, indicio id erat, quod aut pœnitentiam ageret, aut certe grandis cuiuſdam criminis ſibi conſcius eſſet, pro quo pœnitentiam agere eum oporteret: nullis enim præter eos licitum erat a conſtanti euchariſtiæ vſu ſe abſtinere. *Omnes, qui non participant*, inquit CHRYSOSTOMVS e), *ſunt in pœnitentia. Si es ex iis, qui ſunt in pœnitentia, non debes participare. Nam qui non participat, eſt in pœnitentia.* Quod indicat, omnes debuiſſe conſtanter communicare, qui non publice vel priuatim pro criminibus ſuis pœnitentiam egerint. Et id quidem adeo vſitati moris his diebus erat, vt concilium *Illiberritanum* f) decerneret, vt ab his, qui non communicarent, munera ne acciperent epiſcopi. Quod quædam eorum erat excommunicatio. Oblationes enim & euchariſtiæ plerumque coniungebantur. Concilium *Toletanum* primum g) eos, qui intrent eccleſiam, communionem autem negligant, admoneri, & ſi admoniti non communicent, ad pœnitentium ordinem redigi iubet. Non difficile eſſet, ſimiles præceptiones com-

d) Concil. Nicæn. c. XI. ὅσοι γνησίως μεταμέλονται, τρία ἔτη ἐν ἀκροωμένοις ποιήσουσιν οἱ πιστοὶ, καὶ ἑπτὰ ἔτη ὑποπεσοῦνται· δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνήσουσι τῷ λαῷ τῶν προσευχῶν. *Quicumque germane & vere pœnitentia ducuntur, tres annos inter auditores exigent, vt fideles, & ſeptem annis proſternentur ſupplices: duobus autem annis abſque oblatione erunt orationem cum populo participes.* Can. XIII. Μετὰ τῶν κοινωνούντων τῆς εὐχῆς μόνης ἔσω. *Cum iis ſit, qui communium orationum tantum ſunt participes.* Vid. etiam concil. Ancyr. can. IV. V. VI. κοινωνησάτωσαν δίχα προσφορᾶς.

e) Chryſoſt. homil. III. in Epheſ. p. 1051. (pag. 888. edit. Francof.) ὅσοι μὴ μετέχουσιν, ἐν μετανοίᾳ εἰσίν· εἰ τῶν ἐν μετανοίᾳ εἶ, μετασχεῖν οὐκ ὀφείλεις· ὁ γὰρ μὴ μετέχων, τῶν ἐν μετανοίᾳ ἐστί.

f) Concil. Illiberrit. c. XXVIII. Placuit ab his, qui non communicant, epiſcopos munera accipere non debere.

g) Concil. Tolet. I. c XIII. De his, qui intrant in eccleſiam, & deprehenduntur numquam communicare, admoneantur: Quod ſi non communicant, ad pœnitentiam accedant.

mon-

monſtrare in multis aliis conciliis h), ſed hæ ſatis ſuperque oſtendunt, quæ priorum ſæculorum fuerit regula de eo, quod homines ſemel per ſingulas hebdomadas in ſolemnibus ſuis conuentibus die dominica ſacram euchariſtiam recipere debuerint.

§. II.

Fuiſſe id conſtantem praxin per tria priora ſæcula, oſtenditur.

Qvod ſi vniuerſam trium priorum ſæculorum hiſtoriam perluſtrauerimus, id conſtantem eccleſiæ praxin fuiſſe deprehendemus. IGNATIVS i) *Epheſeos* ad crebram euchariſtiam laudemque Dei adhortatur, *Date operam*, inquiens, *vt crebrius congregemini* εἰς εὐχαριστίαν θεοῦ καὶ εἰς δόξαν, *ad celebrandam euchariſtiam Dei & ad eum laudandum.. Quando enim ſæpius in idem loci conuenitis, labefactantur vires ſatanæ, & concordia veſtra fidei ſoluitur exitium, quod ille infert.* Hæc communionis crebritas cum ratione credi poteſt tunc temporis, ſecundum cognitam praxin ſemel per hebdomadem, die videlicet dominica, fuiſſe. Hoc enim die, (VT PLINIVS, qui IGNATIO σύγχρονος fuit, nos certiores facit k) ex teſtimonio & confeſſione quorumdam chriſtianorum, quos ille, tamquam proconſul *Bithyniæ*, examinarat) ſolebant ante lucem conuenire propter ethnicorum vexationes, & non ſolum hymnos *CHRISTO* Deo ſuo canere, ſed ſacramento etiam ſe obſtringere, ne vllum ſcelus admitterent. Clarius adhuc IVSTINVS MARTYR hac de re loquitur in apo-

h) Vid. concil. Matiſcon. II. c. IV. Reſidentibus nobis in ſancto concilio cognouimus quosdam chriſtianos, relicto fratrum cœtu, a mandato Dei aliquibus locis deuiaſſe, ita vt nullus eorum legitimo obſecundationis parere velit officio deitatis, dum ſacris altaribus nullam admouent hoſtiam. Propterea decernimus, vt omnibus dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris & mulieribus offeratur tam panis quam vini: vt per has immolationes, & peccatorum ſuorum faſcibus careant, & cum Abel, vel veteris iuſtis offerentibus, promereantur eſſe conſortes. Omnes autem, qui definitiones noſtras per inobedientiam euacuare contendunt, anathemate percellantur.

i) Ignat. epiſt. ad Epheſ. num. XIII. σπουδάζετε πυκνότερον συνέρχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν θεοῦ καὶ εἰς δόξαν· ὅταν γὰρ πυκνῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε, καθαιροῦνται αἱ δυνάμεις τοῦ σατανᾶ, καὶ λύεται ὁ ὄλεθρος αὐτοῦ ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν τῆς πίστεως.

k) Plin. lib. X. ep. XCVII. cit cap. anteced. § XIV. ſub. litt. h) p. 566.

logia ſua pro chriſtianis ad *Antoninum* imperatorem: *Solis, qui dicitur, die*, inquit l), *omnium, qui vel in oppidis vel ruri degunt, in eumdem locum conuentus fit: & commentaria apoſtolorum aut ſcripta prophetarum, quoad tempus fert, leguntur; Deinde lectore quieſcente, præſidens orationem, qua populum inſtruit & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur, habet. Sub hæc conſurgimus communiter omnes & precationes fundimus: &, ſicuti retulimus, precibus peractis panis offertur & vinum & aqua: & præpoſitus itidem, quantum pro virili ſua poteſt, preces & gratiarum actiones fundit, & populus fauſte acclamat, dicens, Amen. Et diſtributio communicatioque fit eorum, in quibus gratiæ ſunt actæ, cuique præſenti: abſentibus autem per diaconos mittitur.* Idem narrat CLEMENS ALEXANDRINVS, quando ait m): *Euchariſtiam quum quidam, vt mos eſt, diuiſerint, permittunt vnicuique ex populo eius partem ſumere.* Plura mox videbimus de hac conſuetudine communicandi ſingulis diebus dominicis in TERTVLLIANI, CYPRIANI, EVSEBII & plurium aliorum ſcriptis, quæ de reliquis diebus æque ac dominico, tamquam hoc officio in quibusdam eccleſiis præſcriptis, loquuntur. Horum autem reſpectu conſuetudo variabat: Nam reliquis diebus aliæ eccleſiæ euchariſtiam celebrabant, aliæ non; die autem dominico in omnibus omnino eccleſiis celebrabatur, nec vmquam in vlla chriſtianorum congregatione omittebatur. Adeo, vt nonnulli n) ex CHRYSOSTOMO o) obſeruarint, diem ſolis inter alias appellationes vocari quoque conſueuiſſe *diem panis*, quia fractio panis hoc die per eccleſiam ita generatim obtinuerit.

l) Iuſtin. apol. II. p. 98. τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρᾳ κ. τ. λ.

m) Clem. Alex. ſtrom. I. p. 318. τὴν εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες, ὡς ἔθος, αὐτὸν δὴ ἕκαστον τοῦ λαοῦ λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσιν. Vid. concil. Laodic. c. XLIX. ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ ἄρτον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ μόνον. *Quod non oportet in quadrageſima panem afferre, niſi ſabbato & ſolis dominicis.*

Innocent. epiſt. I. ad Decent. c. V. De fermento, quod *die dominica* per titulos mittimus, cetera.

n) Vid. *Biſhop* Taylor's *conſtant commun.* p. 462.

o) Chryſoſt. hom. V. de reſurr. in edit. Latinis.

§. III.

§. III.

Eucharistiam aliis diebus, præter diem dominicum, celebratam in multis eccleſiis.

Qvod ad alios dies attinet, ex TERTVLLIANO obſervare poſſumus, ipſius ætate euchariſtiam non ſolum diebus dominicis p) in antelucanis cœtibus ſumi ſolitam, ſed aliis etiam temporibus & diebus; ſpeciatim in anniuerſariis martyrum ſolemnitatibus; & quinquaginta diebus inter paſcha & pentecoſten, qui vna quidem & continuata erant ſolemnitas; nec non omnibus diebus ſtationariis, hoc eſt, quarta & ſexta cuiuſuis hebdomadis per annum feria. Hæc non ita communiter a ſcriptoribus, qui hanc materiam tractant, obſeruantur, ſed argumento de crebra communione conſiderate adiiciuntur. TERTVLLIANVS diſerte de his diebus ſtationariis adfirmat, quod cum receptione euchariſtiæ ſemper fuerint celebrati. Nonnullis enim, qui hiſce diebus euchariſtiam celebrare nefas exiſtimabant, narrat, quod ſolemnior futura ſit ſtatio eorum q), ſi & ad aram Dei ſteterint. Et quum dubitarent communicare, ideo quod vererentur, ne euchariſtiam recipiendo ieiunium ſoluerent: (Erant enim hæc ſemiieiunia, quæ ad tertiam vſque horam poſtmeridianam obſeruabant): hoc dubium illis eximit r) & tantum abeſſe dicit, vt euchariſtiam deuotum Deo obſequium reſoluat, vt magis Deo obliget. BASILIVS s) cum TERTVLLIANO concordat, faciendo dies ſtationarios non ſolum dies ieiunii ſed etiam dies communionis. Narrans enim, quod quater ſingulis hebdomadibus communicent, die dominico, & feria quarta, & ſexta & ſabbato id fieri dicit. Et SOCRATES t) id tamquam peculiarem in eccleſia *Alexandrina*

p) Tertull. de coron. milit. c. III. Antelucanis cœtibus euchariſtiam ſumimus &c.

q) Tertull. de orat. c. XIV. Nonne ſolemnior erit ſtatio tua, ſi & ad aram Dei ſteteris?

r) Ibid. Ergo deuotum Deo obſequium euchariſtia reſoluit, an magis Deo obligat?

s) Baſil. epiſt CCLXXXIX ad Cæſar. Patriciinm tom. III. p. 279. ἡμεῖς μέν τοιγε τέταρτον καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα κοινωνοῦμεν, ἐν τῇ κυριακῇ, ἐν τῇ τετράδι, καὶ ἐν τῇ παρασκευῇ, καὶ τῷ σαββάτῳ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις, ἐὰν ᾖ μνήμη μάρτυρός τινος.

t) Socrat. lib. V. c. XXII. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τῇ δὲ τετράδι καὶ τῇ λεγομένῃ πα-

con-

conſuetudinem notat, quod etſi his diebus religioſos conuentus agant, faciantque omnia diuina officia, ſacram euchariſtiam tamen non celebrent. Quæ exceptio arguit, quod euchariſtiam his diebus recipere, generalis reliquarum eccleſiarum conſuetudo fuerit.

TERTVLLIANVS clare innuit, communionem diebus memoriæ martyrum u) ſacris omnibus recipi conſueuiſſe. Idem a CYPRIANO x) etiam, CHRYSOSTOMO y) & SIDONIO APOLLINARI z) obſeruatur. TERTVLLIANVS a) porro dicit, quod quinquaginta dies a paſchate ad pentecoſten continuata ſerie feſti agantur. Et quum omnes dies feſti communioni celebrandæ ſacri eſſent, colligere nobis licebit, com-

ρασκευῇ γραφαί τε ἀναγινώσκονται, καὶ οἱ διδάσκαλοι ταύτας ἑρμηνεύουσι, πάντα τε τὰ συνάξεως γίνεται, δίχα τῆς τῶν μυστηρίων τελετῆς. *Alexandriæ quarta feria, & ea quæ dicitur paraſceue, leguntur ſacræ ſcripturæ, eaſque doctores interpretantur: & cuncta fiunt, quæ ad collectam pertinent, præter myſteriorum celebrationem.*

Tertull. de coron. c. III. Euchariſtiæ ſacramentum & in tempore victus & omnibus mandatum a Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quam præſidentium ſumimus.

x) Cyprian. epiſt. XII. al. XXXVII. (p. 188. edit. Fell. Amſtelod. MDCC.) Quamquam Tertullus - - ſignificet mihi dies, quibus in carcere beati fratres noſtri ad immortalitatem glorioſæ mortis exitu tranſeunt, & celebrentur hic a nobis oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum, quæ cito vobiſcum Domino protegente celebrabimus. Id. epiſt. XXXVII. al. XXXIV. (pag. 224. edit. cit.) Sacrificia pro eis ſemper, vt meminiſtis, offerimus, quoties martyrum paſſiones & dies anniuerſaria commemoratione celebramus.

y) Chryſoſt. homil. LIX. de martyr. tom. V. p. 779. (p. 697. edit. Francof.) ἐννόησον, ἡλίκος γέλως, μετὰ τοιαύτην σύνοδον, μετὰ παννυχίδας, μετὰ γραφῶν ἁγίων ἀκρόασιν, μετὰ μυστηρίων θείων κοινωνίαν, καὶ μετὰ πνευματικὴν χορηγίαν, ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἐν καπηλείῳ φαίνεσθαι διημερεύοντας. *Perpende, quam ridiculum ſit, poſt eiuſmodi conuentum, poſt vigilias, poſt ſacrarum auditionem ſcripturarum*, poſt diuinorum participationem myſteriorum *& poſt ſpiritualem largitionem, virum aut mulierem totos dies in popinis transigentes videri.*

z) Sidon. lib. V. ep. XVII. Conueneramus ad ſancti Iuſti ſepulchrum: - - Proceſſio fuerat antelucana, ſolemnitas anniuerſaria. - - Cultu peracto vigiliarum - - - quiſque in diuerſa feceſſimus, non procul tamen, vtpote ad tertiam *præſto futuri, quum ſacerdotibus res diuina facienda.*

a) Tertull. de coron. c. III. a die paſchæ in pentecoſten vſque gaudemus. Id. de idololatr. c. XIV. Excerpe ſingulas ſolemnitates nationum & in ordinem texe, pentecoſten implere non poterunt.

muni-

præſtantibus vſus argumentis, quibus neceſſitatem reconciliationis & obliuionis iniuriarum demonſtrare hominibus ſtudet, ſi ad ſacram euchariſtiam, quæ fœdus eſt veniæ & pacis cum Deo ac hominibus, velint accedere, duorum effugiorum meminit, quibus nonnulli hac in re, vt malum ingenium celent ac quodammodo foueant, ſuoque cum officio faciant conſiſtere, abutantur. Nonnulli quidem non audebant dicere hæc verba orationis dominicæ, *Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris;* vtpote facile intelligentes, hoc nihil aliud eſſe, quam ſibimetipſis male precari, quoad in iſta mala animi conditione perſeuerarent: adeoque primam tantum partem in precatione enuntiabant, quæ habet, *Dimitte nobis debita noſtra*, altera parte, quæ conditionem ignoſcendi aliis continet, prætermiſſa. Atque ita aduerſus minas, vindictæ cupidis propoſitas, ſatis tutos ſe fore falſo ſibi perſuadebant. Quibus ita reſpondet CHRYSOSTOMVS a): *Etiamſi tu ipſe illud non dicas: Deus tamen ita facit, & quemadmodum dimittis, ita dimittit. Nam CHRISTVS illud ex ſequentibus, quæ poſtea inducit, clarum facit. Si enim, inquit, non remiſeritis hominibus, neque pater veſter cæleſtis remittet vobis. Ne igitur cautelam putes, ſi non totam orationem proferas, neque dimidiatam precationem facias, ſed prout inſtituit, ita precare, vt neceſſitas dictionis quotidie exterrens compellat te, ad proximo veniam condonandam.* Alii ſe excuſabant dicendo: *Ego nihil infenſus ſum* *), *nihil doleo, neque quidquam commune cum illo habeo.* Verum CHRYSOSTOMVS reſpondebat: *Non ſufficit, quod non lædis, quod nulla iniuria adficis inimicum, & quod non malignum animum aduerſus eum geris, ſed enitendum eſt, vt ipſe quoque aduerſus nos beneuolum animum induat. -- Non id a Deo præceptum eſt, vt nihil habeas cum eo commune, ſed vt quamplurima. Hac enim de cauſſa fra-*

a) Ibid. pag 289. (pag. 257. edit. Francof.) κἂν αὐτὸς μὴ εἴπῃς, ὁ Θεὸς οὕτω ποιεῖ· καθὼς ἀφίης, οὕτως ἀφίησι· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς εὔδηλον ἐποίησεν· ἐὰν γὰρ μὴ ἀφῆτε ἀνθρώποις, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφίησιν ὑμῖν· μὴ τοίνυν εὐλάβειαν εἶναι νομίσῃς, τὸ μὴ λέγειν ὁλόκληρον τὴν ῥῆσιν, μηδὲ ἐξ ἡμισείας ποιοῦ τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ὡς ἔταξεν, οὕτως εὔχου, ἵνα κἂν ἡ ἀνάγκη τῆς λέξεως φοβοῦσα καθ' ἡμέραν συναθήσῃ σε πρὸς τὴν τῶν συγχώρησιν.

*) Ibid. pag. 289. (pag. 257.) paullo poſt: οὐ γὰρ ἀρκεῖ, τὸ μὴ λυπεῖν, μηδὲ ἀδικεῖν τὸν ἐχθρὸν, μηδὲ ἀηδῶς ἔχειν πρὸς αὐτὸν κατὰ διάνοιαν, ἀλλὰ χρὴ κἀκεῖνον παρασκευάζειν, ἡδέως πρὸς ἡμᾶς ἔχειν· καὶ γὰρ ἀκούω πολλῶν λεγόντων, ἐγὼ οὐκ ἐχθραίνω, οὐδὲ λυποῦμαι. οὐδὲ ἔχω τι κοινὸν πρὸς αὐτόν· ἀλλ' οὐ τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς, ἵνα

ter eſt tuus: hac de cauſſa non dicit: remitte fratri tuo, quæ aduerſus eum habes Sed abi, & cum eo prius reconcilieris: & ſi ille aliquid habet aduerſus te, ne prius inceptum omittas, quam membrum illud concordia iunctum coaleſcat. Habet hoc loco b) etiam hæc notatu digna verba: *Ecce prædico, & conteſtor, & clara voce exclamo, nemo, qui inimicum habet, ad ſacram menſam adeat, & corpus Chriſti accipiat, nemo, qui adit, inimicum habeat. Inimicum habes? ne accedas. Vis accedere? fac in gratiam cum inimico redeas, & tum ſacrum corpus attinges. Immo non ego, ſed potius Dominus, propter nos crucifixus, iſta dicit, ipſe vt reconciliaret te patri, ne mactari quidem recuſauit aut ſanguinem fundere: tu autem vt reconcilieris conſeruo, nec verbum vis emittere. aut prius accedere.* Hæc illis dicit, qui id infra ſe & abiecti atque effeminati animi eſſe putabant, ſi priores abirent ad reconciliationem. Adſeuerat autem eis, non eſſe hoc contumeliam, ſed officium & honorificum quidem officium, ita *CHRISTVM* in reconciliationis ſtudio imitari: & quicumque eius effectus fuerit, hoc tamen certum eſſe, eos duplicatam & triplicatam coronam olim eſſe habituros. Denique illis enuntiat, ſi poſt quadraginta dierum admonitiones alii aliis implacabiles ſe præbuerint, non amplius admonitionibus, ſed durioribus remediis ſe vſurum. *Iam*, inquit c), *denuntio & proteſtor, ſi conueniam ſingulos, & experimentum capiam (capiam autem certiſſime) & deprehendam, aliquos hæc vitia non correxiſſe, pœnam irrogabo, edicam, vt foris extra ſacra myſteria conſiſtant, idque non eo animo, vt fo-*

μηδὲν κοινὸν ἔχῃς πρὸς αὐτὸν, ἀλλ᾽ ἵνα πρὸς αὐτὸν κοινὰ ἔχῃς πολλά. Διὰ τοῦτο γάρ σου ἐστὶν ἀδελφός· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, ἄφες τῷ ἀδελφῷ σου, ἃ ἔχεις κατ᾽ αὐτοῦ· ἀλλὰ τί; ὕπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι αὐτῷ, κἂν ἐκεῖνος ἔχῃ τι κατά σου; καὶ μὴ πρότερον ἀποστῇς, ἕως ἂν ἑνώσῃς τὸ μέλος εἰς ὁμόνοιαν.

b) Ibid. p. 285. (p. 253. edit. Frf.) ἰδοὺ προλέγω, καὶ διαμαρτύρομαι, καὶ λαμπρᾷ βοῶ τῇ φωνῇ, μηδεὶς τῶν ἐχόντων τὸν ἐχθρὸν προσίτω τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ, καὶ δεχέσθω τὸ σῶμα τοῦ κυρίου· μηδεὶς προσιὼν, ἐχθρὸν ἐχέτω· ἐχθρὸν ἔχεις; μὴ προσέλθῃς· βούλει προσελθεῖν; καταλλάγηθι, καὶ τότε προσελθὼν ἅψαι τοῦ ἱεροῦ· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλ᾽ ὁ δι᾽ ἡμᾶς σταυρωθεὶς δεσπότης αὐτός· ἵνα σε καταλλάξῃ τῷ πατρὶ, οὐδὲ σφαγῆναι παρῃτήσατο, οὐδὲ τὸ αἷμα ἐκχεῖν, καὶ σὺ ἵνα καταλλαγῇς τῷ συνδούλῳ, οὐδὲ ῥῆμα προέσθαι βούλει, οὐδὲ πρότερος προσδραμεῖν.

c) Ibid. p. 294. (p. 261. edit. Frf.) τεσσαράκοντα λοιπὸν ἡμέραι παρῆλθον -- πᾶσι τοίνυν προλέγω καὶ διαμαρτύρομαι, ὅτι ἂν συγγενόμενος ὑμῖν κατ᾽ ἰδίαν, καὶ λαβὼν ἀπόπειραν, λήψομαι δὲ πάντως, καὶ εὕρω τινὰς μὴ διορθώσαντας τὸ ἐλάτ-

rit

ris maneant, ſed vt, poſtquam ſe emendauerint, intus recepti cum pura conſcientia ſacra menſa fruantur: id enim eſt communionis participem fieri.

§. XIV.

Quemadmodum ſe geſſerint in ipſa eucharistiæ celebratione & poſtea.

ERANT hæ quædam de neceſſariis conditionibus, quas in hominibus requirebant ante, quam ad ſacram communionem accederent. Et tempore quidem celebrationis ipſa eccleſiæ officia ita inſtituta erant, vt hominum mentes ad ſummam reuerentiam, deuotionem & gratiarum actionem pro beneficiis Dei, in vnigeniti ſui filii ſacrificio præſtitis, eleuare poſſent. Quam in rem lector, quæſo, ea repetat, quæ de longiore gratiarum actione in conſecratione euchariſtiæ, de excitatorio illo, *Surſum corda*, & de hymnis ſeraphicis ac glorificationibus angelicis, ad laudandum Deum in hoc verendo myſterio ſpectantibus, diximus. Quibus addi poteſt locus ex ORIGENE d), vbi homines monet, vt cum profunda animi ſubmiſſione ad ſacram cœnam accedant, imitanteſque centurionem dicant: *Domine, non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum:* Vt omnibus rerum terreſtrium cogitationibus abiectis, conſiderent, ſe eſſe tunc in mediis cherubim ac ſeraphim, angelis, ac archangelis & omnibus ſupremis poteſtatibus. *Heic enim*, inquit CHRYSOSTOMVS e), *terram tibi cælum facit hoc myſterium. Aperi ergo cæli portas & perſpice, vel potius non cæli, ſed cæli cælorum: & tunc videbis, quod dictum eſt. Nam quod illic eſt omnium pretioſiſſi-*

τωμα, ἀπαιτήσω δίκην, κελεύσας ἔξω μένειν τῶν μυστηρίων τῶν ἱερῶν· οὐχ ἵνα μένωσιν ἔξω, ἀλλὰ διορθώσαντες ἑαυτοὺς οὕτως εἰσέλθωσι, καὶ μετὰ καθαροῦ συνειδότος ἀπολαύσωσι τῆς ἱερᾶς τραπέζης.

d) Orig. hom. V. de diuerſis. Tom. II. p. 441. (part. II. p. 285. e. edit. Pariſ. MDCIV.) Quando ſanctum cibum illudque incorruptum accipis epulum, quando vitæ pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus ac ſanguinem Domini, tunc Dominus ſub tectum tuum ingreditur. Et tu ergo humilians temetipſum imitare hunc centurionem, & dicito: *Domine, non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum.*

e) Chryſoſt. homil. XXIV. in 1 Cor. p. 538. (p. 261. edit. Francof.) ἐνταῦθα γάρ σοι τὴν γῆν οὐρανὸν ποιεῖ τουτὶ τὸ μυστήριον· ἀναπέτασον οὖν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας, καὶ διάκυψον· μᾶλλον δὲ οὐχὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τῶν οὐρανῶν, καὶ τότε

mum & maxime honorandum, hoc oſtendam tibi ſitum in terra. Sicut enim in regia, id, quod eſt omnium magnificentiſſimum, non parietes, non tectum aureum, ſed corpus regis ſedens in ſolio: Ita & in cælis regis corpus. Sed hoc tibi non licet videre in terra. Non enim angelos, nec archangelos, neque cælos & cælos cælorum, ſed ipſum eorum oſtendam Dominum. -- Neque ſolum vides, ſed etiam tangis, ſed etiam comedis, & eo accepto domum reuerteris. Quocirca ex hoc ipſo diuerſas egregias adhortationes elicit: *Effecti aquilæ*, inquit f), *ad ipſum cælum euolemus; cum terra nihil habeamus commune, neque deorſum trahamur & ſerpamus, ſed adſidue ſurſum euolemus, & ad ſolem iuſtitiæ adſpiciamus, acutos & perſpicaces habentes mentis oculos; Nemo eum velit audeatque immundis contrectare manibus, ſed cum timore & ſumma puritate ad ipſum accedamus; dicentes: Propter hoc corpus non ſum ego amplius terra & cinis: non ſum amplius captiuus, ſed liber: propter hoc ſpero, me accepturum cælos & omnia bona, quæ in eis ſunt, vitam immortalem, angelorum conditionem, cum Chriſto conſuetudinem. - - Abſterge igitur & munda animam, & præpara mentem ad hanc myſteriorum ſuſceptionem. Nam ſi tibi regis filius cum mundo & purpura & diademate traditus eſſet ferendus, quæcumque ſunt in terra, abieciſſes. Nunc autem non hominis regis filium accipiens, ſed ipſum vnigenitum Dei*

ὄψει τὸ εἰρημένον· τὸ γὰρ πάντων ἐκεῖ τιμιώτερον, τοῦτό σοι ἐπὶ τῆς γῆς δείξω κείμενον· ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλείοις τὸ πάντων σεμνότερον, οὐ τοῖχοι, οὐκ ὄροφος χρυσοῦς, ἀλλὰ τὸ βασιλικὸν σῶμα τὸ καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου· οὕτω καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὸ τοῦ βασιλέως σῶμα· ἀλλὰ τοῦτό σοι νῦν ἔξεστιν ἐπὶ γῆς ἰδεῖν· οὐ γὰρ ἀγγέλους, οὐδὲ ἀρχαγγέλους, οὐδὲ οὐρανοὺς καὶ οὐρανοὺς οὐρανῶν, ἀλλ᾽ αὐτὸν τὸν τούτων σοι δείκνυμι δεσπότην· --- καὶ οὐχ ὁρᾷς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἅπτῃ, καὶ οὐχ ἅπτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσθίεις, καὶ λαβὼν οἴκαδε ἀναχωρεῖς.

f) Ibid. pag. 536. 538. (p. 260. edit. Francof.) καὶ αἰτοὺς γινομένους ἐντεῦθεν, οὕτω πρὸς αὐτὸν ἵπτασθαι τὸν οὐρανόν· - - καὶ μηδὲν πρὸς τὴν γῆν κοινὸν ἔχειν, μηδὲ κάτω σύρεσθαι καὶ ἕρπειν, ἀλλ᾽ ἄνω πέτεσθαι διηνεκῶς, καὶ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἐνορᾷν, καὶ ὀξυδερκὲς τὸ ὄμμα τῆς διανοίας ἔχειν· --- οὐκ ἄν τις ἕλοιτο ῥυπαραῖς αὐτοῦ κατατολμῆσαι χερσίν· --- ἀλλὰ μετὰ φρίκης καὶ καθαρότητος ἁπάσης αὐτῷ προσίωμεν· --- λέγε πρὸς σεαυτόν· Διὰ τοῦτο τὸ σῶμα οὐκέτι γῆ καὶ σποδὸς ἐγὼ, οὐκέτι αἰχμάλωτος, ἀλλ᾽ ἐλεύθερος· Διὰ τοῦτο τοὺς οὐρανοὺς ἐλπίζω, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀπολήψεσθαι ἀγαθὰ, τὴν ἀθάνατον ζωὴν, τὴν τῶν ἀγγέλων λῆξιν, τὴν μετὰ χριστοῦ ὁμιλίαν. Pag. 261. fin. ἀπόσμηχε τοίνυν τὴν ψυχὴν, παρασκεύαζε τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν τούτων τῶν μυστηρίων ὑποδοχήν· καὶ γὰρ εἰ παιδίον βασιλικὸν μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἁλουργίδος καὶ τοῦ διαδήματος ἐνεχειρίσθης φέρειν, πάντα ἂν ἔρριψας τὰ ἐν τῇ γῇ· νυνὶ δὲ οὐ παιδίον ἀνθρώπου βασιλικὸν, ἀλλ᾽ αὐτὸν τὸν μονογενῆ λαμβάνων τοῦ θεοῦ παῖδα, οὐ φρίττεις, εἰπέ μοι, καὶ πα-

filium

filium. Dic rogo, non extimeſcis, & eorum, quæ ad hanc vitam pertineant, non expellis amorem, & illo ſolum mundo gloriaris, ſed adhuc terram amas videre & pecuniam, auroque attonitus inhias? Et quamnam aſſequeris veniam, quamnam defenſionem & excuſationem? Neſcis, quod omnem ad hanc vitam pertinentem magnificentiam auerſetur Dominus tuus? Non ideo natus poſitus eſt in præſepi? & matrem accepit humilem? non propterea dicebat ei, qui adſpiciebat ad cauponationem: Filius autem hominis non habet, vbi caput reclinet? Quid vero diſcipuli? nonne eamdem ſeruabant legem in pauperum ædibus diuerſantes? - - Eos ergo nos quoque imitemur: columnarum quidem & marmorum prætercurrentes pulchritudinem, ſupernas autem quærentes manſiones: & omnem heic faſtum cum pecuniæ cupiditate conculcemus, altoſque & ſublimes concipiamus ſpiritus. Et alio loco g) ait: *Quum acceſſuri eſtis ad tremendam diuinamque illam menſam & ſacra myſteria, cum timore ac tremore hoc facite, cum pura conſcientia, cum ieiunio & precatione. - - Tecum reputa, o homo, qualem hoſtiam es contrectaturus, qualem menſam aditurus. Tecum reputa & hoc, quod quum terra ſis & cinis, corpus & ſanguinem CHRISTI ſumis. Et ſi nos rex quondam ad conuiuium vocat, cum timore accumbitis, ciboſque appoſitos cum reuerentia & ſilentio ſumitis: Deo autem te ad ſuam menſam vocante, filiumque ſuum ibi apponente, vbi angelicæ poteſtates adſiſtunt cum timore & tremore: vbi*

τὰ τὸν τῶν βιωτικῶν ἐκβάλλεις ἔρωτα, καὶ τῷ κόσμῳ καλλωπίζῃ μόνον ἐκείνῳ, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὴν γῆν ὁρᾷς, καὶ χρημάτων ἐρᾷς, καὶ πρὸς χρυσὸν ἐπτόησαι; καὶ τίνα ἂν σχοίης συγγνώμην; ποίαν ἀπολογίαν; οὐκ οἶδας πῶς ἅπασαν τὴν βιωτικὴν πολυτέλειαν ἀποστρέφεταί σου ὁ δεσπότης; οὐ διὰ τοῦτο ἐν φάτνῃ ἐτέθη τεχθεὶς, καὶ μητέρα ἔλαβεν εὐτελῆ; οὐ διὰ τοῦτο ἐκείνῳ τῷ πρὸς καπηλείαν βλέποντι ἔλεγεν· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει, ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ; τί δὲ οἱ μαθηταί; οὐ τὸν αὐτὸν διετήρουν νόμον, εἰς τὰς τῶν πενήτων οἰκίας καταγόμενοι; - τούτους τοίνυν καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν· τὰ μὲν κάλλη τῶν κιόνων καὶ τῶν μαρμάρων παρατρέχοντες, ζητοῦντες δὲ τὰς ἄνω μονὰς, καὶ πάντα τῦφον τὸν ἐνταῦθα πατήσωμεν μετὰ τῆς τῶν χρημάτων ἐπιθυμίας, καὶ ὑψηλὸν λάβωμεν φρόνημα.

g) Chryſoſt. homil. XXXI. de natiuit. Chriſti tom. V. pag. 479. (homil. XXXIII. p. 429. edit. Francof.) μέλλοντες προσιέναι τῇ φρικτῇ καὶ θείᾳ ταύτῃ τραπέζῃ, καὶ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ μετὰ φόβου καὶ τρόμου τοῦτο ποιεῖτε, μετὰ καθαροῦ συνειδότος, μετὰ νηστείας καὶ προσευχῆς· - - ἐννόησον, ὦ ἄνθρωπε, ποίας μέλλεις ἅπτεσθαι θυσίας, ποίᾳ προσέρχεσθαι τραπέζῃ· ἐνθυμήθητι καὶ ὅτι γῆ ὢν καὶ σποδὸς, αἷμα καὶ σῶμα χριστοῦ μεταλαμβάνεις· καὶ βασιλέως μὲν εἰς εὐωχίαν καλοῦντος ὑμᾶς, μετὰ φόβου ἀνακλίνεσθε, καὶ τῶν προκειμένων μετὰ αἰδοῦς καὶ ἡσυχίας μεταλαμβάνετε ἐδεσμάτων· τοῦ θεοῦ δὲ καλοῦντος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ τράπεζαν, καὶ τὸν ἑαυτοῦ προτιθέντος υἱὸν, ἀγγελικῶν δυνάμεων παρισταμένων μετὰ φόβου καὶ τρόμου,

cherubim velant facies ſuas, atque ſeraphim cum tremore clamant: Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus: tu mihi audes vociferando ac tumultuando ad ſpirituale illud conuiuium accedere? - - Cum horrore accedamus, gratias agamus, procumbamus confitentes peccata noſtra; lacrimemur mala noſtra lugentes, intentas ac largas preces Deo fundamus: ſicque noſmet ipſos emundantes, tacite & cum debita modeſtia tamquam ad cælorum regem adeuntes accedamus: ſanctamque hanc & immaculatam hoſtiam recipientes exoſculemur, oculis eam complexi, mentemque & animum incendamus, ne in iudicium aut damnationem conueniamus; ſed in animæ temperantiam, in dilectionem, in virtutem & cum Deo reconciliationem, in pacem firmam, ac mille denique bonorum occaſionem: vt & nos ipſos ſanctos reddamus, & proximum ædificemus.

QVEMADMODVM ita homines docebant, qua cum veneratione & quibus religioſis moribus ac geſtibus ad ſacram menſam accedere deberent; ita dabant operam, vt virtutis ſenſum in hominum mentibus, huius argumenti beneficio, alte defigerent, demonſtrantes illis, quam ſanctitatis ac puritatis neceſſitatem corporis ac ſanguinis *CHRISTI* receptio ſingulis corporis membris ſingulisque animæ facultatibus imponat. Corpora ſua ac animas Deo offerebant, ſeque obſtringebant ſacramento, non in ſcelus aliquod, ſed in omne virtutis exercitium; quomodo PLINIVS h) ex quorumdam chriſtianorum ore rem narrat. Hinc CHRYSOSTOMVS id tamquam officium, omnibus corporis membris, manibus, oculis, labris & linguis, ma-

καὶ τῶν χερουβὶμ κατακαλυπτόντων τὰ πρόσωπα, τῶν Σεραφὶμ κραζόντων τρόμῳ, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος· σὺ κράζεις, εἰπέ μοι, καὶ θορυβῇ πρὸς τὴν πνευματικὴν ταύτην ἑστίασιν, --- φρίξωμεν τοίνυν προσιόντες, εὐχαριστήσωμεν, προσπέσωμεν ἐξομολογούμενοι τὰ πταίσματα ἡμῶν, δακρύσωμεν τὰ οἰκεῖα πενθοῦντες κακὰ, ἐκτενεῖς εὐχὰς ἀποδῶμεν τῷ θεῷ· καὶ οὕτω διακαθάραντες ἑαυτοὺς ἠρέμα, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης εὐταξίας, ὡς τῷ βασιλεῖ προσιόντες τῶν οὐρανῶν, οὕτω προσέλθωμεν· καὶ δεξάμενοι τὴν ἄμωμον καὶ ἁγίαν θυσίαν καταφιλήσωμεν, τοῖς ὀφθαλμοῖς περιπτυξώμεθα, διαθερμάνωμεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, ἵνα μὴ εἰς κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα συνερχώμεθα, ἀλλ' εἰς σωφροσύνην ψυχῆς, εἰς ἀγάπην, εἰς ἀρετὴν, καὶ καταλλαγὴν τὴν πρὸς τὸν θεὸν, εἰς εἰρήνην βεβαίαν, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ὑπόθεσιν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς ἁγιάσωμεν, καὶ τοὺς πλησίον οἰκοδομήσωμεν.

h) Plin. lib. X. epiſt. XCVII. Adfirmabant, hanc fuiſſe ſummam vel culpæ ſuæ vel erroris, quod eſſent ſoliti ſtato die ante lucem conuenire: carmenque *CHRISTO*, quaſi Deo dicere ſecum inuicem: ſeque ſacramento non in ſcelus aliquod obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depoſitum appellati abnegarent.

ximę

xime cordi ac animæ, incumbens, eleganter repræſentat, vt ab omni pollutione & impuritate peccati ſe abſtineant. *Tu prius quidem*, inquit i), *quam communices, ieiunas, vt quomodocumque dignus appareas. Quando autem communicaueris, quum te oporteret magis augere temperantiam, omnia perdis. Atqui non ſunt paria, eſſe ſobrium ante & poſtea. Nam in vtroque quidem te oportet eſſe ſobrium & temperantem, maxime autem poſtquam ſponſum excepiſti. Antea quidem, vt ſis dignus accipere: poſtea autem, ne appareas indignus iis, quæ accepiſti. Quid ergo, an oportet ieiunare, poſtquam acceperis? Non hoc dico, neque te cogo. Nam eſt quidem hoc quoque bonum: ſed non ad hoc tibi vim facio, ſed ſuadeo, ne te deliciis ita impleas, vt ſis inexplebilis. -- Neſcis, quam multa mala proficiſcantur & ſubeant ex deliciis? Riſus intempeſtiuus, verba inſolentia & incompoſita, vrbanitas & facetiæ exitio plenæ, nugæ inutiles, ea quæ ne fas quidem eſt, dicere: & hæc facis Chriſti menſa exceptus, illo die, quo dignus es habitus, qui eius carnes lingua tangeres. Quicumque ſis ergo, ne hæc fiant, manum tuam expurga, & caſtiga linguam & labra, quæ ingreſſui CHRISTI fuere veſtibula: & appoſita menſa ſenſili, ad menſam illam mentem extende, & ad cœnam dominicam.* Et alio loco k): *Cogita, cum quibus ſtes tempore illorum myſteriorum; cum cherubim, cum ſeraphim. Seraphim non contumelia adficiunt, ſed os eorum vnum ſolum implet munus, nempe Deum laudandi & glorificandi. Quomodo ergo cum illis poteris dicere;. Sanctus, ſanctus, ſanctus, qui ore vſus es ad*

i) Chryſoſt. hom. XXVII. in 1 Cor. p. 567. (p. 297. ſeq. edit. Francof.) σὺ πρὶν ἢ μὲν μεταλαβεῖν νηστεύεις, ἵνα ὅπως δήποτε ἄξιος φανῇς τῆς κοινωνίας· ὅταν δὲ μεταλάβῃς, δέον σε ἐπιτεῖναι τὴν σωφροσύνην, πάντα ἀπολλύεις· καίτοιγε οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸ τούτου νήφειν καὶ μετὰ ταῦτα· δεῖ μὲν γὰρ ἐν ἑκατέρῳ σωφρονεῖν, μάλιστα δὲ μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νυμφίον· πρὸ τούτου μὲν, ἵνα ἄξιος γένῃ τοῦ λαβεῖν· μετὰ δὲ ταῦτα, ἵνα μὴ ἀνάξιος φανῇς ὧν ἔλαβες· τί οὖν, νηστεύειν δεῖ μετὰ τὸ λαβεῖν; οὐ λέγω τοῦτο, οὐδὲ καταναγκάζω· καλὸν μὲν γὰρ καὶ τοῦτο· πλὴν οὐ βιάζομαι τοῦτο, ἀλλὰ παραινῶ μὴ τρυφᾷν εἰς ἀπληστίαν -- οὐκ οἶσθα ὅσα ἀπὸ τροφῆς ἐπεισέρχεται κακά; γέλως ἄκαιρος, ῥήματα ἄτακτα, εὐτραπελία ὀλέθρου γέμουσα, φλυαρία ἀνόητος, τὰ ἄλλα ἃ μηδὲ εἰπεῖν καλόν· καὶ ταῦτα ποιεῖς τραπέζης ἀπολαύσας Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἅψασθαι διὰ γλώττης τῶν σαρκῶν αὐτοῦ κατηξιώθης· πᾶς οὖν, ἵνα ταῦτα μὴ γίνηται, καθάγνιζέ σου τὴν δεξιὰν, τὴν γλῶτταν, τὰ χείλη, ἅπερ ἐγένετο πρόθυρα τῇ ἐπιβάσει τοῦ Χριστοῦ· καὶ τράπεζαν παραθεὶς αἰσθητὴν, πρὸς ἐκείνην τὴν τράπεζαν τὸν νοῦν ἀνάτεινον, πρὸς τὸ δεῖπνον τὸ κυριακόν.

k) Chryſoſt. hom XIV. in Epheſ. p. 1127. (p. 981. 983.) Vid. lib. XIII. c. VI. §. X. volum. V. p. 228. 229.

con-

contumeliam? Dic quæſo, ſi eſſet vas regium regiis cibis refertum & ad hoc conſtitutum, deinde aliquis ex famulis eo vteretur ad ſtercora, auderetne amplius reponere cum vaſis, quæ ſunt ad illa deſtinata, ipſum ſtercore repletum? Nequaquam. Huiuſmodi res eſt maledicentia, huiuſmodi res eſt contumelia. Pater noſter, Et quid? eſtne hoc ſolum? Audi etiam, quæ ſequuntur. Qui es in cælis. Statim dixiſti, Pater noſter, qui es in cælis; & verbum te erexit, & menti tuæ addidit alas, & oſtendit, te patrem habere in cælis. Nihil agas, nihil dicas ex iis, quæ ſunt in terra. In ſupernum illum ordinem te retulit: in choro illo te inſeruit. Cur te deorſum detrahis, apud thronum ſtas regium & contumelia adficis. Non extimeſcis, ne rex eam rem exiſtimet contumeliam? Sed ſi famulus quidam coram nobis, qui ſumus conſerui, verberet aut contumelia adficiat, etiamſi hoc iuſte faciat, ſtatim increpamus. Tu autem ſtas apud thronum regis, contumelia fratrem adficis? Nonne vides hæc ſancta vaſa? Num quid ad vnum eis ſemper eſt opus? Num audet quiſpiam eis vti ad aliquod aliud? Tu es his vaſis ſanctior & multo ſanctior. Cur ergo te ipſum polluis & inquinas? Stas in cælis & contumelia adficis? Cum angelis verſaris, & contumelia adficis? Dominico oſculo dignatus es, & contumelia adficis? Deus os tuum ornauit tam multis, hymnis angelicis, alimento non vtique angelico ſed ſuperangelico, ſui oſculo & ſuis amplexibus, & contumelia adficis? Noli quæſo. Res cauſſa magnorum malorum procul ſit ab animo chriſtiano. Quanta non dicendi vi & copia hic ſanctus ſcriptor nobis hoc loco demonſtrat officium, quod euchariſtiæ receptio hominibus imponit, abſtinendi a maledicentia? At vero ad coërcenda reliqua corporis membra omnia & corrigendas operationes animæ non minus quam ad moderandam linguam ſpectat. Quod CHRYSOSTOMVS alio loco egregie hunc in modum proponit [1]): *Sis gratus erga benefactorem tuum optima conuerſatione, & ſacrificii magnitudinem cogitans, orna corporis tui membra: cogita quod manu capias, nec vmquam vllum verberare audeas, nec tanto decoratam munere plagæ crimine dedecores. Cogita, quid manu capias, & ipſam ab omni auaritia*

1) Chryſoſt. homil. XXI. ad pop. Antioch. tom. I. p. 266. (p. 236. edit. Francof.) ἄμειψαί σε τὸν εὐεργέτην ἀρίστῃ πολιτείᾳ, καὶ ἐννοήσας τῆς θυσίας τὸ μέγεθος, καλλώπισόν σε τὰ μέλη τοῦ σώματος· ἐννόησον τί δέχῃ τῇ χειρὶ, καὶ μηδέποτε ἀνάσχῃ τυπτῆσαί τινα, μηδὲ τὴν τοσούτῳ τιμηθεῖσαν δώρῳ καταισχύνῃς τῇ τῆς πληγῆς ἁμαρτίᾳ· ἐννόησον τί δέχῃ τῇ χειρὶ, καὶ καθαρὰν αὐτὴν πλεονεξίας καὶ

ctus reconcilietur ipſis, atque in decoram & caſtam fraterni amoris viam ipſos reducat & reſtituat. Caritatem enim eſſe dicit portam iuſtitiæ ad vitam apertam; caritatem nos Deo i) adglutinare; caritatem operire multitudinem peccatorum; caritatem omnia tolerare, omnia æquo animo ferre; in caritate nihil ſordidum eſſe, nihil ſuperbum: caritatem ſchiſma non habere; caritatem ſeditionem non committere; caritatem omnia facere in concordia; in caritate omnes Dei electos perfectos eſſe factos: ſine caritate nihil acceptum eſſe Deo. Vnde eos, qui ſeditionis fundamenta iecerant, adhortatur, vt ſubditi ſint presbyteris & in pœnitentia corripiantur; flectentes genua cordis diſcant ſubiici, deponentes k) arrogantem & ſuperbam linguæ iactantiam: melius ſiquidem eis eſſe, in ouili *CHRISTI* paruos & probatos inueniri, quam altum ſapientes e ſpe illius eiici. Iubet eos vtilitatem propriam paci eccleſiæ deuouere, *Quis inter vos*, inquiens l), *generoſus? quis miſericors? quis caritatis plenus? dicat; Si propter me ſeditio, & diſcordia & ſchiſmata; diſcedo, abeo, quocumque volueritis; & facio, quæ a plebe mandantur; ſolum ouile Chriſti in pace degat cum conſtitutis presbyteris. Qui hoc fecerit; ſibi magnum decus in Domino comparabit, & omnis locus eum ſuſcipiet. Domini enim eſt terra & plenitudo eius.* In hunc modum

---

τὴν σεμνὴν τῆς φιλαδελφίας ἁγνὴν ἀγωγὴν ἀποκαταστήσῃ ἡμᾶς· πύλη γὰρ δικαιοσύνης ἀνεῳγυῖα εἰς ζωὴν αὕτη.

i) Ibid. n. XLIX. Ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· ἡ ἀγάπη πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· οὐδὲν βάναυσον ἐν ἀγάπῃ, οὐδὲν ὑπερήφανον· ἀγάπη σχίσμα οὐκ ἔχει, ἀγάπη οὐ στασιάζει, ἀγάπη πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· ἐν ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστόν ἐστι τῷ Θεῷ.

k) Ibid. n. LVII. Ὑμεῖς οἱ τὴν καταβολὴν τῆς στάσεως ποιήσαντες, ὑποτάγητε τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ παιδεύθητε εἰς μετάνοιαν, κάμψαντες τὰ γόνατα τῆς καρδίας ὑμῶν, μάθετε ὑποτάσσεσθαι, ἀποθέμενοι τὴν ἀλάζονα καὶ ὑπερήφανον τῆς γλώσσης ὑμῶν αὐθάδειαν· ἄμεινον γάρ ἐστιν ὑμῖν ἐν τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικροὺς καὶ ἐλλογίμους εὑρεθῆναι, ἢ καθ' ὑπεροχὴν δοκοῦντας ἐκριφῆναι ἐκ τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ.

l) Ibid. n. LIV. Τίς οὖν ἐν ὑμῖν γενναῖος; τίς εὔσπλαγχνος; τίς πεπληροφορημένος ἀγάπης; εἰπάτω· Εἰ δι' ἐμὲ στάσις, καὶ ἔρις, καὶ σχίσματα, ἐκχωρῶ, ἄπειμι, οὗ ἐὰν βούλησθε, καὶ ποιῶ τὰ προστασσόμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους· μόνον τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰρηνευέτω, μετὰ καθεσταμένων πρεσβυτέρων· τοῦτο ὁ ποιήσας, ἑαυτῷ μέγα κλέος ἐν κυρίῳ περιποιήσεται, καὶ πᾶς τόπος δέξεται αὐτόν· τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

vir ille ſanctus ſeditioſos *Corinthios* adhortatur, vt, factioſo & turbulento depoſito animo, ſe ipſos ad ſtudium vnitatis ac pacis componant, ſi miſericordiam ac gratiam a domino conſequi cupiant. Veteres hoc generatim tamquam argumentum contra iurgia, contentiones, ſchiſmata & diuiſiones vrgent, quod ſint tanta crimina, vt ſine reſipiſcentia nec ipſo martyrii ſanguine eorum macula & culpa abluatur. Quod crebrum effatum CYPRIANI m) eſt, repetitum & approbatum a CHRYSOSTOMO n), AVGVSTINO o), FVLGENTIO p) aliisque patribus.

§. XII.

De caritate & beneficentia in pauperes.

Quinto, ALIA res, quam in communicantibus, tamquam neceſſariam præparationem, requirebant, erat exercitium beneficentiæ ac caritatis erga pauperes, ſpeciatim in egena CHRISTI membra. Quum enim ipſi in eo eſſent, vt omnium maxima beneficia reciperent, æquum & iuſtum eſſe credebant, vt, quantum poſſent, humanos ac liberales erga fratres

m) Cypr. de vnit. eccleſ. p. 113 (p. 81. fin edit. Antwerp.) Quam ſibi pacem promittunt inimici fratrum? quæ ſacrificia celebrare ſe credunt æmuli ſacerdotum? an ſecum eſſe CHRISTUM, quum collecti fuerint, opinantur, qui extra Chriſti eccleſiam colliguntur? Tales etiamſi occiſi in confeſſione nominis fuerint, macula iſta nec ſanguine abluitur. Inexpiabilis & grauis culpa diſcordiæ nec paſſione purgatur. Eſſe martyr non poteſt, qui in eccleſia non eſt &c.

n) Chryſoſt. homil XI. in Epheſ. p. 1107. (p. 868 edit. Francof.) ἀνὴρ τις ἅγιος εἶπε τι δοκοῦν εἶναι τολμηρόν. πλὴν ἀλλ' ὅμως ἐφθέγξατο' τί δὲ τοῦτό ἐστιν; οὐδὲ μαρτυρίου αἷμα ταύτην δύνασθαι ἐξαλεῖψαι τὴν ἁμαρτίαν ἔφησεν. *Dixit vir quidam ſanctus aliquid, quod magnam præ ſe fert audaciam. ſed tamen eſt eloquutus. Quid hoc eſt autem?* Dixit, ne ſanguinem quidem martyrii poſſe delere hoc peccatum.

o) Auguſtin. de bapt. contr. Donat. lib. IV. c. XVII. (tom. VII. opp. p. 88. edit. Baſil. MDLXIX.) Quod propter hoc, quia caritas deeſt, *paſſio nihil prodeſt*, nec illis prodeſt, quos in martyrio inter ſe maleuolentia ſine caritate viuere Paulus dicit, *Cyprianus* exponit &c.

p) Fulgent. de fide ad Petrum c. XXXIX. (Inter opera Auguſt. tom. III. p. 84.) Omni homini, qui eccleſiæ catholicæ non tenet vnitatem, neque baptiſmus, neque eleemoſyna quamlibet copioſa, neque mors pro nomine Chriſti ſuſcepta proficere poterit ad ſalutem, quamdiu in eo vel hæretica vel ſchiſmatica prauitas perſeuerat, quæ ducit ad mortem.

ſuos

ſuos ſeſe præberent. Hoc fundamentum erat oblationum & agaparum, de quibus mentionem fecimus ſupra; & neglectus, vel abuſus, vel factio in illis admiſſa ſemper pro decumano habebatur crimine. Immo vero non tantum ab hominibus requirebant, vt eſſent benefici in actu communicationis, ſed omni tempore; neque vlles, vel maxime plauſibiles excuſationes, quæ in contrarium adferri poterant, admittebant. Nonnulli caritatis ſuæ defectum eadem, qua iniuſtitiam ſuam, defendebant ratione; quaſi re bene geſta exclamantes, *Corban*, donum *CHRISTO* deſtinatum eſt, quocumque a me iuuari poſſes: Atque ita per commutationem officio liberalitatis ſe exemtos eſſe credebant. In vſum Dei munera quædam offerebant, quæ ille non requirebat, pauperes autem perire patiebantur, quos illis commendauerat ſuſtentandos. Contra hos CHRYSOSTOMVS q) ita eleganter diſputat: „Vis corpus Chri„ſti honorare? non deſpicias ipſum nudum, neque heic quidem „in eccleſia ſericis pannis induas, foris autem frigore ac nudi„tate confici negligas. Qui enim dixit, *Hoc eſt corpus meum*, & „rem ſimul cum verbo confecit, idem dixit: *Eſurientem me vi„diſtis, & non cibaſtis:* et, *in quantum non feciſtis vno eorum „minimorum, nec mihi feciſtis.* Hoc certe corpus Chriſti „(euchariſtia) non amictu, ſed anima munda indiget: illud „autem multa cura & magna diligentia eget. Perdiſcamus „igitur philoſophari, & ipſum Chriſtum ex voluntate ſua ho„norare: nam qui honoratur, eo maxime honore lætatur, „quem ipſe vult, non quem putamus. Sic & *Petrus* honorare „Chriſtum credebat, ſi eum a lotione pedum prohibuiſſet: „quod certe contrarium erat. Pariter tu etiam ita eum hono-

q) Chryſoſt. hom I LI. in Matth. p. 455 (o. 555. edit. Francof) βούλει τιμῆσαι τοῦ χριστοῦ τὸ σῶμα, μὴ περιίδῃς αὐτὸν γυμνόν· μηδὲ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν σηρικοῖς ἱματίοις τιμήσῃς, ἔξω δὲ ὑπὸ κρυμοῦ καὶ γυμνότητος διαφθειρόμενον περιίδῃς· ὁ γὰρ εἰπών, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, καὶ τῷ λόγῳ τὸ πρᾶγμα βεβαιώσας, οὗτος εἶπε· πεινῶντά με εἴδετε, καὶ οὐκ ἐθρέψατε· καί, ἐφ᾽ ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε· τοῦτο γὰρ οὐ δεῖται ἐπιβλημάτων, ἀλλὰ ψυχῆς καθαρᾶς· ἐκεῖνο δὲ πολλῆς δεῖται ἐπιμελείας· μάθωμεν τοίνυν φιλοσοφεῖν, καὶ τὸν χριστὸν τιμᾶν ὡς αὐτὸς βούλεται· τῷ γὰρ τιμωμένῳ τιμὴ ἡδίστη, ἣν αὐτὸς θέλει, οὐχ ἣν ἡμεῖς νομίζομεν· ἐπεὶ καὶ Πέτρος τιμᾶν αὐτὸν ᾤετο τῷ κωλῦσαι νίψαι τοὺς πόδας, ἀλλ᾽ οὐκ ἦν τιμὴ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ τοὐναντίον· οὕτω καὶ σὺ ταύτην αὐτὸν τίμα τὴν τιμήν, ἣν αὐτὸς ἐνομοθέτησεν, εἰς πένητας ἀναλίσκων τὸν πλοῦτον· οὐδὲ γὰρ σκευῶν χρείαν ἔχει χρυσῶν ὁ

„ra, vt ipſe vult, exponens diuitias tuas pauperibus. Non eſt „opus vaſis, ſed animis aureis. Hæc dico, non quia vetare ve„lim talium vaſorum oblationem, ſed quia dignum putem, „ante omnia miſericordiæ ac benignitati eſſe incumbendum: „nam & vaſa Deus ſuſcipit, ſed illa multo magis ei gratioſa „ſunt. Et vaſa quidem danti ſolum profuerint, benignitas „vero etiam accipienti. Et heic quidem oſtentatio nonnum„quam poteſt accuſari, ibi vero totum miſericordi animo con„tribuitur. Reſponde, quæſo, quænam vtilitas eſt, ſi, quum „menſa eius multis calicibus aureis ornatur, ipſe inedia pere„at? Prius igitur ipſum eſurientem ſatura, deinde ex quadam „ſuperabundantia menſam etiam ornabis. Calicem aureum „facis, & aquæ frigidæ calicem ei non præbes: & quod hinc „emolumentum conſequitur? Coopertoria menſæ auro nitent, „& ipſi neceſſaria velamina negas: quid igitur ipſi præbes? „Dic, oro, ſi quem fame pereuntem videres, nec cibo ſoluere „ipſius famem curares, ſed multo argento ac auro menſam ſo„lummodo exornares: quas putas illum gratias tibi habitu„rum, ac non potius indignaturum? Quid porro, ſi veſtibus „detritis ac pertuſis veſtitum, & frigore congelatum hominem „adſpiceres, nec veſtem aliquam ei præparares, aureas ſtatuas „ad laudem eius erigeres, nonne contemnere atque irridere „ipſum videreris? ita te oportet de Chriſto etiam cogitare, „quum errabundus & peregrinus circumuagetur, tecto indi„gens, tunc tu ipſum quidem non ſuſcipis: vermiculato em-

θεὸς, ἀλλὰ ψυχῶν χρυσῶν· καὶ ταῦτα λέγω, οὐ κωλύων ἀναθήματα κατασκευάζεσθαι τοιαῦτα· ἀξιῶν δὲ μετὰ τούτων, καὶ πρὸ τούτων, τὴν ἐλεημοσύνην ποιεῖν· δέχεται μὲν γὰρ καὶ ταῦτα· πολλῷ μᾶλλον δὲ ἐκεῖνα· ἐνταῦθα μὲν γὰρ ὁ προσενεγκὼν ὠφελήθη μόνον· ἐκεῖ δὲ ὁ καὶ ὁ λαβών· ἐνταῦθα δοκεῖ καὶ φιλοτιμίας ἀφορμὴ τὸ πρᾶγμα εἶναι· ἐκεῖ δὲ ἐλεημοσύνη καὶ φιλανθρωπία τὸ πᾶν ἐστι· τί γὰρ ὄφελος, ὅτ' ἂν ἡ τράπεζα αὐτῷ γέμη χρυσῶν ποτηρίων, αὐτὸς δὲ λιμῷ διαφθείρηται; πρότερον αὐτὸν ἔμπλησον πεινῶντα, καὶ τότε ἐκ περιουσίας καὶ τὴν τράπεζαν αὐτοῦ κόσμησον· ποτήριον χρυσοῦν ποιεῖς, καὶ ποτήριον ψυχρῶ οὐ δίδως; καὶ τί τὸ ὄφελος χρυσόπαστα ἐπιβλήματα κατασκευάζειν τῇ τραπέζῃ· αὐτῷ δὲ μηδὲ τὴν ἀναγκαίαν παρέχειν σκέπην, καὶ τί τὸ κέρδος ἐκ τούτου; εἰπὲ γάρ μοι· εἴ τινα ἰδὼν τῆς ἀναγκαίας ἀπορούμενον τροφῆς, ἀφεὶς αὐτῷ λῦσαι τὸν λιμὸν, τὴν τράπεζαν ἀργύρῳ περιέβαλλες μόνον· ἆρα ἂν ἔγνω σοι χάριν, ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον ἠγανάκτησε; τί δὲ εἰ ῥάκια περιβεβλημένον ὁρῶν, καὶ ὑπὸ κρυμοῦ πεπηγότα, ἀφεὶς αὐτῷ δοῦναι ἱμάτιον, κίονας κατασκευάζοις χρυσοῦς, λέγων εἰς ἐκείνου τιμὴν ποιεῖν; οὐκ ἂν σε καὶ εἰρωνεύεσθαι ἔφη, καὶ ὕβριν ἐνόμισε ταύτην ἐσχάτην; τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λογίζου, ὅτ' ἂν ἀλήτης καὶ ξένος περιέρχηται δεόμενος ὀρόφου· σὺ δὲ αὐτὸν ἀφεὶς ὑποδέξασθαι ἔδαφος καλλωπίζεις,

„ble-

damus, ne vindictæ cupiditatem in mente habentes, aduerſus nos precemur, dicentes, Dimitte nobis, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Terribile eſt myſterium hoc, quod dicitur, & ferme ſic ad Deum clamat, qui hoc dicit: Dimiſi, Domine, dimitte: ſolui, ſolue: ignoui, ignoſce: ſi non ſolui proximo, neque tu mea ſoluas: ſi non dimiſi neque tu dimittas: ſi inuaſi inuade: ſi durus fui, durus eſto: in qua menſura metior proximo, eadem remetiaris mihi. Hoc argumentum erat, quo auditores ſuos ad ignoſcendum *Eutropio*, quem inimiciſſimum habuerant, inducebat, quum offenſo principe delitesceret ſub altari eccleſiæ, cui ipſe antea ius aſyli abrogare conatus fuerat. *Quomodo*, inquit *), *hoc cœtu ſoluto ſacramenta contrectabitis, & precationem illam dicetis, qua rogare iubemur: Remitte nobis, quemadmodum etiam nos remittimus debitoribus noſtris; ſi a debitore veſtro pœnas exigatis?* Alio loco x) ait: *Si hoc fecerimus* (ſi inimicis dimiſerimus offenſas) *poterimus pura conſcientia ad ſanctam terribilemque hanc menſam accedere, & verba illa* (dimitte nobis &c.) *quæ precationi inſerta ſunt, fideliter dicere.* Quod ſi autem inimicitias & iras in animo foueant, nihilo magis quam adulteros & alios eiusmodi ſontes, ſacræ menſæ participes eos fieri poſſe, adfirmat. *Vt fornicantem*, inquit y), *blaſphemantemque impoſſibile eſt ſacræ menſæ participem fieri, ita quoque, qui inimicitias fouet, aut in ira pertinax eſt; non poteſt frui ſancta communione.* --

Frf.) εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὡς Θεῷ πρέπει εἰσέλθωμεν, μὴ μνησικακίαν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχοντες, μήπως εὐχόμενοι, καθ' ἑαυτῶν εὐχώμεθα, λέγοντες Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· φοβερὸν γάρ ἐστι τὸ λεγόμενον, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, τοιοῦτο πρὸς τὸν Θεὸν βοᾷ ὁ τοῦτο λέγων· ἀφῆκα, δέσποτα, ἄφες. ἔλυσα, λῦσον· συνεχώρησα, συγχώρησον· εἰ ἐκράτησα, κράτησον· εἰ μὴ ἔλυσα τῷ πλησίον, μηδὲ σὺ λύσῃς τὰ ἐμὰ ἁμαρτήματα· ἐν ᾧ μέτρῳ ἐμέτρησα, ἀντιμέτρησον τούτῳ μοι.

*) Chryſoſt. homil in Europ. tom. IV. p. 554 (p. 385 edit. Francof.) πῶς θεάτρου τούτου λυθέντος, ὑμεῖς μυστηρίων ἅψεσθε, καὶ τὴν εὐχὴν ἐρεῖτε ἐκείνην, δι' ἧς κελευόμεθα λέγειν, ἄφες ἡμῖν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν; τὸν ὑμῶν ὀφειλέτην ἀπαιτοῦντες δίκην;

x) Chryſoſt. homil. XXVII. in Geneſ. p. 358. (p. 300. edit. Francof.) ἂν τοῦτο κατορθώσωμεν, δυνησόμεθα μετὰ καθαροῦ συνειδότος ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ καὶ φρικτῇ τραπέζῃ προσελθεῖν, καὶ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα τὰ τῇ εὐχῇ συνεζευγμένα μετὰ παῤῥησίας φθέγξασθαι.

y) Chryſoſt. homil. XXII. de ira tom. I. p. 277. (p. 246. 247. ed. Frf.) ὡς γὰρ τὸν πορνεύοντα καὶ τὸν βλασφημοῦντα ἀμήχανον μετασχεῖν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, οὕτω τὸν ἐχθρὸν ἔχοντα καὶ μνησικακοῦντα ἀδύνατον ἀπολαῦσαι κοινωνίας ἁγίας· -- α. ω. δ.

Quo-

pudenter agere credebantur. Hinc CHRYSOSTOMVS s) explicans hæc ſaluatoris verba, Matth. V. *Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduerſus te, relinque munus tuum ante altare, & vade prius, reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum:* dicit, *CHRISTVM* per omnia iſta ſignificare, quod homines, per aliquas inter ſe inimicitias diſſidentes, nequaquam ſacra menſa ſuſcipiat: nec quod preces Deo gratas offerre illi poſſint. Vnde *Audiant*, inquit, *hi, qui ſacris certe myſteriis initiati, cum inimicitiis ad communionem altaris accedunt. Audiant etiam illi, qui nondum initiati ſunt. Nam ad ipſos quoque habet aliquid ſermo iſte commune. Offerunt namque & ipſi munus & hoſtiam, orationem dico & eleemoſynam. Quia enim & hac ſacrificii inſtar obtineant, audi prophetam loquentem: Sacrificium laudis honorificabit me. Et rurſum: Immola Deo ſacrificium laudis. Et, Eleuatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum. Itaque etiamſi orationem cum tali offeras voluntate, melius eſt orationem relinquere, & ad reconciliationem fratris excurrere, & tunc orationem conſequenter offerre.* Vſitati moris CHRYSOSTOMO eſt, hoc reſpectu dicere auditoribus ſuis, quod qui ſacra euchariſtia non ſint digni, nec prece digni ſint t): quia qui non dimittunt inimicis, re ipſa precationem in ſemetipſos conuertant, dicentes, *Dimitte nobis, quemadmodum & nos dimittimus*, nihilque aliud a Deo poſtulent, quam vt ſe omni excuſatione, omni venia denudent u). *Ingredientes in eccleſiam*, inquit alio loco w), *vt decet, Deum acce-*

s) Chryſoſt. homil. XVI. in Matth. p. 166. (p. 203 edit. Francof.) διὰ πάντων τούτων δηλῶν, ὅτι οὐ δέχεται τοὺς ἀπεχθῶς πρὸς ἀλλήλους ἔχοντας αὕτη ἡ τράπεζα· Ἀκουέτωσαν οἱ μεμυημένοι, ὅσοι μετὰ ἔχθρας προσέρχονται· ἀκουέτωσαν καὶ οἱ ἀμύητοι· καὶ γὰρ καὶ πρὸς τούτους ἔχει τι κοινὸν ὁ λόγος· προσάγουσι γὰρ καὶ αὐτοὶ δῶρον καὶ θυσίαν, εὐχὴν λέγω καὶ ἐλεημοσύνην· ὅτι γὰρ καὶ τοῦτο θυσία, ἄκουσον τί φησιν ὁ προφήτης· θυσία αἰνέσεως δοξάσει με· καὶ πάλιν· θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως· καὶ, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή· ὥστε κἂν εὐχὴν μετὰ τοιαύτης γνώμης προσάγῃς, βέλτιον ἀφεῖναι τὴν εὐχὴν, καὶ ἐπὶ τὴν καταλλαγὴν ἐλθεῖν τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ τότε τὴν εὐχὴν προσφέρειν.

t) Chryſoſt. hom. III. in Epheſ. p. 1051. (p. 888. edit. Francof.) οὐκ εἶ τῆς θυσίας ἄξιος, οὐδὲ τῆς μεταλήψεως; οὐκοῦν οὐδὲ τῆς εὐχῆς.

u) Chryſoſt. homil. XXII de ira tom. I. p. 256. edit. Francof. - - καθ' ἑαυτοῦ τὴν εὐχὴν ταύτην ποιούμενος· ὅταν γὰρ εἴπῃς, ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν, εἶτα σὺ μὴ ἀφῇς, οὐδὲν ἕτερον τὸν θεὸν παρακαλεῖς, ἀλλ' ἢ πάσης ἀπολογίας ἀποστερῆσαι καὶ συγγνώμης.

w) Chryſoſt. homil. XXXVIII. de pœnit. & euchar. tom. V. p. 570. (p. 509. edit.

dat.

damus, ne vindictæ cupiditatem in mente habentes, aduerſus nos precemur, dicentes, Dimitte nobis, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Terribile eſt myſterium hoc, quod dicitur, & ferme ſic ad Deum clamat, qui hoc dicit: Dimiſi, Domine, dimitte: ſolui, ſolue: ignoui, ignoſce: ſi non ſolui proximo, neque tu mea ſoluas: ſi non dimiſi neque tu dimittas: ſi inuaſi inuade: ſi durus fui, durus eſto: in qua menſura metior proximo, eadem remetiaris mihi. Hoc argumentum erat, quo auditores ſuos ad ignoſcendum *Eutropio*, quem inimiciſſimum habuerant, inducebat, quum offenſo principe delitesceret ſub altari eccleſiæ, cui ipſe antea ius aſyli abrogare conatus fuerat. *Quomodo*, inquit *), *hoc cœtu ſoluto ſacramenta contrectabitis, & precationem illam dicetis, qua rogare iubemur: Remitte nobis, quemadmodum etiam nos remittimus debitoribus noſtris; ſi a debitore veſtro pœnas exigatis?* Alio loco x) ait: *Si hoc fecerimus* (ſi inimicis dimiſerimus offenſas) *poterimus pura conſcientia ad ſanctam terribilemque hanc menſam accedere, & verba illa* (dimitte nobis &c.) *quæ precationi inſerta ſunt, fideliter dicere.* Quod ſi autem inimicitias & iras in animo foueant, nihilo magis quam adulteros & alios eiusmodi ſontes, ſacræ menſæ participes eos fieri poſſe, adfirmat. *Vt fornicantem*, inquit y), *blaſphemantemque impoſſibile eſt ſacræ menſæ participem fieri, ita quoque, qui inimicitias fouet, aut in ira pertinax eſt; non poteſt frui ſancta communione.* --

Frf.) εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὡς Θεῷ κρείττει εἰσέλθωμεν, μὴ μνησικακίαν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχοντες, μήπως εὐχόμενοι, καθ' ἑαυτῶν εὐχώμεθα, λέγοντες Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· φοβερὸν γάρ ἐστι τὸ λεγόμενον, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, τοιοῦτο πρὸς τὸν Θεὸν βοᾷ ὁ τοῦτο λέγων· ἀφῆκα, δέσποτα, ἄφες. ἔλυσα, λῦσον· συνεχώρησα, συγχώρησον· εἰ ἐκράτησα, κράτησον· εἰ μὴ ἔλυσα τῷ πλησίον, μηδὲ σὺ λύσῃς τὰ ἐμὰ ἁμαρτήματα· ἐν ᾧ μέτρῳ ἐμέτρησα, ἀντιμέτρησον τούτῳ μοι.

*) Chryſoſt. homil in Eutrop. tom. IV. p. 554 (p. 485 edit. Francof.) πῶς θεάτρου τούτου λυθέντος, ὑμεῖς μυστηρίων ἅψεσθε, καὶ τὴν εὐχὴν ἐρεῖτε ἐκείνην, δι' ἧς κελευόμεθα λέγειν, ἄφες ἡμῖν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν; τὸν ὑμῶν ὀφειλέτην ἀπαιτοῦντες δίκην;

x) Chryſoſt. homil. XXVII. in Geneſ. p. 358. (p. 300. edit. Francof.) ἂν τοῦτο κατορθώσωμεν, δυνησόμεθα μετὰ καθαροῦ συνειδότος ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ καὶ φρικτῇ τραπέζῃ προσελθεῖν, καὶ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα τὰ τῇ εὐχῇ συνεζευγμένα μετὰ παῤῥησίας φθέγξασθαι.

y) Chryſoſt. homil. XXII. de ira tom. I. p. 277. (p. 246. 247. ed. Frf.) ὡς γὰρ τὸν πορνεύοντα καὶ τὸν βλασφημοῦντα ἀμήχανον μετασχεῖν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, οὕτω τὸν ἐχθρὸν ἔχοντα καὶ μνησικακοῦντα ἀδύνατον ἀπολαῦσαι κοινωνίας ἁγίας -- [illegible]

Quo-

Quomodo poſtulabis Deum tibi manſuetum & mitem fieri, quum tu conſeruo tuo tam grauis ſis, & inexorabilis? Eſto, contumelia te adfecit conſeruus, nonne tu ſæpe Deo contumelias facis? quid æquale inter Dominum & ſeruum? atque hic interdum contumelioſe habitus, contumeliam forte repoſuit & exaſperatus es: tu nulla accepta iniuria aduerſus Dominum contumelioſe agis: & quod magis eſt, non ſolum non ab illo indigne tractatus, ſed perpetuis quotidie beneficiis adfectus. Addit, hoc peccatum iræ ac vindictæ maxime omnium eſſe periculoſum & minime dignum venia, quia nullam ex leuibus iſtis excuſationibus, quæ plerumque pro aliis criminibus adferri ſoleant, admittat. *Si dixero*, inquit z), *ieiunia, corporis imbecillitatem mihi ſubinde excuſas: ſi dixero, des pauperi; adlegas contra tuam tenuitatem, & onus educandorum liberorum: ſi dixero, des operam ſacræ ſynaxi, ſæculares curas: ſi dixero, attende concionibus, ac doctrinæ vim intellige, imperitiam: ſi dixero, fac, vt alium emendes, reſpondes, illum tuis monitis non obtemperaturum, ſæpe cum te inter dicendum aſpernatum fuiſſe. Frigidæ quidem iſtæ ſunt cauſſificationes, ſed cauſſificationes tamen. Quod ſi dixero, iram dimitte, quid iſtorum adlegare poteris? non corporis imbecillitatem, non paupertatem, non imperitiam, non occupationes, nil certe iſtorum ad tergiuerſationem obtendi poteſt; quapropter minime omnium hoc peccatum veniale eſt. Quomodo poteris manus in cælum extendere, aut linguam mouere, aut veniam poſtulare? Si enim voluerit tibi Deus peccata condonare, tu id non permittis, quum aduerſus conſeruum offenſum animum retineas.* His aliiſque pluribus

βούλει τὸν δεσπότην ἥμερόν σοι γενέϑαι καὶ πρᾷον, τῷ συνδούλῳ γενόμενος αὐτὸς χαλεπὸς καὶ ἀσύγγνωστος; ἀλλ᾽ ὕβρισέ σε ὁ σύνδουλος, καὶ σὺ τὸν Θεὸν ὑβρίζεις πολλάκις· πῶς δὲ ἴσον σύνδουλος καὶ δεσπότης; καὶ αὐτὸς μὲν ἔνια μέν που ἠδικημένος ἴσως ὕβρισε, καὶ παρωξύνθης· Σὺ δὲ τὸν δεσπότην ὑβρίζεις οὐκ ἠδικημένος, οὐδὲ ἐπηρεαζόμενος, ἀλλ᾽ εὐεργετούμενος καθ᾽ ἑκάστην ὑπ᾽ αὐτοῦ ἡμέραν.

z) Chryſoſt. ibid. p. 282. (pag. 252. edit. Francof.) ἂν εἴπω, νήστευσον, ἀσθένειάν μοι προβάλλῃ σώματος πολλάκις· ἂν εἴπω, δὸς πένησι, παιδοτροφίαν καὶ πενίαν· ἂν εἴπω, σχόλαζε εἰς συνάξεις, φροντίδας βιωτικάς· ἂν εἴπω, πρόσεχε τοῖς λεγομένοις, καὶ νόει τῆς διδασκαλίας τὴν δύναμιν, ἰδιωτείαν· ἂν εἴπω, κατόρθωσον ἕτερον, λέγεις, ὅτι οὐχ ὑπακούει συμβουλευόμενος, πολλάκις γὰρ εἰπὼν κατεφρονήθην· ψυχραὶ μὲν οὖν αἱ προφάσεις, ἀλλ᾽ ὅμως κἂν πρόφασιν ἔχῃς εἰπεῖν· ἂν εἴπω, τὴν ὀργὴν ἄφες, τί τούτων εἰπεῖν δυνήσῃ; οὔτε γὰρ ἀσθένειαν σώματος, οὔτε πενίαν, οὐκ ἰδιωτείαν, οὐκ ἀσχολίαν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἔχεις εἰπεῖν, ἀλλ᾽ ἀσύγγνωστος αὕτη μάλιστα πάντων ἐστὶν ἡ ἁμαρτία· πῶς δυνήσῃ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατεῖναι; πῶς τὴν γλῶτταν κινῆσαι; πῶς αἰτῆσαι συγγνώμην; κἂν γὰρ βούληται ὁ Θεὸς ἀφεῖναι τὰς ἁμαρτίας σου, οὐκ ἀφίης αὐτὸς τὰ τοῦ συνδούλου κατέχων.

præ-

munionem ſingulis diebus, durante hoc interuallo, fuiſſe celebratam.

Feria ſeptima, ſiue ſabbato cuiuſuis hebdomadis in multis eccleſiis itidem religioſi conuentus agebantur. Atque hinc eo die generatim quoque recipiebant euchariſtiam. Hoc diſertis verbis a SOCRATE b), CASSIANO c), BASILIO d), TIMOTHEO ALEXANDRINO e), AVGVSTINO f), auctore *conſtitutionum* apoſtolicarum g) & concilio *Laodiceno* h) adſeritur. Iam alia occaſione *) diuerſa horum ſcriptorum teſtimonia produximus in medium, adeoque ſatis eſt lectorem ad ea remittere. Ex quibus omnibus apparet liquido, multis in eccleſiis communionem quater ſingulis hebdomadibus fuiſſe celebratam, feria videlicet quarta & quinta, ſabbato & die dominico, præter ſolemnitates obuentitias, quæ creberrimæ erant. Nam, vt CHRYSOSTOMVS i) narrat, vix vna hebdomas per annum exacta fuit, quin vnam vel duas martyrum commemorationes habuerit.

§. IV.

Et quibuſdam in locis ſingulis diebus.

Enimvero quibusdam in locis ſacram euchariſtiam ſingulis diebus celebratam eſſe conſtat. Qua de re AVGVSTINVS k) ait: *Alii quotidie communicant corpori ac ſanguini dominico, alii certis diebus accipiunt: alibi nullus dies intermittitur, quo non offeratur; alibi ſabbato tantum & dominico; alibi tantum dominico, & ſi quid aliud huiuſmodi animaduerti poteſt, totum hoc genus rerum liberas habet obſeruationes.* Sic iterum l): *Huius rei ſacramentum, id eſt, vnitatis corporis & ſanguinis Chriſti alicubi quotidie, alicubi*

b) Socrat. lib. V. c. XXII. lib. VI. c. VIII.

c) Caſſian. inſtit. lib. III. c. II.

d) Baſil. epiſt. CCLXXXIX. vid. litt. anteced. s) pag. 575.

e) Timoth. Alex. c. XIII. ap. Beuer. pand. tom. II. p. 168.

f) Auguſtin. epiſt. CXVIII. Vid. ſub ſeq. litt. k) in textu.

g) Conſtitut. lib II. c. LIX.

h) Concil. Laodic. can. XLIX.

*) Lib. XIII. cap. IX. §. III. volum. V. p. 284-287.

i) Chryſoſt. homil. XL. in Iuuent. tom. I. pag. 546. Vid. lib. XIII. cap. IX. §. V. ſub litt. x) volum. V. pag. 294.

k) Auguſtin. epiſt. CXVIII. c. II.

l) Auguſt. tract. XXVI. in Ioan p. 94. (tom. IX. p. 230. edit. Baſil. MDLXIX.)

certis interuallis dierum in dominica menſa præparatur & ſumitur. In maioribus eccleſiis probabiliter quotidie fuit celebrata, in minoribus vero ſemel vel bis per ſingulas hebdomades. *Carthago* de illis videtur fuiſſe eccleſiis, quæ communionem quotidie a tempore inde CYPRIANI habuerunt. Nam CYPRIANVS m) & poſt eum AVGVSTINVS n) hac de re loquuntur, tamquam iſtius eccleſiæ conſuetudine, vt quotidie eam recipiant, niſi interueniente aliquo grauiore peccato a corpore *CHRISTI* ſeparentur, & tamquam pœnitentes a communione prohibeantur. Hinc CYPRIANVS quartæ petitioni orationis dominicæ hunc quoque ſenſum tribuit, vt non minus ſpiritualiter, quam naturaliter intelligi poſſit, tamquam petitio, qua fideles carne *CHRISTI* in euchariſtia, tamquam pane vitæ quotidie refici diſcupiant. Alio loco o) martyres adhortans, vt ad imminentem grauiorem ac ferociorem pugnam ſeſe præparent, dicit, conſiderare eos debere, *idcirco ſe quotidie calicem ſanguinis CHRISTI bibere, vt poſſint & ipſi propter Chriſtum ſanguinem fundere.* Et aliquanto poſt p) ait: *Armemus & dexteram gladio ſpirituali, vt ſacrificia funeſta* (gentilium) *fortiter reſpuat, & euchariſtiæ* (ſacrificii chriſtiani) *memor, quæ Domini corpus accepit, ipſum complectatur, poſtea a Domino ſumtura præmium cæleſtium coronarum.* Quibus addi poſſunt, quæ alio q) loco dicit: *Sacerdotes, qui ſacrificia Dei quotidie celebramus, hoſtias Deo & victimas præparemus.* Vbi per ſacrificia quotidie celebranda ſine dubio intelligit euchariſtiam,

Vide ſis etiam lib. II. de ſermon. domin. in monte c. VII. (tom. IV. opp. p. 1147. 1148. edit. Baſil.)

m) Cyprian. de orat. dom. p. 147. (p. 104. edit. Amſtelod. MDCC.) Hunc panem dari nobis quotidie poſtulamus, ne, qui in Chriſto ſumus, & euchariſtiam quotidie ad cibum ſalutis accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto, dum abſtenti & non communicantes a cæleſti pane prohibemur, a Chriſti corpore ſeparemur.

n) Auguſt. de bono perſeuerantiæ lib. II. c. IV. Quarta petitio eſt: Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Vbi beatus Cyprianus oſtendit, quomodo & hic intelligatur perſeueranda poſtulari. Ait quippe inter cetera: *Hunc panem dari nobis* &c.

o) Cyprian. epiſt. XXXVI. al. XXXVIII. ad Thibaritanos p. 120. (epiſt. LVIII. p. 255. edit. Amſtelod.)

p) Ibid. p. 125. (p. 258.)

q) Cypr. epiſt. LIV. al. LVII. ad Cornel. p. 118. (p. 253.)

quæ

quæ a veteribus ſæpe vocatur *ſacrificium quotidianum* r) ex eadem ratione, qua oratio dominica vocatur *oratio quotidiana*, quod videlicet vtraque quotidie ad altare celebraretur. In eccleſia *Romana* etiam quotidie euchariſtiam celebratam eſſe, auctor eſt HIERONYMVS s), *Scio*, inquiens, *Romæ hanc eſſe conſuetudinem, vt fideles ſemper Chriſti corpus accipiant.* Et addit, *Quod nec reprehendo, nec probo. Vnusquiſque enim in ſuo ſenſu abundet.* Alio loco non ſolum *Romæ*, ſed in *Hiſpania* quoque hanc conſuetudinem obtinere, adfirmat, reſpondens quæſtioni, quam tamquam caſum conſcientiæ non nemo ei propoſuerat t): *De euchariſtia, quod quæris, an accipienda quotidie, quod Romana eccleſia & Hiſpanicæ obſeruare perhibentur: ſcripſit quidem & Hippolytus, vir diſertiſſimus, & carptim diuerſi ſcriptores e variis auctoribus edidere: ſed ego illud te breuiter admonendum puto, traditiones eccleſiaſticas, præſertim quæ fidei non officiant, ita obſeruandas, vt a maioribus traditæ ſunt, nec aliorum conſuetudinem aliorum contrario more ſubuerti. Atque vtinam omni tempore ieiunare poſſimus: quod in actis apoſtolorum diebus pentecoſtes & die dominico, apoſtolum Paulum, & cum eo credentes feciſſe legimus. Nec tamen Manichææ hæreſeos accuſandi ſunt, quum carnalis cibus præferri non debuerit ſpirituali. Euchariſtiam quoque abſque condemnatione noſtri & pungente conſcientia, ſemper accipere, & pſalmiſtam audire dicentem: Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus.* Eodem modo ad hanc quæſtionem reſpondet AVGVSTINVS u): *Dixerit aliquis*, inquit, *non quotidie accipiendam euchariſtiam. Quæſieris quare? Quoniam inquit eligendi ſunt dies, quibus purius homo continentiusque viuit, quo ad tantum ſacramentum dignius accedat. Qui enim manducauerit indigne, iudicium ſibi manducat & bibit. Alias contra: Immo, inquit, ſi tanta eſt plaga peccati atque impetus morbi, vt medicamenta talia differenda ſint, auctoritate antiſtitis debet quisque ab altario ſuo remoueri ad agendam pœnitentiam, & eadem auctoritate reconciliari. Hoc eſt enim indigne accipere, ſi eo*

r) Ita Chryſoſt. homil. III. in Epheſ. p. 1051. (p. 888. edit. Francof.) εἰκῆ θυσία καθημερινή &c.

s) Hieron. epiſt. L. ad Pammach. contra Iouin. c. VI. Scio, Romæ hanc eſſe conſuetudinem, vt fideles ſemper Chriſti corpus accipiant: quod nec reprehendo nec probo, vnusquiſque enim in ſuo ſenſu abundet.

t) Hieron. epiſt. XXVIII. ad Lucinium Boeticum.

u) Auguſtin. epiſt. CXVIII. ad Ianuar. c. III.

tempore accipiat, quo debet agere pœnitentiam, non vt arbitrio ſuo quum libet, vel auferat ſe communioni, vel reddat. Ceterum ſi peccata tanta non ſunt, vt excommunicandus quiſquam homo iudicetur, non ſe debet a quotidiana medicina dominici corporis ſeparare. Rectius inter eos fortaſſe quiſquam dirimit litem, qui monet, vt præcipue in Chriſti pace permaneant: faciat autem vnuſquiſque, quod ſecundum fidem ſuam pie credit eſſe faciendum. Neuter enim eorum exhonorat corpus & ſanguinem Domini, ſi ſaluberrimum ſacramentum certatim honorare contendunt. Neque enim litigauerunt inter ſe, aut quiſquam eorum ſe alteri oppoſuit Zachæus, & ille centurio, quum alter eorum gaudens in domum ſuam ſuſceperit Dominum; alter dicit, Non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum: ambo ſaluatorem honorificantes diuerſo & quaſi contrario modo, ambo peccatis miſeri, ambo miſericordiam conſequuti. Valet etiam ad hanc ſimilitudinem, quod in primo populo vnicuique manna ſecundum propriam voluntatem in ore ſapiebat; ſic in ore cuiuſque chriſtiani ſacramentum illud, quando ſumatur, æſtimandum. Nam & ille honorando non audet quotidie ſumere, & ille honorando non audet vllo die prætermittere. Sancta certe hæc erat contentio, & videmus, non fuiſſe diſputationem de eo, vtrum ſemel an bis per ſingulos annos, ſed potius, vtrum ſemel vel bis per ſingulas hebdomades, an potius quotidie accipi eam oporteret. GENNADIVM antea x) audiuimus dicentem, ſe quotidianam communionem nec laudare, nec reprehendere: omnibus tamen dominicis diebus communicandum ſuadere & hortari, ſi tamen mens ſine adfectu peccandi ſit. AMBROSIVS y) ſententiam ſuam pro quotidiana communione ita declarat: *Si quotidianus eſt panis*, inquit, *cur poſt annum illum ſumis, quemadmodum Græci in Oriente facere conſueuerunt? Accipe quotidie, quod quotidie tibi proſit. Sic viue, vt quotidie merearis accipere. Qui non meretur quotidie accipere, non meretur poſt annum accipere.* Iterum z): *Si, quotieſcumque effunditur ſanguis, in remiſſionem peccatorum funditur: debeo illum ſemper accipere, vt ſemper mihi peccata dimittantur. Qui ſemper pecco, ſemper debeo habere medicinam.* AMBROSIVS heic ſatis perſpicue indicat, communionem in eccleſia Occidentali quotidie cele-

x) Gennad. de dogmat. eccleſ. c. LIII. Vid. c. VIII. §. III. ſub litt. c) p. 530.

y) Ambroſ. de ſacram. lib. V. c. IV.

z) Id. lib. IV. c. VI.

brari

brari conſueuiſſe, reprehendere autem videtur eccleſiam *Græcam*, quaſi hanc conſuetudinem deſeruiſſet. Enimuero per AVGVSTINVM a) interpretandus eſt, qui idem dicit, ſed non vniuerſam eccleſiam *Græcam* nec vllam eius partem huius novitatis incuſat, ſed tantum quoſdam homines in quibuſdam partibus, qui ſe eam non iudicabant quotidie recipere debere. Et ſane ex CHRYSOSTOMO aliiſque *Græcis* ſcriptoribus apparet, hac ætate multos cum offenſione crebram communionem negligere cœpiſſe, ſatis habentes, ſi ſemel vel bis per annum in maiore quadam ſolemnitate eam recepiſſent. Enimuero eccleſia hunc contemtum non approbabat: Nam adhuc conſuetudinem quotidianæ communionis multis in locis cuſtodiebat, omnibus autem in locis ſabbato & die dominico eam celebrabat, in multis etiam feria quarta & ſexta hebdomadis; & qui pie adfecti erant, hiſce temporibus ſemper communicabant; qui vero negligentiores erant & profani, ad crebriorem eius vſum ſerio inuitabantur, & exſtant in eorum negligentiam multæ inuectiuæ. EVSEBIVS b) ipſos memoriam corporis ac ſanguinis *CHRISTI* quotidie celebraſſe, diſertis verbis adfirmat. Et ex concilio *Laodiceno* c) liquet, quod bis per ſingulas hebdomades in quadrageſima, & reliquis temporibus omnibus adhuc crebrius, eam celebrarint. BASILIVS d) de quatuor hebdomadis diebus loquitur, in quibus, præter anniverſarias martyrum ſolemnitates, communionem recipere moris fuerit, dicitque, bonum & vtile eſſe, fideles καθ' ἑκάστην ἡμέραν *) *ſingulis diebus* communicare & ſancti corporis & ſanguinis *CHRISTI* participes fieri. PALLADIVS e) narrat, quem-

a) Auguſt. de ſermone dom. in monte lib. II. cap. VII. (tom. IV. pag. 1147. edit. Baſil.) Plurimi in orientalibus partibus non quotidie cœnæ dominicæ communicant, cum iſte panis quotidianus dictus ſit.

b) Euſeb. demonſtrat. euangel. lib. I. c. X. pag. 37. τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος τὴν ὑπόμνησιν ὁσημέραι ἐπιτελοῦντες κ. τ. λ.

c) Concil. Laodic. c. XLIX. ὅτι οὐ δεῖ τῇ τεσσαρακοστῇ ἄρτον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ μόνον. *Quid non oportet in quadrageſima panem offerre, niſi ſabbato & ſolis dominicis.*

d) Baſil. epiſt. CCLXXXIX. ad Cæſaream vid. §. III. ſub litt. s) p. 575.

*) Ibid. Τὸ κοινωνεῖν καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ μεταλαμβάνειν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ χριστοῦ, καλὸν καὶ ἐπωφελές.

e) Pallad. hiſtor. Lauſiac. c. XIX. bibl. patr. gr. lat. tom. II. p. 923. ὑπέθετο δὲ

admodum *Macarius* certam feminam, præſtigiis & incantationibus correptam, admonuerit, ſic dicens: *Numquam eccleſiam deſeras: numquam abſtineas a communione Chriſti ſacramentorum. Hac enim tibi acciderunt, quod iam quinque hebdomadis non acceſſiſti ad intemerata noſtri ſeruatoris ſacramenta.* Nemo vero in hac materia clarius & vehementius contra crebrioris communionis neglectionem loquitur, quam quidem CHRYSOSTOMVS. Aliquando communionem quotidie celebrari dicit pro eis, qui dignius ſe præpararint: aliquando tribus ſolemnioribus hebdomadis diebus, in paraſceue, ſabbato & die dominico, quibus diebus vniuerſa eccleſia exſpectetur: etiamſi nihilo minus multi non niſi ſemel per annum accedant. *Fruſtra eſt*, inquit f), *quotidianum ſacrificium. Fruſtra adſtamus altari: Nemo eſt, qui participet.* Alio loco de differentia inter paſcha iudaicum & chriſtianum g) differens, ait: *Sciſcitarer lubens, quid ſit paſcha, quid ſit pentecoſte, & quid ſit iudaicum, quid ſit noſtrum: aut ob quam cauſſam illud quidem ſemel annis ſingulis, hoc autem ſingulis in collectis, celebretur.* Et aliquanto poſt: *Non idem ſunt paſcha & quadrageſima; ſiquidem quadrageſima ſemel in anno fit, paſcha vero ter in hebdomade, nonnumquam etiam quater, vel potius quotieſcumque volumus.* Rurſus h): *Hoc eſt, quod vniuerſa perturbat, quia non munditia animi, verum in-*

αὐτῇ ὁ τοῦ χριστοῦ ἄνθρωπος, εἰπὼν αὐτῇ· μηδέποτε ἀπολειφθῇς τῆς ἐκκλησίας, μηδέποτε ἀποσχῇς τῆς κοινωνίας τῶν μυστηρίων τοῦ χριστοῦ· ταῦτα γάρ σοι συνέβη, τὸ ἐπὶ πέντε ἑβδομάδας μὴ προσεληλυθέναι σε τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις τοῦ σωτῆρος ἡμῶν.

Vid. etiam Caſſian. collat. VII. c. XXX. vbi de quotidiana communione loquitur, *Communionem*, inquiens, *eis* ſacroſanctam a ſenioribus noſtris numquam meminimus interdictam, quinimmo ſi poſſibile eſſet, etiam *quotidie* eis *impertire eam* debere cenſebant.

f) Chryſoſt. homil. III. in Epheſ. p. 1051. (p. 888. edit. Francof.) εἰκῇ θυσία καθημερινὴ, εἰκῇ παρεστήκαμεν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδεὶς ὁ μετέχων.

g) Chryſoſt. homil. LII. in eos, qui paſcha ieiunant. Tom. V. p. 705. & p. 709. (p. 632. edit. Francof.) ὡς ἡδίως ἔγωγε ἂν ἐροίμην, τί ποτέ ἐστι πάσχα, τί ποτέ ἐστι τεσσαρακοστὴ, καὶ τί μὲν τὸ Ἰουδαϊκὸν, τί δὲ τὸ ἡμέτερον, καὶ τίνος ἕνεκεν ἐκεῖνο μὲν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ παντὸς ἐγένετο, τοῦτο δὲ καθ᾽ ἑκάστην τελεῖται σύναξιν; Pag. 633. οὐ ταυτὸν πάσχα καὶ τεσσαρακοστὴ, ἀλλ᾽ ἕτερον πάσχα καὶ ἕτερον τεσσαρακοστή· τεσσαρακοστὴ μὲν γὰρ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γίνεται, πάσχα δὲ τρίτον τῆς ἑβδομάδος· ἔστι δ᾽ ὅτε καὶ τέταρτον, μᾶλλον δὲ ὁσάκις ἂν βουλώμεθα.

h) Chryſoſt. homil. V. in 1 Timoth. p. 1540. (p. 374. edit. Frf.) τοῦτο τὸ δεινὸν, ὅτι οὐ καθαρότητι διανοίας, ἀλλὰ διαστήματι χρόνου τὴν ἀξίαν διορίζεις τῆς προσό-

teruallo temporis longiore, conſtare meritum putas, ſummamque arbitraris reuerentiam ac religionem eſſe, ſi non ſæpius cæleſtem illam adeas menſam: ignoras, quoniam indigne accedere, etiamſi ſemel tantum ſiat, te ſupplicio tradit: digne vero, etiamſi ſæpe accedas, ſalutem inde conquiris? Non eſt audaciæ, ſæpius accedere ad dominicam menſam; ſed indigne accedere, etiamſi ſemel tantum quiſpiam toto vitæ tempore accedat. At nos adeo ſtolidi, adeo inſenſati ſumus, vt quum innumera per totum annum ſcelera perpetremus, nihil ea curemus exuere: ceterum ſatis eſſe arbitramur, ſi non adſidue præſumamus atque contumelioſe CHRISTI corpus attingere, neque intelligimus miſeri, quod hi, qui cruci Chriſtum adfixerunt, ſemel tantum id fecerunt. Non igitur quia ſemel crucifixerunt, minus idcirco delictum eſt: & qui Chriſtum prodidit, ſemel tantum prodidit: numquid ergo hoc illum ſupplicio eripuit? Quid igitur hanc rem temporis lege metimur? Tempeſtiuum accedendi tempus munditia conſcientiæ faciat; nihil habet amplius, quod in paſcha conſummatur myſterium, eo, quod continuo celebratur. Vnum quippe atque idem eſt, eadem eſt ſancti ſpiritus gratia, ſemper paſcha eſt. Noſtis profecto, qui initiati eſtis, id quod dicimus, ſiue ſexta feria, ſiue ſabbato, ſiue dominica die, ſiue in celebritate martyrum, eadem litatur hoſtia, idem ſacrificium conſummatur. Ex quibus omnibus apparet liquido, communionem ter vel quater ſingulis hebdomadibus, ſi non quotidie, celebratam fuiſſe; etiamſi nonnulli ſtolide ſibi perſuaſerint, quod reuerentius erga eam ſe gererent, ſi non niſi ſemel quotannis ex quadam, quam ſibi fingebant, in eam religione accederent, qui tamen quando accedebant, tantummodo ad

δου· καὶ τοῦτο εὐλάβειαν εἶναι νομίζεις, τὸ μὴ πολλάκις προσελθεῖν, οὐκ εἰδὼς, ὅτι τὸ ἀναξίως προσελθεῖν, κᾂν ἅπαξ γένηται, ἐκηλίδωσε· τὸ δὲ ἀξίως, κᾂν πολλάκις, ἔσωσεν· οὐκ ἔστι τόλμα τὸ πολλάκις προσιέναι· ἀλλὰ τὸ ἀναξίως, κᾂν ἅπαξ τις τοῦ παντὸς χρόνου προσέλθῃ· ἡμεῖς δὲ οὕτως ἀνοήτως διακείμεθα καὶ ἀθλίως, ὅτι μυρία διαπαντὸς ἐργαζόμενοι τοῦ ἐνιαυτοῦ κακὰ, τὰ μὲν ἀποδύσασθαι ἐκεῖνα οὐδεμίαν ποιούμεθα φροντίδα, νομίζομεν δὲ ἀρκεῖν, τὸ μὴ συνεχῶς καταταλμᾷν καὶ ἐπιπηδᾷν ὑβριστικῶς τῷ σώματι τοῦ χριστοῦ, οὐκ ἐννοοῦντες ὅτι καὶ οἱ τὸν χριστὸν σταυρώσαντες ἅπαξ ἐσταύρωσαν· ἆρ' οὖν ἐπειδὴ ἅπαξ, ἔλαττον τὸ ἁμάρτημα; καὶ ὁ Ἰούδας δὲ ἅπαξ προὔδωκε· τί οὖν; τοῦτον αὐτὸν ἐξείλετο; Διὰ τί γὰρ χρόνῳ τὸ πρᾶγμα μετρούμεθα; χρόνος προσόδου ἔστω ἡμῖν, τὸ καθαρὸν συνειδός· οὐδὲν πλέον ἔχει τὸ ἐν τῷ πάσχα μυστήριον τοῦ νῦν τελουμένου· ἓν ἐστι καὶ τὸ αὐτό· ἡ αὐτὴ τοῦ πνεύματος χάρις· ἀεὶ πάσχα ἐστίν· ἴστε οἱ μύσται τὸ εἰρημένον· καὶ ἐν παρασκευῇ, καὶ ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐν κυριακῇ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μαρτύρων ἡ αὐτὴ θυσία ἐπιτελεῖται.

man-

manducandum ſibi iudicium & condemnationem accedebant, ea quod animum haberent ad recipiendam illam minus præparatum. Quos ille alio loco i) in hunc modum reprehendit: *Multi huius ſacrificii ſemel toto anno ſunt participes, alii autem bis, alii vero ſæpe. - - Quinam erunt nobis magis accepti, an qui ſemel, an qui ſæpe, an qui raro? Nec hi, nec illi, ſed ii, qui cum munda conſcientia, qui cum mundo corde, qui cum vita, quæ nulli eſt adfinis reprehenſioni. Qui ſunt huiuſmodi, ſemper accedant. Qui non ſunt huiuſmodi, ne ſemel quidem. Quoniam ſibi ſumunt iudicium, & condemnationem, & pœnam & ſupplicium.* Hoc ipſum in aliis quoque homiliis repetit k). *Communionis tempus non eſt feſtum neque celebritas, ſed conſcientia pura vitaque a peccatis repurgata. Quemadmodum enim, qui ſibi nullius criminis conſcius eſt, hunc oportet ſingulis diebus accedere: ſic qui peccatis occupatus eſt, nec pœnitet, eum ne in feſtis quidem accedere tutum eſt.* Iterum l): *Iudæis quidem ſingulis annis beneficiorum ſuorum monimenta per feſtos dies propoſuit Deus, tibi vero quotidianum monimentum, vt ita dicam, per hæc myſteria proponit.* Et alibi m): *Optima beneficiorum cuſtos eſt ipſa memoria beneficiorum, & perpetua gratiarum actio. Propterea & reuerenda ac ſalutaria illa myſteria, quæ in omni certe eccleſiæ congregatione celebramus, eucbariſtia (id eſt gratiarum actio) nuncupantur. Sunt enim beneficiorum re-*

i) Chryſoſt. homil. XVII. in Hebr. pag. 1872. (p. 845. edit. Frf.) πολλοὶ τῆς θυσίας ταύτης ἅπαξ μεταλαμβάνουσι τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ, ἄλλοι δὲ δίς, ἄλλοι δὲ πολλάκις· - - τί οὖν; τίνας ἀποδεξόμεθα; τοὺς ἅπαξ; τοὺς πολλάκις; τοὺς ὀλιγάκις; οὔτε τοὺς ἅπαξ, οὔτε τοὺς πολλάκις, οὔτε τοὺς ὀλιγάκις, ἀλλὰ τοὺς μετὰ καθαροῦ συνειδότος, τοὺς μετὰ καθαρᾶς καρδίας, τοὺς μετὰ βίου ἀλήπτου· οἱ τοιοῦτοι ἀεὶ προσίτωσαν· οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι, μηδὲ ἅπαξ· τί δήποτε; ὅτι κρῖμα ἑαυτοῖς λαμβάνουσι καὶ κατάκριμα, καὶ κόλασιν, καὶ τιμωρίαν.

k) Chryſoſt. homil. XXXI. de Philogon tom. I. p. 403. (p. 357. edit. Frf.) καιρὸς κοινωνίας οὐχ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις· ἀλλὰ συνειδὸς καθαρὸν καὶ βίος ἐγκλημάτων ἀπηλλαγμένος· καὶ καθάπερ τὸν οὐδὲν ἑαυτῷ συνειδότα φαῦλον καθ᾽ ἑκάστην δεῖ προσιέναι τὴν ἡμέραν· οὕτω τὸν ἐν ἁμαρτήμασι προκατειλημμένον, καὶ μὴ μετανοοῦντα οὐδὲ ἐν ἑορτῇ προσιέναι ἀσφαλές.

l) Chryſoſt. homil. LI. in Matth. p. 455. (pag. 554. edit. Francof.) τοῖς μὲν Ἰουδαίοις κατ᾽ ἐνιαυτὸν ὑπόμνημα τῶν οἰκείων εὐεργεσιῶν τὰς ἑορτὰς ἐνέδησεν ὁ θεός· σοὶ δὲ καθ᾽ ἑκάστην, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἡμέραν διὰ τούτων μυστηρίων.

m) Chryſoſt. homil. XXVI. in Matth. p. 259. (p. 314. edit. Francof.) φυλακὴ εὐεργεσίας ἀρίστη ἡ τῆς εὐεργεσίας μνήμη, καὶ διηνεκὴς εὐχαριστία· διὰ δὴ τοῦτο καὶ τὰ φρικώδη μυστήρια. καὶ πολλῆς γέμοντα σωτηρίας, τὰ καθ᾽ ἑκάστην τελούμενα, (λέγω σύναξιν) εὐχαριστία καλεῖται, ὅτι πολλῶν ἐστιν εὐεργετημάτων ἀνάμνησις, καὶ τὸ

cor-

cordatio plurimorum, caputque ipſum diuinæ erga nos caritatis oſtendunt, noſque faciunt debitas Deo gratias ſemper exſoluere. Facile foret, multo plura iſtiuſmodi loca ex hoc vetuſto auctore colligere, ſed vnum tantum locum adhuc ſubiungemus, vbi crebrioris communionis neglectum acriter hunc in modum reprehendit n): „Ingentem & pene inauditam hanc populi multitudinem, quæ modo adfluxit, tantaque cum attentione „ſermonem audit meum, ſæpenumero tempore illo perhorrendo requiſiui, & tamen numquam videre potui, atque ita „me vehemens capit ſuſpirium, quod quum ego diſputo, veſter „conſeruus, ſtudium adhiberis & ingenium, contenditis animum, alter alterum impellit & iactat, vt ipſe propius adſit, „frequenter ad finem vſque dicendi patientiſſime perſeueratis: „quum autem ipſe *CHRISTVS*, communis magiſter, & Dominus, ſemet in ſacris myſteriis oſtenſurus eſt, vacua deſertaque „ecclesia redditur. Proh fidem hominum chriſtianorum, quo „pacto iſthæc veniam conſequantur? Facit profecto veſtra „iſta ſiue deſidia, ſiue negligentia, vt laudem ſtudii auſcultandi illius omnem amittatis. - - Nam ſi, quæ propoſita ſunt, „recondita in animis veſtris ſeruarentur, prorſus vos illa in „templo tenerent, & ad rem ſummopere tremendam maiore „cum deuotione hortarentur & mouerent: nunc vero quaſi „fidicinam audiretis aliquam, ſic omni vtilitate vacui, ſimul ac „factus finis dicendi eſt, diſceditis.„ Hæc, fateor, demonſtrant, ætate CHRYSOSTOMI magnam de priſco zelo diminu-

κεφάλαιον τῆς τȣ̃ Θεȣ̃ προνοίας ἐνδείκνυνται, καὶ ὅτι διὰ πάντων παρασκευάζει εὐχαριστεῖν.

n) Chryſoſt. homil. III. de incomprehenſibili Dei natura tom. I. pag. 362. (pag. 321. edit. Francof.) τὸ πλῆθος τȣ̃το τὸ ἄφατον, τὸ συγκεκροτημένον νῦν, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας προσέχον τοῖς λεγομένοις, κατὰ τὴν φρικωδεστάτην ὥραν ἐκείνην, πολλάκις ἐπιζητήσας ἰδεῖν ȣ̓κ ἠδυνήθην, καὶ σφόδρα ἐστέναξα, ὅτι τȣ̃ μὲν συνδȣ́λȣ διαλεγομένȣ πολλῇ σπȣδῇ, ἐπιτεταγμένη ἡ προθυμία τῶν συνωθȣ́ντων ἀλλήλȣς, καὶ μέχρι τέλȣς παραμενόντων, τȣ̃ δὲ Χριστȣ̃ φαίνεσθαι μέλλοντος ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἐκείνων μυστηρίων, κενὴ καὶ ἔρημος ἡ ἐκκλησία γίνεται· καὶ πȣ̃ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας ταύτης, καὶ τȣ̀ς ἐπαίνȣς τȣ̀ς ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν ἀκρόασιν σπȣδῇ πάντας ἀπόλλυτε· --- εἰ γὰρ ἐναπέκειτο τὰ λεγόμενα ταῖς ψυχαῖς, πάντως ἂν ὑμᾶς ἔνδον κατεῖχεν, καὶ πρὸς τὰ φρικωδέστατα μετὰ πλείονος εὐσεβείας παρέπεμψεν· νῦν δὲ ὥσπερ κιθαρῳδȣ̃ τινος ἀκȣ́σαντες, ȣ̓́τως ἔρημοι πάσης ὠφελείας παυσαμένȣ τȣ̃ λέγοντος ἀναχωρεῖτε.

tionem magnamque a primitiua praxi aberrationem fuiſſe factam. Adhuc tamen manifeſtum eſt, crebras ac quotidianas communiones quodammodo obſeruatas fuiſſe a clericis & deuotioribus de populo, qui conſtanter & frequenter eas celebrabant, etiamſi multi negligentes chriſtiani haud aliam earum haberent rationem, niſi vt ſemel vel bis in anno accederent, idque ex ſuperſtitione potius quam religione, in ſolemnioribus quibusdam feſtiuitatibus.

§. V.

Quo primum tempore homines ter quotannis communicare iuſſi ſint.

QVANDO chriſtiani a laudabili conteſtataque virtute maiorum ita degenerauerant, concilia quædam, quum antiquam diſciplinam reſtaurare hominesque iuſtis cenſuris ad frequentem communionem excitare debuiſſent, ſatis habebant dediſſe legem populo, vt ter quotannis in maioribus ſolemnitatibus, hoc eſt, in diebus natiuitati & reſurrectioni CHRISTI, nec non deſcenſui ſpiritus ſancti ſacris, communionem reciperent, ſtatuta in immorigeros hac pœna, vt inter chriſtianos catholicos non haberentur. Ita primum res definita eſt a concilio *Agathenſi* o) ad annum DVI. *Sæculares, qui in natali Domini, paſcha, & pentecoſte, non communicauerint, catholici non credantur, nec inter catholicos habeantur.* Atque ita durauit ad *Caroli magni* vſque ætatem, quando concilium *Turonenſe* tertium p) anno DCCCXIII decretum fecit in eamdem ſententiam: *Vt ſi non frequentius, vel ter laici homines in anno communicent, niſi forte quis maioribus quibuslibet criminibus impediatur.* Adhuc tamen clerici cum quibusdam deuotioribus de populo ſingulis diebus dominicis communicare perrexerunt, quemadmodum ex iſtius æui ſcriptoribus, ſpeciatim EX RABANO MAVRO q) &

o) Concil. Agath. can. XVIII.

p) Concil. Turon. III c. L.

q) Rab. de proprietate ſermonis lib. I. c. X. (Not. Hunc librum inter opera eius, Colon. Agripp. an. MDCXXVI. tomis VI. edita, non reperio.) Id de inſtitut. clericor. lib I. c. XXXI. (Not. Nihil heic dicit de euchariſtia, ſingulis diebus dominicis a clericis & deuotioribus laicis recepta, ſed ait

BER-

BERTRAMO [r]) apparet, quorum hic ait: *Sacramenta* ... *non ſolum per omnes paſchæ ſolemnitates celebrantur ſingulis annis, verum ſingulis in anno diebus.* Nondum enim priuatæ ac ſolitariæ miſſæ inualuerant, vtpote non niſi poſt hanc ætatem inuectæ. Et dignum omnino notatu eſt, quod hac ipſa ætate concilium *Aquiſgranenſe* [s]) hanc antiquam praxin priſtino ſplendori reſtituere quodammodo adlaborauerit, renouato concilii *Antiocheni* decreto, quod ita habet: *Omnes, qui ingrediuntur eccleſiam Dei, & ſcripturas ſacras audiunt, nec communicant in oratione cum populo, ſed pro quadam intemperantia ſe a perceptione ſanctæ communionis auertunt, hi de eccleſia remoueantur, quamdiu per confeſſionem pœnitentiæ fructus oſtendant, & precibus indulgentiam conſequantur.*

§. VI.

Et poſtea ſemel per annum a concilio Lateranenſi.

VERVM hic morbus penitus inſederat in populi mentibus & inueterauerat, vt non facile poſſet auelli; adeoque in corrupto æuo vitium non remittebat aliquid, ſed in dies ingraueſcebat; Quid? Concilium *Lateranenſe* ſub *Innocentio tertio* robur ei addebat ac firmamentum, officium communicandi ad anguſtiores reducendo limites. Quum enim antea omnes ad minimum ter ſingulis annis communicare oporteret, hoc concilium non niſi ſemel in feſtis reſurrectionis dominicæ diebus id fieri iubebat, decreto facto in hanc ſententiam: „Omnis [t]) vtriusque ſexus fidelis, poſtquam ad annos diſcretionis peruenerit, omnia ſua ſolus peccata confiteatur fideliter, ſaltem ſemel in anno, proprio ſacerdoti, & iniunctam „ſibi pœnitentiam ſtudeat pro viribus adimplere, ſuſcipiens

---

tantum, eſſe, qui dicant, niſi aliquo interdicente peccato, euchariſtiam *quotidie* accipiendam.)

r) Bertram. de corp. & ſanguine Domini in præfat.

s) Concil. Aquiſgran. c. LXX. ex concil. Antioch. c. II. (tom. VII. concil. pag. 1359. 1360.)

t) Concil. Lateran. IV. c. XXI (tom. XI. concil. pag 171. ſeq.) Πᾶς ἑκατέρου γένους πιστὸς μετὰ τὸ εἰς χρόνον διακρίσεως προσελθεῖν, πάντα τὰ ἴδια μόνος ἁμαρτήματα ἐξομολογησάσθω πιστῶς, κἂν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῷ ἰδίῳ ἱερεῖ, καὶ τὴν ἐπιτεθεῖσαν

„reuerenter ad minus in paſcha euchariſtiæ ſacramentum: niſi „forte de proprii ſacerdotis conſilio ob aliquam rationabilem „cauſſam ad tempus ab huiuſmodi perceptione duxerit abſti„nendum.„ Hæc regula poſtea in corpus iuris canonici adſcita eſt u). Atque hinc extremam ruinam antiquæ & apoſtolicæ conſuetudinis frequenter & generatim communicandi poſſumus arceſſere. Nam ex hoc tempore populi ſibi cœperunt perſuadere, ſe frequenter communicandi lege iam eſſe ſolutos ſuoque facere ſatis officio, ſi ſemel per annum tempore paſchali euchariſtiam reciperent ſinerentque ſacerdotes ſuos communicare ſolos; quam rem illico inſequuta eſt alia abuſio, nimirum conſuetudo celebrandi miſſas priuatas & ſolitarias, quæ antiquarum & generalium communionum totius ſimul eccleſiæ locum occuparunt, & antiquas precationes fecerunt ingentem abſurdarum locutionum aceruum & farraginem, dum precantur & gratias Deo agunt pro vniuerſa congregatione, tamquam communicantibus, quando proprie loquendo non niſi vnus inter eos communicauit, reliqui autem omnes meri ſpectatores ſacerdotis, nomine totius eccleſiæ agere dictitantis, fuerunt, & ficte ac ſimulate communicauerunt ſine vlla vera communione. Hæc generalis erat officii *Romani* ratio tempore reformationis, ſi inſigniores quaſdam baſilicas exceperis, in quibus, ſi IOANNES BONA x) vera narrat, communio miniſtrorum cum ſacerdote, rem diuinam faciente, retenta fuit, ne in deſuetudinem abiret antiquiſſimus eccleſiæ ritus, ſine quo vix poſſe intelligi dicit, quæ in liturgicis orationibus quotidie recitentur.

αὐτῷ ἐντολὴν σπουδασάτω, ὅσῃ δύναμις, ἐκπληρῶν· μεταλαμβάνων εἰς ἔλαττον αἰδεσίμως εἰς τὸ πάσχα τὸ τῆς εὐχαριστίας μυστήριον· εἰ μὴ ἴσως τῇ βουλῇ τοῦ ἰδίου ἱερέως διά τινα εὔλογον αἰτίαν, εἰς καιρὸν, τῆς μεταλήψεως ἀπέχοιτο.

u) Decretal. Gregor. lib. V. tit. XXXVIII. de pœnit. & remiſſ. c. XII.

x) Bon. rer. liturgic. lib. II. c. XVII. n. II. In miſſa ſolemni retenta eſt ab aliquibus eccleſiis miniſtrorum, quæ Romæ nunc permanet in inſignioribus baſilicis, & vbi deſierat, apoſtolicæ viſitationis decreto reſtituta eſt. Sapientiſſimo ſane conſilio, ne in deſuetudinem abeat antiquiſſimus eccleſiæ ritus, ſine quo vix poſſunt intelligi, quæ in liturgicis orationibus quotidie recitantur.

§. VII.

§. VII.

Quid operæ laboriſque in reſtaurandis crebris ac frequentibus communionibus poſitum fuerit tempore reformationis.

NONNIHIL operæ laboriſque in corrigendis hiſce abuſibus reſtaurandiſque crebris ac generalibus communionibus heic illic conſumſerunt primi reformatores. Et feliciter quidem eo rem deduxerunt, vt miſſas priuatas vbique abolerent: verum inſtauratio antiquæ conſuetudinis, ex qua vniverſa eccleſia ſingulis diebus dominicis communicabat, res erat, quæ non adeo facile poterat effici; partim propter præiudicatas hominum opiniones, quæ ex contrariæ conſuetudinis vi ac diuturnitate eorum mentibus inſederant; partim propter vitiorum, quem retinebant mortales, amorem, qui eos non ſinebat ad eiuſmodi ſe conformare inſtitutum, quod conſtantem animæ puritatem & conſcientiam a delictis ſemper vacuam requirit, vt digni reddantur, qui ſingulis hebdomadibus vel diebus communionem recipiant. IOANNES CALVINVS, vbi primum *Geneuam* venit, vehementer omni ſtudio atque opera elaborauit, vt menſtruam vel etiam hebdomadalem communionem reſtitueret, vtpote apoſtolorum & eccleſiæ primitiuæ praxi maxime conſentaneam. Multum pro ea contendit in *inſtitutionibus ſuis* y), vbi conſuetudinem papiſticam, quæ ſemel quotannis communicare iubet, tamquam certiſſimum diaboli inuentum, damnat. Verum ille, quantumuis anniſus, ne quidem impetrare potuit, vt ſingulis menſibus cœna celebraretur, ſed ſuperatus in conatibus ſuis eſt & coactus conſentire regulæ, quæ populum quater in ſingulos annos communicare iubebat. Quamquam ſe curaſſe dicat z) referri in acta publica, vitioſum eſſe morem iſtum, vt poſteris

y) Caluin. inſtitut. lib. IV. c. XVII. num. XLVI. Et ſane hæc conſuetudo, quæ ſemel quotannis communicare iubet, certiſſimum eſt diaboli inuentum: cuiuſcumque tandem miniſterio inuecta fuerit.

z) Caluin. reſponſ. de quibuſdam eccleſ. ritibus pag. 206. Singulis menſibus cœnam celebrare maxime nobis placeret: modo ne vſus frequentior negligentiam pariat. Nam dum maior pars a communione abſtinet, quodammodo diſſipatur eccleſia. Malimus tamen ſingulis menſibus inuitari eccleſiam, quam quater duntaxat in ſingulos annos: vt apud nos fieri ſolet. Quum

facilior eſſet ac liberior correctio. An vero in hunc vſque diem mos ille correctus ſit, id quidem eſt, quod ego ignoro. Probabiliſſimum eſt, non eſſe correctum, quandoquidem in alio quodam opuſculo *) occaſionem habui oſtendendi, conſuetudinem tantum quater per annum communicandi adhuc generatim obtinere in eccleſia *Gallicana*. Diſciplina eius nihil amplius requirit, etiamſi frequentiorem receptionem commendet. Eccleſia *Anglicana* in huius generis conatibus paullo fuit felicior. Quamuis enim regulæ eius ter tantum in ſingulos annos populum generatim euchariſtiam recipere iubeant; tamen in eccleſiis noſtris cathedralibus euchariſtia communiter ſingulis diebus dominicis celebratur; qui mos in quibusdam eccleſiis parochialibus *Londinenſibus* quoque obtinet; & aliæ tam intra ciuitatem quam in agris ſingulis menſibus cœnam adminiſtrant. Multum autem adhuc laboris & ſtudii conſumendum erit, vt res ad veteris eccleſiæ exemplum imaginemque antiquitatis reducatur. Nam in ipſis noſtris eccleſiis cathedralibus communiones raræ ſunt & infrequentes, atque ibi locus adhuc eſt iſti CHRYSOSTOMI querelæ: „O conſuetudinem! O præſumtionem! Fruſtra habetur quotidiana oblatio: „fruſtra ſtamus ad altare: Nemo eſt qui ſimul participet. Ingens populi multitudo ad audiendos ſermones confluit, quando autem tempus celebrandi diuina myſteria adeſt, vacua „deſertaque redditur eccleſia. Quum elaboratos ſermones „ſuos recitant conſerui, ſtudium illi adhibent & ingenium; „quum autem ipſe Chriſtus, communis magiſter & Dominus, „ſemet in ſacris myſteriis oſtenſurus eſt, a menſa eius, quantumuis humaniſſime inuitati, refugiunt„. Non poteſt non hoc male habere omnes pios CHRISTI ſeruos, qui ibi ſtant in eius nomine miniſtraturi, dum pauci eorum admonitioni obtemperant, & plerique a communione ſe abſtinent, quaſi nulla officii chriſtiani lege eam recipere tenerentur. Et in paro-

huc primum venirem, non diſtribuebatur niſi ter quotannis: & quidem vt inter cœnam pentecoſtes & natalis Chriſti, ſeptem toti menſes intercederent. Mihi placebant ſinguli menſes: ſed quum minime perſuaderem, ſatius viſum eſt populi infirmitati ignoſcere, quam pertinacius contendere. Curaui tamen referri in acta publica, vitioſum eſſe morem noſtrum, vt poſteris facilior eſſet & liberior correctio.

*) *French Churches Apology far the Church of* England. Book III. chap. XIV.

chiis

chiis ruralibus res magis deploranda eſt, vbi deſperatio ſucceſſus miniſtros a ſtudio reſtaurandi iſtam conſuetudinem deterret. Heic enim homines ab hebdomadali communione tantopere abhorrent, vt nullis quantumuis ſeriis cohortationibus eo adduci ſe patiantur, vt vſitatis eccleſiæ regulis, quæ ter quotannis eos communicare iubent, morem gerant, licet ipſe miniſter eorum omnium nomina, qui communionem hoc modo negligunt, tamquam reorum publici ſcandali, deferre ad antiſtitem iuſſus ſit Verum *quum fundamenta ipſa deſtructa ſint, quid fuerit operatus iuſtus?* Experientia nos condocet, non minus operam & oleum, quod aiunt, eos perdere, qui ſocordem ac negligentem populum eo, quod non ter in ſingulos annos communicet, deferunt, quam qui ad communionem in ſingulas hebdomades celebrandam eum excitant & cohortantur. Hic timor, & hæc infractio animi ac demiſſio, in quam miniſtri eccleſiæ cadere ſolent, dum homines ad ſeruandum regulas, ter in ſingulos annos communicare ſub cenſura eccleſiaſtica præcipientes, adducere adlaborant, facit, vt deſperent fieri poſſe, vt ad vetuſtæ praxeos perfectionem propius accedant: ſiquidem eos, a quibus impetrare non poſſunt, vt præſenti diſciplinæ communicandi ter quotannis pareant, obſtinatiores eſſe ſciunt, quam vt vllis vel maxime ſeriis admonitionibus ad hebdomadalem flecti ſe paſſuri ſint communionem.

§. VIII.

Qua in re illa huc vſque deficiat: Et quid tamen fieri & oportere & opus eſſe videatur, vt communio ad priſcum exemplum reducatur.

QVODNAM efficax remedium huic inueterato malo adhiberi poſſit, non adeo facile eſt dicere. Sed tamen recuperatio eius rei, quæ ingens fuit primitiuæ eccleſiæ gloria magnumque chriſtianæ innocentiæ ac pietatis adminiculum, (cuiusmodi hebdomadalis communio fuit certiſſime) digna omnino videri debet, de qua illi toto animo cogitent ac conſultent, quibus Deus cæleſti quadam vi poteſtatem auctoritatemque emendandi abuſus impertiuit, ſi id tuto quidem ad ædificationem, non ad deſtructionem, poſſint facere. Quod ſi ego